

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/170240>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-08 and may be subject to change.

J.G.P.G. Boogaarts

De orgelmakers Smits

te Reek (bij Grave)

WalburgPers

DE ORGELMAKERS SMITS TE REEK (BIJ GRAVE)

Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Radboud Universiteit Nijmegen
op gezag van de rector magnificus prof. dr. J.H.J.M. van Krieken,
volgens besluit van het college van decanen
in het openbaar te verdedigen op

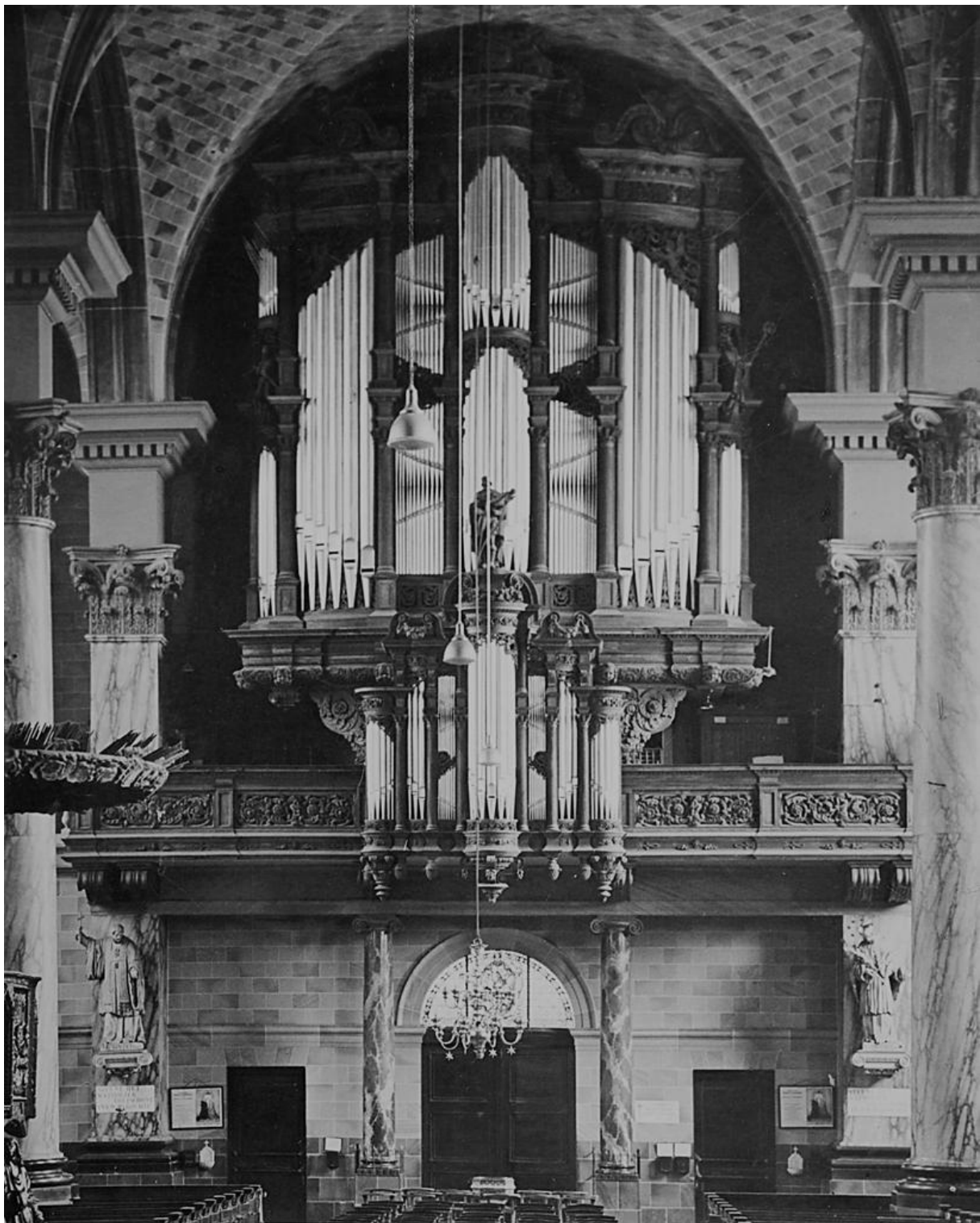
dinsdag 9 mei 2017,
om 14.30 uur precies
door

Johannes Godefridus Petrus Gerardus Boogaarts
geboren op 10 mei 1934
te Helmond

promotoren:
prof. dr. A.M. Koldewey
prof. dr. P.J.A. Nissen

leden van de manuscriptcommissie:
prof. dr. S.L. de Blaauw
prof.dr. A.J. Bijsterveld, Tilburg University
prof.dr. J. Fidom, Vrije Universiteit Amsterdam

Uitgegeven door: J.G.P.G. Boogaarts, Duiven, 2017

Het orgel in de St.-Pieterskerk te 's-Hertogenbosch, ca. 1946 (archief Leon Verschueren)

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD		5
DEEL 1, de orgelmakers Smits		7
INLEIDING	De betekenis van het werk van de orgelmakers Smits	8
HOOFDSTUK I	De politieke en kerkelijke situatie	13
HOOFDSTUK II	De familie Smits en haar omstandigheden	19
HOOFDSTUK III	De orgelmakers	39
HOOFDSTUK IV	De orgelmakerij	50
TERMEN	Uit het vocabulaire van Smits	88
DEEL 2, de orgels		90
HOOFDSTUK V	De orgels	91
OVERZICHT	De belangrijkste werkzaamheden	315
SAMENVATTING		321
SUMMARY		326
DEEL 3, bijlagen		329
BIJLAGEN BIJ HOOFDSTUK V		330
OVERIGE BIJLAGEN		605
1. Genealogie.	606	
2. Memorie van aangifte d. d. 8 februari 1823.	610	
3. Memorie van aangifte d. d. 18 april 1850.	611	
4. Memorie van aangifte d. d. 7 november 1876.	612	
5. Stukken van algemene aard in het archief van Smits.	613	
6. Stukken van een onbekend orgel, idem.	620	
7. Stukken betreffende een bepaald orgel, idem.	623	
8. Ontwerpdisposities van Smits (I).	635	
9. Mensuuroverzichten.	647	
GEBRUIKTE AFKORTINGEN		654
LITERATUUR		656
CURRICULUM VITAE		660
PERSOONSGEGEVENS EN -INDEX		662
PLAATSNAMEN INDEX		687
COLOFON		694

VOORWOORD

De eerste piano- en orgellessen ontving ik van Hein Houët in Helmond en Hub Houët in Eindhoven. Beiden waren afkomstig uit Aarle-Rixtel waar hun vader organist was op het orgel van Frans Smits (I) uit 1852. Al spoedig leerde ik de orgels in mijn omgeving kennen. En zo maakte ik op mijn ontdekkingsreizen ook kennis met de orgels van Smits. Niet alleen in Aarle-Rixtel, de Mariakerk, en het orgel in de kapel van Mariengarde, maar ook, op betrekkelijk korte fietsafstand, de orgels te Deurne, Geldrop, Gemert, Mariahout, Milheeze, Nuenen, Schijndel, Sint-Oedenrode, Someren en Vlierden. En niet te vergeten het Robustelly-orgel in de St.-Lambertuskerk te Helmond, waar Smits na de door hem uitgevoerde grote restauratie in 1862 zijn stempel had gedrukt op het klankkarakter van het instrument; op dat orgel mocht ik studeren.

Omdat mij geen uitstel werd verleend voor de militaire dienst, was ik genoodzaakt mijn studie aan het Conservatorium in Tilburg versneld in twee jaar af te ronden met het eindexamen orgel en koordirectie, maar wel met het gevoel dat ik mijn opleiding niet had voltooid. Daarom besloot ik na de militaire dienst aan het Koninklijk Conservatorium te 's-Gravenhage verder te gaan met de hoofdvakken piano en orgel, koordirectie en schoolmuziek en bijvak dwarsfluit. Het grote verschil van de opvatting over het orgelspel en van inzicht over de orgelbouw tussen Den Haag en Tilburg bleek al spoedig. Met name sprak mijn Haagse leraar met grote minachting over het zuidelijke orgeltype en in het bijzonder over het negentiende eeuwse *roomse orgel*. De neobarok had zijn intrede gedaan en dat was in de jaren vijftig het enige ideaal. Maar de in die tijd gebouwde neobarokke orgels waren voor mij, in vergelijking met de orgels van Smits, minder inspirerend. In Utrecht daarentegen, waar ik na mijn eindexamens aan het Koninklijk Conservatorium muziekwetenschap ging studeren, moedigde professor Maarten Vente mij aan om een van de twee doctoraalscripties over de orgelmakers Smits te schrijven. Van zijn steun heb ik dankbaar gebruik gemaakt en vanaf dat moment heb ik zoveel mogelijk gegevens over de orgelmakers Smits en hun werk bijeengebracht.

Reeds tijdens mijn studie werd ik benoemd als wetenschappelijk medewerker en docent aan het Instituut voor Muziekwetenschap en het lag in de bedoeling, na mijn doctoraalexamen, daar te promoveren op een studie over het werk van Smits. Na enkele jaren, toen een groot gedeelte van het werk was voltooid, gingen enige docenten met pensioen en als gevolg van een eerste bezuinigingsgolf in de jaren '80, waarbij was besloten geen nieuwe docenten meer aan te nemen, werd mij verzocht nog een aantal onderwistaken op me te nemen. Naast de zorg voor de beoefening van de muziekpraktijk, de schola van het instituut en, in voorkomende gevallen bij grote projecten, ook het orkest, doceerde ik Gregoriaans en Liturgie, Instrumentenkunde met het accent op Orgelkunde en Katholieke Kerkmuziek na 1400. Tevens onderwees ik het bijvak koordirectie, in kleine werkgroepen, in het kader van de historische uitvoeringspraktijk. En mede door mijn functie als hoofdvakleraar Koordirectie, eerst aan het Conservatorium van Tilburg en daarna aan het Koninklijk Conservatorium te 's-Gravenhage, moest ik de voltooiing van mijn onderzoek naar de familie Smits en hun orgels uitstellen.

Ik prijs me gelukkig dat ik in staat was adviseurs en orgelmakers die betrokken waren bij restauraties van de orgels van Smits, te overtuigen van het historisch en artistiek belang van het werk van deze familie, zeker voor wat betreft het werk van de eerste generatie. Mijn gegevens over de betreffende orgels, die ik in de loop der jaren bijeen gebracht heb, heb ik, ten behoeve van het restauratiewerk aan de instrumenten van Smits, steeds beschikbaar gesteld. Gaandeweg groeide daardoor ook bij anderen de waardering voor de orgels van Smits en is een van de aanleidingen om dit werk te publiceren, de onderwaardering van het werk van Smits, gelukkig niet meer aanwezig.

Na mijn pensioen gebruikte ik mijn welkome vrije tijd om mijn composities, die ook door tijdgebrek veelal niet af waren, te voltooien totdat de rijksadviseur, de heer R.W. van Straten, mij in 2010 wist te overtuigen dat het voor de orgelkunde van belang was om mijn studie over *de Smitsen* af te ronden. Omdat ik wegens lichamelijke beperkingen een langere periode niet zelfstandig kon reizen bood hij tevens aan om in het kader van de rijksinventarisatie met betrekking tot de Nederlandse orgelbouwgeschiedenis, mij naar plaatsen te brengen waar nog orgels en archieven nader bestudeerd dienden te worden. Als zodanig hebben wij samen vele uren doorgebracht met archiefonderzoek en analyse van de bezochte instrumenten. Hij droeg zorg voor het ontsluiten en digitaliseren van de talloze bestanden uit diverse archieven; de documenten werden door hem gescand waarna hij, aan de hand van de in tabellen ingevoerde gegevens, zorgde voor een analyse van deze

gegevens. Daarnaast verzorgde hij, als eindredacteur, het voetnotensysteem en de lay-out van dit proefschrift. Zijn positief kritische houding, vanuit zijn uitgebreide specialistische kennis van het werkterrein, was voor mij een grote steun. Dank aan deze senior-specialist voor de klinkende monumenten van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), dank ook aan zijn organisatie die zijn inzet voor dit onderzoek mogelijk maakte. Maar ook van meet af aan kreeg ik hulp van vele vrienden en collegae. Hulp in de vorm van advies, het verstrekken van gegevens en opbouwende kritiek. En ook velen die behulpzaam waren bij de kleine noodzakelijke, maar vaak tijdrovende werkzaamheden.

In de eerste plaats mijn dank aan mijn vrouw, Dorine Boogaarts-Sniedt, die van meet af aan mij begeleidde bij het onderzoek en de inventarisatie van de nog aanwezige orgels van Smits en de nog bestaande instrumenten waar Smits aan werkte. Ook voor het vele schrijfwerk, zoals het onderbrengen en ordenen van de verzamelde gegevens van de orgels in de periode dat de personal computers nog volop in ontwikkeling waren.

Dank aan de orgeladviseurs Rog r van Dijk, Ton van Eck, Marcel Verheggen en Henk Verhoef, die mij ontbrekende gegevens beschikbaar stelden.

Dank aan de firma's Elbertse, Flentrop, Pels & van Leeuwen, Reil, Vermeulen, en Verschueren, voor het aanreiken van hun gegevens uit het bedrijfsarchief.

Dank aan de immer behulpzame archiefbeheerders, met name Marga Arendsen en Otto Lankhorst van het archief te St.-Agatha, Jan Peijnenburg †, archivaris van het bisschoppelijk archief van 's-Hertogenbosch en Rien Vissers van het archief van de Fraters van Tilburg.

Ook de heren Bert Augustus, Herman Engels en Jurjen de Vries betuig ik mijn dank. Meerdere foto's werden genomen door mijn broers F. en L. Boogaarts. Ook daarvoor mijn dank.

Mijn grote dank betuig ik aan professor Jos Koldewey en professor Peter Nissen. Door hun advies, beslissingen en geofferde kostbare tijd kon deze uitgave worden gerealiseerd.

Tenslotte wil ik mijn dank uitspreken aan alle personen en instanties die deze uitgave mede mogelijk hebben gemaakt.

Duiven, Die Magerhorst, 2016.
J.G.P.G. Boogaarts.

DEEL 1

DE ORGELMAKERS SMITS

INLEIDING

De monumentale vormen zijn stoffelijke (zichtbare, tastbare, hoorbare) vormen (signa sensibilia), die, als teken, uitsluitend drager zijn van een onstoffelijke waarde. De gaafheid van de materiële vorm is mede bepalend voor de overdracht van de onstoffelijke bedoeling. In de maatschappij zijn dat ook alle kleine vormen, die door de traditie iedereen kent en hanteert om op onstoffelijk, spiritueel niveau te kunnen communiceren. Een eenvoudig voorbeeld is de handdruk. De liturgie is een bovenmaatschappelijke monumentale vorm, waarin alle oorspronkelijke materiële vormen tot instandhouding van het individu en de maatschappij (huis, kleding, voedsel etc.) alleen bedoeld zijn om een onstoffelijke waarde voor te stellen, te vertegenwoordigen. Uiteindelijk om als gemeente samen eer te brengen aan het hoogst onstoffelijk Zijn, God.

Ook in de liturgie zijn alle vormen traditiegebonden (de vormen zijn bekend; er is tijdens de liturgie geen onderricht nodig over de onstoffelijke bedoeling van de vorm), is de gaafheid van de vorm mede bepalend voor de intensiteit van de overdracht en is de oorspronkelijke functionaliteit eraan onttrokken.¹ Wat de gaafheid van de vorm betreft worden er gelukkig in plaats van een kostbare kelk nog geen plastic bekertjes gebruikt, maar kunstbloemen, elektronische instrumenten en gewone huis-, tuin- en keukentafel komen veelvuldig voor om over de vaak banale teksten en hun melodieën maar niet te spreken. Ook het gebruik van een kerkruimte als koffiekamer is geen zeldzaamheid. Een monumentale vorm als teken van een onstoffelijke waarde kan alleen tot stand komen en blijven als die specifieke vorm daarvoor is gereserveerd en de oorspronkelijke functionaliteit er aan onttrokken is. Men gaat in een kerkgebouw niet schuil, zoals in een woning, maar men gaat een kerkgebouw binnen met de bedoeling schuil te gaan in de hemelse liturgie. Ook de kerkmuziek is gereserveerd voor de liturgie en is daardoor afgezonderd van de wereldse muziek. Zeker tijdens het leven van de drie generaties orgelmakers Smits waren deze begrippen vanzelfsprekend, en was het orgel nog uitsluitend bestemd om te functioneren in de liturgie.

Na meer dan honderd jaren (1648-1795) onderdrukking door de protestanten was het de katholieke Brabanders aan het eind van de achttiende eeuw weer gegund vrijelijk naar de kerk te gaan. Volledige godsdienstvrijheid was er echter nog niet, omdat door de Fransen iedereen werd vervolgd die weigerde de republikeinse eed af te leggen. Dit trof vooral de kloostergemeenschappen. Dat duurde tot het sluiten van het concordaat tussen Paus Pius VII en Napoleon in 1801. Veel kerken werden aan de katholieken teruggegeven.² In de meeste gevallen helaas als een ruïne, omdat het handjevol protestanten niet in staat was geweest het kerkgebouw met daarin het orgel naar behoren te onderhouden. Het is verbazingwekkend te constateren dat al vóór omstreeks 1825 bijna alle teruggekregen kerken waren hersteld, of, indien de protestanten geen afstand wilden doen van de oude kerk die van de Katholieken was afgenomen, er een nieuwe kerk was gebouwd.³ In veel gevallen wilden de katholieken de bouwvallig geworden oude dorpskerk niet terug, maar lieten zich liever financieel compenseren om van dat geld een nieuwe en ruimere kerk te bouwen, eerst in Waterstaatsstijl, later in neogotische stijl.⁴ Zoals toen (en nog steeds) was het orgel de sluitpost van de rekening. Maar nadat de herinrichting van de kerken was voltooid ontstond er een grote vraag naar nieuwe orgels.⁵

Het orgel, meestal geplaatst aan de westkant, als visueel tegenwicht tegenover het altaar in het oosten, werd ook met grote zorg vervaardigd en voorzien van prachtige ornamentiek om een gave eenheid van het totale kerkinterieur te verkrijgen. Omdat er in Noord-Brabant geen schrijnwerkers meer aanwezig waren voor het maken van kerkmeubilair zochten Klaas en Frans Smits, de eerste generatie orgelmakers, in België (Antwerpen en Turnhout) naar erkende vakmensen. De daar gebezigde stijl, de late Vlaamse barok, was het uitgangspunt voor de eerste orgelkasten. Vooral Frans ontwikkelde van daaruit een eigen stijl van frontontwerpen, die zich kenmerken door een volmaakte harmonie en tevens door een speelse voornaamheid. Onder druk van zijn

¹ H. van der Laan, *Het vormenspel der liturgie*. Leiden, 1985.

² A. Tihon, Antwerpen en Brabant (1830-1960), 5. Het religieuze leven, a. De katholieke kerk, in: J. van Oudheusden (red.), *De geschiedenis van Brabant*. Tilburg, 2^e druk 2011, p. 632-636.

³ P. Nissen, 'Geestelijk en cultureel leven', in H.F.J.M. van den Eerenbeemt, *De geschiedenis van Brabant*. Amsterdam 1966. Dl. 1, hoofdstuk VI, p. 333-359.

⁴ Zie P. Noordeloos, *De restitutie der kerken in den Franschen tijd*, Nijmegen 1937; A. van de Sande, Noord-Brabant (1830-1960), 5. Godsdienst en cultureel leven, a. Een katholiek bolwerk, in: J. van Oudheusden (red.), *De geschiedenis van Brabant*. Tilburg, 2^e druk 2011, p. 665-667.

⁵ Voor deze periode vierde men de liturgie in de schuilkerken met begeleiding van enkele instrumenten, gewoonlijk klarinet, viool en contrabas. Voor een persiflage op de contrabas als liturgisch instrument, zie Jan Boogaarts, 'Een wonderbaarlijke basviool, waar 100 vioolmakers aan werkten'. In *Huismuziek*, 84/6, Utrecht, 1984, p. 11.

broer Louis (de wasbleker) en zijn zoon Frans (II) ging Frans (I) er toe over ook fronten in de neogotische stijl te ontwerpen. Vanaf het moment dat Frans (II) de algehele leiding van de orgelmakerij overnam werden alle fronten in die stijl ontworpen met de pinakels, wimbergen, drie- en vierpassen en alles wat er verder toe behoort. Ook onder leiding van H.W.J. Smits met hulp van zijn broer Frans (III) uit de derde generatie werden er uitsluitend (al dan niet in samenspraak met een architect) neogotische fronten ontworpen.

In het begin van de negentiende eeuw was de vraag naar orgels groot. Klaas en Frans (I) Smits hadden dus de tijd mee en deze twee leden van de eerste generatie waren artistiek zeer begaafd. Hun buitengewone intelligentie en muzikaliteit maakten het mogelijk orgels zo te vervaardigen en te intoneren dat hun instrumenten algemene bewondering kregen. Klaas Smits begon al op jonge leeftijd de orgels in zijn omgeving te bestuderen en, onder aansporing van zijn vader, zich het vak van orgelmaker aan te leren. Met behulp van de uitgave *De Orgelmaker* van Jan van Heurn (zie hoofdstuk III) ontwikkelde hij zich tot een erkend orgelmaker. Toen zijn negen jaar jongere broer Frans hem ging helpen gaf hij zijn kennis aan hem door. Na de dood van Klaas in 1831, nam Frans (I) de leiding van de orgelmakerij op zich en bracht het bedrijf tot grote bloei. Als organist was hij bovendien nog bevoordeeld doordat hij een zeker vertrouwen genoot van de geestelijkheid en omdat hij twee broers had en later twee zoons die priester waren. Voordat Joannes Zwijsen, de latere bisschop van 's-Hertogenbosch en aartsbisschop, in 1808 naar de Latijnse school in Uden ging, zat hij enkele jaren op de Franse school in Reek en zo zal deze latere bisschop als jongeling de familie Smits goed gekend hebben.⁶ Ook dat zal in het voordeel van Frans Smits gewerkt hebben. Frans (I) maakte bijna zestig geheel nieuwe instrumenten en vele bestaande orgels werden door hem met een tweede manuaal en of vrij pedaal uitgebreid.

Maar de belangrijkste factor waardoor Frans(I) veel opdrachten kreeg, was toch het feit dat hij zeer degelijke orgels maakte. Smits werkte uitsluitend met de beste materialen die er verkrijgbaar waren en, begaafd met een zeer goed verstand en muzikaal inzicht, had hij een buitengewoon gevoel voor de goede verhoudingen voor de frontontwerpen. Dit alles bijeen zorgde ervoor dat hij vanaf omstreeks zijn veertigste levensjaar gezien werd als de beste Brabantse orgelmaker. Niet alleen voor wat betreft het uiterlijk van de instrumenten, maar ook voor alle andere onderdelen werd uitsluitend gebruik gemaakt van de beste grondstoffen. Zijn orgels waren niet goedkoop, maar daar stond tegenover dat hij in de meeste gevallen, zeker als een project goed gelukt was, met minder betaling tevreden was dan de aanvankelijk overeengekomen aanneemsom. Het is bijna niet voorstelbaar dat in een tijd waarin geen elektriciteit bestond, in een klein bedrijf, in een relatief korte tijd, zoveel werk verzet kon worden. De manuele vaardigheid moet uitzonderlijk geweest zijn. De orgels van Smits hebben een geheel eigen karakter, zowel qua uiterlijk en vooral ook wat betreft de klank. Vanuit de typische kenmerken, beschreven in het werk van Van Heurn, ontwikkelde Frans Smits (I) een geheel eigen stijl.: een orgeltype, waarin kenmerken van de Westfaalse en Vlaamse traditie zijn samengebracht, een nieuw type Brabants orgel.

Het is begrijpelijk dat door de relatief dure producten van de Reekse orgelmakerij, zeker in de tijd van de tweede en derde generatie Smits, met enkele perioden van economische teruggang, veel kerkbesturen voor een orgelmaker kozen die een goedkoper orgel (en meestal ook van mindere kwaliteit) leverde. In de encyclopedie *Het historische orgel in Nederland*, 15 delen, uitgegeven door het Nationaal Instituut voor de Orgelkunst (NIVO) te Amsterdam in de jaren 1997- 2010, zijn de belangrijkste gegevens van de orgelmakers met hun werk gepubliceerd. Daar treft men ook alle verwijzingen naar de literatuur over de orgelmakers die werkzaam waren in de periode waarin Smits actief was.

De orgelmakers Smits en met name Frans Smits (I) zijn nu algemeen erkend als de belangrijkste orgelmakers van hun tijd. Maar in de periode van de industrialisering en de daarmee samenhangende opkomst van de pneumatische tractuur, vanaf ca. 1880, raakten hun orgels in diskrediet omdat de organisten de registratiemogelijkheden en het lichte toucher van de pneumatische orgels belangrijker vonden dan de geluidskwaliteit. Mede door het onderzoek door de auteur van de voorliggende studie, begonnen in 1963, en de opkomende belangstelling voor de historische orgelbouw is daar geleidelijk aan verandering in gekomen.

Dit blijkt onder andere ook uit de inventarisaties van rijkswege ten behoeve van de opbouw van het (rijks)monumentenregister. Aanvankelijk, vanaf de oprichting in 1917, adviseerde de Nederlandse Klokken- en

⁶ J. W.M. Peijnenburg, *Joannes Zwijsen, bisschop 1794-1877*. Tilburg 1996 p. 6-7.

Orgelraad (NKO) het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen over alle zaken die verband hielden met klokken en orgels. De NKO was een subcommissie van de Nederlandse Oudheidkundige Bond. In 1946 veranderde dit.⁷ Toen werd door het bovengenoemd ministerie een Rijkscommissie van advies voor kerkorgels ingesteld. Deze commissie, die haar adviestaak overnam van de NKO, bestond uit de volgende leden: prof. dr. A. Smijers (voorzitter), C. Huigens, C. Kee, ir. W. Kok, dr. W. Knipping, A.P. Oosterhof en dr. M.A. Vente (secretaris). Cor Kee was organist, de overige leden waren slechts ten dele beroepshalve met het orgel verbonden. De meesten stelden als ware liefhebbers van het orgel en de orgelmuziek hun kennis en inzet ten dienste van het werk van de commissie. In de jaren 1937 tot 1939 had het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen door de hier bovengenoemde NKO laten inventariseren aan welke orgels monumentale waarde kon worden toegekend. Ruim 400 orgels werden toen op een voorlopige lijst van te beschermen orgels geplaatst, waaronder een beperkt aantal orgels van Smits. In 1988 startte, als uitvloeisel van de toen in werking tredende nieuwe Monumentenwet, waarbij orgels als vast onderdeel van het kerkgebouw dienden te worden gezien en niet meer als zelfstandige monumentale eenheden met eigen monumentnummers, een herinventarisatie van het monumentale orgelbestand. Tussen 1989 en 1998 is het Monumentenregister, mede op advies van onafhankelijke orgeladviseurs werkzaam voor de diverse kerkelijke koepelorganisaties, aangevuld met ruim 1200 omschrijvingen van monumentale orgels waaronder een substantieel aantal door de Smitsen gebouwde instrumenten.⁸ Daarmee kon dan uiteindelijk ook de positie van Frans Smits (I) als de belangrijkste Zuid-Nederlandse, negentiende-eeuwse orgelmaker worden bevestigd.

Het werk van de drie generaties Smits geeft ook een goed beeld van de ontwikkeling, gedurende meer dan een eeuw, van de orgelmakerij in (Zuid-)Nederland. Zij het dan dat de orgelmakers Smits, na lang aarzelen en dan ook niet altijd met enthousiasme, de nieuwe inzichten volgden.

- Deze ontwikkeling kenmerkt zich door registers met hun specifieke voethoogten niet meer te disponeren vanuit het besef van de natuurkundige boventonen-reeks, maar deze registers gaandeweg te zien als een verzameling van instrumenten, die bijeen het *orgelorkest* vormen. In deze periode doen dan ook de orgelsymfonieën hun intrede.
- In het bijzonder bij de orgels van Smits, maar dit geldt ook min of meer voor alle instrumenten van de orgelmakers die orgels leverden voor katholieke kerken, kan men nog een andere ontwikkeling waarnemen, namelijk een geleidelijke toename van het volume en de omvang. Als een van de verschijnselen van de Romantiek, naast het verlangen naar onbekende verten (de vele ontdekkingsreizen) en onbekende voorbijen tijden (het ontstaan van de historische wetenschappen), komt er ook steeds meer belangstelling voor de ontwikkeling van de eigen cultuur. De eerste grote publicatie over het wezen, de vorm en inhoud van de katholieke eredienst verschijnt in 1840.⁹ Ook het onderzoek naar de oorspronkelijke vorm van het gregoriaans en de liturgische meerstemmige muziek is in deze periode van de neostijlen begonnen. De orgels dienden op de eerste plaats geschikt te zijn voor de begeleiding van de gezangen en voorts om een niet op de voorgrond tredende muzikale invulling van stiltes. Wel werd door Smits (II), bij de grotere orgels, de manuaalomvang uitgebreid van C-g^{'''} mede om het vertolken van de (Franse) symfonische orgelliteratuur mogelijk te maken. Op het eind van de negentiende eeuw was het orgel in de katholieke kerken zeer bescheiden van klank. *Het oude orgel had geen ruim mesuur, [maar was] suaaf en kerkelijk van toon.*¹⁰ De orgels van F.C. Smits (II) zijn wel kleurrijk en intens van klank, maar terughoudend in klankvolume. Dit veranderde enigszins in de bloeitijd van het *Rijke Roomsche Leven* door de ontwikkeling van de mannenkoren die vooral door hun luide zang indruk (op het trommelvies) wilden maken. Deze zangwijze leidde er mede toe dat de orgels, als begeleidingsinstrument bij de koorzang, geleidelijk aan steeds luider werden geïntoneerd. Frans Smits (II) maakte in die stijl ca 20 nieuwe instrumenten.
- Om het toucher te verlichten ontstonden de verschillende tractuursystemen: de Barker-machine, de pneumatische tracturen, en na Smits de elektro-pneumatiek en tenslotte de volledig elektrische overbrengingen, met als afgeleide daarvan het unitsysteem, een, uitsluitend door economische inzichten ingegeven, derivaat van een van oorsprong artistieke eenheid. Smits leverde pas in 1905 (Tilburg, 't Goirke) zijn eerste orgel met een pneumatische tractuur. Na enkele pogingen met de pneumatiekmode mee te gaan, besloot echter de laatste orgelmaker, H.W.J. Smits, in 1928 de

⁷ Zie ook: J.A.C. Tillema, *Schetsen uit de geschiedenis van de monumentenzorg in Nederland*. Den Haag, 1975.

⁸ Gegevens van de RCE verstrekke Rudi van Straten, waarvoor dank.

⁹ Dom Prosper Guéranger, *Institutions Liturgiques*. Paris, 1840-1851, 2e druk Paris, 1878-1885.

¹⁰ SA., H182c.

werkzaamheden te staken, al bleef het bedrijf tot 1944 intact.

- Voorts, vanuit de industrialisatie, ontstaan er de gespecialiseerde toeleveringsbedrijven voor orgelonderdelen. De pijpenmakerijen, de klaviermakers, de bedrijven die onderdelen leveren voor de pneumatiek, etc. Daardoor verdween geleidelijk aan de manuele vaardigheid en het inzicht, nodig voor de totale conceptie van het instrument. De orgelmaker wordt een orgelbouwer (orgelsamensteller), het orgelatelier een orgelfabriek en het orgel, vanouds een artistiek resultaat van het werk van een hooggekwalificeerde ambachtsman, tot een algemeen voorhanden zijnd, geluid voortbrengend apparaat. Of zoals H. Smits het verwoordde: *dat bij het verwerp van het oude ze iets gingen krijgen, dat 'n ieder kan hebben*.¹¹

Dat *iets* uit het hier aangehaalde citaat uit een brief van 19 maart 1944 heeft betrekking op de vele pneumatisch en elektro-pneumatische orgels, gebouwd in de eerste helft van de twintigste eeuw, door orgelbouwers die vrijwel alle onderdelen kochten bij de toeleveringsbedrijven. Veel mechanische instrumenten werden omgebouwd of vervangen en een groot deel van de historische orgels was door oorlogsgeweld verwoest. Ook voor deze kwamen, en masse, fabrieksinstrumenten in de plaats.

De opkomst van de muziekwetenschap leidde uiteindelijk ook tot het onderzoek naar de bouwwijze van de vroegere orgels. Daardoor ontstond, mede door de opkomst van de ideeën van *Die Orgelbewegung*,¹² de algemene opvatting dat in de katholieke kerken inferieure orgels stonden, *de roomse rotsooi*. Het onderzoek van *Die Orgelbewegung*, ontstaan in Duitsland, betrof voornamelijk de orgels uit de periode van de Duitse renaissance en barok.¹³

Smits leverde uitsluitend orgels voor katholieke kerken en kloosterkapellen, orgels met een eigen stijl. Deze voldeden niet aan het nieuwe (neo-)barokke ideaal van *Die Orgelbewegung*, die door de protestantse orgelmakers in Noord-Nederland werd nagestreefd. Over de roomse orgels werd door hen met minachting gesproken.¹⁴ De aanleiding van deze studie was aan te tonen dat er ook na de barok in de negentiende eeuw in de katholieke traditie orgels gemaakt zijn van buitengewone artistieke, muzikale en bouwkundige kwaliteit.¹⁵

Een leek zal het verschil tussen een Stradivariusviool en een viool van een doorsnee kwaliteit niet horen. Ook voor de beoordeling van de geluidskwaliteit van een orgel is een geoefend oor nodig. Helaas zijn de meeste mensen zelfs niet in staat het verschil te horen tussen de doodse en vervelende geluiden van een elektronisch apparaat en de muzikale klank van een goed pijporgel. Na de periode van *Die Orgelbewegung*, de zoektocht terug naar de ambachtelijkheid van het orgelmakersvak, in het midden van de vorige eeuw, werd in katholieke kringen ook, vanaf ca. 1955, langzamerhand de inferieure kwaliteit van de fabrieksinstrumenten onderkend. Dit was mede het gevolg van de vele orgels die na de watersnoodramp in 1953 naar het voorbeeld van barokorgels door enkele Nederlandse, maar vooral door buitenlandse orgelmakers geplaatst werden. Voor de protestantse kerken leverde dit orgels op die op de eerste plaats bedoeld waren voor de begeleiding van de gemeentezang. Veel van deze instrumenten hebben een luide, brede, vaak geforceerd boventoonrijke agressieve klank. Naar mate de kennis over de historische instrumenten toenam, als gevolg van diepgaand onderzoek, gingen de orgelmakers, voor wat betreft de klankgeving, meer en meer streven naar een evenwichtige balans in klankintensiteit, klankschoonheid en klankvolume.

Voor de katholieke kerken werd het werk van Smits, vooral van Smits (I), daarbij het grote voorbeeld. De bestudering van de nog bestaande orgels, maar ook het onderzoek van de geschreven bronnen leidde tot de erkenning van de orgels van Smits door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. De meeste orgels van Smits werden aangemerkt als rijksmonument. De geschreven bronnen, waaronder het bijna complete archief van de orgelmakerij van Smits, zijn zoveel mogelijk verzameld in het orgelarchief van de Utrechtse universiteit, deels door schenkingen en deels door aankoop.

¹¹ SA., H182c.

¹² Zie Tot besluit, p. 559 het aldaar geschrevene over *Die Orgelbewegung*

¹³ Zie Hans Fidom, "Het kleine reuzenorgel van Nederland", in Willem Jan Cevaai, *Orgelreform in Nederland*, p.15 e.v. Zutphen, 2003

¹⁴ Zie Voorwoord.

¹⁵ Eerdere aanzetten tot herwaardering van de Nederlandse orgelbouw na de barok zijn te vinden in de studies van G. Oost, *De orgelmakers Bätz (1739-1849), een eeuw orgelbouw in Nederland*, diss. Utrecht 1975, derde druk Alphen aan den Rijn 1981; T.W.F. den Toom, *De orgelmakers Witte*, Heerenveen 1997; F. Jespers en A. van Sleuwen, *Tot roem van zijn makers. Een studie over J.J. Vollebregt en Zoon, meester orgelmakers te 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch 1978; F. Jespers, *Pereboom & Leijser, orgelmakers te Maastricht, facteurs 'd orgues à Maastricht*, Maastricht 1998.

Voor deze studie zijn daarnaast de archieven van de parochies en de kloosters waar Smits werkte geraadpleegd en de relevante gegevens daaruit bijeengebracht. Ook de gegevens uit dossiers van het bisschoppelijk en rijksarchief zijn hierin verwerkt. Voorts werden al die bronnen onderzocht waar vermoedelijk gegevens over Smits of over de orgels van Smits zich zouden kunnen bevinden.

Veel notities van Smits, geschreven met Oost-Indische inkt op lompenhoudend, geschept papier met een hoge zuurgraad, zijn slecht leesbaar geworden. Het grootste deel van de tekeningen van Smits van de orgelfronten en de technische aanleg zijn verbleekt. Daardoor konden zij in deze studie niet worden weergegeven, al werden ze uiteraard geraadpleegd. Ook de conditie van de tekeningen die wel zijn opgenomen, laat te wensen over. Het oude fotomateriaal is eveneens vaak van slechte kwaliteit, maar waar ze interessante informatie geven, is besloten ze toch op te nemen. De vergankelijkheid van dit geschreven en visuele archiefmateriaal is groot en onontkoombaar; mede hierom is in hoofdstuk V en de bijlagen rijkelijk geciteerd uit deze steeds ontoegankelijker wordende bronnen.

Ten slotte, het orgelmakersambacht, waarvan de kennis en kundigheid door veel onderzoek en experimenten in de laatste driekwart eeuw weer voor een groot gedeelte zijn herwonnen, is nu een bedreigd ambacht geworden. Door de talrijke kerksluitingen als gevolg van de ontkerkelijking, waardoor er steeds minder onderhoud- en herstelwerk aan orgels te verrichten valt, moeten steeds meer orgelmakers hun bedrijf sluiten. Daarnaast wordt, als gevolg van Europese wetgeving,¹⁶ het werken met lood, nodig voor het restaureren en vervaardigen van orgelpijpen, meer en meer belemmerd.¹⁷

Moge deze studie bijdragen tot het behoud van deze bijzondere traditie en speciaal tot een nog grotere waardering van de orgels uit het Brabantse Reek.

¹⁶ Richtlijn 2002/95/EG van het Europees parlement en de raad van 27 januari 2003 betreffende beperking van het gebruik van bepaalde gevaarlijke stoffen

¹⁷ Er is inmiddels (2011) vrijstelling verleend voor het werken met lood bij restauraties van orgels. (Informatie RCE, verstrekt door Rudi van Straten)

HOOFDSTUK 1

DE POLITIEKE EN KERKELIJKE OMSTANDIGHEDEN

De politieke situatie.

Het mag verondersteld worden dat de grote feiten van de geschiedenis van Nederland bekend zijn. Maar in verband met deze studie en speciaal voor de geschiedenis van Noord-Brabant zijn hier toch de belangrijkste ontwikkelingen vermeld.¹⁸ De reden is dat de orgelmakerij van Smits is in het begin van de negentiende eeuw is gesticht in het dorp Reek bij Grave, in het noordoosten van de huidige provincie Noord-Brabant en dat vandaar uit dit bedrijf de meeste orgels in deze provincie leverde.

DE FRANSE TIJD, 1795-1813

De Franse tijd begon met de bezetting van de Republiek van de Verenigde Nederlanden, nadat de Franse troepen en het Bataafse legioen in de winter van 1794-1795 de bevroren rivieren waren overgestoken. Stadhouder Willem V vluchtte naar Engeland.

- De Bataafse Republiek 1795-1806

Met het verdrag van mei 1795 te 's-Gravenhage kwam de Bataafse Republiek tot stand als bondgenoot van Frankrijk. Maar in feite was zij een soort provincie van Frankrijk, waar ook de grondwet en de latere wijzigingen daarvan door de Fransen bepaald werden. Onder meer een tweekamerstelsel en scheiding van kerk en staat was het gevolg. In het voorjaar van 1796 werd Brabant als gewest toegelaten.¹⁹ Ten tijde van de Bataafse Republiek waren er echter voortdurend politieke moeilijkheden en dat leidde er uiteindelijk toe dat keizer Napoleon zijn broer Lodewijk benoemde als koning van Holland.

- Het Koninkrijk Holland onder koning Lodewijk Napoleon 1806-1810

Voor Brabant was de komst van koning Lodewijk een verbetering. Onder zijn bewind werden de belastingen verminderd en hij deed zijn best de industrie te stimuleren en in het algemeen de economie te bevorderen. In dit licht gezien, in combinatie met de herkegen vrijheid van godsdienst is het begrijpelijk dat Antonius Smits, de stamhouder van de familie Smits in Reek, beschikkend over een groot deel van het vermogen van de familie Boeracker, aan zijn zoon Klaas het startkapitaal verschafte om een orgelmakerij op te richten, en voor zijn zoon Frans een kaarsenmakerij (wasblekerij) stichtte, twee ondernemingen waarvoor door de vrijheid van godsdienst een groot afzetgebied was ontstaan.

Door toedoen van koning Lodewijk werden de burgerlijke stand en het kadasterstelsel ingevoerd. Deze vorst verving het oude, ingewikkelde systeem van maten en gewichten, door het metrieke stelsel.²⁰ Het duurde echter nog enkele decennia voordat dit stelsel algemeen en consequent werd gebruikt. Bij veel ambachten, met name in de orgelmakerij²¹, is het moeilijk vast te stellen wanneer de omschakeling plaatsvond. Gedurende een aantal jaren (tot zelfs ca. 1850) zijn bijvoorbeeld de duim, als 1/10 of 1/12 deel van de voet, de Nederlandse duim en ook duim zonder adjectief als de lengte voor 2,5 cm. naast elkaar gebruikt. Zo ook komt de aanduiding Nederlandse el voor als de term voor de lengte van 1 meter en de streep voor 0,1 cm. Ontegenzeggelijk biedt het metrieke stelsel veel voordelen, maar de verhoudingen van de stoffelijke maatschappelijke vormen (ruimten, dagelijkse gebruiksvoorwerpen, etc.) tot de verhoudingen en maten van het menselijk lichaam zijn daarmee verloren gegaan.²² Wonderlijk genoeg is het twaalfdelig stelsel in de tijdmeting gehandhaafd.

¹⁸ (De gegevens zijn ontleend aan: H.F.J.M. van den Eerenbeemt, *Geschiedenis van Noord-Brabant I, Traditie en modernisering 1796-1890* (Amsterdam 1996).

¹⁹ Mr. Jan van Heurn was in 1802 en 1803 lid van het departementaal bestuur van *Bataafs Brabant*. Zie A.R.M. Mommers *Brabant van Generaliteitsland tot Gewest*. Utrecht/Nijmegen, 1953. II, p. 413.

²⁰ Zie bijvoorbeeld hoofdstuk V, Gemert, R.K. Parochiekerk van Sint Jans Onthoofding. Het geschil over de lichtmispegge.

²¹ In de orgelmakerij wordt de lengtemaat van een pijp nog steeds met de voetmaat aangegeven.

²² In de muziek is de term *tempo giusto* de aanduiding voor de snelheid van een rustig lopende volwassen man, ook wel een rustig kloppend hart. Andere tempotermen stonden daarmee in verhouding (allegro = iets sneller, moderato = langzamer dan het tempo giusto,

Veel personen uit de belangrijke katholieke families konden weer tot de besturen van de gemeenten en het gewest toetreden.

- Inlijving bij het Franse keizerrijk, 1810-1813

Keizer Napoleon vond zijn broer niet streng genoeg ten aanzien van de toepassing van het handelsverbod met de Engelsen. Hij zette de koning af en lijfde *Holland* bij Frankrijk in. Noord-Nederland behield weliswaar een zekere zelfstandigheid, maar Brabant werd nadien vanuit Parijs bestuurd.

Het aantal verbeteringen op het maatschappelijk terrein die door de Franse Koning tot stand waren gekomen, werd door het Franse bestuur voor de zuidelijke Nederlanden verder vergroot. Maar door het uitblijven van een groeiende economie, als gevolg van het continentaal stelsel, waardoor onder meer de handel met Engeland stagneerde, nam de armoede toe en, mede door de nederlagen die de Franse troepen leden, nam ook het verzet tegen de Franse bezetter toe. Het verlies van de Franse troepen tijdens de veldslag bij Leipzig in oktober 1813 leidde tot de definitieve ondergang van het rijk van Napoleon. In december 1813 vonden in Reek de laatste plunderingen door de Franse troepen plaats, maar met Kerstmis was Reek bevrijd. In januari 1814 vluchtten de laatste Franse soldaten uit Grave en omgeving naar het zuiden. Het *Département des Bouches de Rhin*, zoals het grootste deel van Noord-Brabant genoemd werd, behoorde tot het verleden. Klaas Smits, de eerste orgelmaker was toen 21 jaar en zijn broer Frans (I) 12.

DE VORMING VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN 1813-1815

Op 1 december 1813 was te Amsterdam de zoon van stadhouder Willem V, uitgeroepen tot koning Willem I van het koninkrijk der Nederlanden. In Brabant heerste een zekere terughoudendheid, omdat men vreesde dat de oude situatie van de generaliteitslanden, met alle nadelen voor het katholieke zuiden, weer zou terugkeren. In de grondwet van 1814 werd de inrichting van het Koninkrijk der Nederlanden bepaald, waaraan door de mogelijkheden die Napoleon hadden verslagen België werd toegevoegd. Met een schrijven d.d. 1 februari 1814 liet Willem I de Brabanders weten dat het gewest Brabant de behandeling zou krijgen overeenkomstig de behandeling van de overige gewesten. Om de Brabanders te overtuigen hield hij onder meer audiëntie ten huize van de weduwe Le Heu-Boeracker bij zijn bezoek aan Oss.²³ *In deze periode konden weer veel personen uit de belangrijke katholieke families tot de besturen van de gemeente en het gewest toetreden.*

HET VERENIGD KONINKRIJK 1815-1830

Koning Willem I zette zich in voor het herstel van de handel in het noorden van het Verenigd Koninkrijk en vooral ook voor de ontwikkeling van de industrie in België. Het centraal gelegen Noord-Brabant bleek hij te vergeten. De economie kwam niet tot bloei en zelfs in de jaren 1816-1817 leden de meeste inwoners van Brabant honger. Geleidelijk aan verbeterde de situatie onder meer door de aanleg van verharde wegen tussen de grotere plaatsen en zeker ook door het graven van de Zuid-Willemsvaart (1822-1826). Door het voortrekken van de Hollanders bij het benoemen van belangrijke ambtenaren en ook door het despotisch optreden van Willem I groeide vooral in het Belgische deel van het Verenigd Koninkrijk het verzet tegen zijn bewind en dit leidde tot de opstand van de Belgen in 1830. De directe aanleiding was de revolutie in juli 1830 in Parijs en in combinatie daarmee, een maand later op 25 augustus, de uitvoering van de opera *La Muette de Portici* van Daniel Auber in de Muntchouwburg in Brussel.²⁴ (De opera werd uitgevoerd ter viering van de achtenvijftigste verjaardag van Koning Willem I !)

NA DE AFSPLITSING VAN BELGIË IN 1831

Het duurde nog tot in het jaar 1839 voordat de afsplitsing van België definitief was geregeld. In 1840 deed koning Willem I afstand van de troon en Willem II volgde hem op. Zijn vriendschap met de pastoor van 't Heike

etc.). Omstreeks 1800 wordt de metronoom uitgevonden en kan het tempo als een abstract begrip met een metronoomcijfer worden aangegeven. Daarmee is er ook voor de ervaring van tempo en tijd een zekere vervreemding ontstaan.

²³ Jac.J.M. Heeren, 'Familie Boeracker en aanverwanten.' In *De Brabantse Leeuw*, 2^e jaargang, nr. 6. Bergen op Zoom, 1953, p. 86.

²⁴ H.F.J.M. van de Eerenbeemt, a.w., p. 22.

in Tilburg, Joannes Zwijsen, gaf de katholieke Brabanders, die ruim zes generaties als minderwaardig volk waren behandeld, eindelijk weer zelfvertrouwen. Een van de eerste besluiten die koning Willem II afkondigde betrof het opheffen van het verbod voor de nog bestaande kloosters om novicen aan te nemen. Dat gaf ook J. Zwijsen de gelegenheid, ter verbetering van het onderwijs en de ziekenzorg, congregaties van zusters en broeders op te richten.

Een duidelijke verbetering van de economie bleef echter uit. Wel ontstonden er kleine nieuwe bedrijven, bijvoorbeeld voor het vervaardigen van kerkinterieurs. Vóór de afsplitsing bestelden de Brabanders het kerkmeubilair bij de gerenommeerde schrijnwerkers en beeldhouwers in België. Door de herkegen godsdienstvrijheid in Noord-Brabant waren er veel altaren, communiebanken, preekstoelen en ook orgelkasten nodig. Enkele namen, in verband met het vervaardigen en versieren van orgelkasten zijn: de firma J. Beuijssen, te Boxmeer, H. van der Geld, de gebroeders Goossens en Petrus Laffertée uit 's-Hertogenbosch, de gebroeders Smits te Cuijk.²⁵ In korte tijd groeiden deze firma's vanuit eenvoudige timmerwerkplaatsen tot grote bedrijven. Zo bijvoorbeeld blijkt uit een advertentie in *De Noordbrabander* dat Beuijssen vroeg om 20 à 30 meubelmakers en schrijnwerkers-gezellen, dadelijk en vast werk, alsmede beeldhouwers en ornamentwerkers.²⁶ Het mislukken van meerdere aardappeloogsten in het midden van de jaren veertig leidde opnieuw tot hongersnood en politieke onrust. Na de nieuwe grondwet van 1848, de provinciewet in 1850 en de gemeentewet in 1851 kwam de economie geleidelijk aan tot ontwikkeling.

DE GODSDIENSTIGE OMSTANDIGHEDEN.

Ook de onderdrukking en bevrijding van de katholieken mag voldoende bekend geacht worden, maar in betrekking tot de omstandigheden voor de familie Smits in Reek zijn hieronder de belangrijkste feiten vermeld.²⁷

- Generaliteitslanden, 1648-1795

Het dorp Reek waar de familie Smits woonde, behoorde tot het Land van Megen en Ravenstein. Dit gebied vormde samen met de commanderij van Gemert een grote enclave in Noordoost Brabant (Boxmeer en Oeffelt waren twee kleine aparte vrije heerlijkheden), die niet tot de Generaliteitslanden van de Republiek der Verenigde Nederlanden behoorde. In deze enclaves was vrijheid van godsdienst en waren de bewoners overwegend katholiek. De kerken waren in handen van de katholieken gebleven en de liturgie kon vrijelijk worden gevierd. De parochies behoorden tot het bisdom Luik.²⁸

Maar ook buiten deze streken was het merendeel van de bevolking in het oosten van Noord-Brabant katholiek gebleven. In de Generaliteitslanden was na de Vrede van Munster het rooms-katholieke geloof in het publieke domein verboden, mochten de katholieke Brabanders geen bestuursfuncties uitoefenen en werden door het protestante noorden de bewoners vernederd en onderdrukt met onder meer zware belasting, waardoor er een betrekkelijke armoede heerste. Het was de pastoors niet toegestaan openlijk de zielzorg uit te oefenen. In Noord-Oost-Brabant ontvingen de meeste priesters hun opleiding eerst aan de Latijnse school te Huisseling, Ravenstein of Uden en daarna aan de universiteit van Leuven. Zij mochten als priester werkzaam zijn na betaling van de zogenoemde recognitiegelden aan de Staatse overheid. De liturgische vieringen vonden in het geheim plaats, maar naarmate in de achttiende eeuw de tijd verstreek liet de Staatse overheid deze meer en meer oogluikend toe, zij het dan dat de liturgische ruimten niet van de openbare weg herkenbaar mochten zijn. In bestaande panden waren dit de schuilkerken en de nieuwe ruimten voor de liturgische bijeenkomsten werden opgericht met het uiterlijk van een boerenschuur, de schuurkerken.

In het Land van Megen en Ravenstein daarentegen was er een zekere welvaart. Vele bewoners van de omliggende gebieden gingen zondags de grens over om hun zondagsplicht te kunnen vervullen, onder meer bij de Heesche Barrière. De naam van het restaurant de Heesche Barrière is later veranderd in de Geffense Barrière. Dit restaurant is in mei 2009 door brand verwoest. Vele kloosters die in de Generaliteitslanden tot uitsterven veroordeeld waren (er mochten geen novices meer worden aangenomen), vestigden zich in het

²⁵ Peter Thoben, 'Negentiende-eeuwse beeldhouwkunst in Noord-Brabant'. In *Naar gothieken kunstzin*. 's-Hertogenbosch, 1979. p.49.

²⁶ *De Noordbrabander*, 9 augustus 1853.

²⁷ Voor uitvoerige gegevens zie Herman Selderhuis, *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis*. (Kampen 2006)

²⁸ L.J. Rogier, *Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Brabant in de 16^e en 17^e eeuw*. Deel II. Amsterdam, 2^e druk 1947, p.573

Land van Megen en Ravenstein. Zo kwamen de zusters Augustinessen uit Soeterbeeck bij Nederwetten in Deursen, de Brigitinessen uit Coudewater bij Rosmalen naar Uden, de Kruisheren uit 's-Hertogenbosch eveneens in Uden, de Capucijnen uit Den Bosch in Velp bij Grave, de Clarissen uit Boxtel in Megen, evenals de Minderbroeders.²⁹ Het verbod om novices aan te nemen werd eerst in 1840 door een koninklijk besluit van koning Willem II opgeheven (zie boven).

- FRANSE TIJD, 1795-1813

In de Franse tijd herkregen de katholieken wettelijk weer vrijheid van godsdienst.³⁰ Voor een deel werden ook de kerken teruggegeven. De eenheid van (hervormde) kerk en staat werd verbroken. De Franse revolutionairen sloten de groot-seminaries in België, ook het Nederlands seminarie te Leuven. Dit had tot gevolg dat er in Nederland nieuwe priesteropleidingen werden gesticht, in Noord-Brabant waren dat de seminaries van Breda en het seminarie Herlaer te St.-Michielsgestel van 's-Hertogenbosch.³¹ Met het concordaat van 1801 tussen Napoleon en paus Pius VII werden de bestaande bisdommen van het Franse grondgebied opgeheven. Uit de delen van de Bataafse Republiek die behoorden tot de oud-bisdommen Luik en Roermond ontstonden de vicariaten van Megen-Ravenstein en Grave. Arnold Borret was vicaris-generaal, of commissaris vanuit het bisdom Luik over het Land van Megen en Ravenstein. Hij werd in 1809 benoemd landdeken en in datzelfde jaar tot pastoor van Reek. Na de Belgische opstand in 1831 werd hij in juni van dat jaar door de paus benoemd tot Apostolisch Vicaris (met het recht het H. Vormsel toe te dienen) van het district Megen en Ravenstein, dat van het bisdom Luik was afgescheiden. Het Land van Megen en Ravenstein kwam in 1840 (definitief in 1851) bij het bisdom 's-Hertogenbosch.

Nadat Napoleon zijn broer als Koning van Holland had afgezet wilde hij ook, zonder het gezag van de paus te erkennen, het recht hebben over de benoeming van de geestelijkheid en over de indeling en organisatie van de bisdommen. De pastoor van Schijndel, Antonius van Alphen was vicaris van 's-Hertogenbosch, verzette zich tegen deze ontwikkeling en werd door Napoleon gevangen gezet.³² Franciscus Antonius de Wijs, kapelaan te Veghel (later pastoor te Boxtel³³) was door Van Alphen, die de moeilijkheden had voorzien, in het geheim tot zijn plaatsvervanger benoemd. Als belangrijkste reden van zijn arrestatie gold het feit dat Van Alphen weigerde voor het heil van de keizer in het openbaar te laten bidden.³⁴ Later kwam wel na de hoogmis op zondag het gebed (enkele versicula met een oratie) in gebruik voor de koning(in). Deze traditie bleef tot in onze dagen.³⁵

- Het Koninkrijk der Nederlanden

De vrijheid van godsdienst bleef onder koning Willem I nagestreefd, maar bij de benoemingen voor de belangrijke posten kregen de niet-katholieken meestal voorrang. Eerst onder koning Willem II, gekroond in 1840, kwam daar duidelijk verandering in. De eigendommen van de parochies werden beheerd door de kerkbesturen, behoudens een enkele uitzondering waar de pastoor alleenheerser was. De kerkbesturen waren samengesteld uit de notabelen van de parochiegemeenschap. Zowel de burgerlijke overheid als ook de vicarissen en later ook de bisschoppen trachtten zeggenschap te krijgen over het handelen van de kerkmeesters. Reeds in 1809 vaardigde Napoleon het decreet uit dat in elk kerkbestuur enkele leden zouden benoemd worden door de burgerlijke overheid en in 1823 trachtte ook koning Willem I met een Koninklijk Besluit deze regeling aan de Brabanders op te leggen. Het kerkbestuur van de St.-Jan in 's-Hertogenbosch gaf

²⁹ P.J.A. Nissen, 'De gevolgen van de reformatie voor de kloosters in Nederland'. In P. De Nijs & H. Kroese (Eds.), *De middeleeuwse kloostergeschiedenis van de Nederlanden*. (Zwolle 2008).

³⁰ P.J.A. Nissen, 'Het Katholicisme van restauratie en emancipatie' in H.F.J.M. van den Eerenbeemt (red.), *Geschiedenis van Noord-Brabant, Traditie en modernisering 1796-1890*. I. p. 338. (Amsterdam 1996). En een aanvulling daarop: P.J.A. Nissen, 'Het Katholicisme'. in H.F.J.M. van den Eerenbeemt (red.), *Geschiedenis van Noord-Brabant*. Leemtenlijst. (Amsterdam z.j.)

³¹ De broer van Klaas en Frans Smits (I), Antonius werd daar op 19-jarige leeftijd benoemd als professor in de filosofie. Zie hoofdstuk II.

³² Schutjes II, p. 71.

³³ Zie hoofdstuk V, Boxtel

³⁴ P.J.A. Nissen, a.w. 'Het Katholicisme van restauratie en emancipatie' in H.F.J.M. van den Eerenbeemt (red.), *Geschiedenis van Noord-Brabant, Traditie en modernisering 1796-1890*. I. p. 338. (Amsterdam 1996).

³⁵ Veelvuldig werd op grote feestdagen de bombastische compositie *Domine, salvum fac reginam nostram*, voor mannenkoor met orgelbegeleiding van Adriaan Giesen (1843-1916) uitgevoerd.

hieraan gevolg, maar de overige kerkbesturen legden dit besluit naast zich neer.³⁶ De kerkelijke overheden, met name de bisschoppen, stelden een reglement op waaraan de kerkbesturen zich hadden te houden.

Het apostolisch vicariaat 's-Hertogenbosch werd in 1840 (definitief in 1851) uitgebreid met het rijk van Nijmegen, Maas en Waal, Cuijk, en het Land van Megen en Ravenstein.³⁷ Na de dood van vicaris Van Alphen volgde Henricus Den Dubbelden (1769-1853) hem op. Deze werd in 1842 door paus Gregorius XVI tot bisschop van Emmaus i.p.i. verheven en zijn coadjutor, Joannes Zwijsen, tot bisschop van Gerra i.p.i.³⁸ In 1851 volgde J. Zwijsen H. den Dubbelden op als apostolisch vicaris en met het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 werd hij naast aartsbisschop van Utrecht administrator van 's-Hertogenbosch. Na de benoeming van A. Schaepman tot aartsbisschop van Utrecht bleef J. Zwijsen tot zijn dood in 1877 alleen bisschop van 's-Hertogenbosch met J.P. Deppen als zijn hulpbisschop. Mgr. Zwijsen is voor de katholieken in Noord-Brabant van grote betekenis geweest. Hij was onder meer stichter van de onderwijscongregaties van Onze Lieve Vrouw Moeder van Barmhartigheid, van de Zusters van Liefde in Tilburg en de Fraters van Tilburg CMM.

Mgr. Zwijsen was een persoonlijke vriend van Willem II.³⁹ Deze vriendschap zal zeker hebben bijgedragen tot een versnelde inrichting van de bisdommen in Nederland. De opvolgers van bisschop Zwijsen in 's-Hertogenbosch waren mgr. Adrianus Godschalk van 1878-1892, Wilhelmus van de Ven 1892-1919, Arnold Diepen 1919-1943, en daarna Wilhelmus Mutsaerts 1956, Wilhelmus Bekkers 1961, Johannes Bluysen 1966, Johannes ter Schure 1985, 1998 Antoon Hurkmans. Vanaf begin maart 2016 bestuurt Gerard de Korte het Bossche bisdom.

- Herstel van de bisschoppelijke hiërarchie

Het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie gebeurde in 1853, de start van *Het Rijke Roomsche Leven*.

De voor de Brabanders betere economische omstandigheden leidden tot de bouw van vele nieuwe, meestal neogotische kerken. In de richtlijnen voor het handelen van de kerkbesturen was bepaald dat de grotere geldelijke uitgaven alleen gedaan konden worden na goedkeuring van de bisschop. Niet alleen de uitgaven voor de uitbreiding of nieuwbouw van de parochiekerken, maar bijvoorbeeld ook de inrichting daarvan.

Het bisdom gaf het kerkbestuur verlof het orgel te bestellen en na gedane arbeid te betalen. In feite betekende dat, dat de parochianen het benodigde geld bijeen brachten. Ook als er uiteindelijk te weinig middelen bleken te zijn en er een lening moest worden afgesloten betaalden de parochianen de rente en aflossing. Het was, zoals het nu nog steeds is: bemiddelde parochianen met een voorliefde voor een goed orgel leverden graag een grote bijdrage. In de boeken van inkomsten en uitgaven noteerden de meeste penningmeesters de namen van de belangrijke donateurs. In sommige gevallen kon het kerkbestuur de orgelmaker opdracht verlenen door een donatie van één persoon. Zo werden de kosten voor het vervaardigen van het orgel van de parochiekerk van Reek (1823-1829) betaald door de moeder van Klaas en Frans (I) Smits, Joanna Smits-Boeracker en werd de aanschaf van het orgel voor de St.-Petruskerk te Boxtel in 1842 mogelijk gemaakt door de financiering van pastoor Fr.A. de Wijs. Pastoor De Wijs behoorde tot een rijke jeneverstokersfamilie in 's-Hertogenbosch. Een ander lid van deze familie, M. de Wijs betaalde het orgel voor de St.-Pieterskerk in 's-Hertogenbosch in 1846. Jan ten Biezen schonk f. 350,- voor het orgel van de St.-Servatiuskerk te Oijen. Het orgel voor de St.-Jozef-(Heuvel-) kerk in Tilburg was een geschenk van pastoor-deken mgr. A. Smits. Dekan Smits was de broer van de orgelmaker F.C. Smits (II). Het orgel voor de St.-Dionysiuskerk, 't Goirke te Tilburg werd geschonken door de familie C.Eras-Donders.

Voor de financiering van de orgels in de kapellen van de kloosterorden zijn voor wat de orgels van Smits betreft geen bijzonderheden bekend met uitzondering van de aanschaf van het orgel voor de zusters Augustinessen in St.-Oedenrode. Dit werd mogelijk gemaakt door een donatie van de oud-pensionaire Anna Bogaerts.⁴⁰ En in 1905 schonken de pensionaires een nieuw orgel voor de kapel van het Pensioonaat Mariengaarde te Aarle-

³⁶ Op 31 januari 1818 protesteerde mgr. A. Borret tegen de benoeming van een kerkbestuurslid door de burgemeester. Zie hoofdstuk II.

³⁷ Schutjes, II p.82.

³⁸ J. Zwijsen was in 1828 tot kapelaan benoemd, achtereenvolgens te Vught, Tilburg en Schijndel, in 1832 pastoor te Best en daarna te Tilburg, 't Heike.

³⁹ J.W.M. Peijnenburg, *Joannes Zwijsen, bisschop, 1794-1877*. Tilburg, 1996.

⁴⁰ Zie hoofdstuk V, St.-Oedenrode, klooster Mariëndael.

Rixtel. Overigens, de kosten voor de stem- en onderhoudsbeurten van de orgels in de kapellen van de zustercongregaties bracht Smits gewoonlijk niet in rekening.

Niet alleen oefenden de bisschoppen het gezag uit over het financiële beleid van de kerkbesturen, maar zij wilden ook zeggenschap hebben over de uit te voeren liturgische muziek. Onder voorzitterschap van mgr. Joannes Zwijsen kwamen de Nederlandse bisschoppen in 1865 in Utrecht bijeen om normen vast te stellen voor de uitvoering van de liturgische kerkmuziek.⁴¹ Voor de orgelmakerij had dit geen consequenties.

Gedurende de periode dat de Reekse orgelmakerij in bedrijf was, ca. 1818-1928, was het vanzelfsprekend dat alleen katholieke orgelmakers in de katholieke kerken werkten. In de jaren waarin Klaas Smits reparaties begon te verrichten aan de orgels in zijn omgeving, in het Land van Megen en Ravenstein, en spoedig daarna ook begon met het vervaardigen van geheel nieuwe orgels waren er in Noord-Brabant nagenoeg geen orgelmakers. De meeste schuurkerken bezaten immers geen orgel. Nicolaas van Hirtum in St.-Oedenrode, later Hilvarenbeek, leverde omstreeks 1800 hoofdzakelijk orgels voor de kerken van de hervormden. Paulus van Nistelrooy uit Oss was werkzaam als reparateur en stemmer. Ook enkele orgelmakers van buiten de provincie, zoals J.R. Titz uit Venray (tot 1825), A.A. Kuerten uit Huissen (tot ca. 1845), de gebroeders J.C. en A.F. Franssen te Horst en de orgelmakers Vermeulen uit Weert werkten in Noord-Brabant, maar daarnaast waren vooral de Belgische orgelmakers A. Graindorge uit Luik en J.J. Delhay en zijn zoon J.C.C. Delhay uit Antwerpen actief in Zuid-Nederland.⁴²

Na de teruggave van de godsdienstvrijheid zorgden de katholieken eerst voor een waardig kerkgebouw en daarna voor de inrichting. Nadat de inrichting met altaren, preekstoel, biechtstoelen, beelden, etc. was gedaan, kregen de kerkmeesters ook belangstelling voor de orgels. Vanaf omstreeks 1830 ontstaan er meer orgelmakerijen die naast Frans Smits (I) en zijn opvolgers het vak uitoefenden. B.P. van Hirtum, de zoon van N. van Hirtum tot ca. 1870; L.A. van Nistelrooy nam het bedrijf in Oss van zijn vader Paulus over en naast het vergroten van bestaande instrumenten maakte hij ook een zestal nieuwe orgels; J.J. Vollebregt en zoon uit Zuid-Holland vestigden zich in 1845 in Noord-Brabant, eerst in Heusden, daarna in Waalwijk en vanaf 1847 tot 1872 in 's-Hertogenbosch, met een korte onderbreking in Vught. De dood van J.J. Vollebregt in 1872 betekende het einde van hun werkzaamheden.

Voorts J. Winkels te Boxmeer ca. 1865-1907; de gebroeders Gradussen te Winssen ca. 1870-ca. 1910; A. Ostertag te 's-Hertogenbosch 1885-1898; A. en P. Kuijter als opvolgers van L.A. van Nistelrooy te Oss. J. van Kesteren uit Gennep (hij verrichtte omstreeks 1892 enkele werkzaamheden) is niet van betekenis geweest, maar de Utrechtse orgelmaker, M. Maarschalkerweerd 1838 – 1915 kreeg vanaf omstreeks 1900 meer en meer opdrachten in het Brabantse, ook op plaatsen waar Smits een offerte had ingediend. Ten tijde van de nadagen van de orgelmakerij van Smits komen de orgelmaker G.P. Bik, in 1907 de opvolger van J. Winkels in Boxmeer, en Th. Nöhren aan bod. De firma Verschuieren uit Heythuysen leverde vanaf 1891 orgelonderdelen maar later ook nieuwe orgels. Na de Tweede Wereldoorlog groeide dit bedrijf uit tot een van de belangrijkste Nederlandse orgelmakerijen.

Ten tijde van de activiteiten van de orgelmakerij Smits waren er ook orgelmakers uit het buitenland in Noord-Brabant werkzaam: de gebroeders Carl Rudolf en Richard Ibach uit Unterbarmen (D). Zij plaatsten slechts een instrument: in 1864 in de kerk van de Maagd Maria te Bergen op Zoom.⁴³ Voorts de gebroeders K. en W. Rütter ca. 1835-1885 uit Kevelaar; R. Seiffert & Sohn, opvolgers van Rütter, vanaf 1905; Fr.B. Loret 1835 te St.-Niklaas en na 1843 te Mechelen. Loret was door goedkope aanbiedingen een geduchte concurrent van Smits. (Smits weigerde materialen van mindere kwaliteit voor zijn orgels te gebruiken). De firma Anneesens-Meunier uit Geraardsbergen kreeg vooral opdrachten in het westen van Noord-Brabant. De Orgelbau AG. Cäcilia uit Salzburg leverde in 1920, dankzij de voor Nederland in die jaren gunstige valutaverhoudingen, een nieuw orgel voor de St.-Peters-Bandenkerk te Oirschot.

⁴¹ Petra van Langen, *Muziek en Religie. Katholieke musici en de confessionalisering van het Nederlandse muziekleven 1850-1948*. (Hilversum 2014). p. 59.

⁴² In de literatuurlijst zijn voldoende bronnen over de orgelmakers die in Nederland werk leverden opgenomen. De belangrijkste is de encyclopedie *Het historische orgel in Nederland*, in deze studie is dit werk verder aangeduid met de Orgelencyclopedie.

⁴³ Dit orgel werd in 1988 overgebracht naar de Gertrudiskerk in Bergen op Zoom en is in 2011 gerestaureerd.

HOOFDSTUK 2

DE FAMILIE EN HAAR OMSTANDIGHEDEN

Omstreeks 1788 verliet Antonius Smits zijn familie en zijn geboorteplaats Haren en vestigde zich in Reek. Beide plaatsen behoorden tot het Land van Megen en Ravenstein.⁴⁴ Antonius Smits was de stamvader van de familie Smits in Reek.⁴⁵

DE PERIODE VOOR 1790

In 1790 trouwde Anton Smits met Joanna Cornelia Boeracker, dochter van een aanzienlijke familie in Reek. De Boerackers en de families Van der Marck, Vos en Van der Meulen, die eveneens in aanzien stonden, waren door huwelijken aan elkaar verwant.⁴⁶ Onder deze geslachten treft men molenaars, bierbrouwers, geestelijken, apothekers, artsen, schepenen en burgemeesters aan.

Hun welstand blijkt bijvoorbeeld uit een document van 1744,⁴⁷ dat een deel van de bezittingen van Jan van der Marck, een overgrootvader van Joanna Cornelia Boeracker, opsomt:

2de lott, Het landt op den hoogen genoemt het Dadelhuys groot 7 a 8 mergen gelegen in sijne bekende rennen en palungen op den Reek. Nogh eenen acker te langs door op de patt. Twee ackers boulandt neven Geurt Valx. Vier aghtereen liggende campkens tot de groote wetteringh toe. De hoof den Cauwenbergh over de hey. Uyt het landt den Hoogen gaen vijf schepel rogg jaerlyx aen de pastorye op den Reek, is beswaert mit ses stuyv: en twee duyten onraeth in ydere schattinge op den Reek, heeft tot laste een capitael van seven hondert gulden aen Juffrauwen Ravenstein in Hollant (en is alsoo te deel gevallen aen Joanna Fulgentia Boeraker getrouwt mit Joannes Vos).

Deze laatste, hier tussen haakjes geplaatste zin, is doorgestreept, waarna volgt:
en is alsoo te deel gevallen aen Hendrick Boeraker.

Ook geschilderde portretten en gedrukte bidprentjes (destijds alleen gebruikelijk bij de dood van aanzienlijke personen) geven een inzicht in het materieel welzijn der familie. Een andere aanwijzing voor hun welstand is dat velen in staat waren te studeren. In de achttiende en negentiende eeuw was studie een voorrecht van kinderen uit de gegoede stand.

Ter verdere illustratie volgen hieronder enkele gegevens:

Hendrick Boeracker (†1767), de grootvader van Joanna Cornelia Boeracker, was bierbrouwer te Reek.

Nicolaas Lambertus Boeracker, de vader van Joanna Cornelia Boeracker, (1727-1795) was grossier in koloniale waren en bierbrouwer; blijkens een acte uit 1764 deed hij dienst als schepenen van Reek.⁴⁸

Van de ooms en tantes van Joanna Cornelia Boeracker worden hier genoemd:

Jan Hendrick Boeracker (†1769), brouwer te Grave.

Henrica Boeracker, gehuwd met Joannes Weijenbergh, schepenen van Ravenstein en eigenaar van het "Adelshuis" en van de boerderij "De Watervliet" te Ravenstein.

Johanna Josepha Boeracker (†1797), gehuwd met Hermanus Weijenbergh, chirurgijn te Ravenstein.

Maria Anna Boeracker (†1781), gehuwd met Theodorus Ruijs, Med. Doct. te Reek.

Zr. Maria Victoria Boeracker (1720-1789), claris te Megen.

De omstandigheden van de familie Smits uit Haren in het land van Megen en Ravenstein waren daarentegen geheel anders. Verschillende leden van deze familie oefenden het beroep van koster-schoolmeester uit, namelijk de vader van Antonius Smits en later zijn oudste broer Petrus, beiden te Haren. De zoon van zijn oudste broer, Antonius, oefende dit beroep uit te Huisseling; weer een andere broer, Franciscus, was koster te Zeeland, N. Br.

⁴⁴ Enkele delen van deze tekst zijn reeds gepubliceerd in Jan Boogaarts, 'De orgelmakers Smits, bekende en minder bekende aspecten.' In Angeline Augustus en Johan Zoutendijk, *De orgelbouwers Smits*, z.p., z.j. [1994].

⁴⁵ Zie bijlage 1, De genealogie

⁴⁶ (a.) Jac. J. M. Heeren, 'Familie Boeracker en aanverwanten'. In *De Brabantse Leeuw*, 2e jaargang nr. 6, Bergen op Zoom, 1953. pag. 86.

(b.) Jac. J. M. Heeren, *Genealogie van de familie Van der Marck*, Roermond, 1931.

(c.) J. Cunen, 'Biografisch Woordenboek van Oss', Oss, 1937. Gedeeltelijk verschenen in: *Kerkklokken van het dekenaat Oss*, 1932 nr. 43, p. 3 en nr. 45, p. 2,

⁴⁷ Uit het familiearchief. Privé bezit Mr. F. van Heeswijk, Lith.

⁴⁸ PA., Reek

Op het platteland was de toestand van het lager onderwijs meestal treurig. In de wintermaanden bleef de school vaak gesloten, omdat de onverharde wegen nauwelijks begaanbaar waren. De onderwijzer genoot een zeer karig loon en vervulde allerlei bijbaantjes; hij was gewoonlijk ook koster, organist, koordirigent, doodgraver en aanzegger.⁴⁹

DE PERIODE VAN 1790 TOT 1830

Zoals reeds aan het begin van dit hoofdstuk is gemeld, verhuisde Antonius Smits omstreeks 1788 uit Haren naar Reek. Hij was toen 30 jaar. Over zijn opleiding is niets met zekerheid bekend. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat hij, in overeenstemming met de familietraditie een of andere onderwijzersopleiding had genoten. In die tijd was de opleiding tot schoolmeester nog niet landelijk geregeld, daar nationale schoolwetten eerst tijdens de Bataafse Republiek in 1801, 1803 resp. 1806 tot stand kwamen. In het archief van de familie Smits bevindt zich een lijst uit 1799, waarop de inwoners van Reek vermeld staan. Het dorp telde toen 514 inwoners, verdeeld over 104 gezinnen. Het merendeel leefde van het boerenbedrijf.⁵⁰ Als schoolmeester staat op die lijst genoemd Jan van den Elsen uit Wanroij. Deze Jan van den Elsen was tien jaar jonger dan Antonius Smits. Het is mogelijk, dat Antonius Smits naar Reek kwam om te solliciteren naar de vacature van schoolmeester, deze functie niet kreeg, maar niettemin bij het kerkbestuur, onder wie ook Nicolaas Lambertus Boeracker, een zeer goede indruk maakte. Dit zijn slechts veronderstellingen.

Zeker is evenwel, dat Nicolaas Lambertus Boeracker hem in dienst nam als boekhouder van de *coffy en thee negotie*.⁵¹ De juiste datum is onzeker. In geval van verhuizing naar een andere gemeente was men destijds verplicht, binnen een jaar en zes weken een borgstellingakte te laten opstellen. De borgstellingakte ten behoeve van Antonius Smits luidt:

*1791 den 29 April. Van s Heere wegen geciteerdens sijn Antony Smits gebortig van Haeren, graefschap Megen, Compareert Antony Smits geboortig van Haeren, getrouwt met Joana Cornelia Boeracker, alhier gebortig, stellen tot borge Joannes van der Venne en Sebaldus Boeracker, bij hanttasstinge aan scheepenen gedaen sig hebben gestelt, gelijk de selve stelle mets desen, onder verbant van hunne hebbende en verkrijgende goederen, en sulx een voor al en al voor een, onder expresse renuntiatie, op de benefitie, ordinis, divisionis et excusionis, van welckers effecte sij haer onderrigt verklaerde en dat voor de somma van vijf hondert gulden, ten profijte van de armecasse alhier, inval dat voorss. echteluyde, ofte de verwecte, en nog te verwecken kinderen (het geene Godt almagtig verhoede wil) tot decadentie ofte armoede vervielle, en alsoo tot laste van de armecasse deser gemeente quaemen.*⁵²

Uit dit document zou men kunnen concluderen, dat Antonius Smits niet eerder dan vrijdag 12 maart 1790 in Reek is gaan wonen, maar dit is zeer onwaarschijnlijk, omdat hij reeds op 3 februari met de dochter van zijn werkgever trouwde.

Toen Antonius Smits dus omstreeks 1788 naar Reek kwam, was Nicolaas Lambertus Boeracker de zestig reeds gepasseerd. Het gezin Boeracker telde toen tien kinderen. De oudste drie waren dochters, in de leeftijd van 30, 29 en 27 jaar, waarvan de jongste in november 1787 was getrouwd. De oudste zoon, Henricus Johannes, studeerde voor priester;⁵³ Sebaldus, de daaropvolgende zoon, was 23 en voorbestemd om het familiebedrijf in Reek voort te zetten. De overige kinderen, vier zonen en een dochter, waren op dat moment nog minderjarig. Het gezin Boeracker bewoonde het grote pand, dat nu kadastraal vermeld is als Mgr. Borretstraat 14, waar ook de bierbrouwerij en de grossierderij gevestigd waren. Sebaldus Boeracker was verloofd en zijn vader liet voor hem een groot huis bouwen, met de bedoeling daar ook in de aanbouw de bierbrouwerij onder te brengen. Het huwelijk van Sebaldus Boeracker ging echter op het laatste moment niet door: een *afgeketst huwelijk*, volgens mondelinge overlevering. Nicolaas Lambertus Boeracker besloot toen het nieuwe huis aan Antonius Smits en diens vrouw te geven en dit niet voor de bierbrouwerij maar voor de grossierderij te bestemmen. In dit huis, thans Mgr. Borretstraat 7, woonde de familie Smits tot 1957.

Antonius Smits en Joanna Cornelia Boeracker traden in 1790 in het huwelijk. Zij waren geen van beiden jong: hij was 31 en zijn vrouw 30 jaar. Het lot was Antonius Smits gunstig gezind: zoon van een arme schoolmeester uit Haren, werd hij in Reek opgenomen als de oudste zoon van de rijkste familie van het dorp en bewoonde er een aanzienlijk huis.

⁴⁹ Zie de studie van H. T. M. Roosenboom, *De dorpsschool in de Meierij van 's-Hertogenbosch van 1648-1795*, Tilburg 1999.

⁵⁰ SA., H222. De lijst is samengesteld op den 15 Germinael het 7 jaer der Franse Republiek. Dat is dus 5 april 1799.

⁵¹ SA., H221.

⁵² GA., Schaijk 380.

⁵³ Jac. J. M. Heeren, a. w. p. 92.

Dat de familie Boeracker in die dagen in hoog aanzien stond en zeer bemiddeld was, blijkt onder andere uit het feit dat Nicolaas Lambertus Boeracker kerkmeester en schepen van Reek was en dat dankzij de door hem persoonlijk beschikbaar gestelde gelden de bouw van de nieuwe kerk van Reek (1788-1790) doorgang kon vinden.⁵⁴

Er zijn twee aanwijzingen dat Antonius Smits reeds tijdens zijn eerste jaren te Reek geprobeerd heeft zich zelfstandig te maken. De eerste bron is een boek dat Antonius Smits als boekverkoper vermeldt:

Wapenhuis der Geloovigen door F. Firmus van St.-Truiden (alias Vanhoren), capucien lector der godsgeleerdheid tot Velp, Maastricht/St.-Truiden, 1790.

Op de laatste bladzijde staat gedrukt:

*Dit werkje is te bekomen tot. . . . Tot Reek, Lande van Raavenstein bij Ant. Smits Boekverkooper. Ook in de naamlijst der zeer Eerw. en andere geagte Persoonen, die zig voor dit werk hebben laten inschrijven, staat Anton Smits genoemd als boekverkooper in Reek.*⁵⁵

Er is echter geen enkele andere aanwijzing, dat Antonius Smits regelmatig boeken verkocht. Misschien betreft het hier een incidenteel geval.

De tweede bron geeft meer inzicht, namelijk het *Verschootboek door mij A. Smits tot de coffy en thee negotie voor vader*.⁵⁶ Dit boek bevat Antonius Smits' aantekeningen over de periode van november 1791 tot en met mei 1814. Opmerkelijk is de notitie op bladzijde 9:

Het overgetelt geld dat wij vader hebben gegeven van de coffy etc, en onmiddellijk daarna Onzen aenvanck van de coffy negotie voor vader is geweest den 8 Novemb. 1791. Den ... Novemb gegeven f....

De datum en het bedrag zijn niet ingevuld. Deze aantekening moet na februari 1792, gemaakt zijn, daar de uitgaven vanaf 19 november 1791 tot februari 1792 op de voorafgaande bladzijden vermeld zijn. De volgorde zou kunnen wijzen op nieuwe, andere afspraken tussen Antonius Smits en zijn schoonvader. De mogelijkheid bestaat, dat hij vanaf Februari 1790 - toen hij trouwde - heeft geprobeerd zelfstandig een detailhandel te drijven met aanvangskapitaal van Nicolaas Lambertus Boeracker. Niet alleen de aantekening *het overgetelt geld dat wij vader hebben gegeven van de coffy etc.* doet zulks vermoeden, maar ook de notitie *Item betaalt voor drie kisjes thee* op bladzijde 5 van het verschootboek onder het hoofd "*ons eigen*".

Het is zeker dat Antonius Smits vanaf 8 November 1791 het financiële beheer van de grossierderij zelfstandig voerde. Uit de eerste periode, tot Juli 1792, zijn er nog notities, die wijzen op een enigszins van zijn schoonvader afhankelijke positie: *aen vader gegeven 7 kroonen van 't koffy geld 19-12-. Nog van 't koffy geld genomen en aen moeder gegeven 12-10-. Den 19 Juny van 't koffy gelt gegeven aen den kerk van Zeeland: 1000-. -.*

Na 1792 zijn er alleen nog maar wissels en geen verschotten meer genoteerd. Alle wissels staan dan op naam van Antonius Smits: *Aen den heer A. Smits of ordre....* . Of voor mij A. Smits aen de ordre van de heeren

Nicolaas Lambertus Boeracker overleed in 1795. Omdat het wisselboek na deze gebeurtenis geen veranderingen toont, bevestigt dit de veronderstelling dat Antonius Smits eerder, waarschijnlijk in 1793, het zelfstandig beheer over de grossierderij voerde en zich tevens financieel onafhankelijk had weten te maken.

De laatst genoteerde wissel in dit boek lijkt hiermede in tegenspraak:

Jesus Maria Joseph, Jesus Maria Anna, Jesus Maria Antonius. Mijn eerste wissel op den 8 May 1814 ontvangen van de associatie kassa à Amsterdam door de heer Anton Smits of ordre de somma van driehondert zes en twintig guldens vijf stuyv.

Een vreugdeblijk als gold het hier Antonius' allereerste wissel. Hier is echter bedoeld: mijn eerste wissel na de oorlog. De voorlaatste wissel is op 13 januari 1810 gedateerd. Dat er tussen 13 Januari 1810 en 8 mei 1814 geen enkele wissel vermeld wordt, staat in verband met de door de oorlog lam gelegde handel in koloniale waren. Het zogenoemde *Dagboek van monseigneur A E.A.H. Borret* (1751-1839) bevat allerlei details over het leven

⁵⁴ PA., Reek

⁵⁵ SA., H 10.

⁵⁶ SA., H 221.

te Reek tijdens de oorlogsjaren.⁵⁷ Arnold Borret, was in 1809 tot deken van het Land van Megen en Ravenstein en in datzelfde jaar tot pastoor van Reek benoemd.⁵⁸ In de eerste helft van december 1813 werd Reek voor het laatst door de Franse troepen geplunderd, met Kerstmis 1813 was Reek definitief bevrijd. Ook elders in Nederland werden de Franse troepen omstreeks de jaarwisseling 1813-1814 verdreven. In het voorjaar van 1814 hernam het leven langzamerhand zijn normale loop en kwam ook de handel in koloniale waren weer op gang. Vandaar Antonius' vreugdeblijk: na drie jaren weer een wissel!

Het wisselboek geeft geen inzicht in het inkomen van het gezin Smits-Boeracker. Wel valt er een behoorlijke omzet uit af te leiden. Het bedrag van een groot aantal wissels ligt tussen de drie- en vierhonderd gulden, maar er komen ook wissels voor van f 600,-, f 700,- en zelfs één keer van f 1.040,-, voor die tijd hoge bedragen. Wat de inkoop betreft, blijkt Smits zich voornamelijk op Amsterdam te richten, hoewel ook Rotterdam na 1801 herhaaldelijk als inkoopcentrum vermeld wordt. Franse wissels (Rouen, Parijs) zijn eveneens in het wisselboek opgenomen en zelfs enkele Duitse, die betrekking hebben op aan de Pruisische troepen geleverde goederen. Het vershot wisselboek is een interessant document voor de toenmalige handelsgebruiken; het bevat allerlei namen van toen belangrijke handelsfirma's.

Sedert 1796 was Antonius Smits penningmeester van het kerkbestuur van de H. Antonius Abt-parochie te Reek. *Kerke ligger zoo als bevonden is door A. Smits kerkmr. in t jaar 1796 van den afgegaande kerkmr. Joseph van der Linden als volgende overgenomen. A. Smits.*⁵⁹

Ook deze *Ligger* [memoriaal] voor de Kerk van den Reek geeft een duidelijk beeld van de positie van de Boerackers in de Reekse gemeenschap.

Hier volgt de schulden van de kerk die 's jaarlijks door kerkmrs. moet betaalt worden met intresse of andersints. Eerstens een obligatie aen de heer N. L. Boeracker groot 300 ld. vervalt in Juny met 3 procent dus f 9. -. -. ⁶⁰

Later heeft Antonius Smits hieraan toegevoegd:

Deze obligatie is aan de kerk afgestaan op deze voorwaarde, als 's jaarlijks aan den tijdelijken cappelaen te betaalen 4 gld voor 4 lezende missen en aan den tijdelijken pastoor 's jaarlijks 2 gld. voor 't zielboek. Doch dit is naarder omschreeven.

Deze toevoeging moet genoteerd zijn na 1808, omdat pastoor Gerardus Tibosch, *Landeeken over het District van Ravenstein en Meegen*⁶¹ op 28 november 1808 is overleden en zijn opvolger, de apostolisch vicaris mgr. A. Borret in 1809 als (aanvankelijk tijdelijk) pastoor benoemd is.⁶²

Nog aen N. L. Boeracker een capitaal van 1000 ld vervalt op 2 February met 2 ½ prcent dus Zegge 25 gld. Jaarlijcx voor intresse. Nog aen N. L. Boeracker een capitaal van 600. -. - zonder intresse zoo lang de hr. N. L. Boeracker leeft zal nu voor de eerste maal vervallen op eerstkomende Alderheyiligen 1796 met 3 ½ prcent dat is 'sjaars 21. -. - Deze obligatie betaald de kerk tans met 3 prcent dus f 18 -. en van de f 1000-. - maar 2 ½ is f 25-. - en van de 300-. - 3 pcent is 9-. - te zamen f 52 -. - zoo dat als blijkt de kerk aan N. L. Boeracker bet. 52-. -. ⁶³

Met betrekking tot de kapitale som van f 600. - schreef Smits:

Deeze neffenstaande capitaal a 600 gld is nu na de dood van onze moeder zaliger vervallen aen de capelanyen word jaarlijks nu betaald aen den tijdelijken capelaan met 18 gld. Vervald eerstmaal op O. L. Vrouw Ligtmisse 1822 waar voor den capelaan 5 zingende missen en 12 leezende missen gehouden is te doen. Ziet agter in.

Verscheidene parochianen hadden geld aan de kerk van Reek geleend, maar niemand zoveel als N. L. Boeracker. Na de dood van zijn vrouw, Engelina Catharina Rispens (1736-1821),⁶⁴ verviel een gedeelte van dit geld, f 900,-, bij testament aan de kerk. Over de hierboven vermelde f 600,- geeft A. Smits de volgende inlichtingen:

Voor den intr van die 600 gld a 3 prcent hercomende van N. L. Boeracker, is den tijdelijken Capelaan gehouden jaarlijks te doen 4 zingende vierdejaars missen voor de zielen van gen. N. L. Boeracker en desselfs huysvrouw 'Engelina Catrina Rispens.

⁵⁷ Victor de Stuers, 'Beknopt dagverhaal der lotgevallen van Arnold Borret, Pastoor te Herten bij Roermond, later apostolisch vicaris te Ravenstein en Megen 1792-1830'. In: *Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, Maestricht, 1889, Tome XXVI, nouvelle série Tome VI, p. 29-67.

⁵⁸ Zie ook hoofdstuk I.

⁵⁹ SA., H 11. p. 1.

⁶⁰ SA., H 11. p. 13.

⁶¹ SA., H 327.

⁶² Stuers, Victor de, 'Arnold Borret', In *Jaarboekje Albertingh Thijm*. 's-Gravenhage, 1896. p. 126. Zie ook *De Godsdienstvriend*, dl XXI, p. 138.

⁶³ SA., H 11. p. 14 en 15.

⁶⁴ SA., H 340.

*Item een voor desselfs ouders de hr. luitenant Sebalt Rispens en juffr. Louisa van Groensvelt etz. Item 12 leezende, alle maanden een mis, ook is den capelaan gehouden 5 schell. te geven aan de custor voor die 5 missen te zingen en 2 gld 10 st. aen den tijdelijken pastoor voor die namen op t zielboek de capitein Corn. van Groensveld er onder de tijdelijken capelaan trekt nu 18 gld wegens het maaksel van vader en moeder, en eenen gulden voor t jaargetij van juffr. Mallingrez. Ik heb Zijn Eerwa. 20 gld. voor de eerste maal betaalt in february 1822. Want moeder is 1820 in Jan. gestorven de Wed. N. L. Boeracker en toen is de capelaan begonnen te leezen. A. Smits kerkmr.*⁶⁵

Geleidelijk aan werd de invloed van de familie Smits groter dan die van de familie Boeracker. De eerste gebeurtenis, die op deze ontwikkeling wijst, was de benoeming van Antonius Smits tot kerkmeester te Reek. Antonius Smits was echter, behalve kerkmeester, ook organist van de kerk van Reek. Een officiële acte uit 1803 vermeldt A. Smits als de *fungerende organist*. Het is niet bekend op welk tijdstip Smits benoeming als organist inging. De in 1799 vermelde schoolmeester Jan van den Elsen werd opgevolgd door H. Wilmers. Men zou zich af kunnen vragen waarom Smits' aanstellingsakte zo uitvoerig was. Om in deze ietwat preciaire situatie geen misverstand te doen ontstaan over Smits' organistschap, - Smits was een zeer goed muzikant -,⁶⁶ werd deze positie nauwkeurig vastgelegd. De functie van organist werd immers doorgaans gecombineerd met die van kosterschoolmeester. Dat dit in Reek vroeger heel gebruikelijk was, blijkt uit een acte van 1781, waarin de inkomsten van de *custos* worden omschreven, met o. a. : *Item voor 't orgel slaen s'jaers f 15. -. -. .*⁶⁷ Het organistschap van Antonius Smits kwam dus in feite neer op een inkomstenvermindering voor de koster-schoolmeester. Misschien dat daardoor moeilijkheden waren ontstaan met Jan van den Elsen. Wat ook de aanleiding geweest moge zijn tot het opstellen van de akte van 1803, zij verschaft in ieder geval informatie omtrent de positie van Antonius Smits als organist van Reek en van koster-schoolmeester H. Wilmers als zijn vervanger.

Op heden den drie en twintigsten February agtienhonderd en drie, vergaderd zijnde de ondergetekenden leden van het gemeentebestuur, beneffens den eerwaarden heer landdeken pastoor, kerk- en armmeester van Reek, lande van Ravenstein, ten einde te voorzien en nodigen bepaalingen worden daargesteld op dat zig in der tijd geene moeyelikheden tusschen den schoolmeester of custos en den organist dezer kerk zouden kennen opdoen. Naar dit alles behoorlijk overweegd te hebben is geresolveerd en vastgesteld gelijk vastgesteld word bij dezen. Dat de burger A. Smits fungeerende organist, als zodanig, met het volle gezag en directie over het orgel in de kerk alhier zal fungeeren en blijven continuëren op dezelve capitaale voorwaarden als den tegenwoordigen schoolmeester H. Wilmers; namenlijk: tot zo langen tijd dezen 't zij onder den tytul van provisioneel of anderzints zal blijven fungeeren in zijne bediening zullende bij absentie van welgemelden organist A. Smits, den schoolmeester H. Wilmers ten allen tijde des nodig zijn verplicht het speelen van het orgel op zig te nemen, waarvoor hij door den voorn. organist behoorlijk zal schadeloos gesteld moeten worden, met het geheele of gedeeltelijk tractement van vijftien guldens voor organist bepaald, na rato zijne verdiensten. Aldus vastgesteld en door de present zijnde schoolmeester of custos H. Wilmers, en organist A. Smits ten bewijze hiermede genoeg te nemen, beneffens pastoor, kerk- en armmeester en ons leden van het gemeente bestuur eigenhandig ondertekend, zullende van deze de nodige extracten tot informatie en naricht worden uitgegeven, en het origineele in de gemeentens comme blijven gedeponeerd. Reek, op dag, maand en jaar als in 't hoofd dezes gemeld.

H. Wilmers custos en schoolmr.

Antony Smits organist

G. Tibosch pastor

J. van der Linden kerkmeester

Peeter Kuypers armmeester

H. V. Mulst borgemeester

M. Arts borgemeester

J. H. van Geffen schepen

Wouter van Stippent schepen

*S. D. Groot loco secretaris.*⁶⁸

Het echtpaar Smits-Boeracker bracht zeven kinderen voort, zes jongens en een meisje:

Nicolaas (Nicolaas Lambertus 1791)

Antoon (Antonius Aloysius 1793)

Jacob (Jacobus Leonardus 1794)

Maria (Maria Henrika 1795)

Willem (Wilhelmus Josephus 1797)

Frans (Franciscus Cornelius 1800)

Louis (Ludovicus Joannes 1802).⁶⁹

⁶⁵ SA., H 11. p. 33 en 34.

⁶⁶ SA., H 250.

⁶⁷ PA., Reek.

⁶⁸ SA., H 138

De derde zoon, Jacobus Leonardus, overleed kort na de geboorte, maar de zes overige kinderen groeiden op in Reek, in het milieu van de Boerackers dat hun opvoeding voor een groot deel bepaalde. Hun grootvader, Nicolaas Lambertus Boeracker, overleed in 1795: zij hebben hem dus niet gekend. Maar het grootouderlijk huis lag pal tegenover het hunne, zodat zij de ooms en tantes van moederszijde regelmatig ontmoetten. Ook deze hadden uiteraard invloed op de ontwikkeling en vorming van de kinderen Smits.

Om een indruk te geven van deze familiekring volgen hier enige biografische gegevens van enkele tantes en ooms:

Maria Aloijsa Boeracker (1758-1843) was getrouwd met de bierbrouwer Henricus van Krugten te Bemmelen; Helena Alegonda Boeracker (1761-1832) was gehuwd met Jacobus Philippus Le Heu. Deze was zilversmid en werd in 1794 schepen van Oss en bestuurde deze gemeente in de zeer woelige tijd, eerst als president-schepen vanaf 1796 en sedert 14 April 1803 als schout-civiel, tot aan zijn dood 5 April 1809. Hij was tevens schout-civiel van Berchem. Ten huize van de weduwe Le Heu Boeracker audieerde de prins van Oranje in 1814 bij zijn bezoek aan Oss.⁷⁰

Henricus Johannes Boeracker (1763-1804) was vanaf 1787 tot aan zijn dood kapelaan te Reek.⁷¹

Sebaldu Gerardus Josephus Boeracker (1765-1835) was bierbrouwer te Reek.

Franciscus Aloysius Boeracker (1771-1848) studeerde medicijnen aan de universiteit van Leiden, behaalde aldaar in 1799 de graad van doctor en zette zijn studie voort te Marburg, waar hij in 1800 het diploma verloskundige verwierf. Hij vestigde zich als geneesheer te Oss en woonde daar tot zijn dood.⁷² Op zijn bidprentje staat gedrukt *Den weledel, zeer geleerden en vermaarden heer. . .*⁷³

Joannes Henricus Boeracker (1773-1856) was apotheker te Utrecht en lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.⁷⁴ In 1828 liet hij te Reek het landhuis *Het Oudhof* bouwen, en woonde daar tot aan zijn dood. Van 1858 tot 1965 deed dit huis dienst als klooster, het klooster Nazareth, gesticht vanuit Haren voor de zusters Franciscanessen Penitenten.⁷⁵ Gedurende de jaren 1847 tot 1850 was Joannes Henricus Boeracker lid van de Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant.⁷⁶

Theodorus Arnoldus Boeracker (1775-1851) trad in de orde der Paters Capucijnen en was als pater Lambertus een beroemd predikant.

Donata Bertina Boeracker (1779-1853) was gehuwd met Nicolaas van Erp, bierbrouwer te Oss.

Twee kinderen van het gezin Smits-Boeracker studeerden voor priester, namelijk Antonius Aloysius (1793-1826) en Wilhelmus Josephus (1797-1856).

Antonius werd reeds op 19-jarige leeftijd benoemd tot professor in de filosofie aan het seminarie te Herlaer, Sint-Michielsgestel.⁷⁷ In 1817 volgde zijn benoeming tot kapelaan van 't Heike te Tilburg (de parochie werd bediend door de paters Redemptoristen en Smits was de eerste wereldheer). Slechts enkele maanden na zijn benoeming tot pastoor te Enschoot in 1826 overleed hij op 33-jarige leeftijd aan een keelaandoening.

Wilhelmus Josephus was eerst kapelaan te Velp bij Grave en in 1824 te Reek. In 1830 volgde hij mgr. A. Borret op als pastoor van Reek, welke functie hij tot zijn dood in 1856 vervulde.

Beide priesterzonen waren zeer begaafd. Het feit, dat Antonius Aloysius Smits reeds op 19-jarige leeftijd docent was aan het seminarie spreekt voor zich zelf. Wilhelmus Josephus was zeer muzikaal. Op het schilderij, dat C. J. Grips uit Grave, later Vught (1825-1920) van hem en zijn broer maakte, staat hij afgebeeld als componist,

⁶⁹ Bijlage I. De Genealogie.

⁷⁰ Jac. J. M. Heeren, aw. p. 90 en 91. (Zie ook hoofdstuk I.)

⁷¹ SA., H 336.

⁷² J. Cunen, a. w. Zie noot 2c. p. 8.

⁷³ SA., H 335.

⁷⁴ SA., H 309.

⁷⁵ J. Sluijters, *Beknopte Historie van de Poenitenten te Haren, Megen*, 1972.

⁷⁶ SA., H 323

⁷⁷ Schutjes, deel 2, p. 201.

schrijvend aan zijn motet Ave Maria. Hij componeerde een aantal missen en lofgezangen, waarvan 12 missen behouden zijn. Zij zijn in 1850 geschreven voor mannenkoor met orgelbegeleiding en voorbehouden om uitgevoerd te worden in de parochiekerk van Reek. Zijn broer Louis, die dirigent van het kerkkoor van Reek was en deze missen in eigendom had gekregen, schreef op de titelpagina van de tenor 1- partij van de tweede serie van zes gemakkelijke missen of zoogenaamde Reeksche missen:

Deze zes missen, de eigendom van L. J. Smits, zijn gemaakt door W. J. Smits, in leven Pastor te Reek, zijn nergens verspreid, en worden dus uitsluitend in de kerk te Reek gezongen.

*Het is van belang dat ze nimmer verspreid worden, uit hoofde dezelve, als niet moeilijk zijnde, dan om het meenigvuldig gebruik, voor het zangkoor te Reek haar waarde zouden verliezen.*⁷⁸

Een vorm van auteursrecht dus. Naast deze *Reeksche missen* bestaat er ook een serie van zogenoemde Amsterdamse missen, ook in de bezetting voor drie mannenstemmen met orgelbegeleiding. Deze zijn gecomponeerd door de Amsterdamse componist Wilhelmus Smits (1804-1869) en uitgegeven door de firma Theune (*Amstelodami apud Theune et socios*) in 1849.

De enige dochter van het gezin Smits-Boeracker trouwde met de burgemeester van Moergestel, Wilhelmus van Heeswijk. De overige drie zonen Klaas, Frans en Louis Smits bleven te Reek. Over hun opleiding zijn slechts weinige gegevens bekend. In de memorie van aangifte van de nalatenschap van hun vader in 1823 staat Klaas als orgelmaker, Frans zonder beroep en Louis als student te St.-Michielsgestel aangegeven. In Reek bestond een Franse school, waaraan ook een internaat verbonden was. Op deze school genoot de latere aartsbisschop van Utrecht en persoonlijke vriend van koning Willem II, mgr. J. Zwijsen (1794-1877) in de jaren 1806/07 zijn eerste opleiding⁷⁹. Waarschijnlijk gingen Klaas en Frans ook daar naar toe. Frans zelf deelde in een brief aan J. Weber (de gegevensverzamelaar voor het boek *Histoire de l'orgue* van Eduard Grégoir) te 's-Hertogenbosch mede, dat hij opgeleid was tot *Waschbleker en waschkaarsenmaker*.⁸⁰ Zijn opleiding als wasbleker kreeg hij waarschijnlijk van zijn vader. Het kasboek van Frans' wasblekerij geeft een overzicht van de inkomsten en uitgaven over de periode van maart 1823 tot april 1825, en met een samenvatting van de verwerkte hoeveelheden bijenwas vanaf 1818 als inleiding.

Op pagina 13 van dit kasboek leest men: *Sedert 1822 den 1 April wass, en kaarsen van nieuw wass die wij aan ieder aflever.*⁸¹

Daaronder ook een overzicht van de verwerkte hoeveelheden. Het *wij* zal hier waarschijnlijk betrekking hebben op: mijn vader en ik. Daaruit zou dan de conclusie getrokken kunnen worden, dat Antonius Smits voor 1818 met de wasblekerij begonnen is met de bedoeling om zijn zoon Frans aan een kostwinning te helpen.⁸²

De orgelmakerij moet eveneens vóór 1818 opgericht zijn. Deze gebeurtenis zal in het volgende hoofdstuk nader worden besproken.

Een brief van mgr. A. Borret aan de gouverneur van Noord-Brabant, gedateerd 31 januari 1818, getuigt nogmaals van de welstand van de familie Smits-Boeracker: *Mgr. A. Borret, commissaris generaal van den Administrator Apost. over de districten van Ravenstein en Megen, Pastoor te Reek, aan Zijne Excellentie de Staatsraad Gouverneur der provincie Noord Brabant. . . .* In dit epistel protesteerde hij tegen de benoeming van kerkmeesters door de burgemeester van het dorp; hij achtte: . . . *zulks onnodig te zijn, dewijl wij onverbeterlijke kerkmeesters bezitten, onder anderen Ant. Smits, de beste en voornaamste ingezetene, met zijne familie de grootste weldoender en bijna onderhouder mijner kerke. . .*⁸³

Antonius Smits overleed op 8 februari 1823. Op zijn bidprentje staan drie toepasselijke teksten gedrukt: *Uit geheel zijn hart zong hij den lof des Heeren, en beminde die hem geschapen had. Aan de godsdienstige plegtigheden bragt hij luister toe. Eccli XLVII V[ers] 10 & 12. Mijn God! wees mij deswegens gedachtig, noch vergeet de goede diensten niet, die ik aan het Huis des Heeren bewezen heb. 2 ° Esdr. XIII V[ers] 14.*⁸⁴

⁷⁸ SA, H17

⁷⁹ F. M. A. Arnolds, *Bossche legenden en verhalen bijeen verzameld door F. M. A. Arnolds*, 's-Hertogenbosch, 1890. p. 287-290. J. Witlox, *Mgr. Joannes Zwijsen*, 's-Gravenhage, 1941. p. 10. J. W. M. Peijnenburg, *Joannes Zwijsen, Bisschop, 1794-1877*. Stichting Zuidelijk Historisch Contact, Tilburg, 1996,

⁸⁰ SA., H 250.

⁸¹ SA., Bg 4.

⁸² Jac. J. M. Heeren, a. w.

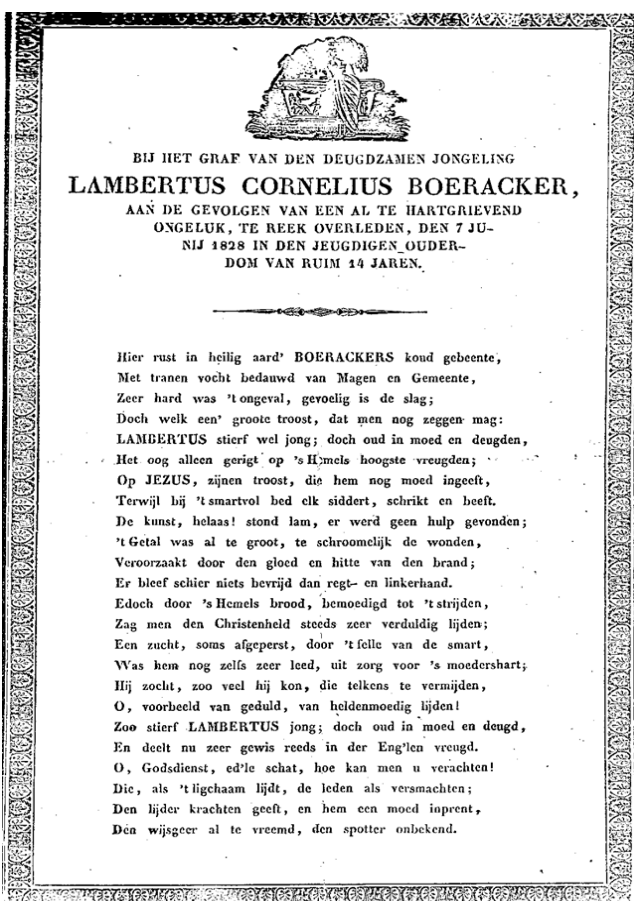
⁸³ PA., Reek.

⁸⁴ SA., H 343.

Zijn zoon Frans volgde hem als kerkmeester en organist op.⁸⁵ De memorie van aangifte van de nalatenschap van Antonius Smits geeft een beeld van het bezit aan onroerend goed.⁸⁶

Van roerende goederen noch van de orgelmakerij of wasblekerij wordt gewag gemaakt. Toch moet er een grote som aan liquide middelen zijn geweest, want herhaaldelijk deed Frans een financieel beroep op zijn moeder⁸⁷ en bouwde en hij en zijn broer Klaas samen het kostbare orgel (1823-1829) dat de familie Smits aan de kerk van Reek ten geschenke gaf.⁸⁸ Uit de memorie van aangifte blijkt dat de orgelmakerij en de wasblekerij niet in de boedel vielen, waarschijnlijk omdat deze van meet af aan als eigendom van Klaas en Frans zijn gezien. Het totale bezit van nog geen 6 hectare zal ook niet zoveel inkomsten gebracht hebben dat zij zich daaruit zulke grote giften konden veroorloven.

Een zware slag trof het gezin van oom Sebalduus Gerardus Boeracker in juni 1828. De oudste zoon van dit gezin, Lambertus Cornelius (het eerste kind, dat kort na de geboorte was overleden heette ook Lambertus Cornelius) viel in zijn vaders bierbrouwerij in een kuip met heet bierbrouwsel en overleed enige dagen later ten gevolge van de daardoor opgelopen brandwonden. Zijn oom, Theodorus Arnoldus Boeracker, bekend als een beroemd predikant onder de naam van pater Lambertus, maakte een gedicht dat op folioformaat werd gedrukt en uitgegeven.

Henricus Joannes, jongere broer van Lambertus Cornelius Boeracker, volgde zijn vader op als bierbrouwer, maar overleed op 41-jarige leeftijd, ongehuwd, zodat het geslacht Boeracker in mannelijke lijn uitstierf. De bierbrouwerij werd opgeheven, mede door het slechte beheer van Henricus Joannes, die, volgens mondelinge overlevering, de *bierbrouwerij er door gedraaid had*. Het lijdendicht op Lambertus Boeracker geeft op zijn manier een inzicht in de sfeer waarin de families Boeracker en Smits leefden: zeer gelovige katholieken, welgesteld, maar zich ook bewust van de betrekkelijkheid van stoffelijke waarden. Zij hadden gevoel voor stijl en traditie en waren dankbaar voor hun maatschappelijke positie binnen de Reekse gemeenschap.

Grafdicht L.C. Boeracker. (SA., H301.)

⁸⁵ PA., Reek. *Memoriale*, 1854 en H250

⁸⁶ Zie bijlage 2. Memorie van aangifte, RA 's-Hertogenbosch.

⁸⁷ SA., B 1.

⁸⁸ SA., H 3R2. Zie voor meer bijzonderheden Hoofdstuk III en V.

DE PERIODE VAN 1830 TOT 1876

Deze periode moet men als de bloeitijd van de familie Smits beschouwen. Zij nam de positie van de familie Boeracker volledig over. mgr. A. E. Borret deed in 1830 afstand van het pastoraat te Reek⁸⁹ en in zijn plaats werd Wilhelmus Josephus Smits tot pastoor benoemd.⁹⁰

Zijn broer Louis Smits was dirigent van het Reekse kerkkoor, daarnaast was hij violist.⁹¹

Pastoor W.J. Smits en zijn broer L.J. Smits. Olieverf op doek, omstreeks 1850 geschilderd door C.J. Grips uit Vught. Aanwezig in de pastorie te Reek. (Foto SA. H31).

Frans was kerkmeester van Reek en tevens organist. In zijn hoedanigheid als kerkmeester was hij waarschijnlijk ook secretaris van het armenbestuur. In de hoeden van het pijpwerk van het orgel te Malden (1852) zijn papierstroken gevonden die afkomstig bleken te zijn van een notulenboek van een weldadigheidsstichting, geschreven door Frans Smits. De verslagen van de vergaderingen betreffen het beoordelen van de aanvragen en rapporten en de beslissingen over de toegestane subsidies. Bijvoorbeeld: *doofstommen f. 1000,-, behoeftige f. 500,-*. De gevonden papierfragmenten zijn van de vergaderingen van vrijdag 5 juli, zaterdag 6, maandag 8, dinsdag 9 en woensdag 10 juli 1844.

Frans trouwde op 16 april 1830 met de Reekse notarisdochter, Maria Constantia van der Meulen. De Van der Meulens behoorden eveneens tot de gezeten families van Reek en waren verwant aan de Boerackers; er bestond dan ook een parentage in de vierde graad tussen F.C. Smits en M. C. van der Meulen,⁹² voor wier

⁸⁹ Victor de Stuers, 'Arnold Borret', 's-Gravenhage, 1889. In: *Jaarboekje van Alberdingk Thijm*, 1896. p. 126 en 127. En idem, a.w. zie noot ¹⁹.

⁹⁰ SA., H 329.

⁹¹ SA., H31.

⁹² SA., H 315.

huwelijk mgr. Borret kerkelijke dispensatie verleende.⁹³ In 1831 overleed Nicolaas Lambertus Smits, de oprichter van de orgelmakerij, waarna Frans het bedrijf alleen voortzette en tot grote bloei bracht. Zonder enige twijfel was hij de belangrijkste orgelmaker van de Smitsen en misschien ook wel de meest begaafde Nederlandse orgelmaker van zijn tijd. Zijn broer Louis beheerde de wasblekerij.

Een bijzondere gebeurtenis vond plaats in 1833.

*Reek, (distrikt Ravenstein), 20 Augustus. [...] De Hoogw. Heer A. E. Borret, oud Pastoor dezer gemeente en Apostolische Vikaris-Generaal, der districten van Megen en Ravenstein een 83jarige grijsaard, die eenige dagen geleden vanden H. Vader, de buitengewone magt om het H. Sacrament des Vormsels, toetediennen, even als al de Nederlaandsche Kerkvoogden ontvangen had, heeft op die dagen het H. Vormsel, aan de leden dezer gemeente en aan die van het naburig Velp, toegediend. Niemand had kunnen denken, dat de ligchaams-zwakheid den eerbiedwaardigen grijsaards hem veroorloven zou, van de buitengewone vergunning des H. Vaders gebruikt te maken, doch wat vermag de liefde eens trouwens herders niet! – 22. Gisteren heeft het Vormen, der parochianen van Schaik, gedeeltelijk plaats gehad. Alles was treffend, als op de vorige dagen. Meer dan 1. 000 personen zijn op de drie verloopenen dagen gevormd. De Achtb. Edel Heer J. H. Boeracker, lid der Provinciale Staten, was peter, en Mejufvrouw de Wed. Smits, meter der Vormelingen van onze parochie. [...]*⁹⁴

Bij alle ontwikkelingen in de familie bleef moeder en grootmoeder Joanna Cormelia Smits-Boeracker de stille kracht op de achtergrond; onopvallend, maar wel het vaste rustpunt in de kring van de Smitsen. Naast het geluk over de voorspoed in materieel opzicht en over de toewijding van haar nakomelingschap, moest zij ook leed dragen: zij overleefde haar man 27 jaren en vier van haar zeven kinderen ontvielen haar, voordat zijzelf op ruim 90-jarige leeftijd, op 29 januari 1850 te Reek overleed.

De tekst van haar bidprentje luidt:

*Eene moeder, zeer te bewonderen, en het aandenken der goeden waardig. Zij gedroeg zich kloekmoedig in alle voorvallen, door de hoop, welke zij op God stelde. Zij was voorzichtig, kuisch, matig, en droeg zorg voor het huisgezin. God had haar sterkte gegeven, en tot eenen hoogen ouderdom bleef haar de geestkracht bij; opdat al hare kinderen en kindskinderen zouden zien, dat het goed is, aan God onderdanig te zijn.*⁹⁵

De Graafse schilder C. J. Grips (1825-1920) portretteerde haar een jaar voor haar dood.⁹⁶

Daar vele van haar broers en zusters ongehuwd overleden, erfde zij een groot gedeelte van het Boeracker-bezit, dat na haar dood weer op haar kinderen overging. De memorie van aangifte geeft daarvan een duidelijk overzicht.⁹⁷

In totaal ging het om een een bezit van bijna 25 hectare aan grond. In deze memorie van aangifte noemde Louis (Ludovicus Joannes) zich rentenier. In dat jaar, hij was toen 48, was hij toch ook wasbleker. De wasblekerij heeft bestaan van 1814 tot ver in de twintigste eeuw. Waarschijnlijk maakte Louis er in deze jaren niet zoveel werk van. Er was inmiddels zoveel kapitaal naar de familie Smits toegevoerd dat zowel Louis als Frans het zich zouden kunnen permitteren niet meer te werken.

⁹³ SA., H 254.

⁹⁴ *De Godsdienstvriend*, deel XXXI, p. 138-139. Augustus 1833.

⁹⁵ SA., H 344.

⁹⁶ Charles Joseph Grips, geb. Grave 22-11-1825, overl. Vught 18-11-1920, woonde tot 1864 te Grave. Artikel in P. A. Scheen, *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars, 1750-1950* 's-Gravenhage, z. j. [1969].

⁹⁷ Bijlage 3. Memorie van aangifte, RA., 's-Hertogenbosch., reg. IVn2/1367.

Portret van Joanna C. Smits Boeracker door C. J. Grips, 1849. Olieverf op doek, 101x80 cm. Universiteit Utrecht. SA.

Alleen Frans was getrouwd. In 1850 telde zijn gezin acht kinderen. Zijn oudste zoon studeerde voor priester. De orgelmakerij floreerde. Samen met zijn broer, de pastoor, was hij de invloedrijkste man van Reek. Zijn kerkmeesterschap duurde tot 1854. In het memoriaal van de parochie schreef zijn broer:

In 1854 heeft op den 24sten Augustus de zeereerwaarde heer deken: Antonius Pulsers kerkvisitatie gedaan en bij die gelegenheid het nieuwe reglement⁹⁸ op de kerkbesturen ingevoerd. Al dan zijn tot kerkmeester aangesteld: Gerardus van der Schans en Johannes Antonius de Haan. Franciscus Cornelius Smits, sedert 1823 kerkmeester, is onder dankbetuiging voor de trouwe diensten door hem bijna 32 jaren aan de kerk bewezen, eervol ontslagen, uit hoofde hij volgens artikel 7 van het nieuwe reglement geen kerkmeester mocht blijven. Aldus: W. J. Smits, pastoor te Reek.⁹⁹

⁹⁸ ingevoerd na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853

⁹⁹ PA., Reek. Memoriaal 1854.

Het jaar 1854 en de daarop volgende jaren waren voor Frans tijden vol tegenspoed. Zijn zwager, Josephus Arnoldus Nicolaas van der Meulen, notaris te Reek, overleed in juni 1854 op 32-jarige leeftijd.¹⁰⁰ Een jaar later stierf zijn schoonvader, Wilhelmus Wolterus van der Meulen, eveneens notaris te Reek.¹⁰¹ In 1856 stierf zijn oom, Jan Hendrik Boeracker, die te Reek op *Het Oudhof* woonde.¹⁰² De overlevering verhaalt dat hij f 150. 000. - naliet die voor het grootste gedeelte naar de familie Smits vloeiden. In maart 1856 overleed zijn 58-jarige broer Wilhelmus Josephus, pastoor te Reek:¹⁰³ bij het toedienen van de sacramenten der stervenden aan een met pokken besmette parochiaan, werd hij zelf besmet.

Bidprentje van pastoor W. J. Smits. (SA., H329)

Bidprentje van Maria Smits-Van der Meulen. (SA., H334)

Het grootste verdriet trof Frans echter in 1858, toen op 4 april zijn vrouw na een langdurige ziekte stierf, slechts 53 jaar oud.¹⁰⁴

Frans bleef met een groot gezin achter, waarvan het jongste kind pas 9 jaar was. In deze tijd moest Frans het werk meermalen laten liggen, omdat ook zijn eigen gezondheidstoestand geen volledige inzet toeliet.¹⁰⁵ Te midden van al deze verliezen was de priesterwijding van zoon Antoon (Antonius Donatus, 1832-1908) in mei 1856 te 's-Hertogenbosch een feestelijk lichtpunt.¹⁰⁶

Een grote verandering kwam er op het eind van 1861 door zijn benoeming tot burgemeester van Reek per Januari 1862. Aan zijn zoon Antoon berichtte hij hierover:

Beminde Zoon. Wederkerig alle heil en zegen in het ingetreden jaar en daarbij feliciteer ik U met Uwen jarige dag. Het is heden den eersten dag die mij sedert mijne benoeming is voorbij gegaan zonder bijzondere beweging. Gepasseerde Donderdag¹⁰⁷ heb ik in handen van de Commissaris des Konings, de bij de wet gevorderde eeden afgelegd. 's-Avonds dood stil thuis gekomen. Dit kon ook niet anders, want niemand was met de zaak bekend dan de oud burgemeester, broer Louis en de oudste mijner kinderen. Er is alzo zoveel beweging als te Grave niet geweest. Gisteren ben ik plegtig geïnstalleert, waer onder gepaste toespraken tot de nieuw benoemde en aftredende burgemeester. Daarna heb ik het gezelschap ontvangen op een glaasje Madera en alzo die voormiddag tot twaalf uren in goeden luim doorgebracht. Ik geloof wel dat er enkele wat jaloers zullen zijn, doch algemeen goed tevreden. Ik hoop en vertrouw mijne pligt te vervullen. Circa 7 uren - er wordt gebeld - en gevraagd is de burgemeester thuis, een perzoon die wat berkehout voor bezem reis had gesneden en door Blondé de veldwachter op heterdaad betrapt. Er zullen alzo weinige dagen in volkomen rust voorbijgaan. Doch ik ben met alles bijzonder wel te vreden. Groet alle vrienden en weet dat ik als altijd ben.

Uwen welmenenden vader,

F.C. Smits.

Neef Henri [Henricus Joannes Boeracker, 1820-1862] blijft zo wat in den zelve toestand¹⁰⁸ andere vrienden zijn alle wel te pas. Aanstaande Zondag komt Klaas en Schuurmans¹⁰⁹ feliciteren en UE waarschijnlijk ook.¹¹⁰

¹⁰⁰ SA., H 324.

¹⁰¹ SA., H 321.

¹⁰² SA., H 323. Later nonnenklooster, zie noot 32.

¹⁰³ SA., H 329.

¹⁰⁴ SA., H 334.

¹⁰⁵ SA., H 2N5.

¹⁰⁶ SA., H 347.

¹⁰⁷ Dit moet de 2e of 9e Januari zijn geweest, daar Antoon op 13 januari jarig was; 13 januari 1862 viel op een maandag.

¹⁰⁸ Henricus Joannes Boeracker, overleden 20-1-1862, hij was de laatste Boeracker te Reek.

¹⁰⁹ Klaas is zijn zoon; wie Schuurmans is kon niet gevonden worden, misschien een vriend van Klaas.

¹¹⁰ SA., H 157.

Aan zijn zoon Antoon, destijds kapelaan te Nijmegen, schreef Frans in het voorjaar van 1862 nog een paar brieven die enig licht werpen op enkele familiegebeurtenissen en zijn trant van schrijven:

Alhoewel al lang voorzien, is onze nicht Kaatje van der Meulen gisteren avond toch nog bij verrassing aan een hevige bloedspuwing bezweken. Dinsdag 's-morgens heeft zij heel stil het viaticum ontvangen omdat, zo de pastoor dagt er toch geen lang leven meer te verwachten was, en omdat zij, altijd hiervan geene publiciteit wilde hebben. Gisteren avond circa 10 uren kreeg zij de bloedspuwing; de pastoor¹¹¹ was juist nog op, toen ze hem kwamen roepen, en heeft alzo nog juist den tijd gehad om haar de laatste sacramenten toe te dienen. Twee of drie minuten later was zij niet meer. Onze Klaas is voorbijrijdende Zaterdag van zijn Pruissischen reis thuis gekomen. Hij vertrekt met Mei na Gelder om aldaar een jaar te verblijven en voor 250 hollands. Dit is dunkt mij niet te veel, en hij schijnt dan hierin ook goed op zijn schik te zijn. Ik denk dat hij zelf zijn reis wel eens lang en breed aan UEed. zal schrijven. Frans heeft enige dagen gesukkeld met een aangezicht vol builen en een kwaad oog doch is weer beter en is thans bezig met een orgel te stellen bij de zusters te Aarle-Rixtel.

Na nog enkele bijzonderheden over het werk in de orgelmakerij, sloot hij zijn brief af met:

Frans heeft zijne toestand aan mij overgedaan. Ik zit met een doek om het hoofd en schrijf alzo met een oog. Het oog is nogal wat pijnlijk, doch de builen beginnen te minderen. Wees gegroet van uwen welmenenden vader, F.C. Smits . Reek Donderdag [april] 62.¹¹²

In een brief, geschreven vóór 24 juni 1862, antwoordde hij zijn zoon Antoon op vragen over het orgel van D'Ooij, d. w. z. Ooij bij Nijmegen, en lichtte hij hem in over het orgel van Helmond en over de vorderingen aan het orgel voor Batavia en besloot hij met:

Jantje van Wiechen is kuster geworden en zal met St.-Jan [24 juni] in functie zijn. Ik ben verzocht voor hem als zanger te handelen totdat hij hierin zal onderwezen zijn. Heden avond zal hij bij broer Louis zijn eerste les ontvangen. Wij hebben hier Vrijdag avond een verschrikkelijke regen gehad die circa een uur heeft aangehouden. Mijn tuin was een water, en van voren over de klinkerweg was nog een wegje van circa een voet breed, ik zat alzo op een eiland. Bij Nel Schiks aan de straatweg stond het water circa ½ voet in huis. Dan, over al het verdere kunt gij oordelen. Men zegt dat de heer Leonard de Bruin,¹¹³ bij testament van de Bruin uit Rotterdam is in het bezit gekomen van de Herpsche tiend, dat geeft jaarlijks circa 1500, dat zal de man goed doen. Wees gegroet van uwen vader.

Zondagavond

F.C. Smits.¹¹⁴

Niet alleen Antoon, maar ook Henricus Lambertus (1842-1894) had voor priester gestudeerd en was tot kapelaan te Sambeek benoemd. Twee andere zonen, Frans en Willem kwamen in de orgelmakerij. Zij zetten na de dood van hun vader het bedrijf voort onder de firmanaam van Gebroeders Smits. Mede door hun inzet beleefde de orgelmakerij in de jaren zestig een tweede bloeiperiode. Klaas werkte aanvankelijk ook als orgelmaker, maar nam later de wasblekerij van zijn oom Louis over. Ook de jongste zoon, Arnold, heeft wat in de orgelmakerij gewerkt, maar hij stierf plotseling op 31-jarige leeftijd. Aloysius Josephus staat in een akte van 1876 als landbouwer vermeld, maar volgens mondelinge overlevering heeft hij zich meer met jagen bezig gehouden dan dat hij werkelijk als boer in zijn onderhoud voorzag.

Bij het verhaal over de familie doet zich de moeilijkheid voor, dat er drie Smitsen, vader, zoon en kleinzoon, waren, die allen het beroep van orgelmaker uitoefenden en de naam Frans (Franciscus Cornelius) droegen. De tweede Frans Smits noemde zich aanvankelijk Franciscus Henricus.¹¹⁵ Ook op een lijst, waarop de eerste Franciscus Cornelius de geboortedata van zijn kinderen, met vermelding van de peters en meters, heeft genoteerd, staat het vierde kind als Franciscus Henricus genoemd.¹¹⁶ Deze lijst dateert echter van na 1849, dus na de geboorte van het veertiende kind - er waren er toen reeds zes gestorven -, zodat het waarschijnlijk lijkt, dat de vader zich hier heeft vergist. De officiële doopnamen zijn Franciscus Cornelius en vanaf 1860 noemde hij zich ook zo. Om te voorkomen, dat er misverstanden zullen ontstaan, zal waar nodig, de naam zo aangeduid worden:

Frans (I) of F.C. Smits (I) voor Franciscus Cornelius (1800-1876),

Frans (II) of F.C. Smits (II) voor Franciscus Cornelius (1834-1918)

en Frans (III) of F.C. Smits (III) voor Franciscus Cornelius Josephus (1878-1928).

¹¹¹ SA., H 328. Hermanus van der Sandt, pastoor te Reek van 1856 tot 1887.

¹¹² SA., H 53.

¹¹³ Leonardus Franciscus de Bruijn, wijnkoper en reder te Overlangel. Hij gaf in 1854 de opdracht tot de bouw van de kerk en haar inventaris, incl. orgel, te Overlangel.

¹¹⁴ SA., H 52.

¹¹⁵ SA., Bg 242.

¹¹⁶ SA., H 253

Op 19 april 1876 stierf Frans (I), daags na zijn 76ste verjaardag. Gedurende 53 jaren was hij organist en als vervanger voorzanger (lees: koördirecteur) geweest van de kerk te Reek ¹¹⁷, en als burgemeester bestuurde hij de Reekse gemeenschap van 1862 tot aan zijn dood. Hij was een vermogend man, zoals blijkt uit de memorie van aangifte van onroerend goed. ¹¹⁸

DE PERIODE VAN 1876 TOT 1905

De waarde van het onroerend goed van Frans Smits (I), in totaal ruim 17½ hectaren met twee kapitale huizen, valt nu moeilijk vast te stellen. Wel dient hierbij opgemerkt te worden dat de bezittingen van Louis, waaronder tenminste 10 hectaren aan grond, bij zijn dood in 1890, ook aan de kinderen van Frans (I) vervielen. Het totale familiebezit bedroeg op het eind van de negentiende eeuw circa 30 hectaren. Het is niet wel doenlijk en voor deze studie ook niet van groot belang om het vermogen van de familie concreet vast te stellen. Alleen het bezit aan onroerend goed is na te gaan. Uiteraard moet er ook veel bezit aan roerend goed geweest zijn. Hier en daar blijkt uit de boekhouding dat er inderdaad andere inkomsten uit vermogen waren, doch deze gegevens zijn te summier om duidelijke gevolgtrekkingen te kunnen maken. Het kostbare orgel in hun parochiekerk was een geschenk van de familie Smits-Boeracker. Ook in andere kerken waar zij orgels plaatsten schonken zij meerdere malen een of twee registers, of het kerkbestuur werd een gedeelte van het te betalen bedrag kwijtgescholden. Dit vermeldde Smits in zijn rekeningboeken met de opmerking: *daarmee is de rekening effen*. Vaak betaalden kerkbesturen de rekening van Smits eerst na tientallen jaren. Voor de uitstaande bedragen ontving Smits gewoonlijk 4% rente. De Smitsen waren zonder twijfel zeer welgesteld en zij oefenden het orgelmakersvak niet uit om den brode.

Na de dood van zijn vader trok Frans (II) met zijn gezin in het ouderlijk huis. Hij was de enige getrouwde zoon en hij leidde vanaf januari 1876 de orgelmakerij, ¹¹⁹ die in het grote Smitshuis was gevestigd. Klaas (Nicolaas Lambertus) nam van zijn vader het organistschap over. Hij was wasbleker en wethouder van Reek.

Antonius Donatus, aanvankelijk kapelaan te Utrecht en daarna van de St.-Antoniusparochie te Nijmegen, werd

op 29 december 1875 tot pastoor van de St.-Jozefkerk op de Heuvel te Tilburg benoemd. Gedurende zijn pastoraat werd de Heuvelkerk in 1888 voltooid. Hij schonk de parochie een nieuw orgel, gemaakt door zijn broer Frans (II). In december 1892 volgde zijn benoeming tot deken van de stad Tilburg en in 1899 verwierf hij de eretitel van kanunnik van het katholiek kapittel van St.-Jan te 's-Hertogenbosch. Vanaf 1900 was hij Geheim Kamerheer van paus Leo XIII. Koningin Wilhelmina benoemde hem op 13 december 1900 tot ridder in de orde van Oranje-Nassau en bevorderde hem tot officier in diezelfde orde op 17 mei 1906. Monseigneur Smits overleed te Tilburg op 3 januari 1908 ¹²⁰. Henricus Lambertus Smits, de tweede priesterzoon uit het gezin Smits-Van der Meulen, had een zwak gestel; hij overleed op 17 januari 1894 op 52-jarige leeftijd als rector van het gesticht van de H. Johannes de Deo te 's-Hertogenbosch ¹²¹.

Portret van Monseigneur Antonius Donatus Smits ter gelegenheid van zijn 50-jarig priesterjubiläum in 1906. Olieverf op doek. (Universiteit Utrecht, SA.)

¹¹⁷ PA., Reek.

¹¹⁸ Bijlage 4. Memorie van aangifte, RA. 's-Hertogenbosch. reg. rvn.2/1367.

¹¹⁹ SA., H 7.

¹²⁰ SA., H 347.

¹²¹ SA., H 332.

Frans (II) was getrouwd met Maria Anna de Bruin (1841-1911), dochter van de Reekse gemeenteontvanger.

Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren:

Maria (Maria Constantina 1869-1922),
Henri (Harrie) (Henricus Wilhelmus Josephus 1871-1944),
Francisca (Francisca Antonia Josephina Cornelia 1876-1881),
Frans (Franciscus Cornelius Josephus 1878-1928),
Arnold (Arnoldus Cornelius Aloysius 1879-1957) en
Francisca (Francisca Antonia Lucia Cornelia 1882-1950).

Henri, Frans en Arnold studeerden in Sint-Michielsgestel. Zij bezochten daar de Franse afdeling van het internaat voor jongens, Huize de Ruwenberg, een kostschool voor kinderen uit de gegoede families. Ook enkele vrienden van de familie hadden grote invloed op hun ontwikkeling, in het bijzonder de toenmalige pastoor van Reek, Monseigneur Josephus Arnoldus Gishl. Suijs (1841-1923), erekamerheer van Z. H. de Paus en ridder in de Orde van Oranje-Nassau.¹²²

Deze zeer ontwikkelde, maar vooral zachtaardige priester was in Reek zeer geliefd. Gedurende meer dan 36 jaar deed hij te Reek dienst en leefde hij mee met het wel en wee van de Smitsen. Ook Johan en Gerard Kupers behoorden tot de vriendenkring. Johan Kupers (Johannes Franciscus Maria Kupers, 1833-1902) was gedurende 33 jaar organist van de H. Willibrordus binnen de Veste (de Duif) te Amsterdam en onder zijn adviseurschap bouwde Frans Smits (II) het grote orgel in die kerk.

Portret van rector Henri Smits. Olieverf op doek, 280x220 cm. Universiteit Utrecht, SA.

Door het veelvuldig overleg tussen de adviseur en de orgelmaker ontstond een hechte vriendschap. Bij zijn bezoeken aan de familie Smits te Reek leerde Johan Kupers daar zijn bijna 30 jaar jongere vrouw, Matthia Arts, kennen. Johan Kupers vestigde zich te Reek, waar hij tot zijn dood in 1902 woonde.¹²³

Ook zijn beide neven, Gerardus Josephus Kupers (1837-1906) en Johannes Antonius Kupers (1843-1909), broer van Gerard, verhuisden op 12 mei 1891 naar Reek. Een vermeldenswaardige bijzonderheid is, dat Johan Antonius Kupers een Amati viool bezat. Na de dood van zijn vrouw op 9 augustus 1922 kwam dit instrument op een veiling terecht.¹²⁴

bidprentje van pastoor mgr. J. Suijs. (SA., H341.)

Uit de jaren omstreeks de eeuwwisseling is er een foto bewaard gebleven van het zangkoor van Reek. Een juiste datum is niet bekend, maar de foto moet genomen zijn vóór februari 1902, omdat op de 25ste van die maand Johannes Kupers overleed. Niet van alle personen was de naam te achterhalen. Van de familie Smits waren vier leden lid van het koor: F.C. Smits (II), omstreeks 68 jaar en zijn broer Willem, midden vijftig, met nog twee zonen van F. C. (II): Frans (III), begin 20 en Henri in de leeftijd van omstreeks 30 jaar.

¹²² SA., H 341.

¹²³ SA., H 49.

¹²⁴ SA., H19.

Het zangkoor van de parochiekerk te Reek. Foto van omstreeks 1900. Van links naar rechts, staand: 1. Jan van Velde, 2. ? 3. F.C. Smits (III), 4. L. Hendriks, 5. F.C. Smits (II), 6. Jan Reijs, 7. ?, 8. W. J. Smits, 9. Johan de Vocht, 10. H.W.J. Smits. Zittend: 1. Janus Arts, 2. Joh. F. M. Kupers, 3. ?, 4. G. J. Kupers. (SA., H27.)

In die jaren was Klaas Smits (1837-1921) nog steeds organist van Reek, hij bevond zich niet in dit gezelschap, maar het ligt voor de hand te veronderstellen, dat Johan Kupers zijn taak vaak zal hebben overgenomen. Naast Johan was ook zijn neef Gerard Kupers lid van het koor.

DE PERIODE VAN 1905 TOT 1950

In het begin van de twintigste eeuw namen de leden van de laatste generatie Smits de rollen over. Henri nam de leiding van de orgelmakerij op zich en zette samen met zijn jongere broer Frans (III) onder de naam Gebrs. Smits het bedrijf voort. Arnold leerde bij zijn oom het wasblekersvak en nam van hem de wasblekerij over.

De oudste dochter van Frans (II), Maria Constantina, trouwde in 1908 op bijna 39-jarige leeftijd met Gosuinus J. A. van Heeswijk, burgemeester van Lith. De overige kinderen bleven allen ongehuwd. Daardoor zou het geslacht Smits uit Reek in mannelijke lijn uitsterven. De moeder van de laatste Smits, Maria Anna de Bruin, gehuwd met Frans (II), stierf in 1911. Haar man overleefde haar ruim zeven jaren. Op 83-jarige leeftijd maakte hij nog het grote feest mee, dat de dorpsgemeenschap pastoor mgr. J.A.G. Suijs bereidde bij diens 50-jarig priesterfeest. Van de uitbundig versierde kerk werden verschillende foto's gemaakt. Op een daarvan staat het prachtige Smits-orgel.¹²⁵

Langzaam maar zeker namen de activiteiten in de orgelmakerij af.

Foto van de versierde toegang tot de kerk van Reek met op de voorgrond Frans Smits (III), 1917. (SA., H25)

¹²⁵ PA., Reek

De behoudende gezindheid van de Smitsen was er de oorzaak van, dat zij zich moeilijk aanpasten aan de nieuwe ontwikkelingen in de orgelbouw. Bovendien bezaten zij zoveel geld, dat zij niet genooddaakt waren met werken in het levensonderhoud te voorzien en omdat er geen opvolgers meer waren was er ook wat dat betreft geen reden om het bedrijf voort te zetten.

De invloed van de familie Smits te Reek nam steeds meer af. Nicolaas Lambertus, wethouder van Reek, stierf in 1921. Gedurende 45 jaren was hij organist van de Reekse kerk geweest. Aloysius, die de *directie over de landerijen voerde*,¹²⁶ overleed in 1923.

In datzelfde jaar overleed ook de pastoor van Reek, mgr. Suijs. Tot zijn opvolger benoemde de bisschop in Juni 1923 dr. Cornelius Franciscus Xaverius Smits. Na zijn priesteropleiding studeerde deze geschiedenis en archeologie te Leuven waar hij in 1907 promoveerde. Van 1913 tot 1917 was hij kapelaan te Tilburg, daarna vicaris aan het gesticht Voorburg te Vught en van 1919 tot 1923 rector bij de fraters te Goirle. Zijn bekendste publicatie is *De Kathedraal van 's-Hertogenbosch*.¹²⁷ Pastoor C.F. X. Smits was geen familie van de Reekse Smitsen. Hij aanvaardde de benoeming te Reek, om, volgens de overlevering, eventueel van daaruit een functie als hoogleraar aan de Katholieke Universiteit van Nijmeegse te kunnen vervullen, maar de post waar hij op gehoopt had werd gegund aan Gerard Brom.¹²⁸

Reeds in het eerste jaar van zijn pastoraat te Reek ontstonden er moeilijkheden. Hij hield geen rekening met de plaatselijke gebruiken en tradities. Door zijn humeurig optreden, vaak tot in het boosaardige, kwetste hij vele parochianen. Ook de Smitsen moesten het ontgelden. Juist de Smitsen, en met name richtte hij zich tegen F.C. Smits (III), die toevallig de zelfde voornamen had als hij. Deze pastoor wenste absolute macht en autoriteit en trachtte dit met alle mogelijke middelen te bereiken. Zijn brieven getuigen van een psychopathische agressiviteit, die in een ontwikkeld priester volslagen onbegrijpelijk is. Herhaaldelijk kwam hij een half uur of meer te laat om een mis op te dragen, fluimde in de altaar dwaal, gooide met de heilige gaven, schold van de preekstoel en liet niet na mensen, die door zijn ergerlijk gedrag de kerk verlieten, achterna te bouwen en te honen.¹²⁹

Ook in de gewone dagelijkse omgang met zijn parochianen kon hij plotseling onredelijk en onbeschoft uitvallen. Een hoogzwangere vrouw, die hem iets wilde vragen, kreeg ten antwoord: *Als ge niet opsodemetert zal ik oe us tegen den buik schuppen*.

Op 9 december 1924 schreef H.W.J. Smits, namens de familie F.C. Smits een eerste protestbrief aan de bisschop van 's-Hertogenbosch. Deze stuurde de brief per omgaande aan pastoor Smits om advies. Pastoor Smits voorzag op zijn manier het schrijven met doorhalingen en opmerkingen van commentaar en retourneerde dit met een begeleidend schrijven en een concept antwoord voor de familie Smits aan de bisschop.

Van de vele protesten die door H.W.J. Smits, maar ook door vele andere parochianen van Reek naar de bisschop werden gezonden, moge deze eerste brief als voorbeeld dienen. De tussen * geplaatste tekst is het commentaar van pastoor Smits.

Reek bij Grave, 9 Dec. 1924. Aan Z. D. H. Mgr. A. Diepen, Bisschop van 's-Hertogenbosch. Monseigneur.

*Eergisteren, tijdens de hoogmis werd hier afgekondigd: "In overleg met de Bisschop zijn reeds 500 gefundeerde missen geschied voor overleden weldoeners dezer kerk". In de vroegmis is dat afgekondigd: "op last enz" en met inlassching der woorden: fundaties en fundanten, plus het voegwoord "en" voor: voor weldoeners enz. *gelogen*. In ieder geval blijkt voldoende, dat bij beschikking *voorbarig* van Uwe DHW de fundaties Reek gegeneraliseerd *NN geworden* zijn, én daartegen *=tegen Elbers* wenschen wij hiermede protest te laten gaan; zulks in alle beleefdheid.*

*Niet dat wij meenen dat de zielen ten wier behoefte gefundateerd werd, er bij te kort zullen komen *hoe bezorgd*, doch de namen *26* van velen, die zich eertijds voor kerk en maatschappij verdienstelijk maakten, worden op die wijze "ten eeuwige dage" geroyeerd *er is er geen één ten eeuwige dage gefundeerd* en zulks zeer ten nadeele van goede tradities en waarover thans *en vroeger dan??* wel mag gewaakt worden. Traditie mag dan al een speculatief *Quasi-geleerd, Ruwenbergse geleerdheid waar H. [Smits] 2 jaar geweest is!!!* begrip zijn ... in de kerk is die alleszins thuis *dat bewijzen ze niet door hun tegenwerking*. Ook kan het aflezen van namen in de kerk in strijd zijn met democratische idées.... die idées blijft alle ruimte buiten de kerk. *H. S. zegt altijd: Heel 't gepeupel is bevriend met den pastoor, doch wij aristocr. niet*. Zeer wel beseffen wij dat inzake noodlijdende fundaties beschikkingen moeten genomen, maar bij het verdwijnen der namen is niemand geldelijk geïnteresseerd.*

¹²⁶ PA., kathedraal Batavia. Brief van F. C. Smits (I) aan Pastoor H. van der Grinten, 7-1-1860.

¹²⁷ C.F.X. Smits, *De Kathedraal van 's-Hertogenbosch*, Amsterdam, Brussel, 1907

¹²⁸ Paul Luykx, *Heraut van de katholieke herleving. Gerard Brom 1882-1959*. Nijmegen, 2015.

¹²⁹ BA., 's-Hertogenbosch. Dossier Reek.

*Vanaf den kansel is hier 21 Sept bekend gemaakt dat van 80 fundaties *gelogen* de fondsen verdwenen *Niet meer bekend* zijn; dat zal tenslotten wel zóó zitten: dat sommige fondsen niet toucheabel zijn omrede ze vroeger als kasgeld verbruikt werden; (van 2 *van de 100* kunnen wij dat documentair bewijzen *ze beginnen hier te doceren voor Mgr. zooals ze dat voor past. Suijs mochten doen!!* en van andere aantoonen); en dat andere -hoewel administratief onaanwijsbaar - in de kerkekas aanwezig zijn, eventueel thans verbouwd worden. In beide gevallen heeft de kerkekas de fundaties te bedruipen. Drie à 4 jaren geleden zijn de namen van onze *aristocratische* voorouders, resp *=* verwanten van Grönsfeld, Rispen, Malingrez enz. bereids kerkelijk geroyeerd geworden; en nu weer *niet waar, nog in onderzoek* v. d. Marck, Boeracker, van der Meulen enz. Inmiddels mocht het nuttige - en zulks als minimum - van dat namen royeeren wel 'ns aangetoond worden!*

*Beleefd verzoeken wij Uwe D. H. W. van zInne beschikking in deze te willen terugkomen. *!?= nog niets besloten!!* Gaarne tot inlichtingen bereid. Uwe D. H. W. d. w. dienaren Familie F.C. Smits*

P. s. van dit protest hebben wij den Z. E. Heer Pastoor. hier, in kennis gesteld. Fam. S. ¹³⁰

In het begeleidend schrijven van pastoor C. F. X. Smits aan de bisschop verklaarde hij uitdrukkelijk, dat de Smitsen gelogen hadden. *De adressant liegt. Mgr. zal wel zien hoe H. (niet de familie) Smits schimpt op „democratische idées” omdat ik veel meer bij alle eenvoudige menschen kom dan bij hen, die z. g. „aristocraten” met petten op en pruimen in den mond zijn.* ¹³¹ In het vervolg op deze correspondentie probeerde deze onevenwichtige pastoor door allerlei draaiingen zich uit het gebeurde te redden en wanneer hem dat niet meer lukte verklaarde hij de Smitsen voor leugenaars. Ook de andere parochianen *logen* voortdurend; hij nooit. In de meeste gevallen ging de bisschop er niet of nauwelijks op in.

Op velerlei manieren trachtte pastoor Smits de familie Smits te vernederen en te kwetsen of door onwaarheden te verkondigen haar in een kwaad daglicht te stellen. In hun laatste brief aan de bisschop in november 1927 schreven de Smitsen:

Gemakkelijk beseffen wij Mgr. , dat de situatie Reek voor Uwe D. H. eene onverkwikkelijke zaak is; maar even gemakkelijk zal Uwe D. H. beseffen, dat ze voor ons nog veel onverkwikelijker is: Het alleszins militante, en door heel Uw DH. bisdom bekende parool luidt: "er onder zullen ze". En die "ze", Mgr. , zijn wij. ¹³²

En dat ze *er onder* gingen bleek maar al te spoedig. Franciscus Cornelius Smits (III) stierf in 1928 aan een maagaandoening. De laatste vijf jaren van zijn leven moeten voor hem een hel geweest zijn. Zijn broer Henri, (H. W. J.), staakte de orgelmakerij.

Inmiddels had pastoor Smits in Reek een nieuwe kerk laten bouwen. De mooie, uit 1789 daterende kerk werd in 1925 afgebroken. Vlak voor de afbraak van de oude kerk liet pastoor Smits het monumentale orgel, dat de familie Smits in 1829 aan de kerk had geschonken, zonder enige noodzaak vernietigen. De Reekse bevolking toonde zich solidair met de familie Smits. Op het verzoek van pastoor Smits om gelden bijeen te brengen voor een nieuw orgel reageerde niemand. De kerk van Reek zou het bijna een halve eeuw zonder orgel moeten stellen.

Ook andere zaken moesten het ontgelden: *het orgel viel zonder meer ten offer aan de devastatie manie van Dr. Xav. Smits alles wat hier aan betere tijden herinnert - hetzij dan stoffelijk of onstoffelijk schijnt kapot te moeten, tot zelfs het grafmonument van eene historische persoonlijkheid toe, t. w. dat van de Apostolischen Vicaris Am. Ed. Borret, illuster pastoor van Reek en groot weldoener der parochie, ook in materieelen zin.* ¹³³

Gelukkig vond de archivaris Jan Sluijters in de jaren na de oorlog het stukgeslagen grafmonument terug in een greppel nabij het kerkhof. Op zijn verzoek aan de toenmalige pastoor Van Kemenade werd de grafsteen gerestaureerd en teruggeplaatst. Bij een grafmonument kan dat.

In 1926 liet pastoor X. Smits een nieuwe pastorie bouwen. H.W.J. Smits schreef hierover:

Tevens is Zondag j. l. mede als motief voor den bouw eener nieuwe pastorie aangevoerd: "dat de oude dermate onaanzienlijk was, dat het gebeurde, dat vreemden in een ander huis - dat zij voor de pastorie aanzagen - terecht kwamen en de kerk daar van groot nadeel en groote schade had ondervonden. " Ook dit is, om te imponeeren, met nadruk herhaald en niets minder dan eene insinuatie vanaf den kansel aan ons adres: fam. Smits. Inderdaad ons woonhuis - hoewel veel onaanzielijker - is grooter dan de pastorie en vreemden vergissen zich wel 'ns. Ten aanhoore der heele parochie, die zich in

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid. Uit de brief van pastoor X. Smits aan de bisschop d. d. 12 december 1924.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

Het huis van de familie Smits. Foto van omstreeks 1958. (SA., H354)

de aanwijzing onmogelijk kan vergissen, worden wij fam. Smits als dievenesignaleerd.¹³⁴

Er zijn meer bronnen die getuigen van het naar psychopatisch neigende karakter van deze man. Bijvoorbeeld de polemieken van X. Smits en Pater Hildebrand, over Reek als bedevaartsoort van St.-Donatus in *De Kerkklokken voor het Dekenaat Ravenstein & Megen*, nr. 28 en 34 in 1929 en *Het Huisgezin*, 21 augustus 1929.

In 1937 werd Reek van deze pastoor verlost. Op 12 november stierf hij. Zijn bidprentje vermeldt de tekst : *Beminde parochianen, vergeet Uwen Herder niet in uwe gebeden.*¹³⁵

Hij werd opgevolgd door pastoor Van Kemenade. Met de benoeming van deze pastoor werden de betrekkingen tussen de familie Smits en *de pastorie* weer als van ouds. Bij de bijzondere parochiële gebeurtenissen had de familie Smits, vooral financieel, de belangrijkste inbreng.

In de laatste jaren van zijn leven besteedde H.W.J. Smits veel tijd aan zijn uitvoerige correspondentie, die hij vooral onderhield met historici. Hij was zeer geïnteresseerd in het historisch verleden van Reek en haar bevolking. Mede door zijn onderzoek kwamen de publicaties tot stand over de genealogieën van verschillende oude Reekse families. Uiteraard had hij ook veel contacten met organologen en musici.¹³⁶ Bijna al zijn brieven zijn bewaard gebleven, omdat hij de gewoonte had eerst een exemplaar voor zich zelf te schrijven om daarna een betere bladverdeling te kunnen maken.

H.W.J. Smits overleed op 73-jarige leeftijd op 23 juli, 1944. Zijn zuster Francisca stierf in 1950 en de laatste van de Smitsen, de wasbleker Arnoldus Cornelius Aloysius Smits, overleed in september 1957. Na zijn dood verviel het gehele bezit der familie Smits aan mr. Frans van Heeswijk, zoon van de burgemeester van Lith G.J. A. van Heeswijk en zijn vrouw Maria Constantina Smits. Frans van Heeswijk gaf verschillende familiestukken, waaronder kostbare schilderijen, ten geschenke aan diverse instituten. Hij verkocht het familiehuis der Smitsen, evenals het oude huis van de Boerackers. Met veel zorg ordende hij het familiearchief. Een groot gedeelte van het orgelarchief kwam in bezit van mr. A. Bouman, een ander deel ontving de schrijver van deze studie, terwijl mr. F. van Heeswijk enige zeer belangrijke stukken schonk aan het instituut voor Muziekwetenschap te Utrecht, waar tenslotte ook alle andere stukken door de zorg van prof. dr. M.A. Vente terecht kwamen.¹³⁷

Tot slot van dit hoofdstuk nog enkele opmerkingen over typische kenmerken van de familie Smits. Reeds eerder is opgemerkt dat zij gevoel voor stijl en traditie hadden. Dit leidde ook tot een behoudende gezindheid, die juist voor hun orgelbouwstijl zo karakteristiek was. Zij leefden sober, maar wisten het goede te waarderen. Typerend is de opmerking, die F.C. Smits (I) maakte in een brief aan zijn zoon:¹³⁸ *Daarna heb ik het gezelschap ontvangen op een glaasje Madera en alzo die voormiddag tot twaalf uren in goeden luim doorgebracht.* Het genieten van een glaasje Madera vermeldde hij als een bijzonderheid, bijna verontschuldigend, maar wel als iets dat die dag op zijn plaats was. Tevens met de beperking *tot twaalf uren*; de dagorde kon niet verstoord worden. Dit gevoel voor orde van de dingen is bij de Smitsen opvallend. Een orde, die deels gegrond was op de oude familietraditie van de Boerackers maar ook duidelijk door de Smitsen, zeker in de eerste helft van de negentiende eeuw, een bevestiging kreeg.

¹³⁴ Ibid. Brief H. W. J. Smits 28-11-1925 aan de bisschop.

¹³⁵ SA., H225

¹³⁶ Zie hoofdstuk III, H. W. J. Smits 28-11-1925 aan de bisschop

¹³⁷ Een overzicht van alle documenten is vermeld in een bijlage.

¹³⁸ SA., H157. Zie hier boven.

Of zij werkelijk beseften dat de orde der dingen alleen mogelijk was door een zeker beperking, of dat zij hun levenswijze zo bepaalden omdat het nu eenmaal een gewoonte was die stoelde op de omstandigheden valt moeilijk meer te achterhalen.

De entreehal van het huis van de familie Smits. Foto van omstreeks 1958. (SA., H356)

In de brieven van de Smitsen zijn daar geen duidelijke uitspraken over. Hun soberheid neigde soms tot overdreven zuinigheid. Vele zeer belangrijke aantekeningen bijvoorbeeld, zijn op de meest onmogelijke snippers papier genoteerd. De meeste papiertjes, ook die ogenschijnlijk voor hen van geen belang waren, hebben zij bewaard.

Overigens kan men stellen dat zij in het algemeen veel zaken bewaarden, vooral die dingen, die op een of andere manier met een familiegebeurtenis verbonden waren geweest, of die tot de persoonlijke bezittingen van een familielid hadden behoord. Een karakteristiek voorbeeld is het feit, dat de breikous, die op het portret van Joanna Cornelia Boeracker is afgebeeld, nog steeds in het familiebezit aanwezig is.¹³⁹ Deze 'bewaarzin' van de Smitsen komt ook tot uiting in hun werkwijze in de orgelmakerij.

De familie Smits was ook sterk verbonden met de Rooms Katholieke traditie. In de liturgische vieringen in hun parochiekerk namen zij een vooraanstaande plaats in. Meer dan een eeuw lang waren zij actief betrokken bij de kerkelijke plechtigheden en vervulden verschillende leden van de familie een kerkelijke functie, als kerkmeester, pastoor, kapelaan, directeur van het zangkoor, organist of kerkzanger.

Een opmerkelijk feit is dat de meeste leden van de familie Smits ongetrouwd zijn gebleven. Het gezin Antonius Smits-Boeracker bracht zeven kinderen voort. Slechts twee daarvan, Maria en Frans (I) trouwden. Het gezin van Frans (I) telde 14 kinderen, waarvan er zes kort na de geboorte overleden. Van acht volwassen geworden kinderen huwde er slechts een: Frans (II). Zijn gezin bestond uit zes kinderen waarvan er ook weer slechts een, Maria, huwde.

Dit had vanzelfsprekend tot gevolg dat de gezinnen Smits omgeven werden met veel ongetrouwde ooms en tantes, die samen de 'familie Smits' vormden. Een ander gevolg was dat de bezittingen, binnen deze Reekse familie bleven; als familie-eenheid hadden zij de zorg voor drie zaken: de orgelmakerij, de wasblekerij en het beheer over de landerijen. De leden kregen hierin een taak toegewezen naar gelang de omstandigheden en de noodzakelijkheid.

¹³⁹ Mededeling mr. F. van Heeswijk

HOOFDSTUK 3

DE ORGELMAKERS

Acht leden van de in het vorige hoofdstuk beschreven familie Smits hebben het vak orgelmaker uitgeoefend en wellicht heeft Antonius een groot aandeel gehad in de oprichting van de orgelmakerij. Verdeeld over drie generaties geeft dat het volgende overzicht.

Antonius Smits (1758-1823).

Eerste generatie, omstreeks 1830:

1. Nicolaas Lambertus Smits (1791-1837)
2. Franciscus Cornelius Smits (I) (1800-1876)

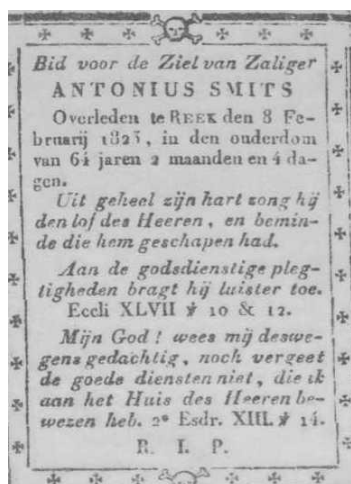
Tweede generatie, omstreeks 1870:

3. Franciscus Cornelius Smits (II) (1834-1918)
4. Nicolaas Lambertus Smits (1837-1921)
5. Wilhelmus Jacobus Smits (1844-1929)
6. Arnoldus Cornelius Smits (1846-1878)

Derde generatie, omstreeks 1910:

7. Henricus Wilhelmus Josephus Smits (1871-1944)
8. Franciscus Cornelius Smits (III) (1878-1928).

ANTONIUS SMITS (1758-1823) was zeer waarschijnlijk aanvankelijk schoolmeester, koster, voorzanger en organist te Haren, maar vanaf omstreeks 1790 in dienst van zijn schoonvader als boekhouder van de *coffy en thee negotie*. Toen J. Weber uit 's-Hertogenbosch namens Ed. Grégoir aan F.C. Smits (I) een brief schreef, waarin hij onder andere vroeg of zijn vader ook orgelmaker was, antwoordde F.C. Smits (I) : *mijn vader was koopman, doch daarbij was hij een goed organist voor dien tijd en had veel liefhebberij voor den zaak, en kende een weinig van orgelstemmen*.¹⁴⁰ Volgens de overlevering¹⁴¹ zou Antonius Smits zich ook al bezig hebben gehouden met het

Bidprentje van Antonius Smits. (SA., H343a)

maken van orgelpijpjes uit theelood (het materiaal dat men gebruikte om de binnenkant van de theekisten te bekleden). Het is opmerkelijk dat door het huwelijk met de rijke brouwersdochter, Joanna Boeracker, Antonius Smits in de gelegenheid gesteld werd zijn zoons te stimuleren een bedrijf op te richten. Dat hij daarbij op de eerste plaats gedacht moet hebben aan die artikelen waarmee hij als zoon van de koster-organist uit Haren en zelf als een goed orgelspeler vertrouwd was, namelijk kaarsen en orgels, is niet verwonderlijk. Te meer, omdat in deze jaren, door de herkegen vrijheid van godsdienst de katholieken weer kerken mochten oprichten en daarin de liturgie vieren. Er was dus weer behoefte aan kaarsen en orgels. Zo ontstonden er in Reek in de Napoleontische tijd twee nieuwe bedrijven: een orgelmakerij en een wasblekerij. Beide bedrijven zijn gedurende meer dan een eeuw door drie generaties Smits in stand gehouden.

1. NICOLAAS LAMBERTUS SMITS (1791-1831),

de oudste zoon van het gezin Smits-Boeracker. Klaas was de eerste orgelmaker van de familie Smits in Reek en leidde de orgelmakerij tot zijn vroegtijdige dood in oktober 1831. Van zijn broer Antonius is bekend dat hij reeds op 19-jarige leeftijd benoemd werd tot *professor in de philosophie*, maar van Klaas verhaalde de overlevering dat hij vele malen slimmer was dan zijn broer Anton. H.W.J. Smits schreef over hem: *Volgens de overlevering 'n buitengemeen begaafd persoon*.¹⁴² en in een andere brief: *volgens overlevering 'n uitermate begaafd*

¹⁴⁰ SA., H250.

¹⁴¹ SA., B90.

¹⁴² Sa., Bg390. Brief d. d. 19 april 1944 van H. Smits.

man en zeer energiek als orgelmaker, doch als zoodanig even self-made als Franciscus Cornelius.¹⁴³

Over zijn opleiding zijn geen gegevens bewaard gebleven. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat hij na de Franse school in Reek de Latijnse school, het Gymnasium *Aloysianum* in Ravenstein bezocht. In 1810, hij was toen negentien, werd hem vrijstelling van militaire dienst verleend.¹⁴⁴ Hij is zeer waarschijnlijk nooit bij een orgelmaker in de leer geweest, maar leerde het vak door de orgels in zijn omgeving te bestuderen en hier en daar kleine herstellingen uit te voeren. Het is niet uitgesloten dat hij heeft geholpen bij de overplaatsing van het orgel uit Oirschot naar Huisseling door Antonius Smits (1779-1839), een volle neef van zijn vader. Deze Antonius Smits was koster, schoolmeester en organist in Huisseling en noemde zich in een schrijven aan het Vrederecht te Ravenstein in 1822 ook orgelmaker.¹⁴⁵ Dit was niet uitzonderlijk. In 1791 vermeldt de Boekzaal:

Meeuwen. Aan de begeerte der Gemeente is voldaan door het welgeschikt Kerkgebouw te voorzien van een fraai Orgel, welk plechtig is ingewijd 's namiddags op den tweeden Pinksterdag, door onze geachte en geliefde Leeraar N. Kumsius.

[Beschrijving der plechtigheid] 't Zelve [het orgel] is vervaardigd door onze schrandere Scheepen en Ouderling Ph.

Bogers, met zyn medegenoot M. Boom, dragende ieders goedkeuring weg, zo wegens deugdzaamheid als aangenaamheid van geluid. Het strekt byzonder tot lof der Makers, wyl zy die wetenschap niet aangeleerd, maar door eigen oeffening bekomen hebben.¹⁴⁶

Vooral in de tweede helft van de negentiende eeuw zijn er meerdere bronnen, waarin vermeld wordt dat Frans, de broer van Klaas, zich zelf het vak eigen gemaakt zou hebben. Maar het lijkt geen twijfel, dat Frans het vak van Klaas heeft geleerd. Klaas was autodidact. In zijn omgeving, in het Land van Megen en Ravenstein, was er godsdienstvrijheid en kon de liturgie normaal gevierd worden. In nagenoeg alle kerkjes was een orgel aanwezig. Naast vele oude orgels, met Matthijs van Deventer als belangrijkste maker, waren er ook instrumenten van moderne factuur, onder meer van Beerens uit Weert in de protestantse kerk van Ravenstein (1781), Van Eijndonck uit Helmond in de parochiekerk van Huisseling (1764), Meere uit Utrecht in de protestantse kerk te Velp bij Grave (1814) en van Tits (Titz) uit Venray in de parochiekerk van Lithoijen en in de Rooms-katholieke kerk van Oeffelt (1803), in de kapel van het zusterklooster te Haren stond een oud orgel afkomstig uit België, dat evenals tientallen andere orgels met een 'zuidelijke factuur' als gevolg van het amoveren van de Belgische kloosters naar Noord-Brabant waren overgeplaatst.¹⁴⁷ Deze instrumenten heeft hij allemaal kunnen bestuderen. In de tijd dat Klaas een beroep moest kiezen verscheen er een groot werk onder

de titel: *volledige Beschrijving Van Alle Konsten, Ambachten, Handwerken, Fabrieken, Trafieken, Derzelver Werkhuizen, Gereedschappen, Enz.* Het 19^e, 20^e en 21^e stuk hiervan is het beroemde boek van Jan van Heurn: *De Orgelmaaker,*, Dordrecht, 1804. Dit boek stelde Klaas in staat met het maken van orgels te beginnen.

Van zijn werk zijn enkele getuigenissen: Een inscriptie op de C-pijp van de Octaaf 2 voet in het orgel dat Van Deventer maakte voor de St.-Benedictuskerk te Teeffelen: *N. L. Smits, schoongemaakt, 1818.*

Inscriptie op de C-pijp van Octaaf 2 voet in het orgel van de St.-Benedictuskerk te Teeffelen. Foto J. Boogaarts.

Voorts het orgel in de St.-Johannes de Doperkerk te Ewijk. In opzet in 1817 vervaardigd door P. Torley. Maar deze leverde zulk een slecht werk, dat het tot een gerechtelijk onderzoek leidde en Torley in gebreke werd gesteld. Klaas kreeg in 1819 de opdracht daar een goed instrument van te maken. Vervolgens is er nog een gedeelte van het pijpwerk aanwezig van het orgel dat Klaas maakte voor de St.-Willibrorduskerk van Mill. De orgels, die hij maakte voor Dreumel en Helden zijn verdwenen. Zijn belangrijkste werk was het grote

¹⁴³ SA., Bg 390.

¹⁴⁴ GA., Reek/Schaijk.

¹⁴⁵ Zie hoofdstuk V, Huisseling.

¹⁴⁶ *Boekzaal der Geleerde Waereld*, jaargang 1791, deel II, p. 654.

¹⁴⁷ De orgels te Cuijk, St. Martinus (Severin), Helmond, St. Lambertus (Robustelly) en St. Jacob in 's-Hertogenbosch (Graindorge) zijn wel de bekendste voorbeelden.

instrument met vrij pedaal in zijn parochiekerk te Reek. In het jaar dat Franz Schubert overleed kon dit orgel voor het eerst worden bespeeld. Helaas is dit grote monument uit kwade wil en zonder noodzaak vernietigd. Van dit instrument zijn wel veel gegevens in het archief van Smits bewaard gebleven. Klaas is *bij het werk in Bokhoven in 1828 ernstig ziek geworden en sinds sukkelend gebleven en in 1831 gestorven*.¹⁴⁸

2. FRANCISCUS CORNELIUS SMITS (I) (1800-1876).

Van de acht kinderen van het gezin Smits-Boeracker was hij het op een na jongste kind. Ook hij heeft, zoals dat toen bij de kinderen Smits gebruikelijk was, de Franse school in Reek en de Latijnse school (gymnasium) in Ravenstein bezocht. Frans Smits was opgeleid als wasbleker (kaarsenmaker). Het boek *De Kaarsemaaker* was reeds in 1789 verschenen als *viijde stuk* in de hierboven genoemde reeks: *Volledige Beschrijving van alle konsten* Het is echter opmerkelijk dat na de dood van zijn vader in 1823 Frans vermeld staat als: *Franciscus Cornelius, zonder beroep*. Wellicht twijfelde hij toen reeds tussen wasbleker en orgelmaker. Maar vanaf 1823 leidde hij zelfstandig de *Reekse Waschblekerij*, die tot 1957 zou blijven bestaan. Na de dood van zijn vader in 1823 volgde Frans hem ook op als organist.¹⁴⁹ Bij wie hij orgel studeerde is niet bekend. Ongetwijfeld zal in het begin zijn vader hem op weg hebben geholpen. Maar gelet op zijn composities – zes missen voor twee of drie mannenstemmen met becijferde bas – ligt het voor de hand te veronderstellen dat hij bij een bekwame meester muzieklessen heeft gevolgd. Deze missen zijn in het handschrift van F.C. Smits (I) aanwezig in de *Muziekbibliotheek Fraterk. Gasthuisstraat TILBURG*. Op de titelpagina staat: *Sex Missae Novae / Concinenda tribus vocibus / Canto Primo, Canto Secundo / et / Basso ad Libitum / cum / Organo / me scribit / F.C. Smits*. Als penningmeester van het kerkbestuur moest hij de uitgaven controleren die zijn negen jaar oudere broer deed, nodig voor de bouw van het Reekse orgel. Hij deed dat zo plichtsgetrouw en nauwkeurig, dat uit zijn aantekeningen – alle onderdelen en benodigdheden zijn vermeld¹⁵⁰ – het orgel nagebouwd zou kunnen worden. Doordat hij er zo met zijn neus bovenop zat raakte hij steeds meer betrokken bij het maken van orgels en besloot hij definitief zijn broer Klaas als orgelmaker te gaan helpen. De wasblekerij liet hij verder aan zijn jongere broer Louis over. Vanaf die tijd, zeker vanaf 1826, kreeg het bedrijf bekendheid onder de naam van *Gebrs. Smits, orgelmakers te Reek by Grave*.¹⁵¹

Ook na de dood van Klaas werkte Frans (I) onder die naam nog enige jaren verder, waarna hij zijn nieuwe orgels voorzag van een ovaal wit porseleinen plaatje met het opschrift: *F.C. Smits . Orgelmaker te Reek by Grave*. Het verhaal dat hij autodidact zou zijn is vooral het gevolg van de mededeling in het boek van Grégoir, dat *M[aitre]. Smits doit à lui même ses connaissances dans la facture des orgues*.¹⁵² Deze mededeling was van Frans (I) zelf afkomstig. In een bewaard gebleven (eerste?) ontwerp van zijn brief aan J. Weber, de gegevensverzamelaar voor Grégoir, schreef hij:

*Hij [Frans (I)] was in zijn jongelingsjaren met orgeltjens bezig, maakte pijpen van riet, van the lood en van die soorten meer. Alhoewel hij werd opgeleid tot waschbleker en waschkaarsemaker bleef het orgelmaken zijn tijdverdrijf in zijn ledige uren. In 1818 is door hem een huisorgeltje vervaardigd dat nog als zodanig bestaat in het Blinde Instituut te Grave. Na de dood van zijn vader, die in 1823 voorviel, werd hij organist en kerkmeester, en in 1825 werd door hem een groot orgel met drie klavieren en vrij pedaal met 53 registers ondernomen in zijne parochiekerk, dat in 1830 voltooid was. Na dien tijd heeft hij zich meer bepaald tot de orgelmakerij – en de waschblekerij en het waschkaarskesmaken aan een jongere broer overgegeven.*¹⁵³

Dit ontwerp is gedateerd 18-6-1864, Frans (I) was toen 64 jaar en het is begrijpelijk dat hij zich de data niet meer nauwkeurig herinnerde. Zo schreef hij dat hij in 1823 toetrad tot het kerkbestuur van Reek. Maar in het contract van het kerkbestuur met zijn broer Klaas over de bouw van het nieuwe orgel te Reek staat echter: *Op heden den 15 April 1822 hebben wij ondergetekenden A. E Borret pastoor, F.C. Smits en J. van de Schans kerkmeesters der R.K. Kerk van Reek overeengekomen met N. L. Smits orgelmaker te Reek. . [etc.]*¹⁵⁴ Hieruit blijkt dus dat Frans (I) zeker bijna een jaar voor de dood van zijn vader reeds kerkmeester was. Tevens blijkt uit dit document dat Klaas in dat jaar het beroep van orgelmaker uitoefende zonder Frans. En voorts is het opmerkelijk dat in het genoemde eerste ontwerp van de brief aan J. Weber Frans zelf schreef dat zijn broer Klaas het Reekse orgel vervaardigde, maar dit later veranderde in de hierboven weergegeven formulering. In een tweede ontwerp schreef hij: *Ik heb geen leermeester gehad. In mijne jongelingsjaren was ik doorgaans met orgelmakerij bezig; ik maakte pijpken van riet en*

¹⁴⁸ SA., B70.

¹⁴⁹ SA., H250.

¹⁵⁰ SA., Bg4.

¹⁵¹ Zie hoofdstuk V, Nijmegen, St.-Antonius-Abtkerk.

¹⁵² Edouard G. J. Grégoir. *Histoire de l'Orgue...*[etc.], Anvers, 1865, p. 170.

¹⁵³ SA., H250.

¹⁵⁴ SA., B3R5.

*theelood enz. – Lezen, studeren, proefnemingen en ondervinding is mijne meester geweest.*¹⁵⁵ Deze opmerking zou men dan zo kunnen interpreteren dat hij bedoelde dat hij niet als leerling bij een gerenommeerd orgelmaker in dienst is geweest. Van zijn broer Klaas zal hij ongetwijfeld veel geleerd hebben, en vanaf zeker 1826 werkte hij met zijn broer samen. Hoe het ook zij, de orgels van F.C. Smits (I) getuigen van een groot vakmanschap.

Vanaf zijn trilogie Boxtel, Veghel en Grave (1842-1844), drie grote instrumenten met 3 manualen en ruimte voor een vrij pedaal, en het grote orgel voor de St.-Pieterskerk in 's-Hertogenbosch (1846) met drie manualen en een vrij pedaal, was hij een geroemd orgelmaker en kreeg hij vele opdrachten, ook buiten Noord-Brabant, onder meer in Amsterdam, Batavia, Maaseik, Utrecht en Enter. Hij kan beschouwd worden als de belangrijkste orgelmaker van de familie. Helaas is er geen portret van hem bewaard gebleven. Van zijn beide broers, Willem, de pastoor van Reek, en Louis, de wasbleker die goed viool speelde, is er door de schilder Ch.J. Grips een portret gemaakt. Daarmee kunnen we ons toch enigszins een voorstelling maken van het uiterlijk van Frans. Zijn buitengewone artistieke begaafdheid stelde hem in staat voor elke ruimte een bijzonder en volledig passend, zowel visueel, als ook auditief orgel te ontwerpen. Zijn frontontwerpen, disposities en mensurering zijn steeds weer verrassend. In grote lijnen wel behoudend, maar in details soms zeer vooruitstrevend. Zo voorzag hij het bovenmanuaal van het orgel van Boxtel (1842) van een zwelkast met horizontale jaloezieën en het grote orgel van de St.-Pieterskerk in 's-Hertogenbosch (1846) van een transpositie- systeem. Opmerkelijk is zijn bijzondere vaardigheid als intonateur. Een goed voorbeeld daarvan is de klank van het orgel van Overlangel. Hij intoneerde dat instrument enkele weken na de vroegtijdige dood van zijn vrouw op 4 April 1858.

In 1862 werd hij benoemd tot burgemeester van de gemeente Reek. Frans Smits (I) was een grote persoonlijkheid en alom gerespecteerd. Bovendien was hij schatrijk. In een brief aan pastoor Van der Grinten schreef hij: *Ik ben er tegen om geld vooruit te ontvangen, ik kan mij zonder dat wel redden.*¹⁵⁶ Wasbleker, kerkmeester, orgelmaker met respect voor het werk van zijn voorgangers (zie volgende hoofdstuk), organist, koordirecteur en voorzanger¹⁵⁷ componist, penningmeester van het Armenbestuur, burgemeester. Ongeveer vanaf zijn zestigste ging zijn gezichtsvermogen achteruit en moest hij het tekenwerk aan zijn zoon Frans (II) overlaten. Frans (I) overleed daags na zijn 76^e verjaardag.

3. FRANCISCUS CORNELIUS SMITS (II), (1834-1918).

Na de lagere school in Reek kreeg hij zijn middelbare schoolopleiding te Waalwijk *en afgezien nog van het feit dat mijn vader er in jonge jaren te Waalwijk bij Monsieur Wussen. op de fransche (en orgel) school is geweest.*¹⁵⁸ Vanaf 1849

tot aan zijn dood woonde hij te Reek. Zijn vader, Frans (I), leerde hem orgels maken en hij nam na de dood van zijn vader de leiding van de orgelmakerij over. Vanaf 1876 woonde hij en zijn gezin in het Smitshuis. Blijkens een aantekening over een vergadering, gehouden op 4 december 1862 in Helmond zou hij toen zijn eerste zelfstandig werk geleverd hebben. [. . .] *zijn de Heeren Smits van den Reek, vader en zoon, ter vergadering ontboden, en bedankt voor de prompte behandeling, en de zoon hoofdzakelijk gefeliciteerd met de nette uitvoering van dit schoone en groote werk. Het eerste, dat hij geheel alleen bestuurd heeft* [...].¹⁵⁹

ofschoon ook Frans (II) zeer traditioneel werkte, zijn de orgels van zijn hand meer aangepast aan de smaak van de toenmalige tijd. Hij voltooide in 1882 het orgel van St.-Willibrorduskerk in Amsterdam. Dit geschiedde in samenspraak met Johan Kupers, de organist van de *De Duif*. De vele brieven, tekeningen en andere documenten hieromtrent, ruim 160, zijn bewaard gebleven.¹⁶⁰

Frans Smits (II). Foto van omstreeks 1880. (SA., H24)

Voorts behoren tot zijn belangrijkste werken de orgels in de St.-Johannes de Doperkerk te Vlaarding, 1890, het orgel in de St.-Jozefkerk van Tilburg, 1893 en het orgel in de St.-Jacobuskerk te Zeeland (N. Br.), 1895.

¹⁵⁵ SA., H25.

¹⁵⁶ SA., B1E2.

¹⁵⁷ In 1862 verving hij tijdelijk de nieuw aangestelde koster Jantje van Wiechen die nog *als zanger onderwezen* moest worden. SA., H52 zie ook hoofdstuk II.

¹⁵⁸ SA., H382.

¹⁵⁹ PA., St. Lambertus te Helmond. Notulenboek p. 82.

¹⁶⁰ SA., B1C1 tot B1C162.

In december 1914, een half jaar na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, vierde hij zijn tachtigste verjaardag.

In het weekblad *Het Huisgezin* werd daar aandacht aan besteed:

*De heer F.C. Smits te Reek zal den 24sten December e. k. zijn 80sten geboortedag herdenken. In zijn geboorteplaats en ver daarbuiten is de tachtigjarige sympathieke grijsaard bekend om zijn degelijke katholieke beginselen, om zijn weldadigheid en rechtschapenheid. Doch niet alleen hierom is hij hoog geacht. In geheel Nederland is hij bekend als de vertegenwoordiger en eigenaar ener kerkorgelfabriek, die reeds in de 18de eeuw door zijn voorouders werd opgericht. De instrumenten die de heer Smits gebouwd heeft zijn gewaardeerd om hunne soliditeit alsook om hun welluidende klank. In menige kerk van ons land legt het orgel dagelijks getuigenis af van de vaardigheid, bekwaamheid en van den kunstzin van dezen talentvolle orgelbouwer.*¹⁶¹

F.C. Smits (II) ca 1916, Foto J. Swanenberg te Tiel. (SA., H21)

4. NICOLAAS LAMBERTUS SMITS, (1837-1921),

was opgeleid als bierbrouwer en aanvankelijk werkzaam in de bierbrouwerij van zijn oom, Henricus Joannes Boeracker (1820-1862). Met de vroegtijdige dood van deze Boeracker werd de bierbrouwerij opgeheven en vertrok Klaas naar Duitsland. In een brief van *donderdag '62*, waarschijnlijk eind April, schreef zijn vader hierover aan zijn zoon Antoon. *Onze Klaas is voorbijzijnde Zaterdag van zijn Pruissischen reis thuis gekomen. Hij vertrekt met Meina Gelder om aldaar een jaar te verblijven*¹⁶². Het is niet duidelijk wat Klaas daar heeft ondernomen. Enkele malen, bij de werkzaamheden in 1867 voor het orgel van Velp (Gld.) en in 1873 voor Grave, is hij in het rekeningboek van zijn vader vermeld als medewerker. Ook als getuige in een huwelijksakte van 1867 staat hij genoteerd als orgelbouwer.¹⁶³ Hoe het ook zij, circa 1875 neemt hij de wasblekerij van zijn oom, Ludovicus Joannes (1802-1890), over. Hij volgde zijn vader op als organist van de kerk in Reek en werd benoemd tot wethouder der Gemeente Reek.¹⁶⁴ Hij stierf ongehuwd.

5. WILHELMUS JACOBUS SMITS, (1844-1929).

Zijn achterneef, Frans van Heeswijk, noemde hem wel eens schertsend *oom gek Wilmke*. Er was schijnbaar, wat men noemt, een steekje los aan hem. Willem beheerde de landerijen, hield van jagen en na de dood van zijn vader hielp hij zijn tien jaar oudere broer Frans (II) in de orgelmakerij. Samen zetten zij het bedrijf voort onder de oorspronkelijke naam: *Firma Gebrs. Smits, orgelmakers te Reek bij Grave*. Het is begrijpelijk dat hij als veel jongere broer een ondergeschikte rol in de orgelmakerij heeft gespeeld. Willem Smits bewoonde tot aan zijn dood het huis naast de orgelmakerij.

Portret van Willem J. Smits door J. Lückner, 1868. Olieverf op doek, 226x176 mm. (SA., H22).

¹⁶¹ SA., B84.

¹⁶² SA., H53.

¹⁶³ GA., Reek/Schaijk, huwelijksakte 1867, nr. 9.

¹⁶⁴ GA., Reek/Schaijk.

6. ARNOLDUS CORNELIUS SMITS, (1846-1878).

Enkele malen is zijn naam in de rekeningboeken vermeld. Hij stierf reeds op 31-jarige leeftijd, twee jaar na de dood van zijn vader.

7. HENRICUS WILHELMUS JOSEPHUS SMITS, (1871-1944). Gewoonlijk Henri genoemd, maar zijn familie en vrienden zeiden Harrie. Na de lagere school in Reek deed hij zijn middelbare schoolstudie op het internaat 'Huize de Ruwenberg' te Sint-Michielsgestel.¹⁶⁵ Het maken van orgels leerde hij van zijn vader. In een brief aan A. Bouman schreef hij over zijn opleiding:

*U vraagt of ik zelf intoneer, weet dan dat ik orgelmaker ben van ouden stempel en dus vertrouwd met alle onderdelen van vak en kunst; pijpenmaken is mijn eerste bezigheid geweest en dat de meeste moderne orgelmakers geen naadje kunnen soldeeren, baard noch oor aan een pijp zetten, dat is bedenkelijk, niet voor de eigen kas, maar heeft al vaak geleid tot verwerpen van overigens excellent pijpwerk, heele orgels zelfs.*¹⁶⁶

Na de dood van zijn vader, Frans (II), leidde hij de orgelmakerij.

Evenals zijn vader onderhield Henri Smits de vriendschapsband met de familie Zweers, die was ontstaan door de contacten met de gebroeders Kupers uit Amsterdam (Mededeling mr. F. van Heeswijk). Bovendien was Bernard Zweers gehuwd met Dora de Louw, die vermaagschaft was met de familie Van Erp-Boeracker.

Hij leefde in de slechtste periode van de orgelhistorie. Men bespeurt bij hem voortdurend een tegenzin in de stijl en aanpak van de orgelbouw in het begin van de twintigste eeuw. In een van zijn brieven schreef hij: *trouwens bij niet zwaar tillen zou men het meteen pneum. of elect. orgel, waarbij het op geen millimeter aankomt, al een heel eind ver brengen zonder volledigen uitslag.*

En even verder:

*volgens 'n Collega lijdt het zeer aan grauwtinvorming; daar zijn de moderne orgels immuun tegen (vanwege zink, zink!).*¹⁶⁷

Prentbriefkaart met foto van Harrie en Frans Smits, 1901. (SA., H43)

En in een andere brief:

*Boxtel schijnt ernstig geneigd te zijn tot dispositiewijziging en vrij pedaalwerk, alsmede electrificatie; dit laatste staat mij minder goed aan. In 1929 werd mij rapport verzocht over Eindhoven (Cathrien); na gezegd te hebben wat kon en moest gebeuren, heb ik het K. bestuur vermaand tot eng conservatisme zoowel wat pijpwerk (timbre) als tractuur betrof, met toevoeging dat ze bij aanschaffing van een nieuw orgel iets gingen krijgen wat alleman kon hebben ...*¹⁶⁸

Na enkele pneumatische instrumenten gemaakt te hebben, om daarmee de concurrentie het hoofd te kunnen bieden, kwam hij tot de conclusie dat een verfijnde intonatie, zoals bij het mechanische instrument, bij een orgel met een pneumatische tractuur niet mogelijk is. Na het vroegtijdig overlijden van zijn jongere broer, Frans (III), beëindigde hij dan ook zijn werkzaamheden als orgelmaker. Typerend voor hem is dat hij echter alles tot aan zijn dood in 1944 in tact liet. Hij schreef daarover: *maar heb alles bijeen en zou desnoods weer kunnen beginnen.*¹⁶⁹

In de laatste jaren schreef hij vele brieven, hoofdzakelijk aan diegenen, die hem inlichtingen vroegen over de orgelmakerij in het algemeen en de orgels van Smits in het bijzonder. Brieven, aan onder meer A. Bouman, P. de Bree, Frater Getulius (J. Arts), F. Kookken en M. A. Vente. Hij schreef zijn brieven eerst in het klad, dat hij behield voor zijn eigen archief, en daarna in het net met een goede bladindeling. De concepten zijn in het

¹⁶⁵ BA., Aantekening van pastoor X. Smits op een schrijven van H. W. J. Smits aan de bisschop d. d. 9 december 1924.

¹⁶⁶ SA., B77b

¹⁶⁷ SA., B68.

¹⁶⁸ SA., B74.

¹⁶⁹ SA., B70c.

archief van Smits aanwezig.

In een van zijn brieven staat:

*Wat ik verder bijeen heb kunnen rapen wordt binnenkort mede gepubliceerd door den orgelmaniak Mr. Bouman, ook auteur van het Martini-orgel, Groningen. Voor het orgelgebied is in latere tijd meer belangstelling gaan rijzen: Dr. Vente promoveerde op 'n orgelproefschrift, 'n zeer gedegen werk en van noesten speurzin enz. getuigend, maar falend wat de „hangend principaal“-verklaring. En „hummele-prestant[“] is wel juist in het geval Essen, maar niet bij Gorinchem, zoals Dr. Vente meent: dáár wilden ze het gesis van hommelkes (hommels), dit – zoals natuurlijk bedoeld zal zijn – behoorlijk geëuphoniseerd en harmoniseerd; moest dus lyrisch begrepen worden.*¹⁷⁰

Dit citaat is mede bedoeld als voorbeeld van zijn schrijfstijl.

8. FRANCISCUS CORNELIUS JOSEPHUS SMITS(III) (1878-1928)

Hij ontving dezelfde opleiding als zijn broer Henri. Uit de rekeningboeken valt te concluderen dat hij zich, ongeveer de laatste twintig jaren van zijn leven, uitsluitend heeft bezig gehouden met het stemmen en onderhouden van de door zijn voorouders gemaakte orgels en ook in de vele kleine nonnenkloosters de harmoniums. Het was een stille man, hij had een deftig voorkomen, en hij had altijd een klein artsenkoffertje met wat orgelgereedschap bij zich.

Frans Smits (III). Foto van A. van Beurden, Tilburg. 144x102 mm. (SA., H.29)

Waarschijnlijk had hij regelmatig maagklachten, want hij nam volgens een schrijven van zijn broer *driemaal daags verdund zoutzuur voor de spijsvertering.*¹⁷¹

Met de benoeming van dr. Cornelius Franciscus Xaverius Smits (als gezegd geen familie!) als pastoor van Reek in 1923 en de daaruit voortkomende problemen kreeg Frans (III) steeds meer klachten. Pastoor Smits had een overplaatsing richting Nijmegen gevraagd, omdat hij tevergeefs hoopte aan de universiteit van Nijmegen een benoeming als hoogleraar te krijgen. Zo zat daarna pastoor Smits tegen zijn zin in Reek. Hij had een moeilijk karakter en deze teleurstelling zullen hem niet beminnelijker gemaakt hebben. Er ontstonden steeds meer problemen in Reek. De Reekse bevolking vond hij te min en te dom, en de in aanzien staande familie Smits moest het ontgelden.

Dit leidde er uiteindelijk toe dat hij de trots van de familie Smits, het orgel in Reek, zonder enige noodzaak liet afbreken. Henri Smits schreef hierover:

*Na juist 100 jaar gestaan te hebben en er sleet noch breuk aan was, attesteerde 'n concurrent, dat het ongeschikt was om in de nieuwe kerk herplaatst te worden; hij had het orgel gedurende tien minuten, bij het licht van een looplampje onderzocht: zelfs een ter zake competente zou, gelet op het gecompliceerde van het orgel en den nieuwe inbouw, 14 dagen aan meten en studie nodig gehad hebben. Het K. bestuur had van ons situatie- en inbouwplan al sinds maanden in huis. Die orgelmaker heeft er wat uitgezocht en hier is wat (pijpwerk) op 'n hoop gesmeten achtergebleven en de rest aan vuilebuiters verkocht.*¹⁷²

Deze 'concurrent' was de firma Vermeulen. Volgens de fraters in Goirle, waar X. Smits rector was geweest, bestond er maar één goede orgelbouwer in Nederland en dat was Vermeulen. Toen pastoor Smits naar Reek kwam stond het al vast dat Vermeulen een nieuw orgel voor Reek diende te maken. Spoedig na de ontmanteling van het Smits-orgel in Reek werd bij Frans (III) maagkanker geconstateerd (het is vanzelfsprekend

¹⁷⁰ SA., H181, Bg387.

¹⁷¹ KA. Zusters Benedictinessen te Oosterhout. Brief van H. Smits, 22-08-1928.

¹⁷² SA., B70.

niet duidelijk of deze zaken met elkaar verband hielden) en overleed hij kort daarna op 50-jarige leeftijd.

Het familiegraf te Reek. (SA., 385)

Hij was een gerespecteerd directeur (dirigent) van het kerkkoor van Reek. Zijn broer Harrie beschreef hem als *altijd welgemoed. Hij was lenig en buitengewoon gespierd en kon onbepaalde tijd in de moeilijkste houding werken, hij was ongemeen ijverig en werkte altijd met absolute toewijding.*¹⁷³

Uiteraard zijn er naast de hierboven genoemde personen ook veel knechten in het bedrijf werkzaam geweest. Frans (I) schreef in een brief aan Kupers in Amsterdam: *Wij werken altijd met zes zeker en dikwels met 8 [man] tot dec. 1863 en dit nog zonder de kast.*¹⁷⁴ En in een brief aan kapelaan Schuurmans te Wijhe: *ik ben thans met ons zessen aan een werk bezig voor Amsterdam [...] dan ben ik met mijn zoon Frans met een knecht te Amsterdam bezig*¹⁷⁵ In de rekeningboeken komen vele namen voor.

Van enkele personen weten we zeker dat zij in loondienst waren. Anderen daarentegen zijn mogelijkwerwijs zelfstandige ondernemers geweest, die in opdracht van Smits een bepaalde taak hebben uitgevoerd.

WERKNEMERS IN DE ORGELMAKERIJ VAN SMITS

RUD BEVERS

HANNES VAN BRIENEN, de zoon van Jan van Brien. Zijn naam is vermeld op het overzicht van de werkzaamheden aan het orgel te Son in 1863

JAN VAN BRIENEN (I), geboren eind 1795 of begin 1796 en overleden in 1868.

Zoon van een Reekse timmerman. Hij was de eerste knecht van Klaas en daarna van de meesterknecht van Frans (I). Op zijn bidprentje staat vermeld: *Na circa 50 jaren op de fabriek van F.C. Smits, orgelmaker te Reek gewerkt te hebben.*¹⁷⁶

JAN VAN BRIENEN (II)

WILLEM VAN BRIENEN, Waarschijnlijk de zoon van Jan Van Brien (I). Hij werkte bij F.C. Smits (I) in 1843 en 1844. Het is niet uitgesloten dat deze dezelfde is als de in 1865 in 's-Hertogenbosch wonende timmerman Willem van Brien, Putstraat A 235.

W[ilhelmus] VAN DRIEL, (*5-8-1805, †11-4-1884), met, waarschijnlijk zijn zonen, F. VAN DRIEL en J. VAN DRIEL.

JAN HENDRIKS, staat in 1904 vermeld en betaald over 21 weken.

P. v. d. HOOGEN

Bidprentje van Jan van Brien (I). (SA., H224)

¹⁷³ KA, Zusters Benedictinessen te Oosterhout.

¹⁷⁴ SA., B1C65. Met *en dit nog zonder kast* bedoelde hij, dat de kas, inclusief al het schrijnwerk, altijd uitbesteed werd.

¹⁷⁵ SA., B4T1b.

¹⁷⁶ SA., H224.

JO KETTERINGS (*14-1-1891 † 19-2-1980) uit Grave. Ketterings was opgeleid als meubelmaker- schrijnwerker. In 1911 werd hij ingeloot om in militaire dienst te treden. Op 31 Mei 1916 werd hij onder de wapenen geroepen en diende tot het einde van de Eerste Wereldoorlog. Na een paar jaar als zelfstandig schrijnwerker in Grave gewerkt te hebben, trad hij in 1921 in dienst bij Henri Smits. Na het stilleggen van de orgelmakerij werd hij in 1929 ontslagen, waarna hij als meubelmaker-schrijnwerker zijn bedrijf in Grave weer voortzette. Van zijn hand is kerkmeubilair bewaard gebleven.¹⁷⁷ Een aardige bijzonderheid is dat zijn gereedschapskoffertje, zoals dat bij de Smitsen gebruikelijk was, een artsenkoffer, model stond voor het beeld van Smits in Reek. Dit beeld, vervaardigd door René Van Seumeren (1923-1989), staat voor het Smitshuis in Reek.

FRANCISCUS SCHIKS (overleden 1865)

JOHANNES SCHIKS (*6-8-1806 †7-5-1868), zoon van de smid Joseph Schiks (1766 -), werkte vanaf 1834 tot aan zijn dood voor de orgelmakerij van F.C. Smits (I).

SMITS, zonder nadere aanduiding. Hij werkte bij F.C. Smits (I) van 1836 tot 1844. Het is niet uitgesloten dat dit dezelfde is als diegene die vermeld staat in het orgel van Dalfsen: *Gerardus Adrianus Smits, Schrijnwerkers Gezel tot Cuyck, 30 Mei 1850*. De Smitsen in Cuijk waren meubelmakers en schrijnwerkers. Zij waren wel bij de orgelmakerij betrokken, omdat zij van meerdere orgelmakers opdrachten kregen het snijwerk van de orgelfronten te maken, maar maakten zelf geen orgels. Het verplaatsen van het Rugpositief van Cuijk naar de onderkas van het Hoofdwerk werd uitgevoerd door Lambertus Smits en zijn beide zonen, Frans en Janus.¹⁷⁸

TOON SLEENHOF, omstreeks 1900, timmerman, die later werd opgevolgd door Jo Ketterings

C. VAN WYCHEN wordt in 1878 en 1879 vermeld als smid.

WILLEM VAN WIJCHEN (Wiechen, Wychen), wordt vanaf 1837 tot 1844 in de rekeningboeken vermeld. Hij was zeer waarschijnlijk in loondienst.

DE KASTENMAKERS EN SCHRIJNWERKERS

Van meet af aan rekende Smits het vervaardigen van de orgelkas met het beeldhouwwerk en alle ornamentiek niet tot de taak van de orgelmaker. Zijn offertes waren zonder een begroting voor de kas en het kerkbestuur had de keuze het werk te laten uitvoeren door de plaatselijke timmerman met toevoeging van een beeldhouwer, of het gehele werk door Smits aan een schrijnwerker op te laten dragen. Naarmate de timmerman en of schrijnwerker minder ervaring had met het maken van orgelkasten is de beschrijving en opgave van maten door Smits van stijlen, liggers, richels, panelen en andere onderdelen gedetailleerder. In het begin van de negentiende eeuw waren er in de Generaliteitslanden nagenoeg geen schrijnwerkers en zeker geen beeldhouwers. Daaraan was in het land waar het katholieke geloof zolang verboden was geweest geen behoefte. De traditie was verloren gegaan.

Voor zijn eerste grote orgel wendde Klaas Smits zich tot Laurens Peters in Antwerpen. Ook voor de orgels van Den Dungen, werd het snijwerk gemaakt in de ateliers van Peters uit Antwerpen en Turnhout. J. Verdonk uit Antwerpen maakte de kas voor de Sint-Catharien in Eindhoven en het snijwerk voor Boxtel vervaardigde Jan Frans van Hool uit Antwerpen/Turnhout. Gaandeweg, zeker na de afsplitsing in 1830 van België, ontstonden ook in Noord-Brabant weer bedrijven voor het fijne timmer- en snijwerk, zoals Jacobus F. Beuijssen en zijn zoon Frans J.H. Beuijssen uit Boxmeer. J.F. Beuijssen maakte voor Smits de meeste kassen. Uit een advertentie in *De Noordbrabander* blijkt dat vanaf ca. 1850 een Belgische beeldhouwer voor hem onder meer het beeldhouwwerk voor de kas van Rosmalen vervaardigde.¹⁷⁹

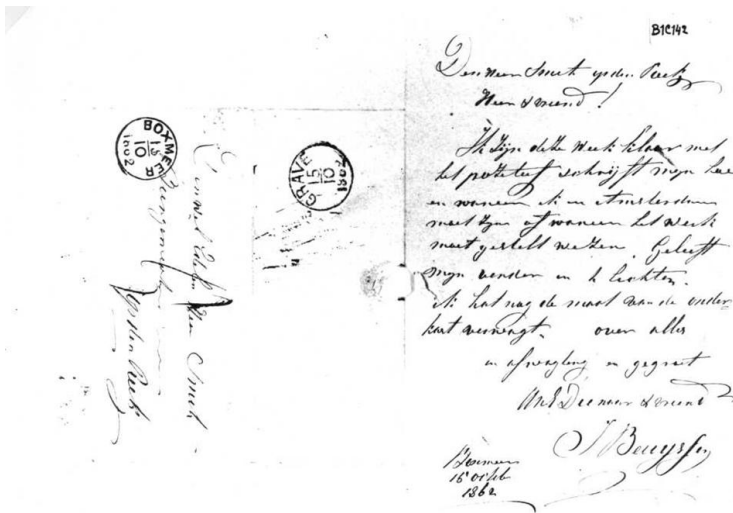
Er ontstond een vriendschappelijke verhouding tussen Jacob Beuijssen en Frans Smits (I). Veel van de aan elkaar geschreven brieven beginnen met *Waarde Vriend!* Maar tussen hun beider zonen, Frans Beuijssen en Frans Smits (II) verslechterde de relatie. Waarschijnlijk is de ruzie ontstaan over de verkoop van een tafel, maar het is niet uitgesloten dat Frans Smits (II) Frans Beuijssen onder druk wilde zetten, omdat Beuijssen de ornamentiek voor het front van het orgel van *De Duif* niet tijdig leverde en omdat bij de levering de kwaliteit daarvan niet voldeed aan de eisen van Frans Smits.

¹⁷⁷ Mededelingen van zijn zoon Karel (†2014), als psycholoog verbonden aan het Spitaal te Zutphen.

¹⁷⁸ Lambertus Smits, geboren 24-10-1794 en overleden 10-5-1875 en zijn zonen Franciscus Lambertus, geboren 18-2-1826, overleden 12-2-1893 en Adrianus Gerardus, geboren 12-9-1828 en overleden 19-9-1899. Meubelmakers te Cuijk. De jongste zoon van Lambertus Smits was Gerardus Hendrikus, geboren 29-4-1842, overleden 7-11-1906. Deze laatste was gedurende 47 jaar organist van de St.-Martinuskerk te Cuijk en bespeelde daar het Severin-orgel. Hij was getuige bij het huwelijk op 21 Mei 1874 van de grootouders aan moeders kant van Geer Hendriks. Deze gegevens zijn door Geer Hendriks verstrekt. Noemenswaardig is het feit dat door de grote inzet van Geer Hendriks gedurende meer dan twintig jaar het Severin-orgel kon worden gerestaureerd.

¹⁷⁹ *De Noordbrabander*, 29 augustus 1850. Zie ook in hoofdstuk V bij Rosmalen.

Boxmeer, den 20 oktober 1881. Den Heer Smits. te Reek. U brief en de gelden f 90 zijn mij geworden, maar U hebt U hiermede vergist. Toen U broeder laatst bij ons was vroeg hij wat die tafel moest kosten ik zegde hem f 120,= toen gaf hij ten antwoord voor f 90 dan durf ik hem voor mijn Broer koopen ik zeg dat kan onmogelijk, wil ik dat doen voor f 100 kunt U de tafel hebben daarop van dat blijven: berusten tot dat hij U daarover zoude spreken;

Kaartje van J. Beuijssen aan Smits te Reek. (SA., B1C142)

Eenige dagen daarna ontvang ik een brief van hem waarin hij mij vermeldde, zoo ik de tafel voor f 90 wilde afsturen dat ik dan dezelve onmiddellijk kan afzenden, daarop heb ik dan aanstonds geantwoord dat ik 't niet kon wel voor f 98 maar nou ook de aller uiterste prijs; gelief mijn brief hierover nog maar eens na te zien, dan zal de geheele zaak spoedig opgelost zijn; en verder heb ik daarover ook niets meer vernomen, dus

een bewijs dat mijn schrijven van f 98 was aangenomen want anders zou dat niet goed zijn geweest had Uw Broeder mij moeten hebben terug geschreven, dus U gelief de goedheid te hebben mij de resterende f 8 per postwissel over te maken, de onkosten van de umbalage is f 0,95. Na vriendelijk heb ik de eer met alle Hoogachting, Uw Dienstw. Dienaar, F. J. H. Beuijssen.¹⁸⁰

De broer van Frans, Klaas (N. L. Smits) antwoordde Beuijssen, op 8 november 1881, waarop Beuijssen schreef:

Boxmeer, den 9 Novemb. '81. Den Heer N. L. Smits, Reek. Geachte Heer! Een antwoord op uwe letteren van gisteren. UEd. schrijft mij zoo U de rekening vooraf met de tafel had gezonden, dan zoude U mij wel direct hebben berigt dat ik de tafel niet ontving; Mijn Heer ik heb U Broeder nadat hij bij ons is geweest hem onmiddellijk laten weten dat ik die rijk bewerkte mahonie oolistafel niet minder kan geven dan f 98= en hem nadien tijd verschillende malen heb geschreven maar heb nooit daarover een antwoord van hem gehad, zoo dit niet naar genoegen was dat had hij mij toch altijd moeten geantwoord hebben, en om rede dat hij mij daarover niet antwoorde dacht ik niet anders of dat dit goed was en zoo is toch den algemeenen regel. Mijn Heer Smits zendt U niet gaarne de f 8 erbij, ik kan ze nu onmiddellijk voor f 105-00 verkoopen. gelief dan maar de goedheid te hebben om de tafel goed geumbaleerd aan mijn adres terug te zenden dan zal ik U de f 90 onmiddellijk weder terugzenden. Na beleefde groete met alle achting, Uw Dienaar F. J. H. Beuijssen.¹⁸¹

In een brief over de ornamentiek voor het orgel van de Duif in Amsterdam schreef F. Beuijssen:

Boxmeer, den 25 Novemb. 1881. Den Heer F. Smits Orgelmaker Reek. Mijn Heer!. Met dezen heb ik het genoegen te kunnen mededeelen dat de ornamenten voor de orgelkas in de volgende week gereed zijn om verzonden te kunnen worden ik zal dezelve dan maar onmiddellijk in twee kisten naar Amsterdam zenden dan kunt U. U dezelve niet behept van den timmerman aan de orgelkast heften. Ook had ik nu gaarne per omgaande besluit aangaande de mahonie oolistafel, daar heb ik nu al verschillende malen al over geschreven, maar tot heden daarover nog geen besluit ontvangen, hetzij wel de tafel terug of de f 8 per postwissel bij zenden, ik heb de tafel wel verkocht voor f 98 maar niet voor f 90. in afwachting Met achting Uw Dienaar F. J. H. Beuijssen¹⁸²

Boxmeer, den 7 Februarij 1882. Den Heer F. Smits Reek. Een antwoord op U schrijven van den 28te der gep. maand, heb ik U eerst in het voorbijgaande opmerkzaam te maken als U in zulken toon schrijft als U mij hebt geschreven dan laat in het vervolg boven aan in U brief Waarde Vriend maar weg en plaats dan daar weder eenvoudig Mijn Heer, want men kan daarin zeer goed opmerken dat de vriendschap daarvan zo regt niet gemeend is. Eerstens dat de ornamenten van wagenschotten hout moesten wezen, dat is bij de bestelling niet besproken en dient dit eikenhout toch zeker zo goed en sterker dan wagenschottenhout; 2^{den} het ornament in de middentoren, daar hebt U geen juiste verklaring van gedaan bij de bestelling en is juist gemaakt volgens teekening. 3de de ornamenten in de velden zijn juist aangebracht volgens teekening. 4^{den} de ornamenten in de torens konden niet beter aangebracht dan dat zij nu geplaatst zijn en het hout kon volstrekt niet dunder wezen dan daar zij nu van gemaakt zijn, van duim hout konden zulke ornament niet van gemaakt worden, 5de het geheele

¹⁸⁰ SA., B136.

¹⁸¹ SA., Bg137.

¹⁸² SA., Bg117.

ornamentrest is juist alles overeenkomstig stijl van het orgel, 6de bij de bestelling is hoegenaamd geen woord gemaakt om tevens [?] het gouv [?] te leveren. Timmerman v. de Langen zal ik zijn rekening zelve betalen; dan komt mij nog f 8 voor de mahonie oolistafel die ik te weinig heb ontvangen en waarover ik U al zoo dikwijls heb geschreven alzo mijn rekening van de ornamenten zamen f 423=80
op de tafel schuldig gebleven f 8=00
f 431=00
hierop ontvangen f 350=00
debet f 81=80
*over welk bedrag van f 81. 80 ik zoo vrij zal zijn te disponeren. Na groet met alle achting, Uwe Dienaar, F. J. H. Beuijssen*¹⁸³

Na deze affaire heeft Smits de samenwerking met Beuijssen verbroken. Frans Beuijssen vertrok naar Amsterdam en vestigde daar aan de Albert Cuypstraat 72 een meubelmakerij.¹⁸⁴

De overige meubelmakers en schrijnwerkers die in deze studie worden genoemd zijn:

P. van ASTEN uit Mill, deze maakte de kas voor Overlangel, De Kwakel, Batenburg;
 J. CUSTERS uit Eindhoven, maakte de kas voor Geldrop;
 A. van DIJCK en KOENEN uit Eindhoven, de kas voor Eindhoven, St.-Catharien. ;
 W. van der EERDEN uit Boxtel maakte de kas voor het orgel van Boxtel;
 Hendrik van der GELD en de firma GOOSSENS uit 's-Hertogenbosch, de kas voor Leuth en Zeeland;
 Piet JANSSEN uit Mill, de kas voor Maasbommel, Tilburg 't Goirke en Strijp;
 M. KLUIJTMANS te Eindhoven de kas voor Gerwen;
 A. KORTING uit Aijen de kas voor Maashees;
 Hubertus MULDER uit Megen, voor het orgel van Gradussen voor Megen;
 J. A. OOR uit Roermond voor het orgel van Gradussen in Wageningen;
 J. PESKENS uit Oss voor de kas van het orgel van Macharen;
 L. SMITS en zijn zonen Janus en Frans te Cuijk maakten o. a. de kas voor het orgel te Afferden, Balgoij, Beers en Borkel & Schaft (zie ook hierboven bij de WERKNEMERS);
 A. WILMER uit Oss, voor Deurne en Druten.

¹⁸³ SA., Bg135.

¹⁸⁴ Mededeling van W. van Kuilenburg, Boxmeer..

¹⁸⁴ Jan van Laarhoven, (red.), *naar gothieken kunstzin*, 's-Hertogenbosch, 1979, p. 58.

HOOFDSTUK 4

DE ORGELMAKERIJ

De orgelmakerij bevond zich in Reek, Mgr. Borretstraat 7.¹⁸⁵ In dit pand, gebouwd omstreeks 1790, vestigde zich het echtpaar Antonius Smits en Joanna Boeracker, Hun eerste kind (en eerste orgelmaker van de familie), Klaas werd er in 1791 geboren. Antonius Smits begon hier zijn grossierderij in koffie en thee en in koloniale waren. Ook was hij voor korte tijd *boekverkoper*.¹⁸⁶ Zijn zonen Klaas en Frans (I) begonnen hier- in de aanbouw - met het bedrijf *Gebroeders Smits, Orgelmakers te Reek bij Grave*.

Bovenlicht van de voordeur van het huis te Reek, waar de orgelmakerij was gevestigd. Foto omstreeks 1959. (SA., H39)

DE EERSTE GENERATIE TOT OMSTREEKS 1865

Er is geen datum bekend waarop de orgelmakerij in Reek is gestart. Het zal een ontwikkelingsproces geweest zijn waarin Klaas Smits (1791-1831) zich geleidelijk het vak heeft eigen gemaakt. Een bron die enige informatie geeft is het bidprentje van Johannes van Brienens, *overleden te Reek, den 27 Februarij 1868, in den ouderdom van ruim 72 jaren, na circa 50 jaren op de fabriek van F.C. Smits, orgelmaker te Reek, getrouw gewerkt te hebben*.¹⁸⁷

Foto van de entreehal en het bovenlicht aan de achterzijde. (SA., H38)

Foto van de achterzijde van het huis van de familie Smits te Reek. In de linker aanbouw was de orgelmakerij gevestigd. (SA., H33)

¹⁸⁵ Zie hoofdstuk II

¹⁸⁶ Zie hoofdstuk II

¹⁸⁷ SA., H224. Zie voor de afbeelding, hoofdstuk III

Van Brienens zal waarschijnlijk niet tot zijn sterfjaar doorgewerkt hebben en geboren zijnde in 1795 zou hij, na een korte opleiding als timmerman, in 1816 of 1817 bij Klaas in dienst gekomen kunnen zijn. Strikt genomen is de opmerking: *op de fabriek van F.C. Smits* niet correct, want Frans (I) was weliswaar *in zijn jongelingsjaren met orgeltjens bezig*, (zie hoofdstuk 2) maar verdiende zijn brood als wasbleker. Pas vanaf omstreeks 1826 werkte hij definitief met zijn 9 jaar oudere broer samen.

Foto van de zolder van het Smitshuis te Reek, de opslagruimte van de orgelmakerij. (SA., H358)

Gelet op het vele werk, dat er in de periode voor 1860 verzet is, zullen er meer werknemers in het bedrijf geweest zijn. Maar van meet af aan zijn er in Reek geen orgelkasten vervaardigd. Dit werk werd uitbesteed aan gerenommeerde schrijnwerkers en meubelmakers.¹⁸⁸ De stijl van de orgels van Klaas, de disposities, etc., was hoofdzakelijk bepaald door de bestaande orgels in zijn omgeving en door het werk van Van Heurn.¹⁸⁹ Van Heurn had zijn kennis voornamelijk vergaard door de publicaties van Werckmeister en Dom Bedos de Celles te bestuderen.

En door het veelvuldig contact met de orgelmaker (A.) F.G. Heyneman uit Nijmegen had hij ook een goed inzicht in de gewone, dagelijkse praktijk van het vak. Voorts was Van Heurn bevriend met de organist Petrus Beyen uit 's-Hertogenbosch, die in 1782 werd benoemd tot organist van de Stevenskerk in Nijmegen.¹⁹⁰ Door dit contact had Van Heurn ook kennis van de eigenheden van de Rijnlandse orgelmakerij, specifiek die van Christian Ludwig König uit Keulen.

Ook het boek van Van Heurn is vooral een weergave van de traditie van de Rijnlandse orgelmakerij. Het is niet bekend of Klaas en Frans Smits, naast het werk van Van Heurn, ook de andere, oudere publicaties bezaten, zoals Arnold Schlick 1511, Michael Praetorius 1619, Marin Mersenne 1636. Wel beschikte Frans Smits over het artikel over de orgelmakerij uit de *Encyclopédie d'Yverdon*. Deze encyclopedie, voor een groot deel gebaseerd op het werk van Diderot (en dus Mersenne), verscheen in de periode 1770-1780 in Zwitserland onder redactie van F.D. de Felice. Frans Smits maakte daarvan een uittreksel.¹⁹¹

Wanneer Frans het werk van Dom Bedos aankocht is niet bekend. Uiteindelijk leidden al deze invloeden tot de zo eigen stijl van Frans Smits I, die vanaf ongeveer 1833 met het orgel van Gemert herkenbaar is.

Aanvankelijk werkte Klaas dus alleen, later met enkele helpers, een timmerman en een smid en zeker, vanaf 1826 met Frans erbij. Dan is er ook voor het eerst sprake van de firma Gebroeders Smits. In november 1831, na de dood van zijn broer, nam Frans de orgelmakerij over. Dat betekende in feite dat hij deze kocht van zijn moeder. Joanna Smits-Boeracker had Klaas van het nodige kapitaal voorzien om het bedrijf op te bouwen en nu Frans niet meer bij zijn broer in dienst was, maar eigenaar werd, nam hij ook de schulden van Klaas over.

Frans maakte een raming van de waarde van de inventaris:¹⁹²

1831	Nov 10	22 vellen wit leer	f	22,00
		17 once koperdraat, 25 cent de once		4,25
		5 oncen -		1,25
		18½ \mathcal{H} ijzerdraat, 40 c.		7,40
	dec 31	400 \mathcal{H} ood a 4 st		80,00
		468 \mathcal{H} gemelleert [legering lood/tin] a 6		140,40
		230 \mathcal{H} oud a 3		34,50

¹⁸⁸ Zie hoofdstuk III, De kastenmakers.

¹⁸⁹ Voor zijn biografie, zie onder meer: A. F. M. Mommers, *Brabant van Generaliteitsland tot Gewest*, Utrecht/Nijmegen, 1953. Dl 2, p. 412-413.

¹⁹⁰ Ferdinand Hauff (1778?-1813), *Voor t' Orgel ! om te RegisterReren & c.*, facsimile van het manuscript uit ca. 1795 met een Engelse vertaling, Sneek, 1981.

¹⁹¹ Dit manuscript werd aangekocht door Ton Koopman. Collectie Ton Koopman, Bussum

¹⁹² SA., B1.

		50 ƒ gemelleert [a] 6	30,00
		3 ƒ lijm 50 -	1,50
1832	jan 2	aan alle houtwaren op de balken en op zolder	370,00
		20 ƒ oude pijpen a 15	<u>3,00</u>
		totaal	674,30

Zo blijkt dat ik van moeder alle het materiele, rakende de orgelfabriek heb overgenomen op den 1 Januarij 1832 ter waarde van

		674,30
	Wegens 't orgel van Ewijk aan moeder schuldig	528,90
	9 feb van moeder geleent	<u>300,00</u>
	dus ben ik aan moeder schuldig	f 1503,20
	20 feb aan moeder terug	<u>300,00</u>
	rest f	1203,20
	100 bladers foelij a 45 cen	45,00

Frans veranderde de naam van de orgelmakerij in: *F.C. Smits Orgelmaker te Reek by Grave.*

Naamplaat van porselein (7x9.5 cm.) op de orgels van Frans Smits (I). (Foto R.W. van Straten)

Variant van de naamplaat. (Archief H. Elbertse, Soest)

Uit een overzicht van de uitgaven van 1832 blijkt dat Frans zijn werk als zelfstandig orgelmaker begon, naast het voltooiën van het orgel van Ewijk, met het vervaardigen van het orgel voor de St.-Janskerk te Gemert. Onder de leiding van Frans Smits (I) kwam het bedrijf tot grote bloei. Elk jaar verlieten meerdere instrumenten de werkplaats. Niet alleen volledig nieuw gemaakte orgels, maar veelal ook orgels, die vervaardigd waren met behoud van het oude instrument of met gebruikmaking van de belangrijkste historische delen. In tegenstelling tot de meeste andere orgelmakers uit zijn tijd gaf Smits altijd blijk van een groot respect voor het werk van zijn voorgangers.

Zo kwamen de vergrote orgels tot stand in Uden (onbekende maker), 1845/6 uitgebreid met een Positief; Wanroy (afkomstig uit Tiel), 1853 uitgebreid met een Hoofdwerk en Pedaal; Velp, nu Schaijk (Van Deventer, 1754), uitgebreid met een Positief; Helmond (Robustelly, 1772), uitgebreid met een vrij Pedaal; Ravenstein (waarschijnlijk Van Deventer), 1864 met een Positief en vrij Pedaal vergroot; Macharen (Van Deventer, 1736), vergroot met een Hoofdwerk. Zelfs voor het orgel van Vierlingsbeek, een gebrekkig Belgisch orgel, maakte hij een plan met behoud van het oude materiaal. Gradussen koos daar voor een geheel nieuw orgel. Deze eigenschap, respect voor het bestaande materiaal, behield ook zijn zoon Frans (II). Bijvoorbeeld het orgel in Batenburg (Vollebregt, 1853) in 1879 met een nieuwe kas en uitbreiding met een 2^e manuaal en Geldrop (Vollebregt, 1849), in 1894 in een nieuwe kas, ontworpen door de architect Ch. Weber, met een vrij Pedaal en enkele nieuwe registers op het positief.

Na meer dan honderd jaren (1648-1795) onderdrukking door de protestanten was het de Katholieke Brabanders weer gegund vrijelijk naar de kerk te gaan. Volledige godsdienstvrijheid was er echter nog niet, omdat door de Fransen iedereen werd vervolgd, die weigerde de republikeinse eed af te leggen. Dit trof vooral de kloostergemeenschappen. Dat duurde tot het sluiten van het concordaat tussen Paus Pius VII en Napoleon in 1801. Veel kerken werden aan de Katholieken teruggegeven. In de meeste gevallen helaas als een ruïne, omdat het handjevol protestanten niet in staat was geweest het kerkgebouw met daarin het orgel naar behoren te onderhouden. Het is verbazingwekkend te constateren dat al vóór omstreeks 1825 bijna alle teruggekregen kerken waren hersteld, of, indien de protestanten geen afstand wilden doen van de oude kerk die van de Katholieken was afgenomen, er een nieuwe kerk was gebouwd.

Zoals toen (en nog steeds) was het orgel het sluitpost van de rekening. Maar nadat de herinrichting van de kerken was voltooid ontstond er een grote vraag naar nieuwe orgels.¹⁹³

Frans Smits(I) had dus de tijd mee. Hij was bovendien nog bevoordeeld omdat hij een zeker vertrouwen genoot van de geestelijkheid, doordat hij twee broers had en later twee zoons die priester waren. Voordat Joannes Zwijsen, de latere bisschop van 's-Hertogenbosch en aartsbisschop, in 1808 naar de Latijnse school in Uden ging, zat hij enkele jaren op de Franse school in Reek en zal deze bisschop als jongeling de familie Smits goed gekend hebben. Ook dat zal in het voordeel van Frans Smits gewerkt hebben. Hij maakte bijna zestig geheel nieuwe instrumenten en vele orgels werden door hem met een tweede manuaal en of vrij pedaal uitgebreid.

Maar de belangrijkste factor waardoor hij veel opdrachten kreeg, was wel het feit dat hij zeer degelijke orgels maakte. Smits werkte uitsluitend met de beste materialen die er verkrijgbaar waren en hij was begaafd met een zeer goed verstand, muzikaal inzicht en een buitengewoon gevoel voor de goede verhoudingen voor wat betreft de frontontwerpen. Dit alles bijeen zorgde ervoor dat hij vanaf omstreeks zijn veertigste levensjaar gezien werd als de beste Brabantse orgelmaker. Zijn orgels waren niet goedkoop, maar daar stond tegenover dat hij in de meeste gevallen, zeker als een project goed gelukt was, met minder tevreden was dan de aanvankelijk overeengekomen aanneemsom. Het is bijna niet voorstelbaar dat in een tijd waarin geen elektriciteit bestond, in een klein bedrijf, in een relatief korte tijd, zoveel werk verzet kon worden. De manuele vaardigheid moet uitzonderlijk geweest zijn.

In juli 1841 bestelde Frans (I) Smits bij de firma De Waal & van Driest te Utrecht een pletmachine. Deze werd op 19 oktober 1841 geleverd en door Smits contant (fl. 950,-) betaald.¹⁹⁴ Het is niet bekend welk type Smits kocht. In 1950 werd deze machine afgebroken. Zij is slechts ongeveer 40 jaar in bedrijf geweest, want vanaf omstreeks 1881 ging Frans (II) er toe over het metalen pijpwerk van elders te betrekken. Er zijn daarvan vele rekeningen in het archief van Smits bewaard gebleven. Waarschijnlijk heeft Frans Smits (I) de pletmachine maar zeer sporadisch gebruikt. Over de pletmolen maakte Van Heurn al kritische opmerkingen,¹⁹⁵ onder meer over de gelijkblijvende wanddikte, maar Smits kende zijn vak en wist goed dat de wanddikte van het pijpcorpus naar boven toe minder behoorde te zijn. Voor het orgel in Den Dungen (1836) noteerde hij de metaaldikte in verband met de berekening van het gewicht der pijpen en in 1852 maakte hij een orgel voor de St.-Servatiuskerk te Schijndel, waarvan hij in zijn dispositieboek ook *Over de dikte der tin van enige pijpen*. aantekeningen maakte.¹⁹⁶ Ook van andere registers heeft hij de wanddikte genoteerd. Overigens is dit alles bij de nog bestaande orgels na te meten.

In de periode 1870-1880 werd door Frans (II) de pletmachine meer gebruikt.¹⁹⁷ Het op de juiste dikte brengen van de uitgegoten platen was een zeer zwaar handwerk. H.W.J. Smits schreef hierover betreffende het orgel van Balgoij: [1902 front] *Beide vervangen met 87% tin en bij Verschuieren laten schaven (met de hand is dat naar huidige opvatting zwaar werk)*.¹⁹⁸

De offertes die Frans Smits (I) maakte, waren gebaseerd op de kosten per register. Een aantal voorbeelden hiervan is in hoofdstuk IV weergegeven. Het bedrag voor de kosten van een register was de som van uiteraard de materiaalkosten en arbeidsloon voor het vervaardigen van de pijpen, maar bovendien voegde Smits ook per register bedragen toe voor de kosten van arbeid voor stemmen en intoneren voor een gedeelte van de kosten voor de klaviatuur, tractuur, etc. De windladen begrootte Smits apart en hij vermeldde de bedragen voor elke lade op de offerte. Zo ook de bedragen voor de klavieren en de windvoorziening. In het archief van Smits bevindt zich een voorbeeld van een dergelijke berekening.¹⁹⁹

¹⁹³ Voor deze periode vierde men de liturgie in de schuilkerken met begeleiding van enkele instrumenten, gewoonlijk klarinet, viool en contrabas. Voor een persiflage op de contrabas als liturgisch instrument, zie Jan Boogaarts, 'Een wonderbaarlijke basviool, waar 100 vioolmakers aan werkten'. In *Huismuziek*, 84/6, Utrecht, 1984, p. 11.

¹⁹⁴ SA, H298.

¹⁹⁵ Zie Van Heurn III, pag. 39.

¹⁹⁶ Zie hoofdstuk V, Schijndel, St.-Servatiuskerk. SA., H3.

¹⁹⁷ SA., H169a. Zie het citaat hierover bij grauwtinvorming.

¹⁹⁸ SA., H170a.

¹⁹⁹ SA., BXX83.

Het is niet bekend of dit voorbeeld ook voor een bepaald orgel was bedoeld. De cijfers achter de registernamen verwijzen naar zijn mensuurstaten.

<i>Kosten der pijpen</i>		<i>Kosten der registratuur</i>	<i>Kosten der klaviatuur en welbord</i>	<i>Kosten van houvasten</i>	<i>Kosten van stem. en int. en</i>	<i>som conducten</i>
1 Prest 2	235	15	10	35	35	330
2 Bour 4	160	15	10	15	25	225
3 Viol	120	15	10	10	20	175
4 holpijp 4	70	15	10	5	10	110
5 oct 2	60	15	10	5	10	100
6 fluit 4	40	15	10		5	70
8 oct ² 2	30	15	10		5	60
9 mix	75	15	10		10	110
10 Trom 1	175	15	10	10	20	230
11 Kla	110	15	10		15	150
12 Haut/oboe	120	15	10	5	15	165
<i>Positief</i>						
13 Salic	135	15	10	10	15	185
14 holp 4	70	15	10	5	10	110
15 fl tr	70	15	10		5	70
16 fl 4	40	15	10		5	70
17 Harm	110	15	10	5	15	155
<i>Pedaal</i>						
18 Sub 3	110	25	15	15	15	170
19 Pr 2	140	25	15	35	35	259
20 Viol	80	25	15	10	10	140
21 baz	210	25	15	30	25	305
22 Tr	100	25	15	10	10	160
23 oct	<u>40</u>	<u>25</u>	<u>15</u>	-	<u>5</u>	80
	2320	380	250	205	320	
4 balken van green hout 4½ a 9						400
stoel en sleutels ijzerwerk en alle mec.						100
een koppel klavieren van wit ijvoor met koppeling						80
een pedaal klavier met twe koppel en mec						80
van alle windkanalen						<u>50</u>
						4165
[deze post is niet omschreven, maar betreft waarschijnlijk ca. 10% winst]						400
			<i>windlaaij</i>	<i>m</i>		350
				<i>p</i>		300
				<i>ped</i>		<u>500</u>
						5715

In deze dispositie ontbreekt nr. 7. Deze plaats is bedoeld voor de Fluit 4 voet discant. Meerdere bedragen van de berekening zijn door Smits gecorrigeerd. Dit zal mede de oorzaak geweest kunnen zijn dat het oorspronkelijke bedrag voor de Subbas 16 voet ad. 190 nu ad 170 niet juist is.

Op de achterzijde van deze berekening schreef Smits nog enkele nadere bepalingen:

<i>Vier blaasbalken lang 2. 36 en breed 1. 18. De bladen en de riggels op de bladen van greene hout – de geheele oppervlak der bladen van binnen met schapenleer beplakt. de spanen of plooiën van eike hout</i>	400
<i>De stoel en ook de sleutels van vuure hout met al het ijzerwerk tot de mecahniek</i>	100
<i>De hoofd en alle andere windkanalen van eike hout</i>	70
<i>Windladen</i>	
<i>een windlade voor het hoofdmanuaal van zuiver droog wagenschot</i>	350
<i>een dito voor</i>	250
<i>een dito</i>	350
<i>Mechaniek der klavieren en pedaal</i>	
<i>Voor groot Manuaal – voor positief en pedaal</i>	140
<i>van eike en greene hout</i>	130
<i>Mechaniek voor de registratuur</i>	
<i>de walzen en perpendiculars van ijzer behoorlijk met meni geverfd. De registerstokken van eike hout</i>	
<i>de registerknoppen van zwart ebben met de etiketten</i>	380
<i>Een koppel klavier van wit ijvoor met de koppeling</i>	80

een pedaalklavier van eike hout met twe koppelingen	60
houvasten	
Voor alle houvasten voor de frontpijpen en bourdons en andere grote pijpen van greene hout	135
Konducten	
De konducten van de sprekende frontpijpen	35

De bloei van de orgelmakerij duurde tot 1858. In dat jaar verloor Frans (I), hij was toen 58 jaar, zijn vrouw. Haar dood had grote gevolgen voor de orgelmakerij. De gezondheid van Frans (I), overmand door verdriet, werd ernstig aangetast en bovendien kreeg hij de volledige zorg over het nog jonge gezin. Door ziekte, te weinig tijd en waarschijnlijk ook bij tijd en wijlen geen zin meer in het werk liet hij vele zaken op hun beloop. De jaarlijkse onderhoud- en stembeurten werden verwaarloosd. Zelfs een herhaaldelijk verzoek van het kerkbestuur van de St.-Pieterskerk in 's-Hertogenbosch negeerde hij en Vollebregt nam zijn werk over. Maar ook in andere plaatsen zagen orgelmakers als Franssen, Gradussen en Loret hun kans schoon.

Gelukkig kon zijn zoon Frans (II) geleidelijk aan steeds meer projecten overnemen. Deze nam in 1862 de leiding op zich voor de grote restauratie en uitbreiding van het orgel in de St.-Lambertuskerk in Helmond. Omstreeks 1865 lijkt ook Frans (I) weer meer belangstelling in het werk te krijgen. Een groot gedeelte van de door hem gemaakte orgels werden vanaf die tijd weer onderhanden genomen. Leeuwen, Milheeze, Raamsdonk, Rosmalen, Uden, etc. In de periode 1865-1870, Frans (I) was dus inmiddels 65, nam Frans (II) gaandeweg de leiding van de orgelmakerij over. Het is echter, tot de dood van Frans (I) in 1876, moeilijk aan te geven welke nieuwe orgels al geheel door Frans (II) zijn ontworpen.

DE TWEEDE GENERATIE TOT OMSTREEKS 1904

Na de dood van Frans Smits (I) in 1876 zetten zijn zonen het bedrijf voort onder de oorspronkelijke naam: *Gebrs. Smits, Orgelmakers te Reek by Grave*. De leiding van het bedrijf was in handen van de oudste zoon, Frans (II).

Naamplaatje op het orgel in de kloosterkapel te St.-Agatha (1899), porselein, ca. 3 x 8 cm. (Foto R. W. van Straten)

In een brief van H.W.J. Smits staat:

*In de 70er jaren is eene inzinking évident: Loret en Franssen kwamen toen voorgoed aan bod, met labiele maaksels weliswaar, maar brachten nieuwe disposities en 'n ander – en trouwens een goed – geluidstimbre: ze erlangden bewondering en desnoods kochten ze die (dwz. De aanbeveling). Hier waren ze niet bereid er iemand op na te lopen: ze waren het tot dan toe heel anders gewoon geweest. Daarbij was uit de vroegere successen een zekere zelfgenoegzaamheid geboren en 'n een soort dédain voor andermans prestaties; zelfs de trouwe aansporingen van Philbert²⁰⁰, waarmee mijn vader zeer bevriend was, moesten falen; wèl werden bij wijze van proef en liefhebberij tal van pneum. apparaten gemaakt, maar tot toepassing kwam het niet: de precisie stond uiteraard bij het mech. stelsel ten achter en de stabiliteit werd betwijfeld.*²⁰¹

Vanaf omstreeks 1880 besloot Frans (II), om toch maar enigszins met de nieuwe mode mee te gaan. In zijn ontwerpen disponeerde hij meer grondstemmen en strijkers. Er zijn ook enkele dispositievoorstellen met begrotingen bewaard gebleven met het opschrift: *Dispositie a la St.-Nicolas*. Daarmee bedoelde Smits: op de manier van de orgelmakers Loret en Vermeersch, die hun bedrijf gevestigd hadden in Sint-Niklaas in België. Ook ging hij er op het eind van de negentiende eeuw toe over een belangrijk gedeelte van het metalen pijpwerk bij de grote pijpenmakerijen in België en Frankrijk te bestellen. Bijvoorbeeld bij Veuve Caille, Paris – Joseph Devos & Fils, Cureghem – Henri Zimmerman, Paris – en voor andere onderdelen maakte hij meer en meer gebruik van toeleveringsbedrijven zoals August Laukhuff, Weikersheim, - L. Verschueren, Heythuysen, -

²⁰⁰ Charles-Marie Philbert, (1826-1894), was de Franse viceconsul te Amsterdam. Hij had in het bedrijf van Aristide Cavaille-Coll, waarmee hij bevriend was, het orgelmakervak geleerd. Hij trad in Nederland ook op als orgeladviseur, bijvoorbeeld in 1871 bij het orgel in de Mozes-en Aäronkerk in Amsterdam, gemaakt door Adema. Zijn bekendste publicatie is: *L'Orgue du Palais de L'Industrie d'Amsterdam*, Amsterdam, 1876.

²⁰¹ SA., B70

Weigle, Stuttgart-Echterdingen, en van de klaviermakers J. F. Dirks & Jan van Bavel uit 's-Hertogenbosch. Het houten pijpwerk bleef Smits zelf vervaardigen.

Op het eind van de negentiende eeuw gingen steeds meer orgelbouwers de pneumatische tractuur toepassen. Pas in 1898 ontwierp Smits een orgel met dit systeem voor de St.-Jacobskerk in 's-Hertogenbosch,²⁰² maar van een daadwerkelijke toepassing kwam het eerst in 1905 voor het orgel van 't Goirke in Tilburg.

De belangrijkste orgels van de tweede generatie Smits zijn Nuenen, Mill, Vlaardingen, Tilburg (Heuvelkerk), Zeeland en het reeds genoemde orgel voor 't Goirke te Tilburg. Daarbij leverde Smits meerdere orgels voor kleinere kerken en voltooidde hij het grote orgel in de St.-Willibrorduskerk te Amsterdam. Voorts bestond een groot gedeelte van het werk uit het verplaatsen en wijzigen van het bestaande werk. Dit als gevolg van de wens een grotere (neogotische) kerk te willen hebben, of in de bestaande kerk over meer ruimte op de zangzolder te beschikken.

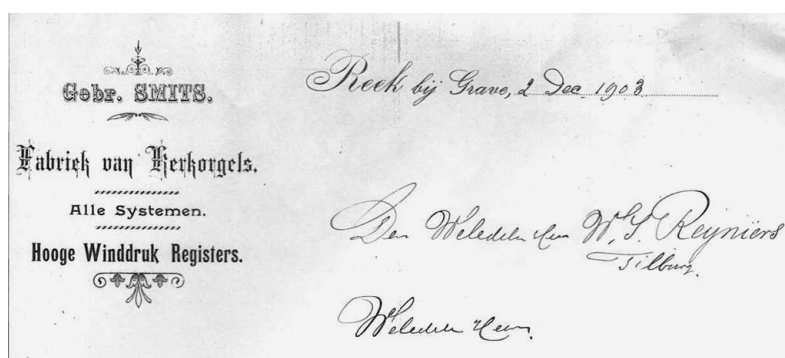
De toename in de laatste kwart van de negentiende eeuw van het meerstemmige (mannenkoor)repertoire had ook gevolgen voor de samenstelling van de disposities. Er werden meer registers gedisponeerd, nodig voor de begeleiding van forte- en pianogedeelten van het koor en van de solopassages. Bovendien ontstond er een streven, waarbij het orgel in de liturgie moest zorg dragen voor een achtergrond van een soort akoestische wierook met veel zachte achtvoets-registers van verschillende klankkleuren. Opvallend bescheiden klinkt het orgel van de Heuvelkerk te Tilburg, maar vooral het orgel van de St.-Jacobskerk te Zeeland is bekend als *de fluisteraar*.

Daags voor Kerstmis 1914 vierde Frans Smits (II) zijn tachtigste verjaardag. Het maandblad *Het Orgel* schonk daar aandacht aan:

*De heer F.C. Smits te Reek heeft zijn 80sten geboortedag herdacht. Het is de nestor van de nederlandsche orgelbouwers en heeft zich met zijn werk een eervolle plaats in de hollandsche orgelbouwkunst weten te veroveren. Men heeft den sympathieken grijsaard hartelijk gehuldigd.*²⁰³

DE DERDE GENERATIE 1904 – 1928

In het begin van de twintigste eeuw nam Henri (of Harrie) Smits, 1871-1944, de leiding van het bedrijf van zijn vader, Frans (II) over. Hij veranderde de naam van het bedrijf in: *GEBS. SMITS FABRIEK VAN KERKORGELS REEK (bij Grave)*. Met als briefhoofd: *Gebr. Smits, Fabrik van Kerkorgels, Alle Systemen, Hooge Winddruk Registers. Reek bij Grave*.

Brief van Smits aan Reiniers te Tilburg, 2-12-1903.²⁰⁴

Ook in deze tijd waren zijn orgels in vergelijking met die van andere orgelmakers duur. De gebroeders Harrie en Frans (III) Smits wilden geen concessies doen door goedkoop materiaal te gebruiken. Een enkele keer, als zij per

²⁰² Zie Hoofdstuk V, St.-Jacobskerk 's-Hertogenbosch.

²⁰³ Maandblad *Het Orgel*, jrg 12, nr. 4, p. 25. 1 maart 1915.

²⁰⁴ PA., 't Goirke, Tilburg.

sé de opdracht wilde krijgen, offereerden zij beneden hun gewone prijs en werkten zij met verlies.²⁰⁵ Zoals in die tijd bijna alle orgelbouwers de orgelonderdelen betrokken bij gespecialiseerde toeleveringsbedrijven, bestelde ook Harrie Smits veel onderdelen bij deze fabrieken. En ook ging hij zich, noodgedwongen, oriënteren op de pneumatische systemen. In het najaar van 1901 reisde Harrie, samen met zijn broer Frans, naar Stuttgart, waar zij door Friedrich Weigle op 30 september van de trein werden gehaald. Zij stuurden een prentbriefkaart naar hun vader: 7. 42 hier aangekomen zonder overstappen. Weigle aan 't station. Morgen naar Echterdingen. Adres volgt morgen. H en F S.

Harrie en Frans (III) bleven ruim twee weken in Stuttgart/Echterdingen.

Waarschijnlijk naar aanleiding van de op handen zijnde opdracht uit Tilburg, reisde Harrie Smits in juli 1903 nogmaals namens zijn vader naar Echterdingen. Vanuit die plaats schreef hij een kaart naar Reek: 11 juli 1903. nog niet verder gekomen dan dat de mensuren vastgesteld zijn. Kom de volgende week nog niet thuis. 't is verschrikkelijk en duur. H. S.²⁰⁶

Prentbriefkaart, d. d. 15 oktober 1901 van Harrie en Frans (III) Smits uit Echterdingen. Rechts onder de werkplaats van de firma Weigle. (SA., H44d)

In 1904 kreeg zijn vader de definitieve opdracht een nieuw orgel te maken voor de St.-Dionysiuskerk, 't Goirke, te Tilburg. Zeer waarschijnlijk had Henri (Harrie) de leiding over dit project.

Het is het eerste instrument dat Smits maakte met het pneumatische systeem van Weigle. Ook alle instrumenten die hierna gemaakt werden leverde Smits met dit systeem; naar het mechanische sleeplade-orgel was geen vraag meer.

Het laatste grote orgel maakte Henri Smits in 1922 voor de St.-Trudokerk in Eindhoven, Strijp. Dit orgel ging met de grote brand in 1936

Er zijn meerdere getuigenissen dat Henri het pneumatische systeem niet ideaal vond. Tot op hoge leeftijd verklaarde hij, dat hij graag nog eens een goed mechanisch orgel zou willen maken. Daarom had hij ook na het beëindigen van de werkzaamheden in 1928 alles in de werkplaats intact gelaten. Maar in de eerste decennia van de twintigste eeuw beschouwde men het mechanisch orgel als ouderwets, als definitief afgedaan. Dit was een tweede reden om niet veel moeite te doen een opdracht te krijgen. En een derde reden waarom Henri slechts vijf nieuwe orgels maakte was de onzekere economische tijd van de Eerste Wereldoorlog en de daaropvolgende crisisjaren.²⁰⁷ En misschien zou ook een zekere zelfgenoegzaamheid en 'n soort *dédain* voor *andermans prestaties*,²⁰⁸ waarover Henri schreef met betrekking tot de houding van zijn vader, ook wel enigszins van toepassing kunnen zijn op de laatste generatie Smits. De leden van deze familie waren in ieder geval niet om den brode verplicht te werken.

Smits nam deel aan de vergaderingen van orgelmakers:

Heeren P. J. Adema een Zoon, Orgelfabriek, Amsterdam. M. waarschijnlijk zullen wij a. s. Maandag de vergadering bijwonen; indien verhinderd dan zullen wij gaarne bij eene eventueel volgende bijeenkomst tegenwoordig zijn.

Hoogachtend, UE d. dw. dien. Gebrs. Smits. Reek 3-10-03.

Met de vroegtijdige dood van zijn jongere broer Frans (III) besloot Henri het meer dan honderd jaar bestaande bedrijf in Reek stil te leggen.

²⁰⁵ Zie hoofdstuk V, St.-Michielsgestel, Ruwenberg, 1912.

²⁰⁶ SA., H45.

²⁰⁷ Zie de brief van Henri Smits d. d. 26 september 1924. Hoofdstuk V, Moergestel,

²⁰⁸ B70

*Wel kwamen nadien de aanvragen geregeld binnen, maar even geregeld werd gereageerd met „geen tijd”: hadden geen zin om maar steeds te gaan zitten begrooten - werk hadden wij toch genoeg – 't was ons nl. gebleken, dat 'n concurrent (Vermeulen) in onze onmiddellijke buurt 25% lager geoffreerd had; wij kenden alle knepen van het vak en alle toepassingen, doch waren van huis uit gewoon om op iedere bijzonderheid en elken millimeter zgn. dood te blijven en wenschten dat systeem – hoewel mercantiel onjuist – niet prijs te geven. In Juni 1928 kwam mijn heel wat jongere broer helaas te overlijden en moest ik de orgelmakerij laten varen, behoudens dat ik bij uitzondering nog wel 'ns iets opknep, maar heb alles nog bijeen en zou desnoods weer kunnen beginnen.*²⁰⁹

Tot de dood van Harrie Smits bleef deze situatie gehandhaafd. Na zijn dood ging zijn jongere broer, de wasbleker Arnoldus Smits er toe over geleidelijk aan de nog aanwezige voorraden te verkopen en in 1954 werd de orgelmakerij definitief ontmanteld en al het materiaal, waaronder een klein orgel, samen met het gereedschap verkocht. Na enkele jaren kocht de beeldhouwer René van Seumeren het Smitshuis. Deze vervaardigde in 1983 ook het beeldje, dat voor zijn huis staat als aandenken aan de orgelmakers familie Smits.

FRONTONTWERPEN

De frontontwerpen van Smits, zeker van Frans (I) zijn bijzonder verzorgd en van hoge kwaliteit. Ofschoon alle orgels van Smits verschillend zijn, hebben zij alle het zo typische karakter van een orgel van Smits. De fronten met hun schier volmaakte verhoudingen zijn van een voorname schoonheid. Zij bezitten een zekere bescheidenheid en zijn in een volledige harmonie met het karakter en maatverhoudingen van de kerkruimte, maar zij zijn toch altijd zeer present.

Eerder is reeds vermeld, dat Smits de orgelkasten niet zelf maakte. Dit werk besteedde hij uit aan gerenommeerde meubelmakers, schrijnwerkers en beeldhouwers. Deze ontvingen van Smits een gedetailleerde fronttekening en een opgave van de kasdiepte. Wel maakte Smits vaak een zelfdragend stellingwerk om het orgel in de werkplaats te kunnen opzetten. In het begin van de negentiende eeuw waren er in Brabant nagenoeg geen schrijnwerkers, die bedreven waren in het vervaardigen van kerkmeubilair. In de generaliteitslanden was daar geen vraag naar. Voor het eerste grote orgel, de opdracht werd Klaas verleend op 18 april 1822²¹⁰, maakte *Laurens Peters en zijn knecht* uit Antwerpen de kas. Dat wil zeggen, tenminste het front met alle ornamentiek. Hij en zijn knecht verbleven van 19 mei tot 23 september 1825 in Reek.²¹¹

In de beginperiode werden de orgelkasten geschilderd, zoals dat in die tijd in het Land van Megen en Ravenstein gebruikelijk was. Voor het orgel van Reek noteerde Frans hierover in het kasboek:

De Bruin betaald voor verdiende loon, verfstoffen en borzels,...Verschotten. 25 krijtwit. 25 H loodwit, 2½ H terpentijn, Spaansch groen [. . .], 1 H barnsteen vernis, 1 H terpentijn, 1'10 terp, en [een aantal] boeken goud²¹², met de daarbij behorende bedragen. De geschilderde kassen waren meestal vervaardigd van grenen. Gaandeweg, zeker bij Frans (I) vanaf ca. 1830, werden de kassen in eiken gemaakt met gewoonlijk de achterwand in grenen. Deze orgelkasten werden opgeleverd met een donkere waslaag, zonder bladgoud op de ornamentiek en op de labia van de frontpijpen.

Ook later werkte de schrijnwerker Peters uit Antwerpen voor Smits, onder meer in Den Dungen en St.-Oedenrode. Het is begrijpelijk, dat er, door deze contacten, in de frontontwerpen van Smits invloeden van de Vlaamse barok aantoonbaar zijn. De indeling van het front van het hoofdwerk van het Smits-orgel in St.-Oedenrode is precies op dezelfde manier geordend als het hoofdwerkfront van het barokke orgel, dat Nicolaas van Haeghen in 1654 maakte voor de St.-Pauluskerk in Antwerpen. Te weten, een grote, ronde middentoren, twee gedeelde tussenvelden, twee lagere, ronde zijtorens, geflankeerd door ongedeelde zijvelden. De rugwerkkas heeft verkleind een zelfde piramidale vorm. In St.-Oedenrode daarentegen heeft het rugwerkfront een lage middentoren en twee hogere zijtorens, waardoor de totale vorm visueel meer spanning heeft. In Gemert (1833) zijn de twee grote tussenvelden ongedeelde.

Het Sint-Paulusorgel te Antwerpen werd in 1732 uitgebreid: Jean-Baptiste Forceville bouwde er twee pedaalstorens naast. Daarmee kreeg dit orgel hetzelfde uiterlijk als het in 1671, eveneens door Nicolaas van Haeghen, gebouwde orgel voor de Grote Kerk in Dordrecht. Het Smits-orgel in Boxtel heeft exact dezelfde opbouw. Het hoofdwerkfront is gelijk aan het front van het orgel van St.-Oedenrode en wordt geflankeerd,

²⁰⁹ SA., B70c.

²¹⁰ contract SA., B3R5.

²¹¹ Peters verdiende fl. 1,- per dag en zijn knecht 15 stuiver. SA., Bg. 4.

²¹² SA., Bg4.

zoals te Antwerpen en Dordrecht, door twee laagstaande pedaaltorens. In tegenstelling tot Antwerpen heeft Boxtel, gelijk aan St.-Oedenrode, een contrasterend rugwerkfront, dus met een lage middentoren. Opvallend bij dit type orgel uit de zeventiende-eeuwse Vlaamse barok, is de sterk terugwijkende balustrade, vanaf het rugwerk naar de hoofdwerkkas toe. Daardoor ontstaat er een bijna uitdagende, speelse voornaamheid, die een weldadige feestelijke indruk maakt. Zo inspireerde het orgel van Dordrecht ook de orgelmaker Holtgräve bij het ontwerpen van het orgel voor de Grote of St.-Lebuïnuskerk te Deventer in 1839. In dat jaar begon Smits met de eerste schetsen voor het orgel voor Boxtel. In dezelfde trant ontwierp Smits (I) daarna de fronten voor de orgels van Veghel en Grave. Voor het frontontwerp van het orgel van de St.-Pieterskerk in 's-Hertogenbosch stond het grote orgel van de St.-Janskathedraal model. Inmiddels hadden zich ook in Noord-Brabant enkele schrijnwerkers gevestigd, die zich hadden gespecialiseerd in het vervaardigen van kerkmeubilair.

Door een van hen, J. Beuijssen uit Boxmeer, liet Frans Smits (I) de meeste van zijn orgelfronten vervaardigen. Het hoogtepunt van de samenwerking van Smits (I) en Beuijssen kwam tot stand in het front van het orgel van Rosmalen, dat Smits in zijn vijftigste levensjaar ontwierp. Het is opmerkelijk dat het positieffront een spitse middentoren heeft. Voor Smits (I) is dit, afgezien van de neogotische fronten, uitzonderlijk. De meeste kleinere orgels van Smits (I) hadden een vijfdelig front: drie torens met twee tussenvelden, en gewoonlijk de grootste toren in het midden. Deze indeling strookte met de indeling van de windlade. Het ontwerp voor het orgel van *De Duif* in Amsterdam kwam tot stand in samenspraak met de organist Johan Kupers.

Vanuit Engeland en Frankrijk drong ook in Nederland de neogotiek door, maar de behoudende aard van Frans (I) was een van de redenen, waarom hij relatief laat in deze nieuwe stijl orgelfronten ontwierp. Na een eerste voorzichtige poging in 1848 bij het orgel voor de kapel van het St.-Jozefgesticht in Schijndel, geholpen naar een idee van zijn broer Louis, kwam het eerste grote neogotische frontontwerp van Smits (I) tot uitvoering in 1852 voor het orgel van de parochiekerk van St.-Servatius te Schijndel.²¹³

Het front van het orgel voor Macharen in 1866 is een nagenoeg getrouwe kopie van het orgel van Overlangel, zij het dan dat in Macharen een grote onderkas werd toegevoegd om het oude orgel van Van Deventer plaats te bieden. Het orgel van Overlangel was overigens geen ontwerp van Smits. De kerk en het orgel waren een geschenk van de rijke familie De Bruijn, handelaren in graan en wijn (Overlangel bezat in de achttiende eeuw aan de Maas een haven), die de Utrechtse architecten G. en W. Vogelpoel daartoe opdracht had gegeven. Vogelpoel had blijkbaar het Utrechtse Domorgel bekeken.

Het frontontwerp van het orgel voor het groot seminarie te Haaren in 1866, het bevindt zich nu in de St.-Jacobskerk te Den Dungen, is gemaakt in de stijl, zoals Frans (I) die gewoonlijk voorheen toepaste. Maar het orgel, 1866, voor de nieuwe parochiekerk van Sint Petrus Banden in Heesch van architect C. Weber is, gezien vanuit de Smitstraditie, in een geheel nieuwe stijl ontworpen. Het is niet bekend of dit ontwerp van Weber of van Smits was. Met uitzondering van het orgel voor de St.-Willibrorduskerk te Vlierden, 1884, en het orgel voor de Sinte-Brigidakerk te Geldrop, zijn de orgels van Smits (II) na 1875 ontworpen in een neogotische stijl, overeenkomstig de toen heersende mode. Een orgel met een zogenoemde open opstelling was voor Smits niet acceptabel.

*Het front van het Martinus-orgel Weert [Vermeulen, 1942] zie ik niet gaarne: zoo'n pijpenkraam is voor 'n kerk te spectaculair. En zgn. „open bouw” moest bij de wet verboden zijn; aan stof enz. concessies te doen is geheel overbodig: dit weet zelfs ook 'n goed gezolderde kas binnen te dringen, maar toch niet in de mate als bij vrijen toegang.*²¹⁴

De frontpijpen van de orgels van Smits zijn gebruineerd of gepolijst. Smits (I) schreef hierover: *Als de gepolijste frontpijpen somtijds de glans verloren hebben, dan fijn gestamp of gemalen krijt met water nat gemaakt en hiermede gepoets tot dat het droog word. Ook kan men de frontpijpen met polijststal wat op polijsten.*²¹⁵

²¹³ SA., B3W1a.

²¹⁴ SA., H183d.

²¹⁵ Brief van F. Smits naar Batavia, d. d. 20 september 1861. PA. Kathedraal Djakarta.

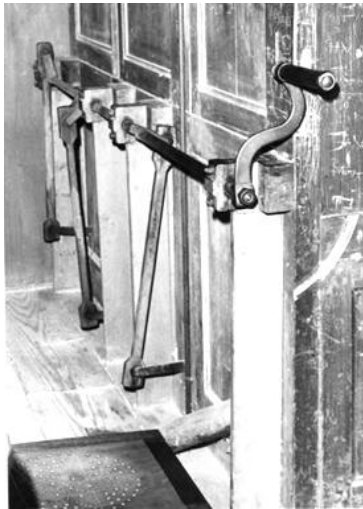
WINDVOORZIENING

In de beginperiode maakte Smits uitsluitend spaanbalgen met een inspringende vouw. Voor de stoel en de houten spanen gebruikte Smits meestal grenen, of soms eiken. Het aantal balgen was afhankelijk van de grootte van het instrument. In Oirschot zijn er zes. In hoofdstuk V, bijvoorbeeld Gemert en Raamsdonk, zijn tekeningen van een balgenstoel met spaanbalgen opgenomen.

Boxtel, contragewicht met veer. (Foto archief firma

Verschuieren)

Overlangel, achterzijde van het orgel met handpomp zwengel. (Foto J. Boogaarts 1964)

In het midden van de negentiende eeuw ging Frans Smits (I) in plaats van spaanbalgen geleidelijk over op de toepassing van de magazijnbalg. Bijvoorbeeld in de offerte van Milheeze noteerde hij: *twe vierkant opgaande blaasbalgen*.²¹⁶ De uitstekende balken om de balgen te treden noemde Smits (I) de sleutels. In deze overgangperiode paste Smits (I), voor zover bekend, eenmaal het zwengelsysteem toe. In Overlangel verbond hij de sleutels van de drie schepbalgen aan een krukas.

WINDZICHT. Bij een orgel met de balg(en) in onderkas heeft de orgeltrapper niet direct zicht op de hoogte van de balg en is er derhalve een windzicht nodig. Smits bevestigde een latje aan het bovenblad van de balg, dat door een gleuf in het paneel te zien is.

Windzicht van het orgel in de St.-Jozefkerk te Tilburg. (Foto 1966, archief J. Boogaarts)

WINDKANALEN

Voor de windkanalen gebruikte Smits (I) planken van $\frac{3}{4}$, of 1 duim dik, bijna altijd van eikenhout. Van enkele kanalen noteerde hij de omvang (buitenwerks). Bij de orgels van:

Balgoij	13 a 9	en	9 a 6
Beers	13 a 9	en	9 a 8
Reek	23 a 17	en	22 a 19.

²¹⁷

WINDDRUK

In het archief van Smits zijn weinig gegevens over winddruk aanwezig: Reek 90 mm; Gemert 34°, St.-Michielsgestel 31° en Overloon 31°. In 1906 noteerde F.C. Smits (II) dat de winddruk van het orgel van Onze-Lieve-Vrouwe-kerk te Aarle-Rixtel 91 mm. was. Kuijter noteerde in 1895 dat de winddruk van het orgel van

²¹⁶ Zie hoofdstuk V, Milheeze.

²¹⁷ SA., B1B1b.

Demen varieerde van 78 tot 84 mm. Bij vele restauraties in de jaren ca. 1960 - 1980 van de orgels van Smits zijn de adviseurs door een gebrek aan kennis van de genoemde bronnen, veelal uitgegaan van een te lage winddruk.

WINDLADEN

Voor de constructie van de sleepladen maakte Smits eerst een uitslag. H.W.J. Smits schreef daarover: *Een orgelontwerp komt als volgt tot stand: eerst wordt de lade zgn. „uitgelegd” en dan de langsdeeling (cancellen) en de dwars id. (slepen en dammen) op ’n lat gezet en vervolgens – en tegelijk met de rest van den inbouw, plus het kastgeraamte – als zgn. „uitslag” op ’n plank (ev. planken): de breedte en diepte tusschen de cancellen, de hoogten zonder die hulplijnen. Zoo’n uitslag is de werkteekening, en waar als zoodanig tekort schietend biedt hij toch de nauwkeurige data van nadere schrappen (met potlood) op de houten schotten of schotjes, en al of niet (grote wèl) gekrijtwit. Die uitslagen worden niet geconserveerd [bewaard] (worden op den duur toch zgn. blind) doch uitgeschaafd, resp. gewasschen, ten behoeve van verdere toepassing (van de plank enz.); daar wordt niets aan verspeeld, want een volgend orgel eischt toch z’n eigen, dus nieuw ontwerp. Orgelmakers met onvoldoende routine, ofwel met ’n tekort aan voorstellingsvermogen, zijn tot voorstudie op papier gehouden; echter is niet uitgesloten dat een of ander orgelmaker, hoewel over bovengen. capaciteiten beschikkend, tòch papier gebruikt, mogelijk zelfs zich tot uitslaan van onderdelen bepalend; trouwens bij niet zwaar tillen zou men het met een pneum. of elect. orgel, waarbij het op geen millimeter aankomt, al ’n heel eind brengen zonder volledigen uitslag.*²¹⁸

Voor de grootte van de gaten in de pijpstok, waar de pijpvoeten in rusten gaf Van Heurn een tabel (DI I, Plaat VIII, fig. 9.). Frans Smits (I) maakte een overzicht, waarop hij zijn eigen nummers vergeleek met die van Van Heurn:

*De inhoud der maten volgens
de order van Van Heurn Plaat 8 fig. 9*

No	1 –	228 lijnen
	2 –	180 [cubic. ?] lijnen inhoud
	3 –	157
	4 –	135
	5 –	113 is 1 Rijnlandse duim middelijn
	6 –	98
	7 –	83
	8 –	71
	9 –	60
	10 –	50
	11 –	42
	12 –	34
	13 –	29 ½ duim middelijn
	14 –	25
	15 –	22
	16 –	19
	17 –	16
	18 –	13
	19 –	10
	20 –	8
	21 –	6
	22 –	5 ²¹⁹

*De booren volgens mijn order
No 2 van mij gelijk aan No 22 Van Heurn*

3 –	21½
4 –	20¾
5 –	20½
6 –	20
7 –	19
8 –	18
9 –	17
10 –	16
11 –	15
12 gelijk aan	14
13 –	13
14 –	12
15 –	11
16 –	10

Typerend voor de laden van Smits zijn de houten stokschroeven. De stempels zijn 8-hoekig.

Milheeze, dubbellade met ventielen voor beide werken in een ventielkast (Fotoarchief firma Verschuieren)

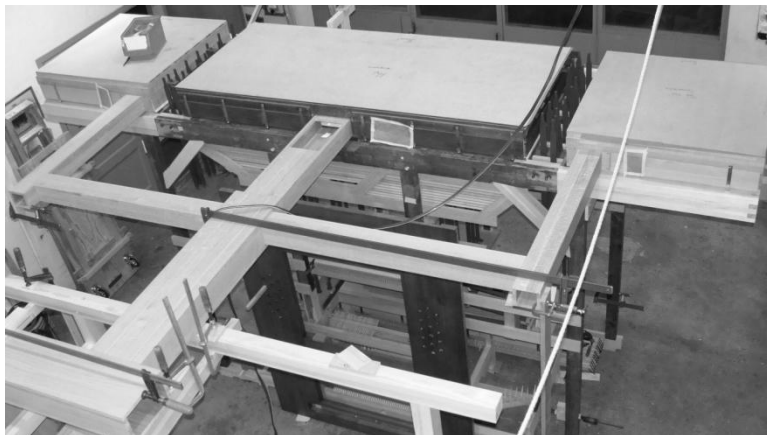
²¹⁸ SA., B68

²¹⁹ SA., niet gedateerd, maar vermoedelijk ca. 1830.

De ventielen in de ventielkast met aan weerszijden twee stiften zijn bij Smits (I) aan de voorzijde afgeschuind. Daarop schreef Smits de toonnaam. Smits (II) gebruikte een stift door een ruim gat aan de voorzijde van het ventiel. De pulpeten, leren zakjes, zijn aan de trekdraden gehecht. De voorslagen zijn bij Smits inliggend en aan de binnenzijde beleerd. De voorslag wordt op zijn plaats gehouden door een metalen haak.

Puiiflijk, ventielkast met uitgenomen ventiel en zicht op de cancel (fotoarchief firma Verschuieren)

Someren, windlade Hoofdwerk (Smits) en pedaal (Verschuieren), tijdens restauratie in werkplaats te Heythuysen. (Fotoarchief Verschuieren)

KLAVIATUUR

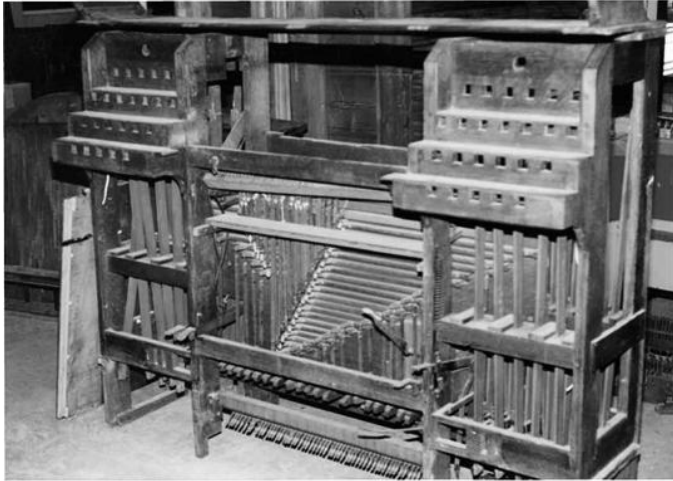
Smits maakte de manualen met witte ondertoetsen, meestal belegd met ivoor, maar ook been, en de boventoetsen van ebben. De orgels voor Nederlands Indië (Batavia en Soerabaja) maakte hij de benedentoetsen van ebben en de boventoetsen belegd met ivoor. Ook een enkele maal paste hij dit toe in een Nederlands orgel, zoals te Gassel en *Afferden* { . . . } *De klavieren van zwart ebben benedentoetsen*.²²⁰ Met *zwart ebben benedentoetsen* zal wel bedoeld zijn, dat de toetsen belegd zijn met ebben, evenals de frontons.

De manualen van Rosmalen, afkomstig uit het orgel van Alphen aan de Maas en van Schaijk hadden vóór de restauratie ook witte ondertoetsen en boventoetsen van ebben. Voor de frontons gebruikte Smits bij voorkeur ivoor. In Aarle-Rixtel zijn de frontons van beukenhout. Het is niet bekend of dit bij de oplevering ook zo was. De klaviatuur van Oirschot met toetsen van vuren en intarsia in de lijsten is niet origineel van Smits. De manuaalomvang was tot het einde der negentiende eeuw C-f''', met uitzondering van het orgel van Reek, begonnen in 1822. Daarvan was de manuaalomvang C-c'''. Ook bij de oude orgels, die Frans Smits restaureerde, vergrootte hij de omvang naar C-f''' door een extra windlade van cis'''-f''' toe te voegen. Bijvoorbeeld Escharen en Macharen.

St.-Oedenrode, St.-Martinuskerk, gereconstrueerde klaviatuur (Foto B. Augustus)

²²⁰ Sa., B1B1a

Amsterdam, St.-Willibrordus binnen de Veste. Speeltafel frame voor restauratie in werkplaats firma Elbertse. (foto Hans Elbertse, Soest)

Frans (II) leverde zijn grote orgels af met een manuaalumfang van C-g^{'''}, onder meer te Tilburg in de St.-Josef en St.-Dionysius ('t Goirke) en in de kapel van huize Ruwenberg te St.-Michielsgestel. Zijn zonen H. W. J. en F. C. J. (III) volgden hem daarin. Het pedaalklavier lag tegen de onderkast (knieschot) aan, vlak op de grond met een omvang van C-f, C-a, C-c', naar gelang de grootte van het instrument en de bekwaamheid van de organist; bij de grotere orgels, zeker na 1850, was de omvang C-d'.

Karakteristiek is het zogenoemde Smitsgootje, een halfronde uitholling, in de boventoetsen onder de zitbank en in de benedentoetsen bij het knieschot.

Op het eind van de negentiende eeuw ging Frans (II) er toe over de manualen te bestellen bij Jan van Bavel, klaviermaker te 's-Hertogenbosch.

REGISTERTREKKERS

De opschriften van de registernamen plaatste Smits op de voorzijde van de knop. In de vroege periode treffen we zowel opschriften op been, papier achter glas, (goud)druk op leer en later email.

Registerknop te Bodel (foto R. van Straten)

Registerknop te Kekerdom (Foto J. Zoutendijk)

Registerknoppen Vlaardingen Joh. de Doper (foto R. van Straten)

Opmerkelijk zijn de registerknoppen van het orgel van *De Duif* in Amsterdam (1862). Op verzoek van Johan Kupers plaatste Smits deze schuin enigszins naar binnen gericht, zodat zij vanaf de orgelbank beter leesbaar waren. De registernamen zijn in de ebbenhouten knoppen gegraveerd. Een jaar later begon Smits aan het orgel voor het zusterklooster Mariendael te St.-Oedenrode, nu klooster Soeterbeeck te Deursen, waarvoor hij op dezelfde wijze de knoppen vervaardigde.

Registerknoppen van het orgel van *De Duif* te Amsterdam. (Foto H. Elbertse).

Koppelingen in te schakelen met een registerknop paste Smits (I) toe.

Op de grote orgels met drie manualen zijn de gebruikelijke koppelingen aanwezig:

Hoofdwerk + Rugwerk, Hoofdwerk + Boven-(of Neven)werk, Pedaal + Hoofdwerk en Pedaal + Positief. Uiteraard heeft dan het Hoofdwerk als middenklavier een drukkoppel naar het onderklavier (Rugwerk) en een trekkoppel naar het 3^e manuaal (Bovenwerk). Het orgel in Oirschot heeft gedeelde koppelingen voor bas en discant. Op de orgels met twee manualen en vrij pedaal is er een klavierkoppel en een koppel Pedaal + Manuaal. Met twee manualen en een aangehangen pedaal is het pedaal vast verbonden met het Hoofdwerk. Sommige kleine orgels, bijvoorbeeld Overlangel, bezitten geen manuaalkoppel. Het orgel in Schaijk van Van Deventer, dat Smits (I) met een tweede manuaal uitbreidde, heeft een schuifkoppel.

Koppelingen met voettegrede zijn door Smits (II) toegepast, bijvoorbeeld in Zeeland. Een voettegrede als afsluiter voor één van de werken paste Klaas Smits toe in het orgel van Reek. Maar ook de tweede generatie Smits gebruikte dit systeem. Bijvoorbeeld in Tilburg, St.-Jozefkerk: op manuaal I spreekt het Echowerk, met neergedrukte voettegrede spreekt het Echo- en het Hoofdwerk.

In de tweede helft van de negentiende eeuw krijgt de gregoriaanse volkszang meer en meer in plaats in de liturgie. Dit vereiste een snelle dynamische afwisseling van de orgelbegeleiding voor *cantores en chorus*, of *chorus* en *chorus cum populus*, een probleem voor de eenmanualige instrumenten. Smits loste dit op door een pedaaltegrede voor de rechtersoet te verbinden met de registertrekker van de Prestant 8. Dit paste hij toe bij het orgel voor de Mariakapel in Aarle-Rixtel (verplaatst naar Tilburg, de Maranathakerk) en voor het Emmanuëlklooster te Son (overgeplaatst naar Schijndel, daarna Wijbosch en nu St.-Agatha). Een voettegrede voor het gelijktijdig inschakelen van meerdere pedaalregisters komt ook voor, Tilburg, St.-Jozefkerk.

In Nibbixwoud (1886) maakte Smits (II) een bijzondere constructie voor de Voix Célèste. De registertrekker voor Gamba had twee standen: half uit: alleen Gamba, helemaal uit: Gamba en Voix Célèste.

Tremulant paste Smits toe als inliggende tremulant op de grotere orgels, meestal voor één werk. Bijvoorbeeld in Bortel voor het Bovenwerk, Aarle-Rixtel, Druten en Amsterdam voor het Positief. In Oirschot is er een tremulant voor het Manuaal en voor het Rugwerk. Uitzonderlijk is de, helaas verdwenen opliggende tremulant, de bock, in het orgel van De Duif in Amsterdam.

Ventil, als registeropschrift is door Smits altijd zonder e geschreven. Het is een klepje op het windkanaal, of bij Smits ook wel aan de zijkant van de lade, om de lucht te laten ontsnappen. Van Heurn geeft een reden waarom het ventiel, of *generaal Ventiel*, ook wel *Windlossing* belangrijk is.²²¹ Tegenwoordig zijn de meningen hierover verdeeld.

ZWELKASTEN

In de beginperiode, tot ongeveer 1845, maakte Smits een zwelkaststelsel, waarbij de kast was voorzien van een raamwerk met horizontale plankjes, die aan de bovenzijde scharnierend met touwtjes konden worden opgetrokken. Met een trede aan de rechterzijde van het knieschot konden deze plankjes in de geopende stand worden vastgezet.

Dit stelsel paste Klaas Smits voor het eerst toe te Reek, daarna ontwierp ook Frans Smits (I) voor de orgels van Bortel, Grave en Aarle-Rixtel dit stelsel. In Aarle-Rixtel zit de voettegrede links. De zwelkasten in de latere periode zijn geconstrueerd met staande jaloezieën.

Bortel, St.-Petruskerk, zwelkast van het Bovenwerk. (Foto Piet Rood)

²²¹ Van Heurn, band I, p. 268-269.

Uitzonderlijk is de constructie die Smits (II) in 1875 aanbracht aan het Positief van het orgel van De Duif in Amsterdam. Door middel van een voetrede kon het dak van de positiefkast worden geopend. De oorspronkelijke registertrekker in het orgel van Oirschot, om het dak van het Bovenwerk te openen is verdwenen.

SPEELMECHANIEKEN

De speelaard van de kleinere orgels (met een of twee manualen) van Smits is zeer aangenaam. Maar bij de orgels met drie manualen is de speelaard, zeker gekoppeld, meestal te zwaar. Over het algemeen waren de mechanische orgels in de negentiende eeuw niet gemakkelijk te bespelen – de Barkermachine is niet voor niets uitgevonden – maar Smits was geen grootmeester in de aanleg van de speelmechaniek. De diepgang van de toets in verhouding tot de ventielopgang is doorgaans goed. Over de invoering van de draaipunten van de wellenborden, welramen, tuimelbalken geeft Smits (I) geen informatie, met uitzondering in zijn offerte voor Batenburg waar Smits (II) schreef: *de welgaten gevoerd*.

DISPOSITIES

Het karakter van een orgel wordt bepaald door het aantal en de soort van de registers. In de loop der tijden is er een ontwikkeling geweest in de orgeldisposities. In het kader van deze ontwikkeling was Smits (I) ook geen vernieuwer, maar zijn orgels nemen wel een geheel eigen plaats in binnen deze ontwikkelingslijn.

Een beknopt overzicht van de geschiedenis van ontwikkeling van de orgeldisposities moge dit verduidelijken.

In de West-Europese cultuur was het orgel tot omstreeks 1900 een typisch kerkelijk instrument. Afgezien van de opkomst vanaf omstreeks 1800 van het huisorgel, dat de rijke families zich konden permitteren, stonden de grotere instrumenten uitsluitend in de kerken.²²² In de zeventiende en achttiende eeuw vonden vaak in de protestante kerken ook orgelbespelingen plaats buiten de gebedsdiensten, maar in de negentiende eeuw verdween deze praktijk en klonk het orgel slechts op de zondagen en op de dagen van de kerkelijke feesten.

Omdat na 1648 de openbare viering van de katholieke liturgie ook in het Staatse deel van de Republiek (zoals al vanaf 1581 in de Republiek zelf) werd verboden ontwikkelde zich het *Hollandse orgel* als een instrument dat op de eerste plaats geschikt moest zijn voor de begeleiding van de protestante gemeentezang. In feite waren er in de verschillende landen in Europa streekgebonden orgelbouwtradities. Het klankkarakter van de orgels in het noorden van Nederland, zeker vanaf de achttiende eeuw met veel invloeden van Noord-Duitsland verschilde van de orgels in het zuiden, waar meer de invloeden van de Vlaamse en Luikse school en in mindere mate ook de traditie van het gebied van Noord-Rijnland-Westfalen aanwezig zijn.

In het algemeen echter zijn de hoofdzaken van de geschiedenis van de ontwikkeling van de orgelmakerij gelijk. Aanvankelijk, in de oudheid, had het orgel één rij pijpen waarvan elke pijp tot spreken kon worden gebracht door met een klep of sleutel (clavis) onder de pijp lucht onder druk in de pijp toe te laten. Versterking van het geluid kon worden bereikt door meerdere pijpen boven een klep te plaatsen. Deze pijpen waren gestemd in de harmonische boventonen van de grondtoon. Uit de reeks van de harmonische boventonen de nummers 1, 2, 3, 4, 6, 8, 12, 16. Dus naast de grondtoon (1) een pijp met de halve lengte, het octaaf (2) daarvan, vervolgens de pijp met $\frac{1}{2}$ lengte, de kwint (3), $\frac{1}{4}$ lengte het dubbeloctaaf (4), etc. Zou een pijp met de grondtoon 8 voet lang zijn, dan heeft het octaaf daarvan slechts 4 voet lengte, de kwint 3 voet en het dubbel octaaf een lengte van 2 voet. Zo kwam het blokwerk tot stand, een instrument met meerdere rijen pijpen en dus meerdere pijpen per toets, die bij het indrukken van de toets (neerhalen van de klep) tegelijk spraken. Op een blokwerklade-orgel is het niet mogelijk afzonderlijke rijen pijpen in- of uit te schakelen. Verschil in geluidsterkte kon worden bereikt door bij of in het grote blokwerklade-orgel een klein orgel of positief te plaatsen.

Door samenvoeging heeft dit geleid tot het groot orgel met een bovenwerk, zoals in 1479 in de Nicolaïkerk te Utrecht, of met een rugpositief. Aan de belangrijke kerken was een cappella van musici verbonden, die de muziek verzorgde in de liturgie. De cappella bestond uit een groep zangers en instrumentalisten, hoofdzakelijk blaasinstrumenten. De fiedelaars, straatmuzikanten, behoorden zeker in de Renaissance tot de laagste maatschappelijke klasse. De instrumentalisten speelden de partijen van de zangers, colla parte, mee. Dit had tot gevolg dat er verschillende instrumentale klankkoren gevormd werden, waarvan de ambitus van de instrumenten overeen kwam met de ambitus van de koorstemmen. Bijvoorbeeld een groep van schalmeien en pommers: sopraanschalmey vanaf c', altpommer vanaf f klein, tenor- c klein en baspommer vanaf F groot.

²²² Het eerste zogenoemde concertorgel in Nederland bouwde Aristide Cavaillé-Coll uit Parijs in 1875 voor het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam en het orgel in het Concertgebouw te Amsterdam, vervaardigd door Michael Maarschalkerweerd uit Utrecht, werd in 1891 in gebruik genomen.

Slechte economische omstandigheden in de 15e en 16e eeuw leidden tot de ontbinding van veel cappellae of veroorzaakten een inkrimping van het aantal leden van de cappellae. De uitvinding van de spring- en sleepladen, wellicht ontstaan uit de behoefte de cappellae-instrumenten te kunnen vervangen, maakte het mogelijk de rijen pijpen van de blokwerklade afzonderlijk te laten klinken. De eerste ontwikkeling was het zelfstandig laten klinken van de frontpijpen. Vanwege het klankkleur-verschil met het boventoonrijke blokwerk werd dit register *Doof* of *Doef* genoemd, equivalent voor het woord dof. Als tweede registreerbare klankrij werd al vrij snel het register *Cymbel* toegevoegd,²²³ een hoge Mixtuur die in combinatie met de Doof kon worden gebruikt. Pas daarna ontstond het registreerbare prestantenchor: Prestant van 8 voet (het vooropstaande register); van 4 voet, het register Octaaf 4; van 3 voet, de Kwint, ook wel aangeduid met $2\frac{2}{3}$ voet ($2\frac{2}{3} = 8/3$, de derde boventoon van de achtvoet); het register Superoctaaf 2 voet, etc. Door de mensuurverhoudingen van het pijpcorpus te veranderen was het mogelijk de klankkleur van de verschillende registers te variëren. Zo ontstond naast het Prestantenchor ook een Fluitenchor met fluitregisters in verschillende voethoogten. Ook de tongwerken, waarbij de toonvorming van het regaal als uitgangspunt diende, kregen in meerdere klankkleuren en voethoogten, een plaats in de orgeldispositie.

De namen van veel orgelregisters herinneren aan de instrumentale bezetting van de cappellae van omstreeks 1500. Het boventoonprincipe bleef gehandhaafd in de toepassing van de verschillende voethoogten, bijvoorbeeld Bazuin 16, Trompet 8 en Klaroen 4 voet, maar toch zou men kunnen stellen dat het orgel vanaf omstreeks 1500 meer en meer de afzonderlijke instrumenten van de instrumentale ensembles opnam. Ook de klankkleuren van de volksinstrumenten werden door de orgelmakers geïmiteerd, bijvoorbeeld de Veldfluit, Speelfluit, Gemshoorn, Sifflet en Flageolet (eenhandsfluit in combinatie met de trom), en de Musette. Zelfs de menselijke stem, de Vox Humana verscheen in veel orgeldisposities. Het geluid van de trom of tamboer, voorkomend op de orgels uit de zeventiende en achttiende eeuw wordt veroorzaakt door twee een weinig verschillend gestemde laag klinkende pijpen. In diezelfde periode zijn ook mechaniekjes ingebouwd om speciale geluiden tot klinken te brengen (koekoek, nachtegaal, zimbels, etc.).

Van het oorspronkelijke blokwerk bleven de hoogste boventonen samengevoegd in het register Mixtuur (Hintersatz) en Scherp, maar ook deze registers verloren geleidelijk hun positie als de klankkroon en logische afsluiting van de boventoonreeks van het Prestantenchor. Meer en meer werden de orgeldisposities afspiegelingen van de in gebruik zijnde muziekinstrumenten. In een enigszins chronologische volgorde verschenen de registers Viola di Gamba en Flûte Travers (door Smits (I) de soloregisters genoemd) en daarna de Violine, Viola, Cello, Contrabas. Clarinet, Dwarsfluit, Cor Anglais, Serpent, Harmonica, Trombone, Ophicleïde, Euphone, Mellofoon, Tuba.

In de tweede helft van de negentiende eeuw kwam de Voix Céleste in gebruik. In de rooms-katholieke liturgie, waar het aanvankelijk werd toegepast om de stilte tijdens de canon (elevatio) op te vullen, kreeg dit register weldra een algemene toepassing. De Voix Céleste is iets hoger gestemd dan de andere registers, zodat er, bijvoorbeeld in combinatie met de Viola di Gamba een zweving ontstaat, bedoeld om het vibrato van de strijkinstrumenten te imiteren. Omstreeks 1900 was dit geluid zo populair dat op de bestaande orgels, vaak ten koste van een kostbaar historisch register, een Vox Celestis geplaatst werd.

De opvatting dat het orgel een complete vervanging is van het (symfonie)orkest was op het eind van de negentiende eeuw vrijwel algemeen. In de disposities uit die tijd treft men hoofdzakelijk 8- en 4-voetsregisters aan.

Als gevolg van *het heimwee naar de onbekende verten* in de romantiek, niet alleen heimwee naar onbekende gebieden (de ontdekkingsreizigers), maar ook naar vroegere tijden, ontstonden de historisch wetenschappen en op het einde van de negentiende eeuw ook de muziekwetenschap. Ook het onderzoek naar de klank van de oude instrumenten kwam op gang. In 1921 maakte Oscar Walcker uit Ludwigsburg een reconstructie van een orgel op een ontwerpdispositie van Wilibald Gurlitt, hoogleraar aan de universiteit van Freiburg i.Br. De ontwerpdispositie was het gevolg van de studie van Gurlitt over het werk van Michael Praetorius uit 1619, *De Organographia*.²²⁴ Dit leidde tot de zogenoemde *Orgelbewegung*²²⁵ waarin gestreefd werd naar het herstel

²²³ G. Le Cerf & R. Labande, *Instruments de musique du XVe siècle, Les traités d'Arnau(l)t de Zwolle et divers anonyms*. Parijs 1932.

²²⁴ Michael Praetorius *De Organographia II Sintagma Musicum*, Wolfenbüttel 1619, p.119.

²²⁵ Alfred Reichling, 'Tendenzen des 19. und 20. Jahrhunderts'. In *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Kassel, 1997. Sachteil 7, p. 1008.

van de oude orgeldisposities, om daarmee de oude orgelmuziek op een zo authentiek mogelijke wijze tot klinken te kunnen brengen. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er in Nederland ook geleidelijk meer begrip voor de ideeën van de 'Orgelbeweging'. Niet alleen de hogere boventoonregisters van de bloklade-orgels en van de orgels uit de renaissance en barok werden weer toegepast, maar de orgeladviseurs met de orgelmakers overdreven ook door de bijna onmogelijk te maken en nauwelijks meer hoorbare hoge boventonen zoals de ¼ voet (5 octaven hoger dan de 8 voet), zelfs de reine septime, de 1 1/7 voet (als 8/7, de 7^e de zevende boventoon van de achtvoet) en de none als 9^e boventoon in de disposities toe te passen. Vooral de firma Klais uit Bonn kreeg daarmee bekendheid.²²⁶ Na de jaren zeventig van de vorige eeuw raakten de toepassingen daarvan in onbruik. Tegenwoordig nemen de meeste orgelmakers de disposities uit de periode ca. 1650 - ca. 1850 als voorbeeld. Orgels bouwen waarop alle orgelliteratuur uit alle tijden optimaal tot klinken kan worden gebracht is onmogelijk gebleken.

Een orgelwerk zal het beste klinken op een orgel uit de landstreek en de tijd waarin de compositie is ontstaan. Zoals een goede wijn het beste smaakt als die gedronken wordt met de ambiance die daarbij hoort in het gebied waar de druif heeft gegroeid.

Zoals reeds meerdere malen is vermeld was een zeer opvallende karaktereigenschap van de leden van de familie Smits is hun behoudzucht. Zij waren conservatief, maar dit vooral in een positieve zin. De goede zaken hielden zij vast. Ook de eenmaal verworven manier van dispositionering bleef lange tijd onaangetast. De ontwerpen in het dispositieboek van Frans Smits (I) getuigen daarvan (Zie bijlage 8). In de eerste halve eeuw van het bestaan van de orgelmakerij is er maar weinig ontwikkeling geweest. De vraag naar orgels was groot en Frans Smits (I) had waarschijnlijk ook geen tijd voor het testen van nieuwigheden. In details zijn er enkele experimenten geweest, zoals bijvoorbeeld een zwevende viervoetsfluit voor het orgel van Veghel en Amsterdam.²²⁷ Wel was Frans (I) een van de eerste orgelmakers, die met succes doorslaande tongwerken toepaste zoals de Serpent, Ophicleïde en Euphone (zie hoofdstuk I). Een werkopbouw, zoals dat bekend is bij de orgels van bijvoorbeeld Arp Schnitger kende Smits (I) niet. Hij zag zijn orgels als een totaal concept van een aantal registers, verdeeld over meerdere manualen. Wel konden alle drie de manualen zelfstandig gebruikt worden met een Prestant 8 als basis, waarvan de Prestant 8 van het Hoofdmanuaal dan de ruimste mensuur had. De Salicionaal 8 is in deze reeks dan te beschouwen als de engste Prestant, of in sommige gevallen ook wel de Echoprestant. Ook het fluitenkor had op het Grootmanuaal de ruimste mensuur.

De disposities kenmerken zich door een hecht Prestantenkor op het Hoofdwerk:

Voor de grote instrumenten: 16 – 8 – 4 – 3 – 2 – Mixtuur,

8 – 4 – 2 – Mixtuur voor de middelgrote en

8 D(iscant) – 4 – 2 – 1 voor de kleine orgels, de Flageolet 1 voet als klankkroon ter vervanging van de Mixtuur.

Het Fluitenkor bijna altijd 16 – 8 – 4 – 2. Op grote orgels aangevuld met een Gedekt Quint 3. In zo'n geval zonder Quint 3 in Prestantmensuur. Ook de kleinere orgels met een aangehangen pedaal bezaten meestal een (gedeelde) Bourdon 16 voet.

Voor de trechtervormige tongwerken waren de grote orgels voorzien van een Bombarde 16, Trompet 8 en Klairon 4. Henri Smits schreef hierover: *M. i. mag van een orgel van beteekenis een volledig tongwerkkor op het H^d. Man^l. niet ontbreken (16. 8' en 4 voet); en ook niet een Fagot 16' o. d. op IIe Man.*²²⁸ Op de wat kleinere instrumenten is alleen een 8 en 4. Een Trompet 8 op het manuaal ontbreekt zelden.

De registers ter verkrijgen van meer verscheidenheid in de klankkleur, Viola di Gamba, Flûte Travers discant, Salicet of Sifflet 4, Sesquialter, Gemshoorn of Veldfluit 2, Cornet, meestal zonder terts en de cilindrische en kortbekerige tongwerken verdeelde Smits over het Rugwerk en het 3^e manuaal. Op de kleinere instrumenten komen deze ook (sporadisch) op het Hoofdmanuaal voor. De Terts 1½ en de Tertiaan heeft hij, voor zover bekend, nooit toegepast.

Enkele voorbeelden van de samenstellingen van de meervoudige registers:

Oirschot: Cornet disc. 3 st. Holpijp 8, Sifflet 4, Quint 3 zonder Terts.

Oirschot: Carillon disc. 3 st. 4 - 1½ - 1. De 4 v. is gedekt en zeer eng, de andere twee koren zijn

²²⁶ Als voorbeeld zij hier genoemd de dispositie van het orgel in de Heilig-Kreuz-Münster in Rottweil am Neckar. Dit orgel met 52 registers, gebouwd door Johannes Klais Orgelbau uit Bonn werd in 1967 opgeleverd.

²²⁷ SA., H188a & Bg388a.

²²⁸ SA., H183d.

open in prestantmensuur.
 Bxxtel: Cymbaal 2 st. 1 3/4 - 1 vt. Open in prestantmensuur.

Smits (I) Hij had een voorliefde voor een rijk bezet pedaal. Meestal kon hij dat verwezenlijken op plaatsen waar een goede organist aanwezig was: Aarle-Rixtel, Amsterdam, Helmond, Schijndel. Opvallend daarbij zijn de toepassingen van de registers *Serpent 16* en *Cink 2 vt.* In plaatsen waar geen organist aanwezig was die het pedaalspel beheerste reserveerde hij voldoende ruimte om later het pedaalpijpwerk te kunnen toevoegen. Bijvoorbeeld Deurne, St.-Oedenrode, Bxxtel.

Door F.C. Smits (II) werden, weliswaar schoorvoetend de, in de tweede helft van de negentiende eeuw de steeds meer in gebruik komende strijkers toegepast, maar hij zocht ook naar nieuwe klankkleuren, zoals de *Clarabella 4 vt.* D. in *Puiflijk* en de *Concorde* als een soort tertsmixtuur in Nibbixwoud. De *Cornet* van Maasbommel is vervaardigd in prestantmensuur en heeft naast een doorlopende 2 en 2 3/4 in de discant een terts 1 3/4.

De hoge vulstemmen, zoals de 1 1/2- en 1vt. -registers, paste Frans (II) steeds minder toe.²²⁹ Als hij deze aantrof op oude orgels, vaak met een gebrekkige windvoorziening, noemde hij ze *de jankende registers*.

Frans Smits (II) voldeed ook meermalen aan het dringend verzoek van het kerkbestuur een *Voix Célèste* te plaatsen. Op de bestaande orgels betekende dat een dispositiewijziging, omdat voor het plaatsen van een *Voix Célèste* een oud register het veld moest ruimen. zelfs in de disposities van de orgels van zijn vader.

Uit geen enkel document blijkt, dat Frans (II) enig inzicht had in de ontwikkeling van de blokwerklade, waarbij de hogere registers de boventoonfunctie vervulden, naar een registreerbare lade om maar niet te spreken over de negentiende-eeuwse orgels, waarbij de registers alleen werden gezien als zelfstandige muziekinstrumenten.

Voor Henri Smits was in 1912 de dispositie van het orgel van Cuijk, nadat de *vul- en gem. stemmen* weer tot spreken waren gebracht,

het resultaat eene verrassing: een zeer bijzonder en schitterend timbre en voor Bachsche phraseeringen als geknipt.

*Inmiddels voor gewone toepassing te weinig grondstemmen.*²³⁰

In 1943 schreef H. Smits:

*In latere tijd [bedoeld is hier: in de laatste tijd.] worden de disposities bij voorkeur ontleend aan de oudheid; als dat maar niet leidt tot verzuimenis van op de 1ste plaats een behoorlijk stel door-de-weeksche registers, Want Bach enz. spelen is wel mooi maar niet jedermans Sache en trouwens in R.K. kerken maar zelden aan bod komend; ik zou willen manen tot voorzichtigheid, maar heb geen stem in het kapittel. Het Cathrien-orgel à costi [Eindhoven, Verschueren 1936] zal wel een behoorlijke klap meegekegen hebben.*²³¹

PIJPWERK

Nog belangrijker dan de dispositie is de klank van de afzonderlijke registers voor het karakter van een orgel. De klank van een orgelpijp wordt bepaald door het materiaal waarvan deze is vervaardigd en vooral de verhoudingen van de verschillende maten van het pijpwerk.

Het houten pijpwerk vervaardigde Smits van wagenschot of grenen (Subbas 16 meestal van grenen).

Voor de aanduiding orgelmetaal gebruikte Smits het woord compositie. Deze legering bestond uit delen tin en lood. In de offertes zijn gewoonlijk de verhoudingen vermeld, 2 op 3, 3 op 4, 4 op 5. Bij Smits (I) overwegend meer lood dan tin en bij Smits (II) meer tin dan lood. De orgels van Smits (II) zijn gevoeliger voor grauwtinvorming (tinpest). Omdat de meeste kerkgebouwen verwarmd zijn komt nu tinpest nauwelijks meer voor. De tinnen(front)pijpen van Smits (I) zijn van zuiver *Bankatin*. Smits (II) schreef *tin* zonder daarbij de herkomst te vermelden.

LABIALEN

Het labiale pijpwerk van Smits kenmerkt zich door geritste bovenlabia en enigszins bolle onderlabia, de pijpvoet is bij de kern vlak gedrukt.

PRESTANT, zeker in 8-voets ligging, is tamelijk grondtonig.

²²⁹ Zie Hoofdstuk V, Haaren, Seminarie. SA., Bgxx92.

²³⁰ SA., B75f. Zie verder Hoofdstuk V, Cuijk.

²³¹ SA., H181, Bg387.

BOURDON 16 vt. De bas van wagenschot of grenen, de discant van compositie. Bij de grote orgels is dit register gedeeld.

Bourdon of Holpijp 8 vt. Gewoonlijk het groot Octaaf, of enkele pijpen meer of minder van hout, afhankelijk van de plaats achter front (middentoren).

ROERFLUIT. Bij sommige orgels, onder meer te Aarle-Rixtel, voorzag Smits (I) de Roerfluit van opvallend lange roeren. Dit om boventonen, vooral de tertsen van de boventoonreeksen, te versterken.

FLÛTE TRAVERS 8 vt. discant. Bedoeld als soloregister, heeft bij Smits (I) een vaste mensuur en de pijpen hebben een ronde opsnede.

OPENFLUIT 4 vt, Labiëring 1/5 of zelfs tot 1/7. Dit register komt vaak voor als discant bij een gedekte Fluit 4 in de bas. Vooral bij de Fluit 4 is het mensuurverloop variabel.

SIFFLET 4 vt, is meestal als discant gedisponeerd. Als 1 vt. dient de Sifflet op het Positief als klankkroon in plaats van een Mixtuur. Op de kleinere instrumenten gebruikt Smits (I) daartoe de

FLAGEOLET 1 vt op het manuaal.

Conische en trechtervormige fluiten, zoals de Gemshoorn, Baarpijp, etc. paste Smits op de grotere orgels toe voor de verrijking van de verscheidenheid van klankkleur. Het orgel van Helmond heeft een conische Salicionaal, en een trechtervormige Portunaal. Een conisch Salicionaal (bas van zink) komt ook voor op het orgel van Overlangel.

De verhouding tussen onder- en bovendiameter van dit register zijn: C 321 : 170, c 194 : 109, c' 116 : 62, c'' 70 : 40, c''' 40 : 26.

SALICIONAAL 8 vt. Vooral door Smits (I) toegepast als een Echo-Prestant. een Prestant met een wat engere mensuur. Bij de tweede en derde generatie heeft de Salicionaal een duidelijk strijkkarakter.

VIOLA DI GAMBA (vanaf c klein) heeft een min of meer vaste mensuur en is vervaardigd van tin. Smits (I) plaatste deze stem, evenals de Flûte Travers 8 vt. discant als een soloregister. In de latere periode, gemaakt vanaf C groot om ook te gebruiken in combinatie met de Voix Célèste 8 vt.

VIOOL PRESTANT 8 vt komt voor vanaf omstreeks 1900.

MELOPHOON 4 vt. Een strijker door Smits (II) toegepast. Evenals de VIOLINE 4 en 2 vt.

VOIX CÉLÈSTE 8vt. Zie hierboven bij de Viola di Gamba.

CORNET. Smits (I) maakte de Cornet gewoonlijk 2 sterk en zonder tertsen: 4 - 2½ discant (Schijndel) en dan vaak in de bas een Nasard 2½. In het orgel van Oirschot is de Cornet D 3 sterk: 8-4-2½, maar dus ook zonder tertsen.

SEXQUIALTER is 2 sterk: 2½ - 1½. De samenstelling van de Sesquialter van Bortel is uitzonderlijk:

C: 1½ - ½ en c': 2½ - 1½.

CARILLON (Oirschot): 4 - 1½ - 1.

CIMBAAL (Bortel): 1½ - 1.

Strijkregisters, van wijd naar nauw Viool-Prestant, Salicionaal Viola di Gamba, Melofoon, Vox Célèste.

TONGWERKEN

De in Reek vervaardigde tongwerken zijn gemaakt in de zogenoemde Franse factuur. Daarbij is er in de stemkruk een kerf gevild om met een scherp stemmijzer de kruk naar boven te kunnen slaan. (De Duitse factuur is aan het boveinde de stemkruk haaks omgebogen.) De koppen maakte hij in groepen, variërend van 4 tot 12 tonen met koppen van gelijke grootte. De tongwerken van Smits zijn, zeker de tongwerken met trechtervormige bekken, zeer boventoonrijk. In tegenstelling tot de Noord-Nederlandse, die meer een grondtonig karakter hebben. De Trompet 8 op de kleinere orgels van Smits vervangt ook de functie van de Mixtuur als klankkroon. Voor de hoogste tonen van de Clairon 4 voet gebruikte Smits labiaalpijpen.

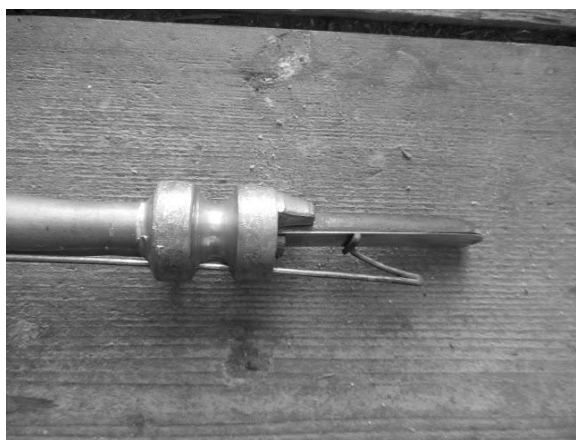
*Hier [Reek] ontbrak de Clairon 4' discant; in St.-Pieter 's Bosch is ze ook niet aanwezig; dit zal nagelaten zijn om niet in microscopische onderdelen van zo'n tongwerk te vervallen; Cavallé-Coll schijnt het nog wel 'ns doorgevoerd te hebben; later is men wijzer geworden en vanaf f of g'' wijd uitlopende trechtervormige labiaaltjes gaan zetten en die het ook goed doen.*²³²

Met de disponering van de Serpent, Ophicleïde en Euphone was Frans Smits (I) een van de eersten ('s-Hertogenbosch, St. Pieter 1846, Schijndel in 1852 en Aarle-Rixtel in 1854). De oorzaak is te vinden in het feit dat deze instrumenten in de veelvuldig voorkomende fanfare-orkesten gebruikt werden. De strijkinstrumenten

²³² SA., H183d.

viool, altviool (viola), cello en contrabas daarentegen vonden betrekkelijk laat in de disposities van Frans Smits (II) een plaats.

Voor de mensurering van de doorslaande tongwerken baseerde Frans Smits (I) zich later op de gegevens in het

Oirschot, de parabolische vorm van een tongwerkkop. (Foto R. van Straten)

werk van M. Hamel, *Facteurs d'Orgues*, verschenen in de *Encyclopédie* van Roret, Paris, 1849. Hij maakte daarvan een uittreksel, dat in zijn archief bewaard bleef.

²³³ Waarschijnlijk heeft Frans Smits (I) ook geëxperimenteerd met tongwerken zonder bekers. Althans in een offerte voor het orgel van Wamel in 1859 staat op het Echowerk een *Harmonica 8 v bas en discant zonder horens* en op het Pedaal een *Harmonica 16 v* en een *Dulciaan 8 v zonder corpora*, dit, naast op het Positief, een *Basson bas 8 v als Harmonica met horens*. Waarschijnlijk was er te weinig plaats om de tongwerken met bekers te plaatsen. Het werk voor Wamel werd niet gerealiseerd. Er zijn geen orgels bekend waar Smits deze harmoniumregisters heeft toegepast.

Op het oude orgel van St.-Hubert trof Smits (I) een Fagot 16 voet aan, waarnaar hij enkele malen verwees.

Fagot a la St.-Hubert en een *St.-Hubert 16 v*.²³⁴ Het is waarschijnlijk dat hij hier St.-Huibrechts-Lille bedoelde, welke plaats hij altijd met *Lille-St.-Hubert* aanduidde, en niet St.-Hubert bij Mill. Het kleine orgel van St.-Hubert bij Mill was gemaakt door een samenvoeging van twee huisorgeltjes.

De factuur van deze Fagot 16 voet is niet meer te achterhalen. Uit de kostenopgave van de registers in het boek met de dispositieontwerpen staat een Fagot 16 voor fl. 400,- genoteerd, Maar *een St.-Hubert 16 v* kostte slechts fl. 250,-. In combinatie met de opmerking van Smits in het ontwerp voor het orgel van Boven-Leeuwen *a la St.-Hubert* en kan ook wel van tin ligt het voor de hand te veronderstellen dat het een Fagot 16 met houten bekers betrof. Hout was immers aanmerkelijk goedkoper dan orgelmetaal. Bekers van hout paste Smits vaker toe. Een mooi voorbeeld is de Dulciaan 8 in het orgel van Oirschot.

MENSUREN

Alleen Frans Smits (I) noteerde bij zijn dispositie-ontwerpen mensuraanduidingen. Hij gebruikte daarvoor cijfers die betrekking hadden op zijn eigen mensuurstaten. Deze tabellen ontwikkelde hij omstreeks 1835, nadat hij daarvoor hoofdzakelijk de mensuren van Van Heurn had gebruikt. Zijn kleinzoon, Henri Smits, schreef in 1944. *Mij is het duidelijk dat hij z'n licht heeft opgestoken bij „De Orgelmaker” van Mr. Jan Hendrick v. Heurn; diens mensuren heeft hij ongeveer uitsluitend toegepast.*²³⁵ In het hieronder geplaatste overzicht, zijn alle gegevens uit het archief van Smits bijeen gebracht. Zij zijn geplaatst in een chronologische volgorde.

Manuaal		Positief	3 ^e klavier	Pedaal
<u>GEMERT,</u>				
Pr 8	1	Pr 8	2	
Bd 16	4	Rfl	3	
Hp 8	3	Pr 4	2	
Pr 4	1	Fl	6	
Fl 4	6			
O 2	1			
X	2			

1835 OVERLOON. Belangrijke opmerking: *Mijne oude en nieuwe mensuur*

Hp 8 oude mensuur Hp 8 middelbaar mesuur Van Heurn

Fl.douce volgens O [4] 5 ½trd mijn oude maat

quint a deen van mijn idee

²³³ SA., B59.

²³⁴ In een dispositievoorstel voor het orgel van Boven-Leeuwen en in zijn boek van dispositieontwerpen.

²³⁵ SA., Bg390, H183. Brief aan F. Kookken, d. d. 29 april 1944.

O 3 ordinair
 Flag ordinair
 Trp naauwste N° 4

een tweede document geeft:
 Hp van mijne ordinaire ruim mesuur
 Qad-fluit van mijn naauwste mesuur
 Trp naauwste mesuur

1836 DEN DUNGEN.

Bd 16 mijne mesuur E nr.5
 Hfl 8 middelbaar mesuur Van Heurn
 Hfl 8 volgens Quintadeen Van Heurn
 X 2 st ½trd Prest middelbaar mesuur Van Heurn

Later schreef hij:

Pr 8	2	Hp 8	5
Bd 16	3	Pr 4	2
Hp 8	3	O 2	2
O 4	1	Fl 4	5
Fl 4	4		
O 2	2		

1838 DEURNE.

Pr 8	1	Pr 8	2
Bd 16	4	Rfl	3
Hp 8	3	Pr 4	2
Pr 4	1	Fl	6
Fl 4	6		
O 2	1		
X	2		

1839 DRUNEN

Pr 8	2	Hp 8	5
Bd 16	4		
Hp 8	4 of 5		
Trp 8	3		

1839 ST-OEDENRODE

Pr 8	2	Pr 4	1
Bd 16	5	Hp 8	5
Hp 8	3	Fl 4	6
Pr 4	2	O 2	3
Fl 4	6		
O 2	2		
X	2		
Trp.	2		

1840 BEUGEN.

Pr 8	2	Pr 4	2
Hp 8	4	Hp 8	5
Pr 4	2		
O 2	2		
Trp 8	2		

1840 VEGHEL.

Bd 16	4	Pr 8	2	Trp 8	3
-------	---	------	---	-------	---

Hp 8	3	Pr 4	2	Hp 8	4
Pr 4	1	Rfl 8	4	O 4 of op-fl	
Fl 4	6	Fl 4	6	volgens Pr n°.3	
O 2	1	Speelfl als Fl.Tr		Nasard als ordinair flag.ma	
X	1	O 2 of Flag 2 en dan			
Trp 16	4	zo ruim als G van Pr. 1			
Trp 8	1				

Een tweede document:

Pr 8 ruimste mesuur		Pr 8	2	Hp 8 zonder maat dus maar n° 4	
Van Heurn 18 duim		Pr 4	2	Openfl 4	2
omtrek		Rfl	4		
Bd 16 7½ a 7½ buiten-					
werks n°	4	Fl 4	6		
Hp 8	3	O 2	1		
Pr 4	1	of Flag 2 als G van Pr			
Fl 4	6	Sesq 2 halve trd Pr 1			
C ordinaar flag					
maat	1				
Trp 8	1				
Klair 4	3				

1842 DRUTEN

Pr 8	2	Pr 8	1
Bd 16	5	Hp 8	5
Hp 8	4	Fl 4 B&D5 a 6	
Fl 4	5		
O 2	2		
Q 3	5		
Trp 8	2		

1842 BOXTEL

Pr 8	1	Pr 8	2	Pr 4(wordt O-fl) 2	Pedaal; veld: vermoedelijk
Bd 16	4	Hp 8	3	Qadeen 6	N° 1 in Van Heurn
Hp 8 18 duims	2	O 4 2 halve tnd 1 Rfl 8	4		
omtrek		later	2	Q 3 (wordt Veldfl) 5	
O 4	1	Rfl 4	2	Sesq	1
Car 3 st	4	O 2	2	Trp 8	3
Fl 4	4	Trp 8 2			
O 2	1	Klair	3		
X	2				
Bomb 16	3	op 'n later gemaakt overzicht			
Trp 8	1	staat de O 4 pos met 2			

1843 's-Hertogenbosch St.Pieter (nu Oirschot)

Pr 8	1	Pr 8	2	Pr 8	1	Pr 16	1
Bd 16	3	Rfl 8	3	Hp 8	4	Pr 8	1
Hp 8	3	Pr 4	2	Pr 4	2	Bd 16	2
Pr 4	1	O 2	2	Fl 4	4	Hp 8	2
Fl douce 4	3	Fl 4 of dulcina	6	C	1	O 4	1
O 2	1	Trp 8	2	Trp 8	3	Bomb 16	1
X	1					Trp 8	1
Trp 16	3					Serp 8	4
Trp 8	1					Klair 4	2
Klair 4	3						

Latere uitwerking:

Bd 16	3	Pr 8	2	Hp 8	3	Pr 16	2
Pr 8	1	Bd 8	5	Pr 4	1	O 8	1
Hp 8	3	Rfl	3	Echo Hp 8	6	Sub 16	0
Pr 4	1	Pr 4	2	Pr 8	2	Hp 8	0
C 3 st							
Hp 8	6	Fl 4 bas	6	O-fl volgens Fl.Tr		Pr 4	1
Siffl 4		Siffl 4 D	-	Sesq Q B als Fl	5	Veldfl of	
Q 3		O 2	2	Q D als Pr	1	Nachth 2, als Pr4, 2	
volgens Flag		Flag, naauw mesuur		Terts als Pr	1	Baz 16	1
Q 3 open	2	X	2			Trp 8	1
monden 3/13 breed		Trp 8	2			Klair 4	3
O 2	2	Dulci 4 als Krh				Serp 8 als Trp St. Hubert	
Fl 4	5						
X	2						
Trp 16	2 of 3						
Trp 8	1						
Klair 4	3						

Hierbij is een staatje van de wanddikte van de Pr 16' C t/m Ais.

1843 GRAVE, St. Elisabeth

Bd 16	4	Pr 8 ½ t n a	2	Pr 8 of Op-fl 8	2	Pr 8	1
Pr 8 2 halve tnd	1	binnenpijpen	2	Q 3	5	Bd 16	4
dus C als D enz		Bd 16	5	Gemshoorn	2	Hp 8	2 of 3
Hp 8	3	Hp 8	4			O 4	1
O 4	1	O 4	2				
Op-Fl als Fl Tr		O 2	2				
O 2	1	Fl 4	6				
X 3st	1	Trp 8	3				
Trp 16	4 of 3	Klair 4	2				
Trp 8	1						

Na de voltooiing noteerde Smits (I):

Pr 8 2 halve tnd 1		Pr 8	2	Pr 8 2 halve tnd	1	Pr 8	1
Bd 16	4	Bd 16	5	Rfl 8	4	Bd 16	3
Hp 8	3	Hp 8	4	EchoHp 8	6	Hp 8	3
Pr 4	1	O 4	2	Pr 4	2	Q 6	1
Fl 4	5	Fl 4 B&D6			Pr 4	1	
O 2	1	O 2	2			Trp 16	2
X 1 3st	2	Trp 8	2			Serp 8	2
Bomb 16	3	Klair	3				
Trp 8	1						

1844 BOVEN-LEEUVEN

Pr 8	1	Pr 8 vanaf C	3
Bd 16	4	daarna ruimer naar c', 2	
Rfl 8	3	Hp 8	4
Pr 4	2	Pr 4	2
Fl 4	5	Fl 4	6
O 2	2		
X 3st	2		
Trp 8	2		
Klair	3		
2e opgave:			
Pr 8	1	Pr 4	2
Bd 16	4	Hp 8	4
Rfl 8	3	Fl 4	5 of 6
Fl 4	5 of 6		

O 2	2
X	2
Trp	2 of 5
Klair	3

Latere toevoeging:

Rfl 8 de grootste Pr de zijtorens 3 en
 12 van hout 3 wat ruimer worden
 Fag 16 a la St.Hubert dat c' N° 2 wordt

1844 WINSSEN,

Pr 8	2	Pr 4	1
Hp 8	3	Hp 8	4
Pr 4	2	Fl 4	6
Fl 4	5		
O 2	2		

1845 UDEN, St.Petrus

Bd 16	5
-------	---

1848 ROERMOND, Seminarie

Pr 8	2	Hp 8	5
Bd 16	4	Fl 4	6
Bd 8	4		
Pr 4	2		
Fl 4	4		
X	2		
Trp 8	1		

1849 DREUMEL

Hp 8	5
Pr 4	2
Fl 4 C	5
c	4
c'	3

disc ruim als Fl.Tr.

Bd 16	5
-------	---

1850 MOERGESTEL

Pr 8	2	Hp 8	5
Bd 16	5	Fl 4 bas	5
Hp 8	4		
Pr 4	2		
O 2	2		
Trp 8	2		

1850 ROSMALEN

Pr 8 c'	2	Hp 8 c°	4
Bd 16 c'	4	Pr 4	2
Hp 8 c°	4	Fl.Tr. 8 D als Pr	2
Pr 4 C	2	met grote monden	
Fl 4 C	4	Fl 4 bas	5
O 2 C	2	Fl 4 b°	3
Trp 8	1	Fl 4 D als Pr 8 ruim mesuur	

BIFI open met grote monden
als Fl.Tr. zo ruim als gewoon O 2

1851 SCHIJNDEL St. Servaas

Pr 8	2	Bd 16	5	Pr 4	1	Pr 16	2
Bd 16	3	Rfl 8	3	Hp 8	4	Sub 16	3
disc. 2 ½ tn		Pr 4	2			O 8	2
Hp 8	3	Fl.Tr. 6 ½ tnd	Fl.Harm.	Fl. Harm.volgens Roret		Q 6	5
Rfl 4	3					Pr 4	2
Q 3	5					Fl 8 of	
O 2	2					Cink 2	1
X	2					Klair 4	3
Trp 8	1					Trp 8	1
						Baz 16	2

De Salicionaal is aan het onder eind als Fûte Travers en aan het boveineind de helft nauwder.

1852 VELP, (NBr.) niet uitgevoerd

Pr 8	2	Hp 8	5	Pr 8	4
Bd 16	5			Bd 16	4
Hp 8	4			O 4	4
Pr 4	2				
Q 3	5				
Fl 4	4				
O 2	2				
2e plan					
Pr 8	2	Pr 4	2		
Bd 16	4	Hp 8	5		
Hp 8	4				
Pr 4	2				
Trp 8	1				
3e plan					
Pr 8	2	Hp 8	5		
Bd 16	5	Fl 4	5		
Hp 8	4				
Trp 8	2				

1852 WANROIJ

Pr 8	2			Pr 8	2
Bd 16	5			Sub 16	3
Hp 8	4			Pr 4	2
Pr 4	2				
Rfl 4	4				
O 2	2				
Trp 8	2				

1852 AARLE-RIXTEL

Pr 8	2	Pr 8	3	Hp 8	5	Pr 8	1	
Bd 16	4	Pr 4	2	Fl 4	C	5	Sub 16	3
Hp 8	4	Rfl 3 halve tnd	3		c	4	O 4	1
Pr 4	2	O 2	2		c'	3		
O 2	2	Gemsh 2 als Schijndel		Fl.Tr. D gewone maat				
X 3 st	3	Picc als Fl. Tr.						
Trp 8	1	Flag. als Sifflet						
Klair 4	2							

1853 CULEMBORG

uitbreiding		Hp 8	5
niet uitgevoerd		Fl 4	5, 4 en 3

1853 UTRECHT, St. Dominicus

Pr 8	2	Hp 8	5	Pr 8	2
Bd 16	4			Sub 16	3
Hp 8	4			Pr 4	2
O 4	2				
Trp 8	2				
2e plan					
Pr 8	2	Hp 8	5	Bd 16 ½ tnd	4
Bd 16	5			Hp 8 dito	
Hp 8	4				
Trp 8	1				

1854 BEERS

Pr 8, 2 ½ tnd	2	Later te maken	
Bd 16	5	Hp 8	5
Hp 8 2 ½ tnd	4	Fl 4	6-5-4
Trp 8	3		

1854 BORKEL & SCHAFT

Pr 8 2 ½ tnd	3
Bd 16	5
Hp 8 2 ½ tna	4
Pr 4 2 ½ tnd	3
Trp 8	3

1854 DUSSEN

Pr 8	2	Hp 8	5
Bd 16	5	Fl 4	3 – 4 – 5
Hp 8	4	Bfl 2 of Picc 2	5
Pr 4	2		
Fl 4	5		
Trp 8	2		
later genoteerd			
Bd 16	5	Hp 8	5
Pr 4	2	Fl 4 bas	5
Hp 8 2 ½ tnd	4	Fl 4 D open als Fl.Tr.	
O 2	2	Picc 2 als Fl.Tr	
X 2st	2		
Trp 8	3		

1854 MILHEEZE

Pr 8 2 ½ tnd	2	Hp 8	5
Bd 16	5	Fl 4	5
Hp 8 2 ½ tnd	4		
Trp 8	3		

1855 NISTELRODE

Pr 8	2	Pr 8	2	Sub 16	3
Bd 16	5	Hp 8	5	Pr 8	2
Hp 8	4	Pr 4	2		
Pr 4	2	Fl 4	5 – 4 – 3		
Trp 8	2				
2e opgave					
Pr 8	2	Hp 8	5		
Bd 16	4-5	Dolce 4	5		
Hp 8	4-5				
Pr 4	2				
Hp of Fl 4	4-5				

O 2	2
X 3st	2
Trp 8	2

1855 BALGOIJ

Pr 8 2 ½tnd	2	Pr 4	2
Bd 16	5	Hp 8	5
Hp 8 2 ½tnd	4	Fl 4	5 – 4 – 3
Pr 4 2 ½tnd	2		
O 2 idem	2		
Fl 4	6		
X	2		
Trp 8	3		

1856 SOMEREN

Bd 16	5	Fl 4	6	Bd 16	3
Fl 4	5			Fl 8	4
Q 3	5			Pr 4	2
				Trp 8	1

1857 BEEK & DONK

Pr 8	2	Hp 8	5
Bd 16	4	Fl 4	5
Hp 8	4		
Pr 4	2		
Fl 4	4		
O 2	2		
X	3 of 2		
Trp 8	2		

2e opgave

Bd 16	4	Hp 8	4	Sub 16	3
Pr 8	2	Hp 4	4	O 8	2
Hp 8	4			Baz 16	2
Rfl 4	4				
Trp 8	2				

3e opgave manual idem +

O 2	2
X 3st	2

1857 OVERLANGE

Pr 8	2 a 3	Hp 8	5
Hp 8	4 a 5		
Pr 4	2 a 3		
Trp 8	3		

2e notitie

Pr 8	2 a 3	Hp 8	5
Bd 16	6	Fl 4	6
Hp 8	4 a 5		
Pr 4	2 a 3		
Trp 8	3		

1857 LEUSDEN Hamersveld

Pr 8	2	Fl 4	6
Bd 16	4		
Hp 8	4		

Pr 4	2
Fl 4	5 of 4
O 2	2
X	3 of 2
Trp 8	2

1859 ZEIST

Pr 8	2	Hp 8	4 a 5
Bd 16	5	Pr 4	2 a 3
Rfl 8	4 a 5		
O 4	2		
Fl 4	5		
Q 3	5		
O 2	2		
X	2		

2e opgave

Pr 8	2	Hp 8	4 a 5
Bd 16	5		
Hp 8	4 a 5		
Trp 8	3		

3e opgave

Pr 8	2 a 3	Hp 8	5
Bd 16	4 a 5	Fl 4	5
Hp 8	4 a 5		
O 4	2 a 3		
Q 3	5		
Trp 8	3		

1859 WAMEL

Pr 8	2	Hp 8	5	Hp 8	5
Bd 16	4	Fl 4	5		
Hp 8	4				
Pr 4	2				
O 2	2				
X 3st	2 a 3				
Trp 8	1				

1860 HUISSEN, Dominicanen

Bd 16	4 a 5	Hp	5
Pr 8	2		
O 4	2		
Trp 8	2		

1860 BERLICUM

Bd 16	4	Bd 8	4	Bd 16	3
Bd 8	4	Klarin of Trp 8	4	Trp 8 sterk	1
Pr 8	2				
Q 3	5				
Trp 8	2				
Pr 16	2				
2 ^e opgave					
Bd 16	5	Bd 8	5	Bd 16	4
Bd 8	5	Fl 4	6	Trp 8	2
Pr 8	2 a 3	Klarinet 8	4		
Q 3	5				

Trp 8	3
Pr 16 D	2 a 3

1860 BATAVIA

Pr 8	2	Hp 8	5
Bd 16 B tussen 4 en 5		Fl 4 B	5
Bd 16 D	5	Fl 4 D	5
Hp 8	4 a 5		
Pr 4	2		
O 2	2		
X	2		
Trp 8	2		

1862 HAAREN, Seminarie (nu DEN DUNGEN)

Pr 8	2	Hp 8	5	Pr 8	2
Bd 16	4 a 5	Pr 4 front	2	Sub 16	3 a 4
Hp 8	4			Fl ged 8	3 a 4
Pr 4	2				
Trp 8	2				

2e offerte

Pr 8	2	Hp 8	5	Sub 16	3 a 4
Bd 16	4 a 5				
Hp 8	4				
Trp 8	2				

1862 DENNENBURG (vergroting)

Pr 8	3	Hp 8	5
frontpijpen	2		
Hp 8	4 a 5		
Trp 8	4		

1862 AMSTERDAM, De Duif

Pr 16	2	Hp 8	4 a 5	Pr 8	2 a 3	Major 32	3
Bd 16	3	ViolPr 4	2 a 3	Bd 16	5	Wijdged 8	3
O 8	2	Pr 4	2 a 3	Rfl 8	4		
Portunaal 8	2 a 3			O 4	2 a 3		
Hp 8	3			Nazard 3	5		
Pr 4	2						
Q 3 ged	5						
O 2	2						

er zijn ook mensuren aanwezig van de afgevoerde pijpen

1863 BOERHAAR

Pr 8	2
Bd 16	4
Rfl 8	4
O 4	2
O 2	2
Trp 8	2

1864 MACHAREN

Pr 8 tussen	2 a 3
Bd 16	5
Hp 8	4 a 5
Pr 4	2 a 3
Trp 8	3

1865 NIEUWKUIJK

Pr 8 2
 een weinig ruimer
 kan geen kwaad

1865 SOERABAJA

Pr 8	2	Hp 8	5
Bd 16	4	Fl 4	5
Hp 8	4		
Pr 4	2		
Q 3	5		
O 2	2		
X 2st	2		

2e opgave

Pr 8	2	Hp 8	5
Bd 16 B	4		
Bd 16 D	4 a 5		
Hp 8	4 a 5		
Pr 4	2		
Trp	2		

3e opgave

Pr 8	2	Hp 8	5
Bd 16 B	4		
Bd 16 D	5 a 4		
Hp 8	5 a 4		
Pr 4	2		
Q 3	2 a 3		
O 2	2 a 3		
Trp 8	2		

1865 KEKERDOM

Pr 8	2 a 3
Bd 16	4 a 5
Pr 4	2 a 3
Hp 8	4 a 5
O 2	2 a 3

1866 ENTER

Pr 8 2 ½ tnd	2	Hp 8	5
Bd 16 2 ½ tnd	4	Fl 4 bas	5
Hp 8 idem	4		
Pr 4 als Pr 8	2		
Q 3	5		
O 2 als Pr 8	2		
Trp 8	2 of 3		

1867 BESOIJEN

Pr 8	2 - 3	Hp 8	5
Bd 16	4 a 5		
Hp 8	4 a 5		
Pr 4	2 a 3		
Trp 8	2 of 3		
2e opgave			
Pr 8 D	2 a 3	Hp	5
Bd 16	4 a 5		

Hp 8	4 a 5
Pr 4	2 a 3
Trp 8	2 a 3

Het jaartal heeft betrekking waarop Smits zijn dispositie ontwierp en dus niet op het jaar van ingebruikname. Ook zijn alle niet uitgevoerde offertes hierbij opgenomen. Het is opmerkelijk dat bepaalde registers nooit met een mensuurnummer zijn genoteerd. Dat zou betekenen dat Frans Smits (I) voor deze registers, tot ongeveer 1850, een vaste mensuur aanhield. Het zijn onder meer de Salicionaal, Viola di Gamba, Portunaal en Flûte Travers. Voor de prestantregisters gebruikte hij de nummers (0)1 – 3; voor de fluiten 2 – 6 en voor de trompetachtigen nummer 1 – 4. Een laag nummer is ruim, hoe hoger hoe enger. Of: hoe groter de kerkruimte, hoe lager het mensuurnummer. Voor een analyse van de mensuren zij verwezen naar de bijlage 9.

Smits gebruikte in zijn mensuuropgaven de afkortingen: *tnd* = *toon en naauwer dan*; *trd* = *toon en ruimer dan*. In de bijlage 9 (mensuren) wordt dit weergegeven door bijvoorbeeld 2*-4.

Dit betekent mensuurnummer 2, en *-4 = 4 halve tonen nauwer dan nummer 2.

Aankankelijk menseerde Smits (I) volgens de tabellen van Van Heurn (zie Overloon, Den Dungen, Veghel en Bostel) Daarna werkte hij naar zijn *eigen mesuur*.

Er zijn enkele concrete gegevens in het archief van Smits aanwezig:

Zeeland. Holpijp 8' Ø C 4 duim in het vierkant,

c Ø 8 1/2 duim omtrek buiten, lbr [labiumbreedte] 2 1/2 duim,

c' Ø 5 1/2 duim omtr. buiten, lbr 1 1/2 duim,

c² Ø 3 13/16 duim omtr. buiten, lbr 7/8 duim.

Prestant 4' C Ø 10 1/4 duim buiten omtrek lbr. 2 9/16 duim;

c Ø 6 1/2 duim buiten omtrek

Gemert, Bombarde 16' C bekerl. behalve de klos 13 voet en 2 duim, schedelengte 10 duim,

c 6 voet en 7 duimen 7 duim,

c' 3 voet en 3 1/2 duim, 5 1/2 duim.

St.-Michielsgestel.

Bourdon 16' C 7 1/4 duim buiten van 1/4 grenen;

c 5 duim 8 str. buiten van 1/4 grenen

c' Ø 8 duimen.

Trompet 8' C bekerl. zonder klos 2 ellen 27 duim, omtrek 15 duim 6 strepen;

c 1 el 12 duim, 10 duim

c' = 52 duim, 7 duim

c² = 24 duim 7 str., 5 duim;

c³ omtrek 4 duim.

tongl. tot stkr C 9 duim 1 str

c 5 duim 6 str.

c' 3 duim 5 str.

c² 1 duim 6 str.

c³ 1 duim

Clairon 4 vt C = 1 el 1/2 duim, 7 duim;

c = 51 1/2 duim 5 duim

c' = 25 1/2 duim, 4 duim

Balgen 31 graden wind

Den Dungen Trompet 8'bekerl

C = 2 el, 34 duim, 5 str.

c = 1 el, 17 duim;

c' = 56 duim;

c² = 27 duim, 6 strepen

$c^3 = 13$ duim 5 str.
 Clairon 4' : $C = 1$ el, 9 duim, 4 strepen;
 $c = 52$ duim en 9 strepen;
 $c' = 24$ duim
 Bekers Bombarde 16; C lang 13 voet 4 duim omtrek $17\frac{3}{4}$ duim
 $c = 6$ vt, 8 d.²³⁶

In het archief van Smits bevindt zich een kopie van de mensuurberekening van J.G. Töpfer,²³⁷ door Smits (I) overgeschreven.²³⁸ Voor zover bekend heeft Smits daarvan geen gebruik gemaakt
 De exacte mensuren van het nog bestaande pijpwerk van Smits zijn als bijlage nr. 9 opgenomen.

INSCRIPTIES

Voor zover bekend gebruikte Klaas Smits geen toonhoogte-inscripties. Zijn broer Frans Smits (I) plaatste zijn inscripties meestal op de pijpvoet, middenvoor op of net onder het onderlabium. De registernamen soms voluit, soms afgekort: *Prestant*, *Pr.*, etc. Voor de aanduiding van het manuaal, positief en bovenmanuaal gebruikte hij bijna altijd afkortingen: *man* of *m*, *pos* of *p* en *bm*. De tooninscripties zijn voor het grootoctaaf in hoofdletters en een toevoeging van een # voor de boventoetsen. Voor het klein octaaf kleine letters met de toevoeging –is voor *cis*, *dis*, *fis* en *gis*, een enkele maal ook *gs*, en voor *ais* altijd *as*. Bes of H komen niet voor. Opmerkelijk is de langgerekte onderzijde van de *c* en de Griekse schrijfwijze van de kleine letter *d*. Liggende streepjes onder de toonhoogteletter dienen voor de octaafhoogte: \underline{c} , $\underline{\underline{c}}$ van het eengestreep octaaf, etc.

C C# D D# E F F# G G# A A# B

c cis d ds e f fs g gis a as b

Octaaf aanduiding door middel van liggende streepjes onder de inscripties:

\underline{c} $\underline{\underline{c}}$ $\underline{\underline{\underline{c}}}$

De hier weergegeven inscripties op de pijp zijn op dun papier overgetrokken.

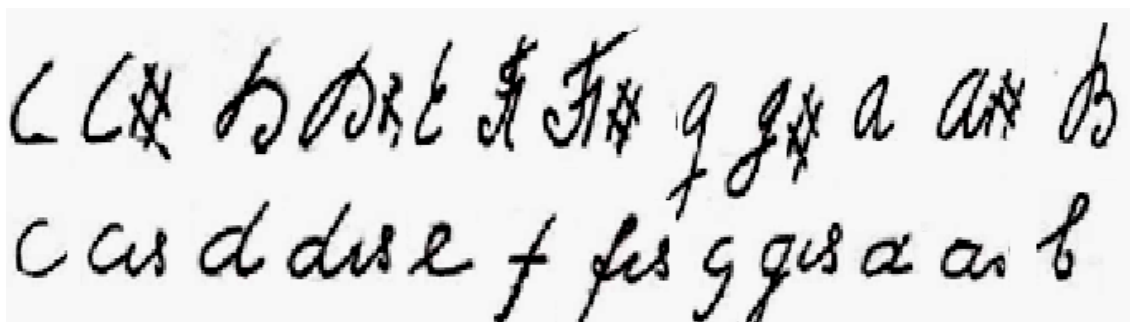
Frans Smits (II) maakte zijn inscripties op dezelfde wijze als zijn vader, zij het dan dat hij in het grootoctaaf de *g*, *g#*, *a* en *a#* met kleine letters schreef.

Voor de hogere octaven gebruikte hij ook *as* voor *ais*, dus *g – gis – a – as – b – c* .

²³⁶ SA., B56.

²³⁷ Töpfer, J. G., *Lehrbuch der der Orgelbaukunst*, Weimar, 1855.

²³⁸ SA., Bg134.

Tooninscripties van F.C. Smits (II).

Vanaf omstreeks 1885 bestelde F.C. Smits (II) meer en meer het metalen pijpwerk bij de pijpfabrieken. In het archief van Smits zijn er rekeningen van:

Manufacture Spéciale de Tuyaux d'Orgues d'Eglises, M^e. V^e. Caille, 86, Rue de la Fédération, près le Champ de Mars, Paris, Manufacture Spéciale de Tuyaux d'Orgues d'Eglises Henri Zimmermann, 114 (ancien 196), Rue Saint-Dominique, Paris, en Manufacture Spéciale de Tuyaux d'Orgues d'Eglise Joseph Devos & Fils, 9, Place du Concordat, Cureghem-lez-Bruxelles.

Aanvankelijk alleen de bijzondere registers zoals de Flûte Octaviante, Fugara, etc. , maar vanaf omstreeks 1905 werden nagenoeg alle metalen pijpen van elders betrokken. De pijpen van deze registers zijn voorzien van slagletters.

TOONHOOGTE.

De toonhoogte is voor een klein deel afhankelijk van de temperatuur. In de omgeving van a' is bij de labialen het verschil per graad 0,73 Hz (Meer trillingen per seconde bij een hogere temperatuur). Ook wat betreft de toonhoogtegegevens in het hierna volgende hoofdstuk moet rekening gehouden worden met kleine afwijkingen als gevolg van de temperatuur. Omstreeks 1600 is de toonhoogte in Europa, als gevolg van de gebruikte voetmaat, uitgaand van a' = 440 Hz, variërend tussen ca. fis' en d''. Bijvoorbeeld de kerktoon in Heidelberg was a' = 377 Hz, en de kerktoon in Noord-Duitsland was 567,3 (=cis'').²³⁹ In de beginperiode hanteerde Smits gewoonlijk de Rijnlandse maten. Daarin was een voet 31,4 cm (8 voet = 251,2 cm). Enigszins afhankelijk van de diameter van de orgelpijp is dan de toonhoogte van a' beneden 415 Hz.

Van Heurn maakt een onderscheid tussen de *choortoon* en de *kamertoon*.²⁴⁰ De kamertoon staat een hele toon lager dan de koortoon. Van Heurn merkte daarbij op dat dus een orgel in de kamertoon aanmerkelijk duurder is en dat er orgelmakers zijn, die omwille van het gewin hun orgels in de koortoon afleveren.

Doch Orgelmakers, die 'er op uit zijn, om eer van hun werk te hebben, zullen zich van zoodanige slingse streken niet bedienen: en zij, die een Orgel doen vervaardigen, zullen ook liever iets meer daar voor betalen, dan, ter vermijding van eenige kosten, een bij andere Speeltuigen onbruikbaar Orgel te doen maaken. Frans Smits (I) maakte zijn orgels in de kamertoon. Bij de offerte voor het orgel voor Huissen schreef hij: *De stemming in kamertoon volgens mijn gewoonten*.²⁴¹ Broekhuizen schreef over het orgel van de St.-Pieterskerk te 's-Hertogenbosch:

*Dit orgel heeft iets opmerkenswaardig, dat het pedaal met het positief kan koppelen en dat men in een ogenblik het positief en manualen zijne stemming een halve toon kan verhogen, om zoo de blaasinstrumenten gelijk te staan.*²⁴²

In 1858-1859 deed een internationale commissie te Parijs het voorstel de toonhoogte te standaardiseren op a' = 870 *vibrations simples* bij 15° celsius, de *diapason normal*. Dus a' = 435 Hz.²⁴³ Op een internationaal congres in 1885 te Wenen werd deze toonhoogte vrij algemeen aanvaard. Ook in de orgelmakerij van Smits was dit, zeker vanaf 1885 de gebruikelijke toonhoogte. Smits (II) schreef: *½ toon beneden orchest*. (Batenburg, 1877)

Voor die tijd, tot ca. 1869, zijn de orgels van Smits gemaakt met een lagere toonhoogte, enigszins afhankelijk van de wens van de opdrachtgever. bijvoorbeeld het orgel van St.-Oedenrode a' = 417,1 Hz bij 17° C. In 1906 vermeldde F.C. Smits (II), dat de toonhoogte van het orgel van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aarle-Rixtel ⅔

²³⁹ A. J. Ellis, 'The History of Musical Pitch'. In: *Journal of the Society of Arts*. Londen 1877, 1880, 1881, en in zijn vertaling van Helmholtz: *On the Sensations of Tone*, Londen 1885.

²⁴⁰ Van Heurn, dl. III, p. 292.

²⁴¹ Zie Hfdst. V, Huissen.

²⁴² Broekhuizen, N 21.

²⁴³ A. J. Ellis, op. cit.

onder normaal was. Het orgel voor *De Duif* in Amsterdam werd in 1864 opgeleverd met $a' = 427$ Hz. en in 1882 enigszins verhoogd naar $a' = 427$ Hz. Het orgel van Heeswijk werd in 1876 opgeleverd met $a' = 429$ Hz.

In het algemeen was er een stijgende tendens. Bij de uitbreiding van het orgel van Geldrop handhaafde Smits (II) nog de toonhoogte 427 Hz. van Vollebregt, maar in het begin van de twintigste eeuw is door Harrie en Frans (III) Smits de toonhoogte van meerdere orgels van hun grootvader verhoogd naar $a' = 435$ Hz.²⁴⁴ De enige tijd heersende mode (ca. 1965-1995) om voor oude instrumenten, ook die van Smits (I), bij restauratie de toonhoogte $a' = 415,3$ Hz te kiezen was in veel gevallen ingegeven op de foutieve veronderstelling dat alle oude muziek een halve toon onder de huidige toonhoogte $a' = 440$ Hz zou geklonken hebben.

GRAUWTIN VORMING

Vooraf in het begin van de twintigste eeuw werden ook de tinnen pijpen van de orgels van Smits aangetast door het verschijnsel grauwtinvorming, gewoonlijk tinpest genoemd. Een brief aan de adviseur Petrus de Bree, waarvan het concept bewaard gebleven is, geeft een duidelijk beeld van de problemen. Harrie Smits schreef hierover:

Reek, 26 Jan. [19]33. Wel. Eerw. Heer. Op dat broze verschijnsel bij tongwerk S. Pieter zou nog uitvoerig terug gekomen worden, zoals ik begin deze maand schreef. Tinpest is eene betrekkelijk jonge benaming: 'n opus van Prof Cohen²⁴⁵, maar de enige bedoelde kwaal is zoo oud als het tin zelf; En veel hebben wij er hier mee te doen en te tobben gehad; en herhaaldelijk tin laten onderzoeken alsmede ook den „roest“, doch stereotiep luidden de rapporten: zuiver tin, sporen van dit en van dat; en de roest zou een gevolg zijn van den, zij het ook sporadische inslag van ijzer. Volgens anderen zou dit destructie proces 'n gevolg zijn van het trillen der pijpen bij toongeving wat iets aannemelijk leek omdat bij tongwerken de kans op destructief verloop grooter is dan bij labialen. Om bezwangering van buitenaf met ijzer te voorkomen werden de pletrollen steeds zoo blank mogelijk gehouden en werd ten overvloede altijd met lood voorgeplet; en ook bij het smelten en uitgieten werden allerlei voorzorgen betracht, doch een efficiënt blijkend voorbehoedmiddel niet gevonden. Alleen werd hier met zekerheid bekend dat het gedurende lange jaren roestvrij blijven geenszins immuniteit beduidde, aangezien bij overplaatsen van tin (in andere kerk) de kwaal soms al heel gauw optrad, dus analoog met messing tractuurdraad; en zodoende ging de kwestie van plaats van opstelling hier beschouwd worden als ter zake kardinaal te zijn. Eerst in 1902 kregen wij een tip: toen kwam een schrijven binnen van het R.K. Kerkbest. van Vlaardingen, waarbij wij onder verwijzing naar titels van garantie werden uitgenodigd om het orgel dáár van nieuwe en goede frontpijpen te voorzien, dat wilde nogal wat zeggen. Want twee breede kasten plus loos verbindingsfrontje. Dit orgel hadden wij in 1887 opgebouwd, maar werd steeds gestemd door 'n Rotterdammer. Annex ging 'n rapport en conclusie van 'n Drs. in de scheikunde (zoon van kerkregent) die college had gelopen bij Prof Cohen en – zooals ons later bleek – een zeer juist dictamen gemaakt. Alleen omwille van interessantheid kaatsten wij den bal per omgaande terug, onderzeggen dat het rapport ons eene welkome openbaring was, dat wij echter de conclusie tot onzerzijdsche verantwoordelijkheid beslist moesten wraken. Immers: niet wij noch iemand waren in staat geweest om tinnen pijpen te verschaffen, welke materiaal bij beneden $\pm 18^{\circ}$ C vrij zou blijven van omzetting in de grauwe modificatie (tinpest); en ten andere hadden deze pijpen niet onder ons beheer en bereik gestaan, zoodat niet wij in verzuim waren om op temperatuur te houden doch het K. Best. zelf. Maar voegden er aan toe, dat er voor het K. Best praktisch geen reden tot ongerust bestond, dat wij zouden komen en dat ze tevreden zouden zijn. Op 'n Zondag n. m. [28 april 1902] gingen Frans [(III)] en ik af Zevenbergen, waar wij toen werkten, naar Vl[aardingen]. en waren 's maandags 's avonds daar al weer in Z. terug, en het K. B. was zeer content. 't was 'n nogal onbeduidend geval. In 1915 toen de Vrankens daar het orgel bedienden (meestal Jaab) werden wij geroepen voor schoonmaak enz. en het bleek toen dat sinds 1902 zich geen verdere omzetting had voorgedaan. Volgens de brochure C[ohen] (27) werd in Vl. die pest al geconstateerd toen het orgel nog maar 7 jaren stond. Dat is niets ongewoons want op gloednieuwe pijpen heeft de corrosie de beste kans. [Deze laatste zin is met doorhalingen meermaals veranderd.]. Dat er grote gaten in waren (Cohen 27) is zeer onjuist. Sinds het geval Vl. hadden wij de Cohenische theorie naast ons neer laten leggen, tot in 1910 wij „het Orgel“ zagen dat C. over die materie ergens gelezen had; hebben hem toen zeer beknopt mededeeling gedaan van onze ervaringen, en waarop enkel gereageerd werd door toezending eener brochure (eigenlijk 'n overdrukje) en die blijkbaar al in andere handen was geweest; toegeslagen zijn en een paar onderstrepingen met inkt getuigden daarvan. Die brochure gaat separaat en het Uw, leenen, dit het gros der specialisten die vóór C. de tinmisère in studie namen een lage temperatuur als aanleiding signaleeren. C. komt tot besluit: waar tin is en koude (of relatieve koude) heerscht – dáár heerscht ook „tinpest“ (zie 19 onder en 20 boven), wat overigens m. i. maar matigjes strookt met 15 (cursief): dat onze heele tinwereld zich steeds – een warme dag uitgezonderd – in metastabiele toestand bevindt“. [. . .] Belangrijk bij de vergelijking Schaam (10) en Cohen (13), de eerste bereikte zelfs geen begin van omzetting bij -7° x 5 maanden en grautin als katalysator, terwijl Cohen volledig omzetting verkreeg bij -15° x 24 uren (= theoretisch -7° x ruim 7 dagen) doch met als kat¹ alleen eene pinkzoutoplossing (dus zonder grauwtin). Zou dus blijken dat grauwtin zelfstandig toegepast niet in staat is eene omzetting in te leiden, eene pinkzoutoplossing daarentegen wel (alleen mits c⁰ beneden + 18) Als het juist is dat Frotcher (3) zonder katalysators omzetting zou bereikt hebben, dan zou dat kunnen duiden op het bestaan eenen critischen temperatuur waarbij het metastabiel evenwicht automatisch verstoord wordt. Op theoretisch gebied schijnen er nog problemen te resten, op het praktische trouwens ook.

²⁴⁴ Ook de in Brabant en Limburg veel voorkomende fanfare- en harmonieorkesten met de voor die tijd gebruikelijke hoge stemming gingen over naar $a' = 435$ Hz.

²⁴⁵ Waarschijnlijk is hier bedoeld Ernst Julius Cohen (1869-1944), scheikundige, hoogleraar te Utrecht.

Wat nu verder katalysators betreft. . . Schertel gebruikt tot de richting grauw – wit aetherische damp, resp. aceton; allicht zijn die ook voor de andere richting actief (evenals pinkzoutopl. dat voor beide richtingen is) Zeer waarschijnlijk is in tochtige kerken en torens (en die zijn er nogal) de atmosfeer iets agressief geladen, bijv. vanwege salpeterige uitstraling der muren en wordt op die wijze omzetting ingeleid bij tin en messing en wat zonder tendentie uitloopt bij wat ik op 1° blz. in: dat in booze gevallen de onmiddellijke omringende atmosfeer bij ons in verdenking was. 'n Stuk tin tegen een vochtige muur leggen is 'n vrij probaat middel tot disgregatie. Rammelsberg meent ook (9 boven) dat er met het Freib. tin iets anders te doen is geweest dan groote koude: dat zal het ook wel gehad hebben van de muren waarin [. . .] 'n houten doos verpakt gemetseld had gezeten. Als disgregatie door 'n primaire katalysator is ingeleid, dan wordt meteen de secundaire actief (gr. tin) en dan is het lot van het tin ('n tinnen pijp) beslist: theoretisch althans, want praktisch verloopt dat meestal nog al schappelijk; maar 'n vaste pijp is er niet op te trekken, want ter zake mangelt het geenszins aan verscheidenheid qua ontstaan – uitblijven – verloop. het onder gelijke omstandigheden geëxposeerd staan van pijpen leidt niet altijd tot gelijk gedrag: tin en tin schijnt nog wel 'ns 2 te zijn al getuigt analyses van 1. Rammelsberg ²⁴⁶(8°) zou zelfs de oorzaak moeten zoeken bij het tin zelf, omdat hij electrolytisch gewonnen tin immuun verklaart (8 onder). Die immuniteit wordt door Stockmeijer (=Ewald) (10) aan geplet tin, wat zeer onjuist is. Hij zal gemeend hebben dat tin door pletten vaster van structuur (wordt zoals fijn platina, goud, zilver, koper etc.) is dan het dun gegotene, dat is heel anders: tin in legeringen worden door pletten nog al tanner en daarom zijn pijpen van geplet materiaal geschikter om met groote hoorns gestemd te worden zooals dat voor den entailles tijd [bedoeld is hier: in de tijd dat stemlappen en expressions weinig werden toegepast] noodig was. Wegens de lossen structuur zal het subjecter zijn aan omzetting dan het dun gegotene. Het door S. bedoelde tin en later trouwens ook al omzetting gemaakt. Dat bij Hoeveler (9/10) zgn. witmetaal tot omzetting raakt in een verwarmd vertrek zegt ter zake niets. Een reductie van tin met lood werkt zeer preventief. Conventioneel zit in tinnen frontpijpen 13 % lood, maar bij geplet tin leidt dat soms tot 'n moeilijkheid van andere aard, althans bij groote pijpen en absoluut afdoende is het niet, zelfs niet bij dun gegoten materiaal. hoe meer lood overigens hoe veiliger en het geval Nijmegen ± 50 % is uitzonderlijk te achten. Maar bij overwegend lood gehalte volgt ook wel 'ns 'n soort pest, vooral bij voeten in kleine pijpen, maar kan ook al veel last veroorzaken. U zult zeggen wat gaat mij die tinpest aan: in orgels van vandaag is die kwaal onder de knie; inderdaad en op een wijze die niet alleen afdoende is naar ook goedkoop tevens. Maar er staan ook nog orgels die er aan kunnen laboreeren, en ik kom daar nog eens op terug. Verder is het „studie” maar interpretatie Hoenen onjuist acht, omrede die gr. tin als primaire kat^f beschouwen. ²⁴⁷

Het is duidelijk dat in de laatste zin de vermoeidheid was toegeslagen. De in bovenstaande brief genoemde personen en hun publicaties waren De Bree kennelijk bekend, of deze staan genoemd in de brochures die Harrie Smits aan De Bree uitleende.

LOODCORROSIE – LOODWIT.

Uit de brief aan Petrus de Bree (zie hierboven) blijkt dat H.W.J. Smits bekend was met de schade aan het pijpwerk door loodcorrosie. Hij doelde onder meer op de slechte toestand van het pijpwerk van het orgel in de kapel van Insula Dei te Arnhem in 1910 (zie hoofdstuk V). Maar het verschijnsel was voor die tijd toch uitzonderlijk. In toenemende mate worden we tegenwoordig meer en meer geconfronteerd met het voorkomen van loodwit in orgelpijpen. Ook bij de orgels van Smits, maar dan voornamelijk bij de koppen van de tongwerken, die uit puur lood gegoten zijn, bijvoorbeeld in het orgel van Oirschot.

ZINKWIT (niet te verwarren met tinpest).

In 1926 moesten de voeten van de zinken pijpen van Overlangel gerepareerd worden, omdat zij door *Zinkoxyde* waren aangetast. Daarover schreef Harrie Smits op 6 februari 1933 in een brief aan rector Petrus de Bree. En hij schreef daar uitdrukkelijk bij: *Dus zink, geen moderne toepassing.* ²⁴⁸, doelende op het materiaal dat F.C. Smits (I) in 1858 voor de bas van de Salicionaal 8 in het orgel van Overlangel gebruikte en dus niet het zink waarvan in het begin van de twintigste eeuw veel grote pijpen werden vervaardigd. Tegenwoordig wordt dit materiaal aangeduid met oud zink. ²⁴⁹

DE PRAKTIJK VAN HET ORGELSPEL

In het tijdperk van de drie generaties Smits werd het orgel beschouwd als het enige liturgisch instrument. Voor het gebruik van andere instrumenten tijdens de eredienst kon de bisschop toestemming verlenen. De toestemming werd voor blaasinstrumenten, met name voor het koper, gemakkelijker verkregen dan voor de strijkinstrumenten. Buiten de liturgie, behalve voor studie, zweeg het orgel. Orgelbespelingen - het woord

²⁴⁶ Het betreft hier waarschijnlijk Karl Friedrich Rammelsberg, Berlijn.

²⁴⁷ SA., 169a-d.

²⁴⁸ SA., H170b.

²⁴⁹ K. Boeder e. a., *Restauratie en beheer*. Info 35 van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist, 2003.

orgelconcert werd vermeden - vonden gewoonlijk alleen plaats bij de ingebruikname om het orgel voor de eerste keer, na een plechtige inwijding, te presenteren.

In de eerste helft van de negentiende eeuw had het instrument hoofdzakelijk een begeleidingsfunctie van het koor. Ook de gezangen van de priester waren vaak met begeleiding. Bijvoorbeeld in Someren: [Viola di Gamba] *een schoon register [ter] begeleiding van den Prs [priester] die aan 't Altaar zingt.*²⁵⁰

en in Amsterdam:

*De Gedekte Fluit is hierop noodzakelijk voor de zachte begeleiding der Priesterzangen.*²⁵¹

Gaandeweg gingen de organisten de stiltes in de liturgie opvullen met improvisaties. In de tweede helft van de negentiende eeuw ook gedurende de canon met de elevatie (Voix Célèste). Tijdens de *missen met drie Heren* (een hoofdcelebrant, geassisteerd door twee (diaken)priesters) was het orgel als een soort auditief wierook niet van de lucht: *Het orgel werd intusschen aanhoudend bespeeld.*²⁵² (zie ook hierboven bij *De Tweede Generatie*).

In de Advent en gedurende de vastentijd en op de vigiliedagen werd het orgel alleen bespeeld ter ondersteuning van de gezangen. Vanaf de Gloria van de avondmis op Witte Donderdag tot de Gloria van de mis op Paaszaterdag, gewoonlijk op het eind van Paaszaterdagmorgen, zweeg het orgel geheel. Gedurende deze dagen van het Triduum Sacrum verbleven, volgens de traditie 'orgels en klokken in Rome'. Ook de altaarschellen, om het begin van de consecratie, de elevatie en de communie-uitreiking aan te kondigen, werden niet gebruikt. Ter vervanging daarvan klonken er houten ratels. Tijdens een requiemmis, ook in de vele fundatiemissen, was het orgel slechts toegestaan indien noodzakelijk voor de begeleiding.

Opmerkelijk is dat veel organisten met de registratie rekening hielden met de liturgische kalender. Voor de belangrijke feestdagen bijvoorbeeld reserveerde men de trechtervormige tongwerken. Dit zou ook een reden kunnen zijn dat ook de betrekkelijk kleine instrumenten door Smits (I) van een, meestal luide Trompet 8 vt. werden voorzien, afgezien dus van de klanktechnische functie van de klankkroon van de manuaaldispositie. Vanaf de tweede generatie Smits was het gebruikelijk na de elevatie de Voix Célèste te laten horen.

In de kleinere plaatsen was er geen koor. De koster-schoolmeester was ook organist en zanger. In de grotere plaatsen was de koster-schoolmeester ook koordirecteur, of wanneer er voor de koster voldoende werk was door zijn nevenfuncties als kaarsenmaker, begrafenisondernemer, aanzegger, etc. was de schoolmeester ook organist-directeur. Het gregoriaans dat werd gezongen was melodisch nog redelijk intact, zij het dan met veel slijtageplekken en in de verschillende streken had men eigen versies. Wat het ritme betreft zong men alle, in zwartgedrukte vierkante en ruitnoten even lang. Veel propriumstukken werden echter geciteerd, een gebruik dat voor de verzen van het graduale- en alleluia-gezag en voor de tractus tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw nog voorkwam.

In Nederland werden de uitgaven van Crayenschot te Amsterdam veel gebruikt. Na 1868 zorgde Fr.X. Haberl met de uitgeverij Pustet in Regensburg voor de verspreiding van de *Medicaea*-uitgave, die ook in Nederland als *Editio Vaticana* tot in het begin van de twintigste eeuw min of meer verplicht was. De gelovigen zongen niet in de liturgie, hooguit na afloop een toepasselijk lied. Zij zaten erbij en baden meestal een rozenhoedje. Op het eind van de negentiende eeuw wordt de volkszang van het ordinarium gestimuleerd. De 8^e mis, aanvankelijk alleen gezongen in de uitvaartsmis van kinderen (Missa de angelis) en de 3^e Credo (majeur melodieën, ontstaan in de veertiende eeuw) zijn nog steeds populair. Het gregoriaans zong men altijd, ook het proprium, met begeleiding. Eerst na 1900 worden de propriumgezangen meer en meer zonder begeleiding van het orgel gezongen. Na omstreeks 1950 is het proprium a capella algemeen gebruikelijk.

De basis voor het onderzoek van de bronnen van het gregoriaans werd gelegd door de Benedictijner monniken van Solesmes. De zogenoemde Regensburger Schule richtte zich vooral op het onderzoek van de klassieke polyfonie. De eerste delen van de uitgave van het volledige werk van Giovanni Pierluigi da Palestrina verschenen bij Pustet in Regensburg in 1853-1863. Palestrina werd het grote voorbeeld van de componisten van liturgisch werken in de tweede helft van de negentiende en begin twintigste eeuw.

²⁵⁰ PA., Someren, *Memoriale*.

²⁵¹ SA., B1C11.

²⁵² St.-Oedenrode, klooster Mariëndael.

De nieuwe composities, gewoonlijk voor drie- of vierstemmig mannenkoor, waren altijd voorzien van een begeleidende orgelpartij. Omstreeks 1900 werd er in nagenoeg alle parochiekerken luidkeels een mis in deze neo-Palestrina-*(Liedertafel)*-stijl uitgevoerd. Componisten als L.A. Dobbelsteen, J. Gruber, M. Haller, W. Heydt, J.A.S. van Schaik etc. waren niet van de lucht. Een van de consequenties van deze ontwikkeling was dat er meer plaatsruimte bij het orgel nodig was voor het (mannen)koor. Daartoe verhuisde in veel kerken het balustrade-orgel naar de torenruimte, waar het met het front tegen de noord- of zuidmuur geplaatst werd (bijvoorbeeld Druten, Gassel, Groot-Linden) of het orgel werd naar achter geschoven en de klaviatuur van de achterzijde van het orgel naar de zijkant verplaatst (bijvoorbeeld Deurne, Gemert).

Voor de nieuw te bouwen orgels koos Frans Smits (II) vaak voor een opstelling in twee kassen in de torenruimte tegen de noord- en zuidmuur (bijvoorbeeld Batenburg, Den Dungen, Tilburg 't Goirke). Dit deed hij niet alleen om meer ruimte voor het koor te maken, maar ook op wens van de architect om het westraam vrij te houden.

TERMEN UIT HET VOCABULAIRE VAN SMITS

Vocabulaire Smits	Huidige benaming of omschrijving
Af	Vanaf
Ageerwerk	Verbinding van klavier naar kleppenkast
Amsterdamse duim	2,573 cm.
Amsterdamse voet	28,3 cm
As	Ais. (Voor as gebruikte Smits (I) altijd gis.)
Balk	Balg
Blaasbalk	Spaanbalg
Blaasbalk reservoir	Magazijnbalg
Blaazer	Orgeltrapper
Blafon	Plafond
Bourette	Pulpeet
Boveneind	Corpus bij de labiaalstemmen
Bovenlip	Bovenlabium
Bovenstukken (of Horens)	Bekers van een tongwerk
Buffet	Vrijstaande speeltafel, bij Smits (I) ook de klaviatuur.
Clarabella	Open Fluit
Compositie	Legering van lood en tin
Concorde	Tertsmixtuur
Corpora	Bekers van een tongwerk
Deksel (bij labialen)	Hoed
Doorgezaagde windlaay	Windlade in twee delen voor C- en Ciskant
Driehoek	Tuimelaar
Driehoekbalk	Balk waarin de tuimelaars zijn bevestigd
Duim	1/12 voet
Fiol	Viola di Gamba
Fluit 8 v discant	Flûte Travers als soloregister
Fluweelhout	Rhus typhina, uit Noord-Amerika afkomstig hout, dat Smits gebruikte om de
Gamberend pijpwerk	Strijkers
Gebruineerd	Gepolijst
Geplaats(t)	Verplaatst
Gezicht, in 't	In het front
Grauwteinvorming	Tinpest.
Halve tonen	Boventoetsen
Hap	Lepel (keel)
Hoorn(s)	Tongwerkbeker(s)
Horen(s)	Tongwerkbeker(s)
Kanier	Scharnier
Karbeel	Schoorbalkje
Kernreet	Kernspleet
Kloshout	Eikenhout met een grotere nerf, heeft kwasten, veel dwarse draden en meestal
Klosken	Dok of nok op het welbord
Klossen	Koppen van de tongwerken
Kordonlijst	Sierlijst om het orgel
Korpora	Bekers van een tongwerk
Manuaal	Hoofdwerk
Metaal	Legering tin – lood
Mond	Labium
Mondstuk	Lepel – keel
Na (Smits I)	Naar
Neffen	Naast
Nerva greenenhout	Grenen uit Narva, Estland
Onderlip	Onderlabium
Ondersloof	Balk waarop de voeten der stijlen staan
Ontlastbuis	Windkanaal vanuit de blaasbalg
Oor	Baard
Oplade	Pijpstok

Oudt	Tweedehands
Perpendicular	Rechtopgaande ijzeren registerwel
Pikjes	Kernsteekjes
Pinhouvast	Een soort ijzeren muurplug
Pokhout	Guajacum Lignum. Hardhout met een zeer fijne nerf, oliehoudend.
Pomp	Schepbalg
Pompbalg	Schepbalg
Regeerwerk	Verbinding van registerknop naar sleep
Reservoirbalk	Magazijnbalg
Riga greenen	Grenen uit Oost Europa, Letland
Rijnlandse duim	2,616 cm.
Rijnlandse voet	31,4 cm.
Riphout	Wilgentenen, ook Ribhout, Kozijnhout
Roosterbord	Pijprooster
Roosterpin	Stempel
Schede (bij tongwerken)	Keel, scheepje
Scheer	Balgenschaar
Schroefblokske	Houten moer
Schuif	Sleep
Sleutel	Hefboom van de schepbalg
Sloof	Dekbalk, dwarsbalk
Sluitdeur	Voorslag
Snavel	Keel
Snijdend pijpwerk	Strijkers
Speelregister	Soloregister
Spiritus vernis	Schel(p)lak
Staniool – staniool	Tinfoelie
Steekplank	Steunplank tegen het knieschot
Stoel	Geraamte waarin de balg is opgehangen.
Stomme registers	Registerknoppen voor koppeling, tremulant, ventiel, e. d.
Streep	Millimeter
Stulp	Hoed van de gedekte pijpen
Tap	Dok of nok op het welbord
Tinpest	Grauwteinvorming
Tong (bij labiaalpijpen)	Kern
Tongreet	Kernspleet
Trapperbeen	Hefboom van de schepbalg
Trechters	Bekers van de tongwerken
Tubulair	Buisvormig, gekromd, ge(ver-)kropt
Tuimelbalk	Balk met tuimelaars
Twe	Twee
Viol	Viola di Gamba
Vleugel	Ornamentiek aan de zijde van het front, wang
Volzweller	Generaal Crescendo
Vooropstaande kast	Balustradeorgel
Voorstaande kast	Balustrade orgel
Voorwerk	Positief (De Duif)
Wagenschot	Eikenhout met rechte draad, glad en zonder kwast.
Walsen	Wellen
Wekker	Calcant
Welgaten	Gaten waar de stiften van de wellen in draaien.
Weltap	Dok op het welbord, -raam waar de wel in draait
Windbak	Kleppenkast
Windbuis	Windkanaal
Windstok	Pijpstok op de windlade
Windstok	Pijpstok
Zink (Smits (I))	Oud zink

DEEL 2

DE ORGELS

HOOFDSTUK 5

DE ORGELS

Inmiddels is de Orgelencyclopedie (*Het historische orgel in Nederland*, 15 delen) voltooid. De gegevens over de orgelmakers Smits, die daarin zijn gepubliceerd, zijn in deze studie, met verwijzing naar deze encyclopedie, zoveel mogelijk weggenomen om de omvang van deze uitgave te beperken. De kleine foto's bij de plaatsnaamaanduiding zijn door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed ter beschikking gesteld, behoudens daar waar in de voetnoot melding is gemaakt van een andere bron.

De bij de tekst behorende belangrijkste correspondentie en overige geschriften bevinden zich, in getranscribeerde vorm, in de bijlage bij dit hoofdstuk, chronologisch per plaats geordend.

Ook de reeds gepubliceerde gegevens in andere werken die gemakkelijk toegankelijk zijn, zoals Broekhuizen en dergelijke, zijn hier weggelaten.

De gegevens over kerkgebouwen en architecten zijn niet in afzonderlijke voetnoten verantwoord. Zij zijn hoofdzakelijk ontleend aan het werk van Jan Kalf (1873-1954), *De katholieke kerken in Nederland*. Amsterdam, 1906; de uitgave van H. P. R. Rosenberg, *De 19de-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland*. RDMZ, Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1972; Jan van Laarhoven (red.), *Naar gothieken kunstzin 's-Hertogenbosch*, 1979; *Monumenten in Nederland*, uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist, 12 delen, 1998-2010, en de archieven van de betreffende parochies.

Er zijn veel orgels van Smits verdwenen. De belangrijkste oorzaken waren:

1. Caecilianismus. Een hervormingsbeweging na 1850 vanuit Regensburg, de zogenoemde Palestrina renaissance. Het doel was de oude traditie van de katholieke kerkmuziek met gregoriaans en de meerstemmigheid a capella te herstellen. Enerzijds heeft dat geleid tot de restauratie van het gregoriaans waardoor de *mediciaea*-uitgave is verbannen en anderzijds tot een hernieuwde belangstelling voor de liturgische muziek uit de renaissance, maar helaas ook tot het ontstaan van vele meerstemmige composities in een neostijl, bijvoorbeeld de missen van Fr. X. Witt, Fr. X. Haberl, M. Haller, L. A. Dobbelsteen, J. Gruber, W. Heydt, J. Nieland, L. Perosi en vele anderen. Daarvoor eisten de koren hun plaats op en in veel gevallen werd het orgel naar achteren, met het front tegen de zijmuur geplaatst, of vervangen.
2. De opkomst van de neogotiek. Als kerkbesturen over geld beschikten, vervingen zij de oude kerk of de waterstaatskerk, waarvoor meestal Frans Smits (I) zijn orgels had gemaakt, door een nieuw gebouw in neogotische stijl. Het orgel was dan veelal het kind van de rekening en omdat de architecten, onder aanvoering van Pierre Cuypers geen orgels in het zicht wilden hebben en zeker niet voor het westraam, werden meerdere fraaie orgels in een of twee eenvoudige kassen tegen de noord- en zuidmuur gesplitst opgesteld.
3. De opkomst van de pneumatiek. Omstreeks 1900 werd het mechanische systeem als ouderwets beschouwd. Aan het lichte toucher van een orgel met pneumatische transmissie, ook met alle (sub- en superoctaaf-) koppels gaven de meeste organisten de voorkeur.
4. In de Tweede Wereldoorlog zijn door oorlogshandelingen veel kerken verwoest of de kerktorens door de Duitsers opgeblazen. Daarmee ging ook een tiental orgels van Smits verloren.
5. Na de Twee Wereldoorlog werd een aantal orgels verminkt door de 'barokrage'. Originele registers van Smits moesten het veld ruimen om plaatst te maken voor nieuwe stemmen zoals Scherp, Larigot, Sesquialter, Terts, ed.

AARDENBURG, R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming.

Broekhuizen schreef dat er in 1835 door F.C. Smits een orgel geplaatst zou zijn.²⁵³ In de rekeningboeken van de Mariaparochie komt Smits niet voor, wel de orgelmaker Simon Gerard Hooghuys,²⁵⁴ waaraan meerdere betalingen werden gedaan. Als laatste: *Betaeld aen Hooghuys voor eenen Nieuwe Register genaemd Cromhoorn*.²⁵⁵ In het archief van Smits is ook geen enkele notitie over Aardenburg.

AARLE-RIXTEL, R.K. Parochiekerk van de Heilige Maria Presentatie.

Ter vervanging van de oude schuurkerk, die tot 1846 in gebruik bleef, bouwde de aannemer Van Driel²⁵⁶, onder leiding van de architect Ir. E. C. B. Ridder van Rappard, in de jaren 1845 -1846, tijdens het pastoraat van J. van Asten een zogenoemde waterstaatskerk. H. den Dubbelden, bisschop te 's-Hertogenbosch, consacreerde deze kerk op 20 Oktober 1846.²⁵⁷ De opvolger van pastoor Van Asten, J.B. van Sambeek, verzocht in een brief van 12 juli 1851 aan de bisschop toestemming een orgel aan te schaffen²⁵⁸ en na een positief bericht van de bisschop verzocht de pastoor op 29 juli advies over de keuze van een orgelmaker.²⁵⁹ Vervolgens bedankte de pastoor in een brief van 29 juni de bisschop.²⁶⁰

In de tweede helft van het jaar 1851 namen de plannen vastere vormen aan. Het kerkbestuur nodigde Smits uit om een begroting in te dienen. Frans Smits (I) maakte twee plannen voor een twee-manualig orgel, het een met aangehangen en het ander met zelfstandig pedaal.²⁶¹ Aanvankelijk werd besloten het tweede plan uit te voeren waarover Smits op 2 januari 1852 een brief schreef.²⁶² Pastoor Van Sambeek notuleerde op 21 januari 1852 het een en ander in het memoriaal van de parochie.²⁶³

Intussen zij opgemerkt, dat Broekhuizen dit uiteindelijk toch niet uitgevoerde plan in zijn dispositieverzameling vermeldde.²⁶⁴ Dat betekent dus, dat hij de gegevens van het orgel van Aarle-Rixtel in het voorjaar van 1852 ontvangen heeft. Frans Smits had te Aarle-Rixtel nog drie andere ontwerpen voorgesteld. Twee ontwerpen voor een drie-klaviers orgel en een ontwerp voor maar liefst vier manualen en vrij pedaal.²⁶⁵ Deze drie ontwerpen zijn niet gedateerd. Het is mogelijk, dat zij reeds in het najaar van 1851 door Smits zijn ingezonden, maar het is waarschijnlijker dat dit heeft plaats gehad na januari 1852, dus nadat Smits al de opdracht had ontvangen tot de bouw van een twee-klaviers instrument. Het meest voor de hand ligt te veronderstellen dat deze ontwerpen gemaakt zijn na Palmzondag (4 april) 1852. Immers met Palmzondag werd het noodorgeltje in gebruik genomen en zal de organist, Henri Fritsen, ruim gelegenheid gehad hebben om met Frans Smits over de orgelsituatie te spreken. Zij zullen het samen wel eens geweest zijn over de vraag, wat voor omvang het orgel voor de Aarlese kerk zou moeten hebben. Maar zij moesten nu eenmaal, zoals gewoonlijk, ernstig rekening houden met de financiële mogelijkheden van het kerkbestuur. In een brief van 27 December 1852 deed Frans Smits de pastoor een nieuw voorstel.²⁶⁶

Een kopie van dit plan en de begroting bevindt zich in het Smits-archief. Bij de bedragen in de tweede kolom maakte Frans Smits (I) de aantekening:²⁶⁷ *Dat voorlopig agterwege kan blijven*. Na het opstellen van deze berekening, waarvan overigens de tweede kolom niet geheel juist is opgeteld, heeft Frans Smits het bedrag van fl. 200 achter de Bombarde 16 vt. van het pedaal in de eerste kolom doorgestreep en in de tweede kolom

²⁵³ Broekhuizen, A 96, c105.

²⁵⁴ Kluiver, J. H., *Historische Orgels in Zeeland*, z.p., 1972-1976. Deel 3, p. 136.

²⁵⁵ PA., Aardenburg, Mariakerk, rekeningboek 1831-1838.

²⁵⁶ Deze aannemer had juist de St.-Jacobskerk te 's-Hertogenbosch voltooid.

²⁵⁷ Schutjes, III, p. 47.

²⁵⁸ BA 's-Hertogenbosch, dossier Aarle-Rixtel

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ PA., Aarle-Rixtel.

²⁶² PA., Aarle-Rixtel.

²⁶³ PA., Aarle-Rixtel, memoriale.

²⁶⁴ Broekhuizen, A 131, c124.

²⁶⁵ PA., Aarle-Rixtel.

²⁶⁶ PA., Aarle-Rixtel.

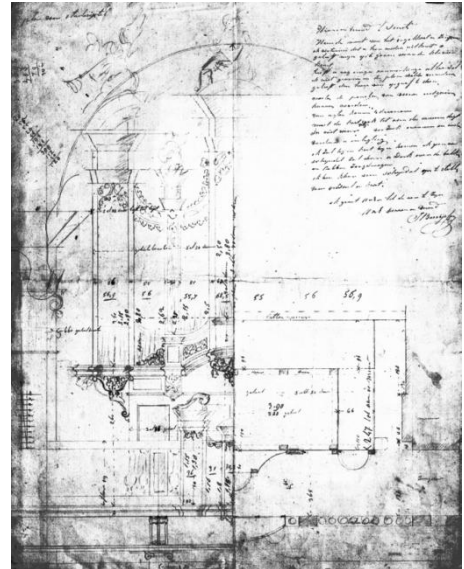
²⁶⁷ SA., B1A4.

toegevoegd. Het totaalbedrag van de tweede kolom is daarna gewijzigd in fl. 1700, het oorspronkelijke totaal zal waarschijnlijk fl. 1500 geweest zijn. In de tweede kolom is ook het bedrag van fl. 60 voor Octaaf 2vt. van het Positief en fl. 90 voor Octaaf 4 vt. van het Pedaal doorgestreept. Alles bij elkaar een verwarde berekening. Het verhaal gaat dat Smits in Aarle-Rixtel een aantal registers aan de kerk ten geschenke gaf. Wat is er nu werkelijk gebeurd? Uit de berekening van Smits zou men kunnen afleiden, dat hij slechts 3 maal 4% van fl. 1150 = fl. 138,- aan de kerk schonk. Pastoor Van Sambeek schreef op 13 oktober 1854 over deze affaire in het memoriaal met een overzicht van de dispositie²⁶⁸.

De kerk van Aarle-Rixtel is zowel architectonisch als ook akoestisch een zeer geslaagde ruimte te noemen. Dit zal Smits zeker gestimuleerd hebben om te trachten, naar zijn inzicht, daarin een orgel te plaatsen, dat wat de omvang en de artistieke kwaliteit betreft een harmonisch geheel zou vormen met het interieur van de kerk. F.C. Smits (I) verkoos dus een groter orgel te maken, en om dit doel te bereiken stelde hij het kerkbestuur een financieel aantrekkelijke regeling voor, die zoals hierboven vermeld, voor het kerkbestuur een rentevoordeel van f 138,- betekende. Tijdens de bouw wijzigde Smits zijn plan nogmaals, maar kon dat alleen maar waarmaken, door wederom het kerkbestuur financieel tegemoet te komen. Hij plaatste zeven registers meer dan overeengekomen was, maar liet daarvoor de Bombarde 16 vt. vervallen. De geldelijke consequentie daarvan was dat Smits, gezien de begroting, voor f 590,- meerwerk leverde. Daarvoor vroeg hij het kerkbestuur slechts f 500,- te betalen en ook dit laatste bedrag stelde hij gedurende vier jaren vrij van interest. Alles bijeen schonk F.C. Smits (I) dus een bedrag van f 138 + 90 + 80 = f 308,- aan het kerkbestuur van Aarle-Rixtel.²⁶⁹

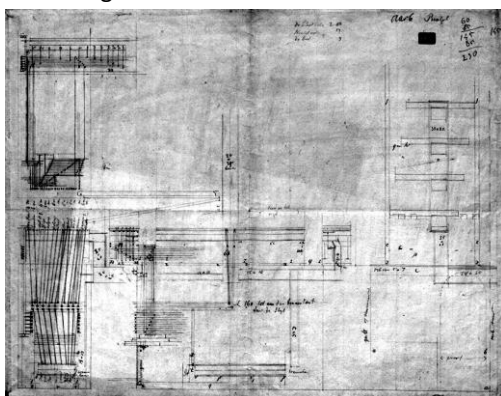
Voor de dispositie bij de ingebruikname op 13 oktober 1854 zij verwezen naar de bijlagen.

J. Beuijssen uit Boxmeer maakte de kast met al het snijwerk. De tekening, die Frans Smits hem stuurde, is bewaard gebleven omdat Beuijssen deze terug stuurde met enige aanmerkingen erop. Daarbij maakte Smits enige opmerkingen.

Aarle-Rixtel, Onze -Lieve -Vrouwekerk. Frontontwerp van F.C. Smits (I). Potlood, 540x430 mm. (SA., B1A5)

Het orgel is gemaakt naar het voorbeeld van Rosmalen, dat Smits in 1850 plaatste. Het positief in de onderkas en een loos positieffront in de balustrade. Ook de tekening met de volledige tractuur is in het Smits-archief aanwezig.

De rekening van J. Beuijssen werd rechtstreeks door het kerkbestuur betaald. Het is interessant de specificatie te zien.

Het schrift van Beuijssen is zeer onduidelijk, maar voor zover de gegevens van deze rekening wel duidelijk zijn valt te concluderen dat er bij de ingebruikname meer beelden opstonden, dan er thans aanwezig zijn. De karmeliet broeder Gregorius van Dijk verrichtte de eindkeuring.²⁷⁰

Aarle-Rixtel, Onze-Lieve-Vrouwekerk. Werktekening tractuur. Potlood, 565x445 mm. (SA., B1A6)

²⁶⁸ PA., Aarle-Rixtel, memoriale.

²⁶⁹ SA., B1A2b.

²⁷⁰ F. Jespers, W. van Kuilenburg, 'Broeder Gregorius van Dijk, een negentiende-eeuws orgeldeskundige'. In Victor Timmer en Ton van Eck *Abraham zien*. Voorburg 1985, p. 35.

Frans Smits wilde graag het orgel voltooien en schreef op 20 oktober 1860 de pastoor een brief.²⁷¹ Daarbij deed Smits (I) een voorstel om het orgel te completeren. Bij diezelfde brief, dus zes jaar na de ingebruikname, stuurde Frans Smits ook een rekening mee.

In oktober 1860 besloot het kerkbestuur de schuld aan F.C. Smits (I) af te lossen. In een brief aan bisschop J. Zwijsen op 5 november 1860 verzocht het kerkbestuur daartoe de nodige gelden te mogen vrij maken.²⁷² De bisschop stuurde deze brief terug met daarop de aantekening: *Gezien en goedgekeurd J. Zwijsen*.

Tot 1867 voerde Smits de onderhoud- en stembeurten uit zonder verdere berekening van kosten. In het rekeningboek van F.C. Smits komen de volgende posten voor:²⁷³

1867	17-apr	1 dag	voldaan	fl. 2. 00
1868	24	6 dagen	voldaan	fl. 20. 30
	Oktober			
1871	17	3 weken alles schoongemaakt behalve het Positief	voldaan	fl. 48,00
	Oktober			
1874	14-nov	Prestant 8 voet Bas op Positief en schoongemaakt het andere gestemd	voldaan	fl. 200,00

Uit deze laatste post zou men kunnen concluderen dat eerst in 1874 de grootste 24 pijpen van de Prestant 8 voet geplaatst zijn. Dus dat vanaf 1854 tot 1874 de Prestant 8 voet van het Positief als discantregister heeft gefunctioneerd. Hierover bestaan verder geen aanwijzingen. Na het overlijden van F.C. Smits in 1876 nam zijn zoon Frans (II) het onderhoud over. Door hem werden stem- en schoonmaakbeurten en kleine herstellingen uitgevoerd in de jaren 1877, 1880, 1884, 1887, 1889, 1892, 1894, 1898, 1899 en in 1902 nam hij het orgel grondig onderhanden.

De organist Jan Versteijnen, die in 1863 de eerste organist Henri Fritsen was opgevolgd, overleed op 5 oktober 1898. Met ingang van 1 Januari 1899 benoemde het kerkbestuur Louis Houët (8-4-1874, - 12-2-1963).²⁷⁴ Houët vond het noodzakelijk het instrument te restaureren en met enkele registers uit te breiden. Pastoor De Beer nodigde de gebr. Smits uit tot het indienen van een begroting naar een plan van prof. Besouw, orgeladviseur en docent aan het seminarie te St.-Michielsgestel. Op 12 augustus 1902 antwoordde Smits (II) met een uitvoerig schrijven²⁷⁵. Daaruit blijkt dat er in die tijd ook al incompetente adviseurs waren. Op het schrijven van F.C. Smits (II) is een notitie gemaakt, waarschijnlijk door pastoor de Beer: *Plan A à f 440,- uitgevoerd Nov 1902* met daarbij een verantwoording van de betaalde bedragen.

De gebroeders Franssen uit Roermond, die het Van Nistelrooy-orgel in Beek en Donk in onderhoud hadden, vernamen van pastoor Berkvens aldaar de plannen tot verandering en uitbreiding van het orgel van Aarle-Rixtel. Zij dienden op 28 Augustus 1902 een uitvoerig rapport, restauratieplan, dispositiewijziging en een begroting in.²⁷⁶ Het meest opmerkelijke van het plan van de gebroeders Franssen is wel dat zij, zoals bij het orgel van de St.-Pieterskerk te 's-Hertogenbosch, een '*pneumatisch toestel*' wilden plaatsen. Gelukkig ging het kerkbestuur hier niet op in en gaf Smits de opdracht zijn plan A uit te voeren. In November 1902 was het werk gereed. In het rekeningboek van F. Smits staat hierover:

1902	29 November	1½ register schoonmaken en stemmen	fl. 435,00.
De toonhoogte ¾ onder normaal, w[ind]dr. 91 mm.			²⁷⁷

Frans Smits (III) had het instrument tot aan zijn dood in 1928 in onderhoud. Daarna nam de firma Vermeulen te Weert het onderhoud over.

²⁷¹ PA., Aarle-Rixtel.

²⁷² PA., Aarle-Rixtel.

²⁷³ SA., Bg 6.

²⁷⁴ Voor meer gegevens over deze organist en zijn zonen zij verwezen naar: J. Boogaarts, 'Het Smits-orgel in de parochiekerk van de H. Maria Presentatie te Aarle-Rixtel'. In: *Brabants Organistenmaker, Gedenkboek Hub. Houët, 's-Hertogenbosch*, 1980. p. 31-48.

²⁷⁵ PA., Aarle-Rixtel.

²⁷⁶ PA., Aarle-Rixtel.

²⁷⁷ SA., H7.

²⁷⁸ SA., B67.

AFFERDEN (Gld.), R.K. Parochiekerk van Sint Victor en Gezellen.

F.C. Smits (I) leverde in 1851 een nieuw orgel voor de parochiekerk van Afferden. Een kopie van de offerte en dispositie is in het archief van Smits bewaard gebleven.

De Fluit 8 van het positief was in de bas gecombineerd met de Holpijp en voor de Viola di Gamba 8 voet bas was er ruimte gelaten.²⁸⁶

De meubelmaker F.L. Smits uit Cuijk kreeg f. 300,- voor het maken van de kas.

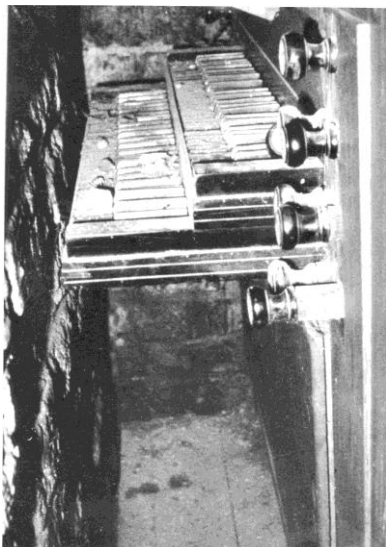
In 1879 voerde F.C. Smits (II) een grote schoonmaakbeurt uit en plaatste tevens nieuwe klavieren. *1879 4 Juli nieuwe klavieren, schoonmaken en stemmen 14 dagen in het geheel. ontvangen f 200,-*²⁸⁷

Met gebruikmaking van de windladen en het pijpwerk van Smits maakte de gebroeders Gradussen in 1896 voor de nieuwe kerk een orgel. In 1991 is het orgel verplaatst naar de begane grond, voor in de kerk.

Afferden (Gld.), parochiekerk van de H.H. Victor en Gezellen. Foto 1964, archief J. Boogaarts.

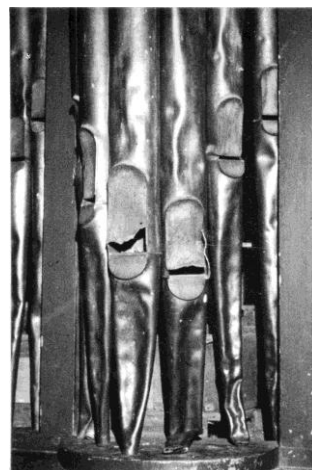
ALPHEN AAN DE MAAS, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

In 1800 kregen de Rooms-katholieken van Alphen hun oude parochiekerk weer terug. In de eerste helft van de negentiende eeuw zijn er in het parochiearchief geen gegevens over een orgel. In 1849 leverde F.C. Smits (I) een nieuw orgel met twee manualen en een aangehangen pedaal. *1849 in juni een nieuw orgel à 1600 gl. circa.*²⁸⁸ Beide werken staan op een lade (met 2 x 54 ventielen). In het archief van Smits is een dispositie aanwezig, die A. Bouman in 1942 noteerde.²⁸⁹

In de dispositie die Broekhuizen geeft, staat de Musette met een vraagteken.²⁹⁰

De firma Goossens uit 's-Hertogenbosch vervaardigde de kas.

Alphen aan de Maas, St.-Lambertuskerk. Klaviatuur. Foto J. Boogaarts, 1966.

Alphen aan de Maas, St.-Lambertuskerk. De moedwillig samengeknepen frontpijpen. Foto J. Boogaarts, 1966.

²⁸⁶ SA., B67.

²⁸⁷ SA., H7.

²⁸⁸ Bossche Bijdragen, dl. XIX p. 213 Bossche Bijdragen, dl. XIX p. 213

²⁸⁹ SA., B67.

²⁹⁰ Broekhuizen, A 92.

In augustus 1864 werkte Frans (I) met zijn zoon Arnold twee dagen aan het instrument en van 1919 tot 1923 gaf Smits de jaarlijkse stembeurten. Behalve dat in 1885 Kuijter een dag aan het orgel werkte,²⁹¹ zijn er verder geen gegevens over andere werkzaamheden of een eventuele dispositiewijziging bekend. Na verwaarlozing van het instrument werd het tegen de muur geplaatst. De dispositie voor de demontage in 1968 is gedocumenteerd.

In 1969 ruilde het Kerkbestuur het orgel van Smits in voor een 2 klaviers unitorgel met 5 stamregisters van Verschuren. Deze firma plaatste het Smits-orgel, na restauratie, uitbreiding en voorzien van een nieuwe kas, in de Pelgrimskerk van de hervormden in Rotterdam, West-IJsselmonde. De oude manualen van dit orgel zijn in het orgel van Rosmalen geplaatst.

ALTFORST, R.K. Parochiekerk van Sint Donatus.

In de door J. Kayser ontworpen nieuwe kerk, gebouwd in 1890 in een neoromaanse stijl kreeg het orgel van Smits (I) uit Megen een plaats. Dit instrument verving de firma Gebroeders Franssen in 1913 door een nieuw orgel²⁹², dat echter niet voldeed. Het werd door J. Winkels uit Boxmeer in 1918 geheel herbouwd en ingericht met een pneumatische tractuur.

AMMERZODEN, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

Smits werkte in 1899 in Ammerzoden.

1899 13 Juli het orgel verplaatst met alle vershot, f. 281,00²⁹³

Het betreft hier het orgel dat de gebroeders J. en A. Franssen uit Roermond in 1866 voor de kerk van Ammerzoden hadden gemaakt. Smits plaatste dit instrument over naar de nieuwe kerk van de architect J.H.H. van Groenendaal. Tot en met 1919 stemde F.C.J. Smits (III) het orgel, een- of tweemaal per jaar. Kerk en orgel werden in 1944 door oorlogshandelingen verwoest.²⁹⁴

AMSTERDAM, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus binnen de Veste, De Duif.²⁹⁵

De in 1672 gestichte missie-statie aan de Spiegelstraat te Amsterdam kreeg de naam 't Vrede-Duifje omdat een daar aanwezig pakhuis, als schuilkerk ingericht, bereikbaar was middels een huis, dat als gevelornament een Vrede-duifje moet hebben gehad.²⁹⁶ In deze schuilkerk bevond zich op het eind van de achttiende eeuw een orgel, dat in 1797 voor f 600,- verkocht werd.²⁹⁷ In dat jaar kon men een nieuwe openbare kerk in gebruik nemen aan de Prinsengracht. Het was het eerste openbare rooms-katholieke kerkgebouw te Amsterdam na de Hervorming. Deze kerk bleef in gebruik tot 1857. Het orgel, in 1797 gemaakt door Abraham Meere, werd in 1849 gerestaureerd door J.H. Overdiek.²⁹⁸ De toenmalige pastoor van *De Duif*, Gerardus Kok²⁹⁹ had besloten op dezelfde plaats aan de Prinsengracht een grotere kerk te laten bouwen en droeg dit werk op aan de architect Th. Molkenboer.³⁰⁰ Het orgel van Meere plaatste de fa. wed. Lohman & Zn. in 1857 over naar de Oosterkerk te Leiden.³⁰¹ In de nieuwe Duifkerk behielp men zich gedurende de eerste jaren met een serafientje, een soort harmonium, dat toen erg in de mode was, maar dat vanzelfsprekend voor een grotere kerk akoestisch niet voldeed, om nog maar te zwijgen over de artistieke waarde ervan. De orgelmaker J. van den Brink, de eigenaar van dit instrument, ontving per jaar f 80,- aan huur. Vooral de leden van het zangkoor *Cantemus Domino* wensten zich een groot nieuw orgel. Zij gaven concerten, o. a. in de zaal Odéon. Om

²⁹¹ Van Kuilenburg, *De Mixtuur*, afl. 51 p. 10.

²⁹² Broekhuizen, M 34, c593.

²⁹³ SA.,H7.

²⁹⁴ Dispositie in Van Kuilenburg, p. 32.

²⁹⁵ Een groot gedeelte van deze tekst is reeds gepubliceerd in: Ton van Eck & Jan Boogaarts, *HET SMITS-ORGEL IN DE DUIF*. Uitgegeven door de Vereniging Vrienden van Stadsherstel Amsterdam N. V. als Nieuwsbrief nr. 62, Amsterdam, september 2006, ter gelegenheid van de heringebruikname.

²⁹⁶ A. H. B. Briels: 'Een kerk krijgt haar naam', in *In Loco isto dabo Pacem*, Amsterdam, 1957.

²⁹⁷ PA.

²⁹⁸ Broekhuizen, A 57.

²⁹⁹ Pastoor van 1855-1870, PA.

³⁰⁰ Rosenberg, p. 103 & 117.

³⁰¹ De Boekzaal, Augustus 1857, Bd. II, p. 247 en Broekhuizen L 88, c81.

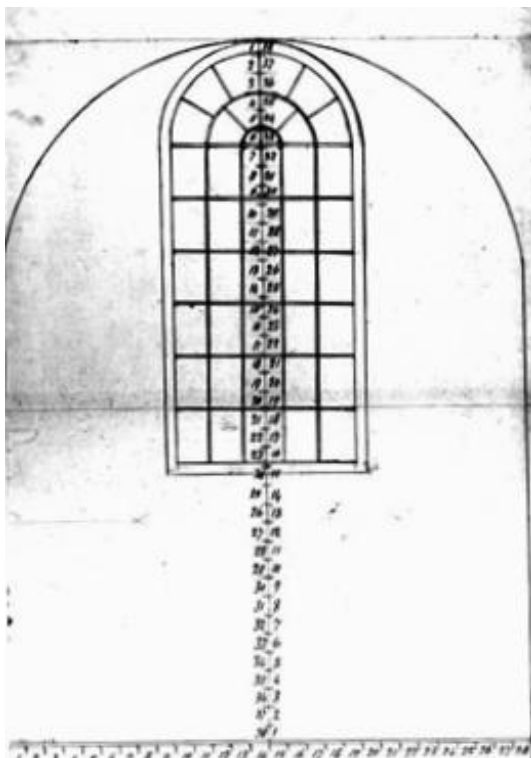
daarmede geld voor het orgel bijeen te brengen. Onder leiding van de organist J. Kupers³⁰², in 1857 aan *De Duif* benoemd, kreeg dit koor grote bekendheid en werd het *als verreweg het beste van de gansche stad geroemd*.³⁰³ Vanuit dit koor werd een orgelcommissie gevormd, waarin tevens pastoor G. Kok en kapelaan H. Verstraaten, president van het koor, zitting namen. In het memoriaal staat hierover vermeld:

*De Ew. President heeft het genoegen aan het Bestuur te kunnen mededeelen, dat zich eene commissie gevormd heeft ter zake van het Orgel, en dat uit de mededeeling van deze commissie blijkt dat het orgel vervaardigd wordt door den Orgelmaker Vollebregt te 's Bosch (later Vugt) voor den prijs van ongeveer f 10. 000 te betalen over 15 jaren; dat echter na verloop van gemelden jaren waarschijnlijk aan deze som nog f 1500 ontbreken zal, welke alsdan ten laste van de kerkekas zal komen; dat echter inmiddels gedurende al die jaren de som van f 80 welke nu voor huur en stemming van het orgel op de Begroting wordt uitgetrokken, steeds aan de Commissie zal moeten worden uitbetaald; en dat op deze beide voorwaarden binnen weinige maanden het nieuwe orgel in de kerk kan geplaatst worden. Het Bestuur betuigt zijne tevredenheid over deze hoogst onkostbare wijze, waarop de kerk zich eerlang in het bezit van een Orgel zal gesteld zien en behoudt zich voor om ter gelegener tijd aan Monseigneur de magtiging te vragen, op deze voorwaarden het Orgel uit van genoemde Commissie te mogen overnemen.*³⁰⁴

Terloops zij vermeld dat het kerkbestuur reeds in 1853, dus nog voor de bouw van de nieuwe kerk de orgelmaker H.D. Lindsen te Utrecht had verzocht een ontwerp-tekening en begroting in te dienen voor een nieuw orgel. Na de dood van Lindsen in 1860 dienden zijn erfgenamen in maart 1863 alsnog een rekening ad f 50,- in voor het bestek en de tekening. Het kerkbestuur betaalde deze rekening. Vollebregt kreeg de opdracht niet. In het memoriaal staat hierover:

*Inmiddels waren er moeilijkheden, men weet niet goed welke, gerezen tusschen de Bestellers van het orgel en den Heer Vollebregt, ten gevolge waarvan met dezen gebroken en het orgel aan den Heer Smits te Reek ter vervaardiging is opgedragen.*³⁰⁵

De orgelcommissie was dus vanuit het koor gevormd en werkte zelfstandig, los van het kerkbestuur. Maar in de

praktijk kwam het hier op neer, dat Joh. Kupers, de organist, een eigen visie had over het te bouwen orgel en vandaaruit zijn plannen maakte en die ook wist door te zetten. Dit veroorzaakte gaandeweg bestuurlijke problemen, die in 1862 bijna leidden tot opheffing van het koor. Aanvankelijk behield kapelaan Verstraaten de leiding en voerde hij de correspondentie.³⁰⁶

Kapelaan H. Verstraaten, geboren in 1839 te Mill, werd in 1856 priester gewijd en als kapelaan aangesteld aan de Willibrordus. Van 1862 tot 1865 kapelaan in Voorburg en daarna pastoor in Nieuwveen, overleden in 1883. Een volle nicht van Frans Smits (I), Engelina Antonia Boeracker (1811 - 1845) was gehuwd met de notaris Augustinus Ambrosius Verstraaten te Mill.³⁰⁷ Het is niet bekend of kapelaan H. Verstraaten een zoon was van A.A. Verstraaten, het is echter wel duidelijk dat Frans Smits (I) via kapelaan Verstraaten een introductie had bij het kerkbestuur van de St.-Willibrorduskerk binnen de Veste te Amsterdam. (Later zou deze Verstraaten als pastoor een rol spelen in de opdracht aan Smits (II) voor een nieuw te maken orgel voor de kerk in Nieuwveen en De Kwakel)

Amsterdam, St.-Willibrordus binnen de Veste, Tekening van J. Kupers, opgave van de afmetingen van de plaats voor het orgel (SA.,B1C118b).

³⁰² Johannes Franciscus Maria Kupers, geboren te Amsterdam, 24-8-1833 en overleden te Reek, 25-2-1902 was de zoon van de organist en muziekleraar F. Kupers, Kalverstraat 192.

³⁰³ GA., Amsterdam, part. Archief 436-10, *Registrum Memoriale Parochiae S. Willibrordi*.

³⁰⁴ Ibid.

³⁰⁵ Ibid.

³⁰⁶ SA. B1C3.

³⁰⁷ Jac.J.M. Heeren: 'Familie Boeracker en Aanverwanten', in *De Brabantse Leeuw*, jrg. 2 no. 6 Juni 1953, p. 94. Een familierelatie tussen A. A. Verstraaten en kapelaan H. Verstraaten kon tot nu toe niet worden aangetoond.

Eind December 1859 diende Smits een eerste ontwerp in voor een nieuw te bouwen orgel voor *De Duif*.³⁰⁸

J. Kupers en zijn vader F. Kupers maakten samen een plan voor het nieuw te bouwen orgel. Zij stelden een dispositie op met daarbij een uitvoerige beschrijving, die vooral interessant is omdat deze beschrijving behalve technische details ook bijzonderheden geeft over de toenmalige opvattingen van orgelspel en de daarmee verbonden zijnde orgelbouwprincipes.³⁰⁹

Het plan van Smits en dat van Kupers waren nogal verschillend. Enerzijds de zo karakteristieke traditionele Smits-dispositie, anderzijds de veel meer eigentijdse voorstelling van Kupers. Het is interessant te zien hoe deze twee persoonlijkheden langzamerhand waardering voor elkaar kregen en na veel correspondentie en de nodige besprekingen uiteindelijk in augustus 1862 tot overeenkomst kwamen. Daarbij zij echter opgemerkt, dat de definitieve dispositie meer de invloeden van de ideeën van Kupers, dan die van Smits laat zien. Aanvankelijk was Kupers terughoudend en bang, dat zijn plan niet zou worden uitgevoerd. Waarschijnlijk om te voorkomen, dat er tussen hem en Smits dezelfde moeilijkheden zouden ontstaan als die er tussen hem en Vollebregt waren geweest stuurde Kupers aan Smits in Augustus 1860 een kopie van een brief, die hij eerder, wellicht vóór december 1859, aan kapelaan Verstraaten had verzonden.³¹⁰

Het grootste dossier in het Smits-archief betreft het orgel van de St.-Willibrorduskerk te Amsterdam. De ogenschijnlijk onbeduidenst kladjes – een krabbeltje op een gebruikte enveloppe, een paar woorden op de achterzijde van een begrafenisconvocatie e.d., zijn bewaard gebleven. Helaas meestal niet gedateerd en soms is het niet vast te stellen wie de gegevens noteerde. De brieven die Smits zelf naar Amsterdam verstuurd schreef hij eerst in het klad op. Deze notities, dus niet de definitieve brieven, zijn ook bewaard gebleven, maar ook daarop ontbreekt meestal een datum. Een van deze notities is waarschijnlijk het conceptantwoord op het gedetailleerde voorstel van J. Kupers.³¹¹

Geleidelijk aan kwamen Kupers en Smits, wat hun plannen voor het Amsterdamse orgel betreft, meer tot elkaar. Maar tot een begin van de uitvoering daaraan kwam het in 1861 nog niet. Enerzijds was dat het gevolg van het feit, dat de opbrengsten van de acties voor het orgel door de leden van *Cantemus Domino* niet zo hoog waren als men had verwacht en anderzijds was het Smits onmogelijk veel aandacht aan de voorbereiding voor het orgel te Amsterdam te geven, omdat hij al zijn tijd nodig had om het Robustelly-orgel te Helmond te vergroten. Daarover berichtte hij in februari 1862 Kupers.³¹² Ofschoon het overleg tussen Kupers en Smits over het definitieve plan voor het nieuwe orgel nog gaande was, verzocht Kupers aan Smits alvast een contract te tekenen.³¹³

Als gevolg van de onzekerheden, niet toereikende financiën en geen duidelijke afspraken met de orgelmaker, ontstond er bij de koorleden van *Cantemus Domino* een toenemende spanning. De secretaris van het koor, W. J. Hendriks, zag de moeilijkheden aankomen en ook hij vroeg Smits op 28 mei 1862 de zaak te bespoedigen.³¹⁴

Uit de ontwerp-tekening van Kupers, maar ook uit zijn correspondentie, en in het bijzonder uit zijn schrijfwijze van bepaalde orgelmakerstermen blijkt dat hij zijn kennis van het orgelmakersvak eigen gemaakt had vanuit de Duitse traditie. In de uiteindelijke vorm, voor wat betreft dispositie, tractuuraanleg en ook enigszins de front-uitvoering is dit herkenbaar gebleven. Kupers had duidelijk kennis van zaken, maar de mensurering en legering van het pijpwerk liet hij tenslotte toch maar liever aan Smits zelf over. Wel deed hij op 3 juni 1862 een voorstel over het *ageer en regeerwerk*.³¹⁵

Het is niet mogelijk met zekerheid vast te stellen om welke tekeningen het in de hierboven aangehaalde brief gaat. Maar van de vele tekeningen van Joh. Kupers, die zich in het Smits-archief bevinden zijn in dit boek meerdere voorbeelden opgenomen.

³⁰⁸ SA., H3, p. 8-10.

³⁰⁹ SA., B1C11.

³¹⁰ SA., B1C126.

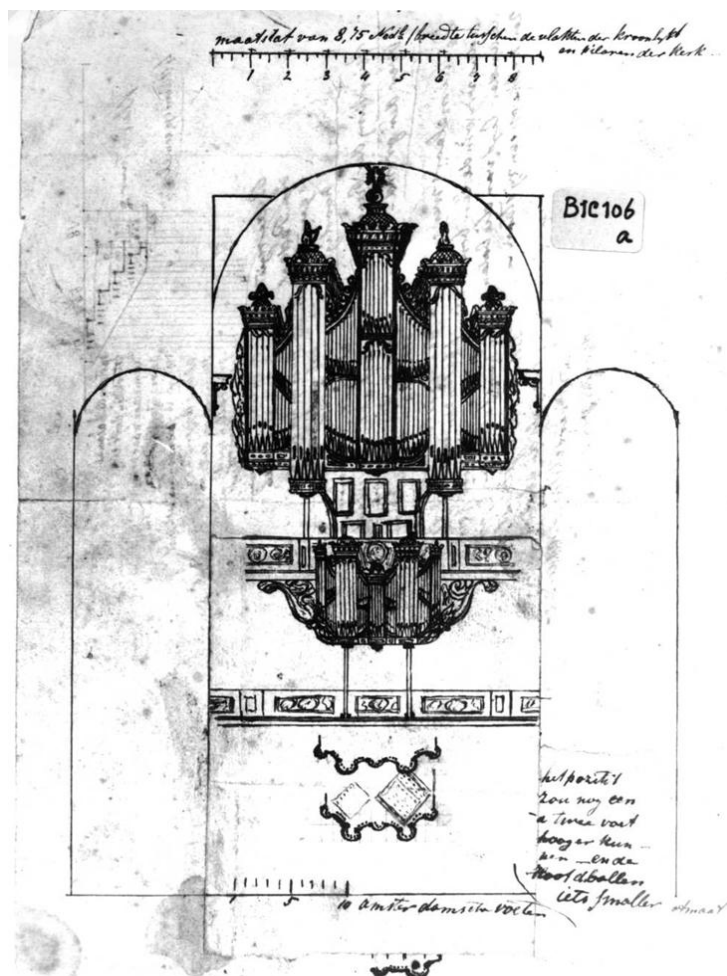
³¹¹ SA., B1C161.

³¹² SA., B1C65.

³¹³ SA., B1C129.

³¹⁴ SA., B1C128.

³¹⁵ SA., B1C130.

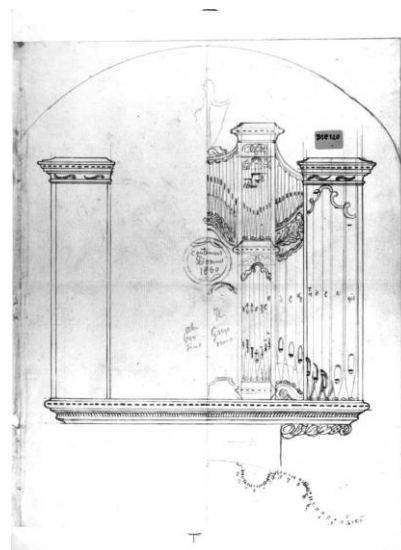

Amsterdam, St.-Willibrorduskerk binnen de Veste, ontwerp-tekening voor het orgel (SA. B1C106a).

Op 6 juni 1862 stuurde Smits een uitgebreid plan naar Kupers.³¹⁶ Smits bracht nog enkele wijzigingen aan. Voor een deel waarschijnlijk pas na de brief van Kupers van 20 juni.³¹⁷ Na alle zinnen schreef hij het woordje *goed* met uitzondering van het *Voorlopig aan te leggen Groot-Manuaal* Tot en met 6 Bazuin 16 van tin werd dit gedeelte doorgestreept. Voorts enkele wijzigingen in de dispositie: Groot-Manuaal: toegevoegd Quint 6 vt, op het Positief toegevoegd Quintadeen 8 vt en de Prestant 4 vt veranderd in Flûte Travers open. Op het Bovenmanuaal is de Quintadeen 8 vervallen en toegevoegd Ters uit 2 vt. Op het Pedaal tenslotte is de Prestant 8 vt gewijzigd in Violoncel 8 vt en de Quint 6 vt in Quint gedekt 12vt. Op dit zelfde document noteerde Smits:

Vermoedelijke zwaarte

De grote kast met alle windladen en pijpen	12 a 13 duizend ₧
De kast	een duizend ₧
De blaasbalken en stoel	2500 ₧ ³¹⁸

Amsterdam, St.-Willibrorduskerk binnen de Veste, ontwerp-tekening (B1C120).

³¹⁶ SA., B1C19.

³¹⁷ SA., B1C134

³¹⁸ Ibid.

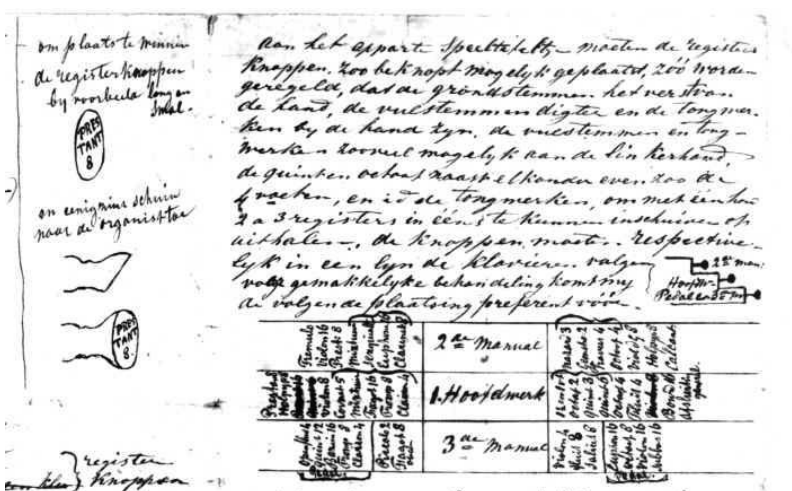
In een brief van 10 Juni 1862 bevestigde Kupers het schrijven van Smits en vroeg hem binnen enkele dagen, dit in verband met de te houden koorvergadering, een antwoord te geven op de vraag of het alsnog mogelijk zou zijn omstreeks 1 november met het Positief klaar te zijn en een begin te maken met het stellen van de grote kas en

*Verders geloof ik nu beter te doen met U eerst te laten uitpractiseeren en bepalen wegens de inrigting van Mechaniek; daar dit niet heeft uittestaan met de keus van Dispositie of teekening, zoo zal ik mijne bemerkingen welke ik op een en ander te maken heb uitstellen tot ik de eer zal hebben U persoonlijk te zien; tenzij ik mogt weten dat UE dezelve eerder wenschet te kennen.*³¹⁹

In een schrijven van 14 juni 1862 van J. Kupers aan Smits drong hij er nogmaals op aan er toch vooral voor te zorgen, dat het positief met Kerstmis 1862 speelbaar zou zijn. Tevens kondigde hij aan, dat Kapelaan Verstraaten op korte termijn een voorlopige opdracht zou sturen.

Afb. :Tekening van Joh. Kupers. Voorstel om de breedte van het Positief te verkleinen (SA., B1C134b).

Tekening van Joh. Kupers. Voorstel voor de plaatsing van de registertrekkers (SA., B1C59a).

Het is duidelijk dat Joh. Kupers er op speculeerde dat Smits nog wel het een en ander zou bijleveren zonder daarvoor de eerste jaren een rekening in te dienen. Smits toonde zich daartoe aarzelend bereid, maar mede door de inmiddels zeer vriendschappelijke relatie tussen Kupers en de Smitsen, vooral tussen Johan Kupers en Frans Smits (II), ging F.C. Smits (I) overstag.

Op 12 augustus 1862 werd het eerste contract opgemaakt. Een contract tussen pastoor Gerardus Kok en kapelaan Henricus Verstraaten enerzijds en F.C. Smits (I) anderzijds. Het contract bepaalde dat Smits voor f 10500,- het orgel gedeeltelijk zou opleveren en dat aan Smits dit bedrag binnen vijftien jaar zou worden betaald tegen een rente van 4% jaars. Pastoor Kok en kapelaan Verstraaten stelden zich persoonlijk garant.³²⁰

Kupers was een doorzetter. Het geld voor het orgel was er bij lange na niet, maar hij vertrouwde erop, dat een concert door *Cantemus Domino* in november voldoende inkomsten zou opleveren om het gehele project doorgang te laten vinden. In zijn ijver en enthousiasme veronderstelde hij bij iedereen eenzelfde betrokkenheid. Het bestuur van *Cantemus Domino*, met name de secretaris W.J. Hendriks en de leden, die het concert moesten organiseren en met intekenlijsten moesten rondgaan stelden zich echter veel terughoudender op, dachten zakelijk en praktisch, en wilden vooral duidelijkheid over de opleveringsdatum.³²¹

Het koor *Cantemus Domino* had besloten een orgel te laten maken op eigen kosten, dat wil zeggen, zonder daarvoor een beroep te hoeven doen op de kerkkas. De paniek die zo langzamerhand om zich heen greep is verklaarbaar. Het eerste concert op november 1859 bracht f 522,- op en het tweede, november 1860 gaf een netto opbrengst Van f 605,-³²² Bij elkaar ongeveer een tiende deel van het bedrag dat aan de orgelmaker

³¹⁹ SA., B1C131.

³²⁰ SA., B1C138.

³²¹ SA., B1 C142.

³²² GA., Amsterdam, part. Archief 436-10 *Registrum memoriale parochiae S. Willibrordi*.

betaald zou moeten worden en dan zou het instrument ook nog maar gedeeltelijk klaar zijn. Op 12 augustus was er wel een contract opgemaakt, maar dat was nog niet getekend en de pastoor was daarover nog niet benaderd. Op 20 Oktober 1862 schreef Hendriks wederom aan Smits: *Waarde Heer Smits. Dat ik op mijn laatst schrijven nog zonder antwoord ben schrijf ik hoofdzakkelijk toe aan den ongelukkigen reis van den door storm teruggedrevend Eerw. Heer Verstraaten...*³²³ *met daarin een uiteenzetting van de situatie met betrekking tot het concert en wat er zou gebeuren als Smits niet spoedig zou komen. . . daarom help ons! . .*

In de eerste week van november begon Smits met de opbouw van het Positief. Wat het bestuur van *Cantemus Domino* had verwacht, dat daarmee de grootste problemen overwonnen zouden zijn, kwam niet uit. In tegendeel, de moeilijkheden stapelden zich op. In het *memoriale* treft men een beschrijving van de situatie aan.

Voorts probeerde het kerkbestuur een commissie te vormen *die zich solidair voor de f 10500 ter bekostiging van het orgel zou verbinden*. Dat dit niet lukte is begrijpelijk. Het kerkbestuur besloot tenslotte om pastoor Kok en kapelaan Verstraaten te verzoeken *als eene gedwongene fraaijigheid te zijn, zich door hunne onderteekening van het contract tot borgen te stellen voor de betaling der genoemde gelden, hetgeen dan ook, zonder den datum van 12 Augustus 1862 te veranderen, door hen in solidum gedaan is.*³²⁴ Johan Kupers had dus toch zijn zin gekregen. J. Beuijssen had de kast van het Positief opgebouwd en in het voorjaar zou Smits beginnen met het binnenwerk. Als het aan het kerkbestuur had gelegen was een orgel van deze grootte nooit tot stand gebracht. Smits was een vermogend man. Het schijnt dat hij zich nooit enige zorgen gemaakt heeft over de betaling van het instrument. Enkele tienduizenden guldens verlies zou hem trouwens niet gedeerd hebben.

Maar waarschijnlijk heeft hij voldoende vertrouwen in deze zaak gehad om er zonder een getekend contract aan te beginnen.

Inmiddels had Smits een gedetailleerde tekening³²⁵ van de grote kas gemaakt en deze met een uitvoerige beschrijving van alle delen³²⁶ opgezonden naar J. Beuijssen te Boxmeer. Kopieën van beide stukken zijn in het Smits-archief bewaard gebleven en daarmee zou men het werk zo na kunnen bouwen.

Daags voor Pasen 1863 kon het Positief in gebruik genomen worden: *Op Paaschzaterdag den 4den April 1863 werd het eerste gedeelte van het groote orgel, het zoogenaamde Positief voor het eerst bespeeld, waarna de notulen van de Vergadering van het Kerkbestuur op den 20sten te lezen geven, dat 'de leden zich verheugen, dat de zuiverheid en kracht van toon van hetzelve door deskundigen geprezen worden, maar zich niet kunnen verhelen, dat de wijze, waarop het Positief is aangebracht, als hangende tegen en onder het koor, in geen deele hunne goedkeuring wegdraagt; vooral ook door den mistand, daardoor op de tribune teweeggebracht, welke niet anders dan hoogst nadeelig op de verhuring der zitplaatsen zal kunnen werken. De Ew. President verklaart in deze geheel het gevoelen van het Bestuur te deelen en geeft evenzeer zijn leedwezen en zijne ontevredenheid te kennen, dat noch ZEw als President noch de overige Heeren als leden van het Kerkbestuur in deze aangelegenheid naar behooren zijn gekend worden; en wordt deze verklaring expresselijk in de notulen opgenomen, doordien alleen de overweging der kosten, aan eene veranderde inrigting en plaatsing verbonden, het Bestuur kan doen besluiten, zich in deze lijdelijk te gedragen.*³²⁷

Na het gereedkomen van het Positief ontving Smits in Juni 1863 van pastoor G. Kok het verzoek om het contract, dat reeds in Augustus 1862 was opgemaakt, te tekenen.

³²³ SA., B1C143.

³²⁴ Ibid.

³²⁵ SA., B1C124

³²⁶ SA., B1C33

³²⁷ GA, Amsterdam, Particulier Archief 436-10.

Inmiddels had Beuijssen de grote kast gereed en kon men met de opbouw daarvan in Amsterdam beginnen. In Juli 1863 was dit karwei geklaard en was het verder de beurt aan Smits om windladen, mechaniek en pijpwerk in te brengen. Enkele leden van het zangkoor maakten zich echter zorgen over de wijze waarop de kast bevestigd was en verzochten het kerkbestuur maatregelen te nemen.

Opnieuw dreigden er moeilijkheden te ontstaan waardoor het werk geen doorgang zou kunnen vinden. Smits had de blaasbalgen op de tribune geprojecteerd of als tweede mogelijkheid een plaats boven de trap aangewezen. Deze laatste plaats was echter voor de balgen buitengewoon ongunstig, maar op de tribune zouden enkele zitplaatsen opgeofferd moeten worden en daar was het kerkbestuur op tegen omdat dit minder plaatsengeld zou opleveren. De commissie die speciaal benoemd was om de orgelzaak te begeleiden adviseerde het kerkbestuur toch maar twee zitplaatsen te laten verwijderen en daarmee ging het kerkbestuur uiteindelijk, zij het met tegenzin, akkoord.

In de eerste helft van 1864 kon Smits het instrument, voor zover het in eerste aanleg was bepaald afwerken en op den gedenkdag der kerkwijding zijnde den 2e zondag in July [10 juli]³²⁸ gaf Johan Kupers de eerste bespeling.

Charles-Marie Godefroy Philbert, de Franse viceconsul te Amsterdam, had een grote belangstelling voor de orgelmakerskunst. Hij had bij Cavaillé-Coll te Parijs het orgelmakersvak geleerd en was een persoonlijke vriend van Aristide Cavaillé-Coll. Het is begrijpelijk dat het karakter van de Viola di Gamba en nog enkele andere registers hem meer aansprak, dan Zweers, die klaarblijkelijk niet vertrouwd was met een klankbeeld van het zuidelijk orgeltype. Carel J. Bastiaans had een pianohandel in de Kalverstraat en verdiende hoofdzakelijk zijn brood met het stemmen van piano's en orgels en heeft als orgeldeskundige geen betekenis gehad. Ook de vader van Bernard Zweers had een muziekhandel in de Kalverstraat, stond bekend als een bijzonder begaafd muzikale man, maar ook hij had als orgeldeskundige geen bekendheid. Tussen haakjes, zijn zoon Bernard kreeg pianoles van Johan Kupers. Philbert was dus de enige deskundige, die het werk werkelijk kon beoordelen. Overigens maakte hij geen gewag van dit Smits-orgel in zijn publicatie over het Paleisorgel³²⁹.

De opmerking van Joh. Kupers over Huize Padua (Gemeente Boekel) is een bijkomstigheid, die in dit bestek niet van belang is.

Smits maakte voor zichzelf enkele notities van de brief die hij naar Amsterdam stuurde als antwoord op het verzoek van Kupers om informatie over de kosten voor het bijplaatsen van enkele registers. Het was een poging van Kupers om op korte termijn het front opgevuld te krijgen, maar het kerkbestuur had reeds beslist dat er een voorlopige bekleding zou worden aangebracht.

Smits was dus niet ingegaan op het verzoek van Kupers om nog meer registers op credit te leveren. Afgezien van het financiële aspect was er toch ook nog steeds het andere probleem, namelijk de uiteindelijke dispositie en vooral de bezetting van het pedaal. Kupers dacht aan 32- en 16-voets registers overeenkomstig de opvattingen van die tijd; Smits dacht aan 16- en 8-voets registers op de traditionele manier, zoals hij gewend was. Hoe dan ook, er was geen geld, waarschijnlijk Godvruchtige zielen genoeg, maar niet één ziel met fl. 5000,- te veel. Kupers had reeds aan andere mogelijkheden gedacht en stelde Smits daarvan in kennis.

Het is niet bekend of deze plannen ten uitvoer zijn gebracht. In ieder geval bleef het orgel voorlopig in onvoltooide staat. Vermeldenswaard is nog een kladje van Joh. Kupers. Een paar tekeningetjes en enkele gedachten voor een brief aan F.C. Smits (I), op de achterzijde van een aan hem gerichte uitnodiging om medewerking te verlenen aan de première van een feestcantate van G.A. Heinze met een tekst van J. van Lennep op 2 december 1864. Dit gegeven in combinatie met de inhoud van het schrijven dateert dit stuk omstreeks half december 1864.

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat Kupers juist begonnen was aan een brief naar Smits om te vragen om nog voor Kerstmis enkele ongemakken te komen verhelpen en dat onderwijl Smits, waarschijnlijk Willem, voor de jaarlijkse stembeurt in de tijd voor Kerstmis in Amsterdam arriveerde, en Kupers het laatste deel van zijn aantekeningen, zonder dat hij de tijd had om ze in het net te schrijven, maar heeft mee gegeven. Wat betreft de opmerking dat het orgel te duur was, *in vergelijking van de vele nieuwere uitvindingen die hierin ongebruikt*

³²⁸ GA., Amsterdam, Part. Archief 436-171, Notulen kerkbestuur.

³²⁹ C.M. Philbert: *L'Orgue du Palais de L'Industrie d'Amsterdam, La Facture d'Orgues moderne et la Facture d'Orgues Néerlandaise ancienne et contemporaine*, Amsterdam, 1876.

waren gelaten, is het goed te bedenken, dat Philbert in Nederland de wegbereider was van Cavaillé-Coll. Ook in een brief, naar aanleiding van de voltooiing van het orgel in de Mozes-en-Aaronkerk, aan Adema was Philbert minder positief. Hij vergeleek daarin onder meer enkele registers met elkaar:

<i>Mozes</i>	<i>Duif</i>
<i>Prestanten !</i>	<i>?</i>
<i>Gedekten goed</i>	<i>kwint meer dan toon</i>
<i>Violine !!!</i>	<i>Viool?</i>
<i>Fluiten toch</i>	<i>onbruikbaar</i>
<i>Trompetten !</i>	<i>?</i>
<i>Bazuin ?</i>	<i>goed</i>
<i>Cornet goed</i>	<i>goed</i>
<i>Mixturen !!</i>	<i>?</i>
<i>Zachte tongwerken</i>	
<i>Fagot !</i>	<i>Euphone ½ en ½</i>
<i>Hobo te voltoojen</i>	<i>lief zonder karakter</i>
<i>Contrabas !!!</i>	<i>0</i>
<i>Kwintatoon !</i>	<i>zoo zoo</i> ³³⁰

Dit schrijven was min of meer een weerwoord op de kritiek die was geuit op het orgel van de Mozes-en-Aaronkerk, waar hij adviseur was. Bovendien had hij, gelet op zijn relatie met Cavaillé-Coll, in ieder geval minder waardering voor een meer klassiek gedisponeerd orgel.

Vanaf 1864 had Smits het orgel regelmatig in onderhoud. De eerste uitbreiding vond plaats in oktober 1867. Kupers bestelde bij Smits voor eigen rekening de Cornet 5-sterk en de Octaaf 2 voet voor het Hoofdwerk. Op 9 november van dat jaar betaalde Kupers daarvoor f 120,-. Een tweede uitbreiding vond plaats in 1874. Wederom een bestelling voor eigen rekening van Kupers. Voor een Subbas 16 voet betaalde hij op 12 december 1874 f 180,- plus f 25,- voor verschotten aan vracht en reiskosten. Enkele maanden daarna, in maart 1875, betaalde Kupers f 247,50 voor een 'Crescendo', een zwelkast op het 'Voorwerk'. Smits maakte een deel van het dak van het Positief scharnierend. Met behulp van een voettegrede kon dit geopend worden. Wat Amsterdam betreft is dit de laatste post die Frans Smits (I) in zijn rekeningboek noteerde. In april 1876 overleed hij en nam zijn zoon Frans (II) de leiding van het bedrijf in Reek over. Behalve de genoemde posten van ontvangen gelden voor de uitbreidingen komen er in het rekeningboek van F.C. Smits (I)³³¹ nog tien vermeldingen voor van kleinere bedragen voor de onderhoudsbeurten. Klaarblijkelijk hadden zich ook andere orgelmakers aangemeld om het te stemmen. Op 6 juli 1876 schreef Johan Kupers aan F.C. Smits (II), als bijlage in een brief over het orgel van De Kwakel.

In 1877 droegen de erven van de inmiddels overleden pastoor Kok en de vroegere kapelaan van *De Duif*, pastoor Verstraaten te Nieuwveen, de voorgefinancierde f. 1500,- over aan het kerkbestuur van de St.-Willibrordusparochie. Hierna begon Kupers met het maken van een plan om het orgel te completeren. Ook zijn inzichten en smaak hadden zich na ruim twintig jaar gewijzigd en daarom wilde hij nu een nieuw plan realiseren. Zijn aanvankelijke voorliefde voor het klassieke Zuidduitse orgeltype was geleidelijk omgebogen tot een meer romantisch, Frans klankkarakter.

Voor de voorbereiding van de voltooiing van het orgel wilde Kupers van Philbert weten hoe deze de zaak zou aanpakken en als Cavaillé-Coll dat zou uitvoeren wat dan ongeveer de kosten zouden zijn. Gelet op de vriendschap tussen Frans Smits (II) en Johan Kupers lijkt het erg onwaarschijnlijk dat Kupers serieus de bedoeling had het werk aan Cavaillé-Coll te gunnen. Het antwoord van Philbert is in meerdere opzichten interessant.³³²

Was het aanvankelijk de bedoeling het orgel te voltooiën overeenkomstig het plan van 1862, de heersende mode had ook de smaak en de inzichten van Kupers beïnvloed, na bijna twintig jaar. In een brief van 25 november 1881 meldde F.J.H. Beuijssen aan Smits, dat de ornamentiek naar Amsterdam was afgezonden.³³³ In

³³⁰ Archief Adema's Kerkorgelbouw, Hillegom. Brief van Philbert aan P. J. Adema, 25 oktober 1871. Copie uit het orgelarchief Cor Boer, met dank aan A. Lases voor het verstrekken daarvan.

³³¹ SA Bg6.

³³² SA., Bg88

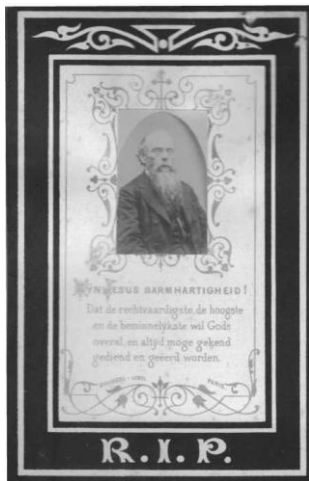
³³³ SA., Bg117.

de loop van 1882 voltooide Smits het orgel. Een overzicht van de werkzaamheden en de daaraan verbonden kosten stuurde de orgelcommissie naar Reek.

Over de toonhoogte zijn geen notities gevonden, maar na bestudering van het pijpwerk kan gesteld worden dat de toonhoogte in 1864 van $a'=427$ Hz bij de voltooiing in 1882 werd opgetrokken naar $a'=429$ Hz. Volgens een mededeling van H.W.J. Smits (III) was de Holpijp 4 voet met de Dulcina 4 voet zwevend gestemd, zodat er een soort Voix Célèste op 4 voets hoogte aanwezig was.

Zoals bij meerdere grote orgels van Smits functioneerde ook hier de gecompliceerde mechaniek niet optimaal en was het toucher te zwaar, maar Frans Smits (II) had geen vertrouwen in een Barker hefboom, omdat hij twijfelde aan de precisie en de stabiliteit.³³⁴ Er was dus nog wel wat te verbeteren. Uit het rekeningboek blijkt dat Smits 30 september in Amsterdam was, waarschijnlijk om het een en ander te op te lossen. In een volgende brief van Kupers is er alleen sprake van de jaarlijkse stembeurt.

Tot en met juli 1892 gaf Frans Smits (II) jaarlijks het orgel de onderhouds- en stembeurten. In deze periode voorzag Kupers het orgel met een extra koppeling van het Rug- (voet)werk aan het Bovenwerk. Het nog resterende bedrag van bijna f. 1000,- werd gedurende die periode met f. 100,- per jaar afbetaald.³³⁵

Het moge duidelijk zijn dat dit orgel van Smits in meerdere opzichten ook een orgel van Kupers genoemd zou kunnen worden. Smits voerde het werk uit, maar het concept, inclusief de aanvankelijk enigszins Zuid-Duits georiënteerde dispositie, met de latere Franse invloeden was van Kupers. Bij een van de bezoeken van Kupers aan de familie Smits in Reek raakte hij, nog steeds vrijgezel zijnde en inmiddels achter in de vijftig, verliefd op Matthia Arts, een dertig jaar jongere Reekse vrouw, waar hij mee trouwde. Hij vestigde zich in 1891 of '92 te Reek waar hij tot zijn dood gelukkig was met zijn Matthia en het Reekse orgel van Smits.

Na het vertrek van Joh. Kupers uit Amsterdam nam Adema het onderhoud van het orgel van *De Duif* over. De firma P.J. Adema & Zn plaatste in 1896 een pneumatische hefboom voor het Hoofdwerk, vernieuwde het grootste gedeelte van de mechaniek en verving de 6 spaanbalgen door een magazijnbalg. Harrie Smits schreef op 11 mei 1941 hierover aan de organist van Schijndel.³³⁶

Bidprentje van Johan F.M. Kupers (SA., H49).

Onder advies van A. Bouman vond er in 1941-1942 een grote ingreep plaats door de orgelmakers J. Adema en H. Schreurs. Ook voor het Bovenwerk plaatsten zij een pneumatische hefboom en de dispositie werd ingrijpend veranderd.

Ondanks meerdere pogingen van de firma Adema en bezorgde vrijwilligers om het orgel speelbaar te houden raakte het instrument steeds meer in verval. Dit was mede het gevolg van het feit dat in 1974 de parochie van Sint Willibrordus werd opgeheven en besloten werd het kerkgebouw te slopen. Een door parochianen gevormde actiegroep wist het gebouw en het orgel te behouden. In 1995 vond de overdracht plaats van de kerk en haar inventaris naar het Amsterdams Monumenten Fonds en kwam er naar 21 jaar de weg vrij om serieus plannen te gaan maken voor de restauratie. Omdat het kerkgebouw eerst gerestaureerd moest worden demonteerde de firma Vermeulen in 1997 het instrument en bracht het over naar Weert. Na enig geharrewar besloot het bestuur van Stadsherstel Amsterdam (en het AMF) in samenspraak met de rijksadviseur de restauratie op te dragen aan de firma Elbertse in samenwerking met de firma Flentrop. De opdracht was: het orgel zo goed als mogelijk was terug te brengen in de situatie van 1882. Op 25 september 2006 vond de ingebruikname plaats.

AMSTERDAM, R.K. Parochiekerk van Sint Franciscus van Assisi, De Boomkerk.

³³⁴ Zie hoofdstuk III, SA., H70b.

³³⁵ SA., H7.

³³⁶ SA., H210b.

Tijdens het werk van F.C. Smits (II) aan het orgel van de St.-Willibrord binnen de veste, De Duif, ontving hij van Johan Kupers een klein briefje:

*Amice, Allervriendelijkst verzoek van den Heer J.J. Bartels, Kerkmeester van de kerk Het Boompje. Uw antwoord, (liefst gunstig,) te mogen weten vóór de laatdiensd van morgen, om alsdan dit te kunnen mededeelen. Wees dus zoo goed ZE. , wonende Amstel bij de Munt no. 24 hedenavond nog een besluit te laten weten, tenzij gij, misschien morgen zelf naar het Boompje gaat om met hem persoonlijk nader te spreken. Uw. Joh. Kupers Amsterd. 23 Sept. 82.*³³⁷

Er is niet vermeld waarvoor de heer Bartels Smits wilde spreken.

Tweemaal gaf F.C. Smits (II) het orgel van Joannes Pieters Hilgers,³³⁸ waaraan later ook L. van den Brink met zijn zoon en Gradussen werkten, een grondige onderhoudsbeurt.³³⁹

AMSTERDAM, Muiderkerk van de Hervormde Gemeente

Volgens het opschrift op een plaatje, aangebracht boven het manuaal is het orgel gemaakt door F.C. Smits (II) in 1870 en door de Hervormde Gemeente van Amsterdam in 1943 gekocht uit de nalatenschap van de familie Smits. In een brief d.d. 2 oktober 1945 schreef A. Bouman hierover:

*Tevens kan ik U mededelen, dat op mijn advies de Nederlandsch Hervormde Gemeente te Amsterdam heeft besloten het bij U staande pijporgeltje te koopen voor den door U genoemde prijs (was dit niet f. 300,- of f. 350,-?) ten einde als hulporgel te worden gebruikt in haar Kerkgebouwen, en voorloopig in de Elteterkerk aan de Kramatweg te Amsterdam-C [Elthetokerk, Kramatweg 52], waar het orgel door brandbommen is verwoest.*³⁴⁰

Later kreeg het een plaats in de tramremise in de Kromme Mijdrechtstraat, waar een ruimte als kerkzaal was ingericht. Vandaar is het verhuisd naar verschillende locaties in Amsterdam. Het stond onder meer van 1955 tot 1959 in de Maranathakerk, die nu de Dominicanenkerk is, in de Nieuwe- Zijdskapel en in de Muiderkerk.

Amsterdam, Nieuwezijdskapel. (Foto T. den Toom, 1975)

Daar is het orgel bij de brand in november 1989 gedeeltelijk verloren gegaan. Het restant lag opgeslagen bij Kaat en Tijhuis in Kampen. Volgens een opgave van de heer O. Brandsma van de firma Kaat en Tijhuis betreft het: *Bourdon 8', 8 houten pijpen rest orgelmetaal; Salicet 8 discant compleet; Viool Prestant 4' compleet; (Roer)fluit 4' een aantal pijpen ontbreken; Violine 2'af c klein compleet. Klavier-mechanieken, windlade, balg, klavier en registerbord (1945, met naamplaatje als omschreven door de heer Jongepier).* In 2013 kocht T. Nagel uit Den Bosch het.

ARNHEM, R.K. Gesticht Insula Dei.

Het klooster, verzorgingstehuis en kweekschool, Insula Dei, gesticht in 1845 door de Zusters van Liefde uit Tilburg bevond zich aan de Beekstraat in Arnhem. Er zijn geen gegevens over de maker van het orgel in de kapel van dit gesticht gevonden. In het begin van de twintigste eeuw trof Smits dit orgel verwaarloosd aan:

³³⁷ SA., B1C155.

³³⁸ Inscriptie in de kern van de C-pijp van de Prestant 8 voet.

³³⁹ SA., H7.

³⁴⁰ SA., H215.

*Bij de tongw. Insula Dei, Arnhem, zaten de stemkrukken muurvast, de koppen en de voeten moesten ruimer en later weer ingenomen (natuurlijk) eenige zelfs opgesneden, het oxijd wit als poeder, dat ook als brokken van de koppen af; heb alle gedemonteerd, heet gestookt tegen steekvlam, geparafineerd, zeer tijd rovend werk en waarschijnlijk niet afdoende.*³⁴¹

Vanaf 1908 had F.C.J. Smits (III) het orgel in onderhoud. Meestal was hij tweemaal per jaar in Arnhem. Voor het laatst op 27 april 1928, dus zes weken voor zijn overlijden. In zijn dispositieboek noteerde A. Bouman de dispositie met daarbij de aantekening: *ca. 1900 Gradussen*³⁴². De notitie *ca. 1900* kan niet juist zijn. Als Gradussen dit orgel voorzag van een pneumatische transmissie, dan moet dat vóór 1900, of na 1928 gebeurd zijn.

Bij de slag om Arnhem in september 1944 ging het orgel verloren.

ARNHEM, R.K. Parochiekerk van Sint Walburgis.

In de periode 1908 tot 1915 had F.C. Smits (III) het orgel van de Walburgkerk te Arnhem in onderhoud. Het rekeningboek van Smits vermeldt kleine bedragen, gemiddeld f 10,-, dus zijn er geen bijzondere werkzaamheden verricht. In die tijd lag het klooster Insula Dei vlakbij de Walburgkerk en combineerde Smits meestal de stembeurten om de onkosten aan reisgeld te beperken. De bedragen voor het klooster noteerde Smits met *Arnhem zusters* of ook wel zonder plaats aanduiding *Insula Dei* en voor de kerk *Arnhem St.-Walburg* of alleen maar *Arnhem*. Door deze laatste aanduiding is het niet met zekerheid te zeggen of Smits aan het Walburgorgel werkte, of misschien nog een ander orgel onderhanden had. Dat betreft ook een notitie van de uitgaveboekingen.³⁴³

1926	Oct 12	Retourvracht kisten uit Arnhem (Jan f 1,-)	2,60.
	Oct 13	Arnhem, ruim 14 dagen, behalve loon Jo [Jo Ketterings]	f 45,30
		met inbegrip van f 5,50 heenvracht (bestel goed) kisten.	

De aard van de werkzaamheden is niet aangegeven. De uitgaven aan loon voor zijn meesterknecht Jo Ketterings noteerde Smits op aparte loonlijsten. De ontvangsten in deze periode zijn niet meer opgeschreven – Frans Smits (III) was toen al ernstig ziek en kon het werk nauwelijks meer aan -, zodat het uiteindelijk in rekening gebrachte bedrag niet bekend is.

Het orgel van de St.-Walburgkerk was gemaakt door de gebroeders Gradussen uit Winssen. Deze orgelmakers plaatsten omstreeks 1880 drie orgels te Arnhem: in de St.-Eusebius-, de St.-Walburgis- en in de St.-Martinuskerk. Omstreeks 1800 was de oude St.-Walburgkerk in gebruik als arsenaal en paardenstal. In 1808 werd door Lodewijk Napoleon de kerk aan de katholieken terugggegeven. Het kerkbestuur verwierf een tweedehands orgel, afkomstig uit Elten.³⁴⁴ Bij de restauratie van de kerk had de architect Th. Molkenboer de vierkante pijlers laten afhakken om ze met gotisch stuc te laten bezetten. De pijlers waren daardoor dermate verzwakt dat op 8 November 1854 de noorder toren instortte en het orgel verwoestte. Na de ingebruikname van de kerk op 1 Mei 1855 kwam er een klein, waarschijnlijk wederom tweedehands orgel, dat in 1882 vervangen werd door het instrument van de gebroeders Gradussen.³⁴⁵ Het Walburgorgel was nagenoeg identiek aan het instrument dat Gradussen in 1875 in de St.-Eusebiuskerk plaatste, zij het dan dat het orgel in de St.-Walburgkerk was geplaatst in twee hoog opgaande kassen: Hoofdwerk aan de noordzijde en het Positief en Pedaal aan de zuidzijde van de koorzolder. Visueel waren beide kassen met elkaar verbonden door een loos positieffront met vijf brede velden over bijna de gehele breedte van de balustrade. Het parochie-archief van de St.-Walburgkerk werd in de laatste oorlog grotendeels verwoest, maar het bestek van het Gradussen-orgel bleef bewaard, doordat Herman Strategier, toentertijd organist van de Walburgkerk, het vóór de oorlogshandelingen onder zijn hoede had genomen.³⁴⁶

Opmerkelijk is, dat het orgel van Gradussen over de gehele breedte van het oxaal aan de voorzijde van de balustrade voorzien was van stomme pijpen, ter verbinding van de twee orgelkassen, die aan de noord- en zuidzijde van het zangkoor waren opgesteld.

³⁴¹ Gedeelte van een verhaal over loodwit in een concept voor een brief aan Petrus de Bree in 1933 van H. W. J. Smits. SA.,H170b.

³⁴² Orgelarchief T. den Toom, Hilversum.

³⁴³ SA., H8, p. 8a.

³⁴⁴ Broekhuizen, A 82

³⁴⁵ *De Kerk & de Parochie van St. Walburgis te Arnhem*. Gedenkboek bij het eeuwfeest van de teruggave der kerk 22 Juli 1908. Arnhem, 1908. En: Rossum, J. J. H., 1962

³⁴⁶ Voorlopig aanwezig in het archief J. Boogaarts

De Smitsen hadden wel waardering voor de zorgvuldige aanpak waarmee de gebroeders Gradussen het vak beoefenden, maar zij vonden hun werk artistiek niet van grote betekenis. In een van zijn brieven schreef H.W.J. Smits daarover: *op de monumentenlijst paraseert ook het Walburgis-orgel, Arnhem; dat is het grootste werk van Gebrs. Gradussen te Winssen, G. eenvoudige lieden en bewoners van 'n boerenhuis, maar die heel wat gepresteerd hebben, en solied werk ook. Zonder echter daarbij voldoende zijde te spinnen als dekking voor den ouden dag, zooals achteraf kwam te blijken. Ze hebben ook een orgel geplaatst in de zgn Boonskerk (Franciscus) è. costi [Amsterdam]. Van het Walb. -orgel zijn metalen binnenpijpen door zink vervangen geworden.*³⁴⁷

Het is niet uitgesloten, dat het vervangen van de *metalen binnenpijpen door zink* betrekking heeft reeds hierboven vermelde post van 12 en 13 oktober, 1926. Dat moet dan gedaan zijn ruim tien jaar nadat het orgel door Bik in 1915 was gepneumatiseerd.³⁴⁸ Het Gradussen-orgel in de St.-Walburgkerk te Arnhem werd in september 1944 tijdens de „slag om Arnhem” verwoest. Het Gradussen-orgel van de St.-Eusebiuskerk, die in november 1982 buiten gebruik gesteld werd, is door de firma Leeftang in 1985 geplaatst in de St.-Walburgkerk.³⁴⁹

³⁴⁷ SA., B78b.

³⁴⁸ Het Orgel, jrg. 1915.

³⁴⁹ J. Boogaarts: *Orgel St.-Eusebius- naar St.-Walburgiskerk*, Arnhem, 1982 en *De Orgelencyclopedie* X, p 181.

BAARDWIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Clemens.

Ter vervanging van de oude waterstaatskerk bouwde men in 1896-1898 onder leiding van de architect N.J.H. Groenendaal een nieuwe neogotische kerk, In het archief van Smits komt slechts een zin voor over Baardwijk:

1897 30 Juli het orgel afgebroken, 2 man, 5 dagen, ontvangen f. 45,00.³⁵⁰

Het betreft hier het orgel uit 1870, dat Schutjes vermeldde.³⁵¹ Dit orgel werd niet meer in de nieuwe kerk herplaatst. Enkele conische houten pijpen van dit instrument lagen omstreeks 1970 nog in de sacristie. In 1958 plaatste Vermeulen een nieuw instrument.

BAEXEM, R.K. Parochiekerk van Sint Jan de Doper.

In het Smits-archief bevindt zich de volgende notitie:³⁵²

Baexem, 1840 4 Febr. Wegens een nieuw orgel kast en blaasbalken,

	1	Prestant	4 voet in 't front tin	
	2	Fluit	8	
	3	Holpijp	8	
	4	Octaaf	2	
	5	Sifflet	1	
	6 en 7	Trompet 8 bas – disc.		
		te samen	f. 1000,00	
1840	4 Febr.	Ontvangen op rekening de som van	700,00	
	14 Febr.	ontvangen	<u>100,00</u>	
				800,00
		van de pastoor van Megen ontvangen	<u>100,00</u>	
				900,00
	9-mei	ontvangen van Heerbroer	25,00	
		ontvangen nog	75,00	
		voldaan .		1000,00
1843	20-mrt	1 dag	gratis	

De pastoor van Megen was Jacobus van Amstel, afkomstig uit Reek; en de Heerbroer van Frans Smits (I) was Wilhelmus Josephus Smits, die pastoor te Reek was. In het archief van Smits zijn verder geen gegevens aanwezig.

In 1850 werd de oude kerk door een nieuwe vervangen en daarin plaatste F. Loret Vermeersch te St.-Nicolaas in België³⁵³ een nieuw orgel. Dat orgel verving Vermeulen in 1917 door een nieuw instrument.³⁵⁴ De kerk van Baexem werd in 1944 door de Duitsers opgeblazen. In 1951 plaatste Verschueren een nieuw orgel.

BAKEL, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

Over de geschiedenis van het oude orgel van Bakel zijn tot nu toe geen gegevens gevonden. Er bevindt zich echter een interessant document in het Bisschoppelijk archief in 's-Hertogenbosch, ongedateerd maar vermoedelijk geschreven omstreeks 1790. Het is een kopie van een brief, die de Vicaris Generaal, Antonius van Alphen, schreef aan H.H.M. (Hunne Hooge Mogendheden De Staten Generaal), als antwoord om een gevraagd advies betreffende een verzoek van de pastoor van Bakel. Dit schrijven geeft enigszins een inzicht over de toen heersende verhoudingen en over de denkwijze over het orgel in de liturgie.³⁵⁵

Als pikante bijzonderheid kan opgemerkt worden, dat deze brief van vicaris Van Alphen waarschijnlijk persoonlijk gericht was aan de "Gestr." Mr. Jan van Heurn. Van Heurn was niet alleen lid van de Provinciale Staten, maar ook naast nog vele andere functies lid van de commissie van advies van advocaten inzake

³⁵⁰ SA.,H7

³⁵¹ Schutjes III, p. 165.

³⁵² SA., Bg2.

³⁵³ Broekhuizen B 128, c205

³⁵⁴ J.W.P. Peeters, 250 jaar Orgelmakers Vermeulen 1730-1980. Weert 1980, p. 91.

³⁵⁵ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Bakel.

geschillen over kerkgebouwen in het departement Brabant. Het parochiearchief van Bakel geeft verder geen uitsluitsel over deze kwestie, maar het ligt voor de hand te veronderstellen, dat de pastoor van Bakel, Johannes van Grinsven, geen toestemming heeft gekregen een orgel te plaatsen.

Ruim een halve eeuw later, op 30 augustus 1843, verzocht de toenmalige pastoor Joannes van der Donk aan de opvolger van Van Alphen, Henricus den Dubbelden een orgel te mogen aanschaffen. De bisschop gaf toestemming *als het maar bestaanbaar blijkt te zijn met de kerkekas, maxime organist [...] item wegens de choristen zoo nogtans dat deze gemotiveerd zijn*. Op 9 september 1847 schreef de pastoor: *Hoogwaardigste Heer. Dewijl het orgel van onze kerk binnenkort zal zijn afgewerkt verzoek ik U het salaris van den organist en blazer te willen bepalen....* In deze brief wordt daar uitvoerig op ingegaan, ook met betrekking tot de omliggende plaatsen, en pas in november 1850 werd de correspondentie hierover afgesloten. Pastoor Van der Donk nodigde de bisschop uit om de ingebruikname van het orgel op 21 september 1847 bij te wonen.³⁵⁶

In het najaar van 1879 nam Frans Smits (II) het orgel van Van Hirtum³⁵⁷ onderhanden. Bij deze restauratie plaatste hij een reguleur en herzag de intonatie:

1879 *schoongemaakt, reguleur en geïntoneerd* *f. 366,00.*

Begin december was het orgel weer speelklaar.³⁵⁸ Smits werkte nog eens 2¼ dag aan dit instrument in de eerste week van december 1883.

In 1905 plaatsten de gebroeders Gradussen een nieuw orgel met een pneumatische tractuur.

BALGOIJ, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes de Doper.

De oude kerk van Balgoij, die in 1609 door de hervormden genaast was, kwam in 1805 weer in handen van de katholieken. De kerk was echter in een zeer slechte staat en na vele pogingen om het gebouw te behouden werd uiteindelijk besloten om het te slopen. Antonius Reijnen, vanaf 1848 pastoor van Balgoij, liet in 1852 een nieuwe kerk bouwen in de zogenoemde waterstaatsstijl, tegen de toren van de oude kerk.³⁵⁹ Van het parochie-archief uit de negentiende eeuw is weinig bewaard gebleven.

Uit het archief van Smits blijkt echter dat F.C. Smits (I) in Mei 1854 een opdracht kreeg om in de vernieuwde kerk van Balgoij een nieuw orgel te bouwen. Juist een maand daarvóór, had Smits een opdracht aangenomen voor een nieuw orgel voor de St.-Lambertuskerk in Beers. Voor beide orgels maakte de schrijnwerker F.L. Smits te Cuijk (geen familie) een nagenoeg identieke kast: *Juni 1853 Balgoij orgelkast in eikehout f. 325,-*.³⁶⁰

De begroting en de ontwerpdispositie die F.C. Smits voor Balgoij maakte is bewaard gebleven.³⁶¹

In deze ontwerpdispositie verwijzen, zoals gebruikelijk de getallen 2 tot en met 6 in de kolom vóór de bedragen naar de mensurering van het pijpwerk. In het archief van Smits bevindt zich een gedetailleerde tekening van de plattegrond en het front en van de balgenstoel met alle maten.³⁶²

Bovendien is er voor de berekening van de kosten van het orgel van Dussen ter vergelijking ook de dispositie van Balgoij genoteerd.

Daar is voor het Positief nadrukkelijk sprake van een zijwerk en van de twee blaasbalgen zijn de afmetingen gegeven: 8 x 4 voet. Bij de ingebruikname met Pinksteren 1855 ontbrak de windlade en het pijpwerk (uitgezonderd de frontpijpen) van het Positief en op het Hoofdwerk waren twee plaatsen open gelaten om daar later de Bourdon 16 en de Fluit 4 op te stellen.

³⁵⁶ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Bakel.

³⁵⁷ Grégoir, p. 187 geeft een verkeerd jaartal.

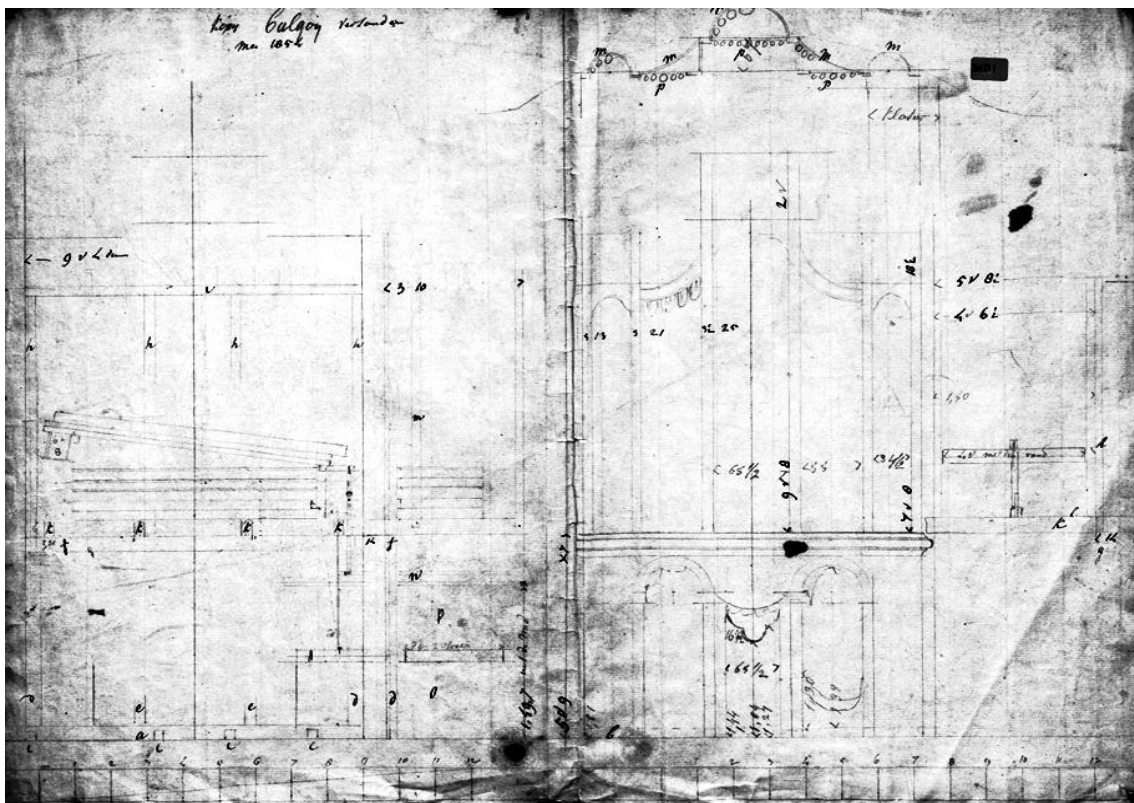
³⁵⁸ SA., H7.

³⁵⁹ Schutjes, III, p. 188.

³⁶⁰ De orgelkas van Beers (zie aldaar) is zeker van de hand van F.L. Smits. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat een tweede, gelijke kas voor Balgoij ook door F.L. Smits is gemaakt.

³⁶¹ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Bakel.

³⁶² SA., B1D1.

Balgoij, St.-Janskerk. Tekening van de kas en de balgenstoel. F.C. Smits (I), 1854. Potlood, 442x561 mm. (SA., B1D1).

Smits had het orgel tot en met 1877 en later van 1900 tot maart 1912 in onderhoud. Kuijte maakte in 1887 enkele aantekeningen over het orgel van Smits en vernieuwde de balg.³⁶³ In de rekeningboeken van Smits staan twee opvallende posten:³⁶⁴

1872 20 July 12 dagen. Nieuwe trompet, voldaan f. 40. 00.

En:

1900 14-jul front f. 305.00.

Later schreef H.W.J. Smits hierover:

*en in 1902 het bovenfront Balgoij, dit echter niet vanwege gr. [auw]tin. [vorming] doch door een domfruttigheid. Beide vervangen met 87% tin en bij Verschuieren laten schaven (met de hand is dat naar huidige opvattingen zwaar werk)*³⁶⁵

Onder leiding van de architect J. van der Valk bouwde men in 1913 een nieuwe kerk. Het orgel van Smits werd verkocht: *Opbrengst van verkochte goederen: c Oud orgel 650,00. Ad. c/ Volgens machtiging 23 Febr. 1914 n°. 456 daarvoor gekocht een harmonium.*³⁶⁶

Het kerkbestuur verkocht het orgel van Smits (I) aan de R.K. parochie te Velp (Gld.)³⁶⁷ en plaatste in de nieuwe kerk een harmonium. De firma Vermeulen leverde in 1924 voor fl. 6420,- een nieuw orgel. De ingebruikname vond plaats op 7 september.

³⁶³ De Mixtuur 51, p. 11.

³⁶⁴ SA., Bg6.

³⁶⁵ Brief aan P. de Bree, 6 februari 1933. SA., H170a.

³⁶⁶ PA., Rekening en Verantwoording 1913.

³⁶⁷ Zijlén, A. van, *Geschiedenis van de Maasdorpen Overasselt, Nederasselt, Balgoij en Keent*. 1978, p. 82.

BATAVIA, (Jakarta), Kathedraal, Maria ten Hemel Opgenomen.

Henricus van der Grinten, geboren in 1811 te Eindhoven en op 19 december 1835 priester gewijd, ontving zijn benoeming als kapelaan te St.-Oedenrode in 1836. Tijdens zijn kapelaan schap maakte F.C. Smits (I) het orgel voor de St.-Martinuskerk aldaar. In die periode ontstond er een hechte vriendschap tussen kapelaan Van der Grinten en Frans Smits. Kapelaan der Grinten werd in 1848 pastoor van Semarang en in 1854 van Batavia ³⁶⁸ Een legaat van een zekere Cramer uit Amsterdam stelde hem in staat een orgel aan te schaffen. In een brief van 23 februari 1858 aan het R.C. Kerk- en Armbestuur te Batavia schreven de Gebrs. Cramer, dat zij het bedrag ad f 2690 aan C.F. Lurasco aan de Prinsengracht 'in dépôt' hebben gegeven. Dit als antwoord op een brief uit Batavia met de mededeling dat uit hoofde van plaats gevondene verzakking der fundamente der kerk, besloten is voorshands geen gevolg te geven aan het plan tot het doen vervaardigen van een orgel. ³⁶⁹ De kathedraal, aanvankelijk een oud overheidsgebouw, in de jaren 1828 - 1829 gerestaureerd en omgebouwd tot kerk, bevond zich in een slechte staat en ondanks vele restauraties en verbouwingen heeft men niet kunnen voorkomen dat het op 9 April 1890 ineenstortte. ³⁷⁰ Eerst nadat het verzakken der fundamente in 1858 verholpen was kon men weer aan het orgel gaan denken. Over het oude orgel zijn geen gegevens bekend behalve dat,

Ons vorig orgel door de insekten zoo radikaal vernield was, dat het op zekeren dag, als een ledige zak in elkander viel. Voor de overgebleven materialen bood men ons 40 gulden. Niets was overgebleven dan de ijvoiren touchen en pijpen, die bleken van zink ³⁷¹ te zijn, in plaats van tin. ³⁷²

Smits ontving de definitieve opdracht bij schrijven van 7 november 1859. ³⁷³

Omstreeks de jaarwisseling 1859-1860 ontwierp Smits het orgel voor Batavia en stuurde het plan aan pastoor Van der Grinten toe. ³⁷⁴

Het concept van deze brief is in het Smits-archief bewaard gebleven. Een paar zinnen zijn daarin enigszins anders geformuleerd. Een alinea heeft Smits echter niet in de definitieve brief opgenomen:

Ik heb de vorige week van den Eerw. Heer Deken van Eijndhoven horen zeggen, dat bij UEerw, het voornemen bestaat om een hollandsche vacantie te maken, en als dit het geval zijn zal, en UEerw, gaat dan na Batavia terug en een mijne zonen kon UEerw, dan verzeilen, dit zoude voor hen die reis aannemelijker maken. Dan zal alles wel veel geld kosten, doch voor het Oost niet schrikverwekkend. ³⁷⁵

Van de brief die Smits op 7 januari 1860 naar Batavia stuurde maakte hij later alsnog een kopie. ³⁷⁶

In een tweede versie van deze nota is het opvallend dat de bedragen verschillen. Ze geven enigszins een indruk van de manier waarop Smits de prijs van zijn orgels begrootte. ³⁷⁷ Windlade, balgen en kast geven geen verschillen, ook de totalen van manuaal - f 1520 - en positief - f 730 - zijn gelijk. In de reeds eerder aangehaalde brief van 23 Juni, 1860 ³⁷⁸ schreef pastoor H. van der Grinten onder meer:

De dispositie van het orgel, opgegeven bij Uw schrijven van 7 Jan. j. l. is ons uiterst bevallen. Gaarne hadden wij de orgelkast voorop, in het front van het zangkoor, doch mijns bedunkens, behoeft hierdoor geene verandering in de toegezonden schets gemaakt te worden, dan alleen eenige frontpijpen aan den voorkant. Ook de ornamenten aan de orgelkast te brengen, op den midden en zijtoren, aan weerszijde eenige muzijktröfeën, waardoor de kosten f 200 meer zouden bedragen; dat voorstel bevalt ons zeer goed. Vooral waarde vriend! moet ik UEd. opmerken geen zachthout te gebruiken, ik meen U zulks in mijn vorigen brief geschreven te hebben, om de insekten, die hier alle zachthout totaal vernielen. Thans gebruiken wij in de kerk een Melodium

. . . . Het plaatsen van het orgel en inelkander zetten zal wel wat in hebben, maar met eene volledige teekening, bijzonder omtrent het mechaniek zullen wij wel klaar komen. Er zijn hier onder de militairen zeer knappe menschen, in allerlei vakken;

³⁶⁸ Schutjes, II, p. 293, beschrijft hem als een vriend der armen en een deftig en ijverig priester.

³⁶⁹ PA., Kathedrale Kerk Djakarta. Een broer van de orgelmaker E. Vermeulen, pater H. Vermeulen O. F. M. ; als pastoor werkzaam in Rangkasbitung, was zo vriendelijk alle gegevens over het Smits-orgel uit het kathedrale archief te Djakarta op te diepen.

³⁷⁰ Afbeeldingen van de kathedraal van 1829-1880 en van 1880 tot 9 April 1890 en van 1891 tot heden alsmede een beschrijving van de geschiedenis zijn opgenomen in *Sejarah Gereja Katolik Indonesia*, Dl. II, p. 19-20.

³⁷¹ Hier is waarschijnlijk bedoeld bladmetaal, vertind dun plaatstaal, in de orgelmakerij meestal aangeduid met blech.

³⁷² Brief van pastoor H. v. d. Grinten aan F.C. Smits (I) van 23 Juni, 1860. SA., B1E3C.

³⁷³ SA., B1E1abc.

³⁷⁴ PA., Kathedraal, Djakarta.

³⁷⁵ SA., B1E2.

³⁷⁶ SA., H3 p. 13.

³⁷⁷ SA. B1E6 en H3, p. 13

³⁷⁸ SA., B1E3.

daarmede zullen wij wel geraken, met eene goede teekening. De eenige orgelmaker, die hier is geweest, Van Oeckelen van Breda, is eenige jaren geleden van hier naar Boston in N. Amerika vertrokken.

Frans Smits (I) had het orgel reeds ontworpen en begroot. Dat wil zeggen een instrument met één windlade van 108 cancellen en de windvoorziening in de onderkast. De uiterste consequentie van het verzoek van pastoor Van der Grinten in deze brief was echter, dat Smits een balustrade-orgel zou leveren met een dubbel front en dus met een positieflade in de onderkast. Het lijkt aannemelijk te veronderstellen dat Frans Smits koos voor de voorgestelde oplossing van pastoor Van der Grinten om eenvoudig zijn eerste conceptie te handhaven en een loos onderfront erbij te ontwerpen.

Doordat alles nauwkeurig moest worden omschreven zodat een leek de mogelijkheid had om het gehele orgel in elkaar te zetten, kostte het project toch al veel meer tijd dan normaal het geval zou zijn geweest. Bovendien droeg de overlegsituatie (op grote afstand, per brief, met de boot) er niet toe bij om gemakkelijk een geheel nieuw plan ter tafel te brengen. Hierdoor heeft het orgel een andere opstelling dan het front doet vermoeden. De tekening van Smits is te vaag om hier weer te geven. Maar een reconstructietekening van het front is in dit boek opgenomen. Daarop is duidelijk te zien, hoe Smits heeft getracht de eigenlijk

te brede en strakke onderkast, althans voor een balustrade-orgel, door een grote detaillering, enigszins een acceptabele vorm te geven.

In een brief, ongedateerd, waarschijnlijk geschreven in juli 1861 aan zijn zoon Antoon, meldde hij: *Ik vermeen met het orgel voor Batavia kant en klaar te zijn met het feest van St.-Donatus [7 augustus], het zal mij zeer aangenaam zijn de Heer Luipen met Ueerw. te ontvangen.*³⁷⁹ Smits heeft werkelijk zeer zorgvuldig het instrument in al zijn onderdelen beschreven. Het is niet doenlijk om in kort bestek een volledige weergave van alle stukken op te nemen. Zij vormen echter een goed beeld van de werkwijze van Smits in deze periode. Om daarvan een indruk te geven zijn hier enige zaken vermeld.

Als voorbeeld een afbeelding van het begin van de beschrijving van alle maten van het houtwerk aan de orgelkas. Deze beschrijving hoort bij een werktekening, die eveneens in het Smits-archief bewaard gebleven is. Helaas is het document te vaag om hier weer te geven³⁸⁰

³⁷⁹ SA., H52b.

³⁸⁰ PA., Kathedrale kerk te Djakarta.

Begin van de werkschrijving door F.C. Smits (I)
PA Djakarta Kathedraal

Een nog beter inzicht in zijn werktrant geeft de beschrijving, die Smits maakte van de onderdelen, zoals ze in 38 kisten verpakt werden. Juist deze uitzonderlijk omstandige beschrijving, noodzakelijk omdat hij zelf niet naar Batavia ging, is de meest uitvoerige documentatie die er van

een Smits-orgel bestaat. Vooral uit de aanwijzingen, die hij hierbij gaf voor de montage kan men constateren, met welk een grote zorgvuldigheid de orgelmaker zijn werk uitvoerde.

Blijkens de laatste opmerking van deze beschrijving had Smits nog meer aanwijzingen willen geven. Met de vermelding *omdat de schipper moet vertrekken* bedoelde Smits de binnenvaartschipper, die het orgel naar Rotterdam moest vervoeren. Ook de orgels, die hij voor de Nederlandse kerken maakte, vervoerde hij bij voorkeur per schip. Daags na deze verscheping stuurde hij een uitvoerige brief naar pastoor Van der Grinten, die vooral interessant is vanwege de daarin beschreven problematiek ten aanzien van het intoneren. Ook hieruit blijkt weer duidelijk met hoeveel zorg Smits zijn instrumenten maakte. Het is roerend te bespeuren hoe hij hier een leek de principes van het intoneren probeert bij te brengen.³⁸¹

Pastoor van der Grinten antwoordde op 14 November:

Met innige vreugde ontving ik UEd. geachte letteren van den 20 Septbr. 11, uit welk ik vernam, dat het orgel weldra naar Batavia onder zeil zou gaan.

En verder onder meer:

Ik heb vernomen, dat te Soerabaya een militair is, die een knap orgelmaker moet zijn. Ik zal den generaal verzoeken, hem naar Batavia over te plaatsen en dan zal het wel teregt komen.

Maar toch met de belangrijkste mededeling dat zonder certificaat van oorsprong er op het orgel 30% van de totale waarde aan invoerrechten betaald moesten worden.³⁸² Dit laatste was Frans Smits inmiddels ook duidelijk geworden door een mededeling van de scheepsmakelaar P.A. van Es te Rotterdam.

De brief van 14 november van pastoor van der Grinten kruiste een schrijven van 4 november van Smits. Daarin kwam Smits nogmaals terug op de behandeling van het pijpwerk, met name de tongwerken.³⁸³

³⁸¹ PA., Kathedraal Diakarta.

382 SA., H1E13.

³⁸³ PA., Kathedrale Kerk, Djakarta.

Nadat Frans Smits een uitvoerig request had ingediend, om alsnog een certificaat van oorsprong te verkrijgen, ontving hij op 15 Januari 1862 bericht, dat dit was afgewezen.³⁸⁴

Een maand later, nadat pastoor Van der Grinten een uitvoerige en moeilijke reis door de binnenlanden van Borneo had gemaakt stuurde Frans Smits op 18 februari 1862 de pastoor nogmaals een brief.³⁸⁵

Opmerkelijk daarvan is dat Frans Smits de aanhef gebruikte: *Wel Eerwaarde Heer en vriend*. Het antwoord van Van der Grinten vogde op 30 april 1862³⁸⁶, en dat was zijn laatste brief aan Frans Smits.

Pastoor Van der Grinten stierf te Batavia 23 Januari, 1864, *alwaar zijn vroegtijdige dood zeer werd betreurd*.³⁸⁷ Uit latere jaren zijn er geen berichten over het orgel bewaard gebleven, behalve dan een opmerking in een brief van pastoor M. van den Elzen aan Smits van 26 Juli 1865, waarin hij schrijft: *In Batavia staat nu sedert drie jaren een orgel in de Roomsch-Kath. kerk, dat ik meen uit Uwe fabriek afkomstig te zijn*.³⁸⁸

Zoals reeds vermeld werd het oude kerkgebouw op 9 April 1890 grotendeels verwoest. Waarschijnlijk is toen ook het Smits-orgel vernield. In de nieuwe kathedraal, gebouwd in 1890 plaatste de firma C. Weigle in 1900 een nieuw orgel met opusnummer 240.

BATENBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Victor.

De leerling van P.J.H. Cuypers, C. van Dijk, kreeg de opdracht voor de bouw van een nieuwe kerk ter vervanging van de oude schuurkerk uit 1829. In 1875 werd de neogotische kerk voltooid en provisorisch in gebruik genomen. De officiële inwijding vond plaats in augustus 1881. Frans Smits (II) plaatste het orgel van Vollebregt in de nieuwe kerk, maar het was van meet af aan duidelijk, dat dit kleine instrument ontoereikend was voor de grote nieuwe ruimte. Het kerkbestuur verzocht Smits een nieuw orgel te maken. Zijn ontwerp en de beschrijving zijn in het archief van Smits aanwezig. De oorspronkelijk opgegeven registers Portunaal 8 vt en Gemshoorn 2 vt zijn doorgestreept en vervangen door Voix Célèste 8 vt en Violine 2 vt. De Harmonica 8 vt is er later bijgeschreven. Op het eind van het document vermeldde Smits nog enkele leveringsvoorwaarden.³⁸⁹

In het rekeningboek staat hierover:

1878, 12 maart 1 dag gratis. Ontvangen een obligatie van 1000 dollars, later in het begin 1879 (1 februari) het geheel geplaatst en ontvangen de som van f. 4000,00.

Tot en met 1911 was dit orgel bij Smits in onderhoud. Twee orgelbouwers, J. Winkels uit Boxmeer in 1914 en Th. Nöhren uit Nijmegen, in 1933 werkten aan dit orgel. Behalve dat Nöhren een windmachine plaatste zijn er geen gegevens over de uitgevoerde dispositiewijzigingen bekend. In 1942, 1949 en 1951 voerde Eversdijk uit Goes enkele kleine reparaties uit.³⁹⁰

BEEK EN DONK, R.K. Parochiekerk van de Heilige Michael.

De oude, in ca. 1400 gebouwde kerk, in 1648 aan de katholieken ontnomen, werd in 1809, met uitzondering van de toren, gesloopt, omdat herstel van de volledig in verval geraakte kerk te kostbaar zou zijn. Bovendien was het kerkje te klein voor de inmiddels in aantal zielen toegenomen parochie.³⁹¹ Eerst op 14 Juni 1836 kon men de nieuwe in neoklassieke stijl gebouwde parochiekerk in gebruik nemen, waarin Smits een klein noodorgeltje plaatste.³⁹² Het duurde echter nog tot 1857 voor men offerte kon vragen voor de bouw van een

³⁸⁴ Ibid.

³⁸⁵ PA., Kathedrale Kerk, Djakarta.

³⁸⁶ SA., H1E14.

³⁸⁷ Schutjes, II, p. 293.

³⁸⁸ SA., B4D1a. Zie Surabaya

³⁸⁹ SA., B1F1

³⁹⁰ PA, kasboeken 1929-1956.

³⁹¹ Schutjes, III, p. 202.

³⁹² PA.

nieuw orgel. Het Smits-archief bevat drie disposities. De eerste dispositie is karakteristiek voor de ontwerpen van F.C. Smits (I). Dit is dus een aanbieding voor f 3300,- met de mogelijkheid om het pedaal later voor f 1300,- bij te plaatsen.

De tweede en derde dispositie zijn aanmerkelijk groter. Het is interessant om deze twee laatste te vergelijken, want dit geeft een inzicht in de manier, waarop Smits de kosten van zijn orgels begrootte. Zeer waarschijnlijk heeft Smits de tweede dispositie, op verzoek van het kerkbestuur van Beek en Donk, op een voor hem ongebruikelijke wijze gedetailleerd. De derde dispositie is in opzet gelijk, maar de kostenberekening is totaal verschillend. De cijfers vóór de bedragen verwijzen naar de mensuurtabellen.³⁹³ Het zou een prachtig project geweest zijn maar Smits kreeg de opdracht niet; die ging naar de orgelmaker P. van Nistelrooy. Grégoir vermeldt : *Beek, un orgue de 2 clav. , 24 reg et pédale séparée.*³⁹⁴

Smits (II) herstelde het orgel in

1872 augustus 5 dagen gratis vershot, voldaan f. 8,00.³⁹⁵

In 1933-1935 werd de waterstaatskerk vervangen door een nieuwe naar een ontwerp van architect H.W. Valk. Het Van Nistelrooy-orgel was enige tijd opgeslagen en is daarna met de stille trom afgevoerd. Slechts een houten St.-Caecilia-beeldje, dat eertijds het orgelfront versierde, hangt nu nog als stille getuige achter in de kerk. Verschuieren leverde in 1959 in nieuw orgel. De Kromhoorn 8 voet van het orgel Van Nistelrooy plaatste Verschuieren later in het orgel van Smits, in 1848 gemaakt voor het St.-Jozefgesticht te Schijndel.

BEEK, (bij Nijmegen), R.K. Parochiekerk van Sint Bartholomaeus.

Het door de Utrechtse orgelmaker H.D. Lindsen in 1831 geplaatste orgel kreeg door Smits (III) in 1918 een grondige schoonmaakbeurt. Daarna verrichtte F.C.J. Smits (III) gedurende tien jaar de stem- en onderhoudsbeurten. Op 28 juni 1927 voorzag Smits dit orgel met een elektrische Meidinger windmachine (netto f. 183,50).³⁹⁶

BEERS, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Nadat de oude kerk van Beers omstreeks 1800 aan de katholieken was teruggegeven, kon deze tussen 1820 en 1830 worden gerestaureerd en tijdens het pastoraat van Johannes Arts, afkomstig uit Nederasselt, kreeg Frans Smits uit Reek de opdracht daarin een orgel te plaatsen. Smits maakte in April 1854 een plan voor een instrument met twee manualen en aangehangen pedaal.³⁹⁷

Voor Beers was dit bedrag echter veel te hoog en men kwam overeen dat Smits het orgel zou plaatsen met weglating van het onderpositief, maar wel met de mogelijkheid om dit op een later tijdstip in te vullen. Eveneens moest de Bourdon 16 voet van het manuaal voorlopig achterwege blijven.³⁹⁸

Voor de Bourdon 16 B/D en voor de Fluit 4 was er ruimte gereserveerd.³⁹⁹ De toegevoegde f 300,- waren bestemd voor het maken van de kas. Het vervaardigen van de kas met alle ornamentiek werd opgedragen aan de schrijnwerker F. Smits te Cuijk. In dat zelfde jaar kreeg de orgelmaker F.C. Smits ook een opdracht voor het maken van een orgel voor de kerk van Balgoij. Ook voor dat orgel moest de schrijnwerker F. Smits uit Cuijk de kas maken. Omdat beide orgels, voor Beers en voor Balgoij, nagenoeg dezelfde omvang hadden besloot Frans Smits uit Reek één ontwerp te maken en de tekening voor het orgel van Balgoij diende ook voor het orgel van Beers.

³⁹³ SA., B1G1.

³⁹⁴ Grégoir, p. 190. Voor meer bijzonderheden: Van Kuilenburg, p. 33.

³⁹⁵ SA., Bg6.

³⁹⁶ SA., H8.

³⁹⁷ SA., B1H2a.

³⁹⁸ SA., B1H2.

³⁹⁹ SA., B67.

Op de bewaard gebleven tekening van Balgoij⁴⁰⁰ is het front van het onderpositief slechts vaag aangeduid, zodat ook voor het orgel van Beers geen exacte gegevens zijn over de vorm van het onderpositief front. Met Pasen 1855 kon het Smits-orgel van Beers in gebruik worden genomen. Het instrument had toen twee manualen en aangehangen pedaal, maar de windlade met het pijpwerk van het onderpositief was niet ingevuld.

Op woensdag in Goede Week, 4 april 1855 maakte Smits nog een aantekening over de later bij te maken registers.⁴⁰¹ In het archief van de parochie zijn de door F.C. Smits (I) opgezonden disposities aanwezig. Ook het contract met de kastenmaker Smits uit Cuijk bevindt zich daar.⁴⁰²

De betaling aan de orgelmaker geschiedde in termijnen. De laatste termijn in 1857: *Bij slot van rekening ontvangen van het katholiek kerkbestuur van Beers de som van een hondert en twintig gulden. Zegge f 120,00. Beers, den 17 maart 1857, F.C. Smits.*⁴⁰³

In 1867 moesten de frontpijpen en de Trompet vernieuwd worden. De reden waarom is niet vermeld, waarschijnlijk grauwtinvorming. In het rekeningboek van F.C. Smits staat slechts: *1867 5 Januarij, Beers, Nieuw front en Trompet en schoongemaakt, voldaan f 36,00.*⁴⁰⁴

Zo bleef het orgel in zijn oorspronkelijke vorm bestaan tot 1890. Het kerkbestuur had besloten een nieuwe kerk te laten bouwen. Dit geschiedde in 1890-1891 onder leiding van de architect C.J.H. Franssen. De oude toren bleef echter behouden, zij het dan dat deze een geleding hoger werd opgetrokken. Vóór de afbraak van de oude kerk demonteerde J. van Kesteren uit Gennep het Smits-orgel. Het werd in een schuur opgeslagen, en voor de diensten in een noodkerk huurde het kerkbestuur bij de firma Van Kesteren een harmonium. Pas na 5 jaar werd besloten het orgel weer op te bouwen en in de nieuwe kerk te plaatsen. Voor dit karwei wendde het kerkbestuur zich weer tot de orgelmaker Smits uit Reek.

Op 16 maart 1896 leverde F.C. Smits (II) het orgel op. De opbouw en restauratie kostten f 950,-. Gedetailleerde gegevens over het orgel in de nieuwe situatie ontbreken. Volgens Bik (zie hieronder) had Smits het instrument nagenoeg ongewijzigd, maar een kwartslag gedraaid herplaatst. Slechts een onduidelijke foto van het kerkinterieur met het orgel uit 1906, afgedrukt in het werk van Cuypers-Kalf geeft enige informatie. Het (nieuwe?) front vertoont slechts twee velden met van het midden uit oplopende labia. Ook de oorspronkelijke wangen zijn duidelijk zichtbaar. Tot 1928 bleef het orgel in onderhoud bij de firma Smits.

In 1928 overleed F.C. Smits (III) en vanaf dat jaar nam de firma G.P. Bik, voorheen J. Winkels te Boxmeer het onderhoud over en verzorgde tot 1960 de jaarlijkse stembeurten. Maar deze firma voerde ook in 1943 een "restauratie" uit. Uit de offerte van G.P. Bik gedateerd 24 februari 1943 blijkt, dat F.C. Smits (II) het orgel nagenoeg ongewijzigd in de nieuwe kerk had geplaatst. Het stond echter een kwartslag gedraaid met het oorspronkelijke front tegen de zuidmuur van de toren, en het was voorzien van een extra front aan de voorzijde. Bik vond, dat de oorspronkelijke Prestantfrontpijpen aan de kerkzijde moesten komen. Hij verwijderde de gehele bovenkast en plaatste de oorspronkelijke frontpijpen in een vlak front van drie velden op een pneumatische lade aan de voorzijde. Door het werk van Bik werd het orgel ernstig verminkt. Gelukkig bleven de mooi gesneden wangen op de pastorie bewaard.

In 1961 voerde de firma L. Verschuieren te Heythuysen een grote herstelbeurt uit en deze firma had het orgel tot de restauratie van 1987 in onderhoud. Een grondige, goede restauratie was allang nodig. Gaandeweg was het orgel zo slecht geworden, dat naar het karakter van de oorspronkelijke conceptie slechts te raden viel.

Reeds in 1973 werden de eerste stappen gezet ter voorbereiding van een algehele restauratie, maar door de steeds slechter wordende financiële situatie en de vele op te lossen technische problemen kon de restauratie

⁴⁰⁰ SA., B1D1.

⁴⁰¹ SA., B1H2

⁴⁰² PA., Beers.

⁴⁰³ Archief van het land van Cuijk te Grave. Dossier Beers, 124 stukken betreffende de levering van een nieuw orgel van beelden en beschildering der kerk 1855-1930.

⁴⁰⁴ SA., Bg6.

eerst in 1987 gerealiseerd worden. Daarbij is uiteindelijk gekozen voor het terugbrengen van het orgel in zijn oorspronkelijke conceptie van 1854 met een volledig ingevuld manuaal. Dit laatste was mede mogelijk doordat van het oude orgel van Den Dungen de Bourdon 16 voet en de Nasard 3 voet uit 1836 vrij kwam. Tevens werd het plan van Smits (I) voor het onderpositief verwezenlijkt. Op 13 maart 1988 vond de ingebruikname plaats.

BENEDEN-LEEUVEN, Zie Boven-Leeuwen.

BERGEN OP ZOOM, R.K. Parochiekerk van de Goddelijke Voorzienigheid.

Volgens een bericht in *De Mixtuur* zou er in het door L. van Nes gebouwde orgel, ingebruik genomen in 1985, een register van Smits staan. *Eén register, de Gedekt ' van het Borstwerk van F.C. Smits Jr. en dateert van 1890.*⁴⁰⁵ Deze mededeling in *De Mixtuur* is niet correct. Het betreft hier drie registers van F.C. Smits (II), die hij in 1894 maakte voor de St.-Jozefkerk (Heuvelkerk) te Tilburg. Bij de *modernisering* van dit orgel in 1954 werd een aantal registers van Smits (II) verwijderd. L. van Nes kocht daarvan van de firma Elbertse de Prestant 8' (c'-g''') van het Manuaal, de Bourdon 16' (c'-g''') van het Positief en de Holpijp 8' (c-g''') van het Echowerk. De Prestant 8' plaatste Van Nes als 2^e koor in de Mixtuur van het Pedaal en de 32 pijpen van de Bourdon 16' kregen een plaats op het Borstwerk als Gedekt 8' (dis-ais''). Voor de aanvulling van de c, cis en d van het klein octaaf kreeg Van Nes nog drie pijpen van de firma Elbertse, afkomstig van de Flûte Douce 4' van het positief. De Holpijp 8' bewaarde Van Nes voor een andere gelegenheid.⁴⁰⁶

Het orgel van Van Nes is in 2000 aangekocht door Fontys Hogeschool voor de Kunsten (Conservatorium) te Tilburg. en in 2005 geplaatst in de Heikese kerk te Tilburg.

BERGHAREN, R.K. Parochiekerk van de Heilige Anna.

In 1800 stortte de kerk van Bergharen, nadat zij was teruggegeven door de protestanten, in. Na herstel besloot het kerkbestuur toch een nieuwe kerk te bouwen.

In 1830 kon de waterstaatskerk worden ingewijd.⁴⁰⁷ F.C. Smits (I) plaatste daarin een nieuw orgel:

1833 19 maart *het orgel afgewerkt en hetzelfde verkocht voor* *f. 1100,00.*⁴⁰⁸

Door Broekhuizen kennen we een dispositie.⁴⁰⁹ In 1837 en in 1887 voerde Smits een stembeurt uit. De waterstaatskerk werd in 1893 vervangen door een neogotische kerk van de architect C.J.H. Franssen. F.C. Smits (II) bracht in mei 1894 het orgel van zijn vader naar de nieuwe kerk over en voorzag het instrument van een nieuw manuaal. L. Verschuieren leverde in 1938 nieuw orgel en bracht fl. 100,- in mindering voor de overblijfselen van het orgel van F.C. Smits (I):

Voor de materialen welke nog van het oude orgel aanwezig zijn wordt door ons vergoed:

<i>2 halve registers gedekte pijpen (lood)</i>	<i>f 55,--</i>
<i>Ongeveer 2?? Kg. Lood</i>	<i>„ 32,--</i>
<i>Voor blaasbalg en laden</i>	<i>„ 13,--</i>
<i>Totaal</i>	<i>f 100. -</i> ⁴¹⁰

BERGHEM, Klooster van Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand.

In 1884 stichtten de Zusters van Liefde van Schijndel in Berghem een klooster, met daaraan verbonden een school voor bijzonder onderwijs en een tehuis voor bejaardenzorg. Vanaf 1916 tot en met 1923 verrichtte F.C. J. Smits (III) daar werkzaamheden. Zeer waarschijnlijk betreft het hier kleine reparaties aan een harmonium.

⁴⁰⁵ *De Mixtuur* nr. 54, September 1986, p 190.

⁴⁰⁶ Deze gegevens zijn mij verstrekt door Loek van Nes, Hoogerheide, 2008, waarvoor mijn dank.

⁴⁰⁷ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Bergharen.

⁴⁰⁸ SA., Bg6.

⁴⁰⁹ In manuscript Broekhuizen als Burgharen opgenomen: deel 1, p. 184, N. 101. Door Gierveld veranderd in Borgharen B 101. Borgharen ligt in Zuid Limburg en niet in Gelderland. Correctie in Broekhuizen c191.

⁴¹⁰ Archief Verschuieren, dossier Bergharen.

BERGHEM, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

Door een uitgave van het kerkbestuur in 1858 ad. f 16,90 ten behoeve van het orgel, waarschijnlijk ter gelegenheid van de consecratie van de nieuwe kerk is het aannemelijk te veronderstellen dat de nieuwe kerk, die in 1848 was gebouwd een orgel bezat. In het archief van Smits zijn er over deze periode geen gegevens van Berghem. Dit instrument werd in 1873 door een nieuw orgel van Van Nistelrooy vervangen.⁴¹¹ Onder leiding van de architect W.Th. van Aalst kwam in 1901-1903 de huidige neogotische kerk tot stand, nadat in december 1895 tijdens een hevig noodweer de oude kerk inclusief het orgel van Van Nistelrooy⁴¹² door blikseminslag in vlammen was opgegaan. Smits (III), hij schreef altijd Berchem, werkte gedurende de jaren 1914-1927 daar aan een tweeklaviers pedaalharmonium, dat Paul Kuijter in 1899 had geleverd.⁴¹³ Er is ook aantekening dat hij in het patronaatsgebouw werkte:

1920	12 nov	Berchem patron[aat] & kerk	15,-	en een jaar nadien:
1921	15 oct	Berchem 2 harmonius	15,-	en vervolgens:
1922	18 Aug	Berchem 1 d[ag] 3 harmoniums	15,- ⁴¹⁴	

Hieruit zou de conclusie getrokken kunnen worden dat zowel het patronaatsgebouw en het zusterklooster, als ook de kerk een harmonium bezaten. Sinds 1994 staat er in de kerk van Berghem het door de Gebr. Van Vulpen uit Utrecht voor de Carmelkerk in Amstelveen gemaakte orgel, dit ter vervanging van het door de firma Gebroeders Vermeulen te Weert in 1952 gebouwde orgel volgens het elektro-pneumatische systeem.

BERKEL, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

In 1905, 30 november, ontving Smits f. 15,00 voor 2½ dag werk aan het orgel. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het kerkbestuur Smits had uitgenodigd het orgel te beoordelen in verband met de plannen voor een nieuwe kerk. Op 9 April, 1910 ontving Smits (III) f. 50,00 voor het in vijf dagen met twee man afbreken van het orgel.⁴¹⁵ Het betrof hier een orgel, dat C. Loret uit Mechelen in 1880 plaatste ter vervanging van een oud instrument.⁴¹⁶ Het kerkbestuur had de Architect Jan Stuyt opdracht gegeven een nieuwe kerk te ontwerpen.

In juni 1914 voltooide Smits het herplaatsen van het orgel in de nieuwe kerk:

1914 6 juni Berkel het orgel geplaatst over 8 weken 2 man en Toon [Sleenhof] 9 dagen f. 485,00.⁴¹⁷

Tot en met 1922 had F. C. J. Smits (III) het orgel in onderhoud.

BERLICUM, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus.

In het archief van Smits bevindt zich een kopie van de offertes die Frans Smits (I) in 1860 indiende.⁴¹⁸ Het kerkbestuur gaf de opdracht aan Vollebregt.

BESOYEN, R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw.

Uit de beginperiode van de parochie van Besoyen, gesticht in 1850, zijn in het archief twee gegevens vermeld over het orgel: 1856, *oude orgel hersteld*, en 1869, *nieuw orgel inclusief kast voor f. 3238,45*⁴¹⁹ In het archief van Smits staat: *oudt 1 klavier zonder ped.*⁴²⁰ Er is geen datum bij vermeld, maar dat zal dus tussen 1850 en 1856 geweest zijn. Helaas heeft Smits nooit genoteerd waar de door hem geplaatste tweede-hands orgels vandaan kwamen.

En:

⁴¹¹ Van Kuilenburg, p. 35 e. v.

⁴¹² op. cit.

⁴¹³ Van Kuilenburg, p. 37.

⁴¹⁴ SA., H7&8.

⁴¹⁵ SA., H7.

⁴¹⁶ De dispositie van het oude orgel is opgenomen in het handschrift van G.W. Lohman, gepubliceerd door Gustav Fock in het jubileumnummer van *Het Orgel*, 1960, pag. 48 en in het handschrift van Broekhuysen, B 117, c199.

⁴¹⁷ SA., H7.

⁴¹⁸ SA., B111a-d.

⁴¹⁹ BA. 's-Hertogenbosch, dossier Besoyen.

⁴²⁰ SA., Bg2.

1867 27 september 2 dagen met Willem voldaan

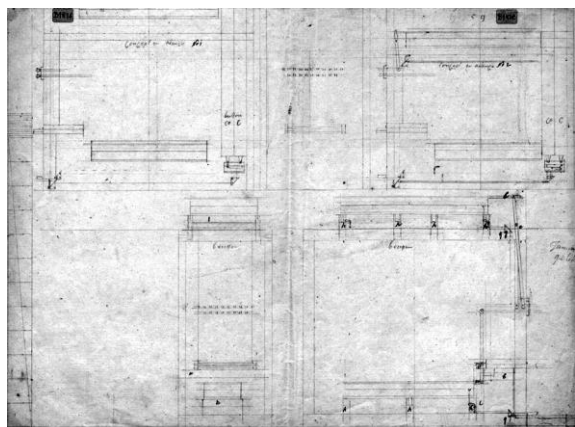
f. 3,00.⁴²¹

Deze laatste post zal betrekking hebben op een reparatie aan het oude orgel, maar tevens ook, omdat het kerkbestuur voornemens was een nieuw orgel te bestellen, op een bespreking over de in gediende offerte. Frans Smits (I) had op 31 juli 1867 twee plannen ingestuurd en bij beide voorstellen aangegeven (in de laatste kolom) welke werkzaamheden in een tweede fase zouden kunnen worden uitgevoerd.⁴²²

Het kerkbestuur gaf de opdracht aan firma Loret te Mechelen. Dat orgel kreeg in 1933 een plaats in de, onder leiding van de architecten F.P.J. Peutz en W. Sprenger nieuw gebouwde R.K. Parochiekerk van H.H.-Gondulphus en Monulphus in Berg en Terblijt. Het in 1935 door Verschueren geleverde orgel werd in 2012/13 overgebracht naar Cieplice (Polen).

BEUGEN, R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming.

F.C. Smits (I) maakte voor Beugen een nieuw orgel:

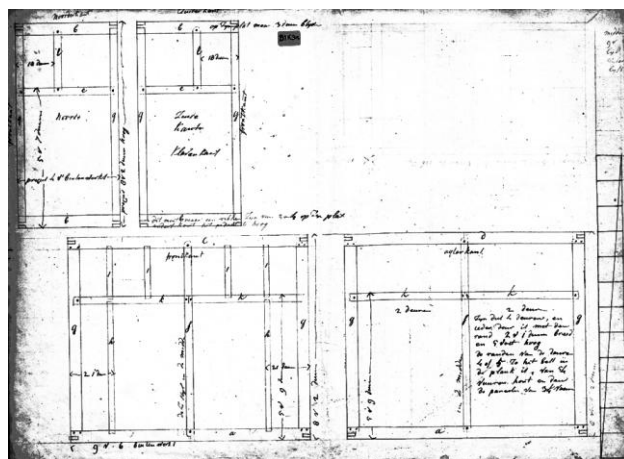

1840 11 Juny 't orgel te Beugen afgewerkt. Voor een nieuw orgel f. 2670,00.

De betaling geschiedde in meerdere termijnen inclusief rente over de laatste termijnen.⁴²³ In het archief van de parochie staat f. 2800,00 betaald voor het orgel, dat zou dan met de kosten voor de schrijnwerker geweest moeten zijn. Op latere leeftijd heeft Frans Smits (I) een dispositieboek aangelegd. Daarin noteerde hij ook zijn werk voor Beugen.⁴²⁴

Beugen, Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming. Eerste ontwerptekening, potlood, 360x495mm. (SA., B1K1)

Met de opmerking "van St.-Claas" bedoelde Smits: omwille van de goedkope orgels van Loret uit Sint-Niklaas (B). Van het orgel van Beugen zijn in het archief gedetailleerde tekeningen aanwezig.

Beugen, Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming. Tekening van de kas, pen-potlood, 367x500 mm. (SA., B1K3).

In 1864 en in 1868 werkte Smits respectievelijk 4 en 6 dagen aan dit orgel.

1864 14 oktober 4 dagen met Willem, gratis

1868 10 november 6 dagen ontvangen

f 18,00⁴²⁵

Er is niet genoteerd wat voor werkzaamheden.

⁴²¹ SA., Bg6.

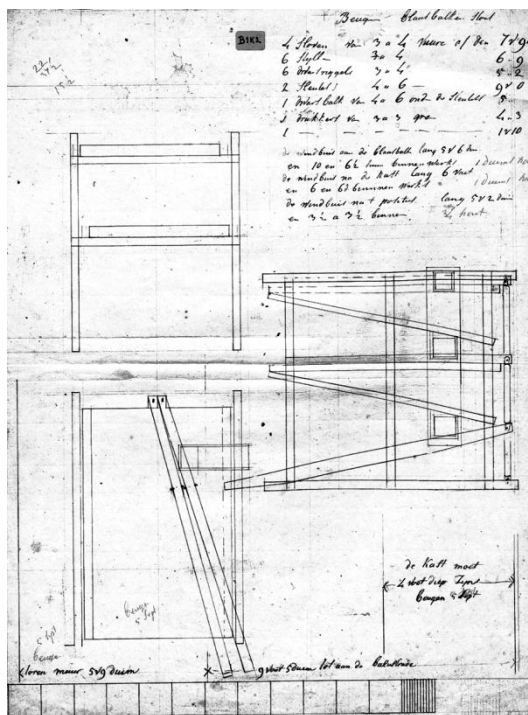
⁴²² SA., B1J1a.

⁴²³ SA., Bg2.

⁴²⁴ SA., Bg5, p. 84.

⁴²⁵ SA., Bg6.

Op 15 oktober 1944 bliezen de Duitsers de toren op. Daarbij werd het orgel van Smits vernietigd.

Beugen. Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming. Tekening balgenstoel, pen, 445x329 mm. (SA., B1K2).

BOKHOVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

De kerk van Bokhoven dateert uit 1550. Een belangrijke vergroting onderging zij in 1610 en in 1771 bracht men een stucgewelf aan.⁴²⁶ In de geschiedenis van de Brabantse kerken neemt Bokhoven een bijzondere plaats in. Doordat de Staten-Generaal na de vrede van Munster het graafschap Bokhoven als vrije heerlijkheid erkenden kon daar de katholieke godsdienst steeds vrij worden uitgeoefend. De abt van Berne te Heeswijk had vanaf de oprichting van de parochie Bokhoven het *jus patronatus* van deze kerk. Daar de katholieke eredienst ononderbroken bleef en het onderhoud van deze kerk steeds in dezelfde handen berustte is het archief vrijwel gaaf bewaard gebleven. Het is mogelijk zich een compleet te beeld vormen van de orgelgeschiedenis van deze kerk. Na het orgel van Goossens uit 1644, waaraan later een vijftal orgelmakers werkte kwam er in 1779 een nieuw instrument.⁴²⁷

En de kerkrekening 67 (1779-1781) vermeldt: *Bet. Aan Johan Theodoor Gilman, voor het nieuwe orgel 900 gl.*

De dispositie van dit orgel is niet bekend.

Bokhoven, St.-Antonius-Abtkerk, Het Gilman-orgel. Foto van omstreeks 1920 (Archief J. Boogaarts)

Omstreeks 1792 werkte Klaas van Hirtum, 1752-1818 aan dit orgel: *Betaald aan Nicolaas van Hirtum voor 't leveren van een half Vox Humana en Fluta Dolce* 25-5. - ⁴²⁸

⁴²⁶ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Bokhoven.

⁴²⁷ Bladzijde uit het dagboek van pastoor J. W. Hoekx. PA., Bokhoven, inv. nr. 471.

⁴²⁸ PA., Bokhoven, kerkrekening 68.

en omstreeks 1814 de orgelmaker P. Riffart uit Luik: *Bet. aan P. Riffart, orgelmaker voor een nieuw register, de Cornet 95 fl.*

En: *Item voor het volledig herstel 30 fl.*⁴²⁹

Omstreeks 1819 was J.C. Schmidt, (1778-na 1838) uit Den Bosch/Gouda in Bokhoven: *idem betaald aan J.C. Schmidt, orgelmaker, voor reparatie aan het orgel, volgens rekening en kwitantie F. 76 – 0.*⁴³⁰

Hierna voerde Klaas Smits een grote restauratie uit:

*1828, 22 dec. Aan den Heer N. L. Smits, orgelmaker te Reek, op rekening van f. 619,45 verschuldigd wegens het hernieuwen van het orgel f. 350,00. Aan Jan van Brien, Timmerman te Reek voor 74½ dag werkloon aan het orgel en roxaal f. 45,32½. 28 dec. Aan Jan van den Broek voor 8½ uur blazen bij het stemmen van het orgel, iedere dag à dertig cents f. 2,55*⁴³¹

Bij het werk in Bokhoven is Klaas ernstig ziek geworden en is Frans (I) hem komen helpen. Dat Frans in Bokhoven was blijkt uit een notariële acte, gedateerd 28 november 1828, die hij samen met zijn broer als getuigen ondertekende.⁴³²

Tot slot van rekening betaalde het kerkbestuur op 8 april, 1831:

*Aan de Heeren Gebroeders Smits, orgelmakers te Reek een restant van f. 619,45 aan hun Ed. wegens het vernieuwen des orgels in 1828 verschuldigd, bij rekening en kwitantie f. 169,45.*⁴³³

In het excerpt van Bouman is de diospositie genoteerd.⁴³⁴

Broekhuizen schrijft de werkzaamheden toe aan J. en A. Franssen, orgelmakers te Horst.⁴³⁵ Smits had hierna geen bemoeienis meer het orgel.⁴³⁶

In 1925 verkocht het kerkbestuur het orgel en plaatste de firma Verschueren dit als opus 21 in de St.-Isidoruskerk te Sint-Isidorushoeve bij Haaksbergen. Vandaaruit kreeg het in 1951 een plaats in de St.-Lucaskerk te Elden en werd het na een ombouw door de firma Jos Vermeulen uit Alkmaar overgebracht naar de kapel van de zusters van het internaat De Goede Herder, Huize Larenstein te Velp (Gld.). Na de sluiting van het internaat in 1974 bracht Vermeulen dit instrument over naar de Vrijgemaakt Gereformeerde kerk te Lisse.⁴³⁷ Bij de bevrijding van Bokhoven in 1944 werd door het oorlogsgeweld de kerk zwaar beschadigd en het orgel vernield. Welk orgel, dat van 1925-1944 dienst deed, dat was, is tot nu toe niet gevonden. Nadat de kerk was gerestaureerd verkreeg het kerkbestuur in 1947 het meubilair inclusief de orgelkast en de windlade van de St.-Michaelskerk van Dennenburg. De firma Vermeulen maakte daar, met toevoeging van oud pijpwerk uit ca. 1930 een redelijk speelbaar instrument van. In 1951 werd het in gebruik genomen. Bij die gelegenheid publiceerde Vermeulen een foto van het orgel.⁴³⁸ De foto toont vier koorknappen op de orgeltribune. Het orgel heeft een open pijpopstelling met aan weerszijden wangen, die de overblijfselen zouden kunnen zijn van het oude orgel uit Dennenburg.⁴³⁹

Omstreeks 1980 verwierf het kerkbestuur een goed historisch instrument, het uit Brielle afkomstige orgel in 1790 gemaakt door Johannes Mitterreither. Het instrument dat Vermeulen in 1951 plaatste werd door een particulier opgekocht. Delen daarvan werden later gebruikt in het koororgel van de parochiekerk van Sint Bonifatius te Rijswijk. Het orgel van Mitterreither kon na restauratie door S.F. Blank in 1983 in gebruik genomen worden.⁴⁴⁰

⁴²⁹ Ibid. Kerkrek. 74 en 75.

⁴³⁰ Ibid. inv. nr. 350, fol. 7v.

⁴³¹ Ibid. inv. nr. 354, fol. 4.

⁴³² P. A., Bokhoven. Notaris H. A. Bijvoet.

⁴³³ PA., inv. nr. 355

⁴³⁴ SA., B67.

⁴³⁵ Broekhuizen, B 114.

⁴³⁶ Een gedeelte van het verdere verloop van de geschiedenis van de orgels van Bokhoven is gepubliceerd door : Velden, G.M. van der, *De Kosterij van Bokhoven, 1369- 1969. Bijdrage XXXVI van deBijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland.* Tilburg, 1976.

⁴³⁷ *Het Orgel*, 1975, jrg. 71, pag. 122. Zie ook de Orgelencyclopedie III, pag. 182.

⁴³⁸ Brochure Vermeulen Orgelbouw: *Het Orgel, Koning der instrumenten*, Weert, z. j. [1951], p. 21.

⁴³⁹ DB Vermeulen, GA Weert.

⁴⁴⁰ Orgelencyclopedie, III, p. 366.

BORKEL EN SCHAFT, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius.

Onder leiding van de architect Pieters bouwde men in 1844 een nieuwe kerk in het midden tussen de gemeente Borkel en de gemeente Schaft en werden beide schuurkerken gesloopt. Na bijna tien jaar besloot het kerkbestuur over te gaan tot de aankoop van een orgel. In het archief van Smits bevindt zich een kopie van de opdracht, gedateerd op 5 september 1854, waarbij de bourdon 8 vt bas en discant zijn weggelaten.⁴⁴¹

De meubelmakers Gebrs. Smits uit Cuijk ontvingen in november 1854 400 gulden voor een eikenhouten kas⁴⁴² Het ontwerp van de kas was nagenoeg gelijk aan dat voor het orgel van St.-Oedenrode: een balustradeorgel met een zevendelig hoofdwerkfront met een grote middentoren en een positieffront tegen de onderkas.⁴⁴³ Ook de klaviatuur aan de achterzijde was gelijk aan die van St.-Oedenrode, maar voor Borkel maakte Smits voor beide werken een gemeenschappelijke lade in C- en Ciskant opstelling. De kleppenkast heeft dubbele ventielen. Behalve de tekening van de kas is er in het archief ook nog een kladje met de maten voor voornamelijk de registermechaniek⁴⁴⁴

Op de conceptbegroting voor het orgel van Dussen noteerde Smits (I) vergelijkenderwijs de bedragen voor het orgel van Borkel. Daarop staat in plaats van de Prestant 4 voet van het Hoofdwerk een Fluit 4 voet en een Mixtuur 2 sterk van 1½ voet. Bij de ingebruikname ontbrak dus de Bourdon 16 vt van het Manuaal en het pijpwerk van het Positief. In 1858 plaatste Smits de Bourdon 16 voet bas en discant en een Fluit 4 voet⁴⁴⁵ Wanneer Smits het pijpwerk van het positief leverde is niet vermeld.

Door de oorlogshandelingen in 1944 werd dit instrument gedeeltelijk vernield. De kas ging geheel verloren. Bij de restauratie door Verschuieren in 1948 werd de klaviatuur naar de voorzijde verlegd en de dispositie enigszins gewijzigd. Het rapport van Verschuieren bevindt zich in het parochie-archief.⁴⁴⁶ Het groot octaaf van de Prestant 8 vt stond in het front. Het groot octaaf van de Holpijp 8 vt van het Manuaal en van het Positief was gecombineerd met het klein octaaf van de Bourdon 16 vt. De Harmonica 8 vt was doorslaand.⁴⁴⁷

Het orgel is omgedraaid, de klaviatuur bevindt zich nu aan de voorzijde, en voorzien van een eenvoudig nieuw front. Het pijpwerk van Smits is grotendeels behouden gebleven. Twintig pijpen van de Subbas 16 zijn afkomstig van de voormalige Bourdon 16 van het Manuaal. De registers Salicionaal 8, Mixtuur B/D 3-4-sterk en Kwint 2½ zijn in 1948 nieuw gemaakt. Het Pedaal heeft een pneumatische kegellade, evenals het groot octaaf van de Bourdon 8 en Holpijp 8, de bas van de Gamba 8 en 24 pijpen van de Prestant 8 in het front. De oude spaanbalg is voorzien van reguleurs. De winddruk is 72 mm.

BOVEN-LEEUVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

De parochie Boven-Leeuwen vormt met het kerkdorp Beneden-Leeuwen het oorspronkelijke Leeuwen. De huidige St.-Willibrordusparochie van Boven-Leeuwen is de oude parochie van Leeuwen. De afsplitsing van Beneden-Leeuwen is in 1898 begonnen en was omstreeks 1900 een feit. In het Smits-archief is slechts sprake van "*Leeuwen*".

Onder leiding van Ir. J.W.G. Fijnje bouwde men in 1835/6 een nieuwe kerk. Het oude orgel werd in de nieuwe kerk overgeplaatst. De dispositie daarvan noteerde Broekhuizen bij Maasbommel.⁴⁴⁸

In 1844 verzocht het kerkbestuur aan F.C. Smits (I) een offerte in te dienen voor een nieuw orgel. Smits schreef de belangrijkste gegevens op in zijn dispositieboek. Dit dispositieboek heeft Smits op een later tijdstip samengesteld uit gegevens die hij van de verschillende orgels bewaard had. Met betrekking tot Leeuwen zijn daarin twee disposities genoteerd. Een juiste datum daarvan is niet met zekerheid aan te geven, omdat de gegevens in een niet chronologische volgorde zijn opgetekend.⁴⁴⁹

⁴⁴¹ SA., H3 p. 66.

⁴⁴² Rekeningboek Gebrs. Smits te Cuijk, Bisschoppelijk Museum, 's-Hertogenbosch.

⁴⁴³ SA., B1M1.

⁴⁴⁴ SA., B1M2.

⁴⁴⁵ SA., B67.

⁴⁴⁶ PA.

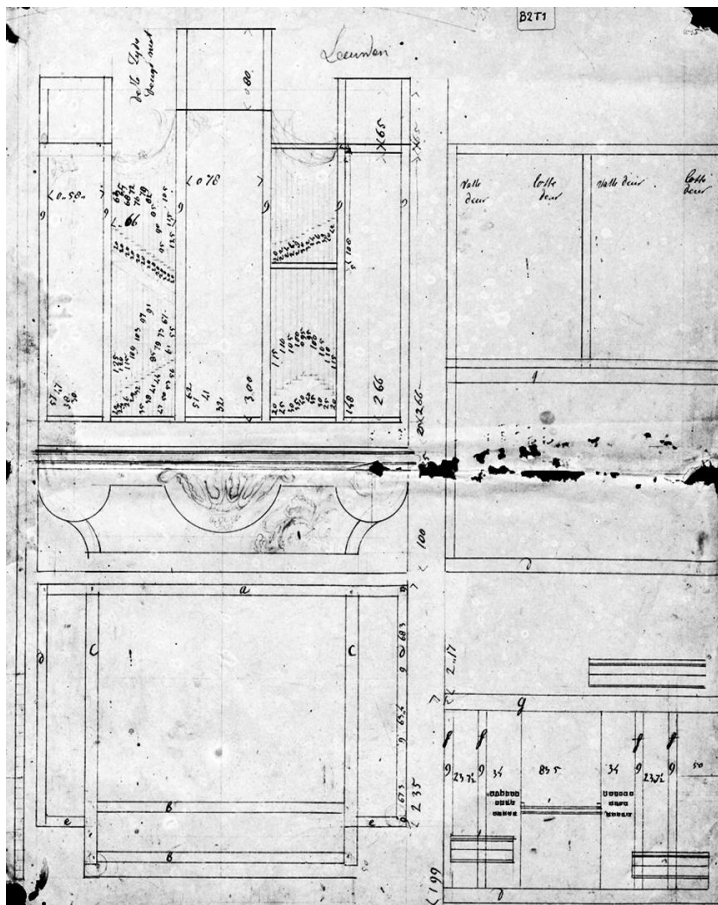
⁴⁴⁷ Ibid.

⁴⁴⁸ Broekhuizen, M 33.

⁴⁴⁹ SA., H3 p. 48-49.

In het begin van de jaren veertig gaf monseigneur J. Zwijsen, de kerkbesturen opdracht een archief in te richten en voortaan de besluiten van de kerkvergaderingen te notuleren. Voor het kerkbestuur van de St.-Willibrordusparochie te Leeuwen was dit de aanleiding om voor het eerst een notulenboek aan te schaffen, het *Register van handelingen en besluiten van het kerkbestuur in de gehouden vergaderingen, 1845*.⁴⁵⁰ Daarom zijn er over het oude orgel in het archief van Leeuwen geen gevens bewaard gebleven. Paulus van Nistelrooy plaatste het oude orgel over naar Maasbommel,⁴⁵¹ hetgeen een aanwijzing zou kunnen zijn, dat Van Nistelrooy het orgel te Leeuwen in onderhoud had.

In een *Vergadering gehouden den 15e November 1846* besloot het kerkbestuur van Leeuwen te laten maken een *nieuw positief orgel enz.*⁴⁵² Met positief orgel is hier bedoeld een balustrade-orgel, of zoals Smits het meestal noemde een orgel met een voorstaande kast. In dit geval zou het ook kunnen zijn, dat de notulist heeft willen verwoorden, dat slechts een gedeelte van het instrument voorlopig geplaatst zou worden. Dit laatste zou men kunnen opmaken uit de andere gegevens uit het parochie-archief:

In het jaar 1847 is door de heer Smits orgelmaker te Reek het nieuw orgel gebouwd, hetwelk, behalve de kast, gekost heeft drieduizend en zes honderd guldens.⁴⁵³ *Vergadering gehouden den 14e November [1847]* waarin is bepaald, eene nieuwe wijzerplaat te laten maken in het orgel, waarop de wijzers worden gedreven door de Toorenklok.⁴⁵⁴ In het jaar 1847 heeft het zangerchoor, den 22 November 1847 een stuk in de archivekist berustende, geteekend, waarbij zij zich verbonden hebben, 20 jaren lang, alle missen gratis te zingen, waarvan vroeger hun stipendium van alle bestelde missen was 50 centen en 25 centen voor iedere mis der 3 missen, die voor elke overledene van het broederschap der geloovige zielen moeten gezongen worden; ten einden behulpzaam te zijn, in het bestrijden der kosten voor het nieuw orgel.⁴⁵⁵ 1848. Eerste vergadering gehouden den 6 Febr. waarin bepaald is, het groot Manuale van het orgel in zijn geheel daar te stellen, daartoe autorisatie gevraagd en verkregen, door een rescript van Monseigneur J. Zwijsen Bisschop van Gerra den 13 Febr. 1848.⁴⁵⁶ 1849. Eerste vergadering gehouden den 11 Febr. waarin besloten is de orgelkast te laten verven en nieuw snijwerk te laten maken aan dezelve.⁴⁵⁷

Boven-Leeuwen, St.-Willibrorduskerk Tekening van de kas, F.C. Smits (I). Pen-potlood, 426x350 mm. (SA., B2T1).

Dus waarschijnlijk is het zo gelopen: In 1847 plaatste Smits het orgel zonder de windladen en het pijpwerk van het Manuaal (Hoofdwerk). Na de beslissing van de leden van het zangkoor was er voldoende waarborg voor rente en aflossing om Smits het orgel te laten completeren. Dat geschiedde in 1848. In 1849 werd de kast afgewerkt. Gegevens over de kastenmaker zijn tot nu toe niet gevonden. In deze periode werkte Smits bijna uitsluitend met J. Beuijssen te Boxmeer en F.L. Smits te Cuijk. De laatste maakte in 1865 een nieuwe preekstoel

⁴⁵⁰ PA., Boven-Leeuwen.

⁴⁵¹ PA., Maasbommel, memoriale.

⁴⁵² PA., Boven-Leeuwen, Kerkregister fol. 1v

⁴⁵³ Noot: PA., Boven-Leeuwen, Memoriale, p. 3.

⁴⁵⁴ Ibid. Kerkregister, fol. 2r.

⁴⁵⁵ Ibid. Memoriale, p. 21.

⁴⁵⁶ Noot: Ibid. Kerkregister, fol. 2r.

⁴⁵⁷ Ibid. fol. 2v.

voor de kerk van Leeuwen. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat Smits te Cuijk ook de orgelkast maakte. Een tekening van de kas bevindt zich in het archief van de orgelmaker Smits.

Opmerkelijk is het feit, dat het orgel in het front een wijzerplaat bezat. In het Smits-archief zijn enkele tekeningen bewaard.

Een ervan is tamelijk gedetailleerd uitgewerkt en is waarschijnlijk een voorstelling van de definitieve toestand. Aan weerszijden van de manualen heeft Smits de registergaten getekend, drie rijen boven elkaar.

Zoals gebruikelijk bij Smits voor dit type orgel, de bovenste rij voor het Hoofdwerk, in totaal 12 gaten, daaronder 8 gaten voor het Onderpositief. Dit komt overeen met de door Smits opgegeven dispositie. In de onderste rij bevinden zich 10 gaten; met aftrek van vier gaten voor koppels, ventiel en tremulant blijven er dan 6 gaten over. Het is duidelijk dat Smits deze bedoeld heeft voor een vrij pedaal. Dit stemt overeen met de opmerking in het manuscript Broekhuizen.⁴⁵⁸

De Prestant 8 vt op het onderpositief lijkt erg onwaarschijnlijk. In Leeuwen was daar te weinig ruimte voor. De Clairon was vanzelfsprekend een 4 voet. De Flute D moet zijn Flûte Travers discant

Enkele aantekeningen over maten van stijlen en riggels, over de afvoeringen van Bourdon en Holpijp en een door Smits getekende plattegrond van het zangers-oxaal zijn ook bewaard gebleven.⁴⁵⁹

Na de grote watersnood in februari 1861 vonden de onderhoudsbeurten onregelmatig plaats:

1866	8 Mei	schoongemaakt met vershot voldaan f.	73,00
1868	17 September	3½ uur gestemd voldaan	10,50
1873	21 Mei	9 dagen half schoon voldaan	27,00
1880	3 December	5 dagen ontvangen	34,00
1885	8 Augustus	5½ dag met traper enz. ontvangen	43,00. ⁴⁶⁰

Inmiddels was het orgel bijna een halve eeuw oud. Een grote restauratie was noodzakelijk geworden. Het kerkbestuur besloot navraag te doen: *Vergadering 10 Maart 1895. Het orgel te laten inspecteren, of en voor hoeveel het zou kunnen gerestaureerd worden.*⁴⁶¹

In het Smits-archief staat hierover vermeld:

1895	3 Mei	het orgel opnemen	9,00
1896	10 Mei	klavieren, schoonmaken en stemmen ont.	360,00. ⁴⁶²

Deze restauratie met inbegrip van het vervangen van de klavieren gebeurde dus door Frans Smits (II). Vanaf dit tijdstip gaf het kerkbestuur, kennelijk wijs geworden, Smits de opdracht jaarlijks een grote stem- en onderhoudsbeurt uit te voeren. Dat geschiedde tot 1916. In dat jaar *in den avond op Zaterdag 5 Februari 1916 ontstond in onze kerk aan het altaar brand. Het orgel werd verwoest doordat de pijpen smolten.*⁴⁶³

De laatste post in het rekeningboek van Smits is:

1916	15 Maart	opgenomen. ⁴⁶⁴
------	----------	---------------------------

Smits is dus nog gaan kijken wat er van het orgel nog over was. Het zal wel een trieste aanblik geweest zijn. Restauratie was niet meer mogelijk. De kerk werd weer opgebouwd en eerst in 1936 plaatste Verschueren een nieuw orgel met gebruikmaking van de onderdelen en pijpwerk van het orgel dat in 1936 uit de Catharinakerk van Eindhoven was verwijderd.

BOXMEER, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus.

Ofschoon er meerdere publicaties zijn, waarin F.C. Smits (I) wordt vermeld als de maker van het orgel van Boxmeer, zijn er in het archief van Smits slechts twee notities:

1830 sept. , oct. , nov. 72½ dag gewerkt 2,50 f. 181,25. en

⁴⁵⁸ Broekhuizen, L 58.

⁴⁵⁹ SA., B2Tabcd.

⁴⁶⁰ SA., Bg 6 & H7.

⁴⁶¹ PA., Boven-Leeuwen, Kerkregister fol. 42r.

⁴⁶² SA, H7.

⁴⁶³ PA., Boven-Leeuwen, memoriale p. 374.

⁴⁶⁴ SA., H7.

1831 mei, juny tot 17 july - 62 dagen gewerkt 2,50

f. 155,00.⁴⁶⁵

Dit zal ongetwijfeld een grote ingreep geweest zijn, maar wat Smits aan het bestaande orgel heeft gewijzigd is niet bekend. Op 20 en 21 juny 1834 voerde Smits voor f. 5,00 nog een stembeurt uit.

BOXMEER, Kapel van het klooster van de paters Carmelieten.

F.C. Smits (I) schreef in zijn rekeningboek een aantal data, dat hij werkte bij de paters. Het is zeer waarschijnlijk dat het Carmelietenklooster, gebouwd naast de kerk van Boxmeer, geen eigen kapel had en dat de paters hun liturgie in de kerk vierden. In dat geval hebben de onderhoudsbeurten die Smits noteerde in april 1836, september 1840 en in november 1842⁴⁶⁶ betrekking op het orgel van de parochiekerk.

BOXMEER, Kapel van het klooster van de zusters Carmelitessen.

Aansluitend op de werkzaamheden aan het orgel in de parochiekerk werkte F.C. Smits (I) op aan het orgel in de kapel van de zusters:

1834 23 junij 1 dag gratis bij de nonnen.

In april 1836 en in september 1840 werkte hij daar nogmaals, ook voor pro Deo.⁴⁶⁷

BOXTEL, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus' Stoel te Antiochië.⁴⁶⁸

De Sint-Petruskerk te Bortel, of beter gezegd, de parochiekerk van Sint Petrus' Stoel te Antiochië in Bortel, dateert van de vijftiende eeuw. Het is een laatgotische kruisbasiliek, die kort voor 1500 werd verheven tot kapittelkerk. Uit het einde van de vijftiende eeuw is ook het oudst bekende gegeven over het orgel afkomstig. Het staat vermeld in een acte van 17 April 1482 uit het schepenprotocol van Bortel:

*Meeus Symons Scoerdels heeft geloeft. . . . Jan Haywigen als kerckmeester tot behoef der fabriken van Bortel, eerst bij alsoe dat Aert Jans Claus s. Dat werck, daer die orgellen op staen sellen, nyet en maeckt noch en volbringt nae inhoud der cedullen der op gemaect, ofte dat hij Aert, tvoirs. werck laet staen ende nyet en volmaect, dat hij, Meeus voirs. In dezulken gevalle sculdich sal wesen bynnen XIIIII dagen daer nae dat werck nuet geleverd en worde. . . . ofte dat hij dat werck hadde laten staen, sculdich sijn sal der fabriken woirs. van wittiger schout XVI peters, tstuck van XVIII stuvers.*⁴⁶⁹

Een ander bericht, gedateerd 25 oktober 1547, vermeldt Jan meester Dirks Clerckss als organist.⁴⁷⁰ Het is niet bekend of Jan Clerckss in dat jaar over twee orgels beschikte, waarschijnlijk was er alleen maar een koororgel, een instrument uit 1527. In het oud archief van de St.-Janskerk te 's-Hertogenbosch is over dit Bortelse orgel een notitie bewaard gebleven:

*1526/27. De oirgelmeker van Mechelen, die tot Bortel een nyeuwe werck levert, omdat hy mede 2 maele ten Bosch gecomen is om onse oirgelen te accorderen ende te repareren.*⁴⁷¹

Ofschoon de Mechelse orgelmaker niet met name genoemd is weten we vrijwel zeker dat hier de orgelmaker Jacob van den Eekhoutte bedoeld is.⁴⁷²

⁴⁶⁵ SA., Bg2.

⁴⁶⁶ SA., Bg2.

⁴⁶⁷ SA., Bg2.

⁴⁶⁸ Een gedetailleerde beschrijving van de geschiedenis van de orgels in de Petruskerk vindt men in: J. Boogaarts, 'Het Orgel', artikel in het boekje dat ter gelegenheid van de ingebruikname na de grote restauratie werd uitgegeven, Bortel, 2006. Voorts, J. Boogaarts, *Het orgel in de Parochiekerk van St. Petrus te Bortel*. Hoestekst van een grammofoonplaat in de serie Brabantse Orgelcultuur, uitgegeven door het Noordbrabants Genootschap te 's-Hertogenbosch, 1984. Eurosound ES 46. 593.

⁴⁶⁹ RA., 's-Hertogenbosch, inv. nr. 56.

⁴⁷⁰ Ibid. inv. nr. 64.

⁴⁷¹ M.A. Vente, *Bouwstoffen tot de Geschiedenis van het Nederlandse Orgel in de 16^e Eeuw*. Amsterdam, 1942, p. 144.

⁴⁷² M.A. Vente, *Die Brabanter Orgel*. Amsterdam, 1963, p. 27.

In 1549 gaf het kerkbestuur van Boxtel opdracht tot het maken van een tweede orgel. Dit gegeven blijkt uit een borgstellingsakte.⁴⁷³

Dit orgel van Ysebrandt Claeszoon moest na ruim veertig jaar gerestaureerd worden. Het kerkbestuur gaf daartoe de opdracht aan de orgelmaker Nicolaas Niehoff. Nicolaas was in 1525 in Amsterdam geboren als zoon van de beroemde orgelmaker Hendrik Niehoff. Omdat er door de vele oorlogshandelingen en vooral de godsdienstige onlusten in Noord-Nederland voor een orgelmaker weinig werk was verhuisde hij naar 's-Hertogenbosch waar hij met de rijke burgermansdochter Jacomijn de Ruiter trouwde en ook het burgerrecht verwierf.⁴⁷⁴ In 1592 voerde hij het werk te Boxtel uit. Dit blijkt uit een gegeven, opgetekend door de kerkmeesters van Oirschot:

*Aen metser en lek van der Kerre gegaen om duer Bocxtel te comen ende den meester Claessen [Niehoff] den orgelmaker aen te spreken wanneer hij soude connen ons orgelen commen renoveren mets dat hij die aengenomen hadde ende daer totten secretaris verteert 12 st. Item den XXIIII July gegeven Allbert Verhoeven om mr. Claessen den orgelmaker te halen met sijn gereetschap om die orgelen te renoveren 12 st.*⁴⁷⁵

Na de dood van Nicolaas Niehoff omstreeks 1604, in de jaren dat meester Rutger van Soemen organist was, voltooide zijn zoon Jacob Niehoff het werk.

*Vytgegeven tegens den voersz ontffanck ende ierst vant dopmaken der Organen in de kereke tot Boxtel. In den iersten den 16 December anno 1607 aen mester Jacoppen Nieuhoff betaelt twee hondert vyff ende twintich guldens ende thien stuyvers in volle betalinge van het dopmaecken der organen vallende alsoe hier voer vuytgeven Ilc XXV gl. X st.*⁴⁷⁶

De organist Louis Heymessen, in het Boxtelse archief meester Lowis van Heymskerken genoemd,⁴⁷⁷ keurde na de werkzaamheden van Jacob het orgel:

*Item doer ordonnantie van de Heeren van den Capittel Schouten Schepenen ende kerkmesteren aen mr. Lowis van Heymskerken organist voor het visiteren der Organen in specie vyff dobbel albertinen het stuck V gl XIII st. Vallende XXVIII gl, X st. Item als ick mr. Lowies wederom binnen den bossche brocht verteert XIII st. Alsoe ick aldaer benachten om dat ick s'anderdachs in den dienst van de kereken mede brocht mesten Jan clockgieterschilder vallende alsoe XIII st.*⁴⁷⁸

Behalve deze posten zijn er ook nog vermeldingen van betalingen van snijwerk, schilderwerk, enz. Deze renovatie moet dus vrij ingrijpend zijn geweest.

In deze periode beschikte het kerkbestuur blijkbaar over voldoende geldmiddelen, want reeds in 1610 kon het andere orgel gerestaureerd worden:

*In den iersten bet. Aen mr. Aelbrecht Kiespenning woonende binnen Nimmegen voor het opmaken van den orgelen in Onser Liever Vrouwen choir vyffhondert guld. Boven alnoch drie hondert ses ende dertig gulden by Niclaessen Petersz. Als provisoir van Onser Lieven Vrouwen altair aen synen handen bet. Valet alsoo hier by den rendant alleen vuytgegeven de voirsz. Vc gl. Item bet. Aen denselven Mr. Aelbrecht tot opgelt alsoe het geit seer hooch was geloopen eer men hem betaelden de somme van III gl. Item bet. Opten 19 May 1610 aen Mr. Jan van Vladeraecken organist voir het visiteren der voirsz. Orgelen in spetie twee dobbel aelbertinen ende eenen silveren Philip dier tyt beloopenden ter sommen van darthien guld. Ende veerthien st. Valet alhier XIII gl. XIII st.*⁴⁷⁹

Enige jaren hierna werd het grote orgel door een brand ernstig beschadigd. De orgelmaker Anthonius van Rixtel, broeder-orgelmaker van de dominicanen te 's-Hertogenbosch werkte van november 1614 tot augustus 1615 om het instrument weer in orde te maken.⁴⁸⁰ Vanaf de zogenoemde Vrede van Munster in 1648 verboden de hervormde Hollanders de Rooms-Katholieken hun godsdienst vrijelijk uit te oefenen. Deze

⁴⁷³ RA., 's-Hertogenbosch. Dossier Breda, nr. 460, fol. 46v.

⁴⁷⁴ M.A. Vente, *Die Brabanter Orgel*. Amsterdam, 1963, p. 80.

⁴⁷⁵ GA., Oirschot. Rekening van de kerkmeesters, 1592, fol. 86r.

⁴⁷⁶ GA., Boxtel. Kerkrekening 1607-1608. Inv. nr. E 250.

⁴⁷⁷ M. A. Vente, 'De Illustre Lieve Vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch 1541-1620'. Gepubliceerd in het *Tijdschrift van de Vereniging voor de Nederlandse Muziekgeschiedenis*, 1963, XIX, p. 164.

⁴⁷⁸ GA., Boxtel. Inv. nr. E 250.

⁴⁷⁹ Ibid., E 251, fol. 18.

⁴⁸⁰ Ibid., inv. nr. E 253. Gedetailleerde gegevens hieruit zijn gepubliceerd in: J. Boogaarts, *Het Smitsorgel in de St. -Petruskerk te Boxtel*.

Hoestekst van de grammofoonplaat 'Smits-Orgels 4' in de serie Brabantse Orgelcultuur, uitgegeven door het Noordbrabants Genootschap. 's-Hertogenbosch, 1984. Eurosound Studio's ES 46. 593.

onderdrukking duurde tot in het begin van de negentiende eeuw. In Boxtel namen de hervormden de St.-Petruskerk in bezit. Dit gebouw was veel te groot voor het handjevol protestanten, ook voor wat betreft de mogelijkheid het kerkgebouw en de inrichting daarvan te onderhouden.

Reeds in 1652 besloten zij het grote orgel te verkopen. *Item heeft den voorscr. Rendant aen Gerart Gooses betaelt voor een vraght dat hij den organist Mr. Francoijs ten Bosch bracht als hij het orgel had opgenomen 1-0-0.*⁴⁸¹

Nadat het orgel onderzocht was werd het overgebracht naar Baarle-Nassau.⁴⁸²

Weinige jaren later, in 1660, voltrok zich een ramp. Als gevolg van onvoldoende onderhoud stortte het dak en het gewelf van het voorschip van de Sint-Petruskerk in en in deze ruïneuze staat bleef de kerk staan tot 9 November 1800. Op die dag woedde een zware storm, die ook de binnenmuren met de pilaren omverwierp. In deze toestand kregen de katholieken hun gebouw weer terug. Het duurde bijna 25 jaar voordat men de nodige gelden bijeen gebracht had om de kerk weer op te bouwen. Op 27 November 1827 vond de ingebruikname plaats.⁴⁸³

De herbouw van de kerk vond plaats onder het pastoraat van Franciscus Anthonius de Wijs. Na de dood van de Vicaris Generaal, mgr. A. van Alphen in 1831, was hij tijdelijk bestuurder van het Vicariaat.⁴⁸⁴ Deze pastoor-deken was lid van de rijke jeneverstokersfamilie De Wijs uit 's-Hertogenbosch. Zijn broer, Martinus de Wijs schonk in 1843 fl. 22.000,- voor een nieuw orgel in de St.-Pieterskerk in Den Bosch, het orgel dat nu in Oirschot staat. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de familie De Wijs ook in Boxtel voor een groot deel de kosten voor de aanschaf van een nieuw orgel heeft gedragen. In 1839 gaf het kerkbestuur van Boxtel F.C. Smits (I) de opdracht om voor de Sint-Petruskerk een nieuw orgel te maken.

Na de voltooiing van het orgel van St.-Oedenrode maakte hij een begin aan het werk voor Boxtel. Maar eerst na de oplevering van de orgels voor Baexem en Beugen in 1840 kon hij zich volledig concentreren op het werk voor Boxtel.⁴⁸⁵

Bij de Mixtuur 3 sterk staan de voetmaten aangegeven: voor het eerste koor heeft de grootste pijp een 1-voetslengte, de grootste pijp van het tweede koor 9 duim en het derde koor 6 duim, ofwel op C groot: 1 - 2/3 - 1/2. Smits rekende er klaarblijkelijk op, dat de windlade en het pijpwerk voor het Pedaal op korte termijn gerealiseerd zouden worden. Daarvoor plaatste hij reeds een vierde balg, die hij later met de invulling van een zelfstandig pedaal in rekening zou kunnen brengen. Het orgel werd echter eerst in 1954 voltooid.

Smits baseerde zijn begroting altijd op een aantal onderdelen als: registerprijs, windlade met mechaniek en klaviatuur en de kas. De verdere kosten voor transport, reis en verblijf waren daarbij inbegrepen. In het Smisarchief bevindt zich een overzicht, waarop Smits de begrotingen van vijf orgels ter vergelijking naast elkaar heeft gezet, te weten Den Bosch (Sint-Pieter), Boxtel, Veghel, Grave en Den Dungen.⁴⁸⁶

Uit dit overzicht blijkt dus dat Smits de vierde blaasbalg en ook de Sesquialter niet in rekening heeft gebracht. Pastoor de Wijs noteerde in het rekeningboek van de parochie de uitgaven met betrekking tot het orgel.⁴⁸⁷ Daaruit blijkt dat de plaatselijke timmerman, W. van der Eerden, de orgelkas maakte en dat Van Hool, Jan Baptist, en zijn zoon Jan Frans, het snijwerk leverde. Opmerkelijk is het rijke snijwerk van de mezzanine. In deze periode werkte Smits veel samen met de schrijnwerker J. Beuijssen uit Boxmeer. Door het veelvuldig contact met Beuijssen kon Smits meestal volstaan met een eenvoudige ontwerp-tekening, met daarop de belangrijkste maten. Maar voor Boxtel maakte hij een uitgebreide serie gedetailleerde tekeningen, met daarbij een nauwkeurige opgave van de maten van alle onderdelen. Aan de hand van deze gegevens, die in het Smits-archief bewaard zijn gebleven, zou het orgel zo opnieuw gemaakt kunnen worden. Voor geen enkel ander orgel

⁴⁸¹ GA., Boxtel. Inv. nr. E 255 A/B, fol. 12v.

⁴⁸² Broekhuizen, B 115.

⁴⁸³ Schutjes, III, p. 345.

⁴⁸⁴ Coppens, I, p. 303.

⁴⁸⁵ SA., H3, p. 23-24.

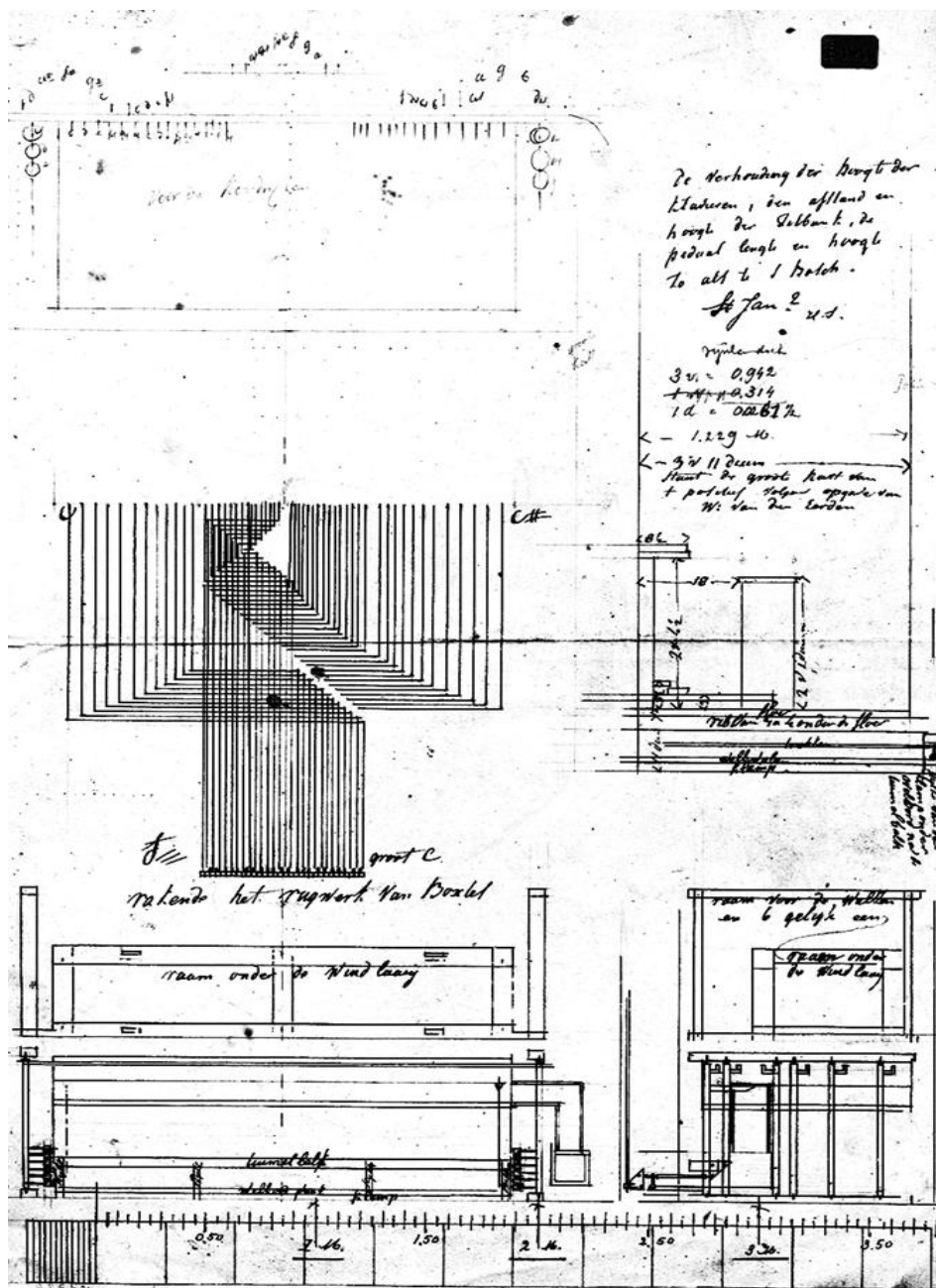
⁴⁸⁶ SA., B1N1

⁴⁸⁷ PA.

(voor Batavia maakte hij een beschrijving van alle onderdelen) heeft Smits zoveel getekend en de gegevens vastgelegd. Niet alleen van de kasconstructie, maar ook van de gehele inbouw met de tractuur, de windvoorziening, de opstelling der frontpijpen, etc. De reden waarom er van Boxel ook daarvan gedetailleerde tekeningen met een verklarende beschrijving zijn is niet bekend. In een brief aan A. Bouman schreef zijn kleinzoon, H.W.J. Smits hierover:

*Denkelijk heeft mijn gr. vader het zóó ten eigen gerieve gedaan, omdat hij het toen zeer volhandig en hoofdijg en ook vaak van huis zijnde, de knechts aan de hand van de platen tóch vooruit konden, terwijl de enkele uitslag, die i. c. 'n groot voorstellingsvermogen vorderde, ze niet voldoende kan dienen.*⁴⁸⁸

Naast deze tekeningen en de beschrijvingen daarvan, maakte Frans Smits ook nog een overzicht van het aantal pijpen en een lijst van de opstelling en de maten van de frontpijpen.⁴⁸⁹

Boxel, St.-Petruskerk.
Tekening van Smits (I) van de rugwerkkas (front, achterzijde en plattegrond), potlood-pen, 231x345 mm. (SA., B1N12b)

⁴⁸⁸ SA., B73.

⁴⁸⁹ SA., B1N8b.

Opmerkelijk is de notitie op de tekening *rakende het rugwerk van Boxtel*.

Henri Smits noteerde daarop: *de verhouding der kragt der klavieren, in afstand en hoogte der zitbank, de pedaal lengte en hoogte, zoals te 's Bosch, St.-Jan? H. S.*

Het verhaal gaat dat Smits het orgel zo ontworpen zou hebben dat het aantal pijpen overeen zou komen met het jaartal van de ondertekening van het contract. Op het overzicht dat Smits maakte van het aantal pijpen staat ook de dispositie vermeld.⁴⁹⁰ Dat zou betekenen dat de pedaalregisters tesamen 1840 - (1698 - 20) = 162 pijpen zouden moeten hebben. Met een pedaalomvang van C - d', 27 tonen, zijn dat 6 registers.

In het rekeningboek van F.C. Smits (I) zijn de ontvangsten genoteerd:⁴⁹¹

1841 Oct. 29 op rekening ontvangen de som van	3000,25
Dec. 16	1000,40
- 23	1000,00
1842 January ontvangen door oom Boerakker	1000,00
1842 17 Dec. Tot slot van rekening	1202,35
Dus de rekening met Boxtel effen	7203,00

De opmerking: *Dus de rekening effen* schreef Smits er gewoonlijk bij als het uiteindelijk ontvangen bedrag aanmerkelijk minder was dan het bedrag dat bij de opdracht was overeengekomen. Dit gebeurde vooral bij die projecten waar Smits grote voldoening van had. Het meest bekende voorbeeld is het orgel van Aarle-Rixtel.

De verschillende posten, vermeld in de rekening- en kasboeken zowel uit het parochie-archief⁴⁹² als ook uit het Smits-archief⁴⁹³ geven nadere informatie over de werkzaamheden met betrekking tot het orgel.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat het onderhoud zeer onregelmatig heeft plaats gevonden. Voorts dat in 1860 de nog ontbrekende beelden van het rugpositief geplaatst zijn. In 1879 werden nieuwe klavieren geplaatst en in het daarop volgende jaar voerde Smits een grote schoonmaakbeurt uit. In 1884 volgde een tweede grote schoonmaakbeurt en in 1893 is er wederom sprake van nieuwe klavieren. Dit zou betekenen dat de klaviatuur uit 1879 slechts 14 jaar heeft gefunctioneerd. Omdat dit zeer onwaarschijnlijk is, zullen er van de vier klavieren, 3 manualen en pedaal, mogelijkerwijs twee in 1879 en twee in 1893 vernieuwd zijn. De juiste toedracht is niet meer te achterhalen.

Na een aantal kleine reparaties werd nogmaals in 1924 een grote schoonmaakbeurt uitgevoerd. Na de dood van Frans Smits (III) plaatste Henri Smits in 1929 nog een Meidinger-ventilator voor de windvoorziening waardoor de orgeltrapper overbodig werd. Gedurende de periode dat de Smitsen het orgel in onderhoud hadden is er wezenlijk niets aan het instrument veranderd.

De eigenaardige volgorde van de registers in de dispositie-opgave in het handschrift Broekhuysen⁴⁹⁴ is het gevolg van het feit dat daarbij uitgegaan is van de plaatsing van de registertrekkers (van links naar rechts). Zoals meestal bij Broekhuysen is ook hier de opgave niet geheel correct. Zo ontbreekt de Bombarde 16 voet discant op het Hoofdwerk en op het Boven Manuaal moet de Woudfluit 2 voet vervangen worden door Veltfluit 2 voet. Roerfluit 4 voet van het Positief moet zijn Roerfluit Bas 4 voet.

In 1927 gaf de Gemeente Boxtel aan het parochiebestuur toestemming de toren te gebruiken voor naar het orgel. De opgang in de kerk onder het orgel is naar de toren heeft verplaatst en de monumentale orgeltrap is in de pastorie geplaatst.

Na de laatste werkzaamheden van Henri Smits in Januari 1929 raakte het orgel van de Sint-Petrus steeds meer in verval. Door de crisis van 1929 en de daaropvolgende jaren was er financieel ook weinig armslag om grote projecten uit te voeren. En door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog bleven alle plannen in de kast liggen. Uiteindelijk is dit alles het behoud geweest van het orgel. In die jaren ontbrak deskundigheid en historisch inzicht. Had men in die tijd het orgel "gerestaureerd" dan was zeker veel Smitsmateriaal verloren

⁴⁹⁰ SA., B1N13.

⁴⁹¹ SA., Bg2.

⁴⁹² PA., Boxtel, rekeningboek 1841-1914 en het memoriale 1860-1927

⁴⁹³ SA., Bg6, H7 en H8.

⁴⁹⁴ Broekhuysen, B110.

gegaan. De bewaardgebleven correspondentie geeft een indruk van de situatie. Enkele citaten zijn in de bijlagen opgenomen. Het betreft een briefwisseling tussen de orgeladviseur, rector Petrus de Bree uit Oerle, de orgelmaker in ruste, H.W.J. Smits uit Reek en de orgeldeskundige A. Bouman uit Amsterdam.

Nadat H.W.J. Smits samen met enkele orgelliefhebbers in Eindhoven te vergeefs hadden gestreden om het schitterende J.J. Delhaye-orgel in de Sint-Catharinakerk te behouden kwam er vanuit Eindhoven ook een briefwisseling op gang tussen F. Kooken, een vriend van Hub Houët de organist op het nieuwe Cathrienorgel, en Henri Smits.

In een van zijn latere brieven, 19 maart 1944, schreef H. Smits aan F. Kooken: ⁴⁹⁵ In deze brief staan verdere vele wetenswaardigheden over andere Smits-orgels en over de Nederlandse orgelmakerij in de jaren veertig in het algemeen. Het gedeelte, Boxtel betreffende, van de verdere briefwisseling tussen Kooken en Smits zijn in de bijlagen weergegeven.

De weergegeven correspondentie geeft een goed beeld van hoe men in die tijd met weinig inzicht en respect omging met de orgels uit vroegere tijden. Achteraf kunnen we stellen dat het schier onbespeelbaar geworden orgel in Boxtel in 1942 aan de "restauratie" ontsnapt is. Had de adviseur van het Bisdom, P de Bree, zijn gang kunnen gaan, dan was het orgel onherstelbaar kapot gemaakt. Zeker waren er dan meerdere originele registers verdwenen en was er, net zoals in de St.-Jan in Den Bosch, een vrijstaande elektrische speeltafel geplaatst, en waarschijnlijk het gehele Rugwerk gesloopt. Het plan De Bree - Pels werd, God zij dank, niet uitgevoerd. Misschien is dit het enige positieve, wat door de Tweede Wereldoorlog veroorzaakt is.

Boxtel, St.-Petruskerk. Foto van het Smits-orgel te Boxtel. Situatie van omstreeks 1930. (PA., Boxtel)

Enkele jaren later schreef Henri Smits in een brief van 29 maart 1944, de bevrijding van Europa was nog niet voltooid, aan A. Bouman nogmaals over Boxtel:

Ondertusschen zijn sleepladen voor verwarming niet ongevoelig: zoo wordt in Uw rapport Boxtel van nogal nevenspraak gewaagd. Toen ik daar voor het laatst werkte (1929 Meidinger en stemmen) was er van nevenspraak geen spoor; de verwarmingsinstallatie was toen 'n kleine 14 dagen voor 't eerst in bedrijf en toch was aan de houten balgkleppen duidelijk te zien dat ze al smaller waren dan ooit te voren vanwege zomerdroogte. De bijspraak kan, meestal afdoende, geredresseerd worden door den onderkant van de pijpenstokken op te vlakken en de slepen vrijgang opnieuw af te regelen. ⁴⁹⁶

Voor de grote waardering en bewondering, die dr. Hans Klotz - en ook Hub Houët, die regelmatig in Boxtel concerteerde - had voor de Smits-orgels in het algemeen en het orgel van de St.-Petrus in het bijzonder, hebben er toe bijgedragen dat er binnen het kerkbestuur een zekere terughoudendheid ontstond, om een restauratie met ingrijpende wijzigingen door te voeren. Maar het orgel was nog steeds niet voltooid. Was het aanvankelijk de bedoeling om binnen tien jaar na de oplevering het zelfstandig pedaal te plaatsen, uiteindelijk gebeurde dit na meer dan honderd jaar. Op 30 November 1954 werd het contract getekend door het Kerkbestuur van de Sint-Petrus, onder voorzitterschap van pastoor Jos. van Besouw en de orgelbouwer Hubert Schreurs van de firma Adema te Amsterdam. ⁴⁹⁷ Als adviseurs traden op, de eerwaarde heren prof. dr. A.

⁴⁹⁵ SA., B75.

⁴⁹⁶ SA., B77b.

⁴⁹⁷ PA., Boxtel.

Smijers te Utrecht, dr. W. Kerssemakers, pastoor te Bladel, en namens de KKOR, dr. P.J. de Bruijn, rector van Insula Dei te Arnhem.

Nog te vermelden is een interessante mededeling in een brief van pastoor Besouw aan bisschop Mutsaerts:

*Pastoor Dr. Kerssekamers is adviseur. Deze heeft Dr. De Bruijn te hulp geroepen. Dr. De Bruijn heeft vanwege het grote belang van de zaak Dr. Smijers er in betrokken, natuurlijk met ons goedvinden.*⁴⁹⁸

Ofschoon er in die jaren door deze adviseurs nog de onnodige brokken zijn gemaakt is de aanpak van het orgel van Boxtel een van de eerste voorbeelden waar zij met enig respect voor het werk van Smits (I) zijn te werk gegaan. Onder advies van deze drie eerwaarde heren begon de orgelmaker Hubert Schreurs in 1955 met de uitbreiding en restauratie. Met Pasen 1956 kon het orgel weer bespeeld worden.

Onder leiding van de architect Jan Strik uit Boxtel werd in 1957 het oxaal vergroot om meer plaats te bieden voor de koorzangers. De rugwerkkas staat nu ingeklemd tussen de beide, sterk naar voren bollende balustrade helften. De twee ronde balustrade-elementen naast de rugwerkkas stonden oorspronkelijk een kwartslag naar achteren gedraaid. Aanvankelijk werd het orgel gedragen door zes pilaren, waarvan de middelste twee precies onder de zijtorens van het rugwerk stonden. Zij ondersteunden, ook visueel, de gehele constructie.

Grote bekendheid kreeg het orgel door toedoen van de 'Stichting Kerkconcerten Boxtel'. Deze stichting, zorgde jaarlijks voor een aantal orgelconcerten, maar had vooral succes met het organiseren in 1973 en 1974, daarna 2-jaarlijks, van een concours voor amateurorganisten.

Het orgel bleef echter niet zonder gebreken. Steeds vaker traden er allerlei kleine storingen op en vooral de verwarming oefende een zeer nadelige invloed uit op de mechaniek en de windladen. Jan Clercx, aanvankelijk veeartsenijkunde studierend, voelde zich steeds meer aangetrokken tot de orgelmakerij.

Rugwerkkas nog met pilaren onder de beide zijtorens, (Foto RCE, omstreeks 1957).

Hij nam de zorg voor het Smits-orgel te Boxtel op zich. Jarenlang hield hij het instrument gaande. Maar in oktober 1981 kon een plaatopname van een orgelbespeling door Jan Verhoeven, de organist van de Sint-Petruskerk, vanwege technische gebreken aan het orgel niet tot een goed einde gebracht worden. Een tweede poging een opname te realiseren in oktober 1984, had wel succes, maar de technische toestand waarin het orgel verkeerde deed toch enigszins afbreuk aan de kwaliteit van de opname. Deze grammofoonplaat is een bijzonder historisch document⁴⁹⁹ evenals een opname van Hendrik Huizinga uit 1987.⁵⁰⁰

Nog datzelfde jaar besloot het kerkbestuur om een algehele restauratie voor te bereiden. Een eerste opzet van een historisch rapport en een beschrijving van de toestand van het orgel door de adviseur werd door het kerkbestuur in dank ontvangen, maar dit leidde niet tot een serieuze aanpak om een begin te maken de restauratieprocedure. Dit was hoofdzakelijk het gevolg van het feit, dat het kerkbestuur met andere grote zorgen te kampen had. Een dringend en kostbaar herstel van de toren moest voorrang gegeven worden. De restauratie van het orgel moest uitgesteld worden omdat de financiële situatie van de kerkkas daarvoor geen ruimte bood. Zo bleef het orgel nog 16 jaar min of meer bespeelbaar.

In 1997 was de toestand waarin het orgel verkeerde dermate verslechterd, dat verder uitstel van de restauratie voor het orgel rampzalige gevolgen zouden kunnen hebben. Het kerkbestuur verzocht de adviseur om

⁴⁹⁸ BA., 's-Hertogenbosch, dossier St. Petrus, Boxtel.

⁴⁹⁹ Op. cit. zie voetnoot 287.

⁵⁰⁰ Opname van Cees Steeg uit Arnhem. Later op cd uitgebracht.

nogmaals een uitvoerig historisch rapport op te stellen en een gedetailleerde beschrijving van de toestand van het orgel met daarbij een restauratieplan in te dienen. In grote lijnen omvatte het restauratieplan een grondig herstel van alle onderdelen van het orgel met de ingebruikstelling van de vierde blaasbalg en de trapinstallatie voor de windvoorziening weer bedrijfsklaar te maken.

In dit restauratierapport stelde de adviseur tevens voor om de klaviatuur in de oorspronkelijke maten van Smits (I) te reconstrueren en een bouwbureau te laten onderzoeken of er mogelijkheden waren de oxaal constructie met zes kolommen en terugwijkende balustraden in de originele toestand van 1842 terug te brengen.

Op uitdrukkelijk verzoek van de organist Jan Verhoeven werd de klaviatuur van Smits (II) uit 1893 gehandhaafd. Ook van het terugbrengen van de balustraden in de originele toestand van 1842 werd afgezien. Het kerkbestuur besloot de opdracht tot restauratie aan de firma Verschuieren te geven, maar het contract kon niet getekend worden omdat het kerkbestuur niet over voldoende geldmiddelen beschikte. In totaal, de begroting van de orgelmaker en het herstel van de verzakte orgelkas en allerlei bijkomende kosten voor advies, elektrische voorzieningen, etc., etc. , beliepen de kosten ongeveer fl. 700. 000. Een verzoek van het kerkbestuur aan gemeente Boxtel werd op 10 mei 2000 afgewezen.⁵⁰¹

Voorts schreef B. & W. Van Boxtel, dat zij bij de prioriteitstelling voor het volgende Provinciaal restauratie Uitvoerings programma (PRUP) de restauratie van het orgel wederom zullen opnemen. Terug bij af, dus.

Na allerlei verwickelingen⁵⁰² kon uiteindelijk Verschuieren in augustus 2004 met het werk beginnen. Na de demontage van het orgel werden alle onderdelen overgebracht naar de werkplaats in Heythuysen. Alleen de vier grote spaanbalgen bleven achter, omdat er geen mogelijkheid was deze zonder het doorzagen van het stijlwerk uit te nemen. In de periode hierna was er voor de adviseur gelegenheid het pijpwerk in de werkplaats te onderzoeken en daarvan een volledige beschrijving te maken. Zijn rapport was in december 2004 gereed.

Inmiddels waren de medewerkers van de firma Verschuieren begonnen met de restauratie van de windladen, klaviatuur en mechaniek. In de offerte van Adema uit 1954 is niets vermeld over het uitnemen en demonteren van de windladen. Er wordt alleen gesproken over van het vlakken van enkele pijpstokken. Maar bij de demontage van de laden in de werkplaats van Verschuieren bleek dat zij sterk waren gevlakt. De sponsels waren zo dun, dat het niet verantwoord was om dat zo te laten. Zo werd besloten dat alle boven- en ondersponsels met spieën zouden worden vastgezet en als extra bescherming aan de bovenzijde met een laag perkament zou worden beplakt. De pedaalladen van Adema werden gehandhaafd, gerestaureerd en enigszins aangepast aan de Smitsfactuur. Ook de bestaande pedaalmechaniek uit 1955 is gehandhaafd. Wel zijn enkele onderdelen, zoals steunen, consoles, en welarmen, meer passend in het Smitsconcept, vernieuwd. De oorspronkelijke toonhoogte werd hersteld. Het restauratieverslag is deels in de bijlage opgenomen.

BREUGEL, R.K. Parochiekerk van Sint Genoveva.

Bij de restauratie van het orgel van Vollebregt door de firma Vermeulen te Weert werden in 1970 de regulatoren vervangen door de oude spaanbalg van F.C. Smits (I), afkomstig uit het orgel van St.-Servatiuskerk te Oijen.

⁵⁰¹ PA., Boxtel.

⁵⁰² Zie voetnoot nr. 287.

CROMVOIRT, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Slechts eenmaal was Smits in Cromvoirt:

1839 12 sept. 1 dag de tuten gestemt, voldaan op dato f. 2. 50.

Gegevens over dit orgel zijn niet bekend.

De kerk ging door brand verloren: *Vrijdag voormiddag omstreeks 11½ is te Cromvoirt de pastorie en de kerk, die zich onder een met riet gedekt bevonden, door brand vernield. ...*

CROIJ, Kapel van het kasteel Croy.

Constance van der Bruggen, de laatste telg van de familie had in haar testament laten vastleggen dat na haar overlijden het kasteel zou moeten gaan dienen als bejaardentehuis. In 1873 vestigden zich de Zusters van Liefde, die ook het nabij gelegen pensioonaat voor meisjes Mariengarde in Aarle-Rixtel beheerden, te Croy om de zorg voor de bejaarden op zich te nemen. Vanaf 1887 tot 1928 voerde Smits regelmatig de stem- en onderhoudsbeurten uit van het in het kasteel aanwezige kabinetorgel. In twee gevallen noteerde Smits enkele bijzonderheden:

1912 10 febr. Croy zusters blaasbalk opnieuw beleerd, schoongemaakt f. 95,00.

En in

1919 26/ 27 september Croy 2 d. 4 nieuwe registerplaatjes en baarden op fluit f. 25,-.

Ofschoon dit huisorgel is gesigineerd:

Hendrik Hermanus Hes me fecit, Goudae wordt er aan getwijfeld of Hess de maker is.

Voor de restauratie van het kasteel in 1990 verhuisde dit orgel naar de R.K. parochiekerk van St.-Trudo in Stiphout.

CUIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Martinus.

In Juli 1799 kwam de oude parochiekerk van Cuijk weer in handen van de Rooms-Katholieken.⁵⁰⁸ Er zijn geen gegevens bekend die enige informatie geven over een orgel. De oude kerk was in verval geraakt en in begin 1800 besloot men een nieuwe kerk te bouwen met behoud van het oude priesterkoor. Het eerste bericht over een orgel is te vinden in een "*almanach*" die een inwoner van Cuijk, een zekere J. Verhoeven samenstelde en waarin hij allerlei voorvallen in de gemeente Cuijk gedurende de periode van 1794 tot 1822 noteerde.⁵⁰⁹ Daarin staat vermeld:

Den 22 April 1803. Zijn ze naar luik gegaan om eenen euijliger er te koepe. Cuijk, den 28 Meij 1803 is den euijliger gekomen. Cuijk, den 2 Augustus 1803 zijn ze aan den euijliger begonnen te maaken.

Lange tijd heeft men verondersteld dat dit werk zou zijn uitgevoerd door de orgelmaker A. Graindorge uit Luik, maar bij de bestudering van het pijpwerk werd op C groot van de Bordon 8 voet een inscriptie gevonden: *P. Torley 1804*. De orgelmaker Peter Torley woonde te Nijmegen en verzorgde daar het onderhoud van het König-orgel in de St.-Stevenskerk.⁵¹⁰ De herkomst van het Cuijkse orgel is tot op heden niet duidelijk. Bij de restauratie zijn geen bijzondere inscripties gevonden die een directe informatie geven over de naam van de maker. Maar gelet op de tooninscripties op de pijpen, de pijpfactuur en de gehele werkopbouw en dit in vergelijking met bijvoorbeeld het orgel in de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek te Maastricht, kan

⁵⁰³ SA., Bg2.

⁵⁰⁴ Prov. Noordbrabantsche en 's-Hertogenbosche Courant, 2 Juni 1885.

⁵⁰⁵ SA., H7)

⁵⁰⁶ Arend Jan Gierveld, *Het Nederlandse huisorgel in de 17de en 18de eeuw*. Utrecht, 1977, p. 156.

⁵⁰⁷ Zie Orgelencyclopedie, IV, p. 46.

⁵⁰⁸ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Cuijk.

⁵⁰⁹ PA., Cuijk.

⁵¹⁰ GA., Nijmegen. Verzoekschrift van Peter Torley aan de Gouverneur, 17 juni 1822. . . . *Jaa zelf het Groote orgel der Sante Steevens Keerk alhier dat ik bij den Deerteig Jaar int Weerkt gehad hebende. . . .*

met grote waarschijnlijkheid gesteld worden dat het Cuijkse orgel gemaakt is door Andries Severijn (André Séverin).⁵¹¹ Deze werd omstreeks 1600 geboren te Maasricht, woonde vanaf 1626 te Luik, waar hij in 1673 overleed. Hij ligt begraven in de St.-Jacques te Luik.

Severijn moet beschouwd worden als een van de allergrootste orgelmakers van de 17e eeuw. Hij werkte hoofdzakelijk voor de kerken in Luik, maar maakte ook orgels voor Huy, Tongeren, Maastricht en Venlo.⁵¹² Door zijn werk werd Luik een van de belangrijkste centra van de orgelmakerij uit de vroege Barok.⁵¹³ Het blijft echter de vraag voor welke kerk Severijn dit orgel maakte.

Door de bepalingen van de Franse revolutie werden de kloosters te Luik in 1796 geamoveerd en hun bezittingen, daartoe behoorden ook de orgels, verkocht. Een groot gedeelte van de kleinere instrumenten ging direct over in particuliere handen; de grotere orgels werden ondergebracht in een depot. Vandaaruit is het orgel voor Cuijk na zeven jaar in 1803 opgehaald. Het is begrijpelijk dat men bij het uitzoeken van een orgel meer gelet heeft op de afmetingen en de kwaliteit dan dat men zich bekommerd heeft over de herkomst.

Ook in de publicatie van R. Forgeur⁵¹⁴ wordt geen afdoend antwoord gegeven, maar als een van de weinig overgebleven mogelijkheden wordt de St.-Laurentiusabdij genoemd. De Benedictijnerabdij van St.-Laurent was een van de belangrijkste en oudste kloosters van Luik. Gesticht in 1026 heeft zij 770 jaar bestaan.⁵¹⁵ Bij een belegering door Willem van Oranje werd zij op 4 november 1568 nagenoeg volledig verwoest. Slechts de bibliotheek bleef behouden. In de jaren daarna werd de abdij weer gereconstrueerd, maar vooral onder leiding van Abt Oger de Loncin in de oude glorie hersteld. Gedurende de periode 1581 tot 1688 regeerden de vorsten van Beieren het kerkelijk prinsdom Luik. Dit leidde tot de burgeroorlog tussen de aanhangers van de keurvorst, de Chiroux en de oppositiepartij van de Grignoux. Deze laatsten hadden in 1649 hun toevlucht gezocht in de abdij van St.-Laurent. Het leger onder leiding van Ferdinand van Beieren moest er aan te pas komen om de rust te herstellen.

Bij de gevechten werd de abdij zwaar beschadigd maar onmiddellijk daarna weer volledig hersteld. Het is bekend dat Andries Severijn voor de abdij van St.-Laurent een orgel bouwde,⁵¹⁶ maar wanneer is onbekend. Indien het orgel van Cuijk inderdaad afkomstig is uit de abdij van St.-Laurent zou het bouwjaar 1649 of iets later kunnen zijn. De koningskroon die het Cuijkse orgel draagt zou dan kunnen verwijzen naar een vorstelijke gift van de keurvorst van Beieren, Maximiliaan I tot 1651, of Ferdinand Maria, keurvorst van 1651 tot 1679. De vorsten van Beieren waren zeer muziekminnend. De grootvader van Maximiliaan I, Albrecht V en de vader, Willem V waren de broodheren van Orlando di Lasso. Zij gaven ook in het algemeen veel steun aan de kloosters in hun gebied. Gelet op de koningskroon van Maximiliaan I lijkt het vrijwel uitgesloten, dat het orgel voor 1649 zou zijn gemaakt. Immers in de periode daarvoor waren de Duitse vorsten betrokken bij de dertigjarige oorlog, die met de vrede van Münster, Westfalen, in 1648 beëindigd werd.

In de ontstaansgeschiedenis van het orgel zijn nog meer vraagtekens. Door het onderzoek gedurende de restauratie in de jaren 1991-1992 is komen vast te staan dat het orgel in eerste aanleg een éénmanualig instrument moet zijn geweest zonder pedaal. De rugwerklade wijkt in factuur iets af van de hoofdwerklade, maar de factuur van het pijpwerk van het hoofdwerk en van het rugwerk inclusief de oorspronkelijke tooninscripties is identiek. Het is overigens opvallend hoe schitterend dit oude pijpwerk er uit ziet.

Over de periode van 1650 tot 1796 zijn geen berichten over het orgel bekend. Na de plunderingen van de kloosters te Luik probeerden *Les Religieux du Monastère de St.-Laurent lés Liège* middels een brief aan de *Citoijens Administrateurs du Departement d'Ourte* hun klooster te redden. De brief is ongedateerd maar moet geschreven zijn in het najaar van 1795 of 1796. Daarin wordt een opsomming gegeven van de vernielingen die op 1 en 3 Pructidor (=18 en 20 Augustus) en op 6 Vendemaire (= 27 September) plaatsvonden en van de weggeroofde en

⁵¹¹ Paul Peeters / Maarten Albert Vente, 'Séverin'. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG) 2, XV, pag. 643.

⁵¹² GA., Venlo.

⁵¹³ Flor Peeters & Maarten Albert Vente, *De orgelkunst in de Nederlanden*. Amerongen, z. j., p. 205 & 210.

⁵¹⁴ De heer Geer W. Hendriks te Cuijk, lid van het bestuur van de Stichting Behoud Nationaal Monument Kerkorgel St. Martinus Cuijk, heeft in samenspraak met Richard Forgeur te Luik gepoogd de plaats van herkomst te achterhalen. Van de hand van R. Forgeur verscheen een artikel over dit probleem: 'L'Orgue Liégeois de l'église Saint-Martin à Cuijk'. In: *Le Vieux Bulletin de la Société Royale*, n° 191, Tome VIII, Liège, 1975.

⁵¹⁵ Albert d'Haenens, *Abbayes de Belgique*. Daarin: Alain Farniel, *Saint-Laurent de Liège*. Bruxelles, 1973, p. 201.

⁵¹⁶ José Quitin: 'Orgues, organiers et organistes de l'église cathédrale Notre-Dame et Saint-Lambert à Liège aux XVIIe et XVIIIe siècles'. In *Bulletin de l'Institut Archéologie Liégeois*, LXXX, 1967, p. 5-58.

ter verkoop meegevoerde bezittingen. Het orgel wordt daarbij uitdrukkelijk genoemd. Er wordt verzocht verdere ontmantelingen te stoppen en de directeur van het hospitaal, die zich in het klooster heeft gevestigd, verantwoordelijk te stellen. De monniken werden echter definitief uit de abdij verdreven en de abdijkerk werd in 1809 gesloopt. Sedert dien wordt de abdij gebruikt als kazerne en militair hospitaal.

Van de meeste kerken in Luik, in 1660 waren er 9 kloosters en 32 parochiekerken⁵¹⁷ zijn geen gegevens over het orgel voorhanden. Misschien dat er in de toekomst nog iets uit de archieven boven tafel komt waardoor er een afdoend antwoord gegeven kan worden op de vraag waar het Cuijkse orgel oorspronkelijk zijn plaats had. Op 9 oktober 1803 was de opbouw van het orgel te Cuijk zover gereed, dat het Rugpositief gebruikt kon worden:

*9 Oct. Toen hebben ze voor den eersten keer op den kleine euiliger gespult onder de preek en in de hommes [hoogmis], maar bedroefd. Maar Donderdag, toe den euiligerliest souw spelen, toe waren de boeken van kant, omdat de eigenbelangers souwe haauwe de hand; daarom gaat het hier naar de gunst, maar niet naar de kunst.*⁵¹⁸

En in dat zelfde jaar staat genoteerd: *26 Dec. Toe hebben ze voor den eersten keer op den euiliger gespult onder den heelen dienst maar hij is nog niet klaar.*

Eerst op woensdag 23 Mei 1804 kon het orgel definitief in gebruik genomen worden:

19 Mei. Toe was den euiliger gemaakt, toe hebben ze den 23 Mei der op gespult, toe hebben ze gekeken voor een schellen, maar nog zoo moij niet als voor niemendal.

Schutjes schrijft over deze periode:

*Intusschen bleef men op de gewone dagen de schuurkerk gebruiken, alléén op zon- en feestdagen ging men in de oude kerk naar de Mis. Deze toestand duurde voort, tot dat de nieuwe pastorij op de weem onder pastoor Bronkhorst was gebouwd.*⁵¹⁹

Het is niet bekend of er in de schuurkerk een orgel stond.

De hierboven genoemde inscriptie *P. Torley 1804* is slechts met veel inspanning te lezen omdat er gepoogd is deze aantekening weg te krassen. Het is zeer waarschijnlijk dat Smits uit Reek dit heeft gedaan. Klaas Smits werkte samen met zijn broer Frans Smits (I) in 1827 aan het orgel van Cuijk. Een inscriptie op de C-pijp van de Bordon 8 voet getuigt daarvan: *De Gebr. Smits 1827*. Enkele jaren daarvoor hadden de gebroeders Smits het orgel in de St.-Anthonius-van-Padua- (nu St.-Johannes de Doper-) kerk te Ewijk voltooid. Dit geschiedde nadat P. Torley voor deze kerk in 1817 een nieuw orgel maakte. Hij leverde daar echter zulk een slecht werk dat het tot een gerechtelijk onderzoek leidde en Torley in gebreken werd gesteld. Daarna werd Smits gevraagd om er een goed instrument van te maken.⁵²⁰ Het is begrijpelijk dat de Smitsen geen grote waardering hadden voor het werk van Torley.

Noch het parochie-archief, noch het Smits-archief geven enige informatie over de werkzaamheden die Smits in 1827 uitvoerde. Waarschijnlijk hebben de gebroeders Smits het werk van P. Torley moeten verbeteren en misschien een kleine dispositiewijziging aangebracht. Voor zover bekend is de oudste dispositie-opgave te vinden in het manuscript Broekhuizen.⁵²¹

Broekhuizen noteerde deze gegevens ongeveer 25 jaar na de restauratie van het orgel door Smits in 1827. Waarschijnlijk van horen zeggen. Dit zou de oorzaak kunnen zijn van de foutieve vermelding over de plaatsing van het orgel te Cuijk door F.C. Smits. Overigens is ook de dispositie-opgave van Broekhuizen onjuist, omdat er vijf registers van de hoofdwerklade niet vermeld zijn.⁵²² Vanaf 1827 hadden de gebroeders Klaas en Frans

⁵¹⁷ Ludovico Guicciardini, *Totius Belgii*, Amstelodami 1660. p. 498,

Leodium[. . .] Habet inde quator longe amplissimas Abbatias virorum, quarum in suburbanis quidem: & extra portam, vel primaria illa Divi Laurentii: intra pomœrium vero ea Divi Jacobi: ambae Ordinis Divi Benedicti: ambae pulchris copiosisque Bibliothecis instructae. Habet tres Abbatias foeminarum [. . .] Habet triginta & duas parochias, inter quas potissimum eminent eae Beatae Virginis, Divi Joannis Baptistae, & Servatii [...].

⁵¹⁸ PA., J. Verhoeven, *Almanach*.

⁵¹⁹ Schutjes, III, pag. 407.

⁵²⁰ Zie bij Ewijk.

⁵²¹ Broekhuizen, c7.

⁵²² Broekhuizen, c217 staat ook ten onrechte, dat F. C. Smits (I) in 1828 3 jaren oud was.

Smits het orgel in onderhoud. Na de dood van Klaas in 1831, zette Frans (I) de orgelmakerij alleen voort. In zijn rekeningboeken komen twee posten voor met betrekking tot het orgel van Cuijk:

1838	Sept.	't Orgel gestemt en blaasbalken gelapt met vershot voldaan	f 14,00. En
1842	Nov.	't Orgel gestemt en op dato voldaan	f 7,00. ⁵²³

In 1850 werd er door L. Smits te Cuijk aan het orgel gewerkt. Deze L. Smits was schrijnwerker en had te Cuijk een meubelmakerij waar ook zijn zonen Frans en Janus in werkten. Deze Smitsen waren geen familie van de orgelmaker Smits uit Reek. Ofschoon Janus waarschijnlijk enkele jaren bij F.C. Smits te Reek in loondienst was, waren het geen orgelmakers. Zij waren wel bij de orgelmakerij betrokken, doordat zij in opdracht van orgelmakers de kas met het snijwerk leverden.⁵²⁴ Op een door L. Smits te Cuijk in November 1850 ingediende rekening zijn enkele bedragen vermeld voor werkzaamheden aan het orgel:

9 September Frans 1½ dag aan orgel f 1,87½, nog voor leer en lijn aan blaasbalke f 0,60. Voldaan L. Smits.⁵²⁵

Maar voor de grote schoonmaak en stembeurt werd Frans Smits uit Reek er bij gehaald:

*Nota Aan den Eerwaarden Heer Pastoor Bronkhorst debet aan de We. Rijsouw voor den heer Smits, vijf dagen logement f 6,00. Voldaan van Kerk op den 9 dec. 50.*⁵²⁶

In 1857 vernieuwde Frans Smits uit Reek de blaasbalgen en het pedaal:

De R. C. Kerk van Cuyk aan F.C. Smits, orgelmaker te Reek.

1857 July 20. 3 nieuwe blaasbalken à 80 240,-

de stoel voor dezelve met sleutels en ijzerwerk en kanalen 60,-

Voor het leggen en aanplakken 18,-

een nieuw pedaal 20,-

Voor het leggen en aanwerken 15,-

Vervoer van dezelve 2,50

Schoonmaken en stemmen van het gehele orgel gratis 355,50

1858 Ontvangen tot slot van rekening de som van drie honderd en vijftig gulden en vijftig cent. Reek den 19 January 1858. F.C. Smits.⁵²⁷

F.C. Smits (I) kampte juist in deze periode met ernstige moeilijkheden. Langdurige ziekte van zijn vrouw en tenslotte haar dood in april 1858 noodzaakten Smits veel tijd aan zijn gezin te besteden. Daardoor was hij niet in staat al zijn tijd aan het orgelmakersvak te geven. In deze jaren namen andere orgelmakers veel van zijn werk over. Zo ook kregen de Smitsen te Cuijk de gelegenheid het werk van F.C. Smits uit Reek voor wat betreft de jaarlijkse onderhoudsbeurten aan het Cuijkse orgel voort te zetten.

In 1861 besloot het kerkbestuur Smits uit Cuijk opdracht te geven het positief te verplaatsen:

*2e vergadering van het kerkbestuur 1861. Nog wordt op voorstel van den penningmeester besloten het positief of klein orgel te doen verplaatsen ten einde daardoor meer plaats op het zangkoor te verkrijgen, w. g. J. Bogaers voorz., J. Daamen secr.*⁵²⁸

Dat het Smits uit Cuijk geweest is, die het werk uitvoerde wordt bevestigd door een opmerking in een brief, gedateerd 9 november 1942, van H.W.J. Smits uit Reek aan A. Bouman te Amsterdam: *Dat Rugw. in de onderkast leggen is werk geweest van Gebrs. Smits te Cuyk (niet aan ons verwant).*⁵²⁹ Het betreft hier Lambert Smits en zijn zonen, Fr.L. Smits en Adr.G. Smits. Lange tijd heeft men gemeend dat Smits uit Reek hiervoor verantwoordelijk was en dat heeft zijn naam geen goed gedaan. In 1884 voerden de Smitsen uit Cuijk opnieuw werkzaamheden uit, die gelet op het bedrag dat er voor betaald werd, nogal ingrijpend geweest moeten zijn: f 600,-⁵³⁰ Daarbij was waarschijnlijk ook de jongste zoon van L. Smits, Gerard H. Smits betrokken. Hij was gedurende 47 jaar

⁵²³ SA., Bg2.

⁵²⁴ Rekeningboek F. Smits. (familie Smits te Cuijk).

⁵²⁵ GA., Grave, dossier PA., Cuijk.

⁵²⁶ Ibid.

⁵²⁷ PA., Cuijk.

⁵²⁸ PA., Cuijk.

⁵²⁹ SA., B75f.

⁵³⁰ PA.

organist van de St-Martinuskerk.⁵³¹ In 1888 werkte de orgelmaker J. van Kesteren aan het Cuijkse orgel. Dit blijkt uit een inscriptie op de D-groot pijp van de Bordon 8 voet van het Hoofdwerk: *J. van Kesteren 1888 Mai Gennepe*. Over deze werkzaamheden zijn geen bijzonderheden bekend.

Toen het vrijwel een hopeloze zaak was geworden werden de Smitsen uit Reek er weer bijgehaald. Twee kleinkinderen van F.C. Smits (I), die het orgel in 1827 restaureerde, H.W.J. Smits en zijn broer F.C. Smits (III) namen het onderhoud van het orgel op zich.⁵³²

H.W.J. en F.C.J. Smits (III) brachten het orgel over naar de, onder leiding van C.J.H. Franssen nieuw gebouwde kerk. Met Pasen 1913 werd het instrument weer in gebruik genomen. Smits had gearzeld om aan dit werk te beginnen omdat het orgel ernstig in verval was geraakt. Vooral de onvakkundige inbouw van het Rugwerk baarde hem zorgen. Een brief van Smits, gedateerd 2 november 1912, geschreven enkele weken voor de demontage, geeft een goed beeld van de oude situatie.⁵³³ In het blad *Echo* verschenen enige berichten over de restauratie en de overbrenging van het orgel naar de nieuwe kerk.

Omdat de koorruimte vrij moest blijven kreeg het orgel een plaats tegen de noordmuur van het zangkoor. Daardoor was er geen plaats meer voor de luiken (vleugels) van de hoofdwerkkas en de pedaalladen die achter de luiken waren opgesteld.

Cuijk, St.-Martinuskerk. (Foto M.A. Vente, 1942).

Na de restauratie was H.W.J. Smits enthousiast over het resultaat.⁵³⁴

Een mededeling van gelijke strekking over het orgel van Cuijk is te vinden in een concept van een brief van H.W.J. Smits aan Petrus de Bree, rector cantus van de St.-Jan te 's-Hertogenbosch van 15 November 1932.⁵³⁵

De hierboven aangehaalde documenten geven niet alleen informatie over de toestand van het Cuijkse orgel omstreeks 1912, maar zij verschaffen tevens inzicht in het klankideaal dat men toen nastreefde. Het is begrijpelijk dat Smits spreekt over jankende registers als we bedenken dat de mechaniek uitermate slecht functioneerde, dat waarschijnlijk de balgen, de kanalen en de laden lek waren en dat er dus geen stabiele windvoering mogelijk was. Anderzijds was Smits te veel vakman om niet te begrijpen dat hij hier met een zeer bijzonder, kwalitatief uitzonderlijk goed instrument te maken had.

Ten aanzien van zijn opmerking over de *Bachsche phraseeringen* kan gezegd worden dat het werk van Bach in die tijd al redelijk toegankelijk was, maar dat oudere orgelcomponisten vrijwel onbekend waren. De muziekwetenschap stond nog in de kinderschoenen. Oude programma's van orgelconcerten van omstreeks 1900 wekken vaak de lachlust op. De vakorganist tegenwoordig speelt bijna uitsluitend originele composities en raadpleegt daarbij vaak de autograaf. Zijn programmakeuze is min of meer gebaseerd op de stijl en

⁵³¹ Deze was op 21 mei 1874 getuige bij het huwelijk van de grootouders aan moederskant van Geer Hendriks, de initiatiefnemer en organisator van de restauratie in 1992.

⁵³² SA., Bg6 & H7.

⁵³³ PA.

⁵³⁴ SA., B75.

⁵³⁵ SA., H165b.

ontstaanstijd van het instrument. Dat komt aan de composities en aan het orgel ten goede. Voor het orgel van Cuijk zouden dus de namen van de Luikse componisten uit de zeventiende eeuw, zoals Gerhard Scroncx, Henri Du Mont, Lambert Chaumont en Monsieur Babou vaak op de programma's moeten gaan verschijnen. Maar ook werken van Italiaanse componisten, omdat het muziekleven in Luik in de zestiende en zeventiende eeuw grotendeels gericht was op de ontwikkelingen van de Italiaanse stijl.⁵³⁶ Uiteraard zijn ook de composities van de oude Franse en Zuid-Nederlandse componisten zeer geschikt om op het Cuijkse orgel vertolkt te worden. Van dit alles had men in 1912 nagenoeg geen vermoeden.

Het artikel van 22 maart 1913 in *Echo* is deskundig geschreven. De schrijver is goed gedocumenteerd en geeft blijk van een grote vakbekwaamheid. Artikelen van dit niveau treft men in die tijd maar zelden aan, zeker in de regionale berichtgeving of het *Gewestelijk Nieuws* zoals het in de *Echo* genoemd wordt. Het is te betreuren dat de naam van de auteur niet vermeld is.

Na de herplaatsing van het orgel in de nieuwe kerk werd het ontbreken van een zelfstandig pedaal toch als een gemis ervaren. Het kerkbestuur nodigde Smits uit om voor een nieuw pedaal een offerte te maken. Smits offereerde een vrij pedaal met twee registers.⁵³⁷

Of de tijden waren te onzeker, of het plan was te duur, of beide oorzaken speelden een rol, in ieder geval ging het kerkbestuur niet in op het aanbod van Smits.

In 1922 voerde Smits nog een stembeurt uit: *Ontvangen 1922, November 20/21, Cuijk 2 dagen f 22,50*.⁵³⁸ Daarna staat Cuijk niet meer in de rekeningboeken van Smits vermeld. In 1928, met de dood van Frans Smits, beeindigde ook Henri Smits zijn werkzaamheden als orgelmaker. Het onderhoud van het Cuijkse orgel kwam in handen van de Gebrs. Vermeulen te Weert. Zij brachten in 1927 een nieuw vrij pedaal aan en vervingen enkele oorspronkelijke registers door strijkers.⁵³⁹

Een eerste grote restauratie na de oorlog vond plaats in 1955 door de firma Verschueren. Daarbij werd het orgel van de noordmuur naar het midden van het zangkoor verplaatst en de oorspronkelijke dispositie gedeeltelijk hersteld. Onder het pastoraat van J. Toebes volgde een tweede restauratie in 1992. De firma Verschueren plaatste het orgel naar voren en de rugwerklade uit de onderkas bracht zij over naar een nieuwe rugpositiefkas in de balustrade. Met een nieuw Pedaal, reconstructie van de luiken en het herstel van de oorspronkelijke dispositie maakte deze restauratie tot een succes.

De laatste jaren ontwikkelde zich bij veel oude orgels loodcorrosie, vooral in de voeten van het oude pijpwerk. Vanuit de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed is een onderzoek gestart naar de oorzaken om het pijpwerk te kunnen beschermen. Ook het oude pijpwerk van Cuijk bleek te zijn aangetast. In het voorjaar van 2015 voerde de firma Verschueren het herstelwerk uit. Vele pijpvoeten moesten worden vernieuwd. De overige werden grondig gereinigd en behandeld met kopallak.

CULEMBORG, R.K. Parochiekerk van Sinte Barbara.

J.D. Nolting plaatste in 1817 het oude orgel over naar de waterstaatskerk.⁵⁴⁰ Smits diende een plan in om dit orgel met een tweede klavier uit te breiden en het Manuaal te vergroten van C – c''' naar C – f'''. Een afschrift van zijn offert is bewaarde gebleven. Hierbij bevindt zich een schetsje van de plattegrond.⁵⁴¹

De tekening toont een balustradeorgel met de klaviatuur aan de achterzijde. De uitbreiding van het oude orgel van Culemborg vond niet plaats. In 1861 leverde Witte een geheel nieuw orgel.⁵⁴²

⁵³⁶ Suzanne Clercx, 'Lüttich'. In *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG) 1, VIII, p. 1285.

⁵³⁷ PA.

⁵³⁸ SA., H8.

⁵³⁹ Een uitvoerige beschrijving van deze werkzaamheden en de latere ingrepen in 1955 en 1992 zijn gepubliceerd door J. Boogaarts, *De geschiedenis van het orgel in de Sint Martinuskerk te Cuijk*, artikel in: *Nationaal Monument Kerkorgel St. Martinus Cuijk*. Uitgave ter gelegenheid van de in de heringebruikname. Cuijk, 1992.

⁵⁴⁰ Broekhuizen, K 13, c495.

⁵⁴¹ SA., 2Bo1.

⁵⁴² Orgelencyclopedie VIII, p. 164.

DE KWAKEL, R.K. Parochiekerk van Sint Jan's Geboorte.

Omstreeks 1870 besloot het kerkbestuur een nieuwe kerk te laten bouwen. Deze kerk ontworpen door de architect Evert Margry werd in 1875 in gebruik genomen.

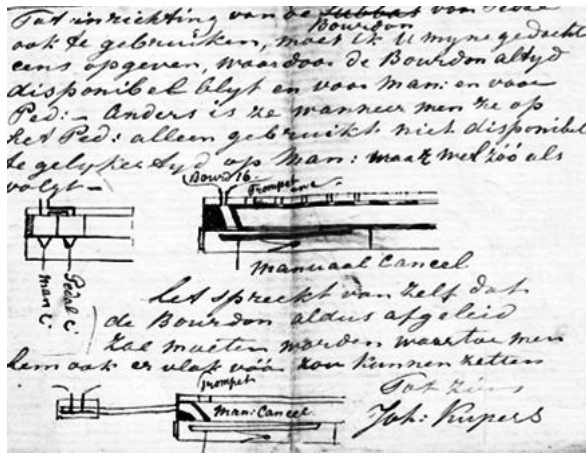
Het orgel dat de orgelmaker Van den Brink in 1829⁵⁴³ voor De Kwakel leverde kreeg een plaats in de nieuwe kerk.

De organist van *De Duif* in Amsterdam, Johan Kupers, trad op als orgeladviseur. Hij schreef Frans Smits (II) een brief, waarin hij berichtte, waarom hij Winkels niet geschikt vond.⁵⁴⁴

Winkels voelde zich door Kupers onder druk gezet, was bang dat zijn werk door Kupers zou worden afgekeurd en trok zich terug.

Door D. Konst, veenman en landbouwer deze parochie, tevens directeur van het koor, werd een gift van 2000,- toegezegd tot aankoop van een sober en schoon orgel. Dientengevolge meldeten zich de pastoor en genoemde directeur tot Mr.

Winkels, orgelmaker te Boxmeer, die het oude orgel had afgebroken en in de nieuwe kerk mede had overgeplaatst, om hem een nieuw orgel voor onze kerk te doen maken. Doch daar hij door al te veel werkzaamheden overladen was en vooral niet om het binnen 14 maanden onder toezicht van een deskundigen wilde werken, gelijk het kerkbestuur verlangde, werd het nieuwe werk aangenomen door Mr. C. Smits, orgelmaker te Reek bij Grave, die een nieuw orgel destijds geleverd had te Nieuwveen voor de som van 3900,-, zonder de orgelkaste, die aangenomen werd voor de som van 754 gulden. Eene gift van 1500 werd bovendien voor dat nieuwe orgel gedaan door G. Leenders, kort voor diens dood, zie cap. II. De ontbrekende 1854 is bijeen gebracht door leden van koor en eenige ge goede parochianen.

Kupers nodigde Smits uit een offerte in te dienen.⁵⁴⁵

Ook zijn er enkele losse notities met tekeningen van Kupers over de registerindeling, mechaniek en pedaal.

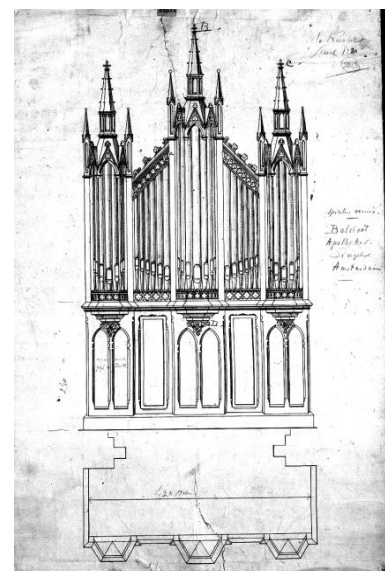
De Kwakel, St.-Janskerk. Laatste alinea van de brief van Joh. Kupers aan Frans Smits (II) d. d. 5 november 1876. Een tekeningetje van de kleppenkast in voor- en zijaanzicht. De Bourdon 16 vt heeft daar een extra ventiel voor de pedaalmechaniek. . (SA., B2S7a).

Dank zij de inspanningen van Kupers, die ook veel moeite deed om elders Smits te promoten, kreeg F.C. Smits (II) de opdracht het orgel voor de nieuwe kerk van De Kwakel te leveren.

1878 11 Januari een nieuw orgel met kast voldaan f. 4655,00.⁵⁴⁶

Het orgel werd in termijnen voldaan, de laatste termijn op 28 maart 1885. Zeer waarschijnlijk maakte P. van Asten uit Mill de kas, omdat in het rekeningboek van Smits een post voorkomt van f. 716,79, betaald aan P. van Asten op 28 januari 1878 voor een orgelkast. De ontwerp-tekening van het neogotische front zou van de hand van de architect kunnen zijn.

Op een meer gedetailleerde tekening is een aantekening gemaakt dat men spiritusvernys kan verkrijgen bij *Boldoot Apotheker Singel Amsterdam*. Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat de kas daarmee behandeld is.

De Kwakel, St.-Janskerk. Tekening orgelfront, potlood, 200x152 mm. (SA., B2S1).

⁵⁴³ Broekhuizen, Q 1.

⁵⁴⁴ SA., B2S6b.

⁵⁴⁵ SA., B2S7ab

⁵⁴⁶ SA., H7.

Smits had het instrument tot en met april 1917 in onderhoud. In het rekeningboek zijn twee opvallende posten:

1906	24 dec.	<i>Kwakel schoongemaakt. Nieuwe viool 8 vt en Voix Célèste vanaf kleine g.</i>	
		<i>In mindering ontvangen</i>	<i>f. 125,00,</i>
		<i>tot slot ontvangen</i>	<i>f. 630,00.</i>

En:

1917	22 mrt tot 4 april	<i>Kwakel, scheren, vouwkanaal, stem.</i>	<i>f. 185,-.</i>
------	--------------------	---	------------------

Op 6 februari 1918 ontving Smits daarvoor f. 180,-⁵⁴⁷ In 1924 plaatste de firma Pels een windmachine. Geleidelijk aan verslechterde de toestand van het orgel en was een grote restauratie noodzakelijk. Waarschijnlijk om financiële reden verzocht het kerkbestuur in 1938 een Hammond-orgel te mogen aanschaffen, dat door de bisschop werd afgewezen. Onder advies van De adviseur C. Huijgens stelde in 1944 een restauratieplan op, dat in 1949 uitgevoerd. Daarbij werd door de firma Vermeulen te Alkmaar het orgel voorzien van een pneumatische tractuur.

De Kwakel, St.-Janskerk. (Foto F. Boogaarts, vóór 1968).

Er is een foto bewaard gebleven uit ca. 1956 van de toenmalige organist, Gerrit van Rijn (1885-1979), aan de pneumatische speeltafel. De slecht gebouwde neogotische kerk van Margry werd in 1968 gesloopt.

Voor de nieuwe kerk leverde Verschueren in 1968 een nieuw orgel, met gebruikmaking van de Subbas 16 voet en de binnenpijpen van de Octaafbas 8 voet van Smits. De windladen en een groot deel van het pijpwerk van Smits plaatste Verschueren in de Sint-Norbertuskerk te Horst.

DEMEN, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus

In een brief aan vicaris H. den Dubbelden te 's-Hertogenbosch schreef pastoor P.H. van Vegchel (overleden 1843): *2^e July 1805. [...]wel gewit van binnen heeft de kerk eene goede zolder, de mure, maar slechte vloer, geen orgel, een klok in de tooren, waarvan het gestoelte bouwvallig is, [...]*⁵⁴⁸ In 1845 werd Adrianus Hoefnagel benoemd tot pastoor van Demen. Voor zijn benoeming was hij vanaf 1839 kapelaan in Reek geweest, als assistent van pastoor W. Smits, de broer van F. C. (I). In 1846 plaatste Frans Smits (I) een nieuw orgel in de oude kerk van Demen.

De ontwerptekening met front-, noord- en westzijde is bewaard gebleven.⁵⁴⁹

Onder leiding van P.J.H. Cuypers werd in 1858 een neogotische kerk opgericht, waar het orgel van Smits naar werd overgebracht. Waarschijnlijk is toen ook het neogotische voorzetfront aangebracht, waarin de bas van

⁵⁴⁷ SA., H7.

⁵⁴⁸ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Demen.

⁵⁴⁹ SA., B1P1.

een Viool Prestant 8 voet is ondergebracht. Het is niet bekend welke orgelmaker dit werk uitvoerde. Het zou mogelijk kunnen zijn dat het neogotische voorfront later is geplaatst, in ieder geval zal het op een uitdrukkelijke wens van Cuypers zijn gebeurd. Er zijn hierover zijn geen gegevens gevonden. Enige malen maakte F.C. Smits (II) het orgel grondig schoon. In oktober 1861 3 dagen, in december 1868, samen met Willem 4 dagen en in mei 1874 5 dagen.⁵⁵⁰ In maart 1878 volgde nog een stembeurt en in april 1892 wederom een grondige schoonmaakbeurt. Daarna verscheen de orgelmaker Kuijte op het toneel. In 1895 werkte hij vanaf 19 augustus tot 3 september aan het orgel van Smits.⁵⁵¹ Aanvankelijk rekende hij voor 11 dagen werk f. 41,25. Dat is f. 3,75 per dag, maar bracht dit bedrag terug naar f. 3,25 per dag. In zijn kasboek noteerde hij ook de winddruk: *varieert van 78 tot 84 graden*.⁵⁵² Door het slechte werk dat hij leverde was dat ook meteen de laatste keer. Het kerkbestuur, door schade en schande wijs geworden, klopte weer bij Smits aan.

Vanaf 1897 tot en met oktober 1921 kwam F.C.J. Smits (III) nagenoeg jaarlijks naar Demen. Op 14 augustus 1902 een keer extra voor de klavieren f. 2,50. Gelet op het geringe bedrag zal dat wel betrekking hebben gehad op het herstel van de door weersomstandigheden ontregelde mechaniek. Maar in juni 1914 werkte Henri en Frans (III) Smits, samen met Toon Sleenhof meerdere dagen in Demen om de blaasbalgen te restaureren en de manualen te vernieuwen.⁵⁵³ Het orgel heeft nu een neogotisch voorzetfront, waarin de bas van een Viool Prestant 8 voet is ondergebracht. In het archief van Smits is daarover niets opgetekend. In 1938 voerde de firma Vermeulen een grote schoonmaakbeurt uit, verhoogde de toon naar 435 en plaatste een windmachine. De winddruk is 85 mm.

DEN DUNGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Jacobus de Meerdere.⁵⁵⁴

*In 1798 kregen de Katholieken, waar zij de meerderheid uitmaakten, regt om hunne oude parochiekerken weder in bezit te nemen, wat door vele gemeenten feitelijk gebeurde; Dungen trad in onderhandeling met de weinige protestanten, die daar nooit welig getierd hebben en bleven door uitvlugtsels van hun regt verstoken, totdat koning Lodewijk Napoleon in 1807 en kerk en predikants-woning hun toekende, met vooruitzicht van een subsidie van f 7000 om de noodige herstellingen aan de kerk te kunnen doen; deze toezegging baarde vreugde en niets meer. Naauwelijks was ons land van de Fransche boeien ontslagen en Holland en België onder den scepeter van Oranje vereenigd, of den Dungen, het vorstelijk woord gedachtig, wende zich den 28 oktober 1817 tot den koning om subsidie te vragen, waarop eene verwijzing naar het domein als geestelijken tiendheffer volgde; men trad daarmede ten jare 1819 in onderhandeling met dit gevolg, dat aan de kerk van den Dungen in eens werd afgestaan een som van f 4800 met een kapitaal van zes duizend gulden 2½/% op het grootboek. Door dezen onderstand was men in staat gesteld om weder aan de kerk een fraai voorkomen te geven, zoodat den 12 julij 1821 daarin plegtig de heilige Mis is gecelebreerd.*⁵⁵⁵

In 1826 werd Joannes van Iersel tot pastoor van Den Dungen benoemd. Deze Van Iersel was evenals Antonius Smits, de oudere broer van Frans (I), reeds op zeer jeugdige leeftijd professor in de filosofie en dus een collega van Antonius Smits aan het seminarie van Herlaer. Bovendien als pastoor een collega van Wilhelmus Smits, ook een broer van Frans (I), de pastoor van Reek.

*Aan dezen deftigen, geleerden en rijken pastoor heeft de kerk van Dungen veel te danken. Orgel, predikstoel, troon van O. L. Vr., rijke ornamenten, vloer, geven aan het innerlijke der kerk een trotsch aanzien.*⁵⁵⁶

De volgorde in bovenstaande opgave heeft betrekking op de aan weerszijden van de manualen geplaatste registertrekkers. *dus effen* betekent dat Frans Smits (I) de kerk van Den Dungen f. 100,- schonk. En waarschijnlijk voegde hij ook voor eigen rekening een Flûte Travers 8 voet discant toe, gelet op overzicht dat Smits (I) maakte betreffende het gewicht van het pijpwerk.⁵⁵⁷

⁵⁵⁰ SA., Bg6.

⁵⁵¹ Van Kuilenburg, p. 41.

⁵⁵² Stadsarchief Oss, kasboek 1887-1913 van Van Nisteltooy.

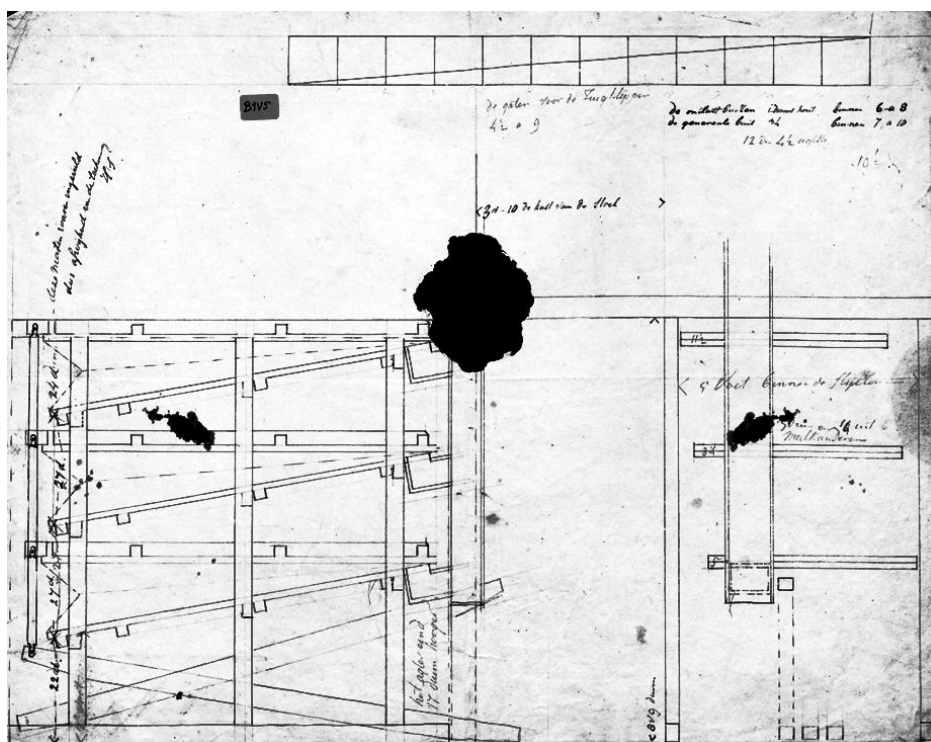
⁵⁵³ SA., H7.

⁵⁵⁴ Een gedeelte van deze tekst is reeds gepubliceerd in: J. Boogaarts, 'De geschiedenis van het orgel van de St. Jacobus de Meerdere parochie te Den Dungen.' In *De voltooide trilogie van F. C. Smits*, uitgave bij gelegenheid van de ingebruikname van het gerestaureerde Smitsorgel. Den Dungen, 1986.

⁵⁵⁵ Schutjes, III, p. 514.

⁵⁵⁶ Ibid. III, p. 520.

⁵⁵⁷ SA., B1V2.

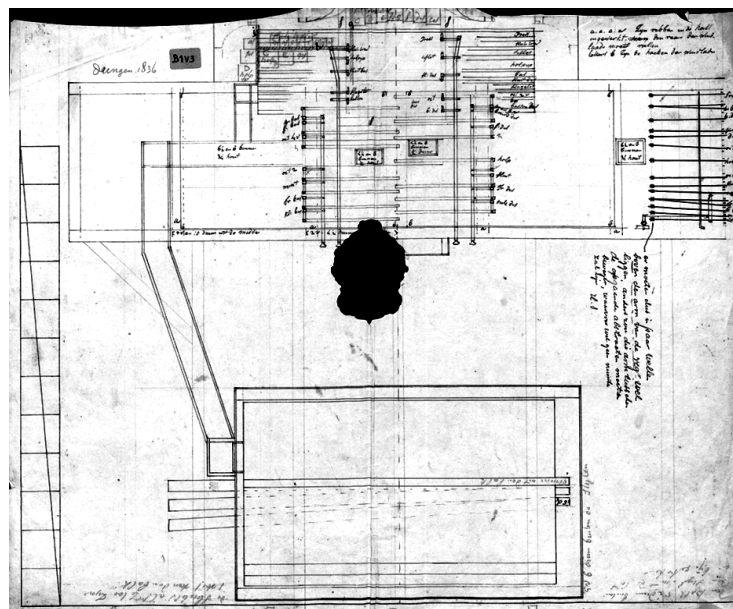

Op dit overzicht staat ook een Flûte Travers 8 voet discant. Deze zal Smits wel voor eigen rekening hebben toegevoegd.

Van dit orgel zijn in het archief van Smits veel gegevens bewaard gebleven, met onder meer tekeningen van de kas, mechaniek en windvoorziening.

Het door Smits enkele jaren later geplaatste orgel van St.-Oedenrode was een enigszins kleinere kopie van het orgel van Den Dungen. Een balustrade-orgel met in de onderkast een weinig naar voren geplaatste positieflade. De klaviatuur aan de achterzijde en achter de rug van de organist de balgenstoel. Het negendelig front van Den Dungen was rijker uitgevoerd dan St.-Oedenrode. Pastoor Van Iersel noteerde:

*In den jare achthienhonderd en zes en dertig, onder den Roomsch Catholijken Pastoor J. van Iersel, de kerkmeesters Mathias Godschalk, Antonie van de Westerlaken, Francis Eijkemans, en Delis van Heck, is in de kerk van den Dungen geplaatst een prachtig nieuw orgel, gemaakt door den Heer Smits, orgelmaker te Reek, en den Heer Buijsen, schrijnwerker te Boxmeer, en den Heer Peters, Beeldhouwer te Antwerpen.*⁵⁵⁸

⁵⁵⁸ PA., rekeningboek-memorale, pag. 96.

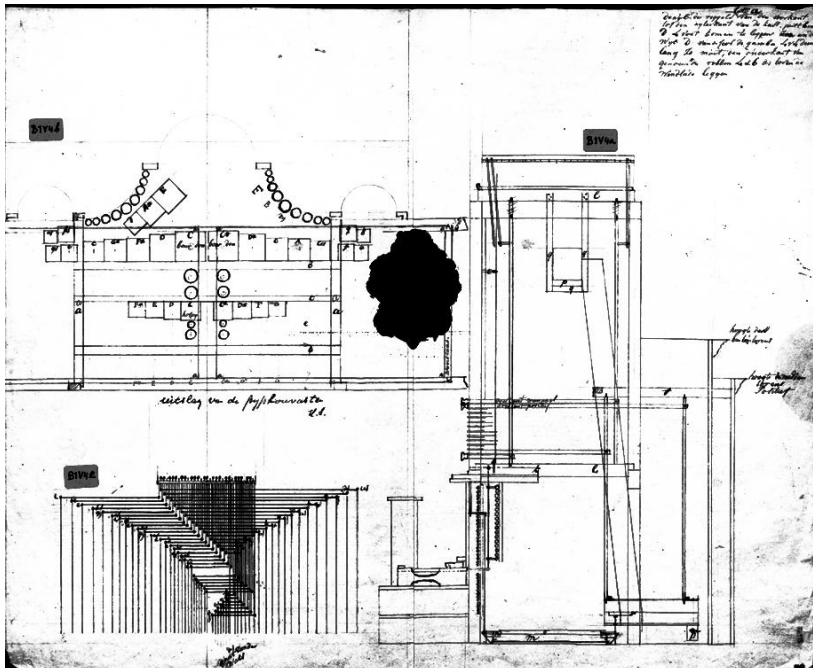
De firma Smits had dit orgel tot en met mei 1906 in onderhoud. Slechts eenmaal vond er een grotere ingreep plaats:

1879 29 aug nieuwe klavieren, schoongemaakt, 10 dagen f. 205,00.⁵⁵⁹

Onder leiding van architect C. Franssen werd in 1899 de kerk vergroot. Het is niet bekend wat er met het orgel gebeurde. In het archiefboek van de parochie staat:

*Het orgel alhier geplaatst in het jaar 1836 was in het jaar 1909 zodanig versleten dat er zeer grote reparaties aan moesten gedaan worden. Met het oog op de grote onkosten, die met de reparatie vergezeld gingen, en oud systeem van het orgel, adviseerden Pastoor Van Besouwen en professor Hansen het oude orgel, zoo mogelijk, met kast en al te verkopen, en een geheel nieuw orgel, nieuw systeem te bouwen. Onder goedkeuring van Mgr. W. van de Ven, ging het kerkbestuur hiertoe over. Men wachtte eerst nog een tijd, of er geen liefhebbers zouden opdagen om het oude te koopen, Doch deze kwamen niet. Toe is aan de firma gebrs. Smits te Reek, bij Grave, door het Kerkbestuur opgedragen een nieuw orgel, een nieuw systeem, te bouwen voor den prijs van zesduizend gulden. In het jaar 1910 is toen het nieuwe orgel in den toren geplaatst. (Het oude stond in de kerk)*⁵⁶⁰

En: Eikenhouten orgelkast verkocht f. 150,-⁵⁶¹

De kast werd op een handkar naar Den Bosch afgevoerd. Slechts twee putti met een bazuin, gemaakt door Peeters uit Antwerpen, die op de zijtorens zaten, bleven in Den Dungen achter en de klavieren uit 1879 van dit orgel gebruikte Smits enkele jaren later voor het orgel van de St.-Martinuskerk in Cuijk.

Den Dungen, St.-Jacobus-de-Meerdere kerk. Tekening van F.C. Smits (I) 1836 van de plattegrond van het manuaal en de inrichting van het wellenbord. Pen-potlood, 364x436 mm. (SA., B1V4b).

Voor het nieuwe orgel in Den Dungen leverde de firma C. Weigle uit Stuttgart de speeltafel en de gehele pneumatiek.

Het orgel werd in twee gedeelten in de toren opgesteld, tegen de noord- en zuidmuur, vanuit de kerk nauwelijks zichtbaar. De toren, die in 1899 nieuw was opgetrokken bood extra veel ruimte aan het zangkoor. Daarin plaatste Smits in 1910 het nieuwe orgel.

Het Hoofdwerk stond tegen de noordmuur en in de kas aan de zuidmuur was het Positief, de windvoorziening en het Pedaal ondergebracht. De speeltafel bevond zich in het midden.

⁵⁵⁹ SA., H7.

⁵⁶⁰ PA., Den Dungen.

⁵⁶¹ PA., Rekeningboek van de kerk 1909, buitengewone inkomsten.

Het pijpwerk van het Hoofdwerk was verdeeld over twee laden, In de onderkas lag een lade met daarop de Octaaf 2', Quint 3' (bas gedekt en vanaf c' open), Fluit 4'(gedekt) en Roerfluit 8'. Het pijpwerk van de overige registers van het Hoofdwerk was in de bovenkas opgesteld. De sobere orgelkasten met neogotische elementen hadden beide een halfronde hoektoren met daarin elk vijf frontpijpen.

Den Dungen, St.-Jacobuskerk. (Foto J. Boogaarts,1966).

De ingebruikname van het nieuwe orgel vond in het begin van 1911 plaats.⁵⁶² Een recensie in de Prov. Noordbrabantse 's-Hertogenbosche Courant geeft ook een beeld van de toenmalige muzikale praktijk in de liturgie. De meeste composities, ontstaan onder invloed van de Regensburger Schule, die we nu als zoete koek ervaren, waren toen hogelijk gewaardeerd. Afgezien van het feit, dat men een mechanisch orgel als ouderwets beschouwde, waren de orgels van Smits (I) uit de beginperiode ook niet geëigend om deze kitsch te begeleiden. Frans Smits (III) verzorgde tot en met 1925 de jaarlijkse stembeurten.

Het in de recensie zeer geroemde orgel van H.W.J. en F.C.J. Smits (III) was echter reeds na ruim een halve eeuw niet meer in de gratie. Door de vele en regelmatig optredende storingen rees de vraag of een kostbare restauratie wel zinvol zou zijn. Mede door de veranderde inzichten in de orgelcultuur en ook met weemoed terugkijkend naar het schitterende oude Smits-orgel uit 1836 besloot de toenmalige pastoor Cox, op zoek te gaan naar een historisch instrument, dat beter zou passen bij de schoonheid van het interieur van de kerk. Nadat enkele mogelijkheden de revue gepasseerd waren kwam in 1977 het bericht dat het orgel uit de kapel van het seminarie te Haaren beschikbaar zou komen, een orgel van F.C. Smits (I), gebouwd in 1867.

Het kerkbestuur besloot dit instrument aan te schaffen. Met behulp van de gegevens uit het archief van Smits kon het orgel in de oorspronkelijke staat worden teruggebracht. Het werk werd uitgevoerd door Frans Vermeulen uit Weert. Op 10 oktober 1986 vond de ingebruikname plaats. Het historische pijpwerk uit 1836 dat was ondergebracht in het orgel van 1910, de Bourdon 16 vt en de Nasard 3 kreeg een plaats in het orgel van Beers. Bij de ingebruikname verscheen het boekje: *De voltooid trilogie van F.C. Smits*, Den Dungen, 1986. Daarin zijn door Frans Vermeulen ook de restauratiewerkzaamheden beschreven.

DEN HOUT, R.K. Parochiekerk van Sint Cornelius.

Er is een aantekening van Smits (II):

1905 5 Augustus Hout ½ dag ontv. f 2,50⁵⁶³

In 1912 plaatsten de Gebrs. Franssen uit Roermond een nieuw orgel, dat op maandag 9 september door J. de Kroon uit Geertruidenberg werd ingespeeld.⁵⁶⁴

DENNENBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Michael.

Op 10 december 1862 schreef de pastoor van Dennenburg aan Frans Smits (I):

⁵⁶² Prov. Noordbrabantsche 's-Hertogenbosche Courant, vrijdag 13 januari, 1911

⁵⁶³ SA., H7.

⁵⁶⁴ *De Korbode*. september 1912, p. 37

Mijn Heer en Vriend!⁵⁶⁵ Dewijl ik wegens ongesteldheid nog belet blijf UEd. mondelings te komen spreken, zoo haast ik mij nu door deze missive bij UEd. het orgel finaal te bestellen voor den door UEd.^e zoon opgegeven prijs van f. 1280, en volgens het bestek, door denzelven mij ter hand gesteld, met de kast en het daarstellen daaronder begrepen. Het kostgeld te Dennenburg alleen uitgenomen gelijk UEd.^e zoon mij gezegd heeft. In geval UEd. nog een weinig minder in prijs het zoude kunnen doen, volgens hetzelfde bestek, en volgens dezelfde voorwaarde, dit zoude ons zeer aangenaam zijn, dewijl onze kerk niet vele inkomsten heeft, indien dit echter niet kan geschieden, blijft het bovenstaande bepaald. UEd. en Uwe zoon hebben bij de werkzaamheden ten allen tijde bij mij dispositie over tafel en bed, de werklieden echter gaan in de kost en logeren bij den kerkmeester. UEd. kan alzoo met het orgel beginnen en wij vertrouwen stellig, dat hetzelfde voor het Feest van S. Michael [29 september, 1863] in de kerk geplaatst zal zijn. Dit alles niet tegenstaande, kom ik in de maand Januarij UEd. bezoeken en alle heil en zegen in het nieuwe jaar wenschen. Intusschen ben ik met hoogachting UEd.^e ootm. Dienaar, J. A. van Wijk Pastoor.⁵⁶⁶ De plaats voor het zangkoor moest worden vergroot: Bij de aanvraag aan 't orgel 19 Octob 1862, word 't odeon met de twee voorste pilaren vergroot, en het geheel geschat op f 1500, te bestrijden uit het batig saldo van 61 van f 700 een gift van f 400 en op te nemen f 500 – terwijl de koster-voorzanger, zonder bezwaar der kerk het orgel zou bespelen.⁵⁶⁷ Een kopie van de prijsopgave van Frans Smits (I) is bewaard gebleven.⁵⁶⁸ Een tweede notitie van Smits betreft de lengtematen van de voeten, corpora en van de gehele pijpen.⁵⁶⁹

Zulke tabellen maakte Smits (I) gewoonlijk als hij een nieuw orgel maakte in een bestaande kas. Uit bovenstaande tabel blijkt dat de kas van Dennenburg een zesvoets kas was, dus oorspronkelijk voor een F-fa-ut-orgel. In een artikel in het bisdom blad staat: *Het altaar en het orgel dat op een tribune staat zijn van een Lodewijk-stijl.*⁵⁷⁰ In 1863 leverde F.C. Smits (I) het nieuwe orgel met twee manualen en een aangehangen pedaal.⁵⁷¹

Zijn zoon nam het geld daarvoor in ontvangst: *Ontvangen van het R.C. Kerkbestuur van Dennenburg de som van twaalf hondert en tachtig voor een geleverdt orgel. Dennenburg den 13 Augustus 1863 F.C. Smits jr.*⁵⁷² Theodorus Faassen kreeg 3 gulden per jaar voor het orgeltrappen: *De kerk debet aan Theodorus Faassen voor het Orgeltrappen over 1864. Voldaan.* Opmerkelijk is dat in de jaren daarna het orgel in Dennenburg geduwd werd: *Dennenburg den 2 september 1867 Rekening aan het kerkelijk bestuur wegens het orgel douwen van priemo september 66 tot priemo september 67 de somma van drie Gulden. Theodorus Faassen voldaan.*⁵⁷³ Daarna verzorgde Frans Smits (II) nog tweemaal een gratis stembeurt:

1869	13 december	1 dag gratis
[1870]	13 februarij	3 dagen gratis ⁵⁷⁴

Voorts nog een grote beurt in 1883:

1883	6 juli	schoongemaakt, 3 dagen ontv.	15,00 ⁵⁷⁵
------	--------	------------------------------	----------------------

In de periode van 1907 tot 1923 voerde Frans Smits (III) nog zeven maal een stembeurt uit.

In 1941 werd de parochie van de H. Michael verenigd met de St.-Vincentiusparochie van Deursen en in september 1946 moest de kerk van Dennenburg wegens bouwvalligheid buiten gebruik worden gesteld. Dit schreef pastoor Timmermans aan de bisschop en *Tevens heeft mij de architect verzekerd dat ik goed zal doen dat alles wat onder dat middenschip staat als banken-beelden-kruisweg en orgeltje dat trouwens zoogoed als versleten is, doch waarvan de pijpen toch nog voor een orgeltje voor later zouden kunnen dienen, spoedig naar vijliger plaatsen over te brengen [...]*⁵⁷⁶

⁵⁶⁵ Joan. Antonius van Wijk, geboren in 1802 en afkomstig uit Ravenstein en dus een klasgenoot van Frans Smits (I). Hij werd na zijn priesterwijding aangesteld als docent aan de *Latijnsche school* te Ravenstein, in 1825 conrector en het jaar daarop rector van dit gymnasium. In december 1843 volgde zijn benoeming als pastoor van Dennenburg. Schutjes, dl. 3, p. 420.

⁵⁶⁶ SA., B1Q1ab.

⁵⁶⁷ Stadsarchief Oss, afdeling PA., dossier Dennenburg.

⁵⁶⁸ SA., B1Q2

⁵⁶⁹ SA., B1Q3

⁵⁷⁰ Jan Oosterman jr. 'Kerkelijke kunst in Brabant'. *Het Huisgezin*, 19 februari, 1938.

⁵⁷¹ SA., Bg6.

⁵⁷² Stadsarchief Oss, afdeling PA., Dennenburg, doos 2, kerkrekeningen 1845-1870.

⁵⁷³ Ibid.

⁵⁷⁴ Ibid.

⁵⁷⁵ SA., H7.

⁵⁷⁶ Stadsarchief Oss, dossier Dennenburg. Copie brief van pastoor Timmermans aan mgr. W. Mutsaers, d. d. 21 september 1946.

Later meldde de pastoor, dat het orgel werd gedemonteerd en pijpen werden opgeslagen in de pastorie te Deursen, terwijl kast en speeltafel nog in de kerk van Dennenburg zijn.⁵⁷⁷

Monumentenzorg probeerde het tij te keren en schreef daarbij: [...] terwijl het orgel is afgebroken en de onderdelen in de kerk verspreid liggen {...}.⁵⁷⁸ Mgr Mutsaerts antwoorde: [...] onderhandelingen met Bokhoven, dat orgel, altaar en communiebank in bruikleen worden afgestaan.⁵⁷⁹

De firma Vermeulen bracht het orgel in 1947 over naar Bokhoven. In het archief van Vermeulen staat: een manuaal van 6 registers en pneumatisch pedaal. Een jaar later, op 15 april 1948 stortte in Dennenburg het dak van het schip in.

DEURNE, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.⁵⁸⁰

Na de zogenoemde vrede van Munster in 1648 namen de protestanten bezit van de Sint-Willibrorduskerk. Omdat er maar een paar protestanten waren gebruikten zij alleen het priesterkoor. Zij sloten het schip af en gebruikten dit verder als opslagruimte. Er zijn geen gegevens bekend over het orgel, dat op het jubee stond.⁵⁸¹

L. Schutjes schreef over de kerk van Deurne:

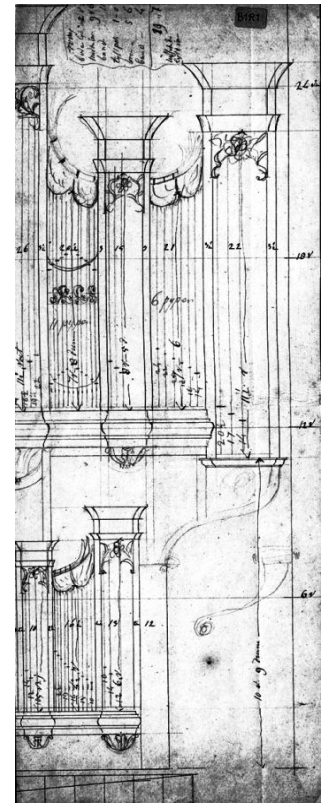
De parochiekerk, den H. Willibrord toegewijd, van ouds ter begeving van de abdij van Echternach, is een aanzienlijk en zeer schoon kerkgebouw, ten westen met eenen toren voorzien, die in 1734 door den bliksem in brand sloeg, bij welke gelegenheid de klokken smolten; bij de herstelling des torens is de fraaije en verheven spits niet tot de vroegere hoogte gebracht. Op het koor der kerk, dat veel hooger is dan het schip, prijkt een aardig torentje bij wijze van een lantaarn, voorzien van een klokje, waarom men dit scheltorentje noemt. [...] Sedert 1795 is de oude parochiekerk weder tot hare eerste bestemming teruggekeerd, sierlijk

*hersteld en in 1838 met een goed orgel verrijkt.*⁵⁸²

1838	23 augustus	afgewerkt met een nieuw orgel à	f. 3600,=
1838	julij 11	op rekening ontv.	f. 1000,=
	aug 23	---	950,=
1839	maart 4	ontvangen	500,=
	maart 5	van de Pastoor van Bakel	<u>400,=</u>
			2850,00
	dec. 21	ontvangen	<u>700,=</u>
		Hiermee wil de pastoor van Deurne dat de zaak voldaan is	3550,00
1842	7-8-9 nov	gratis gestemd ⁵⁸³	

Op 18 augustus 1838 betaalde het kerkbestuur f 1300,- aan Wilmer uit Oss voor het vervaardigen van de kas. Voor het kleuren verven en vergulden van den orgel f 126,29.⁵⁸⁴ In de notities van A. Bouman staat de dispositie zoals die bij oplevering zou zijn geweest.⁵⁸⁵ Op een tekening van de tractuur heeft Smits de plaats der registers aangegeven.⁵⁸⁶ De tweede en de vierde kolom geven aan aan welke zijde van de windlade zich de registermechaniek bevindt en daarmee dus ook de plaats van de registertrekkers bij de manualen. De twee onderste trekkers van de binnenrijen zijn bestemd voor de koppeling Manuaal – Positief en voor het ventil. Het pedaal was aangehangen.

Deurne, St.-Willibrorduskerk. Tekening van de linkerzijde van het front door F.C. Smits (I). Pen-potlood 485x178 mm. (SA., B1R1).

⁵⁷⁷ BA., 's-Hertogenbosch, brief van Pastoor Timmermans te Deursen aan mgr. Mutsaerts.

⁵⁷⁸ Brief van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg aan de bisschop 26-6-1947

⁵⁷⁹ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Dennenburg.

⁵⁸⁰ Deurne, St-Willibrorduskerk. Foto van Bert Augustus

⁵⁸¹ N. H. Ouwerling, *Geschiedenis der Dorpen en Heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden*, 1974, p.544.

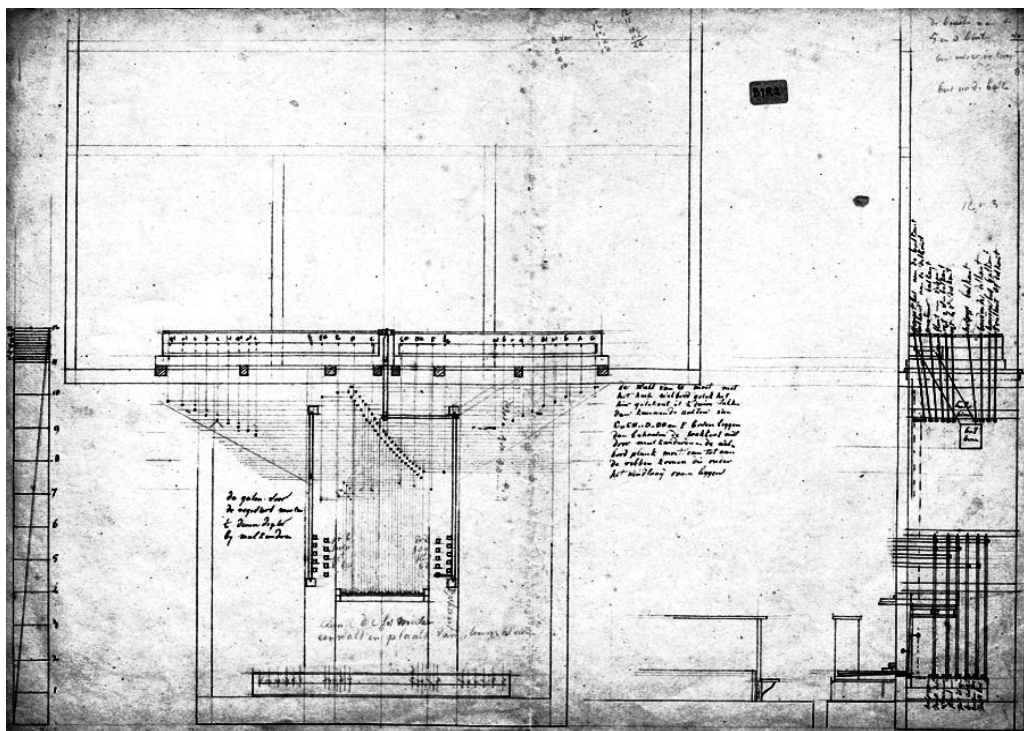
⁵⁸² Schutjes, III, p. 428.

⁵⁸³ SA., Bg2.

⁵⁸⁴ PA.

⁵⁸⁵ SA., B67. Bouman kreeg deze gegevens van H.W.J. Smits

⁵⁸⁶ SA., B1R2

1

Deurne, St.-Willibrorduskerk. Tekening tractuur van F.C. Smits . Pen-Potlood, 375x506 mm. (SA., B1R2).

Na de gratis stembeurt voerde Smits in 1858 nog een grote schoonmaakbeurt uit⁵⁸⁷ en daarna zijn er nog enkele posten in het rekeningboek genoteerd:

1863	13 junij	6 dagen voldaan f	16,50
1870	22 julij	6 dagen met reiskosten	26,50
1874	3 september	10 dagen met reiskosten	34,00. ⁵⁸⁸

Onder leiding van de architect P. Cuypers werd in 1881 de kerk grondig verbouwd en vergroot. Daarbij maakte het kerkbestuur de fout het orgel niet voldoende te beschermen, waardoor het ernstig werd beschadigd. Kuijite voerde de herstellingen uit. In 1884 besloot het kerkbestuur de orgelmaker Franssen de opdracht te geven het orgel te restaureren en om meer plaats voor het koor te verkrijgen het instrument tegen de torenmuur te plaatsen.⁵⁸⁹ Deze ingreep waarbij onder meer de klaviatuur van de achterzijde naar de zuidzijde werd verlegd had tot gevolg dat tot de grote restauratie in 2011 het orgel niet meer goed heeft gefunctioneerd. In de loop der jaren werkten achtereenvolgens de orgelmakers P. Kuijite, Gebrs. Franssen, Gebrs. Vermeulen, J.J. Elbertse aan dit instrument en werden er ook verschillende dispositiewijzigingen doorgevoerd. Bij de laatste restauratie van Elbertse in 1954 was men nog steeds niet op het idee gekomen het archief te raadplegen en kon men in de folder bij de ingebruikname lezen: Het is een oud orgel *waarschijnlijk van een Belgische orgelbouwer*.

In 2006 besloot het kerkbestuur het orgel te laten restaureren met als doel het orgel zoveel mogelijk terug te brengen in de oorspronkelijke situatie van Frans Smits (I) in 1838 en indien mogelijk het door Smits geplande pedaal te verwezenlijken. Dank zij het voortreffelijk historisch onderzoek en vooral de analyse van het pijpwerk door Marcel Verheggen was het mogelijk een goed plan voor deze complexe restauratie op te stellen.⁵⁹⁰

In hoofdlijnen:

- Het terugplaatsen van de orgelkas als balustradeorgel met een onderpositief front overeenkomstig de bewaard gebleven tekening uit 1838 en het aanpassen van de balkonconstructie.

⁵⁸⁷ SA., B67.

⁵⁸⁸ SA., Bg6.

⁵⁸⁹ PA. Deurne, inv. nr. II-I. B11, 61 en 62.

⁵⁹⁰ Marcel Verheggen, *Het orgel in de Willibrorduskerk te Deurne*. In een beperkte oplage uitgegeven in juni 2006.

- Het terugbrengen van de speelplaats naar de achterzijde en daarmee gepaard gaand, het vervaardigen van een geheel nieuwe klaviatuur, inclusief manualen en pedaal, klavieromlijsting met lessenaar, registertrekkers, enz. geheel in de stijl van Smits en het grotendeels vernieuwen van de mechaniek. Een tekening van de mechaniek is in het archief van Smits bewaard gebleven.
- Het reconstrueren van de oude windvoorziening met spaanbalgen in de stijl en maatvoering van Smits.
- Restauratie van de windladen van het Manuaal en het Positief en in dezelfde factuur het vervaardigen van nieuwe windladen voor het pijpwerk van het Pedaal.
- Herstel van de oorspronkelijke dispositie.

Het werk werd opgedragen aan de firma L. Verschuieren te Heythuysen.

Het lukte het kerkbestuur het bewaard gebleven pijpwerk van het orgel van Smits (I) uit Malden, gemaakt in 1852, te verwerven. Dit pijpwerk werd zoveel mogelijk ingepast. Voor het pedaal en voor het overige ontbrekende pijpwerk vervaardigde Verschuieren nieuwe pijpen, geheel in factuur van Smits (I)

De ingebruikname vond plaats op 21 mei 2011.

Het oude pijpwerk van Smits (I) dateert van verschillende perioden, ook het “nieuwe Smits-pijpwerk” is gemaakt naar het voorbeeld van registers van verschillende jaren. Daardoor kent het orgel in de klankkeur vele nuances, maar is desalniettemin een prachtige eenheid.

Het zeer uitvoerige eindrapport geeft veel detailinformatie.⁵⁹¹

DEURSEN, Kapel van het Studiehuis ‘Soeterbeeck’ van de Radboud Universiteit Nijmegen, voormalig klooster van de Reguliere Kanunnikessen van de Heilige Augustinus.

Nadat de zusters door de protestanten uit hun klooster Soeterbeeck bij Nuenen waren verdreven, vestigden zij zich in 1732 in Deursen, in het Land van Megen en Ravenstein, een vrije enclave in de generaliteitslanden. De gegevens omtrent de historie van het orgel zijn gepubliceerd in een feestbundel ter gelegenheid van het 250-jarig bestaan van het klooster Soeterbeeck in Deursen.⁵⁹²

In verband met een fusie verhuisden de zusters Augustinessen uit het klooster Mariëndaal te St.-Oedenrode in 1954 naar het klooster Soeterbeeck te Deursen. De firma Verschuieren plaatste het orgel van Smits uit St.-Oedenrode over naar Deursen en het orgel van Van Assendelft uit de kapel van de zusters te Deursen kreeg een plaats in de Sint-Martinuskerk te Gennep. Bij de herplaatsing van het orgel van Smits te Deursen veranderde Verschuieren de dispositie van het Positief. Op de plaats van de Gamba 8' kwam een Roerfuit 4' en van de vrij gekomen Gamba 8' werd de discant op de plaats van de Viool 8'discant gezet.

Enige tijd na de overplaatsing door Verschuieren nam de firma Vermeulen uit Weert het onderhoud weer op zich. Bij de restauratie van de kapel in 1968 plaatste Vermeulen het orgel van Smits in de nieuwe balustrade. Bij deze werkzaamheden werden de pijproosters, die door houtworm waren aangetast, vernieuwd. Daarna raakte het orgel, ook door slijtage, maar toch voornamelijk door een te laag vochtigheidsgehalte van de lucht, gaandeweg onbespeelbaar. In 1977 voerde Vermeulen een algehele restauratie uit. De dispositie bleef ongewijzigd.

Het orgel heeft een lade met een dubbele kleppenkast. Het pijpwerk van het Manuaal staat achter het front en de registers van het Positief staan voor de achterwand. De pijpen C-f⁰ staan aan weerszijden diatonisch en fis⁰-f⁰ chromatisch in het midden opgesteld. In 1864 werkte Smits ook aan het orgel voor ‘De Duif’ in Amsterdam. Op verzoek van de organist, Johan Kupers, vervaardigde Smits afgeschuinde registerknoppen, om vanuit de orgelbank de opschriften beter te kunnen lezen. Bij het orgel voor de zusters paste Smits deze schuine knoppen ook toe.⁵⁹³

⁵⁹¹ Marcel Verheggen, *Het orgel in de St. Willibrorduskerk te Deurne*, Juni 2011.

⁵⁹² J. G. P. G. Boogaarts, 'De orgels van Soeterbeeck', Hoofdstuk VIII in: dr. R.Th.M. van Dijk o. carm., *Het Klooster Soeterbeeck te Deursen 1732-1982*. Tilburg, 1982, p. 162.

⁵⁹³ Verdere bijzonderheden zijn gepubliceerd in de Orgelencyclopedie VIII, p. 304.

DEURSEN, R.K. Parochiekerk van Sint Vincentius.

Voor het oude orgel⁵⁹⁴ leverde J. Melchior uit Grave enig lood: ⁵⁹⁵

Grave	Pr. Order van den Kerkmr. Nicolas van Kessel, voor	
1774	de Kerk te Deursen geleverd door	
den	J. Melchior	
18 junij 25	W een lapie orgellood a 11¼ gld	2. 16
do. 10	W lood wit en 4 loot goud gelit	<u>1. 10. 8</u>
	f	4. 6. 8

voldaan den 2 julij 1774. J. Melchior

Het is niet bekend of deze levering betrekking had op een restauratie of uitbreiding van een oud instrument, of dat het een nieuw orgel betrof.

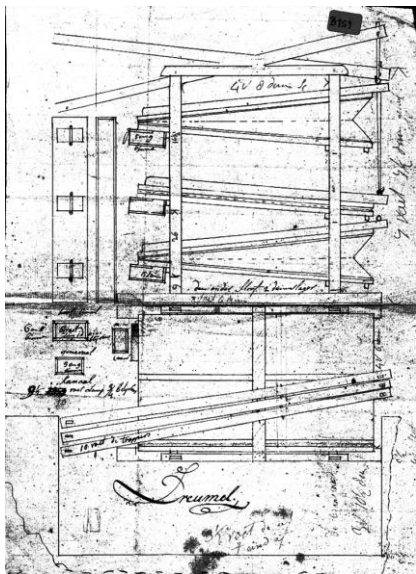
Omstreeks 1860 vernieuwde L. van Nistelrooy dit instrument.

F. C. J. Smits (III) had dit orgel in onderhoud vanaf oktober 1900 tot en met oktober 1917. Het betreft hier alleen stembeurten en kleine reparaties.⁵⁹⁶

DINTHER, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius. Gedurende de periode 1900 tot 1927 was het orgel van Loret in onderhoud bij Smits. Naast de jaarlijkse stembeurten en kleine reparaties vond er in 1916 een grote ingreep plaats:⁵⁹⁷

1916 25 mei Dinther Klavieren blaasbalken & reparaties, ont. f. 985,00.

DREUMEL, R.K. Parochiekerk van Sint Barbara.

Nadat de protestanten de oude parochiekerk van de katholieken hadden afgenomen, moesten de parochianen de Maas oversteken om in het graafschap Megen ter kerke te kunnen gaan. Eerst in 1700 kregen zij verlof om een schuur- (schuil-)kerk te bouwen. Er zijn geen gegevens bekend over het gebruik van een orgel.

Na de bevrijding van de protestantse overheersing kregen zij in 1819 een nieuwe kerk in de zogenoemde waterstaatsstijl. Daarin plaatste Klaas Smits in 1826 een orgel. In het archief van Smits zijn de tekeningen van Klaas van de plattegrond, de kas en de balgenstoel met drie spaanbalgen bewaard gebleven.⁵⁹⁸

Het orgel was ontworpen met twee manualen en een zelfstandig pedaal, maar in 1826 kwam alleen het Hoofdwerk tot uitvoering. Dat blijkt onder meer uit een offerte van Frans Smits (I) uit 1849 om het orgel te completeren.⁵⁹⁹

H.W.J. Smits noteerde hierbij: *betreft dan IIe man, doch thans 1941 nog niet uitgevoerd*

Dreumel, St.-Barbarakerk. Tekening van Klaas Smits van de balgenstoel. Pen-potlood, 318x272 (SA.,B1S1).

Hij gaf ook A. Bouman de dispositie die in het archief van Smits zelf niet bewaard is gebleven.⁶⁰⁰

Deze disposities stroken dus niet met de opgave van Broekhuizen.⁶⁰¹

⁵⁹⁴ Broekhuizen, D 83, c 267.

⁵⁹⁵ Stadsarchief Oss, dossier Deursen.

⁵⁹⁶ SA.,H7.

⁵⁹⁷ SA., H7 en H8.

⁵⁹⁸ SA., B1S1-4.

⁵⁹⁹ SA., H7

⁶⁰⁰ DB Vermeulen. Circa 1930

⁶⁰¹ Broekhuizen, D 68, c261.

Het front was vijfdelig: drie ronde torens, de grootste in het midden met twee tussenvelden. Het positief was gepland in de onderkas.

In 1855 kreeg dit orgel een grote schoonmaakbeurt en 1865 volgde nog een repartie aan de balgen. Het kerkbestuur gaf de architect H. van Tulder opdracht de oude waterstaatskerk te vervangen door een nieuwe in een neogotische stijl. Deze kerk werd in 1871 in gebruik genomen.

Smits bracht het orgel daarin over:

1869	11 juni	3 dagen afgebroken	11,00
1870	4 december	1½ dag over het plaatsen van het orgel met reiskosten	7,00
1871	12 augustus	het orgel geplaatst Willem 3 en Frans [II] 2 weken	95,00
1872	april	twee blaasbalken van ons geplaatst om de oude te vernieuwen 3 dagen en verschoot van karvracht	15,00
1873	29 november	3 dagen met verschoot aan boot	9,60
1874	14 augustus	Blaasbalken belederd en gestemt	
		Met verschotten aan vracht voldaan	170,00 ⁶⁰²

In juni 1880, in augustus 1887 en in juni 1898 werkte Smits respectievelijk 6, 4½ en 6 dagen in Dreumel.⁶⁰³ Zoals op veel plaatsen wilde het zangkoor te Dreumel ook meer ruimte. Smits verwijderde het orgel uit de balustrade:

1903	27 juni	klavier pedaal, verpl[aatsen] schoonmaken, stemmen	455,00 ⁶⁰⁴
------	---------	--	-----------------------

Op 21 juni 1903 schreef Frans Smits (II) daarover aan W. Reijniers te Tilburg: *Wij zijn te Dreumel aan 't werk en worden daar (omdat te elfder ure nog is besloten het orgel te verplaatsen) langer opgehouden dan wij dachten.* . .⁶⁰⁵

Daarna bleef het orgel tot en met 1927 met de jaarlijkse beurten in onderhoud bij Smits. Vervolgens nam Vermeulen het onderhoud over en plaatste een windmachine.

Door het oorlogsgeweld in 1945 werd het orgel vernield.

DRUNEN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

In het manuale, een soort combinatie van kasboek en memoriale, van Drunen over de jaren 1791-1818⁶⁰⁶ staat dat de kerkshuur in 1803 is vergroot en naast de jaarlijkse post aan de Caecilianen, dat zijn de koorzangers, ad 5-4-0. is er geen uitgave verantwoord aan een organist of orgeltrapper, zodat kan worden aangenomen, dat er geen orgel aanwezig was. De kerkshuur, die in 1740 was opgericht, werd in 1820 afgebroken, omdat de Katholieken in 1819 hun oude parochiekerk, weliswaar nagenoeg als een ruïne, hadden teruggekregen.

*Deze was nu voor de parochie veel te klein, waarom zij reeds in 1820 opmerkelijk is vergroot, inwendig goed versierd en later van een orgel voorzien.*⁶⁰⁷

Dat orgel plaatste F.C. Smits (I) in

1839	24 mey	wegens een nieuw orgel met zetten en stemmen	f. 2800,00. ⁶⁰⁸
------	--------	--	----------------------------

Het werd in termijnen betaald, de laatste termijn op 30 maart 1843.

De dispositie van Drunen schreef Frans Smits (I) als prijsvergelijking aan kapelaan L. Schuurmans in Wijhe in 1864.⁶⁰⁹

⁶⁰² SA., Bg6.

⁶⁰³ SA., H7.

⁶⁰⁴ SA., Ibid.

⁶⁰⁵ PA., St. Dionysius, 't Goirke te Tilburg. Inv. nr. 348.

⁶⁰⁶ BA., 's-Hertogenbosch, inv. nr. 125.

⁶⁰⁷ Schutjes, III, p. 495.

⁶⁰⁸ SA., Bg2.

⁶⁰⁹ SA., B4T1b.

Deze dispositie stemt niet overeen met de opgave in Broekhuizen,⁶¹⁰ die ook uitdrukkelijk vermeldde dat het tongwerk, bas en discant van het Positief nog niet was geplaatst. Het orgel had een zijwerk, zoals Smits dat vaak toepaste; de klaviatuur aan de noordzijde van de kas met daarboven de windlade voor het Positief.

In de jaren 1872-1874 verrees er een nieuwe neogotische kerk in Drunen, die was ontworpen door de architect H.J. van Tulder. Smits (II) plaatste het orgel over:

*1874 12 Juny 41 dagen het orgel verplaatst met vershot van reis en verblijf, voldaan f. 204,00.*⁶¹¹

In het kasboek van de parochie staat hierover: *Smits verplaatsen van een orgel f. 222. 00. Timmerman, smid, arbeidsloon bij verhuizing f. 530,00.*⁶¹²

Enkele jaren daarna vond er wederom een grote ingreep plaats:

*1879 20 sept. tot ... nieuwe klavieren, het zijwerk schoongemaakt en gestemd f. 620,-.*⁶¹³

En de laatste, naast de regelmatige gewone stembeurten, in

*1912 29 aug. Drunen afgewerkt, circa 6 weken reparaties f. 400,00.*⁶¹⁴

Voor het laatste stemde Frans Smits (III) het orgel op 14 en 15 september 1921. Helaas heeft Smits niet vermeld wat hij in die zes weken heeft uitgevoerd, maar het is een feit, dat op een gegeven moment het orgel naar achter is verzet en wonderlijk genoeg is daarbij het niet sprekende rugpositieffront, zoals Smits dat later ook in Aarle-Rixtel vervaardigde, boven op de middentoren van de hoofdwerkkas geplaatst. In 1944 werden de kerk en het orgel verwoest.

Drunen, St.-Lambertuskerk. (Foto M. A. Vente, omstreeks 1942. Orgelarchief Universiteit Utrecht).

⁶¹⁰ Broekhuizen D 69.

⁶¹¹ SA., Bg6.

⁶¹² PA., Drunen.

⁶¹³ SA., H7.

⁶¹⁴ SA., H7.

DRUTEN, R.K. Parochiekerk van de H. H. Ewalden.

De protestanten sloten in 1614 de parochiekerk en behoudens een kleine onderbreking, tijdens de inval van de Fransen van 1672 - 1675, was het de katholieken verboden daarin te kerken. In het begin van de Franse tijd, in 1795, namen de parochianen weer bezit van hun oude parochiekerk.

En in een

*besluit van 10 januarij 1800, krachtens de staatsregeling van 1798 door de katholieken wettig genaast; doch vermits deze kerk veel te klein en bouwvallig was heeft men in 1822, met een landelijke subsidie f 8500 eene nieuwe kerk gebouwd, die door de zorg van den pastoor G. P. van den Bosch inwendig fraai versierd en van een goed orgel voorzien is.*⁶¹⁵

F.C. Smits (I) noteerde:

1842	21 mei	wegens een nieuw orgel	f	3000,00
1840	9 juny	ontvangen van G. P. van den Bosch, Pastoor te Druten de som		
		Van een duizend gulden, voor een nieuw orgel van welke som		
		Ik moet betalen 4 procent tot dat het orgel gemaakt is	f	1000,00
		Verloren intrest		80,00
1842	21 mei	aan kontanten ontvangen	f	<u>920,00</u>
				2000,00
1843	juny 14	ontvangen		500,00
		En intrest van 1000,=		40,00
1847	7 mei	ontvangen		<u>520,00</u>
		Dus voldaan		3060,00 ⁶¹⁶

Bij zijn offerte voor het orgel van Leeuwen schreef Frans Smits (I):

*Dit werk aangenomen te maken wat ruimer als Druten, omdat ik Druten wat goedkoop heb gehandeld is dit ook te weinig.*⁶¹⁷

Uit een notitie in zijn dispositieboek⁶¹⁸ blijkt waarom Smits het orgel voor Druten goedkoop aanbood:

*Ik heb dit werk gemaakt voor f 3000,00, omdat ik in dien tijd enige vrees had voor de St.-Niclaas orgels. Dit orgel heeft maar een front.*⁶¹⁹

Met deze laatste zin wilde Smits zeggen dat er voor het onderpositief, zoals bij het orgel van Deurne en St.-Oedenrode wel het geval is, geen front aanwezig is. Tekening van het front met de plattegrond van F.C. Smits (I) bevindt zich in het Smits-archief.⁶²⁰ Deze opstelling, met een gesloten onderkast zou Smits enkele jaren later herhalen voor het orgel van Neerloon. Met *de St.-Niclaas orgels* bedoelde Frans Smits (I) de orgels die gemaakt werden door de firma Loret uit Sint-Niklaas (B). Smits vond deze orgelmaker een oneerlijke concurrent, omdat deze orgels maakte met veel inferieure materialen.

Een ander document *Beschrijving en voor memorie van Druten* zijn de bedragen weggelaten, maar enkele bijzonderheden toegevoegd.

Zo staat bij

1 Prestant	8	int front tot <u>fis</u> ingesloten, de overige aan <u>g</u> te beginnen binnen
2 Bourdon	16	bas van eike hout.

Ook bij de

4 Holpijp 8 voet is eike toegevoegd.

⁶¹⁵ Schutjes III, p. 504.

⁶¹⁶ Schutjes III, p. 504.

⁶¹⁷ SA., H3.

⁶¹⁸ SA., Bg5, p. 66

⁶¹⁹ Ibid.

⁶²⁰ SA., B1U3b.

En voor wat betreft het Positief bij de

1 Prestant 4 v de bas in 't front, dus de disc binnen.

2 Holpijp 8 12 van eike hout.

4 en 5 staan genoteerd als *fluit bas en dis 4* met mensuurnummer 5 à 6.

En onderaan is nog toegevoegd:

*De klavieren van wit ijvoor en zwarte boven toetzen. Pro tres mille.*⁶²¹

De kas werd vervaardigd door de schrijnwerker-timmerman A. Wilmer.⁶²²

Uit een notitie van Frans Smits over het aantal pijpen blijkt dat hij een Quint 3 voet toegevoegde⁶²³, waarschijnlijk vond hij de dispositie toch nog te mager. Het is niet bekend of de Quint 3 voet bij de oplevering aanwezig was, misschien als een voorlopige vervanger voor een Harmonica 8 voet, doorslaand.

Ook is er een kladje waarop Smits enkele maten schreef:

<i>de hoogte van het blafon</i>	<i>6 el</i>	<i>20</i>
<i>de hoogte van de kast</i>	<i>5</i>	<i>15</i>
<i>diepte der kast buitenwerks</i>	<i>1</i>	<i>45</i>
<i>- - binnen</i>	<i>1</i>	<i>32</i>
<i>breedte der bovenkast</i>	<i>3</i>	<i>32</i>
<i>- onderkast</i>	<i>2</i>	<i>35</i>
<i>de sprong van de middentoren</i>	<i>25</i>	<i>624</i>

De bijbehorende tekening is niet in het archief van Smits aanwezig. Wel is er een tekening van orgelkas met daarbij een overzicht van de maten van de voeten en corpora van alle frontpijpen.⁶²⁵

Broekhuizen vermeldde tweemaal een dispositie van Druten. Ofschoon beide disposities niet correct zijn, voor wat betreft de sleepdelingen, is het wel opmerkelijk dat er bij alle twee sprake is van een (Phys)harmonica 8 voet in plaats van een Quint 3 voet.⁶²⁶

In het archief van Smits staat in een notitie van A. Bouman, dat hij bij de grote schoonmaak in 1864 de Quint 3 voet door een Harmonica 8 voet verving,⁶²⁷ maar dat is waarschijnlijk eerder gebeurd. Bij het werk in 1864 is daar geen melding van gemaakt:

1864 13 december schoongemaakt 16 dagen 36,00

en werkte nogmaals een week in

1870 13 augustus 6 dagen voldaan 18,00⁶²⁸

In opdracht van het kerkbestuur ontwierp de architect P. Cuypers in een neogotische stijl een nieuwe kerk voor Druten kon in 1877 in gebruik worden genomen. Smits (II) plaatste het orgel over:

1877	15 december	23 dagen het orgel verplaatst met vershot van reis en verblijf voldaan	f. 151,20
1878	1 maart	betaald door van den Hof voldaan	f. 150,70
1879	16 mei	4 dagen ontvangen op eigen kosten	f. 20,00
1880	15 juni	2½ dag ontvangen	f. 15,00 ⁶²⁹

⁶²¹ SA., H3, p. 27.

⁶²² PA., Druten. Copie in het SA., PDr1T1

⁶²³ SA., B1U2.

⁶²⁴ SA., B1U3a.

⁶²⁵ SA., B1U3b en B1U3c.

⁶²⁶ Broekhuizen D 65, c260 en D 84, c268.

⁶²⁷ SA., B67.

⁶²⁸ SA., Bg6.

⁶²⁹ SA., H7.

Cuypers had geen enkele waardering voor een niet-gotische stijl. Het orgel van Smits mocht niet in het gezicht geplaatst worden. Bovendien wilde het koor zoveel mogelijk ruimte. Het gevolg daarvan was dat Smits gedwongen werd het orgel opzij op de zangzolder te plaatsen met het front tegen de noordmuur van de toren.

Druten, H.H. -Ewaldenkerk. Het orgel met het front tegen de noordmuur geplaatst (Foto J. Boogaarts, 1964).
Druten, H.H. -Ewaldenkerk. Klaviatuur. (Foto J. Boogaarts, 1964).

Daarna volgde in 1897 een grote reparatie voor f. 1100,-
1897 4 juni *nieuwe blaasbalken, klavieren, pedaal enz. ont. f. 500,00*
*Nog te ontvangen f. 600,-*⁶³⁰

Frans Smits (II) noteerde enkele gegevens van de Prestant 8 en van de Prestant 4 van het Positief.⁶³¹ Dit deed hij meestal als er pijpen vervangen moesten worden, meestal als gevolg van grauwtinvorming.

De tweede termijn van fl. 600,- voldeed het kerkbestuur op 17 mei 1898.
Vervolgens bleef het orgel tot 1921 in onderhoud bij Smits.

Bij de verdrijving van de Duitsers in 1945 werd de spits van de toren geschoten. Het orgel, dat toch al niet meer zo best was, liep daarbij ook schade op.⁶³² Onder leiding van de architect H.C. van de Leur herstelde men in 1959 de toren en pas na tien jaar was het plan voor de restauratie van het orgel gereed.

De firma Verschuren voerde in 1971 de restauratie uit. De balustrade van de oude kerk van Oijen plaatste men over naar Druten, waarin in het midden het orgel weer zijn oorspronkelijk plaats kreeg. Een beeld van David, vervaardigd door J. Stut in 1843 en aangekocht bij een antiquair, siert voortaan als bekroning de middentoren het front. Waarom de originele Harmonica 8 voet, als Euphone 8 aanwezig op het Hoofdwerk, het veld moest ruimen voor een nieuwe Quint 3 voet is niet bekend. (In 1977 is de Harmonica 8 herplaatst in het orgel van de St.-Petrus-Bandenkerk te Oirschot.) De Viola di Gamba 8 is nieuw gemaakt naar het voorbeeld van de Gamba van het orgel van Rosmalen. Ook de Fiol 8 D en een groot gedeelte (C-b') van Octaaf 2 van het Positief werden nieuw bijgemaakt.

⁶³⁰ SA., Ibid.

⁶³¹ Orgelarchief T. den Toom, Hilversum

⁶³² De dispositie na de oorlog, in het orgelarchief J. Boogaarts.

DUIVEN, Havezathe Die Magerhorst.⁶³³

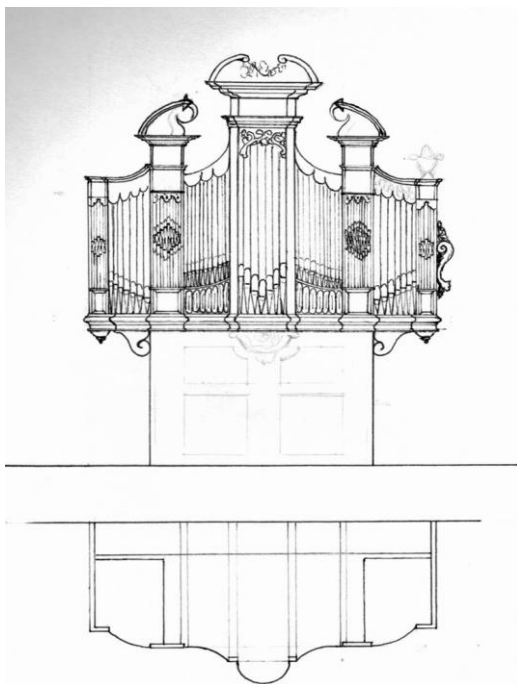
Na het overlijden van H.W.J. Smits (III) in 1944, bij de ontmanteling van de orgelmakerij, kwam er nog een dubbellade te voorschijn. Volgens overlevering in de familie was deze lade bestemd geweest voor een orgel dat F.C. Smits (I) van plan was te maken voor zijn dochter. In welk jaar en voor welke dochter is niet overgeleverd. Evenmin waarom het orgel nooit is afgemaakt. Na enige omzwervingen kwam deze lade in het bezit van de orgelmaker Frans Vermeulen te Weert. Met behulp van gegevens uit het archief van Smits kon het orgel worden voltooid. In oktober 1980 vond de ingebruikname plaats. De kas van het orgel van Neerloon diende als voorbeeld.

De windlade heeft een dubbele kleppenkast. De Bourdon 8 v. staat in het midden. De Serpent 16 v, met dubbele bekers was aanvankelijk bedoeld als doorslaand tongwerk. Maar omdat beslist werd dit tongwerk opslaand te maken konden de reeds vervaardigde kelen gebruikt worden voor de nieuwe doorslaande Bazuin van St.-Oedenrode. In de onderkast ligt een magazijnbalg met schep en sleutel. In 2011 is een Fluit 4 v op het pedaal geplaatst op de plaats van de Bourdon 8 v. Het onderste octaaf van de 8 v bleef gehandhaafd door dit te verbinden met de Serpent 16 v. De overige pijpen van de 8 v zijn gebruikt voor de 4 v met een aanvulling van nieuwe pijpen voor het hoogste octaaf.

Het orgel is gestemd op $a' = 440$ Hz, de winddruk is 76 mm.

DUSSEN, R.K. Parochiekerk van de Heilige Maria Geboorte.

*In de nacht van 13 en 14 April 1842 ontstond er in de nabijheid der kerk brand en nam zo schielijk toe dat weldra kerk en pastory in de asch werden gelegd en men niets redden konde Deze ramp was groot, doch had ten gevolge dat er een landelijke subsidie van f. 8. 000,- werd toegestaan, waardoor de nieuw benoemde pastoor Henricus van Gennip, geholpen door milde bijdragen, bij magte was eene fraaye kerk en een goed pastoreel huis te bouwen. De nieuwe parochiekerk is den 29 Mei 1845 door Joannes Zwijsen, Bisschop van Gerra i. p. i. plegtig geconsacreerd.*⁶³⁴

Eerst in 1854 besloot het kerkbestuur een nieuw orgel aan te schaffen. In augustus van dat jaar diende F.C. Smits (I) een offerte in.⁶³⁵

Smits werkte dit plan verder uit en noteerde de definitieve dispositie in zijn aantekeningboek.⁶³⁶

Voorts is er in het archief van Smits een overzicht van de lengtematen – gehele lengte, corpuslengte en voetlengte – van de frontpijpen en een tekening van het front met platte grond en de balgenstoel bewaard gebleven.⁶³⁷

Het orgel bezat een dubbellade voor Manuaal en Positief geplaatst in de bovenkas achter het front. Het front had een grote overeenkomst met het front van het Hoofdwerk van het door Smits in 1850 gemaakte orgel voor Rosmalen. De grote brand van 1845 herhaalde zich op 24 augustus 1892. In een nabij gelegen boerderij ontstond, nadat de oogst was binnengebracht brand. Weldra sloegen de vlammen over naar de kerk en het raadhuis. Beide gebouwen werden in korte tijd in de as gelegd. 28 gezinnen raakten dakloos. Van het orgel van Smits bleef niets over.

Dussen, H. Maria-Geboortekerk. Reconstructietekening van het front met plattegrond op basis van SA., B67. (J. Boogaarts. Pen, 250x16).

⁶³³ Foto R.W. van Straten

⁶³⁴ Schutjes, III, p. 528.

⁶³⁵ SA., B1W2.

⁶³⁶ SA., H7, p. 68.

⁶³⁷ SA., B1W3,4.

EERDE, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

In 1870 verving het kerkbestuur de oude kapel door een nieuwe kerk, gebouwd onder leiding van de architect H. van Tulder. Er is een post in het rekeningboek van Smits met betrekking tot Eerde:

1901 12 augustus de Eerde⁶³⁸

Het is niet bekend, waarom Smits Eerde bezocht. Omstreeks 1910 leverde Th. Nöhren een orgel.

EERSEL, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

F.C. Smits (II) verrichtte aan het door B. van Hirtum in 1838 gemaakte orgel een grote opknapbeurt:

1885 6 mei 7 dagen schoongemaakt en gestemd ontv. f. 43,00.⁶³⁹

Daarna werkte hij nogmaals in 1887 en in 1889 respectievelijk 4 en 5 dagen aan dit instrument. Voor de hierna volgende stem- en onderhoudsbeurten, 1892 tot en met 27 mei 1905, was hij gemiddeld 3 dagen in Eersel.⁶⁴⁰ Delen van dit orgel gebruikte Verschueren in een nieuw orgel voor de St.-Antoniuskerk te Blerick, nadat in 1972 het kerkbestuur het orgel van Smits uit de St.-Lambertuskerk van Groot-Linden had aangekocht. Met gebruikmaking van de windlade en het pijpwerk van Smits bouwde Verschueren in de oude kas van Van Hirtum een nieuw orgel. (Een nieuw staartklavier, nieuwe tractuur en registratuur) Het pijpwerk van het manueel is, op

enkele pijpen na, van Smits (I).

In 2003 volgde nogmaals een restauratie door de firma Verschueren van het orgel van Smits (I) uit 1850 in de kas van Van Hirtum uit 1838.

EINDHOVEN, Kapel van het Liefdesgesticht van de zusters Franciscanessen (Kloosterdreef)

Het klooster aan de Kloosterdreef is afgebroken en vervangen door een verzorgingshuis. Alleen de kapel is behouden en het daarin aanwezige orgel is blijven staan. Het gehele complex heet nu Kronehoeve.

In het rekeningboek van Smits komen enkele posten voor met de omschrijving *Woensel*.⁶⁴¹

Gewoonlijk vermeldde Smits, als het niet de parochiekerk betrof, bij de plaatsnaam *klooster*, of *nonnen*, *fraters*, etc. Omdat in de parochiekerk van Woensel, de St.-Petruskerk, de firma E.F. Walcker & Cie, ter vervanging van het Vollebregtorgel in 1897 een nieuw orgel had geplaatst zullen de boven genoemde posten betrekking moeten hebben op het orgel van de kapel van de zusters. Behalve de hier genoemde onderhoudswerkzaamheden zijn er geen gegevens over dit orgel gevonden. Smits leverde aan het St.-Barbaraklooster te Wijbosch een (tweedehands?) orgel. Ook daarover geven de archieven geen uitsluitsel. Zeker is dat Smits tot 1925 de stembeurten verrichtte en voorts, dat het orgel van Wijbosch naar de kapel aan de Kloosterdreef werd overgebracht. Wanneer en door wie is niet bekend.

Na het vertrek van de zusters Franciscanessen uit Kloosterdreef is dit orgel uit Wijbosch in de kapel achtergebleven. Het instrument heeft kegelladen met een pneumatische tractuur.

Het orgel staat vanuit de kapel gezien, links op de koortribune tegen de achtermuur en de speeltafel in het midden achterop. Het orgel heeft geen achterwand. De linkerzijwand is een triplexplaat en de rechterzijwand wordt gevormd door een raamwerk met vier panelen. De gehele kas, inclusief de labia van de frontpijpen zijn in een bruine kleur geverfd. Links naast de kas staat een windmachine. In de onderkas ligt een oude magazijnbalg met schep en sleutel. Daarboven is de windlade met een piramidale C-, Cis pijpopstelling. De samenstelling van de Ruispijp (fabriekspijpwerk) is 2'+ 2'. Het tweede koor is buitenwerking gesteld, alle voetopeningen zijn dichtgeplakt. De overige registers zijn van verschillende makelij. De Subbas staat tegen de achtermuur. De speeltafel is een oude harmoniumkast, waarvan het klavierdeksel is vastgezet en boven de toetsen C-f''' is

⁶³⁸ SA., H7, uitgaven.

⁶³⁹ SA., H7.

⁶⁴⁰ ibid.

⁶⁴¹ Sa., H7.

uitgezaagd. Het gehele instrument is in een erbarmelijke staat en geeft de indruk, dat er vele onbekwame lieden aan gewerkt hebben.

EINDHOVEN, Kapel van het St.-Catharinaziekenhuis, Jan van Lieshoutstraat. Het zogenoemde Binnenziekenhuis. Tevens klooster van het H. Hart van Jezus, Zusters van Liefde van Tilburg.

In de kapel van het in 1843 gestichte gasthuis plaatste F.C. Smits (I) in 1851 een orgel met twee manualen en een aangehangen pedaal.⁶⁴²

De dispositie is opgenomen in Broekhuizen. Hij noemt de Fluit 8 D, Flute Douce 8 en vermeldt bovendien een aangehangen pedaal en een tremulant.⁶⁴³

Voor het onderhoud was F.C. Smits (II) er slechts drie keer:

1867	14 april	½ dag	gratis
1868	22 mei	5½ dag met Willem	gratis
1872	7 mei	1 dag	gratis ⁶⁴⁴

In 1900 leverde Maarschalkerweerd een nieuw orgel. In de kroniek van het kloosterarchief staat opgetekend: *1900, 23 Januari. Nieuw Orgel plechtig ingewijd, met een gezongen H. Mis met 4 Heeren, waaronder een feestrede van den Eerwaarden Pater Meijer. Het orgel werd bespeeld door den Heer Oosterbaan. Voor het orgel werd F 500 ontvangen van de familie v. Spaendonk. Het oude Orgel is gekocht door een Protestantsche Kerk, hiervoor gekregen f 360. (Kost 2800)*⁶⁴⁵

EINDHOVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius van Padua (Steentjeskerk).

De nieuwe kerk, ontworpen door de architect Hubert van Groenendaal werd in februari 1919 in gebruik genomen. Deze parochie kwam in 1922 in het bezit van het orgel dat F.C. Smits (I) in 1866 maakte voor de St.-Trudokerk, waarvoor Smits (III) een nieuw groot orgel leverde.

1922	16 september	Philipsdorp	300,-
------	--------------	-------------	-------

Na een half jaar vernieuwde Smits het klavier en verving de Trompet 8' door een Salicionaal 8'

1923	13-17 maart		
	19-22	Philipsdorp 9 d[agen] klav. f 50, Salicionaal f 175	225,-
		(19-1-1924 ontvangen 220,-)	

In 1933 plaatste de firma Verschuieren in de Steentjeskerk een nieuw orgel en werd het oude orgel van Smits (I) overgebracht naar de nieuwe kerk van Mariahout.

EINDHOVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Catharina.

De laatgotische kerk, daterend van 1489, kwam in 1802, nadat zij vanaf 1648 in handen van de hervormden was geweest, weer terug in het bezit der katholieken. Daarvoor, vanaf 1794 was deze kerk door de Fransen gebruikt als bakkerij. In de achttiende eeuw vierden de katholieken hun liturgie in een schuurkerk. Na de restauratie van de St.-Catharinakerk werd deze in 1810 weer in gebruik genomen. Het oude orgel uit de schuurkerk, een werk van Nicolaas van Hirtum uit Hilvarenbeek, volgens Broekhuizen gemaakt in 1789⁶⁴⁶ werd door Van Hirtum naar de gerestaureerde kerk overgebracht.⁶⁴⁷ Zeker tot en met 1833 had de zoon van Nicolaas, Bernhard van Hirtum dit orgel in onderhoud. Het orgel was echter te klein voor deze kerk en dit euvel deed zich nog meer gelden nadat men de kerk in 1823 langs de toren had verlengd. In het voorjaar van 1835 voerde de orgelmakers Franssen uit Horst nog een stembeurt uit, maar toen was reeds op 11 Februari 1835 een contract gesloten met de Antwerpse orgelmaker J. J. Delhayne voor de levering van een nieuw orgel. Het oude Van Hirtum-orgel werd verkocht naar de St.-Joriskerk in Eindhoven, Stratum. Zie aldaar.

⁶⁴² SA., Bg6.

⁶⁴³ Broekhuizen, E 29.

⁶⁴⁴ SA., Bg6.

⁶⁴⁵ KA., Oude Dijk, Tilburg. Kroniek Gasthuis Eindhoven.

⁶⁴⁶ Broekhuizen, S 64.

⁶⁴⁷ PA. St.-Catharinakerk, Eindhoven. De gegevens uit dit parochiearchief werden mij welwillend beschikbaar gesteld door J. de Viet, Eindhoven. Daarvoor mijn dank.

Jean-Joseph Delhayé begon medio 1835 aan het orgel voor Eindhoven. Vanaf oktober van datzelfde jaar werd het nieuwe oxaal en de orgelkas opgebouwd. P. Brams werkte aan het oxaal, A. van Dijk maakte de hoofdkas en de schrijnwerker Koenen leverde de positiefkas en het snijwerk voor de hoofdkas. De beelden werden gesneden door de beeldhouwer Peeters uit Antwerpen. Deze laatste is waarschijnlijk Laurens Peters, die in 1825 voor het Reekse orgel en in 1836 voor het orgel te Den Dungen het beeldhouwwerk leverde.

In september 1836 was het oxaal, de kas voor het positief en de onderkast voor de klaviatuur en de mechaniek gereed. In juni 1837 was het rugwerk speelklaar. Daarna bouwde Van Dijk de hoofdwerkkas verder af en in oktober 1838 voltooide Koenen dit werk met het *snij- of looftwerk, en afhangende deuren agter de pedaalkas*. In juni 1839 plaatste Delhayé het Manuaalorgel en in november van dat zelfde jaar het Pedaal. Tijdens de bouw van dit instrument is er nog een aanvullend contract gemaakt, waarschijnlijk met betrekking tot een dispositiewijziging en uitbreiding met een derde manuaal.⁶⁴⁸ Een overzicht van alle kosten is eveneens te vinden in het archief.⁶⁴⁹

Na de dood van Jean-Joseph nam zijn zoon Jean-Louis Delhayé⁶⁵⁰ (maar de jongere zoon Jean-Louis is als orgelmaker niet vermeld) het onderhoud over:

*3 Mey 1845. Betaald aan J. L. Delhayé orgelmaker te Antwerpen voor het schoonmaken, stemmen, klyne reparaties aan het orgel in onze kerk, reiskosten en verlet er onder begrepen, volgens accoord met wijlen zijn vader, blijkens hier bij zijn brief van den 31 mey 1843, volgens kwitt. no. 5 f 160,00.*⁶⁵¹

Het orgel moet fraai van uiterlijk geweest zijn. In het rekeningboek der parochie staat vermeld:

*17 aug. 1840. Betaald aan den beeldhouwer Peeters te Antwerpen, voor het beeldwerk als de Engelskoppen onder de tourellen van het groote orgel bloemfestons enz, en dat geplaatst is boven op het positief- orgel volgens rek. en kwitt. no. 23. f ?.*⁶⁵²

Daarenboven werden er in 1850 nog vijf beelden bij geplaatst:

*In het jaar 1850 heb ik G.W. van Someren, ter gelegenheid van mijn vijftigjarige priesterschap aan de kerk vereerd vijf beelden op de orgelkas, vervaardigd door den beeldhouwer J. Verdonk van Antwerpen, destijds te Eindhoven wonende, voor de som van f 800,00.*⁶⁵³

Helaas, in deze uiterlijke pracht heeft het orgel slechts tien jaar mogen blijven staan. De oude laatgotische kerk was wederom te klein geworden en het kerkbestuur gaf aan de architect P.J. Cuypers de opdracht op de plaats van de oude een nieuwe kerk te bouwen.⁶⁵⁴ Ter overbrugging van de bouwperiode plaatste men een noodkerk en werd het orgel op 11 oktober 1859 in *De Tijd* te koop aangeboden.

Aan F.C. Smits vroeg men een klein orgel te huur voor tijdelijke dienst in de noodkerk. Het liet zich aanzien, dat Smits de opdracht zou krijgen om voor de nieuwe Cuyperskerk een orgel te leveren. In deze periode immers was Smits een geacht orgelmaker, die ook in Eindhoven en directe omgeving zijn vakmanschap bewezen had. Maar voor het fraaie Delhayé-orgel kwamen geen kopers opdagen. Het bleef het kerkbestuur niets anders over dan Smits opdracht te geven het orgel af te breken en te plaatsen in het liefdegestigt. Op 6 februari 1860 vermeldde de secretaris van het kerkbestuur in het notulenboek der vergaderingen:

dat de eigendommen van de kerk zijn geborgen als: [. . .] het mecaniek en de pijpen van het orgel in het liefdehuis; in de schuur toebehorende aan het R.K. Armbestuur: de blaasbalgen van het orgel. [. . .] terwijl een register tongpijpen geplaatst zijn in de noodkerk in het gehuurde orgel van den Heer Smits.

Vrij spoedig hierna begon men aan de bouw van de nieuwe kerk. Groot van opzet, 1600 zitplaatsen, geïnspireerd op de Franse kathedralen van Reims, Chartres en St.-Denis, met een groot roosvenster in de west-

⁶⁴⁸ Deze gegevens zijn alle afkomstig uit de kerkrekeningen van het parochie-archief.

⁶⁴⁹ *ibid.*

⁶⁵⁰ In tegenstelling tot Gregoir, p. 100, wordt Jean-Joseph door Potvlieghe in Peeters-Vente, *De Orgelkunst*, p. 269, Jacobus Josephus genoemd. Beide publicaties vermelden zijn oudste zoon Jean Corneille Charles (1809-1863).

⁶⁵¹ PA, St.-Catharinakerk.

⁶⁵² PA.

⁶⁵³ PA., St.-Catharinakerk, Memoriale, Cap. II.

⁶⁵⁴ Kalf, p. 402-403; Rosenberg, p. 124; E. Hoffman, *Cuypers' Catharina*, in *Brabantia* 1978/5, p. 191.

gevel. Zoals zo vaak had de architect weer eens geen rekening gehouden met de plaats voor een orgel. De tijd drong. In 1865 was het oude orgel nog steeds niet verkocht. Het kerkbestuur zag geen andere oplossing, dan het oude orgel in de nieuwe kerk onder te brengen. Frans Smits (I) kreeg daartoe de opdracht. Hij had echter zijn bedenkingen. Ten eerste was dit instrument te zwak voor de grote ruimte, te meer daar het orgel veel te hoog zou moeten komen staan; ten tweede omdat het orgel vanwege het roosvenster gesplitst zou moeten worden en daardoor zou de gave constructie te zeer worden aangetast. Het concept van zijn schrijven aan het kerkbestuur bevindt zich in het archief van Smits.⁶⁵⁵ In een brief aan de heer Van der Zanden gaat Smits nader in op zijn voorstellen.⁶⁵⁶ Ook het antwoord van het kerkbestuur op de voorstellen van Smits is bewaard gebleven.⁶⁵⁷

In de dispositie opgave van Smits aan het kerkbestuur is de Octaaf 2 voet vergeten. De drie discantregisters waren waarschijnlijk Viola di Gamba 8 vt, Cornet 6 sterk en Carrillon. Dit wat het Manuaal betreft. Op het Positief waren de twee tongwerken gedeeld en alleen de Prestant 8 vt. slechts als discantregister. Op het Echowerk was waarschijnlijk de Cornet 3 sterk een discantregister. De tekeningen, die Smits van de oude toestand maakte laten een front zien met vijf torens: een kleinere middentoren, twee grote torens en twee kleine buitentorens. In het archief is een door F.C. Smits (I) gemaakte tekening van de oude toestand⁶⁵⁸ en een ontwerptekening met de plattegrond van het orgel in een gedeelde opstelling.⁶⁵⁹ Het is achteraf onbegrijpelijk, dat het kerkbestuur zich heeft laten overtuigen door Cuypers dit instrument te laten vernielen. De gehele ornamentiek, inclusief de vijf beelden, die de pastoor aan de parochie had geschonken werd verboden. De twee plannen, die Smits ingediend had konden ook geen goedkeuring vinden, omdat het orgel dan toch teveel te zien zou zijn. Het orgel moest in twee helften zover mogelijk in de beide torens worden weggedrukt. Bovendien was het orgel de sluitpost van een toch al uit de hand gelopen begroting en moest het werk zo goedkoop mogelijk worden uitgevoerd. Plaatsgebrek noopte Smits tot het laten vervallen van het derde manuaal, alsmede de Bombarde 16 voet van het Hoofdwerk. Op 30 Mei 1868 was het werk gereed:⁶⁶⁰

1868	30 mei. Het orgel geplaatst in de nieuwe kerk, Positief en Pedaal nieuwe mechaniek 14 nieuwe pijpen bij Prestant 8 voet pedaal 4 bij Prestant 8 vt. Manuaal Gewerkt 289 dagen over 3 jaren, af in	f. 1468,00
1868	1 Oktober, ontvangen op rekening	800,00
1868	1 dag gewerkt voldaan	3.50
1869	8 Februarij Ontvangen het restant	668,00.

In het archief van Smits bevindt zich een kopie van de rekening, die hij naar Eindhoven stuurde.⁶⁶¹

Bij de opgegeven dispositie valt op dat de Bourdon 8 vt, Carrillon en Bombarde 16 vt van het Manuaal, en van het Borstwerk de Fluit 4 vt, Octaaf 2 vt, Cornet 3 st. en de Dulciaan 8 vt zijn vervallen. Wat er met deze registers is gebeurd is onbekend. Tot en met 1872 had Smits het instrument in onderhoud:

1872,	7 mei	7½ dag	f 30,00. ⁶⁶²
-------	-------	--------	-------------------------

Daarna had Loret tot december 1887 en vanaf juli 1888 Franssen het orgel in onderhoud. H.W.J. Smits schreef aan Fr. Kooken te Eindhoven, op diens verzoek, op 19 maart 1944 een brief betreffende het onderhoud aan het orgel.⁶⁶³

De orgelbouwer H.F. van den Boomen had reeds in 1920 het orgel 'gerestaureerd'. Een pneumatische tractuur aangebracht en op het positief de Mixtuur en Cornet vervangen door Voix Célèste en Aeoline.⁶⁶⁴ W.

⁶⁵⁵ SA., Bg1X1ab.

⁶⁵⁶ SA., BgIXlcd.

⁶⁵⁷ SA., BXX80.

⁶⁵⁸ SA., B1X6.

⁶⁵⁹ SA., B1X. 9.

⁶⁶⁰ SA., Rekeningboek Bg6.

⁶⁶¹ SA., B1X2. Een bijna eenzelfde rekening bevindt zich in het parochie-archief.

⁶⁶² SA., Bg6.

⁶⁶³ SA., Bg388c, H182c.

Kerssenmakers schreef hierover: *Uit puur esthetisch oogpunt beschouwd, had dit orgel goede kwaliteiten. De klankkleur was nobel en doorzichtig, het evenwicht tusschen de registers onderling, goed verzorgd. Het was echter door te enge pijpmensuren en te geringen omvang, absoluut ontoereikend om te voldoen aan de zware acoustische eischen, die de kerk stelde. De mechanische traktuur der sleepladen, die voor de registers in 1920 vervangen was door een pneumatische, functioneerde gebrekkig; de windtoevoer was onvoldoende, en niettegenstaande herhaalde wijzigingen en reparaties bleven de resultaten onbevredigend.*⁶⁶⁵ In 1936 plaatste de firma Verschueren een elektro-pneumatisch orgel. Een gedeelte van het oude pijpwerk van het Delhaye-orgel gebruikte Verschueren voor een 'nieuw' orgel voor de St.-Willibrorduskerk te Boven-Leeuwen.

EINDHOVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Joris (Stratum)

De oude middeleeuwse parochiekerk kwam in 1796 weer in handen van de Katholieken, nadat het Franse leger deze kerk enkele jaren als magazijn had gebruikt.

*Vele kosten moesten er worden gemaakt, om het verwaarloosd gebouw weder een kerkelijk aanzien te geven, alvorens daarin den 26 junij 1796 de H. Mis kon worden gecelebreerd.*⁶⁶⁶

In 1836 kocht het kerkbestuur het oude orgel van Van Hirtum uit de St.-Catharinakerk.⁶⁶⁷ Omdat de kerk te klein werd *besloot de pastoor W. van Lieshout in 1848 dezelve bij gedeelten te laten vergrooten en vernieuwen, welk werk in 1858 met het schip eindigde.*⁶⁶⁸

Frans Smits (I) herplaatste het orgel:

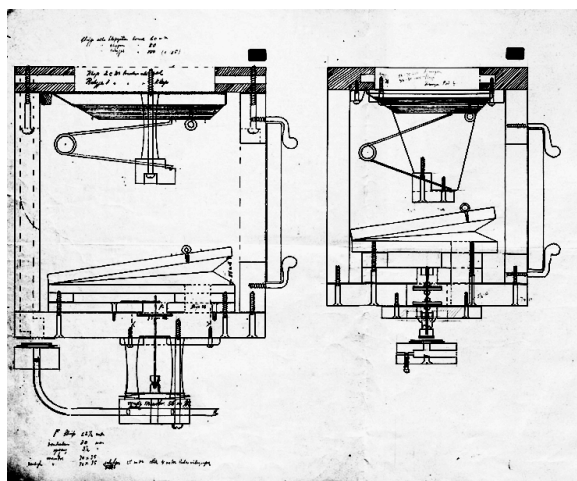
1857 oudt 1 klav. aangeh. ped. geplaatst.

1862 September 2 dagen voldaan

f. 4,00

De huidige neogotische kerk is in 1882 gebouwd naar een ontwerp van H.J. van Tulder. Daarin plaatste in 1913 de gebroeders Franssen uit Roermond een nieuw orgel volgens een pneumatisch transmissiesysteem. Het had 87 registers die van 28 stamregisters waren afgeleid.⁶⁶⁹ De firma Vermeulen uit Weert verving dit instrument in 1932 door een nieuw 3-klaviersorgel.

EINDHOVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Trudo (Strijp)

De protestanten ontnamen in 1648 de Katholieken hun parochiekerk met alle goederen.⁶⁷⁰ Het is niet bekend of deze kerk een orgel bezat. In 1798 kwamen de parochianen weer in het bezit van hun oude kerk. Van der Aa meldde dat er in 1847 een orgel aanwezig was.⁶⁷¹ Dit instrument werd in 1866 vervangen door een nieuw orgel van F.C. Smits (I)⁶⁷². Uit de rekeningenboeken blijkt het uitgevoerde onderhoud aan dit instrument.⁶⁷³

Eindhoven, St.-Trudokerk. Tekening van de kleppenkast van het orgel uit 1922. Pen-potlood, 500x730 mm. (SA.,B1Y1a).

⁶⁶⁴ PA., St. Catharina, Eindhoven.

⁶⁶⁵ W. Kerssemakers, *Het Hoofd- en Altaarorgel van de St. Catharina-kerk te Eindhoven*. Boekje ter gelegenheid van de ingebruikname van het nieuwe orgel. Eindhoven, 1936. Archief J. Boogaarts.

⁶⁶⁶ Schutjes V, p. 692.

⁶⁶⁷ Broekhuizen S 64, c811.

⁶⁶⁸ Schutjes, op. cit.

⁶⁶⁹ Toon Hansen, *Orgelwijding te Stratum*. In het *Sint Gregoriusblad*, december 1913, p. 203.

⁶⁷⁰ Schutjes, V, p. 696.

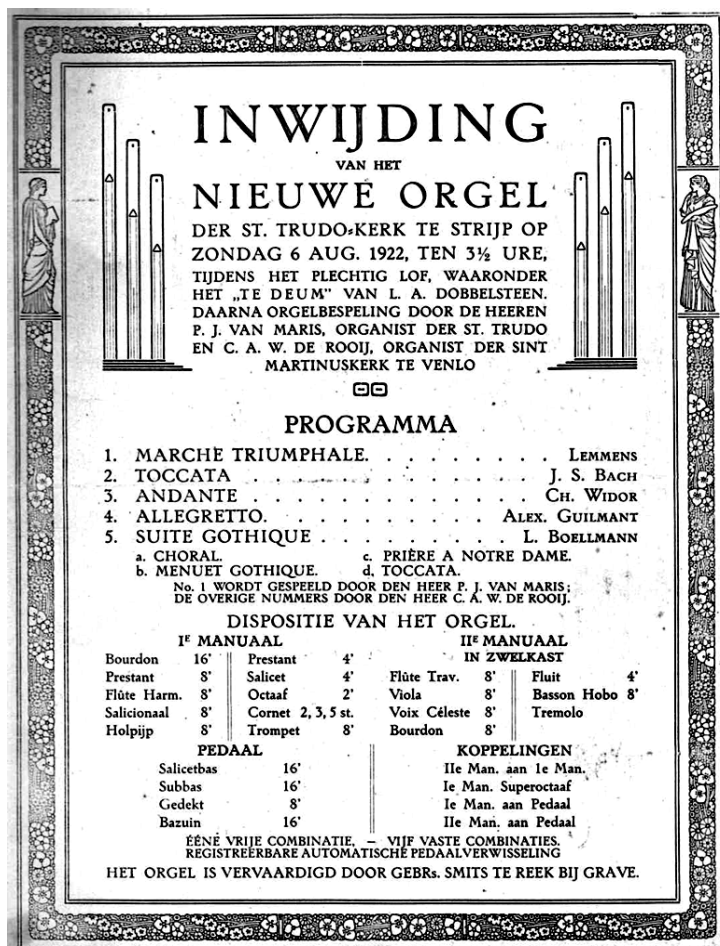
⁶⁷¹ Van der Aa, X, p. 785.

⁶⁷² SA., Bg6.

⁶⁷³ SA., Ibid.

Frans en Willem Smits (II) brachten in 1887 het orgel over naar de nieuwe kerk, ontworpen door de architect C. van Dijk.

1887	21 mei	het orgel verplaats ontvangen met vershot	59,00
		Nog van ouds ontvangen	7,00
1892	8 oktober	Strijp 2½ dag ontvangen	16,00
1896	6 september	2 dagen ont.	14,00

Eindhoven, St.-Trudokerk. Programma van de inspelg. (SA.,H1Y3).

Voorts blijkt uit het rekeningboek van Smits dat F.C.J. Smits (III) dit orgel vanaf 1909 tot en met 1919 jaarlijks bezocht om het te stemmen en kleine reparaties uit te voeren⁶⁷⁴.

Door de vergroting van het kerkgebouw in 1921-1922 vroeg het kerkbestuur H.W.J. Smits een nieuw orgel te leveren. Het was het laatste orgel dat in ruim 100 jaar de werkplaats in Reek verliet. Bij dit orgel paste H. Smits een pneumatische tractuur toe. De inwijding vond plaats op zondag 6 augustus 1922.

Een dag na de ingebruikname noteerde Smits:

1922 7 aug Strijp ontvangen

f. 15225,-

P. Jansen uit Mill maakte voor fl. 865,54,- de kas.

Het orgel van F.C. Smits (I) uit 1866 verkocht het kerkbestuur aan de parochie van Sint Antonius van Padua (de Steentjeskerk) in Eindhoven.

Na de dood van Frans Smits (III), vanaf 1928, kwam het orgel van de St.-Trudokerk in onderhoud bij de firma Vermeulen. In 1936 ontstond er brand bij het orgel. De media berichtten door kortsluiting in de windmachine. Het orgel ging verloren. Henri Smits schreef hierover aan de adviseur Petrus de Bree.⁶⁷⁵

De firma Verschuieren leverde in 1937 een nieuw orgel.

ENSCHOT, R.K. Parochiekerk van Sint Caecilia (en Sint Job)

De neogotische kerk, naar een ontwerp van C. Franssen werd in 1899 ingezegend. Na enkele jaren plaatste Smits het oude orgel in de nieuwe kerk. Er zijn geen gegevens van dit orgel in het archief van Smits.

1904	28 November	Enschot het orgel verplaats, nieuw klavier en een stel kopere driehoeken	f. 305,00.
1905	4 December	Enschot 1 dag	f. 7,50. ⁶⁷⁶

In 1970 leverde Vermeulen uit Weert een nieuw orgel en in 1993 G. Klop.

⁶⁷⁴ SA., H7.

⁶⁷⁵ Archief J. Boogaarts.

⁶⁷⁶ SA., H7.

ENTER, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

In de in 1818 gebouwde waterstaatskerk plaatste Smits een orgel. Frans Smits (I) maakte hierover een notitie in zijn notieboek.⁶⁷⁷

Een bewaard gebleven, enigszins vervaagde, tekening toont een orgel met aan de rechterzijde de klaviatuur. Boven de klaviatuur de positieflade als een zijwerk, een vijfdelig front in de bovenkas met de grootste ronde toren in het midden en de windvoorziening in de onderkas. Smits maakte een ontwerptekening van de kas met plattegrond en klaviatuur.⁶⁷⁸ Het orgel bezat een aangehangen pedaal. Het is opmerkelijk, dat Smits van dit orgel alle maten en verdere detailgegevens, zelfs de lengte van de conducten,⁶⁷⁹ heeft opgeschreven Dit deed hij gewoonlijk als hij zelf niet bij de montage aanwezig kon zijn.

Aan de hand van deze gegevens kan het instrument gemakkelijk gereconstrueerd worden.

In de jaren 1867, 1869 en 1871 voerde Smits (II) gratis de stembeurten uit. De laatste werkzaamheden verrichtte hij in 1884:

1884	21 february	21 dagen met verschotten	f. 150,00. ⁶⁸⁰
------	-------------	--------------------------	---------------------------

De oude waterstaatskerk werd in 1928 vervangen door een neogotische kerk, ontworpen door C. Hardeman. Het is niet bekend of het orgel van Smits in de nieuwe kerk een plaats kreeg. Het huidige orgel is gebouwd in 1959 door Jos Vermeulen.

ERP, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius.

Drie achtereenvolgende jaren, 1904 - 1906 stemde F. C. J. Smits (III) het orgel van Vollebregt uit 1848.⁶⁸¹

ESCHAREN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Het handjevol protestanten was niet bij machte de oude parochiekerk, die bij het beleg van Grave in 1674 zwaar beschadigd was, te herstellen. Op het eind van de achttiende eeuw kregen de parochianen hun oude kerk als een ruïne terug, maar zij besloten de schuurkerk te blijven gebruiken, die, helaas door een onvakkundige uitbreiding, in 1793 instortte. Kort na de wederopbouw voltrok zich opnieuw een ramp: de Franse soldaten, de zogenoemde sansculotten, die betrokken waren bij de belegering van Grave in 1794, hadden in deze schuurkerk, waar zij de wacht hielden, een vuur aangelegd. Door onzorgvuldigheid raakte het gebouw in brand en werd het nagenoeg volledig verwoest. Ruim tien jaar na de herbouw, in 1809 werd dit kerkje voorzien van een toren. In 1860 werd Lambertus Verstraaten benoemd als pastoor van Escharen. Het lukte hem binnen enkele jaren een nieuwe kerk tot

stand te brengen. De architect was J. Werten. In 1863 was het gebouw gereed en op 11 april 1864 werd de nieuwe kerk ingezegend.

Het archief van de parochie in Escharen geeft vóór 1863 geen informatie over het orgel. De oudste bron bevindt zich in het archief van Smits:

Escharen,

1834	14 okt.	18 houten pijpen	f 36,00
		Aan verschillende verschotten	f 14,50
		20% dag gewerkt	f 51,25
		20% dag gewerkt Schiks	f 20,50
		op data voldaan	f 122,25. ⁶⁸²

⁶⁷⁷ SA., B1Z6.

⁶⁷⁸ SA., B1Z8.

⁶⁷⁹ SA., B1Z2 & 4b

⁶⁸⁰ SA., H7.

⁶⁸¹ Orgelencyclopedie VI, p. 322.

De werkzaamheden, die Smits met zijn knecht Jan Schiks uitvoerde hadden betrekking op een grote schoonmaak- en stembeurt, waarbij de grootste houten pijpen van de Bourdon 8 voet, C, D-fis, werden vernieuwd. De herkomst van dit orgel en wanneer het in Escharen is geplaatst is niet bekend. Een van de meest waarschijnlijke mogelijkheden is deze: in 1803, het jaar dat het orgel van Severijn naar Cuijk kwam, is in Reek Antonius Smits aangesteld als organist. Bijna zeker is in dat jaar in Reek een orgel geplaatst. Klaas Smits begon in 1822 met de bouw van het grote orgel voor Reek en is het orgel dat er stond gedemonteerd en elders geplaatst. Volgens de overlevering is het orgel van Escharen uit België afkomstig. Dit zou ook via Reek gebeurd kunnen zijn.⁶⁸³ Ook de naam van de maker is onzeker, maar gelet op de factuur in vergelijking met vooral de orgels van Opitter en Limbricht, komt Johan Jacob Brammertz uit Kornelimünster als eerste in aanmerking.

Een tweede bericht in het archief van Smits luidt:

Escharen

1843	okt 5	Voor twee nieuwe blaasbalken met stoel en kast	f 200,00
		1 dag gestemt	<u>f 3,00</u>
		op data data voldaan	f 203,00 ⁶⁸⁴

In het archief van Smits bevindt zich een kladje met daarop genoteerd alle maten van de benodigde materialen voor deze balgen.⁶⁸⁵ Aan deze notitie is later een kolom met de letters a – h toegevoegd. Waarschijnlijk gedaan met betrekking op een tekening voor een ander orgel. De stoel met een van deze balgen is nu nog in gebruik. Er zijn geen berichten over het opstellen van dit vroeg achttiende eeuwse orgel in de nieuwe kerk. De bekken van de Clairon 4 voet zijn door Smits (I), gelet op een inscriptie op de beker van c''' *escharen dulciaan 4 vt*, op een onbekend moment vervangen door cilindrische bekken. Vanaf 1873 komt het orgel van Escharen weer regelmatig in de boeken van Smits voor. De belangrijkste posten zijn in 1873 een grote schoonmaakbeurt en in 1884 bracht Frans (II), samen met zijn broer Willem een nieuw manuaal aan. Het orgel had oorspronkelijk een manuaalomvang van C – c'''. Smits plaatste naast de lade een nieuwe kleine lade voor de tonen c''' – f'''. Dit zou in 1884 gebeurd kunnen zijn, samen met het nieuwe klavier. In 1913 kreeg het orgel nog een laatste opknappbeurt van Henri en Frans (III) Smits en de laatste stembeurt geschiedde op 12 en 13 oktober 1923.⁶⁸⁶

Om het samenspel van de organist en het zangkoor te vergemakkelijken besloot het kerkbestuur het orgel naar achteren te verplaatsen. De klaviatuur werd naar de voorzijde van het instrument verlegd en slechts één van de twee blaasbalgen kreeg een plaats achter de koorruimte. Dit werk voerde Vermeulen uit in 1954. In 2003 maakte Verschuieren de overbrenging van de klaviatuur naar de voorzijde weer ongedaan. Na een grondige restauratie kon het orgel Beloken Pasen 2003 weer in gebruik worden genomen. Het orgel is getooid met beelden, die gesneden zijn door Petrus Verhoeven.⁶⁸⁷

EWIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes de Doper.

Schutjes schreef: *De oude parochiekerk, van eenen zware toren en vroeger van twee zijbeuken voorzien, is in 1799 door de katholieken wettig genaast en weder voor de Godsdienst beschikbaar gemaakt en in 1833 bijna geheel vernieuwd, .*⁶⁸⁸

Voordat de kerk vernieuwd werd kreeg Peter Torley in 1816 de opdracht een nieuw orgel te leveren. Het bedrag van fl. 1000,- zou in termijnen worden betaald. Toen er reeds fl. 700,- betaald was bleek, dat het orgel niet deugdelijk functioneerde. Dit leidde uiteindelijk tot een rechtszitting in 1819, waarbij Torley in het ongelijk gesteld werd. Het kerkbestuur vroeg Klaas Smits het orgel te onderzoeken en aan te geven wat er verbeterd diende te worden. Torley ging daar niet op in, waarop het kerkbestuur Klaas Smits verzocht er een deugdelijk orgel van te maken. Deze kocht

⁶⁸² SA.,Bg2.

⁶⁸³ J.G.P.G. Boogaarts, *Het orgel in de H.-Lambertuskerk Escharen*, boekje uitgegeven door de Orgelstichting Escharen ter gelegenheid van de ingebruikname op 27 april, 2003.

⁶⁸⁴ SA.,Bg2.

⁶⁸⁵ SA.,B2A1.

⁶⁸⁶ SA.,H8.)

⁶⁸⁷ Petrus Verhoeven 1729-1816. Uden, Museum voor Religieuze kunst, 1976. p.28.

⁶⁸⁸ Schutjes, III, p. 631.

voor fl. 800,- het knoeiwerk dat Torley geplaatst had en leverde met gebruikmaking van enkele delen van het oude orgel in 1823 een nieuw instrument.⁶⁸⁹ Het huidige instrument bevat op het hoofdwerk grotendeels het oorspronkelijke pijpwerk van Klaas Smits. Dit is, voor zover bekend, naast enkele registers in het orgel van de St.-Willibrorduskerk te Mill, het enige bewaard gebleven pijpwerk van Klaas Smits, het oudste resterende pijpwerk.

Het vernieuwen van de kerk hield in een geheel nieuw schip met behoud van het gotische priesterkoor en de toren van de oude kerk. F.C. Smits (I) verplaatste het orgel.⁶⁹⁰

Broekhuizen noteerde de dispositie met enige omissies; het is vanzelfsprekend dat de Fluit 8 vt Fluit 4 vt moet zijn en de Bourdon 16 vt ontbreekt.⁶⁹¹

In 1869 voegden de Gebr. Gradussen een 2^e manuaal toe.

De door de architect E. Margry ontworpen kerk werd in 1917 in gebruik genomen. Th. Nöhren verving de windladen en tractuur door een pneumatisch systeem en plaatste het orgel over in 1918 in de nieuwe kerk. Hij ontving daarvoor f. 2000,-⁶⁹²

In 1961 kreeg de kerk een nieuw voorfront en een portaal en daarmee een nieuwe zangerstribune, waarnaar Nöhren het orgel verplaatste.

Het pijpenbestand van het eerste manuaal bevat overwegend registers van Klaas Smits. Van Klaas Smits zijn tot op heden geen pijpmakers-inscripties aangetroffen op aan hem toegeschreven pijpwerk, maar wel een opgesoldeerde tekst: N[icolaas] L[ambertus] Smits Reek. Deze aantekening bevindt zich op de pijp c-klein van het eerste koor van de Mixtuur. De factuur van deze pijp komt overeen met het overgrote deel aan oud pijpwerk van het Manuaal, zodat geconcludeerd kan worden dat dit oude pijpwerk is vervaardigd door Klaas Smits.

Ewijk, Sint Johannes de Doper. Inscriptie Klaas Smits. (foto J. Zoutendijk)

⁶⁸⁹ A. G. Schulte, *Het Rijk van Nijmegen westelijk gedeelte*, Deel III in de Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Den Haag, 1982, p. 77.

⁶⁹⁰ SA., B1.

⁶⁹¹ Broekhuizen E 39, c295.

⁶⁹² BA., 's-Hertogenbosch, dossier Ewijk. Verantwoording nieuwe kerk, punt 12.

G. Een plaats, omtrent 13 uren van Reek in Gelderland.

In 1863 ontving Frans Smits (I) een brief van kapelaan Schuurmans uit Wijhe met een verzoek tot een kostenopgave voor een te leveren orgel.⁶⁹³

Het is niet gelukt te achterhalen welke plaats Schuurmans bedoelde; niet ver ten zuidoosten van Wijhe zou voor de hand liggen, maar ook een plaats in een ander deel van Gelderland, bijvoorbeeld Geldermalsen is niet uit te sluiten. Een kopie van het antwoord dat Smits (I) stuurde is bewaard gebleven.⁶⁹⁴

De hierbij genoteerde dispositie is weergegeven bij Drunen, de parochiekerk van Sint Lambertus. Zie aldaar. Er is verder geen correspondentie gevonden.

GASSEL, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes de Doper

De oude kapel van Gassel, die in 1648 was gesloten, mochten de Katholieken in 1800 weer gebruiken. In 1802 scheidde Gassel zich af van Escharen en werd de vergrote kapel tot parochiekerk verheven en

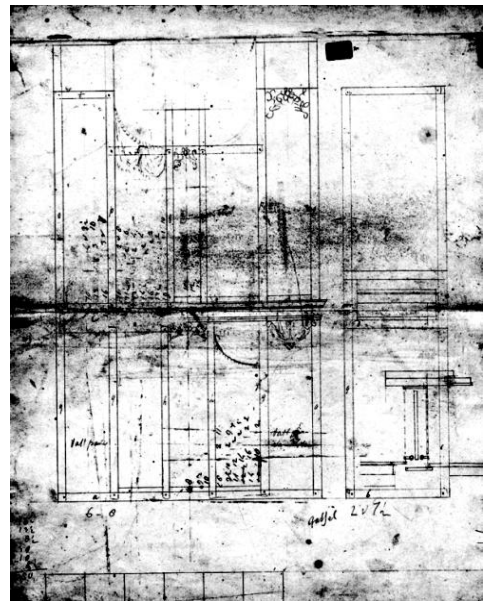
*In 1812 met een toren aangebouwd, zijnde dezelve vergroting en toren door eigen middelen der R. Cath. bekostigd, zonder ooit eenig subsidie van den lande te hebben genoten.*⁶⁹⁵

Waarschijnlijk plaatste F.C. Smits (I) daarin een gebruikt orgel:

1832 voor 3 vragten na Gassel
f. 3,00.⁶⁹⁶

Er zijn geen gegevens van dit instrument bekend. De frontpijpen van dit orgel wilde Smits eventueel voor zijn nieuwe orgel hergebruiken.

Het concept van de offerte die F.C. Smits (I) naar Gassel zond bleef behouden.⁶⁹⁷

Gassel, St.-Janskerk. Ontwerptekening van de kas door F.C. Smits (I). Potlood, 420x338 mm. (SA., B2B3).

Smits plaatste het orgel in 1847, zonder Positief en met een aangehangen pedaal.

In 1877 bracht Frans Smits (II) het orgel over naar de nieuwe kerk, ontworpen door de architect Jan Werten:
1877 23 juny Het orgel verplaatst 12 dagen voldaan f. 60,00⁶⁹⁸

⁶⁹³ SA., B4T2.

⁶⁹⁴ SA., B4T1b.

⁶⁹⁵ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Gassel.

⁶⁹⁶ SA., B1.)

⁶⁹⁷ SA., B2B1.

⁶⁹⁸ SA., H7.

Bij deze post schreef Smits abusievelijk Gastel in plaats van Gassel. Tot en met 1922 had Smits het instrument regelmatig in onderhoud. Een post springt daarbij in het oog:

1890 9 augustus 8 dagen het orgel verplaats schoongemaakt en gestemd, ontvangen f. 48,00.⁶⁹⁹

Het kerkbestuur had F.C. Smits (II) gevraagd het orgel te verzetten, opdat de zangers meer plaats zouden krijgen. Omdat bij dit orgel de klaviatuur zich aan de achterzijde bevond kon Smits niets anders doen dan het orgel met het front tegen de torenmuur te plaatsen. In 1953 voerde de firma Verschueren een grondige schoonmaakbeurt uit.

Gassel, St.-Janskerk. Foto van het orgel tegen de muur met openstaande deurtjes. Situatie van 1890-2000. (Foto J. Boogaarts).

Nadat in 2000 de balustrade naar voren was verzet plaatste Verschueren, na restauratie het orgel terug in de balustrade, zoals het door Smits (I) in 1847 was neergezet.

GEERTRUIDENBERG, R.K. Parochiekerk van Sint Gertrudis.

De omstreeks 1767 gebouwde kerkschuur deed dienst tot 1862. Het orgel dat zich daarin bevond had Frans (I) Smits in de periode 1840 tot 1843 in onderhoud. Samen met zijn knecht Willem van Wychen en het laatste jaar met Wim van Brien en werkte Smits steeds een dag aan het instrument.⁷⁰⁰ De door C. Weber ontworpen kerk werd in augustus 1862 door mgr. Joannes Deppen geconsacreerd. Of het oude orgel in de nieuwe kerk een plaats kreeg is niet bekend. De Belgische orgelbouwer, Ch. Anneessens leverde in 1882 een nieuw orgel. Dit instrument gaf Smits (III) de jaarlijkse stem- en onderhoudsbeurt van augustus 1900 tot september 1908. Bij deze laatste beurt moest Smits voor een bedrag van f. 129,30 grote herstelwerkzaamheden uitvoeren om de brandschade te ongedaan te maken.⁷⁰¹

GEFFEN, R.K. Parochiekerk van Sint Maria Magdalena.

Op vrijdag na Beloken Pasen 1801 namen de katholieken weer bezit van hun oude parochiekerk, die in 1648 door de protestanten was genaast. Het was een 'integra ecclesia', een moederkerk, een volwaardige parochiekerk.⁷⁰² Door een notitie in het archief van de parochie is bekend dat er een orgel aanwezig was: Julie 1807. Aan den organist jaarlijks 85-0-0, aen den blaazer 7-10-0.⁷⁰³

Zeer waarschijnlijk betreft het hier het eenmanualige orgel met zes registers dat Broekhuysen in zijn verzameling vermeldde.⁷⁰⁴ Omdat door de vergroting van de kerk, uitgevoerd onder leiding van de architect C. Franssen in 1893, dit orgeltje niet meer voldeed, ging men op zoek naar een ander instrument. Het kerkbestuur betaalde voor het afbreken van het orgel 13,00.⁷⁰⁵ Wie dit werk verrichtte is niet vermeld.

In dat jaar werkte F.C. Smits (II) aan een nieuw orgel voor de St.-Jozefkerk in Tilburg. Daar bevond zich een orgel van de orgelmaker Beekes. Wander Beekes had dit orgel in 1828 gemaakt voor de Jezuïetenkerk aan de Heerenstraat in Utrecht. Door de opheffing van deze oude schuilkerk werd het orgel overbodig en in 1874 door de firma Maarschalkerweerd overgebracht naar Tilburg.

De Magdalenakerk in Geffen werd onder leiding van de architect C.J.H. Franssen in 1893 vergroot met een transept en priesterkoor. In 1894 plaatste F.C. Smits (II) het orgel van Beekes in Geffen:

⁶⁹⁹ SA., H7.

⁷⁰⁰ SA., Bg2.

⁷⁰¹ SA., H7.

⁷⁰² Schutjes, III, p. 664.

⁷⁰³ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Geffen.

⁷⁰⁴ Broekhuysen, G 84.

⁷⁰⁵ Rekening en verantwoording wegens het herbouwen der kerk gedaan door het kerkbestuur der Parochie van Geffen, punt 9. BA., 's-Hertogenbosch, dossier Geffen.

1894 10 maart voor het plaatsen van het orgel ontvangen

f 265,00.⁷⁰⁶

Bij een bezoek van Frans Smits aan zijn heerbroer Anton, pastoor van de St.-Jozefkerk te Tilburg, noteerde hij de dispositie.⁷⁰⁷

Na de plaatsing in Geffen voerde Smits de jaarlijkse stembeurten uit. De laatste post staat bij de uitgaven:

1927 26 maart Geffen opmeten

(2,-).⁷⁰⁸

Het woord *opmeten* duidt erop, dat er waarschijnlijk plannen waren om het orgel te verplaatsen. Maar Frans Smits (III) overleed het jaar daarop en Henri besloot de werkzaamheden in de orgelmakerij te beëindigen.

Bij een mislukte poging van de Duitsers om in 1944 de toren op te blazen werd wel het orgel vernield. De pastoor verzocht de bisschop een nieuw orgel te mogen aanschaffen: 27-4-1948. [...] *Het vorige was een oud orgel, dat afkomstig was van den Heuvel [St.-Jozefkerk] Tilburg. Reeds in 1932 bij mijn komst alhier had het orgel "de tering", zeide telken jare de orgelstemmer. Wij hopen dus een nieuw orgel, al kost het veel geld, te mogen aanschaffen. Geffen heeft nog nooit iets behoorlijks gehad op dit gebied.*⁷⁰⁹ In 1949 leverde Verschuere een nieuw orgel met twee manualen en 14 registers volgens het elektro-pneumatische systeem. Daarin werden 15 pijpen van de Subbas 16' en 12 van de Bourdon 8' van het orgel van Beekes bewaard. Het grotendeels verminkte metalen pijpwerk van Beekes werd omgesmolten.⁷¹⁰

GELDROP, R.K. Parochiekerk van Sinte Brigida.⁷¹¹

Johannes Vollebregt en zijn zoon Jacobus plaatsten in 1849 een nieuw orgel. Het kerkbestuur had niet meer veel vertrouwen in Vollebregt. De Trompet van zijn orgel bleek geen stemming te houden. In 1863 besloot het kerkbestuur bij de firma Gebr. Franssen te Horst een nieuwe te bestellen. In 1871 werkte Gradussen uit Winssen aan het orgel waarna Frans Smits (II) werd uitgenodigd het orgel in orde te maken.

Frans Smits (II) schreef:

1877 20 April 12 dagen voldaan

f. 72,00.⁷¹²

Op het eind van de negentiende eeuw besloot het kerkbestuur een nieuw kerkgebouw op te richten. De opdracht werd gegund aan architect Ch. Weber uit Roermond. De nieuwe kerk kon in 1891 worden geconsacreerd. Het duurde nog een paar jaar voordat het kerkbestuur zich bekommerde over het orgel. In 1893 kreeg Smits een brief van Wilhelmus Eyken met een verzoek om een begroting te maken voor het restaureren en plaatsen van het orgel.⁷¹³

De orgelmakers gebroeders Franssen uit Roermond hadden zich inmiddels ook aanbevolen en na enig heen en weer geschrijf, besloot het kerkbestuur de opdracht aan Smits te gunnen. Frans Smits (II) maakte een plan met begroting gebaseerd op de idee om een nieuw orgel te plaatsen in een dubbele kast aan weerszijden van het zangkoor, dus tegen de noord- en de zuidmuur, maar wel met behoud van zoveel mogelijk goed materiaal van het Vollebregt-orgel. Een kopie van dit plan bevindt zich in het archief van Smits.

In een begeleidend schrijven stelde Smits voor om ook de pedaalkast onder het raam tegen de westgevel der kerk te voorzien van een front, en de speeltafel aan de Positiefkast te plaatsen:

*Dus de organist met zijde naar altaar, zal voor U voordeliger zijn daar alsdan het Manuaal welbord geheel en het Positief welbord gedeeltelijk kan behouden blijven.*⁷¹⁴

⁷⁰⁶ SA., H7.

⁷⁰⁷ SA., B4H11a.

⁷⁰⁸ SA., H8.

⁷⁰⁹ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Geffen.

⁷¹⁰ PA., Geffen.

⁷¹¹ Gepubliceerd in J.G.P.G. Boogaarts, *De Geschiedenis van het orgel in de H. -Brigidakerk te Geldrop*. Uitgave van de Stichting Behoud Kerkorgel Heilige Brigida te Geldrop, ter gelegenheid van de heringebruikname na de restauratie. 2^e druk, Geldrop 2004.

⁷¹² SA., H7.

⁷¹³ Bg2C7.

⁷¹⁴ SA., B2C5d.

De dispositie bij oplevering is niet bekend, maar gelet op het bedrag dat Smits voor zijn werk ontving, f. 3. 350,00 ligt het voor de hand te veronderstellen dat de voorstellen van Smits zijn uitgevoerd zonder het Solowerk. In de offerte van Smits (II) staat de Prestant 16 vt. discant op het Manuaal niet vermeld. Deze heeft Smits echter wel laten staan. Zo is door Smits de volledige dispositie, pijpwerk en laden, van het Manuaal van het orgel van Vollebregt gehandhaafd. Op het Positief veranderde Smits de Gemshoorn 4 voet in een 2 voet. Daarmede kwam de Nachthoorn 2 voet van Vollebregt te vervallen en als viervoet plaatste Smits een nieuwe Flûte Douce. Ook de Salicionaal 8, Viola di Gamba 8, Voix Célèste 8 en de Basson 8 voet werden door hem nieuw geleverd. Tevens maakte hij een geheel nieuw pedaal, Violon 16, Octaaf 8, Bourdon 8 en Bazuin 16 voet, en plaatste dit tegen de westwand van de kerk. De bijzondere orgelkas, door de architect in samenspraak met Smits ontworpen werd vervaardigd door de meubelmaker en schrijnwerker Jan Custers uit Eindhoven.

Vanaf 1895 vonden jaarlijks de onderhouds- en stembeurten plaats, voor het laatst door Frans (III) op 21 en 22 oktober 1925.

In 1927 veranderde de orgelbouwer Valckx en Van Kouteren de dispositie en verving de mechanische tractuur door een pneumatische. In 1951 volgde nogmaals door de firma Valckx een dispositiewijziging. Geleidelijk aan ontstonden er echter steeds meer problemen met het functioneren van de pneumatiek en uiteindelijk was het orgel onbespeelbaar.

In 1979 besloot het kerkbestuur het orgel, tractuur en dispositie, terug te brengen naar de toestand van 1894. Doordat de restauratie van de kerk voorrang kreeg kon het werk aan het orgel eerst in 2001 beginnen. De firma Flentrop, onder leiding van Frans Vermeulen voerde het werk uit. Op 25 april 2004 vond de ingebruikname plaats.⁷¹⁵

GEMERT, R.K. Parochiekerk van Sint Jans Onthoofding.

Een van de eerste grote projecten die Frans Smits (I), na het overlijden van zijn broer Klaas in oktober 1831, zelfstandig uitvoerde was de bouw van het orgel voor Gemert. Dit ter vervanging van het oude orgel van Jan van Dijck.⁷¹⁶ Pastoor-landdeken Henricus Den Dubbelden⁷¹⁷ gaf Smits de opdracht. Dit kon hij doen, omdat de onenigheid over het salaris van de koster en de organist tussen de pastoor en de *Permanente Commissie uit het Amortisatie Sijndicaat / Generale Directie voor de zaken van de R.K. Eerendienst* in het voordeel van de pastoor werd beslist. De onenigheid was voornamelijk het gevolg van de onduidelijkheid over de waarde van het in natura (een aantal vaten rogge) uitbetaalde salaris. De door de overheid vastgestelde prijs, de zogenoemde lichtmispegge, verschilde per regio. Dit had te maken met de kwaliteit van de rogge. De Helmondse maat stond in 1831 in verhouding tot de Bossche maat als 8:7.⁷¹⁸ Het is niet bekend of de opdracht net vóór of na het

overlijden van Klaas werd verleend.

1831	<i>te Gemert aangenomen een nieuw orgel voor</i>	2. 500,00
	<i>en dan oude blaasbalken en oude pijpen te gebruiken zoveel als deze goed zijn</i>	
	<i>of alles nieuw en dan</i>	2. 900,00
	<i>voor de kast</i>	500,00
	<i>voor de fiol di gamba, fagot of bombarde, klairon en flute travers</i>	<u>800,00</u>
		4. 200,00
	<i>en dat 800,00 te goed koop</i>	<u>800,00</u>
		f 5. 000,00

Het kerkbestuur koos voor een geheel nieuw orgel. De opdracht werd bevestigd met de eerste termijnbetaling op 19 februari 1832.

⁷¹⁵ Op. cit. Pag. 40. Zie ook de *Orgelencyclopedie* XII, p. 337.

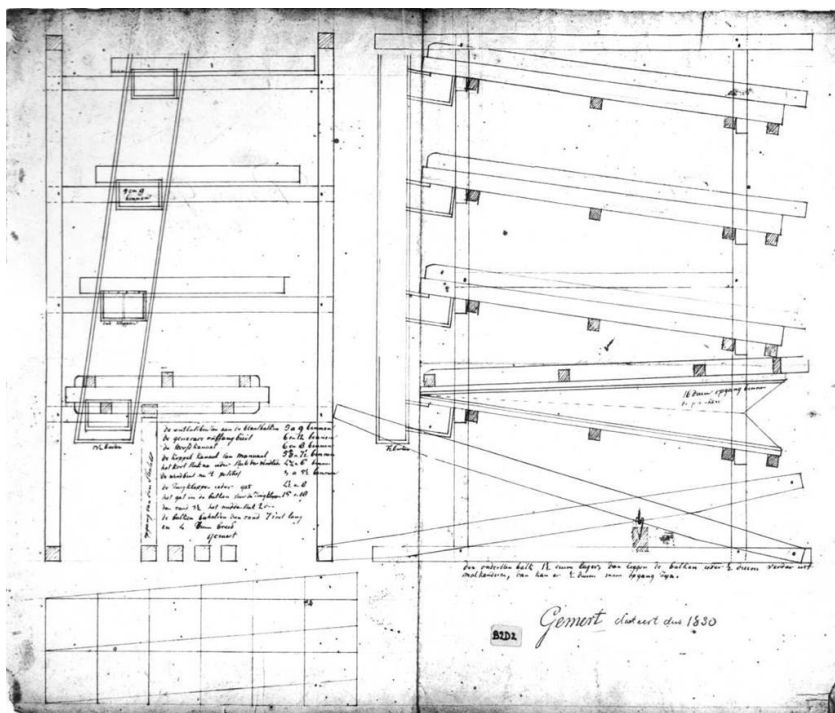
⁷¹⁶ M. Verbruggen, *Welk een 'lofbaarlijk werk*, Gemert, 1995, p. 31.

⁷¹⁷ Den Dubbelden was later de opvolger van bisschop van Alphen. Hij was van 1831-1851 Vicarius apostolicus van 's-Hertogenbosch. Den Dubbelden werd opgevolgd door mgr. J. Zwijsen.

⁷¹⁸ De correspondentie hierover bevindt zich in het BA. 's-Hertogenbosch, dossier Gemert.

Waarschijnlijk vond op de feestdag van Decollatio S. Joannis Baptistae (29 augustus) 1833 de ingebruikname plaats. Het oude orgel van Jan van Dijk verkocht de pastoor aan de parochie van St.-Martinus te Heeze.

Het instrument was geplaatst in de balustrade met de klaviatuur aan de achterzijde. Een prachtige tekening van de balgenstoel met 4 spaanbalgen voor het orgel van Gemert bevindt zich in het archief van Smits.⁷¹⁹

Gemert, St.-Janskerk. Tekening van de blaasbalgen door F.C. Smits (I). Pen 410x490 mm. (SA., B2D2).

In het archief van Smits bevindt zich een tabel met de *Order van den windlaade boren van 't orgel van Gemert* en een opgave van de *Order der klossen te Gemert* van de Trompet en van de Kromhoorn.⁷²⁰ Ook enkele gegevens van de mensuren van de Bombarde 16 vt. zijn overgeleverd.

<i>C bekerlengte behalve de klos</i>	13 voeten 2 duim, schedelengte 10 duimen,
<i>c</i>	6 voet en 7 duimen, 7 duim
<i>c'</i>	3 voet en 3½ duim, 5½ duim. ⁷²¹

Over het algemeen zijn er in het archief van Smits geen gegevens over winddruk bewaard. Voor het orgel van Gemert is er een aantekening over de winddruk,⁷²² er staat 34°. ⁷²³ Op de windwaag, gewoonlijk 6 duimen lang, is iedere duim verdeeld in 10 graden. Uitgaande van de Rijnlandse duim is 34° winddruk gelijk aan 2,616 cm : 10 x 34 = 88,944 mm waterkolom. De vraag is een voet van 31,4 rijnlands of 28,3 Amsterdams (=11 duim van 2,574 cm.) Vanaf 1820 werd de duim gelijkgesteld met 1 cm en de Ned. el met een meter.

Naar een ontwerp van de architect H.J. van Tulder werd in 1853 de kerk vergroot door verlenging van het schip naar het westen, verbreding van de zijbeuken en kreeg de kerk een nieuwe toren. Smits demonteerde het orgel stelde een noodorgeltje ter beschikking en herplaatste in 1856 het orgel in de verbouwde kerk terug. Daarna werkte Smits nog twee maal aan het orgel:

1865	3 juni	6 dagen voldaan	25,00
1868	31 oktober	6 dagen voldaan	18,50 ⁷²⁴

⁷¹⁹ SA., B2D2.

⁷²⁰ SA., B2D1.

⁷²¹ SA., B56.

⁷²² SA., B67.

⁷²³ De oude manier van meten in graden.

⁷²⁴ SA., Bg6.

Waarschijnlijk vanaf 1870, maar zeker vanaf 1874 kwam het onderhoud in handen van de orgelmakers Gebr. Gradussen uit Winssen. In 1877 verplaatsten zij het orgel naar achter, om meer plaats te maken voor het zangkoor. Daarbij ging het onderpositieffront verloren. De klaviatuur verhuisde van de achterzijde naar de rechter zijkant. Daarbij moest een groot gedeelte van de mechaniek worden vernieuwd. Ook bracht Gradussen nieuwe klavieren aan en verving de registerknoppen. Dit laatste was het gevolg van de dispositiewijziging. De Smitsregisters van het Positief: Prestant 4, Octaaf 2, Flageolet 1 en de Klairon 4 bas, moesten het veld ruimen voor Salicionaal 8, Melophone 4', Flûte Douce 4 bas en Flûte Octav 4 discant.⁷²⁵

In de periode van 1883 – 1886 zijn er geen betalingen aan orgelmakers genoteerd. Daarna verschenen de Gebr. Franssen uit Roermond ten tonele. Zij voerden grotere beurten uit in 1889 en 1908 en plaatsten in 1921 een windmachine.

Gaandeweg was het orgel aan een grote restauratie toe. Het kerkbestuur klopte weer bij Smits aan. In het bijvoegsel van het *Zondagsblad voor het Katholiek Huisgezin* verscheen een artikel over het orgel.⁷²⁶

Na ruim een jaar was de zware kwestie kennelijk wat lichter geworden. Henri Smits schreef de pastoor een brief op 16 februari 1925 met een voorstel voor het herstel van het orgel.⁷²⁷ De dispositie na de restauratie vermeldde H. Smits in een brief eveneens aan pastoor Poell evenals diverse gegevens naar aanleiding van de vraag van pastoor Poell over pastoor Ecrevisse.⁷²⁸ De grote interesse van Henri Smits in de genealogie was waarschijnlijk de aanleiding van de vraag van Poell. Het is duidelijk dat noch Smits, noch Poell het werk van Schutjes kenden. Die schreef onder meer dat pastoor Petrus Ecrevisse in 1790 werd benoemd, de laatste pastoor der Duitse Orde te Gemert, overleden 25 november 1799.⁷²⁹

De organist van de kathedraal van St.-Jan in 's-Hertogenbosch verrichtte de eindkeuring.⁷³⁰

Bij de uitgaven in het rekeningboek van Smits zijn de data vermeld:

1923	26 Juni	Gemert Parochie bespreken
1925	10 Febr.	Gemert 2 man opnemen (3. 05)
1925	5 & 7 mei	Gemert
1925	29 Aug.	Gemert vanaf 22 April tot dato. Reis en verblijfkosten; ook van Jo [Ketterings], doch loon op de lijst verantwoord (536,30)
1925	19/20 sept	Gemert (3,50) ⁷³¹

In 1926 en in 1927 stemde Frans Smits (III) het orgel twee maal. Na de dood van Frans nam Vermeulen het onderhoud over. In het dispositieboek van de firma Vermeulen is de dispositie van 1928 vermeld, op het Positief staat daarbij een Quint 3 voet.⁷³² Op een onbekend moment, waarschijnlijk in 1940, is de Fluit 4 vervangen door een Quint 3 (7 pijpen weg) de Bombarde 16 verwijderd en het pijpwerk een halve toon verhoogd. In het parochie-archief staat:

1940 195 gulden voor een nieuw register.⁷³³

GEMERT, Kapel van het klooster Nazareth der zusters Franciscanessen.

In 1848 stichtte de congregatie van de zusters Franciscanessen uit Oirschot een nieuw klooster te Gemert. De kapel is opgetrokken in de zogenoemde waterstaatsstijl. Daarin plaatste Franssen in 1893 een orgel, 1 manuaal, 6 registers en aangehangen pedaal.⁷³⁴ In 1905 werkte Smits aan dit orgel:

1905 15 Juli Gemert nonnen 14 dagen met 2 man schoongemaakt ont. f. 99,00.⁷³⁵

⁷²⁵ PA., Gemert. Met dank aan Rog r van Dijk, De Bilt.

⁷²⁶ Dit bericht is niet ondertekend, maar is vrijwel zeker geschreven door pastoor L. Poell. In *Officiëel Kerkbericht* van de Kerken der Parochie van Sint Jans-Onthoofding te Gemert. Zondag 1 Juli 1923.

⁷²⁷ PA., Gemert.

⁷²⁸ Ibid.

⁷²⁹ Schutjes III, p. 692.

⁷³⁰ PA., Gemert.

⁷³¹ SA., H8.

⁷³² DB Vermeulen. GA., Weert.

⁷³³ PA., Gemert, inv. nr. 404.

⁷³⁴ DB „Vermeulen GA., Weert.

⁷³⁵ SA., H7.

Daarna tot 1924 voerde F.C. Smits (III) de jaarlijkse stembeurten uit.

GERWEN, R.K. Parochiekerk van Sint Clemens.

Op 14 september 1798 kwam de oude kerk van Gerwen weer in het bezit van de Rooms-Katholieken. Gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw is er in het archief van de parochie geen sprake van een orgel of salarisposten voor de organist, zodat het vrijwel zeker is, dat er te Gerwen in die tijd geen orgel aanwezig was. Eerst onder het pastoraat van Van Gils kwam er in 1868 een nieuw orgel. Pastoor A.G. van Gils, geboren te St.-Oedenrode was kapelaan geweest te Gemert.⁷³⁶ Hij moet dus twee Smits-orgels vrij goed gekend hebben. Hij bestelde echter zijn orgel bij de Gebrs. Franssen. Dezen bouwden voor f. 1600,- een tweeklaviers werk op een lade met een aangehangen pedaal. De fraaie kas werd vervaardigd door M. Kluytmans te Eindhoven voor f. 400,-.⁷³⁷

In 1887 kreeg het orgel een grote opknapbeurt:

*21-2-1888 restauratie van het orgel, nl. schoonmaken enz. f. 50,00.*⁷³⁸

Na tien jaar droeg het kerkbestuur een grote restauratie op aan de Gebroeders Smits. In het rekeningboek van Smits staat hierover:

1897	24 Augustus	18 dagen 2 man, alle verschotten, 14 [gulden] te veel ontvangen	f. 200,00;
	27 Oktober	Trompet en Octaaf 8 dagen ontvangen	f. 189,00. ⁷³⁹

In het memoriaal der parochie noteerde de pastoor:

*30 Maart, 1898, rek. en verantw. Van de f. 450 toegestaan voor rest. van orgel en andere einden. F. 400,- heeft de heel rest. Van het orgel gekost verricht door Hr. Orgelmaker Smits van de Reek, f. 50,- voor vergulden Kelk.*⁷⁴⁰

Vanaf dat jaar had Smits het orgel in onderhoud. Elk jaar werkte Smits 1 dag te Gerwen en ontving daarvoor steeds f. 10,- of daaromtrent. In 1919 verzocht het kerkbestuur wederom Smits een grondige restauratie uit te voeren. 29 april 1920 begonnen Henri en Frans Smits (III) met de demontage. In december van datzelfde jaar kon het orgel weer ingebruik worden genomen. Later schreef Henri Smits daarover: *Gerwen is een labiel maaksel van Franssen; hebben er in 1921 nieuwe balg en klavieren gemaakt, id. Trompet.*⁷⁴¹

Tot zijn dood in 1928 stemde Frans Smits (III) jaarlijks het orgel van Gerwen. Daarna nam Vermeulen het onderhoud over. Deze noteerde de dispositie.⁷⁴²

In 1944 vernielde een granaatscherf de Trompet 8 voet van Smits.

Na de kerksluiting in 1967 kocht E. Vermeulen uit Weert het orgel en restaureerde het. Vooral de windlade, waarvoor veel zachthout was gebruikt en dientengevolge ernstig was aangetast door houtworm, leverde de nodige problemen op. Er zijn meerdere bestemmingsplannen voor dit instrument geweest. Een daarvan was, de lade en de kas te gebruiken om het oude pijpwerk van het orgel van Loon op Zand een plaats te geven.

Gerwen, St.-Clemenskerk, orgel. (Foto J. Boogaarts, omstreeks 1964).

⁷³⁶ Schutjes, III, p. 724.

⁷³⁷ PA., Gerwen, memoriaal.

⁷³⁸ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Gerwen, Staat van uitgaven restauratie kerk 1887.

⁷³⁹ SA., H7.

⁷⁴⁰ PA., Gerwen, memoriaal.

⁷⁴¹ Brief van H.W.J. Smits aan A. Bouman, 23 mei, 1941. SA., B71.

⁷⁴² DB Vermeulen. GA, Weert.

Het pijpwerk van het orgel te Loon op Zand was het enige overblijfsel van het orgel van de Waalse kerk te 's-Hertogenbosch, dat Van Hirtum in 1835 naar Loon op Zand overplaatste en voorzag van een Rugwerk.⁷⁴³

Uiteindelijk kreeg de kas van het orgel van Gerwen een plaats in de R.K. parochiekerk van de H.H. Wiro, Plechelmus en Otgerus in St.-Odiliëberg.⁷⁴⁴

GOIRLE, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes.

Smits had het door Loret gebouwde orgel⁷⁴⁵ vanaf september 1900 tot en met september 1921 in onderhoud.

⁷⁴⁶ Henri Smits had weinig waardering voor het werk van Loret. In een brief aan Petrus de Bree hekelde hij het inferieure pijpwerk van Goirle.⁷⁴⁷

GORINCHEM, R.K. Parochiekerk van Sint Nicolaas Pieck en Gezellen. (Voorheen Onze-Lieve-Vrouwe Onbevlekt Ontvangen.)

Onder leiding van de architect J. van Nunen kwam in 1838 de nieuwe kerk gereed, een zogenoemde waterstaatskerk in neoclassicistische stijl. Frans Smits (I) bracht het orgel over :

1838, 30 oktober Verplaatsen en schoonmaken, stemmen f. 94,00.
Voldaan den 31 oct. 1838.⁷⁴⁸

Broekhuizen vermeldde de dispositie.⁷⁴⁹

GRAVE, Kapel van de Congregatie der Missionarissen van de H, Familie. (De Franse Paters)

De oprichter van deze congregatie, Jean Berthier, stichtte in 1895 te Grave een instituut voor de opleiding van late roepingen. Smits werkte een dag in deze kapel, waarschijnlijk aan het plaatsen en repareren van een harmonium.

1897 11 november ontvangen 9,00⁷⁵⁰

GRAVE, Kapel van het Sint-Catharinagasthuis.

Jan I van Cuik stichtte in 1291 het gasthuis met kapel voor de verzorging van zieken, behoeftigen en reizigers. Het is een instelling onder wereldlijk bestuur. De zusters Franciscanessen Alles voor Allen van de Haagdijk uit Breda namen in 1838 in een nieuw gebouw, Burgstraat 13, de zorg voor de zieken op zich. Later namen de Duitse zusters van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Engelen de verpleging over. In 1970 is het klooster der zusters opgeheven. De kapel was voorzien van een harmonium.

Smits voerde daaraan enkele reparaties uit :

1887	4 october	ontvangen	5,00
1888	13 january	ontvangen	5,00
1923	8 mei	Gasthuis Grave reparatie aan 2 harmoniums	5,- ⁷⁵¹

GRAVE, Kapel van het Sint-Henricusinstituut. (Blindeninstituut voor jongens)

Het instituut werd in 1858 opgericht en het stond tot 1966 onder leiding van de Fraters CMM van Tilburg. De nieuw ingerichte kapel werd op 28 mei 1859 ingebruik genomen en op 21 juni 1860 gebeneficeerd.⁷⁵² Aanvankelijk gebruikten de fraters een harmonium, afkomstig van Huize Ruwenberg te St.-Michielsgestel, dat Smits van daaruit naar Grave overbracht.

⁷⁴³ Broekhuizen, L 79.

⁷⁴⁴ Orgelencyclopedie, IX, p. 202.

⁷⁴⁵ Broekhuizen, G 95.

⁷⁴⁶ SA., H7.

⁷⁴⁷ SA., H170b. Zie bij Waspik.

⁷⁴⁸ SA., Bg2.

⁷⁴⁹ Broekhuizen G 3, c313.

⁷⁵⁰ SA., H7.

⁷⁵¹ SA., H7.

⁷⁵² Weekblad voor de stad en het kanton Grave, juni 1860.

Enkele jaren later plaatste Smits een orgel : 1862 orgeltje verkocht f 75,-⁷⁵³ Het zou kunnen zijn dat dit het huisorgel was dat hij, samen met zijn broer Klaas, in 1818 had vervaardigd. Daarover schreef later Henri Smits : *Omstreeks 1880 stond het daar nog in een locaaltje ; heb toen bij het stemmen aan het klavier gezeten.*⁷⁵⁴

In 1864 plaatste Smits in de kapel van de fraters een oud orgel.⁷⁵⁵ De herkomst van dit instrument is niet bekend. Omdat het gebouw van het Blindeninstituut in Maaseijk werd gevorderd, besloten de Fraters CMM het grotere orgel van Maaseijk naar Grave en het orgeltje van Grave naar Maaseijk door Smits te laten overbrengen. Smits noteerde hierover: *Grave Fraters idem oud orgel 1867 f. 355,-*⁷⁵⁶ Dit was dus het orgel, dat hij in 1864 maakte voor het Blindeninstituut St.-Anna te Maaseijk. De kroniek van de fraters vermeldt :

1867 *Mazeijke, orgel met een van Grave omgeruild en f. 846,56 toegekregen.*⁷⁵⁷
1871 8 maart *nieuwe Trompet en schoonmaken* f 150,00⁷⁵⁸

Het Smits-orgel van 1864 uit Maaseijk deed in Grave dienst tot 1936.

*Nadat op 6 Januari 1936 onder de plechtige Hoogmis, het honderden jaren oude orgeltje voor het laatst was bespeeld – [...] begon reeds in den namiddag van denzelfden dag de afbraak.*⁷⁵⁹

Het orgel, sterk aangetast door houtworm, werd vernietigd en het metalen pijpwerk is als oud metaal verkocht.⁷⁶⁰

Meteen daarna begon de *Firma Vermeulen's Kerkorgelfabrieken te Alkmaar – Weert* met de opbouw van een nieuw orgel, dat op 21 juni 1936 werd ingewijd. De K.R.O. zond de plechtigheden rechtstreeks uit.

GRAVE, Kapel van de zusters van Liefde van het klooster Johannes Nepomucenus, De Wijnberg. Oliestraat 1 (Blindeninstituut voor meisjes)

Vanuit Tilburg stichtten de Zusters van Liefde van de Oude Dijk in 1848 een liefdesgesticht met daarbij een blindeninstituut voor meisjes aan de Oliestraat te Grave. Op 15 juli 1849 werd de kapel geconsacreerd. In deze kapel plaatste F.C. Smits in 1851 een orgel met twee manualen en een aangehangen pedaal.⁷⁶¹ In de kroniek van het klooster wordt dit instrument genoemd.⁷⁶² Ook Broekhuysen nam de dispositie op in zijn dispositieboek.⁷⁶³ Zoals vaak is ook hier de opgave van Broekhuysen niet correct. Het door Smits uitgevoerde onderhoud aan dit instrument is gedocumenteerd in zijn rekeningenboek.⁷⁶⁴

Hierna verzorgde Smits de onderhouds- en stembeurten tot en met

1921 28 mei *Grave Wijnberg ¼ dag* 0,-.⁷⁶⁵

De meeste beurten werden gratis uitgevoerd. Voor het laatst in

1923 1 aug *Wijnberg Grave 1 d gratis.*⁷⁶⁶

In 1934 is de kapel vernieuwd. Vermeulen plaatste daarin een nieuw orgel met een electro-pneumatische tractuur met gebruikmaking van enkele registers uit het orgel van Smits. In 1966 werd het bijbehorende klooster der Zusters van Liefde opgeheven.⁷⁶⁷

⁷⁵³ SA., B67.

⁷⁵⁴ SA., Bg390.

⁷⁵⁵ SA., Bg6.

⁷⁵⁶ SA., B67.

⁷⁵⁷ KA., Fraters CMM, Tilburg.

⁷⁵⁸ SA., Bg6.

⁷⁵⁹ Verslag over het jaar 1936, p. 5.

⁷⁶⁰ SA., Bg2F1. Mededeling per brief Frater Michael, Grave, 12-7-1964.

⁷⁶¹ SA., Bg6.

⁷⁶² SA., B 67.

⁷⁶³ Broekhuysen, G 54.

⁷⁶⁴ SA., Bg6.

⁷⁶⁵ SA., H7.

⁷⁶⁶ SA., H8.

⁷⁶⁷ SA., H7.

Omstreeks 1995 werd de speeltafel verwijderd en een electronicum geplaatst. Het orgel staat in twee kassen, vanuit de kapel links een chromatische lade van 24 tonen, C-c' en rechts een chromatische lade van 42 tonen, cis'-f'''. Het hoogste octaaf, gedeeltelijk aangevuld, voor de superoctaafkoppel.

In augustus 2013 werd het pijpwerk van Smits overgebracht naar de orgelmakerij van Verschuieren. Een plan om dit te gebruiken voor een reconstructie van het Rugwerk van het orgel van Smits in de Sint-Elisabethkerk te Grave is in voorbereiding.

GRAVE, R.K. Parochiekerk van Sint Elisabeth. ⁷⁶⁸

De middeleeuwse kerk is vele malen veranderd. Door slechte bouwkundige constructies en gedeeltelijke verwoestingen door oorlogshandelingen vonden regelmatig restauraties plaats. Ook kwamen een aantal uitbreidingen tot stand. In 1577 namen de protestanten de kerk in bezit, maar tijdens de Spaanse overheersing van 1586 – 1602 kon daarin weer de mis worden opgedragen, waarna tot 1799 de protestanten opnieuw de dienst uitmaakten. ⁷⁶⁹

In artikel 3 van de overdrachtsbepalingen met betrekking tot de teruggave van de Grote of St.-Elisabethskerk te Grave aan de katholieken op 12 juli 1798 staat geschreven:

De stoelen, banken, kussens, kandelaars, blaekers, bijbels, psalmboeken, voorheen door de gereformeerden in de groote kerk gebruikt, en nu in de kleine kerk overgebracht, de peijpen, en

verdere stukken tot het orgel, in de groote kerk gestaan hebbende, behorende, worden als eigendom aan de gereformeerden afgestaan. ⁷⁷⁰

Schutjes vermeldt over de Grote Kerk in deze jaren:

Het beleg van 1794 maakte de kerk geheel onbruikbaar en toen de katholieken dezelve in 1799 in bezit namen, verliepen er nog jaren, eer men daarin Godsdienst konde uitoefenen; eerst den 20 Mei 1804 werd daarin het heilig Misoffer opgedragen. ⁷⁷¹

Deze twee gegevens werpen een licht op de toestand waarin de Graafse kerk omstreeks 1800 verkeerde. De kerk was totaal onluisterd en grotendeels een bouwval. Dat was toen niet de eerste keer. In de loop der eeuwen heeft deze kerk verschillende malen zwaar te lijden gehad van de oorlogen, die Grave al te vaak hebben geteisterd. De constructie van de kerk was ondermijnd en dat zou later het Smits-orgel noodlottig worden.

Eertijds was de stad Grave een centrum van orgelmakerskunst. De beroemde orgelmakersfamilie Hocque heeft er aanvankelijk gewoond ⁷⁷² en in diezelfde periode, omstreeks 1600, werkten er de orgelmakers Lampeler van Mill, uit dezelfde streek afkomstig. ⁷⁷³

Of er van één van deze beroemde bouwers een orgel te Grave stond, is niet bekend. Wel is er een contract bewaard gebleven, gedateerd 15 Juni 1566, betreffende de restauratie van het kleine orgel van de Onze-Lieve-Vrouwe-Broederschap. De Broederschappen bezaten meestal een eigen instrument, zoals bijvoorbeeld het kleine orgel in de St.-Andreaskerk te Hattem.

Dat er te Grave ook een groot orgel aanwezig was, blijkt uit het feit dat de blaasbalgen van het grote orgel voor het kleine orgel gebruikt zouden worden: *Item dye blaesbalcken, die opt groot orgele staen, sall deze meyster aen dit werck aenleggen.* Het ligt voor de hand te veronderstellen dat beide orgels in verval waren geraakt en dat alleen

⁷⁶⁸ Gedeeltelijk overgenomen van Jan Boogaarts, 'De orgels in de parochiekerk van St. Elisabeth te Grave'. In : Albert Dunning : *Visitatio Organorum*, Feestbundel voor Maarten Albert Vente, Buren, 1980. Deel I, pag. 51-68.

⁷⁶⁹ Zie onder meer *De Canon van Grave*, redactie L. van Lieshout en L. Vankan, Grave, 2002.

⁷⁷⁰ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Grave.

⁷⁷¹ Schutjes, III, p. 783.

⁷⁷² M. A. Vente, *Die Brabanter Orgel*, Amsterdam, 1963, p. 100.

⁷⁷³ Op. cit., p. 94.

het kleine orgel van de Broederschap hersteld werd. In dit contract met de orgelmaker mr. Derck of Derick Pannecoeyck of Pannekoek staat ook de dispositie vermeld.⁷⁷⁴

Zoals in die tijd gebruikelijk werd de laagste toon meestal een F, F-fa-ut genoemd. De letternaam F werd bevestigd door de solmisatiennaam fa, van het hexachordum naturale en ut van het hexachordum molle. In onze tijd zouden we schrijven:

Hoofdwerk		Positief	
Holpijp of			
Quintadeen	8 vt	Regaal	8 vt
Prestant	4 vt	Open fluit	2 vt
Nasard	3 vt		
Octaaf	2 vt		
Gemshoorn	2 vt	Trommel	
Mixtuur		Nachtegaal	
Cymbel			
Trompet	8 vt		
Tremulant voor beide werken.			

Waarschijnlijk betreft het hier het transeptorgel, dat later in de kerk van Groot-Linden een plaats kreeg. Het in artikel 3 van de overdrachtsbepalingen van 1798 genoemde orgel heeft betrekking op het, later gemaakte, groot orgel.

Over de geschiedenis van Grave staat in het werk van Schutjes:

*In het beleg van 1674 werd de kerk zeer geteisterd en bleef tot 1699 een puinhoop, toen de Staten tot derzelver opbouw eene collecte voorschreven, waarna men handen aan het werk sloeg en in 1705 de noodige herstelling gedaan was, die in 1719 en later nog groote verbetering onderging.*⁷⁷⁵

In het Prentenkabinet van het Provinciaal Genootschap te 's-Hertogenbosch (ondergebracht in de Universiteit van Tilburg) bevindt zich een tekening van een kerkinterieur met een orgelfront met als onderschrift: *tOrgel in de R. Kerck tot de Graeff*. Dat hiermede de St.-Elisabethskerk van Grave bedoeld is, lijdt geen twijfel: *iedereen spreekt van de Graaf en nimmer hoort men Grave vernoemen.*⁷⁷⁶ Maar het opschrift is fout, omdat deze tekening het interieur en het orgel van de St.-Rosaliakerk te Rotterdam voorstelt. Dit orgel, gebouwd door Johannes Josephus Mitterreither in 1777-1779, ging tijdens het bombardement van Rotterdam op 14 Mei 1940 verloren.⁷⁷⁷

Het orgel van de Grote Kerk te Grave bracht de orgelmaker J. Titz uit Venray over naar de Hervormde Kerk. De dispositie staat in Broekhuizen.⁷⁷⁸

In 1818 was het wederom noodzakelijk de St.-Elisabethskerk te Grave te restaureren.⁷⁷⁹

Op 26 November 1836 ontstond er opnieuw veel schade, doordat het gebouw niet bestand bleek tegen een orkaan, die toen over de stad raasde.⁷⁸⁰ De restauratie vond plaats in de jaren 1840-1841. In diezelfde periode brachten de parochianen f 11 000,- bijeen in vrijwillige inschrijvingen voor een nieuw orgel.⁷⁸¹ De omschrijving voor een nieuw orgel doet vermoeden, dat er daarvoor ook al een orgel aanwezig was. Dit vermoeden wordt bevestigd door een gegeven in het manuscript-Broekhuizen:

*Over- en Nederasselt. Het Orgel in de R. Cath. Gemeente aldaar is aan deze gemeente vereerd geworden door den Zeer Eerwaarden Heer G. de Ruider, in leven Pastoor aldaar.*⁷⁸² *Hetzelve heeft circa f 5000,- gekost, prijkt met een*

⁷⁷⁴ Het volledige contract is gepubliceerd in *Bouwstenen voor de Geschiedenis der toonkunst in de Nederlanden*, deel 1, p. 77-78. Utrecht, 1967.

⁷⁷⁵ Schutjes, III, p. 783.

⁷⁷⁶ Op. cit.

⁷⁷⁷ M. A. Vente, *Rotterdam-Organstad*. Overdruk uit *Akademiedagen XIX*, Amsterdam, 1967. p. 65.

⁷⁷⁸ Broekhuizen, G 53.

⁷⁷⁹ Schutjes, III, pag. 784.

⁷⁸⁰ PA., memoriaal.

⁷⁸¹ Ibid.

⁷⁸² Gerardus de Ruijter, in 1820 kapelaan te Grave en vanaf 1824 pastoor te Overasselt. Schutjes, V, p. 473.

*welgeordoneerde kast is fraay geschilderd gemaakt in 1843 door A. A. Keurten orgelmaker te Huissen. Het pijpwerk is gedeeltelijk afkomstig van het Orgel der R. Cath. te Graven.*⁷⁸³

De bijzonderheden van dit orgel, zoals het te Grave stond, zijn echter tot op heden niet gevonden. Het instrument, dat Albinus Kuerten uit Huissen te Overasselt plaatste, is inmiddels verdwenen. Men gunde de opdracht tot de bouw van een nieuw orgel voor de St.-Elisabethskerk te Grave aan F.C. Smits (I) Het ontwerp van de offerte die Smits maakte als voorbereiding voor een definitieve versie voor het kerkbestuur te Grave.⁷⁸⁴ Op hetzelfde blad vermeldde Smits de gemaakte overeenkomst met het kerkbestuur.⁷⁸⁵ Er bevindt zich een ontwerptekening van het (hoofdwerk)front in het archief van Smits.⁷⁸⁶ Smits (I) noteerde uitgebreid bijzonderheden van dit orgel in een van zijn dispositieboeken.⁷⁸⁷ Daarnaast maakte hij een tekening van een gedeelte van het front, waarop hij de breedte van de pijpen van de velden aangaf.⁷⁸⁸

De Grote Kerk van Grave was gebouwd als een kruisbasiliek. Van deze laatgotische kerk was omstreeks 1840 slechts het koor, het dwarspand en een travee met zijbeuken van het schip over. Na de restauratie, die plaatsvond van juni 1842 tot februari 1843, plaatste Smits zijn orgel tegen de westmuur van de kerk, dus tegen de later aangebrachte afsluiting van het eerste travee. *Het gewelf in het hoge koor, benevens alle glasramen en het torentje werden vernieuwd en het schone orgel geplaatst.*⁷⁸⁹

In het begin van de veertiger jaren maakte Smits drie grote werken met drie manualen: te Boxtel, te Veghel en te Grave. Het orgel van Grave was van deze drie het kostbaarste en het grootste, zij het dan dat - evenals te Boxtel - het pedaal niet geplaatst werd. De eerste opzet om een orgel te maken, dat even groot zou worden als het orgel te Reek met 53 registerknoppen⁷⁹⁰ voerde Smits niet uit. Toch vertoonde het uiteindelijk uitgevoerde plan grote overeenkomst met het orgel te Reek. Ook in Grave plaatste Smits de windladen van het hoofd- en echowerk loodrecht op de frontlijn. Het orgel te Reek had behalve het hoofdwerk, rugpositief en pedaal een derde werk met daarbij nog een echowerk, dat op het hoofdmanuaal bespeelbaar was. Te Grave combineerde Smits het derde manuaal met het echowerk tot een zijwerk, dat zowel de functie van bovenwerk als echowerk vervulde en voorzag dit werk, evenals te Boxtel, met beweegbare, horizontaal hangende jaloezieën om enigszins de klanksterkte te kunnen regelen.

Het is opmerkelijk dat in de dispositie van Grave geen tertsregister voorkomt en behalve in de Mixtuur ook geen Quint. Overigens bestaat er enige onzekerheid over de definitieve samenstelling van de uitgevoerde dispositie te Grave. In het dispositieboek dat Smits enkele jaren na het voltooiën van het Graafse orgel samenstelde, is sprake van 52 registerknoppen, terwijl in de omlijsting van de manualen in de huidige toestand slechts 50 registergaten zitten. Uit de dispositieboeken van Smits blijkt hoe het werk er bij oplevering uitgezien zou hebben.⁷⁹¹

Pastoor A. Bernst, onder wiens pastoraat de kerk gerestaureerd en het orgel geplaatst werd, benoemde Wilhelm Heinrich Kühne als organist. Deze werd tevens in 1845 dirigent van de Harmonie van Grave. Hij nam in december 1851 ontslag om zijn functie als organist in Schiedam te gaan vervullen. Zijn opvolger werd de bekwame musicus J. H. Kühne uit Eindhoven:

*10-12-1851 benoemd tot organist der kerk J. H. Kühne, van Eindhoven.*⁷⁹²

Wellicht is hier een schrijffout, want op een andere plaats staat in het memoriale:

*H. F. Kühne, organist van 2-1-1852 tot 20-8- 1860, tevens dirigent van de Harmonie van Grave.*⁷⁹³

⁷⁸³ Broekhuysen, O 52.

⁷⁸⁴ SA., Bg2G1ab.

⁷⁸⁵ SA., Bg2G1ab.

⁷⁸⁶ SA., B2G2.

⁷⁸⁷ SA., H3, p. 34-35.

⁷⁸⁸ SA., B2G3a.

⁷⁸⁹ PA., Memoriale.

⁷⁹⁰ H.W.J. Smits schreef over de tabel en het aantal registers bij Gregoir: de cijfers vertolken naar oude zede het aantal reg. knoppen.

⁷⁹¹ Noot: SA., Bg3, p. 26.

⁷⁹² (Noot: PA., memoriale.

⁷⁹³ (Noot: Ibid.

Deze H.F. Kühne werd in 1860 door Frans Smits aanbevolen bij het kerkbestuur van de St.-Lambertusparochie te Helmond:

*Ik ondergetekende Franciscus Cornelius Smits orgelmaker wonende te Reek, verklare bij deze dat de Heer H. F. Kühne organist te Grave, ten opzichte van het onderhoud van het orgel, ene van de beste is die ik ken. Hij is ten eerste heel voorzichtig, ten tweede zeer oplettend, ten derden begaafd met de nodige kennis en een goed gehoor, en ten vierden heel ijverig om alles in order te houden wat hij enigszints kan. Reek den 15 Mei 1860. F.C. Smits .*⁷⁹⁴

Met ingang van 1 September 1860 werd H.F. Kühne te Helmond benoemd. Tot zijn opvolger in Grave stelde pastoor A. Bernst de blinde organist Jan Peek aan.

Broekhuizen geeft een afwijkende dispositie.⁷⁹⁵

In deze periode bleef het kerkgebouw een voortdurende zorg. In het memoriaal van de parochie zijn veel aantekeningen te vinden over de voorzieningen, die genomen moesten worden om het gebouw in stand te houden. Zo bijvoorbeeld:

*26-8-1858, het middelpunt tussen de twee ramen in het transept aan de marktzijde moet vernieuwd worden. Raming f1000,-.*⁷⁹⁶

Een grote ramp voltrok zich op 4 augustus 1866:

*Op den 4. Aug. 's-middags 3 uur hoorde men een vreezelijke slag, die alle huizen deed schudden. De pilaar was ingevallen met het steenen plafond en daarbij nog een soortgelijke pilaar, die het positief van het orgel totaal verbrijzelde. Er was geen volk in de kerk, het steenen plafond zou anders velen verpletterd hebben.*⁷⁹⁷

De mogelijkheid om het instrument met een vrij pedaal te completeren was daarmee voorgoed verdwenen. De parochiegemeenschap was nauwelijks in staat de kerk te herstellen.

Een unieke foto van het orgel, gemaakt enkele dagen na de ramp, is bewaard gebleven.

Schutjes plaatste de ramp in 1864:⁷⁹⁸
Nadat schoone verbeteringen in 1842 aan de kerk waren aangebragt, trof dezelve in 1864 een nieuwe ramp, toen op zaterdag namiddag den 4 augustus een der vier zware steunpilaren bezweek en de kerk deed instorten; gelukkig had men geen menschenlevens te betreuren.

Geld om het orgel in zijn oorspronkelijke staat weer op te bouwen was er niet, waarschijnlijk was er zelfs te weinig geld om het orgel door Smits weer bespeelbaar te laten maken. Het is ook denkbaar, dat Smits daar niet voor voelde.

Grave, St.-Elisabethkerk. Foto 109x109 mm, augustus 1866. (archief Museum van Grave).

Hoe het ook zij, de gebroeders Gradussen uit Winssen laptten het orgel op:

⁷⁹⁴ PA., Helmond, St. Lambertus.

⁷⁹⁵ Broekhuizen, G 53, c348.

⁷⁹⁶ PA., Memoriale.

⁷⁹⁷ BA, 's-Hertogenbosch, dossier Grave.

⁷⁹⁸ Schutjes, III, p. 784. Het jaartal moet een vergissing zijn: in 1864 viel 4 augustus op een donderdag.

25 Maart, 1868 gerestaureerde kerk in gebruik genomen. Het orgel is gerestaureerd door de Gebr. Gradussen en werd heerlijk bespeeld door de bekwame blinde organist Jan Peek.⁷⁹⁹

Verschillende brieven van het kerkbestuur aan de gebroeders Gradussen getuigen echter van de slechte toestand waarin het orgel verkeerde.

*Nu is het erger, de boeren beginnen met ons orgelgeluid te lachen. Jan Peek met al zijn zangers roepen dringend om hulp. - Mijnheer, ons orgel is geheel ontstemd, geen wonder. - Mijnheer, ons orgel is weer in de war. . . kom s. v. p. de boel in order brengen.*⁸⁰⁰

Het lijkt erop dat Gradussen de problemen van dit orgel niet aankon en het erbij heeft laten zitten:

*Grave, 10 Januari 1882. Mijnheer Gradussen. In antwoord op mijn brief van 16 November jl. belooft gij over 3 weken te komen. Te vergeefs hebben wij gewacht tot heden. De organist zegt dat hij aanstaande Zondag niet speelt zoo het orgel niet wordt nagezien.*⁸⁰¹

In 1883 klopte het kerkbestuur weer bij de firma Smits aan. Frans Smits (I) was inmiddels overleden, maar zijn zoons en later zijn kleinzons onderhielden het orgel tot 1928. Van 't Kruijs publiceerde de dispositie.⁸⁰²

In het begin van deze eeuw was een grote reparatie van het orgel noodzakelijk geworden. Het kerkbestuur besloot deze aan Smits op te dragen:

*Vergadering van 11 Maart 1915. Het orgel te laten repareren door de Gebr. Smits te Reek, naar het oordeel van den Pastoor, die eenige deskundigen heeft geraadpleegd.*⁸⁰³ *Vergadering van 21 April 1918. De reparatie van het orgel was reeds bepaald vóór den oorlog (in 1914) en is eindelijk noodzakelijk geworden. Besloten, ondanks den zeer ongunstigen toestand, daartoe over te gaan en dat werk op te dragen aan Gebrs. Smits van Reek voor f 1125,-. J. Sprangers, voorzitter.*⁸⁰⁴

Dit wordt bevestigd door enkele posten, die in het rekeningboek van de firma Smits vermeld zijn:

1918	31 Dec.	Grave gedeeltelijk afgewerkt	f 500,-.
1919	19 April	Grave afgewerkt	(f 1165,-).
1919	7 Mei	Grave ontvangen, zie 31 Dec. 18	f 665,-.

⁸⁰⁵

De bijzonderheden over deze restauratie ontbreken.

In 1933 werkte de orgelmaker Bik uit Boxmeer aan het orgel en in 1955 leverde de firma Verschuieren te Heythuysen een ventilator voor de windvoorziening en voerde een grote schoonmaakbeurt uit. In 1974 besloot het kerkbestuur het orgel, dat inmiddels nagenoeg onbespeelbaar was geworden te demonteren en op te slaan. Deze beslissing was mede het gevolg van het feit dat de kerk wegens instortingsgevaar moest worden gesloten. Na de kerkrestauratie kon ook het orgel worden aangepakt. In plaats van het rugwerk te reconstrueren koos de architect Walter Kramer voor een schijnrugwerk, uitgevoerd als twee rechtopstaande pijpenkasten. Het beeld van de H. Caecilia met orgel is gemaakt door Petrus Verhoeven. Op het feest van de H. Elisabeth, op 19 november 1981 vond de ingebruikname plaats.

GRAVE, Nederlands Hervormde Kerk.

Het in 1806 door J. Titz geleverde orgel werd in 1911 door een kerkbrand beschadigd.⁸⁰⁶

Smits werkte aan dit orgel in

1917	23 febr.	Grave N. Ger. Kerk	30,-
------	----------	--------------------	------

en in

1920	10 & 14 juli	Grave Geref. Kerk, trapper 2,50 meisje 1,25	18,75 ⁸⁰⁷
------	--------------	---	----------------------

⁷⁹⁹ Weekblad Grave, 28 maart 1868.

⁸⁰⁰ PA., Grave, nr. 78 correspondentieboek.

⁸⁰¹ Ibid.

⁸⁰² Van 't Kruijs, p. 95.

⁸⁰³ PA., Grave, nr. 1.

⁸⁰⁴ Ibid.

⁸⁰⁵ SA., H7.

⁸⁰⁶ Orgelencyclopedie IV, p. 186.

GROEDE, Lutherse Kerk.

In 1838 herstelde F. C. Smits (I) het orgel van de lutherse Kerk te Groede. Dit feit staat vermeld in Broekhuizen: *Het orgel in de kerk der luthersche Gemeente is aangekocht door Heeren Kerkvoogden in 1836 uit de kerk der Lutherse te Veeren. Aldaar overgeplaats door Reeges, orgelmaker te Gend (25 Sept. 1836 ingewijd) werd in 1838 gerepareerd en van een aangehangen pedaál voorzien door F.C. Smits, orgelmaker te Reek. Heeft 18 stemmen, een handclavier, aangehangen pedaál en eene blaasbalg.*⁸⁰⁸

In het Smits-archief is hierover niets te vinden. Het rekeningboek van Smits uit de dertiger jaren is verloren gegaan. De *Boekzaal* geeft wel informatie over de ingebruikname in 1836, trouwens ook over de ingebruikname na een grote reparatie van het oude orgel in 1827, maar noemt geen namen van orgelmakers.⁸⁰⁹ Broekhuizen geeft geen informatie over een toevoeging van een Viola di Gamba 8 vt discant, zoals dit door Kluiver is beweerde.⁸¹⁰ Evenmin bestaat er zekerheid over een eventuele verandering door F.C. Smits (I) van de Quintadeen 4 voet bas in een Quintadeen 8 voet bas, omdat het manuscript Broekhuizen met betrekking tot de voethoogten vaak niet betrouwbaar is. Volgens de overlevering, zo vermeldt Kluiver, zou dit instrument door een van de predikanten voor een harmonium zijn ingeruild.⁸¹¹

GROOT-LINDEN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Omdat er geen protestanten in Groot-Linden waren werd de kerk gesloten en aan verwaarloozing prijs gegeven. In 1800 kwam de kerk weder aan de katholieken terug, en den 12 november 1825 kocht het domein als tiendheffer het onderhoud der kerk af voor de som van f 1500 en eene inschrijving op het grootboek⁸¹² van f 4000. Sedert dit tijdstip is de kerk met toren fraai hersteld.⁸¹³

Nadat Frans Smits (I) in Grave een nieuw orgel had geplaatst, kwam het kerkbestuur van Groot-Linden in het bezit van de fraaie kas van het kleine orgel van Grave. Het betreft hier de kas van het orgel van de Onze-Lieve-Vrouwe -broederschap. Met gebruikmaking van deze kas en de oude balgen maakte Smits(I) in 1850 een nieuw orgel voor Groot-Linden. In een brief schreef H.W.J. Smits aan H.P. Martens, onderwijzer te Groot-Linden hier over :

*Reek, 18 Mei 1938. Geachte Heer, Ondanks naarstig zoeken vind ik zowat niets, dat U kan dienen ; alleen maar dat het orgel in September 1850 opgeleverd is, doch de nieuwe balg eerst in 1852 ; het heeft dus zolang met de oude balgen gespeeld ; 't geheel heeft f 1100,- gekost. De zeer schoone kast was toen niet nieuw, doch stamde uit de St.-Elisabethskerk te Grave.*⁸¹⁴

De schrijnwerker F. Smits uit Cuijk restaureerde de kas: 1849 Juli reparatie aan orgelkast 150,-⁸¹⁵ Blijkens een aantekening op de kas, die Hans Reil ontdekte, werkte behalve Frans Smits uit Cuijk ook zijn zoon Janus eraan: *Adrianus Gerardus Smits, Schapmakers Gesel tot Cuijk, 30/5/1850*, met daarbij nog een notitie van de zoon van de organist: *Martinus Janssen, schoolmeesterszoon te Linden 1850*. Het orgel kreeg een plaats op de balustrade, vlak voor de torenboog. Daardoor werd de daarachter liggende koorruimte nagenoeg geheel afgesloten. Het front bestond uit drie torens, de grootste toren in het midden, en twee tussenvelden.⁸¹⁶

Opstelling orgelkas in werkplaats Verschuieren, foto omstreeks 1925 (archief fa. Verschuieren).

⁸⁰⁷ SA., H7.

⁸⁰⁸ Broekhuizen, G 72

⁸⁰⁹ *Boekzaal*, december 1827, p. 849-850; en oktober 1836, p. 536-537.

⁸¹⁰ J.H. Kluiver, *Historische orgels in Zeeland*, deel III, p. 144, zonder plaats, 1976.

⁸¹¹ Ibid.

⁸¹² WNS, Werkelijke Nationale Schuld, soort obligaties door de staat uitgegeven. Aflossing geschiedde door uitloting.

⁸¹³ Schutjes III, pag. 819.

⁸¹⁴ SA., M375, d. d. 18 mei 1938.

⁸¹⁵ Rekeningboek van de firma F. Smits uit Cuijk.

⁸¹⁶ SA., tekening B2H1.

De klaviatuur zat aan de achterzijde. In de dispositie die Broekhuijzen⁸¹⁷ geeft is de Fluit 8 in plaats van de Prestant 8 als discantregister aangemerkt.

Er zijn twee posten in het rekeningboek van Frans Smits (I) met betrekking van het orgel van Groot-Linden:

1857	1 april	schoongemaakte 4 dagen	gratis
1869	20 november	schoongemaakt 6 dagen, 12 bij viool 4 ont.	23,50 ⁸¹⁸

Smits voegde dus het klein octaaf, de 4 voet vanaf c-klein, toe aan de Viool di Gamba. Zijn zoon Frans (II) voerde in 1876 en 1889 een grote schoonmaakbeurt uit en behalve de gewone stembeurten plaatste hij op 27 mei 1899 nieuwe klavieren. Daarna nam zijn kleinzoon Frans (III) het onderhoud over.

In 1915 schreef Smits in zijn rekeningboek:

1915	4 oct.	Linden opnemen 10,00 ⁸¹⁹
------	--------	-------------------------------------

Opnemen wil zeggen: het orgel onderzoeken en opmeten om te zien hoe het orgel een andere plaats zou

kunnen krijgen. Wonderlijk genoeg voerde Verschueren het werk uit en de prachtige antieke kas werd door Verschueren meegenomen. H. Martens, die zich uit zijn jeugd de bijzondere orgelkas herinnerde vroeg er Verschueren naar.⁸²⁰ Ook H.W.J. Smits vroeg hij ernaar.⁸²¹ Ook uit een brief d.d. 21 juni 1966 bleek zijn verontwaardiging.⁸²² In het archief van de firma Verschueren werd onlangs nog een foto van de kas van dit instrument, opgesteld in hun werkplaats, aangetroffen. Bij de verhuizing van het bedrijf van de firma Verschueren van Heythuysen naar Ittervoort werden in januari 2016 in het bedrijfsarchief de gegevens gevonden van de orgelkas van Groot-Linden. In 1927 leverde Verschueren voor het Evangelisatie gebouw Rehoboth in Den Hulst een nieuw orgel, opus 18, met gebruikmaking van de historische kas van Groot-Linden.⁸²³

Groot-Linden, St.-Lambertuskerk. Het orgel van F.C. Smits (I), geplaatst tegen de noordmuur in de torenruimte. De schoolmeester-organist H.P. Martens op de orgelbank. (Foto J. Boogaarts, 1966).

Frans Smits (III) had het orgel tot en met 21 oktober 1926 in onderhoud.⁸²⁴

Tot groot verdriet van de heer Martens verkocht het kerkbestuur het Smits-orgel.⁸²⁵

Onderkas van het voormalig balustrade-orgel uit de St.-Lambertuskerk te Groot-Linden. (Foto beschikbaar gesteld door Hans Reil te Heerde).

⁸¹⁷ Broekhuijzen G85

⁸¹⁸ SA., Bg6.

⁸¹⁹ SA., H7.

⁸²⁰ SA., M2H2

⁸²¹ SA., M375

⁸²² Schrijven van H.P. Martens aan J. Boogaarts, 21 juni 1966. Archief J. Boogaarts.

⁸²³ Mededeling van C. van der Poel, die een publicatie van de Stichting tot Behoud van het Nederlandse Orgel te Elburg voorbereid over dit orgel.

⁸²⁴ SA., H8.

⁸²⁵ Brief van H. Martens aan J. Boogaarts, d.d. 7-7-1969

HAAREN, Kapel van het Groot-Seminarie Haarendaal.

In verband met het toenemend aantal theologanten, waardoor het seminarie van Herlaer te klein werd, besloot men in 1834 een nieuw instituut te bouwen op een bosrijk terrein bij Haaren. Onder leiding van architect H. Essens uit Oisterwijk werd het nieuwe seminarie in de zomer van 1839 voltooid.⁸²⁶ Het bestuur van het seminarie kocht toen een orgel aan uit de voormalige kapittelkerk te Hilvarenbeek voor f 200,-. Deze transactie hield verband met de levering van een nieuw orgel te Hilvarenbeek door B. van Hirtum in 1839/40. (Reeds in 1815 was er een ander oud orgel uit Hilvarenbeek naar de Hervormde Kerk te Oisterwijk verkocht.⁸²⁷ In het archief van het seminarie van Haaren staat in het rekeningboek *uitgaven voor den nieuwen bouw te Haaren* vermeld:

1839	30 Sept.	Aan Van Heertum orgelmaker te Hilvarenbeek	f 100,-
	30 Sept.	Aan de kerk van Hilvarenbeek voor het orgel	f 100,- ⁸²⁸

Hoe dit instrument was samengesteld is niet bekend. Waarschijnlijk deed het dienst tot in de jaren zestig. Twee zonen van F.C. Smits (I) studeerden aan het groot seminarie te Haaren, Antonius Donatus, geboren in 1832 en Henricus Lambertus, geboren in 1842. Zij bezochten dit instituut tussen de jaren 1849 en 1864. In die jaren was F.C. Smits (I) dus regelmatig in Haaren en het ligt voor de hand te veronderstellen dat men hem toen gevraagd heeft om het oude orgeltje eens te bekijken. In Februari 1862 diende hij zijn eerste offerte in.⁸²⁹ Een kopie van een tweede offerte van November 1862 is eveneens in het Smits-archief aanwezig.⁸³⁰

Door de toename van het aantal seminaristen was het seminarie spoedig te klein en moest men in de zestiger jaren er toe over gaan de gebouwen uit te breiden. Ook dacht men er over de kapel te vergroten of zelfs een geheel nieuwe kerk te plaatsen. Dit was de reden, dat het bestuur van het Seminarie de beslissing omtrent de bouw van een nieuw orgel uitstelde.

In het bisschoppelijk archief te 's-Hertogenbosch bevindt zich een ongedateerd schrijven van pastoor A.H. Kluijtmans aan de president van het seminarie:

*HoogEerwaardige Hooggeleerde Heer. Nevensgaande dispositie heb ik op eene wat hoogere schaal ingerigt, mede op het vooruitzicht eener eventuele verandering of herbouwing der kapel. Het combinatie pedaal heb ik er slechts bijgevoegd zonder omschrijving omdat ik het liever mondeling bespreek met den maker des orgels. Onder betuiging van den meest verschuldigten eerbied en hoogachting ben ik steeds Uw ootm. en dienstv. Dienaar, A. H. Kluijtmans, past. Vrijdag morgen.*⁸³¹ Dit *Nevensgaande dispositie* is het voorstel van Kluijtmans.⁸³²

Uit dit schrijven valt te concluderen dat

1. het oude orgel, dat van Hirtum plaatste, toch te slecht was om nog te handhaven tot een beslissing omtrent de vergroting of nieuwbouw van de kapel genomen was,
2. deze brief geschreven moet zijn in 1866, omdat A.H. Kluijtmans ondertekende met pastoor en zijn benoeming als pastoor van Kessel eerst in 1866, nadat hij voordien professor was aan het seminarie te St.-Michielsgestel, plaats vond.⁸³³
3. pastoor Kluijtmans (deze was ook adviseur bij de restauratie van het orgel van de St.-Lambertuskerk in Helmond) optrad als adviseur.

Bij deze brief bevindt zich in het handschrift van Frans Smits (I) nog een bijlage met een prijsopgave van het ontwerp van Kluijtmans en tevens twee andere ontwerpen van Smits met een prijsopgave.⁸³⁴

Aan de zo karakteristieke eigenschap van de leden van de familie Smits, - zij bewaarden alles, - is het te danken, dat er een kladje in het Smits-archief aanwezig is, dat men gemakkelijk over het hoofd zou kunnen zien, maar dat van belang is. Misschien niet zo zeer met betrekking tot het orgel van het seminarie van Haaren, maar

⁸²⁶ Schutjes, II, p. 188.

⁸²⁷ Orgelencyclopedie II, p. 281.

⁸²⁸ BA., 's-Hertogenbosch, Haaren, dossier 199.

⁸²⁹ SA., B2I1.

⁸³⁰ SA., B2I1a en d.

⁸³¹ BA., 's-Hertogenbosch, archief Haaren, seminarie.

⁸³² Ibid.

⁸³³ Schutjes, II, p. 208.

⁸³⁴ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Haaren, seminarie.

veeleer in het algemeen betreffende de werkwijze van Smits. Het is niet duidelijk aan wie dit schrijven gericht is geweest. Het meest waarschijnlijke is te veronderstellen, dat met de aanhef iemand van het seminariebestuur bedoeld is. Het is zelfs mogelijk, dat Smits deze brief verzond aan iemand van het Klein Seminarie te St.-Michielsgestel. Maar de begroting voor het seminarie Beekvliet bedroeg slechts 1880 gulden, en in deze brief is er sprake van f 2000 tot 3000, wat beter overeenkomt met de omvang van het orgel voor het Groot Seminarie te Haaren. Doorgaans zat Smits niet om werk verlegen. Financiële zorgen kende hij niet, en zich zelf aanbevelen was hem vreemd. Uit dit concept blijkt echter, dat hij dit orgel zeer graag zou willen leveren. Waarschijnlijk omdat zijn zoons aan het seminarie studeerden. Het bleef slechts bij een poging om voor zijn eigen belang op te komen. Hij had er duidelijk grote moeite mee en uiteindelijk streepte hij dat gedeelte weer door.⁸³⁵

Op welk tijdstip precies de opdracht aan Smits werd verleend is niet bekend, maar op 17 Augustus 1866 stuurde Frans Smits (I) een werktekening naar de kastenmaker-schrijnwerker J. Beuijssen te Boxmeer. Een ontwerp daarvan is in het Smits-archief aanwezig. Het is een gedetailleerde tekening van een balustrade-orgel met de klavieren aan de achterzijde. Alle belangrijke maten staan er op vermeld. Ook het ontwerp voor een begeleidend schrijven noteerde Smits op deze tekening. Het is een goed voorbeeld ter verduidelijking van de werkwijze van Smits.⁸³⁶

Na zeven maanden schreef J. Beuijssen aan F.C. Smits (I):

Boxmeer 19/3, 67.

WelEdele Heer & Vriend Smits. De orgelkast, die bijna geheel klaar is heeft geen verandering als dat de onderkast onder de lijst wat lager is als de tekening.

Hieronder maakte J. Beuijssen een schets van de voor- en achterzijde van de orgelkast. In de voorzijde staan als maten opgegeven: voor de onderkast 229, de tussenlijst 21 en de bovenkast hetzelfde; op de tekening van de achterzijde staat vermeld:

Dit vlak van agter is gemaakt zoo als in opgave en staat in elkander. Mogt U het verandert wille hebben zal ik het doen.

En tot slot merkte hij op:

*er is geen verandering in de toonen, alles volgens opgaaf. Gelieft mijn te melde wanneer ik de kast moet gereet hebben voor te stellen. Met Achtung gegroet, UwE. Dien. en Vriend J. Beuijssen.*⁸³⁷

Een kopie van de tekening, die Smits naar Beuijssen zond, met daarop aangegeven de correcties is bewaard gebleven.⁸³⁸

Behalve deze tekening bestaat er ook nog een gedetailleerde opgave van Smits van alle onderdelen van de onderkast voor dit orgel. Alle maten van de ondersloven, koppelstukken, stijlen en riggels zijn daarop vermeld, zodat het mogelijk is de kast exact na te maken.⁸³⁹ Zo ook is er in het Smits-archief een opgave van de maten voor de blaasbalg⁸⁴⁰ en nog een notitie van gegevens van verschillende andere onderdelen, die Smits moest maken voor de orgels van het seminarie en de H.-Petrus-Bandenkerk te Heesch.⁸⁴¹ Het orgel te Heesch maakte Smits in dezelfde periode als het orgel voor het seminarie. Ook de vergroting van het orgel van Ravenstein gebeurde in dezelfde periode. Bij de aantekeningen voor Ravenstein zijn enkele maten voor Haaren genoteerd:

<i>Seminarie Haren</i>	
<i>de balustrade staat van de muur</i>	125
<i>de kolommen nog vooruit</i>	75
<i>overstek over de kolommen voor de onderkas</i>	10
<i>overstek der bovenkas</i>	20
<i>„ van de midden nog</i>	<u>20</u>
	250 ⁸⁴²

De belangrijkste gegevens van dit orgel zijn echter vastgelegd op een werktekening van de gehele mechaniek met de windladen en afvoeringen.⁸⁴³ Helaas is deze potloodtekening enigszins vervaagd, maar toch wel

⁸³⁵ SA., Bgxx92.

⁸³⁶ SA., B2I10b.

⁸³⁷ SA., B2I8.

⁸³⁸ SA., B2I9.

⁸³⁹ SA., B2I7a.

⁸⁴⁰ SA., B2I6a.

⁸⁴¹ SA., B2I4a.

⁸⁴² SA., B3Q6b.

leesbaar. De maten van de kast zijn daarop met pen geschreven en de met letters gemerkte onderdelen verwijzen naar de maten die vermeld zijn op het reeds hierboven genoemde archiefstuk B217a.

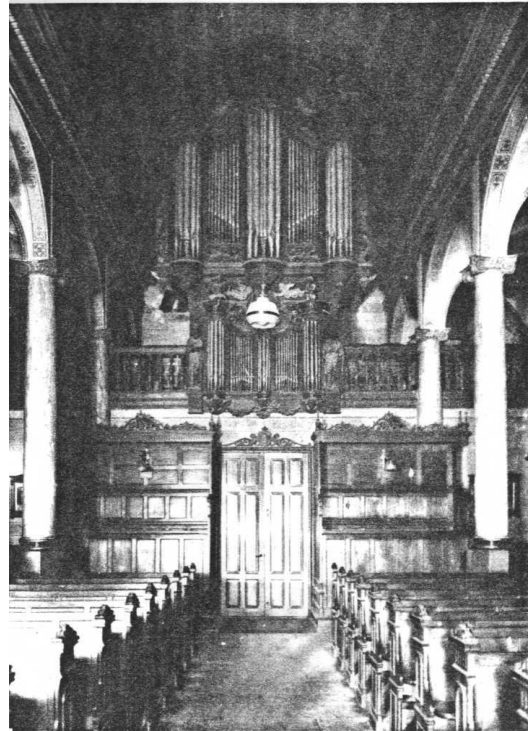
Ook de maten van het frontpijpwerk zijn bewaard gebleven.⁸⁴⁴

Omstreeks Pasen 1867 zal het orgel geplaatst zijn. Vanaf 1867 had Smits het orgel in onderhoud.⁸⁴⁵ Elk jaar in de laatste week van augustus werden de beurten uitgevoerd. In de rekeningboeken komen diverse bijzondere posten voor.

In 1928, na de dood van Frans Smits (III) ging het onderhoud over naar de firma Vermeulen te Weert.

De oude kapel, die in 1839 was gebouwd, was al jaren veel te klein. Reeds in 1860 waren er al plannen om de kapel te vergroten. Deze uitbreiding is waarschijnlijk eerst in 1885 verwezenlijkt. Dit zou de post van 23 september 1885 verklaren. Dat deze uitbreiding niet voldoende was blijkt uit het feit dat op 1 april 1938 de eerste steenlegging plaats vond voor een nieuwe veel grotere kapel, die op 23 mei 1939 werd ingewijd. Voor de afbraak van de oude kapel maakte Ernest Vermeulen nog een foto van het orgel.

Niet Vermeulen, maar de firma Pels uit Alkmaar kreeg de opdracht om het orgel te vergroten en in de nieuwe kapel te herplaatsen. Als adviseur trad prof. dr. W. Kerssemakers uit St.-Michielsgestel op.

Haaren, Groot-Seminarie Haarendaal. Foto Ernst Vermeulen 1937. (Orgelarchief Vermeulen. GA. Weert).

In een periode, waarin de inzichten op orgelbouwkundig gebied niet bepaald voorbeeldig genoemd kunnen worden werden de plannen gesmeed om dit orgel van F.C. Smits (I) eens goed aan te pakken. Besloten werd om de mechanische tractuur te vervangen door een electro-pneumatisch. De drie windladen, twee voor het Hoofdwerk en een voor het Positief, voorzagen Pels van een pneumatisch systeem, om de slepen te bedienen. Men plaatste een vrijstaande speeltafel met veel knopjes, wippers, signaallampjes inclusief voltmeter en wat dies meer zij voor op de koortribune. Omdat er niet voldoende geldmiddelen waren, of misschien ook omdat men de waarde van het oude orgel onderkende, gebruikte men zoveel mogelijk het materiaal van het werk van Smits. Behouden bleef het hoofdwerkfront en een gedeelte van de hoofdwerkkas, de ornamentiek van het onderpositief, het meeste pijpwerk met de laden en twee blaasbalgen. Voor de uitbreiding van het Hoofdwerk gebruikte men de Positiefklade. Voor het Zwellwerk maakte men een geheel nieuwe lade en het Pedaal werd ingericht volgens het unit-systeem. De onderpositiefkas, de mechaniek en de klavieren, alsmede een schepbalg werden opgeruimd.

Op de dag van de ingebruikname van de nieuwe kapel, 23 Mei 1939, was het orgel klaar.

Het instrument deed dienst tot de opheffing van het Groot-Seminarie. In de laatste jaren was het orgel sterk in verval geraakt.⁸⁴⁶ In 1977 kocht het kerkbestuur van Den Dungen het orgel om het ter vervanging van het daar aanwezige orgel van Smits uit 1910 in de St.-Jacobuskerk te plaatsen.

HAAREN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Vanaf september 1905 tot en met februari 1911 was het orgel van Loret⁸⁴⁷ in de neogotische kerk van H.J. van Tulder bij de Gebr. Smits in onderhoud. In de zomer van 1911 werd dit instrument door brand verwoest.⁸⁴⁸

⁸⁴³ SA., B212.

⁸⁴⁴ SA., B213.

⁸⁴⁵ SA., Bg6, H7 & H8.

⁸⁴⁶ J. Boogaarts, *Historisch Rapport inzake het Smitsorgel te Haaren*, 1979. met daarin een gedetailleerde beschrijving van het orgel voor de demontage, bevindt zich in het PA. te Den Dungen.

⁸⁴⁷ Grégoir, p. 140

⁸⁴⁸ pA.

HAARSTEEG, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

De, onder leiding van de architect H.C. Dobbe gebouwde, kerk kon in het voorjaar van 1873 in gebruik genomen worden. Frans Smits (II) plaatste daarin een (nood-)orgel.

1873	26 september	een orgel verhuurd voor 30 gulden jaars. Plaatsen en afbreken	
		Voor rekening der kerk. Voor plaatsen ontvangen	20,00
1874	6 Junij	1 dag gratis	
1874	1 oktober	½ dag gratis, intrest	30,00
1878	7 Junij	5 dagen gratis	
1879	17 sept	ontvangen intrest	60,00
1880	16 oct	1 dag ontvangen	4,00
		Ontvangen de huur	30,00
1882		2 jaar rente ontvangen	60,00
1883	18 april	een orgel afgebroken, transport ½ jaar huur	47,00 ⁸⁴⁹

In het archief van Smits zijn geen gedetailleerde gegevens over dit huurorgel aanwezig.

Nadat de kerk op 8 mei 1882 door bisschop Godschalk was geconsacreerd leverde Gradussen in 1883 een nieuw orgel.⁸⁵⁰

HANDEL, R.K. Parochiekerk van de Heilige Maria ten Hemelopneming.

De protestante overheersing na de zogenaamde Vrede van Munster duurde gelukkig slechts 14 jaar. In 1662 her kreeg de commanderij van Gemert haar vrijheid terug. Voor de kapel van Handel maakte Jan van Dijck een nieuw orgel, dat omstreeks 1690 geplaatst werd. F.C. Smits (I) werkte aan dit instrument:

1834	oct. 21	1½ dag gestemt, op data voldaan	3,75. ⁸⁵¹
------	---------	---------------------------------	----------------------

Smits werkte in die periode aan het orgel van Gemert. Daarna waren er meerdere orgelmakers actief in Handel.⁸⁵²

Wellicht vond de grootste ingreep plaats in 1868. Van Nistelrooy plaatste in dat jaar een nieuwe Prestant 8 voet en een Trompet 8 voet, vernieuwde het groot octaaf van de Holpijp 8 voet en hij verving voorts de windladen, het manuaal en het pedaalklavier en voor het grootste gedeelte ook de register- en toetsmechaniek, en tot slot: *de kas verbouwen voor 8 voets werk van vuren hout.*⁸⁵³

Vanaf 29 april 1911 werd het orgel door de Smitsen onderhouden. Zij voerden in de vasten van 1912 een restauratie uit:

1912	19 april	Handel schoonmaken, reparatie en stemmen	f. 255,00. ⁸⁵⁴
------	----------	--	---------------------------

Daarna vonden de stembeurten om de een of twee jaar plaats. Op 15 en 16 oktober 1926 was F.C.J. Smits (III) voor de laatste maal in Handel.

De firma Pels & Van Leeuwen (Peter van Rump) restaureerde in 2004 dit orgel.⁸⁵⁵

HAREN, Kapel van het klooster Bethlehem, zusters Penitenten.

Er zijn in het archief van Smits twee aantekeningen over Haren:

1912	8 maart.	Nonnen Haren 1½ dag afbreken.	
1919	18 April.	Haren klooster 1 dag gratis. ⁸⁵⁶	

⁸⁴⁹ SA., Bg6 & H7.

⁸⁵⁰ PA.

⁸⁵¹ SA., Bg2.

⁸⁵² Peter Lathouwers, *In eeren ende oirbaer onser vrouwe te Haenle*. Gemert, 2005. p. 57

⁸⁵³ Stadsarchief Oss, kasboek Van Nistelrooy.

⁸⁵⁴ SA., H7.

⁸⁵⁵ Orgelencyclopedie IX, p. 162.)

⁸⁵⁶ SA., H7.

HAREN (bij Megen), R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

In de nieuwe kerk, in 1867/8 gebouwd onder leiding van de architect H.J. van Tulder plaatsten de gebroeders Gradussen uit Winssen een nieuw orgel, dat op zaterdag 20 mei 1876 plechtig in gebruik werd genomen.⁸⁵⁷

Smits werkte tweemaal aan dit instrument:

1911	13 sept. Haren bij megen	1¼ dag	7. 50
1919	13 Dec. Haren b/Megen	1 d	10, ⁸⁵⁸

Verdere gegevens ontbreken. Het klooster is opgeheven.

HEER, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus-Banden.

Het in 1850 door Pereboom & Leijser gebouwde restaureerde de firma Verschuieren in 1972. Verschuieren voegde een register van Smits (II) toe. Het betreft de Salicionaal 8 voet, afkomstig uit het orgel dat Smits (II) in 1878 plaatste in De Kwakel.

HEESCH, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus Banden.

De in 1648 genaaste kerk werd in 1811 aan de Katholieken teruggegeven, zij deed tot 1866 dienst en werd in 1868 gesloopt. In 1863 begon men met de voorbereiding van de bouw van een nieuwe kerk, welke onder leiding van architect C. Weber van begin 1865 tot eind 1868 tot stand kwam.⁸⁵⁹ In deze periode vroeg het kerkbestuur F.C. Smits (I) een nieuw orgel te maken, Het lijkt niet waarschijnlijk dat er in de oude kerk een orgel aanwezig was. In het parochie-archief is tot nu toe niets daaromtrent gevonden. Een tweede aanwijzing daarvoor is, dat in de rekeningboeken van Smits geen post voorkomt over het afbreken van het oude orgel, maar wel over het plaatsen van een *noodorgel*, *gratis* op 21 april 1866.⁸⁶⁰

Heesch, St.-Petruskerk. Foto van omstreeks 1916. (Archief J. Boogaarts)

Smits bouwde het orgel in fasen: in juli 1866 was het Positief speelbaar en in januari 1867 het Manuaal. Beide werken kregen toen slechts enkele stemmen. Op 23 april 1868 bracht Smits het orgel naar de nieuwe kerk over en kreeg het een plaats in twee identieke kassen, links en rechts tegen de torenmuur.⁸⁶¹ In 1871 volgde weer een aantal registers en met de plaatsing van de Trompet 8 voet in 1872 was het orgel voltooid.

De dispositie laat zien, dat Smits het Positief als een Nevenwerk beschouwde. Een gedetailleerde beschrijving met tekeningen van de kas en tractuur is in het Smits-archief aanwezig.

Tot en met 1926 had Smits het orgel in onderhoud. In de rekeningboeken van Smits zijn inzake Heesch twee opmerkelijke posten. De eerste is vermeld in 1887: *14 january, een nieuw windtoestel, f. 300,00.*

⁸⁵⁷ PA., Haren.

⁸⁵⁸ SA., H7

⁸⁵⁹ Schutjes, IV, p. 78.

⁸⁶⁰ SA., Bg6.

⁸⁶¹ SA., B2J7.

Ofschoon in Noord-Brabant de elektriciteitsvoorziening zeer vroeg tot stand kwam, de eerste centrales werden reeds in het laatste decennium van de negentiende eeuw gebouwd, is het onwaarschijnlijk, dat Smits in 1887 een elektrische windmachine plaatste. Wat voor werk Smits (II) hier heeft uitgevoerd blijft onduidelijk.

Een tweede post met een groter bedrag is eveneens onduidelijk:

1900 1 Juni 3 weken, ontvangen, f. 120,00.⁸⁶²

In 1927 werd de ruimte voor het zangkoor vergroot en het orgel, dat voor de torenboog stond naar achteren in de toren geplaatst. Naar aanleiding van een grote restauratie van het kerkgebouw kreeg besloot het kerkbestuur ook het orgel te restaureren.

In 1954 waren daartoe de plannen klaar en kreeg enkele jaren daarna de firma Valckx en Van Kouteren de opdracht het werk uit te voeren. Op 30 juni 1961, juist voordat men met de demontage van het orgel zou beginnen brak er bij de laatste herstelwerkzaamheden aan de kerk brand uit. Het gehele gebouw, inclusief het orgel, ging daarbij verloren.

HEESWIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.⁸⁶³

*De oude parochiekerk, een fraai en luchtig gebouw met spitsen toren, eertijds eene quarta capella, den H. Willibrordus toegewijd, dagteekent van het jaar 1250 [...] Hoewel de leden der abdij Bern gedurende de retorsie (1636) minder getreng behandeld werden dan andere priesters, moest ook de pastoor van Heeswijk na de vrede van Munster uitwijken, terwijl de kerk na 1648 voor de katholieken werd gesloten. De pastoor opende in 1648 voor zijne parochianen eene bidplaats te Bedaf [...] Door den inval der Franschen in ons land (1672) kwam de plakkaten-storm wat tot bedaren; men begon weldra bedehuizen te openen, en zoo kreeg Heeswijk tegen het einde der XVII eeuw zijn nietige schuurkerk. [...] De oude parochiekerk, in 1809 aan de katholieken toegewezen, is eerst in 1821 aan hen overgegaan, en na behoorlijke herstelling het volgende jaar betrokken.*⁸⁶⁴

In de archieven zijn geen gegevens over een orgel bekend. Zouden de protestanten een orgel gebruikt hebben dan is dat waarschijnlijk uit de kerk genomen, gelet op het schrijven van de Directeur Generaal voor de zaken van de Katholieke Eeredienst, den 24 november 1821. Op onderscheidene Rekestten van wegen de R. C. Gemeente te Heeswijk om in het bezit te worden gesteld van de Groote of Parochiale Kerk aldaar [...] art. 6 Predikantstoel, Banken stoelen en andere meubilaire goederen in de Parochiale Kerk gevonden wordende, ook het orgel, indien er een in de kerk van Heeswijk bestaat, mitsgaders al wat speciaal ter uitoefening van den Hervormden Eeredienst gebezigt wordt, zal mede niet in de bovengemelde Herdeeling begrepen zijn, maar het afzonderlijk eigendom der Hervormden blijven en door hun van en uit de kerk genomen mogen worden om daarmede naar goedgevinden te kunnen handelen.⁸⁶⁵

A.J. van der Aa vermeldde in 1844 dat de kerk een orgel bezat. Verdere gegevens ontbreken.⁸⁶⁶ In 1847 leverde Lambertus Vermeulen een nieuw orgel.⁸⁶⁷ In het handschrift Broekhuizen is geen dispositie genoteerd.⁸⁶⁸ Dit instrument bleef nog geen dertig jaar in Heeswijk. Nadat Van Nistelrooy reeds in 1867 een voorstel had gedaan het Vermeulen-orgel met een tweede manuaal te vergroten⁸⁶⁹ werd Smits opdracht gegeven een nieuw orgel voor Heeswijk te maken. In 1876 bracht Smits (II) het orgel van Vermeulen over naar de kerk van het Dominicanerklooster te Langenboom (zie aldaar) en plaatste in dat zelfde jaar in de oude middeleeuwse parochiekerk van Heeswijk een nieuw instrument:

1876 2 februari nieuw orgel voldaan f 3125,00.⁸⁷⁰

⁸⁶² SA., H7.

⁸⁶³ Een gedetailleerde beschrijving van de geschiedenis van de kerk van Heeswijk en haar orgels publiceerde dr. A.A.M.J. van Eck, ter gelegenheid van de heringebruikname van het gerestaureerde orgel van Smits: Ton van Eck, *Het Heeswijks Smits-orgel*, z. p., z. j. [2000].

⁸⁶⁴ Schutjes, IV, p. 88.

⁸⁶⁵ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Heeswijk.

⁸⁶⁶ Van der Aa, V, p. 319

⁸⁶⁷ PA.

⁸⁶⁸ Broekhuizen H 143, c460.

⁸⁶⁹ Stadsarchief te Oss, dossier Van Nistelrooy.

⁸⁷⁰ SA., H7.

Gelet op de datum ligt het voor de hand te veronderstellen dat dit orgel op Maria Lichtmis 1876 werd ingewijd. Of de oude Frans Smits (I), 75 jaar, enkele maanden voor zijn dood, hierbij aanwezig was valt te betwijfelen. Enige tijd voor zijn dood waren zijn ogen zeer slecht geworden en werd het fijnere werk, zeker het tekenwerk aan zijn zoon Frans (II) overgelaten. Hij zal zeker wel inspraak gehad hebben, maar het orgel van Heeswijk zal toch hoofdzakelijk het werk van Frans (II) geweest zijn. In het archief van Smits zijn geen verdere details aanwezig, ook geen dispositie.

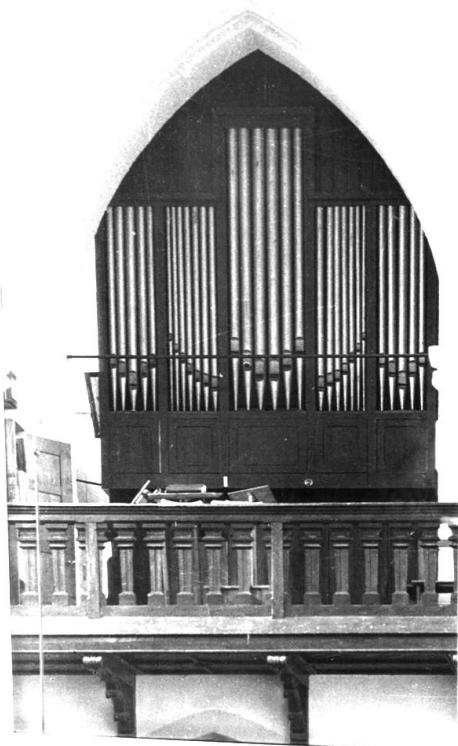
Wel is er een aantekening van A. Bouman van een dispositie van Heeswijk, die hij in circa 1942 ontving van H.W.J. Smits.⁸⁷¹

Daarna verzorgde Smits de onderhoudsbeurten, de eerste vijf jaren gratis, later voor de geldende tarieven. Waarschijnlijk omdat de oude parochiekerk te klein werd bevonden gaf het kerkbestuur de architect P.Th. Stornebrink opdracht een ontwerp te maken voor een nieuwe kerk in een neogotische stijl. De bisschop van 's-Hertogenbosch, mgr. W. van de Ven consacreeerde op 27 april 1896 de nieuwe kerk. F.C. Smits (II) bracht het orgel over:

1896 12 Juni het orgel verplaats schoongemaakt gerepareerd en gestemd f 300,00⁸⁷²

Helaas noteerde Smits verder geen bijzonderheden. Het orgel kreeg een plaats in de toren achter de torenboog. Bij die gelegenheid werd de kas inclusief het front aangepast. Frans Smits (III) verzorgde daarna de

jaarlijkse stem- en onderhoudsbeurten tot en met 17 juni 1927, een jaar voor zijn dood. Daarna nam Vermeulen tot 1960 het onderhoud over. Deze plaatste in 1931 een windmachine en verving de tinnen frontpijpen, die door grauwtinvorming waren aangetast, door pijpen van zink. Hij noteerde de dispositie.⁸⁷³

Het oorlogsgeweld in 1944 veroorzaakte veel schade aan de kerk en orgel. De firma Gebrs. Vermeulen bezochten in januari 1946 het orgel en noteerden daarover: *orgel is stopgezet, windladen restaureren, pijpen repareren met eventueel verschillende kleine nieuwe pijpen, eventueel nieuwe klavieren, of nieuwe pneumatische speeltafel met pneumatieke relais. Opgave zoo spoedig mogelijke of bespreken met pastoor v/den Berg.*⁸⁷⁴ voor het in den ouden toestand terug te brengen 2 pers ± 14 dagen werk.

Op dit briefje staat ook de dispositie en een berekening van de kosten, totaal fl. 950,- voor het herstellen van het orgel zonder verdere ingrepen.⁸⁷⁵ In een brief van 25-2-1946 bericht Vermeulen over de uitvoering van de werkzaamheden.⁸⁷⁶

Na ruim drie jaar vroeg het kerkbestuur de bisschop toestemming de restauratie uit te voeren.⁸⁷⁷

Heeswijk, St.-Willibrorduskerk, orgel. (Foto J. Boogaarts, 1964).

De bisschop verleende toestemming. Vermeulen voerde de restauratie uit en schreef daarna: *SCHADE-RAPPORT. Over het orgel van de R.K. Kerk v. d. H. Willibrordus. Kerkrst [sic.] A 112 te Heeswijk. Het orgel heeft zeer veel*

⁸⁷¹ SA., B67.

⁸⁷² SA., H7.

⁸⁷³ DB Vermeulen. GA., Weert.

⁸⁷⁴ In 1946 werd pastoor Gerardus C.J. Scheepers opgevolgd door pastoor Johannes J. Wouters. Waarschijnlijk bedoelde Vermeulen hier Clemens G.F.J. van den Berg, norbertijn en orgelkundige.

⁸⁷⁵ GA Weert, archief Vermeulen, doos 6.

⁸⁷⁶ Ibid.

⁸⁷⁷ BA., 's-Hertogenbosch.

oorlogsschade. De restauratie, welke thans is uitgevoerd is slechts een voorlopige herstelling. De kosten van definitief herstel zijn alleen te verkrijgen door ombouw van het orgel en zullen bedragen de som van ca. Fl. 16.000,-

Hierna is de dispositie opgeschreven, waarvan de *Fluit harmonique 16'disc.*, zoals het registerplaatje luidt, met potlood werd veranderd in een *4' disk*. Aldus opgemaakt te Weert, 4 November 1949. De orgelbouwers Gebrs. Vermeulen. De details van deze restauratie zijn niet opgetekend. Zeer waarschijnlijk is het pedaal enigszins concaaf gelegd, waarbij de voettrede voor de zwelkast (en de zwelkast) is verwijderd. Het is niet bekend of de toonhoogte reeds door Smits (III) naar $a'=435$ Hz is gebracht, of dat dit in 1949 gebeurde. Nadat het koor naar beneden verhuisde, raakte het orgel boven in onbruik. In 1999 verplaatste de firma Pels ook het orgel naar beneden en na restauratie vond op 10 september 2000 de heringebruikname plaats.

HELDEN, Kapel van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten.

Harrie Smits vermeldde in een werklijst: *Voor 1830 vond ik nog vermeld Helden (kapel), Mill en Bokhoven, doch blijkens Gregoir⁸⁷⁸ kunnen dat maar vernieuwingen zijn.*⁸⁷⁹

In een andere opgave van hem staat echter: *Helden, Kapel, 1828 nieuw orgel gebracht en geplaatst.*⁸⁸⁰

In 1922 plaatste Vermeulen in de kerk van O. L. Vrouw van de Zeven Weeën een nieuw orgel met 22 registers, verdeeld over 2 manualen en pedaal. Dit instrument ging in 1944 door het oorlogsgeweld verloren.

HELMOND, Kapel van het Sint-Aloysiusgesticht.

In 1838 stichtten de Zusters van Liefde uit Tilburg aan de Markt in Helmond een meisjesschool, waaraan in 1846 een kleuterschool werd toegevoegd. In 1850 volgde nogmaals een uitbreiding met een Franse meisjesschool voor de elite. Later werd er nog een afdeling voor verpleging van zieken bejaarden aan toegevoegd. In de kapel van dit kloostercomplex plaatste F.C. Smits (I) in 1858 een nieuw orgel met een manuaal en een aangehangen pedaal.⁸⁸¹

In juli 1879 verplaatste Smits (II) dit instrument naar een noodkapel achter de St.-Lambertuskerk en bracht het in juli 1880 over naar de nieuwe kapel, gebouwd naar een ontwerp van de Tilburgse architect H. J. van Tulder.

1880 22 Juli Het orgel geplaatst 5 dagen ontvangen f. 46,00.⁸⁸²

Tot en met september 1919 verzorgde Smits de stem- en onderhoudsbeurten. Onder advies van dr. W. Kerssemakers pr. plaatste Verschueren in 1939 een nieuw orgel volgens het electro-pneumatisch systeem. Het orgel van Smits is met de stille trom vertrokken. Na de sloop van de kapel aan de markt in Helmond in 1971 is het orgel van Verschueren geplaatst in de H. -Hartkerk in Breda.

HELMOND, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Reeds in 1955 publiceerde Maarten Vente een goed overzicht van de geschiedenis van de orgels van de Sint-Lambertuskerk in Helmond.⁸⁸³ De gegevens uit het archief van Smits zijn daarin nog niet opgenomen.

De oude St.-Lambertuskerk was tijdens de protestantse bezetting dermate slecht onderhouden, dat het kerkbestuur besloot een nieuwe kerk te laten bouwen. De architect Theo Molkenboer kreeg de opdracht. In 1861 kon de nieuwe stadskerk in gebruik worden genomen.

⁸⁷⁸ In Grégoir wordt Helden niet genoemd.

⁸⁷⁹ SA., B70b.

⁸⁸⁰ SA., B67

⁸⁸¹ SA., B67.

⁸⁸² SA., H7.

⁸⁸³ M. A. Vente, 'De orgels van de St. Lambertuskerk te Helmond', artikel in *Brabantia*, nr. 8, augustus 1955, p. 197-222.

Op 13 april 1858 besloot het kerkbestuur de orgelmaker Loret uit Mechelen opdracht te geven het orgel te demonteren en op te slaan. Professor A.H. Kluytmans⁸⁸⁴ trad op als adviseur. In het notulenboek van de kerkbestuursvergaderingen staat hierover:

*De zesde vergadering (afwezig de heer Coovels) is hoofdzakelijk belegd en gehouden om met de heer orgelmaker Loret van Mechelen in bijwezen van Professor Kluytmans, te overleggen, wat met het orgel aan te vangen: en is, ter vermindering van te grote kosten om er een goed geheel van te maken, overeengekomen, dat, bij het afbreken van dat gedeelte der kerk, door een zoon en ouvrier van den Heer Loret het orgel zoude worde weggenomen en geborgen, om, wanneer de kerk voltooid zoude zijn, wederom door dezelve te worden gesteld, met reparatie alleen en vermaking van het noodzakelijke, om het orgel in zijn tegenwoordigen staat te kunnen bespelen. Beide Heeren ook, Kluytmans en Loret, hebben getuigd, dat het orgel door den organist Haenen,⁸⁸⁵ goed is behandeld en geconserveerd, en dat hetzelfde, bij vele gebreken van den oude tijd, ook veel goeds bevat ter waarde van omstreeks f 10. 000. zoodat, om er goed geheel van te maken, er plus minus f 5,000, zouden benodigd wezen; waaraan het Kerkbestuur natuurlijk vooralsnog niets doen kan.*⁸⁸⁶

Enkele maanden daarna verzocht het kerkbestuur het gemeentebestuur van Helmond, dat eigenaar was van de kerktoeren, om de blaasbalgen van het orgel in de toeren te mogen leggen.⁸⁸⁷ Daardoor kon het orgel naar achteren geplaatst worden, dat waarschijnlijk, nadat Loret pijpwerk en mechaniek had verwijderd, door een plaatselijke timmerman is gedaan.

Op 15 mei 1860 schreef Smits een aanbevelingsbrief voor H.Th. Kühne, uit Grave,⁸⁸⁸ die in Helmond, samen met de organist Oppers,⁸⁸⁹ solliciteerde naar de functie van organist van de Sint-Lambertuskerk.

*Ik ondergetekende Franciscus Cornelius Smits orgelmaker wonende te Reek, verklare bij deze dat de Heer H. Th. Kühne organist te Grave, ten opzichte van het onderhoud van het orgel, ene van de beste is die ik ken. Hij is ten eerste heel voorzichtig, ten tweede zeer oplettend, ten derden begaafd met de nodige kennis en een goed gehoor, en ten vierden heel ijverig om alles in order te houden wat hij enigszints kan. Reek den 15 mei 1860 F C Smits*⁸⁹⁰

Het zou kunnen zijn dat het kerkbestuur Smits (I) gevraagd had zijn oordeel te geven over Kühne. Het is ook mogelijk dat Kühne, nadat hij in Mei 1860 was aangesteld Smits bij het kerkbestuur had aanbevolen. Maar het meest waarschijnlijke is wel dat de adviseur, prof. Kluytmans, Smits bij het kerkbestuur had aanbevolen. Kluytmans was in St.-Michielsgestel de leraar van twee zonen van Frans Smits (I) geweest en hij kende Smits ook, omdat Smits in St.-Michielsgestel gewerkt had en Kluytmans adviseur was bij de bouw van het orgel van Schijndel in 1852. Bovendien had Frans Smits (I) in 1858 in Helmond een fraai orgel geleverd voor de kapel van het St.-Aloysiusklooster. In ieder geval bezocht Smits (I) op 25 oktober 1860 Helmond⁸⁹¹ om een plan te maken. Hij stelde voor zichzelf een begroting op, waarop hij ook de arbeidsuren, nodig voor de verschillende werkzaamheden noteerde. Voor zover bekend is dit het enige bewaard gebleven document van F.C. Smits (I) met een dergelijke specificatie. Boven de tweede kolom staat *baas*, het aantal dagen dat Smits er aan zou moeten besteden; boven de derde kolom *knecht*; boven de vierde kolom *werkdagen des baas* met een bedrag eronder als resultaat van het aantal werkdagen x f. 3,50 per dag; in de vijfde kolom *werkdagen des knechts*. f. 1,75 per dag voor de knecht en zijn hulp f. 1,00. In de laatste kolom het totaalbedrag.⁸⁹² Een paar keer heeft Smits bij het optellen 5 cent weggelaten en de post voor de kosten aan de kast, oorspronkelijk f 323,80, veranderde Smits in f 232,80 om zodoende op een mooi eindbedrag uit te komen. Daaronder noteerde Smits (I) een eerste ontwerp van de dispositie voor het bovenmanuaal.⁸⁹³ Op de volgende pagina werkte Smits (I) dit verder uit.⁸⁹⁴ Tenslotte maakte hij op de laatste bladzijde een nieuwe berekening, waarbij hij zijn honorarium van fl. 3,50 per dag terugbracht naar fl. 2,50 en dat van de knecht van fl. 1,75 naar fl. 1. 25. Dit zal het gevolg geweest zijn van het feit dat Smits aanvankelijk zijn berekening maakte in de veronderstelling dat alle werkzaamheden in

⁸⁸⁴ Arnoldus Henricus Kluytmans, geboren 20 september 1820, was professor aan het Klein-seminarie te Sint-Michielsgestel, tevens componist en orgeladviseur in het bisdom 's-Hertogenbosch.

⁸⁸⁵ Geboren in 1786 te Luik.

⁸⁸⁶ PA. Helmond, notulenboek blz. 54.

⁸⁸⁷ PA. Helmond, correspondentieboek, 19 juli 1858, p. 79.

⁸⁸⁸ Geboren 1823 in Kleef.

⁸⁸⁹ PA. Helmond, brief van N. A. Janssen, d. d. 8 mei 1860.

⁸⁹⁰ PA. Helmond.

⁸⁹¹ PA., Aarle-Rixtel.

⁸⁹² SA., B2K1ab.

⁸⁹³ SA., B2K1ab.

⁸⁹⁴ SA., B2K1c.

Helmond verricht zouden worden. Dus voor de baas fl. 2,50 + fl. 1,00 kostgeld, enz. Op deze nieuwe berekening zijn de werkzaamheden in Helmond en Reek gesplitst.⁸⁹⁵

Op 7 februari 1861 vergaderde het kerkbestuur samen met Frans Smits (I) waarvan een verslag in het notulenboek van de parochie is opgenomen.⁸⁹⁶

Kennelijk heeft Smits het kerkbestuur kunnen overtuigen zijn voorstel, om het orgel te veranderen en te voorzien van een rijkbezet pedaal, aan te nemen. In het voorjaar van 1861 diende F.C. Smits (I) zijn definitief plan in.⁸⁹⁷ In het notulenboek van de parochie is de besluitvorming hierover terug te vinden.⁸⁹⁸

In een brief aan zijn zoon Antoon, die toen kapelaan in Nijmegen was, schreef hij over Helmond:

*Morgen gaat mijne kar na Helmond, om het noodorgel met zijne blaasbalken te gaan terug halen [...] Ik ga morgen ook voor een paar dagen na Helmond. Frans [II] heeft het heel werk aangenomen voor f. 3150, te weten het oud manuaal en positief in order brengen, dan een nieuwe windlaaij voor vrij pedaal en een nieuwe windlaaij voor bovenmanuaal met enig nieuw pijpwerk.*⁸⁹⁹

De 61-jarige Frans Smits (I) liet dit werk dus verder aan zijn zoon over. [Mijn zoon] *vetrekt op maandag voor 8 dagen met een nieuwe vrij pedaal en een nieuw bovenmanuaal na Helmond, en zal aldaar moeten blijven tot zeker in november*⁹⁰⁰

Het noodorgel dat Smits tijdelijk in Helmond had geplaatst kreeg een plaats in de kapel van Mariengarde in Aarle-Rixtel.⁹⁰¹

In het najaar van 1862 werd het werk opgeleverd.⁹⁰²

Zoals blijkt uit de correspondentie van F.C. Smits (II) aan het parochiebestuur had hij twee registers aan de kerk geschonken en waren er twee registers bijgeplaatst, die nog niet betaald waren.⁹⁰³ Het kerkbestuur was enigszins verrast maar betaalde de Flûte 8 discant en de Mixtuur van het pedaal. Smits. De Fluit 8 en de Dulciaan 16 van het pedaal bleven dus eigendom van Smits.⁹⁰⁴

Frans Smits (II) en daarna zijn zoon Frans (III) hadden het orgel tot de dood van Frans (III) in 1928 in onderhoud. Behalve voor de gewone stembeurten, gemiddeld een keer per jaar, zijn er in de rekeningboeken van Smits ook posten voor grotere werkzaamheden.⁹⁰⁵ De plaatsing van een windmachine strookt met een aantekening in het notulenboek van de parochie:

*10 februari 1920 Omtrent elektrische windmaking voor het orgel, van welke inrichting de firma Smits in Den Reek aanbidding doet, zal de Z. E. Heer Voorzitter inlichting vragen aan den Heer Blessing*⁹⁰⁶

De laatste stembeurt door Frans Smits (III) vond plaats op 26 mei 1928, enkele maanden voor zijn dood. Naar aanleiding daarvan schreef het kerkbestuur aan zijn broer H.W.J. Smits een brief.⁹⁰⁷

De firma Vermeulen uit Weert nam het onderhoud over, dat zal wel niet op aanraden van Henri Smits gebeurd zijn, gelet op zijn uitspraken over de rol die Vermeulen speelde bij de afbraak van het Reekse orgel. Op uitdrukkelijk verzoek van de organist Jacobs wijzigde Vermeulen het jaar daarop de dispositie:

*1929 12 Oct. Groote Kerk St.-Lamb. Helmond. Voor het leveren en plaatsen van een nieuw register Gamba en nieuwe Voix Celeste 140 – 110 fl. volgens opgave 250, voor het onderhoud en stemmen van het orgel volgens abbonnement 60.*⁹⁰⁸

⁸⁹⁵ SA., B2K1d.

⁸⁹⁶ PA., notulenboek, p. 73.

⁸⁹⁷ PA.

⁸⁹⁸ PA., notulenboek, p. 74.

⁸⁹⁹ SA., H52, z. d., 1861.

⁹⁰⁰ SA., B1C65, brief aan Kupers in Amsterdam d. d. 26 februari 1862.

⁹⁰¹ Zie aldaar en SA., H53b.

⁹⁰² PA., notulenboek, 4 december 1862, p. 82.

⁹⁰³ PA.

⁹⁰⁴ PA.

⁹⁰⁵ SA., H7 en H8

⁹⁰⁶ PA., notulenboek, p. 218.

⁹⁰⁷ SA., H2K2.

Het is niet bekend welke twee registers op het positief hiervoor zijn opgeofferd. De dispositie na deze ingreep is te vinden in het dispositieboek van Vermeulen.⁹⁰⁹ In deze opgave staat, dat het pedaal 17 tonen heeft, dus C-e, of C-f zonder Cis.

In de kwarteeuw die volgde ging het orgel meer en meer gebreken vertonen. In een periode waarin nog veel historische orgels gepneumatiseerd werden kon, dank zij de inspanningen van pastoor B.A.M. Rijken (1904-1985), die de grote waarde van het orgel onderkende, een restauratie in gang gezet worden, waarbij de situatie van 1862 als uitgangspunt werd gekozen. M.A. Vente stelde een belangwekkend historisch rapport samen. De firma Verschuieren kreeg de opdracht en voerde de restauratie uit. Op zondag 6 november 1954 vond de heringebruikname plaats. De verdere wederwaardigheden van dit orgel zijn voldoende beschreven.⁹¹⁰

HELMOND, Kapel van het klooster van de zusters Clarissen (Molenstraat).

Twee maal bezocht Frans Smits (III) het Clarissenklooster:

1921 30 april Helmond Clarissen 3 uur f. 6. -.

En

1923 11 Aug Clarissen Helmond 1d f. 12,-.⁹¹¹

In de kapel van de Clarissen stond een harmonium.

HELVOIRT, R.K. Parochiekerk van Sint Nicolaas.

De oude waterstaatskerk uit 1838 werd in het begin van de twintigste eeuw vervangen door een nieuwe neogotische kerk, ontworpen door de architect Hubert Groenendaal. De officiële ingebruikname vond plaats op 5 oktober 1903. Na enkele jaren plaatste Smits daarin het orgel uit de oude kerk, vervaardigd door François Bernard Loret, over.

1907 23 maart Helvoirt het orgel geplaatst met alle reparatie en verschotten f 325,00.⁹¹²

Tot en met 22 oktober 1926 had Frans Smits (III) dit orgel in onderhoud.

HERNEN, R.K. Parochiekerk van Sint Judocus.

De Neoromaanse kruisbasiliek van de architect P.Th. Stornebrink is in 1893 ingewijd. Het is niet bekend of het orgel, dat W. Rütter in 1856 had vervaardigd meteen in de nieuwe kerk een plaats kreeg. In ieder geval ontving F.C.J. Smits (III) op 21 april 1909 f. 17,50 voor twee en een halve dag werk aan dat orgel.⁹¹³

HERPEN, R.K. Parochiekerk van Sint Sebastianus.

Frans Smits (I) schreef in zijn rekeningboek:⁹¹⁴

Herpen,

1834	20 maart	1 dag, gestemt	f. 2,50
1835	3 sept.	2 halve dagen aan de blaasbalgen gelapt	f. 2,50
		J. Schriks 2 halve dag	f. 1,20
		2 vellen leer a 1,20	f. 2,40
		Lijm, spijkers en latten	f 0,50
1841	oct. 21	voor leer en lijm	f. 1,40.

⁹⁰⁸ GA. Weert, archief Vermeulen, doos 5.

⁹⁰⁹ DB Vermeulen, GA, Weert.

⁹¹⁰ Henk Verhoef, *Het Robustelly-orgel van Helmond*. Helmond, 2011. Ter aanvulling op dit werk van Verhoef betreffende pag. 88, 2^e alinea, zij opgemerkt, dat na herhaalde waarschuwingen door pastoor Rijken aan de organist J. Jacobs over zijn orgelspel - hij registreerde bij voorkeur met alle registertrekkers uit - hij op staande voet werd ontslagen. Waarna Jan Boogaarts in 1954 werd aangesteld als interimorganist. Deze sloot zijn functie af met een groot concert op 1^e Pinksterdag 1955.

⁹¹¹ SA., H7 en H8.

⁹¹² SA., H7.

⁹¹³ SA., H7. Zie ook de Orgelencyclopedie VII, pag. 287.

⁹¹⁴ SA., Bg2.

Het betreft hier zeer waarschijnlijk het oud orgel dat Broekhuizen vermeldde.⁹¹⁵ In het rekeningboek van de meubelmakers gebroeders Smits uit Cuijk komt een post voor:

*in maart [1855] een orgelkast en positief van zacht hout voor de kerk van Herpen f. 400,-*⁹¹⁶

Het betreft hier de kas voor het orgel, die P. van Nistelrooy leverde⁹¹⁷ en waaraan Janus Kuijte in de periode 1874-1880 meerdere werkzaamheden verrichtte.

In verband met de uitbreiding van de oude kerk met een nieuw neogotisch middenschip onder leiding van de architect C.J.H. Franssen, demonteerde Smits (III) het orgel:⁹¹⁸

1907 21 oct. *Herpen afbreken orgel 2 man en 4 dagen* f. 32,00.

Daarvoor ontving Smits in 1908 f. 30,00. Verdere bijzonderheden over de orgelhistorie van Herpen zijn gepubliceerd in het werk over Van Nistelrooy.⁹¹⁹ In 1936 leverde Vermeulen een nieuw instrument.

‘s-HERTOGENBOSCH, Kapel van het Fratershuis (Torenstraat).

Op 7 Juli 1862 vestigden zich drie fraters van de congregatie van Onze-Lieve-Vrouw, Moeder van Barmhartigheid (Fraters C.M.M.) uit Tilburg in het pand van Mej. Magdalena Dymphna Coppens, Torenstraat 5. In 1863 kwamen zij in het bezit van het oude orgeltje uit Nuland, oorspronkelijk afkomstig uit Cromvoirt.⁹²⁰ Na de verbouwing en ingebruikname van een nieuwe kapel werd dit orgel vervangen door het oude orgel van het oxaal van de St.-Jan.⁹²¹

1869 – 16 maart – Nieuw Orgel. Na de middag begon men met het zetten van het vernieuwde kleine orgel uit de St.-Jan, hetwelk het vorig jaar aan onze kapel gegeven en nu op kosten van Mefuffrouw Coppens voor de kapel geschikt gemaakt werd. (Het stond in den St.-Jan op den thans afgebroken Ambo). Het oude orgeltje werd verkocht. Op Sint Jozef [19 maart] werd er bij het lof voor de eerste maal van het nieuwe Orgel gebruik gemaakt.

Dit oude orgel stond in de St.-Jan, vanuit de kerk, gezien geheel rechts op de jubee, de afscheiding tussen het priesterkoor en het schip. Het was vervaardigd door Jan Janz. van Weert en opgeleverd in 1617.⁹²² De overplaatsing en reparatie geschiedde door J. Vollebregt. In deze toestand bleef het orgel ruim tien jaar in gebruik. In het kloosterarchief zijn diverse notities met betrekking tot het onderhoud aan dit orgel te vinden.⁹²³ Het onderhoud blijkt dan in handen te zijn gekomen van F.C. Smits.

Smits noteerde hierover:⁹²⁴

1881	1 april	<i>een nieuw orgel, ontvangen</i>	<i>f. 1300,00.</i>
1882	21 maart fraters	<i>1 dag ontvangen</i>	<i>2,50</i>
1883	27 febr.	<i>1 dag</i>	<i>3,00</i>

Na enige jaren werd het de frater-directeur toch duidelijk dat een reguleur noodzakelijk was en plaatste Gradussen een nieuwe Trompet en een reguleur.⁹²⁵

In het voorjaar van 1895 vond er een verbouwing van de kapel plaats.

⁹¹⁵ Broekhuizen H. 141.

⁹¹⁶ Van Kuilenburg, p. 62. Daar staat het Bisschoppelijk Museum als bron vermeld, maar deze notitie is te vinden in het dossier Herpen in het BA te 's-Hertogenbosch.

⁹¹⁷ Gregoir, pag. 180.

⁹¹⁸ SA.,H7.

⁹¹⁹ Van Kuilenburg en De Mixtuur, 1985, afl. 51, p. 12.

⁹²⁰ KA, Fraters CMM, Tilburg, Kroniek van C Keldermans, Fratershuis 's-Hertogenbosch.

⁹²¹ Ibid.

⁹²² Maarten A. Vente, *Die Brabanter Orgel*, Amsterdam, 1963. p. 113-114.

⁹²³ KA., Fraters CMM, Tilburg.

⁹²⁴ SA.,H7

⁹²⁵ KA., Fraters CMM, Tilburg.

*Het al te grote zangkoor werd ingekort. De verplaatsing, verandering en het in orde brengen van het orgel is tot grote tevredenheid geschied door onze stadgenoot den Heer Ostertag.*⁹²⁶

Uit het kloosterarchief blijkt Vermeulen omstreeks 1900 het onderhoud over had genomen.⁹²⁷

Op verzoek van de organist vond er in 1926 een dispositiewijziging plaats:

In 1926, als er druk gepraat wordt over de nieuwbouw aan de Papenhulst, viert frater Hungerus van Hest zijn zilveren kloosterfeest. Iedereen die hem gekend, of van hem gehoord heeft, weet dat hij geen gemakkelijk maar wel kundig organist was, die het orgel op zijn duimpje kende. Blijkbaar heeft hij als jubileumgeschenk een paar veranderingen aan het orgel gedaan gekregen. De kroniek vermeldt op 2 februari 1926: 't Orgel heeft enige veranderingen ondergaan. De 4-voet Salicet, die versleten was, is weggenomen. De Viola werd omgestemd tot Vox Coeleste en een nieuwe doorlopende Viola de Gamba toegevoegd.

De firma Vermeulen bracht in 1929 het orgel over naar het nieuwe klooster.

's-HERTOGENBOSCH, Kapel van het Fratershuis Papenhulst.

In begin januari 1929 bracht Vermeulen het orgel uit de kapel van het Fratershuis aan de Torenstaat tegenover de St.-Janskathedraal over naar het nieuwe klooster Papenhulst.⁹²⁸

<i>Fratershuis Papenhulst 's Bosch, voor afbreken, vernieuwen, verplaatsen en compléteeren v/h orgel uit de kapel Torenstr. naar de nieuwe kapel Papenhulst. Volgens plan begroting</i>	1160,-
<i>Bijgekomen N' Reg. platen</i>	7,20
<i>Nieuwe frontpijpen</i>	95,-

De post van fl. 7,20 voor nieuwe registerplaten is het gevolg van een dispositiewijziging, die niet omschreven is. Na twee maanden vermeldde de kroniekschrijver:

22 maart. Vandaag was het orgel gereed. We zongen een paar lofzangen. Vermeulen, de orgelbouwer luisterde. 't Geluid is best. De speelaar iets lichter, maar het is en blijft jammer, dat het niet pneumatisch is gemaakt. Die klacht zal nog vaak herhaald worden.

Nadat het oude orgel was gedemonteerd leverde de firma Vermeulen in 1935 een nieuw orgel⁹²⁹ met gebruikmaking van een groot gedeelte van het oude pijpwerk. In het begin van 1951 verving de firma Verschuieren de Trompet 8 voet uit 1886 door een Mixtuur. Op het pedaal werd een Octaafbas 8' toegevoegd en op het tweede manuaal een Sesquialter en een Nachthoorn 2'.

's-HERTOGENBOSCH, R.K. Parochiekerk van Sint Jacob.

De in 1844, door architect Arnoldus van Veggel ontworpen neoclassicistische waterstaatskerk met behoud van het priesterkoor van de oude kerk was op het einde van de negentiende eeuw bouwvallig.⁹³⁰

Het kerkbestuur besloot een nieuwe kerk te bouwen. Het werk werd uitgevoerd onder leiding van de architecten Jos.Th.J. Cuypers en Jan Stuyt. Op 24 juni 1907 droeg de bouwpastoor mgr. C.C. Prinsen de eerste mis op. Reeds voor die tijd had het kerkbestuur Maarschalkerweerd gevraagd een offerte in te dienen voor een nieuw orgel te leveren. Ook Smits was gevraagd een offerte in te dienen. Dat blijkt uit een gedeelte van een concept voor een nieuw orgel voor de St.-Jacobskerk in 's-Hertogenbosch in het archief van Smits.⁹³¹

Pastoor Prinsen was afkomstig uit Aarle-Rixtel en geboren, twee jaar voor dat Frans Smits (I) daar het orgel plaatste. Het is dus zeer waarschijnlijk dat hij het werk van Smits kende. Maar zowel F.C. Smits (II), als ook H.W.J. Smits hadden geen enkele ervaring met het vervaardigen van orgels met een pneumatische tractuur. Het orgel voor de St.-Jacobskerk zou dan Smits' eerste grote orgel geweest zijn, gemaakt met een voor die tijd zeer modern systeem.

⁹²⁶ Ibid.

⁹²⁷ Archief Vermeulen, brief 3-1-1911.

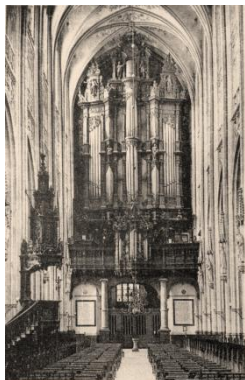
⁹²⁸ GA. Weert, archief Vermeulen, doos 5.

⁹²⁹ DB Vermeule. GA., Weert.

⁹³⁰ Een foto uit 1899 van het interieur met daarop het door A. Graindorge in 1846 geplaatste orgel is gepubliceerd in de Orgelencyclopedie, VIII, p. 35.

⁹³¹ SA.,B2Ma-d, de rest ontbreekt.

‘s-HERTOGENBOSCH, R.K. Kathedraal van Sint Jan.⁹³²

In Maart 1860 ontving F.C. Smits (I) van de deken-plebaan van de St.-Jansbasiliek te 's-Hertogenbosch, G.P. Wilmer (vanaf Mei 1861 bisschop van Haarlem) een uitnodiging om het orgel te herstellen.⁹³³

Mede door de publicaties van M.A. Vente⁹³⁴ kan de geschiedenis van het St-Jansorgel tot ca. 1860 als voldoende bekend geacht worden. Omstreeks 1860 noteerden de gebroeders Franssen de dispositie.⁹³⁵

In de zelfde maand, dat Smits de uitnodiging ontving reisde hij naar Den Bosch om het orgel te bestuderen en een voorlopig plan op te stellen.⁹³⁶

Aan P.J. van Paesschen (1809 -1887)⁹³⁷ stuurde Smits een beknopt eerste voorstel van de uit te voeren werkzaamheden.⁹³⁸ Smits maakte een globaal overzicht van de kosten, waarbij hij tevens het aantal dagen vermeldde, dat de verschillende onderdelen der werkzaamheden zouden duren. Voor een dag rekende Smits f 2,- aan kostgeld.⁹³⁹

Een meer gedetailleerde omschrijving van de werkzaamheden met opgave van kosten is eveneens in het Smits-archief aanwezig. In deze begroting is een alternatief plan opgenomen. Evenals in het hierboven genoemde overzicht is in de tweede kolom het aantal dagen van het noodzakelijk verblijf in den Bosch opgegeven.⁹⁴⁰

Op de kopieën van de begrotingen in het Smits-archief zijn van de verschillende combinatiemogelijkheden meerdere berekeningen gemaakt, maar een aantekening van F.C. Smits (I) geeft inzicht in de uiteindelijke bedragen:⁹⁴¹

Op den 2 April [1860] na S-Bosch verzonden de plannen van het orgel Het eerste gedeelte van het eerste plan opgegeven aan 5250,00 Het tweede gedeelte of het veranderen en splitzen van Bovenmanuaal

	<u>1000,00</u>
f	6250,00
<i>Het tweede plan opgegeven aan</i>	3330,00.

Het kerkbestuur te 's-Hertogenbosch nam geen beslissing maar nodigde de firma Franssen te Horst uit tot het maken van een plan met begroting. Namens de gebr. Franssen en Zonen diende A. Franssen in 1864 een begroting in ad f 4068,00⁹⁴² Uiteindelijk ging de opdracht naar Vollebregt. Op 27 april 1870 werd het contract getekend.⁹⁴³

‘s-HERTOGENBOSCH, R.K. Parochiekerk van Sint Pieter (*St.-Petrus' Banden*)⁹⁴⁴.

De nogal woelige geschiedenis van de Bossche kerken staat uitvoerig beschreven in Schutjes⁹⁴⁵. De parochianen van de St.-Pieter betrokken in 1745 de leegstaande schuurkerk achter de Tolbrug. Door wie en wanneer daarin een orgel geplaatst werd is niet bekend. De laatste dertig jaren van de achttiende eeuw had de

⁹³² Ansichtkaart, uitgave "Deha", 's-Hertogenbosch, ca. 1944

⁹³³ SA., H2L10.

⁹³⁴ M. A. Vente, *Die Brabanter Orgel*, Amsterdam, 1963. p. 183

⁹³⁵ PA., De beschrijving van het orgel door de Gebr. Franssen te Horst, 1864.

⁹³⁶ SA., B2L2.

⁹³⁷ E. A. Melchior, *Wetenschappelijk en Biographisch Woordenboek der Toonkunst*, Schiedam, 1890, p. 506.

⁹³⁸ SA., B2L1.

⁹³⁹ SA., B2L9c.

⁹⁴⁰ SA., B2L8 en 9.

⁹⁴¹ SA., B2L5.

⁹⁴² PA.

⁹⁴³ Ibid.

⁹⁴⁴ Een gedeelte van deze tekst is reeds gepubliceerd in: J. Boogaarts, *De geschiedenis van de orgels in de parochiekerk van Sint Petrus Banden te Oirschot*. Hoestekst van een grammofoonplaat in de serie Brabantse Orgelcultuur, uitgegeven door het Noordbrabants Genootschap te 's-Hertogenbosch, 1980. Eurosound, ES 46. 402.

⁹⁴⁵ Schutjes, IV, pag. I64 e. v.

orgelmaker L. van Eijdonck dit instrument in onderhoud. Naast de verantwoording van de jaarlijkse onderhoudsbeurten komt er in de rekeningboeken een grotere post voor in ⁹⁴⁶

1781, 25 April Aen L. v. Eijdonck 80 - -.

De laatste onderhoudsbeurt, die van Eijdonck uitvoerde vond plaats in 1805: ⁹⁴⁷

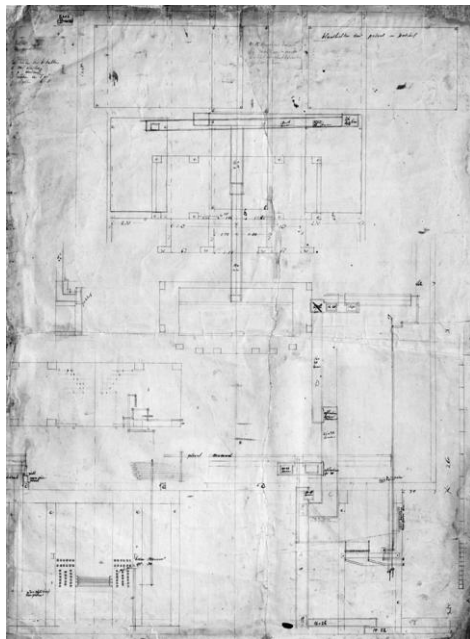
1805 Aen den orgeltrekker voor een stoof 1-2- -,
Aen van Eijdonck voor het stellen van den orgel 10- -,
aen den orgeltrekker voor 2 daagen daaraan geholpe 0-16-,

In 1816 werkten de gebroeders Van Hirtum uit Hilvarenbeek 5 dagen aan het orgel en in 1820 en 1821 voerde de orgelmaker Smits een grote reparatie uit. Nadere gegevens over deze Smits staan er niet vermeld. Het is niet uitgesloten, dat dit Nicolaas Lambertus Smits geweest is, maar het ligt meer voor de hand aan te nemen, dat hiermee de orgelmaker J.C. Schmidt bedoeld is. In datzelfde jaar werkte deze Schmidt namelijk ook nog op andere plaatsen in Den Bosch en omgeving, ⁹⁴⁸ en in 1829:

Aan J. Smits, orgelmaker 24-0-,
aan deszelfs handlanger 5-40-,
aan de blaasbalktrekker 1-10-.

Ook in 1830 staat:

Aan Smits orgelmaker 43-0-0.

In 1832 verrichtte de orgelmaker Franssen een grote restauratie voor f 180-0-0. en deze werkte nogmaals aan het St.-Pieterorgel in 1834. De laatste werkzaamheden aan het oude orgel werden gedaan door van Hirtum uit Hilvarenbeek: ⁹⁴⁹

1840, Aan van Heertum, mr. orgelmaker
f 62,16.

Wat er met dit orgel daarna gebeurde is niet bekend.

In de jaren 1842-1843 bouwde men onder de leiding van de architect J.H. Laffertee een nieuwe kerk. ⁹⁵⁰ Martinus Franciscus de Wijs, jeneverstoker, van 1802-1805 lid van de rekenkamer van Brabant ⁹⁵¹ schonk

f 22. 000,- voor het plaatsen van een nieuw orgel, te laten maken naar het model van het orgel in de kathedraal van de St.-Jan. Een broer van Martinus de Wijs, Franciscus Antonius, was deken van Bortel, en die had F.C. Smits (I) in 1840 opdracht gegeven om daar een orgel te maken, hetwelk Smits naar aller tevredenheid in 1842 voltooide.

's-Hertogenbosch, St.-Pieter. Tekening van de registermechaniek van F.C. Smits (I). Pen, 715x532. (SA., B2N6, oud nummer BXX22).

De opdracht tot het maken van het nieuwe orgel voor de St.-Pieterskerk in 's-Hertogenbosch ging eveneens naar Frans Smits. Tijdens de bouw van de nieuwe kerk ontwierp Smits (I) in het voorjaar 1843 een orgel voor een bedrag van ca. f 15. 000,- waarbij de kosten voor de kast geraamd waren op ca. f 7. 000,-.

Het plan dat Smits daartoe indiende is bewaard gebleven. ⁹⁵² De laatste alinea is later toegevoegd, waarschijnlijk na een bezoek van Frans Smits (I) aan Den Bosch. In ditzelfde boek noteerde Smits hierna allerlei

⁹⁴⁶ PA, St. Pieter inv. nr. 126 Rekeningboek 1773-1860: Uitgaaf van de kerk agter de Tolbrug. Thans BA., dossier St. Pieter.

⁹⁴⁷ ibid.

⁹⁴⁸ zie bijvoorbeeld Bokhoven, Maurik, etc.

⁹⁴⁹ Ibid.

⁹⁵⁰ Kalf, p. 374; Rosenberg, pag. 135.

⁹⁵¹ Bossche Bijdragen, 28, p. 228, 1966.

⁹⁵² SA., H3, p. 38 – 40.

gegevens ter verdere uitwerking van dit grote project. Eerst de afmetingen van de windlade, om de grote van de kast te bepalen, daarna nadere detaillering van het pijpwerk.

Behalve dit uitvoerige document zijn er in het Smits-archief ook nog enkele losse velletjes met aantekeningen, waarvan er een met de samenstelling van de Mixtuur opmerkelijk is.⁹⁵³

Op de tegenwoordig gebruikelijke manier weergegeven:

C:	2 -	1⅓ -	1 -	½
c	2 -	2 -	1 ⅓ -	1
c'	4 -	2⅔ -	2 -	1
c''	4 -	2⅔ -	2 -	2.

Dus met een doorlopende twee-voet. Smits disponeerde op het Manuaal een Quint 3 voet. Dit is uiteindelijk een Quint 3 voet bas geworden, zodat daarmee ook een doorlopende 2⅔ voet verkregen kan worden.

Ook een tekening van de registertractuur is bewaard gebleven.⁹⁵⁴

In een brief aan P. de Bree, kapelaan en rector cantus aan de kathedraal van St.-Jan te 's-Hertogenbosch schreef H.W.J. Smits in 1932 over de oplevering van het St.-Pietersorgel:

*Er is toen een interimorgel geplaatst, dat begin Dec. (1843) in gebruik zal gekomen zijn. Binnenwerk f 15000,-, kast vermoedelijk 7000,- alles geschenk Marinus de Wijs. Opgeleverd einde 46 of begin 47; laatste post is geboekt 6 April 47; de toen nog resteerende f 245 zijn in 1861 afgeschreven. Er staat geschonken! wat dan wel stilzwijgend zal geschied zijn.*⁹⁵⁵

En in een brief aan F. Kooken te Eindhoven:

*St.-Pieter, 's Bosch 1843, monumentaal en kostbaar zowel qua kast als binnenwerk; de grootste frontpijp van zuiver tin weegt 125 pond. Hoe het er thans mee geschapen staat weet ik niet: het onderhoud is jammer genoeg, steeds in andere en diverse en meestal verkeerde handen geweest.*⁹⁵⁶

Afgezien van de onjuistheden in de dispositieopgave van Broekhuizen is zijn vermelding buitengewoon belangrijk, omdat deze, voor zover nu bekend, de enige bron is, waarin sprake is van een transpositieklavier: *Dit orgel heeft iets opmerkenswaardigs, dat het pedaal met het positief kan koppelen, en dat men in één ogenblik het positief en de manualen en zijne stemming een halve toon kan verhogen, om zoo de blaasinstrumenten in stemming gelijk te staan.*

Overigens schreef Broekhuizen dat *met derzelver bouw werd in 1845 aangevangen en voltooid in 1847 door Fance Cormens Smits.*⁹⁵⁷ In het Smits-archief bevindt zich geen enkele aanwijzing over de inrichting van het transpositiesysteem, zelfs geen enkele aanduiding, dat het gemaakt zou zijn. Ook in de restauratieplannen en begrotingen, die andere orgelmakers in latere jaren indienden, wordt nergens gewag gemaakt, van een mogelijkheid om de toonhoogte met een halve toon te veranderen. Omdat Broekhuizen het feit zo nadrukkelijk vermeld heeft, moet wel aangenomen worden dat Smits de transpositiemogelijkheid gemaakt heeft, maar dan zonder dit in de begroting op te nemen en dus waarschijnlijk op eigen kosten.

Het ontwerp en de uitvoering van het orgel is duidelijk geïnspireerd op het orgel van de St.-Jansbasiliek. De frontindeling is nagenoeg gelijk aan die van het St.-Jansorgel, ook de ornamentiek vertoont grote overeenkomsten. De werkindeling en de dispositieomvang is eveneens gelijk, zij het dan dat Smits het Hoofdwerk en Pedaal iets meer accent gaf, en het Bovenwerk met iets minder stemmen bezette.

Tussen de parochie van St.-Jan en St.-Pieter bestond enige rivaliteit, welke vooral zijn oorzaak had in het feit, dat de deken-plebaan, Johannes Hoogaerts, ook na de teruggave van de St.-Janskerk aan de katholieken in 1810, de schuurkerk achter de Tolbrug bleef bedienen. Eerst na zijn dood in 1840 nam de personele unie tussen de St.-Jan en de St.-Pieter een einde. In dat jaar kreeg de St.-Pieter een eigen pastoor, Antonius van den Heuvel, ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw, die in 1842-1843 de huidige Waterstaatskerk liet bouwen.

⁹⁵³ SA., Bxx62/B2N7.

⁹⁵⁴ SA., B2N6 [oud nummer BXX22].

⁹⁵⁵ SA., H167.

⁹⁵⁶ SA., HI81a.

⁹⁵⁷ Broekhuizen H 21, c390.

Het is begrijpelijk, dat de parochianen van de St.-Pieter de zelfde mogelijkheden wilden hebben als die van de St.-Jan. Gelukkig was er een schatrijke parochiaan, die zoals reeds gemeld, f22. 000,- beschikbaar stelde om in de St.-Pieterskerk een gelijkwaardig orgel te plaatsen.

Juist in de vijftiger jaren kampte Smits met veel tegenslag doordat in korte tijd, 1854 tot 1858, vijf familieleden in zijn naaste omgeving stierven.⁹⁵⁸ Vooral de dood van zijn vrouw noodzaakte Smits zijn werk te beperken. Door haar langdurige ziekte moest Frans Smits het nog jonge gezin opvangen. Het kerkbestuur besloot J.J. Vollebregt uit te nodigen het onderhoud op zich te nemen. Vollebregt voerde in 1866 een grote reparatie uit.⁹⁵⁹

De architect J. Bolsius, secretaris van het kerkbestuur van de St.-Pieter ontbood F.C. Smits (II) in 1890 naar 's-Hertogenbosch ter bespreking van een restauratie van het orgel.⁹⁶⁰ Frans Smits diende daarna een plan in.⁹⁶¹

Dit plan kwam niet tot uitvoering. In het rekeningboek van F.C. Smits (II) staat op 12 December 1892 slechts een post van f 16,00. Dit zou betrekking kunnen hebben op een reiskostenvergoeding en het schoonmaken van de twee pijpen, die in bovengenoemde brief zijn vermeld, maar het is ook denkbaar, dat Smits in 1892 nog een stembeurt uitvoerde.

Augustin Ostertag, orgelmaker te 's-Hertogenbosch diende in augustus 1895 een uitvoerig restauratieplan met begroting in. Maar ook dat plan besloot het kerkbestuur niet te laten uitvoeren. In maart 1899 stelde het kerkbestuur zelf een restauratieplan op en nodigde de orgelmakers Franssen te Roermond en Maarschalkerweerd te Utrecht uit daarover een begroting in te dienen. Uiteindelijk gunde men het werk aan de Gebroeders Franssen te Roermond. Een volledige beschrijving van de werkzaamheden, inclusief het contract tussen Antoon Franssen en het kerkbestuur van de St.-Pieterskerk bevinden zich in het parochiearchief.⁹⁶² In het kort samengevat kwamen de werkzaamheden hier op neer: volledig schoonmaken, repareren, intoneren en stemmen; nieuwe bekers voor de Clairon 4 voet; volledig nieuwe klaviatuur en een pneumatische Barkerhefboominstallatie (systeem Cavallé-Coll⁹⁶³); drie reguleurs; reparatie van de tractuur en een zwelkast voor het derde manuaal.

's-Hertogenbosch, St.-Pieterskerk, orgel. (Foto Verschueren).

Op 2 Januari 1900 begon Franssen aan de restauratie. Het oorspronkelijk karakter van het orgel, dat al enigszins aangetast was door het werk van Vollebregt, werd bij deze ingreep van Franssen grotendeels vernield. Vooral de verandering van de oude toonhoogte in de toenmalige, hogere Parijse *diapason normal* had zeer nadelige gevolgen voor het Smits-klankbeeld. De dispositie bleef gelukkig ongewijzigd. Zoals deze in het contract met Franssen is opgenomen is zij gelijk aan de opgave door M.H. van 't Kruijs in 1885,⁹⁶⁴ afgezien van de foutieve opgave door Van 't Kruijs voor wat betreft het aantal koren der mixturen. De dispositie van Franssen geeft niet overal de deling van bas en discant aan.⁹⁶⁵

Het totale bedrag der werkzaamheden beliep f 3150,-.⁹⁶⁶ Het verplaatsen van sommige registers moet dus het werk van Vollebregt geweest zijn. In 1925 namen de orgelmakers H. Breuer & Nass, wonende *Vischmarkt 12 te Roermond* het onderhoud op zich.⁹⁶⁷

⁹⁵⁸ Zie hoofdstuk I en II.

⁹⁵⁹ PA., St. Pieter, thans BA., 's-Hertogenbosch, dossier St. Pieter.

⁹⁶⁰ SA., B2N3ab.

⁹⁶¹ SA., B2N3c.

⁹⁶² Thans BA, 's-Hertogenbosch.

⁹⁶³ Notitie in de dispositieversameling van A. Bouman in het orgelarchief T. den Toom, Hilversum.

⁹⁶⁴ Van 't Kruijs, p. 24.

⁹⁶⁵ Gedeelte van het contract met Antoon Franssen, opgemaakt op 6 September, 1899. BA 's-Hertogenbosch, dossier St. Pieter.

⁹⁶⁶ Ibid.

⁹⁶⁷ een contract met deze orgelmakers, waarop vermeld een omschrijving van de jaarlijks uit te voeren werkzaamheden, bevindt zich in het PA.

Als gevolg van de oorlogshandelingen in 1944 was het instrument onbespeelbaar geworden. In 1946-1947 voerden de orgelmakers Verschueren de herstelwerkzaamheden uit en met Pasen 1947 vond de wederingebruikname plaats.

Door het teruglopen van het aantal parochianen van de St.-Pieterskerk te 's-Hertogenbosch werd het steeds problematischer de parochie in stand te houden. Het orgel, dat eigenlijk al sinds het aanbrengen van de pneumatische hefboomconstructie door Franssen niet meer optimaal gefunctioneerd had, was omstreeks 1965 nagenoeg onbespeelbaar geworden.

Een grote restauratie was dringend noodzakelijk, maar over het voortbestaan van het kerkgebouw bestond zoveel onzekerheid dat restauratieplannen voor het orgel op de lange baan werden geschoven. Ofschoon hij daarna de parochie nog enige jaren bleef waarnemen bedankte in 1968 de eerwaarde heer P. Lücker als pastoor.

Met ingang van 1 Januari 1972 werd de kerk voorgoed gesloten. Onder voorzitterschap van de heer Hans Straatman beijverde zich de *Werkgroep Behoud Smits-orgel in Den Bosch* om de kerk en het orgel voor de ondergang te behoeden. Omdat de onbeheerd staande kerk vaak niet gesloten was, was het mogelijk, dat plunders pijpen en andere onderdelen van het orgel wegroofden. Door een opmerkelijke actie van de Straatman in 1973 werd daaraan een einde gemaakt. Hij nam op zaterdag 30 juni enkele pijpen uit het orgel – de kerk was niet gesloten – en wandelde daarmee door de stad naar het politiebureau, waar hij zich liet verbaliseren wegens diefstal van orgelpijpen.⁹⁶⁸

Toch was het de werkgroep niet mogelijk het orgel voor Den Bosch te behouden. De beperkte mogelijkheden van de overheidsinstanties waren er de oorzaak van dat de firma Verschueren de opdracht kreeg het orgel te demonteren. Dat er zo onzorgvuldig is omgegaan met een zo gave eenheid van kerkgebouw en zijn interieur, waarvan het orgel deel uitmaakte pleit niet voor diegene, die hiervoor de zorg en verantwoordelijkheid droegen. De grote inspanningen van de heer Straatman en de zijnen hebben weliswaar niet kunnen voorkomen dat 's-Hertogenbosch een van de belangwekkendste orgelmonumenten van Nederland armer werd, maar zij hebben er ongetwijfeld toe bijgedragen, dat de waardering voor dit instrument meer algemeen werd en dat daardoor het orgel bleef behouden en in zijn oude glorie kon worden hersteld. Na een grondige restauratie door de firma Verschueren te Heythuysen kreeg dit orgel van Frans Smits (I) een plaats in de St.-Petruskerk te Oirschot.

HEUMEN, R.K. Parochiekerk van Sint Gregorius.

In het rekeningboek van Smits (III) is genoteerd:

1918 3 juli Heumen 1 d[ag] z[onder]. b[ij]hulp]. 3 juli onderzocht f. 10.⁹⁶⁹

HEUSDEN, R.K. Parochiekerk van Sint Catharina.

In 1851 maakten vader en zoon Vollebregt een nieuw orgel voor Heusden⁹⁷⁰ Dit orgel was vanaf 1905 tot 1925 in onderhoud door Smits. Gemiddeld twee keer per jaar stemde Frans Smits (III) dit instrument. Een grote restauratie vond plaats in

1912 23 oct. Heusden schoongemaakt, stemmen en repareren 5½ week f. 380,00.⁹⁷¹

Het orgel werd in 1944 vernield.

HILVERSUM, R.K. Parochiekerk van Sint Vitus.

Nadat de Rooms-katholieken in 1786 een nieuwe kerk hadden gebouwd, plaatste Abraham Meere er, in datzelfde jaar, een orgel in. Een instrument met een manueel en aangehangen pedaal. Het had 11 doorlopende en twee (Bourdon 16 en Carillon) discant registers.⁹⁷² Dit instrument deed dienst tot in 1854. In dat jaar werd

⁹⁶⁸ *Brabants Dagblad en De Volkskrant*, 3 juli 1973; *Dagblad De Tijd*, 4 juli 1973.

⁹⁶⁹ SA., H7.

⁹⁷⁰ Grégoir, p. 209.

⁹⁷¹ SA., H7.

⁹⁷² De dispositieopgave in Broekhuizen, H 44, is nogal chaotisch.

de kerk ingrijpend omgebouwd en vergroot. Dit was de reden dat het kerkbestuur besloot ook een groter orgel te plaatsen. F.C. Smits (I) schreef in 1856 een brief aan het kerkbestuur:⁹⁷³ Op de achterkant van deze kopie heeft Smits de ontwerpdispositie genoteerd.⁹⁷⁴

Het kerkbestuur koos voor een orgel van de Amsterdamse orgelmakers L. van den Brink en Zoon. Deze plaatsten een nieuwe instrument in het najaar van 1859. Tijdens een plechtig lof werd het ingezegend en in gebruik genomen.⁹⁷⁵ Van 't Kruijs vermeldde in 1885 de dispositie.⁹⁷⁶

HOOGELOON, R.K. Parochiekerk van Sint Pancratius.

In 1880 werd Frans Smits (II) te hulp geroepen om het orgel, dat de gebroeders Gradussen in 1871 hadden geplaatst, na te zien:⁹⁷⁷

1880	23 maart	3 dagen ontvangen	f 14,50
------	----------	-------------------	---------

HOOGHE MIERDE, R.K. Parochiekerk van Sint Jan.

In het rekeningboek van F.C. Smits (II) komen twee posten voor met betrekking tot het orgel van Hooge Mierde:

1911	20 oktober	Hoog Mierde 1 dag	f 5,00
1912	25 jan.	Hooge Mierde	f 6,75 (1911) ⁹⁷⁸

In een brief d. d. 16 oktober 1935 schreef Henri Smits aan frater Getulius over Hooge Mierde:⁹⁷⁹

'n Jaar of drie later [ca. 1911] werden wij naar Hooge Mierde geroepen om „naar het orgel te zien”. Daar stond een wonder oud orgeltje, 'n 4 voets werkje van huis uit, doch op tubulaire wijze tot 8' uitgebreid (dus 1 open 8') en toen, zoowat een jaar geleden van Koch Tilburg gekocht. Het was allerellendigst en de organist was tot de ontdekking gekomen dat Koch er absoluut niets van kende: hij danste in den ronde als er op het tubulaire stelsel weer 'ns 'n pijp wilde spreken ! Ik raadde aan het ding in mekare te slaan en op te stoken en maar weer een harmonium te kopen. Het geheel was in Tilburg gekeurd door liefst ... Past. v. Besouwen. Deze zeide me later: gemeend te hebben dat het voor H. Mierde niet zoo nauw kwam en hij ten andere diep medelijden had met Koch en z'n talrijk gezin en straatarm was. (bijzonderheden die mij bereids 1908 bekend waren) Waar hij sinds heen gestorven of gevlogen is weet ik niet.

HORST, R.K. Parochiekerk van Sint Norbertus.

De nieuwe kerk, ontworpen door de architect Hans Koldewij, werd met Kerstmis 1963 in gebruik genomen. Daarin plaatste de firma Verschuieren een orgel met opusnummer 764 dat op 11 september 1969 voor het eerst werd bespeeld. In de offerte van Verschuieren van 16 december 1968 is gedetailleerde informatie over dit instrument te vinden. De laden en een groot gedeelte van het pijpwerk is afkomstig van het orgel van Smits uit De Kwakel.

Met ingang van 30 januari 2011 onttrok bisschop Frans Wierz (1942-) van Roermond de St.-Norbertuskerk aan de eredienst. Het orgel is overgebracht naar het atelier van de firma Verschuieren in Heythuysen.

HUISSELING, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Pastoor W.W. Ruijs kocht in augustus 1806 het oude orgel van de St.-Petrus-Bandenkerk te Oirschot. (Zie aldaar.) De koster-schoolmeester-organist Antoon Smits uit Huisseling plaatste het over. Over de betaling voor deze werkzaamheden ontstond er onenigheid, blijktens een akte van het Vredegerecht te Ravenstein uit 1822.⁹⁸⁰

⁹⁷³ SA., B201a.

⁹⁷⁴ SA., B201b.

⁹⁷⁵ PA., Hilversum.

⁹⁷⁶ Van 't Kruijs, p. 65.

⁹⁷⁷ SA., H7.

⁹⁷⁸ SA., H7.

⁹⁷⁹ SA., H176b.

⁹⁸⁰ BHIC, Toegangsnr. 21, inv. nr. 1598, volgnr. 51.

17. 05. 1822. Antoon Smits schoolonderwijzer te Huisseling, geeft te kennen dat hij dagvaardt de weleerwaarde heer Wilhelmus Wolterus Ruijs RK priester en pastoor te Huisseling ten einde zich te verenigen omtrent de eis te betalen f 303,55 over de jaren 1806, 1807, 1808, 1809 in hoedanigheid als orgelmaker verrichte werkzaamheden in het examineren en afbreken van een orgel in de kerk van Oirschot en opnieuw te plaatsen te Huisseling.

Waarschijnlijk is de dispositie die G.W. Lohman noteerde van dit orgel.⁹⁸¹

In 1845 voorzag P. van Nistelrooy dit instrument met een tweede manuaal.⁹⁸² In de in 1911 nieuwgebouwde kerk naar het ontwerp van de architect C.J.H. Franssen plaatste Bernhard Pels (I) een orgel met kegelladen en een pneumatische tractuur. Van april 1919 tot en met juni 1928 had Smits dit orgel in onderhoud.⁹⁸³

HUISSSEN, Kapel van het Dominicanenklooster.

Vanuit Langenboom stichtten de dominicanen een nieuw klooster te Huissen. Het ontwerp van het gebouw en de kapel voor dit klooster maakte de architect Pierre Cuypers. Op 30 september 1858 kon het klooster worden betrokken en op 7 oktober daarna vond de inwijding plaats. Uit een aantekening in het archief van Smits blijkt dat Frans Smits (I) een offerte indiende.

Later schreef Smits daarbij; *Zoo ik meen aan Huissen vroeger opgegeven.*⁹⁸⁴

Voor zo ver is na te gaan is dit het enige orgel waar Frans Smits (I) een Woudfluit 8 voet disponeerde.

In 1861 verzocht broeder Havekes Frans Smits zijn offerte meer te specificeren.⁹⁸⁵ De door Smits voor zich zelf gemaakte berekening bevindt zich eveneens in het archief.

Het is duidelijk dat Smits de paters in Huissen terwille wou zijn, maar vond dat bij dit orgel een ander pedaal beter op zijn plaats was en gaf daarvan de prijs op als vierde mogelijkheid. Naast deze berekening noteerde Smits een tweede kolom met daarin een overzicht van de kosten van het orgel zonder het pedaal.⁹⁸⁶

De opdracht werd verleend aan de Huissense orgelmaker Theodoor Vermeulen. Dit instrument vernieuwde Maarschalkerweerd in 1886. Na het oorlogsgeweld bouwde de firma Vermeulen in 1947 het orgel om.

⁹⁸¹ Dispositieverzameling G. W. Lohman, gepubliceerd door Gustav Fock in het jubileumnummer van *Het Orgel*, 1960, p. 54.

⁹⁸² Broekhuizen, H 153. Enkele bijzonderheden van dit instrument zijn door W. van Kuilenburg gepubliceerd in *De Mixtuur*, nr. 51, oktober 1885

⁹⁸³ SA., H7&8.

⁹⁸⁴ SA., B2Q1.

⁹⁸⁵ SA., B2Q2.

⁹⁸⁶ SA., B2Q3.

KATWIJK a/d MAAS, R.K. Parochiekerk van Sint Martinus.

In het rekeningboek van Smits staat als uitgavenpost:⁹⁸⁷

1927 25 maart Katwijk

0,75

Het is niet bekend voor welk verschot dit bedrag is uitgegeven. Voor vele werkzaamheden, die Frans Smits (III) in het laatste jaar van zijn leven verrichtte zijn geen rekeningen meer verstuurd.

KEKERDOM, R.K. Parochiekerk van Sint Laurentius.

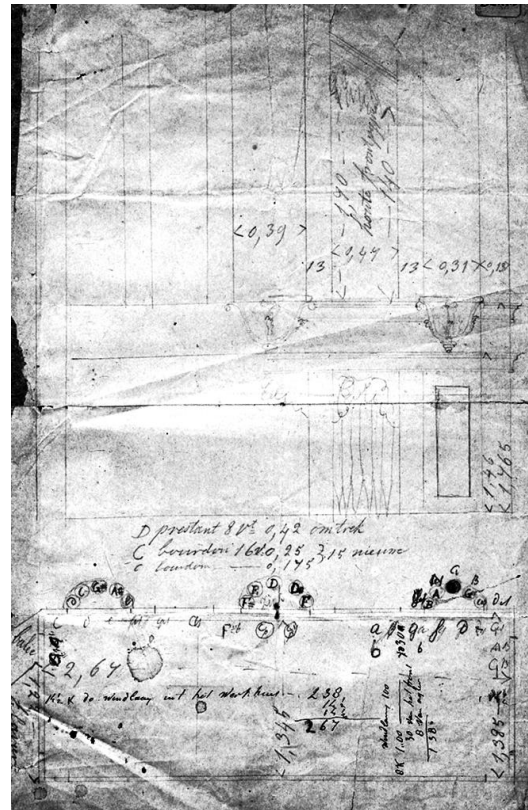

Het gebied van de Ooijpolder en de Millingerwaard was van oudsher Duits bezit. Na de graven van Gelre verwierven de hertogen van Kleve het eigendomsrecht en in de achttiende eeuw werd het Pruisisch bezit. Na de val van Napoleon besloten de grootmachten op het Wener Congres in 1815 deze enclave aan Nederland over te dragen. In 1817 werd Kekerdom een Nederlandse gemeente.

Over het orgel uit de vroeg vijftiende eeuw in de kerk van Kekerdom zijn geen gegevens voorhanden. Broekhuizen vermeldde een balgrestauratie in 1824:⁹⁸⁸

De uitbreiding door A.A. Kuerten gebeurde nadat het kerkgebouw met een travee was uitgebreid en was voorzien van een toren.

Het oude orgel van Kekerdom breidde Smits in 1865 uit met een tweede manuaal. In het Smits archief bevindt zich een voorstel daarvoor.⁹⁸⁹ Daarnaast enige posten met betrekking tot dit werk in zijn rekeningenboek en een dispositieopgave.⁹⁹⁰

Kekerdom, St.-Laurentiuskerk. Tekening van de kas en plattegrond oxaal, F.C. Smits (I). Potlood, 487x520 mm. (SA., B2R1a).

In het Smits-archief bevinden zich ook nog een tekening van de kas met de opstelling van de frontpijpen⁹⁹¹ en een tekening van de balgenstoel.⁹⁹²

Op zaterdag 13 juli 1872 sloeg de bliksem in de toren. Deze brandde geheel uit en daarbij liep het dak van het schip en ook het orgel ernstige schade op. In de rekeningboeken van Smits (II) vinden we diverse posten die daar betrekking op hebben.⁹⁹³

Bij deze herstelwerkzaamheden werden ook de orgelgalerij vergroot, het front van het onderpositief weggenomen en een deel van de ornamentiek in neogotische stijl vernieuwd.

⁹⁸⁷ SA., H8.

⁹⁸⁸ Broekhuizen K 34, c507.

⁹⁸⁹ SA., B2R3a.

⁹⁹⁰ SA, Bg6.

⁹⁹¹ SA., B2R1b.

⁹⁹² SA., B2R4.

⁹⁹³ SA., Bg6.

Hierna werkte J. Winkels aan het orgel, onder meer in 1897 de frontpijpen gefolied en in 1916 een Viola di Gamba 8'geplaatst en Vermeulen uit Weert in leverde in 1938 voor fl. 425,- een nieuwe magazijnbalg en een windmotor. In 1947 voerde Vermeulen een grote restauratie uit als noodzakelijk gevolg van de oorlogsschade.

In 1981-1982 werd zowel het kerkgebouw als het orgel onderhanden genomen. Vermeulen uit Weert restaureerde het orgel en plaatste het weer naar voren als balustrade-orgel, plaatste een nieuw front voor het onderpositief en verving de neogotische toevoegingen. De ingebruikname vond plaats op zondag 22 augustus 1982.

Kekerdon, St.-Laurentiuskerk, orgel. Foto, 1964 (archief J. Boogaarts).

KESSEL, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

De gebroeders J. en A. Franssen uit Horst leverden in 1852 een nieuw orgel.⁹⁹⁴ Nadat Janus Kuijte dit instrument een periode in onderhoud had⁹⁹⁵ werkte Frans Smits (III) eenmaal aan dit instrument.

1921	17 sept	Kessel 1 d[ag]	15,- ⁹⁹⁶
------	---------	----------------	---------------------

Naar aanleiding van de plannen voor een nieuw kerkgebouw werd Smits uitgenodigd om de overplaatsing van het orgel te regelen.⁹⁹⁷

1923	14 sept	Kessel bespreking
------	---------	-------------------

In het voorjaar van 1924 bracht Smits het orgel over naar de nieuwe kerk:⁹⁹⁸

1924	22 April	Kessel	(5,-)
	28 April tot 3 mei	Kessel	(23,60)

De Duitsers bliezen in oktober 1944 de kerk op en daarbij werd het orgel verwoest.

KRANENBURG (Gld.), R.K. Parochiekerk van Sint Antonius van Padua.

Er is een aantekening in het archief van Smits betreffende het orgel te Kranenburg:⁹⁹⁹

1830 aan F.C. Smits debet. 4 mei het orgel opgenomen en niemand thuis gevonden f. 4,00.
Opgenomen wil hier zeggen, dat Frans Smits (I) de gegevens (maten, dispositie, etc.) van het orgel heeft genoteerd.

In 1865 leverde L. van den Brink een nieuw orgel.

⁹⁹⁴ Broekhuizen. K 39.

⁹⁹⁵ Van Kuilenburg, p. 71.

⁹⁹⁶ SA., H7.

⁹⁹⁷ SA., H8.

⁹⁹⁸ SA., H8, uitgaven aan verschotten.

⁹⁹⁹ SA., Bg2.

LAGE ZWALUWE, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes de Doper.

In de periode van 1885 tot 1907 werkte Smits vijf maal aan het orgel in deze kerk. De eerste keer was op 12 juni 1885 en de laatste maal op 18 mei 1907.¹⁰⁰⁰ Het waren kleine reparaties en stembeurten. Over dit instrument zijn verder geen bijzonderheden vermeld, maar het betreft hier zeer waarschijnlijk het oude orgel waarvan Broekhuizen de dispositie noteerde.¹⁰⁰¹

LANGENBOOM, R.K. Parochiekerk van de Heilige Familie.

In 1852 stichtten de paters dominicanen in het gehucht Langenboom, in de gemeente Escharen, een klooster, om daar het landelijk noviciaat onder te brengen. De kloosterkerk zou dan tevens dienst kunnen doen als rectorale hulpkerk voor de bewoners van dit afgelegen gehucht.¹⁰⁰² Reeds in 1858 bleek het klooster te klein voor het aantal studenten en werd het noviciaat overgeplaatst naar een nieuw klooster te Huissen. In Langenboom bleven enkele paters wonen om de parochie te bedienen. In 1867 begon men onder leiding van de architect P.J.H. Cuypers met de bouw van een nieuwe kerk om de kleine en slecht gebouwde kapel te vervangen. In 1869 kon de nieuwe rectorale hulpkerk in gebruik worden genomen.

Voor het eerst is er van een orgel sprake in 1876. In dat jaar plaatste F.C. Smits (II) een orgel, dat in 1847 door Vermeulen uit Weert gemaakt was voor de parochiekerk van Heeswijk. Dit orgel kwam in Heeswijk vrij omdat Smits daar een nieuw orgel plaatste. In het archief van Langenboom staat hierover:

1876. Cum constitutio nostra usum instrumenti organorum, olim eliminati ab ordine nostro praeter Conventum Bononiensem propter reverentiam Beatissimi Patris nostri Dominici, in capitulo Neapoli anno 1515 celebrato permittat ob decorem cultus Dei ob solemnitate divini officii et etiam ad excitandam nostram et populi devotionem, hinc ab initio existentiae nostrae in Conventu nostro dono dederat. Tandem Ecclesia nostra ad magnum fidelium gaudium ditata fuit majori organo. Qoud organum amplificatum a quodam Vermeulen ex Weert anno 1847 pro summa 1800,- florenorum usque ad huc deservit ecclesiae parochiali in Heeswijk. Nod autem consentiente Rev. Adm. Chr. Hyac. Tielens illud emimus a parochia ibi constituto pro summa 300 florenorum. Fideles qui in nostra convenient ecclesia se obligarunt ad contribuendum per unum annum qualibet hebdomade vel 2, vel 3, vel 5 vel 10 vel 25 centes: prout uniuscujusque status id permittebat et sic simul contulerunt florenos. Fratres Wilhelmus et Franciscus Smits fabricatores organorum in Reek hoc nostrum instrumentum organi in nostra ecclesia collocarunt, purgarunt, intonuerunt et renoverunt pro fl. 92,50 ita ut summa summarum hoc totum organum cum omnibus adjacentibus et ceteris sumptibus nobis comtat 450,- circa florenos. Folles ventosi premuntur onere 68 pondo. Dominica Quinquagesimo hujus anni 1876 organum cultui Dei Optim: Maximi solemniter dedicavimus et benediximus hoc modo: cum ante Missam majorem vetus melodium ad huc pulsatum fuisset ad "asperges" cantors simul descenderunt et nobiscum, fratre laico crucem ante ferente, processionaliter progressi sunt ad organum. Cantato psalmo "Laudato Dominum in Sanctis Ejus", Caeterisque precibus benedictionis prescripta in Ceremoniali novo, Suggestum ascendi et habui orationem de significatione et Scopo organi in ecclesiis nostris. Sub fine praedicatione organa dulciter pulsar jam incepta sunt, et finite praedicatione jussu meo noster caesuc organist Christianus Stevens ex Maashees omnes dissolvit registros ita ut omnes voces instrumenti Ecclesiam nostrum percruebuerint. Magna hominum multitudo quae confluxerat hanc solemnitatem adspectatum in admirationem rapiebatur.

Deze tekst is geschreven door pater Lambertus Vincentius Zegers. De toenmalige praeses van het klooster te Langenboom.¹⁰⁰³

Gedurende de daarop volgende jaren had Smits het orgel in onderhoud.¹⁰⁰⁴ In 1892 voerde Smits (II) een grotere reparatie uit. Ook pastoor Zegers schreef hierover in zijn *Chronicon Conventus*¹⁰⁰⁵

In het Smits-archief is hierover slechts een regel te vinden:
1895, 2 December, voor geleverd orgelwerk ontvangen F 1025,00.¹⁰⁰⁶

Uit de rekeningboeken van de Smitsen blijkt, dat zij het orgel tot en met 1923 in onderhoud hadden. Behalve de regelmatige stembeurten, voerden zij in augustus 1906 een grote schoonmaakbeurt uit.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰⁰ SA., H7.

¹⁰⁰¹ Broekhuizen, Z 57.

¹⁰⁰² Schutjes, III, p. 625-627.

¹⁰⁰³ Archief van de paters Dominicanen, Albertinum te Nijmegen: L. V. Zegers o. p., *Chronicon Conventus Smae Familiae dicti St. - Josephsdaal*, p. 63-65.

¹⁰⁰⁴ SA., H7.

¹⁰⁰⁵ Zegers, *Chronicon Conventus*, pag. 212-213.

¹⁰⁰⁶ SA., H7.

Op maandag 10 augustus 1925 voltrok zich boven Oost-Nederland een geweldige stormramp. Daarbij werden vooral de plaatsen Borculo en Langenboom getroffen. De grote neo-byzantijns-gotische kerk, die sinds 1918 niet meer als rectorale hulpkerk dienst deed, maar als parochiekerk, (1000 zitplaatsen) werd daarbij verwoest. Ook het orgel, met het Hoofdwerk uit 1849 en het Positief en vrij Pedaal, van 1895, ging daarbij verloren. Een gedeelte van de kas en het pijpwerk had nog hergebruikt kunnen worden, maar H. Smits ging niet in op het verzoek van de pater Wennekendonk o.p., die te Langenboom pastoor was, om daarvan een modern (pneumatisch!) instrument te maken. Bij de sloop van de restanten van de kerk werd ook het orgel opgeruimd.

LEKKERKERK, Gereformeerde Kerk.

Afkomstig uit Maren in 1944 overgeplaatst door Bernhard Pels uit Alkmaar. Hij verving het tongwerk door een Mixtuur en het strijkregister van het positief door een Fluit 4 vt.

In 1979 werd de gereformeerde kerk vervangen door een nieuw gebouw. Daarvoor leverde de firma Slooff een nieuw orgel. Het oude orgel uit Maren was aanvankelijk bestemd voor de hervormde kerk te Overveen, maar onder advies van Klaas Bolt kreeg het in 1980 een plaats in de hervormde kerk te Nijmegen-Hees.

LEUSDEN (Hamersveld), R.K. Parochiekerk van Sint Joseph.

Naar een ontwerp van de architect C. Kramm werd er te Hamersveld, nu Leusden, een nieuwe kerk gebouwd. Op 8 juni 1841 vond de consecratie plaats.¹⁰⁰⁸ In 1855 verhiel aartsbisschop mgr. J. Zwijssen Leusden tot een zelfstandige parochie. In het archief van Smits is een kopie van een offerte voor een nieuw orgel voor Leusden aanwezig. F.C. Smits (I) stuurde deze aan zijn zoon Anton, toen kapelaan te Utrecht.¹⁰⁰⁹

Zoals gebruikelijk hebben de nummers voor de bedragen betrekking op de mensuren van het pijpwerk. Het bedrag voor de reiskosten ad f. 30,00 was aanvankelijk f. 10,00. Smits heeft dit kennelijk veranderd om op een rond getal van f. 3000,- te komen. Omdat het Pedaal later ingevuld zou kunnen worden heeft Smits daar een extra post voor kostgeld en vervoer aan toegevoegd. Voorts is het goed te bedenken, dat deze offerte nog in 't klad is, min of meer als geheugensteuntje voor hem zelf.

De opdracht ging naar Wilhelm Rütter, die op 29 maart 1860 het contract tekende voor een orgel met 19 registers in een neogotische kas, en het jaar daarop het orgel leverde.¹⁰¹⁰

LEUTH, R.K. Parochiekerk van Sint Remigius.

De eerste vermelding van Leuth¹⁰¹¹ in het Smits-archief dateert van 1865 5 September 2½ dag met Willem met vershot leer vold.

11. 00.

Het ligt voor de hand om aan te nemen, dat F.C. Smits (I) met zijn zoon Willem tijdens de bouw van het nieuwe orgel te Kekerdom, opgeleverd 7 September 1865, naar Leuth ontboden werd om daar het orgel te komen herstellen. Waarschijnlijk heeft hij toen aan het orgel slechts het allernoodzakelijkste gerepareerd. Er bestonden plannen om de kerk te vernieuwen en het orgel te verplaatsen. In het voorjaar van 1869 werkte Frans Smits (I) met zijn zoon Klaas 3 dagen te Leuth om het orgel te demonteren:¹⁰¹²

1869 23 April 3 dagen afgebroken met Klaas

14. 00.

Toen de nieuwe kerk in 1870 voltooid was - de oude toren bleef behouden - ging hij wederom naar Leuth:

1870 20 Juny een reis om te zien of het oude orgel kon geplaatst worden f

18,70.¹⁰¹³

¹⁰⁰⁷ SA., H7 en 8.

¹⁰⁰⁸ PA., Leusden

¹⁰⁰⁹ SA., B2U1.

¹⁰¹⁰ PA., Leusden

¹⁰¹¹ SA., Bg6.

¹⁰¹² SA., Ibid.

¹⁰¹³ SA., Ibid.

In de rekening en verantwoording aan de bisschop over het dienstjaar 1870 staat vermeld: *Het oude orgel is nog niet in de nieuwe kerk geplaatst, derwijl de heer Smits orgelmaker te Reek van oordeel was, dat hij meer zou kosten van arbeidsloon dan hij waard was.*¹⁰¹⁴

Omdat van september 1944 tot mei 1945 het gehele gebied langs de Waal ten oosten van Nijmegen onder water was gezet ging een gedeelte van het parochiearchief verloren. Daarmede zijn ook de gegevens over de herkomst van dit oude orgel verdwenen. Ook het Smits-archief geeft hierover geen uitsluitsel.

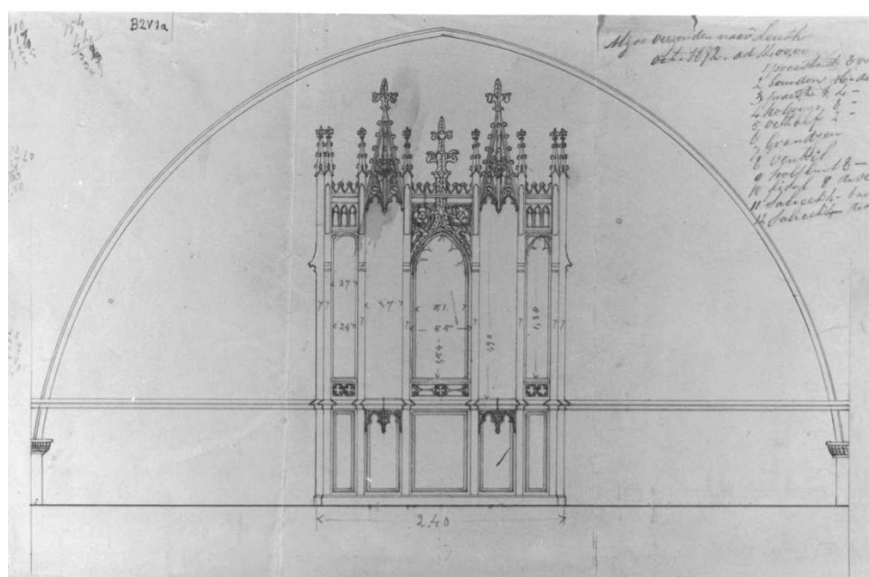
Op vrijdag 27 september 1872 schreef Smits in zijn rekeningboek:¹⁰¹⁵

1872	27 september	Een orgel geplaatst 2 klavieren aangehangen pedaal met kast voor 1400 gulden. Hierop ontvangen	f.	600,-
------	--------------	--	----	-------

Het restant betaalde het kerkbestuur in jaarlijkse termijnen. De laatste op

1876	1 mei	geheel afgerekend	f.	208,00
------	-------	-------------------	----	--------

Een ontwerptekening van het front van het orgel te Leuth bleef in het Smits-archief bewaard.

Leuth, St.-Remigiuskerk. Tekening van het front. Pen, 220x346 mm. (SA., B2V1a).

In de rechterbovenhoek staat informatie over de dispositie vermeldt.

Op de achterzijde van deze tekening staat een ontwerp voor een beeld van de H. Remigius, dat mogelijkwerwijs op het middenveld een plaats kreeg. Een anonieme pentekening toont een vrijwel identiek front van dit orgel. In vergelijking met andere tekeningen uit het Smits-archief zou men deze kunnen toeschrijven aan J. Goossens te 's-Hertogenbosch.

De dispositie van het orgel is, met name in haar verhouding tussen het eerste en tweede klavier en door de registerbezetting van het tweede klavier (positief), een voorbode van de ontwikkeling in latere jaren. Het orgel werd gebouwd met twee manualen op één lade met 108 cancellen en dubbele kleppenkast met daaronder twee boven elkaar liggende wellenborden. De eerste jaren tot en met 1877 verrichtte Frans Smits (II) de onderhoudsbeurten gratis, daarna volgde er nog een beurt:

1879	31 mei	2 dagen f. 5,00 van ouds	f.	12,00. ¹⁰¹⁶	van ouds
------	--------	--------------------------	----	------------------------	----------

heeft betrekking op een verscot uit 1877.

¹⁰¹⁴ PA, Leuth.

¹⁰¹⁵ SA., Bg6

¹⁰¹⁶ SA., H7.

De kerk die pastoor J. Cruijssen van 1869 tot 1871 liet bouwen, werd in 1933/34 vervangen door een nieuwe kerk van architect H.C. van Leur. De firma Bik te Boxmeer bracht het instrument in 1934 naar de nieuwe kerk over¹⁰¹⁷ en plaatste het opzij van het zangkoor tegen de noordmuur van de kerk. In de Tweede Wereldoorlog leed de kerk zware schade en de gedeeltelijke instorting van de toren had tot gevolg, dat het orgel voor een groot deel vernield werd.¹⁰¹⁸ De windvoorziening, het regeerwerk en de windlade konden worden gerestaureerd; bijna het gehele pijpwerk en het neogotische front daarentegen zijn verloren gegaan. De houten pijpen van het viervoetskoor van de Grand Jeu, C-g' werden herplaatst. De geheel van metaal gemaakte Fluit 4 voet, op de C-groot pijp staat *Leuth*, is op een nog onbekende wijze in het orgel van Someren terecht gekomen. Op 14 November 1948 nam men het door de firma L. Verschueren te Heythuysen vernieuwde orgel in gebruik.

In 1993 volgde nog een restauratie door dezelfde firma en daarbij bleef de dispositie ongewijzigd. Het orgel te Heeswijk was enkele maanden voor de dood van F.C. Smits (I) klaar. Of Smits daaraan zelf nog gewerkt heeft, is niet met zekerheid te zeggen, maar het iets vroegere orgel van Leuth is zeker wel van zijn hand en dus waarschijnlijk zijn laatste orgel. Over het karakter van dit instrument tasten we in het duister, daar er geen aantekeningen over pijpmensuren zijn teruggevonden, en het pijpwerk, op 1½ register na, (met daarbij misschien nog de Fluit 4 uit Someren) is vernield.

LIESHOUT, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius.

In september 1862 besloot het kerkbestuur een nieuw orgel aan te schaffen. De gebroeders Franssen uit Horst leverden in 1864 dit orgel, waarvan de kas was vervaardigd door de gebroeders Goossens uit 's-Hertogenbosch. In totaal waren de kosten fl. 3987,00, waarvan 2387 gulden voor het orgel en 1600 voor de kas.¹⁰¹⁹ Vanaf oktober 1902 tot en met november 1924 had Smits dit instrument in onderhoud.¹⁰²⁰

Het kerkbestuur verkocht in 1964 het orgel van Franssen aan het kerkbestuur van de parochie van Sint Nicolaas in Meijel. De firma Verschueren bracht het over.

LITH, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Smits (III) werkte aan het in 1870 door François Loret gebouwde orgel:

1910 12 maart *Lith nieuwe klavieren, stemmen en reparatie* f. 180,00.¹⁰²¹

Daarna verzorgde F.C.J. Smits (III) tot en met 1922 de jaarlijkse stem- en onderhoudsbeurten. In 1919 diende Smits nog een plan in om de positie van de speeltafel te wijzigen en het orgel te restaureren.¹⁰²²

Het plan is niet tot uitvoering gekomen.

¹⁰¹⁷ PA.

¹⁰¹⁸ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Leuth.

¹⁰¹⁹ PA., Lieshout.

¹⁰²⁰ SA., H7&8.

¹⁰²¹ SA., H7.

¹⁰²² PA., Lith. Een kopie bevindt zich in het SA te Utrecht.

MAASBOMMEL, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

De bouwvallige en verminkte kerk, die de Rooms-katholieken in 1799 hadden teruggekregen werd in 1812 gesloopt en opnieuw opgebouwd. In 1847 plaatste P. van Nistelrooy daarin het orgeltje uit Leeuwen,¹⁰²³ waar F.C. Smits (I) een nieuw orgel leverde.

*Op 5 april 1896 legde men den eerste steen van de gothieke kerk, die het volgend jaar den 16 september ingezegend werd.*¹⁰²⁴

Smits bracht het orgel naar de nieuwe kerk over en in september 1901 werkte hij nog twee dagen daaraan.

In 1906 besloot het kerkbestuur in te gaan op een voorstel voor een nieuw orgel dat F.C. Smits (II) had ingediend. Uit de correspondentie tussen pastoor J. Terwindt en F.C. Smits in het najaar van 1906¹⁰²⁵ blijkt dat er aanvankelijk enige misverstanden waren over de prijs en daarmee samenhangend de dispositie. Deze misverstanden waren hoofdzakelijk het gevolg, doordat een zekere pater Cyriacus, optredend als adviseur, beweerde pastoor Terwindt *het mooiste orgel van Maas en Waal te bezorgen* maar niet rekening hield met de realiteit van de financiële situatie van de parochie. Hij probeerde daarbij Gradussen en Smits tegen elkaar uit te spelen, ofschoon pastoor Terwindt in principe reeds had besloten het orgel aan Smits te gunnen. Terwindt was eertijds kapelaan te Reek. Eind december hakte pastoor Terwindt de knoop door en ging de opdracht definitief naar Smits.¹⁰²⁶

F.C. Smits (II) schreef steeds het concept van zijn antwoorden op de opengelaten ruimten van de brieven van pastoor Terwindt. Zij zijn moeilijk leesbaar en uit de vele doorhalingen blijkt, dat het Smits niet gemakkelijk afging om in deze zaak de juiste formulering te vinden. Ook het antwoordconcept op de hierboven geciteerde brief van pastoor Terwindt is met doorhalingen en moeilijk leesbaar en heeft betrekking op de reservering voor een Trompet en de orgelkas.¹⁰²⁷

Smits zou dus het orgel maken met een zelfdragende binnenwerkconstructie, zodat de plaatselijke timmerlieden, de kas voor hun rekening konden nemen. De ornamentiek leverde de schrijnwerker Piet Jansen uit Mill. Voor het oude orgel betaalde Smits f. 200,-. Eerste Paasdag 1908 vond de feestelijke ingebruikname plaats, maar zonder het pijpwerk van de Trompet 8 vt. Dit plaatste Smits reeds in september van dat zelfde jaar op afbetaling. De laatste termijn voldeed het kerkbestuur in september 1914.¹⁰²⁸

Tot en met juli 1927 verzorgde F.C.J. Smits (III) de jaarlijkse stembeurten. In 1952 werd het orgel voorzien van een windmachine.

MAASEIK, Fratershuis van Sint Anna.

In 1864 maakte Smits een orgel voor het weeshuis, later het Doofstommen- en blindeninstituut te Maaseik (B.). Dit instituut, beter bekend onder de naam van het Fratershuis van de Heilige Anna was in 1851 gesticht door de Fraters (CMM) van Tilburg. Het instituut is na 1960 opgeheven en de opleiding voor doofstommen en blinden is naar Hasselt (B.) verplaatst.

In het archief van Smits staat:

*1864 Mazeike fraters, 1 klavier zonder pedaal*¹⁰²⁹

In een financieel overzicht van het St.-Annahuis te Maaseik komt een post voor: *orgel – 1587,30.*¹⁰³⁰ Dit overzicht begint in 1855, maar de nauwkeurige datumaanduiding van de bovenvermelde post ontbreekt. Het is aannemelijk dat dit betrekking heeft op het orgel van F.C. Smits (I). Het Sint-Annahuis moesten de fraters in 1867 gedwongen verlaten. Dit als een gevolg van een eigendomsconflict tussen de gemeente en de bisschop van Luik, dat vanuit de Napoleontische tijd was ontstaan. Op 9 juni (dat was in 1867 Eerste Pinksterdag!)

¹⁰²³ Broekhuizen M 33. Zie ook de *Bossche Bijdragen*, deel 19, 1948-1949, p. 223.

¹⁰²⁴ Schutjes V, pag. 13.

¹⁰²⁵ SA., BgW1-5.

¹⁰²⁶ SA., Bg4W5ab.

¹⁰²⁷ SA., Bg4W5c.

¹⁰²⁸ SA., H7.

¹⁰²⁹ SA., Bg6.

¹⁰³⁰ KA., Fraters CMM, Tilburg. Dossier Maaseik.

werden de fraters er met de deurwaarder uitgezet. De fraters en kinderen vinden een provisorisch onderkomen in een pand aan de Bleumerstraat.

*1868, in de maand October werd ook het orgel, dat na het vertrek uit het weeshuis bij de zusters van Liefde geborgen was, naar Grave gezonden en kregen wij een klein orgel van Grave hier in de kapel in vervanging van de piano, die eerst het orgel hier in de kapel vervangen had.*¹⁰³¹

Smits (I) schreef:

*Mazeike Fraters een klavier zonder pedaal te Grave opgesteld.*¹⁰³²

Dit strookt met:

*1867 het orgel met een van Grave omgeruild en 846,56 toe gekregen*¹⁰³³

Het orgel uit Grave plaatste Smits (I) in Maaseik als een *oud orgel*. Deze aanduiding gebruikte Smits (I) altijd als het om een (tweedehands) orgel van elders betrof. Het archief van Smits geeft hierover verder geen informatie. Ook in het archief van Maaseik zijn over dit instrument geen gegevens gevonden.

MAASEIK, Instituut voor dove en blinde meisjes.

Uit het kloosterarchief: *Op 9 juni 1844 vertrokken de eerste zusters vanuit Tilburg naar Maaseik. In hun klooster werd in juni 1867 het orgel van F.C. Smits (I), afkomstig van het St.-Annahuis in Maaseik geborgen.* (Zie aldaar). In 1870 kochten de zusters een tweede huis te Maaseik en op 22 januari 1889 werd een koopcontract met de bisschop van Luik over de aankoop van het oude kapucijnenklooster getekend. De firma Kerkhoff uit Brussel plaatste daarin een nieuw orgel:

*1898, 6 febr. een nieuw orgel geplaatst en plechtig ingewijd, vóór het Lof, door den HEW Heer Deken [...].*¹⁰³⁴

De zusters uit Tilburg verlieten in 1934 Maaseik. Op 26 april 1934 tekenden zij de overeenkomst van overdracht.

MAASHEES, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

In 1800 kwamen de Katholieken weer in het bezit van hun oude parochiekerk. Nadat de kerk in de jaren 1817-1819 geheel was herbouwd kon op 6 oktober 1819 de kerk worden ingezegend.¹⁰³⁵

Pastoor J.H. de Goey schreef:

*den 12 february 1838 is door den verkoop van 't Bisschops huis te Grave als aandeel voor deeze Parochie 280 guldens in de kerkekas gekomen, voor welke gelden de kerk behoorlijk gerepareerd, gewit en gekleurd is geworden, terwijl de overzijnden 150 gl. voor het orgel zijn verbruikt. Welk orgel overigens door den Weledelen Heer C. S. Bovens aan de kerk is vereerd, nadat vruchteloos, eene collecte door de gemeente, tot daarstelling van dezelve was beproeft. Dit orgel wordt nu ook gratis door denzelven Heer Bovens bespeeld.*¹⁰³⁶

Omstreeks 1885 werd de kerk verbouwd en F.C. Smits (II) bracht het orgel over:

1888 13 april het orgel verplaats, schoongemaakt en gestemd gratis.
*Voor reiskosten ontvangen f. 10,00.*¹⁰³⁷

Tijdens het pastoraat van pastoor L.W. Nass werd in 1897 de kerk van een toren voorzien, waarna Smits de opdracht kreeg een nieuw orgel te leveren.

*1898 Mei 20. Besloten aan de Gebrs. Smits te Reek op te dragen een nieuw orgel te vervaardigen volgens aanbod voor f. 1200,- in zes jaarl. termijnen, zonder rent te voldoen, en de kast, die in dien prijs niet begrepen is, voor circa f. 200,- op te dragen aan A. Korting te Aijen.*¹⁰³⁸

Reeds in november 1898 leverde F.C. Smits (II) het orgel af en behield het tot en met 1910 in onderhoud.

¹⁰³¹ *Cronijck Huis H. Anna, Maaseijck. 13 Juni 1851 tot oct. 1936. p. 50.*

¹⁰³² Bg6.

¹⁰³³ KA., Fraters CMM te Tilburg.

¹⁰³⁴ KA., Zusters van Liefde te Tilburg.

¹⁰³⁵ Schutjes, V, p. 16.

¹⁰³⁶ PA., Maashees, memoriale.

¹⁰³⁷ SA., H7.

¹⁰³⁸ PA., Maashees, memoriale.

In 1932 vond er een ombouw plaats naar het pneumatische systeem door de orgelmaker Vermeulen te Weert. Op 15 oktober 1944 bliezen de Duitsers de kerk op. Daarbij ging het orgel verloren.

MACHAREN, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus Banden.¹⁰³⁹

Bijna dertig jaar na de restauratie van de middeleeuwse kerk in 1832 besloot het kerkbestuur deze te vervangen. De architect H.J. van Tulder kreeg de opdracht en bouwde tegen de oude, verhoogde toren, een nieuwe kerk. Deze werd in 1862 in gebruik genomen. Het oude orgel van Matthijs van Deventer uit 1736¹⁰⁴⁰ was voordien gedemonteerd en opgeslagen.

Voor de demontage noteerde Smits (I) de dispositie.¹⁰⁴¹ In het manuscript Broekhuysen is de Prestant 8 voet discant vergeten.¹⁰⁴²

Deze notitie maakte Smits naar aanleiding van het verzoek van het kerkbestuur om een offerte in te dienen voor een nieuw orgel, eventueel met gebruikmaking van delen van het bestaande orgel. Ook de orgelmakers Van Nistelrooy en Franssen dienden een offerte in, maar men gunde het werk aan Frans Smits. In zijn offerte van 1862 aan Macharen gaf Smits een drietal mogelijkheden op. Daarna, op het eind van 1863 en in het begin van 1864 diende hij nog eens twee begrotingen in. Een daarvan voor een volledig nieuw werk, het oude orgel van Macharen zou dan na restauratie en voltooiing geplaatst worden in het Seminarie te Haaren, en de andere begroting voor een instrument, waarin het oude orgel als onderpositief volledig zou worden gehandhaafd. Het kerkbestuur van Macharen koos voor de laatste oplossing.

Een kopie van deze begroting is in het Smits-archief bewaard gebleven.¹⁰⁴³

Ook de tekeningen van de opbouw bevinden zich in het Smits-archief.¹⁰⁴⁴ Het oorspronkelijk orgel van Van Deventer plaatste Smits omgekeerd in de onderkas als onderpositief. Met een kleine nevenlade vergrootte hij de omvang met vijf tonen tot f '''. De open plaats op de lade vulde Smits in met een Euphone 8 voet, bas en discant. Een gedeelte van het pijpwerk van de Prestant 8 voet discant van Van Deventer gebruikte Smits voor de Salicet 8 voet discant. De Sesquialter noemde Smits Cornet en de Octaaf 2 voet Piccolo 2. Op de min of meer gesloten onderkas plaatste Smits het hoofdwerk, met een front dat duidelijk afgeleid is van het orgel van Overlangel.

Het werk werd in gedeelten uitgevoerd: in 1864 maakte J. Peskens uit Oss de nieuwe onderkast voor f 168,75 en Smits plaatste daarin het oude, gerestaureerde orgel voor f 251,92.

Waarschijnlijk in oktober 1864 kon het orgel weer bespeeld worden. In 1865 begon Peskens met het opbouwen van de bovenkast, daarvoor ontving hij van het kerkbestuur f 396,-. In 1866 voltooide Smits het gehele werk.¹⁰⁴⁵

In totaal betaalde het kerkbestuur f 2561,67 voor het orgel.

Tot en met juli 1874 had Smits het orgel in onderhoud, daarna volgde door Kuijter een schoonmaakbeurt in april 1883.¹⁰⁴⁶

Macharen, St.-Petrus-Bandenkerk. Foto 1965.(Archief J. Boogaarts).

¹⁰³⁹ Een gedeelte van deze tekst is reeds gepubliceerd in: J. Boogaarts, *Het orgel in de parochiekerk van St.-Petrus-Banden te Macharen*. Hoestekst van een grammofoonplaat in de serie Brabantse Orgelcultuur, uitgegeven door het Noordbrabants Genootschap te 's-Hertogenbosch, 1984. Eurosound Es 46. 701.

¹⁰⁴⁰ PA., Macharen: 1736, *orgel in Nijmegen opgehaald*.

¹⁰⁴¹ PA., Macharen, Notitie van F. C. Smits (I).

¹⁰⁴² Broekhuysen, M 72.

¹⁰⁴³ SA., B2X4a.

¹⁰⁴⁴ SA., B2X2ab.

¹⁰⁴⁵ PA. Macharen

¹⁰⁴⁶ *De Mixtuur* 51, pag. 13.

In 1903 klopte het kerkbestuur weer bij Smits aan. De zonen van F.C. Smits (II) waren een halve maand met het orgel bezig:

1903	21 maart	14 dagen	f	164,50.	¹⁰⁴⁷
------	----------	----------	---	---------	-----------------

Tot 1925 behield de derde generatie Smits het onderhoud, waaronder een grote schoonmaakbeurt gedurende 5 dagen in juli 1916 voor een bedrag van f. 57,-¹⁰⁴⁸

Het orgel van Macharen is de laatste honderd jaren ongewijzigd bewaard gebleven en als zodanig behoort dit instrument tot de gelukkige uitzonderingen.

In het voorjaar van 1970 voerde de firma Vermeulen te Weert een restauratie uit. Dit was vooral noodzakelijk omdat het houtwerk veel geleden had van de verwarming en omdat sommige delen door houtworm waren aangetast.

MALDEN, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

*De oude parochiekerk van Malden verkeerde in een vervallen toestand en reeds in 1741 werd daarin geen dienst meer verricht, welligt aan gemis van hervormden. Dit haveloos gebouw kregen de katholieken in 1795 terug.*¹⁰⁴⁹

De restauratie duurde vier jaar. Op 18 mei 1799 kon de kerk in gebruik genomen worden. In de archieven is nergens sprake van een orgel. Ook niet bij de tweede restauratie en uitbreiding van de kerk, die pastoor J.P. Stammen in 1836 realiseerde. Onder zijn pastoraat leverde F.C. Smits (I) in 1852 een orgel met twee manualen en een aangehangen pedaal. In het archief van Smits zijn helaas geen dispositie of verdere bijzonderheden aanwezig.

In een rekeningboek van de schrijnwerker Smits te Cuijk is vermeld: *Sept 1853, Malden reparatie aan orgelkast, 2 serafijnen f. 77,-*¹⁰⁵⁰ Dit geeft de indruk, dat Frans Smits (I) voor het orgel van Malden een reeds bestaande orgelkas gebruikte. Volgens een mededeling van pastoor Th. Sip zijn er in het parochie-archief geen gegevens van het orgel van Smits.

In het rekeningboek van Frans Smits (I) komen later nog twee posten voor:

1866	January	schoongemaakt met knecht 5 dagen, voldaan	f.	20,00.	
1872	16 Juny	schoongemaakt 9 dagen, voldaan	f.	22,50.	¹⁰⁵¹

Kuijter was in 1887 in Malden en noteerde enkele maten van de ventielen en windkast.¹⁰⁵²

In 1904 bouwde de firma Bik uit Boxmeer het orgel om naar het pneumatische kegellade systeem. De totale kosten bedroegen fl. 1200,-¹⁰⁵³

De dispositie na de ombouw was:¹⁰⁵⁴

Manuaal C-f'' *Pedaal aangehangen.*

<i>Prestant</i>	8 vt
<i>Viola</i>	8 vt
<i>Voix Salicionaal</i>	8 vt vanaf c
<i>Bourdon</i>	8 vt
<i>Prestant</i>	4 vt
<i>Fluit</i>	4 vt
<i>Octaaf</i>	2 vt
<i>Hobo</i>	8 vt

Het register *Voix Salicionaal* is misschien bedoeld als Voix Célèste 8 vt vanaf c en Salicionaal 8 vt.

¹⁰⁴⁷ SA., H7.

¹⁰⁴⁸ Ibid.

¹⁰⁴⁹ Schutjes V, p. 30.

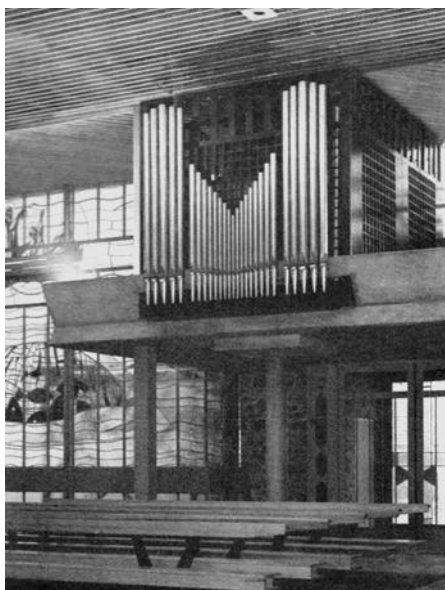
¹⁰⁵⁰ Waar het boek zich nu bevindt is onbekend.

¹⁰⁵¹ SA., H7.

¹⁰⁵² *De Mixtuur*, 51, p. 13.

¹⁰⁵³ PA., Malden.

¹⁰⁵⁴ Opgave van Th. Jacobs, correspondent van *De Gelderlander*, uit Malden in een brief van 25 augustus 1966 aan J. Boogaarts. Archief J. Boogaarts.

Onder leiding van de architect Jos Bijnen kwam in 1960 een nieuw kerkgebouw tot stand. Verschueren plaatste in april van dat jaar daarin een nieuw orgel naar het electro-pneumatisch systeem, opus 503 met als dispositie:

Verschueren voltooide dit instrument met twee registers op het pedaal en een tweede manuaal als opus 866 in 1972.

Daarbij verhuisde de Hobo 8' naar het tweede manuaal en plaatste Verschueren een van elders afkomstige Trompet 8' op het hoofdwerk. De chromatische positieflade met zes registers was afkomstig van het Smits orgel.

In 1990 plaatste de Gerrit Klop een nieuw orgel. Na enige omzwervingen kreeg het oude pijpwerk van Smits een plaats in het orgel van Smits in Deurne. In de hoeden van de pijpen zaten papierstroken uit een notulenboek van F.C. Smits (I).¹⁰⁵⁵

Malden, St.-Antonius-Abtkerk, orgel (ansichtkaart).

MAREN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Leonard van Nistelrooij plaatste in 1874 te Maren een orgel. Daarvoor gebruikte hij een kas, blijkens een inscriptie, die in 1848 gemaakt was door W. van Brien en uit Reek, en een lade van F.C. Smits (I).¹⁰⁵⁶ Het grootste gedeelte van het pijpwerk was afkomstig uit het oude orgel van Lith, waar François Loret in 1870 een nieuw orgel had geleverd. In hoeverre er nog pijpwerk uit het Bremser orgel, afkomstig uit Rétië aanwezig was, is niet bekend. In het aantekeningboek van Van Nistelrooij is een notitie betreffende dit orgel te vinden.¹⁰⁵⁷ Adrianus Kuijter noteerde de dispositie.¹⁰⁵⁸

Het orgel van Maren kreeg in 1904 een plaats in de nieuw gebouwde kerk. Uit een aantekening aan de binnenzijde van de kas blijkt dat een zekere A. Kuyk hier werkte:

A. Kuyk, Grave, 1906 rep aan pijpen.

Daarna had F.C.J. Smits (III) dit instrument van oktober 1908 tot november 1920 in onderhoud.¹⁰⁵⁹ In het archief van Smits zijn verder geen gegevens aanwezig. De firma Pels plaatste dit orgel in 1944 over naar de gereformeerde kerk te Lekkerkerk.

De dispositie is vermoedelijk rond 1874 gewijzigd met onder meer een de toevoeging van een Bourdon 16 vt en een Prestant 8 vt op de plaats van de Viola di Gamba 8 vt, die waarschijnlijk naar het positief verhuisde.

In de nieuw gebouwde kerk van Maren-Kessel leverde de firma Verschueren in 1952 een nieuw orgel met opusnummer 252.

¹⁰⁵⁵ Verzameld door N. van Duren, Ravenstein en afgestaan aan het orgelarchief van de Universiteit van Utrecht.

¹⁰⁵⁶ Zie Hervormde kerk te Nijmegen-Hees.

¹⁰⁵⁷ Stadsarchief Oss, notitieboek Van Nistelrooy – Kuijter 1851-1885.

¹⁰⁵⁸ Van Kuilenburg, p. 80.

¹⁰⁵⁹ SA., H7.

MARIAHOUT, R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw van Lourdes.

Het orgel, dat F.C. Smits (I) in 1866 maakte voor de St.-Trudokerk te Eindhoven-Strijp kwam, nadat het vandaar ruim tien jaar in de St.-Antoniuskerk, de zogenoemde Steentjeskerk, in Eindhoven had gestaan in het bezit van de pas opgerichte parochie van Mariahout. De firma Verschueren plaatste het in 1933 in de nieuwe kerk, ontworpen door de architect Ph. Donders, op de koortribune. Om voldoende ruimte voor het zangkoor te behouden werd het aan de noordzijde tegen het trapgat opgesteld.

Mariahout, Onze-Lieve-Vrouwe-kerk, orgel. Situatie 1933-1985.

De firma Gebr. Vermeulen voerde in 1985 een restauratie uit, plaatste het orgel in de balustrade, verving het register uit 1923 door een nieuwe Trompet 8 vt en herstelde daarmee de oorspronkelijke dispositie.

MAURIK, R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouwe ten Hemelopneming.

Volgens het manuscript Broekhuizen zou het orgel van Maurik, afkomstig uit Engelen, gemaakt zijn door F.C. Smits (I). In het archief van Smits zijn geen gegevens noch over Maurik, noch over Engelen. In meer gevallen heeft Broekhuizen F.C. Smits verwisseld met J.C. Schmidt, of J.J. Schmitz. Waarschijnlijk ook hier. J.C. Schmidt woonde enige tijd in 's-Hertogenbosch.¹⁰⁶⁰

MEGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius.

Evenals in het Land van Ravenstein was er ook in het Graafschap Megen vrijheid van godsdienst.

De kerk bezat een orgel, maar er zijn geen gegevens bewaard gebleven. Broekhuizen heeft een dispositie opgenomen.¹⁰⁶¹ In het archief van Smits zijn enkele reparaties vermeld.¹⁰⁶²

In 1854 – 1855 werkte Frans Smits wederom aan het orgel van Megen.¹⁰⁶³ Uit het overzicht dat Smits maakte van de kosten blijkt dat hij fl. 40,00 teruggaf voor het oude materiaal. Er zijn geen gegevens of dit elders geplaatst is. Hieruit blijkt dat Cis-groot op de oude windlade ontbrak.

Op een overzicht, gemaakt door F.C. Smits (I) van de door hem gemaakte orgels staat:

*Megen de oude pijpen gebruikt 1855*¹⁰⁶⁴

En voorts noteerde A. Bouman gegevens, die hij Van H.W.J. Smits kreeg:

*Megen, 1855 nieuwe lade, klavieren, balg, Holp 8 pos., cis voor Holp 8, Fl 4, O 2.*¹⁰⁶⁵

In het memoriaal van de parochie schreef pastoor Van Amstel hierover:

*In 1854 hebben wij het orgel geheel door den Heer F.C. Smits te Reek doen vernieuwen, en heeft gekost f 540,=: zooals te zien is uit de kwitantien en Rekeningen van 1854 4n 1855.*¹⁰⁶⁶

Enkele jaren later plaatste Smits de nog ontbrekende Trompet 8 voet: *In 1858 is door F.C. Smits te Reek een nieuw trompet op ons orgel geleverd en heeft gekost f 165,=. J. van Amstel, pastoor.*¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶⁰ Zie ook Broekhuizen, M 52, c604.

¹⁰⁶¹ Broekhuizen, M 34, c593.

¹⁰⁶² SA., Bg2.

¹⁰⁶³ SA., B2Y1.

¹⁰⁶⁴ SA., Bg133.

¹⁰⁶⁵ SA., B67.

¹⁰⁶⁶ PA., Memoriaal, p. 4.

Na tien jaar werkte Smits weer in Megen:

1866 12 december 1 dag gratis.¹⁰⁶⁸

En in 1872 is er een post die waarschijnlijk betrekking heeft op de demontage in verband met de bouw van een nieuwe kerk:

1872 17 september 2 dagen met verschot aan reis en verblijf f. 11,00.¹⁰⁶⁹

Op zondag den 22 september 1872 had de pastoor het genoegen dezelve [de nieuwe parochiekerk] in te zegenen en daarin het eerste H. Misoffer op te dragen.¹⁰⁷⁰ De kerk was gebouwd onder toezicht van de architect H.C. Dobbe van Pelt uit Den Bosch.¹⁰⁷¹

Frans Smits (II) plaatste het orgel over:

1873 1 april 7 dagen met 2 man het orgel geplaatst, vold. f. 51,00.¹⁰⁷²

In 1879 vervingen de gebroeders Gradussen uit Winssen dit instrument door een groter nieuw orgel.¹⁰⁷³

Het orgel van Gradussen had Smits van 1896 tot 1919 in onderhoud.¹⁰⁷⁴ De firma Vermeulen te Weert werkte in 1940 en 1958 aan het orgel en voerde in 1995 een grote restauratie uit.¹⁰⁷⁵

MIDDELAAR, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus en Sinte Brigida.¹⁰⁷⁶

Enkele malen werkte F.C. Smits (I) aan het door Tits¹⁰⁷⁷ gemaakte orgel.

MILHEEZE, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

*De oude kapel, den H. Antonius abt ter eere,*¹⁰⁷⁸ werd door de protestanten genaast, raakte in verval en werd geheel onbruikbaar door de storm van 9 november 1800. De inwoners van Milheeze gingen in Bakel ter kerke, totdat men, onder leiding van Petrus Wilmer¹⁰⁷⁹ in 1844 besloot men een nieuw kerk te bouwen, die den 4 december 1845 te eere van den H. Willibrordus door den deken van Helmond is ingezegend.¹⁰⁸⁰

Op verzoek van pastoor Th. Scheutjens stuurde F.C. Smits (I) In december 1854 een offerte naar Milheeze voor een nieuw orgel.

In het archief van Smits bevindt zich daarvan een kopie.¹⁰⁸¹ Het bedrag voor de Prestant 8 voet ad f. 350 is door Smits veranderd in f. 330, het bedrag ad f. 1870 in f. 1850 en het totaalbedrag van 2320 naar 2300. De bedragen in de tweede kolom hebben betrekking op de registers die vooreerst weggelaten zouden kunnen worden.

De offerte van Smits, die zich in het parochie-archief bevindt, wijkt daar enigszins vanaf.¹⁰⁸² Opmerkelijk is de aantekening: *twe vierkant opgaande blaasbalken*. In deze periode maakte Smits gewoonlijk een balgenstoel met

¹⁰⁶⁷ PA., Memoriale, pag. 8.

¹⁰⁶⁸ SA., Bg6.

¹⁰⁶⁹ Ibid.

¹⁰⁷⁰ Schutjes V, pag. 54.

¹⁰⁷¹ Op. cit.

¹⁰⁷² SA., Bg6.)

¹⁰⁷³ PA., Memoriale, pag. 32.

¹⁰⁷⁴ SA., H7.

¹⁰⁷⁵ Bijzonderheden zijn vermeld in de Orgelencyclopedie, XI, p. 86.

¹⁰⁷⁶ SA., Bg2.

¹⁰⁷⁷ Broekhuyzen, M 75, M 81. Foto op p. 1063.

¹⁰⁷⁸ Schutjes, V, p. 108.

¹⁰⁷⁹ Broer van de bisschop van Haarlem.

¹⁰⁸⁰ Op. cit.

¹⁰⁸¹ SA., H3.

¹⁰⁸² PA., Milheeze.

spaanbalgen. Ook in deze periode vervaardigde Smits (I) de bekens van de tongwerken soms van zink. Het betreft hier het zogenoemde *oude zink*. (zie ook Overlangel).

De lengtematen van de frontpijpen noteerde Smits (I) op een los papiertje.¹⁰⁸³ Het is opmerkelijk dat Smits voor dit orgel een overzicht maakte van de lengte van de pijpen en van de labiumlijn. Dit deed hij gewoonlijk alleen als hij een nieuw orgelwerk in een bestaande kas maakte. Daarover zijn voor het orgel van Milheeze geen gegevens gevonden. Het vijfdelige front bezat twee grote zijtorens en een lagere middentoren en vertoonde dus enige gelijkenis met het front van het orgel van Neerloon.

In een ontwerp voor een brief aan J.C.F. Weber te 's-Hertogenbosch (Grégoir), d. d. 18-6-1864 schreef F.C. Smits (I): *Milheeze 18 reg. met Bourdon 16*.¹⁰⁸⁴ Zoals Smits later schreef *naar oude zede 18 registers* betekent 18 registerknoppen.

Tot en met 1883 had Smits het orgel in onderhoud met daarbij een grote schoonmaak in 1881¹⁰⁸⁵

In 1897 plaatsten de gebroeders Gradussen het orgel van Smits in een nieuwe kas en zij wijzigden de dispositie.

Milheeze, St.-Willibrorduskerk. Oude balustrade. (Foto J. Boogaarts, 1962).

De nieuwe kas werd verhoogd tegen de torenmuur geplaatst om voor het zangkoor meer plaats te hebben.

Na de restauratie en uitbreiding van de kerk in 1963-1964, onder leiding van de architect Jan de Jong uit Schaijk, waarbij de rijk versierde balustrade werd vervangen door een, naar de opvattingen van de Bossche School, rechte houten planken opstand, restaureerde de firma Vermeulen uit Weert het orgel.¹⁰⁸⁶

In 1995 herstelde Frans Vermeulen het orgel en vernieuwde enkele registerplaatjes.

MILL, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

In 1800 kwamen de katholieken van Mill weer in het bezit van hun oude parochiekerk. Dit gebouw was echter ernstig vervallen en nadat in 1823 de toren was ingestort besloot men in 1824 de oude kerk te slopen en een nieuwe kerk met toren te bouwen. Intussen gebruikte men weer de oude schuurkerk, waarin Klaas Smits in 1825 een nieuw orgel plaatste.

De door zowel Seidel als ook door Broekhuizen opgegeven Fluit 4 vt, Larigot 1½ vt en de Trompet 8 vt waren in 1825 waarschijnlijk nog niet aanwezig.¹⁰⁸⁷

Gelet op de pijpopstelling van de oude lade bezat dit orgel een vijfdelig front met de grootste torens aan de buitenzijde met elk 7 pijpen, gelijkend op het front van het orgel in Neerloon.

Dit instrument bracht Smits in 1831, na de voltooiing van de nieuwe kerk over. Waarschijnlijk is dit het laatste werk wat Klaas heeft verricht. Het onderhoud wordt daarna door Frans Smits (I) uitgevoerd blijkens diverse posten in diens rekeningboek.¹⁰⁸⁸ Klaas overleed op 19 oktober van dat jaar.

¹⁰⁸³ SA., B2Z1a.

¹⁰⁸⁴ SA., H250.

¹⁰⁸⁵ SA., H7.

¹⁰⁸⁶ GA., Weert.

¹⁰⁸⁷ Seidel en Broekhuizen M 70.

¹⁰⁸⁸ SA., Bg2.

Volgens Broekhuysen bezat het orgel een nog niet ingevuld positief. In zijn manuscript staat onduidelijk met potlood geschreven: *doch nog niet gemaakt*¹⁰⁸⁹

Uit de rekeningen blijkt dat Smits (II) op een later moment het manuaal en de blaasbalgen verving.¹⁰⁹⁰

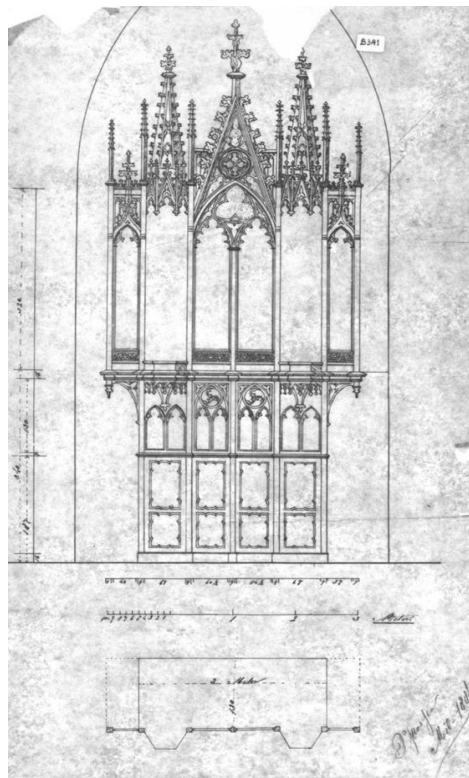
In de jaren 1877-1878 kwam een nieuwe kerk tot stand, gebouwd in een neogotische stijl naar een ontwerp van de architect van C. van Dijk.¹⁰⁹¹ De eerste vijf jaren werd het oude orgel gebruikt, maar in 1884 leverde Smits (II) een nieuw orgel, met gebruikmaking van delen van het oude.¹⁰⁹²

De orgelkas in neogotische stijl werd vervaardigd door Piet Janssen uit Mill.

De windladen en het grootste gedeelte van het pijpwerk van Klaas Smits uit 1825 werden in het nieuwe orgel opgenomen.

Op de tweede zondag in juli 1884 vond blijkens een verslaglegging de ingebruikname plaats.¹⁰⁹³

De eerste stembeurt volgde in
1884 22 december 2 dagen gratis¹⁰⁹⁴

Mill, St.-Willibrorduskerk. Tekening van de kas, front en plattegrond, P. Janssen, 1884. Pentekening op transparant, 610x329 mm. (SA., B3A).

En daarna bleef het orgel tot de dood van Frans (III) in onderhoud bij Smits. Gedurende deze periode zijn twee opvallende posten in het rekeningboek vermeld:

1901	4 januari het werk afgeleverd vrij pedaal enz. , enz.	1790,00.	enz. , enz.
------	---	----------	-------------

Deze post heeft betrekking op een nieuw pedaalklavier met de daarbij behorende mechaniek en op de uitbreiding met de koppelingen, uitgevoerd als voettreden voor Pedaal + Manuaal en Pedaal + Positief. Ook de Tongwerken, Mixtuur en Quint konden met een trede worden uitgeschakeld. Voorts een nieuwe Violoncello 8 vt en Violine 4 vt. De oude toonhoogte van a'= ca. 409 Hz werd verhoogd naar a'= ca. 433 Hz. Klaarblijkelijk voldeed de Bazuin 16 vt niet helemaal en werden de kelen in 1913 beleerd.¹⁰⁹⁵

Op 12 november 1927 werkte Frans Smits (III) voor het laatst in Mill. In Juni van het jaar daarop overleed hij. De firma Vermeulen uit Weert voerde in 1962 een grote restauratie uit, waarbij ook de dispositie een wijziging onderging.

Van het huidige pijpwerk is nog een gedeelte van het oude pijpwerk van Klaas Smits uit 1825 aanwezig. Het heeft geen tooninscripties en bij enkele pijpen (sporen van labia) is te zien dat Klaas de pijpen heeft gemaakt van het metaal van eerder gemaakt pijpwerk.

¹⁰⁸⁹ Broekhuysen (het originele manuscript), dl III, p. 47, n. 70.

¹⁰⁹⁰ SA., Bg6.

¹⁰⁹¹ Kalf, p. 427.

¹⁰⁹² SA., H7.

¹⁰⁹³ PA. Mill.

¹⁰⁹⁴ SA., H7.

¹⁰⁹⁵ SA., H7.

MOERGESTEL, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes Onthoofding.

Toen in 1811 de Rooms-katholieken van Moergestel hun oude parochiekerk van de hervormden terugkregen bevond zich daar geen orgel meer in. Eerst in 1849 besloot de toenmalige pastoor van Moergestel, Lambertus van Dooren over te gaan tot de aanschaf van een nieuw orgel. De burgemeester van Moergestel, Wilhelmus van Heeswijk was getrouwd geweest met een oudere zus van Frans Smits (I), Maria Hendrika Smits. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat er op de begrafenis van Maria Smits over een orgel gesproken is. Op 14 mei 1849 schreef pastoor Van Dooren een brief aan bisschop H. den Dubbelden hierover.¹⁰⁹⁶

Dat er voordien geen orgel aanwezig was wordt bevestigd door de verantwoordingen in het rekeningboek van de parochie van 1768 – 1837, waarin het orgel of de orgeltrapper niet wordt genoemd, maar wel regelmatig uitgaven genoteerd zijn voor reparaties en onderhoud van de muziekinstrumenten.

Bijvoorbeeld op folio 101v: *1821, 22 november, voor eene nieuwe kop op de clarinet en reparatie aan eene fiool, en bas, als ook voor snaren 5-17-0.*¹⁰⁹⁷

Smits ontwierp een orgel met twee manualen en een aangehangen pedaal.¹⁰⁹⁸ Uit deze prijsopgave blijkt dat Smits het orgel goedkoper aanbood dan de berekende prijs. Daarenboven schonk hij een jaar na de oplevering nog eens een bedrag aan de parochie van Moergestel:

*In het jaar 1851 gaf Franciscus Smits met zijnen Eerwaarden broeder zamen 200 gulden voor een nieuw orgel, hetgeen hij zelfs gemaakt heeft.*¹⁰⁹⁹

De naam van de kasmaker en de schrijnwerker is niet bekend. In de rekeningboeken van de parochie is niet overal een omschrijving vermeld van de uitgegeven bedragen. Wel duidelijk omschreven is:

*aan Fr. Van Roessel mr. verver voor het verven van den orgel, vernissen, verven der beelden en het vloer in de sacristie en deuren, Zamen 53 - 24½.*¹¹⁰⁰

Deze Frederik van Roessel was de onderwijzer van het dorp, maar omdat hij van die functie niet kon bestaan (er was één lokaal van meer dan zeventig leerlingen) verdiende hij zijn brood als schilder en was de school vaak gesloten. Van Roessel speelde ook viool, maar meer op bruiloften en partijen dan in de kerk ter ondersteuning van het zangkoor. De kastenmaker is waarschijnlijk de plaatselijke timmerman geweest. Dit kan geconcludeerd worden uit het feit dat Smits een gedetailleerde opgave deed van alle onderdelen en maten. Het is mogelijk, ofschoon de bijbehorende tekening ontbreekt, met de beschrijving en opgave van Smits de kas te reconstrueren. Het was een balustradeorgel met een onderpositief, zoals de tekening van de plattegrond met balgenstoel laat zien.¹¹⁰¹ Het front bezat voor het onderpositief drie velden en voor het manuaal een grote middentoren, twee tussenvelden en twee zijtoren. De onderpositiefkas was waarschijnlijk gesloten, maar de ontwerptekening geeft ook de indruk van drie brede velden.¹¹⁰² De klaviatuur zat aan de evangeliezijde (= de noordzijde, dus vanuit de kerk gezien rechts) en boven de lessenaar bevonden zich de negen registertrekkers voor het Manuaal en aan weerszijden van de lessenaar drie trekkers voor het Positief.

In 1879-1880 werd onder leiding van de architect Ch. Weber de kerk vergroot en gerestaureerd. In het memoriaal der parochie staat:

1880, wij hebben koor en orgel naar achteren gebragt, de grote raam in den toren, die was digt gemetseld, opengebroken.

Het rekeningboek van Smits staat daarover genoteerd:

1880, 14 Januarij, het orgel schoongemaakt en verplaatst, ontvangen F. 164,00.¹¹⁰³

In een brief aan M.A. Vente schreef H.W.J. Smits over Moergestel:

Een knecht van v. H. [bedoeld is hier Van Hirtum te Hilvarenbeek], met name Vingerhoets, is later nog doende gebleven zonder van het vak kaas gegeten te hebben: bij splitsing herschiep hij in eene ruïne; maar was althans in één geval

¹⁰⁹⁶ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Moergestel.

¹⁰⁹⁷ PA., Moergestel.

¹⁰⁹⁸ SA., B3B5.

¹⁰⁹⁹ PA., Moergestel, Memoriaal, hoofdstuk 2, namen der weldoeners.

¹¹⁰⁰ PA., Moergestel, Rekeningboek 1838-1869. Jan. 1851, p. 100.

¹¹⁰¹ SA., B3B2.

¹¹⁰² De ontwerptekening, potlood 402x320 mm, van Smits (I), SA., B3B1 is gepubliceerd in de Orgelencyclopedie, VIII. p. 39.

¹¹⁰³ SA., H7.

*vindingrijk, hing nl. boven een balg met enkele vouwen (Anneessens) 'n partij bakstenen op diverse hoogten aan touwtjes op.*¹¹⁰⁴

Waarschijnlijk heeft de architect, zoals gebruikelijk, geen rekening gehouden met het orgel en heeft Smits het instrument niet willen aantasten, waarna Vingerhoets het werk uitvoerde. Op dringend verzoek van het kerkbestuur nam Smits vanaf 1892 het onderhoud weer op zich. In de rekeningboeken staat tot en met 1919 jaarlijks circa fl. 20,- voor kleine reparaties en stemmen.

Pastoor J. Janssen vroeg Smits een offerte voor een ombouw en vergroting van het orgel, waarop een uitvoerige briefwisseling volgt.

Op 20 januari 1925 schreef pastoor J. Janssen aan de bisschop:

*Het kerkbestuur meent tot opluistering der kerkelijke diensten, over te mogen gaan tot het aanschaffen of geheel restaureren van het orgel. In 1850 is het orgel geplaatst door de Gebrs. Smits van de Reek, sedert jaren en jaren is het niet meer gebruikt en ook zoo goed als niet meer te herstellen. De Heeren Smits gaan er niet op in. Prof. Dr. Smijers is ons in alles ten dienste geweest en volgens zijn oordeel komen het meest in aanmerking de firma "Caecilia" Orgelbau Salzburg en de Gebrs. Vermeulen Weert*¹¹⁰⁵

De firma Caecilia wilde een geheel nieuw orgel bouwen, terwijl de firma Vermeulen zoveel mogelijk de nog bruikbare onderdelen van het Smits-orgel wilde benutten. Er is over deze zaak nogal veel te doen geweest. De firma Caecilia probeerde, met zeer scherpe prijzen concurrerend, in Nederland de markt te veroveren. In een brief aan de bisschop van 's-Hertogenbosch mengt ook prof. Smijers zich in deze discussie.¹¹⁰⁶

Het is duidelijk dat Smijers met de firma Caecilia in zee wilde gaan. Uiteindelijk kreeg Vermeulen toch de opdracht, op voorwaarde, dat deze tien jaar garantie moest geven op het pijpwerk van Smits. De gebroeders Vermeulen antwoordden dat zij zelfs de termijn met twintig jaar zouden willen verlengen, overtuigd als zij waren *dat deze pijpen constant zijn en blijven.*¹¹⁰⁷ Ook hierop reageerde Smijers die kennelijk niet gerust was over de besluitvorming.

Volgens een mededeling van Ernst Vermeulen, naar aanleiding van opmerkingen van Smijers over het hergebruik van oud pijpwerk, betrof het de Bourdon 8 voet, de Holpijp 8 en de Piccolo 2. Het orgel van Smits (I) had dus meer registers dan Smits in zijn offerte had opgegeven. Dit strookt met de aantekening in het memoriaal over de verzekering van het orgel:

Een orgel met 20 registers, verzekerd voor f. 2. 900,-.

Ook Grégoir¹¹⁰⁸ vermeldde 20 registers en zoals Smits zelf schreef heeft dat betrekking *naar oude zede* op het aantal registerknoppen. Dit strookt dan ook met de dispositieopgave van Broekhuizen.¹¹⁰⁹

Vermeulen leverde in 1961 een nieuw mechanisch orgel. Het oude pijpwerk van Smits kreeg, na wat omzwervingen, voor een klein deel een plaats in het orgel in de St.-Willibrorduskerk te Deurne.

¹¹⁰⁴ SA, V148b, 10 februari 1943.

¹¹⁰⁵ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Moergestel.

¹¹⁰⁶ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Moergestel.

¹¹⁰⁷ Brief van 3 februari, 1925.

¹¹⁰⁸ Grégoir, pag. 171.

¹¹⁰⁹ Broekhuizen, M 73.

NEDERASSELT, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

Tot 1890 gingen de parochianen van Nederasselt naar Overasselt ter kerke. In dat jaar werd beslist, dat de oude waterstaatskerk zou worden afgebroken en dat er zowel voor Neder- als ook voor Overasselt een nieuwe kerk zou worden gebouwd. Het kerkbestuur van Nederasselt verzocht de architect C.J.H. Franssen een plan te maken. Men bouwde de kerk vlak bij de brug over de Maas. Daarin plaatste F.C. Smits (II) in 1895 een orgel: *1895, 24 Juli, voor het plaatsen en repareren van een orgel f. 100,00.*¹¹¹⁰ Nadere bijzonderheden ontbreken hierover. Het is duidelijk dat Smits hier een gebruikt instrument plaatste. Mogelijkerwijs was dit het oude orgel van Overasselt, dat A.A. Kuerten uit Huissen, met gebruikmaking van het oude pijpwerk, afkomstig van het orgel uit de St.-Elisabethkerk van Grave, daar in 1843 plaatste. Het is ook niet uitgesloten dat Smits het oude orgel, afkomstig uit de St.-Jacobuskerk van Zeeland naar Nederasselt overbracht. Tot 1924 had Smits dit instrument in onderhoud.

Door de oorlogshandelingen in 1944 leden de kerk en het orgel ernstig schade. In 1944 verzocht het kerkbestuur de bisschop het orgel bespeelbaar te mogen laten maken door de firma G.P. Bik, voorheen J.Winkels te Boxmeer. Bij dit verzoek was tevens een plan gevoegd *tot ombouw en pneumatisch inrichten van het orgel*, met de bedoeling dit na het einde der oorlog uit te voeren.¹¹¹¹ Door deze opgave is het mogelijk te dispo- sitie te reconstrueren van het orgeltje, dat Smits (II) in 1895 plaatste.

Het plan van Bik werd niet uitgevoerd. Op 29 juni 1944 maakte hij een nieuw ontwerp,¹¹¹² waarvan niet bekend is of dat wel werd uitgevoerd. In september 1949 vernielde een vallende klok het gewelf van de kerk. Daarbij werd het orgel zo zwaar beschadigd, dat het moest worden opgeruimd. In 1950 kocht het kerkbestuur op een advertentie in de *Volkscrant* een tweede hands orgeltje voor f. 2000,-. Het werd geplaatst door de orgelbouwer J.A. Schoutens te Utrecht.

NEERLOON. R.K. Parochiekerk van Sint Victor. 1845.

De kerk van Neerloon, in de regio en ook in het Smits-archief Loon genoemd, is toegewijd aan Sint Victor. Dit feit verwijst naar het kapittel van St.-Victor in Xanten, van waaruit de parochie Neerloon vanaf het begin van de zestiende eeuw tot omstreeks het midden van de achttiende eeuw be- geven werd. Daarna kwam de parochie van Neerloon definitief onder het vicariaat van 's-Hertogenbosch. In de 18^e eeuw gebruikten de parochianen een schuurkerkje, omdat hun parochiekerk door de protestanten was afge- nomen. Neerloon behoorde tot het land van Cuijk en dus tot de generaliteitslanden, waar geen vrijheid van godsdienst was. In het begin van de negentiende eeuw kwam de kerk weer in het bezit van de katholieken. De kerk was echter, mede door de oorlogshandelingen in 1794 zo ernstig beschadigd en vervallen dat zij de watersnood van 1809 niet heeft overleefd. Koning Lodewijk Napoleon schonk bij zijn bezoek in januari 1809 f. 2000,- voor een nieuwe kerk.¹¹¹³

Coppens vermeldde dat de watersnood van 1820 de kerk fataal was geworden. In ieder geval bouwde men tegen de oude toren een nieuwe kerk, welke in 1824 in gebruik genomen werd.¹¹¹⁴ Over het oude orgel zijn geen gegevens bewaard gebleven. Maar ook over het ontstaan van het huidige instrument geeft het parochiearchief geen uitsluitsel en in het Smits-archief staat slechts eenmaal vermeld: *Neerloon 1845*. Het bouwjaar 1845 wordt bevestigd door de opgave in Broekhuizen.¹¹¹⁵

Neerloon, St.-Victorkerk. Klaviatuur (foto J. Boogaarts voor de restauratie).

¹¹¹⁰ SA., H7.

¹¹¹¹ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Nederasselt.

¹¹¹² Eveneens aanwezig in BA., 's-Hertogenbosch.

¹¹¹³ H.I.A. de Bruijn, *Beschrijving van het oud en nieuw Klooster Soeterbeek*, Deursen, ca. 1845.

¹¹¹⁴ Coppens III, 2^e aflevering, p. 370.

¹¹¹⁵ Broekhuizen, N 47.

Opmerkelijk is het beeld van St.-Caecilia op de middentoren. Dit is waarschijnlijk vervaardigd door Petrus Verhoeven, die ook de vijf beelden voor het front van het orgel van Escharen maakte.¹¹¹⁶ Het Caeciliabeeld van Neerloon zou van het oude orgel afkomstig kunnen zijn. De naam van de schrijnwerker die de overige ornamentiek, inclusief de met instrumenten rijk bezette wangen vervaardigde, is onbekend. Het ontwerp van het front is nagenoeg identiek aan het ontwerp voor het Positief van het orgel voor de St.-Jacob in Den Dungen dat Smits maakte in 1836. De dispositie van Broekhuizen is niet correct.¹¹¹⁷

In 1945 restaureerde de firma Vermeulen het orgel en in 1946 plaatste zij, blijkens corresponderentie tussen Vermeulen en de pastoor, een windmachine. In het jaar na de oorlog was het internationale goederenverkeer nog aan veel regels gebonden.

In 1971 volgde wederom een restauratie door Vermeulen. De plechtige ingebruikname geschiedde op 9 april 1972.

Het Hoofdwerk staat achter dit front opgesteld en het Positief bevindt zich in een vrijwel gesloten ruimte daaronder, men zou in dit geval van een Echowerk kunnen spreken. Dit Echowerk is een drievoets werk, zoals vele oude orgels aanvankelijk als laagste toon F-fa-ut hadden, gebaseerd op 24, 12, of 6 voet. Het doet denken aan de transpositiematerialen van de klavecimbels van de familie Ruckers. Het ligt echter voor de hand te veronderstellen, dat het weglaten van de vijf grootste pijpen een economische reden heeft gehad. Ook is het niet uitgesloten dat Smits constateerde dat de Rugwerkkas van Den Dungen goed paste in de kerkruimte van Neerloon, maar dat deze kas voor een werk met twee volledige manualen toch te klein was. De grootste pijpen van de Holpijp 8 zijn ook buiten de kas tegen de zijwanden geplaatst.¹¹¹⁸

NIBBIXWOUD, R.K. Parochiekerk van Sint Cunera.

De oude geschiedenis van de parochie is beschreven door B. Voets.¹¹¹⁹

In de in 1842 in gebruik genomen nieuwe kerk stond 'n oud bureau orgel.¹¹²⁰ Dit orgel verving D. Ypma, nadat de schulden, gemaakt voor de bouw van de nieuwe kerk, waren afgelost, in 1855 door een tweedehands orgel afkomstig uit de R.K. parochiekerk van Sint Johannes de Doper te Rijnsaterwoude (Leimuiden).¹¹²¹ L.S. Ypma leverde voor dit orgel in 1864 twee gebruikte blaasbalgen.¹¹²² Omdat de kerk uit 1842 niet voldeed besloot het kerkbestuur, onder voorzitterschap van pastoor Martinus Kruysen, de architect A.C. Bleijs, opdracht te geven tot het ontwerpen van een nieuwe kerk in neogotische stijl. Deze kerk werd op 14 oktober 1878 geconsacreerd. Na enige tijd kon ook de orgelzaak worden aangepakt. Pastoor Kruysen, afkomstig uit Brabant, stuurde de voorzitter van de orgelcommissie naar het zuiden om met F.C. Smits (II) de mogelijkheden tot het leveren van een nieuw orgel te bespreken. Via J. Lucius uit Schaik kreeg F.C. Smits (II) een uitnodiging.

*Schaik 27 Juli 1884. Wel Edele Heer. Deze dient Ue. ter kennis te brengen, dat W. den Brok uit Nibixwoud is gearriveerd, met de vraag, wanneer het Ue. gelegen komt, over het orgel aldaar te komen spreken. In afwachting van spoedig antwoord noem ik mij als immer, Met achting uw^e Dienaar, J. Lucius.*¹¹²³

Op de achterzijde van die brief noteerde Smits een eerste ontwerp en begroting.¹¹²⁴

Hierna diende Smits nog een drietal enigszins afwijkende voorstellen in.¹¹²⁵ Met bijvoorbeeld een *Cornet discant 4 vt, Cornet over het geheel, of Mixtuur 2 sterk doorgaand* en twee voorstellen met een vrij pedaal.

¹¹¹⁶ A. Jansen, *Petrus Verhoeven, beeldhouwer uit de laatste periode van de schuurkerken*, Uden, 1976 (Museum voor Religieuze Kunst), p. 15.

¹¹¹⁷ Broekhuizen C651.

¹¹¹⁸ Verdere beschrijving: J. Boogaarts, *Het Smitsorgel in de r. k. parochiekerk van H. Victor te Neerloon*. Hoestekst van een grammofoonplaat van Dorthy de Rooij, in de serie Brabantse Orgelcultuur, Smitsorgels 2, uitgegeven door het Noordbrabants Genootschap, 's-Hertogenbosch, 1981. Eurosound, ES 46. 560. Orgelencyclopedie VI, pag. 246.

¹¹¹⁹ Rector B. Voets, *De lamp bleef branden... Beknopte geschiedenis van de parochie S. Cunera te Nibbixwoud*, Amsterdam, 1956.

¹¹²⁰ Broekhuizen, N 31, c642.

¹¹²¹ W. Loos, *inleiding tot het werk van de orgelmakers Ypma*, Doctoraalscriptie, Universiteit Utrecht, 1990.

¹¹²² Op. cit.

¹¹²³ SA., B3D3c.

¹¹²⁴ SA., B3D3ab.

¹¹²⁵ SA., B3D2 en B3D4.

In maart 1885 kreeg Frans Smits (II) de opdracht.¹¹²⁶

Een concept van dit contract bevindt zich in het archief van de parochie. Daaruit blijkt dat met de Concorde een Plein Jeu 3 sterk bedoeld is. Op een tekening waarop de volgorde van de registerknoppen is weergegeven staat de aantekening:

*Voix Celeste uittrekkende komt tegelijk ook Viola di Gamba uit, doch Viola di Gamba kan wel zonder Voix Celeste uitgetrokken worden. Beide registers uitgehaald kan Viola di Gamba niet alleen ingeschoven worden, maar Voix Celeste kan wel zonder Viola di Gamba ingedaan worden.*¹¹²⁷

De klaviatuur bevond zich opzij aan de noordkant. De registerknoppen zaten in twee rijen boven de lessenaar. De kas zal gemaakt worden *van droog rein eikenhout met achterwandsdeuren en het bovendek van bovenlandsch [Noordeuropees] dennenhout.*¹¹²⁸

Uit het rekeningboek van Smits blijkt dat hij bij de ondertekening van het contract reeds fl. 1100,-ontving en dat daarna de aflossing van het resterende bedrag regelmatig plaats vond. Voor het laatst in:

1888, 30 maart ontvangen tot slot van rekening fl. 388,00.¹¹²⁹

Bij de uitgaven in dat zelfde boek staat: 1886, 28 Mei aan rente en oudt orgel zamen f. 110,-. Het is niet bekend of Smits het oude orgel uit Leimuiden elders plaatste.

De oplevering vond plaats op 28 Mei 1886.

In Nibbixwoud voerde F.C. Smits (III) voor het laatst in 1903 een grote stem- en onderhoudsbeurt uit. Omdat er meer ruimte op het zangkoor nodig was plaatste de firma Vermeulen uit Alkmaar in 1931 het orgel naar achter.

Daarbij werden de windladen, mechaniek en klaviatuur vervangen door een systeem met pneumatische kegelladen met een nieuwe speeltafel. Er vond een dispositiewijziging plaats met onder meer de toevoeging van een vrij pedaal met Subbas 16 en Fluitbas 8.

Nibbixwoud, St.-Cunerakerk. (Foto J. Boogaarts, omstreeks 1970).

Daarna volgden nog drie grote ingrepen; in 1945 en in 1957 door Vermeulen Alkmaar en in 1995 door de firma Adema. Door een grote brand op 12 augustus 2002 werd de kerk zwaar beschadigd en kreeg het orgel veel waterschade. De firma Kaat en Tjhuis demonteerden in september het orgel en brachten het over naar de werkplaats in Kampen.¹¹³⁰

NIEUWKUIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes Geboorte.

In 1796 namen de Katholieken weer bezit van hun oude kapel. Het lag aanvankelijk in de bedoeling deze te vervangen door een kruisbasiliek, doch uiteindelijk werd besloten deze kapel te verhogen en te verbreden.¹¹³¹

In 1865 plaatste Frans Smits (I) een nieuw orgel. In het archief van Smits bevindt zich een notitie met de maten van de frontpijpen¹¹³². Smits noteerde meestal de maten van de frontpijpen als hij een orgel leverde in een bestaande kas. Waarschijnlijk was dit hier ook zo, maar gegevens over een oud orgel ontbreken.

¹¹²⁶ SA., B3D1.

¹¹²⁷ PA.

¹¹²⁸ PA., Nibbixwoud.

¹¹²⁹ SA., H7.

¹¹³⁰ Gegevens over de ingrepen in de twintigste eeuw zijn gepubliceerd in de Orgelencyclopedie XII, p. 32.

¹¹³¹ Schutjes, V, p. 186.

¹¹³² SA., B3E1

Het orgel dat Smits plaatste had twee manualen en een aangehangen pedaal¹¹³³ met 18 registers waaronder een Bourdon 16 voet.¹¹³⁴ 18 registers wil zeggen 18 registerknoppen, *naar oude zede*, zoals H.W.J. Smits later verklaarde.¹¹³⁵

Dit strookt met de dispositieopgave van Van Nistelrooy.¹¹³⁶

Volgens een mededeling van F. van Schijndel bezat het orgel 2 *Trompetten en Missetuur*.¹¹³⁷

Met de twee Trompetten zullen de twee registerknoppen Trompet bas en Trompet disc. bedoeld zijn. Op 15 april 1873 (derde Paasdag) werd de eerste steen gelegd voor een nieuwe kerk. Ruim een jaar later plaatste Smits het orgel over.¹¹³⁸

Met uitzondering van een stembeurt door Janus Kuijter in 1894¹¹³⁹ had Smits tot 1927 dit orgel in onderhoud. Bij twee posten in het rekeningboek zijn enkele bijzonderheden vermeld.¹¹⁴⁰

Door het oorlogsgeweld in 1944 werd de kerk met de gehele inventaris verwoest.

NIEUWVEEN, R.K. Parochiekerk van Sint Nicolaas.

Pastoor Henricus Verstraaten, tot 1862 kapelaan in de parochie van St.-Willibrordus (De Duif) te Amsterdam en daarna kapelaan te Voorburg, gaf F.C. Smits (II) opdracht voor zijn kerk een nieuw orgel te maken. De kerk, een neogotische zaalkerk, ontworpen door de architect Th. Asseler, was op 19 augustus 1867 geconsacreerd en kreeg in 1876 haar eerste orgel. Op het feest van de Heilige Nicolaas vond de plechtige inzegening plaats door A. J. Brouwer, deken van Alphen.¹¹⁴¹

1876 6 December een nieuw orgel zonder kast voldaan f. 3000,-.¹¹⁴²

Uit een aantekening in de notulen van het kerkbestuur van De Kwakel¹¹⁴³ blijkt dat het orgel voor Nieuwveen f. 3900,- kostte, dus werd er f. 900,- voor de kas betaald. In een brief van J. Kupers aan F.C. Smits (II) staat: *Wat jammer dat die kastenmaker U bij Verstraaten zóó fopt. Verstraaten laat niets van zich hooren. Onbegrijpelijk.*¹¹⁴⁴

Wie deze kastenmaker was en wat hij heeft gedaan is niet niet bekend. Volgens opgave van het parochiebestuur zijn hierover geen gegevens bewaard gebleven.

In het archief van Smits is geen dispositie van Nieuwveen aanwezig. Gelet op het pijpwerk van Smits, wat in het huidige orgel aanwezig is, en in vergelijking met het orgel van Heeswijk, dat Smits ook in 1876 voltooide, is de vermoedelijke dispositie vast te stellen.

Op veel pijpwerk zijn de inscripties van de hand van Frans Smits (I). Hij overleed op 19 april 1876, dus ruim 7 maanden voor de oplevering. Het laatste jaar van zijn leven was zijn gezichtsvermogen zeer slecht, dus ligt de veronderstelling voor de hand, dat zijn zoon Frans (II) gebruikt gemaakt heeft van pijpwerk dat nog in het bedrijf in voorraad was.¹¹⁴⁵ Na de ingebruikname volgden er diverse onderhoudsbeurten.

In 1887 voorzag men, naar een ontwerp van de architect E. Margry de kerk van een nieuwe toren. De post van f. 310,00 heeft betrekking op het verplaatsen van het orgel naar de torenruimte. Voor dat karwei had ook

¹¹³³ SA., Bg6.

¹¹³⁴ SA., H250.

¹¹³⁵ SA., B70.

¹¹³⁶ Stadsarchief, Oss. Van Nistelrooy, kasboek 1851-1883.

¹¹³⁷ Brief 7 april 1966 van Franciscus van Schijndel namens de Heemkundekring Onsenoort aan J. Boogaarts.

¹¹³⁸ SA., Bg6.

¹¹³⁹ Van Kuilenburg, pag. 89.

¹¹⁴⁰ SA., H7.

¹¹⁴¹ PA.

¹¹⁴² SA., H7.

¹¹⁴³ PA., De Kwakel, inv. nr. 3.

¹¹⁴⁴ SA., B2S6b, zie De Kwakel.

¹¹⁴⁵ SA., H7.

Maarschalkerweerd een offerte ingediend.¹¹⁴⁶ In de periode 1891-1906 zijn er in het archief geen aantekeningen over stembeurten van het orgel van Nieuwveen. De pastoor schreef Smits:
*Nieuwveen Z. H. 4 oct. 1905. Mijnheer. Het orgel door U hier geleverd vraagt reparatie. U zou mij genoeg doen eens over te komen, om te zien wat er defect is en de reparatie te begroten. Met verschuldigde achting A. Aalst, Pastoor. Nieuwveen Z. H. Het orgel is in 1876 door U vervaardigd en heeft f. 4000 gekost. Zie omzijde.*¹¹⁴⁷ De omzijde van deze brief is blanco. In 1906 maakte Smits het orgel weer in orde.¹¹⁴⁸

H.W.J. Smits schreef hierover later (1939):

*In mijnen tijd (1906) zijn alleen vervangen 2 velden in 't front Nieuwveen en 8 de grootste van Gamba.*¹¹⁴⁹

De firma Schaaffelt & Lohman uit Leiden pneumatiseerde het orgel. Volgens een mededeling van het parochiebestuur zijn hierover geen gegevens (jaartal en dispositiewijziging) bewaard gebleven.

Later, in 1950, stuurde de firma P.C. Bik uit Leiden een opgave van de werkzaamheden die zouden kunnen worden uitgevoerd.¹¹⁵⁰ En op 2 april 1951 schreef Bik nogmaals een brief met daarin een voorstel het werk in fasen uit te voeren. In september 1954 werd het contract getekend.¹¹⁵¹ In 1957 voerde Bik het resterende werk uit.

In 2003 restaureerde de firma Pels het orgel. Daarbij werden de membramen vervangen, de balg nieuw beleerd en verving Pels de speeltafel van Schaaffelt & Lohman / Bik door een speeltafel van Vermeulen, afkomstig uit de parochiekerk van de H. Moeder Gods te Heiloo.

Als afsluiting naar de torenruimte achter het orgel bevinden zich twee panelen, die afkomstig zijn van de oude kas. Deze zijn geleverd in houtimitatie. In een van de panelen zit een gleuf voor het windzicht.

NIFTRIK, R.K. Parochiekerk van Sint Damianus.

Smits werkte twee maal in Niftrik:¹¹⁵²

1914 11 juni Niftrik 2 dagen f. 15,00.

En

1922 25 aug. Niftrik 1d f. 15,-

Het is niet bekend of het orgel dat Alb. Kuerten in 1843 leverde¹¹⁵³ in die periode nog bestond. Het archief van de parochie is met de verwoesting van de kerk in 1944 geheel verbrand.

NIJMEGEN, Hatert. R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

In de nieuwe parochie, opgericht door de paters Dominicanen werd met Kerstmis 1846 in de nieuwe neogotische kerk de eerste H. Mis opgedragen. In de eerste jaren gebruikte men een klein tweedehands orgel, gemaakt door J. Strumphler. In 1850 leverde Gradussen een nieuw instrument, dat in 1922 werd vervangen door een orgel van Seiffert.¹¹⁵⁴ Nadat de kerk in 1900 onder leiding van de architect C.J.H. Franssen was vergroot verrichtte Smits tweemaal werkzaamheden aan het orgel van Gradussen:

1909 16 April Hattert 2 dagen f. 15,00, en
 1919 9-12 Dec Hatert 4 dagen stemmen f. 60,00.¹¹⁵⁵

¹¹⁴⁶ PA., brief van Maarschalkerweerd, d. d. 14 mei 1888.

¹¹⁴⁷ SA., B3F1.

¹¹⁴⁸ H7.

¹¹⁴⁹ SA., H170a.

¹¹⁵⁰ PA., brief d. d. 7 november 1950.

¹¹⁵¹ PA.

¹¹⁵² SA., H7&H8.

¹¹⁵³ Broekhuizen, N 52.

¹¹⁵⁴ PA., Hatert.

¹¹⁵⁵ SA., H7

NIJMEGEN, Sint Anna (St.-Antonius van Padua?).

Een nadere aanduiding voor deze kerk ontbreekt in het archief van Smits. Het betreft hier zeer waarschijnlijk de parochiekerk van de H. Antonius van Padua – Sint Annakerk. Deze kerk, een neogotische kruisbasiliek en gelegen in de wijk St.-Anna, kwam onder leiding van de architect Albert Margry in 1911 tot stand. In deze periode kwamen er veel St.-Antonius van Paduakerken tot stand. Zij werden gebouwd met subsidie van het Grewenfonds. Een kerkbouwfonds van de Rotterdamse mecenas J.P. Grewen, die een bijzondere verering had voor de H. Antonius van Padua. De kerk bezat een groot harmonium, dat Smits van 1914 – 1917 in onderhoud had.¹¹⁵⁶

NIJMEGEN, Neerbosch. Kapel van het klooster der Zusters Dominicanessen van de H. Familie Jezus, Maria en Jozef.

Op verzoek van de pater dominicaan Dominicus van Zeeland, pastoor van Neerbosch vestigden zich in 1848 enkele zusters in Neerbosch en richtten daar een klooster op, dat op 1 augustus 1850 kon worden betrokken.¹¹⁵⁷ Bij het klooster was een meisjesschool gebouwd, waar de zusters onderwijs gaven. In de kapel van het klooster plaatste Frans Smits (I) een tweedehands orgel met één manuaal, zonder pedaal.

*Oud, 1 man. geen pedaal.*¹¹⁵⁸ Volgens een mededeling van de zusters zijn er geen nadere gegevens, ook niet over het onderhoud en mogelijke veranderingen. Uit het archief van Smits blijkt, dat gedurende de jaren 1911-1928 Smits meerdere malen per jaar een orgel stemde en en kleine reparaties verrichtte.¹¹⁵⁹

NIJMEGEN, Kapel van het klooster St.-Joannes Baptista van de Zusters van Liefde van Tilburg, Doddendaal 16.
De Zusters van Liefde van Tilburg stichtten in december 1842 een klooster met een verpleeghuis en bewaarschool in Nijmegen. Het is niet bekend of dit het klooster is waarvan Broekhuizen de orgeldata noteerde.¹¹⁶⁰

Ook bij de gegevens in het archief van Smits ontbreekt de naam van het klooster:

Nonnen Nijmegen

1877	10 februari	Een orgel geplaatst en het oude terug ontvangen en blijft	f 550,00
1878	7 maart	ontvangen voor een orgel	550,00
1880	26 juni	het orgel geleverd, het onze ontvangen en 450 gulden toe	100,00
1880	29 november	2 uren gratis. ontvangen in mindering van rekening	100,00
1881	3 oktober	ontvangen b. d. zusters	100,00
1882	october	tot slot van rekening	150,00 ¹¹⁶¹ .

In het kloosterarchief van het Moederhuis te Tilburg zijn geen gegevens. Het klooster in Nijmegen werd op 22 februari 1944 tijdens het bombardement verwoest.

NIJMEGEN, Kapel van het H.-Hartklooster van de zusters Dominicanessen van de H. Familie van Neerbosch. Krayenhofflaan 198.

Vanuit het Dominicanessenklooster van Neerbosch verhuisden in 1897 twee zusters naar Nijmegen om een bewaarschool te leiden. In 1904 stichtten de zusters een klooster aan de Krayenhofflaan en daarbij werd het onderricht uitgebreid met een lagere en een huishoudschool. In de kapel van het klooster bevond zich een orgel, waarvan geen gegevens zijn gevonden. Smits had dit instrument, samen met het orgel in de kapel van de zusters Dominicanessen te Neerbosch gedurende de jaren 1911-1928 in onderhoud.¹¹⁶²

¹¹⁵⁶ SA., H7.

¹¹⁵⁷ Zr. G. Delgyer, 'Pater Dominicus van Zeeland'. In: *Naar Neerbosch gezonden*. Nijmegen, 1982. p. 10.

¹¹⁵⁸ SA., B67.

¹¹⁵⁹ SA., H7.

¹¹⁶⁰ Broekhuizen. N 53.

¹¹⁶¹ SA., H7

¹¹⁶² SA., H7.

NIJMEGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Franciscus van Assisi. Op 31 juli 1882 kon de nieuwe kerk worden ingewijd. Frans Smits (II) ontwierp voor deze kerk een nieuw orgel. Een gedeelte van dit ontwerp is in het archief van Smits bewaard gebleven. Dit document is niet gedateerd.¹¹⁶³

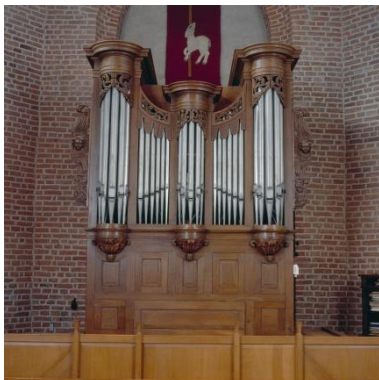
Het kerkbestuur gaf de opdracht aan de orgelmaker Franssen.
Max Prick van Wely was hier organist.

Het bombardement op Nijmegen in 1944 verwoeste de kerk en orgel.

Nijmegen, St.-Franciscuskerk. Orgel van de Gebr. Franssen. (Ansichtkaart, uitgave J.F. Kloosterman, Nijmegen z.j. Archief J. Boogaarts).

NIJMEGEN-Hees, Hervormde Kerk.

In 1980 kocht de kerkvoogdij van de Hervormde Gemeente een oud orgel dat zich bevond in de werkplaats van de firma Slooff te Ouderkerk aan de IJssel. Dit instrument was via Lekkerkerk afkomstig uit de St.-Lambertuskerk te Maren, met enig pijpwerk uit het oude orgel van Lith, dat wellicht aan Bremser is toe te schrijven.

De Prestant 8 en 4, de Octaaf 2 en de metalen pijpen van de Bourdon 8 zijn uit dezelfde periode gemaakt. Omdat de Prestant 4 en de Octaaf een volledig groot octaaf hebben, dus geen kort octaaf en ook geen ontbrekende Cis is het zeer onwaarschijnlijk dat dit pijpwerk van Jan Bremser zou zijn.

De windlade is van F.C. Smits (I), een dubbellade met voor en achter een ventielkast. Op de kop van de ventielen staan in de hand van Frans Smits (I), later door iemand overgetrokken, de toonhoogten geschreven. De opstelling van het pijpwerk is, vanuit de kerk gezien van links naar rechts:

Cis-Dis-F-G-A-H-cis-dis-f-g-a-h, c' chromatisch – f''', ais-gis-fis-e-d-c-Ais-Gis-Fis-E-D-C.

Een voor Smits (I) niet ongebruikelijke opstelling. Bijvoorbeeld, het orgel in het klooster Soeterbeeck te Deursen heeft een dubbellade met 6 + 3 registers en eveneens het orgel in de havezathe Die Magerhorst te Duiven met een dubbellade met 6 + 3 registers. Het orgel van Overlangel heeft een dubbellade in dezelfde constructie maar met 7+4 registers. Het orgel in de St.-Victorkerk te Neerloon, door Smits (I) gemaakt in 1848, heeft ook 6 + 3 registers, zij het dan verdeeld over twee laden. De kas, afkomstig uit een zusterklooster uit Schijndel is, gelet op de aantekening *1848 W. van Brien*, *Reek*, in 1848 gemaakt of, meer waarschijnlijk, vermaakt door de timmerman Willem van Brien¹¹⁶⁴ uit Reek. Het ligt dus voor de hand aan te nemen, dat zowel de kas alsook de lade in de werkplaats van Reek vervaardigd zijn.

In 1848 leverde Frans Smits (I) een nieuw orgel voor het St.-Jozefgesticht van de Zusters van Liefde van Schijndel te Schijndel. De kas van Van Brien met de windlade van Smits zouden misschien van een ander orgel uit dat klooster kunnen zijn. In het archief van Smits en in het archief van de Zusters van Liefde van Schijndel zijn hierover geen gegevens gevonden.

¹¹⁶³ SA., B3G1ab, de dispositie van Positief en Pedaal ontbreekt.

¹¹⁶⁴ In 1865 woonde er in 's-Hertogenbosch in de Putstraat op nummer A 235 (GA., 's-Hertogenbosch) ook een timmerman Willem van Brien. Waarschijnlijk was dit dezelfde, afkomstig uit Reek.

NIJMEGEN-Neerbosch, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt. ¹¹⁶⁵

De Roomsche K. Kerk te Neerbosch aan de gebrds Smits te Reek Debet

1826	voor het uitbreken van het orgel	<i>f</i>	3= 00
	verschot en reis voor de tekeningen van nieuwe kasten		3=50
	tekeningen gratis	<i>f</i>	<u>6=50</u>

Voor zover nu bekend is dit het oudste document, waarop sprake is van de gebroeders Smits, Klaas en Frans (I). In 1828 plaatsten de gebroeders Franssen uit Venray een orgel met één manuaal en aangehangen pedaal. ¹¹⁶⁶ En in 1852 werd dit vervangen door een orgel met twee manualen en zelfstandig pedaal van Wilhelm Rütter uit Kevelaar. ¹¹⁶⁷

NIJNSEL, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius van Padua.

In de, onder leiding van de architect L. J. P. Kooken, nieuw gebouwde kerk in 1911, werkte Smits:

1916	3 Mei	Nensel 2 daag 3 man	<i>f.</i>	22,50. ¹¹⁶⁸
------	-------	---------------------	-----------	------------------------

Nadere gegevens ontbreken. In 1967 plaatste hier de firma Verschuieren een unitorgel 'Mignon'.

NISTELRODE, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

In de neoclassicistische hallekerk, ontworpen door de architect L. Rijsterborch en in gebruik genomen in 1842, was gedurende de eerste 15 jaar geen orgel aanwezig. Omstreeks 1855 verzocht het kerkbestuur meerdere orgelmakers een plan in te dienen. Er zijn van F.C. Smits (I) twee berekeningen van de kosten voor een nieuw orgel bewaard gebleven. ¹¹⁶⁹ Zoals gebruikelijk hebben de cijfers vóór de bedragen betrekking op de mensuurtabellen. Kort daarop stuurde Frans Smits (I) nog een tweede ontwerp naar Nistelrode. ¹¹⁷⁰ Het kerkbestuur gaf de opdracht aan Van Nistelrooy. ¹¹⁷¹

NOTEN, Zonder verdere aanduiding.

In het rekeningboek van Smits staat een post, waarvan niet bekend is waarop deze betrekking heeft:

1876	12 February	Noten, 5½ dag voldaan	<i>f.</i>	29. 00. ¹¹⁷²
------	-------------	-----------------------	-----------	-------------------------

NUENEN, R.K. Parochiekerk van Sint Clemens.

Nadat de protestanten in 1648 de parochiekerk de Katholieken hadden ontnomen raakte deze gaandeweg in verval. In 1790 sloeg de bliksem in den toren, die met de kerk zeer beschadigd werd; den 5 febr. 1792 des middags stortte de steenen torentrap naar beneden en sleepte in zijn val een stuk der kerk mede. ¹¹⁷³ De Katholieken kerken sedert 1695 in een schuurkerk. Na den inval der Franschen in 1672 verminderde de vervolgingszucht, doch het duurde nog tot het jaar 1695, eer men eene geringe schuur aan het Heiënd tot een bedehuis kon inrigten, die in 1711 met Statenverlof eene verbetering onderging en in 1785 is vergroot geworden. In 1823 is zij geheel verbouwd en kreeg toen met het aangebrachte torentje een goed kerkelijk aanzien. ¹¹⁷⁴

¹¹⁶⁵ SA., B3C1.

¹¹⁶⁶ Broekhuysen N28.

¹¹⁶⁷ *De Godsdienstvriend*, dl 69, p. 294, eveneens in Broekhuysen N28 en *De Mixtuur*, nr. 45, p. 592.

¹¹⁶⁸ SA., H7.

¹¹⁶⁹ SA., B3H1ab.

¹¹⁷⁰ SA., B3H2ab.

¹¹⁷¹ Van Kuilenburg, p. 90.

¹¹⁷² SA., H7.

¹¹⁷³ Schutjes, V, p. 203.

¹¹⁷⁴ Schutjes, V, p. 206.

Volgens Van der Aa zou daarin een orgel hebben gestaan.¹¹⁷⁵ Op 28 maart 1871 legde pastoor W. van Lent de eerste steen voor een nieuwe kerk, die ontworpen was door de architect C. Weber. De ingebruikname vond plaats op het feest van Sint Clemens (23 november) 1872.

Later, in 1910, werd naar een ontwerp van de architect J. Stuyt de kerk nog met enige kapellen en een sacristie vergroot.¹¹⁷⁶ Het is niet bekend of het oude orgel in de nieuwe kerk werd geplaatst. Wel is bekend uit een brief in het archief van Smits dat de opvolger van pastoor Van Lent, Pastoor Adr. Pauwels een nieuw orgel verlangde.¹¹⁷⁷

F.C. Smits (II) diende een begroting in, waarvan een kopie in het archief van Smits bewaard bleef.¹¹⁷⁸

Deze kopie geeft een beeld van de wijze van begroten van F.C. Smits (II). Met een winst van f. 300 vond hij het orgel te duur worden en verlaagde het bedrag van 5900 naar 5800. Daar gingen nogmaals f. 50 af om vervolgens met 2 x f. 50 verlaging voor Portunaal en Viola di Gamba uit te komen op f. 5650. Smits plaatste het orgel in het begin van januari 1882:¹¹⁷⁹

1882 15 jan voor een nieuw orgel f. 5650,00.

Uit een bewaard gebleven opgave in 1942 van H.W.J. Smits (III) is de dispositie vast te stellen.

Tot en met 16 oktober 1905 voerde Smits de jaarlijkse stem- en onderhoudsbeurten uit. Daarna raakte het orgel in verval waaraan H.W.J. Smits een notitie wijdde.¹¹⁸⁰

Uit het dispositieboek van Vermeulen is de dispositie vast te stellen in 1932, na de door hen uitgevoerde pneumatisering (kegelladen).¹¹⁸¹

In 1961 volgde nog een schoonmaak en herstel door de Gebr. Vermeulen. Zij veranderden de dispositie en vervingen de Trompet van Smits door een nieuwe.

Nuenen, St.-Clemenskerk. Positiekast met zwelwerk. (Foto J. Boogaarts 1966).

¹¹⁷⁵ Van der Aa, VIII, 1846, p. 331.

¹¹⁷⁶ PA., Memoriale.

¹¹⁷⁷ SA., B311.

¹¹⁷⁸ SA., B311d.

¹¹⁷⁹ SA., H7.

¹¹⁸⁰ SA., H171b. Concept van een brief d. d. 20 februari 1933 aan Petrus de Bree.

¹¹⁸¹ DB, Vermeulen. GA., Weert.

OIJEN, kapel van het klooster van Sint Jozef. Zusters van Schijndel.

In 1893 schonken de Dames Smits van Oijen een terrein en de bouwsom voor de oprichting van een klooster, met daaraan verbonden een lagere school en een verpleeghuis. Het klooster werd gebouwd naar een ontwerp in neogotische stijl van de architect H. de Graaf. In 1894 betrokken acht Zusters van Liefde van Schijndel het complex. In het archief van Smits is in het rekeningboek een post: ¹¹⁸²

1917 8 mei

Ooijen zusters ½ dag

f. 2,-

Verdere gegevens ontbreken. Het zou een reparatie aan een harmonium kunnen zijn.

In 1976 verlieten de zusters het klooster.

OIJEN, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius.

Omdat de oude parochiekerk door de protestanten was genaast bouwden de katholieken in 1712 een schuurkerk. Daar kerkten zij tot dat in het begin van de negentiende eeuw de oude kerk weer aan de katholieken werd teruggegeven. In de financiële staat van de parochie van 1807 is er geen post opgenomen voor het onderhoud van het orgel of voor het salaris van de organist. ¹¹⁸³ De liturgische gezangen zullen waarschijnlijk ondersteund zijn door enkele blaasinstrumenten en een contrabas, zoals dat in die tijd gebruikelijk was in kerken zonder orgel. In 1837 werd de oude kerk, die slecht was onderhouden, vervangen door een nieuwe waterstaatskerk.

Na ruim tien jaar, in het voorjaar van 1848 berichtte het kerkbestuur aan de bisschop, naar aanleiding van het ontbinden op 25 januari van het gilde van Sint Paulus, over het mogelijke gebruik van een orgel. ¹¹⁸⁴

In 1848 plaatste F.C. Smits (I) voor f. 1600,- een nieuw orgel. Het is een orgel met een Positief als zijwerk boven de klaviatuur aan de noordzijde. ¹¹⁸⁵

Oijen, St.-Servatiuskerk. (Foto J. Boogaarts, 1965).

Het jaar daarop stuurt pastoor A. van den Heuvel een brief aan de bisschop waarin hij hem informeert over te betalen vergoeding aan de organist. ¹¹⁸⁶

De financiële situatie van de parochie van Oijen was zorgwekkend. Het zag er even naar uit dat het mooie nieuwe orgel van Smits niet bespeeld zou worden. Maar na een paar weken kwam daar verandering in. Een vorstelijke gift bracht uitkomst. ¹¹⁸⁷

De bisschop verzocht de pastoor enkele onduidelijkheden nader toe te lichten, waarop pastoor Van den Heuvel op 20 november 1849 antwoordde. ¹¹⁸⁸

¹¹⁸² SA., H7.

¹¹⁸³ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Oijen.

¹¹⁸⁴ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Oijen.

¹¹⁸⁵ SA., B67.

¹¹⁸⁶ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Oijen.

¹¹⁸⁷ BA., ibid.

¹¹⁸⁸ BA., Ibid.

In 1855 vernieuwde Smits de frontpijpen.¹¹⁸⁹ Waarom dit gebeurde is niet bekend. Ook niet welke orgelmaker hierna het instrument in onderhoud had. L. van Nistelrooij noteerde in zijn kasboek:
Ooijen, reparatie, stemmen en een nieuw metalen pijp bij Prestant 8 vt onder 13 Zamen 16 [gulden].
*Met de oude pijp ook erbij tegen oud metaal voor het jaar 1870 Septemb 16 voldaan*¹¹⁹⁰

Maar voorts lijkt het erop dat men in Oijen weinig zorg voor het instrument had. Dat veranderde in 1887 toen Smits (II) een grote schoonmaakbeurt uitvoerde:

1887	29 september	15 dagen met alle verschotten ontvangen	f.	130,00.
			f.	11,00 te veel ontvangen. ¹¹⁹¹

Daarna had Frans Smits (II) tot 1899 het orgel in onderhoud tot 1899, met uitzondering van het jaar 1893 toen Kuijte in september aan het orgel werkte.¹¹⁹²

Omstreeks 1930 noteerde Vermeulen de dispositie in zijn dispositieboek

In 1923 en 1924 voerde de firma Verschuieren enige werkzaamheden uit. Zij plaatste nieuwe klavieren à f 145 en verving de tinnen frontpijpen van de Prestant 8 voet door pijpen van zink à f. 25,-, plaatste een nieuwe koppel voor f. 30,-. Alle pijpen werden opnieuw geïntoneerd en gestemd, f. 40,-.¹¹⁹³ De beelden, die eertijds het front sierden waren in 1962 nog aanwezig.

In 1963 werd een nieuwe kerk gebouwd, een zogenoemde fabriekshal naar een ontwerp van de architect Ir. J. Elemans. Daarin kreeg het orgel van Smits een plaats op de vloer. In 1971 volgde een restauratie door de firma Gebrs. Vermeulen. Zij vervingen de manualen van Verschuieren door nieuwe klavieren in Smitsfactuur, plaatsten nieuw frontpijpen en nieuwe bekens voor het groot octaaf van de Trompet 8 voet. Tevens werden enkele verwormde houten pijpen vervangen. De kas kreeg een kleurtje met hier en daar wat bladgoud. Winddruk 80 mm, toonhoogte a'= 415 Hz. De fraaie eenheid van orgel met balustrade in het intieme oude kerkgebouw ging verloren. Gelukkig kon de balustrade behouden worden, deze kreeg een plaats in de parochiekerk van Druten.

De registertrekkers bevinden zich links en boven van de lessenaar.¹¹⁹⁴

OIRSCHOT, R.K. Parochiekerk van Sint-Petrusbanden.¹¹⁹⁵

Nadat in 1462 de kerk van Oirschot door brand volledig werd verwoest, begon men met de bouw van een nieuwe kerk, die tot op de dag van vandaag het marktplein siert. In 1648 werd de kerk voor de katholieken gesloten en eerst op 6 Juli 1798 aan hun teruggegeven.¹¹⁹⁶ Over de geschiedenis van het orgel vóór 1800 zijn weinig feiten bekend, en de gegevens die er zijn spreken elkaar deels tegen.

Grégoir vermeldt, dat Paul van Eijdsdonk een orgel maakte in:
*1764, Oerschot, un 16 pieds de 1 clav., 12 reg. et pédale accrochée.*¹¹⁹⁷

De Boekzaal bevestigt dit bericht, maar geeft een dispositie zonder zestien voet.¹¹⁹⁸
 De schrijnwerker Johan van der Mast uit Gorichem leverde de kast met de ornamentiek en ontving f. 273. 15. -. voor het vergulden van het orgel en het bruineren van de preekstoel.¹¹⁹⁹

¹¹⁸⁹ SA., B67.

¹¹⁹⁰ Stadsarchief Oss, kasboek 1851-1883 Van Nistelrooij-Kuijte.

¹¹⁹¹ SA., H7.

¹¹⁹² Van Kuilenburg, p. 93.

¹¹⁹³ PA.

¹¹⁹⁴ Meer bijzonderheden in de Orgelencyclopedie VI, p. 343.

¹¹⁹⁵ Het grootste gedeelte van deze tekst is reeds gepubliceerd in J. Boogaarts, *De geschiedenis van de orgels in de parochiekerk van Sint Petrus Banden te Oirschot*. Hoestekst bij een grammofoonplaat in de serie Brabantse Orgelcultuur, *Louis Toeboosch bespeelt het orgel van de St. Petruskerk te Oirschot*, uitgegeven door het Noordbrabants Genootschap te 's-Hertogenbosch, 1980. (Eurosound, ES 46. 402.

¹¹⁹⁶ Schutjes, dl. V, p. 339.

¹¹⁹⁷ Grégoir, p. 183.

¹¹⁹⁸ Hess, p. 61.

¹¹⁹⁹ Streekarchivariaat Noord Kempenland te Oirschot: rekeningboek uitgaven Herv. Gemeente, St.-Pieterskerk.

Ofschoon *De Boekzaal* uitdrukkelijk spreekt over *een geheel nieuw orgel* moet het toch niet uitgesloten geacht worden, dat Van Eijdsdonk het oude orgel vernieuwde. Reeds in 1775 verzocht de kerkvoogdij de Rotterdamse orgelmaker M. Lens 'n plan in te dienen om het orgel te maken,¹²⁰⁰ en in December 1779 ontving de orgelmaker Jan Michael Muller een brief met het verzoek naar Oirschot te komen en de orgelzaak te bespreken. In 1780 voerde Muller een grote *reparatie en modoratie* uit. De organist P. Beijen uit Nijmegen werd in november 1780 naar Oirschot ontboden om het werk te examineren. Zijn bevindingen waren: goed en loffelijk.¹²⁰¹ Het feit, dat Muller zo kort na de werkzaamheden van Van Eijdsdonck een restauratie moest uitvoeren wijst sterk in de richting van een vernieuwing door Van Eijdsdonck en maakt het bericht van *geheel nieuw orgel* ongeloofwaardig. Maar ook de vermelding van Hess *een Tambouryn van houte Pypen* duidt op een instrument uit de vroege zeventiende eeuw. Dit zou dan het oude orgel moeten zijn dat Schutjes noemt: *Het positief van het orgel is in 1634 daargesteld*.¹²⁰²

In de achttiende eeuw was de oude Mariakerk als botermarkt in gebruik, terwijl de Rooms-katholieken hun liturgie vierden in een schuilkerk aan de Nieuwstraat. Naar alle waarschijnlijkheid heeft er in deze schuilkerk, die in 1745 afbrandde en daarna weer werd opgebouwd, nooit een orgel gestaan; in 1783 schafte men nog een altviool en een contrabas aan om de gezangen te begeleiden:¹²⁰³

Voor een alte fiool	f 8= 0=0
een beste strijkstok a 20 st.	f 0=12=0
	f 8=12=0

Eijndhoven den 27 Junij 1783 P. A. van Dijk.

en:

*Ontfangen van Hendrik Plemix [Vlemminx?] uijt ordre van de kerk voor een beste bas en strijkstok achteen gulden zegge f 18=0=0 P. A. van Dijk.*¹²⁰⁴

Na de teruggave van de St.-Petruskerk aan de Katholieken kwam het onderhoud van het orgel in handen van de orgelmaker Nicolaas van Hirtum uit Hilvarenbeek. Deze voerde enkele grote schoonmaakbeurten uit. Het orgel was voor deze grote kerk echter te klein en het kerkbestuur zocht naar een oplossing. In 1803 stuurde men Van Hirtum naar Hasselt om daar een te koop aangeboden orgel te examineren. Deze koop ging evenwel niet door. Twee jaar later besloot men het oude oxaal af te breken en het orgel zolang in het koor op te stellen. Daartoe moesten enkele koorbanken worden verwijderd. In april 1805 kwam dit werk gereed. In mei van dat zelfde jaar begonnen de timmerlieden een nieuw *zangersoxaal* te bouwen. Het archief vermeldt niet waar, maar naar alle waarschijnlijkheid is dit nieuwe oxaal tegen de westmuur geplaatst.

De onderhandelingen met Van Hirtum over een eventuele vergroting of nieuwbouw van het orgel liepen stuk. Op 25 februari 1806 diende Van Hirtum zijn laatste rekening in.¹²⁰⁵

Daarop verzocht het kerkbestuur de orgelmaker Jan Beerens¹²⁰⁶ te Weert naar Oirschot te komen om het oude orgel te examineren en een plan op te stellen.¹²⁰⁷

Op 9 augustus ontving het kerkbestuur van J. Beerens een brief: *dat hij bovengemelden orgel voor deze kerk had gekogt voor twee duizend gulden Luijks geld waaronder begreepen was het bovenste deel van het oxaal met de balustraade*.¹²⁰⁸

In een begeleidend schrijven gaf Beerens tal van bijzonderheden over dit instrument en vermeldde daarbij ook de dispositie.¹²⁰⁹

¹²⁰⁰ Ibid.

¹²⁰¹ Ibid.

¹²⁰² Schutjes, dl. V, p. 350.

¹²⁰³ In de achttiende en vroege negentiende eeuw gebruikten de Rooms-Katholieken houten blaas- en strijkinstrumenten ter vervanging van een orgel.

¹²⁰⁴ Streekarchivariaat Noord Kempenland, Bijlagen kerkrek. R. K. 1783.

¹²⁰⁵ Streekarchivariaat Noord Kempenland te Oirschot, bijlagen kerkrekeningen 1806.

¹²⁰⁶ Voor de genealogie van de families Beerens, Van Dinther en Vermeulen zij verwezen naar G. Lohuis O.P.M. 'Twee Eeuwen Orgelbouw'. Artikel in de Jubileumuitgave: *200 Jaren Orgelbouw Vermeulen's Kerkorgels*. Weert, 1930, p. [5-11] en W.J.P. Peeters, 'De Families', In *250 Jaar Orgelmakers Vermeulen 1730-1980*, Weert, 1980. p. 21.

¹²⁰⁷ Streekarchivariaat, PA, rekeningboek 1806 folio 14v.

¹²⁰⁸ Ibid.

¹²⁰⁹ Ibid. Bijlagen.

In diezelfde maand besloot het kerkbestuur het oude orgel te verkopen:

*In Augustus 1806 verkogt aan den Eerw. Heer W.W. Ruijs Pastoor te Huisseling lande van Ravestijn den ouden orgel met dezelfs toebehooren voor eene somme van seshonderd en vijf en twintig gulden en die ook ontfangen dico 625 - 0 - 0.*¹²¹⁰

Antoon Smits, de koster, organist en schoolmeester te Huisseling plaatste het over. Nadat Jan Beerens het orgel te Maastricht had afgebroken, voor zover nog nodig, want het was een paar jaar daarvoor reeds van het oxaal verwijderd, bracht men het per schip over naar 's-Hertogenbosch en vandaar per kar naar Oirschot. In het parochie-archief zijn alle details beschreven. In het najaar van 1806 begon de orgelmaker met de opbouw te Oirschot. Hij voegde een register toe, waarschijnlijk ten koste van de Clairon 4 vt.

*Item alsnog aan hem betaalt voor een register genaamt de Vox Humana eene somme van 50-0-0.*¹²¹¹

*Op den 28 Maart 1807 zijnde Paaschavond is voor den eersten keer op den nieuwen orgel onder den dienst gespeelt.*¹²¹²

Na het overlijden van Joseph Beerens, de zoon van Jan, in 1816 nam zijn zwager Jan Vermeulen het onderhoud over:

*Ik ondergetekende Jan Vermeulen orgelmaker woonende te Weert bekenne ontvangen te hebben van H. van den Heuvel kerkmr. van St.-Peeterskerk te Oirschot de somme van acht en vijftig gulden vijftien stuiver voor het stellen en repareeren van het orgel in voorschreven kerk in de maand July 1817 gedaan en verschotten dico f 58-15-0. Oirschot den 4 Augustus 1817, Jan Vermeulen.*¹²¹³

Ondertussen was Peter Vlemminx organist geworden van de St.-Petruskerk. Het is interessant zijn aanstellingscontract te lezen:

*Ik ondergetekende zal den orgel speelen zo gelijk het behoort, voor het tractament van 45 gl. en de ongewoone Missen voor eenen Schelling, en zal het blijven doen, en niet na een anders plaats vertrekken. Ik verpligt mij ook van in geen herberg, danspartijen, ballen of comedien met de fiool te speelen. Oirschot 15 Nov. 1815. Peter Vlemminx.*¹²¹⁴

Een grote restauratie volgde in 1824. De orgelmaker Arnold Graindorge, die in deze periode te Helmond en te 's-Hertogenbosch werkte, kreeg de opdracht.¹²¹⁵

En verder vermeldt het rekeningboek nog een betaling dienaangaande.¹²¹⁶

Dit alles strookt overigens niet met de gegevens die gepubliceerd zijn in de uitgave van het rekeningboek van Graindorge zelf.¹²¹⁷

Smits had dit orgel enige jaren in onderhoud.¹²¹⁸

Smits was kennelijk onder de indruk van de kwaliteit van het pijpwerk en het vakmanschap waarmee dit orgel was gemaakt. Hij noteerde de mensuren van de Kromhoorn en schreef onder meer daarbij: *De tongen sluiten bijzonder schoon op de hap, en zijn geweldig hard en veerkrachtig en allemaal wat breeder als de happen zijn.*¹²¹⁹

Juist in deze periode ontving Smits enkele opdrachten tot de bouw van grote instrumenten. Waarschijnlijk maakte dit hem onmogelijk het onderhoud van het orgel te Oirschot langer te doen. Hoe het ook zij, de orgelmaker P. van Nistelrooy uit Oss nam het onderhoud over en plaatste in 1846 een nieuw pedaalklavier. In 1850 verving deze orgelmaker een der hoofdwerkregisters door een 'Viool di Gamba 8 voet'. Een algehele vernieuwing vond plaats van April 1861 tot Maart 1862. Dit werk voerde Matthieu van Dinter te Weert uit. Daarbij werd de dispositie gewijzigd en het instrument voorzien van een vrij pedaal.¹²²⁰

M. H. van 't Kruis vermeldde de dispositie.¹²²¹

¹²¹⁰ Ibid. Rek. boek, fol. 5.

¹²¹¹ Ibid. fol. 18v.

¹²¹² Ibid.

¹²¹³ Ibid. bijlagen.

¹²¹⁴ Ibid.

¹²¹⁵ Ibid. fol 11r&v.

¹²¹⁶ Ibid. fol. 12r.

¹²¹⁷ 'Extrait du livre de comptes d'A. Graindorge, facteur d'orgues à Liège'. In: J. Yernaux: *Orgues et organistes du pays Mosan. Bulletin de la Société des Bibliophiles Liégeois* XIV. Tongeren, 1937. p.105 e.v..

¹²¹⁸ SA., Bg2.

¹²¹⁹ SA., B3J2b.

¹²²⁰ PA.

¹²²¹ Van 't Kruis, p. 49.

Als organist noemde hij de 'Heer Hemmincx', dit moet echter zijn de 'Heer Vlemminx'.

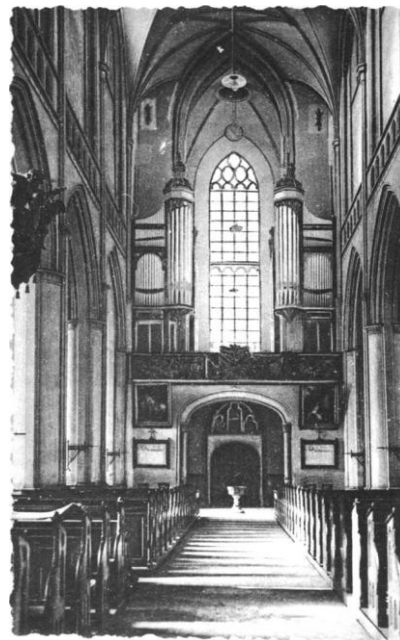
Oirschot, St.-Petruskerk. Foto, december 1904. (Prentenkabinet van het Provinciaal Genootschap, 's-Hertogenbosch).

Omstreeks 1900 werkte Maarschalkerweerd uit Utrecht aan het orgel. Als gevolg van niet voldoende onderhoud stortte op 12 december 1904 de zuidwestzijde van de toren over de gehele lengte in. Het orgel werd daarbij ernstig beschadigd. Een foto van de beschadigde toren is bewaard gebleven. Daarop is de achterzijde van het orgel zichtbaar. Onder leiding van de architect P.J.H. Cuypers en de bouwmeester J. Klappers begon in 1906 het herstel. De kolommen die het orgel ondersteunden kregen in 1907 een plaats aan de ingang van de kapel van de Heilige Eik in het dal van de Beerze. Omstreeks 1920 besloot het kerkbestuur een geheel nieuw orgel te plaatsen. Het is niet bekend of H.W.J Smits een plan met offerte heeft ingediend, maar in het archief van Smits bevindt zich wel een tekening van de plattegrond van het orgel voor Oirschot. De orgelkast is in twee delen gesplitst, zodat het raam in de westmuur van de toren vrij gehouden is. Een opstelling, die Smits vaker toepaste, onder andere: Batenburg, Den Dungen, Geldrop, Heesch, Nuenen. De tekening geeft een ontwerp weer van een orgel met drie klavieren en een vrij pedaal. Hoofdwerk- en pedaalladen zijn aan de noordzijde geplaatst en aan de zuidzijde een Zwelwerk met daarachter nog twee pedaalladen. Het kerkbestuur gunde het werk aan de firma Caecilia te Salzburg. Door de toenmalige koersverhoudingen kon deze firma in Nederland zeer goedkoop werk leveren.

Als gevolg van de oorlogshandelingen brandde in oktober 1944 de kerk uit. Daarbij ging het Caecilia-orgel verloren. Na de oorlog leverde de firma Vermeulen te Weert een nieuw orgel, dat in juni 1953 in gebruik werd genomen. Dit drieklaviers orgel met 39 registers was gebouwd volgens het electro-pneumatisch systeem.

L'histoire se répète. Wederom zag het kerkbestuur van Oirschot kans een schitterend historisch instrument te verwerven. Ditmaal niet uit een conventskerk, maar uit de parochiekerk van St.-Pieter te 's-Hertogenbosch. Met ingang van 1 Januari 1972 werd de St.-Pieterskerk te 's-Hertogenbosch voor de Rooms-katholieke eredienst gesloten. In deze kerk bevond zich het monumentale Smits-orgel uit 1846. (Zie aldaar) De firma Verschueren demonteerde het Smits-orgel te 's-Hertogenbosch en begon in 1976 met de restauratie. In september 1978 nam men het orgel te Oirschot in gebruik.

Bij deze restauratie werd het orgel zo veel mogelijk weer teruggebracht in zijn oorspronkelijke concept. Het transpositiesysteem, dat Broekhuizen vermeldde, moest echter achterwege blijven, omdat daarover, ook in het Smits-archief, geen constructiegegevens zijn teruggevonden.

Oirschot, St.-Petruskerk. Foto van het Caecilia-orgel, omstreeks 1934. (PA., Oirschot).

Het grootste gedeelte van het pijpwerk van de Harmonica 8 voet was in de niet meer in gebruik zijnde Sint-Pieterskerk in 's-Hertogenbosch geroofd. De Harmonica 8, bij de restauratie van het orgel van Druten verwijderd, bleek exact dezelfde factuur en mensuur te hebben als het nog resterende pijpwerk van Den Bosch. Het is waarschijnlijk dat Frans Smits beide registers in dezelfde periode maakte. De Harmonica 8 voet, die nu in Oirschot aanwezig is, is de originele Harmonica van Druten.

Architectonisch, maar ook akoestisch, komt het Smits-orgel in de Oirschotse kerk volledig tot zijn recht. De uitzonderlijk gave eenheid van kerkruimte, meubilair en orgel zoals die in de St.-Pieterskerk te 's-Hertogenbosch bestond is echter voorgoed verloren. In 2014 bleek een groot aantal koppen van de tongwerken te zijn aangetast door loodcorrosie. Verschueren voerde het herstel uit. De winddruk werd vastgesteld op 82 mm waterkolom.

OISTERWIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus Banden.

In 1834 noteerde A. de Waal de dispositie van het orgel.¹²²²

In 1863 verplaatste Smits dit balustrade-orgel naar achter en in 1871 voerde hij een grote reparatie uit, waarna hij het orgel regelmatig onderhield,¹²²³ voor het laatst in 1899.¹²²⁴

OLLAND, R.K. Parochiekerk van Sint Martinus.

In 1865 werd Olland een zelfstandige parochie en onder leiding van de architect H. van Tulder bouwde men een kerk, die nog datzelfde jaar op zondag Gaudete, 17 december, in gebruik genomen kon worden.¹²²⁵

Na ruim 20 jaar plaatste Loret daarin een orgel.¹²²⁶

Smits voerde in 1909 een grote restauratie uit.¹²²⁷ De reparatie betrof waarschijnlijk het vervangen van een aantal pijpen, die door tinpest waren aangetast. Smits noteerde de mensuren van drie registers.

Daarna bleef het orgel tot en met 1925 bij Smits in onderhoud. Op 4 oktober 1944 bliezen de Duitsers de toren op. Daardoor werd de kerk en het orgel verwoest.

OOIJ EN PERSINGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Hubertus.

*Ofschoon in beide dorpen schier geen hervormden te vinden waren, kwam in 1602 een predikant zich te Ooij vestigen en kon uit de geestelijke goederen rijk bezoldigd worden. In het begin der godsdienst vervolging werden de katholieken verzorgd door de pastoors van Ziflik en in het einde der XVII eeuw deels door predikheeren uit Nijmegen: doch in 1803 kregen zij een eigen herder, aan wien vooreerst op het kesteel te Ooij een vertrek voor woning en bedehuis werd ingeruimd, tot dat men, met behulp van eene rijkstoelage, in 1835 aan den Waaldijk een kerkje met pastoreele woning onder één dak bouwde.*¹²²⁸

Volgens Broekhuizen leverde A.A. Keurten [Kuerten] uit Huissen in 1850 een nieuw orgel.¹²²⁹ In 1858 werd Henricus van Doren, voorheen onder meer kapelaan te Reek, pastoor van Ooij en Persingen. Hij had Antoon Smits, die in 1858 als kapelaan in Nijmegen was aangesteld, de zoon van Frans (I) gezegd dat zijn orgel niet meer functioneerde. Dit blijkt uit een brief die Frans Smits schreef aan zijn zoon.¹²³⁰

Een blaasbalg reparatie was waarschijnlijk niet nodig, blijkens een kopie van een brief waarin de kosten zijn vermeld.¹²³¹

Het rekeningboek van Smits (I) vermeldt slechts dat het instrument werd vergroot in 1861

Uit het parochiearchief blijkt dat in 1881 de kerk met een zijbeuk werd vergroot en dat er in 1904-1905 onder leiding van de architect C.J.H. Franssen een nieuwe kerk werd gebouwd. Daarbij is in de kostenbegroting genoteerd:

¹²²² De Waal, p. 497.

¹²²³ PA.

¹²²⁴ SA., H7.

¹²²⁵ Schutjes, V, p. 401.

¹²²⁶ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Olland.

¹²²⁷ SA., H7.

¹²²⁸ Schutjes V, p. 413.

¹²²⁹ Broekhuizen O 54, c690.

¹²³⁰ SA., H52a, z. d. juli? 1861.

¹²³¹ SA., H3.

punt 6 Een harmonium tot tijdelijk vervanging van het bestaande orgel f. 150,-¹²³²

Blijkens een brief van 27 augustus 1954 aan de bisschop In 1954 is het kerkbestuur voornemens het orgel te laten demonteren door de firma Verschuieren. In ruil daarvoor levert de firma een tweeklaviers harmonium¹²³³

Het is niet bekend of er pijpwerk van Smits door Verschuieren elders is geplaatst. In 1963 plaatste Verschuieren als opus 561 een nieuw mechanisch orgel. Dit instrument bevat geen Smits pijpwerk.

OOSTERHOUT, Kapel van het klooster Sint-Catharinadal van de zusters Norbertinessen.

In de rekeningboeken van Smits¹²³⁴ komt in de periode 1908 – 1927 een aantal posten voor met betrekking op onderhoudswerkzaamheden aan en stemmen van het orgel in Oosterhout. In de meeste gevallen staat daarbij *abdij* of *kl[ooster]*. Waarschijnlijk maakte Smits dit onderscheid voor zijn werk in de Onze-Lieve-Vrouwe-abdij of in het klooster Catharinadal van de zusters Norbertinessen. In dat geval werkte Frans Smits (III) vanaf juni 1919 met de aanduiding *kl[ooster]* aan het orgel van Maarschalkerweerd. Dit strookt met de opmerking van C. van Brussel in een schrijven aan H. Smits, d. d. 13 augustus 1928:

*Ik deel U beleefd mede, dat wij vroeger wel in Oosterhout kwamen, doch de laatste jaren komen wy daar niet meer.*¹²³⁵

Maarschalkerweerd plaatste dit orgel in 1896. In een krantenartikel werd een bijzondere bemerking geplaatst:

*Oosterhout, 26 Juni. Dezer dagen werd in de kerk van het klooster St.-Catharinadal het nieuwe orgel ingewijd. Evenals het grootte orgel in de Hoofdkerk St.-Jan door zijne schoonen klank het oor boeide, zijn op dit nieuw geplaatst orgel registers aangebracht; zoo lief en schoonklinkend, dat het gehoor niet minder bevredigd wordt. Ook als zoo vele meesterwerken uit de gerenommeerde fabriek der heeren Maarschalkerweerd en Zonen te Utrecht die in dinnen en buitenland prijken getuigt dit nieuwe orgel weerom, den meester waardig te zijn. Het ware te wensen dat in deze omstreken meer dier orgels geplaatst werden in plaats van buitenlandsche waaraan men hier de voorkeur over het algemeen geeft, want waarlijk, wil men een goed instrument men wende zich aan genoemde firma en tevredenheid zal niet uitblijven.*¹²³⁶

OOSTERHOUT, Kapel van de abdij van Onze Lieve Vrouw, Zusters Benedictinessen.

Het door Cavallé-Coll/Mutin in 1914 gebouwde orgel, had F.C. Smits (III) vanaf 1918 tot aan zijn dood in onderhoud. Na zijn dood in juni 1928 vroegen de zusters aan zijn broer, Henri Smits het onderhoud over te nemen waarop deze per brief antwoordde.¹²³⁷ De door H. Smits in dit schrijven genoemde brief van Maarschalkerweerd is eveneens in het archief van Smits aanwezig.¹²³⁸ Andermaal vroeg zuster Saling Smits om raad, waarop Henri Smits schriftelijk een nadere toelichting gaf.¹²³⁹

OOSTERHOUT (Gld), R.K. Parochiekerk van Sint Leonardus.

Er zijn ook enkele posten in het rekeningboek van Smits met alleen de aanduiding *Oosterhout*. Een ervan zal waarschijnlijk betrekking hebben op het orgel van de St.-Leonarduskerk in Oosterhout bij Nijmegen, omdat F.C. Smits (III) deze reis combineerde met Arnhem.

1925 7-11 Dec *Insula Dei* [Arnhem] - Oosterhout 47,70.¹²⁴⁰

Het zou dan betrekking hebben op het oude orgel dat het kerkbestuur in 1882 aankocht:

1882. *Vergadering 12 Juny. De voorzitter deelt mede dat hem ter ore is gekomen, dat in Castricum een pijporgel te koop was. Er werd besloten hierover te schrijven.*

1882. *Vergadering 29 Aug. De voorzitter deelt mede, dat het pijporgel is gekocht voor f 300,-.*¹²⁴¹

¹²³² BA.

¹²³³ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Ooij & Persingen.

¹²³⁴ SA., H7 & H8.

¹²³⁵ SA., B3K1.

¹²³⁶ *Provinciale 's Hertogenbosche Courant*, 26 Juni, 1896.

¹²³⁷ KA.

¹²³⁸ SA., B3K1.

¹²³⁹ KA.

¹²⁴⁰ SA., H8.

¹²⁴¹ PA., St. Leonardus, Oosterhout (Gld.), notulenboek.

OPLOO, R.K. Parochiekerk van Sint Matthias.

De Holpijp 8 vt. van het Hoofdwerk is vervaardigd door F.C. Smits (I). Dit register is waarschijnlijk afkomstig van het in 1850 door Smits gemaakte orgel voor de St.-Janskerk van Moergestel. Daar leverde de firma Vermeulen te Weert in 1961 een nieuw orgel. Het pijpwerk van Smits werd door Vermeulen ingenomen. Vermeulen restaureerde in 1968 het orgel van Oploo en veranderde de dispositie.¹²⁴²

ORTHEN, R.K. Parochiekerk van San Salvador.

In het rekeningboek van Smits (III) komen bij de uitgaven twee posten voor:

1924 28 mei Orthen

1924 30 juni tot 3 juli Orthen 2 d[agen] 2 man, en 2d 1 m (f. 16,-)¹²⁴³

De f. 16,- zijn door Smits voor reis en verblijf uitgegeven. Bij de inkomsten komt Orthen niet voor. Het betreft hier werkzaamheden aan het in 1897 door Maarschalkerweerd geleverde orgel.

OSS, Kapel van het klooster Sint-Nicolaas van Poppel der Fraters van Tilburg.

Tot 1896 bevond zich in de kapel een harmonium.¹²⁴⁴

Smits (II) leverde aan dit onderwijsinstituut een tweedehands orgel.¹²⁴⁵

In het archief van Smits zijn geen gegevens over de herkomst van dit instrument.

In juni 1906 ontving Frans Smits (II) van de prior van het St.-Nicolaas-instituut een brief waaruit het voornemen tot restauratie blijkt.¹²⁴⁶

Op de achterzijde van deze brief noteerde Smits een moeilijk leesbaar concept van het antwoord.¹²⁴⁷

In 1927 plaatsten de Gebrs. Vermeulen een nieuw orgel met gebruikmaking van enig pijpwerk van het oude. De fraters betaalden daarvoor, in december 1927 fl. 3500,- en in januari 1928 fl. 2500,-. In totaal dus 6000,- gulden.¹²⁴⁸

In 1959 volgde nog een ombouw naar het electro-pneumatisch systeem, eveneens door Vermeulen.

OSS, Kapel van het klooster Sint Alphonsus de Liguorio der Zusters van Liefde, later het St.-Leonardusgesticht.

In 1839 stichtten de Zusters van Liefde van Tilburg een instituut voor onderwijs en bejaardenzorg. Reeds na 2 jaar verhuisden de zusters naar een ruimer pand aan de Arendsvlucht.

Omstreeks 1876 werd het huis aanzienlijk uitgebreid en voorzien met ziekenzalen, waarna het de naam St.-Leonardusgesticht kreeg. Het oude orgel van onbekende makelij verhuisde naar de nieuwe kapel.¹²⁴⁹ In 1912 kon door een grote schenking een nieuw ziekenhuis worden gebouwd aan de Begijnenstraat. Het St.-Annaziekenhuis.

OSS, Kapel van het Sint-Annaziekenhuis.

Uit het rekeningboek van Smits blijkt dat Frans (III) in 1920 in de kapel van het klooster werkte:

1920 22/23 Juni Oss zusters 2 d[agen] 22,50 1921

¹²⁴² R. van Dijk e. a., *Het orgel in de Rooms-katholieke kerk van de Heilige Matthias in Oploo*. Uitgave ter gelegenheid van de ingebruikname na de restauratie. Oploo, 2009.

¹²⁴³ SA., H8.

¹²⁴⁴ Van Kuilenburg, p. 105.

¹²⁴⁵ SA., H7.

¹²⁴⁶ SA., Bg4X1a.

¹²⁴⁷ SA., Bg4X1b.

¹²⁴⁸ GA., Weert, archief Vermeulen.

¹²⁴⁹ Kuilenburg, p. 103.

Het is niet bekend in welke locatie, het St.-Leonardusgesticht of het St.-Annaziekenhuis.

In de kroniek van het klooster van de zusters van Liefde, d. d. 15 augustus 1922 is vermeld:

*Na deze datum wordt het nieuwe ('n 2de hands) orgel geplaatst door de Heer Cijfer [Seifert] uit Kevelaar*¹²⁵¹

In 1961 werd een nieuw St.-Annaziekenhuis gebouwd en de firma Vermeulen plaatste daarin een nieuw orgel met gebruikmaking van enkele registers van het oude orgel. In 1980 volgde door dezelfde firma een revisie met een kleine dispositiewijziging.

In 2000 vond er een fusie plaats met het St.-Jozefziekenhuis te Veghel en in 2013 werden beide instellingen samengebracht in Uden, het Bernhovenziekenhuis. Het orgel van Vermeulen uit 1961, met daarin een register (Bourdon 8) uit de achttiende eeuw, werd te koop aangeboden.

OUDENBOSCH, R.K. Basiliek van Sint Agatha en Sint Barbara.

F.C. J. Smits (III) had gedurende de periode van 1915 tot en met 1927 het orgel van Ludwig König uit 1773, later uitgebreid door de firma Stevens in 1893 in onderhoud. Smits werkte aan het orgel in de periode van 1915 tot en met 1927.¹²⁵²

De laatste drie posten in het rekeningenboek betreffende dit orgel zijn alleen gemeld in de uitgavenkolom. Deze werkzaamheden zijn niet betaald. Waarschijnlijk omdat F.C.J. Smits (III) korte tijd daarna overleed heeft H.W.J. Smits dat niet meer ingevorderd. Verdere bijzonderheden van dit instrument zijn gepubliceerd in de Orgelencyclopedie.

OVERASSELT, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

Onder het pastoraat van Gerardus de Ruijter bouwde men in 1835, ter vervanging van de oude schuurkerk, in de zogenoemde waterstaatsstijl een nieuwe kerk en in 1843 plaatste Albinus Kuerten uit Huissen daar een orgel in. Dit orgel was gedeeltelijk afkomstig uit de St.-Elisabethkerk te Grave, waar F.C. Smits (I) in dat jaar een nieuw orgel plaatste. Blijkens een artikel van 6 mei 1847 werd dit orgel na enige jaren uitgebreid met een positief. Het orgel werd goedgekeurd en Kuerten kreeg veel lof voor zijn werk.¹²⁵³ Broekhuizen geeft een dispositie.¹²⁵⁴

Interessant is het contract met de koster, dat op 24 december 1849 werd gesloten. Daarin is onder meer bepaald:

*Art. 5. De koster is tegelijk organist en voorzanger en gehouden om te zingen en te spelen op de Zon- en feestdagen in alle diensten op de Werkdagen van gelijk, alles volgens de orders van den tijdelijken Heer Pastoor en op de te bepalen tijd.*¹²⁵⁵

Van 1886 tot 1890 had Smits (II) dit orgel in onderhoud. Waarschijnlijk voerde Smits een grote schoonmaakbeurt uit:

1886 16 October 5 dagen, ontvangen f. 20. 00.¹²⁵⁶

Ook Kuijte werkte meerdere malen aan dit instrument.¹²⁵⁷ Tot 1890 vormde Neder- en Overasselt een parochie. In dat jaar kregen de bewoners van beide dorpen een eigen kerk. Voor Overasselt ontwierp de architect Ch. Weber de nieuwe kerk. Daarin plaatste de firma Vermeulen uit Weert een orgel. In de jaren 1920 en 1921 verzorgde wederom Smits (III) de stem- en onderhoudsbeurten. In 1922 besloot het kerkbestuur een nieuw orgel te laten maken. De bisschop verleende in principe toestemming, maar wilde eerst weten waar het orgel besteld zou worden. In de antwoordbrief van het kerkbestuur luidde lezen we dat men overweegt de opdracht te verstrekken aan de firma Seiffert te Keulen.¹²⁵⁸

¹²⁵⁰ SA., H7.

¹²⁵¹ KA., Zusters van Liefde, Oude Dijk, Tilburg.

¹²⁵² SA., H7 en H8.

¹²⁵³ *De Godsdienstvriend*, Dl. 58, p. 321. Mei, 1847.

¹²⁵⁴ Broekhuizen, O 52.

¹²⁵⁵ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Overasselt.

¹²⁵⁶ SA., H7.

¹²⁵⁷ *De Mixtuur* 45, p. 591 en *De Mixtuur* 51, p. 16.

¹²⁵⁸ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Overasselt.

De firma Seifert leverde het orgel met een pneumatische transmissie. In 1951 schreef het kerkbestuur een brief aan de bisschop met het verzoek de koorruimte te mogen vergroten:

*De thans bestaande koorruimte is niet meer dan een gang voor de orgelkast, welke nog door de speeltafel in tweeën is verdeeld en tevens om verlot te vragen het orgel schoon te mogen maken.*¹²⁵⁹

De firma Vermeulen voerde de werkzaamheden uit en in 1957 veranderde zij de pneumatische overbrenging van het orgel van Seiffert in een elektrische.

OVERLANGE, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

Lodewijk Napoleon, koning van Holland, bracht op 28 en 29 januari 1809 een bezoek aan het door de watersnoodramp getroffen gebied aan de Maas. Vandaar [Herpen] reisde men door naar Overlangel alwaar zijne majesteit over de f 1400 guldens aan de Capel beloofde, en ook uitbetaalde.¹²⁶⁰ Schutjes bericht hierover:

De St.-Antoniuskapel, die in dit gehucht van Herpen stond, is ten jare 1814 afgebroken, en door een nieuw kerkje vervangen, hetwelk den 14 september 1817 door de commissaris-generaal der districten Ravenstein en Megen is ingezegend. Op Passiezondag en op den feestdag van der Kruisverheffing [14 september] stroomt er eene groote menigte katholieken der omliggende plaatsen naar de kapel van Langel om het H. Kruis te vereren. Het rectoraat dezer kapel is den 11 september 1854 in een pastoraat veranderd, zoodat de filiaal kapel te Langel sedert dien tijd tot eene onafhankelijke parochiekerk is verheven, en van de moederkerk te Herpen afgescheiden. De kerk van Overlangel, in 1814 gebouwd, is in maart 1854 afgebroken; men

*legde den 20 maart den eersten steen aan de nieuwe gothische kerk, die den 6 september van hetzelfde jaar door Joannes Philibertus Deppen, bisschop van Samos i. p. i., ter eere van den H. Antonius Abt is geconsacreerd; er bestaat daarin slechts één altaar. De kleine parochie is deze kerk verschuldigd aan de familie de Bruijn, van Overlangel geboortig en woonachtig te Rotterdam, Utrecht, Breda, Helmond en Boxtmeer.*¹²⁶¹

Petrus Ignatius de Bruijn was graan- en wijnhandelaar in Overlangel, waar hij het bedrijf van zijn vader voortzette. Overlangel had in die tijd een haven aan de Maas, waardoor het mogelijk was handelswaar over te slaan. Een lid van de familie De Bruijn, Leonardus Franciscus vestigde zich in Utrecht. Door hem is waarschijnlijk de Utrechtse architect Gerardus Vogelpoel en zijn zoon Wilhelmus Jacobus Vogelpoel benaderd voor een ontwerp voor de nieuwe kerk in Overlangel. Zij tekenden ook het front voor het orgel, dat enigszins geïnspireerd lijkt door het front van het rugwerk van het orgel in de Dom. Frans Smits (I) kreeg de opdracht het orgel te maken. Een kopie van zijn eerste offerte is bewaard gebleven.¹²⁶² Het betreft dan een orgel, zonder kas, voor f. 1370,00. Het Positief als een verkleining van het Manuaal met op beide manualen een soloregister: Salicet 8 disc. en Flûte Travers 8 disc. Dit plan voerde Smits niet uit, omdat de architect Vogelpoel een andere dispositie verlangde. Smits stuurde een nieuwe begroting naar Utrecht.¹²⁶³

Op een nagenoeg gelijklopende kopie zijn de mensuurnummers en de bedragen per register niet opgenomen en bij de houten pijpen staat steeds *wagenschot*. Voorts is de laatste zin: *De kosten van schilderen vermoedelijk 50, de fleurons of bloembundels te Utrecht.*¹²⁶⁴ P. van Asten uit Mill maakte de kas en klaarblijkelijk had Vogelpoel een goed adres in Utrecht om daar de fleurons te laten maken. Voor het eerst experimenteerde F.C. Smits (I) hier met, voor de orgelmakerij, nieuw materiaal. Het is, wat we nu noemen, oud zink. Dus het is niet het zink dat omstreeks 1900 veelvuldig in de orgelmakerij werd toegepast. Door sommige orgeldeskundigen is het ten onrechte Blech genoemd. Wat de Duitsers Blech noemen is een soort vertind plaatijzer, dat Hess *blik*¹²⁶⁵ noemde. Smits gebruikte dit oud zink voor de grootste 24 pijpen van de conische Salicionaal 8 voet.

Tijdens het werk aan het orgel van Overlangel, op 4 april 1858, overleed zijn vrouw. Zij was 52 jaar en liet Frans Smits (I) met zijn gezin van 8 kinderen achter. De oudste zoon, Toon, de latere deken van Tilburg was al het huis uit, maar zijn jongste zoon was pas 11. In de weken na het overlijden van zijn vrouw heeft Frans het orgel

¹²⁵⁹ Ibid.

¹²⁶⁰ KA., Soeterbeeck te Deursen. Rector H.I.A. de Bruijn, *Beschrijving van het oud en nieuw Klooster Soeterbeeck*. Deursen, ca. 1845.

¹²⁶¹ Schutjes, V, p. 474.)

¹²⁶² SA., H3, p. 2.

¹²⁶³ SA., B3M2.

¹²⁶⁴ SA., B3M1.

¹²⁶⁵ Joachim Hess. *Dispositien der merkwaardigste Kerk-orgelen*. Gouda 1774. Aanhangsel, p. 181.

Overlangel nog wel afgewerkt, maar daarna heeft hij veel werk laten liggen. Men ontkomt niet aan de gedachte dat de zeer bijzondere klank van het orgel van Overlangel in verband staat met het verdriet dat Frans in die periode had. In de eerste jaren na de ingebruikneming is er in Overlangel niet meer gewerkt, althans zijn daarover in het rekeningboek geen aantekeningen gemaakt. Vanaf 29 maart 1866 is het orgel weer regelmatig in onderhoud, de laatste beurt op 22 september 1926 samen met Jo Ketterings.

Er is een opvallende post:

1881	Julij	reparatie blaasbalken, 6 dagen à 5	f.	30,00
		Verschot timmerman	f.	6,50
		Leer en lijm	f.	4,50 ¹²⁶⁶

Zeer waarschijnlijk heeft Frans Smits (II) toen de as met zwengel aangebracht om daarmee de drie schepbalgen te bedienen.¹²⁶⁷ Het zou kunnen zijn dat hij dit systeem van Loret heeft afgekeken.

De laatste beurt vond plaats in 1926:

1926 22 sept Overlangel, zonder loon Jo [Ketterings] op de lijst (11,51)¹²⁶⁸

Het betrof hier een grote schoonmaakbeurt, waarbij ook enkele pijpvoeten moesten worden gerepareerd, die waren aangetast door zinkwit.¹²⁶⁹

Overlangel, St.-Antonius-Abtkerk. De handpompbediening met zwengel. (Wordt bediend door Dorine Boogaarts. Foto J. Boogaarts 1964).

In 1971 voerde de firma Vermeulen een grote restauratie uit.

OVERLOON, R.K. Parochiekerk van Sint Theobaldus.

Op vrijdag 30 oktober 1835 schreef F.C. Smits (I) in zijn dispositie- en rekeningboek:

Overloon. 1835 30 Oct. Afgewerkt een nieuw orgel met twee klavieren, twee blaasbalken, aanhangend pedaal met de kast

1. Prest	4 v bas	2. Prestant	8 v disc.
3. Holpijp	8 v	4. Prestant	4 v disc. .
5. Fluit Douce	4 v	6. Oct	2 v
7. Flagelet	1 v	8. Trompet	8 v bas
9. Trompet	8 v disc	10. Koppel	
11. Ventil			

Positief

1. Holpijp	8 v	2. Flakfluit	2 v
3. Fiol. Disc		4. Fluit bas	4 v
5 Fluit disc.	4 v		

Voor de som van f. 1700,00.¹²⁷⁰

¹²⁶⁶ SA., Bg6.

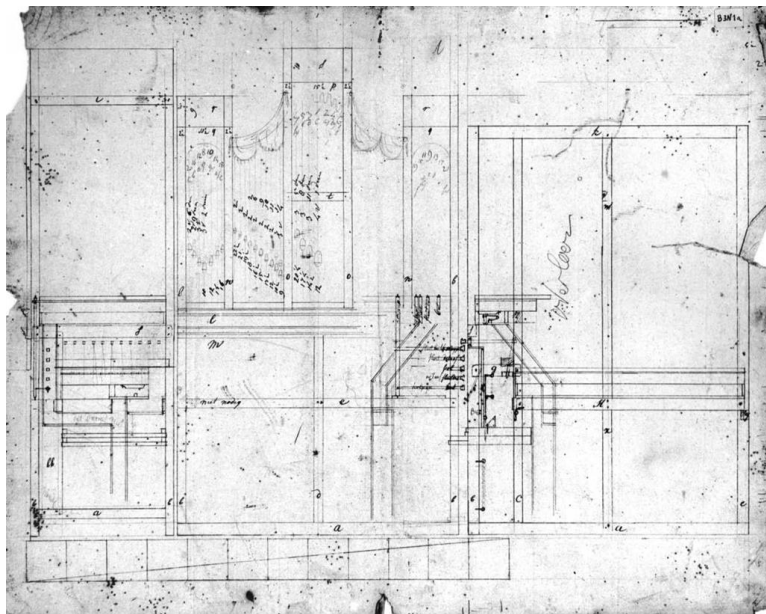
¹²⁶⁷ Zie de afbeelding in hoofdstuk III

¹²⁶⁸ SA., H8.

¹²⁶⁹ SA., H170b. Notitie van H.W.J. Smits in een schrijven aan Petrus de Bree.

¹²⁷⁰ SA., Bg2.

Deze opgave is overeenkomstig de plaats van de registertrekkers naast de manualen. Op 25 januari 1836 ontving Smits de laatste termijnbetaling.

De oude kerk van Overloon was van 1648 tot 1800 als bergplaats ingericht. Toen de Katholieken in 1800 hun kerk terugkregen, was zij sterk in verval geraakt. Het duurde tot 22 augustus 1822 voordat de parochianen van Overloon de gerestaureerde kerk in gebruik konden nemen.¹²⁷¹ In 1834 bestelde het kerkbestuur bij Frans Smits (I) een nieuw orgel. Een werktekening van dit orgel is bewaard gebleven.

Overloon. St.-Theobalduskerk.
Ontwerptekening van F.C. Smits (I). Pen,
385x495 mm. (SA., B3N1).

Een vijfdelig front met een grote middentoren, twee tussenvelden en twee zijtoren. De klaviatuur aan de noordzijde, twee spaanbalgen in de

onderkast, de windlade van het Manuaal daarboven en de windlade van het Positief in de bovenkast, als zijwerk dwars geplaatst boven de klaviatuur.

In het Smits-archief bevinden zich twee beschrijvingen van enkele bijzonderheden van dit instrument.¹²⁷² En in de tweede beschrijving staan nog enkele aanvullende gegevens genoteerd.¹²⁷³

Zowel Seidel als ook Broekhuizen geven de dispositie van Overloon zonder Octaaf 2 voet van het Positief.

In 1899 voerde Janus Kuijte een grote reparatie uit.¹²⁷⁴ Hij noteerde daarbij:

Bourdon 8 vt metaal opsnede 1/10 omtrek.

Onder leiding van de architect J. Stuyt bouwde men in de periode 1911-1914 een nieuwe kerk voor de parochie van Overloon, daarin plaatste de firma Franssen uit Roermond een nieuw orgel naar het pneumatische systeem met 18 registers verdeeld over twee manualen en pedaal.¹²⁷⁵ In 1944 bliezen de Duitsers de kerk van Stuyt, inclusief het orgel van Franssen op. Ook het parochie-archief ging daarbij verloren.

¹²⁷¹ Schutjes, V, p. 476.

¹²⁷² SA, B3N2.

¹²⁷³ SA., B1.

¹²⁷⁴ Van Kuilenburg, Mixtuur 51, p. 16.

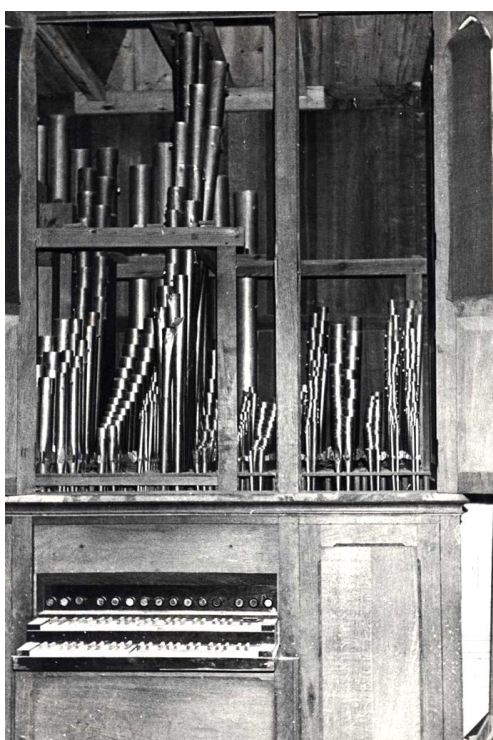
¹²⁷⁵ Dispositie in het St.- Gregoriusblad, maart 1917, p. 49.

PUIFLIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes de Doper.

De oude parochiekerk, die behoorde aan Stift Xanten, werd in 1609 door de protestanten in beslag genomen. Pas in 1663 kregen de katholieken toestemming om een schuurkerk te bouwen. Deze schuurkerk bleef tot 1816 in gebruik *toen er een nietig kerkje met belendend pastoreel huis gebouwd werd.*¹²⁷⁶

Er zijn geen gegevens over een orgel bekend. Na vijftig jaar besloot het kerkbestuur de architect C. Weber opdracht te geven een nieuwe kerk te ontwerpen. Ook na de ingebruikname in 1870 bezat deze kerk geen orgel. Het duurde nog meer dan twintig jaar voordat men besloot F.C. Smits (II) een orgel te laten maken. Het timmerbedrijf de Wed. Meeuwsen uit Druten vervaardigde de kas.¹²⁷⁷

Beide werken staan op een lade. Het pijpwerk staat loodrecht op het front, naar achteren chromatisch oplopend. De lade heeft twee maal twee ventielkasten voor de in bas en discant verdeelde registers van het Manuaal (I) en Nevenwerk (II). De opstelling van het pijpwerk is van links naar rechts: Holpijp 8 bas II, Salicet 8 bas II, Holpijp 8 bas I, Fluit 4 bas I, Diapason 4 bas I, Octaaf 2 bas I. Basson 8 bas I, Basson 8 disc. I, Octaaf 2 disc. I, Diapason 4 disc. I, Clarabella 4 disc. I, Holpijp 8 disc. I, Prestant 8 disc. I, Tibia major 16 disc. I, Holpijp 8 disc. II, Fiffaro 8 disc. II en Salicet 8 disc. II.

Het instrument bleef tot en met 1919 bij Smits in onderhoud. In dat jaar werden er meer werkzaamheden verricht dan alleen maar een stembeurt:

1919 23 april tot 7 mei. Puiflijk Henri 10 d[agen] Frans 12 d.
Kostgeld niet betaald f. 137,50.¹²⁷⁸

Er zijn geen bijzonderheden genoteerd.

In 1949 volgde een grote restauratie door Valckx en Van Kouteren voor f. 9344,- en daarna werd het instrument nogmaals grondig onder handen genomen, eerst in 1964 door Elbertse en in 1972 door Verschueren, die het orgel vanuit de torenruimte naar rechts voor in de kerk plaatste.

Puiflijk, St.-Johannes-de-Doperkerk. Klaviatuur, (Foto J. Boogaarts, 1963).

Het is in meerdere opzichten een bijzonder instrument.¹²⁷⁹ De ladeplaatsing en -indeling is uniek, maar ook de klank is zeer bijzonder. De Fluit 4 van het Manuaal is zeer wijd, de Basson 8 heeft de factuur van een enge Trompet, de Clarabella 4 D is trechtervormig, de Salicet 8 is een wat engere Prestant. Ook de Holpijp 8 (II) is iets enger dan de Holpijp 8 (I).

¹²⁷⁶ Schutjes, V, p. 498.

¹²⁷⁷ SA., H7.

¹²⁷⁸ Ibid.

¹²⁷⁹ Orgelencyclopedie, XII, p. 267.

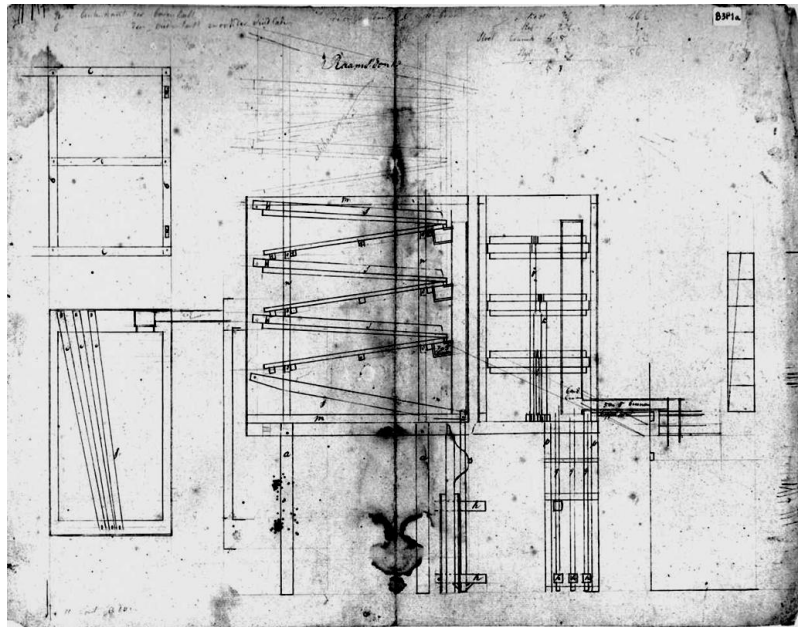
RAAMSDONK, R.K. Parochiekerk van Sint Bavo.

In het begin van de zeventiende eeuw namen de protestanten bezit van de oude St.-Lambertuskerk van Raamsdonk. Pas in 1787 kregen de parochianen weer een eigen pastoor, *die eene doelmatige kerk bouwde en dezelve stelde onder de bescherming van de H. Bavo.*¹²⁸⁰

Ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de kerk schonk een van de parochianen een vorstelijk bedrag, waardoor pastoor Wilhelmus Verhees, †1842, in staat gesteld werd een orgel aan te schaffen. In het memoriaal is hierover opgenomen:

*Mejufvrouw Theodora Maria Sprangers, weduwe Simon Simonse van Son, heeft in 1837 aan een nieuw orgel welk onder pastoor Verhees in de kerk geplaatst is f. 2000 gegeven, het tekort komende geld is uit de kerk genomen.*¹²⁸¹

Het kerkbestuur gunde de opdracht aan F.C. Smits (I). Deze maakte een notitie met de dispositie en de opmerking dat de rekening op 14-10-1837 is voldaan.¹²⁸²

Raamsdonk, St.-Bavokerk. Tekening van F.C. Smits (I) van de balgenstoel. Pen-potlood, 387x503 mm. (SA., B3P1a).

Een bevestiging daarvan bevindt zich in het rekeningenboek van de parochie. En in 1839:

*Aan kostgeld voor de knechten van Smits en Buijzen 6. 40.*¹²⁸³

Een gedetailleerde ontwerptekening is in het Smits-archief aanwezig.¹²⁸⁴ Daarop staat afgebeeld een schetsontwerp van het front, de plattegrond, de registertractuur (met zestien registertrekkers!), de achterzijde van het orgel met de klaviatuur en de mechaniek en een dwarsdoorsnede met de windkanalen en windladen. In de uitgave van Seidel wordt de dispositie van Raamsdonk vermeld.

Deze komt overeen, zij het dan met een wat andere benaming, met de dispositie die Broekhuizen geeft.¹²⁸⁵ Overigens vermeldt Broekhuizen, dat dit orgel in 1837 als een oud werk in aangekocht en dat Smits dit zou hebben *vermaakt en voltooid*. In de aantekeningen van Smits en in het parochiearchief is hierover niets te vinden.

Over de verhoudingen van de middentoren en de twee tussenvelden bestond enige onenigheid tussen de schrijnwerker Beuijssen en Smits. Smits noteerde op de fronttekening:

Volgens Buyzen 22, 24, en moet in de plaats zijn 21, 26.

Smits tekende de kas op schaal en de maten van Beuijssen, 22 en 24 duim, komen beter overeen met de tekening, dan de maten van Smits. Waarschijnlijk heeft Smits zich aanvankelijk vergist en later correcties aangebracht, die Beuijssen toen nog niet bekend waren. Hoe dit probleem is opgelost valt niet meer te achterhalen. Gezien de veelvuldige samenwerking schijnt de verhouding tussen deze twee personen toen nog

¹²⁸⁰ Schutjes, V, p. 503.

¹²⁸¹ PA., Raamsdonk.

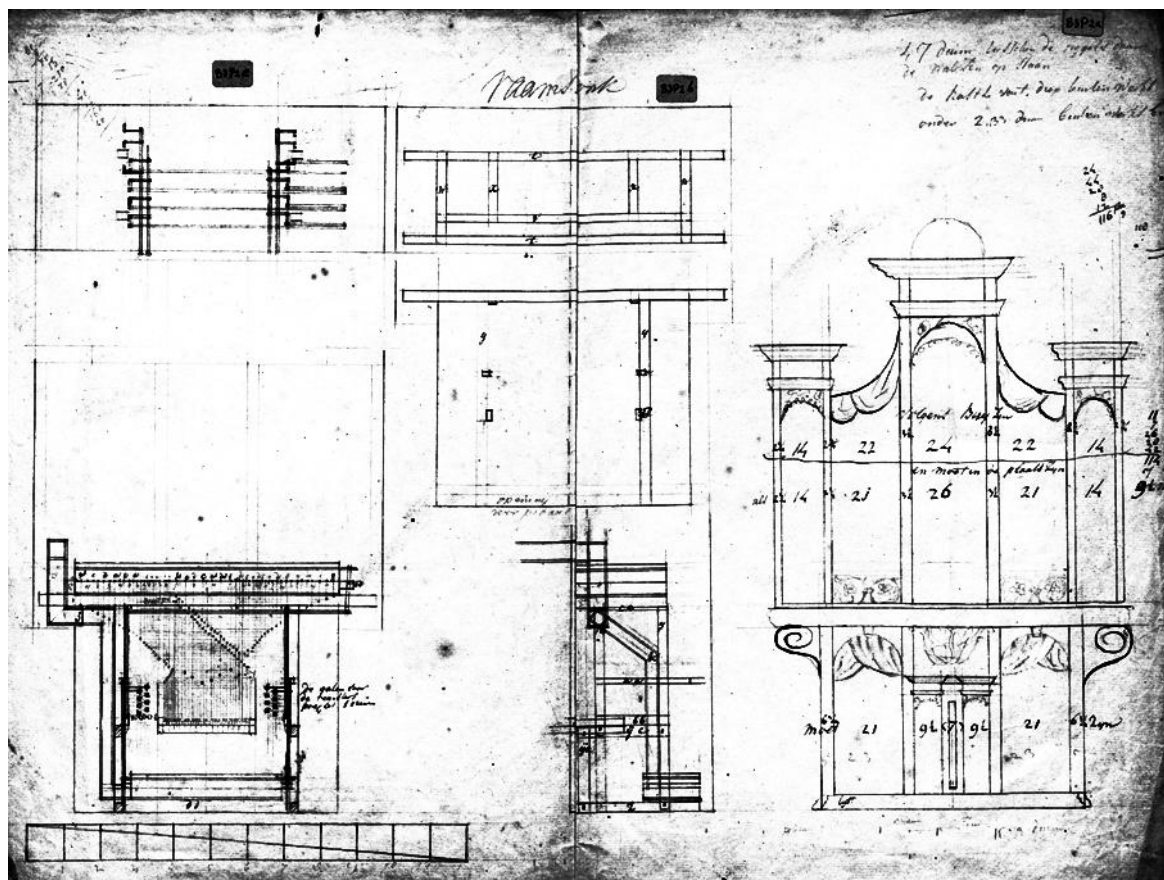
¹²⁸² SA., Bg2.

¹²⁸³ PA., Raamsdonk.

¹²⁸⁴ SA., B3P2a-c.

¹²⁸⁵ Broekhuizen, R 19.

erg goed geweest te zijn. Omstreeks de jaren tachtig ontstond er een ernstig conflict tussen de familie Smits en Beuijssen. (Zie hoofdstuk 3)

Raamsdonk, St.-Bavokerk. Frontontwerp van F.C. Smits (I). Detail van de werktekening. Pen-potlood, 413xca. 1/3 van 503 mm. (SA., B3P2b).

In 1866 werkte Smits een volle week aan het orgel:

1866 11 maart 6 dagen voldaan f. 18. 00.¹²⁸⁶

Er zijn verder geen bijzonderheden vermeld.

Smits (II) plaatste in 1892 het orgel van zijn vader over naar de nieuwe kerk, die onder leiding van de architect Ch. Weber, in 1890 voltooid was:

1892 13 September het orgel geplaatst, 28 dagen met verschotten
en van vroeger ontvangen f. 170. 00.¹²⁸⁷

Smits onderhield het orgel daarna tot en met 1924. In 1930 besloot het kerkbestuur na advies van dr. A. Smijers een nieuw orgel te bestellen bij de firma Pels te Alkmaar. Petrus de Bree, rector cantus van de St.-Jan in 's-Hertogenbosch speelde het in.

RAVENSTEIN, Kapel van Sint Jozef van de Jongenscongregatie van de paters Jezuïeten.

Op de plaats van de oude kerk van Ravenstein stichtten de paters Jezuïeten een Latijnse school, het Gymnasium Aloysianum. Twee zonen van Frans Smits (I), Antonius en Nicolaas studeerden daar. De Nederlandse congregatie van de Jezuïeten verkregen in 1850 zelfstandigheid en richtten daarbij in Ravenstein ook een noviciaat op. Uit een notitie blijkt dat er in omstreeks 1851 een orgel stond. Het betreft een betaling aan cantor en organista.¹²⁸⁸ Het noviciaat werd in 1865 verplaatst naar Velp, bij Grave, maar het

¹²⁸⁶ SA., Bg6.

¹²⁸⁷ SA., H7.

¹²⁸⁸ KA Jezuïeten, Nijmegen (ANSI), Provinciaalsarchief, inv. nr. 866.

jongensinternaat bleef in Ravenstein. De daaraan verbonden neoromaanse kapel werd toegewijd aan Sint Jozef.

Uit het rekeningboek van Smits blijkt dat hij een keer in dit instituut werkte:

1918, 28-29 maart, Ravenstein jongenscongregatie. Balgrestauratie (thuis) enz f. 25,-¹²⁸⁹

In de archieven zijn geen gegevens over dit instrument gevonden.

RAVENSTEIN, Opslag orgelbedrijf N. van Duren.

In 2007 verhuisde de orgelbouwer Nico van Duren van Reek naar Ravenstein en nam het orgel uit zijn opslag, dat Smits maakte voor de kapel van de Zusters van Liefde van het St.-Jozefgesticht te Schijndel, mee. Van het pijpwerk is nog een zestal registers aanwezig.¹²⁹⁰

RAVENSTEIN, R.K. Parochiekerk van Sint Lucia.

Schutjes vermeldde over de oude geschiedenis:

*Toen de heerlijkheid Ravenstein in 1609 namens de keurvorst van Brandenburg, die de hervorming aankleefde, en den hertog van Neuburg, die in 1614 de dwaling heeft afgezworen en een ijverig katholiek is geworden, bestuurd werd, sloop de dwaalleer ook daár door, en gaf de hertog van Brabant als leenheer in 1611 last aan den drossaard van Ravenstein, om te zorgen dat die nieuwigheden ophielden en niet meer in de stad, noch ten platten lande herhaald werden. De sectarissen staken in 1621, toen Ravenstein eene protestantsche bezetting innam, de hoofden weder op en dreven de dристheid zoover van den eersten zondag van maart 1627 de parochiekerk gewelddadig in bezit te nemen en daaruit beelden en sieraden te werpen. En even verder: In het einde van december 1672 kregen de katholieken hunne kerk terug, waarin den 19 januari 1628 vooreerst door den pastoor van Deursen de goddelijke Dienst werd opgedragen.*¹²⁹¹

Deze kerk was voor de stad Ravenstein echter te klein en in het begin van de achttiende eeuw besloot men de huidige koepelkerk te bouwen. De in 1729 begonnen jaarlijkse loterij bracht voldoende gelden bijeen om deze kerk te realiseren, die op den 9 oktober 1735 ter eere der H. Lucia plechtig werd geconsacreerd.¹²⁹² In dat zelfde jaar plaatste waarschijnlijk Matthijs van Deventer daarin een orgel.¹²⁹³

In het rekeningenboek van Frans Smits (I) treffen we vanaf 1834 diverse rekeningen aan.¹²⁹⁴ Smits maakte een nieuwe windlade om de omvang van het manuaal van C-c''' te vergroten tot C-f'''.

Het uitgebreide en gerestaureerde orgel werd bespeeld tijdens de H. Mis ter gelegenheid van het eeuwfeest van de kerk op 9 oktober 1835.¹²⁹⁵

De Viola di Gamba 2 voet in het handschrift van Lohman is al opmerkelijk, zij het dan wel verklaarbaar, als maat voor de grootste pijp van het discantregister, maar na de aanvulling van Frans Smits met een Viola di Gamba discant noemde Broekhuizen zowel de bas als ook de discant een 4 voet. In plaats van de Cornet 3 sterk staat er een Flageolet 1 vt. De Bourdon 16 vt. discant ontbreekt hier.¹²⁹⁶

Gedurende de periode 1844-1849 verrichtte Paul van Nistelrooy kleine reparaties.¹²⁹⁷ Later gaf het kerkbestuur Frans Smits (I) de opdracht het orgel te vergroten met een tweede manuaal en een vrij pedaal.

¹²⁸⁹ SA., H7.

¹²⁹⁰ Volgens een opgave van Van Duren, 25 augustus 2012.

¹²⁹¹ Schutjes, V, p. 522.

¹²⁹² Op. cit., p. 524.

¹²⁹³ Dispositieverzameling van G. W. Lohman, gepubliceerd door Gustav Fock in het jubileumnummer van *Het Orgel*, 1960, p. 57.

¹²⁹⁴ SA., Bg2.

¹²⁹⁵ *De Godsdienstvriend*, 1835, p. 274.

¹²⁹⁶ Broekhuizen R 33, c747.

¹²⁹⁷ Stadsarchief, Oss.

Tezamen met zijn zonen Frans (II) en Willem voerde hij in 1865-66 dit werk uit. Daarvan is een werktekening in het archief van Smits aanwezig.¹²⁹⁸

Op de ontwerptekening is de registermechaniek aangegeven met daarbij de registernamen voor het Positief en het Pedaal, in volgorde zoals op de tekening, maar Positief en Pedaal gesplitst. De positief- en pedaalladen zijn gecombineerd, dat wil zeggen dat het Pedaal en de bas van het Positief diatonisch zijn opgesteld met een c- en Cislade; het pijpwerk van de discant van het Positief staat chromatisch op een lade.

In de daarop volgende jaren werden door Frans Smits (II) nog enkele onderhoudsbeurten uitgevoerd.¹²⁹⁹

In 1909 voerde Smits een grote restauratie uit en veranderde de dispositie:

1909 3 juli Ravenstein afgewerkt met 3 nieuwe registers, ont 726,00¹³⁰⁰

Helaas staat er niet bij welke deze drie nieuwe registers zijn, maar het betreft waarschijnlijk de Salicet 8 vt, de Viola di Gamba 8 vt en de Dulciana 4 vt, ofschoon Vermeulen in 1974 dit laatste register aan Smits (I) toeschrijft. Later, in 1933 schreef Henri Smits: *Ravenstein Harmonica vervangen door ander, labiaal*.¹³⁰¹ Dit zou de Voix Célèste geweest kunnen zijn. De aantekening in de Orgelencyclopedie¹³⁰² dat Vermeulen in 1925 de Voix Célèste geplaatst zou hebben is niet correct, omdat Smits het orgel vanaf 1912 tot en met 1926 in onderhoud had. Gedurende de periode 1913-1917 werd er zelfs tweemaal per jaar gestemd.¹³⁰³

Het is aannemelijk te veronderstellen dat Smits bij de restauratie in 1909 de oude kamerton met een halve toon heeft verhoogd. Na 1928 nam de firma Gebr. Vermeulen uit Weert het onderhoud over.

Gaandeweg raakte het orgel in verval. In 1974 gaf het kerkbestuur de firma Vermeulen uit Weert de opdracht tot restauratie.

De belangrijkste werkzaamheden tijdens deze restauratie waren:

- de laden voorzien van viltringen,
- het vervangen van het twintigste eeuwse fabriekspijpwerk door nieuw pijpwerk voor de Salicet 8', Viola di Gamba 8'en de Basson-Oboë 8',
- de toonhoogte verlagen naar a' = 415 Hz. Dit geschiedde door alle houten pijpen een ½ toon op te schuiven en de grootste bij te maken; bij de open metalen pijpen werden, waar mogelijk, de stemlappen dichtgesoldeerd, en de gedekten met een ½ toon verlengd. In de bekken van de tongwerken werden de krullen dichtgemaakt,
- nieuw toetsbeleg voor de manualen, ivoor beneden en ebbenhout voor de boventoetsen,
- het pedaalklavier uitgebreid met twee tonen, cis' en d'.

De samenstelling van de Mixtuur is

C		1½	1
c'	2	1½	
c'' 4	2¾		

Het nieuwe pijpwerk werd gemaakt naar originele voorbeelden van Smits van het orgel van Overlangel en de Basson-Oboë 8vt. is een kopie van de Basson-Oboë van het orgel in de St.-Servaaskerk te Schijndel.

De winddruk is 75 mm. De originele magazijnbalg is gehandhaafd.

De ingebruikname vond plaats op 26 mei 1980.

REEK, Huisorgel

In het rekeningboek van Smits staat een post zonder vermelding van een plaatsnaam:

Broekwilden / Driekske

1830 Het huisorgeltje gerepareert gewerkt 1½ dag – 3. 00 voldaan f 4. 50¹³⁰⁴

¹²⁹⁸ SA., B3Q5.

¹²⁹⁹ SA., H7.

¹³⁰⁰ SA., H7.

¹³⁰¹ SA., H170a. Brief van H. W. J. Smits aan rector P. de Bree, 6 februari, 1933.

¹³⁰² Deel II, p. 115.

¹³⁰³ SA., H7 en H8.

¹³⁰⁴ SA., Bg2.

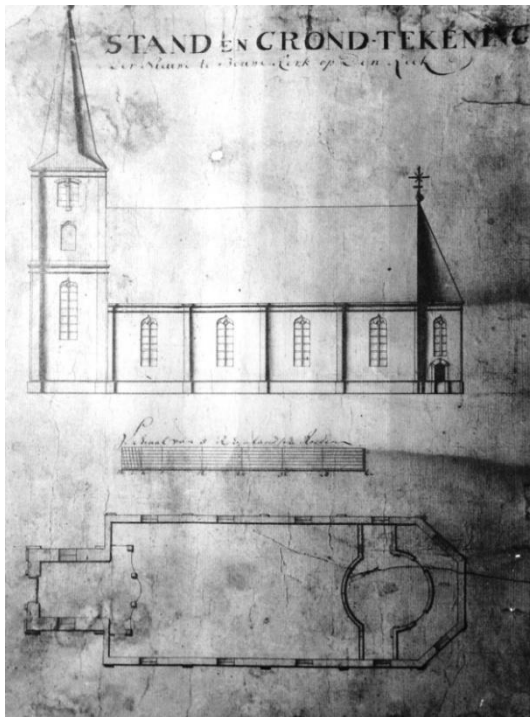
Het zou het huisorgel van Hendricus Broeckwijlder in Reek kunnen zijn.

REEK, R.K. parochiekerk van Sint Antonius Abt.

In 1822 sloot het kerkbestuur een overeenkomst met Smits voor de bouw van een nieuw orgel.¹³⁰⁵

J. A. Coppens schreef:

*De nieuwe kerk is in 1803 ingewijd geworden. Zij bezit een uitmuntend orgel, hetwelk uit drie handklavieren en een vrij pedaal bestaat, en door de gebroeders Smits te Reek, is zamengesteld, nadat in 1822, het oude orgel was weggeruimd.*¹³⁰⁶

Ook het contract maakt melding van een ouder instrument: *Het vernieuwen der drie oude blaasbalgen.*

Antonius Smits, de vader van Nicolaas Lambertus, was organist van de Reekse kerk.¹³⁰⁷ Hij heeft het vroegere orgel ruim dertig jaren bespeeld. De in 1803 door Monseigneur J. R.R. van Velde de Meroy ingewijde kerk werd reeds in de jaren 1789-90 gebouwd. De ontwerptekening is bewaard gebleven¹³⁰⁸

Daarvoor stond er een kapel, die wegens bouwvalligheid moest worden afgebroken.¹³⁰⁹ Ook daarin bevond zich een orgel: 1781, *Item voor 't orgel slaen s'jaers f 15,-*¹³¹⁰ Misschien is dit instrument vanuit de kapel naar de nieuwe kerk overgeplaatst. Tot nu toe zijn er geen gegevens over dit vroegere orgel bekend. Nicolaas Lambertus zal het oude orgel ongetwijfeld goed hebben bestudeerd. Het zal zijn invloed gehad hebben op het nieuwe Reekse orgel. Het is niet uitgesloten dat dit orgel, na de voltooiing van het nieuwe orgel in 1829, naar Escharen is overgebracht.

Reek, Sint-Antonius Abtkerk. Stand en grondtekening, anoniem, 1798. Papier op linnen, pen met rode en blauwe inkleuring, 435x325 mm. (SA., H3R1.)

Dit orgel had oorspronkelijk een onderpositief, dat misschien is verwijderd omdat de schuurkerk van Escharen te weinig ruimte bood. In dat geval zouden enkele registers van het onderpositief in het Borstwerk van het nieuwe orgel geplaatst kunnen zijn.

Nadat het kerkgebouw in 1823 met rijkssubsidie van fl. 1200,- was opgeknapt¹³¹¹ begon Klaas Smits met de bouw van het nieuwe orgel. F.C. Smits (I), toen nog wasbleker maar ook penningmeester van het kerkbestuur, heeft in zijn rekeningboek van de wasblekerij alle onkosten betreffende het nieuwe orgel genoteerd, waardoor het mogelijk is de werkzaamheden min of meer op de voet te volgen. De eerste bladzijden van dit rekeningboek ontbreken echter. Laurens Peters en zijn knecht werkten van 19 mei tot 3 september 1825 aan de orgelkast. In het parochie-archief van Den Dungen is er sprake van een heer Peters te Antwerpen, die in 1836 het beeldwerk voor de kas van het orgel maakte. Het lijkt niet uitgesloten dat deze Peters dezelfde is als Laurens Peters, die aan het Reekse orgel werkte.

¹³⁰⁵ SA., B3R5ab.

¹³⁰⁶ Coppens IV, p. 105.)

¹³⁰⁷ SA., H250.

¹³⁰⁸ SA., H3R1.

¹³⁰⁹ Op. cit.

¹³¹⁰ PA., akte over de inkomsten van het kostersschap.

¹³¹¹ Kalf, p. 450.

Deze werkte ruim 50 dagen te Reek voor een dagloon van f1,-; zijn knecht verdiende 15 stuiver per dag. In april en mei 1826 schilderde een zekere De Bruin de kast, hij verwerkte vooral krijtwit, loodwit, spaansch groen, een aantal *boeken goud* (bladgoud) en 1 pond barnsteen vernis.

In 1826 wordt er melding gemaakt van het echowerk: *35 pond oud lood aan de fiol di gamba discant, octaaf bas en mixtuur op den echo.*

Reek, St.-Antonius-Abtkerk. Interieur. Foto naar het noordoosten, genomen bij gelegenheid van het priesterjubiläum van pastoor Suijs, juni 1917. (SA., H378)

De gegevens in het rekeningboek samenvattend komt men tot het volgende overzicht:

1822 Ontwerp, voorbereidingen en contract.

1823 en 1824 Kas en Borstwerk

1825 Blaasbalgen, klaviatuur, enkele registers van het pedaal en de ornamentiek van de kas.

1826 Windlade en enkele registers van het Hoofdwerk, tongwerken van het Pedaal, het verven der kas en het Echowerk.

1827 Frontpijpen en het regeerwerk

1828 Het Hoofdwerk

1829 Het Rugpositief.

Het ligt voor de hand aan te nemen dat men in 1823 bij de opknabbeurt het grote, door vier zuilen gedragen oxaal heeft gebouwd.

Van het borstwerk staat slechts vermeld: *12 houten pijpen voor 't borstwerk en verschillende loode pijppen*. Het lijkt waarschijnlijk, dat er in het borstwerk een aantal oude pijpen werd geplaatst en dat het mensuurbeeld van die oude pijpen misschien als basis heeft gediend voor de verdere opbouw. H.W.J. Smits schreef hierover: *er was ook eenig pijpwerk van vroeger in verwerkt.*¹³¹² Voor het klavierraam gebruikte Smits wagenschot en grenenhout en een weinig - waarschijnlijk de bakstukken - notenhout: *aan de clavierraam voor 6 st [stuiver] notenbomenhout bij Van Brien*. Van Brien was de timmerman van het dorp. Zijn zoon Jan werkte bij de Smitsen.¹³¹³ De grootste pijpen van de Prestant van het pedaal waren van hout: *60 vt ¾ d denne aan de Prestant*. Ook de Bourdon 16 van het pedaal was van dennenhout. Alle andere houten pijpen waren gemaakt van wagenschot.

Bij de opgave van de dispositie voor Grave, 1844, staat aangetekend: *windlade van manuaal leggen in 't lang zoals te Reek.*¹³¹⁴, dit is loodrecht op de frontlijn. Waarschijnlijk heeft Smits voor deze opstelling, die behalve in Grave ook in de St.-Pieterskerk te 's-Hertogenbosch voorkomt, gekozen, om het grote instrument in de betrekkelijk bescheiden kerkruimte niet te veel plaats te laten innemen. Een groot deel stond in de torenruimte.

De kosten waren zonder het echowerk op f 10. 000,00 geraamd.¹³¹⁵ Bij het contract staat vermeld: *1830 ontvangen van een weldoener in mindering der rekening van 't orgel f 1. 675,- ; nog van de R.K. kerk van Reek f 325,-. Aldus in voldoening van bovengemeld accoord ontvangen de somma van twee duizend guldens, N. L. Smits.*

Vijftien jaren later schold de weduwe J.C. Smits-Boeracker het nog resterende te betalen bedrag kwijt: *Hetgeen volgens bovenstaande acte, van het orgel in de R.K. kerk van Reek aan zaliger mijnen zoon Nicolaas Lambert gereserveerd is, geef ik op heden, ook voor zoo verre nodig, namens mijne kinderen en aangehuwde kinderen, in vollen en vrijen eigendom gratis tot eer en glorie van God aan de R.K. kerk van Reek over. Reek, den 28 Januari 1845, J. C. Boeracker Wed. Smits.*¹³¹⁶

Alles bijeen heeft dit schitterende orgel de kerk van Reek dus slechts f 325,- gekost.

¹³¹² SA., B70.

¹³¹³ SA: H224.

¹³¹⁴ SA., H3.

¹³¹⁵ SA., Bg4, pag. 23.

¹³¹⁶ SA., B3R5b.

In de loop der jaren onderging het instrument verschillende wijzigingen. Broekhuizen vermeldt de dispositie van omstreeks 1852.¹³¹⁷

In 1859 volgde een grote schoonmaakbeurt:

1859 Julij schoongemaakt 21 dagen met Klaas voldaan 75,00¹³¹⁸

Grégoir, 1865, vermeldt 53 registers:

Reek 1825, orgue de 53 reg. dont 6 de 16 pieds.¹³¹⁹

H.W.J. Smits schreef hierover:

*Wat betreft de tabel bij Grégoir: de cijfers vertolken, naar oude zede het aantal Reg. knoppen.*¹³²⁰

In latere jaren werden het front vernieuwd en voorzien van drie buitengewoon fraai geciseleerde pijpen, de blaasbalgen vervangen en een aantal *moderne* registers geplaatst.¹³²¹

In de rekeningenboeken van Smits vinden rekeningen vanaf 1868 tot en met 1919 inzake het onderhoud aan het orgel.¹³²²

Reek, St.-Donatuskerk. Foto uit 1917 van het interieur van de oude kerk te Reek, genomen naar het westen. Voormalig orgel van Klaas Smits. (SA., H3R2).

Ter gelegenheid van het 50-jarig priesterjubileum van pastoor mgr. J.A.G. Suijs maakte men verschillende foto's van de Reekse kerk, waaronder ook een foto van het orgel.

Het Sint-Caeciliabeeld in het positieffront zou volgens een vermelding in het museum te Uden vermoedelijk ca. 1550 gesneden zijn door de *Meester met de vijfpuntige ster* uit Mechelen. Maar gelet op de orgelvoorstelling is het waarschijnlijker dat het omstreeks 1800 is ontstaan en dan zou het wel eens afkomstig kunnen zijn uit het atelier van Laurens Peters uit Antwerpen, die ook de orgelkas met alle ornamentiek maakte. Het komt, qua kleurstelling, ook goed overeen met de genoemde kleuren in de werklijst. Het zou ook mogelijk kunnen zijn dat Peters aan een oud beeld een orgeltje en een palmtak toevoegde. Dit houten, gepolychromeerde beeld, 96 cm. hoog, werd door pastoor C.F.X. Smits in 1928 gegeven aan het Bisschoppelijk Museum in 's-Hertogenbosch met de vermelding: 'beeldhouwkunst afkomstig uit het Land van Ravenstein'. Het bevindt zich nu in het Museum voor Religieuze Kunst te Uden.¹³²³

St.-Caecilia. Afkomstig van het voormalig orgel van Klaas Smits.

In het Smits-archief zijn meerdere brieven van Harrie Smits, waarin hij het orgel van Reek beschrijft. De laatste brief daarover schreef hij enkele maanden voor zijn dood aan Fr. Kooken te Eindhoven.¹³²⁴

¹³¹⁷ Broekhuizen R 58.

¹³¹⁸ SA., Bg6.

¹³¹⁹ Grégoir, p. 171.

¹³²⁰ SA., B70.

¹³²¹ Ibid.

¹³²² SA., H7&8.

¹³²³ MRK, inv. nr. 7062.

¹³²⁴ SA., Bg390.

Een aantal jaren daarvoor schreef H.W.J. Smits:

*Het had 3 klav. C - c⁴, (dus 61 t. en dat in 1825 al) en vrij pedaal C-c'; op het Hfd. man. speelden tevens 4 Rs. van 'n Echowerk (Hd. Man. afzetbaar) in antieke zwelkast met kleppen [zoals Smits (I) later ook in Boxtel toepaste]; het IIIe man. stond separaat in den toren met sinds 1892 in moderne zwelk. , het beschikte over 'n staalkaart van tongwerken zelfs Trompet Harm. que (deze natuurlijk van lateren datum, evenals ook Flûte harm. que), 3 tongwerken van 16' maar geen open lab. 16', waarvoor de hoogte trouwens ontbrak. De Voix Cel. ook later bijgemaakt, stond 2 rijig op afzonderlijke lade, er was ook eenig pijpwerk van vroeger in verwerkt, maar alles bij alles zeer excellent van toon; het was beroemd.*¹³²⁵

In 1923 werd dr. Cornelius Fransiscus Xaverius Smits - niet aan de orgelmakers verwant - tot pastoor van Reek benoemd. Meteen begon hij met de voorbereiding van de bouw van een nieuwe kerk. Maar ook al spoeding na zijn benoeming in Reek ontstonden er vele conflictsituaties, niet alleen met de leden van de familie Smits, maar ook met een groot deel van de Reekse bevolking. Het dossier van de parochie Reek in het archief van het bisdom maakt dit duidelijk. Niet alleen de oude kerk moest verdwijnen, maar ook, ondanks protest van de Reekse bevolking, liet hij grafstenen van zijn voorgangers vernietigen. (Zie hoofdstuk I). Aanvankelijk zag het er naar uit dat hij het orgel door de firma Gebrs. Smits wilde laten overplaatsen. Op 24 november 1924 stuurde hij daarover een brief naar de gebroeders Smits, waar hij een kopie van bewaarde. Ook het antwoord daarop van Harrie Smits is bewaard gebleven.¹³²⁶

De verhouding tussen pastoor Smits en de familie Smits was toen al niet meer zo best. Pastoor liet de tekening bezorgen, waarop Harrie Smits op 28 november per brief antwoordde.¹³²⁷ Uit diens reactie blijkt duidelijk dat hij niet genegen was con amore zijn medewerking te verlenen. Alleen al het feit dat hij uitsluitend per brief antwoordde, ofschoon de pastorie vrijwel naast zijn huis was gelegen, toont aan dat de relatie tussen de beide Smitsen al vergaand verstoord was. Wat Harrie Smits betreft was dat vooral het gevolg van het onvoorspelbaar optreden van de pastoor. Als hij zijn dag niet had *fluimde hij in de altaardwaal, gooide met het vaatwerk, en bouwde de mensen achterna* als ze geschokt de kerk verlieten. Meerdere brieven van parochianen en ook van de zusters Penitenten aan de bisschop getuigen hiervan. Deze zeer onhandelbare en labiele man liet het jaarlijk grootse monument zonder enige noodzaak vernietigen, ofschoon Harrie Smits een plan tot inbouw, met behoud van bijna alle registers, verdeeld over drie manualen had ingediend.

Op verzoek van pastoor Smits kwam de orgelmaker Vermeulen op 9 september naar Reek. Daarover stuurt Harrie Smits een dag later een brief aan Vermeulen.¹³²⁸

Op 23 september 1925 schreef Harrie Smits uiteindelijk een brief aan bisschop Diepen waarin hij zijn beklag doet over de handelwijze van het kerkbestuur (lees voor Kerkbest, pastoor Smits).¹³²⁹

De bisschop stuurde deze brief door aan pastoor Smits om commentaar. Deze antwoordde 26 september in een brief waarin hij alle beschuldigingen tegensprak. Alle brieven van Harrie Smits aan mgr. Diepen, stuurde de bisschop naar pastoor Smits om commentaar. Uit deze correspondentie komt het onbetrouwbare en kwaadwillige karakter van deze pastoor naar voren. De bisschop geloofde de leugens van de pastoor, tegen de hiërarchie van de kerk had in 1925 een orgelmaker niets in te brengen.

H.W.J. Smits schreef hierover op 2 mei 1939¹³³⁰ aan M.A. Vente , op 25 maart 1941 aan A. Bouman¹³³¹ en aan F. Kooken.¹³³²

H.W.J. Smits heeft het Vermeulen te Weert zijn leven lang kwalijk genomen, want hij kwam er in zijn uitvoerige correspondentie voortdurend op terug.

'n uiterst vroom man, maar door neringziekte tot het uiterste gedreven collega.

¹³²⁵ SA., B70d. Brief van H. Smits aan A. Bouman, d. d. 25 maart 1941.

¹³²⁶ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Reek.

¹³²⁷ Ibid.

¹³²⁸ GA., Weert. archief Vermeulen.

¹³²⁹ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Reek.

¹³³⁰ SA., V140.

¹³³¹ SA., B70.

¹³³² SA., H181, Bg387.

Vermeulen heeft van het pijpwerk niets overgenomen; het moest worden opgeborgen op de zolder van de pastorie, terwijl de kast in de pastorietauin verbrand werd. Deze droevige zaak was geen kwestie tussen Vermeulen en Smits, maar een tussen pastoor C.F.X. Smits en de familie Smits. Hoe het mogelijk is geweest, dat het instrument door toedoen van één persoon zo maar werd vernietigd, blijft verbijsterend.

REEK, Stichting „Landerd Smits-centrum”.

De gemeente Landerd stelde in 1999 f 25. 000,- beschikbaar om het orgel van Smits uit 1848, afkomstig uit het St.-Jozefgesticht te Schijndel (later uit San Pedro, zie aldaar) en door de orgelmaker Steendam vanuit Spanje naar Nederland overgebracht, aan te schaffen en naar Reek over te brengen. Bovendien een lening van eveneens f. 25,000,- die later, *wanneer aan alle voorwaarden is voldaan*, zal worden kwijtgescholden.¹³³³ Het lag in de bedoeling dit te plaatsen in een door N. van Duren te Reek op te richten orgelmuseum.¹³³⁴ Dit museum is niet van de grond gekomen en het orgel van Smits verhuisde samen met Van Duren van Reek naar Ravenstein.

RIEL, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

De nieuwe kerk, gebouwd onder de leiding van de architect Petrus Johannes van Genk werd in 1897 in gebruik genomen. De orgelmaker A. Vingerhoets uit Hilvarenbeek plaatste het oude orgel over naar de nieuwe kerk. Vanaf 1898 tot 1912 verzorgde F.C.J. Smits (III) de stembeurten.¹³³⁵ Van dit instrument zijn geen gegevens bewaard gebleven. In 1912 werd het vervangen door een ander orgel, dat afkomstig was uit het fraterklooster te Tilburg.

ROERMOND, Kapel van het Groot Seminarie, de Caroluskapel.

Op 10 maart 1848 stuurde H.A. Greven Frans Smits (I) een brief met een verzoek een prijsopgave te doen.¹³³⁶

Smits diende daarop zijn offerte in en noteerde voor zich zelf daarvan de belangrijkste gegevens op een stukje papier dat in het archief van Smits behouden bleef.¹³³⁷ Hieruit blijkt dat Smits zijn eigen stijl volgde (voor een orgel van deze omvang vond hij een Cornet niet op zijn plaats, laat staan van twee!) en een orgel voorstelde met een combinatielade en een zelfstandig pedaal.

De orgelmaker Frans Louvigny uit Roermond kreeg de opdracht¹³³⁸ en leverde in 1851 een nieuw orgel.¹³³⁹

ROSMALEN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus. Broekh. R 57, c763

*Bij koninklijk besluit van 10 november 1823 kregen de katholieken hunne oude parochiekerk terug, die, na eene behoorlijke herstelling, door hen het volgend jaar den 30 mei weder is betrokken, [...]*¹³⁴⁰

Na ruim tien jaren waren er voldoende middelen om plannen te maken voor de aanschaf van een orgel. Voor de plaatsing van een instrument aan de westzijde moest de koorpartij worden veranderd.

*1849 In dit jaar heeft het Kerkbestuur van het Gemeentebestuur en ook van Gedep. Staten verlof gekregen om de ingang van de kerk onder den toren door te maken, welke ruime ingang dan ook in dit jaar bewerkstelligt is.*¹³⁴¹

¹³³³ *De Gelderlander*, 30 maart 1999.

¹³³⁴ *Graafsch Courant*, 7 april 1999.

¹³³⁵ SA., H7.

¹³³⁶ SA., B3S2.

¹³³⁷ SA., B3S1.

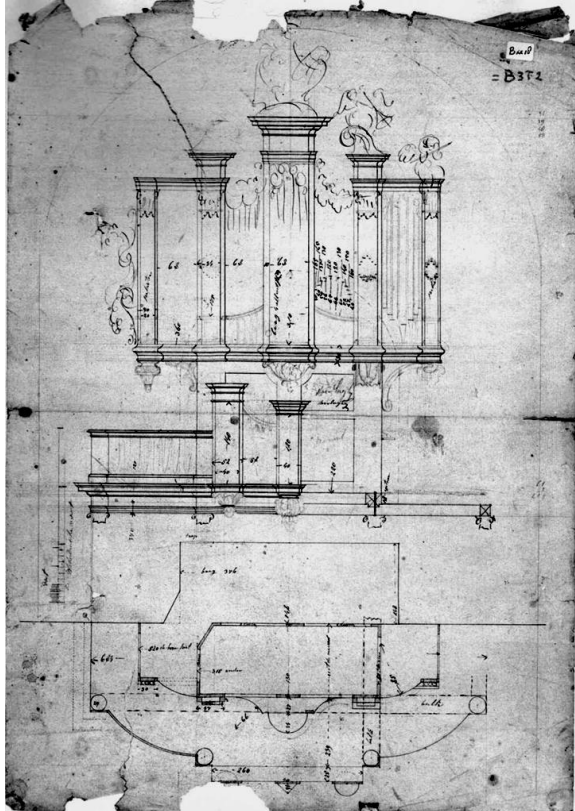
¹³³⁸ Marcel Verheggen en Rog r van Dijk, *De Historie in en rond de Caroluskapel*. Roermond, 2006.

¹³³⁹ Orgelencyclopedie VII, p. 130.

¹³⁴⁰ Schutjes, V, p. 586. Een uitvoerige beschrijving van de geschiedenis van de kerk in A. P. L. M. de Visser, *St. Lambertuskerk te Rosmalen*, Rosmalen, 2002.

¹³⁴¹ PA., Rosmalen. Memoriale, doos 13. Een groot gedeelte van het parochiearchief is inmiddels overgebracht naar het streekarchief in het gemeentehuis te Vught.

In het voorjaar van 1850 werd Rosmalen getroffen door een dijkdoorbraak. Pastoor J. van der Heijden schreef in een brief aan de bisschop: *De schrikkelijke ramp die ons getroffen heeft*¹³⁴² Deze pastoor, afkomstig uit St.-Oedenrode en bekend om zijn vrolijk karakter en gulhartig verkeer¹³⁴³, had Frans Smits (I) opdracht gegeven een nieuw orgel te leveren. Smits maakte twee ontwerpen.¹³⁴⁴ De kruisjes met de opmerking over de Quint 3 vt zijn, evenals de maten van de kas later toegevoegd.

Rosmalen, St.-Lambertuskerk. Ontwerptekening, front en plattegrond. F.C. Smits (I). Pen-potlood, 535x380 mm. (SA., B3T2, oud nummer BXX18).

Broekhuizen noteerde in zijn manuscript de dispositie.¹³⁴⁵

Als post scriptum schreef pastoor J. v. d. Heijden op 25 maart 1850 aan de bisschop:

*Wij hebben de orgelkas al ontvangen en 12 dagen na paaschen zal zij gesteld worden, en daarna gevuld. De schade door het water veroorzaakt zal zich nog wel schikken.*¹³⁴⁶

Het orgel zal omstreeks Pinksteren in gebruik genomen zijn. In het *Liber memorialis* staat:

*In het jaar 1850 is het nieuwe schoone orgel door Fr. Smits gemaakt in de kerk gesteld, en het heeft zowat f 4730 gekost daar onder gerekend het veranderen van het zangkoor en de bezoldering van den ingang der kerk.*¹³⁴⁷

Uit het kasboek blijkt dat Beuijssen de orgelkas maakte: aan den orgelkas maker W. Buysen 1250,00.¹³⁴⁸

Dit wordt bevestigd door een advertentie in *De Noordbrabander*, waarin J. Beuijssen zijn werk aanbeveelt. Opmerkelijk is dat hij daarin vermeldt dat het beeldhouwerk van de kas van Rosmalen is vervaardigd door eenen bekwamen beeldhouwer uit België.¹³⁴⁹

Smits noteerde in zijn dispositieboek enkele bijzonderheden.¹³⁵⁰

Frans Smits (I) was 50 jaar toen hij dit ontwerp maakte, het is een van de fraaiste fronten van Smits. Het positief is in de onderkas geplaatst, het positieffront in de balustrade is loos. De klaviatuur bevindt zich aan de noordzijde.

In 1858 overleed de vrouw van Frans Smits en liet hij het meeste werk liggen, deels uit noodzaak omdat hij zijn tijd moest besteden aan de zorg voor zijn grote gezin. De organist van Rosmalen stuurde hem daarover een brief.¹³⁵¹

Het duurde nog een half jaar voor dat Smits aan het verzoek kon voldoen.

1865 24 mei schoongemaakt 11 dagen met knecht voldaan

35,00¹³⁵²

¹³⁴² BA., 's-Hertogenbosch, dossier Rosmalen, brief d. d. 12 februari 1850.

¹³⁴³ Schutjes, op. cit.

¹³⁴⁴ PA.

¹³⁴⁵ Broekhuizen, R56, c. 763.

¹³⁴⁶ BA., 's-Hertogenbosch.

¹³⁴⁷ PA., doos 13.

¹³⁴⁸ Ibid.

¹³⁴⁹ *De Noordbrabander*, 29 augustus 1850.

¹³⁵⁰ SA., H3, p. 51.

¹³⁵¹ SA., B3T1.

¹³⁵² SA., Bg6.

Twaalf jaar later volgde er weer een beurt:

1876 19 mei 11½ dag schoongemaakt voldaan

46,00¹³⁵³

Vervolgens werkte Vollebrecht aan het orgel:

1881 Orgel. Aan Vobrecht den 3 Juni betaald 50,00¹³⁵⁴

Daarna, vanaf 1884 tot en met 1926 had Smits het orgel in onderhoud. Naast de jaarlijkse stembeurten zijn er drie posten in het rekeningboek van Smits, die betrekking hebben op grotere werkzaamheden.¹³⁵⁵

De posten van 1917 en 1918 hebben betrekking op de vergroting van het zangkoor, waarvoor het orgel werd gedemonteerd. Bij deze ingreep verplaatste Smits de balgen en monteerde hij nieuwe klavieren, die Jan van Bavel, de klaviermaker uit de Bosch, leverde. Vanaf 1911 vonden er ingrijpende werkzaamheden plaats aan het kerkgebouw. Onder leiding van de architect F. Ludewig werd de kerk aanmerkelijk vergroot. Het priesterkoor werd naar het oosten uitgebreid en het schip voorzien van zijbeuken en transepten en aan de westzijde kreeg het zangkoor meer plaats door de orgeltribune te vergroten. Waarschijnlijk is in 1918 ook door Smits de dispositie gewijzigd.

Door de oorlogshandelingen in 1944 ontstond er veel schade aan de kerk en het orgel. Ruim 25 jaar later, in 1970 vond er een algehele restauratie plaats. De firma Verschuieren voerde de werkzaamheden uit. Het jaar daarvoor had deze firma in Alphen aan de Maas een nieuw unitorgel geplaatst en het orgel van Smits ingenomen. De manualen van dit orgel uit Alphen (1849) plaatste zij in het orgel van Rosmalen, ter vervanging van de klavieren van Jan van Bavel. De toetsen van deze manualen werden echter gewijzigd. De ondertoetsen zijn nu zwart geleverd en de boventoetsen zijn belegd met ivoor.

Nadien werd de koortribune in haar oorspronkelijke vorm hersteld en vonden er in 1999 en in 2008 herstelwerkzaamheden plaats door Verschuieren, die noodzakelijk waren om de schade, hoofdzakelijk veroorzaakt door de verwarming, te herstellen.

ROTTERDAM. Grote of Laurenskerk van de Hervormde Gemeente.

In het archief van Smits bevindt zich een interessante brief van de orgelmaker Henricus Dominicus Lindsen uit Utrecht. Deze brief is in 1826 verzonden vanuit Rotterdam. Lindsen was knecht bij Abraham Meere, die toen werkte aan het orgel van de Laurenskerk. Deze brief was gericht aan Hendrik van Krugten te Bemmelen. Krugten was bierbrouwer in Bemmelen en hij was gehuwd met Maria Aloïjsa Boeracker, een zuster van Joanna Cornelia Smits-Boeracker, de moeder van Frans Smits (I). Het is waarschijnlijk de eerste brief die van Hendrik Lindsen bewaard gebleven is.¹³⁵⁶

H.W.J. Smits gaf zijn commentaar op deze brief *van een bediende van Meere* in een schrijven van 4 april 1944 aan A. Bouman. In het kort geeft hij de inhoud van het schrijven weer wat betreft de orgelgegevens en vervolgt dan:

*Volgens Grégoir is in 1828 opgeleverd tot groot contentement van Brachthuyzen, enz. Maar op den duur, enz. Schrijver onderteekent H. Lindsen, misschien – indien niet dezelfde – 'n broer van J. Lindsen Utrecht, die daar volgens Grégoir een orgel maakte voor de Augustijnen, 2 kl. 22 Rs. en Pedaal doch daarover scherpe critiek in Caecilia N°. 20 1844; hij overleedt Utrecht 1863 en, volgens mijn vader, zeer arm; van zijnen boedel hebben wij hier nog eene trekkbank. Van eenig verband Lindsen – Bemmelen hoorde ik nooit reppen; mijn vader moet dus het bewuste schrijven nooit onder ogen gehad hebben; ondertusschen is zake de kennis van het St.-Laurens-orgel geen gemis.*¹³⁵⁷

Het zal wel nooit duidelijk worden wat de oom van Frans Smits (I) voor de familie Lindsen in Bemmelen heeft gedaan.

¹³⁵³ SA., H7.

¹³⁵⁴ PA., Inkomsten-uitgavenboek.

¹³⁵⁵ SA., H7.

¹³⁵⁶ SA., Bg3U.

¹³⁵⁷ SA., B78.

ROTTERDAM, West-IJsselmonde, Pelgrimskerk der Hervormde Gemeente.

In 1969 plaatste Verschuieren het gerestaureerde en gewijzigde orgel, van F.C. Smits (I), afkomstig uit Alphen a/d Maas.¹³⁵⁸ De oude orgelkas was zo ernstig door houtworm aangetast, dat zij moest worden vervangen. P.C. Bos maakte een geheel nieuw ontwerp, dat werd uitgevoerd in irokoehout.

¹³⁵⁸ Zie terug, Alphen a/d Maas, St. Lambertuskerk.

SAMBEEK, R.K. Parochiekerk van Sint Jan de Doper.

In 1836 herstelde Frans Smits (I) de blaasbalg van het oude orgel:

1836	8 nov	½ dag gewerkt 2. 50	f.	1,25
		Aan leer en lijm		0,75

Nota: dit vershot moet ik aan moeder betalen.

De dispositie van dit orgel heeft Broekhuizen in zijn verzameling opgenomen.¹³⁵⁹

In 1918 plaatste de firma J. Winkels uit Boxmeer voor F. 3. 200,- een nieuw orgel.¹³⁶⁰

SAN PEDRO, (Spanje). Huisorgel van de familie L. Kolisch.

In 1970 kocht Verschuieren het orgel uit de kapel van het St.-Jozefgesticht te Schijndel. Hij bood in mei 1972 dit instrument te koop aan.¹³⁶¹ Andermaal, na ruim een half jaar werd het orgel nogmaals aangeboden met een toegevoegd zelfstandig pedaal.¹³⁶²

Leopold Leo Kolisch kocht het orgel en liet het overbrengen naar zijn vakantieverblijf in Spanje. Na het overlijden van L. Kolisch verkocht zijn weduwe dit instrument aan de firma Steendam, die het orgel naar Nederland terugbracht.

De gemeente Landerd kocht het in 1999 aan om het in Reek te plaatsen.

SCHAIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.¹³⁶³

Nadat in 1827 de oude kerk van Schaijk was afgebroken, werd in het jaar daarop tegen de oude toren een nieuwe kerk gebouwd. Het orgel uit de oude kerk, dat Van Hirtum in 1788 restaureerde, kreeg in 1829 een plaats in de nieuwe kerk. De orgelmakers gebroeders Franssen uit Horst brachten het over. Het was een eenklaviers instrument, dat Paulus van Nistelrooy in 1851 vergrootte tot een tweeklaviers orgel met aangehangen pedaal.¹³⁶⁴ Vanaf 1872 nam F.C. Smits (II) het onderhoud op zich en in 1876 voerde hij een grote schoonmaakbeurt uit:

1876	29 April	22 dagen schoongemaakt vold	f	93,00.
------	----------	-----------------------------	---	--------

¹³⁶⁵

Voorts verzorgde hij tot 1900 de jaarlijkse stembeurten. Inmiddels was men onder leiding van de architect P. Stornebrink in 1894 begonnen aan de bouw van een nieuwe kerk, waarvan het schip en de toren, welke om de oude heen gebouwd werd, onder leiding van de architect W.Th. van Aalst in 1902 voltooid werden. Smits demonteerde het orgel in

1901	21 maart	8½ dag afbreken	f.	24,75.
------	----------	-----------------	----	--------

¹³⁶⁶

Voor de nieuwe kerk leverde Smits een nieuw orgel, waarin gedeelten van een tweedehands orgel dat in 1907 voor f 192,32 was aangekocht, verwerkt waren.¹³⁶⁷

Op 27 Maart 1909 werd het instrument opgeleverd en met Pasen, 11 April, in gebruik genomen. In het rekeningboek van Smits bevindingen zich rekeningen die hierop betrekking hebben.¹³⁶⁸

¹³⁵⁹ Broekhuizen S 68, c814.

¹³⁶⁰ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Sambeek.

¹³⁶¹ Orgelnieuws, uitgave van L. Verschuieren B. V. Orgelbouw Heyhuysen. Mei 1972.

¹³⁶² Ibid, Kerstmis 1972.

¹³⁶³ Een gedeelte van deze tekst werd reeds gepubliceerd in J. Boogaarts, *Het orgel in de parochiekerk van de H. Antonius Abt te Schaijk*.

Hoestekst van de grammofoonplaat in de serie Brabantse Orgelcultuur van het Noordbrabants Genootschap te 's-Hertogenbosch, 1984.

Eurosound, ES 46. 701.

¹³⁶⁴ Broekhuizen, S 67.

¹³⁶⁵ SA., H7.

¹³⁶⁶ SA., H7.

¹³⁶⁷ SA., H139.

¹³⁶⁸ SA., H7.

Nadere bijzonderheden over dit orgel zijn niet bekend. Bij de stembeurt op 8 Juni 1917 bleek de windlade zo slecht te zijn, dat tot een volledige restauratie daarvan moest worden overgegaan. Op 4 en 6 augustus werd het orgel gedemonteerd en 31 Januari van het jaar daarop bracht Smits de gerestaureerde lade terug naar Schaijk. De gehele restauratie kostte f 326,70.¹³⁶⁹ Op 23 Augustus 1929 voerde H.W.J. Smits de laatste stembeurt uit. In 1932 werd dit instrument vervangen door een nieuw orgel van de firma Pels.

In 1968 kwam het kerkbestuur in het bezit van het Van Deventer- Smits-orgel afkomstig uit de parochiekerk van de H. Vincentius en de H. Antonius te Velp bij Grave. Dit orgel was zeer verwaarloosd maar kon met steun van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg worden gerestaureerd. Adviseur was dr. M.A. Vente en de restauratie geschiedde door de firma Vermeulen te Weert. (Voor de historische gegevens van dit orgel zij verwezen naar R.K. parochiekerk van de H. Vincentius te Velp in dit hoofdstuk.) Bij de restauratie werd de oorspronkelijke situatie zoveel mogelijk hersteld. Dat wil zeggen, de situatie van 1854 met daarbij de oorspronkelijke dispositie van het Hoofdwerk van Van Deventer uit 1755. De Gamba werd weer teruggebracht tot de vier voet van de Cornet en de ontbrekende drie koren werden in de stijl van Van Deventer bijgemaakt. De Octaaf 8 voet discant uit 1937 werd vervangen door een Prestant 8 voet discant, een oud register dat voorhanden was en goed in het Van Deventer-klankbeeld paste. Vermeulen bracht de manualen en de tractuur weer naar de oorspronkelijke plaats aan de achterzijde, waardoor ook de orgelkas in zijn originele vorm kon worden hersteld. De manualen werden uitgevoerd met zwarte ondertoetsen. Door de plaats van de door Smits aangebrachte positieflade in de onderkast was het niet mogelijk het orgel weer te voorzien van een aangehangen pedaal en de blaasbalg in het orgel onder te brengen. Daarom werd in een verhoging onder het orgel de nieuwe spaanbalg geplaatst.

SCHERPENHEUVEL (B.), Mariahal.

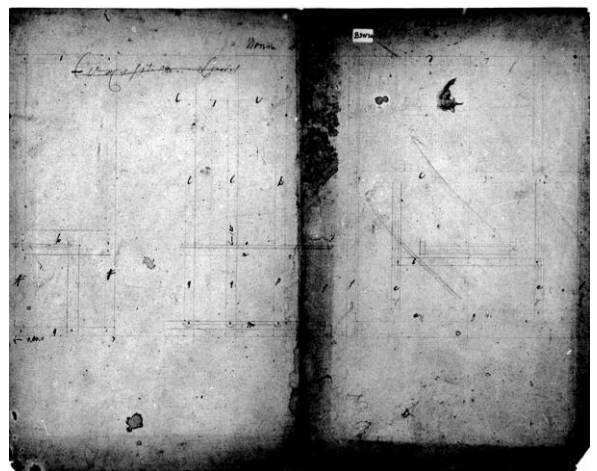
Om de grote stroom aan bedevaarders te kunnen opvangen besloten pastoor G. Kortleven en de leden van de kerkfabriek van Scherpenheuvel in 1972 achter de Onze-Lieve-Vrouwe-Basiliek een hal te laten bouwen, waar de misvieringen en paraliturgische bijeenkomsten konden plaatsvinden. Het orgel van Smits, in de kapel van het internaat Ruwenberg te St.-Michielsgestel was te koop aangeboden. De pastoor verzocht aan de orgelbouwer B. Pels uit Herselt (B.) een begroting te maken voor het overplaatsen van dit instrument. De begroting van Pels volgde op 27 februari 1976.¹³⁷⁰

Op 1 juni 1976 brachten zij een bezoek aan de Ruwenberg te St.-Michielsgestel en kochten het orgel, dat Smits in 1912 daar had geleverd. Het instrument werd in een open opstelling achter het altaar van de Mariahal geplaatst. Op 23 October 1976 vond de ingebruikname plaats.

SCHIJNDEL, Maria-kapel van het Sint-Jozefgesticht.

In de kapel van het klooster en verzorgingstehuis van de zusters van Liefde van Schijndel plaatste F.C. Smits (I) in 1848 een nieuw orgel. De tekeningen voor dit orgel zijn in het archief van Smits bewaard gebleven. Op een van die tekeningen staat: *Concept van Louis*.¹³⁷¹ Dit lijkt later doorgestreept.

Zeer waarschijnlijk is dit Louis Smits, de jongere broer van Frans (I), violist en wasbleker te Reek. Het lijkt erop, dat Louis zijn broer Frans wilde overhalen eens een orgel met een kas in de nieuwe (neogotische) stijl te maken.

Schijndel, St.-Jozefgesticht. Ontwerptekening van de kas, concept van Louis. Potlood, 400x508 mm. (SA., B3W1a).

Broekhuysen noteerde de dispositie.¹³⁷²

¹³⁶⁹ SA., H7.

¹³⁷⁰ Archief orgelbouwer Pels-D'Hond. Met dank aan Herman Engels, die mij de archiefstukken bezorgde.

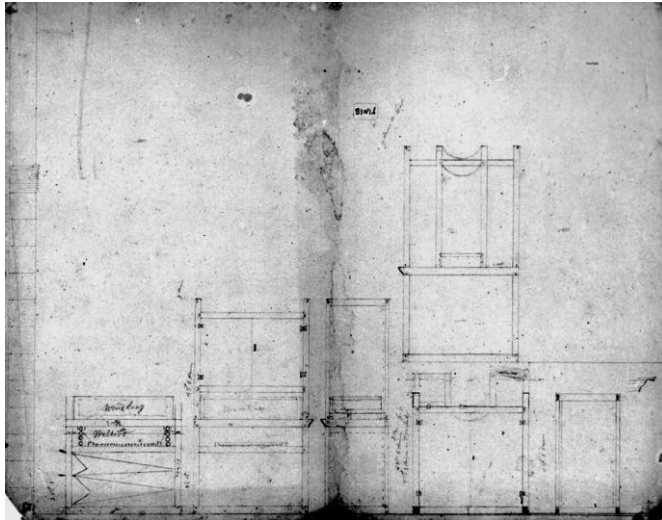
¹³⁷¹ SA., B3W1a.

¹³⁷² Broekhuysen, S 66, c812.

De manuaallade heeft 6 slepen. Er ontbreekt dus een register in deze opgave. Waarschijnlijk de Sifflet 1 voet. De Fluit 4 B van het Positief is gedekt, de discant open.

In het archief van Smits is een tekening van de kas met blaasbalgen, manuaal en windladen bewaard gebleven.
1373

In 1860 schreef een van de zusters aan Smits:

*Harmonica scheeden A#, B en cis. In de voet van de Viola di Gamba g' en b' eenigzins, de torens der prestant 4 vt zullen later moeten vernieuwd worden, er staan vijf pijpen in ieder toren [=zijvelden] b heeft vijf en twintig en een half duim omtrek, den toren is hoog in den midden gemeten 1,43 en buiten 1,30. Schijndel zuster van liefde den 25 mei 1860.*¹³⁷⁴

Waarschijnlijk waren er enkele pijpen aangetast door corrosie (loodwit?) Het is niet bekend waarom deze zuster aan Smits de maten opgaf.

Schijndel, St.-Jozefgesticht. Tekening van de kas met de blaasbalgen, manuaal en windlade van F.C. Smits (I). Potlood, 400x505 mm. (SA., B3W1b).

Het zou kunnen zijn omdat er plannen waren voor de bouw van een nieuwe kapel, waar het orgel naar toe overgebracht zou worden. In het archief van Smits zijn daarover geen gegevens.

Door het vroegtijdig overlijden van zijn vrouw en de zorg voor een groot gezin liet Frans Smits (I) in deze periode veel zaken liggen.

De kapel in Schijndel werd in 1868 gebouwd en op het feest van Maria ten Hemelopneming 1869 ingezegend. In het archief van het klooster zijn wel enkele aantekeningen over het orgel, maar de naam van de orgelmaker ontbreekt:

22 Juli 1870 orgel f 700,- en f 32,75
voor kostgeld orgelmaker.

15 maart 1872 nog bijbetaald voor 't orgel f 350,-¹³⁷⁵

Voorts vond er in 1892 een grote ingreep plaats door de orgelmaker Kuijter, waarbij onder meer de twee spaanbalgen in de onderkas werden vervangen door een magazijnbalg. Aansluitend vonden diverse betalingen plaats.¹³⁷⁶ Het tongwerk, de Harmonica 8 voet, werd daarbij vervangen door een nieuwe Gamba en op het Positief werd het pijpwerk van de Piccolo 2 teruggeschoven naar een Dolce 4 voet.

Vanaf 1911 nam Frans Smits (III) het onderhoud over.¹³⁷⁷

Schijndel, Mariakapel van het St.-Jozefgesticht, orgel. (Foto J. Boogaarts, 1963).

¹³⁷³ SA., B3V1.

¹³⁷⁴ SA., B3V1.

¹³⁷⁵ KA., Schijndel, St. Jozefgesticht.

¹³⁷⁶ Dossier Van Nistelrooy, stadsarchief Oss. Een nagenoeg gelijklopend document bevindt zich in het kloosterarchief te Schijndel.

¹³⁷⁷ SA., H7.

Vanaf deze datum tot en met 16 april 1924 kwam Frans regelmatig twee keer per jaar naar Schijndel voor de stembeurten en voor kleine reparaties. Alle posten stroken met de aantekeningen in de rekeningboeken van het klooster.

In 1925 nam de firma Pels het werk over. In dat jaar plaatste Pels een nieuw orgel en bracht het orgel van Smits, na restauratie, over naar de Mariakapel.

De laatste ingreep vond plaats in 1965: de windmachine werd vervangen.

Het neogotische vlakke front heeft drie velden: een groot middenveld met zeven pijpen, geflankeerd door twee kleinere velden van ieder vijf pijpen. Elk veld heeft een versierde middenpijp; een opgebrachte geciseleerde mantel met bladmotieven op het corpus en op de voet, belegd met bladgoud. De klaviatuur bevindt zich aan de noordzijde. De Hoofdwerk- en de Positief (-zijwerk)lade liggen op gelijke hoogte in de bovenkas. De zijwerkklade ligt haaks op de Hoofdwerkklade, boven de klaviatuur. De registerknoppen zijn boven de lessenaar aangebracht. De magazijnbalg met twee inspringende vouwen en een schepbalg liggen in de onderkast.

In 1970 werd de kapel gesloten en kocht Verschuieren het orgel. Deze verkocht het orgel aan Leo Kolisch uit Rotterdam voor zijn vakantieverblijf in Spanje. Vóór het transport naar San Pedro in Spanje voerde Verschuieren een restauratie uit en plaatste een Kromhoorn 8 voet, afkomstig van het orgel van Beek en Donk van Van Nistelrooy. Tevens werd een Subbas 16 voet toegevoegd met een pedaalkoppel. De slepen werden voorzien van een zogenoemde verende constructie. De drie bijzonder versierde frontpijpen bleven in Heythuysen en stonden jarenlang in de ontvangstkamer van de firma Verschuieren..

SCHIJNDEL, Kapel van het St.-Jozefgesticht.

In 1870 plaatste Van Nistelrooy een orgel in het St.-Jozefgesticht. Waar dit instrument een plaats vond is niet aangegeven, maar het ligt voor de hand te veronderstellen dat dat in de Maria-kapel was, omdat later het orgel van Smits uit 1848, dat dus in een andere kapel gestaan moet hebben, naar de Maria-kapel werd overgebracht (zie hierboven). De begroting van Van Nistelrooy is bewaard gebleven.¹³⁷⁸

De orgelkas is gemaakt, of misschien vermaakt, door Willem van Brien en in 1848, getuige zijn opschrift aan de binnenzijde. Gelet op de factuur en de tooninscripties is de windlade vervaardigd door F.C. Smits (I). In het archief van Smits zijn geen gegevens over een orgel, dat hij in dit gesticht plaatste vóór of in 1848.

De orgelkas en de windlade gebruikte Van Nistelrooy ter completering van het oude orgel van Lith en plaatste dit in 1874 te Maren.

SCHIJNDEL, Kapel van het Sint-Lidwinaklooster.

De zusters van Liefde uit Son verhuisden in augustus 1934 naar het, door de architect C.J. van Liempd ontworpen, nieuw gebouwde klooster te Schijndel, het St.-Lidwinagesticht. De firma Pels uit Alkmaar bracht het orgel over.

*Pels Alkmaar, overplaatsing f. 275,-, windmachine Ventus f. 250,- windkast [geluiddempende kist] f. 10,-. Harmonium 7 registers f. 115,-. Totaal f. 650,-*¹³⁷⁹

De toonhoogte is waarschijnlijk van oorspronkelijk a' = 435 Hz. verhoogd naar a' = 440 Hz.

J. Clercx uit Boxtel plaatste dit instrument in 2002 in de St.-Servatiuskerk te Wijbosch.

Schijndel, St.-Lidwinaklooster, orgel. De situatie van 1934 – 2002. (Foto J. Boogaarts, omstreeks 1968).¹³⁸⁰

¹³⁷⁸ Stadsarchief Oss, aantekenboek Van Nistelrooy.

¹³⁷⁹ KA., inv. nr. 4074-4134.

¹³⁸⁰ Archief J. Boogaarts.

SCHIJNDEL, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius.

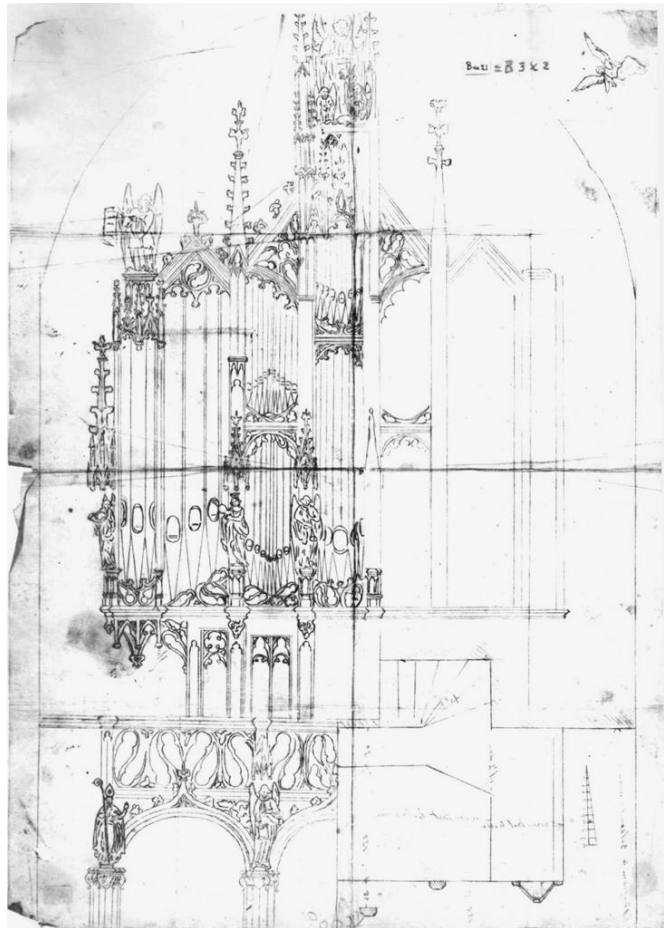
De door het handje vol protestanten verwaarloosde en daardoor vervallen kerkgebouw kwam in 1811 weer in het bezit van de Rooms-Katholieken. Na het herstel bleek spoedig, door de toename van het aantal communicanten, dat de kerk te klein was. Onder de bezielende ijver van pastoor Antonius van Erp werd besloten een nieuwe kerk op te richten. Voor deze kerk werd den 15 april 1839 de eerste steen gelegd en den 7 augustus 1849 geschiedde de plegtige consecratie door den bisschop van Curium [in Cyprus] i. p. i., baron van Wijckerslooth.¹³⁸¹

Daarvoor kon, ook door toedoen van pastoor Van Erp, aan Frans Smits (I) de opdracht worden gegeven een nieuw orgel te plaatsen. Smits diende zijn plan in.¹³⁸²

In het kerkarchief staat hierover:

*In 1852 bouwde de heer Fr. C. Smits, Orgelmaker te Reek, het orgel, zonder kast voor f 9565,-. De kast en het oksaal werden gemaakt door de heer Beuijssen te Boxmeer voor f 4054,96. Bij de rondgang in de parochie werd door de gelovigen een bedrag voor het orgel bijeengebracht van f 6000,-*¹³⁸³

Een belangrijk document in het archief van Smits geeft inzicht in veel details van het orgel van Schijndel, maar ook in het algemeen over de werkwijze van Smits. Het zijn notities die hij noteerde na het werk in Schijndel en hebben betrekking op de aanleg van de mechanieken. Deze notities hebben betrekking op Schijndel¹³⁸⁴ en op Aarle Rixtel¹³⁸⁵

Schijndel, St.- Servatiuskerk. Tekening van het front door F.C. Smits (I), Potlood op transparant, 600x445 mm. (SA., B3X2, oud nummer BXX21).

Op het eind van de 19^e eeuw verhoogde Loret de toonhoogte. H. Smits schreef hierover:

*Schijndel 1852 3 Klav, en vrij Ped; de grootste fr. pijp zuiver tin 100 pond. Op 'n kwade dag door Loret (den jonge, dat zuilapje) ½ toon hoger gestemd en daarbij het pijpwerk vreselijk toegetakeld; dat hooger stemmen, zonder terug schuiven van het pijpwerk, gaat steeds ten koste van de juiste intonaties: de opsmeden worden dan ½ toon te hoog wat al zeer gevoelig doet.*¹³⁸⁶

Van 1906 had Smits het orgel weer in onderhoud en voerde hij tot en met 1928 een tot drie keer per jaar de stembeurten uit.

In deze periode zijn er enkele opmerkelijke posten in het rekeningboek van Smits genoteerd.¹³⁸⁷

¹³⁸¹ Schutjes, V, p. 638.

¹³⁸² SA., B3X1.

¹³⁸³ PA., Memoriale.

¹³⁸⁴ SA., B1A3a.

¹³⁸⁵ SA., H3 p. 52 en 53.

¹³⁸⁶ SA., H181, Bg387.

¹³⁸⁷ SA., H7 & 8.

In een brief, als antwoord op een vraag uit Schijndel, d. d. 11 mei 1941 vermeldde Harrie Smits deze laatste ingrepen.

Op 8 mei 1941,¹³⁸⁸ doet de organist navraag bij Smits naar de geschiedenis van het orgel waarop Smits reageert op 11 mei 1941.¹³⁸⁹

Door de oorlogshandelingen in 1944 werd de kerk zwaar beschadigd. De restauratie duurde van 1946 tot 1955. Daarna kwam het orgel, dat ook door granaatscherven was getroffen aan de beurt. De firma Vermeulen uit Weert restaureerde het in 1959.

Schijndel, St.-Servatiuskerk. Detail frontpijpwerk. (Foto J. Keijzer, 1969).

SINT-AGATHA, Kapel van het klooster van de paters Kruisheren.

Op 7 december 1838 stuurde Frans Smits (I) zijn knecht Jan Schiks naar het klooster van de paters Kruisheren te St.-Agatha bij Cuyk om het orgel voor de Kerst een stembeurt te geven:¹³⁹⁰

1838 7 Dec. Jan Schiks een dag uit en thuis f 1,50.

Volgens Broekhuizen repareerden in 1834 de gebroeders J. en A. Franssen dit orgel, maar nadere gegevens over de maker en het jaartal ontbreken.¹³⁹¹ In het prentenkabinet van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's-Hertogenbosch zijn een viertal afbeeldingen van het orgel in deze kapel aanwezig, maar zij dateren alle van omstreeks 1850, na de vernieuwing en uitbreiding van de orgelmaker J. Vollebregt.¹³⁹²

Sint Agatha, Smits-orgel na overplaatsing uit Wijbosch, (Foto R.W. van Straten, 2014).

Ter vervanging van dit instrument maakte L.A. van Nistelrooij uit Oss in 1871-1872 een nieuw orgel, dat in 1944 werd verwoest.¹³⁹³ Het oude orgel plaatste Van Nistelrooij over naar het klooster der Kruisheren te Uden.¹³⁹⁴ In de jaren 1913, 1914, 1919 en 1920 stemde Frans Smits (III) het orgel van Van Nistelrooij en bovendien repareerde hij de balg:

1919 28-31 Juli St.-Agatha 4 d gestemd en pompbalg achter gemaakt f. 30,00.¹³⁹⁵

¹³⁸⁸ SA., H210ab.

¹³⁸⁹ SA., H210b.

¹³⁹⁰ SA., Bg2.

¹³⁹¹ Broekhuizen, C 8.

¹³⁹² Grégoir, p. 208.

¹³⁹³ KA.

¹³⁹⁴ Orgel-encyclopedie VI, p. 292.

¹³⁹⁵ SA., H7.

In 2014 kon het orgel, gemaakt door F.C. Smits (II) in 1899, uit de St.-Servatiuskerk te Wijbosch worden aangekocht. De orgelbouwer J. Bambacht plaatste in oktober het orgel over, voorzag het instrument van een nieuwe motor en bracht de winddruk op 80 mm. In 2015 corrigeerde Pels enkele in 2014 verkeerd uitgevoerde werkzaamheden.

SINT-ANTHONIS, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

In het archief van Smits bevindt zich een plan uit 1853 voor een nieuw orgel voor de parochiekerk van St.-Anthonis. Het is niet ondertekend.¹³⁹⁶

Zeer waarschijnlijk betreft het hier een verzoek vanuit Sint-Anthonis aan Frans Smits (I) om een offerte in te dienen. De opdracht verleende het kerkbestuur aan Vollebregt. Deze plaatste het nieuwe orgel in 1855.¹³⁹⁷

SINT-HUBERT, R.K. Parochiekerk van Sint Hubertus.

*Ontvangen te St.-Hubert de som van f 400 in mindering van rekening 26/1 84.*¹³⁹⁸

Er is een gegeven, dat Titz een orgel in St.-Hubert plaatste: *lieferte Heinrich Titz [Johann Heinrich T.] 1791 eine Orgel für die Kirche in St.-Hubert und erhielt dafür 200 Reichstaler.*¹³⁹⁹ Dit strookt niet met de opmerking van Schutjes dat eerst in 1796 de oude St.-Hubertuskapel bij Mill weer in gebruik genomen werd en *werd tevens tot parochiekerk verheven, en men bouwde daarbij eene woning voor den eersten pastoor van St.-Hubert. Het domein als tiendheffen kocht den 2 april 1822 de onderhoudsverplichting van kerk en toren af voor de som van f 1300 en eene inschrijving op het Grootboek van f 5000, met welke hulpmiddelen men is overgegaan tot eene vernieuwing der kerk.*¹⁴⁰⁰

In het Manuscript Broekhuysen staat genoteerd: *Het orgel der R. Cath. Gemeente aldaar is uit twee oude huisorgels te zamen gevoegd tot een geheel gemaakt in 1821 door de Gebrs. Smit, orgelmakers te Reek. Heeft 11 stemmen, twee handclavieren, aangehangen pedaal en twee blaasbalgen.*¹⁴⁰¹

In het Smits-archief staat hierover niets vermeld. Eerst in 1832 noteerde F.C. Smits (I) in zijn kasboek:

1832	Mei	de R.K. Kerk van St.-Hubert 2 nieuwe blaasbalgen	
		en nieuwe stoel, voldaan	f 160, 00. ¹⁴⁰²

De gegevens van deze blaasbalgen zijn bewaard gebleven.¹⁴⁰³

Enkele malen heeft Smits (I) een aantekening gemaakt: *Fagot 16 à la St.-Hubert*. Bijvoorbeeld in het dispositievoorstel voor het orgel van Boven-Leeuwen en in zijn boek met dispositieontwerpen. Het is vrijwel uitgesloten, dat Smits hier verwees naar een Fagot 16 vt. op het orgeltje van St.-Hubert. Waarschijnlijker is een verwijzing naar het oude orgel van St.-Huibrechts-Lille, welke plaats hij meestal schreef als Lille- St.-Hubert.

In 1846 voerde Smits een schoonmaakbeurt uit en 1847 plaatste hij een koppel.¹⁴⁰⁴

In een notitieboek schreef Frans Smits (I): *St.-Hubert, 1 klav. aangeh. ped. oudt*. Wanneer Smits (I) over een *oudt* werk spreekt, bedoelt hij altijd een niet door hemzelf vervaardigd orgel. Dit strookt dus met de opmerking van Broekhuysen. Maar *1 klav. aangeh. ped.* is in tegenspraak met Broekhuysen en de notitie dat Smits (I) in 1847 een koppel aanbracht.

In het kasboek van L. van Nistelrooy vinden we tenslotte nog een uitgebreide omschrijving van uitgevoerde werkzaamheden.¹⁴⁰⁵

¹³⁹⁶ SA., B3Y1.

¹³⁹⁷ Orgelencyclopedie, VII p. 257.

¹³⁹⁸ Mixtuur 51, p. 17.

¹³⁹⁹ *Heimatbuch des Grenzkreisen Kempen-Krefeld*, 1956, p. 13.

¹⁴⁰⁰ Schutjes, deel IV, p. 643.

¹⁴⁰¹ Broekhuysen, H 152, c464.

¹⁴⁰² SA., Bg2.

¹⁴⁰³ SA., B1.

¹⁴⁰⁴ SA., B67.

In de periode 23 juli 1909 tot 18 februari 1918 was Smits 14 maal in St.-Hubert om allerlei kleine reparaties te verrichten.¹⁴⁰⁶ Daarna besloot het kerkbestuur het orgel aan J. de Koff te verkopen.¹⁴⁰⁷

SINT-HUIBRECHTS-LILLE (Be), R.K. Parochiekerk van Sint Mondulphus en Sint Gondulphus.¹⁴⁰⁸

Vanaf 1818 was W. Spierings pastoor te Sint-Huibrechts-Lille.¹⁴⁰⁹ Willem Spierings was geboren te Zeeland (bij Reek) en een leeftijdgenoot van Klaas Smits, waarvan twee broers, Antonius Aloisius en Wilhelmus Josephus eveneens aan de priesterroeping gevolg hadden gegeven. Ook een neef van Klaas en Frans Smits (I), Antonius Smits uit Zeeland was priester geworden. Zeer waarschijnlijk bezochten zij allen de Franse school in Reek, waar ook de latere bisschop Joannes Zwijsen onderwijs volgde en daarna, sommige gedeeltelijk, de Latijnse school in Huisseling, later Ravenstein. Aan deze Latijnse school doceerde pastoor W. Ruijs als vervolgstudie wijsbegeerte en godgeleerdheid. Daar bereidde Wilhelm Spierings, nadat hij de Latijnse school in Uden had bezocht, zich voor op het priesterschap.¹⁴¹⁰ Het ligt voor de hand te veronderstellen dat pastoor Spierings de familie Smits goed kende. (Het ouderlijk huis van Smits lag halverwege Zeeland en Huisseling.) Pastoor Spierings nodigde Frans Smits (I), de broer van Klaas, Toon en Willem, uit om het orgel van Sint-Huibrechts-Lille te vergroten. In zijn rekeningboek noteerde F.C. Smits (I) :

Lille St.-Hubert

1837 oct. Een reparatie aangenomen bestaande in een windlade voor groot orgel met al het aanhang mechaniek met Primo een nieuw Prestant 8 voet in de bas van hout en de diskant van metaal, de overige pijpen van 't oude orgel. Een windlaay voor positief met mechaniek met een Prestant 4 voet in 't front van compositie, een Holpijp 8 voet, Roerfluit oud, Fiol di G oud en Kromhoorn oud en twe nieuwe blaasbalken en stoel.

Berekende met de kosten van 't transport en in en uitgaand regten te samen f. 1100,00.

*Welke som van f. 1100,00 ik na gedaan werk 22 sept 1840 heb ontvangen. Dus voldaan.*¹⁴¹¹

Zo te lezen kan men concluderen dat Smits het orgel met een manueel uitbreidde. Voor het Hoofdwerk gebruikte hij de registers van het bestaande orgel met toevoeging van een nieuwe Prestant 8 voet en het nieuwe Positief kreeg als dispositie : Holpijp 8, Viola di Gamba 8, Prestant 4, Roerfluit 2 en Kromhoorn 8 voet. Waarschijnlijk bezat het Hoofdwerk een Fagot 16 vt.

Enkele malen verwees Smits naar een *Fagot a la St.-Hubert*.¹⁴¹²

De documenten in het archief van Smits betreffende *Lille-St.-Hubert* zijn niet gedateerd, waardoor het niet zeker is of zij betrekking hebben op de ingreep van 1840 of op de latere overplaatsing naar de nieuwe kerk in 1854. Een tekening is waarschijnlijk gemaakt ten behoeve van de ingreep van 1840, omdat op deze tekening de orgelkas voor wat betreft het Hoofdwerk een lage middentoren bezit. Dit in tegenstelling tot het orgel dat, na de overplaatsing in de nieuwe kerk tot de demontage in 1912, was uitgerust met de grootste toren in het midden. Omdat er geen gedetailleerde gegevens van het oude orgel bekend zijn is het ook niet duidelijk in hoeverre Smits materiaal van het oude orgel hergebruikte.

Uit de tekening van de registratuur blijkt de opstelling van het pijpwerk op de laden en de dispositie.

1413

¹⁴⁰⁵ Van Kuilenburg, *Aanvullende gegevens etc., De Mixtuur* nr. 51, p. 17. October 1985.

¹⁴⁰⁶ SA., H7.

¹⁴⁰⁷ Van Kuilenburg, p. 65.

¹⁴⁰⁸ Boogaarts, J., 'Het Smitsorgel In de Sint-Modulfus en Gondulfuskerk te Sint-Huibrechts-Lille'. In *Het Liller Heem*, jrg. 30, nr. 3. Sint-Huibrechts-Lille, 2010. p. 123.

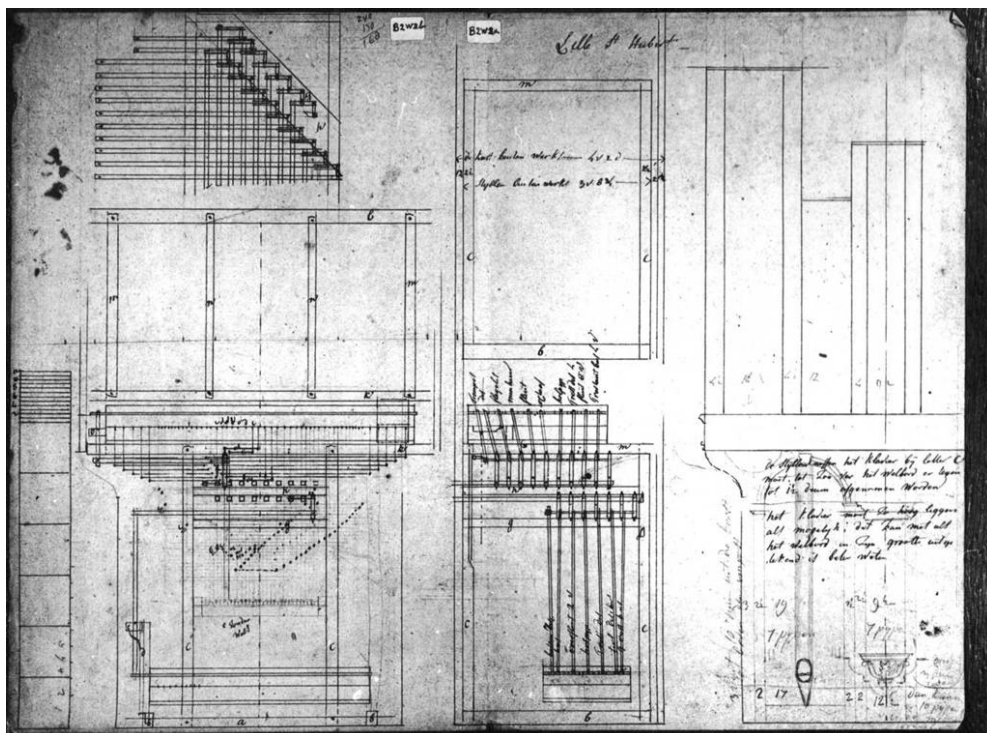
¹⁴⁰⁹ Jos Vandervelden, *100 jaar Kerk, Geschiedenis en Patrimonium van de kerk te Sint-Huibrechts-Lille*. St. Huibrechts-Lille, 2010.

¹⁴¹⁰ Domien de Jong, *Twee priesters in vriendschap verbonden*, Sint-Huibrechts-Lille, 1978. p. 6.

¹⁴¹¹ SA., Bg2.

¹⁴¹² Zie de opmerking hierboven bij St. Hubert. Voorts bij Boven-Leeuwen en in het boek met de dispositie-ontwerpen bij het orgel a la St. Nicolas.

¹⁴¹³ SA., B2W2a.

Sint-Huibrechts- Lille, parochiekerk. Tekening van F.C. Smits (I). Pen-potlood, 370x500. (SA., B2W2ab).

De Prestant 8 v is op de tekening niet vermeld en met de Basson 8 v zal de Kromhoorn 8 v bedoeld zijn. De tekening toont voorts een orgel met een opstelling en indeling zoals Smits had toegepast voor orgels van onder meer Deurne en St.-Oedenrode. Een balustrade-orgel met de klaviatuur aan de achterzijde. Het Positief in de onderkas en het Manuaal (Hoofdwerk) in de bovenkas. Beide werken met een sprekend front, waarvan een gedeelte afkomstig was van het oude orgel, waarschijnlijk gemaakt voor de nieuwe kerk in 1656 of iets later. De trap van de kooropgang naar het orgel, bewaard in de hal van de toren, dateert ook uit die tijd. Het vijfdelige hoofdwerkfront van Sint-Huibrechts-Lille, bezat een kleine middentoren, twee tussenvelden en twee grote zijtorens. In 1845 ontwierp Smits een orgel met een gelijke frontindeling voor de parochiekerk van Sint Victor in Neerloon, zij het dan dat daar het positief in een gesloten onderkas is opgesteld. Het front van het onderpositief van dit orgel was driedelig: een laag middenveld, geflankeerd door twee grotere zijtorens. Aanvankelijk tekende Smits voor elk veld zeven pijpen, maar later voegde hij de opmerking toe: *dan kunnen er 10 pijpen in de midden*. Meer gegevens over dit orgel ontbreken.

In het archief van Smits zijn nog twee aantekeningen:

1834 [=1844] maart 20 een dag gratis gestemt

1846 op reis geweest van de 20 maart namiddag 5 uren met de schuit van 's Bosch [Smits werkte toen in Den Bosch aan het orgel van de St.-Pieterskerk] en de 22 maart met de wagen van Eindhoven te 's Bosch. Verschot aan reiskosten f. 6,25. Voldaan den 18 oct 1846.¹⁴¹⁴

Waarschijnlijk was Smits (I) ontboden om over het orgel te praten in verband met het eventueel overplaatsen naar de nieuwe kerk. Of dit daadwerkelijk reeds in 1846 door Smits is gedaan is niet bekend. De bouw van de nieuwe kerk was in april 1845 begonnen.¹⁴¹⁵

De kerk was een ontwerp van de architect Lambert Jaminé. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het oude orgel met het viervoets front in de nieuwe kerk niet zal hebben voldaan. Helaas ontbreken er in het archief van Smits juist uit deze periode enkele documenten. Maar een kladje met de maten van het frontpijpwerk, voetenlengte, corpus en de gehele pijplengte, waaruit men kan concluderen dat Smits (I) een nieuwe opzet met een nieuw frontontwerp maakte, is bewaard gebleven.¹⁴¹⁶

¹⁴¹⁴ Ibid.

¹⁴¹⁵ PA., Memoriale.

¹⁴¹⁶ SA., B2W1a.

In de laatste vier regels zijn enkele veranderingen en doorhalingen aangebracht. De regel *as b als a prest 4* is waarschijnlijk komen te vervallen. Smits (I) noteerde altijd *as* voor *ais*. *Van hout en versiert* wil zeggen, een massief houten pijp, voorzien van een metalen, deels geciseleerde mantel. De versierde middenpijpen van de zijtorens waren dus sprekend. Op de achterzijde noteerde Smits de lengtematen van de frontpijpen.¹⁴¹⁷

In hoeverre hij van het materiaal van het oude orgel gebruik maakte is niet gedocumenteerd. Van Smits (I) is bekend dat hij de oude orgels met respect behandelde en hij zoveel mogelijk het werk van zijn voorgangers intact liet. Gelet op het bedrag dat voor het orgel is betaald zal dat ook hier het geval zijn geweest. In het archief van de parochie zijn geen bijzonderheden vermeld: *De orgelkast geplaatst in 't jaar 1855 heeft gekost de Somme van 2612 fr. 35 centiemen. In het jaar 1855 en 1856 is het orgel vernieuwd. En deszelfs onkosten hebben bedragen de somme van 1693 fr 12 centiemen.*¹⁴¹⁸

H.W.J. Smits noteerde later : *Lille St.-Hubert vergroot 1858*. Dit moet dus 1856 zijn.¹⁴¹⁹

Naar alle waarschijnlijkheid vervaardigde F.L. Smits de kas. Franciscus Lambertus Smits uit Cuijk, geen familie van de orgelmaker, was schrijnwerker-meubelmaker en had in 1854 de kas gemaakt voor het orgel van Balgoij en het jaar daarna een nagenoeg identieke kas voor het orgel van Beers. Dat Frans Smits (I) de tekening van Balgoij ook voor Beers gebruikte vond wellicht zijn oorzaak in het feit dat hem de tijd ontbrak nieuwe ontwerpen te maken. De orgelmakerij draaide op volle toeren, maar door een ernstige ziekte van zijn vrouw was Frans Smits genoodzaakt veel tijd aan zijn nog jonge gezin met acht kinderen te besteden. Zo is het ontwerp voor Balgoij en Beers ook gebruikt voor de nieuwe kas van het vergrootte orgel van Sint-Huibrechts-Lille. Het orgel van Balgoij, uitgevoerd als balustrade-orgel, bezat op de relatief brede onderkas, een driedelig positieffront. De oorspronkelijke situatie van Beers is niet bekend, omdat het orgel later zonder onderpositief naar achteren is verplaatst. Bij de laatste restauratie in 1988 is het orgel weer als balustrade-orgel teruggeplaatst en is de onderkas voorzien van een tamelijk fantasieloos positieffront. In St.-Huibrechts-Lille koos Smits (I) voor een andere oplossing. Hij plaatste het orgel, met een betrekkelijk brede onderkas achter de balustrade en een loos positieffront met een breed middenveld (20 pijpen) in de balustrade. Het is niet zeker of het in deze vorm het oorspronkelijke front uit 1839 was.

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat zijn zoon, Frans Smits (II), met de inbouw in St.-Huibrechts-Lille mee geholpen zal hebben. In ieder geval voerde deze in 1866 een grote schoonmaakbeurt uit.¹⁴²⁰ Daarna is het orgel niet meer door Smits gestemd of onderhouden. Wellicht was het in verval geraakt en was dat de reden waarom het in de nieuwe kerk niet herplaatst werd.

Het is ook mogelijk dat het orgel tijdens de bouw van de nieuwe kerk tegen de oude toren niet voldoende was beschermd. De nieuwe kerk, gebouwd naar een neogotisch ontwerp van de architect Mathieu Christiaens werd in augustus 1911 ingezegend, maar eerst in november 1912 voltooid.¹⁴²¹

Het orgel van Smits (I) werd in 1912 door de firma Vermeulen uit Weert gedemonteerd en uit de kerk verwijderd. Zoals gebruikelijk was ook hier het orgel weer het kind van de rekening.

St.-Huibrechts-Lille, St.-Modulphus en St.-Godulphuskerk. Foto van het Smits-orgel vóór 1910. (PA., St.-Huibrechts-Lille).

In 1919 tekende het parochiebestuur en de orgelmaker Jean Emile Kerkhoff uit Brussel een contract voor de levering van een nieuw orgel voor 20. 000 frank met inname van het Smits-orgel. Kerkhoff kon zijn contract niet

¹⁴¹⁷ SA., B2W1b.

¹⁴¹⁸ PA., Memoriale pastoor Spierings.

¹⁴¹⁹ SA., Bg133.

¹⁴²⁰ SA., B67.

¹⁴²¹ Jos Vandervelden, op. cit., p. 64.

nakomen, waarna de opdracht werd gegeven aan Anton Feith uit Paderborn. Deze plaatste een nieuw orgel tegen de torenmuur en liet het oude rugwerkfront in de balustrade zitten.

De ingebruikname vond plaats in juni 1923.

Na 60 jaar waren er in dit orgel zoveel gebreken ontstaan (verwaarlozing?), dat men besloot het orgel te vervangen. De orgelmaker Mark Nagels uit Kozen bouwde tegen de achterzijde van het positieffront van Smits een klein orgel met de speeltafel aan de achterzijde.

Een gedeelte van de oude pijpen van Smits (I) uit 1839/40 gebruikte hij in de Prestant 4 voet. Vanuit de kerk gezien van links naar rechts 7 pijpen in de toren, waarvan drie sprekend (Cis Dis en F), 20 pijpen middenveld, waarvan er 14 spreken, de middelste 6 zijn stom en 7 pijpen in de rechtertoren, daarvan zijn C, D, E en Fis sprekend. Dus C – gis in het front en de rest, op de lade, is uit de twintigste eeuw. De pijpstocken van dit front zijn eveneens origineel, dat betekent dat het front van het positief in 1840 ook 21 sprekende en 13 stomme pijpen bezat.

St.-Huibrechts-Lille, Parochiekerk. Het orgel van Feith met het positieffront van Smits (I) in de balustrade. (Foto J. Boogaarts, 1965).

SINT-MICHIELSGESTEL, Kapel van het klein Seminarie Beekvliet.

Het klein seminarie (gymnasium) van de priesteropleiding van het bisdom van 's-Hertogenbosch, in 1815 gesticht en gevestigd in Huize Veebeek te Berlicum, werd in 1817 overgeplaatst naar het kasteeltje Beekvliet te St.-Michielsgestel. De orgelmaker Schokkenkamp uit 's-Gravenhage leverde het orgel.¹⁴²² Frans Smits (I) werkte driemaal aan dit orgel, in combinatie met de werkzaamheden voor het nieuwe orgel in de parochiekerk.¹⁴²³

F.B. Loret plaatste in 1867 een nieuw orgel. Vanaf juni 1906 tot en met mei 1927 voerde F.C.J. Smits (III) gewoonlijk tweemaal per jaar de stem- en onderhoudsbeurten uit.

Vrijwilligers plaatsten in 1980 het orgel van Loret over naar de parochiekerk van St.-Michielsgestel.

SINT-MICHIELSGESTEL, Kapel van het internaat Huize "Ruwenberg".

In 1833 vestigde zich de *vicarius apostoliek, Henricus den Dubbelden, tot dan toe zijn verblijf te Gemert houdende* op het landgoed de Ruwenberg.¹⁴²⁴ Na het overlijden van de bisschop in 1851 besloot mgr. Zwijsen op het landgoed een opvoedingsgesticht voor jongens op te richten onder leiding van de *Fraters der Congregatie van O. L. V. Moeder van barmhartigheid gevestigd te Tilburg* [Fraters CMM.].¹⁴²⁵ In oktober 1852 betrokken een zestigtal jongens dit internaat. Er waren twee afdelingen, de eerste voor de jongere leerlingen, de basis voor het middelbaar onderwijs en in de tweede, de hogere klassen, sprak men uitsluitend Frans, dit was verplicht, ook op de speelplaats! Naast Frans werd er onderwijs gegeven in het Nederlands, Duits en Engels en voorts een aantal aanvullende vakken waaronder tekenen, vocale en instrumentale muziek. Op 6 december 1852 vond de inwijding plaats van de kapel.

¹⁴²² Broekhuizen M 38, c595.

¹⁴²³ SA., Bg2.

¹⁴²⁴ Schutjes V, p. 87.

¹⁴²⁵ Op. cit.

De eerste tijd gebruikten de fraters een harmonium voor de begeleiding van de liturgische gezangen, dat in 1857 naar Grave werd overgebracht.¹⁴²⁶ Als gevolg van een herindeling van het gebouw richtten de fraters een nieuwe kapel in, waarin Frans Smits (I) in 1857 een orgel plaatste. Met Allerheiligen, 1 november 1857, werd dit instrument in gebruik genomen. Daarover noteerde hij: *Ruwenberg 2 klavieren aang. ped 1847.*¹⁴²⁷ Dit was het orgel dat Smits in 1847 maakte voor het moederhuis der Zusters van Liefde in Tilburg. Dit was een van de redenen, waarom hij dit orgel voorzag van een nieuwe Trompet. Voor de zusters had hij een zachtere Basson 8 gedisponeerd. De tweede reden was het feit dat de kapel in 1863 aanmerkelijk was vergroot.

1869 20 september 1 nieuwe Trompet 10 dagen gestemd, ontvangen f 150,-¹⁴²⁸

In juli 1875 toen hij gedurende enkele weken het orgel in de parochiekerk schoonmaakte stemde hij ook het orgel van De Ruwenberg:

1875 24 Julij 2 dagen ontvangen 2,00¹⁴²⁹

Enkele jaren daarna plaatste hij een nieuw orgel:

1880 2 sept nieuw orgel ontvangen f 1300,00¹⁴³⁰

Waarschijnlijk gebruikte Smits hiervoor het oude pijpwerk en ook de lade van het door zijn vader gemaakte orgel. Tot 1884 werden de stembeurten gratis uitgevoerd.¹⁴³¹ Daarna jaarlijks tot en met 1910. In het kloosterarchief van de fraters zijn hierover geen gegevens gevonden.

Omdat het aantal leerlingen sterk was toegenomen, besloten de fraters de kapel te vergroten. Onder leiding van de architect H. de Boer uit Tilburg bouwde men in 1893 een nieuwe kapel om de oude heen, waarna de oude kapel werd verwijderd. In het rekeningboek van Smits staat hierover:

1894 17 maart voor het afbreken en plaatsen van het orgel ontvangen f 68,00¹⁴³²

Dit zal betrekking hebben gehad op de uitbreiding van de kapel. Ofschoon de fraters probeerden zoveel mogelijk een gelijk aantal studenten uit de *betere standen* en uit *minder bedeelde gezinnen* in het internaat toe te laten had de Ruwenberg toch de naam van een school voor de elite. In deze periode studeerden de drie gebroeders Smits: Henri (1871), Frans (1878) en Arnould (1879) in Huize Ruwenberg. Het is begrijpelijk dat, toen de fraters in 1910 besloten een nieuw orgel aan te schaffen, Smits, vanwege zijn relatie met dit instituut, een zeer goedkope aanbieding deed. Zijn grote concurrent was de firma Vermeulen, die in die periode een nauwe relatie met de fraters onderhield. Frater Eduardus schreef:

3 januari '10. Heeren Vermeulen. [...] Smits heeft zijn begroting van het orgel – Ruwenberg ingeleverd. Hij is ditmaal verrassend billijk. [...] ¹⁴³³

In deze brief antwoordde frater Everadus op de vraag van de heren Vermeulen met wat voor een cadeau zij hem konden blij maken. Desondanks kreeg toch Smits de opdracht en deze plaatste het oude orgel over naar de kapel van de zusters Brigitinessen te Uden.

1911: 25 augustus, men begint met het opstellen van een nieuw pneumatisch orgel. ¹⁴³⁴

1912: 26 jan Ruwenberg f 4845,00¹⁴³⁵

Ter gelegenheid van de ingebruikname op 25 januari 1912 werd een programma gedrukt met daarin een beschrijving van het instrument.¹⁴³⁶ De pneumatiek was afkomstig van Weigle. De manualen hadden een omvang van C – g''' en het pedaal van C – f'. De metalen pijpen zullen door een pijpenmakerij geleverd zijn (Devos. Laukhuff, Verschueren. Zimmermann?), maar het houten pijpwerk maakte Smits nog zelf. Daarom is het begrijpelijk dat de dispositie relatief veel houten pijpen bezat.

Het front was van zink met aluminiumfolie.

¹⁴²⁶ KA, kroniek.

¹⁴²⁷ SA., Bg6.

¹⁴²⁸ Ibid.

¹⁴²⁹ Ibid.

¹⁴³⁰ SA., H7.

¹⁴³¹ SA., H7.

¹⁴³² SA. H7.

¹⁴³³ GA., Weert, archief Vermeulen, doos 3.

¹⁴³⁴ KA., Fraters CMM, Tilburg. *Kroniek Huize Ruwenberg.*

¹⁴³⁵ SA., H7.

¹⁴³⁶ SA., H3Z2.

Daags na de ingebruikname verscheen er een recensie. Dit schrijven geeft veel informatie over de toenmalige opvattingen van de orgelbouw en kerkmuziek.¹⁴³⁷ Met de in het artikel genoemde *koperen registers* zullen enkele tongwerken bedoeld zijn. Er was een open plaats voor de Trompet 8 voet, die later is toegevoegd. Daarover is in het archief van Smits geen informatie. Deze zou in 1938 door Verschuieren kunnen zijn geplaatst. Smits bezocht daarna tot en met 1927, tenminste eenmaal per jaar het instrument voor het gewone onderhoud. In april 1929 plaatste Henri Smits, nadat hij zijn bedrijf reeds had gesloten, een windmachine.¹⁴³⁸ Deze, voor hem uitzonderlijke handeling zal wel geschied zijn op grond van zijn oud-leerlingschap.

In 1955 vond er door Verschuieren een ombouw plaats naar het electro-pneumatisch systeem. Daarbij werd ook de dispositie gewijzigd.

Na de sluiting van het internaat werd het orgel niet meer gebruikt en te koop aangeboden. In 1976 verkochten de fraters het instrument voor fl. 12.500,- aan de kerkfabriek van Scherpenheuvel (B). Het kreeg een plaats in de Mariahal achter de basiliek van Onze Lieve Vrouw.

SINT-MICHIELSGESTEL, R.K. Parochiekerk van de Sint Michael.

*Na den vrede van Munster in 1648 zagen de katholieken met leedwezen de oude kerk rooven [...] In het jaar 1800 hadden zij het geluk hunne oude parochiekerk terug te krijgen, waaraan echter groote herstelling noodig was om dezelve voor de uitoefening der godsdienst bruikbaar te maken; men vernieuwde in 1806 het koor en den vloer der kerk, bouwde een nieuw sacristij en plaatste ten jare 1835 een fraai orgel, dat bij de ramp van 1836 gespaard bleef. Door den storm van 29 november stortte de ranke torenspits over het orgel henen en deed de kerk in puin veranderen.*¹⁴³⁹

Er is een vermelding over een oud orgel; de orgelmaker Pierre Jean Devolder uit Gent zou in 1818 een reservoirbalg geplaatst hebben.¹⁴⁴⁰ Een feit is dat op 22 november (het feest van St.-Caecilia) 1834 de organist zijn salaris ontving:

1834 22 november organist f 50

met daaronder bijgevoegd: *de orgel slaapt.*¹⁴⁴¹

In het najaar van 1834 was het orgel reeds besteld en de organist, waarschijnlijk in functie als directeur-organist moest het nog zonder orgel doen. In begin mei van 1835 plaatste Frans Smits (I), in opdracht van pastoor Johannes van der Voort het orgel.¹⁴⁴²

In zijn rekeningboek vermeldde Smits de dispositie van het Manuaal.¹⁴⁴³

Waarschijnlijk heeft Smits dit genoteerd als geheugensteuntje voor het eventueel later in te vullen positief. Ook maakte hij een aantekening over enkele mensuren. Eveneens maakte hij een overzicht van de maten van de openingen van de pijpstokken.¹⁴⁴⁴ Op dit overzicht staan ook de maten van het orgel van Den Dungen.¹⁴⁴⁵

Bij de stormramp op 29 november 1836 werd de kerk vernield, maar het orgel bleef behouden. Na de ramp bouwde men tegen de oude toren een nieuwe kerk, die op 30 oktober 1839 werd ingezegend.¹⁴⁴⁶ Smits herplaatste het orgel.¹⁴⁴⁷

In 1849 voltooide Smits het orgel met de invulling van het positief.¹⁴⁴⁸ Dit wordt bevestigd door de posten 5, 7 en 8 in het *Overzicht van ontvangsten & uitgaven*:

¹⁴³⁷ Noordbrabants Dagblad, Het Huisgezin, 26 januari 1912.

¹⁴³⁸ SA., H 191a.

¹⁴³⁹ Schutjes, V, p. 74.

¹⁴⁴⁰ G. Oost, *De Orgelmakers Bätz*, Alphen aan den Rijn, 1975, p. 249, zonder opgave van een bron.

¹⁴⁴¹ BA., dossier Sint-Michielsgestel, Inkomsten en uitgaven.

¹⁴⁴² *De Godsdienstvriend* dl. 35, p. 50. Juni, 1935.

¹⁴⁴³ SA., Bg2.

¹⁴⁴⁴ SA., B1.

¹⁴⁴⁵ Zie terug, Den Dungen.

¹⁴⁴⁶ Schutjes V, p. 75.

¹⁴⁴⁷ SA., Bg2.

1849	voor het Positief op korting van f 800,-	f	400,-
	verwen & vernissen van de beelden & het orgel	f	26,-
	aan 6 nieuwe beelden op het orgel	f	148,- ¹⁴⁴⁹

Tekeningen van de kasopstelling¹⁴⁵⁰ en met de registermechaniek¹⁴⁵¹ zijn bewaard gebleven.

Er zijn twee bronnen die ook de dispositie van het Positief vermelden, Broekhuysen en Seidel. De opgave van Seidel lijkt het meest waarschijnlijk. Bij een orgel van deze omvang disponeerde Smits geen Prestant 8 voet op het positief en een Fluit 8 voet bas naast een Holpijp 8 voet is niet aannemelijk.¹⁴⁵²

In 1858 plaatste Smits een nieuw pedaalklavier¹⁴⁵³ en daarna volgden tot de dood van Frans Smits (III) in 1928 diverse onderhouds- en stembeurten.¹⁴⁵⁴

Tijdens het pastoraat van pastor C. Lubbers besloot het kerkbestuur de architect H.W. Valk opdracht te geven om een nieuwe kerk te ontwerpen. In 1931 consacreerde mgr. A. F. Diepen, bisschop van 's-Hertogenbosch en Verschuieren plaatste daarin, onder advies van W. Kerssemakers, leraar aan het seminarie Beekvliet, een nieuw orgel. Het kerkbestuur verkocht de balustrade van de oude kerk en de kas van het orgel van Smits aan Krijnen, antiquair te 's-Hertogenbosch.¹⁴⁵⁵

Vlak voor de inzet van *Asperges me*, aan het begin van de hoogmis op 16 december 1934 stortte een deel van het gewelf in en vernielde daarbij de speeltafel en groot aantal pijpen. De organist, A. Jansen werd ernstig gewond.¹⁴⁵⁶ Verschuieren herstelde het orgel. In 1980 werd dit orgel vervangen door een orgel van Loret, afkomstig uit de kapel van het seminarie Beekvliet te St.-Michielsgestel.

SINT-OEDENRODE, Kapel van het klooster Mariëndael.¹⁴⁵⁷

Nadat de uit Diest verdreven zusters Augustinessen korte tijd te Eersel hadden vertoefd, vestigden zij zich in 1796 te St.-Oedenrode, in het kasteel Henkeshage. Daarna kwamen zij in het bezit van het kasteel Dommelrode. Deze communiteit kreeg voor het eerst in 1821 een orgel:

1821, *aen de orgel gegeven met vraght f 103.*¹⁴⁵⁸ In het memoriale staat dit feit onder 1822. Maar dit gegeven is pas jaren later opgetekend, zodat aan te nemen is, dat de schrijfster zich in het jaartal heeft vergist:

1822: *Haerer [Mater M.A. Lemmens] iever was ook niet minder om te besorgen alle mogelijk verciersel voor de Capelle en autaar: waer onder andere een orgel, een schoon tabernakel, en tombe in den autaar gemaect heeft item nog vier kostbaere candelaers.*¹⁴⁵⁹

Uit de grootte van het bedrag kan men afleiden dat dit orgel zeer bescheiden van omvang moet zijn geweest. Het was waarschijnlijk een niet zo best gebruikt exemplaar. Deze veronderstelling wordt versterkt door het feit, dat dit orgel slechts korte tijd, ruim tien jaar, heeft dienst gedaan. In 1835 kwam er een ander orgel: 1835, *Den orgel 550,-, - reiskosten derzelve 64,90,-.*¹⁴⁶⁰

Een niet met name genoemde orgelmaker stelde het in 1836 op en repareerde of vermaakte daarbij de blaasbalg:

¹⁴⁴⁸ SA., B67.

¹⁴⁴⁹ BA., 's-Hertogenbosch.

¹⁴⁵⁰ SA., B2E2.

¹⁴⁵¹ SA., B2E3.

¹⁴⁵² Broekhuysen, deel III, p. 27, N 37.

¹⁴⁵³ SA., B67.

¹⁴⁵⁴ SA., H7.

¹⁴⁵⁵ BA., 's-Hertogenbosch, dossier St.-Michielsgestel.

¹⁴⁵⁶ Uitvoerig artikel in het *Noordbrabantsch Dagblad*, *Het Huisgezin*, 17 december 1934, p. 2.

¹⁴⁵⁷ BOOGAARTS, J., *De Orgels van Soeterbeeck*. Ter gelegenheid van het tweehonderdvijftig-jarig bestaan van het klooster 'Nieuw Soeterbeeck' te Deursen bij Ravenstein verscheen een feestbundel waarin een gedeelte van onderstaande tekst werd gepubliceerd. Het Klooster Soeterbeeck Te Deursen 1732-1982. onder redactie van R. Th. M. van Dijk O. Carm. 's-Hertogenbosch, 1982. p.162-175.

¹⁴⁵⁸ KA., priorij Soeterbeeck te Deursen-Ravenstein. Dossier Mariëndael kasboek 1819 -1845.

¹⁴⁵⁹ Ibid. Dossier Mariëndael, kroniek tot 1877, doos MA '54-5 nr. 121, p. 44.

¹⁴⁶⁰ Ibid. Kasboek 1819-1845.

1836, vertering en logies voor den orgelist 46,26. Den blaasbalk voor den orgel 20,-.¹⁴⁶¹

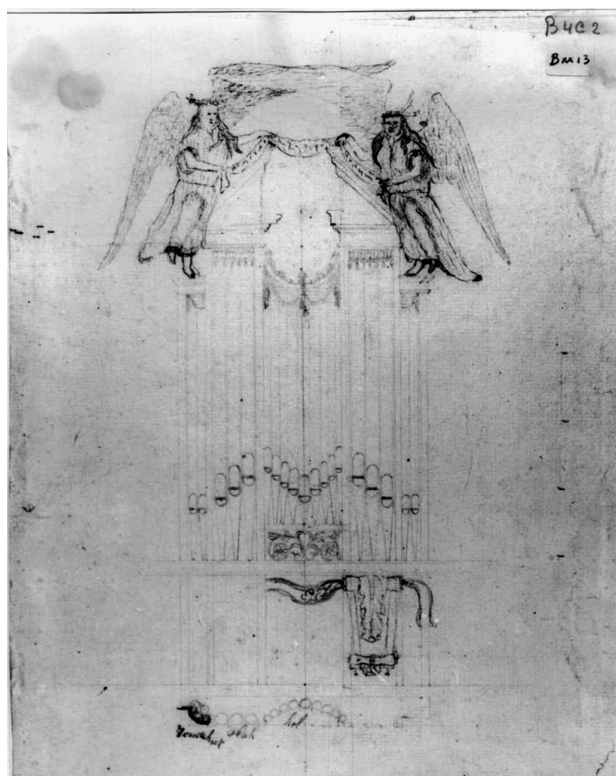
In 1837 betaalden de zusters nog tien stuiver voor *Eene veer voor den Orgel*. Het is duidelijk, dat het ook ditmaal weer een tweedehands instrument moet zijn geweest; er zijn echter geen gegevens over de herkomst te vinden. Reeds in 1842 moest het orgel grondig hersteld worden: *Den Orgel f 152-73-½*.¹⁴⁶² In dat zelfde jaar is er voor het eerst sprake van een honorarium aan de organist: *Christiaans voor den orgel f 7,-*.¹⁴⁶³

De apostolisch vicaris van 's-Hertogenbosch, H. den Dubbelden, bezocht in 1847 het klooster Mariëndael. In het memoriale zijn daarover enige gegevens te vinden. Een daarvan is in dit verband interessant, omdat het betrekking heeft op het orgelspel en de liturgische praktijk van die tijd: *12 October 1847. Bij een bezoek van Z. D. Hoogwaardigheid H. den Dubbelden, Bisschop van Emaus, vicaris Ap. van 's Bosch [. . .] terwijl het koor met accompagnemet van het orgel den Psalm Credite [Ps. 115, Credidi, etiam cum locutus sum] uitvoerde, bij wijze van intoitus, en tijdens de mis:*

*intusschen werden op het koor onderscheidene kerkgezangen uitgevoerd; de nunquam serenior na de Gloria in excelsis, de O esca*¹⁴⁶⁴ *na de Elevatie, de O quam suavis est na de nutting, het orgel werd intusschen aanhoudend bespeeld.*¹⁴⁶⁵

Vanaf de ingebruikname van de nieuwe kapel op 11 Juli 1857 tot 1864 zijn er geen gegevens over het orgel genoteerd. Dat zou kunnen betekenen dat het orgel, dat in 1835 werd aangeschaft, niet meer in de nieuwe kapel is herplaatst. Evenals het eerste orgel uit 1821 schijnt ook dit orgel spoorloos verdwenen te zijn.

Aan het klooster Mariëndael was tot 1 mei 1855 een pensioonaat verbonden. Dat daar ook muziek gemaakt

werd, blijkt uit een post in het kasboek: *1827, betaelt aen een fort et piano voor het pensioonaat f 160-0-0*.

Misschien is het daaraan te danken dat een van de pensionnaires later, in 1864, het klooster een orgel schonk.¹⁴⁶⁶

Over het orgel zelf geeft het kloosterarchief geen uitsluitsel. In het Smits-archief bevindt zich een ontwerptekening van het orgel voor het klooster Mariëndael. De tekening is gemaakt in de periode, dat Frans Smits (I) geleidelijk aan het werk van de orgelmakerij overdroeg aan zijn zoon Frans (II).

Gelet op de wat onhandig getekende zware bekroning zou deze ontwerptekening eerder aan Frans (II) dan aan Frans (I) toegeschreven moeten worden.

De kapel van het klooster Mariëndael had twee verdiepingen. De tweede verdieping was van achter uit doorgebouwd tot iets voorbij het midden, als een soort vergroot zangersoek, en was bestemd voor het koor van de zusters.

St.-Oedenrode, klooster Mariëndael. Frontontwerp van F. C. (I) of F. C. (II) Smits. Potlood, 333x240. (SA., B4C2, oud nummer BXX13).

Smits plaatste het orgel aan de voorzijde van de bovenverdieping op de balustrade, dus midden in de gehele ruimte. De orgelkas zou van de schrijnwerker J. Beuijssen uit Boxmeer kunnen zijn, maar daarover bestaat geen zekerheid. Het is niet bekend of de beeldbekroning is uitgevoerd.

¹⁴⁶¹ Op. cit.

¹⁴⁶² Op. cit.

¹⁴⁶³ Op. cit.

¹⁴⁶⁴ Bedoeld is hier zeer waarschijnlijk de in die dagen populaire compositie voor koor en orgel: *O Esca viatorum* van Georg Zoller.

¹⁴⁶⁵ KA., kroniek, p. 55, memoriale, p. 42.

¹⁴⁶⁶ KA., Memoriale, p. 68.

In de rekeningboeken van Smits is voor het orgel van Mariëndael geen bedrag ingevuld. Er staat slechts: *St.-Oda Rode, Nonnen, 1864, 2 klav. aangeh. ped.*¹⁴⁶⁷

De onderhoudsbeurten werden tot 1880 gratis uitgevoerd. In vergelijking met de offertes van Smits in deze periode, zou het orgel minstens f 1500,- gekost moeten hebben. De vraag rijst of de zusters het orgel betaalden met de f 1000,-, die zij ontvangen hadden van de nicht van mgr. Diepen, Anna Bogaerts, en dat Smits daarmee voldaan was. De rekeningboeken uit het klooster- en Smits-archief geven daarover geen uitsluitsel.

Frans Smits (II) plaatste in 1884 nieuwe frontpijpen.¹⁴⁶⁸

St.-Oedenrode, de kapel van het klooster Mariëndaal. Het naar achter verplaatste orgel is links nog juist zichtbaar. Foto vóór 1952. (Archief J. Boogaarts)

De daarop volgende onderhoudsbeurten nam Smits weer voor eigen rekening. De zusters betaalden alleen de reiskosten of soms helemaal niets, omdat Smits dan de stembeurt combineerde met het werk aan een ander orgel in de buurt. Een post uit het rekeningboek van Frans Smits (II) moge als voorbeeld dienen.¹⁴⁶⁹

Op één uitzondering na loopt het kasboek van het klooster Mariëndael vrijwel parallel met de rekeningboeken uit het Smits-archief. Deze uitzondering betreft een bedrag van f 170,-, dat de zusters uitgaven voor *reparatie aan het orgel* in 1890. Omdat hierover in het Smits-archief niets staat vermeld, moet men aannemen dat een andere orgelmaker dit werk uitvoerde. Enigszins vreemd, omdat Smits ook daarna weer alle stem- en onderhoudsbeurten 'pro Deo' verrichtte. In september 1912 verving F.C. Smits (II) een van de oorspronkelijke registers door een Salicionaal 8 voet.¹⁴⁷⁰

De laatste stem- en onderhoudsbeurt die Smits uitvoerde vond plaats op 4 november 1916. Na die datum is, althans in de rekeningboeken van Smits, geen notitie meer te vinden betreffende het orgel van het klooster Mariëndael.

Een andere, tot nu toe onbekend gebleven orgelmaker, verplaatste in 1917 het orgel naar de achterzijde van het koor, tegen de muur.¹⁴⁷¹

In de periode tussen de twee wereldoorlogen werd nog een enkele stembeurt uitgevoerd. In november 1932 schaften de zusters voor f 205,- een windmachine aan.¹⁴⁷² Door de oorlogshandeling van 1944 ontstond er nog al wat schade aan de kapel en aan het orgel. De orgelmakers gebroeders Vermeulen uit Weert herstelden in 1947 het orgel.¹⁴⁷³

Vermeulen had het orgel tot 1954 in onderhoud. In dat jaar werd het klooster Mariëndael te St.-Oedenrode opgeheven. De bijgebouwen inclusief de kapel werden gesloopt en het kasteel Dommelrode werd gerestaureerd en ingericht als gemeentehuis. Er was een fusie tot stand gekomen met het klooster van de Reguliere Kanunnikessen van St.-Augustinus te Deursen bij Ravenstein. De zusters van St.-Oedenrode verhuisden naar Deursen en namen het Smits-orgel mee.

¹⁴⁶⁷ SA, Bg6.

¹⁴⁶⁸ SA., H7.

¹⁴⁶⁹ SA., H7.

¹⁴⁷⁰ SA., H8.

¹⁴⁷¹ KA., memoriale, p. 119.

¹⁴⁷² Ibid. p. 134.

¹⁴⁷³ Ibid. p. 134.

De firma Verschuieren uit Heythuysen verzorgde de overplaatsing. In een rapport van de adviseur, kapelaan J. Vinkenburg is de dispositie vóór de overplaatsing vastgelegd.¹⁴⁷⁴ Enkele kanttekeningen bij deze dispositie zijn misschien op hun plaats. Ten eerste heeft Vinkenburg de samenstelling van de Cornet verkeerd geanalyseerd. In plaats van $2\frac{2}{3} + 2$ moet het zijn $4 + 2\frac{2}{3}$, de zo typische Smits-cornet zonder terts. Ten tweede zal de *later ingezette? Voix Celeste* de Salicionaal 8 uit 1912 geweest zijn, die door Frans Smits (III) erin gebracht werd. Tenslotte staat in het Smits-archief bij 1864 uitdrukkelijk genoteerd: twee klavieren met aangehangen pedaal. Deze, door Smits zelf aangebrachte kanttekeningen blijken in alle andere gevallen steeds juist te zijn.

Het is denkbaar, dat het aangehangen pedaal verwijderd is bij de verplaatsing van het orgel in 1917. Maar een andere mogelijkheid zou kunnen zijn, dat het pedaal verdwenen is bij de vernieuwing van de manualen. Reeds vóór de overbrenging van het orgel naar Soeterbeeck in 1954 waren de originele klavieren niet meer aanwezig. De vervanging van de manualen zou gebeurd kunnen zijn tijdens de restauratie van 1947.

SINT-OEDENRODE, R.K. Parochiekerk van Sint Martinus.¹⁴⁷⁵

De oude welvarende stad St.-Oedenrode bezat in de vijftiende eeuw twee kerken. De grote kerk was toegewijd aan de H. Martinus en deed dienst als parochiekerk, terwijl de kleinere kerk, gesticht ter ere van de H. Oda in gebruik was als kapittelkerk. Beide kerken werden in de zestiende eeuw verwoest. De eerste werd in 1542 door de troepen van Maarten van Rossum geplunderd en later in 1583 door de troepen van Van IJsselstein in de as gelegd. De andere kerk, die tien altaren en een orgel bezat, ontkwam aan de plundering van Van Rossum, omdat de kanunniken een afkoopsom betaalden, maar werd in 1583 eveneens een prooi der vlammen. Wegens geldgebrek konden beide gebouwen slechts gedeeltelijk worden hersteld. Bij de vrede van Munster werden ze voor de Katholieken gesloten. De hervormden namen de Martinuskerk in gebruik en kregen in 1734 ook verloop de kapittelkerk van de H. Oda te benutten. De overheid betaalde het herstel van het koor van deze vervallen kerk en vanaf 1740 kerkten daar de enkele hervormden van St.-Oedenrode. De Katholieken hadden een schuur als kapel ingericht, die zij tot 1810 gebruikten. In het begin van de negentiende eeuw kregen de zij de St.-Odakerk terug. Dit gebouw was echter zo vervallen, dat men besloot een nieuwe kerk te bouwen, waarbij het achterste gedeelte van het koor van de oude kerk gehandhaafd bleef. Deze nieuwe kerk, toegewijd aan de H. Martinus, kon in 1810 in gebruik genomen worden. Daarmee werd een periode van ruim twee eeuwen plundering, uitbuiting en onderdrukking afgesloten.

De katholieke parochiegemeenschap bloeide op en geleidelijk aan werd de nieuwe kerk voorzien van een kostbare inrichting.¹⁴⁷⁶ Vooral J.A. van der Heyden, die in 1826 tot pastoor van St.-Oedenrode benoemd werd, zette zich in voor het verfraaien van de kerk. Hij gaf de schrijnwerker J. B. Peeters uit Antwerpen opdracht tot het maken van *Eene Calvarieberg, bestaande uit drie beelden levensgrote berg & kruys & andere aenhoorigheden* en een *Lamgods met glorie voor 't tabernakel* alsmede een rijk versierde communiebank.¹⁴⁷⁷

Uit enkele posten (aanschaf voor rieten van de clarinet en snaren voor de contrabas) in de rekeningboeken van de parochie blijkt dat in die tijd de liturgische gezangen werden begeleid door enkele instrumenten. Maar nadat de inrichting van de kerk geleidelijk aan was voltooid was er ook nog de wens om een *schoon orgel* aan te schaffen. Midden in de jaren dertig was er zoveel geld bijeen gebracht dat men kon uitzien naar een orgelmaker. De keuze viel op Frans Smits (I). De opdracht tot het maken van een nieuw orgel voor St.-Oedenrode ontving Frans Smits in 1838. Hij voltooide dit instrument in het najaar van 1839. Het kasboek van de parochie geeft enige informatie over het vervaardigen van de kas.¹⁴⁷⁸

¹⁴⁷⁴ KA. Doos MA. '54-5.

¹⁴⁷⁵ Een groot gedeelte van deze tekst werd reeds gepubliceerd in: Drs. J. G. P. G. Boogaarts, *De Geschiedenis van het Smitsorgel in de Parochiekerk van de H. Martinus te Sint-Oedenrode*. Uitgave ter gelegenheid van de ingebruikname. St.-Oedenrode, 2001.

¹⁴⁷⁶ Meer gegevens over de oude geschiedenis van St.-Oedenrode zijn gepubliceerd in Coppens: III, pag. 122, Schutjes, V, p. 305, voorts in: A. R. M. Mommers, *St. Oedenrode van oude tijden tot heden*, Veghel, 1928 en W. Heesters & C. S. M. Rademaker, *De Geschiedenis van St. Oedenrode*, Tilburg, 1972.

¹⁴⁷⁷ PA., St. Oedenrode.

¹⁴⁷⁸ PA., *Register en Rekeningboek der Roomsche Kerk van St. Oedenrode wegens haar jaarlijksche inkomste en uitgave, over den jare 1834 en volgende (-1854)*.

De kas werd dus gemaakt door G. Engels, waarschijnlijk de plaatselijke timmerman uit St.-Oedenrode. De rekening van de beeldhouwer J. B. Peeters is bewaard gebleven.¹⁴⁷⁹ Ook in het rekeningboek van Smits komen de volgende posten voor. Daaruit is te concluderen dat Smits in het najaar van 1839 het orgel te St.-Oedenrode opbouwde en zeer waarschijnlijk op 23 december van dat jaar het instrument opleverde. Het zal dus met Kerstmis 1839 in gebruik genomen zijn.

Als organist trad ene Lingen in dienst, maar deze werd reeds na vijf maanden opgevolgd door H. Bruisken. In totaal beliepen de kosten voor dit orgel f. 6300,-; ongeveer f. 2700. - aan de kas en bijkomende kosten en f. 3600,- aan de orgelmaker. Smits had dit orgel, in verhouding tot andere orgels die hij maakte, tamelijk goedkoop berekend. In het Smits-archief is geen kopie van de begroting voor het orgel van St.-Oedenrode aanwezig, maar in zijn dispositieboek verwijst hij naar de *Dispositie no. 8 circa, gemaakt te St.-Oedenrode in 183(9)*. Deze dispositie betreft een orgel met twee manualen en ruimte voor een later in te vullen vrij pedaal.¹⁴⁸⁰

Bij de oplevering in december 1839 was het orgel van St.-Oedenrode, het niet ingevulde pedaal buitenbeschouwing gelaten, nog niet volledig.

Na twee onderhoudsbeurten, in 1843 en in 1847, werkte Smits in 1852 weer aan het orgel. Het rekeningboek van de parochie vermeldt hierover:

1852 24° aan verschillende vrachten, arbeidsloon en logement van knechten
van den orgelmaker

f 64 - 50.

Vanaf dit tijdstip had het orgel anderhalf register meer dan het model waarna Smits verwees in zijn dispositieboek.¹⁴⁸¹

De dispositieopgave van Broekhuizen¹⁴⁸² is niet juist omdat de hoofdwerklade een discantsleep (Nasard 3 voet) meer heeft. Over het pedaal heeft Smits niets genoteerd, maar bij andere gelijksoortige disposities plande hij steeds een pedaal van vier of vijf registers.

1	Prestant	8 voet	Of	1	Prestant	8 voet
2	Bourdon	16 voet		2	Subbas	16 voet
3	Octaaf	4 voet		3	Fluit	8 voet
4	Harmonica	16 voet		4	Octaaf	4 voet
				5	Bazuin doorsl.	16 voet

In 1865 maakte Smits (II) het orgel grondig schoon.¹⁴⁸³ Frans Smits (II) voerde daarna regelmatig de stem- en onderhoudsbeurten uit. En in 1905 noteerde hij in zijn rekeningboek de levering van 75 nieuwe pijpen.¹⁴⁸⁴

Het vernieuwen van deze pijpen was noodzakelijk geworden, omdat de tinnen pijpen sterk aangetast waren door grauwtinvorming. De gehele Gamba en enkele pijpen van andere registers moesten vervangen worden. Het pijpwerk voor de Viola di Gamba 8 werd geleverd door de firma Devos. Dit register kreeg in 2001 een plaats in het orgel van de St.-Brigidakerk in Geldrop. Ook deze klavieren uit 1905 verhuisden in 2001 naar Geldrop.

Op 15 oktober 1913 werd de eerste steen gelegd voor een nieuwe kerk. Onder leiding van de Bossche architect W. van Aalst werd de nieuwe kerk voltooid en op 12 juli 1915 in gebruik genomen. Daarbij bleef het koor van de oorspronkelijke St.-Odakerk, nu gelegen aan de evangeliezijde van het priesterkoor, bewaard en kreeg een functie als Mariakapel. Vóór de afbraak van de waterstaatskerk demonteerden Frans (III) en zijn broer Henri Smits het orgel.¹⁴⁸⁵

Toon Sleenhof was de knecht bij de Smitsen en werkte als timmerman en schrijnwerker tot 1918 in het bedrijf.

In maart 1915 bouwde Smits het orgel, nadat het geheel was gerestaureerd, in de nieuwe kerk weer op:

1915 27 Maart St.-Roden Henri en Toon 6 dagen f 619,60¹⁴⁸⁶

¹⁴⁷⁹ Ibid.

¹⁴⁸⁰ SA., H3.

¹⁴⁸¹ SA., B67.

¹⁴⁸² Broekhuizen O 21.

¹⁴⁸³ SA., Bg6.

¹⁴⁸⁴ SA., H7.

¹⁴⁸⁵ SA., H7.

¹⁴⁸⁶ Ibid.

Het instrument kreeg een plaats op een oksaal in de zuidbeuk naast het priesterkoor.

Het is niet bekend of de drie spaanbalgen werden gehandhaafd, of dat zij toen zijn vervangen door een magazijnbalg. Frans Smits (III) had het orgel van St.-Oedenrode tot aan zijn dood in 1928 in onderhoud en verzorgde de jaarlijkse stembeurten. Daarna ging het onderhoud over aan de Gebrs. Vermeulen te Weert.

In 1929 deed het kerkbestuur aan het gemeentebestuur een verzoek om een windmachine te mogen plaatsen.¹⁴⁸⁷

Het is mogelijk dat Vermeulen bij deze gelegenheid de spaanbalgen door een magazijnbalg heeft vervangen. In ieder geval voerde deze in december 1939 een restauratie uit, waarbij onder meer het pedaalklavier vernieuwd werd. In september 1944 leed het orgel enige schade door een granaatinslag.

St.-Oedenrode, St.-Martinuskerk. Foto vóór 1944 (archief J. Boogaarts).

Na de oorlog, in oktober 1946, kon het orgel weer in gebruik genomen worden, nadat Vermeulen in april van dat jaar het instrument had gedemonteerd, vervolgens gerestaureerd en achter in de kerk opgesteld, op de plaats waar het zich nu nog bevindt. Gelukkig was de ornamentiek van de zijvelden van het hoofdfront bewaard gebleven. Deze was in 1915 verwijderd omdat in de zuidbeuk de ruimte niet breed genoeg was. In 1946 konden de wangen weer aangebracht worden. De restauratie in 1946 echter was, mede door geldgebrek, provisorisch.

Foto J. Blummel aan de speeltafel, St. Martinuskerk (archief J. Blummel jr.)

In 1955 werd het orgel opnieuw onder handen genomen, wederom door de firma Vermeulen. Om zoveel mogelijk ruimte voor het koor te verkrijgen werd besloten de magazijnbalg te vervangen door in de kas twee reguleurs aan te brengen voor het Hoofdwerk en een voor het Positief. De Voix Célèste, waarschijnlijk geplaatst in de jaren twintig, moest het veld ruimen en daarvoor in de plaats kwam, zoals oorspronkelijk, een tongwerk. Ditmaal een Kromhoorn. De adviseur dr. P.J. de Bruijn wist de pneumatisering te verhinderen, maar het plan om het pedaal te voorzien van twee vrije registers kwam niet tot uitvoering.

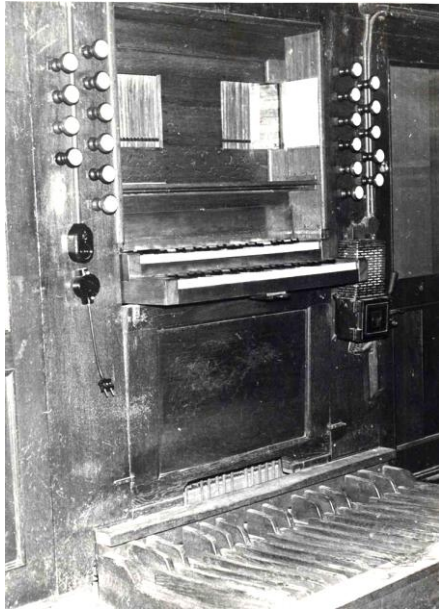
Toch waren er als gevolg van een heteluchtverwarming voortdurend storingen en bleef de wens bestaan het orgel grondig te restaureren en het instrument te voorzien van een zelfstandig pedaal. In december 1969 verzocht het kerkbestuur aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg om subsidie voor een algehele restauratie. Op 10 maart 1971 werd daarop afwijzend beschikt.¹⁴⁸⁸

Met veel kunst- en vliegwerk kon het orgel bespeelbaar gehouden worden. Maar, ondanks de toezegging dat de restauratiekosten subsidiabel waren, zag de toekomst van het orgel er somber uit. De toenmalige pastoor van de parochie, Pastor Sneeberger wilde het kerkgebouw slopen en bood het orgel te koop aan. Gelukkig kon,

¹⁴⁸⁷ GA., brief op gezegeld papier.

¹⁴⁸⁸ PA.

door een actie van de adviseur, het tij gekeerd worden en besloot het parochiebestuur alles in het werk te stellen om zowel het kerkgebouw als het orgel te behouden en te restaureren. Nadat er in de kerk een nieuwe verwarmingsinstallatie was geplaatst diende het parochiebestuur in 1985 wederom een verzoek in om subsidie. Onderwijl waren verschillende overheidstaken gedecentraliseerd, waaronder het verstrekken van subsidies ten behoeve van restauraties van rijksmonumenten. De Gemeente St.-Oedenrode had voor dit grote project niet voldoende ruimte op de begroting van het zogenoemde meerjarenprogramma en dus werd het verzoek afgewezen. Wel stelde de Rijksdienst voor de Monumentenzorg de subsidiabele kosten vast en daardoor kon de inmiddels opgerichte orgelcommissie een begin maken met acties om de gelden voor de restauratie in te zamelen.

Een principe-opdracht voor de restauratie werd in 1997 verstrekt aan de firma Gebroeders Vermeulen te Weert. Tijdens de voorbereidingen van de restauratie werd de firma Gebroeders Vermeulen ondergebracht bij de firma Flentrop te Zaandam. Gelukkig nam de firma Flentrop de begroting van de firma Vermeulen over, maar er moest wel weer een nieuwe subsidie aanvraag gedaan worden. Uiteindelijk werd de subsidie toegezegd en daarbij werd bepaald, dat de restauratie van het orgel van St.-Oedenrode zou worden uitgevoerd in de werkplaatsen van de firma Flentrop Orgelbouw B. V. te Zaandam onder verantwoordelijkheid van Frans Vermeulen. In oktober 2000 begon de orgelmaker met de demontage. Voordat het orgel werd overgebracht naar Zaandam kreeg de adviseur enige weken de tijd om alle pijpen te onderzoeken en te beschrijven. Het omvattende rapport over het pijpwerk samen met het gedetailleerde restauratieplan was in december 2000 gereed en toen konden de werkzaamheden beginnen. Vanaf augustus is het orgel weer in de kerk opgebouwd en op het feest van Sint Martinus 2001 vond de ingebruikname plaats.

St.-Oedenrode, St.-Martinuskerk. Klaviatuur vóór de restauratie. (Foto J. Boogaarts 1969).

Het orgel van St.-Oedenrode is de voorloper van een serie grotere instrumenten, die Smits na 1839 in opdracht kreeg: Boxtel, Veghel, Grave en. Drie instrumenten, alle drie met drie manualen, gemaakt in de zelfde stijl als St.-Oedenrode. Evenals te St.-Oedenrode was er in deze drie orgels ruimte gereserveerd voor een vrij pedaal. Op een pedaallade staan de grote pijpen en derhalve is de aanleg van een vrij pedaal altijd een kostbare zaak. Maar ook in die tijd was het orgelspelniveau in Brabant waarschijnlijk niet van dien aard, dat er grote behoefte was aan een volledig bezette pedaaldispositie. De aanleg van de hoofdwerkkas van St.-Oedenrode stond model voor de hoofdwerkkassen van Boxtel, Veghel en Grave. Een type front, geïnspireerd op de fronten van de orgels uit de late Antwerpse barok. St.-Oedenrode heeft een krachtige grote middentoren, geflankeerd door enigszins terugwijkende gedeelde velden, die begrensd worden door een kleinere ronde zijtoren en daarnaast geheel aan de buitenzijde een ongedeeld vlak veld. Achter deze buitenste velden heeft Smits (I) ruimte gelaten voor het vrije pedaal. Dat is nu bij de laatste restauratie gerealiseerd. De labiumlijn van de pedaalvelden is naar buiten oplopend, terwijl de labiumlijnen van de tussenvelden in een omgekeerde V-vorm zijn gezet. Perspectivisch versterkt dit de dieptewerking. Het front van het onderpositief laat een tegenbeweging zien: een kleinere toren in het midden, ongedeelde tussenvelden met aflopende labiumlijnen en grotere ronde zijtorens. De voornaamheid van de hoofdwerkkas wordt geaccentueerd door de afsluiting aan de buitenzijde met grote pilasters met een duidelijk hoofdstel. Alle torens zijn bekroond met hoog uitgewerkte kappen die als consoles dienen voor fraaie beelden. Ook deze beelden versterken het rijzige, voorname karakter van het front en vormen een tegenwicht tegen de sterk uitwaaiende hoofdkas. Het viervoets front van het onderpositief suggereert een Rugwerk, maar de kas van het onderpositief is direct verbonden met de onderkas van het Hoofdwerk.

De klaviatuur bevindt zich aan de achterzijde van het orgel. Aan weerszijden van de klaviatuur zijn de registertrekkers aangebracht in vier rijen van zeven. Voor het Hoofdwerk of Manuaal in het midden, voor het Positief aan de buitenzijde en de registertrekkers voor het Pedaal beneden. Het pijpwerk staat opgesteld op vier windladen: Manuaallade, Onderpositieflade en C- en Cislade voor het Pedaal. Ook de pijpen van het Manuaal staan gedeeld opgesteld. De grootste zeven staan achter de middentoren en daarnaast diatonisch

oplopend naar buiten, op de positieflade staan de kleinste pijpen in het midden. De C - kant staat aan de evangeliezijde. De kleppenkasten bevinden zich aan de achterzijde, onder de tongwerken. Uiteraard zijn de pedaalladen met kleppenkasten en mechaniek voor de het pedaal nieuw gemaakt, maar alles exact in Smitsfactuur. De mechaniek voor de manualen is nog origineel uit 1839, alleen de manualen zijn in 1905 door Smits (III) vernieuwd. Omstreeks 1900 veranderde geleidelijk aan het karakter van de orgelmakerij. Veel onderdelen konden kant en klaar gekocht worden, waardoor de orgelmaker steeds verder kwam af te staan van het puur ambachtelijke vak. Ook de Smitsen zijn - om hun concurrentiepositie te kunnen handhaven - daar niet aan ontkomen. Na 1900 betrok hij vaak de klavieren in 's-Hertogenbosch bij de klaviermaker Jan van Bavel. Deze klavieren hadden een standaardmaat en een eigen factuur en deden derhalve afbreuk aan de speelaard, maar vooral ook aan de eenheid van het Smits-orgel. In de achterwand van de lessenaar had de organist twee luikjes laten uitzagen, om zodoende, door het orgel heen, zicht op het altaar te kunnen hebben. Ofschoon de klavierbak met twee manualen, die Smits in 1905 aanbracht, eventueel nog wel gerestaureerd had kunnen worden, is besloten de gehele klaviatuur te vernieuwen en de oorspronkelijke maten en karakteristieken van de Smits-factuur terug te brengen. De reguleurs voor het Hoofdwerk en het Positief werden verwijderd en daarvoor kwam er achter het orgel een nieuwe balgenstoel met spaanbalgen, gemaakt volgens de tekeningen van Frans Smits (I).¹⁴⁸⁹

SOERABAJA (Surabaya), R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw. Paters Jezuïeten.

In het parochie-archief van Soerabaja is slechts een gegeven over 'n orgel aanwezig:

1853-1854, tweedehands orgel aangekocht voor de prijs van 2. 200 gulden.

De veronderstelling dat dit instrument afkomstig zou zijn uit de Hervormde kerk te Soerabaja, is niet juist. Gegevens over het orgel in deze kerk zijn gepubliceerd door G.H. von Faber.¹⁴⁹⁰ Samengevat komt het hier op neer. C.J. van Oeckelen, wonende te Toeban werd in 1846 uitgenodigd een offerte in te dienen. Zijn plan van f 17. 000,- ging echter ver boven de begroting uit. Gedurende 1847 en 1848 begeleidden een groep hoornblazers van het garnizoen de kerkzang. In 1850 ging men over tot de aanschaf van een tweedehands orgel voor f 3. 000,-. Met Kerstmis 1878 *brak plotseling het orgel*. In 1879 werd een nieuw Europees orgel besteld, dat in 1880 opgesteld werd. In 1921 bracht men dit instrument over naar de nieuw gebouwde kerk. Tot zover Von Faber. Volgens een oud bediende van die kerk werd het orgel in 1949-1951 verpakt in grote kisten weggevoerd op een vrachtauto. Spoorloos.¹⁴⁹¹ Middels een brief van 26 Juli 1865 vroeg de toenmalige pastoor van de Rooms-katholieke parochie van Soerabaja, Martinus van den Elzen, aan Smits inlichtingen over de prijs en levertijd van een nieuw orgel.¹⁴⁹² Uitdrukkelijk schreef hij erbij: *Een nieuw orgel, goed gemaakt zoo als dat van Bat. met dezelfde zorg ingepakt en verzonden naar Soerabaja, doelmatig voor deze kerk. "*

Op 22 september 1865 stuurde Smits zijn ontwerp naar Soerabaja.¹⁴⁹³

Een ontwerp-tekening van het orgel is bewaard gebleven.¹⁴⁹⁴ Een orgel met een vijfdelig front met de grootste toren in het midden, de klaviatuur aan de noordzijde. De windvoorziening in de onderkas.

Door het overlijden van pastoor van den Elzen kreeg Smits eerst in september 1866 antwoord.¹⁴⁹⁵

In een postscriptum vermeldde hij nog:

Naschrift den 14 Septb. Gisteren ontving ik van den Welew. heer de Vries Uwe order dato 20 Sept. 1865 aan den pr. v. d. Elzen gerigte brief. Ik vindt daarvoor aanleiding U op te merken, het orgel een zoogenaamd frontorgel dient te zijn. Ten eerste omdat het dan als kerkmeubel beter zal voldoen, een omstandigheid voor de kerken in Ned. Indie niet te verwerpen. Tweedens omdat op de tribune veel ruimte wordt verloren, en het plaatsen van de kast tegen den kerkgevel zeer onraadzaam is, vooral omdat dan het boogvormig lichtkozijn geheel zoude worden betimmerd. Het zal U duidelijk zijn, na

¹⁴⁸⁹ Meer bijzonderheden zijn gepubliceerd in de Orgelencyclopedie V, p. 371.

¹⁴⁹⁰ G.H. von Faber: *Oud Surabaya*, Surabaya 1931. p. 293-294.

¹⁴⁹¹ Mededeling van pastoor P. Boonekamp cm. te Soerabaja.

¹⁴⁹² SA., B4D1.

¹⁴⁹³ SA., H4D6.

¹⁴⁹⁴ SA., H4D5.

¹⁴⁹⁵ SA., Bg1E10ab.

kennisname van deze regelen, de door U bij de in het hoofd dezes genoemden brief voorgestelde afmetingen van de orgelkast, moeten worden gewijzigd. B. ¹⁴⁹⁶

Smits reageerde op 15 november 1866 met een brief en drie nieuwe voorstellen. ¹⁴⁹⁷

Pastoor de Vries bleef slechts korte tijd te Soerabaja. Hij liet voor zijn opvolger enige aanmerkingen over het orgel achter. ¹⁴⁹⁸

De opvolger van pastoor de Vries, pastoor J.F. van der Hagen, ¹⁴⁹⁹ had meer vertrouwen in Smits en pakte de zaak voortvarend aan. ¹⁵⁰⁰

Smits had inmiddels een nieuw ontwerp gemaakt. In het Smits-archief bevindt zich een brief van de firma Goossens en van Beugen, beeldhouwers te 's-Hertogenbosch d. d. 6 december 1867. Het is zeer waarschijnlijk, dat zij de orgelkast maakten voor Soerabaja en dat deze brief daarop betrekking heeft. ¹⁵⁰¹ Het nieuwe ontwerp met de begroting en de tekening kruiste de brief van pastoor van den Hagen. ¹⁵⁰² Als men dit laatste plan vergelijkt met het eerste ontwerp, dan is duidelijk te constateren, hoe Frans Smits (I) juist in deze periode zijn ontwerpen meer en meer samenstelde naar de heersende mode. Met name is in het laatste plan de Mixtuur 1½ voet vervangen door een Vioolprestant 16 voet discant.

Pastoor J. F. van den Hagen antwoordde op 20 februari 1868, dat hij alles goedkeurde, maar de prijs wat aan de hoge kant vond. Hij verzocht Smits ergens een beperking aan te brengen, waardoor de prijs ongeveer 300 gulden goedkoper zou komen. Voorts drong hij er op aan het orgel met spoed af te werken. ¹⁵⁰³ Dit is zo ongeveer het laatste wat er over dit orgel bekend is. Op 23 augustus 1869 verleende de burgemeester van Reek (dat was toen F.C. Smits (I) zelf) een certificaat van Nederlandse Oorsprong ¹⁵⁰⁴ voor een nieuw kerkorgel, verpakt in achttien kisten, per schip *De Madura* te verzenden naar Soerabaja. In Soerabaja is niets over een Smits-orgel bekend. Ook in het parochiearchief zijn daarover geen gegevens bewaard gebleven.

In het rekeningboek van F.C. Smits (II) staat op 4 Mei 1896 vermeld: *Soerabaja, ontvangen f 25,00.* ¹⁵⁰⁵ Dit heeft betrekking op een zending van twee kistjes, die Smits naar Soerabaja verscheepte. Over de inhoud bestaan slechts vermoedens. Het is te betreuren dat er in Soerabaja zelf geen gegevens over dit instrument meer voorhanden zijn.

SOMEREN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

De middeleeuwse grote kruiskerk van Someren werd bij de zogenoemde *Vrede van Munster* in 1648 door de protestanten in beslag genomen. Ook alle kerkelijke goederen werden genaast. Aanvankelijk had de abdij Floreffe het begeavingsrecht voor de parochie van Someren. Dit recht werd later overgedragen aan de Priorij van Postel en na 1704 werd de parochie bediend door wereldheren. Na de inval van de Fransen in 1672 stichtte men in Someren een schuurkerk, die in 1760 werd vernieuwd. ¹⁵⁰⁶ Er zijn geen gegevens over een orgel gevonden. In 1829 werd de schuurkerk vervangen door een schoon, nieuw kerkgebouw. Pas na een kwart-eeuw, in 1855, besloot het kerkbestuur over te gaan tot de aanschaf van een orgel. ¹⁵⁰⁷ De opdracht werd gegund aan *Smits in den Reek* en voor de orgelkas besloot men met *Buijse* [J.F. Beuijssen te Boxmeer] in zee te gaan. In afwachting

¹⁴⁹⁶ SA., BglE10c.

¹⁴⁹⁷ SA., H4D4.

¹⁴⁹⁸ SA., H4D8.

¹⁴⁹⁹ Schutjes II, p. 197 & 299.

¹⁵⁰⁰ SA., H4D12.

¹⁵⁰¹ SA., BgXX9l.

¹⁵⁰² SA: H4D8b.

¹⁵⁰³ SA., H4D13.

¹⁵⁰⁴ SA., Bg4D10ab.

¹⁵⁰⁵ SA., H7.

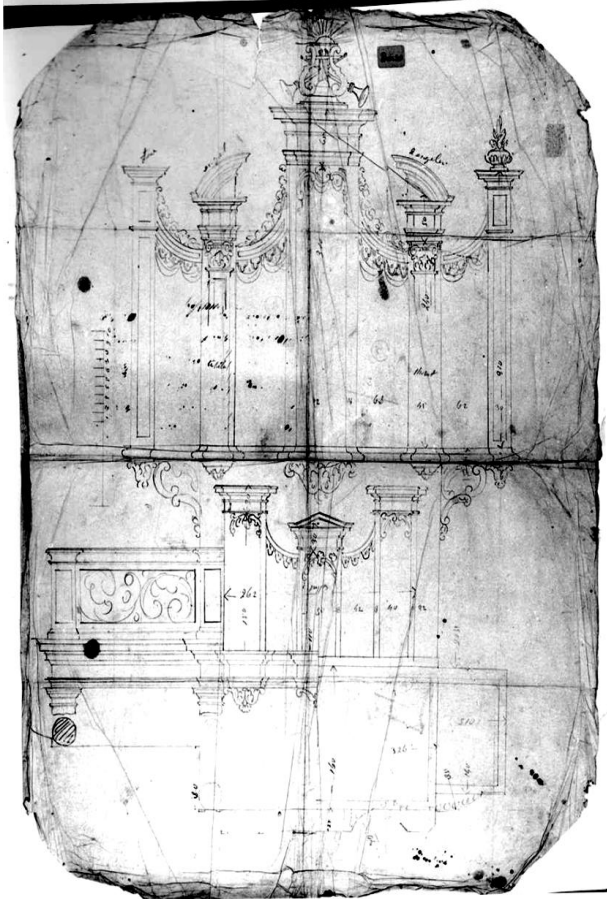
¹⁵⁰⁶ Coppens, III, p. 412 en Schutjes V, p. 658.

¹⁵⁰⁷ PA., Notulenboek, inv. nr. 1/5.

van het nieuwe instrument plaatste Smits een *noodorgeltje*.

In het archief van Smits zijn meerdere ontwerpen voor het orgel van Someren. Deze zijn niet gedateerd, waardoor de chronologische volgorde niet zeker is. Op een algemeen ontwerp noteerde Smits later enkele maten voor Someren, dus dit ontwerp zal het beginidee geweest zijn.¹⁵⁰⁸

Voorts is er een dispositie-ontwerp waarop vier registers zijn aangegeven, die later geplaatst zouden kunnen worden. Met daarop aan de achterzijde een opgave, waarvan meerdere bedragen naar beneden zijn gecorrigeerd. Zo is het bedrag van de Trompet 8 voet van fl. 240,- verlaagd naar fl. 180,- door de bekers van zink te maken en de Viola di Gamba van 200 gulden verlaagd naar 100, door het groot octaaf te combineren met de Holpijp 8 voet. Nummer 18, de Flageolet 1 voet fl. 60,- is doorgestreept.¹⁵⁰⁹

Someren, St.-Lambertuskerk. Frontontwerp van F.C. Smits (I). Potlood op transparant 500 x 400 mm. (SA., B4E5, oud nummer BXX20).

Uiteindelijk besloot het kerkbestuur het orgel te laten maken zonder het pedaal. Alleen de frontpijpen van de Prestant 8 voet van het pedaal, zoals Smits dat ook had gedaan in Boxtel, werden geplaatst. In het archief van Smits bevindt zich een schetstekening, gemaakt door Frans Smits (I) van de ruimte waar het orgel moet komen te staan.¹⁵¹⁰

Daarop later toegevoegd: *en alzo afgewerkt den 13 maart 1857*¹⁵¹¹. Dat wil dus zeggen de ingebruikname plaats vond op vrijdag voor zondag Laetare 1857. J. Beuijssen ontving voor de kas f 1967,-
In 1942-1943 noteert Harrie Smits de dispositie.¹⁵¹² Tussen haakjes zijn de registers geplaatst die later zouden worden aangevuld. Maar daar is het door Smits niet van gekomen. In zijn rekeningenboek zijn slechts twee posten met betrekking tot dit orgel te vinden.¹⁵¹³

¹⁵⁰⁸ SA., B4E4.

¹⁵⁰⁹ SA., B4E3b.

¹⁵¹⁰ SA., B4E2ab.

¹⁵¹¹ SA., B4E1a.

¹⁵¹² SA., B67.

De orgelmaker Antoon Franssen plaatste in 1872 een nieuwe Viola di Gamba op het Manuaal (= Hoofdwerk), waarschijnlijk op een nog open plaats. De secretaris van het kerkbestuur tekende daarbij aan: *een schoon register [ter] begeleiding van den Prs. die aan 't Altaar zingt.*¹⁵¹⁴

In 1878 maakte de orgelmaker Vermeulen uit Weert het orgel schoon en ontving daarvoor f. 85,-¹⁵¹⁵
Deze firma plaatste ook in 1925 het orgel over naar het nieuwe kerkgebouw, dat onder leiding van de architect J. Franssen tot stand was gekomen. Bij die gelegenheid werd de positieflade pneumatisch gemaakt en het front kreeg nieuwe zinken pijpen. In 1963 toen het orgel opnieuw door Vermeulen onder handen werd genomen, voorzag deze orgelmaker het positief en het pedaal van een nieuwe sleeplade. Ook de gehele mechaniek en de klavieren werden nieuw vervaardigd. De zinken frontpijpen werden vervangen door pijpen met 85% tin. De nieuwe dispositie toont de in die tijd heersende mode.¹⁵¹⁶

In 2009 volgde een wederom een grote restauratie. Ditmaal door de firma Verschueren. De inzichten in het werk van Smits waren in de loop der jaren zoveel beter geworden dat er ditmaal een serieuze poging kon worden ondernomen het orgel in zijn oorspronkelijke opzet naar het idee van F.C. Smits (I) te herstellen. Daarbij konden enkele originele registers van Smits, afkomstig van andere instrumenten (Leuth, Malden en Moergestel), worden verworven. Maar ook nu bleef, zoals in 1857 het orgel onvoltooid. De manuaallade is gerestaureerd en weer ingericht naar de situatie van 1857.

Op 11 juni 2010 vond de ingebruikname plaats. In 2013 plaatste de firma Verschueren een nieuwe Harmonica 8 voet, vervaardigd naar het voorbeeld van het orgel in Rosmalen.

SON, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus Banden.

In 1863 werkte Smits aan het orgel, dat B. P. van Hirtum in 1846 in Son plaatste. Frans Smits (I) maakte hierover een aantekening.¹⁵¹⁷ In zijn rekeningboek vinden we hierover posten.¹⁵¹⁸

Daarna voerde Smits regelmatig de stem- en onderhoudsbeurten uit. Voor het laatst op 2 mei 1900. Op 29 december 1959 vernielde een grote brand de kerk en het orgel, de toren bleef behouden.

SON, Kapel van het Emmanuëlgesticht van de Congregatie der Zusters van Liefde van Schijndel.

In het rekeningboek van Smits staat:

1899	18 Juli	voor een te leveren orgel vooruit ontvangen	f. 1340,00.
1900	4 Mei	Een nieuw orgel geleverd met kast ontvangen	f. 380,00. ¹⁵¹⁹

Dit instrument kostte dus f. 1720,-. Het was een geschenk van pastoor Dobbelsesteens van Son. Opmerkelijk is dat Smits vermeldde: *Orgel met kast*. Het is niet bekend of het neogotische front door Smits zelf werd vervaardigd.

Rechts naast het knieschot bevinden zich twee schuin geplaatste voettreden. De rechtse is voor de bediening van de zwelkast en de linker voettrede is verbonden met de registertrekker van de Prestant 8 voet. Daardoor kan er een snelle aanpassing gemaakt worden in de begeleiding voor de in het gregoriaans gebruikelijke afwisseling van cantores, in dit geval cantrices, en chorus, of van chorus en populus. De klaviatuur bevindt zich (als men voor het orgel staat) aan de linker zijwand. Het staartklavier heeft eikenhouten toetsen met ivoorbeleg voor de ondertoetsen met frontons, de boventoetsen hebben een opdik van ebbenhout. Het pedaalklavier is van eiken. De ronde registertrekkers boven de lessenaar hebben ronde ebbenhouten knoppen, waarin witte porseleinen plaatjes met zwarte opschriften. Tractuur: de tuimelbalk ligt direct boven de manuaaltoetsen en er is een groot wellenbord onder de manuaallade. De kleppenkast ligt aan de achterzijde.

¹⁵¹³ SA., Bg. 6.

¹⁵¹⁴ PA., Memoriale.

¹⁵¹⁵ PA., inv. nr. 1/5.

¹⁵¹⁶ GA., Weert, DB Vermeulen.

¹⁵¹⁷ SA., B4F1.

¹⁵¹⁸ SA., Bg6.

¹⁵¹⁹ SA., H7

Het pijpwerk staat piramidaal opgesteld, de C – kant links. In de onderkast bevindt zich een magazijnbalg met twee schepbalgen. Winddruk is 76 mm. Tot en met 1921 had Smits dit instrument in onderhoud. De firma Pels uit Alkmaar plaatste het in 1934 over naar het Lidwinaklooster te Schijndel.

TEEFFELEN, R.K. Parochiekerk van Sint Benedictus.

De huidige kerk dateert van 1657. Op het eind van de zeventiende eeuw stond daarin een orgel, tenminste, het kerkbestuur betaalde aan de organist, Jacobus Peeters een honorarium.¹⁵²⁰

In 1733 kreeg de orgelmaker Matthijs van Deventer (tijdgenoot van Joh. Seb. Bach) uit Gendt bij Nijmegen de opdracht een nieuw orgel te maken.

Het contract is bewaard gebleven.¹⁵²¹

Petrus Engelbronner (in het contract staat abusievelijk Engelbronnet) uit Oss trad op als adviseur. Ruim een jaar later, op 5 september 1734 kon het orgel in gebruik worden genomen. Als extra leverde Van Deventer een Prestant 8 voet discant. Uit een aantekening op het contract met Van Deventer blijkt dat hij in 1753 het orgel een grote onderhoudsbeurt gaf: *Den 21 february 1753, zijn de pijpen gezuiverd, en vastgesteld, zijnde het zelve nog nooit geschiet, betaald voor arbeidsloon de som van f. 20-0-0.*

In de periode van 1765 tot 1818 waren verschillende orgelmakers aan het instrument werkzaam; Joris Malver, Leonard van Eijndonck, en G.A. Vondermans. In 1818 voerde Klaas Smits een schoonmaakbeurt uit en hij vermeldde dit feit op de grootste pijp van de Octaaf 2 voet: *N. L. Smits, schoongemaakt, 1818.* Zie hoofdstuk 2. In het archief van Smits zijn hierover geen gegevens bewaard gebleven.¹⁵²²

TIEL, R.K. Parochiekerk van Sint Dominicus.

Volgens Broekhuizen plaatste J.D. Nolting en Zoon in 1818 een nieuw *orgel in de kerk der r. cath. gemeente te Tiel.* Het oude orgel brachten de gebroeders Smits over naar de St.-Corneliuskerk te Wanroij.¹⁵²³

Pater P. Henricus Kreling O. P. aanvaardde in 1869 het pastoraat van de St.-Dominicusparochie.

*Niettegenstaande de zware financiële lasten, waaronder de parochie vooral door de stichting der school gebukt ging, wist pastoor Kreling zich toch verdienstelijk te maken voor de verfraaiing der kerk, Tijdens zijn bestuur werd zij verrijkt met drie altaren, een preekstoel, biechtstoelen, communiebank, orgel en verschillende sieraden.*¹⁵²⁴

Waarschijnlijk voldeed het oude orgel van J.D. Nolting uit 1818 en uitgebreid door J. en A. Franssen¹⁵²⁵ niet meer, want in 1872 bracht Maarschalkerweerd het orgel van Smits uit de St.-Dominicuskerk te Utrecht over naar Tiel. Van 11 februari 1904 tot en met 15 oktober 1909 hadden de Smitsen het orgel in onderhoud. Door onvoorzichtigheid van een schilder brandde in 1938 de kerk af en daarbij ging het orgel van Smits met het oude pijpwerk uit de achttiende eeuw en enkele registers van Wander Beekes verloren.

In juni 1941 *werd voor het eerst het nieuwe orgel in gebruik genomen, klein van formaat en modern van vormgeving.*¹⁵²⁶

TILBURG, Kapel van het klooster Notre Dame van de Dochters van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart.

Dit orgel afkomstig van de St.-Martinuskerk te Tilburg en oorspronkelijk gemaakt door Smits voor de kapel van het pensionaat Mariengarde van de Zusters van Liefde te Aarle-Rixtel in 1906, werd door L. Verschuieren in 1983 geplaatst. Na slechts vijf jaren hier gefunctioneerd te hebben verhuisde het orgel naar de Maranathakerk in Tilburg.

¹⁵²⁰ PA., Teeffelen.

¹⁵²¹ PA., Teeffelen.

¹⁵²² voor een gedetailleerde beschrijving van dit orgel en zijn verdere geschiedenis zie: J. Boogaarts, *Het Orgel in de Parochiekerk van de H. Benedictus te Teeffelen*. Hoestekst van de grammofoonplaat *Oostbrabantse Orgelmakers: Van Deventer, Van Nistelrooy*, Kuyte. Mark van Platen, orgel. In de serie Brabantse Orgelcultuur, uitgegeven door het Noordbrabants Genootschap, 's-Hertogenbosch, 1982. Eurosound, ES 46. 616. Meer gegevens zijn gepubliceerd in Broekhuizen, T 27, C838; Van Kuilenburg, p. 119-128 en in de Orgelencyclopedie II, p. 84.

¹⁵²³ Broekhuizen, T 4, c824.

¹⁵²⁴ C. H. Lambermond, *Gedenboek bij het vijfenzeventig-jarig bestaan der dominicanenkerk te Tiel*. Tiel, 1936, p. 65.

¹⁵²⁵ Broekhuizen T 4, c824.

¹⁵²⁶ P. W. F. Ranshuysen, 'Een parochie in oorlogstijd'. In *366 jaar dominicanen in Tiel, 1631-1997*. Tiel, 1997, p. 38.

TILBURG, Kapel van het Ignatiusgesticht van de Zusters van Liefde.

Een post in het rekeningboek betreft het werk gedurende een dag bij de *Nonnen Goorke*,

1902 24 oktober 1 dag ontvangen f 7,50.¹⁵²⁷

Verdere gegevens ontbreken.

TILBURG, Kapel van het Moederhuis der Fraters CMM.¹⁵²⁸

F.C. Smits (I) plaatste daar in 1847 het oude orgel, afkomstig uit de kapel van het Moederhuis der Zusters van Liefde aan de Oude Dijk te Tilburg. Voorts is er in het rekeningboek van Smits (II) nog een vermelding:

1896 19 september Fraters Tilburg 1 dag, ontv. 5,00

1899 26 oktober Fraters Tilburg 1 dag, ont. 5,00¹⁵²⁹

Op het eind van de negentiende eeuw waren er in Tilburg meerdere fraterhuizen. Het is niet zeker of deze twee (stem)beurten aan het orgel van Loret in het moederhuis der fraters zijn gedaan.

TILBURG, Kapel van het Missiehuis van de paters MSC (Missionarii Sacratissimi Cordis).

Het orgel dat de Belgische orgelmaker Jules Geurts in 1907 had geplaatst, had Frans Smits (III) gedurende de periode 1918-1922 in onderhoud:

1918 16/17 sept Missiehuis Tilburg 2 d[agen] 27,-

1920 27 sept Missiehuis Tilburg 1 d 15,-

1922 12/13 juni H. H. Harten Tilburg 1½ d 22. 50¹⁵³⁰

TILBURG, Kapel van het Gasthuis in de Gasthuisstraat.

In het archief van Smits is slechts een aantekening: *Gasthuis Tilburg 1889, 4 mei 2 dagen gratis.*¹⁵³¹ In het archief van het klooster zijn geen gegevens over het orgel.

TILBURG, Kapel van het St.-Ignatiusklooster, Zusters van Liefde.

In het rekeningboek staat opgetekend:

1902 24 oktober Nonnen Goirke 1 dag ontvangen f. 7,50.¹⁵³²

In het archief van het klooster zijn geen gegevens bewaard gebleven.

TILBURG, Kapel S-Jozefgesticht, Zusters van Liefde.

Het orgel dat F.C. Smits (I) maakte voor het Moederhuis van de Zusters van Liefde aan de Oude Dijk werd in 1895 geschonken aan het St-Jozefgesticht. F.C. Smits (II) bracht het over.¹⁵³³

1896 11 april met 2 man het oude orgel geplaatst. 14 dagen à 8,00 ontvangen f. 112,00

1896 7 november 13 dagen met 2 man
ontv. f. 118,00¹⁵³⁴

Tot en met 1908 bleef dit instrument in onderhoud bij de gebroeders Smits. Er is een opvallende post in het rekeningboek van Smits:

1903 1 mei Cello 8 vt en Salicionaal 8 vt. (ontv. 29 Juni) f. 315,00

In een brief aan de gebroeders Vermeulen schreef frater Everardus: *Tilburg 4 Januari '10. [...] Gisteren was ik op St.-Joseph Gesticht. Het meespreken van 8-voet in Ped. met de 16-voet was weer klaar, zoals ik half verondersteld had. [...]*¹⁵³⁵

¹⁵²⁷ SA., H7.

¹⁵²⁸ Voor het opzoeken van de orgelgegevens uit het archieven van de verschillende fratershuizen werd ik zeer geholpen door de archivaris de heer R. Vissers, Tilburg. Daarvoor mijn dank.

¹⁵²⁹ SA., H7.

¹⁵³⁰ SA., H7&8.

¹⁵³¹ SA., H7.

¹⁵³² SA., H7.

¹⁵³³ KA, Oude Dijk, Tilburg.

¹⁵³⁴ SA., H7.

¹⁵³⁵ GA., Weert, archief Vermeulen, doos 3.

Tilburg, St.-Jozefgesticht. (Prentbriefkaart, archief J. Boogaarts).

In 1910 plaatste de firma P.J. Vermeulen & Zonen te Weert een nieuw orgel volgens het rein-pneumatisch systeem.

Twee dagen voor Kerstmis vond de plechtige inwijding plaats.¹⁵³⁶ M.H. van 't Kruijs speelde het in.¹⁵³⁷

TILBURG, Kapel van het Moederhuis van de Zusters van Liefde. St.-Jozef klooster.

Nadat in november 1832 de congregatie van de Zusters van Liefde was opgericht kon in 1834 het eerste klooster, het moederhuis, in gebruik worden genomen. In 1847 plaatste F.C. Smits (I) in de kapel van dat klooster een orgel.¹⁵³⁸ Het orgeltje dat daar voorheen stond bracht Smits over naar het Moederhuis der Fraters CMM.¹⁵³⁹ Zowel in het kloosterarchief als in het archief van Smits zijn geen bijzonderheden vermeld. Broekhuyzen noteerde de dispositie van het orgel van Smits.¹⁵⁴⁰

Het is niet bekend wat er daarna gebeurde. De archieven geven daarover geen uitsluitsel. Het zou kunnen zijn dat Smits in 1862 een tweede orgel plaatste, maar het is ook mogelijk dat hij het orgel uit 1847 verving door een ander instrument. Het meest waarschijnlijke is dat Smits het orgel uit 1847 overbracht naar het jongenspensionaat Huize Ruwenberg te St.-Michielsgestel. Daarover noteerde *Ruwenberg 2 klavieren, aang. ped. 1847*¹⁵⁴¹ Maar dit instituut werd pas in oktober 1852 geopend.

In het voorjaar van 1862 schreef Frans Smits (I) aan zijn zoon over Tilburg:

[. . .] en dan voor Paaschen nog een [orgel] bij de nonnen te Tilburg in het Moederhuis voor f 1400,- [...] en die voor Tilburg is die in het achterhuis op zolder staat.¹⁵⁴²

In 1896 bracht F.C. Smits (II) het orgel van het Moederhuis over naar de kapel van het St.-Jozefgesticht aan de Lange Nieuwstraat. In de kapel van het Moederhuis werd op 21 januari 1896 een nieuw orgel, gemaakt door een Belgische firma¹⁵⁴³ in gebruik genomen. In 1936 leverde Pels een nieuw orgel en dit instrument moest in maart 1971 het veld ruimen voor een nieuw orgel van de firma Verschueren.

TILBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Anna.

In de nieuwe kerk, gebouwd in 1899 onder leiding van de architect Henri van Abeelen plaatsten de gebroeders Franssen een orgel. In zijn rekeningboek noteerde Smits:

1914	7 april	Tilburg St.-Anna 2 dag	f 31,00	
1914	14 nov.	Harmonica onderzocht St.-Anna		
1914	24 nov.	St.-Anna 5 dagen 3 man	37,50	
1915	8 febr	Tilburg St.-Anna	35,05	ontv. ¹⁵⁴⁴

De kerk werd in 1970 gesloten en in 1973 gesloopt.

¹⁵³⁶ Gregoriusblad maart 1910, p. 23.

¹⁵³⁷ *De Koorbode, Maandblad tot bevordering van den Kerkzang en het Kerkelijk Orgelspel*. Bergen-op-Zoom, januari, 1910.

¹⁵³⁸ SA., H51a.

¹⁵³⁹ KA., Fraters CMM, Tilburg.

¹⁵⁴⁰ Broekhuyzen, T 14.

¹⁵⁴¹ SA., Bg6.

¹⁵⁴² SA., H53b.

¹⁵⁴³ KA., Oude Dijk.

¹⁵⁴⁴ SA., H7.

TILBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius van Padua (Korvel)

Blijkens een brief, d. d. 27 april 1880 van het kerkbestuur aan bisschop Godschalk in 's-Hertogenbosch leverde de firma Ch. Anneessens in 1880 een nieuw orgel.¹⁵⁴⁵ Aanvankelijk was men vol lof over dit orgel.¹⁵⁴⁶ Maar de tevredenheid over het werk van Anneessens was van korte duur. Spoedig traden er storingen op en werd Smits verzocht die te komen verhelpen.

Vanaf september 1897 tot en met 1907 voerde Smits (II) de jaarlijkse stembeurten uit. Meestal werkte hij in het najaar 2 dagen aan het orgel,¹⁵⁴⁷ met uitzondering van 1898.

In 1906 ontving Smits een brief van de pastoor met een verzoek tot een prijsopgave voor restauratie.¹⁵⁴⁸

En in januari 1907 verzocht de pastoor de bisschop het plan, met een offerte ad f 4. 500,- dat Smits had ingediend goed te keuren.¹⁵⁴⁹

Smits leverde een nieuw orgel met het systeem Weigle, opgesteld in twee kassen, met gebruikmaking van het merendeel van het pijpwerk van het oude orgel van Ch. Anneessens. Van enkele registers noteerde Smits de mensuren.¹⁵⁵⁰

Na de oplevering tot en met 4 juni 1924 stemde F.C. Smits (III) gemiddeld drie keer per jaar het orgel. In die periode is er een opvallende post in het rekeningboek van Smits:

1919	7/8 juli	Korvel 2 d. / man, balgrestartatie enz.		
		bijh[ulp]. trapper f 2,-, meisje 2,-	f	135,50 ¹⁵⁵¹

In 1960 leverde de firma Valckx & Van Kouteren een nieuw orgel. Een gedeelte van het pijpwerk van het oude orgel kreeg daarin een plaats.

TILBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Dionysius, 't Goirke.

*In het jaar 1698, was er, ter plaatse het Goorke, voor de katholijken van Tilburg eenen leemen schuurkerk tot stand gebragt. Welke men, krachtens een besluit der Staten van den 26 julij 1724, in eene steenen bidplaats heeft mogen verbouwen. Deze vergunning ging echter met de volgende bepalingen gepaard: 1° dat de bidplaats niet zoude vergroot worden; 2° dat de steenen muren niet hooger dan uiterlijk 14 voeten [ca. 4,40 m.] van den grond zouden worden opgetrokken; 3° dat aan iederen zijdmuur, tusschen elk gebindte, niet meer dan een glasraam, (doch niet ovaalswijze, gelijk bij kerken gebruikelijk is) zoude geplaatst worden, welk glasraam vijf tweede voet breed [12½ cm.] en ter hoogte van 6 voeten, Rijnlandsche maat, binnenwerks moest zijn; 4° dat de schilden, aan de oost- en westzijde te stellen, niet hooger dan 20 voeten in dezelfde maat zouden opgemetseld worden, terwijl men het dak met niets anders dan met riet of stroo dekken, en zich wijders van alle uiterlijke sieraden zoude onthouden, die de gereformeerden eenigermate tot aanstoot of ergernis konden strekken. Toen de bouw was aangelegd, ontwaarde men, dat de bepaling, wegens de grootte der bidplaats, eenigszins overschreden was, waarom er tot straf gelast werd, eenen muur door de schuurkerk te leggen, om alzoo tot de voorgeschrevene grootte te verkleinen. Kort na bouwing dezer schuurkerk, stortte dezelve bij eenen hevigen storm in: men verkreeg den 9 september 1724 wel wederom het verlof om ze, naar het voorgestelde plan, te herstellen; doch, daar de aannemer van het werk betoogde, dat de bidplaats steeds zoude instorten, bijaldien zij op den ouden voet herbouwd werd, stonden de H. H. Mogenden bij hun besluit van den 20 october 1724 toe, dat zij met een wolvedak kon gedekt worden.*¹⁵⁵²

Dit verhaal van ellende en armoe gaat nog een bladzijde door tot *Na den inval der Fransschen en de verdeeling van Tilburg in twee parochiën, verkreeg deze kerk vele inwendige versieringen en werd zij van een orgel voorzien.*¹⁵⁵³

¹⁵⁴⁵ BA., 's-Hertogenbosch.

¹⁵⁴⁶ St. Gregoriusblad, mei-juni, 1880, p. 48.

¹⁵⁴⁷ SA., H7

¹⁵⁴⁸ Orgelarchief T. den Toom, Hilversum.

¹⁵⁴⁹ BA., 's-Hertogenbosch.

¹⁵⁵⁰ Orgelarchief T. den Toom, Hilversum.

¹⁵⁵¹ SA., H7.

¹⁵⁵² Coppens, III, 2^e aflevering, p. 193.

¹⁵⁵³ Op. cit.

Dit instrument was afkomstig uit het geamoveerde klooster der paters Capucijnen te Antwerpen. Van Hirtum bracht het over.

*Door de toenemende bevolking werd de schuurkerk te klein, doch het mangelde aan middelen om eene nieuwe kerk te bouwen. De prins van Oranje, later koning Willem II, aan wien Tilburg veel te danken heeft, verkreeg door zijne bemiddeling, dat bij koninklijk besluit van 28 november 1834 uit 's lands schatkast de zeer aanzienlijke toelage van 25 duizend gulden werd verstrekt.*¹⁵⁵⁴

De architect H. Essens uit Oisterwijk ontwierp het gebouw in een vroeg neogotische stijl. Op 4 juli 1843 consacreeerde bisschop Joannes Wijsen het nieuwe kerkgebouw.

Van Hirtum plaatste in een nieuwe kas het oude orgel over.¹⁵⁵⁵

Smits (II) voerde een onderhoudsbeurt uit:

1879 1 oktober 2 dagen met verschotten ontvangen

14,00¹⁵⁵⁶

In 1903 kreeg de kerk een nieuwe voorgevel, welke bekroond werd met een nieuwe spits. Naar aanleiding daarvan schonk de familie C. Eras-Donders fl. 12. 000,- voor de aanschaf van een nieuw orgel. Cornelis Johannes Eras was een rijke textielfabrikant.

Zoals in Amsterdam het orgel voor 'De Duif' tot stand kwam in samenspraak met de organist, zo had ook de

organist van 't Goirke, Willlem Reijniers, een grote inbreng in het ontwerp van het nieuwe orgel.

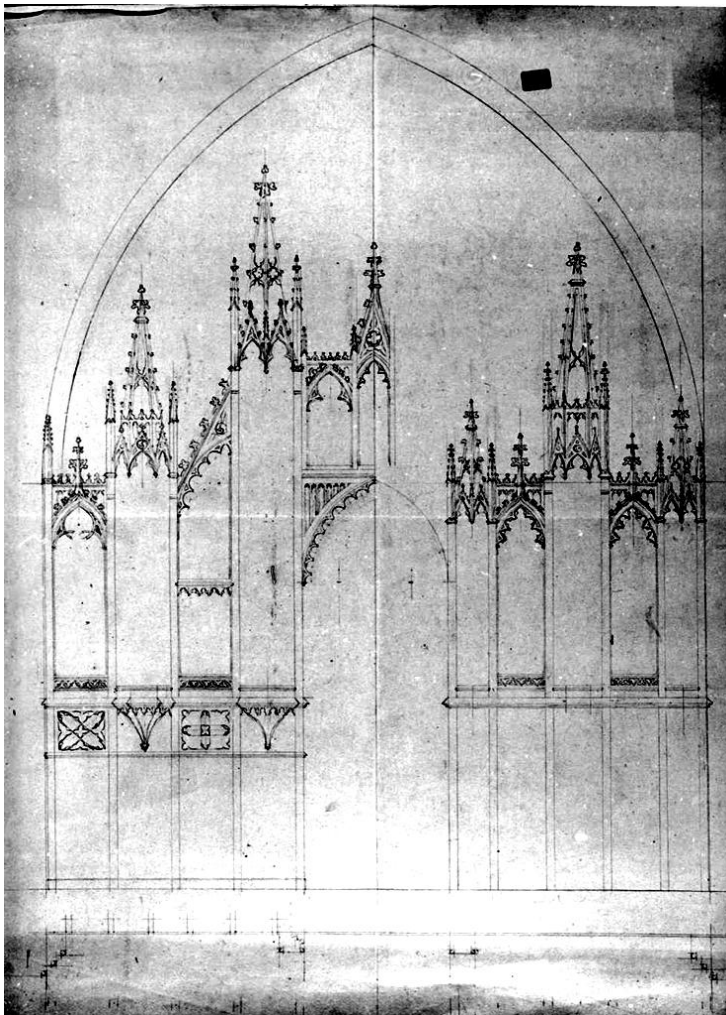
Op 11 mei 1903 schreef F.C. Smits (II) waarin hij onder meer vraagt naar details over het orgelbalkon.¹⁵⁵⁷

De brieven van W.J. Reijniers aan Frans Smits (II) zijn in het archief van Smits niet aanwezig, maar door de antwoorden van Smits is de inhoud daarvan wel voorstelbaar.¹⁵⁵⁸

Smits had twee voorstellen gedaan van het ontwerp voor het front, geïnspireerd op het front van het orgel in de St.-Janskerk te Vlaardingen, en dat ter goedkeuring aan de architect opgezonden. Maar architect De Beer wachtte, naar het oordeel van Smits, wel erg lang met zijn antwoord. Hij vroeg Reijniers dringend de architect onder druk te zetten.¹⁵⁵⁹

Frans Smits (II) had twee frontontwerpen getekend. Het idee van de verbindingsoverkapping tussen de twee kasten had Smits enkele jaren eerder toegepast bij het orgel van Geldrop.

Tilburg, St.-Dionysiuskerk, 't Goirke. Ontwerptekening van F.C. Smits (II). Potlood, 635x480 mm. (SA., B4G1).

¹⁵⁵⁴ Schutjes, V, p. 721.

¹⁵⁵⁵ Broekhuizen, T13.

¹⁵⁵⁶ SA: H7.

¹⁵⁵⁷ PA., inv. nr. 348.

¹⁵⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁵⁹ Ibid.

In een volgende brief gaf Smits antwoord op onder meer enige vragen over de kas.¹⁵⁶⁰

Op 24 Juli 1903 deed Smits een voorstel voor de inrichting van het generaal crescendo en de vaste combinaties.¹⁵⁶¹

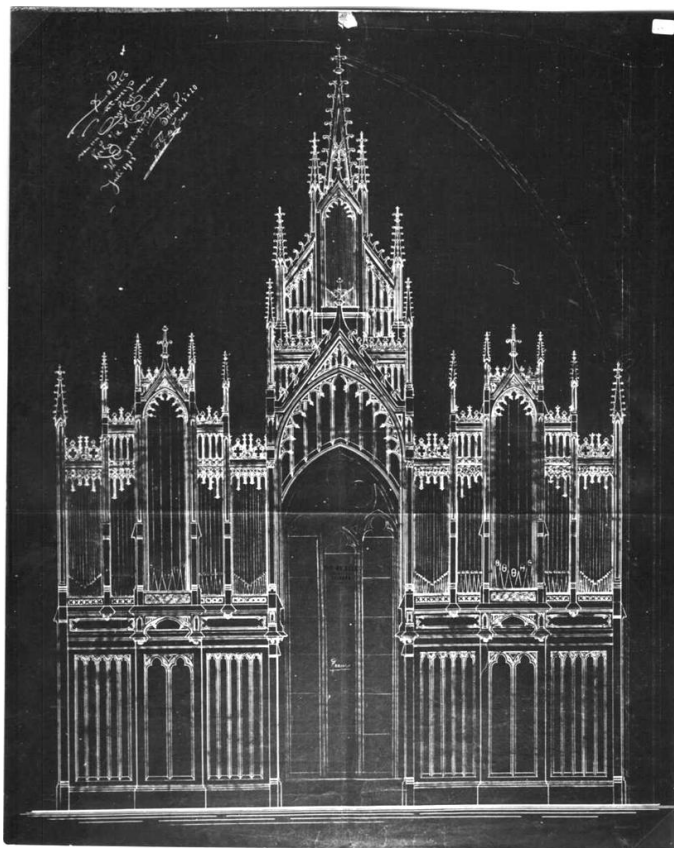
Nadat Reijniers enige wijzigingen had aangebracht aan het voorstel voor de registercombinaties antwoordde Smits met een toelichting.¹⁵⁶²

Uiteindelijk voltooide de architect F.C. de Beer de definitieve ontwerptekening van de kas. Deze wijkt enigszins af van het oorspronkelijke idee van Frans Smits (II).

Piet Janssen uit Mill, die van Smits de opdracht had gekregen, kon met de kas beginnen.

Het oude Belgische orgel in de kas van Van Hirtum werd opgekocht door de firma Vermeulen uit Weert. Deze plaatste het in de St.-Antoniuskerk te Roosendaal.

Frans Smits (II) reageerde kort daarop en geeft informatie over de voortgang van het werk.¹⁵⁶³

Smits werkte het gehele jaar 1904 aan het orgel voor de Goirkese kerk en voltooide het in het voorjaar van 1905.

Het orgel, met een vrijstaande speeltafel, heeft membraamladen met een pneumatische tractuur volgens het systeem Weigle. Opmerkelijk is dat de registerwippers omgekeerd werken: boven ingedrukt is ingeschakeld.

De broer van Frans Smits (II) verrichtte de inwijding.¹⁵⁶⁴

Tilburg, St.-Dionysiuskerk, 't Goirke. Tekening front door F. C. de Beer, juli 1903. Blauwdruk, 740x600. (SA., Bg4G3).

In het rekeningenboek van de parochie vinden we de kwitantie van de betaling.¹⁵⁶⁵

1905	2 April	Tilburg ontvangen	f	7800,35
------	---------	-------------------	---	---------

¹⁵⁶⁶

Later schreef H. Smits over dit orgel:

¹⁵⁶⁰ Ibid.

¹⁵⁶¹ PA., Ibid.

¹⁵⁶² PA., Ibid.

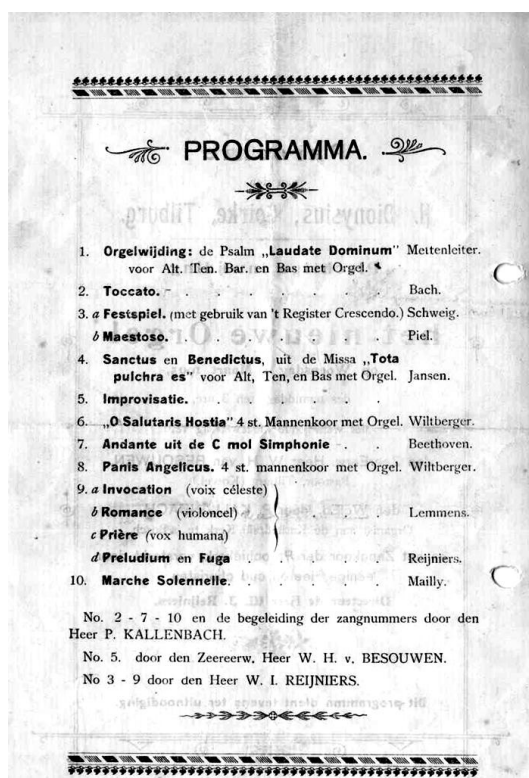
¹⁵⁶³ PA., Ibid.

¹⁵⁶⁴ St. Gregoriusblad, mei-juni 1905, p. 48.

¹⁵⁶⁵ PA.

¹⁵⁶⁶ SA., H7.

't Goirke, Tilburg heeft eene enorme technische uitrusting; terwijl destijds andere orgelmakers het klaar speelden om tot 12 Reg. op eene lade te zetten (men kon dan bij al veel kleiner tal over het groot octaaf heen spelen zonder geluid te vernemen) staan dáár de 12 Reg. van I^e Man. op 3 complete laden (met dubbele Reg. pneum^k. die door eenzelfde voorrelais bediend worden. IIe Man. en Ped. ieder op 2 complete laden. Alle voorrelais zijn zóó ingericht dat de wind van de sp. tafel (in de buisjes) niet kan ontsnappen over de regelschroefjes voor aleer het betr. piston gelicht is. Wat hoogst bevordelijk is voor prompte aanspraak, terwijl tevens het terugvallen veel sneller verloopt, omdat de uitlaat (over het schroefje) veel ruimer ingesteld kan worden. Bij de laden slaat de membraan tegen de bodem, dus niet tegen 'n cartonnen buisje o. d. Dit stelsel antwoordt beduidend vlotter (soepeler) dan kegelladen, maar is allengs losgelaten vanwege constructie zwarigheden: veel komt aan op het juiste membr.-leder; kegelladen zijn handiger. Peter Kallenbach, die het inspeelde, zat verbaasd: „wie electrisiert alles” meende hij. En stabiel genoeg; tot 1928 nooit iets gehapert; sinds niet meer over ingelicht. Is suggestief genoeg van toon maar nogal te gepeperd, althans voor begeleiding; wat echter niet aan ons te wijten is: de commissie a. h. vond het St.-Jos-orgel Tilburg [Heuvelkerk] te nuchter en de organist van toen, de bekende Willem Reijniers, hamerde maar aldoor dat hij „z'n knuisten vol moest kunnen vatten” en daarmee was hij gemakkelijk te helpen. De dispositie zal naar Uwen smaak te 8 voetig zijn.¹⁵⁶⁷

Tilburg, St.-Dionysiuskerk, 't Goirke. Programma van de ingebruikname op Woensdag 1 maart 1905 (Archief J. Boogaarts).

Na de ingebruikname behield Smits het orgel tot de dood van F.C. Smits (III) in onderhoud en werd er gemiddeld twee keer per jaar een stembbeurt uitgevoerd. In het rekeningboek van Smits staat een opvallende post: 1920 18 Dec 't Goirke motor zonder inschakelaar 758,-¹⁵⁶⁸

Op 14 Juli 1920 dient H.W.J. Smits daarvoor een offerte in.¹⁵⁶⁹

In 1992 voerde de firma Elbertse een deelrestauratie uit.

Voordat het tweede gedeelte van de orgelrestauratie zou beginnen besloot het kerkbestuur eerst de algehele restauratie van de kerk te laten uitvoeren. In het voorjaar van 2015 was dit werk voltooid, waarna de orgelmaker Hans Elbertse het geheel gerestaureerde orgel in de kerk kon terugplaatsen. Op 7 oktober vond de formele oplevering plaats, waarna in februari 2016 Rogér van Dijk zijn uitvoerig eindrapport voltooide.

TILBURG, R.K. Parochiekerk van St.-Dionysius. 't Heike.

Het orgel, dat Loek van Nes bouwde en in 1985 plaatste in de R.K. parochiekerk van de Goddelijke Voorzienigheid te Bergen op Zoom werd aangekocht door Fontys Hogeschool voor de Kunsten (conservatorium) te Tilburg en in 2005 geplaatst als koororgel in de St.-Dionysiuskerk, 't Heike te Tilburg. Voor de overplaatsing veranderde Van Nes de dispositie. De Holpijp 8', gemaakt door Smits (II) in 1894, afkomstig uit het orgel van de St.-Jozefkerk te Tilburg en destijds door Van Nes aangekocht van de firma Elbertse plaatste hij als 4', c-g'' op het Borstwerk.

Het instrument bezit nu het volgende pijpwerk van Smits (II), dat oorspronkelijk in de Heuvelkerk stond:

Pedaal: Mixtuur als tweede koor de 2 vt afkomstig van de Prestant 8 vt D.
Borstwerk: Gedekt 8'. c-d uit de Flûte Douce 4' van het Positief.
dis-ais'' waren de oorspronkelijke pijpen c'-g'', van de Bourdon 16' eveneens van het Positief.
Gedekt 4'. C-g'' afkomstig van de Holpijp 8' van het Echowerk.¹⁵⁷⁰

¹⁵⁶⁷ Brief van H. W. J. Smits aan A. Bouman d. d. 23 mei 1941. SA., B71a.

¹⁵⁶⁸ SA., H7.

¹⁵⁶⁹ PA., inv. nr. 348.

Het pijpwerk van Smits (II) is dus weer, gedeeltelijk, terug in de stad (en bijna op de plek) waarvoor het oorspronkelijk bedoeld was.

TILBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Jozef. De Heuvelkerk. ¹⁵⁷¹

De parochie van Sint Jozef werd gesticht in 1870. Op het einde van het jaar 1871 begon men onder leiding van de architect H. van Tulder met de bouw van de parochiekerk. In het najaar van 1873 was een gedeelte van de kerk zover klaar, dat er diensten in konden worden gehouden en werd de St.-Jozefparochie officieel zelfstandig en definitief afgescheiden van de parochie van de H. Dionysius, 't Heike. In een brief aan de bisschop van 's-Hertogenbosch, mgr. J. Zwijsen, schreef de toenmalige pastoor van de Heuvelkerk, M. van der Hagen:

Ik heb Loret te Mechelen volgens Uwen raad geschreven over een orgeltje om ons voort te helpen. Hij raadt mij een harmonium te nemen, uit zijne fabriek. Wij zouden dan moeten beginnen met dit te koopen voor circa 300 a 400 gulden, om het later hem terug te geven als wij bij hem een nieuw orgel bestellen. Ik heb dat aan de zangers medegedeeld; zij waren tegen een harmonium, vooral omdat de vochtigheid, vooral in eene nieuwe kerk daarop zoo ongunstig werkt. Zij begrijpen, dat er de eerste 10 of 15 jaren nog geen spraak zal zijn van een nieuw orgel. Zij wilden dus eens informeren of hier of daar niet een redelijk oud orgeltje te krijgen zou zijn. Ik heb gezegd, dat zij dit konden doen. Als dit iets uithaalt, dan zal ik ik UH. verder schrijven. . . ¹⁵⁷²

De bisschop antwoordde daarop:

Omtrent het orgel zou UEw. ook kunnen schrijven aan den heer Smits te Reek, die ook een orgel geleverd heeft voor Haarsteeg voor een geringe som jaarlijks, in afwachting om daar later een groot nieuw altaar te plaatsen. ¹⁵⁷³

In deze brief is er ook sprake van een altaar, vandaar de vergissing in de laatste zin.

Reeds op 28 Januari 1874 kon pastoor van der Hagen de bisschop meedelen:

Monseigneur. Te Utrecht komende heb ik daar gevonden den directeur van ons koor, Leo Swagemakers, met den bekenden organist van de St.-Pieter Cooimans. Laatstgenoemde heeft het orgel een geruimen tijd bespeeld en verklaart, dat het zeer goed van toon en voor eene groote kerk bv. van St.-Pieter volkomen zwaar genoeg is. Hij is in de kas gegaan om alles na te zien, heeft er vele pijpen uit laten halen enz. en heeft alles zeer goed bevonden. Hij ried mij ten sterkste aan het orgel voor dien prijs te koopen, waartoe ik dan ook ben overgegaan, altijd voornamelijk omdat onze zangers er zoo zeer op aandringen. Ik heb ten overvloede Mgr. Schaapman gaan spreken, op wiens last het orgel daar te koop stond, vooral om te informeren naar den orgelmaker, die met den verkoop belast was, dewijl ik dan dezen gaarne belasten zou met de noodige reparatie, het vervoer en plaatsen van het orgel. Mgr. verzekerde mij dat hij zeer knap orgelmaker, zeer braaf en volkomen vertrouwd is. Ik zou zeer inclineren om hem dit op te dragen, temeer omdat hij dan daar ter plaatse alles kan afwerken en slechts weinig tijd hier noodig heeft. Ik heb hem toch nog niet opgedragen, maar beloofd dat ik UH. hierover schrijven en dan zoo spoedig mogelijk beslissing geven zou. Gisteren schreef mij de orgelmaker dat Mgr. Schaapman gaarne spoedig over de koopsom beschikken zou. . . ¹⁵⁷⁴

Mgr. J. Zwijsen antwoordde op 30 januari 1874:

In antwoord op uw brief van 28 Januari jl. dient, dit UEw. bedoeld orgel kan aankopen en de koopsom uit de penningen welke bij UEw. beschikbaar zijn, kan betalen. ¹⁵⁷⁵

Dit instrument was afkomstig uit de Jezuïtenkerk in Utrecht. Het was in 1828 gemaakt door Wander Beekes. De firma Maarschalkerweerd plaatste het, waarschijnlijk in april 1874 over naar Tilburg, omdat op 30 april van dat jaar een organist, afkomstig uit een dorpje in de buurt van Brussel, werd aangesteld ¹⁵⁷⁶ Na het vroegtijdig overlijden van M. van der Hagen benoemde de bisschop op 29 december 1875 de Antonius Donatus Smits, kapelaan te Nijmegen tot pastoor van de St.-Jozefkerk te Tilburg. Deze priester was een zoon van Franciscus

¹⁵⁷⁰ L. van Nes, Hoogerheide verstrekke mij deze gegevens. Waarvoor mijn dank.

¹⁵⁷¹ Een gedeelte van deze tekst is reeds gepubliceerd in het Gregoriusblad, jaargang 135 – Nummer 3, september 2011.

¹⁵⁷² BA., 's-Hertogenbosch, dossier St. Jozefkerk Tilburg, brief van 10 December, 1873.

¹⁵⁷³ PA., St. Jozef te Tilburg: brief van 13 December, 1873.

¹⁵⁷⁴ BA., 's-Hertogenbosch, dossier St. Jozef, Tilburg.

¹⁵⁷⁵ PA., St. Jozef, Tilburg.

¹⁵⁷⁶ PA., St. Jozef: brief van mgr. Zwijsen over goedkeuring salaris van f 350,- per jaar.

Cornelius Smits (I) en dus de broer van Frans Smits (II).¹⁵⁷⁷ Het is begrijpelijk dat pastoor Smits zijn broer verzocht het onderhoud van het orgel op zich te nemen. In februari 1876 werkte F.C. Smits (II) 6 dagen aan het orgel en behalve de gewone stembeurten in de daarop volgende jaren vond er nog een reparatie plaats in.¹⁵⁷⁸

Een post in het rekeningboek van F.C. Smits (II) blijft onduidelijk:

1878 16 October Tilburg H. Broer, Een orgel verkocht en ontvangen f 84,50.¹⁵⁷⁹

Mogelijkerwijs betreft het hier een klein huisorgel, dat pastoor Smits voor privégebruik aanschafte.

In 1887 op 24 oktober vond de aanbesteding plaats voor de voltooiing van de kerk. In de jaren 1888 en 1889 werd dit werk uitgevoerd. Ook het ontwerp van Van Tulder voor het zangkoor met de balustrade kreeg toen zijn beslag. Twee bronnen vermelden dat toen het orgel een andere plaats kreeg:

1889 23 Februari het orgel verplaatst, ontvangen f 149,00.¹⁵⁸⁰,

en

1889 27 Maart voor het afbreken, opnieuw stellen, repareren
en schoonmaken van het orgel f 185,-.¹⁵⁸¹

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het orgel, aanvankelijk beneden opgesteld, na het voltooiën der kerk, een plaats kreeg op het zangkoor, tegen de westgevel. Bij deze gelegenheid hebben de beide broers Smits, de pastoor en de orgelmaker, gesproken over de mogelijkheden tot het vervaardigen van een nieuw orgel. Dit valt op te maken uit een notitie, die F.C. Smits (II) maakte op een briefomslag, geadresseerd aan pastoor A.D. Smits te Tilburg met als poststempel 3-4 '89. Deze omslag, met daarop de dispositie is in het Smits-archief bewaard gebleven.¹⁵⁸²

In eerste opzet ontwierp Frans Smits (II) een dispositie, gebaseerd en met gebruikmaking van een gedeelte van het pijpwerk van het oude orgel. Daartoe noteerde hij eerst de dispositie van het oude orgel, die daardoor bewaard bleef.¹⁵⁸³ Het nieuwe orgel was ontworpen met een vrijstaande speeltafel.¹⁵⁸⁴

Een nieuw ontwerp stuurde Frans Smits (II) op 5 Februari 1890 naar zijn heerbroer in Tilburg.¹⁵⁸⁵ Dit plan werd echter niet uitgevoerd, maar diende wel als basis om tot een definitief ontwerp te komen. In het Smits-archief zijn de kopieën van 'n tiental dispositievoorstellen aanwezig. Het laatste ontwerp dat ook ten uitvoer gebracht werd, bevat de uiteindelijk dispositie.¹⁵⁸⁶ Hiervan is ook een kopie van de begroting bewaard gebleven.¹⁵⁸⁷

Het is duidelijk dat Frans Smits zijn broer een plezier wilde doen en het orgel aanmerkelijk te goedkoop aanbood. Op 21 juli 1893 ontving hij fl. 1500,-.

Overigens betaalde pastoor Smits, in december 1892 benoemd tot deken van de stad Tilburg, dit instrument uit eigen middelen.

*Het is een geschenk van den Zeer Eerw. heer Dekan van Tilburg en vervaardigd door de heeren gebr. Smits te Reek.*¹⁵⁸⁸

Ook zijn broer Nicolaas Lambertus, wasbleker, organist en wethouder te Reek betaalde een gedeelte van de kosten.

1894 8 Januari van broer Klaas voor Heerbroer ontvangen f 2197,00.¹⁵⁸⁹

¹⁵⁷⁷ Zie hoofdstuk 1.

¹⁵⁷⁸ SA., H 7.

¹⁵⁷⁹ SA., H 7.

¹⁵⁸⁰ SA., H7

¹⁵⁸¹ PA.

¹⁵⁸² SA., B4H1

¹⁵⁸³ SA., B4H11a.

¹⁵⁸⁴ SA., B4H11bc.

¹⁵⁸⁵ SA., B4H4.

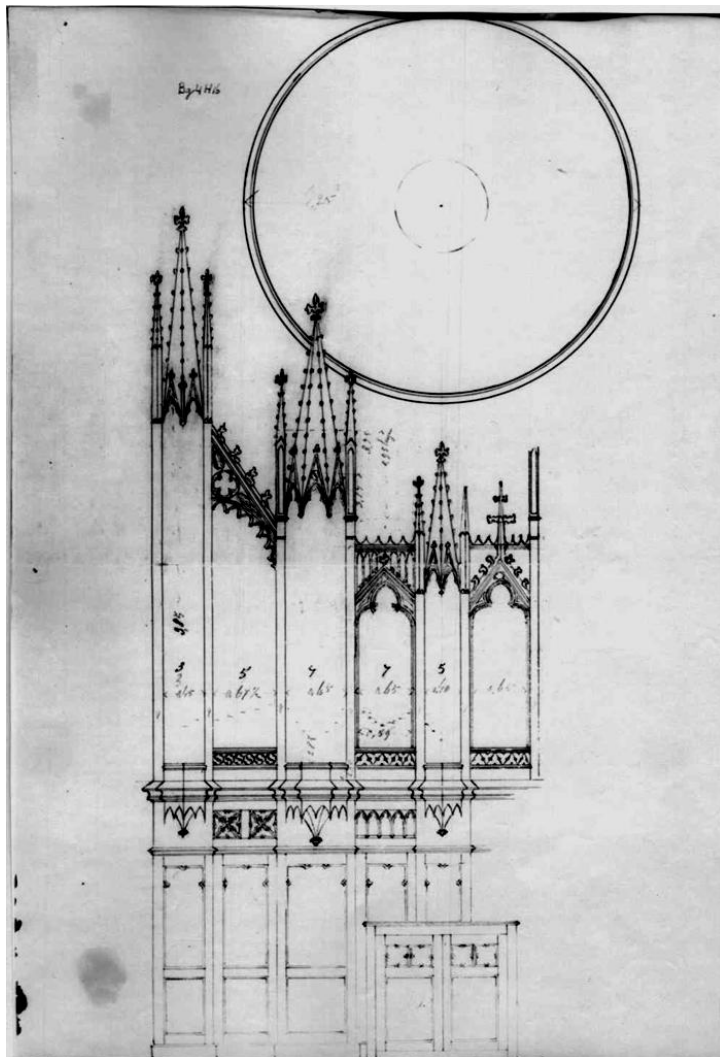
¹⁵⁸⁶ SA., B4H9.

¹⁵⁸⁷ SA., B4H5.

¹⁵⁸⁸ *Nieuwe Tilburgsche Courant*, 1 April 1894.

¹⁵⁸⁹ SA., H7.

In totaal ontving Frans Smits (II) voor dit orgel f 8000,-. Men zou kunnen stellen, dat dit orgel een geschenk van de familie Smits was, zij het dan dat de deken A. D. Smits daarin het grootste aandeel had.

Tilburg, St.-Jozefkerk. Ontwerptekening van het front. Pen, 520x387. (SA., Bg4H16).

Op donderdag 29 Maart 1894 werd het orgel officieel in gebruik genomen met een feestconcert door J.B. de Pauw, organist van het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, H. Vasteravendts, organist van de St.-Jozefkerk en het parochieel zangkoor met medewerking van enkele solisten onder leiding van L. Swagemakers. Het programma is typerend voor die tijd. De historische muziekwetenschap stond nog in de kinderschoenen. Een opmerkelijk commentaar over deze ingebruikname is te vinden in de *Nieuwe Tilburgsche Courant*.¹⁵⁹⁰ En ook de recensie in de *Nieuwe Tilburgsche Courant* was lovend.¹⁵⁹¹

Het oude, uit Utrecht afkomstige orgel van de Heuvelkerk plaatste Smits te Geffen.¹⁵⁹² Het nieuwe orgel te Tilburg bleef tot de stopzetting van de orgelmakerij in 1928 in handen van de gebr. Smits. Daarna nam de firma Vermeulen te Weert het onderhoud over. In de loop der jaren was er grauwtinvorming opgetreden, waardoor het pijpwerk ernstig was beschadigd en door slijtage was de mechaniek niet meer betrouwbaar. Tot ieders verwondering, terwijl de firma Vermeulen het orgel nog in onderhoud had, nodigde het kerkbestuur de firma Elbertse uit het orgel te restaureren.

Helaas is er bij deze restauratie in 1954-1955, onder advies van P.J. de Bruin, weinig respect getoond voor het werk van Smits en is er naar de toen heersende mode een dispositiewijziging toegepast die niet in overeenstemming was met de aard van het instrument. Een aantal registers van Smits moesten plaats maken voor hogere vulstemmen. Enkele van deze registers konden later door Loek van Nes worden aangekocht om gebruikt te worden voor het orgel, dat hij vervaardigde voor de kerk van de Goddelijke Voorzienigheid te Bergen op Zoom. In september 1955 werd het orgel weer in gebruik genomen.

Korte tijd na de ingebruikname stortte een gedeelte van het kerkgewelf in. Elbertse voerde in december 1955 een algehele revisie uit.

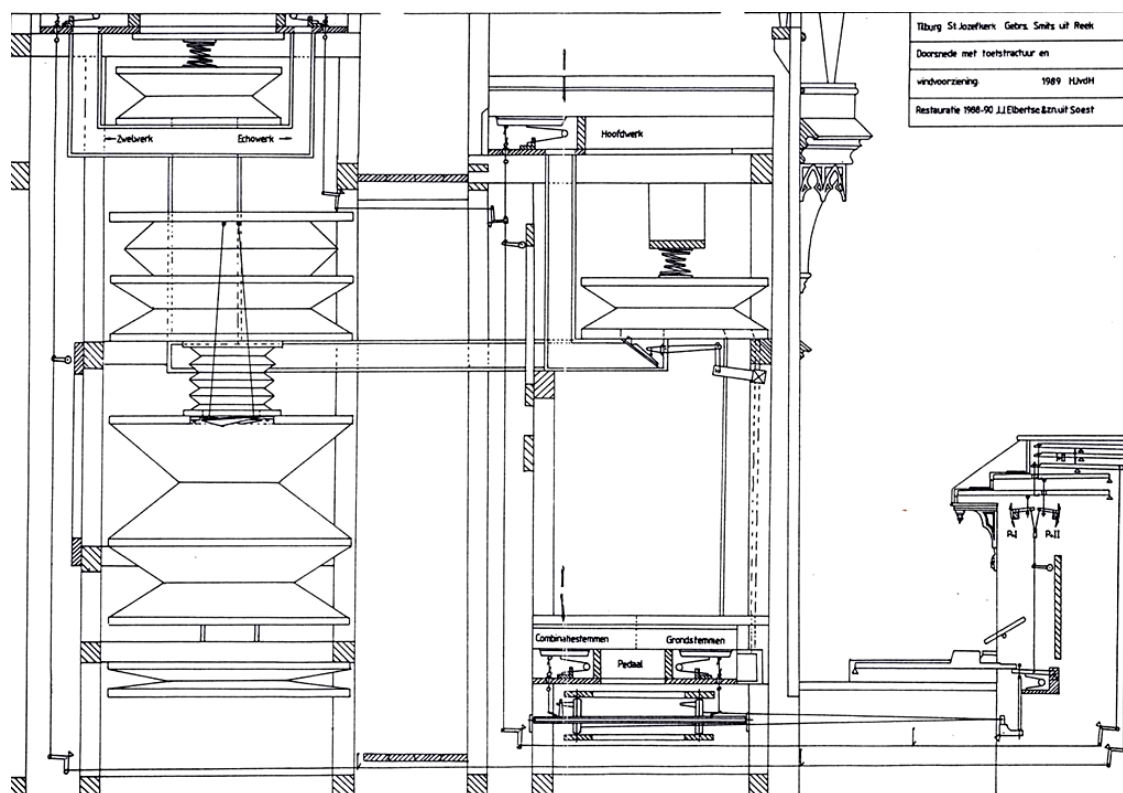
De dispositiewijziging geeft een beeld van de manier waarop men in die jaren de orgels behandelde. De overdreven accentuering op de tertsen, twee Sesquialters en een losse Terts, ging ten koste van twee in goede staat zijnde registers, de Holpijp 8 en de Flûte Douce. Op het Positief werd de Bourdon 16 vervangen door een Prestant 8, dit terwijl de Salicionaal 8 door Smits was geïntoneerd, zoals meestal, als een Echo Prestant. Zo ontstond er een onnodige verdubbeling. Het nieuwe pijpwerk is niet gemaakt in het bestaande mensuurbeeld.

¹⁵⁹⁰ *Nieuwe Tilburgsche Courant*, 1 April 1894.

¹⁵⁹¹ *Nieuwe Tilburgsche Courant*, Zondag 1 April 1894.

¹⁵⁹² Zie aldaar.

Ten aanzien van het betrouwbaar functioneren van de mechaniek traden er spoedig na de restauratie weer problemen op.

Tilburg, St.-Jozefkerk. Schematische voorstelling van de manuaaltractuur. (Tekening firma Elbertse, Soest),

Ter voorbereiding van een algehele restauratie en reconstructie van de oorspronkelijke dispositie verzocht het kerkbestuur schrijver dezes een historisch rapport, een uitvoerige beschrijving van het orgel alsmede een restauratieplan op te stellen.¹⁵⁹³ Doordat herstelwerkzaamheden aan de kerk voorrang moesten krijgen werd de restauratie uitgesteld.¹⁵⁹⁴ De restauratie werd opnieuw verricht door de firma Elbertse. Daarbij is getracht de oorspronkelijke dispositie van 1894 te herstellen. Opmerkelijk daarbij is dat op het Hoofdwark een Diapason 4, afkomstig uit het orgel van C. Witte uit de Remonstrantse kerk te Leiden, geplaatst werd.

Op 18 februari 1990 vond de ingebruikname plaats.

TILBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Martinus.

In 1969 plaatste hier de firma L. Verschuieren het orgel, dat Smits maakte voor de kapel van het Pensioonaat voor Meisjes, Mariengarde te Aarle-Rixtel in 1906. Daaraan vooraf had Verschuieren het instrument gerestaureerd en het front en dispositie gewijzigd. Onder toevoeging van twee kantslepen werd de dispositie met twee registers vergroot.¹⁵⁹⁵

In 1983 verplaatste Verschuieren het orgel naar de kapel van het klooster *Notre Dame* te Tilburg.

¹⁵⁹³ Aanwezig in het PA.

¹⁵⁹⁴ Na lange tijd niets meer te hebben vernomen ontving ik daags na de ingebruikname een uitnodiging het inwijdingsconcert bij te wonen.

¹⁵⁹⁵ De verdere bijzonderheden zijn gepubliceerd in de *Orgelencyclopedie*, XIV, p. 208.

TILBURG, Studentenkerk der Wederkomst van Christus, Maranatha.

In 1988 bracht de heer B. Mensing met een aantal vrijwilligers het orgel, afkomstig uit het klooster *Notre Dame* te Tilburg, en oorspronkelijk vervaardigd door H.W.J. Smits in 1906, voor de kapel van het Pensionaat voor Meisjes, Mariengarde te Aarle-Rixtel, over naar de Maranathakerk. In 1989 werd een herintonatie uitgevoerd door Fr. Vermeulen, Weert.

UDEN, Kapel van het klooster van de zusters Brigittinessen.

In 1713 vestigden zich de zusters Brigittinessen vanuit Coudewater bij Rosmalen te Uden. Dit was het gevolg van de protestantse verordening, dat de zusterkloosters in de generaliteitslanden geen novicen meer mochten aannemen en zodoende zouden uitsterven. Uden behoorde tot het Land van Ravenstein waar vrijheid van godsdienst was. In 1739 begon men met de bouw van een kloosterkerk, die den 24 junij 1749 door den suffragaan ¹⁵⁹⁶ van Luik, Petrus Lud. Jacquet bisschop van Hippo i. p. i. plegtig aan den H. Johannes Baptista werd toegewijd. ¹⁵⁹⁷ en in 1757 werd deze barokke kerk verrijkt met een orgel, geplaatst als balustrade-orgel op het bovenkoor, de plaats voor de zusters tijdens de liturgie. Enige gegevens van dit orgel zijn genoteerd door Broekhuizen ¹⁵⁹⁸ en door Kuijter. ¹⁵⁹⁹ Kuijter verplaatste in 1903 het binnenwerk of een gedeelte daarvan naar het Brigittinessenklooster te Weert, ¹⁶⁰⁰ dat in 1843 vanuit Uden was

gesticht. Deze uitruiming was waarschijnlijk het gevolg van een dringend verzoek van de bisschop van 's-Hertogenbosch te zorgen dat alle zusters tijdens de liturgie het altaar moesten kunnen zien. Ook in St.-Oedenrode in het klooster Mariëndael hadden de zusters het balustrade-orgel naar achteren moeten verplaatsen. In het pensionaat Ruwenberg te St.-Michielsgestel had het bestuur van deze stichting Smits opdracht gegeven een nieuw orgel te leveren. Daarmede kwam het oude orgel van Smits vrij. In 1911 was H. W.J. Smits in Uden:

1911 14 aug nonnen Uden 1 dag
1911 25 oct Uden Zusters ¼ dag ¹⁶⁰¹

Dit bezoek was ter voorbereiding van het plaatsen van het orgel.

1912 23 febr. Nonnen Uden 2 dagen 3 man
1912 8 juni Uden het oude orgel van Ruwenberg geplaats f 305,00 ¹⁶⁰²

Daarna voerde Smits tot en met 1925 de jaarlijkse stem- en onderhoudsbeurten uit.

Smits gebruikte het front met een gedeelte van de kas van het oude orgel uit 1757, dat nog in de balustrade was achtergebleven, tegen de westwand van het bovenkoor. Omdat de lade van De Ruwenberg te breed was voor het oude kastje verbreedde hij de kas met twee rechthoekige zijvelden, plaatste in de onderkas een magazijnbalg en in de bovenkas de dubbellade met het pijpwerk uit St.-Michielsgestel. ¹⁶⁰³

In 1983 restaureerde de firma Verschuieren het instrument en wijzigde de dispositie.

Het pijpwerk voor het Manuaal en het Positief staan op een lade met 108 cancellen en de kleppenkast aan de achterzijde heeft dus 108 ventielen.

UDEN, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus.

Het dorp Uden behoorde tot het Land van Ravenstein, een enclave in Staats Brabant, waar de katholieken vrijelijk hun liturgie konden vieren. De middeleeuwse parochiekerk bezat een orgel, gemaakt in 1632 en gekeurd door Philips van Heynissen. In 1781 herstelde Jac. Schot dit instrument ¹⁶⁰⁴ Ook Frans Smits (I) werkte daar nog aan:

1832	mei	2 dagen gestemd	5,00
1833	april	de blaasbalken gerepareert	3,25
		verschot aan hout, leer en lijm	1,75
1841	aug. 12	reparatie aan blaasbalken en een weinig gestemt 1 dag met twee man	4,00 ¹⁶⁰⁵

¹⁵⁹⁶ Suffragaan = onderhorig. Een bisdom dat tot de kerkprovincie behoort maar onderhorig is aan het aartsbisdom.

¹⁵⁹⁷ Schutjes, V, p. 766.

¹⁵⁹⁸ Broekhuizen, U 23, c859.

¹⁵⁹⁹ Van Kuilenburg, p. 128.

¹⁶⁰⁰ De Mixtuur 51, p, 17 en 19.

¹⁶⁰¹ SA., H7.

¹⁶⁰² Ibid.

¹⁶⁰³ GA., Weert, DB. Vermeulen.

¹⁶⁰⁴ F. Jespers 'Aanvullingen op het noordbrabants orgelrepertoire III' in *Brabants Heem*, Jaar 38, 1986 p.120.

¹⁶⁰⁵ SA., Bg2.

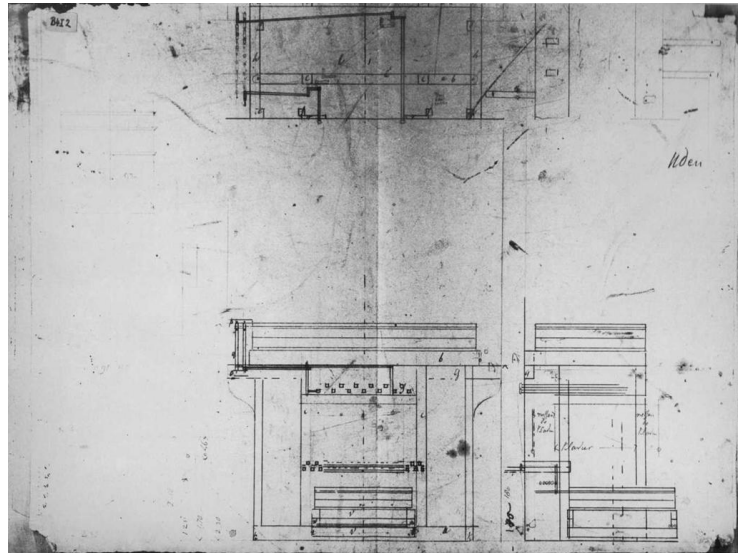
Daarna maakte Smits een plan voor een groter orgel.¹⁶⁰⁶ Van de dispositie van het manuaal maakte hij een aantekening.¹⁶⁰⁷ De dispositie van het oude orgel is daaraan te herleiden en strookt met de opgave van Broekhuizen.¹⁶⁰⁸ Dit strookt met de opgave van Broekhuizen.

Het plan met de hierboven genoemde dispositie van het Manuaal voerde hij uit in:

1845 *Uden 2 klavieren vergroot.*¹⁶⁰⁹

De met een * gemerkte registers werden nieuw gemaakt. De Prestant 8 vt D zal waarschijnlijk geen toevoeging geweest zijn, maar een gedeeltelijke vervanging van de discant van de oude Prestant 8 vt. In deze opgave, die Harrie Smits in 1942 deed, ontbreekt de Sesquialter van het oude orgel, die wel bij Broekhuizen genoemd wordt.

Op een tekening van de achterzijde van het orgel staan boven de lessenaar 12 registerknoppen voor het Manuaal en aan weerszijden van de klavieren 5 trekkers voor de registers van het Positief met daarbij koppeling, ventil en tremulant.¹⁶¹⁰ Gelet op de overige informatie op deze tekening kan geconcludeerd worden dat dit orgel grote gelijkenis vertoonde met het orgel van de St.-Martinuskerk te St.-Oedenrode. Een balustrade-orgel met een iets vooruitspringend Positief in de onderkas.¹⁶¹¹

Uden, St.-Petruskerk. Tekening van de speeltafel en de tractuur van Smits (I). Pen-potlood, 320x42 mm. (SA., B4I2).

In 1858 diende Frans Smits (I) een offerte in voor een vrij pedaal.¹⁶¹² Het is niet bekend wat er is uitgevoerd, maar uit de offerte blijkt weer de voorliefde die Frans Smits (I) had voor een rijk bezet pedaal. Omdat het koor meer plaats nodig had op de zangzolder moest het orgel tegen de westmuur worden geplaatst. Dit was alleen maar mogelijk door de klaviatuur naar de zijkant te verleggen.

Behalve de regelmatige onderhouds- en stembeurten door Frans (II) vond er een grotere ingreep plaats in
1872 21 nov 15 dagen ½ schoongemaakt voldaan 42,00¹⁶¹³

Vastenavond 1886 verwoeste een brand de kerk en het orgel. Naar een ontwerp van de architect C. Weber bouwde men een nieuwe kerk, die in 1890 in gebruik genomen werd. In 1908 plaatste A. Nöhren uit Nijmegen daarin een nieuw orgel.

UDENHOUT, Kapel in het klooster van St.-Felix van Valois.

Smits werkte een keer in het klooster van de Zusters Van Liefde:

1905, 11 mei zusters Udenhout fl. 7. 45.¹⁶¹⁴

Henri en Frans Smits (III) restaureerden het orgel dat Loret in 1868 leverde en daarbij vernieuwden zij de blaasbalg:

¹⁶⁰⁶ SA., B67.

¹⁶⁰⁷ SA., H3.

¹⁶⁰⁸ Broekhuizen U 21, c858.

¹⁶⁰⁹ SA., Bg2.

¹⁶¹⁰ SA., B4I2. Voor alle duidelijkheid, er staat dus geen B4twaalf, maar B4I, van ie, 2.

¹⁶¹¹ SA., B4I3.

¹⁶¹² SA., B4I1a.

¹⁶¹³ SA., H7.

¹⁶¹⁴ SA., H7.

1905 30 november Udenhout blaasbalken, reparatie, schoonmaken en stemmen f. 800,00.¹⁶¹⁵

Daarna, bijna jaarlijks tot en met november 1927 voerde F.C.J. Smits (III) de stem- en onderhoudsbeurten uit. Over de laatste vier jaren, 1924-1927 zijn bij de uitgaven wel de onkosten genoteerd, maar bij de inkomsten ontbreken de vergoedingen daarvoor en ook de bedragen voor het arbeidsloon.¹⁶¹⁶

UTRECHT, R.K. Parochiekerk van Sint Dominicus aan de Mariaplaats.

De paters Dominicanen bedienden in de Walsteeg een schuilkerk. Daarin bevond zich een orgeltje dat door Wander Beekes werd vergroot:

Het orgel in de kerk der r. cath gemeente in de Walsteeg, H. Dominicus gewijd, werd geheel herbouwd en vergroot in 1822 door Wander Beekes, orgelmaker te Utrecht, zijnde dit het eerste werk dezer maker. 12 stemmen, een handclavier 4½ octaaf, aangehangen pedaal twee blaasbalgen, heeft f 1. 850 gekost.

Prestant in 't front	8 vt	Fluit	4 vt	Carillon B	3 st
Flute Travers id.	8 –	Quint	3 –	Carillon D	3 –
Holpijp	8 –	Octaaf	2 –	Mixtuur B	3-4 –
Octaaf	4 –	Flageolet	1 –	Mixtuur D	5 –
afsluiting, tremulant, ventil. ¹⁶¹⁷					

Ter vervanging van de schuilkerk aan de Walsteeg bouwde men in 1849, onder leiding van de architect Th. Molkenboer, de ontwerper van de St.-Willibrorduskerk (De Duif) in Amsterdam, een nieuwe kerk aan de Mariaplaats. De Dominicanen verzochten Frans Smits (I) daarin een orgel te plaatsen.

Het eerste plan dat Smits maakte is bewaard gebleven.¹⁶¹⁸ Een ontwerp met een begroting bevindt zich in het archief van Smits.¹⁶¹⁹

In 1853 vond de ingebruikname plaats.

Het zou kunnen zijn dat Smits ook in 1852 reeds de blaasbalgen vernieuwde. maar dit zou ook in 1868 gebeurd kunnen zijn.

De plechtige consecratie van de kerk geschiedde op 10 oktober 1860 door mgr. Schaepman. Hieronder een gedeelte van het verslag.

[.,] Met veeljarige zorgen, en dank zijnen onvermoeiden ijver, is het onzen herder, den wel-eerw. P. W. L. van Ewijck, van de orde des H. Dominikus, mogen gelukken eerst en geheel nieuw kerkgebouw te stichten, het achtervolgens met altaren, beelden, orgel en, tot opluistering van het feest der kerkwijding, eindelijk met een nieuwen preekstoel en kruisweg te versieren; ja inderdaad te versieren. De eerstgenoemde kunststukken der heeren P. Cuypers te Roermond, L. Veeneman [Veneman], te 's Bosch en J. [F.C.] Smits, te Reek, bestaan hier reeds eenige jaren, en zijn genoegzaam bekend. Van den nieuwen preekstoel en kruisweg, kunstgewrochten des beitels der heeren Gebroeders Goossens, te 's Bosch, en des penseels van den heer H. J. P. Hanau, kunstschilder te Utrecht, moge – in afwachting, dat bevoegde beoordeelaars over beide een uitvoerig en beredeneerd verslag leveren – [. . .]¹⁶²⁰

Smits noteerde:

1868 8 september 12 weken verplaatst verplaatst voldaan 345,00¹⁶²¹

Deze verplaatsing zal wel het gevolg geweest zijn van het verzoek om op de koortribune meer ruimte voor de zangers te verkrijgen.

¹⁶¹⁵ SA., H7.

¹⁶¹⁶ Gegevens over het orgel van Loret in de Orgelencyclopedie, IX, p. 205.

¹⁶¹⁷ Broekhuizen, U 11, c851.

¹⁶¹⁸ SA., B4J2.

¹⁶¹⁹ SA., B4J4abc.

¹⁶²⁰ De Tijd, Noordhollandsche Courant, 17 oktober 1860, n° 4090.

¹⁶²¹ SA., H7.

[illegible]

294

VEGHEL, Kapel van het Franciscanessenklooster.

Uit het uitgavenboek van Smits blijkt dat F.C.J. Smits (III) enige werkzaamheden verrichtte:

1926	9-10 Juni	Vechel klooster	(2,95)
1927	25 Mei	Vechel Klooster	(2,-) ¹⁶²⁴

Dit klooster, gesticht in 1844, bezat volgens Broekhuizen een orgel van F. Loret Vermeersch uit Mechelen.¹⁶²⁵

F.C. J. Smits overleed in juni 1928. De werkzaamheden van de vorige jaren en de vermelde (reis)kosten zijn niet meer betaald.

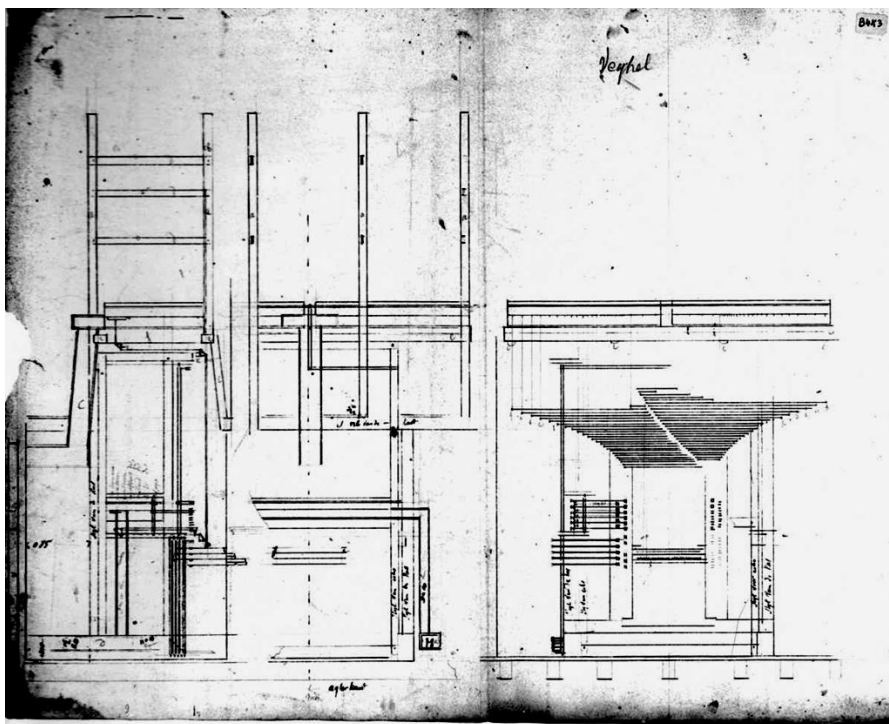
VEGHEL, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Toen de katholieken in 1819 hun oude kerk terugkregen, duurde het nog drie jaren voordat deze weer in gebruik kon worden genomen. Het is niet bekend of er in deze kerk een orgel aanwezig was.

In 1840 kreeg Frans Smits (I) de opdracht om voor Veghel een nieuw orgel te maken. Hij ontwierp een orgel met drie manualen en zelfstandig pedaal. De mechaniek, windladen en het pijpwerk, uitgezonderd de frontpijpen, van het pedaal zouden eerst later worden bijgeplaatst. Een zelfde werkwijze zou Smits enkele jaren later ook te Boxtel en Grave toepassen. Het eerste ontwerp voor Veghel geeft de dispositie weer.¹⁶²⁶

In oktober 1840 werd het contract getekend en de dispositie vastgesteld.¹⁶²⁷

Veel detailgegevens van dit orgel zijn bewaard gebleven. Onder andere alle maten voor het stellingwerk van de kasten, de maten van de blaasbalken, overigens identiek aan die voor het orgel te Grave, afmetingen van de windladen, gegevens over de windkanalen, de mensuren van de frontpijpen etc. Het orgel was zeer fraai uitgevoerd. Het front was nagenoeg gelijk aan dat van het orgel te Boxtel.

De kast en al het snijwerk is waarschijnlijk gemaakt door J. Beuijssen te Boxmeer. Ofschoon hieromtrent geen gegevens voorhanden zijn is dit vrijwel zeker, omdat Smits in deze periode bijna altijd met deze schrijnwerker samenwerkte. De totale kosten van de kast en al het beeldhouwwerk zijn niet bekend. De rekening van Smits bedroeg f 6500.¹⁶²⁸

Veghel, St.-Lambertuskerk. Tekening van de tractuur. Pen-potlood, 418x544. (SA., B4K3).

De dispositie die Broekhuizen ruim tien jaar later noteerde wijkt daarvan af.¹⁶²⁹

¹⁶²⁴ SA., H8.

¹⁶²⁵ Broekhuizen, V 42, c894.

¹⁶²⁶ SA., H3, p. 30.

¹⁶²⁷ SA., H3, p. 31.

¹⁶²⁸ SA., Bg2.

¹⁶²⁹ Broekhuizen, V 41.

Het orgel was geen lang leven beschoren. In 1858 besloot het kerkbestuur de architect P.J.H. Cuypers een nieuwe kerk te laten bouwen. Evenals te Eindhoven, de St.-Catharinakerk, bleek ook hier te Veghel, dat deze architect geen waardering voor het orgel kon opbrengen. Een groot roosvenster in de westgevel der kerk, dat op uitdrukkelijk bevel van de architect vrij moest blijven, maakte het herplaatsen van het Smits-orgel in de nieuwe kerk vrijwel onmogelijk.

Het kerkbestuur ontbood Smits naar Veghel om de verschillende mogelijkheden te bespreken. Hij maakte een berekening wat het orgel waard zou zijn als het in een totaal gewijzigde opstelling in de nieuwe kerk herplaatst zou worden en schatte de waarde voor welk bedrag het aan een andere kerk verkocht zou kunnen worden.¹⁶³⁰

Gemoedelijke schatting en waarde voor Vechel.

1	De Windlaay van	Manuaal met alle pijpwerk
2	--	Positief --
3	--	Borstwerk --
4	Blaasbalken en windkanaalen	
5	Klaviere Registers, Stangen Walzen en alle Mech.	
6	Frontpijpen van	Manuaal of grote kast
7 -	-	Positief

f	640,-
Te samen f	4000,00.

Gemoedelijke schatting en waarde voor een andere kerk, dan blijft alle mechaniek zijn waarde behouden en dus

te Samen f	5000,00
de groote kas	1200,00
de positief kast	400.

Ook een gedetailleerde berekening bevindt zich in het Smits-archief. Het kerkbestuur besloot het Smits-orgel te handhaven en vroeg Smits een plan tot ombouw en een begroting in te dienen. Een kopie van de tekening, die Smits indiende, laat o. a. een plattegrond van het koor zien waarop de opstelling van het orgel is aangegeven. Tegen de westgevel de blaasbalken met daarvoor het Rugpositief, waar de organist dan inderdaad met zijn rug naar toe zou zitten, dus met zijn gezicht naar het altaar gekeerd. Voor de orgelbank opgesteld een buffet met de klaviatuur en waar tevens, als een soort kistorgel, het Echowerk is ondergebracht. Interessant daarbij is, dat de organist in een soort insparing van de Rugwerk kast zit en de registertrekkers aan weerszijden naast zich heeft. Voorts aan de noord en zuidzijde van het zangkoor twee grotere kasten voor de C- en Cisladen van het Pedaal en Manuaal. F.C. Smits (I) gaf het kerkbestuur de keuze uit drie begrotingen.¹⁶³¹

Deze stukken, in 't klad, zijn niet gedateerd, maar waarschijnlijk in 1862 geschreven. In die zelfde tijd maakte Smits ook een plan voor het orgel in de St.-Lambertuskerk te Helmond. *Onder in de onderkast zo als Helmond* doet vermoeden dat er in Helmond plannen waren om het rugwerk naar achter te verplaatsen. Gelukkig is dat niet gebeurd. Geen van de drie voorstellen van Smits voor het orgel van Veghel werd geaccepteerd. Het orgel was vanuit de kerk te veel in het gezicht, het nam te veel koorruimte in beslag en ook hier was het orgel weer de sluitpost op de begroting: het kerkbestuur vond de voorstellen van Smits te duur. In 1863 werd de nieuwe Cuyperskerk - met 1300 zitplaatsen - in gebruik genomen.

In de correspondentie van H.W.J. Smits staat vermeld:

*. . . ook Vechel en ongemeen kostbaar ingebouwd doch bij onkundigen herbouw in nieuwe kerk bedorven en later vervangen door pneum, van Fransen.*¹⁶³²

Ondanks de bezwaren van Cuypers besloot het kerkbestuur - wegens geldgebrek - het orgel voorlopig in het midden van het koor voor het roosvenster te plaatsen en gaf Van Nistelrooij, zijn aanbieding was het goedkoopst, de opdracht. Van Nistelrooij vermeldt deze opdracht in zijn kasboek.¹⁶³³

In 1875 kon de wens van Cuypers worden ingewilligd en plaatste J. Vermeulen het orgel van Smits in twee nieuwe kassen aan weerszijden van de koorruimte. In het parochiearchief vinden we hierover een notitie.¹⁶³⁴

¹⁶³⁰ SA., B4K10.

¹⁶³¹ SA., B4K6a.

¹⁶³² SA., B68.

¹⁶³³ Stadsarchief Oss, dossier Van Nistelrooij, kasboek.

¹⁶³⁴ PA. Veghel, Memoriaal.

In het dispositieboekje van de orgelmaker Adrianus Kuijte is de dispositie van Veghel weergegeven.¹⁶³⁵

Al spoedig begint de organist te klagen over het orgel. In de vergadering van het kerkbestuur komt dit aan de orde en gaat men op zoek naar een geschikte orgelmaker.¹⁶³⁶ De keuze valt uiteindelijk op Franssen. Bij aanschaf van het nieuwe orgel neemt hij het oude orgel in. Het is niet bekend of Franssen het Smits-werk elders plaatste.¹⁶³⁷

VELP (N.Br.), Kapel van Domus Probationis Vallis Beatae Mariae Virginis, het Noviciaat Mariëndaal van de paters Jezuïeten.

Wegens ruimtegebrek in Ravenstein, maar ook omdat men veronderstelde dat de spoorweg 's-Hertogenbosch-Nijmegen door Velp zou worden aangelegd stichtten de paters Jezuïeten een nieuw huis te Velp. Het werd gebouwd in 1862-1865 onder leiding van de architect broeder Albert Sloodmaekers s.J.

In de analen staat vermeld:

*September 1883-84. Sacellum nostrum ornatum fuit organo ex eleemosyna data a matre alicujus novitii.*¹⁶³⁸

Dit zou dan het orgel zijn dat de firma P.J. Adema uit Amsterdam plaatste. De dispositie is in het archief bewaard gebleven.¹⁶³⁹

Frans Smits (II) had dit orgel blijkens zijn rekeningenboek enige tijd in onderhoud.¹⁶⁴⁰

De firma Joseph Adema – Schreurs voorzag het orgel in 1955 met een tweede manuaal en een zelfstandig pedaal. In 1966 werd het Noviciaat opgeheven en het huis verkocht aan de St.-Jozefstichting Binckhof.

VELP (N.Br.), R.K. Parochiekerk van Sint Vincentius.¹⁶⁴¹

Bij het beleg door de Franse troepen van de stad Grave werd op 29 Juli 1674 de kerk van Velp in brand geschoten en verwoest. Het is niet bekend of zich daarin een orgel bevond. Spoedig na de brand werd de kleine kerk gebouwd die thans nog bestaat.

In 1754 gaf het kerkbestuur onder voorzitterschap van pastoor Arnoldus Cuppen de orgelmaker Matthijs van Deventer opdracht tot het leveren van een nieuw orgel.¹⁶⁴²

Schutjes vermeldde: [pastoor] *Arnoldus Cuppen van Venraij deed in 1755 het nieuw orgel plaatsen, dat f 550 kostte.*¹⁶⁴³

In 1832 kreeg Frans Smits (I) dit orgel in onderhoud. Het rekeningboek vermeldt diverse posten.¹⁶⁴⁴

Waarschijnlijk verving Smits in 1835 de Cornet door een Viola di Gamba. De Viola di Gamba komt ook voor in de opgave van Broekhuizen.¹⁶⁴⁵

Op 17 mei 1852 diende Smits drie begrotingen in, waarschijnlijk op verzoek van het kerkbestuur, omdat men het Van Deventer-orgel te beperkt vond. Een kopie van deze opgave is in het Smits-archief bewaard gebleven. De nummers vóór de bedragen hebben betrekking op de mensuurtabellen van Smits.¹⁶⁴⁶

¹⁶³⁵ Van Kuilenburg, p. 132.

¹⁶³⁶ PA, St. Lambertus, Veghel. Notulenboek der vergaderingen van het kerkbestuur.

¹⁶³⁷ Meer bijzonderheden over het orgel van Franssen in, Lonneke van den Berg, *De geschiedenis van het Smits-orgel in de St. - Lambertuskerk te Veghel*. Scriptie Universiteit Utrecht, 1991 en in de Orgelencyclopedie, XIII, p. 77.

¹⁶³⁸ Archief Nederlandse Jezuïeten te Nijmegen ANSI, Provinciaalsarchief, inv. nr. 866, p. 79.

¹⁶³⁹ KA., Jezuïeten Nijmegen, ANSI. Dossier Mariëndaal, inv. nr. 69.

¹⁶⁴⁰ SA., H7.

¹⁶⁴¹ Een gedeelte van deze tekst is reeds gepubliceerd in: J. Boogaarts, *Het orgel in de parochiekerk van de H. Antonius Abt te Schaijk*.

Hoestekst van een grammofoonplaat in de serie *Branbantse Orgelcultuur*, uitgegeven door het Noordbrabants Genootschap te 's-Hertogenbosch, 1984. Eurosound, ES 46. 701.

¹⁶⁴² PA., Velp.

¹⁶⁴³ Schutjes, dl. 5, p. 802.

¹⁶⁴⁴ SA., Bg2.

¹⁶⁴⁵ Broekhuizen, V 59.

¹⁶⁴⁶ SA., B4L1.

Wegens geldgebrek konden deze plannen echter geen doorgang vinden. Een goedkopere oplossing werd gevonden in een zeer beperkte uitbreiding van twee en een half registers. Daarbij bleef de oorspronkelijke conceptie van Van Deventer vrijwel geheel intact. De nieuwe registers plaatste Smits op een positieflade. De Hoofdwerkklade van Van Deventer had een omvang van C-c^{'''}. De nieuwe manualen, die Smits aanbracht, hadden een omvang van C-f^{'''}, gelijk aan de omvang van de nieuwe positieflade. De hoofdwerkklade bleef ongewijzigd, zodat de vijf hoogste toetsen van het Manuaal slechts functioneren, via de koppeling, voor de registers van het Positief.

Regelmatig, om de twee of drie jaren, voerde Smits de onderhouds- en stembeurten uit.

In deze periode eisten de koorzangers een betere plaats op. Vele balustrade-orgels werden opzij geschoven. Ook in Velp moest het orgel wijken. Waarschijnlijk is bij deze gelegenheid de klaviatuur naar de zijkant gebracht.

Velp bij Grave, St.-Vincentiuskerk. (Foto 1962?, archief J. Boogaarts).

Maar niet alleen het koorxmaal was te klein, ook de kerk voldeed al lang niet meer. In het begin van de dertiger jaren besloot het kerkbestuur van Velp een nieuwe kerk te bouwen. De orgeladviseur Petrus de Bree werd verzocht de orgelbelangen te behartigen. Aan hem is het te danken, dat het Van Deventer-Smits-orgel behouden bleef. In een brief, 23 Juni 1937, aan de bisschop van 's-Hertogenbosch bepleitte hij de overplaatsing van het waardevolle orgel.¹⁶⁴⁷

Uiteindelijk werd de overbrenging naar de nieuwe parochiekerk in 1938 mogelijk gemaakt door een belangrijke schenking, middels een legaat van f 500,- door de kerkmeester en organist van de parochie, H. Rijnders. De firma Verschueren voerde het werk uit. De Openfluit 8 voet discant op de plaats van de oorspronkelijke Prestant 8 voet discant werd vervangen door een nieuwe Octaaf 8 voet discant. De Gamba van Smits op de plaats van de Cornet bleef gehandhaafd. Door een pneumatisch aanhangsel werd de Hoofdwerkklade uitgebreid tot en met f^{'''}. Na de tweede wereldoorlog raakte het orgel door verwaarlozing opnieuw sterk in verval. In 1968 deed het kerkbestuur van Velp het instrument van de hand. Het kerkbestuur van Schaijk liet het restaureren en plaatste het als koororgel.

VELP (Gld.), R.K. Parochiekerk van O. L. Vrouw Visitatie.

De neogotische kerk, in 1885 gebouwd onder leiding van de architect J.W. Boerbooms bezat een oud orgel, dat uit de oude kerk afkomstig was. Gegevens over dit orgel ontbreken. In 1914 kocht het kerkbestuur voor 650 gulden het orgel uit de parochiekerk van Balgoij. Het was in 1855 vervaardigd door van F.C. Smits (I). Dit instrument deed dienst tot 1923. In dat jaar plaatste J.J. van den Bijlaardt een nieuw orgel.

VESSEM, R.K. parochiekerk van Sint Lambertus.

Onder leiding van de architect H. Bekkers bouwde men in 1882-1883 tegen de oude toren een nieuwe kerk. Deze werd op 16 juli 1883 geconsacreerd.¹⁶⁴⁸ Daarvoor, in 1881, was men reeds begonnen met de afbraak van het schip van de oude basiliek. In het archief van Smits, in het rekeningboek komt een post voor met betrekking tot Vessem:

1880	20 maart	Vessem 5 dagen ontvangen	f.	28,00.	¹⁶⁴⁹
------	----------	--------------------------	----	--------	-----------------

¹⁶⁴⁷ BA., 's-Hertogenbosch: dossier Velp.

¹⁶⁴⁸ PA.

¹⁶⁴⁹ SA., H7.

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze post betrekking heeft op het verplaatsen van het orgel naar een tijdelijke kerkruimte. Het betreft hier het orgel, dat François Loret uit Mechelen in 1868 in Vessem plaatste.¹⁶⁵⁰

VIERLINGSBEEK, R.K. Parochiekerk Van Sint Laurentius.

*De Katholieken in 1648 van kerk en geestelijke goederen beroofd, bouwden op de Smakt onder Venraij eene noodkerk en bij oogluiking later een bedehuis ter plaatse van een oud Luciakapelletje. [...] In 1708 bouwde men eenie nieuwe schuurkerk met pastoreele woning midden in het dorp, waartoe de oude materialen van de noodkerk op de Smakt gebruikt werden, en in 1730 geschiedde daarin door vier joden een heiligschennende diefstal. (De kerkrovers vielen weldra in handen der justitie; twee joden werden te Boxmeer verbrand en twee te Grave met de galg gestraft.*¹⁶⁵¹

In 1800 kwamen de Katholieken weer in het bezit van hun inmiddels zeer vervallen oude parochiekerk. In navolging van Cuijk besloot ook het kerkbestuur van de St.-Laurentiusparochie in Vierlingsbeek een orgel, afkomstig uit de geamoveerde kloosters van België aan te schaffen. Volgens Broekhuizen zou het afkomstig zijn uit het klooster der Franciscanen te Hasselt.¹⁶⁵² Het werd waarschijnlijk door de orgelmaker Tits overgebracht en uitgebreid.

In het archief van Smits bevindt zich een kopie van een offerte om het orgel met een tweede manuaal uit te breiden.¹⁶⁵³ Een twee notitie van Frans Smits (I) wijkt daar enigszins vanaf:¹⁶⁵⁴ In de dispositie van het groot manuaal is de Fluit discant 8 v weggelaten. De opgave van de dispositie en de kosten van het positief is gelijk aan de hierboven weergegeven opgave.

Het kerkbestuur koos voor een geheel nieuw orgel, gemaakt in 1868 door de Gebr. Gradussen en verkocht het Belgische orgel voor f. 300,- naar Siebengewald¹⁶⁵⁵, waar het een plaats kreeg in de nieuwe parochiekerk van Sint Jozef. Deze kerk ging in 1944 verloren door het oorlogsgeweld.

VLAARDINGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes de Doper.

In de oude kerk bevond zich een orgel van Van Assendelft,¹⁶⁵⁶ dat in 1869 naar de nieuwe kerk werd overgeplaatst. Dit gebeurde waarschijnlijk door L. van den Brink, die in 1852 het orgel had voorzien van een tweede manuaal. De nieuwe kerk was gebouwd naar een ontwerp van de architect P.J.H. Cuypers. Het kerkbestuur besloot daarin een orgel te plaatsen:

*15 Juli 1890 Den eerwaarde voorzitter geeft in overweging aangaande nieuw orgel, en zegt bij verschillende lui prijscourant aangevraagd te hebben. Na het aandeel van de verschillende leden gehoord te hebben, is men voorlopig besloten de som van zeventuizend gulden in het geheel te besteden. Ook zal men de parochianen circulaires of inschrijvingsbiljetten aanbieden, als bijdrage in de aankoop van het nieuwe orgel, en zal men daarna een vast besluit nemen.*¹⁶⁵⁷

De firma Gebroeders Franssen uit Roermond diende op 9 september van dat jaar een offerte in voor een orgel met 23 stemmen en 1101 pijpen voor f. 6. 000,-. De offerte van Smits bedroeg f. 5. 300,-. De opdracht werd gegund aan F.C. Smits (II), waaraan het kerkbestuur bij tekening van de overeenkomst de eerste termijn betaalde.

1890 11 Decmber ontvangen van het R.C. Kerkbestuur te Vlaardingen de som van f 1000,00.¹⁶⁵⁸

Het oude orgel verkocht de parochie aan de hervormde gemeente van Nieuwerkerk aan den IJssel. Smits voltooidde zijn nieuw instrument in de herfst van 1891.¹⁶⁵⁹ Het artikel kreeg via de ingezonden stukken nog een, anoniem,vervolg¹⁶⁶⁰ met een daaropvolgend weerwoord van de redacteur.¹⁶⁶¹

¹⁶⁵⁰ Gegevens van dit orgel zijn gepubliceerd in de Orgelencyclopedie, IX, p. 209.

¹⁶⁵¹ Schutjes, V, p. 818.

¹⁶⁵² Broekhuizen V 66, c907.

¹⁶⁵³ SA., B4M1.

¹⁶⁵⁴ SA., B4M2.

¹⁶⁵⁵ PA., Liber memorialis.

¹⁶⁵⁶ Broekhuizen, V 10, c875.

¹⁶⁵⁷ PA., Notulen van het kerkbestuur 1889-1926. Inv. nr. 75.

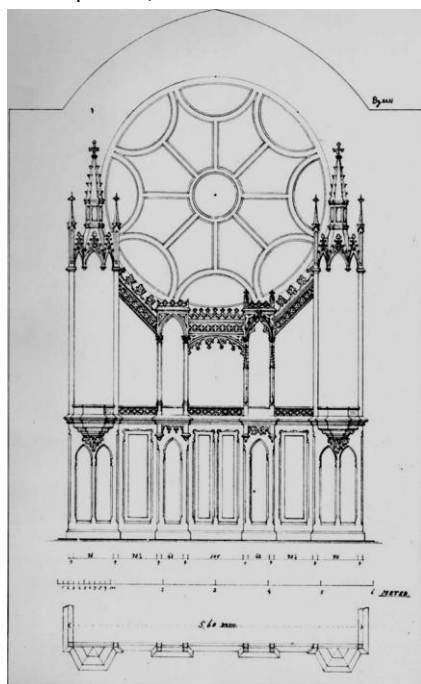
¹⁶⁵⁸ SA., H7.

¹⁶⁵⁹ *Vlaardingsche Courant*, woensdag 21 October 1891. 25^e jaarg. No. 6. Volgn. 2289.

¹⁶⁶⁰ Op. cit., zaterdag 24 oktober 1891.

¹⁶⁶¹ Ibid.

De dispositie, zoals A. Bouman die omstreeks 1942 noteerde, wellicht verstrekt door Harrie Smits, is niet overeenkomstig het uitgevoerde werk. Opmerkelijk is dat het daarbij vermelde aantal van 22 registers wel correct is.¹⁶⁶²

De dispositie van het Manuaal, op een Quint 3 voet na, is gelijk aan de dispositie van het oude Van Assendelft – Van den Brinkorgel. Misschien was deze dispositieopgave bedoeld voor een eerste fase.

Bij het ontwerpen van de kas heeft Smits, al of niet op bevel van de architect Cuypers, het roosvenster in de torenmuur vrij gelaten. Zijn eerste ontwerp toont een kas met een zevendelig front, waarvan de bovenlijn het roosvenster voor de helft omsluit. Dit ontwerp, met een vrijstaande speeltafel, heeft veel overeenkomsten met het ontwerp voor het orgel van de St.-Jozefkerk in Tilburg, waar Smits in dat jaar ook aan was begonnen.

In zijn tweede ontwerp heeft Smits meer kooruimte verkregen, door de speeltafel, zoals te Batenburg, aan de noorder kashelft te plaatsen. Het oorspronkelijk idee om het roosvenster te omkransen bereikte hij door de twee kassen met een tussenfrontje te verbinden.

Vlaardingen, St.-Johannes de Doperkerk. Niet uitgevoerde ontwerp-tekening. Pen, 563x400. (SA.,Bg4V2, oud nummer BgXX31).

Later zou hij een verbinding tussen de twee kashelften ook nog toepassen in Geldrop en in Tilburg, 't Goirke.

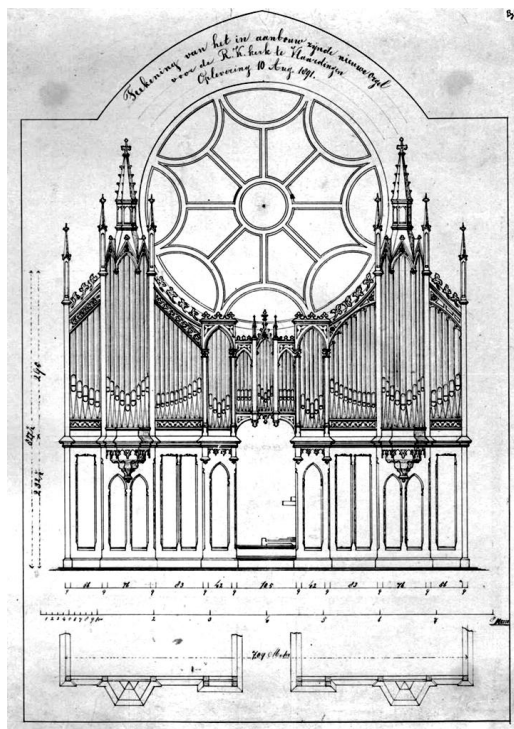
De betalingen geschiedde in termijnen, de laatste op 17 april 1904.¹⁶⁶³

Frans Smits (II) samen met zijn broer Willem voerden tot en met 1902 de jaarlijkse stem- en onderhoudsbeurten uit. In 't voorjaar van 1902 berichtte het kerkbestuur aan Smits, dat er tinpest was geconstateerd.

Zij verzochten Smits

*onder verwijzing naar titels van garantie het orgel van nieuwe en goede frontpijpen te voorzien.*¹⁶⁶⁴ *Dat wilde nogal wat zeggen. Want twee brede kasten plus loos verbindingsfrontje.*¹⁶⁶⁵ *Op 'n Zondag n. m. [28 april 1902] gingen Frans (III) en ik af Zevenbergen, waar wij toen werkten naar VI[aardingen] en waren 's maandags savonds al weer terug, en het K[erk]B[estuur] was zeer content. 't was een nog al onbeduidend geval.*

*In 1915 toen de Vrankens daar het orgel bedienden (meestal Jaab)*¹⁶⁶⁶ *werden wij geroepen voor schoonmaak enz. en het bleek toen dat sinds 1902 zich geen verdere omzetting had voorgedaan.*¹⁶⁶⁷

Vlaardingen, St.-Johannes de Doperkerk. Tekening van het front en de plattegrond. Pen, 528x405.¹⁶⁶⁸

¹⁶⁶² SA., B67.

¹⁶⁶³ SA., B54b.

¹⁶⁶⁴ SA., H169a. Brief van Harrie Smits aan Petrus de Bree, 26 januari, 1933.

¹⁶⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶⁶ PA., inv. nr. 75. Jaap Vranken en zijn broer Arnold waren de opvolgers van Alphons van den Berg. Jaap verving tijdelijk zijn broer, die in een sanatorium was opgenomen.

¹⁶⁶⁷ SA., H. 169b. Zie ook hoofdstuk III over grautinvorming.

¹⁶⁶⁸ SA., Bg4V1.

Daarop volgen meerdere opmerkingen over klachten van het koor en gewenste aanpassingen aan het orgel. Uiteindelijk worden door Smits drie plannen ingediend.¹⁶⁶⁹ In het archief van Smits zijn deze plannen niet bewaard. De dispositie werd niet gewijzigd, aangezien deze vóór de demontage in 1972 nog hetzelfde was als bij de oplevering. Het werk werd in de zomer van 1915 gedaan.

1915 30 oct. Vlaardingen afgeleverd f 671,60¹⁶⁷⁰

Hierna was het orgel nog tot 1928 bij Smits in onderhoud. In het voor- en najaar, meestal in mei en december voerde Frans Smits (III) de stembeurten uit.

Daarna nam de firma Vermeulen uit Alkmaar het onderhoud over, welke ook een windmachine plaatste.¹⁶⁷¹

Op 30 februari 1946 vierde Arnold Vranken zijn 30-jarig jubileum als organist van de St.-Johannes de Doperkerk in Vlaardingen. Bij die gelegenheid bood het zangkoor hem een gedenkbord aan, waarop het orgel gedeeltelijk is afgebeeld.¹⁶⁷²

Vlaardingen, St.-Johannes de Doperkerk. Foto vóór de afbraak van het orgel, met de organisten Arnold en Jaap Vranken. (Foto uit de album van de familie J.A.J. Vranken, Vlaardingen).

Door een dijkverzakking werd de kerk ernstig beschadigd. Het kerkbestuur besloot een nieuw kerkgebouw te plaatsen. De orgelmaker P.C. Bik uit Leiden (Oude singel 24.) plaatste het orgel over. Daarbij werd de dispositie gewijzigd en het oude neogotische front vervangen door een eenvoudige kas. Op 30 maart 1979 vond de ingebruikname plaats.

Het lag in de bedoeling het orgel te plaatsen in de R.K. Meerburgkerk te Zoeterwoude, waar het enige tijd heeft gelegen. Vanwege de hoge kosten, alleen al voor de aankoop van het pijpwerk en enkele vertimmerde laden vroeg het bisdom € 35.000,- , besloot het kerkbestuur de opbouw niet door te laten gaan. Het orgel bevindt nu zich in de opslag van de orgelmakerij van Elbertse te Soest.

VLIERDEN, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

In 1798 namen de katholieken hun kerk, die in 1648 door de protestanten was afgenomen, weer in bezit. Omdat *die voor het gebruik veel te klein was, bouwden zij in 1846 eene fraaije kerk onder de bescherming van den H. Willibrordus ter plaatse, waar de schuurkerk gestaan had.*¹⁶⁷³

In deze kerk, die zonder architect was opgericht, plaatste Frans Smits (II) in 1884 een nieuw orgel:

1884 1 febr. Vlierden, een nieuw orgel ontvangen met kast f. 3057,00.¹⁶⁷⁴

In het archief van Smits is een kopie bewaard gebleven van de door hem opgestuurde offerte. In deze offerte, veel bedragen werden door Smits gewijzigd, gaf hij twee mogelijkheden, met daarbij enige toevoegingen.¹⁶⁷⁵

Harrie Smits noteerde in 1942 de dispositie,¹⁶⁷⁶

¹⁶⁶⁹ PA., Notulenboek van de kerkbestuursvergaderingen. Inv. nr. 75.

¹⁶⁷⁰ SA., H7.

¹⁶⁷¹ PA., Notulenboek, inv. nr. 76.

¹⁶⁷² De gegevens over de familie Vranken kreeg ik via Johan Zoutendijk, waarvoor mijn dank.

¹⁶⁷³ Schutjes, V, p. 825

¹⁶⁷⁴ SA., H7.

¹⁶⁷⁵ SA., B4N1ab.

¹⁶⁷⁶ SA., B67.

Na de ingebruikname voerde Smits regelmatig de stem- en onderhoudsbeurten uit. Er is een opvallende post:

1912 22 nov. Vlierden 14 dagen 3 man
5 dagen 1 man schoonmaken 219,50¹⁶⁷⁷

Voor het laatst bezocht Frans Smits (III) vlak voor zijn dood het orgel:

1928 11-15 maart Stiphout- Vlierden (22,-).¹⁶⁷⁸

In de week van 1 maart werkte hij dus in Stiphout en in Vlierden en gaf fl. 22,- aan onkosten uit. Een vergoeding van deze kosten als ook het arbeidsloon is in het rekeningboek niet vermeld.

Onder leiding van de architect H. Frankefort uit Uden werd in 1933 de kerk met twee traveeën vergroot. De firma *Gebrs Vermeulen* Weert, die, evenals veel orgels van Smits, na de dood van Frans Smits (III), ook dit orgel in onderhoud had gekregen, werd gevraagd een plan in te dienen om het orgel om te bouwen en te herplaatsen in de verlengde kerk.¹⁶⁷⁹ Waarschijnlijk was er geen geld genoeg om dit plan uit te voeren.

In het memoriale schreef pastoor C. Peters hierover:

*Pastoor Bruysten (pastoor in Vlierden van 20 Maart 1844 tot 29 Mei 1886) bouwde in 1846 de tegenwoordige kerk. In het jaar 1879 werd daarin het orgel aangebracht, geleverd door de Firma Gradussen te Winssen, een geschenk van de familie Maurissens. Dit orgel werd bij de vergroting van de kerk eruit genomen en is in 1933 door C. Peters op diens kosten (twee duizend gulden) weder er in geplaatst. Op zondag 23 Juli werd het weer voor het eerst bespeeld.*¹⁶⁸⁰

Dat pastoor Peters veronderstelde dat Gradussen het orgel had gemaakt is misschien het gevolg van het feit dat Gradussen in de naburige dorpen, Bakel en Milheeze een orgel had geleverd. Het orgel van Smits in de Willibrorduskerk van het vlakbij gelegen dorp Deurne werd in die tijd nog toegeschreven aan een Belgische orgelmaker.

In 1956 voorzag men, onder leiding van de architect J. Deltrap de door oorlogshandelingen beschadigde kerk van een nieuwe voorgevel. In 1960 herstelde Verschueren het orgel.¹⁶⁸¹

In 2006 nam Verschueren het orgel nogmaals onder handen. Deze voerde een grondige schoonmaakbeurt uit, herstelde de mechaniek en behandelde een aantal pijpen die door loodcorrosie waren aangetast. Ook bleek, vooral in de bovenkas houtwormbestrijding noodzakelijk.

VOLKEL, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

In 1854 plaatste Van Nistelrooy een nieuw orgel in Volkel.¹⁶⁸² Gedurende tien jaar, 1911-1921, had F.C.J. Smits (III) dit instrument in onderhoud en verrichtte Henri Smits een reparatie:

1919 14 mei Volkel ½ d [dag] Henri mechaniek Trompet f. 5,-.¹⁶⁸³

VUGHT, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus.

Volgens Broekhuizen leverde Graindorge in 1825 voor de *r. cath. gemeente* een nieuw orgel.¹⁶⁸⁴ In 1827 waren er te Vught twee parochies, Sint Lambertus en Sint Pieter. Deze werden in 1829 samengevoegd onder de naam van Sint Petrus.¹⁶⁸⁵ Het orgel van Graindorge kreeg een plaats in de St.-Petruskerk. Klaas Smits bracht het, na restauratie, in 1829 over¹⁶⁸⁶ en Frans Smits (I) werkte aan dit orgel in.¹⁶⁸⁷

¹⁶⁷⁷ SA., H7.

¹⁶⁷⁸ SA., H8.

¹⁶⁷⁹ GA., Weert, Vermeulenarchief.

¹⁶⁸⁰ PA.

¹⁶⁸¹ Bijzonderheden zijn gepubliceerd in de Orgelencyclopedie. Deel XI, p. 189.

¹⁶⁸² Van Kuilenburg, p. 133.

¹⁶⁸³ SA., H7.

¹⁶⁸⁴ Broekhuizen, V 35, c890.

¹⁶⁸⁵ BA., 's-Hertogenbosch.

¹⁶⁸⁶ SA., B67.

¹⁶⁸⁷ SA., Bg2.

Vollebregt vergrootte in 1850 dit instrument en in 1884 werd het overgebracht naar de nieuwe kerk, ontworpen door de architect Ch. Weber.¹⁶⁸⁸ In de periode van 1911 tot 1925 voerden de gebroeders Henri en Frans (III) Smits de onderhouds- en stembeurten uit. In 1917 en 1918 restaureerden zij de balgen.¹⁶⁸⁹

WAALWIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Jan de Doper

In de waterstaatskerk, gebouwd in 1829, plaatsten de gebroeders Franssen een tweedehands orgel, afkomstig uit Aldebiezen (B.).¹⁶⁹⁰ In 1847 werkte J. Vollebregt aan dit instrument.¹⁶⁹¹ In 1877 maakte Pierre Schijven uit Brussel, een nieuw orgel met gebruikmaking van de oude kas en veel oud pijpwerk. In 1899 volgde een grote reparatie door F.C. Smits (II): *1899 17 oktober reparatie ontv. fl. 605,00.*¹⁶⁹² Daarna had Smits dit orgel in onderhoud tot en met 1922. Jaarlijks werkten de Smitsen tweemaal, vaak ook drie, in Waalwijk. Er is ook een post in het rekeningboek met gedetailleerde informatie over de werkzaamheden.¹⁶⁹³

Van de registers Prestant 8, Flûte Harm. 8 D, Flûte 4, Gamba 8 en Salicionaal 8 noteerde Smits de mensuren. Het pijpwerk opmeten deed Smits als er registers vervangen moesten worden, gewoonlijk omdat ze waren aangetast door grauwtinvorming. Bovendien noteerde hij bij de Salicionaal 8: *De mond van de c 4 voet waarschijnlijk te hoog, omdat de pijpen vast tegen elkaar staan.*¹⁶⁹⁴

De laatste notitie betreffende Waalwijk staat op 30 december 1922: *Waalwijk 475,- (19-12-'23)*. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze post betrekking heeft op de demontage van het orgel, omdat in 1922 de Waterstaatskerk werd afgebroken en daarna vervangen door een nieuw kerkgebouw, naar een ontwerp van architect H.W. van der Valk.

In een brief d. d. 26 november 1930 vraagt H.W.J. Smits per brief aan Petrus de Bree naar de voortgang van de plannen.¹⁶⁹⁵ I

In 1932 plaatste Anton Pels een nieuw orgel met gebruikmaking van oude registers.

In een brief van 27 september 1935 vroeg frater Getulius uit St.-Michielsgestel aan H.W.J. Smits onder meer: *Onlangs hoorde ik per radio een misuitzending van uit de grote kerk te Waalwijk. Het orgel vond ik verschrikkelijk; zelden zo iets lelijks gehoord. Wie heeft 'm dat geleverd?*¹⁶⁹⁶ Henri Smits, na een volgende radio-uitzending, beantwoordde de vraag uitvoerig.¹⁶⁹⁷

¹⁶⁸⁸ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Vught St. Petrus.

¹⁶⁸⁹ SA., H7.

¹⁶⁹⁰ SA., H176a.

¹⁶⁹¹ Broekhuysen, W 29, c924.

¹⁶⁹² SA., H7.

¹⁶⁹³ ibid.

¹⁶⁹⁴ Orgelarchief T. den Toom, Hilversum.

¹⁶⁹⁵ SA., H92, d. d. 3 december 1930.

¹⁶⁹⁶ SA., H195b.

¹⁶⁹⁷ SA., H176a.

WAGENINGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes De Doper.

Op 25 augustus 1858 zond Frans Smits (I) vier aanbiedingen naar Wageningen. Drie offertes in verschillende prijsklassen voor een nieuw orgel en een voor de restauratie en uitbreiding van het oude orgel. Dit oude orgel was een geschenk van de zusters Franciscanessen van het St.-Elisabethsconvent uit Huissen. Jan Morlet, orgelmaker en organist te Arnhem ¹⁶⁹⁸ plaatste in 1691 het koororgel aan de evangeliezijde uit de St.-Bavokerk te Haarlem over naar Huissen. Dit instrument uit 1594 deed tot 1712 dienst in Huissen in welk jaar het door een nieuw instrument werd vervangen. In 1812, tijdens de bezetting der Fransen werden de zusters geboden het klooster op te heffen. ¹⁶⁹⁹ Het instrument uit 1712 verhuisde naar Wageningen. ¹⁷⁰⁰

De meest uitgebreide offerte van Smits betrof een orgel met twee manualen en een vrij pedaal. ¹⁷⁰¹

In deze opgave zijn ook mensuurnummers en het pijpmateriaal vermeld. De tongwerken van het Manuaal en van het Pedaal zouden van zink worden gemaakt. Het totaalbedrag van f. 4515,- was zonder de kosten voor de kas. De tweede en de derde offerte zijn, met een kleinere dispositie, afgeleid van de eerste. De kopie van de opgave van de kosten voor de restauratie van het oude orgel geeft informatie over enige bijzonderheden. ¹⁷⁰²

In het notulenboek van de vergaderingen van het kerkbestuur van Wageningen staat op 20 maart 1865: *het geheele werk met inbegrip van kast aan den heer Gradussen ten Winsen opgedragen is voor de som van vijf duizend vijf en zeventig guldens.* ¹⁷⁰³

Het oude orgel uit Huissen verkocht men aan de R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus te Herveld. ¹⁷⁰⁴

In 1925 bracht de firma P. Valckx en Van Kouteren het orgel van Gradussen over naar de nieuwe kerk. Om het westraam vrij te laten werd het instrument gesplitst en in twee kassen opgesteld. Doordat in 1945 de Duitsers de toren opblezen werd dit instrument verwoest. In 1951 bracht de firma Pels het oude en omgebouwde orgel uit de Hippolytuskerk van Delft naar Wageningen over, daarvan kregen enkele registers een plaats in het nieuwe orgel van Verschueren in 1972.

WAMEL, R.K. Parochiekerk van Sint Victor en Gezellen.

De aanzienlijke parochiekerk den H. Victor toegewijd, [...] was vroegtijdig bij het kapittel van Xanten ingelijfd. ¹⁷⁰⁵

De kerk en alle kerkelijke goederen werden door de protestanten geroofd en in 1609 werd de katholieke godsdienst streng verboden. In de achttiende eeuw bouwden de katholieken een kerkschuur, dat oogluikend door de protestanten werd toegestaan. In 1828 werd deze kerkschuur door een nieuwe kerk, in de zo genoemde waterstaatsstijl, vervangen. Volgens een opgave van Broekhuizen bezat deze kerk een oud en gebrekkig kabinet orgel. ¹⁷⁰⁶

Op verzoek van het kerkbestuur diende Frans Smits (I) op 18 juni 1850 een offerte in. ¹⁷⁰⁷ In opzet enigszins vergelijkbaar met het orgel van Aarle-Rixtel (1854). drie manualen, waarvan twee op een lade. Maar met een opmerkelijke pedaaldispositie: slechts twee registers, een tongwerk 16 voet en een 8 voet, beide zonder bekers. Ook de Harmonica 8 vt. bas en discant van het Echowerk zou zonder bekers geplaatst worden. Plaatsgebrek zal wel de oorzaak geweest zijn. Na enige maanden ontving Smits antwoord van de pastoor met een tegenvoorstel. ¹⁷⁰⁸

¹⁶⁹⁸ Vergelijk M. A. Vente, *Die Brabanter Orgel*, (Amsterdam, 1963, 51).

¹⁶⁹⁹ J.H.F. Zweers, 'Het Tweede orgel van het St.-Elisabethsconvent.' In *Mededelingen van de Historische Kring Huissen*, jrg. 31, (2006. 142-145).

¹⁷⁰⁰ Broekhuizen, W 23.

¹⁷⁰¹ SA., H3.

¹⁷⁰² SA., H3, p. 4.

¹⁷⁰³ Steenberghe, A.G., *Muziek en kerk in Wageningen*, (Wageningen, z. j.)

¹⁷⁰⁴ J.H.F. Zweers, op. cit.

¹⁷⁰⁵ Schutjes, V, p. 886.

¹⁷⁰⁶ Broekhuizen, W 62, c946.

¹⁷⁰⁷ SA., H3, p. 5.

¹⁷⁰⁸ SA., B4P2.

Frans Smits heeft daarop geen actie meer ondernomen. Waarschijnlijk vond hij de prijsverschillen te groot om een concurrentie aan te gaan. In het parochie- en bisschoppelijk archief zijn geen gegevens.

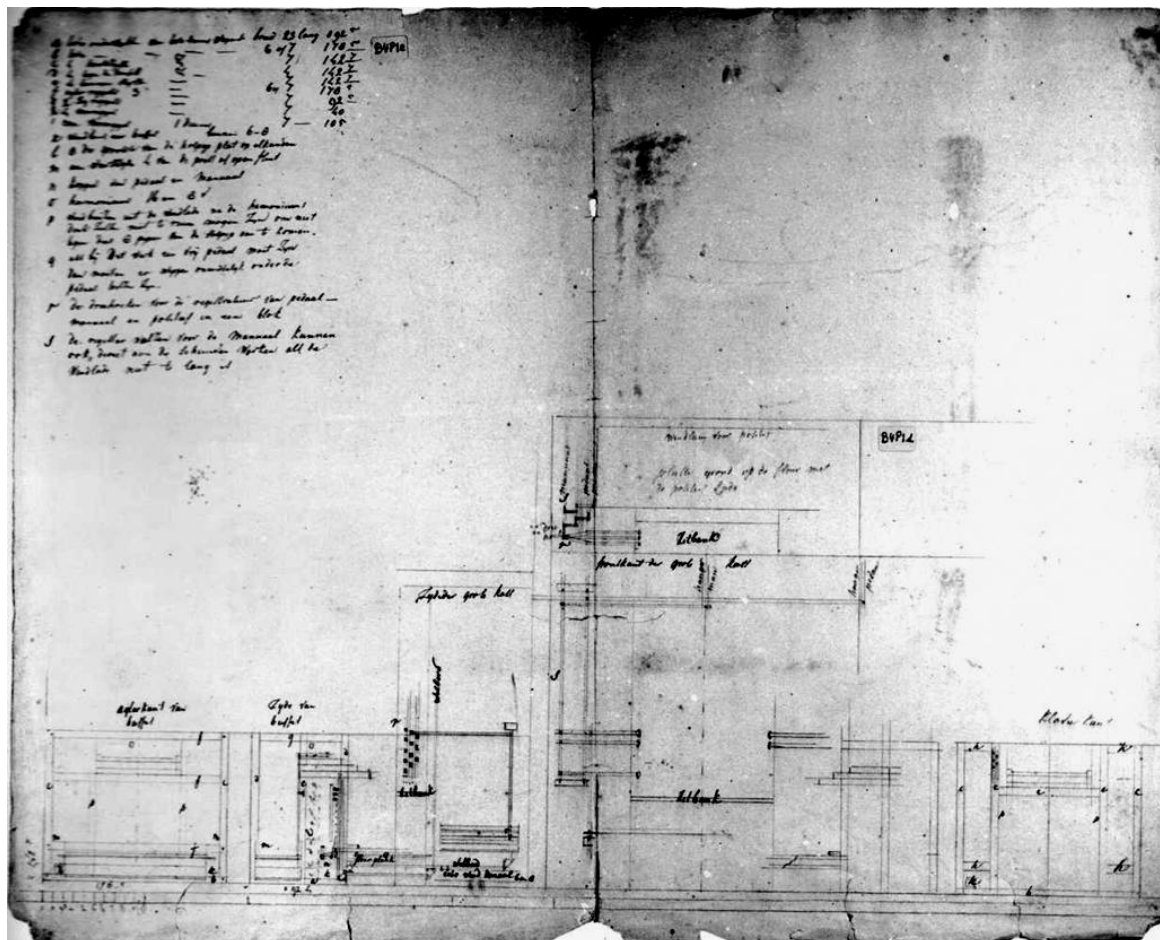
Onder leiding van de architect C. van Dijk uit Mill realiseerde men in 1882 een nieuw kerkgebouw.

In 1910 vroeg het kerkbestuur aan Smits het orgel in orde te komen maken.

1910 11 mei Wamel 3 dagen 25,00¹⁷⁰⁹

Daarna had Smits het orgel tot en met 1927 in onderhoud. De jaarlijkse beurten voerde hij uit tegen gemiddeld 10 gulden per beurt.

De kerk en het orgel werden in 1944 verwoest.

Wamel, St.-Victor en Gezellenkerk. Tekening van het buffet en de tractuur. Potlood, 452x574 mm. (SA., B4P1cd).

WANROIJ, R.K. Parochiekerk van Sint Cornelius.

Na de zogenoemde Vrede van Munster namen enkele protestanten de parochiekerk van Wanroij in bezit.

*Van de kerk beroofd bouwden de katholieken bij oogluiking een nietig bedehuis met pastoorswoning ter plaatse, waar de herder nog woont. Dit kerkgebouw was te klein en tevens bouwvallig geworden, waarom de kerkmeesters Andries Spanjaerts en Reijn Jans Reijnen in 1766, bij verzoek, van de Hoogm. heeren verlof bekwamen de kerkschuur te mogen vergrooten, echter onder allerlei kleingeestige bepalingen wegens den bouw. In 1795 keerde de oude kerk tot de katholieken terug, die in 1800 aanzienlijk vergroot werd met de zijmuren uit te zetten, [...]*¹⁷¹⁰

¹⁷⁰⁹ SA., H7.

¹⁷¹⁰ Schutjes, V, p. 896.

Er zijn hierbij geen gegevens over een orgel. In 1818 kwam de parochie in het bezit van een orgel. Het was afkomstig uit de parochiekerk van Tiel, waar in dat jaar J.D. Nolting en zijn zoon een nieuw orgel leverden. Klaas Smits, wellicht geholpen door zijn jongere broer Frans (I), die toen nog wasbleker was, bracht het oude orgel van Tiel over naar Wanroij. Daarbij is door Klaas het orgel gerestaureerd en de dispositie gewijzigd. Het kerkbestuur betaalde daarvoor 500 gulden.¹⁷¹¹ Broekhuizen geeft de dispositie.¹⁷¹²

De rekeningenboeken vermelden onderhoudsbeurten door Frans Smits (I) in de periode 1831 tot en met 1840.¹⁷¹³

Klaas overleed op 19 oktober 1831. Het is niet bekend of hij twee maanden voor zijn dood nog in Wanroij was.

Onder het pastoraat van Wilhelm Wijnackers, de tweelingbroer van Jacobus Wijnackers, die pastoor te Beugen was, vergrootte Frans Smits (I) het orgel. In 1852 plaatste hij een zelfstandig pedaal in een gedeeltelijk vernieuwde kas, en het jaar daarop voegde Smits (I) in de bovenkas het nieuwe Hoofdwerk toe.¹⁷¹⁴ Een tekening van de kas is bewaard gebleven.¹⁷¹⁵

In 1857 vernieuwde Smits de blaasbalg en plaatste hij de Dulciaan 16 voet op het pedaal en een Harmonica 8 voet op het Positief te samen voor 420 gulden.¹⁷¹⁶

Het orgel bleef bij Smits in onderhoud. In het rekeningboek van Smits zijn er twee opvallende posten:

1880	30 april	22 dagen geplaatst Bourdon 16 voet en prestant 4 ped en stemmen	442,90
1902	7 augustus	klavieren, blaasbalk, pedaal reparatie, voix celeste en schoonmaken, ont.	505,00 ¹⁷¹⁷

Als laatste werkte F.C. J. Smits (III) in 1907:

1907	25 juli	Wanrooi 2 dagen ont.	15,00
------	---------	----------------------	-------

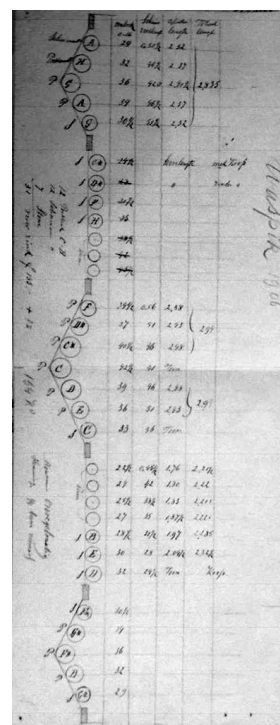
¹⁷¹⁸

Bij de bouw van de nieuwe kerk in 1909, onder leiding van de architect C. Franssen, was geen rekening gehouden met het orgel. Het was te groot voor de beschikbare ruimte op het zangkoor. Het kerkbestuur verkocht het orgel aan de orgelbouwer J.H. Giesen te Goes. De firma Pels leverde een nieuw orgel, dat in 1974 op een publieke veiling, pijp voor pijp, werd verkocht.¹⁷¹⁹ De firma Vermeulen plaatste het orgel, dat zij in 1957 gemaakt hadden voor de kapel van de paters van het Heilig Sacrament (Societas Sanctissimi Sacramenti) te Stevensbeek over naar Wanroij.

WASPIK, R.K. Parochiekerk van Sint Bartholomeus.

In 1841 kon de nieuwe, zo genoemde waterstaatskerk, gebouwd onder de leiding van architect E. de Kruiff, in gebruik worden genomen.¹⁷²⁰ F.C. Smits (I) bracht het door Van Hirtum in 1784 gebouwde orgel naar de nieuwe kerk over.¹⁷²¹

Waspik, St.-Bartholomeuskerk. mensuren van de frontpijpen van het orgel van Loret. Opgemeten door F.C. Smits (II), 1905. (Archief T. den Toom, Hilversum).

¹⁷¹¹ PA., Memoriale.

¹⁷¹² Broekhuizen, W 79.

¹⁷¹³ SA., Bg6.

¹⁷¹⁴ PA., Memoriale.

¹⁷¹⁵ SA., B4Q1.

¹⁷¹⁶ SA., B67.

¹⁷¹⁷ SA., H7.

¹⁷¹⁸ Ibid.

¹⁷¹⁹ Bisdomblad, 's-Hertogenbosch, 21 juni 1974.

¹⁷²⁰ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Waspik.

¹⁷²¹ SA., Bg2.

De orgelmaker F. B. Loret plaatste in 1857 een nieuw orgel. In het begin van de 20^e eeuw was dit instrument in verval geraakt. Het kerkbestuur verzocht Smits het orgel te restaureren. In 1905 en 1906 werkte Smits meerdere malen aan het orgel.

Maar klaarblijkelijk waren de frontpijpen niet meer te handhaven.

Smits noteerde de mensuren van de frontpijpen en vermeldde in het rekeningboek het maken van een nieuw front.¹⁷²²

H.W.J. Smits schreef hier later over:

Het front Waspik (Loret) werd in 1907 door ons vervangen met zink, niet wegens pest, maar wegens toonloosheid, pijpen van bijzonder maaksel, - en onverstandig voor grote pijpen - een mislukt experiment van Loret (stelsel nog aanwezig Udenhout, Gamba af klein c) het metaal was gedeeltelijk 'n kleine 40% met bladtin, gedeeltelijk hardlood met een vliesje tin gedoubleerd 'n heel bijzondere editie, gezichtsbedriegelijk en misschien nog te zien in Goirle de gedekten en ook het front. Dit messing zink kan torschen – U bekend; maar lood is ook niet overal safe. ” Hierna berichtte hij over gevallen van grauwtinvorming.¹⁷²³

Daarna was F. C. J. Smits (III) elk jaar in Waspik voor het stemmen en onderhoud, voor het laatste 1927.¹⁷²⁴

WEURT, R.K. Parochiekerk van Sint Andreas.

In 1797 kregen de Katholieken hun kerkgebouw, dat in 1607 door de protestanten was genaast, weer terug. Nadat tot 1801 een pater kapucijn en een pater dominicaan de parochie hadden bediend werd in 1801 de kruisheer Gerardus Hermans tot pastoor benoemd. Hij was afkomstig van het klooster der kruisheren te Venlo, dat verbonden was aan de Sint-Nicolaaskerk. Bij de bezetting van Venlo door het leger van Napoleon, werden de paters op 12 augustus 1796 door de Fransen uit hun klooster verdreven. Pater Hermans vond zijn toevlucht in de pastorie van Leuth bij Nettetal.¹⁷²⁵

*De verkoop van kerkgewaden en meubelen begon op 6 maart [1797] op het stadhuis [van Venlo]. Door één stuiver hoger te bieden dan de schatting kocht de procurator Hermans de altaren, preekstoel, orgelkast en andere meubelen der Klaaskerk voor 112 Kleefse gulden terug.*¹⁷²⁶

Schutjes schreef: [...] na verjaging uit het klooster te Venlo den 12 augustus 1796, aanvaardde hij [G. Hermans] in 1798 het rectoraat der Latijnse school te Grave, welke betrekking hij in 1801 verwisselde met de pastorij van Weurt.¹⁷²⁷

Op de C-pijp van de Holpijp 8 voet van het orgel van Weurt staat de inscriptie: *Eerwaarden Heer Mijnheer G. Hermans, Pastoor tot Weurt fondeert 1804*. Op dezelfde pijp, evenals op de C-pijp van het register Flautabek 4 voet staat : *A. F. G. Heyneman, 1777*[6]. Door deze gegevens ontstond de misvatting dat het orgel te Weurt het oude orgel van de Klaaskerk te Venlo zou kunnen zijn, maar het orgel, dat de kruisheer Hermans op de veiling te Venlo terugkocht, kreeg later een plaats in de parochiekerk te Walbeck.¹⁷²⁸ Het is nog niet bekend welk Heyneman-orgel, pastoor Hermans voor de parochiekerk van Weurt heeft kunnen bemachtigen. Het zou interessant zijn na te gaan of pastoor Hermans nog andere stukken (altaar, preekstoel etc.), misschien wel afkomstig uit het Kruisherenklooster van Venlo aan de kerk van Weurt heeft geschonken.¹⁷²⁹

¹⁷²² SA., H7.

¹⁷²³ Gedeelte van het concept van een brief aan Petrus de Bree, kapelaan en rector cantus van de St.-Jan in 's-Hertogenbosch, 6 februari, 1933. Zie ook Arnhem, Insula Dei. SA., H170b.

¹⁷²⁴ Meer gegevens over het orgel van Waspik: Orgelencyclopedie VII, pag. 349.

¹⁷²⁵ R. Janssen, *Tussen restauratie, herstichting en transformatie: de Orde van het Heilig Kruis, 1840-1927*. Proefschrift Universiteit van Gent, 1996/1997, p. 488.

¹⁷²⁶ L. Heere, 'Het Kruisherenklooster te Venlo 1643-1836'. In *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg*. 94/95, p. 265. 1958/1959. Graag betuig ik mijn dank aan de archivaris van het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in het klooster der Kruisheren te Sint-Agatha, Otto S. Lankhorst, die voor mij de literatuur bijeenbracht

¹⁷²⁷ Schutjes, deel I, p. 233.

¹⁷²⁸ Mededeling van Rogér van Dijk, waarvoor mijn dank.

¹⁷²⁹ G. Hermans was daarna van 1805-1813 pastoor te Overasselt. Van 1813-1824 landdeken en vicaris-generaal van het district Nijmegen en van 1824-1839 pastoor te Grave. Na zijn terugtreden als pastoor van Grave was hij tot aan zijn dood Commissaris-Generaal van de orde der Kruisheren.

Nadat in 1837 het kerkgebouw in Weurt aanmerkelijk was vergroot ontstond de behoefte ook het orgel uit te breiden, om het voor de grotere ruimte meer geschikt te maken. Pastoor Antoon van den Bosch gaf daartoe de orgelmaker A. Kuerten de opdracht.¹⁷³⁰

Broekhuizen geeft de dispositie.¹⁷³¹

Na een tweede vergroting van het kerkgebouw in 1858 nam Gradussen het onderhoud over. Hij plaatste nieuwe balgen:

*Het kerkbestuur der R. C. Gemeente te Weurt debet. Wegens het maken en plaatsen van twee nieuwe blaasbalgen bij het orgel aldaar, tezamen f 136,-. Voldaan G. Gradussen.*¹⁷³²

Onder leiding van de architect C. Franssen bouwde men in de jaren 1895-1898 een nieuwe kerk. Zoals gewoonlijk was ook hier weer het orgel het slot van de rekening. Geld om het orgel, dat was opgeslagen, te herstellen was er niet. Het zangkoor moest zich tevreden stellen met een harmonium. In 1913 kreeg Smits de opdracht het orgel te herstellen en te herplaatsen.

1913 31 oct. Weurt f 600,-¹⁷³³

In het memoriale staat hierover:

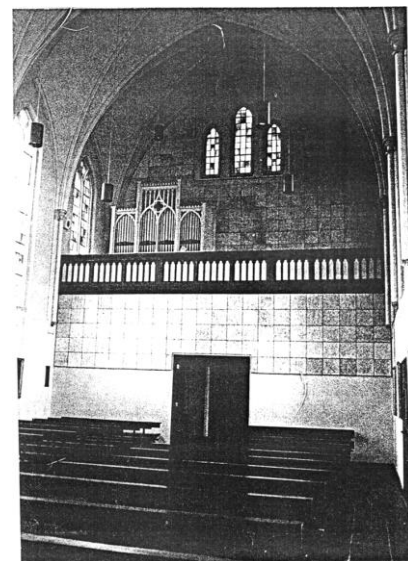
*Naar aanleiding dat het harmonium begon te verslijten, is op verlangen vooral van de koristen, die de helft der onkosten, f 300,- uit eigen bijdrage en uit een gehouden collecte, hebben betaald, het oude orgel van den zolder gehaald en door Gebr. Smits te Reek bij Grave hersteld en in de kerk geplaatst, voor de som, zooals zij hadden aangenomen, van f 600,-. Wij zijn over hun werk zeer tevreden, maar zij hebben er, naar hun zeggen, te weinig voor gehad, niets aan verdiend.*¹⁷³⁴

F.C. Smits (III) had het orgel tot aan zijn dood in onderhoud.

WIJBOSCH, Kapel van het klooster St.-Barbara, Zusters van Liefde van Schijndel.

De zusters van Schijndel stichtten in 1894 een klooster met verpleeghuis te Wijbosch. Smits plaatste daarin een orgel: *De firma die het oorspronkelijk gebouwd heeft, woont in de Reek, prima mensen.*¹⁷³⁵ Het was een geschenk van de rector: *het oude [Sint-Barbaraklooster in] Wijbosch kreeg van Rector Schellen een orgel dat hem fl 2600,- kostte.*¹⁷³⁶ In het archief van Smits zijn daarover geen gegevens. Van 1919 tot 1926 voerde Frans Smits (III) de jaarlijkse stembeurten uit.¹⁷³⁷ Dat zou erop wijzen dat Smits het instrument, wellicht als een occasion, in 1919 leverde. *Het orgel is naar Woensel overgeplaatst.*¹⁷³⁸

Het is niet bekend door wie en in welk jaar de overplaatsing geschiedde. In ieder geval vóór de verwoesting van het St.-Barbaraklooster door een bombardement op 17 oktober 1944. In 1952 namen de zusters een nieuw gebouwd St.-Barbaraklooster in gebruik.

Wijbosch, kapel van het St.-Barbaraklooster van de Zusters van Liefde van Schijndel. (KA.,Z van Liefde van Schijndel, ondergebracht in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te St.-Agatha).

¹⁷³⁰ De Godsdienstvriend, 59, 1847, 293.

¹⁷³¹ Broekhuizen, W 58.

¹⁷³² PA., Weurt.

¹⁷³³ SA., H7.

¹⁷³⁴ PA., Weurt.

¹⁷³⁵ Brief van Zr. M. Lamberdink, Schijndel aan Zr. Véronique. d. d. 29 oktober 1968. KA. St. Barbaraklooster, Wijbosch. Ondergebracht in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te St. Agatha.

¹⁷³⁶ Ibid.

¹⁷³⁷ SA., H7 & H8.

¹⁷³⁸ Ibid.

WIJBOSCH, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius.

Jan Clercx uit Boxel bracht in 2002 het orgel uit de kapel van het St.-Lidwinagesticht te Schijndel over naar Wijbosch. Dit orgel is in 1899 gemaakt door F.C. Smits (II) voor het Emmanuëlgesticht te Son. (Zie aldaar). Het stond opgesteld op het priesterkoor aan de linker zijde met het front naar de kerkruimte gericht. De organist zat dus met zijn rug naar het altaar. Het orgel is nog geheel origineel. De toonhoogte $a'=440$ Hz. , de winddruk 76 mm.¹⁷³⁹

In 2014 werd de kerk buiten gebruik gesteld. Het orgel van Smits kreeg een plaats in de kapel van het Kruisherenklooster te St.-Agatha.

WIJCHEN, Kapel van het klooster Alverna.

In de periode van 1908 - 1921 had Smits het orgel in onderhoud.¹⁷⁴⁰ In 1930 plaatste de firma Vermeulen uit Weert een nieuw orgel, welk in 1964 werd omgebouwd en voor de afbraak van de kapel verplaatst naar Oslo.

WIJHE, R.K. Parochiekerk van St.-Willibrordus.

Wijhe, oudt 1 klavier aangeh. ped

1866 6 october 3 weken voldaan

27,00.¹⁷⁴¹

Nadere gegevens zijn niet gevonden.

WINSEN, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius van Padua.

De door de protestanten verwaarloosde oude parochiekerk werd in 1834 hersteld¹⁷⁴² en na tien jaar, in 1844 voorzien van een orgel:

*2 klavieren aangeh. Ped. 1844 Winssen.*¹⁷⁴³

Een kopie van de tekening van de kas van F.C. Smits (I) is bewaard gebleven. Daarop zijn alle maten vermeld. Voor het front (horizontaal) zijn dat: stijl 3 duim, zijtoren 14 duim, stijl 3 d, tussenveld 17 d, stijl 3½ d, middentoren 24 d, stijl 3½ d, tussenveld 17 d, stijl 3 d, zijtoren 14 d, stijl 3 d. In totaal dus 105 d, of 8 voet en 9 duim.

In het archief van Smits bevindt zich een dispositie van het orgel te Winssen, volgens een opgave van Henri Smits in ca. 1942.¹⁷⁴⁴

Broekhuizen vermeldt op het manuaal nog een Quint 3 voet en op het positief in plaats van de Fluit 4 vt. bas en discant een Flûte Travers 8 vt. discant, een Flûte Travers 4 vt. bas en een Sifflet 4 vt. discant.¹⁷⁴⁵

De middeleeuwse kerk bleef echter een zorgenkind en in 1860 besloot het kerkbestuur de architect Ch. Weber opdracht te geven een nieuwe kerk te ontwerpen. Dit neogotisch gebouw werd geplaatst tegen de oude toren en in 1863 door mgr. Deppen geconsacreerd. De firma Gradussen bracht het orgel van Smits naar de nieuwe kerk over. Bij deze gelegenheid werd de klaviatuur naar de voorzijde verplaatst.

Na ruim 70 jaar was er wederom behoefte aan een nieuw kerkgebouw. De architecten J. van Buitenen & F. Vervest ontwierpen het. In 1938 vond de ingebruikname plaats. De orgelmaker Nöhren uit Nijmegen plaatste het orgel over. Hij voorzag het front van nieuwe zinken pijpen en verhoogde de toonhoogte naar $a'=440$ Hz. Waarschijnlijk werden bij deze gelegenheid de Klairon 4' van het Manuaal en de Kromhoorn 8' B/D verwijderd.

¹⁷³⁹ Orgelencyclopedie, XV, p. 149.

¹⁷⁴⁰ SA., H7.

¹⁷⁴¹ SA., Bg6

¹⁷⁴² BA., 's-Hertogenbosch.

¹⁷⁴³ SA., Bg6.

¹⁷⁴⁴ SA., B67.

¹⁷⁴⁵ Broekhuizen, W 61, c945.

In juni 1985 vond de heringebruikname plaats van het door de firma Verschueren gerestaureerde orgel. De belangrijkste werkzaamheden waren de restauratie en beschildering van de kas, nieuwe frontpijpen ter vervanging van de zinken pijpen van Nöhren, nieuwe Klairon 4' en een nieuwe Kromhoorn 8' B/D.

Winssen, St.-Antoniuskerk. Klaviatuur vóór de restauratie. (Foto J. Boogaarts, 1964).

WOUDRICHEM, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes Nepomucenus.

In de waterstaatskerk, die in september 1838 werd ingezegend, zou volgens Broekhuizen *H. F. Smits, orgelmaker te Reek een kabinet- of huisorgel* geplaatst hebben.¹⁷⁴⁶ In het archief van Smits komt de naam Woudrichem niet voor. Waarschijnlijk heeft Broekhuizen hier F.C. Smits uit Reek verwisseld met J.C. Schmidt uit Gouda – 's-Hertogenbosch. Deze vergissing komt meer voor in het werk van Broekhuizen.

¹⁷⁴⁶ Broekhuizen W 80, c955.

ZEELAND, Kapel van het klooster Sint-Jacobus Major, zusters Franciscanessen van Veghel.

*In Febr. 1902 is de Wed^e Coenen kostjuffrouw alhier onze kapel verrijkt met een prachtig harmonium [...]*¹⁷⁴⁷.

Daaraan verrichtte F.C. Smits (III) enkele herstellingen.¹⁷⁴⁸

ZEELAND, R.K. Parochiekerk van Sint Jacobus de Meerdere (Major).

Over het oude orgel in de parochiekerk van de H. Jacobus de Meerdere te Zeeland zijn slechts zeer weinig gegevens voorhanden. Het dorp Zeeland behoorde tot het land van Megen en Ravenstein en als zodanig ressorteerde de parochie vóór het herstel der Nederlandse bisdommen onder het bisdom Luik. In het parochie-archief zelf is geen aanwijzing te vinden over het oude orgel. Ook het bisschoppelijk archief in 's-Hertogenbosch geeft geen uitsluitsel. Enkele algemene parochiële historische data zijn te vinden bij Coppens¹⁷⁴⁹ en Schutjes¹⁷⁵⁰, maar ook zij geven te weinig informatie over de oude kerk en helemaal niet over het orgel.

De vroegste vermelding van een orgel in de kerk van Zeeland is te vinden in het Smits-archief:

1837, 10 November, *Het orgel schoongemaakt en gestemt,*
*3½ dag met twee man a. f 4,- voldaan, f 14,00.*¹⁷⁵¹
1848 *nieuwe Trompet i. p. v. oude.*¹⁷⁵²

In het laatste rekeningboek van F.C. Smits (I) komen nog enkele posten voor.¹⁷⁵³

Een post uit 1872 heeft betrekking op het door Smits overplaatsen van het oude orgel naar de nieuwe kerk. Deze nieuwe kerk, tijdens het pastoraat van Pr. van Dijk en onder leiding van de architect C. van Dijk in 1870 begonnen, werd in 1872 ingewijd. C. van Dijk was een leerling van P.J.H. Cuypers¹⁷⁵⁴ en waarschijnlijk tijdens de bouw van de Zeelandse kerk woonachtig te Mill. De grote driebeukige kerk werd pal achter - dat wil zeggen ten westen van - de oude kerk opgetrokken. De oude kerk brak men in november en december 1872 af. Het kleine oude orgel, slechts een klavier en aangehangen pedaal, was eigenlijk te beperkt om in de nieuwe kerk te kunnen functioneren. Toch heeft dit instrument zeker nog tot 1886 dienst gedaan, maar zeer waarschijnlijk functioneerde het nog tot 1894.

Na de dood van zijn vader nam F.C. Smits (II) nam het onderhoud van dit orgel op zich.¹⁷⁵⁵

Op 7 augustus 1893 besloot het kerkbestuur: *Den Heer Fr. Smits te Reek te vragen een plan en eene begrooting van een nieuw orgel. Verder eene tekening en begrooting van de orgelkast, alsmede van eene ballustrade voor 't koor te verzoeken van den Heer H. v. d. Geld, beeldhouwer te S. Bosch.*¹⁷⁵⁶

Op 16 maart 1894 diende Smits een plan in bij het kerkbestuur voor een orgel met twee manualen, vrij pedaal, met een vrijstaande speeltafel en 26 sprekende registers. Van dit plan zijn in het Smits-archief twee kopieën bewaard gebleven. Een meer gedetailleerd, voor de orgelmaker zelf, en het andere iets meer geaccentueerd ter presentatie aan het kerkbestuur.¹⁷⁵⁷

¹⁷⁴⁷ KA., inv. nr. 648 St. Agatha AR/Z072.

¹⁷⁴⁸ SA., H7.

¹⁷⁴⁹ Coppens, IV, p. 137 e. v.

¹⁷⁵⁰ Schutjes, V, p. 993 e. v.

¹⁷⁵¹ S. A., Bg 2.

¹⁷⁵² SA., B67.

¹⁷⁵³ SA., Bg 6.

¹⁷⁵⁴ Rosenberg, p. 95.

¹⁷⁵⁵ SA., H 7.

¹⁷⁵⁶ PA., Zeeland: Notulenboek van de kerkbestuursvergaderingen, 1893.

¹⁷⁵⁷ SA., B4U9 & B4U10.

In totaal zijn er dertien verschillende dispositie-ontwerpen voor het orgel van Zeeland in het Smits-archief. Alhoewel er slechts twee gedateerd zijn, is de volgorde toch duidelijk vast te stellen en een reconstructie te maken van het verloop der besprekingen. Het is boeiend te zien, hoe Smits binnen de hem gestelde financiële grenzen poogde te voldoen aan de verlangens van het kerkbestuur en tevens poogde zijn conceptie zoveel mogelijk tot verwezenlijking te brengen. Helaas kreeg Smits niet de kans het hierboven vermelde plan met een octaafkoppel op het pedaal uit te voeren. Dit zou een unieke situatie geweest zijn. Zulk een octaafkoppel op het pedaal is veel zinvoller dan de later toegepaste superoctaafkoppels op het manuaal, omdat op het pedaal bijna altijd eenstemmig wordt gespeeld en er daardoor een reële verdubbeling van het aantal stemmen ontstaat. In het Smits-archief is geen beschrijving of werktekening van deze constructie aanwezig. Uit het voorstel van Smits kan men concluderen, dat hij het orgel eigenlijk met een wat groter aantal pedaalregisters wenste, dan de vier registers, die hij als dispositie had opgegeven. Hoe dan ook, na dit eerste plan verzocht het kerkbestuur aan Smits om een drie-klaviers instrument te ontwerpen binnen hetzelfde financiële kader (het eerste plan was begroot omtrent 7500 gulden), maar mogelijk ook met 26 sprekende registers. Hierop diende Smits een nieuw voorstel in.¹⁷⁵⁸

Dit voorstel werd door Smits zeer scherp gecalculeerd, maar desondanks toch begroot op f 7. 900,-. Daarop verzocht het kerkbestuur aan Smits het plan te vereenvoudigen om daardoor de kosten te kunnen drukken. Smits stelde het kerkbestuur voor om de vrije speeltafel te laten vervallen en de drie klavieren met een Hoofdwerklade en een combinatielade voor Positief en Echo te wijzigen in twee klavieren met drie windladen. Het kerkbestuur ging met dit voorstel accoord.¹⁷⁵⁹

De gegevens uit het Smits-archief stemmen niet geheel overeen met de gegevens uit het notulenboek van de kerkbestuursvergaderingen te Zeeland. Dat wil zeggen, dat betreffende de vergadering van 27 november 1893 staat genotuleerd:

*... Ofschoon in den beginne besloten was het orgel zo te laten inrichten, dat het bespeeld zou worden op een alleenstaand buffet, werd thans bepaald dat het orgel zou geplaatst worden in den toren en het front der orgelkast onder den boog. Na een tamelijk lange zitting met vele digressiones historyae werd de vergadering door den Voorzitter gesloten. J. J. Aarts. Voorzitter.*¹⁷⁶⁰

Dit, terwijl Frans Smits eerst in maart 1894 het plan indiende met een vrijstaande speeltafel. Ook het memoriale schijnt wat de datering betreft, waarschijnlijk vanwege *digressiones historyae* enigszins van slag te zijn geraakt:

*In 1894 werd het orgel geplaatst, gemaakt door de firma Smits te Reek, kostende circa f 7. 000,-.*¹⁷⁶¹

In het Smits-archief staat uitdrukkelijk vermeld: *Het orgel opgeleverd 27 Juni, 1895.*¹⁷⁶²

Volgens de begroting van Smits zou het orgel bijna f 7500,- gekost moeten hebben. Dit zonder de vergoeding aan H. van der Geld voor het maken van de orgelkast. In de rekeningboeken van Smits komen enkele posten voor.¹⁷⁶³

Een totaalbedrag van f 3935,41. Met verrekening van de rente komt dat neer op bijna f 3980,-. Er zijn twee verklaringen mogelijk: a) Frans Smits (II) gaf circa 3500 gulden terug voor het oude orgel, of b) hij gaf een bepaald bedrag voor het oude orgel en schonk enkele duizenden guldens aan de kerk van Zeeland. Gezien de nauwkeurigheid, waarmee F.C. Smits (II) zijn boeken bijhield, lijkt het onwaarschijnlijk dat hij bepaalde inkomsten niet verantwoord zou hebben. Ook moet het uitgesloten worden geacht dat hij drie en een half duizend gulden voor het oude orgel zou hebben teruggegeven. Dan blijft er alleen maar over, dat Smits ook in Zeeland een gedeelte van het orgel voor eigen rekening plaatste. Een niet nader omschreven inkomstenpost komt nog voor in het rekeningboek van

1923 16 December Zeeland f 2125,-.¹⁷⁶⁴

¹⁷⁵⁸ SA., B4U4.

¹⁷⁵⁹ SA., B4U8.

¹⁷⁶⁰ PA., Zeeland, Notulenboek van de kerkbestuursvergaderingen, 1893.

¹⁷⁶¹ BA., 's-Hertogenbosch: *Registrum Memoriale Parochiae S. Jacobi Majoris Zeeland*, Hoofdstuk III.

¹⁷⁶² SA., H 7.

¹⁷⁶³ SA., H 7.

¹⁷⁶⁴ SA., H 8.

Het zou kunnen zijn, dat het kerkbestuur hiermede een laatste gedeelte van het orgel betaalde. Het orgel zou dan 28 jaar geleden voor f. 7060,41 geleverd kunnen zijn. Maar met een rentevoet van 4% over f. 2125,- gedurende 28 jaar zou het kerkbestuur een bedrag van f 2125,- + f. 1380,- = f. 3505 betaald moeten hebben. Maar deze verklaring strookt niet met de opmerking van F.C. Smits (II): *Tot slot van rekening ontvangen*, die hij in 1895 maakte. En dit laatste betekent dan dat Smits (II) in 1895 circa f. 2000,- heeft geschonken.

Vanaf 1895 tot aan zijn dood verrichtte F.C.J. Smits (III) de jaarlijkse onderhouds- en stembeurten.¹⁷⁶⁵ Daarna nam zijn broer Henri tot in april 1936 het werk over. Dit is uitzonderlijk, omdat Henri na de dood van zijn broer Frans de orgelmakerij had gesloten. In 1914-1915 werd onder leiding van de architect J.H.H. Groenendaal de kerk van Zeeland uitgebreid met dubbele transepten.¹⁷⁶⁶ De post van december 1923 zou betrekking kunnen hebben op werkzaamheden die Smits uitvoerde om als gevolg van de vergroting van de kerk het instrument meer volume te geven. Ofschoon in de archieven gegevens hieromtrent ontbreken, is bij bestudering van het orgel gebleken, dat er veranderingen aan de kas en aan de zwelwerkkast hebben plaats gevonden. Door de opstelling achter de torenboog en door de opstelling van het grootste gedeelte van het pijpwerk in de expressiekasten is de klankuitstraling van dit instrument enigszins beperkt. De vergroting van de kerk heeft dit aspect geaccentueerd. Maar vooral de restauratie in 1956 *Schoonmaken en herstellen orgel f 1200,- firma Nöhren, Nijmegen*.¹⁷⁶⁷, waarbij veel pijpvoetopeningen zijn verkleind, heeft de uitspraak geen goed gedaan. Ter voorbereiding van een algehele restauratie, dit naar aanleiding van een grote schenking van mevrouw M. van Hattum, is in 1978 een zeer uitvoerig historisch rapport, een gedetailleerde beschrijving van het orgel en een volledig restauratieplan opgesteld.¹⁷⁶⁸ De restauratie is in 1999 door de firma Elbertse uitgevoerd.

ZEIST, R.K. Parochiekerk van Sint Jozef.

Op 18 juli 1859 diende F.C. Smits (I) drie offertes in voor een nieuw orgel. Deze drie plannen geven een goed beeld van de wijze waarop Smits op bijna zestigjarige leeftijd zijn orgels disponeerde.¹⁷⁶⁹

Het kerkbestuur koos voor een orgel van Maarschalkerweerd. Deze firma plaatste in 1862 een nieuw orgel. De oude kerk aan de Utrechtseweg werd vervangen door een nieuwe kerk, gewijd 2 juli 1924, aan de Rozenstraat, gebouwd onder leiding van de architect Wolter ter Riele. In 1941 plaatste de firma Vermeulen uit Alkmaar een nieuw orgel en bracht het orgel van Maarschalkerweerd over naar de St.-Pauluskerk te Utrecht. Dit orgel staat nu in de St.-Gerardus Majellakerk te Utrecht.

ZEVENBERGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Bartholomeus.

*Het was een dag van vreugde, toen de katholieken in deze nieuwe kerk den 23 oktober 1838 de eerste heilige Mis mochten bijwonen; deze parochiekerk is den 25 julij 1843 door Joannes Zwijsen, bisschop van Gerra i. p. i. , plegtig geconsacreerd en aan den H. Bartholomeus toegewijd.*¹⁷⁷⁰ Twee jaar later, op 19 augustus 1845, rigtte de ontzettende storm groote schade aan.¹⁷⁷¹ Nadat het kerkgebouw was hersteld leverde J. Vollebregt in 1848 een nieuw orgel.¹⁷⁷² Dit orgel kreeg door Smits (II) in 1884 een grondige opknapbeurt.

In de rekeningenboeken bevinden zich diverse posten met betrekking tot onderhoud en restauratie.¹⁷⁷³

In het archief van Smits zijn verder geen bijzonderheden vermeld. Vanaf 26 april 1902 verzorgde Harrie en Frans Smits (III)¹⁷⁷⁴ en later Frans (III) alleen tot en met 1919 de jaarlijkse stembeurten. Het orgel overleefde de oorlog in 1944 niet.

¹⁷⁶⁵ SA., H 7.

¹⁷⁶⁶ BA, 's-Hertogenbosch, dossier Zeeland.

¹⁷⁶⁷ BA., 's-Hertogenbosch, dossier Zeeland.

¹⁷⁶⁸ J. Boogaarts, *Historisch rapport inzake het Smits-orgel in de Parochiekerk van de H. Jacobus de Meerdere te Zeeland*. 1978. Dit rapport bevindt zich in het parochie-archief.

¹⁷⁶⁹ SA., H3, pag. 6 en 7.

¹⁷⁷⁰ Schutjes V, p. 1015.

¹⁷⁷¹ Op. cit.

¹⁷⁷² Broekhuizen Z 39, c998.

¹⁷⁷³ SA., H7.

¹⁷⁷⁴ SA., H169b. zie Vlaardingen.

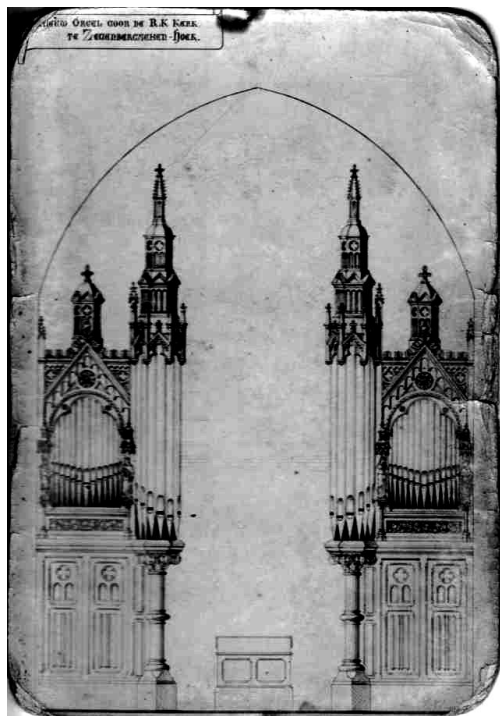
ZEVENBERGSCHEN HOEK, R.K. Parochiekerk van Sint Bartholomeus.

Smits bracht het orgel ¹⁷⁷⁵ over naar de nieuwe koepelkerk:

Zevenbergschen Hoek

1883 19 mei 6 dagen ontvangen f. 45,00. ¹⁷⁷⁶

De orgelbouwer Th. Nöhren uit Roermond (later verhuisd naar Nijmegen) plaatste in 1908 een nieuw orgel. Kerk en orgel zijn in 1944 verwoest,

Ontwerptekening , Zevenberschenhoek, St. Bartholomeus (archief J. Boogaarts)

¹⁷⁷⁵ Broekhuyzen H 146, c461.

¹⁷⁷⁶ SA., H7.

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE WERKZAAMHEDEN

Deze lijst werd voornamelijk samengesteld uit de gegevens van de rekeningboeken. In het Smits-archief zijn vanaf ongeveer 1840 deze boeken compleet. Uit de beginperiode is slechts een boekje aanwezig, waar helaas bladzijden zijn uitgescheurd. Wel zijn er losse aantekeningen bewaard gebleven. Het overzicht van de werkzaamheden vóór 1840 is hierdoor niet compleet.

NICOLAAS-LAMBERTUS (1-4-1791 - 19-10-1831) vanaf het begin tot zijn dood;

FRANCISCUS-CORNELIUS (1-4-1800 - 19-4-1876) vanaf november 1831 tot en met 1875;

FRANCISCUS-CORNELIUS (24-12-1834 - 2-6-1918) vanaf 1876 tot augustus 1916;

HENRICUS-WILHELMUS-JOSEPHUS (14-5-1871 - 23-7-1944) vanaf juni 1928 tot ongeveer 1930.

In deze lijst zijn de gewone schoonmaak- en stembeurten, alsmede kleine reparaties en dergelijke niet opgenomen. Er is naar gestreefd om zoveel mogelijk het jaartal te vermelden, waarin de oplevering van het werk heeft plaats gevonden.

Jaar	Plaats	Omschrijving
1818	Reek	Huisorgel, gemaakt vóór 1818. Dit instrument is in 1864 verplaatst naar Grave.
1818	Teeffelen	Restauratie en uitbreiding.
1820?	Engelen	Huisorgel. Zie Broekhuizen M52, Maurik.
1821	Wanroij	Afkomstig uit Tiel. Restauratie.
1821	Sint-Hubert	Nieuwbouw, samenvoeging van twee eerder gemaakte huisorgels.
1823	Ewijk	Nieuwbouw met gebruikmaking van enkele delen van het afgekeurde orgel van Torley
1825	Mill	Nieuwbouw.
1826	Dreumel	Nieuwbouw, 2 man en aangehangen Pedaal.
1826	Helden	Nieuwbouw.
1826	Neerbosch	Orgel demonteren. "Tekeningen voor nieuwe kasten" (B3C1)
1827	Cuijk	Restauratie.
1828	Bokhoven	Restauratie
1829	Reek	Nieuwbouw, 3 man. (4 werken) en vrij pedaal.
1829	Vught	Restauratie?
1830	Middelaar	Restauratie.
1831	Boxmeer	Restauratie.
1832	Sint- Hubert	Nieuwe balgen en stoel.
1833	Bergharen	Nieuwbouw.
1833	Uden	Restauratie windvoorziening.
1833	Gemert	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1834	Ravenstein	Restauratie en uitbreiding.
1834	Escharen	Restauratie.
1835	Aardenburg	Gebruikt huisorgel geplaatst.
1835	St-Michielsgestel	Nieuwbouw, 1 man. en aangeh. ped.
1835	Oirschot	Restauratie, 3 man.
1835	Herpen	Restauratie windvoorziening.
1835	Overloon	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1835	Velp	Restauratie.
1836	Den Dungen	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1837	Raamsdonk	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1837	Zeeland	Grote schoonmaakbeurt.
1838	Groede	Restauratie en voorzien van een aangehangen Pedaal.
1838	Deurne	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1838	Cuijk	Restauratie windvoorziening.
1838	Gorinchem	Restauratie en verplaatsing, (naar nieuwe kerk).
1839	Drunen	Nieuwbouw, 2 man.
1839	St-Oedenrode	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.

1840	Baexem	Nieuwbouw, 1 man. (6 reg.).
1840	Megen	Restauratie windvoorziening.
1840	Mill	Restauratie en uitbreiding, o. a. nieuwe trompet, mixtuur, siffler, octaaf 2 en fluit 4.
1840	Beugen	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1840	Sint-Huibrechts-Lille	Nieuwbouw met gebruikmaking van delen van het oude orgel.
1841	Waspik	Verplaatsing.
1841	Boxmeer	Restauratie en voorzien van een aangehangen Pedaal.
1842	Boxtel	Nieuwbouw man en vrij ped. (Ped. nog niet geplaatst)
1842	Druten	Nieuwbouw, 2. man en aangeh. ped.
1843	Veghel	Nieuwbouw, 3 man. en vrij ped.
1843	Escharen	Nieuwe balgen met stoel en kast.
1844	Grave	Nieuwbouw, 3 man. en ruimte voor vrij ped
1844	Winssen	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1844	(1847?) Leeuwen	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1845	Uden	Nieuwbouw met gebruikmaking van het oude pijpwerk.
1845	Neerloon, St-Victor	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1846	's-Hertogenbosch, St-Pieter	Nieuwbouw, 3 man. en vrij ped.
1846	Demen	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1847	Gassel	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped. (2e klavier later te plaatsen.).
1847	St-Michielsgestel, Seminarie	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1847	Tilburg, Elisabethziekenhuis	Nieuwbouw, 2 man en aangeh. ped
1848	Oijen	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1848	Schijndel, St-Jozefgesticht	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1849	Alphen (a/d Maas)	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1850	Moergestel	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1850	Rosmalen	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1850	Groot Linden	Nieuwbouw, 1 man. en aangeh. ped.
1850	Grave, Zusters van Liefde	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1851	Eindhoven, Zusters	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped. (Binnenziekenhuis)
1851	Afferden	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1852	Schijndel	Nieuwbouw, 2 man. en vrij ped.
1852	Malden	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1853	Utrecht, Dominicus	Nieuwbouw, 2 man. en vrij ped.
1854	Aarle-Rixtel	Nieuwbouw, 3 man. en vrij ped.
1854	Velp	Restauratie en uitbreiding 2e klavier, aangeh. ped.
1854	Borkel & Schaft	Plaatsing noodorgel (voor 1 jaar).
1854	Wanroij	Nieuwbouw, 2 man. en vrij ped.
1855	Milheeze	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1855	Beers	Nieuwbouw, 2 man. En aangeh. ped. (positief later te plaatsen)
1855	Megen	Restauratie en uitbreiding: nieuwe lade, man. en balgen, holpijp pos. , Cis voor hp 8, fl 4 en oct 2.
1855	Balgoij	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped. Gedeeltelijk later te plaatsen.
1855	Borkel & Schaft	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped (Bd 16 bas en disc. en het gehele positief later te plaatsen).
1856	Dussen	Nieuwbouw, 2 man en aangeh. ped.
1857	Someren	Nieuwbouw 2 man. en vrij ped.
1857	Eindhoven (Stratum)	Gebruikt orgel, 1 man. en aangeh. ped.
1858	Overlangel	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1858	Megen	Nieuwe trompet 8.
1858	Helmond, (Markt, klooster Zusters)	Nieuwbouw, 1 man. en aangeh. ped.
1861	Ooij & Persingen	Restauratie en uitbreiding.
1861	Batavia, kathedraal	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1862	Aarle-Rixtel, (Mariengarde)	Nieuwbouw, 1 man.
1862	Tilburg, Moederhuis Zrs van Liefde	Nieuwbouw, 2 man. vrij ped.
1862	Helmond, St-Lambertus	Restauratie en uitbreiding, 3 man. en vrij ped.
1863	Denneburg	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1863	Mill	Gebruikt klavier geplaatst.

1864	Amsterdam, St-Willibrordus	Nieuwbouw, 3 man. en vrij ped. (Gedeeltelijk geplaatst). De Duif.
1864	St-Oedenrode, Mariëndael	Nieuwbouw, 2 man. en aangehangen ped.
1864	Son	Restauratie en uitbreiding, 2 man. en aangeh. ped.
1864	Maaseijk, St-Annainstituut	1 man.
1864	Grave, Henricusinstituut	Gebruikt orgel geplaatst. (Huisorgel uit 1818).
1865	Nieuwkuijk	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1865	Kekerdor	Uitbreiding, 2 man. en aangeh. ped.
1866	Enter	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1866	Macharen	Nieuwbouw, met gebruikmaking van oud orgel als onderpositief 2 man. en aangeh. ped.
1866	Ravenstein	Uitbreiding met 2e man. en vrij ped.
1866	Eindhoven, Strijp	Nieuwbouw, 1 man. (en aangeh. ped. 1868).
1866	Heesch	Noodorgel geplaatst.
1866	Heesch	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1867	Haaren, Seminarie	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1867	Beers	Grote schoonmaakbeurt, nieuw front en Trompet 8.
1867	Amsterdam St-Willibrordus	Nieuwe Cornet en Octaaf.
1867	Besoijen	Gebruikt orgel geplaatst. 1 man.
1868	Utrecht	Verplaatsing. (St.-Marie, Dominicanen).
1868	Heesch	Verplaatsing.
1868	Eindhoven, St-Catharina	Restauratie en uitbreiding, 3 man. en vrij ped.
1868	Reek	Nieuwe frontpijpen.
1869	Surabaya	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1869	Leuth	Oude orgel afgebroken.
1869	St-Michielsgestel Seminarie	Nieuwe trompet 8.
1869	Groot Linden	Nieuwe Viool 4.
1871	Grave, St-Henricusinstituut	Nieuwe Trompet en schoonmaakbeurt.
1871	Heesch	Nieuwbouw, orgel voltooid (behalve Trompet 8 ?).
1871	Son	Nieuwe Euphone op positief en schoonmaakbeurt.
1871	Dreumel	Verplaatsing en nieuwe balgen. (1872).
1872	Leuth	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1872	Balgoij	Nieuwe Trompet 8.
1872	Heesch	Nieuwe Trompet 8.
1872	Zeeland	Verplaatsing 1 man. en aangeh. ped.
1873	Megen, (kapel?)	"Het orgel geplaatst" (verplaatsing?).
1873	Batenburg	Orgel verplaatst naar nieuwe kerk.
1873	Haarsteeg	Huurorgel geplaatst (voor 10 jaar).
1874	Aarle-Rixtel	Schoonmaakbeurt en nieuwe Prestant 8 bas op Positief.
1874	Nieuwkuijk	Verplaatsing.
1874	Amsterdam, St-Willibrorduskerk	Nieuwe Subbas.
1874	Kekerdor	Restauratie (na torenbrand)
1874	Mill	Restauratie windvoorziening.
1874	Drunen	Verplaatsing, 2 man. en aangeh. ped.
1875	Amsterdam, St-Willibrorduskerk	Aanvulling: Jalousiekast.
1876	Heeswijk	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1877	Nijmegen, Nonnen (?)	(Waarschijnlijk Kraijenhoflaan) "Een (gebruikt?) orgel geplaatst en het oude terug ontvangen".
1877	Nieuwveen	Nieuwbouw.
1877	Drunen	Verplaatsing.
1877	Gassel	Verplaatsing.
1878	De Kwakel	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1878	Grave	Nieuwbouw, gedeeltelijk (Restauratie na ramp van 1864).
1878	Mill	Orgel verplaatsing.
1879	Den Dungen	Schoonmaak en nieuwe klavieren.
1879	Batenburg	Nieuw orgel 2 man. en vrij ped.
1879	Bakel	Restauratie.
1879	Afferden	Schoonmaak en nieuwe klavieren.
1879	Drunen	Schoonmaak zijwerk en nieuwe klavieren.
1880	Nijmegen nonnen	"Het orgel geleverd, het onze terug ontv. "

1880	Moergestel	Verplaatsing.
1880	Helmond, Klooster zusters	"Orgel geplaatst" (=Verplaatsing).
1880	St-Michielsgestel, Seminarie ?	Nieuwbouw. ?
1880	Wanroij	Nieuwe Bourdon 16 en Prest. 4 in Ped.
1881	Overlangel	Restauratie windvoorziening.
1881	's-Hertogenbosch, Fraters	Nieuwbouw met gebruik wat oud materiaal
1882	Amsterdam St-Willibrordus	Voltooiing.
1882	Nuenen	Nieuwbouw, 2 man en vrij? ped.
1884	St-Oedenrode, Augustinessen	Nieuw front.
1884	Escharen	Nieuw klavier.
1884	Mill	Nieuwbouw, 2 man. en vrij ped. (Ped. :1901).
1884	Vlieden	Nieuwbouw, 2 men. en aangeh. ped.
1884	Mill	Noodorgel geplaatst.
1884	Boxtel	Restauratie.
1885	Haaren, Seminarie	Verplaatsing.
1886	Nibbixwoud	Nieuwbouw, 2 man. en aangeh. ped.
1886	Nieuwkuijk	Restauratie.
1887	Eindhoven, Strijp	Verplaatsing.
1887	Overloon	Restauratie.
1887	Reek	Restauratie.
1887	Heesch	Windtoestel.
1888	Haaren, Seminarie	Windtoestel.
1888	Maashees	Verplaatsing.
1889	St-Michielsgestel	Schoonmaakbeurt en nieuwe klavieren.
1890	Vlaardingen	Nieuwbouw, 2 man. en vrij ped.
1890	Gassel	Verplaatsing.
1891	Grave Zusters	Restauratie front.
1892	Langeboom	Restauratie windvoorziening.
1892	Raamsdonk	Verplaatsing.
1892	Puiflijk	Nieuwbouw, 2 man. En aangeh. ped.
1893	Tilburg, St-Jozef	Nieuwbouw, 2 man. en vrij ped.
1893	Boxtel	Nieuwe klavieren en schoonmaakbeurt.
1894	St- Michielsgestel	Verplaatsing.
1894	Geffen	"Orgel geplaatst". Na vergroting van de kerk het oude orgel van de Heuvel, Tilburg.
1894	Geldrop	Nieuwbouw, met behoud van het hoofdwerk van het oude orgel van Vollebregt.
1894	Bergharen	Verplaatsing en nieuw klavier.
1895	Langeboom	"Orgel geleverd" (= het oude orgel van Vermeulen uit Heeswijk.).
1895	Nederassel	Restauratie en verplaatsing.
1895	Zeeland	Nieuwbouw, 2 man. en vrij ped. (gebruik van enkele oude registers).
1896	Oss, St-Nicolaas-instituut	Gebruikt orgel geplaatst.
1896	Tilburg, St-Jozefgesticht	Verplaatsing.
1896	Beers	"Werk opgeleverd" fl. 947,50 (Restauratie en plaatsing in de nieuwe kerk).
1896	Heeswijk	Restauratie en verplaatsing.
1896	Leeuwen	Schoonmaakbeurt en nieuwe klavieren.
1897	Moergestel	Restauratie.
1897	Baardwijk	"Oude orgel afgebroken".
1897	Druten	Restauratie (o. a. Nieuwe klavieren en balgen.)
1897	Gerwen	Restauratie en nieuwe Trompet en Octaaf.
1898	Maashees	Nieuwbouw.
1899	Nieuwkuijk	Nieuwe Voix Céleste en Roerfluit.
1899	(Groot)Linden	Schoonmaakbeurt en nieuwe klavieren.
1899	Ammerzoden	Verplaatsing.
1899	Helmond	Grote reparatie.
1899	Waalwijk	Restauratie.
1899	Reek	Schoonmaakbeurt en nieuwe balgen.
1900	Son, Nonnen	Nieuwbouw, 1 man. en aangeh. ped.
1900	Balgoij	Nieuw front.
1901	Zevenbergen	Nieuwbouw

1901	Mill	Voltooing (vrij pedaal).
1902	Aarle-Rixtel, Kapel Zusters	1 ½ register en schoonmaakbeurt.
1902	Demen	(Nieuwe?) klavieren.
1902	Schijndel	Kleine restauratie.
1902	Wanroij	Restauratie en o. a. nieuwe klavieren, blaasbalgen en Voix Céleste.
1903	Tilburg, St-Jozefgesticht	Nieuwe Cello 8 en Salicionaal 8
1903	Macharen	Restauratie.
1903	Dreumel	Verplaatsing, schoonmaak en nieuw pedaal.
1904	Tilburg (Heuvel?)	Nieuw front.
1904	Enschot	Restauratie, nieuwe klavieren en verplaatsing.
1905	St-Oedenrode	Nieuwe klavieren en 75 nieuwe pijpen.
1905	Haaren, Seminarie	Restauratie tractuur,
1905	Tilburg, 't Goirke	St.-Dionysius, Nieuwbouw, pneumatisch, 2 man. En vrij ped.
1905	Velp (N Br)	Verplaatsing.
1905	Udenhout	Restauratie windvoorziening en schoonmaak.
1906	Aarle-Rixtel, Zusters	Nieuwbouw. 1 man. en aangeh. ped.
1906	De Kwakel	Nieuwe Voix Céleste vanaf g en Viool 8.
1906	Nieuwveen	Restauratie en nieuwe frontpijpen.
1906	Waspik	Schoonmaakbeurt en nieuw front.
1907	Herpen	Orgel afgebroken.
1907	Helvoirt	Restauratie en verplaatsing.
1908	Maasbommel	Nieuwbouw.
1908	Maasbommel	Nieuwe Trompet 8.
1908	Tilburg, Korvel	Ombouw.
1909	Ravenstein	Drie nieuwe registers.
1909	Schaijk	Gebruikt orgel geleverd.
1910	Lith	Nieuwe klavieren en schoonmaakbeurt.
1910	Berkel	Orgel afgebroken.
1911	Den Dungen	Nieuwbouw, pneumatisch 2 man. En vrij ped.
1911	Schijndel, Klooster	Restauratie tractuur.
1912	Uden Brigittinessen	Oude orgel van Ruwenberg geplaatst.
1912	St-Michielsgestel, Ruwenberg	Nieuwbouw, pneumatisch, 2 man. en vrij ped.
1912	St-Oedenrode Augustinessen	Nieuwe Salicionaal 8.
1912	Handel	Restauratie.
1912	Drunen	Restauratie.
1912	Heusden	Restauratie.
1912	Vlieden	Restauratie.
1913	Cuyk a/d Maas	Restauratie en plaatsing in de nieuwe kerk.
1913	Weurt	"fl. 600,-" (Waarschijnlijk een gebruikt orgel).
1914	Oss Elsbach of Esbach	"Afgeleverd fl. 380,-"?
1914	Berkel	"Orgel geplaatst" (Na restauratie)
1914	Demen	Nieuwe balgen en klavieren.
1915	St-Oedenrode	"fl. 619,60" ?
1915	Vlaardingen, St-Joh de Doper	Nieuwbouw voltooid.
1916	Waalwijk	Nieuw front, nieuw klavier.
1916	Schijndel	Nieuwe blaasbalg.
1916	Dinther	Restauratie, nieuwe klavieren en balgen.
1917	De Kwakel	Restauratie windvoorziening.
1917	St-Michielsgestel	Restauratie.
1917	St-Oedenrode Augustinessen	Verplaatsing.
1917	Haaren	Kleine restauratie.
1917	Schaijk	Orgel afgebroken.
1917	Vught	Restauratie windvoorziening.
1918	Neerbosch	Windtoestel.
1918	Grave	Gedeeltelijk afgewerkt.
1918	Rosmalen	Restauratie.
1918	Schaijk	Restauratie.
1919	Tilburg, Korvel	Restauratie windvoorziening.

1919	Puijfflijk	Restauratie.
1920	Aarle-Rixtel	Windtoestel.
1920	Tilburg, 't Goirke	Windtoestel.
1921	St-Michielsgestel	Windtoestel.
1921	Helmond	Windtoestel.
1922	Eindhoven, Strijp	Nieuwbouw, pneumatisch.
1923	Eindhoven, Phillipsdorp	Nieuwe klavieren en Salicionaal 8.
1923	St-Michielsgestel, Seminarie	Restauratie windvoorziening en windtoestel.
1923	Zeeland	" fl. 2125,-", restauratie en verandering zwelkast.
1924	St-Oedenrode, Augustinessen	Nieuwe klavieren en schoonmaakbeurt.
1924	Boxtel	Restauratie.
1925	Gemert	Restauratie.
1926	Helmond	Grote Restauratie.
1927	Schijndel	Restauratie.

N. B. Wanneer na de plaatsnaam niets is vermeld betreft het steeds de werkzaamheden aan het orgel van de enige R.K. parochiekerk.

SAMENVATTING

In het dorp Reek in het noordoosten van de provincie Noord-Brabant richtte Klaas Smits een werkplaats in voor het vervaardigen van het orgel in de St.-Antonius-Abtkerk in zijn woonplaats. Daarmede legde hij, als autodidact, de grondslag voor een orgelmakerij, die meer dan 100 jaar zou blijven bestaan en waarin meer dan 100 orgels zouden worden vervaardigd. Gedurende drie generaties (in deze studie aangeduid met I, II en III) waren 6 leden van de familie Smits full time als orgelmaker werkzaam.

Bij de zogenoemde Vrede van Munster in 1648 werd de Rooms-katholieke godsdienst verboden. Tot 1796 was het de bewoners van de *Generaliteitslanden*¹⁷⁷⁷ waartoe ook het grootste deel van de provincie Noord-Brabant behoorde, niet mogelijk de liturgie openlijk te vieren. Door hoge recognities te betalen konden zij in schuil- en schuurkerken (schuilplaatsen en boerenschuren) bijeenkomen om de liturgie te vieren. De liturgische gezangen werden meestal ondersteund door enkele blaas- en/of strijkinstrumenten. De Protestanten hadden de bestaande parochiekerken genaast, maar in de meeste steden en dorpen was het geringe aantal protestanten was niet in staat de historische kerken naar behoren te onderhouden. In de meeste gevallen kwamen in het begin van de 19^e eeuw de gebouwen als ruïne weer in het bezit van de katholieken, zonder de orgels, die waren gesloopt of verkocht naar elders.

Het dorp Reek echter lag in de heerlijkheid Ravenstein van de keurvorsten van de Palts, waar vrijheid van godsdienst was en waar in bijna alle kerken een orgel stond. Klaas Smits (I) vergaarde zijn kennis door deze orgels te bestuderen en daaraan ook kleine reparaties te verrichten. Daarnaast beschikte hij over het werk van Mr. Jan van Heurn, *De Orgelmaaker*, 3 delen, uitgegeven te Dordrecht in 1804-5. Dit gedegen werk baseerde Van Heurn op het boek van Dom Bédos de Celles *L'art du facteur d'orgues*. Paris, 1766-78. Voorts was Van Heurn bevriend met de orgelmaker A.F.G. Heineman, een orgelmaker uit de Duits, Rijnlandse traditie. In de eerste werken van Klaas Smits is dit duidelijk te herkennen.

Smits besteedde het vervaardigen van zijn orgelkasten, zeker de fronten, uit aan schrijnwerkers, die in het maken van kerkelijk meubilair gespecialiseerd waren. Maar door het verbod op het katholicisme waren er in Noord-Brabant geen schrijnwerkers meer, die dit ambacht uitoefenden. In de eerste periode gaf Klaas Smits de beeldhouwer/meubelmaker Peters uit Antwerpen opdracht de orgelfronten met alle ornamentiek uit te voeren. Daardoor vertonen veel orgelfronten uit de beginperiode van de orgelmakerij uit Reek veel stijlkenmerken uit de late Vlaamse Barok.

Vanaf ca. 1826 ging zijn broer Frans (Franciscus Cornelius I) Klaas helpen met het vervaardigen van het orgel voor de kerk van Reek en stichtten zij samen de firma *Gebroeders Smits, Orgelmakers te Reek by Grave*. Na de vroegtijdige dood van Klaas in 1831 zette Frans (I) het bedrijf voort onder de naam *F.C. Smits, Orgelmaker te Reek by Grave*. Frans (I) bracht de orgelmakerij tot grote bloei en onder zijn leiding werden de belangrijkste instrumenten gemaakt. Frans (I) had het tij mee. Na de herwonnen godsdienstvrijheid was er een grote vraag naar orgels. Omdat hij beschikte over een groot familiekapitaal kon hij zich veroorloven orgels te leveren die hem in termijnen konden worden afbetaald. Hierdoor werd het de kerkbesturen gemakkelijker gemaakt een instrument aan te schaffen.

Frans Smits (I) leverde uitsluitend orgels, vervaardigd van materiaal van de allerbeste kwaliteit. Zijn orgels waren prijzig, maar omwille van hun kwaliteit, ook in muzikaal en artistiek opzicht zeer geliefd. En het gebeurde vaak dat Frans (I) een gedeelte van de nog niet afgeloste aanneemsom kwijtschold. De familie Smits behoorde tot de zeer goeude burgerij van Brabant. Frans (I) was naast orgelmaker burgemeester van Reek en zijn broer Willem (II) was pastoor van het dorp. Een belangrijke eigenschap van de leden van de familie Smits was dat zij waarde hechten aan de goede tradities en deze ook in stand hielden. Zij waren in de goede zin van het woord conservatief. Ook de eenmaal verworven inzichten in het maken van orgels met de specifieke ambachtelijke tradities werden lange tijd niet of nauwelijks gewijzigd. Daardoor is het karakter en de bouwstijl van hun instrumenten, ook wat betreft de tweede en derde generatie, behoudend te noemen.

¹⁷⁷⁷ De Generaliteitslanden heetten te samen tot 1796 de meeste delen van het zuiden van Nederland, rechtstreeks bestuurd, zonder enig recht van medezeggenschap door de Staten-Generaal der Zeven Provinciën van het noorden van Nederland. Door de Staten-Generaal werden alle katholieke instellingen verboden. Het was de katholieken niet toegestaan openbare bestuurlijke functies te vervullen. De katholieke bevolking leed zeer onder de hoge belastingen en extreem hoog gestelde accijnzen die de industrie der Generaliteitslanden werd opgelegd.

De orgels van Smits hebben geen werkopbouw, zoals dat bijvoorbeeld voorkomt bij de orgelmaker Schnitger in Noord-Duitsland, maar zij munten toch uit door een voorname, welluidend muzikale klankbalans, waarbij het Positief altijd bescheidener van klankvolume is, dan het Manuaal. De disposities bezitten een evenwichtig prestanten- en fluitenkoor, aangevuld, afhankelijk van de grootte van het instrument, met tongwerken. De Prestanten neigen naar een fluitkarakter; het geluid van de Fluiten is weluidend vol van klank en verdragend. In plaats van een Mixtuur disponeerde Smits (I) vaak de Sifflet 1 voet en/of de Trompet 8 voet als klankkroon. De Mixturen bezitten koren met betrekkelijk lage voethoogten. Het register Scherp komt bij Smits niet voor. De Viola da Gamba (gewoonlijk vanaf c klein) en Flûte Travers 8 disc. noemde Smits (I) soloregisters. Het register Terts en Tertiaan heeft Smits nooit gedisponeerd. Slechts een enkele maal plaatste hij een Sesquialter en een Carillon. De Cornet discant, voorkomend op de grotere orgels heeft meestal geen terts. Dus met de samenstelling 8 - 4 - 2 $\frac{2}{3}$, in combinatie met Nasard 2 $\frac{2}{3}$ in de bas. Frans Smits (I) had een voorliefde voor een rijk bezet pedaal. Als het mogelijk was plaatste hij, naast het prestanten- en fluitenkoor ook een tongwerkkoor met 16, 8, en 4 voet. Enkele malen zelfs Bazuin 16, Trompet 8, Klairon 4 en Cink 2 voet. In het algemeen zou men de klank van de orgels van Smits (I) kunnen omschrijven als voornaam, feestelijk, aangenaam en speels muzikaal. Ook de unieke frontontwerpen zijn voornaam met een feestelijke speelsheid.

Na de dood van F.C. Smits (I) in 1876, nam F.C. Smits (II) de leiding van de orgelmakerij van zijn vader over. Omdat ook enkele van zijn broers in de orgelmakerij meehielpen, zette Frans (II) het bedrijf voort onder de oorspronkelijke naam: *Gebroeders Smits, orgelmakers te Reek by Grave*. De orgels van de tweede generatie, van F.C. Smits (II), zijn bescheidener van klanksterkte. In de periode van de opkomst van het *Caecilianisme* diende het orgel uitsluitend voor een bescheiden begeleiding van de liturgische gezangen en voor het zacht opvullen van stiltes als een soort van akoestische wierook. De vanuit Regensburg gestimuleerde belangstelling voor de polyfone muziek uit de renaissance, veroorzaakte een golf van nieuwe liturgische composities in de zogenoemde neo-Palestrinastijl. In deze periode zijn, omwille van het groeiend aantal leden van de jongens- en mannenkoren, veel balustrade-orgels van Smits verplaatst naar de zij- of achterkant van de koorruimte (zangzolder).

In de tweede helft van de 19^e eeuw, met de opkomst van de pneumatiek, beschouwde men de mechanische orgels, ook die van Smits, als ouderwets. Ook al was Smits schoorvoetend begonnen orgels met een pneumatische tractuur te bouwen, hij maakte slechts een vijftal orgels met een pneumatische tractuur. Het eerste in 1905 en alle vijf volgens het systeem Weigle. Zijn voorkeur bleef uitgaan naar het mechanische orgel, omdat hij vond dat met dat systeem een grotere precisie in de intonatie kon worden bereikt. Dit leidde uiteindelijk, met als directe aanleiding de dood van Frans (III) in 1928, tot het beëindigen van de productie van nieuwe instrumenten.

Henri W.J. Smits (III) liet de werkplaats intact tot zijn dood in 1944. Ook dat is typerend voor het karakter van de leden van de familie Smits. H.W.J. Smits (III) schreef daarover: *ik heb alles intact gelaten en als iemand een goed orgel zou willen hebben zou ik morgen weer kunnen beginnen*. De bewaarzin had tot gevolg dat ook de gegevens over hun orgels bewaard zijn gebleven. Zelfs haastig opgeschreven notities op een klein stukje papier werden niet weggegooid. Het archief van Smits, aanwezig in de bibliotheek van de Utrechtse Universiteit, is een van de meest uitgebreide archieven van een orgelmaker in Nederland.

Alle orgels van Smits werden gemaakt in opdracht van de besturen van katholieke parochiekerken of kloosterkapellen. Zij zijn derhalve bedoeld voor de begeleiding en ondersteuning van de katholieke, gezongen eredienst. Het gregoriaans uit de *Editio Medicea*, gezongen door de voorzanger (dit behoorde tot de taak van de koster en/of schoolmeester), soms ook samen met enkele koorzangers voorgedragen, werd met eenvoudige akkoorden begeleid. Ook het ordinarium (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus en Agnus Dei), dat in de plechtige missen gewoonlijk meerstemmig voor 3-4 mannenstemmen werd uitgevoerd, was voorzien van een eenvoudige orgelpartij. Ook zeker in de eerste helft van de 19^e eeuw was het gebruikelijk de gezongen acclamaties, oraties, lecties, etc. door de priester te begeleiden. Het orgel was niet bedoeld voor de zo typische functie in de protestantse traditie van de gemeentezang. En behalve bij de ingebruikname waren er buiten de liturgie in de katholieke kerken ook geen orgelbespelingen, laat staan van orgelconcerten.

Omstreeks 1900 zijn, naar de heersende mode, de disposities van veel orgels van F.C. Smits (I) veranderd, door de hogere vulstemmen te vervangen door strijkende registers van acht en vier voet met daarbij de Voix Céleste 8 voet.

Na 1921 ontstond in Duitsland de zogenoemde *Orgelbewegung*.¹⁷⁷⁸ De belangstelling voor de uitvoeringspraktijk van de oude muziek, vooral van Bach en Vivaldi was sterk toegenomen en ook zocht men naar de oorspronkelijke klank van de zestiende en zeventiende eeuwse orgels. De grote romantische, symfonische instrumenten waren niet geëigend om daarop de orgelmuziek uit de renaissance en barok te laten klinken. In 1921 liet de musicoloog Wilibald Gurlitt een orgel maken naar het voorbeeld van de publicatie van het boek van Michael Praetorius uit 1619. De *Orgelbewegung*, van waaruit vele artikelen werden gepubliceerd en symposia werden georganiseerd, verspreidde zich over Noordwest Europa en zeker na de Tweede Wereldoorlog ook in Nederland. Hier ontstonden weer mechanische instrumenten, maar daarbij ontdekten de orgelmakers dat er veel kennis van de werkwijze overeenkomstig de oude ambachtelijke traditie verloren was gegaan. Het duurde tientallen jaren voordat zij zich deze kennis door studie van de oude bronnen en oude instrumenten, maar vooral al doende, hadden eigen gemaakt. Daarbij liepen de orgelmakers uit het hoofdzakelijk protestante noorden van Nederland en met name de firma Flentrop voorop.

Geleidelijk aan werden de orgelfabrieken weer orgelmakerijen, de orgelbouwers (orgelsamenstellers) weer orgelmakers. De *neobarok* deed zijn intrede. De orgelmakers, die voornamelijk voor de katholieke kerken werk leverden bleven tot in de jaren '60 van de vorige eeuw (elektro-)pneumatische orgels maken. Daardoor groeide de mening dat *roomse orgels*, en daartoe rekende men gemakshalve ook de orgels van de familie Smits, inferieur waren aan de neobarokke producten van de protestante orgelmakerij. In deze periode ontvingen ook de mechanische orgels van Smits een opwaardering en deze werden dan vaak ook aanvullend voorzien van de registers Scherp, Sesquialter, Terts, etc.

De gaaf bewaard gebleven orgels uit de periode van ná de Barok kregen uiteindelijk een plaats op de lijst van de rijksmonumenten waaronder de meeste, nog resterende, Smits-instrumenten.

Vanaf ongeveer 1970 zijn de orgels van Smits onder supervisie van de *Rijksdienst voor de Monumentenzorg* (nu: de *Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*, RCE.) gerestaureerd. De vroegere dispositiewijzingen en andere ingrepen werden daarbij zoveel mogelijk ongedaan gemaakt. In de loop van de jaren is het belang van het oeuvre van de orgelmakers Smits meer en meer duidelijk geworden. Vooral het werk van Franciscus Cornelius Smits (I) wordt gezien als een van de hoogtepunten van de Nederlandse orgelcultuur. In het begin van de twintigste eeuw hadden de orgels van Smits afgedaan. Zij werden gezien als ouderwets, de laatste orgels van een voorbijge gegaan orgeltraditie. In die jaren werden er geen mechanische orgels meer gemaakt en als het kerkbestuur bij goed kas zat gaven zij opdracht het aanwezige mechanische orgel met een pneumatische tractuur te voorzien.

Mede dank zij het beleid van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, die ondertussen ook was begonnen om orgels uit de tweede helft van de negentiende eeuw en eerste helft twintigste eeuw (tot ca. 1960, met orgels uit de zogenaamde "Wederopbouw-periode") op de rijksmonumentenlijst te plaatsen, kreeg ook het werk van Smits meer waardering. De grondtonige klank van de orgels van Smits contrasteerde met de als ideaal gezien boventoonrijke klank van het neobarokorgel. Een ideaal dat vooral voorkwam uit het zich afzetten tegen het symfonische klankbeeld, dat zich sterk in de negentiende eeuw had ontwikkeld.

De orgelmakers van de familie Smits maakten zo'n honderd orgels, waarvan er 83 geheel volledig nieuw werden vervaardigd. En zij plaatsten 17 orgels met gebruikmaking van materiaal van het reeds bestaande orgel.

Er zijn veel orgels van Smits verdwenen. De belangrijkste oorzaken zijn genoemd aan het begin van hoofdstuk V. Daarbij komt ook nog dat van de nog bestaande orgels er slechts weinige in de oorspronkelijke ruimte en op de juiste plaats staan. En waar dat wel het zo is, is in enkele gevallen de kerkruimte gewijzigd, meestal vergroot, en zijn de orgels zo gewijzigd dat de oorspronkelijke intonatie verloren is gegaan.

De orgels, die de familie Smits maakte, zijn unieke instrumenten. Zij zijn ontworpen voor een specifieke ruimte, waarvan de grootte, de bouwstijl en de akoestiek de belangrijkste factoren waren, die bepalend waren voor het ontwerp. Als zodanig is er slechts een handvol instrumenten, dat enigszins gaaf *de tand des tijds* heeft overleefd en waarvan het klankbeeld vrijwel origineel is.

Het betreft de orgels van

1842 Boxtel (1956 is het pedaal toegevoegd.)

¹⁷⁷⁸ Alfred Reichling, in MGG. (2^e druk; Kassel 1997) Band 7, 1008. Zie ook hoofdstuk IV, de DISPOSITIES.

- 1845 Neerloon
- 1858 Overlangel
- 1892 Puiflijk, in 1972 naar beneden, voor in de kerk geplaatst
- 1895 Zeeland
- 1905 Tilburg, 't Goirke.
- 1908 Maasbommel.

Voorts zijn er orgels van Smits die nog in de oorspronkelijke kerkruimte staan, maar waarvan de originele staat, zoals die was bij de oplevering, sterk werden gewijzigd en die in later tijd, vanaf ongeveer 1970, onder leiding van de rijksorgeladviseurs Onno Wiersma, Rudi van Straten en Wim Diepenhorst van de RCE weer min of meer werden hersteld.

- 1833 Gemert. In 1856 het orgel herplaatst in de gerestaureerde en vergrote kerk. In 1877 is het orgel sterk gewijzigd en tegen de achtermuur geplaatst. 1986 is de dispositie grotendeels hersteld.
- 1838 Deurne. In 1880 en 1954 sterk gewijzigd. 2011 zijn de wijzigingen grotendeels ongedaan gemaakt en de dispositie hersteld met door Smits (I) gemaakt pijpwerk van elders.
- 1842 Druten. In 1898 aan de noordzijde van het oxaal tegen de muur geplaatst, in 1971 teruggezet in de balustrade.
- 1846 Grave. In 1866 rugwerk verwoest, In 1919 dispositiewijziging. 1981 dispositie hersteld zonder rugwerk.
- 1850 Rosmalen. In 1911 is de kerk sterk vergroot.
- 1852 Schijndel. Meerdere keren gewijzigd en bij de laatste restauraties deels gereconstrueerd
- 1854 Aarle-Rixtel. De latere dispositiewijzigingen zijn in 1989 grotendeels hersteld.
- 1856 Someren. De laatste restauratie in 2010 is deels een reconstructie.
- 1864 Amsterdam, voltooid in 1882. In 1942 gewijzigd en in 2006 hersteld.
- 1884 Mill met enkele registers van Klaas Smits.
- 1884 Vlierden. In 1956 kerk voorzien van nieuwe voorgevel.
- 1894 Tilburg, Heuvelkerk. In 1954 dispositiewijziging, 1990 deels hersteld.

Orgels van Smits met oudere werken:

- 1864 Ravenstein met een ouder gedeelte van Van Deventer.
- 1865 Kekerd. Laatste restauratie in 2015 is voor een klein deel reconstructie.
- 1866 Macharen met een ouder gedeelte van Van Deventer.
- 1878 Batenburg. Met deels pijpwerk van Vollebregt.
- 1894 Geldrop met veel pijpwerk van Vollebregt. In 1927 sterk gewijzigd. In 2004 grotendeels ongedaan gemaakt.

Orgels die in vrijwel originele toestand zijn, maar die naar een andere kerkruimte zijn overgebracht:

- 1839 St.-Oedenrode. In 1913 nieuw kerkgebouw.
- 1844 Winssen. In 1867 overgebracht naar de nieuwe kerk.
- 1846 Demen. In 1858 overgebracht naar de nieuwe kerk. Neogotisch voorfront geplaatst.
- 1847 Gassel. In 1890 naar de nieuwe kerk overgebracht en geplaatst tegen de zuidmuur van de koorruimte, in 2001 in de balustrade gezet.
- 1846 Oirschot. In 1978 geplaatst vanuit de St.-Pieterskerk van 's-Hertogenbosch.
- 1848 Oijen. 1970 overgebracht naar de nieuwe kerk.
- 1854 Schaijk. Geplaatst in 1971, afkomstig uit Velp bij Grave. Deels Van Deventer 1754.
- 1855 Beers. 1891 naar de nieuwe kerk. 1988 herstel dispositie en uitbreiding met een onderpositief. Geplaatst in de balustrade.
- 1864 Deursen, Soeterbeek. In 1954 vanuit St.-Oedenrode overgebracht.
- 1866 Mariahout. Afkomstig uit de St.-Trudokerk van Eindhoven en 1933 geplaatst op de koorruimte naast het trapgat, in 1985 op de balustrade geplaatst.
- 1876 Heeswijk. In 1896 overgebracht naar de nieuwe kerk en in 2000 verplaatst naar zuidertransept.
- 1899 St.-Agatha. 2014 geplaatst, afkomstig uit Son (Schijndel en Wijbosch).

Met de ophanden zijnde kerksluitingen is er wederom een aantal van de hierboven genoemde instrumenten, dat gevaar loopt te zullen worden aangetast. Dit betreft niet alleen de hierboven genoemde eerste zeven, maar ook de andere zijn aangemerkt als bijzondere monumenten van ons Cultureel Erfgoed. Moge dit resterende derde deel van het werk van Smits ook in de komende tijden voldoende beschermd worden.

Nog 19 orgels staan in het oorspronkelijk kerkgebouw; 12 orgels zijn in de loop der jaren naar een nieuwe kerk overgeplaatst en er zijn nog 5 oude orgels, die door Smits met een tweede manuaal werden uitgebreid. Door de vele kerksluitingen in de laatste tijd is het voortbestaan van een aantal orgels van Smits onzeker.

SUMMARY

In the little village of Reek, in the northeast of the province of North Brabant, Klaas Smits (1791-1831) set up a workshop around 1820 in order to build an organ for his own parish church of St. Antonius Abt. Although Smits was an autodidact, he laid the foundations for a company which remained in business for over one hundred years and produced more than one hundred instruments. Through three generations (indicated in the present study by I, II and III), six members of the Smits family were in full-time employment as organ builders.

Under the treaty known as the Peace of Münster (1648), Roman Catholicism was forbidden. Until 1796, public celebrations of Mass were not permitted in the *Generaliteitslanden*¹⁷⁷⁹ to which most of the province of North Brabant belonged. Upon payment of considerable charges, inhabitants could attend Mass in conventicles and barn churches (concealed locations and farmers' sheds). Liturgical chant was usually accompanied by a few wind or string instruments or a combination of the two. Existing parish churches had been taken over by the Protestants, who through their limited numbers were unable to adequately maintain the historical buildings. Most of the churches passed back into Catholic hands in the early nineteenth century as ruins and without organs, which had been dismantled or sold.

The village of Reek, however, lay in the dominion of Ravenstein ruled by the electors of Pfalz, which enjoyed religious freedom, and whose churches usually boasted an organ. Klaas Smits (I) gained experience by examining these instruments and undertaking minor repairs. He was also in possession of the three-volume work *De Orgelmaaker* by Jan van Heurn, published in Dordrecht in 1804-5. The author based his thorough study on *L'art du facteur d'orgues* by Dom Bédos de Celles, published in Paris in 1766-78. Van Heurn was also befriended with the organ builder A.F.G. Heineman, who worked in the German Rhineland tradition, an influence clearly evident in the early instruments of Klaas Smits.

Smits subcontracted his organ cases, or at least the fronts, to cabinetmakers skilled in the production of church furnishings. However, due to the prohibition of Catholicism no such craftsmen remained in North Brabant. In the first period the fronts and all ornamentation were executed by the woodcarver and cabinetmaker Peters of Antwerp. Many of these early fronts from the Reek workshop therefore feature characteristics of the late Flemish Baroque.

From about 1826 Klaas Smits was assisted in building the Reek organ by his brother Frans (Franciscus Cornelius I), and together they founded the company *Gebroeders Smits, Orgelmakers te Reek by Grave*.¹⁷⁸⁰ After the untimely decease of Klaas in 1831, Frans (I) continued the workshop under the name *F.C. Smits, Orgelmaker te Reek by Grave*.¹⁷⁸¹ Under his direction the company flourished and produced its most important instruments. These were favourable times for Frans (I), for the Catholics had regained religious freedom and organs were in great demand. Since he had a large family capital at his disposal, he was in a position to supply organs payable in instalments, thus helping to persuade church authorities to place an order.

The instruments built by Frans Smits (I) were without exception of the very finest materials. They were expensive, but highly esteemed for their quality, and not least their musical and artistic merits. What is more, Frans (I) not infrequently waived his customers' financial obligations. The Smits family was among the well-to-do of Brabant. Frans (I) was also mayor of Reek, and his brother Willem (I) was the parish priest. The family was known to attach great value to worthy traditions and thus to uphold them - they were conservative in the good sense of the word. In organ building too, insights gained into specific traditions of craftsmanship were adhered to over the years. The character and style of their instruments, including those of the second and third generation, can therefore likewise be described as conservative.

¹⁷⁷⁹ *Generaliteitslanden* is the name given to most parts of the south of the Netherlands that until 1796 were directly governed, without any say in matters, by the States General of the Seven Provinces of the north of the Netherlands. The States General prohibited all Roman Catholic institutions and barred Catholics from public functions. The Catholic population suffered greatly under high taxation and extremely high taxes imposed on the industries of the *Generaliteitslanden*.

¹⁷⁸⁰ Smits Brothers, organ builders of Reek, near Grave.

¹⁷⁸¹ F.C. Smits, organ builders of Reek, near Grave.

After the decease of F.C. Smits (I) in 1876, his son F.C. Smits (II) took over the workshop. Since several brothers were also employed, Frans (II) continued the company under the original name *Gebroeders Smits, orgelmakers te Reek by Grave*.¹⁷⁸²

In the second half of the nineteenth century, which saw the advent of pneumatic action, the company's organs came to be considered old-fashioned. They built only five pneumatic instruments from 1905, and all according to the Weigle system. It was a reluctant step, for Smits clearly preferred the mechanical action organ. In the end, prompted by the death of Frans (III) in 1928, the production of new instruments was discontinued.

Henri W.J. Smits (III) maintained the workshop unaltered until his death in 1944. This again typifies the members of the family; in Henri's own words: *I have left everything intact, and if somebody would like to have a good organ I could begin tomorrow*. Another consequence of this dislike of throwing things away is that the documentation of the company's organs has survived, even down to hasty memos on little bits of paper. The Smits archive, now in the library of Utrecht University, is one of the most extensive of all organ builders' archives in the Netherlands.

All instruments by Smits were commissioned by Roman Catholic parish churches or monastic chapels. They were therefore intended for the accompaniment and support of the sung Catholic liturgy. The Gregorian chant from the *Editio Medicea*, sung by the *voorzanger* (the equivalent of the parish clerk, and the task of the verger or schoolmaster), sometimes assisted by members of the choir, was accompanied with simple chords. The Ordinary (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus and Agnus Dei), usually for three- or four-part male-voice choir in the Solemn Mass, was likewise supported by a simple organ part. In addition, it was certainly customary in the first half of the nineteenth century to accompany the priest in sung acclamations, proclamations, lessons etc. The organ was therefore not intended for the accompaniment of congregational singing so typical of the Protestant tradition. And beyond the actual inauguration of an instrument, there was no organ playing in Catholic churches outside the liturgy, to say nothing of organ recitals.

Organs by the Smits company were not designed according to the *werkprinzip* of builders such as Schnitger in North Germany, but they excel in their distinguished and harmonious tonal balance, in which the *Positief* is always more modest in volume than the *Manuaal*. Stoplists feature well-balanced prestant and flute choruses, supplemented by reeds in accordance with the size of the instrument. Prestants tend to be somewhat flutey, while the flutes themselves are pleasantly full and weighty. Smits (I) often crowned the chorus with a Sifflet 1 and/or Trompet 8 instead of with mixtures. Mixture composition is relatively low, and there is never a Scherp. The Viola da Gamba (usually from tenor c) and Flûte Travers 8 (treble) were referred to by Smits (I) as solo stops. Terts and Tertiaan stops do not occur, and only occasionally was a Sesquialter or Carillon included. The treble Cornet found in larger instruments does not usually include a tierce rank: the composition was 8 – 4 – 2 $\frac{3}{4}$, in combination with Nasard 2 $\frac{3}{4}$ in the bass. Frans Smits (I) preferred to include an extensive pedal division. Where possible its prestants and flutes were supplemented by reeds 16, 8 and 4, and on occasion he even included Bazuin 16, Trompet 8, Klairon 4 and Cink 2. Generally speaking, the tonal quality of organs by Smits (I) may be described as dignified, festive, pleasant and playfully musical.

The unique case designs are similarly distinguished, with a touch of festive joyousness. Tonally speaking, the second-generation instruments by F.C. Smits (II) are less powerful. As the Cecilian movement emerged, the role of the organ became limited to discreet accompaniment of liturgical chant and soft filling-in of silences, as a sort of acoustical incense. Renewed interest in the polyphonic music of the Renaissance, encouraged from Regensburg, resulted in a flood of new liturgical compositions in what was considered to be a neo-Palestrina style. As the size of boys' and mens' choirs increased in this period, many organs built into the balustrades of choir lofts were moved to the side or rear.

Around 1900 the stoplists of many organs by F.C. Smits (I) were adapted to the taste of the time by replacing higher Mixtures by 8- and 4-foot string stops and a Voix Célèste 8.

Parallel to the pursuit of historical performance practice, the *Orgelbewegung* or Organ Movement arose in Germany, whose advocates aimed to rediscover the authentic sound of early organ music. After the Second World War in particular, this prompted new interest in the traditional craft of organ building, whose skills had very nearly been lost through the application of industrial processes. Factories became craftsmens' workshops once more,

¹⁷⁸² Smits Brothers, organ builders of Reek, near Grave.

and organ assemblers became true builders again. The neo-Baroque organ made its entry, and in this period the organs of the Smits company too were freshened up with Scherp, Sesquialter and Terts stops and suchlike.

Well-preserved organs from the post-Baroque period were finally placed on the state list of protected monuments, and these included most of the surviving Smits instruments. From about 1970 they have been restored under supervision of what is today known as the Cultural Heritage Agency of the Ministry of Education, Culture and Science. In so doing, earlier changes to stoplists and other alterations have been rectified where possible.

Today, nineteen Smits organs still sound in the churches for which they were built; twelve others have found new locations, and there are also five older instruments to which Smits added a second manual. The many church closures of recent times form a threat to the future of a number of these instruments.

Translation by Stephen Taylor.

DEEL 3

Bijlagen

BIJLAGEN BIJ HOOFDSTUK 5

AARDENBURG, R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming.

-

AARLE-RIXTEL, R.K. Parochiekerk van de Heilige Maria Presentatie.

1851, 12-7, pastoor J.B. van Sambeek aan de bisschop.

De gemeentenaren hebben mij meermaals aangespoord om eenen orgel in de kerk te plaatsen, en ik geloof, dat de ingezetenen nog al wat zouden bijdragen. Een jongeling¹⁷⁸³, tamentlijk wel daartoe geschikt, is reeds onder mijnen voorzaat zal[aliger]. ged[achtenis]. begonnen met het orgel spelen aan te leeren. De kerk zal, na aftrek wat haar reeds getransporteerd is en door eene deugdelijke schuldbekentnisse te wagten heeft, hoogstens 2. 000 schuld aan den Roomsche Kath. Armen, overhouden, zoo dat ik in staat ben binnen korte jaren de geheele schuld te vernietigen, al moet ik eenige duizenden schuld maken, kan ik den intrest gemakkelijk bestrijden, zelfs jaarlijks eenige honderden guldens aflossen, zoo dat ik er geen bezwaar in zie om aan het verlangen der ingezetenen te voldoen als dit de goedkeuring van Uwe Dl. Hw. mag wegdagen, zal ik er een begin mede maken, wat te laten opnemen, de begroting te laten maken, en dan dezelve aan Uwe Hoogw. verzenden om de toestemming te erlangen, doch mijn voornemen is om eenen orgel daar te stellen, die de schoone kerk eer aandoet. Het zal mij aangenaam zijn deswegens Uw gevoelens te vernemen. Intusschen heb ik de eer met diepen eerbied en onderwerping te zijn Monseigneur Uw Dl. Hoogwaardigheid onderdanige dienaar, J.B. van Sambeek, past. Aarle-Rixtel, den 12 July 1851.

1851, 29-7, brief pastoor J.B. van Sambeek aan de bisschop.

Ik bedank Uw D. Hw. Wegens het gunstige bericht betreffende het orgel, ik twijfel niet of ik zal in mijne poging goed slagen als ik maar een goede keus wegens den maker mag doen, want er worden mij van mijne collega's zoo veel verschillende met tegenstrijdige hoedanigheden opgegeven, dat het moeilijk valt een goede keus te doen, doch na goede informatie ingewonnen te hebben zal ik bijtijds Uw. D. Hw. van alles bericht geven ten einde het geheel aan Uw. D. Hw. ter beslissing over te laten. Ik heb de eer mij met den diepsten eerbied te noemen, Monseigneur, Uw. D. Hoogwaardigheid oodmoedige dienaar, J.B. v. Sambeek. Aarle-Rixtel, den 29 July 1851.

1851, twee voorstellen Smits

Voorstel dispositie

Groot orgel

1	Prestant	8	vt	voet in het front van banka tin, gepolijst-
2	Bourdon	16	vt	bas van eike of greene hout.
3	Bourdon	16	vt	disc. van compositie metaal.
4	Holpijp	8	vt	12 de grootste van hout dan compositie.
5	Prestant	4	vt	van Compositie.
6	Quint	3	vt	-
7	Octaaf	2	vt	-
8	Mixtuur	1 1/2	vt	2 sterk.
9	Trompet	8	vt	bas van banka tin.
10	Trompet	8	vt	disc.

Positief.

1	Holpijp	8	v.	12 de grootste van hout dan compositie
2	Viol da Gamba	8	v.	van banka tin.
3	Fluit	8	v.	disc. van -
4	Fluit bas	4	v.	compositie.
5	Fluit dis	4	v.	-
6	Piccolo	2	v.	-
7	Harmonica	8	v.	bas van banka tin.
8	Harmonica	8	v.	disc.

Koppel

Ventil.

Hiervoor een windlaay van zuiver droog wagenschot.

3 blaasbalken van nerva greene hout 4 en 8 voet

de stoel en kast voor blaasbalken van vuure hout

de windkanalen van eike hout

¹⁷⁸³ Hiermede is waarschijnlijk Jan Versteynen bedoeld, die tot 1899 organist te Aarle-Rixtel was. PA., Aarle-Rixtel.

de klavieren van wit yvoor
de registerknoppen van zwart ebben hout
het regeerwerk voor de registratuur van ijzer.
een aangehangen pedaal van 18 toetzen van eike hout.
Voor dit werk lopen de kosten met inbegrip van karvragten de
som van circa f 2850,00.
Het kostgeld ten tijde der plaatsing blijft voor rekening der kerk.
Voor dit boven omschreven werk bedoel ik een kast van circa 6 ellen hoog, circa 5 ellen breed en twee ellen diep.
Op de floor van het oxaal zal de kast groot zijn circa 4 ellen breed en 1½ diep. Zo dat er agter de kast eene gang over is van ¾
el. Het front voor het Positief is niet sprekend, doch de pijpen er voor zijn in de boven aangehaalde som begrepen. Ik bedoel
bij dit werk de klavieren te plaatzen aan de Evangeliezijde der kerk.

Dispositie n°. 2

<i>Groot orgel</i>				<i>Positief.</i>			
1	Prestant	8	vt in het front van banka tin.	11	Prestant	8	v. de 24 grootste van tin dan compositie.
2	Bourdon	16	v. de bas van eike of greene hout, de disc. compositie.	12	Roerfluit	8	v. 12 de grootste van hout dan -
3	Holpijp	8	v. 12 de grootste van hout, verder van van compositie.	13	Viola da Gamba	8	v. van banka tin.
4	Prestant	4	v. van compositie	14	Prestant	4	v. van compositie
5	Fluit	4	v. -	15	Gemshoorn	4	v. - -
6	Quint	3	v. -	16	Piccolo	2	v. - -
7	Octaaf	2	v. -	17	Harmonica	8	v. bas van banka tin
8	Mixtuur	2	v. 3 sterk compositie	18	Harmonica	8	v. disc
9	Trompet	8	v. bas van banka tin		Koppel		
10	Trompet	8	v. dis		Ventil		

Pedaal van twee octaven met

19	Prestant	8	v. in het front van banka tin
20	Subbas	16	v. van eike of greene hout
21		8	v. 12 de grootste van hout dan comp.
	Fluit gedekt		
22	Prestant	4	v. van kompositie
23	Bombarde	16	v. van banka tin
24	Trompet	8	v. van banka tin

Koppel van pedaal na Groot orgel

Koppel van pedaal na positief

Hierbij een windlaay voor het groot orgel. Een windlaay voor Positief, een windlaay voor pedaal, waarvan de ene helft lings en de andere helft regts in de kast moeten leggen, van zuiver droog wagenschot.

Hierbij 4 blaasbalgen van riga of nerva greene hout, lang 9 voet en breed 4½ voet rijnlands, met een gestoelte en kast van vuure hout.

De windkanalen van eike hout

De Handklavieren van wit yvoor

De pedaalklavier van eike hout

De Registerknoppen van zwart ebbe hout

Het regeerwerk van ijzer

De frontpijpen voor het loos positief van banka tin

De kosten van vervoer te zamen circa f 5550,00

De plaats voor de klavieren bedoeld onder het front.

Als de klavieren aan de Evangeliezijde der kerk leggen, dan f 100 minder.

Hiervan zoude vooreerst kunnen wegblijven:

no.

11	Prestant	8	v. van positief
15	Gemshoorn	4	- -
22	Subbas	16	van pedaal
23	Fluit	8	v. - -
24	Prestant	4	
25	Bombarde	16	

dan loopt het minder f 1800,00.

Het kostgeld ten tijde der plaatsing voor rekening der kerk [der kerk is doorgestreept] van Smits.

1852, 2-1, brief Smits aan pastoor

Reek, den 2 Januarij 1852.

Wel Eerwaarden Heer!

In antwoord op UE geëerde van 29 Dec. dient het volgende. In onze laatste samenspraak zijn wij overeen gekomen, onder goedkeuring van Monseigr. , voor de som van f 5550,- voor het heele werk zo als het in de dispositie omschreven is met uitzondering: dat het kostgeld ten tijde der plaatsing en het vervoer voor mijne rekening was en dan circa f 1000 aan verschillende registers uit te sparen. Als de klavieren aan de Evangeliezijde der kerk kunnen liggen, is bij de dispositie een vermindering opgegeven van f 100 en dan blijft de som nog f 5450,00. Zo als ik aan UEerw. in de dispositie heb opgegeven, dan kan met wegblijving van het geheele pedaal en de twee registers van positief, uitgespaard worden de som van f 1800,00 en dan blijft doch de inrigting voor het vrije pedaal aanwezig, met een provisioneel aangekoppeld pedaal. Dan blijft de som nog f 3650,00. Indien de kerk niet in staat is om die som in eens te voldoen, dan kan UEerw. mij van jaar tot jaar zo veel betalen als het UE het geschikste voorkomt, doch met betaling van 4 proc. van de resterende gelden. Opdat het orgel bij de plaatsing meer volmaaktheid zoude hebben en om aan 't vertrouwen dat in mij gesteld, ook daarvoor dankbaar te zijn, wil ik aan UEerw. een voorstel doen dat toch, dunkt mij nog al aannemelijk is en dat is: Ik zal het vrije pedaal ook daarstellen met voorlopig vier registers als: 1mo Prestant 8, 2d° Subbas 16 v, 3tio Prestant 4 vt en 4t° Bombarde 16 vt. De kosten hiervan zal ik stellen op f 1000,00. Deze som van f 1000,00 zal de kerk mij eerst schuldig zijn drie jaren na het gedane werk, dus drie jaren renteloos en als de kerk dan niet kan betalen dan 4 proc. als boven. Het besproken klein orgel zal UEerw. voor Palmzondag in de kerk hebben. Ik wil UEerw. dit orgel ook wel renteloos leveren, doch als ik dan voor brengen en stellen mijne rekening zoude indienen (als dat toch niet onbillik zoude zijn) dan zoude dit misschien wel ruim zo hoog lopen. Zo als wij afgesproken hebben kan het orgel klaar zijn in het laatst van 1853 circa Alder H. ¹⁷⁸⁴Ik zal mij met Beuijssen over alles verstaan. Na UEerw. alle Heil en genoegen in het ingetreden jaar te hebben toegewenscht ben ik met diepen eerbied, UEerw. Dienaar,
F.C. Smits .

1852, 21-1, memoriaal

21 Januari 1852 heeft Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid de Bisschop van Gerra Mgr. Zwijssen in onze kerk het H. Sacrament des Vormsels toegediend aan de vormelingen van Aarle-Rixtel ten getale van 125 waarvan Peter was Jacobus Neervens en Meter Catharina van den Oudenhoven, huisvrouw van Henricus Fritsen. Bij gelegenheid dat Monseigneur hier was is het beraamd plan van eenen nieuwen orgel geproportioneerd aan de schone kerk goedgekeurd en tevens besloten om eene collecte te doen aan de huizen der ingezetenen. Na alvorens in de kerk de ingezetenen te hebben ingelicht en tot milden bijdragen hebben opgewekt, heb ik en mijn Kapelaan Dobbelsesteen gezamenlijk onmiddellijk daarop de collecte begonnen; bij rijk en arm om allen in de gelegenheid te stellen het hunne bij te dragen, zoo ingericht dat zij aanstonds hunne bijdragen konden geven, ofwel laten opschrijven hoeveel zij in het verloop van een jaar zouden geven: eerst bij de kerkmeester Willem van Hoek f 500, J. Neervens en G. Verschuren f 100, Th. van Hoek f 50. Al de ingezetenen, met een onbeduidende uitzondering hebben mild bijgedragen. Meer dan de helft heeft onze collecte onze verwachtingen overtroffen. Zij heeft namelijk opgebracht circa 2000 gulden met inbegrip van de 200 gulden die ik vanwege de schadevergoeding van het communiebankgeld voor 4 jaren aan de kerk heb geschonken. Met Passiezondag is voor het eerst het noodorgeltje, hetwelk met goedkeuring van Z. D. Hw. is geplaatst totdat de nieuwe orgel zou gemaakt zijn, bespeeld. Hiervoor zou de kerk jaarlijks 24 aan de Heer F. Smits betalen, ofwel de kosten van komen en plaatsing betalen; het eerste heeft het Kerkbestuur verkozen.

1852, drie voorstellen Smits

Dispositie van een orgel met drie Handklavieren en vrij pedaal N°. 1

Groot Manuaal			Positief		
1	Prestant	8 v van tin	19	Prestant	8 v de bas van tin
2	Bourdon	16 v de bas van hout	20	Roerfluit	8 v 12 van hout
3	Holpijp	8 v 12 van hout	21	Viol di Gamba	8 v van tin
4	Prestant	4 v metaal	22	Prestant	4 v metaal
5	Fluit	4 v -	23	Gemshoorn	4 v -
6	Quint	3 v -	24	Piccolo	2 v -
7	Octaaf	2 v -	25	Harmonica	8 v bas van tin
8	Mixtuur	2 v 3 sterk	26	Harmonica	8 v dis van tin
9	Trompet	8 v bas van tin	Echo of Bovenklavier		
10	-	8 v disc van tin	27	Holpijp	8 v 12 van hout
Pedaal van 25 Toetzen			28	Fluit bas	4 v metaal
11	Prestant	8 v van tin	29	Sifflet disc	4 v -

¹⁷⁸⁴ Allerheiligen: 1 November.

12	Subbas	16	v	van hout	30	Portunaal	8	v	disc.
13	Fluit	8	v	12 van hout	31	Euphone	8	v	bas tin
14	Octaaf	4	v	metaal	32	Euphone	8	v	disc. tin
15	Bombarde	16	v	de horens van hout	Stomme Registers				
16	Trompet	8	v	van tin	33	Koppel Ped. en Manuaal			
17	Dulciaan	16	v	van tin	34	Koppel Ped. en Positief			
18	Klairon	4	v	-	35	Koppel Manuaal en Positief			
					36	Ventil.			

Hierbij 4 blaasbalken van 4 ½ a 9 voet

loos front voor Positief

vragt en kostgeld voor mijn rekening

de klavieren van wit yvoor aan de Evangeliezijde te samen f 6500,00.¹⁷⁸⁵

Dispositie van een orgel met drie Klavieren en vrij pedaal N°2

Groot Manuaal					Bovenklavier				
1	Prestant	8	v	van tin	19	Holpijp	8	v	12 van hout
2	Bourdon	16	v	de bas van hout	20	Viola di Gamba	8	v	van tin
3	Holpijp	8	v	12 van hout	21	Fl Trav disc	8	v	
4	Prestant	4	v	van metaal	22	Fluit bas	4	v	
5	Cornet			disc.	23	Fluit disc	4	v	
6	Quint	3	v		24	Piccolo	2	v	
7	Octaaf	2	v		25	Kromhoorn	8	v	bas
8	Mixtuur	2	v	sterk	26	Kromhoorn	8	v	disc.
9	Trompet	8	v	bas van tin	Pedaal				
10	Trompet	8	v	disc van tin	27	Prestant	8	v	van tin
Positief of Onderklavier					28	Subbas	16	v	van hout
11	Salicionaal	8	v	van tin	29	Prest	4	v	
12	Roerfluit	8	v	12 van hout	30	Bombarde	16	v	met houten horens
13	Prestant	4	v	van metaal	31	Trompet	8	v	van tin
14	Gemshoorn	4	v	—	32	Dulciaan	16	v	van tin
15	Octaaf	2	v		Stomme Registers				
16	Flagelet	1	v		33	Koppel Pedaal en Manuaal			
17	Harmonica	8	v	bas van tin	34	Koppel Pedaal en Positief			
18	Harmonica	8	v	disc. van tin	35	Koppel Manuaal en Positief			
					36	Ventil			

Hierbij 4 blaasbalken van 4 ½ a 9 voet

Loos front voor Positief

Vragt en kostgeld voor mijn rekening

de klavieren van wit yvoor aan de Evangeliezijde te samen voor f 6300,00.

¹⁷⁸⁶

Dispositie van een orgel met vier Handklavieren en vrij pedaal N°. 3

Twede Klavier of groot orgel					Onder of eerste klavier, of Positief				
1	Prestant	8	v	int front van tin	21	Salicionaal	8	v	van tin
2	Bourdon	16	v	de bas van hout	22	Roerfluit	8	v	12 van hout
3	Holpijp	8	v	12 van hout	23	Prestant	4	v	metaal
4	Prestant	4	v	metaal	24	Gemshoorn	4	v	—
5	Cornet disc.				25	Piccolo	2	v	—
6	Quint	3	v	-	26	Flagelet	1	v	-
7	Octaaf	2	v	-	27	Harmonica	8	v	bas van tin
8	Mixtuur	2	v	3 sterk	28	Harmonica	8	v	disc.
9	Trompet	8	v	bas van tin	Derde klavier of Bovenmanuaal				
10	Trompet	8	v	disc van tin	29	Holpijp	8	v	12 van hout
Vierde Klavier of Echo					30	Viola di Gamba	8	v	van tin
11	Holpijp	8	v	12 van hout	31	Fluit	4	v	metaal
12	Fluit	4	v	bas metaal	32	Fl. Travers	8	v	disc. tin

¹⁷⁸⁵ PA., Aarle-Rixtel.

¹⁷⁸⁶ PA., Aarle-Rixtel.

13	Sifflet	4	v	disc metaal	33	Kromhoorn	8	v	bas tin
14	Portunaal	8	v	disc	34	Kromhoorn	8	v	dis tin
15	Euphone	8	v	bas	Vrij Pedaal van 25 toetzen				
16	Euphone	8	v	disc	35	Prestant	8	v	van tin
Stomme Registers					36	Subbas	16	v	van hout
17	Koppel Manuaal en Positief				37	Fluit	8	v	— —
18	Koppel Pedaal en Manuaal				38	Prestant	4	v	metaal
19	Koppel Pedaal en Positief				39	Bombarde	16	v	de onderstukken tin en de horens van hout
20	2Ventil				40	Trompet	8	v	van tin.

Hierbij 4 blaasbalken van 4½ en 9 voet

Loos front voor het positief

Vragt en kostgeld voor mijn rekening

De klavieren van wit yvoor aan de Evangeliezijde voor f 7200,00.¹⁷⁸⁷

1852, 27-12, voorstel Smits aan pastoor

Wel Eerwaarde Heer! Dewijl UE organist, de Heer Fritzen, zo sterk genegen schijnt voor een orgel met drie klavieren en pedaal, wil ik, alvorens te beginnen, UEerw. een plan aanbieden dat dan altijd beter voor vergroting vatbaar is. Dit plan bestaat in een orgel met drie handklavieren en vrij pedaal, waarvan de dispositie op bijzijnd blaadje. De registers die agter met een kruisje getekent zijn, blijven terug en kunnen dan de een na de ander worden bijgemaakt, doch alles is direkt met twe of meer registers werkzaam. De prijs bij de aflevering is gelijk de vorige dispositie, aan f 3650,-. De renteloze som van f 1000 na 3 jaren te betalen stel ik 1150. Er is dus voorlopig slegts een verhoging van f 150 in de renteloze som. Indien dit UEerw. alzo dan beter zoude kunnen bevallen, verwagt ik hierop UE antwoord in. Het aanbod is dunkt mij nog al aannemelijk. Ik ben met alle achting en diepen eerbied, UEDWdienaar, F.C. Smits. De som van het heele werk zal lopen tot f 6300,-. Als er bij de renteloze som nog voor f 100 of f 200 meer gewenscht zoude worden, voor een of ander register, dit zal ik mij ook nog wel laten welgevallen.

Groot Manuaal				Positief			
1	Prestant	8	v.	1	Prestant	8	x
2	Bourdon	16	v.	2	Gemshoorn	4	x
3	Holpijp	8	v.	3	Roerfluit	8	
4	Prestant	4	v.	4	Prestant	4	
5	Octaaf	2	v.	5	Cornet disc		
6	Mixtuur	2	v.	6	Octaaf	2	
7	Trompet	8	v.	7	Flagelet	1	x
8	Trompet	8	v.	8	Harmonica bas	8	
9	Klairon	4	v. x	9	Harmonica dis	8	
Boven Manuaal				Pedaal			
1	Viola di Gamba	8	v.	1	Prestant	8	v.
2	Holpijp	8	v.	2	Subbas	16	v.
3	Fl. Travers dis	8	x	3	Prestant	4	v.
4	Fluit bas	4	x	4	Bombarde	16	v.
5	Fluit disc	4	x	5	Dulciaan	16	v. x
6	Piccolo	2	x	6	Trompet	8	v. x
7	Euphone bas	8	x				
8	Euphone disc	8	x				
Stomme registers							
1	Koppel Pedaal en Manuaal						
2	Koppel Ped. en Positief						
3	Koppel Man. en Boven Man.						
4	Koppel Man. en Positief						
5	Tremulant voor Positief						
6	Ventil						

De registers die met een kruis getekend zijn blijven vooreerst agterwegen.¹⁷⁸⁸

1852, 27-12, Kopie voorstel Smits, inclusief begroting

De Windlade voor Man. Manuaal. en Bov. Man. van Aarle Rixtel betekent als volgt:

1	Prestant	8	In 't front van tin	no. 2 f	350
---	----------	---	---------------------	---------	-----

¹⁷⁸⁷ Ibid.

¹⁷⁸⁸ PA., Aarle-Rixtel.

2	Bourdon	16	de bas van greene hout	4	250	
3	Holpijp	8	12 van greene hout	4	100	
4	Prestant	4	10 of 12 van tin	2	110	
5	Octaaf	2		2	60	
6	Mixtuur	2	3 sterk	3	120	
7	Trompet	8	bas			
8	„	8	dis van tin	1	250	
9	Klairon	4	tot a" dan Salicionaal	2	170	170
	BovenMan. op Manual Windlade					
10	Viol di G.	8	van tin		200	
11	Holpijp	8	12 van hout	5	100	
12	Fl. Tr. dis	8	van tin gewone maat		60	60
13	Fluit bas	4	groot C no. 5, tweede C	4		
14	Fluit dis	4		no. 3	70	70
15	Piccolo	2	Als Flûte Travers		60	60
16	Euphone bas	8				
17	„ dis	8	van tin		180	180
	Windlaay en mechaniek voor beide					
					500	
					2580	546
	Positief.					
18	Prestant	8	van tin	3	250	250
19	Gemshoorn	4	10 of 12 van tin als Schijndel		120	120
20	Prestant	4	10 of 12 van tin	2	110	
21	Roerfluit	8	12 van hout, 3 halve nauw.	3	110	
22	Cornet	2	sterk als Reek g 3 v en c 2 v		60	60
23	Octaaf	2		2	60	60
24	Flageolet	1	als Sifflet		50	50
25	Harmonica	8	bas			
26		8	dis van tin		200	
	De half gemaakte windlaay					
					250	
					1210	470
	Pedaal					
27	Prest.	8	in 't front van tin	1	300	
28	Subbas	16	van green	3	180	
29	Octaaf	4	8 of 10 van tin	1	90	90
30	Bombarde	16	greene korpora		200	
31	Euphone	16	van tin of Dulciaan		190	190
32	Trompet	8	van tin		200	200
	Windlade en mechaniek					
					500	
					1660	1700
34	Koppel M. en Bov. M.					590
35	„ M. en Pos.					
36	„ Ped en M.					
37	„ Ped. en P					
38	Ventil					
39	Zweller of Tremulant of Calcant.					
	Groot M. en Boven Man.					f 2580
	Positief					1210
	Pedaal					1660
	Loos front voor Positief					100
	Vervoer					50
	Kostgeld pro memorie					200
	Blaasbalken en stoel en zolder					600
						6200
	Voor reizen en 5 jaar onderhoud					100
						6300
	Bij afgedaan werk te betalen					3650
	Na 3 jaren renteloos					1150
						f 4800
	Later te maken					1500
						f 6300

1854, 13-10, notitie Pastoor Van Sambeek

1854. De 13 Oct. 1854 is het nieuw orgel afgewerkt en voor zoo ver als bepaald was volgens overeenkomst met F. Smits orgelmaker op den Reek getroffen. Dat accoord bestaat hierin: Smits moet het orgel maken alles van de beste qualiteit in de volgende groote en registers:

Groot Manuaal				Bovenmanuaal			
1	Prestant	8	voet	1	Viola di Gamba	8	v
2	Bourdon	16	"	2	Holpijp	8	v
3	Holpijp	8	" a	3	Fl. Travers Disc.	8	v X
4	Prestant	4	" a	4	Fluit bas	4	v X
5	Octaaf	2	" a	5	Fluit Disc.	4	v X
6	Mixtuur 3 st.	2	v a	6	Piccolo	2	v X
7	Trompet bas	8	v a	7	Euphone bas	8	v X
8	Trompet disc.	8	v a	8	Euphone disc.	8	v X
9	Klairon	4	v X				
Positief				Pedaal			
1	Prestant	8	v X	1	Prestant	8	v
2	Gemshoorn	4	v X	2	Subbas	16	v
3	Roerfluit	8	v	3	Prestant	4	v
4	Prestant	4	v	4	Bombarde	16	v X
5	Cornet disc.	4	v X	5	Dulciaan	16	v X
6	Octaaf	2	v	6	Trompet	8	v X
7	Flagelet	1	v X				
8	Harmonica bas	8	v				
9	Harmonica disc.	8	v				
1	Koppel Pedaal en Manuaal						
2	Koppel Pedaal en Positief						
3	Koppel Manuaal en Bovenmanuaal						
4	Koppel Manuaal en Positief						
5	Tremulant voor Positief						
6	Ventil.						

De registers die met een kruisje (x) geteekend zijn blijven terug, doch kunnen de een na de ander worden bijgeplaatst, maar alle klavieren moeten aanstonds gebruikt kunnen worden. De prijs bij de aflevering is 3. 650 zegge drie duizend zeshonderdvijftig: maar over drie jaren moet het kerkbestuur nog 1150. zegge duizend eenhonderd en vijftig betalen of mee 4 percent, doch gedurende drie jaren zijn de 1150 renteloos, als het orgel geheel afgewerkt zal zijn, hetgeen welligt in mijn leven niet zal gebeuren, zal hij komen te staan op 6300 zegge zes duizend drie honderd. Het plan dat schriftelijk ter goedkeuring aan de HEW Bisschop is gezonden is niet gevolgd het was merklijk kleiner als dit, doch om het voordelige aanbod van Smits om drie jaren de bijkomende registers renteloos te geven en door het grooter aan te leggen ten allen tijde in staat te zijn zonder meer onkosten als het maken der pijpen het orgel te vergrooten en bijgevolg eenmaal in de gelegenheid te zijn van een sierlijk en krachtig orgel in de schoone kerk te hebben heeft Monseigneur ter gelegenheid dat hij hier in de kerk het H. Vormsel toediende in bijwezen van de Eerw. Heer Deken mondelings de vergrooting van het plan goedgekeurd. De heer Smits orgelmaker heeft op eige beweging meer registers geplaatst als bepaald is, waarschijnlijk om het orgel ten besten doen uitkomen, doch heeft hiervoor geen geld tot hertoe gevraagd, in plaats van de Bombarde 16 v van het Pedaal, heeft hij de registers die voor met a zijn getekend er bij gevoegd.

Dispositie 13 oktober 1854

Manuaal			Bovenmanuaal			Positief			Pedaal		
1	Prestant	8	1	Viola di Gamba	8	1	Prestant D	8	1	Prestant	8
2	Bourdon	16	2	Holpijp	8	2			2	Subbas	16
3	Holpijp	8	3	Fl. Travers D	8	3	Roerfluit	8	3	Prestant	4
4	Prestant	4	4	Fluit B	4	4	Prestant	4	4		
5	Octaaf	2	5	Fluit D	4	5			5		
6	Mixtuur	III	6	Piccolo	2	6	Octaaf	2	6		
7	Trompet B	8	7	Harmonica B	8	7					
8	Trompet D	8	8	Harmonica D	8	8	Euphone B				
9	Klairon 4	4				9	Euphone D				

Koppeling Pedaal + Manuaal

Koppeling Pedaal + Positief

Koppeling Manuaal + Bovenmanuaal

Koppeling Manuaal + Positief

Tremulant voor Positief

Ventil.

De windlade van het Positief ligt in de onderkas. Het onderpositief heeft een zwelwerk met horizontale jaloezieën.

1854, brief Smits

Over de werking van de klavieren van Aarle Rixtel. Groot Manuaal. De manuaaltoetzen zijn lang 0,68,5 en werken op 0,33,5 dus nagenoeg op de helft, dus te weinig op de ventil. Den eersten 3 hoek dus op 2¼ tegen 2 en de wals ook op 2¼ tegen 2.

De ventilen zijn 9 duim lang en werken of zijn aangehangen op ⅓. Het zoude niet kwaad zijn dat op ieder Manuaaltoets een ½ duim werd opgelijmd, dewijl deze toetzen als er gekoppeld word wat zwak zijn.

Bovenmanuaal. De bovenmanuaaltoets lang 0,48,5 en werken op 0,16, dus ⅓. De driehoek 2 a 2 en de wals 2 a 2. De ventil lang 7 en aangehangen op 1½ dus nog minder dan ¼. te Schijndel werkte het Bovenman. wat stroef.

Positief. De positieftoets lang 0,64 en werken op 0,22 dus nagenoeg ⅓. De driehoek 2 a 2 de wals 2 a 2¼. De ventil 7 en werkt op 1½ dus minder dan ¼.

Pedaal. De pedaalwalzen evenredig de beide 3 hoeken 2 a 2¼. De ventilen 9 en werken op een derde. De driehoeken van Manuaal moeten aan het twee duimze eind het schroefblokske hebben, omdat de 3 hoek balk van het Positief zo kort er bij komt en dan zal de 3 hoek of tuimelbalk van Positief op kant, en niet plat, moeten leggen.

De gaten voor de Viola di Gamba van Aarle-Rixtel geboord als C C# no. 9, D D# 8, E F 7, F# G 6, G# A 5, A# B 4, c cis d dis 3 e f fis g 2 de rest met 1. De Prestant 8 in 't front C tot G no. 15, G# tot dis 14, e tot b 13, de c twee met 7 vervolgens 6 en 6. "

1854, aantekening Smits

Opmerkingen te Aarle Rixtel. Als de gaten voor de fiol vanaf F of F# wat groter waren zoude niet slegter zijn. De Prestanten 8 voet gaan goed. Het Bovenmanuaal werkt wat te scherp en speelt te zwaar. Het Groot Manuaal wat elastiek. De klavieren er van zijn ruim dun voor twee koppelingen. Het positief goed doch kon ook nog wel een weinig minder werken. ¹⁷⁸⁹

1854, rekening J. Beuijssen

Nota voor den orgelkast Aarlerikstel.

Voor arbeid van geheel het werk en alles berekent

Schrijnwerker 321 dagen per dag - 1 gulden f 321

en 146 ornament p. d. 2 292

hout voor ribben green

eiken. . . (?) wageschotte hout grootnadig 600

1213

Voor het stellen met ijzerwerk grootnadig 100

samen

f 1313

Het is drie maal op en neer berekent zoo dat het niet minder kon gevens te worden en is het wijzigste daarvan genomen.

Beeldwerk

Sicilia proportie 2 vt f 150

2 engelen groot van prop 200

2 zittende spelend normaal prop groot 100

2 staanden op zij idem 100

2 grote op zij beelden ambrozen en. . . (?) 300

onder positief 2 vligers om hoog houden (?) een boven op 150

beeldwerk f 1000

kast

1313

samen

f 2313

1860, 20-10, brief Smits

Wel Eerwaarde Heer.

Ik heb het genoeg UEerd toe te zenden ten eersten: Het plan van het orgel in zijn geheel. ten tweden: het plan van het orgel zo als het zelve vooreerst moet daargesteld worden. ten derden: de nota van ontvangen gelden, en van hetgeen nog te betalen is.

¹⁷⁸⁹ SA., B1A3.

Toen ik in 1854 te Aarle Rixtel bezig was met het stellen van het orgel, was den Wel Eerw Heer Pastoor Za^f. van meening om na verloop van enige jaren in staat te zijn, om een of ander aan het orgel bij te maken, en hetgeen alstoen reeds dadelijk gebeurde, mits voor dat geene, ten minste vier jaren geen rekening in te dienen. Dewijl dit alles maar mondeling is geschied, zo heeft den Eerw. Heet Pastoor Za^f. waarschijnlijk vergeten hierover met Monseig^f. te spreken. Als het plan van het orgel bij U Eerw. nog voorhanden is, dan zal aan UE. alles duidelijk voorkomen.

No 1				
Plan van het orgel van Aarle Rixtel in zijn geheel,				
Zo als de registers voorhanden zijn				
Groot Manuaal				
1	Prestant	8	v	
2	Bourdon	16	v	
3	Holpijp	8	v	
4	Prestant	4	v	
5	Octaaf	2	v	
6	Mixtuur	2	v	
7	Trompet	8	v	bas
8	Trompet	8	v	disc
9	Klairon	4	v	
Bovenmanuaal				
1	Viol di Gamba	8	v	
2	Holpijp	8	v	
3	Fl. tr. disc	8	v	
4	Fluit bas	4	v	
5	Fluit disc	4	v	
6	Piccolo	2	v	
7	Euphone bas	8	v	
8	Euphone dis	8	v	
Positief				
1	Prestant	8	v	
2	Gemshoorn	4	v	
3	Prestant	4	v	
4	Roerfluit	8	v	
5	Cornet disc uit	3	v	
6	Octaaf	2	v	
7	Flagelet	1	v	
8	Harmonica bas	8	v	
9	Harmonica dis	8	v	
Pedaal				
1	Prestant	8	v	
2	Subbas	16	v	
3	Octaaf	4	v	
4	Bombarde	16	v	
5	Euphone of Dulciaan	16	v	
6	Trompet	8	v	
En zes stomme registers en dan 4 blaasbalken enz.				
te samen		f 6300,00		

No 2				
Plan van het gene vooreerst moest gemaakt worden				
Groot Manuaal				
1	Prestant	8	v	
2	Bourdon	16	v	
3	Holpijp	8	v	
4	Prestant	4	v	
5	Octaaf	2	v	
6	Mixtuur	2	v	
7	Trompet	8	v	bas
8	Trompet	8	v	disc
9				
Bovenmanuaal				
1	Viol di Gamba	8	v	
2	Holpijp	8	v	
3				
4				
5				
6				
7				
8				
Positief				
1				
2				
3	Prestant	4	v	
4	Roerfluit	8	v	
5				
6	Octaaf	2	v	
7				
8	Harmonica bas	8	v	
9	Harmonica dis	8	v	
Pedaal				
1	Prestant	8	v	
2	Subbas	16	v	
3	Octaaf	4	v	
4				
5				
6				
en zes stomme registers en dan 4 blaasbalken enz.				
te samen			f 4800,00	
Hiervan te betalen na gedaan				
Werk den 13 oct 1854			f 3650,00	
Renteloos drie jaren later en				
Alzo den 13 oct 1857			f 1150,00	
Te samen			f 4800,00	

Dewijl ik in de aanstaande week, Woensdag of donderdag te Helmond moet zijn, had ik gemeend UE de rekening te komen brengen.

Ik ben met diepen eerbied, UEerwdienaar, F C Smits Reek 20 oct 1860

1860, 20-10, aanvulling

Terwijl ik bezig was met het orgel te stellen was nog bepaald, doch maar mondeling om de volgende registers bij te maken als

9 de Klairon van groot manuaal
 3 Fl. tr. disc van boven manuaal
 4 Fluit bas - - -
 5 Fluit disc - - -
 6 Piccolo - - -
 7 Euphone bas - - -
 8 Euphone disc - - -

Te samen voor

Hiervoor is den betaaltijd gesteld op vier jaren later en also den 13 oct 1858 en f 500,00
 Ook renteloos tot dien tijd transporteren f 5300,00

Er is nog te maken als volgt

1 Prestant	8 v van positief [deze regel is doorgestreept]		
2 Gemshoorn	4 v - -		
5 Cornet	- -		
7 Flagelet	1 v - -		
4 Bombarde	16 v van Pedaal		
5 Euphone	16 v - -		
6 Trompet	8 v - -	de registers te samen	<u>f 1000,00</u>
		De gehele som van	f 6300,00

1860, 20-10, rekening Smits

	Debet		1854	credit
1854				
Oct. 13 Na gedaan werk	f. 3. 650,00	feb. 24	ontvangen	1050,00
		mrt-27	ontvangen	2000,00
		Oct. 13	ontvangen	<u>600,00</u>
				3650,00

1857			1856	
Oct. 13 Schuldig geworden	1. 150,00	Aug. 22	ontvangen	500,00
			Omdat de betaal-	
			tijd hiervoor nog niet	
			verschenen is	
			Alzo hiervan 4 proc. <u>20,00</u>	20,00
				520,00

af	<u>520,00</u>
1858 rest	630,00
Oct. 13 Schuldig geworden den	
Int. Van 630 a 4 proc.	25,20
En voor het meer ge-	
maakte werk	<u>500,00</u>
f	1. 155,20

1859			1859	1201,40
Oct. 13 schuldig geworden den				
Intrest van f. 1155,20	46,20			
af	<u>300,00</u>	Aug. 13	ontvangen	300,00
	901,4			

1860	
Oct. 13 schuldig geworden den	
Intrest van f. 901,40	<u>36,05</u>
f.	937,45

De kerk van Aarle Rixtel is mij alzo nog schuldig de som van f 937,45.

1860, 5-11, brief kerkbestuur aan bisschop

Monseigneur. De ondergeteekende leden van het R.K. Kerkbestuur van Aarle-Rixtel wenden zich tot Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid met het volgende verzoek. 1° Daar ons door de familie Van Sambeek de opzegging gedaan is eener rente van twee duizend gulden zijn wij genoodzaakt tot eene nieuwe geldleening ter bestrijding dier teruggave; waartoe (a 3½ pc.) zich alhier de gelegenheid aanbiedt. 2° Daar de orgelmaker Smits, uit de Reek nog een pretentie op onze kerk heeft van f 935,00, a 4 pc. en wij met eenige besparingen, en het opnemen van vijf à zes honderd gulden à 3½ percent deze schuld zouden kunnen delgen, zoo nemen de ondergeteekende de vrijheid om tot de opneming der bovengenoemde gelden van

Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid de noodige magtiging te vragen. Aldus gedaan in de vergadering van het R.K. Kerkbestuur van Aarle-Rixtel den 5den November 1860.

L. van Sleeuwen Pastoor. J. Neervens, G. Verschuren, W. van Hoek, F. van Hoek.

1902, 12-08, brief Smits (II) aan pastoor

Reek bij Grave, 12 Aug. 1902. Den ZeerEerw. Heer H.J.H. de Beer, Pastoor Aarle-Rixtel. Zeer Eerw. Heer

Hiermede hebben wij het genoegen UEerw. begroting in te zenden van werkzaamheden aan Uw orgel uit te voeren. Wij volgen hierbij het plan van Prof. Bes. doch treden daarvoor eerst in beschouwingen.

Hoofdmanuaal, 2e klavier. Op de plaats der Holpijp 8' kan eene Flûte Harm. 8' geplaatst worden;

dit is echter een duur register, daarom brengen wij het, (rekening houdende met de beschikbare geldmiddelen) niet op de begroting.

Positief, 1 ste klavier.

1 Prestant	8	v	blijve
2 Gemshoorn	4	v	blijve zie aanmerking hieronder
3 Violoncello	8	v	op de plaats der Prestant
4 Roerfluit	8	v	deze kan wegens groot mensuurverschil niet worden omgeruild met Holp. van BovenMan.
5 Cornet		v	2 st. blijve, zie aanmerking.
6 Prestant	4	v	op de plaats der Octaaf, die vervalst.
7 Piccolo	2	v	van Boven Manl. op de plaats der Flageolet 1', die vervalst.
8-9Harmonica	8	v	blijve.
Boven Manuaal, 3e klavier.			
1 Gamba	8	v	blijve
2 Holpijp	8	v	kan niet geruild worden met Roerfluit
3 Voix Celeste			29 pijpen (lees 30) op de plaats der Flûte Traversiere disc. Zie onder n. 4 van Posf. Deze discant kan goedschiks niet op de plaats der fluit disc. gebracht worden; dit zou moeilijkheden geven bij het stemmen der Octaaf van HoofdMan. enz.
4 Fluit Bas	4	v	blijve
5 Fluit disc.			zie onder nr. 3.
6 Violine	4	v	op de plaats van Piccolo.
7 Euphone	8	v	blijve: dus geheel nieuw Voix Célèste en Violine 4'
Pedaal			
1 Subbas	16	v	blijve
2 Prestant	8	v	blijve
3 Violoncello	8	v	nieuw, op de plaats der Prestant
4 Prestant	4	v	blijve. verplaatsing naar Bazuin
5 Bazuin	16	v	later op de plaats der Euphone

Deze verplaatsingen, [het betreft hier nr. 3, 4 en 5 van het pedaal] hoewel niet in het plan Besouwen opgenomen, zijn noodig voor het aanbrengen der Violoncello 8'. De Bazuin 16' is een duur register en komt derhalve niet op de begroting voor.

6 Plaats voor nog een register. Dus geheel nieuw Violoncello 8'

Aanmerking (met een verwijzingsteken naar het positief) Resumeerende zegt Prof. B. "Dus vervallen Octaaf 2' en Flageolet 1' en de Violoncello 8' wordt zoo mogelijk nieuw." Hier wordt voorbij gezien, dat de Gemshoorn 4', de Cornet 2 st. en de Flageolet 1' niet in het orgel aanwezig zijn; wel de plaats, dus de schuiven, windstokken. en roosterborden; zie hiervoor het plan van 1852. Wij brengen daarom Gemshoorn 4' en Cornet als nieuw op de begroting.

Rekening houdende met den voortreffelijken toestand van het bestaande pijpwerk, brengen wij op de begroting slechts pijpwerk van 1ste kwaliteit = $\frac{3}{4}$ tin, uitgezonderd Gemsh. 4' en Cornet 2 st. deze van $\frac{2}{5}$ tin. In de hieronder genoteerde prijzen zijn de noodige verplaatsingen der registers begrepen. Deze vorderen om tot mooi en degelijk werk te komen, (wegens de verandering en vernieuwing der windstokken, roosterborden en boringen en mogelijke afleidingen), veel zorg en veel werk.

Op de omzijde de begroting in twee afdelingen.

A.	1. Schoonmaken, loopende reparatiën enz. enz.	
	2. Voix Célèste	8' 30 pijpen $\frac{3}{4}$ tin op Boven Man.
	3. Violoncello	8' 25 pijpen $\frac{3}{4}$ tin op Pedaal.
B.	4. Violine	4' 54 pijpen $\frac{3}{4}$ tin op Boven Man.
	5. Violoncello	8' 54 pijpen $\frac{3}{4}$ tin op Positief.
	6. Gemshoorn	4' 54 pijpen $\frac{3}{4}$ tin op Positief
	7. Cornet 2 st	60 pijpen $\frac{3}{4}$ tin op Positief.
Het sub	A (1-3) vermeldde willen wij leveren voor	f 440,-
"	A en B(1-7) "	f 830,-

Uit den aard der zaak is het moeilijk nader te specificereeren daar de verschillende nummers wegens de verplaatsingen in te nauw verband tot elkander staan; wij zijn gaarne bereid indien bijv. eenige nummers niet en andere wel, of andere wijzigingen gewenscht worden, nader prijs opgaven te doen.

Wij beloven UEerw. degelijk en artistiek werk te zullen leveren en teekenen na ons ten zeerste te hebben aanbevolen met beleefde groeten, UEerw. dw. dien. Gebrs. Smits. F.C. Smits.

P. S. Het verplaatsen der Flûte Traversière 8' disct. naar Fluit 4' disct., zie BovenMan. nr 3, laat de begroting onveranderd, zoodat met eene beslissing in deze gerust gewacht kan worden tot het begin der werkzaamheden. In de bovengenoemde prijs is alles begrepen.

F. C. S.

1928, dispositieboek Vermeulen

Positief (I)		Manuaal (II)		Boven Manuaal (III)		Pedaal C-c'	
Prestant	8	Prestant	8	Gamba	8	Subbas	16
Prestant	4	Bourdon	16	Vox Célèste D (was Fl. Harm. 8)	8	Prestant	8
Cornet		Holpijp	8	Holpijp		Cello	8
Roerfluit	8	Prestant	4	Fluit	4	Prestant	4
Fl. Travers	8	Octaaf	2	Piccolo	2	Bazuin	16
Octaaf	2	Mixtuur 5 st.		Harmonica B + D	8	Trompet	8
Flageolet	1	Trompet	8				
Euphone B/D	8	Klaroen	4				
P + I							
II + I							
P + II							
II + III							

(De Flûte Travers staat op de plaats van de Gemshoorn 4)

Huidige dispositie

Hoofdwerk C-f'''	Positief	Bovenwerk	Pedaal C-c'
Bourdon 16 vt	Prestant 8 vt - 1854/1867	Holpijp 8 vt	Subbas 16 vt
Prestant 8 vt	Roerfluit 8 vt	Viola di Gamba 8 vt	Prestant 8 vt
Holpijp 8 vt	Prestant 4 vt	Fluittravers 8 vt (D)	Gedekt 8 vt - 1955
Prestant 4 vt	Gemshoorn 4 vt	Fluit 4 vt (B/D)	Prestant 4 vt
Octaaf 2 vt	Octaaf 2 vt	Piccolo 2 vt	Bazuin 16 vt - 1989
Mixtuur III sterk	Flageolet 1 vt	Kromhoorn 8 vt (B/D) - 1955	Trompet 8 vt - 1989
Trompet 8 vt (B/D)	Cornet II sterk (D) - 1989		
Klaron 4 vt	Euphone 8 vt (B/D)		
	Tremulant		

Koppelingen:

Pedaal - Hoofdwerk,

Pedaal - Rugwerk,

Hoofdwerk - Bovenwerk,

Hoofdwerk - Rugwerk.

De toonhoogte a'= 415 Hz., de winddruk 78 mm.

AARLE-RIXTEL, Pensioonaat voor meisjes Mariengaarde.

1906, 04-05, rekeningboek Smits

1906 14 Mei Aarle-Rixtel Zusters, voor een nieuw orgel ontvangen

f 1500, 00.¹⁷⁹⁰

1905, 9-12, offerte Smits

Gebr. Smits, Fabriek van Kerkorgels. Reek, (bij Grave) 9 December 1905.

Den Zeer Eerw. Heer H. J. H. de Beer, Pastoor. Aarle-Rixtel.

Zeer Eerw. Heer. Volgens afspraak sluiten wij hierbij in eene ietwat breedere omschrijving van het nieuwe orgel. Wij kunnen daaraan niets belangrijks meer toevoegen maar geven de verzekering, dat wij materialen van superieure kwaliteit zullen gebruiken en dat aan alle technische en artistieke eischen zal voldaan worden. De akoustieke verhoudingen zijn slecht: het koor zal het geluid binden; derhalve hebben wij, om het gehoor van organiste en koorpersoneel te sparen, bij het vaststellen der mensuren geen rekening gehouden met de afmetingen der kapel. De kapel voor zich zal het geluid flatteeren, zoodat het

¹⁷⁹⁰ SA.,H7.

orgel onder (in de kapel) zeer goed zal klinken. Wij zullen ons best doen om op tijd klaar te zijn en gelooven wel te zullen slagen. Met beleefde groeten. UEerw. dw. dien. Gebrs. Smits.

1905, 9-12, offerte Smits

Omschrijving van een nieuw orgel voor de Kapel te Aarle-Rixtel. De Kast wordt uitgevoerd volgens teekening in fijn eikenhout. Het klavier wordt gelegd aan den kant van het raam; de hefboom voor den blaasbalg aan den tegenovergestelden kant. Het Klavier van 54 toetsen wordt opgelegd met ivoor en ebbenhout. Het Pedaal van 27 toetsen, van taai eikenhout naar Mecheler maat en ligging. De Registerknoppen van palisander met porceleinen plaatjes.

Balanceerende voettrede voor de jalousiën, idem voor de Prestant 8'. Beiden aangebracht voor den rechtervoet, kunnen zoowel afzonderlijk als te zamen gebruikt worden.

De Windlade en de roosterborden geheel van wagenschot; de houvasten voor de groote pijpen van vuren of greinen.

De Windtoestel bestaat uit twee pompbalgen, één reservoir met in- en uitspringende vouwen en een reguleur; alles minstens 2 maal belederd; van buiten geverfd. Als materiaal wordt gebruikt: vuren en greinen hout, wit schapenleder, gummidoek ventielen, ijzeren scheren van een beproefd model.

Het Mechaniek wordt als volgt uitgevoerd: driehoeken, walsarmpjes en walshouders van koper met leder gevoerd; abstracten en walsen van vurenhout; trekdraad van rood koper en phosphorbrons.

Het stoelwerk van greinenhout.

Het pijpwerk als volgt:

1	Prestant	8	v	54 pijpen; 42 van $\frac{3}{4}$ tin; 12 van hout.	
2	Gamba	8	v	54 „	$\frac{3}{4}$ tin
3	Voix Célèste	8	v	37 „	$\frac{3}{4}$ tin (vanaf klein f)
4	Salicionaal	8	v	42 „	$\frac{3}{4}$ tin +12 ontleend aan Bourdon 8'
5	Bourdon	8	v	54 „ 42 „	$\frac{3}{4}$ tin 12 van hout
6	Prestant	4	v	54 „	$\frac{3}{4}$ tin
7	Roerfluit	4	v	54 „	$\frac{3}{4}$ tin

De 12 grootsten van Bourdon 8' geheel van eikenhout, idem Prestant 8' van vurenhout met kerns, labiums, voorslagen en voeten van eiken.¹⁷⁹¹

AFFERDEN (Gld.), R.K. Parochiekerk van Sint Victor en Gezellen.

1850, 4-11, contract

Op heden den 4 November 1850 is het accoord gesloten tot het daartstellen van een nieuw orgel in de parochiekerk van Afferden en Deest tusschen den Heer Franciscus Cornelius Smits, Mr. orgelmaker te Reek, provincie Noordbrabant en het kerkbestuur van bovengenoemde R. Cath. Gemeente op volgende voorwaarden.

1°. Eerstgenoemde zal tegen di – 8 september 1851 een nieuw orgel leveren in genoemde kerk volgens bestek hieraan annex sub littera A wederzijdsch eigenhandig order teekend en begroot op f. 2. 500,-.

2°. Hij zal het nieuw gemaakte orgel ter zijner koste gedurende de plaatsing en [...] met zijne knechts in 't het onderhoud, of kost gesubordineerd worden.

3°. De betaling voor het geleverde orgel zal plaats hebben op 1^e January 1852. Bij vroeger of later betaling zal wederzijdsch 4 proceti gekort of uitbetaald worden. Mogt hij echter op bovengenoemd tijdstip voltooid zijn zal de korting niet langer loopen dan tot 1^e oktober 1851.

4°. Het onderhoud blijft zes jaren na aflevering voor rekening van den maker, mits vrije kost of onderhoud. Aldus gepasseerd en wederzijdsch aangenomen en eigenhandig ondertekend te Afferden den 4 November 1850 en vijftig. Geteekend F.C. Smits, A. van Hoogstraten, pastoor en ... [onleesbaar] als Kerkmeester.¹⁷⁹²

1850, offerte Smits

Dispositie van een nieuw orgel voor de kerk van Afferden.

Groot Manuaal				Positief			
1	Prestant	8	vt	in 't gezig	11	Holpijp bas	8 v
2	Bourdon	16	v	bas van gr. Hout	12	Holpijp dis	8 v
3	Bourdon	16	v	disc. Compositie	13	Fluit dis	8 v
4	Holpijp	8	v	12 van hout	14	Viol di Gamba	8 v dis
5	Prestant	4	v	compositie	15	Fluit bas	4 v
6	Octaaf	4	v	“	16	Fluit disc	4 v
7	Flagelet	1	v	“	17	Piccolo	2 v
8	Trompet	8	v	bas van tin	18	Harmonica	8 v bas tin
9	Trompet	8	v	dis	19	Harmonica	8 v disc

¹⁷⁹¹ PA., Aarle-Rixtel.

¹⁷⁹² PA., Afferden.

10 Koppel

Hierbij 3 blaasbalken van 4 en 8 v.

De klavieren van zwart ebbe beneden toetzen

De registerknoppen van zwart gemaakt hout

De registratuur van ijzer en verder alles zo behoort

Het orgel zal kosten f 2500,00

Vermoedelijke kosten der kast op zijn hoogst 500,00

[.... . ?] F.C. Smits , A. van Hoogstraten, pastoor. ¹⁷⁹³

20 Ventil

Huidige dispositie

Manuaal

Bourdon 16 vt (gedeeld)

Prestant 8 vt - 1895

Violoncel 8 vt - 1895

Holpijp 8 vt

Prestant 4 vt - 1851/1895

Fluit 4 vt (discant) - 1895

Octaaf 2 vt - 1851/1895

Trompet 8 vt.

Koppelingen: Manuaalkoppel.

Speelhulpen: Ventil.

De toonhoogte a'= 440 Hz, de winddruk 85 mm. ¹⁷⁹⁴

Positief

Viola di Gamba 8 vt

Bourdon 8 vt

Fluit 8 vt - 1895

Fluit 4 vt

Fugara 4 vt - 1851/1895

Harmonika 8 vt.

Pedaal

Aangehangen

ALPHEN AAN DE MAAS, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

1942, Bouman

Manuaal

Prestant 8

Holpijp 8

Prestant 4

Fluit 4

Octaaf 2

Flageolet 1

Trompet 8 B/D

Koppel en Ventil

Positief

Holpijp 8

Viola di Gamba 8 D

Fluit 4 B

Sifflet 4 D

Blokfluit 2

Musette 8 D

1968, dispositie (in volgorde op de lade, archief Jan Boogaarts):

1 Prestant 8 Manuaal

2 Fluit 4 Positief

3 Salicionaal 8 Positief

4 Prestant 4 Manuaal

5 Holfluit 8 Manuaal

6 Larigot 1½ Positief

7 Roerfluit 8 B/D Positief

8 Fluit 4 Manuaal

9 Quint 3 Manuaal

10 Blokfluit 2 Positief

11 Flageolette 2 Manuaal

12 Trompet 8 B/D Manuaal

Aangehangen Pedaal.

ALTFORST, R.K. Parochiekerk van Sint Donatus.

-

AMMERZODEN, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

-

¹⁷⁹³ PA., Afferden.

¹⁷⁹⁴ Voor verdere bijzonderheden zie de Orgelencyclopedie, XIII, p. 90.

1859,16-12, brief kapelaan H. aan Smits

Amsterdam 16 Dec. 1859. Amice! In antwoord op Uw schrijven dient het volgende. De Pastoor heeft besloten op dien voet als ik UEd. verteld heb, een orgel te laten maken, met dit verschil, dat zijn Eerw. slechts 3 p. c. renten kan betalen. Reeds hebben zich dezer dagen twee orgelmakers bij den Pastoor aangemeld om dispositien te mogen inleveren; dit is hun toegestaan. Aangenaam zal het den Pastoor zijn van UEd. eene tweeledige dispositie te mogen ontvangen: eene volledige, dat is, van drie clavieren en vrij pedaal met orgelkas van 20 a 25 duizend gulden, eene onvolledige met noodkas die de som van 8000 niet mag overschrijden. Zijn Eerw. zag gaarne die dispositien voor half Januari ingediend. Hierbij zend ik UEd. het gevraagde met de opmerking dat de blaasbalken onder de trap kunnen geborgen worden. UEd. schrijft mij dat ge in de week voor Kersmis naar Utrecht komt. Ik raad U ten sterkste aan dan naar Amsterdam te komen. Ik beloof Ued. mijne medewerking en als ge komt naar Amsterdam kan ik UEd. nog al vele inlichtingen geven die U zeer zeker van pas zullen komen. Hiermee vermeen ik aan Uw verzoek voldaan te hebben. Indien ge komt, schrijf mij dan vooraf, ten einde ik zeker te huis ben. Mijne hartelijke groeten, U, H. Verstraaten

1859, 29-12, voorstel Smits

1859. 29 Decem. Kopy van een opgezonde Dispositie na Amsterdam van een orgel met vier klavieren van C tot f''' met een vrij pedaal van 25 toetzen van C tot c.

Groot Manuaal.

1.	Prestant	8	van Banka tin in front gepolijst.
2.	Bourdon	16	24 van eike of grein dan kompositie.
3.	Holpijp	8	12 „ „ „
4.	Prestant	4	van Banka tin
5.	Openfluit	4	„ „
6.	Quint	3	Van kompositie
7.	Octaaf	2	„
8.	Cornet disc.		Drie sterk
9.	Mixtuur	2	Vier sterk
10.	Bombarde	16	van Banka tin.
11.	Trompet	8	„ tin
12.	Klairon		„ tin

Positief.

13.	Prestant	8	van Banka tin
14.	Salicionaal	8	„ „ tin
15.	Bourdon	16	als van Man.
16.	Holpijp	8	„ „ Man
17.	Prestant	4	van Banka tin
18.	Fluit	4	Kompositie
19.	Octaaf	2	„
20.	Mixtuur	1½	„
21.	Euphone	16	Banka tin
22.	Trompet	8	„ tin
23.	Basson	8	Bas „ tin
24.	Oboë	8	Dis „ tin

Boven Manuaal.

25.	Prestant	8	in front van Banka tin
26.	Viol di Gam.	8	van Banka tin
27.	Bourdon	16	als Manuaal
28.	Quintadeen	8	van kompositie
29.	Prestant	4	van Banka tin
30.	Portunaal	4	„ „ tin
31.	Pl. Harmon.	8v	disc. van banka tin, lengte 4v.
32.	Gemshoorn	2	Kompositie.
33.	Flagelet	1	„
34.	Trompet	8	Banka tin
35.	Kromh.	8	„ tin
36.	Vox Hum.	8	„ tin.

Borstwerk.

37.	Holpijp	8	als boven
38.	Salicet	4	van banka tin
39.	Hoflfluit	4	bas kompositie

40.	Holfluit	4	dis „
41.	Fl. Travers	8	disc. banka tin
42.	Piccolo	2	kompositie
43.	Harm. bas	8	banka tin
44.	„ dis	8	banka tin.
Pedaal van 25 toetzen			
45.	Principaal	16	van banka tin in het gezigt.
46.	Subbas	16	eike of greine hout
47.	Octaaf	8	banka tin.
48.	Fluit Gedekt	8	12 van hout als boven
49.	Quint	6	Kompositie gedekt.
50.	Prest.	4	banka tin.
51.	Mixtuur	2	5 sterk, kompositie.
52.	Harmonica	16	banka tin.
53.	Bazuin	16	„ tin.
54.	Trompet	8	„ tin.
55.	Klairon	4	„ tin.
56.	Cink	2	„ tin.

Stomme registers.

- 57. Koppel voor Pedaal en Man.
- 58. Koppel „ „ en Positief.
- 59. Koppel voor Man. en Positief.
- 60. Koppel „ „ en Boven M.
- 61. Tremul. voor boven Manuaal
- 62. Wekker voor de trapper.
- 63. Zwellen voor het Borstwerk.
- 64. Ventil

Verdere beschrijving.

Zes blaasbalken van 5 a 10 houtmaat van grein en eike hout.

De stoel en sleutel van vuure hout.

De windkanalen van eike hout.

De klavieren van wagenschot, de beneden toetzen van wit yvoor, de boventoetzen zwart ebben, het raam opgelegd met zwart ebben.

De registratuur van eike hout en ijzer.

De registerknoppen van zwart ebben.

De windlaayen van oud droog wagenschot.

De compositie der pijpen drie delen lood 1 deel tin.

De banka zuiver en onvermengd.

De kosten van bovenstaande, met inbegrip van transport, kostgeld ten tijde der plaatsing, daarbij vijf jaren kosteloos onderhoud bedragen

te zamen	f 21000,00
een orgelkast gerekend	<u>4 000,00</u>
te Samen	f 25000,00

Vooreerst te maken.

Het gehele Positief en het gehele Borstwerk met het aangehange Pedaal

Twe blaasbalken

een onderkast bestemd om later het bovenwerk op te bouwen van greine stijlen en ribben bekleed met eike wagenschot met inbegrip van kosten van vervoer kostgeld en vijf jaren onderhoud te samen voor f 7000,00.

1860?, voorstel F. & J. Kupers

Volledige Dispositie voor een Orgel in de St.-WillibrordusParochie-kerk binnen de vesten van Amsterdam. Met 3 klavieren vrij Pedaal enz. als volgt,

1e. Hoofdmanual (onderklavier)

1	Prestant	16	vt	1	Quintadeen	16	vt
2	Bourdon	16	"	2	Prestant	8	"
3	Groot Octaaf	8	"	3	Viol d. Gamba	8	"
4	Holpijp	8	"	4	Openfluit	8	"
5	Quint	6	"	5	Baarp pijp	8	"
6	Octaaf	4	"	6	Gemshoorn	4	"
7	Salisinal	4	"	7	Gedekt Fluit	4	"

8	Quint	3	"	8	Nasat	3	"
9	Octaaf	2	"	9	Gemshoorn	2	"
10	Mixtuur		3-4 sterk uit 3 vt.	10	Ters		"
11	Cornet		" 5 sterk 8 vt.	11	Fagot	16	"
12	Ters.			12	Clarinet	8	"
13	Trompet	8	"	13	Tremblant.		
3e. Rug- of voorwerk (Bovenklavier)							
1	I. Salisionaal of Prestant 8 vt.			1	Bourdon	32	
2	Holpijp	8	vt	2	Violonbas	16	"
3	Violon	8	vt	3	Roerquint	12	"
4	Openfluit	4	vt	4	Wijdgedekt	8	"
5	Gedekte fluit	4	vt	5	Violoncel	8	"
6	Piclo	2	"	6	Fluit	4	"
7	Bourdon	16	" disc. van klein g	7	Bazuin	16	"
8	Cornet		4 sterk	8	Ventil		
9	Oboe	8	"				

Zes registertreden boven het Pedaal aan de regtervoetzijde, bevattende

1. Koppel van Hoofdmanual (onderklavier) aan het Pedal.
2. " " Bovenwerk (middenklavier) " " "
3. " " Hoofdmanual (onderklav.) aan het Bovenwerk (middenklav.)
4. Koppel van Voorwerk (bovenklav.) aan het Bovenwerk (middenklav.).
5. Expression aan het Bovenwerk (middenklavier).
6. " " " Voorwerk (bovenklavier)

Aldus moet het orgel geplaatst worden in twee deelen, als Voorwerk staande geheel vóór de koortribune zooveel mogelijk omlaag gewerkt om het gezicht op het altaar vrij te houden en Achterwerk of Groot Orgel met 16 voet front. Staande in kamertoon. De speeltafel voor den organist moet geplaatst worden in de regterhoek der koortribune, dusdanig dat de speler het altaar ter regterzijde, den Directeur vóór zich heeft en met de rug tegen de zij balustrade (aan de kant der pastorie) aanzit. Verders moet zoowel alle genoemde als ongenoemde bijbehorende zaken van goede en goed bestaانبare specien worden vervaardigd volgens nadere bepalingen met den orgelmaker.

De voordeelen dezes zijn.

1. Drie verschillende klavieren (al zijn ze op zich zelve klein) maken de registratie gemakkelijk en bevorderen daardoor grootelijks het gebruik van het orgel terwijl men door de koppelingen ten alle tijde naar willekeur over de gedeeltelijke of geheele krachten in een oogenblik kan beschikken.
2. Het Pedaal behoeft op zich zelve niet sterker te zijn dan nodig is om vrij te kunnen gebruiken bij redelijk sterk Bovenwerk, daar men bij meerdere sterkte het zelve genoegzaam aanvult door 1 ofwel beide Koppelingen neer te treden; het moet daarbij die registers hebben welke uitsluitend tot Pedaal behooren en voornamelijk zacht en aangenaam kunnen geregistreerd worden tot begeleiding van Priester of Solo's.
3. Door het Hoofdmanual op onderklavier, het Bovenwerk op middenklavier en het Voorwerk op bovenklavier te stellen, kan men het best Hoofdmanual en Voorwerk aan het Bovenwerk koppelen zóó dat men op het Bovenwerk (middenklavier) moet spelen om de koppel van Hoofdmanual of Voorwerk of wel beide (aldus de drie klavieren) te gebruiken; en daaruit vloeijen de volgende voordeelen voort. Door het Voorwerk aan het Bovenwerk te kunnen koppelen verkrijgt men de schoonste Combinaties van Sologeluiden, daarbij komt dat men nu tot aansterking van accoorden traspwijze kan overgaan van Voorwerk op Bovenwerk, bij het Bovenwerk de koppel van Voorwerk, dan op Hoofdmanual en weder op Bovenwerk met de koppel van Hoofdmanual. Beide deze voordeelen verliest men geheel door de gewone koppeling der weinig beduidende kracht van Bovenwerk en de nog mindere kracht van het Voorwerk aan het Hoofdmanual. Terwijl wat de koppeling van het geheel aangaat zulks precies hetzelfde is met het onderscheid dat men op het Bovenwerk (zijnde middenklavier) in de plaats van op Hoofdmanual (anders ook middenklavier) moet spelen. Ten derde door het Hoofdmanual aan het Bovenwerk te koppelen en daarbij een vrije koppeling van Hoofdmanual aan Pedaal gebruikende, geniet men de kracht der 2 of 3 gekoppelde klavieren terwijl men aan het Pedal alleen de kracht van Hoofdmanual toevoegt, iets dat bij de gewone koppelingen aan Hoofdmanual ook geheel verloren raakt, doordien dan het Pedal ook de kracht der drie klavieren ontvangt en aldus veeltijds te sterk wordt.
4. De koppeling van Bovenwerk aan Pedaal geeft het voordeel dat daardoor het Pedaal altijd geheel vrij en naar willekeur kan gebruikt worden terwijl daardoor de afsluitingen onnoodig zijn, temeer wanneer deze koppeling aldus gemaakt is dat bij de koppelingen der drie manualen het Pedal toch alleen de kracht van het Bovenwerk geniet, hetgeen zeer goed kan gemaakt worden; door beide koppelingen aan het Pedaal tegelijk te gebruiken heeft hetzelfde dan toch de volle kracht der twee manualen en kan door dezelve meer traspwijze worden versterkt.
5. De Expressions zijn bij volle spel met beide handen op één klavier, niet juist noodig om de voornoemde middelen van versterking, doch bij de voordragt eener Clarinet- Oboe of Viool Solo etc, integendeel hoog noodig en

wenschelijk daar ik de ondervinding heb opgedaan dat de zelve bijzonder schoon in het orgel op Bovenwerk is aan te wenden zoo dat zelfs één toon in kracht toenam als kwam dezelve uit het instrument zelve.

6. De plaatsing van den organist moet dusdanig zijn dat hij een onbelemmerd uitzicht heeft op het geheele altaarkoor, den Preekstoel, den Directeur, zonder veel draaijen of wenden en daarbij zelf de zangers en ook het orgel in natuurlijke krachten hoort. Onder het orgel verliest hij het geluid zoowel van den zang als van het orgel, terwijl hij met den rug naar het Altaar gezeten, door het beslaan der spiegel, of als iemand zich in de rigting derzelve begeeft vooral als hij in dezelfde spiegel ook den Directeur zien moet, bijna altijd belemmerd wordt het noodige te zien, en in alle gevallen in dezelve toch niet meer zien kan dan de grootte der spiegel toelaat, terwijl de waarschuwingen die hij dan ontvangt bijna altijd allernadeeligst werken voor de orde en stichting der kerk. Plaatst men hem achter den Directeur met gezigt naar het Altaar, dan wordt hem het gezigt op Directie en altaar belemmerd door den Directeur zelf. Plaatst men den organist vooraan, zoodat de Directeur zich naast hem bevindt, dan verhindert de Directeur altijd de vrije registraties tenzij de registratie naar elkander toe worde uitgehaald direkter zijde der lessenaar van den organist. Aldus belemmert nog de lessenaar den organist het geheele overzigt van het altaarkoor, en verliest de Directeur het middenpunt en de vrije beweging over de verschillende zangstemmen. De plaatsing volgens vroeger melding bij de Dispositie is zeker de beste omdat dezelve geene nadeelen oplevert en juist aan al de vereischten ruim voldoet. Want door regts zijdelings aftezien ziet de organist terstond de behoeften zijner bediening over het geheele altaarkoor. Klein altaar, Preekstoel en zulks kan hem door niets belemmerd worden omdat hij vooraan de balustrade zit. Hij ziet daarbij den Directeur door even op te zien, wat juist dikwijls onder het spelen moet geschieden, en waaraan dan het zijdelings afzien zeer nadeelig is (terwijl men onder het zingen weinig naar het altaar behoeft aftezien.) Dáár hoort hij ook, wanneer de zangers zich in een halfronde kring plaatsen, den geheelen zang (voor gelijkheid en vaak tot assistentie zoo noodzakelijk) en hoort tevens het orgel in zijne volheid, omdat hij er nog 4 à 5 voet voor zit, waardoor hij ook onmogelijk last van ongelijke geluiden kan hebben vooral wanneer de hoeken van het orgelfront zich enigzins tot elkander keeren als vormende het geheel eene halve nis. Deze plaatsing is ook zeer aan te bevelen doordat daaruit als van zelve volgt de genoemde volgorde der klavieren, als ook door de zeker minste ruimte welke aldus benoodigd is voor ageer en Regeerwerk op het koor dat toch reeds klein is. Terwijl ageer- en regeerwerk even eenvoudig kan worden aangelegd als dat het orgel in het midden wordt bespeeld. Hieruit volgt ook als van zelve de plaatsing der registratuur van Bovenwerk, Hoofdmanuaal en Pedal aan de linkerhand uithalende naar de voorbalustrade toe, zoodat men dezelve even gemakkelijk met de regter als linker hand kan behandelen, eene noodzakelijkheid die te veel over het hoofd wordt gezien. De registratie van voorwerk ter regterhand.
7. Het voordeel van treden bij de regtervoet voor registers die men meestijds onder het spelen, wanneer men geene hand vrij heeft, gebruiken moet, zal geene nadere omschrijving behoeven.
8. De verschillende koppelingen kunnen aldus gemaakt worden, dat zij afgezet zijnde, van alle medewerking verstoken zijn, terwijl zij onder het spelen bij halende terstond in werking treden. Om mij zeiven te overtuigen dat hetgeen ik opgeef tot geene onmogelijke of te zeer ingewikkelde zaken behoort, heb ik mij zeiven een plan gevormd voor ageer en regeerwerk, koppelingen en expressions, waarin ik geene stuitingen zie en gelijk gezegd is zeer eenvoudig mij voorkomt terwijl men overal gemakkelijk bij kan komen.
9. De vereischten der Dispositie van Hoofdmanuaal zijn voornamelijk eene op kracht gewerkte vulling voor het geheel en eene voldoende geheelheid op zich zelve, en daartoe is Bourdon 16 zonder Prestant 16 vt, of omgekeerd, het eene ongevuld en hol, het andere te grondeloos. Bij beide registers behoort Quint 6 vt. Deze drie geven aldus een schoon geheel en een aan bovenstaand geheel voldoende Hoofdmanuaal in vereeniging met de daaropvolgende registratie welke hetzij zacht, hetzij sterk geregistreerd altijd eene zekere kracht als Hoofdman. geven. Mixtuur G-C-G-C de grootste 3 vt.
Ters tot het vormen van Sexquater en tot meer verheldering.
 Geen Tongwerk 16 voet omdat men dit tongwerk soms in Pedal wil gebruiken zonder de geheele bezetting van Hoofdmanuaal, en zulks kan nu geschieden door de koppeling van bovenwerk aan Pedal met Fagot 16 vt., terwijl men over dezelve in het Hoofdmanuaal eveneens door Koppeling kan beschikken. Het is te verkiezen zoo min mogelijk tongwerken om de stemming die zich zoo ligt verzet door de gevulde morgendiensten, terwijl door zamenkoppeling, wanneer er veel tongwerken zijn ze over het algemeen te Dominant worden.
Cornet moet op Hoofdmanuaal staan omdat men op bovenwerk moet begeleiden, en ook om de Cornet soms te kunnen aanvullen met Trompet 8. Ze moet beginnen met klein G.
Trompet 8 vt zou ik willen halveeren, aldus dat men Discant uithalende tot aanvulling der Cornet ze doorliep tot klein G, want dan maakt het Pedal toch veeltijds maar grondtoonen (wanneer het aan hoofdmanuaal behoort gekoppeld te zijn; doch in de bas uithalende moet ze minstens snaken zoover het Pedal strekt tot en met F ééngestreept. Wanneer ze aldus is ingerigt en eene formidable gevulde toon heeft niet snarrend maar krachtig heeft het Pedal er door de koppel over te beschikken en verder geen Trompet 8 vt nodig.
10. De vereischten der Dispositie van Bovenwerk zijn eene afnemende kracht van Hoofdmanuaal. Een liefelijker op zich zelf staand geheel en eene groote verscheidenheid van op zich zeiven staande ofwel te zamen gebragte aangename zoo wel als mannelijke sologeluiden. Heeft men nu geene 16 voet op dezelve dan valt het te veel af bij Hoofdmanuaal. Eene Quintadeen is het beste omdat dezelve eene zekere verdunning tegelijk met den grond verbindt en zóó alleraangenaamst werkt met Viol di Gamba, Gemshoorn enz.
Gedekt fluit 4 vt is beter dan Openfluit, omdat men veeltijds de begeleiding eener Solo slechts een weinig moet versterken, hetwelk alleen door eene gedekte te doen is, terwijl ze ook beter in kracht opgaat tegen Gemshoorn.

Fagot 16 vt geen dunne toon. Clarinet 8, zoveel mogelijk het instrument.

- Om het plan, namelijk door den tijd een voortreffelijk orgel (waartoe voorgaande dispositie) rijk te worden, het meeste te bevorderen zal het beste zijn wanneer men over weinig kan beschikken en door aanzien en gehoor van het orgel zelve, te doen zien en hooren dat hetzelfde nog in lange niet is afgewerkt. Ofschoon hetgeen er is aan de behoefte moet voldoen en later wel moet kunnen vermeerderd worden maar niet daartoe iets moet worden verworpen of veranderd worden zoodat alles op zijne plaats en naar de orde van het geheele werk moet worden daargesteld. Het minste waarmede men zal kunnen beginnen en voldoende is aan de behoefte, is het Rugwerk geheel af. De windlade van Bovenwerk op zijne plaats boven, geplaatst met het pijpwerk van No. 1. 5. en 7. tot begeleiding van Solo's.*
- De koppeling van Voorwerk aan Bovenwerk voor koorgezangen. Het pedal-klavier en de koppeling van Bovenwerk aan Pedal. Zoo als gezegt alles op zijne plaats en bewerkt als tot het groote geheele werk verlangt wordt.*
- Alzoo vooreerst slechts twee klavieren, Voorwerk en Bovenwerk door de Koppeling kunnende verbinden, terwijl door de koppeling het Pedaal als aangehangen kan beschouwd worden, terwijl dit alles bij het later geheel te voltoojen werk evenzeer blijft bestaan. Vooreerst aan het groote werk niets geen front geven, alleen aan het voorwerk wel om te doen zien en eene gedachte te geven van hetgeen het moet worden wanneer alles voltooid is De verdere reden waarom ik met het voorwerk wilde beginnen is deze, dat de plaats, waar hetzelfde behoort te staan zeker het best geschikt is om er op het koor en in de kerk. voor de weinige inhoud. veel en voldoende effect te maken. en aldus de eerste behoefte is. J. K.*

1860, brief J. Kupers

Eerwaarde Heer. Toen ik reeds lang geleden in de vergadering ten Uwent gehouden door de bemiddelende dienaar aanbieding der overige Heeren van het bestuur tot benoeming eener Commissie van beoordeeling, beloofde alsdan aan die Commissie eene Dispositie van mij te zullen inleveren, was dit meenens, zoo als trouwens de uitkomst ook bewees. dat dergelijke Commissie moeilijk of wel niet te vinden zou zijn. Later bij U. Ew. opdragt aan mij tot onderzoek, heb ik UEw. de opmerking gemaakt dat zoo er in mij en in mijn Papa een vol vertrouwen werd gesteld wij onze beste pogingen zouden aanwenden tot verkrijgen van een naar evenredigheid der middelen geschikt, later naar evenredigheid der kerk te vergrooten orgel, en in geval aan dit volle vertrouwen iets in de weg mogt staan, wij er ons liever niet mede belasten. Doch dit vertrouwen werd ons geschonken, en ik meen wij, hebben ons beijverd Uw Ew. te toonen dat dit vertrouwen aan geene onwaardige of onkundigen geschonken werd. Doch bij de plaatsgehad hebbende conferentie met den orgelmaker heeft mij zeer gesmart door U. Ew. en den W. Ew. Heer Pastoor, terwijl hunne Eerwaardes zelve bekennen er geen verstand van te hebben, gedeeltelijk te hooren oordeelen ten gunste van den orgelmaker en hem te steunen tegen mij, die hem slechts naar redenen vroeg welke hij niet konde of wilde geven, was Uw Ew. s verlangen mij toe te zien geven aan grillen (zoo blijf ik ze noemen zoolang ik geene gronden derzelve ken om zodoende de volvoering te bespoedigen, dan heeft UEw mij verkeerd aangezien. Ik offer geene belangen aan tijd noch gelden op. Ik zou zulks nogthans moeten denken, ingeval ik wist dat door UEw de hulp mogt zijn ingeroepen (hetgeen ik niet kan denken omdat ik daarin tevens een blijk van mistrouwen zou moeten zien) dier Heeren welke door zich te bemoeijen met zaken waarvan zij geen verstand hebben en aldus een wantrouwen koesteren in de verstandelijkheid Uwer beschikkingen, zich reeds eenmaal den neus hebben gestooten en nu schijnen rond te gaan met eene Dispositie van den orgelmaker (hetwelk voor mij nog geheim moest blijven) welke ik nu gezien heb en indien U. Ew. ze mij had laten zien, ik U zou geraden hebben direct terug te sturen als in het geheel niet voldoende aan de verwachtingen door zijne afspraak opgevat, namelijk voor omstreeks f 11000 een geheel goed en ver voldoende orgel te leveren, waaraan deze Dispositie in het geheel niet voldoen noch in prijs, noch grootte, daar zelfs No. 2 nog merklijk kleiner is als het bestaande te Bosch.¹⁷⁹⁵ Ik meende U Ew, ging over tot f 10000 wanneer daarvoor het geheele werk konde geplaatst worden, en dit schijnt althans bij deze orgelmaker niet te kunnen. Stapt UEw nu daarom af van het eerste plan om door den tijd een groot en mooi orgel te verkrijgen zonder benadeeling van het tegenwoordige, en wil UEw. daarom het orgel verkleinen tot een passable werk (omstreeks ter grootte der Orgels welke hier staan in de kerk De Zaaier en bij past van Leunen) dat nogthans vele dwaasheden bevat, dan is het het beste dat UEw. het geheele vertrouwen schenkt aan den Heer Vollebregt. ZEd. is mij zeer tegen gevallen, want mij te zeggen dat zijn werk te Bosch f 10000 gekost heeft en nu een van nog minder kwaliteit op te geven voor f 16000 kan ik met de verwachting die ik van ZEd gevormd had niet zamenbrengen en geeft mij een zeer slecht vertrouwen in zijne verdere gezegdens wegens tijd van plaatsing aan verdere beoordeeling van plannen krijgen, terwijl het UEw toch zeker hetzelfde is aan wien de rente en kapitaal verschuldigd te zijn, en het is veel verkieslijker dat zulks aan een ander zij dan een orgelmaker om niet van zijne luimen (zeer onnut voor de kerk en waarmee velen behebt zijn, hierop zou de heer Ritter¹⁷⁹⁶ een uitzondering maken naar ik hoor) geheel af te hangen. Daar ik meen UEw door deze een laatste blijk mijner belangstelling gegeven te hebben, verzoek ik UEw tevens in geval van mijne Dispositie geen gebruik wordt gemaakt of beter het noodige gebruik gemaakt is, dezelve te mogen terug ontvangen en in geval aan de voorwaarden onzer medewerking niet voldaan kan worden, van alle aanvraag daartoe verschoond te blijven, terwijl ik U. Ew bij deze schriftelijk betuig dat in geval de door onze medewerking daargestelde zaken, dispositie of zitting betreffende in het algemeen en door eene Commissie van zaakkenners geheel of gedeeltelijk wordt afgekeurd, dit geheel of gedeelte ten mijnen kosten geheel te doen verbeteren, waartoe ik de eer heb mij met de verschuldige achting en eerbied te teekenen, Uw belangstellende Dien. En vriend Joh. F. M. Kupers, Organist.

1860?, brief Smits

Kopie van opgezonde Brief aan de Heer Kupers Amsterdam. De registratuur, voorgesteld in het buffet waarop de klavieren liggen trekkende zo als UEd opgeeft: hieraan durf ik niet te beginnen. Het is al te veel van de kunst gevergd, om een zulk groot orgel, voor een vooropstaande buffet te bespelen. UEd weet toch dat een registersleep, op de windlade, door de windstokken op een lengte van 3½ el gedrukt word, en deze sleep moet tog ten minsten 2½ duim bewegen, om de gaten behoorlijk af te sluiten. Dat dit al zo gemakkelijk niet gaat als op een Harmonium of Seraphien orgel, dan heeft een registerknop niets meer te doen als een ventiel te open, zo als een klaviertoets. Ik kan de registerknoppen wel ter zijden plaatzen, maar dan zoude ik voor het buffet of speeltafeltje ten minsten 0. 80 diepte en 2. 00 breedte nodig hebben, en volgens mijne bedoeling zal ik kunnen teregt komen met 0. 40 diepte en 1. 60 breedte, en dan liggen de knoppen beter bij de hand. Ik vrees dat ik voor het heele werk plaats te kort zal komen, ik heb alzo de dispositie enigzints veranderd.

Groot Manuaal

1 Prest	16
2 Bourdon	16
3 Octaaf	8
4 Portunaal	8
5 Holpijp	8
6 Prest	4
7 Openfluit	4

Boven Manuaal

1 Prest	8	
2 Bourdon	16	zagt geintoneerd
3 Viol di G	8	
4 Baarpijp	8	
5 Quintadeen	8	
6 Roerfluit	8	
7 Oct	4	

¹⁷⁹⁵ Bedoeld is hier het orgel van Vollebregt in de St.-Catharinakerk te 's-Hertogenbosch.

¹⁷⁹⁶ Wilhelm Rütter te Kevelaar.

8 Quint	3	
9 Oct	2	
10 Mixtuur	2	3 en 4
11 Cornet		sterk vijf sterk
12 Trompet	8	
Hier de Quint 6 voet wel weggelaten en uit de Mixtuur de Quint 3 voet weg.		
Positief		
1 Salicet	8	of Prest
2 Holpijp	8	
3 Violon	4	
4 Prest	4	
5 F1 douce	4	
6 Piccolo	2	
7 Bourdon	16	dis tot klein g
8 Cornet	3	disc „ „ „
9 Oboe dis	8	bas Harmonica

Van het Positief de Quintadeen na Bovenmanuaal, en de openfluit 4 v veranderd in Prest 4 v.

8 Gemshoorn	4	
9 Nazard	3	
10 Nagthoorn	2	
11 Fagot	16	
12 Clarinet	8	disc portunaal
Hier Bourd. 16 in plaats van Quintadeen 16. Een Quintadeen 8 v in plaats van Sesquialter.		
Pedaal		
1 Major	32	
2 Subbas	16	open
3 Violon	16	
4 Prest	8	
5 Wijd Ged.	8	
6 Quint	6	
7 Octaaf	4	
8 Fluit	4	
9 Bazuin	16	
10 Trompet	8	
Van Pedaal de Viol 8 in Prest 8 en de Quint 12 in Quint 6 v.		

Als op het Manuaal in plaats van Cornet een Harmonica 8 v en op Pedaal in plaats van Fluit 4 v een Harmonica 16 was dunkt mij veel beter. De windlade zijn door UEd goed geplaatst, maar nu moet U nog met de registratuur en dan alle windkanalen te regt. Daarbij komt ook nog al, dat ik de grote pijpen van Pedaal niet laten kan uit gebrek aan hoogte. Alvorens de zaak zijn vol beslag zal hebben spreek ik U te Amsterdam nader over alles. De plaats is wat naauw en te zeer beperkt voor zulk een groot werk.

Prestant	32	Majorbas	32	Bazuin	32
„	16	„	16	„	16
„	8	Holpijp	8	Trompet	8
„	4	Alles van dat soort	„	„	4
Octaaf	2	Fluit	4	Cink	2
„	1				Of Cornet

Deze Prestant geluiden met Bourdon en Holpijp geluiden, daarbij de Trompetten maken na mijn oordeel het schone en kragtige van een orgel uit. Al de overige registers zijn voor de variatiën, hoe die ook heeten mogen, en zijn bij een vol werk van weinig betekenis; zij zullen wel een groot gedeelte wind opsorpen, maar geen kracht bij zetten, en meestal het voorstel of thema onduidelijk maken.

1862, februari, brief Smits

Het stijl en ribwerk van de grote kast, met de kast van Positief kan ik voor Kerstmis 1862 wel in order hebben, dit kan door een knecht gedaan worden, doch frontpijpen in het Positief of het Positief speelbaar voor Kerstmis 1862 dit durf ik niet bepalen, hierin moet ik mij aan mijn vroeger schrijven houden en zie hier de reden. Mijn zoon die de werkzaamheden zal moeten verrigten vertrekt op maandag over 8 dagen met een nieuw vrij pedaal en een nieuw bovenmanuaal na Helmond, en zal aldaar moeten blijven tot zeker in November en dus alzo te weinig tijd om klaar te komen.

1862, 28-5, brief Smits

Amsterdam, 28 Mei 1862. WelE Heer. Ik heb uwe letteren van 25 dezer en de bijgaande plannen van UE. le met alle aandacht ingezien en overwogen. De ruimte op het koor enz. nogmaals naauwkeurig gemeten en deze is als volgt: de ruimte tusschen de meest uitstekende punten van beide kroonlijsten is 7. 75, de ruimte tusschen beide vlakten der kroonlijsten is 8. 75. De onderste punt der Consols onder de eigenlijke kroonlijst is juist 5 el boven de begane grond van het koor, maar de diepte van het koor is slechts 4. 55, zoodat ik vrees als de windladen van manual en Pedal voor elkander komen te leggen, dat het vooruistekend Front nagenoeg over de balustrade zal heen komen en in alle geval het koor te veel bedekt. Ik heb met den WEw. Heer Verstraaten hierover gesproken en zijn het eens dat er moet getracht worden het Orgel altans in het midden zoomin mogelijk vooruit te doen komen, want de diepte van het koor is voor goede uitvoeringen en het gehoor van het Orgel op het koor van het hoogste gewigt. Over de geheele breedte der kerk kan daarentegen beschikt worden, ja zelfs zoo ver dat ware het noodig het nog beter aan ons zou toeschijnen om de vooruistek der kroonlijst, zoover de windladen van Pedal leggen, geheel weg te nemen, dan het orgel vooruit te brengen. Ik geloof echter dat geen van beide zal noodig zijn en daartoe heb ik bij deze eene schets gevoegd van mijne gedachten. Bij schets lett. A blijft de kast van het orgel nog binnen de kroonlijsten, alleen om te stemmen en bij de ventielen van Pedal te kunnen komen, moet men een of twee planken leggen (welke ook kunnen blijven leggen) onder het vooruitspringend gedeelte der kroonlijst, waartoe aldus hoogte en breedte genoeg overblijft. Op deze schets heb ik ook het Pozitif; aangebracht. Op de ligging der windladen zal UE,le de aanmerking maken dat de abstrakten voor de stemming hinderlijk zijn, maar ik wilde U in gedachten brengen dat zulks is te voorkomen

door de windladen van elkander af te leggen en de abstrakten tusschen en onder dezelve heen te leiden, want het Pozitif is. volgens mijne teekening breed op de plaats waar de windladen leggen kan 2. 28, is dit echter niet breed genoeg dan konden de abstrakten er vóór heen gaan, dan was de moeilijkheid toch slechts bij weinig pijpen te trotseeren. Volgens schets lett. B word de kast van het orgel bij de windladen breeder dan bij lett. A en schiet aldus enigzins onder de kroonlijst. Daar de kleinste pijpen der 16 vt van Pedal niet grooter zijn dan 0. 75 à 1. 14 kunnen dezelve gemakkelijk onder de kroonlijst geplaatst. Voorts behoeft het Front niet de geheele breedte der kast te hebben, want het Front belet toch het verdere doorzien langs de muren, vooral als hetzelfde bij wijze van nis gebouwd is, en de zijvleugels eenigzins vooruit komen. Ik hoop dat UE. het mij ten goede zult houden dat ik zoo vrij U bij deze eene teekening te doen geworden van de klaviatuur en registratuur zooals ik ze mij heb voorgesteld. Deze teekening is uitgemeten naar de Amsterdamsche maat omdat ik dezelve reeds had afgewerkt toen ik uw brief ontving; ik dacht dezelve mogt soms nuttig kunnen zij wegens de beperkte ruimte die dezelve aldus van het koor inneemt zijnde voor het kastje onder de klavieren 16 Duim nedl. en daardoor dacht ik mij de Ageerkast aan de trap ook beperkt tot 30 à 40 duim nedl. wijl aldus de abstrakten vóór elkander m 3 rijen, de schuiven of Balanzen der registers echter naast elkander naar boven gaan en daar eerst hunnen verschillenden loop ontvangen. Verder moet ik UE. le nog één woord zeggen wegens de inrigting der hierbijgaande Dispositie. UE. zal uit bijgaande brief van onzen Secretaris de reden naauwkeuriger vernemen en. ik twijfel niet of UE zal dezelve zeer geldende achten. Niet dat ik mij heb voorgesteld aan UE. inliggende Dispositie ter teekening als het ware voor te leggen, neen, maar het scheen mij het geschikste middel toe om UE. bekend te maken met onze verlangens, ik heb dezelve volgens onze gehoudene afspraken opgesteld (ik heb mij daarmede belast omdat ik toch de dispositie moest schrijven) en daarbij kwam nog dat als U dezelve aldus mogt goedkeuren U dezelve slechts had invullen en te teekenen; bevalt dezelve U echter niet, dan moet er toch een ander door U worden opgesteld, hetgeen dan kan geschieden in de tweede helft der aanstaande week als wanneer de WEW. Heer Verstraaten op zijne terugkomst van huis (waar ZEw. Zondag aanstaande naar toe gaat) zich bij U zal aanmelden Hetgeen ik met potlood heb ingevuld hebben wij in de vorige afsprekingen dacht mij niet genoegzaam behandeld: de Speciën van het pijpwerk en verder heb ik ook weggelaten in de gedachte dat dit beter door U dan door mij kan worden ingevuld. In geval er geen ander behoeft geschreven te worden, zal U de goedheid willen hebben dit alles in te vullen, voorts het stuk met uwe handteekening te vereeren en door den WEW. Heer Verstraaten aan ons te doen toekomen om daarvan gebruikt te kunnen maken op de vergadering welke noodzakelijk moet plaats vinden na de terugkomst van onze Praeses (den WEW. Heer Verstraaten. Deze brief is reeds zoolang geworden dat ik mij zal haasten dezelve te sluiten onder hernieuwing der gevoelens van achting en eerbied waarmee ik de eer heb te zijn Uw dienaar en vriend, Joh. F. M. Kupers. N. B. De Mixtuur op Hoofdmanuaal zou ik verlangen te beginnen uit 3 vt ééns te doen repeteren op klein C met bijvoeging van 4 voets register. In het Pozitif heb ik de Cornet verminderd van 4 op 3 sterk en daarvoor bijgevoegd een sleep namelijk Quintadeen 8 vt doorlopend, daar wegens de beide gehalveerde registers de bas op de windlade toch ruimte overheeft; en het komt mij ook aldus verkieslijker voor:

Het aantal knoppen wordt daardoor ook beter gelijk

als	voor	Pozitif	10
„	voor	Bovenwerk met bijvoeging der beide tremulanten	14
„	„	Hoofdwerk met bijvoeging der Ventil	14
„	„	Pedal	10.

UE. le wordt tevens verzocht van de Frontteekening, in geval U dezelve goedkeurt, de nota te nemen, welke UE. le wegens de windladen en den loop der kast mogt noodig hebben; en dezelve aan mij terug te zenden (ofwel den WEW. Heer Verstraaten mede te geven) met het bericht of UE dezelve aldus goedvindt of niet; omdat ik ze dan op de vergadering kan laten zien of met laten zien. Uw dienaar en vriend. Joh. F. M. Kupers.

1862, 28-5, brief secretaris van het koor, W. J. Hendriks

"Mijnheer. Het speelt mij zeer dat door mijn ongesteldheid ik verhinderd was de beraadslagingen voor het orgel te hebben kunnen bijwonen, te meer ik alsdan het genoegen zoude gehad hebben met UE in kennis te komen. Aangenaam was bet mij intusschen te mogen vernemen, dat alles met een gematig Resultaat afgeloopen is & twijfel dus ook niet of het werk zal verder zijn geregelde gang hebben. De Heer Verstraaten heeft Ued medegedeeld, dat men van ZnEerw. een deugdelijk, geteekend contract, waarin de levering van het orgel vermeld staat door het bestuur verlangd werd. Wanneer ik nu van contract spreek, zoo moet UEd zulks niet aan wantrouwen toeschrijven, de verzekering van den Praesis, den WelEerw. Heer Verstraaten, zoude voor mij voldoende zijn, maar het is voornamelijk voor de leden en daarom neem ik de vrijheid UEd te schrijven. De deloyale handelwijze van den vorigen orgelmaker¹⁷⁹⁷ heeft bij de leden een niet ongegrond mistrouwen doen ontstaan, zoodat wanneer men op de vergadering weder met beloften voor den dag komt, ik vrees dezelve bij hun geen ingang vinden zullen. Zoodra de WelEerw. Heer Verstraaten van zijn uitstapje tegen de Pinksterdagen terug zal zijn moet er hoogstnoodzakkelijk eene vergadering belegd worden, hoofdzakkelijk over het orgel maar ook over het al of niet geven van een concert. Daarom zoude ik zoo gaarne zien, dat de Eerw. Heer Verstraaten het contract medebragt. Het zoude de beste spoorslag voor het concert zijn. Ik schrijf U dit in het belang van UE als van het zangkoor, U om het orgel te leveren, voor het koor een zoo nuttig begonnen werk te voltooijen; want mogten de leden in geval van geen contract in de hun te geven beloften geen vertrouwen stellen & alzo misschien weigeren tot het geven van een concert, zoo viel alles in duigen en ik, voor mij, zag geene mogelijkheid zulk een werk weder op te bouwen. Om tijd reden acht ik het noodzakkelijk, dat de WelEerw. Heer Verstraaten bij zijn terugkomst het contract medebrenge, mogt het echter voor dien tijd niet gereed kunnen zijn alsdan het concept (als ik het zo noemen zal) hetwelk de Heer Kupers U thans opzend ingevuld en geteekend te mogen

¹⁷⁹⁷ Vollebregt.

hebben, zijnde alsdan voorloopig eene genoegzame waarborg om de leden gerust te stellen. Ik heb den Heer Kupers verzocht om ook de tijd ter bespeling van het Positief oningevuld te laten, daar ik zoo gaarne zien zoude dat zulks reeds met Kersmis zoude geschieden. De Eerw. Heer Verstraaten zal U toch zeker gezegd hebben, dat de Huur van het noodorgel einde December vervalt. Mijn verzoek zal gewis van Uwe zijde meer inspanning vereischen, maar daarintegen zoude fl. 8 0,- in de kas van het nieuwe orgel vloeijen. Als voorloopig in Uwe vriendschap aanbevelende verblijf ik met alle achting UEdw. Dienaar, W. J. Hendriks, secretaris. Amst. 28 Mei 1862.

1862, 3-6, brief Kupers

Amsterdam 3 Juny 1862. WelE Heer! Mijne vorige letteren zijn met te veel haast door mij aan UE afgezonden om alles naar behooren te hebben kunnen inrichten. Zoo zal UE, en met regt gedacht hebben "Ja hij schrijft daar maar zoo wat, betreffende de ruimte van ageer en regeerwerk maar hoe moet dat dan wel verder worden ingerigt. Daarom wilde ik UE nog tijdig door deze de gedachten doen kennen, die ik toen reeds in het hoofd had, maar niet spoedig genoeg heb kunnen verduidelijken. Ik hoop dat U uit inliggende teekening zult kunnen wijs worden; ik heb tevens hierbij gedaan eene andere teekening voor het Positief; het komt mij voor dat deze beter in overeenstemming is met het groote werk; want mijne vorige teekening van het Positief wilde mij niet geheel voldoen, zóó als het groote werk mij voldeed, en wel voornamelijk omdat het niet genoeg met het groote werk stemde in mijne verbeelding. Ik verzoek UE hierbij tevens mij te willen schrijven, welke beschikkingen aan U betreffende de inrigting van dit alles het beste te nemen voorkomen en waartoe UE. zoudt willen besluiten en het zou mij tevens aangenaam zijn indien UE den WEw. Heer Verstraaten de verschillende teekeningen (vooral de frontteekeningen) weder wildit medegeven, om de reden als ik UE in mijn vorig schrijven heb opgegeven. Ik hoop dat de terugkomst van den WEw. Heer Verstraaten voor ons eene rijke bron van verwachting zal opleveren noem ik mij nogmaals met hoogachting en eerbied Uw dienaar en Vriend Joh. F. M. Kupers.

1862, 6-6, plan Smits

Beschrijving van een nieuw orgel in de Willibrorduskerk binnen de Veste te Amsterdam.

Groot Manuaal			Boven Manuaal				
1	Prest.	16	banka tin 2	1	Prest	8	banka tin 2 a 3
2	Bourd	16	24 van hout 3 dan comp.	2	Bourd.	16	zagt geint. 5 disc comp
3	Octaaf	8	banka tin 2	3	Viol di G	8	banka tin
4	Portunaal	8	banka tin 2a3	4	Baarpijp	8	banka tin
5	Holpijp	8	12 van hout 3 dan comp.	5	Quintadeen	8	banka tin
6	Prestant	4	Banka tin 2	6	Roerfluit	8	12 van hout 4 dan comp
7	Openfl.	4	Banka tin	7	Octaaf	4	banka tin 2 a 3
8	Quint	3	gedekt comp 5	8	Gemshr	4	comp
9	Oct	2	comp 2	9	Nazard	3	" 5
10	Mixtuur		3 sterk comp	10	Nagthoorn	2	"
11	Cornet		5 sterk comp	11	Fagot	16	B. tin
12	Trompet	8	v banka tin	12	Clarinet	8	Portun. ds. B. tin
Positief			Pedaal van twee en half oct.				
1	Salicet	8	Banka tin	1	Major	32	hout 3
2	Holpijp	8	12 van hout 4a5	2	Subbas open	16	hout
3	Violon Prest	4	banka tin 2a3	3	Violon	16	hout
4	Prest	4	banka tin 2a3	4	Prest	8	banka tin
5	Fluit Douce	4	comp	5	Wijdgedekt	8	12 van hout 3 dan comp
6	Piccolo	2	„	6	Quint	6	8 of 10 van hout dan comp
7	Cornet		3 sterk tot klein G comp	7	Oct	4	banka tin
8	Bourd	16	dis tot kl G comp	8	Fluit	4	compositie
9	Harmonica B	8	en Ob. dis tin	9	Bazuin	16	Banka tin
				10	Trompet	8	

Hierbij nog 7 stomme registers als 4 koppels twee tremulanten en de ventil.

Dan drie Klavieren van wit Yvoor met koppels en mechaniek.

Een pedaal klavier van eike hout met „ „ „

Vijftig registerknoppen van ebbe hout met alle registratuurwerk van ijzer en eike hout de etiketten op wit Yvoor.

De windlaaijen van alle werken van zuiver droog wagenschot.

Alle houte pijpen van eike of greene hout

Alle tinne pijpen van zuiver Banka tin

De compositie pijpen zullen bestaan uit drie delen lood en een deel banka tin, doch alle voeten der pijpen van tin

Hierbij zes Blaasbalken van drie ellen lang een en half breed van greene en eike hout

De windkanalen van eike hout of greene hout
 De stoel en sleutels der blaasbalken van vuure hout
 De assen tappen en pinnen van ijzer
 Het stijlwerk en het ribwerk van de grote kast en ook van het Positief van greene hout, in het gezigt alles van eike hout, het deur en riggelwerk van eike hout in 't gezigt en het ornament werk van Positief wagenschot. De deuren waar het nodig is voorzien van kanieren en sloten.
 Het kostgeld ten tijde der plaatsing
 Alle vervoer en vragtkosten zal te Zamen bedragen f 25000. 00
 Zegge Vijf en twintig duizend guldens

Voorlopig aan te leggen, als volgt.
 Het geheele Groot-Manuaal uitgenomen Prestant 16 voet
 Het geheele Positief en op het Pedaal het navolgende, als
 Bourdon 16 v van hout
 Subbas 16 v " "
 Prestant 8 v van tin
 Wijd gedekt 8 v 12 van hout dan compositie
 Octaaf 4 van tin
 Bazuin 16 van tin

Hierbij drie blaasbalken als boven beschreven is
 Drie Klavieren van wit Yvoor, en het pedaal van eike hout, met als het mechaniek hiertoe nodig.
 Een buffet of speeltafeltje van eike hout
 De kast van Positief geheel in order, zonder beelden.
 Het stijl en ribwerk van de grote onderkast, doch zonder kappen en zonder lijsten en banden en zonder ornament.
 De pijpen van Manuaal en pedaal met planken bedekken tot dat later de frontpijpen gemaakt zijn, en de kast geheel in order.
 De kosten van verzoer, kostgeld enz. te samen f 10500,00

Zegge tienduizend vijfhonderd guldens.
 Het ijzerwerk als ankers, ijzere kolomkens, ij zere penhouvasten en ijzere hangers blijft voor rekening der kerk, alsook het versterken der plaats voor de blaasbalken, en het schilderen der kast.
 Dewijl de breedte, de diepte, en de hoogte mij zo beperkt voorkomt, zodat misschien de uitvoering niet mogelijk is, houd ik mij twe maanden tijd voor om alles naauwkeurig te onderzoeken.
 Ik zal het Positief voor Paaschen en het overige voor Kersmis 1863 in order maken, mits ziekte of omstandigheden van mij niet afhankelijk, mij geen beletsel stellen. Ik kan misschien het Positief wel voor Kersmis 1862 in order hebben, edoch, in de winterdag, en over drie rievieren, dan is misschien de verzending onmogelijk. Hiertoe durf ik mij niet te verbinden. Als al het pijpwerk, dat in de dispositie is bepaald van compositie, van banka tin wordt gemaakt, dit zoude de kosten over het geheel een duizend en voor voorlopig vijfhonderd guldens verhogen, dan, de stulpen van gedekte pijpen blijven dan toch van compositie omdat deze beter sluiten. Als het Positief in order is dan is de kerk mij schuldig
 de som van twee duizend guldens f 2000,00
 Als het werk is afgelopen volgens contract dan nog de som van
 acht duizend vijf honderd guldens f 8500,00
 Als het Bestuur mogt verkiezen de bepaalde som, jaarlijks bij gedeelten aftelossen, is mij goed, mits mij van het resterende te betalen vier ten Honderd.
 Aldus opgegeven te Reek den 6 junij 1862. F.C. Smits orgelmaker.

1862, 11-6, brief Smits

11 Juni 1862 na Kupers geschreven. De kast van Positief met ornamenten en stijlen en ribwerk van grote kast in November dezes jaars te Amsterdam gesteld. De frontpijpen windlaaij met al het pijpwerk van Positief klavieren enz in November thuis klaar, doch geen verzekering van het dit jaar te stellen. In Mei of Juni 1863 met het grote werk te Amsterdam beginnen en met Kersmis 1863 klaar te zijn.

Voor het Positief nodige plaats binnenwerks

2. 76 breed binnenwerks

1. 03 diep "

en dan nog moet de kast zo hoog zijn dat de Prest of Salc. 8 in het front kan staan.

Buitenwerks

breedts 3. 08

Diep 1. 10 der kast

Hoog 2. 60

dan zullen er nog 3 of 4 pijpen moeten gebogen worden van de Prest of Salicionaal.

<i>Afstand der werkingen van de klavier</i>	
<i>Voor het groot werk</i>	<i>el, duim</i>
<i>Van het klavier tot op de vloer</i>	<i>1,00</i>
<i>Van de vloer tot agterkant van de grote kast</i>	<i>3,00</i>
<i>Van daar tot aan de windlaaij</i>	<i>3,50</i>
<i>ter linker of regterzijde van weibord</i>	<i><u>1,25</u></i>
	<i>8,75</i>
<i>Bovenmanuaal</i>	
<i>Van klavier tot vloer</i>	<i>1,00</i>
<i>Van vloer tot voorkant der kast</i>	<i>2,25</i>
<i>Van vloer tot aan de windlaaij</i>	<i>6,50</i>
<i>ter linker of regterzijden van weibord</i>	<i>1,00</i>
<i>Na de voorkant der windlaaij</i>	<i><u>0,75</u></i>
	<i>11,50</i>
<i>Van'Pedaal tot de vloer</i>	
<i>tot den agterkant der kast</i>	<i>0,25</i>
<i>tot onder de windlaaij</i>	<i>3,00</i>
<i>lings of regts</i>	<i>3,25</i>
	<i><u>3,00</u></i>
	<i>10,50</i>

Zulke afstanden voor klavierwerkingen zijn er zo ik meen, in ons geheel Koninkrijk niet. ¹⁷⁹⁸

1862, 14-6, brief Kupers

P.S. Ik zou gaarne van UE ontvangen eene afteekening hoe U nu bepaald heeft de windladen te leggen en de afgeleide groote pijpen te plaatsen, ofwel eene ongave der pijpen die niet op de windladen staan kunnen, en welke maat dezelve hebben moeten, omdat ik aan het denken en teekenen ben waar en hoe dezelve het voordeeligste te plaatsen zouden zijn. ¹⁷⁹⁹

1862, 16-6, brief Smits

Copij van opgezonden pijpruimte aan Kupers den 16 Junij 1862.

<i>El, duim</i>						
<i>Major bas</i>	<i>32 v</i>	<i>0,32 8/10</i>	<i>Prest</i>	<i>16 v</i>	<i>0,23 4/10</i>	<i>No. 2</i>
<i>C</i>	<i>16 v</i>	<i>0,21 7/10</i>		<i>8 v</i>	<i>0,14</i>	<i>„</i>
<i>C</i>	<i>8 v</i>	<i>0,14 6/10</i>		<i>4 v</i>	<i>0,08 5/10</i>	<i>„</i>
<i>Wijd Gedekt</i>	<i>8 v</i>	<i>0,14 6/10</i>	<i>Bourdon</i>	<i>16</i>	<i>0,2</i>	
<i>Open Subbas</i>	<i>16 v</i>	<i>0,21 5/10</i>		<i>8</i>	<i>0,13 3/10</i>	<i>tussen 3 en 4</i>
<i>C</i>	<i>8 v</i>	<i>0,12 9/10</i>				
<i>Violon</i>	<i>16 v</i>	<i>Als fis of g van Subbas Pedaal</i>	<i>Op manuaal</i>	¹⁸⁰⁰		

1862, 17-6 brief van kapelaan Verstraaten

Amice ! Ik heb uit naam van mijn Pastoor de aangenane pligt te vervullen Uw plan, teekening en conditiën, door U aan mij mondelings, of op het papier gedaan goed bevallen. Wij hadden wel gaarne de som vooral van het orgel dat voorloopig komt wat minder hoog gezien, omdat we niet gaarne ver boven de 9000 gaan. Enfin we kunnen dat bij Uwe overkomst nogwel nader bespreken. Ge kunt dan met Uw werk beginnen en hoe spoediger ge voortmaakt, hoe liever we zulks hebben. We verwachten UEle derhalve spoedig hier. Mijne hartelijke groeten aan de familie. Vaarwel tot ziens. UED. Dienaar en vriend, ¹⁸⁰¹
H. Verstraaten. Amsterdam 17 Juny 62.

1862, 20-6, brief Kupers

Amsterdam 20 Junij 1862. WelE. le Heer ! Betreffende Uw dispositie van het pozitief haast ik mij U de navolgende aanmerkingen te maken om U aldus de gelegenheid te geven zoo spoedig mogelijk de werkzaamheden daartoe aan te vangen. Ik heb de Cornet van 4 op 3 sterk gesteld om dan een vrije 8 vt te kunnen winnen door in de plaats der Holpijp van de Cornet een doorlopende Quintadeen 8 vt te plaatsen, en aldus kan het pozitief de Quintadeen niet missen want 1e. heeft het pozitief geen Quint maar wel een 2 vt (zoodat de Quintadeen wel op het Pozitif het hoogste noodig is), ten 2e. zal ik het met Pozitif vooreerst moeten afdoen, en dan is drie 8 vts registers nog niet veel (altans 2 heb ik er nu reeds in gebruik) ten 3e. wordt de verdeling der 8 vt. over de verschillende manualen aldus veel beter, en ten 4e. moet U wel in het oog houden, dat men door de koppeling de registers van Pozitif ook op Bovenwerk kan gebruiken, maar dat men de registers van

¹⁷⁹⁸ SA., B1C27.

¹⁷⁹⁹ SA., B1C132.

¹⁸⁰⁰ SA., B1C119c.

¹⁸⁰¹ SA., B1C133.

Bovenwerk niet op Pozitif kan in gebruik brengen, en dan nog zou dat altijd te bejammeren blijven, dat wij nu bij den aanleg der windlade deze sleep zouden weglaten terwijl de plaats voor een Quintadeen 8 vt noodig al zeer gering is en dezelve zoo al niet als noodzakelijk toch als winst en nuttig maar nooit als overtollig zal gerekend worden (terwijl ik deze 3 8 vt. aanmerk als eene hooge behoefte voor een sohoon Pozitif) en U zal toch met mij instemmen dat het altijd beter is één register meer als minder dan noodig is aan te leggen. Wat de verandering der dwarsfluit 4 vt in Prestant 4 vt betreft: dit zou mij altans op Pozitif niet bevallen, om reden de Prestant 4 vt geen speelregister is, en de dwarsfluit 4 vt, zoals het instrument zich hooren laat in het geheele orgel ontbreekt en ook juist op Pozitif meer tehuis behoort. Om een 4vt te verkrijgen die tot het Prestantwerk behoort zou ik U eerder voorstellen de violon te verwisselen tegen Vioolprestant 4 vt. zooveel mogelijk na het instrument (strijkende) gemaakt, en het overige te laten zoo als zulks in de volgende dispositie is aangegeven volgens onze éérste bepaling:

1	Salicet	8 v	Int front	6	Zachte fluit	4 v	(gedekt)
2	Quintadeen	8 v		7	Piccolo	2 v	
3	Holpijp	8 v		8	Bourdon disc	16	v. kl. g. af
4	Vioolprestant	4 v		9	Cornet	3 sterk	Id.
5	Dwarsfluit	4 v	(open)	10	Oboe,	8 v	disc verder Harmonica

Ik twijfel niet of U zal met de redenen die ik bij deze heb opgegeven geheel kunnen instemmen en mij het genoegen willen doen de indeeling en opgave der aan te vangen werkzaamheden daarnaar in te rigten. De aanmerkingen die ik op het overige nog heb en het Pozitif niet betreffen, wil ik liever tot uwe overkomst bewaren, ik vermoed toch dat wij U spoedig zullen mogen verwachten.

Ik heb de eer mij te noemen Uwe dienstw. dien. en vriend Joh. Fr. M. Kupers. P. S. Zou de breedte der windlade voor het Pozitif ook kunnen gebragt worden tot uiterlijk 2 el, door bijvoorbeeld eenigen der grootste pijpen van Holpijp en Quintadeen naast de windlade te plaatsen en af te leiden, daardoor kan het beloop van het front mooier worden dan zoo regtlijnig te moeten werken over eene breedte van 3 ellen, doch het mag niet nadeelig worden voor het werk, daarom laat ik dit geheel aan U over en voeg hier slechts eene schets mijner gedachte bij tot verduidelijking waar bij plaats genoeg zou overblijven voor 18 afgeleide pijpen.¹⁸⁰²

1862, 14-7, brief Kupers

Amsterdam 14 Julij 1862.

WelEd. Heer en Vriend. 1°. De groeten van Papa en tante waarbij ik de mijne voeg. De zucht om, zoo mogelijk, te geraken tot den aanleg van al de windladen zoo als besproken is, gepaard met de vrees dat de som van f 12000 daartegen een beletzel zal worden, doet mij U deze schrijven om U te verzoeken nogmaals te willen overleggen en mij te melden welke wel de minste som is, waarvoor wij in staat zouden zijn, al de windladen, en aldus den geheelen aanleg daar te kunnen stellen; natuurlijk door het lijstwerk der kasten, sieraden en pijpwerk, stof van het houten pijpwerk enz. zooveel mogelijk te bezuinigen. Bij voorbeeld: hier zijn orgels waarin de groote pijpen van vuren hout gemaakt zijn; doch in den aanleg als windladen, kanalen enz. mag geene bezuiniging gemaakt worden, en moet uit de beste stoffen worden vervaardigd. Ik wilde U bijvoorbeeld het volgende voorstellen. Het Pozitif blijft zoo als besproken is geheel af. (misschien kan er in de versieringen der kast of beelden voorloopig bezuiniging gebragt worden). Op Hoofdwerk Bourdon 16, Octaaf 8 vt. Trompet 8 vt. Op Bovenwerk. Viol. d. G. , Holpijp 8 vt. Octaaf 4 vt. Op Pedaal. Open Subbas 16 vt. Hierbij de kast slechts voor zoover noodig is om alles te kunnen plaatsen en dragen, de klavieren met koppelingen, en mechaniek enz. Of ingeval wij niet kunnen komen tot voorgaand plan, wat de kosten zouden zijn als wij aanleggen: Het Pozitif gelijk bepaald is geheel af. De windladen van Hoofdwerk met Bourdon 16 vt. Octaaf 8, Holpijp 8 vt, Prestant 4 vt, Mixtuur en Trompet 8 vt. De windlade van Bovenwerk met Bourdon 16, Viol. d. G. 8, Holpijp 8 vt, Gemshoorn 4 vt. met de kast zoover noodig is om dit te plaatsen en te dragen, de drie klavieren met koppelingen, mechaniek enz, doch de windladen van Pedaal tot later uitstellen. Dit plan bevat mij beter omdat ik aldus ieder klavier kan gebruiken en door de dubbele koppeling het Pedaal bijna als vrij Pedaal kan laten werken; terwijl later de behoefte van een vrij Pedaal aan een dito orgel eerder zal worden beaamd, dan wel den aanleg eener eigen windlade voor midden klavier; misschien zelfs zouden er zijn die eerder het midden klavier zouden doen wegnemen als overtollig dan over te gaan tot het aanleggen der windlade en op het oogenblik worden de drie klavieren toch reeds gelegd. Wees zoo goed en meldt mij Uwe meening over een en ander betreffende prijs enz. , en tevens hoe UEle met den schrijnwerker geslaagd zijt betreffende het voor November stellen der kast. Wij verlangen zeer de teekening onder de oogen te krijgen. UEle zal begrijpen dat de bedoeling is deze voorstellen slechts te gebruiken ingeval er geene goede mogelijkheid bestaat om direct tot f 12000 over te gaan, want dit plan is geheel van mij uitgaande en U begrijpt dat ik er niet van zal spreken voordat het andere bepaald is afgesprongen. Ik noem mij met alle achting Uw Dw. Dien. en Vriend, Joh. Fr. M. Kupers. NB. De benamingen der registers in de registerknoppen met zwarte of roode letters op witten grond en de knoppen zoo klein en digt bij elkander als zijn kan voor eene goede behandeling. De bank van den organist van boven niet langer dan voor den organist zelve noodig is en de voettreden van plat ijzer aldus alle 4 aan de regtervoetzijde of in het midden Komt mij het schoonste voor.¹⁸⁰³

¹⁸⁰² SA., B1C134

¹⁸⁰³ SA., B1C135.

1862, 4-8, notitie Smits¹⁸⁰⁴

Opgezonden aan de Heer Kupers te Amsterdam, den 4 augustus 1862.

De kast van Positief geheel in order doch zonder de engelen. De heele bovenkast met kappen en lijsten zonder beelden

of om. van		1600	
Het geheele Positief van		1900	
Windlaaij en mechaniek van Manuaal		800	
met			
1 Bourdon	16	250	
2 Octaaf	8	350	
3 Holpijp	8	150	
4 Prest	4	160	
5 Mixtuur		150	
6 Trompet	8	250	
Boven M. Windlaaij en mechaniek		1000	
met			
1 Viol di gamba		220	
2 Holpijp	8	120	
3 Gemshoorn	4	150	
Pedaal windlaaij en mec.		1000	
1 Bourdon	16	200	
2 Wijdgedacht	8	<u>100</u>	
			8400
3 blaasbalken		f 600	
vervoer		200	
onderhoud		500	
reisgeld		200	
jouwersgeld		100	
kostgeld		1000	
		f 2600	<u>2600</u>
			11000
nog verminderen			
Holpijp van Manuaal			
Prest „ „			
Mixt „ „			
Gemshoorn B. M.			
hiervoor afgetrokken		<u>500</u>	
dan blijft			10500

1862, 10-8, notitie Smits

Het plan van 4 augustus 1862 gewijzigd met overleg van de Heer Kupers den 10 aug. 1862

De kast van Positief van eike wagenshot met die ornamenten die volstrekt nodig zijn.

De kast van boven of groot werk, voor al het geene wat in het gezigt komt van eike wagenshot zonder lijsten of ornamenten. De kappen op de torens van boven moeten er zonder lijsten op.

Dan

1	Het heele positief met al zijn pijpwerk	
2	De windlaaij en mechaniek van M. met	
	1. Bourdon	16
	2. Octaaf	8
	3. Trompet	8
3	De windlaaij en mech van B. M. met	
	1. Viol di gamba	8
	2. Holpijp	8
4	De windlaaij en mech van Ped. met	
	1. Bazuin	16 met zinke tregters
5	3 blaasbalken etc.	
		voor f 10500,00

¹⁸⁰⁴ SA., B1C136a.

Als er meer op geplaats als

1. Gemshoorn op B. M.

2. Holpijp, 3 Octaaf 4 en Mixtuur op M. blijft den eigendom van de maker F.C. Smits.¹⁸⁰⁵

1862, oktober, brief Hendriks

Mijnheer. De repetitien zijn druk aan den gang voor het Concert. De circulaire en de inteeckenlijst liggen gereed ter aanbieding doch kunnen niet voortgaan, want wachten dat met de werkzaamheden in de kerk voor het orgel begonnen zijn. Met ongeduld zie ik de overkomst van mijnheer uw zoon tegemoet. Mijn aansporing tot spoed vindt zijne verontschuldiging in het belang der zaak & is daarom, dat ik gaarne zou willen weten, wanneer de werkzaamheden in de kerk begonnen zullen worden. Mij in vriendschap aanbevelende verblijf ik met alle achting UEdw. dienaar, W. J. Hendriks, secretaris. Herengracht n. 469.¹⁸⁰⁶

Idem, notitie Smits

De Positief omtrent AlderHeiligen. Het Positief en speeltafeltje klaar thuis half December en stellen in voorjaar van 1863 als de rivieren en winter het verzenden gedogen. Het Manuaal en Pedaal of Manuaal en Bovenmanuaal in de loop van 1863. Het overige in het begin van 1864. De grote kast in het voorjaar van 1863.¹⁸⁰⁷

1862, oktober, brief Hendriks

Mijnheer, ik ontvang uw geeerd schrijven van eergisteren. De Eerw. Heer Verstraaten, welke thans bij U is & aan wien ik verzoek UEd. inliggende brief wilt overhandigen zal U breedvoerig over het gezindene schrijven spreken. . . .¹⁸⁰⁸

1862, 12-10, brief Hendriks

Waarde Praeses. Zoals ik vermoedde werd door het overig bestuur bij het lezen van Smits's schrijven lange gezigt getrokken. Dat cijfer 1864, klonk hun zoowel als mij, verschrikkelijk in de ooren. Voor geen geld zoude ik genoemde letteren den leden willen mededeelen, het ware nog erger als de wolf in de schaaps 'kooi. U weet zij zijn tegenwoordig zeer schuw. Ik wil echter aannemen dat de Heer Smits, zooals UEd mij eens zeide uit voorzorg altijd lange termijnen noemt, om niet op de vingers getikt te worden, ook dit met zijn schrijven het geval is want misschien dat door inschikking met andere werkzaamheden konde ZEd zoon inplaats elders hier het geheele Positief kunnen komen plaatsen, temeer ZEd schrijft het tegen half December bij ZEd geheel klaar zal zijn, waarom dan hiermede gewacht. De Heer Smits schrijft in zijn brief toch ZEd géén ander werk onder handen heeft dan voor Amsterdam. Doch nu het voornaamste, waar het voor het oogenblik meer op aankomt, het doorgaan van het geheele concert afhangt. De Heer Smits zegt voor of omtrent het feest van alle Heiligen zal de kast van het positief gesteld zijn, maar zegt niet wanneer iemand overkomt die de kast plaatsen zal. Juist dit is hetwelk ik wenschte te weten, volgens mij zal dit spoedig moeten geschieden. Waarde Praesis spreek eens breedvoerig met Heer Smits, meld mij tegen Woensdag of Donderdag wanneer de kast afgezonden en hier denkelijk aan begonnen wordt, want alvorens de werkzaamheden niet begonnen zijn werd besloten geen voortgang met het Concert te maken. UEd verder eene goede reis wenshende verblijf ik na vriendelijke groeten, UEdwd. W. J. Hendriks. 12 Oct 1862.

1862, 15-10, brief Beuijssen

Den Heer Smits op den Reek. Heer & Vriend! Ik zijn deze week klaar met het positief schrijft mijn hoe en wanneer ik in Amsterdam moet zijn of wanneer het werk moet gesteld wezen. Gelieft mij verder in te lichten ik hat nog de maat van de onderkast verwacht. Over alles in afwachting en gegroet UwE Dienaar & vriend, J. Beuijssen. Boxmeer 15 oktober 1862.

1862, memoriaal

Uit dit stuk (het contract), waarin de orgelmaker met den Heer Kupers alleen schijnt te onderhandelen, mag men afleiden, dat de kiemen van oneenigheid, waarvan wij de aanwezigheid reeds getuigden, waren opgeschoten en desertie in de gelederen van Cantemus Domino ophanden was, 't geen hem weinig kan verwonderen, die deels met de onstuimigheid van sommige leden deels met het onbuigzaam karakter van den Heer Kupers bekend was. Alleen 's laatsten uitstekende bekwaamheid, waarvoor allen de hoogste achting hadden, had tot dusverre den afval kunnen tegenhouden en zoowel een tweede concert, dat 26 November 1860 (in het lokaal Odéon) gegeven werd, uitmuntend doen gelukken als een derde, tegen 26 November 1862 te houden, kunnen voorbereiden. Zou het aan het onweer, wat er broeide, ook zijn toe te schrijven, dat de President eene zoo vreemde houding bewaarde en den Pastoor, die zich over den gang van zaken ten eerste verontrust toonde immer evasieve en in sluijer gehulde antwoorden gaf? Moest ook het kerkbestuur niet eenige kennis erlangen van de wijze, waarop men bij orgelbouw voornemens was in de bestaande orde van zaken op de tribune in te grijpen en de door hetzelfde vastgestelde regeling der aldaar aanwezige zitplaatsen te verminken? Niets van dit geschiedde en zonder eenige vóórkennis werd met het begin van November 1862 tot het stellen van het inmiddels aangekomen positief in de balustrade der tribune ingebroken. De toestand van Pastoor en Kerkmeesters schildert zich af in het Notulenboek van dezelfde maand

¹⁸⁰⁵ SA., B1C136b.

¹⁸⁰⁶ SA., B1C127a.

¹⁸⁰⁷ SA., B1C127b.

¹⁸⁰⁸ SA., B1C140.

(bl. 223) in de volgende bewoordingen: 'De Ew. President (namelijk van het Par. Kerkbestuur) brengt ter sprake, dat het Bestuur zal gezien hebben, even als zijn Ew. zulks bemerkt heeft, dat dezen dagen eenige gedeelten voor het nieuwe orgel aangevoerd zijn en dat men zelfs reeds aanvang met de plaatsing daarvan gemaakt heeft. Zijn Ew. kan slechts aan de vergadering mededelen, dat Buijskes van Boxmeer de vervaardiger van de orgelkast is. Zijn Ew. Betreurt, dat het bestuur van het zangkoor tot heden nog geene verdere inlichtingen gemeend heeft te moeten geven of het Kerkbestuur in deze zaak te moeten kennen. Doch uit hoofde van het teedere dezer aangelegenheid besluit het Kerkbestuur aan den Eerw. President te verzoeken, deze zaak met zijnen gewonen zachten ernst zoodanig met het zangkollegie te regelen, dat er geene aanleiding tot eenig misverstand ontstaan kunne, hetgeen bij het bekende goede doel en den ijver der HH Zangers zeer zoude te betreuren zijn. Het Kerkbestuur besluit alzoo in de voorloopig buiten zijne voorkennis geschiede werkzaamheden te berusten, maar als voorwaarde te stellen, dat aan de plaatsing der Blaasbalgen niet begonnen worde zonder dat het daartoe zijne goedkeuring en toestemming gegeven hebbe en dat het ingelicht worde omtrent de finantieele hulpmiddelen, waarop het Bestuur van het Zangkollegie de vervaardiging van het orgel heeft durven doen plaats hebben.

Blinder en averechtscher dan ten deze is voorzeker nooit te werk gegaan in eene aangelegenheid van het geringste aanbelang. De orgelmaker onderhandelt met den organist en begint het werk, zonder dat er eenige commissie gevormd zij of eenig hoofd besta om te contracteren en het contract te teekenen; de organist verbergt zich achter zijnen President, den aan den orgelmaker gunstig bekenden Heer Verstraaten, zonder van dezen eenig ander bewijs te hebben dan misschien een lastgevend woord; de Eerw. Verstraaten verbergt zich achter den Pastoor, die van niets weet en op het Caeciliafeest van 1862 aan een paar zangers vraagt: hoe is het toch met het orgel? Deze slaan een paar groote oogen op en antwoorden: dat moeten wij U vragen; als meenen zij, dat de Pastoor alles weet en het aan de zangers verborgen houdt. De desertie is ingevallen; tenor 1. 2. 3. hebben hun lidmaatschap opgezegd; Bas 1. 2. 3. hebben bedankt; Directeur gaat zich onttrekken enz. enz. Cantemus Domino blijkt een gebouw van losse steenen te zijn zonder verbindend cement. De President, de Eerw. Heer Verstraaten wordt kapellaan te Voorburg!! Heeft zijn Eerw. om verplaatsing aan de overheid gevraagd? 't is niet opgehelderd; de Pastoor komt alleen te weten, dat de gelden van de opbrengst der concerten rentegevend gemaakt zijn en eerstdaags zullen volgen om voor de ingeschrevene levensverzekering en wederverzekering bij het Fondskantoor Nederland te worden gedeponneerd, waaraan voldaan is. Wat nu te doen? Vooreerst had de Pastoor zich weder aan het hoofd te stellen van het zangkollegie, wat niet mogt te niet gaan en nog krachten in overvloed genoeg bezat om behoorlijk te fungeren.¹⁸⁰⁹

1863, 14-02, brief Smits

Amsterdam 14 Febr. 1863.

WelEdele Heer en Vriend. Ik heb mij gehaast Uwe letteren van 10 dezeraan belanghebbenden mede te deelen, hetgeen mij zeer gemakkelijk en aangenaam gemaakt was door de vergadering welke juist op Vrijdag 13 was aangeschreven voor alle leden van het koor; Ik behoef U niet te zeggen hoe verlangende ik ben kennis te maken met Uw zoon, aam wien ik reeds bij deze mijne hartelijken groet toezend. U moest het zien te schicken dat hij een paar dagen vroeger kon hier zijn namelijk Donderdag 19 Febr. i. Koningsverjaardag, welke juist deze keer gevierd zal worden met algemeene illumitie, waarvoor reeds druk gewerkt word, en ik twijfel niet of het zal de moeite wel waard wezen, er zal zeker ook wel Parade zijn, doch hiervan is mij nog niets bekend. Kon Uw zoon alzoo Woensdagavond hier zijn was wel het mooist, of anders Donderdag-middag, in alle geval zal ik op den tijd, waarop U mij de aankomst van Uw zoon zult bepaald hebben, op post staan om hem op te wachten (ik hoop niet met het geweer in de hand, want ik wensch dat het dien dag goed weer moge zijn) om alle verwarring of lastig zoeken te vermijden dat zoo als U begrijpt zeer ligt kan geschieden tusschen onbekenden in eene drukte als het station met zijne verschillende uitgangen oplevert, zal ik mijne wachtplaats bepalen aan het hek van de stads-barrière zoodat Uw zoon maar dadelijk de sluis op stadswaards gaat; bij één der twee doorgangen van het hek zal hij mij ofschoon onbekend terstond als een oude bekende kunnen begroeten; in de hoop dat het verdere zich alles goed schicken zal; ik weet niet of U bekend is dat het steiger, gesteld tot het oprigten der Pozitifkast, in zijn geheel tot dusverre is blijven staan; en dat van de Pilastertjes nog niets staat (als houten stukken) maar dat maakt ook niets uit, ik wensch U bij Uwe overkomst daarover nader te spreken en te overleggen. Hierbij de complimenten mijner familie, waarbij ik voeg de mijne aan mijnh. Uw broeder en mijne groeten aan Uwe zoonen blijf ik in afwachting Uw dienstwillige Dien. en Vriend Joh. F. M. Kupers.¹⁸¹⁰

1863, 19-06, brief pastoor G. Kok

Amsterdam 19 Junij 1863. Heer en Vriend, Hiernevens zend ik U volgens afspraak het contractje in duplo, volgens de Beschrijving van het orgel, welke door U geteekend aan ons gegeven is in dato 12 Aug 1862, en welke de Eerw. Verstraaten en ik mede onderteeekend hebben. Gelief nu de beide exemplaren van dit U toegezonden contract te teekenen naast onze naam, en er dan een voor U te houden en het andere aan mij terug te zenden. Aanstaande week wordt mijne kerk schoongemaakt. 'S weeks daarna kunt ge wat mij aangaat, beginnen met het stellen van de groote kast. In de hoop, dat alles op zijnen tijd gereed en in orde zijn zal ben ik met de meeste achting, Uw Dienstw. Dienaar en Vriend G. Kok past.¹⁸¹¹

1863, 7-9, notulenboek van het kerkbestuur

7-sep. 1863. Thans wordt uitvoerig besproken, dat de kast, welke voor het groote orgel gesteld is en waarin de orgelmaker eerlang zal beginnen de pijpen aan te brengen, den leeden toeschijnt op geene voldoende zekere wijze te zijn bevestigd. Ter voorkoming van latere ongevallen, wordt besloten om aan den Heer Asseler te doen verzoeken zich eenige ogenblikken in de vergadering te komen voegen ter bespreking dezer zaak. De heer Asseler voldoet met zijne gewone dienstvaardigheid

¹⁸⁰⁹ GA., Amsterdam, Part. Archief 436-10, Memoriale.

¹⁸¹⁰ SA., B1C144.

¹⁸¹¹ SA., B1C146.

onmiddelijk aan dit verlangen, en bevindt zich, weinige ogenblikken later in de vergadering. Na uiteenzetting van de straks genoemde bezwaren, verklaart ZEd dat eene deugdelijke bevestiging noodzakelijk, maar ook zeer wel mogelijk is, doch dat de thans bestaande aanhechting niet toereikend kan worden beschouwd worden. Op verzoek van de leeden verklaart ZEd zich bereid, om het toezigt op zich te nemen over de solide bevestiging, vóórdát de orgelpijpen in de kast worden aangebracht, wanneer tenminste aan den Orgelmaker mededeling worde gedaan, dat alle verdere werkzaamheden aan het opzicht ZEd moeten onderworpen zijn. Het bestuur geeft (met erkentelijkheid voor deze dienstvaardigheid) te kennen, dat dit ook juist deszelfs bedoeling uitdrukt, en de Ew. President belast zich om den orgelmaker kennis te geven van dit genomen besluit en van de verplichtingen daaruit voor hem ontstaan. ¹⁸¹²

1863, 2-11, notulenboek

2 Nov. 1863. Nog komt ter sprake de zaak van het orgel. Nu de groote kast gesteld is en de Orgelmaker aan het binnenwerk begonnen is, komt het de leden voor, dat de kolossale omvang van het ensemble wel op eene enigszins kleinere schaal had kunnen zijn aangelegd geworden; ook vreest men dat de schuine afkapping der kast, tot dekking der groote pijpen aangebragt, geen sierlijk effect zal teweegbrengen. De Ew. President brengt echter in herinnering dat men niet uit het oog moet verliezen de voordelige wijze op welke de kerk in het bezit van dit orgel zal geraken, en stelt daarom voor dat het bestuur, toegevend aan de ene zijde, toch blijve waken voor eene voldoende stevige bevestiging van het orgel, dat door de intebrengeuren pijpen, eene groote zwaarte zal verkrijgen, en benoemt daarom eene commissie, welke in overleg met den Heer Asseler, zich bijzonder aan de zaak van het orgel zal laten gelegen liggen; de heeren Dr. Rombouts en De Ness laten zich deze benoeming welgevallen, terwijl de Ew. Heer President verklaart zich bij genoemde Heeren te zullen aansluiten. ¹⁸¹³

1864, rondschrjven pastoor G. Kok

De President, in aanmerking nemende, dat de blaasbalgen op de tribune drooger liggen dan wanneer zij boven den trap in aanraking gebragt worden van twee buitenmuren, en tevens overwegende, dat de opoffering der twee zitbanken op de tribune weinig beduidend is, omdat er weinig gebruik van gemaakt wordt; terwijl bovendien de balgen op den trap eenen misstand in de Kerk zouden veroorzaken, stemt tegen het 1ste voorstel, stemt voor het tweede. ¹⁸¹⁴

1864, 22-8, notulenboek

22 Aug. 1864. De Ew. Pastoor deelt mede, ten gevolge van het daaromtrent verhandelde in de vorige vergadering dat eene kritische keuring van het orgel heeft plaats gehad door de Heeren Philibert, Zweers en Bastiaans, volgens wier oordeel over het algemeen den maker tot eer verstrekt. Van deze goedkeuring is onder dagtekening van 1ste aug. 1864 aan den Orgelmaker den Heer Smits te Reek kennis gegeven. Wordt besproken of het ledige front der Orgelkast, waarvan, zoals bekend is, nog vele hoofdpijpen ontbreken, niet doelmatig met eene groene stof zou kunnen en dienen bekleed te worden. Hieromtrent wordt besloten aan den behanger Govaars eene opgave van kosten te vragen. ¹⁸¹⁵

1864, 5-8, brief pastoor Kok

Amsterdam 5 Aug. 1864. Mijnheer, De herkeuring van het Orgel heeft in alle opzigten Uwe bekwaamheid in het vak gehuldigd, weshalve ik het desbetreffende bewijs van oplevering, goedkeuring en schuldbekentenis heb opgesteld op zegel, 't welk U uit Voorburg door den Heer Verstraaten zal geverden. UEd. dit voorloopig mededelende heb ik de eer met de meeste achting te zijn, Uw dnstw. Dnaar G. Kok, past. ¹⁸¹⁶

1864, 1-8, kopie keuringsrapport, Smits archief

Aangezien het streng onderzoek, door deskundige en onpartijdige mannen ingesteld op het in de St Willibrordskerk binnen Amsterdam door den Heer F.C. Smits, te Reek, vervaardigd orgel, de allergunstigste getuigenissen heeft voortgebragt. Zoo verklaren de ondergeteekenden, dat door gezegden Orgelmaker aan de voorwaarden en bepalingen, in de Overeenkomst van den 12de Augustus 1862 omschreven, allezins beantwoord en voldaan is; weshalve zij op heden het gemeld orgel van den Heer Smits overnemen en hem van zijnen loffelijk volbragten arbeid bij deze acte verleen. Voorts verklaren de ondergeteekenden, naar luid van dezelfde Overeenkomst, zoo voor zich als voor hunne regtverkrijgenden, tot betaling van de Kosten van dit orgel met inbegrip van het reeds vroeger gestelde positief, hoofdelijk en deugdelijk aan den Heer F. C. Smits voornoemd schuldig te zijn de Kapitale som van tienduizend en vijfhonderd gulden NC. , waarvan de aflossing en rentebetaling in artikels 3, 4 en 5 geregeld zijn. Aldus gedaan te Amsterdam op heden 1e Augustus 1864 vier en zestig. G. Kok, pastoor van de St Willebrordskerk binnen de Vesten, te Amsterdam. H. Verstraaten, Kapellaan van de St Martinuskerk te Voorburg. ¹⁸¹⁷

1864, 13-8, keuringsverslag Kupers

Amsterdam 13 Augustus 1864. WelEd. Heer en Vriend Senior Waarde Vriend Frans! 1°. breng ik U de complimenten van ons allen aan U allen, naar ik hoop, steeds in de beste gezondheid. Ingevolge afspraak bij ons afscheid, wil ik U tegen 15 dezer zóó al iets melden van een en ander; ik zal dan beginnen met te zeggen dat ik geloof de keuring van het Orgel geschied te

¹⁸¹² Amsterdam GA., Part. Archief 436-170, Notulen Kerkbestuur.

¹⁸¹³ Ibid.

¹⁸¹⁴ GA., Amsterdam, Particulier Archief 436-315, dd. 11 November, 1863.

¹⁸¹⁵ Ibid.

¹⁸¹⁶ SA., B1C148.

¹⁸¹⁷ SA., B1C147.

zijn. Misschien weet U er al wel meer van dan ik, maar hoe zulks in zijn werk is gegaan, toch zeker niet, en dit wil ik U in een paar woorden melden (ge moet de woorden echter niet tellen, want dan zijn er zeker meer dan één paar). Nu dan Vrijdag 29 July stond ik gereed om uit te gaan, toen van Soest namens Past. kwam verzoeken om de sleuteltjes van de klavier- en de balgenkassen; in plaats van deze te geven (het sleutelkje van de balgen had ik zelf niet, daar dit steeds in de boekenkast hangt) ging ik persoonlijk mede. De Koster ging zeggen dat ik er zelf was, en kwam terug zeggende 'er zitten drie vreemde Heeren boven' na een poos hoorde ik ze afkomen 1°. Eerw. H. Karsten, 2°. Philbert, 3°. Zweers, 4°. Bastiaans stemmer te Amsterdam. Zweers zegde mij dat Past. hem verzocht had het geluid van het orgel te komen hooren en daarover zijn oordeel te zeggen. Boven bij de balgenkamer vond ik Mi de schoonmaakster voor trapster, ik zei dat zij dat niet kon doen 'O Ja, zij had het zoo dikwijls gedaan (ze is de vroegere Orgeltrapster) het zou best gaan' het is ook gegaan, bij het volle werk kon ze niet bijhouden, anders ging het wel, maar ik hoor dat de volgende dag haar armen bont en blaauw waren. Boven gekomen vond de geheele inrigting, vooral de inrigting der koppelingen, de Combinatie register, het ronde Pedal, de schuine registerknoppen algemeene bijval. Zweers verzocht nu mij om te speelen, doch ik zei hem dat hij het zelf bespeelen moest om over speelaart te kunnen oordeelen enz; en vrij te onderzoeken even vrij als of ik niet tegenwoordig was. Nu ging hij zitten, spelende op bovenklavier, Salicet, was Philbert met rond genoeg. Zweers vond ze mooi, maar kon ze niet beoordeelen als Salicet. Maar de speelaart van het bovenklavier was zóó uitmuntend als hij in zijn leven nog op geen orgel had aangetroffen, 'zóó aangenaam van spel. Onderwijl probeerde Bastiaans of de toets vlug de ventil opende, toen deze pas gedrukt wordende even omlaag zijnde dadelijk toon gaf, was hij er zeer over te vreden, evenzoo probeerde hij of de trekkoppeling genoeg doorhaalde, dit bevredigde hem ook. Nu ging Zweers probeeren op middenklavier, die speelaart beviel hem niets, was veel te zwaars, daar kon hij zich niet mee vereenigen, het onderklavier beviel weder, maar toch niet zóó als het bovenklavier, toen de drie gekoppeld, was voor hem niet goed te bespeelen, nu wilde hij ook het onder met het bovenklavier koppelen, maar dat kon niet, het werd echter zeer wenschelijk geacht; Philbert liet de trompet nog eens spreken bij vlug aanslaan, het vlug aanspreken werd zeer geprezen maar er was iets aan dat niemand wist te verklaren, evenals of men bij het loslaten der toets nogmaals den toon hoorde aanslaan, de proef daarvan leverde vooral f". Bastiaans vond dezelve ook op eenige plaatsen ongelijk van Karakter. Toen werden de drie Holpijpen bij afwisseling onderling vergeleken. De V. d. G. [Viola di Gamba] vond Zweers wat traag en van een ander karakter als die hij kende, hij kon ze niet beoordeelen. Philbert verzekerde hem dat het eene zeer schoone Gamba was. De Octaaf 8 en 4 vt. kregen het oordeel, wat dun, niet dominant, niet rond genoeg te wezen, geen fond genoeg te bezitten, de achtvoeten met elkaar gekoppeld, zóó verlangde Philbert de grondstemmen van middenklavier alleen te hooren, en dit kwam door te naauwe mensuur, Bourdon 16 te onduidelijk. Philbert had 2 Zondagen in de kerk geweest maar hij had meer de achtvoet dan de 16 vt uit de Bourdon vernomen, men kon haast niet hooren of de Bourdon bij kwam of niet voornamelijk in de Bastoonen, in vergelijking met de Holpijp was hij sterk genoeg, doch dit werd in het tweede octaaf natuurlijk geprobeerd, de tongwerken waren schoon, maar vooral de Oboe. Nu werd ik nogmaals verzocht te speelen, de Heeren gingen nu naar beneden met Past. die ten laatste ook was bovengekomen, nadat ik eenige tijd had gespeeld, kwam Zweers en Philbert weder boven zeggen dat het volle werk hun bijzonder goed voldaan had; tevens kwamen zij mij uit naam van Past. verzoeken om mede te gaan naar de Pastorie en het oordeel mede optegeven dat er van zou worden opgemaakt, hetgeen ik formeel heb geweigerd, zeggende dat ik daartoe niet gekomen was en mij dienaangaande ook in niets zoude mengen, en er bij te zitten zonder te spreken ware even ongepast; maar dat ik het zeer vreemd vond, dat Past. er mij niets over had laten weten en dan nog alleen om de sleutels liet verzoeken, alsof ik er niet van weten mogt, dat ik daar aan Past. zelf dacht reden van te vragen, waarop Zweers den Past. begon te verontschuldigen met te zeggen dat Past niet alleen mij, maar zelfs alles vergeten had, want toen die Heeren volgens uitnoodiging dien middag bij hem kwamen, was Past zelf niet te huis, de Kapelaans wisten van niets, en de Ew. H. Karsten wist niets beters als bij mij uit naam van Past. om de sleutels van klavier en balgen te verzoeken, wat hiervan waar is, weet ik niet, ik heb Past. nog niet weder gesproken, en ik heb ook verder van het gegeven oordeel der keuring vernomen, ik ben er echter wel nieuwsgierig om. Het Orgel zelf houdt zich wel. Een van de V. d. G. en een van de Octaaf 4 vt zijn stom geweest omdat ze teveel in den mond hadden, (wie kan er ook met een volle mond praten?) een paar toonen van Fagot en de Euphone heb ik ééns moeten stemmen. Maar nu is het onderklavier nogmaals dusdanig gezakt dat het hoogstens 1/8 nog geen 3/16 diep spreekt, gisteren heb ik ze opgeschroefd tot circa 1/4 (Amsterdamsche maat) en toen heb ik er 3 à 4 moeten verhaken aan de wel, zoolang het speelbaar was, heb ik zoo gelaten omdat het vanzelf wel weer omhoog zal komen, en ik wel bang was dat het met schroeven niet te vinden zou zijn, maar zóó kon het niet langer, en de Fagot. Hobo, de Euphone en het hooge Octaaf van de Trompet heb ik tevens moeten stemmen zoodat het nu weer in orde mag heeten. Maar in het Pedal moet nog noodzakelijk bijkomen, minstens Violon 16, Majorbas voorloopig 16 vt en Violoncel 8. Ik verzoek ü bij deze om eene opgave wat het mij kosten moet als U deze registers maakt en plaatst, echter meen ik zóó dat dezelve altijd Uw eigendom blijven, zoodat mijne kosten beschouwd worden als eene tegemoetkoming of wel als huur voor het gebruik; en zou daarbij gaarne eene koppeling willen tusschen onder en boven Klavier, op Hoofdwerk de Octaaf 2 vt, Openfluit 4, Portunaal 8 en Cornet en op Bovenwerk, Bourdon 16, Baarpijp 8, Nazard 3 en Gemshoorn 2 vt, dan was het ook voorloopig genoeg. U zou mij bijzonder genoeg doen met eene opgave op welke conditiën en kosten zulks aan mij zou te staan komen, hoe U daarover denkt om ze als Uw eigendom te plaatsen en daarvoor eene tegemoetkoming als huur als het ware te bepalen, 1° voor het pedal alleen, 2° voor het ander opgenoemde. Ik zal doen wat ik kan om tot verder voltooiing te komen. Over Heerroom te plaatsen in den huize Padua, heb ik persoonlijk met Monseigneur Wilmer onderhandeld, Z. HEw. dacht er dienzelfden dag met Mons. Zwijsen over te spreken, dit is geweest den 26 July, zoodat er nu reeds bijna 3 weken zijn gepasseerd en ik niets naders vernomen heb. Monseigneur heeft mij echter een schrijven toegezegd, en dit zal ik geduldig moeten afwachten, denk ik, alvorens verder met den Eerw. Directeur van het huis zelve te kunnen corresponderen. Waarde Frans ik geef U te raden wat het maken der beide boekenkasten kost; ik zal het maar zeggen, de rekening bedraagt maar f 16,42%. Dries heeft er aan gewerkt volgens de rekening 8 dagen. Wat overigens het algemeen

oordeel over het orgel en het geluid betreft, voor zoover ik daarvan weet is het zeer gunstig al wie ik tenminste gesproken heb was zeer voldaan. Als ik nog meer wist, zou ik nog meer schrijven maar nu ik daarin te kort schiet, de brief, (dunkt mij) toch al lang genoeg is, en het papier ten eide is (voornaam hoofdreden) zal ik ook maar in eens afbreken met nog aan U allen ons aller hartelijke groet te zenden en mij in uwe vriendschap aanbevelende met achting te noemen Uw dien. en Vriend Joh. F. M. Kupers.¹⁸¹⁸

1864, 18-8, notities Smits

Gedachten van 18 aug. 1864.

De frontpijpen voor Prestant 16 van manuaal	1400	
De overige binnen pijpen	200	
De buitentorens voor pedaal	400	
de zes grootste combineren met prestant van Man.		
De overige binnen pijpen voor ped.	100	
De frontpijpen of Prest. 8 v voor boven m.	370	
vragt	50	
Kostgeld	200	
Aan het thans bestaande meer geleverd dan bepaald is		
Holpijp 8 op M	160	
Prest 4 - -	160	
Quint 3	80	
Mixtuur	150	
Gemshoorn 4 op boven	<u>150</u>	
Euphone (Cadeau)		
	700	700
aan de kast meer	<u>400</u>	3820
Dan moest er nog bij aan de kast voor ornam.		800
een Bourdon 16 op pedaal	180	
Viol 8	200	
Holpijp 8	<u>100</u>	
	480	<u>480</u>
		5100

Dat een of ander godvrugtige ziel er 5 a 6000 aan wilde wagen ter volmaking van het front en enige binnen pijpen. Aan de Eer. Heer pastoor onder dankbetuiging van de ontvangen goedkeuring, geschreven den 18 aug. 1864.¹⁸¹⁹

1864, 18-9, notitie kerkbestuur

18 sep. 1864.

De bekleding van de orgelkast is kunnen geschieden met de aanwezige groene dekkleden en zal dus geene noemswaardige kosten veroorzaakt hebben.¹⁸²⁰

1864, voorstel Kupers

Plannen om geld te krijgen tot de verdere voltooiing van het Orgel (niet tot betaling van het geen nu gemaakt word).

Voorstel tot oprichting eener Vereeniging waarin de gemeentenaren, van geringer stand tot de geringste standen toe kunnen deelnemen. Bijdrage 1 cent per week voor ieder Lid dat inschrijft, dat lid heeft daardoor bij trouwen of overlijden regt op eene zingende 'Veni Creator' of 'Requiemdienst'. Sjaarliks zal er een plegtig Requiem worden gezongen onder het Octaaf van Allerzielen voor de overledene leden, en ééne zingende mis voor de levende leden. Degeen die ingeschreven word ontvangt daarvan een bewijs waarop de namen uitdrukkelijk vermeld staan, om bij diens overlijden te kunnen vertoonen als bewijs van regthebbende, en moet dit bewijs worden afgegeven, of op een ander worden overgeschreven. wordt dit echter niet gedaan dan moet vóór de Requiem uit de nalatenschap des overledenen worden bijbetaald hetgeen door hem sinds zijn lidmaatschap minder is betaald dan f 5. dit resteerende kan echter door de overblijvende ook op de gewone wekelijksche wijze voldaan worden. Dit geheel tot voltooiing van het orgel. Voor iedere dienst aldus zou desnoods door het koor aan Pastoor worden betaald f 3-. De zangers verpligten zich zolang tot het orgel voltooid en betaald is, de geheele opbrengst dezer zaak aan het orgel te besteedden zonder daarvan iets in hunne kas te doen vloeijen.

b. v. 1000 intekenaren per jaar f 520,00
 Omslag 30 diensten aan Pastoor à f 3, 00 90,-
 blijft f 430,00.

¹⁸¹⁸ SA., H1C149.

¹⁸¹⁹ SA., B1C150.

¹⁸²⁰ GA., Amsterdam, Part. Archief 436-171.

2de Plan. Aan meer gegoede gemeentenaren een inteekeelijst aanbieden tot bijdrage à f 2. of 3. of f 4. of f 5 per jaar geheel tot voltooiing aan te wenden van het orgel, daarvoor hebben zij vrije toegang tot het speeluur hetwelk de organist ééns of 2 keer per week zal houden, vreemdelingen betalen 25 cent per keer, hierop zal steeds stukken van erkende waarde ten gehoor gebracht worden, indien deze uren des avonds bepaald werden zou het Collegie, als geestelijke zangvereeniging ook kunnen assisteren, bijv. geestelijke liederen, duitsche tekst. De inteekenaren zou daardoor ook het regt kunnen geschenken worden om zelve ofwel hunne kinderen eens of 2 maal per week, het orgel tot beoefening van orgelspel afstaan op tijden, in overleg met Pastoor te bepalen en tegen 15 eents per uur aan de orgeltrapper door hen te betalen. Dit zou ook aan vreemden kunnen worden toegestaan tegen een zeker tarief bijv. 60 cents à f 1 per uur. Als vreemden het orgel komen bezichtigen en hooren willen zal de organist zulks met genoegen doen tegen storting van f 2- ten voordeele van het voltooiing van het orgel.¹⁸²¹

1864, december, notitie Kupers

Wel nuttig voor dat bovenstaande ongemakken juist nu voor goed werden afgeholpen, want anders is telkens bij de intrede van vochtig weer dezelfde ongemakken te vrezen, terwijl nu afgeholpen zijnde, het zich in volgende winters beter houden zal. Nu ik toch schrijf, wil ik mij het genoegen niet ontfeggen U nogmaals te feliciteeren met de verjaardag van uw zoon Fr. [Frans (II)], 24 Dec. en daarin mijne deelneming te betuigen en U met geheel uwe familie den aanvang van het jaar alle heil toe te wenschen.

Kort na de afzending van mijn vorige brief mogt ik op de vergadering het verslag hooren door Past. gegeven wegens de keuring van het orgel; het kwam bijna woordelijk overeen met hetgeen ik geschreven heb; echter voegde pastoor er nog bij, als het was eene onvergeeflijke fout van de Heeren Kupers het orgel een halve toon hooger te hebben laten zetten daardoor hadden eenige registers hun karakter verloren en het was te duur, in vergelyk van de vele nieuwere uitvindingen die hierin ongebruikt waren gelaten, maar ten slotte hadden de Heeren Keurders altoos gezegd, en daar waren zij meermalen op terug gekomen, dat er zoo goed een werk hier nog bijna niet bestond, waaruit past. (terecht) begrepen had niet beter te kunnen doen, dan U eene geheel gunstig rapport daarover te aftezen.¹⁸²²

1876, 6-7, brief Kupers

Ik heb Pastoor Rijk er over gesproken dat mijn orgel noodzakelijk door U moet gestemd worden: "Welnu dan moet dat gebeuren" was zijn antwoord, en daarop kreeg ik den last van hem U zulks te laten weten; reken er dus op als het de tijd daartoe is dat gij het komt doen. De woning bij de weduwe Kok is niet meer voor U disponibel, omdat zij er niet meer woont, maar toch dezelfde woning is eveneens voor U disponibel bij den Heer Kreeft, die nu in hetzelfde huis woont en ook lid is bij mij op het koor, even netten en geschikte menschen. Gegroeten.¹⁸²³

Dispositie De Kwakel, 1876 (Deze dispositie is als bijlage bij de brief gevoegd)

Groot Manuaal, C-f''' (I)		Positief, C-f''' (III)	
Bourdon	16 vt	Salicet	8 vt
Octaaf	8 vt	Holpijp	8 vt
Holpijp	8 vt	Quintadeen	8 vt
Octaaf	4 vt	Vioolprestant	4 vt
Quint	3 vt	Dulcina	4 vt
Octaaf	2 vt	Holfluit	4 vt
Mixtuur	2 vt, III-IV	Piccolo	2 vt
Cornet	V	Cornet III, vanaf g	
Trompet	8 vt	Bourdon	16 vt
		Fagot Hobo	8 vt
Bovenwerk, C-f''' (II)		Pedaal, C-f'	
Viola di Gamba	8 vt	Subbas	16 vt
Holpijp	8 vt	Bazuin	16 vt
Gemshoorn	4 vt		
Euphone	16 vt		
Ped + Man		Crescendotrede BW	
Ped + BW		Crescendotrede Pos	
Man + BW		Tremulant Pos	
BW + Pos		Bock (tremulant) BW	

1876, 13-12, brief Smits

Amsterdam, 13 Dec. 1876. Geachte Vriend Frans!

¹⁸²¹ SA., B1C36.

¹⁸²² SA., B1C151.

¹⁸²³ SA., B2S6a.

Gisteren avond heb ik met den EerwH. Pastoor Rijk het Parochiaal memorieboek nagezien en daarin benevens de geheele geschiedenis van het orgel ook eene naauwkeurige copy van het groote contract gevonden door de hand van Pastoor Kok zaliger ingeschreven. (het stuk zelve vermoedt Past. Rijk onder de familie Kok te zullen schuilen) Daarin staat duidelijk wat aan de kerk toebehoort en dat de Holpijp, Prestant 4, Mixtuur, Gemshoorn 4 en wat er verder door uw Papa zaliger opgezet mogt worden, uw eigendom is. Nu verzoekt Past. Rijk U mij hoe eer hoe liever mij de prijs te doen weten waarvoor ZEW. uw eigendom in en aan het orgel aanwezig, zal kunnen overnemen. Gij weet dat daar de lindenhouten ornamenten van Buijssen niet onder mogen begrepen worden. Wees zoo goed de registers en het overige ieder appart in prijs te stellen, en deze prijs zoo zuinig mogelijk te stellen, want Past. verlangt zeer die zaak eerst gaf te maken, en daartoe de gelden buiten het kerkbestuur te vinden, om dan na die afgedane zaken terstond de gelden te zoeken en te trachten op te doen tot verdere voltooiing noodig.

Ik heb mijn Cornet en Octaaf 2 vt. aan de kerk Cadeau gemaakt, doch de Subbas en Jalousiekast (die mij totaal gekost hebben f. 327,44⁵) aan Past. opgegeven als voorschot te hebben laten maken, om bij verdere voltooiing terug te ontvangen.

Als Uw broer Willem eens zoo gaarne de windladen eenvoudig met plaatjes dekken wilde, wat dunkt U er dan van, als hij eerst de geheele windlade alle cancellen dekte met leder en dan op de plankjes gelijmd en op de tusschendammen gespijkerd, dan kan een barstje geen kwaad, anders gaat bij het minste barstje (en de breedte of lengte der windlade is daar groot genoeg toe) de wind van de eene cancel in de andere, - en er is geen bijkomen omdat bij vochtige kerken wel het ligst de naden springen en deze zitten onder de dammen der registersleepen -) neen! daar heb ik volstrekt geen puf op!

Uw spoedig antwoord verwacht den EerwH, Past. Rijk en uw Johan.

NB. Aan allen de Complimenten.

1880, 3-12, brief Philbert aan Kupers

Rotterdam, le 3 Décembre 1880. Cher monsieur Kupers, Bien qu'extrêmement chargé de besogne, je m'empresse de vous dire le plaisir que m'a fait votre bonne lettre d'avant hier. Je vous félicite de mener à bien l'achèvement de votre grand orgue et de prendre, selon moi, la meilleure voie pour le mettre définitivement à la hauteur de ce qu'on en doit attendre.

Le levier pneumatique appliqué au clavier principal vous rendra de si immenses servies, croyez – moi, que je l'y considère comme indispensable dans l'état actuel de la facture. Non seulement votre clavier et ses accouplements deviendront doux et précis, mais l'emploi du levier sera une garantie de solidité et de régularité pour tout le mécanisme de tirage.

Je ne puis trop vous engager aussi à aller droit à M. Cavaillé-Coll pour vous le procurer. J'ai vu des appareils de levier pneumatique de divers facteurs, mais, tant à raison des recherches incessantes faites chez M. Cavaillé pour donner à cet appareil toute la perfection artistique désirable, qu'à raison du fini de sa main d'oeuvre, je ne connais réellement rien de mieux que se qu'on trouve chez lui pour cet appareil, qui est à l'orgue ce que le mécanisme du marteau est au piano.

Malheureusement il m'est impossible de vous renseigner avec précision sur le prix de l'appareil en magasin. Je sais seulement qu'un levier pneumatique de 56 soufflets, garni de ses accessoires de réglage pneumatique et d'accouplements divers, est considéré comme constituant, Posé et bon à jouer, une plus value d'environ 3000 francs pour un instrument à trois claviers. Mais je suppose que, pris en atelier pour être placé ultérieurement le prix serait sensiblement moindre, en égard d'ailleurs au nombre des accouplement, don't il s'agirait de la munir.

Pour les jeux d'anches je puis mieux vous renseigner. Pris de première qualité avec bagues brevetées, languettes rasettes et coins ajustés, prêts en un mot à être mis en harmonie, les jeux à anche battantes valent.

Trompette ordinaire 56 notes	fr.	255
" harmonique		265
Clairon de 4p		145
Bombarde (Trompette de 16 p)		650
Diapason de 16 p.		540
Basse de basson de 8 p.		225
Hautbois 32 tuyaux de c à g		84
Cromorne de 8 p.		250
Trompette de pédale 30 notes		200
Clairon id.		125
Bombarde id.		540
Les jeux à anche libre <u>en harmonie</u>		
Cor Anglais, euphone D, 16 pieds		505
" 8. P.		290

Le tout au ton du diapason normale, mais les tuyaux suffisamment longs pour permettre l'emploi de l'entaille qui favorise beaucoup la mise en harmonie. Un jeu de languettes de rechange, préparées pour le ton de 8 pieds, coûte dix francs. Un jeu de languettes pour 16 pieds de 12 à 15 francs. Je vois également avec plaisir que vous songez à régulariser le vent et je vous engagerais beaucoup à mettre à chaque sommier des régulateurs disposés de façon à rester toujours pleins, et des compresseurs antiseccousses. Par ce moyen vous pourriez parfaitement utiliser le vent fourni par votre soufflerie actuelle. J'attends avec impatience la visite de M. Lambert van Ogtrop et je causerai avec plaisir des commissions dont il se sera chargé pour vous. Veuillez excuser la rapidité avec laquelle je suis obligé de vous écrire et croyez, cher Monsieur, à mes sentimens distingués et affectueux. C. M. Philbert.

N. B. Le prix des jeux est pris en atelier. Il y a en plus l'emballage, le port et les droits de Douane.¹⁸²⁴

1880, notitie Kupers

Monsieur Philbert.

C'est avec la plus grande joie que j'ai reçu votre réponse si vite. Je croyais bien recevoir par Mons. Lamb. van Ogtrop les renseignements demandés, mais dans votre réponse immédiate je reconnais encore une fois mon Cher Mons. Philbert qui s'intéresse en tout ce qui concerne l'orgue en rapport de l'art, la religion et l'église. Ainsi la promesse que Mons. L. v Ogtrop m'a faite a été rempli avant qu'il l'apuremplir lui meme car il y a ici pour le moment toutes les renseignements que je lui ai prié de vous demander. Agréés, Monsieur l'assurance de la reconnaissance de votre Serviteur dévoué. Joh. F. M. Kupers.¹⁸²⁵

1881, 20-8, contract Smits

Contract tot gedeeltelijk voltooying en verbetering van het Orgel in de St.-Willibrorduskerk binnen de veste te Amsterdam tusschen de commissie tot voltooying eenerzijds en de Heeren gebroeders F.C. en W. Smits te Reek als orgelmakers.

Door genoemde Heeren orgelmakers zal in bovengenoemd orgel geleverd, gemaakt en geplaatst worden

Op Grootmanuaal (middenklavier)

1. Prestant 16 vt van Banca-tin in het front gepolijst
2. Portunaal 8 vt van Banca-tin
3. Open Quint 6 vt van compositie
4. Open Fluit 4 vt id.

Op Bovenwerk (onderklavier)

1. Prestant 8 vt van Banca-tin, of compositie van hoogstens $\frac{1}{8}$ lood en $\frac{7}{8}$ tin geheel op de windlade.
2. De noodige niet sprekende frontpijpen van Banca-tin gepolijst.

Op het Pedaal

- 1 Prestant 16 vt
2. Violon 8v van Banca-tin
3. Gedekte Fluit 4vt van Compositie

De voeten en de kern van alle compositiepijpen van Banca-tin

De compositie-gehalte gelijk aan de reeds in genoemd orgel aanwezige.

Daarenboven

1. Eene afsluiting aan Grootmanuaal als voettrede.
2. id id aan Bovenwerk id id
3. Het spel der drie klavieren zal zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt, het mechaniek nagezien, de geel koperen aanhangdraden onder de windladen van Manuaal en Pedaal door rood koperen vervangen worden.
4. Alle houvasten voor front en ander pijpwerk worden van greenenhout bewerkt.

5. Windtoestel

Een Reservoir met in en uitwendige vouwen ter grootte van circa 2. 80 bij 1. 40 Ned. E.

Een Regulateur met inwendige vouwen ter grootte van circa 2. 40 bij 1. 20.

Twee schepbalgen door de voeten in beweging te brengen, ter grootte van circa 2,00 bij 0,80.

De bladen en ribben van greenen hout, de vouwen en windkanalen van wagenschot. De hoeken en naden der vouwen allen dubbeld beleerd.

Het ribwerk, om de windtoestel te plaatsen van greenen hout.

6. Ornament voor en tusschen de frontpijpen volgens bestaande tekening, van wagenschot bewerkt.

7. Het stemmen van het bestaande werk.

Het ornament te leveren en te plaatsen voor het einde van 1881.

Het front vóór Pinksteren 1882.

Het geheel hierboven omschreven (in geval ziekte of buitengewone omstandigheden zulks niet onmogelijk maken) vóór 15 Augustus 1882.

Het maken leveren plaatsen, intoneren, stemmen, enz, enz, volgens bovenstaande beschrijving, alles ten laste der orgelmakers, met uitzondering van al wat tot versterking van zangkoor en orgelkast nodig mogt zijn, wordt door de onderteekenden orgelmakers aangenomen voor de somma van zesduizend negen honderd vijf en dertig Gulden.

De Commissie voornoemd verbindt zich tot de betaling van gemelde som, zodra al het bepaalde behoorlijk zal zijn opgeleverd.

Aldus in duplo opgemaakt en geteekend Amsterdam en Reek den 20° Augustus 1881.

Namens de Commissie

De Orgelmakers

C.L. Rijp, Pastoor.

F.C. Smits

J. Franke.

W. J. Smits.

Joh. H.F. Kupers.¹⁸²⁶

1881, aantekening Smits (II)

¹⁸²⁴ SA., Bg88a-g.

¹⁸²⁵ SA., Bg88h.

¹⁸²⁶ SA., H1C154.

Manuaal

prest 16 D# E en F 8 vt binnen, gis disc of 4 vt op de windlade

portunaal 8 vt. geheel tin met gleuven

Quint 6 vt, fluitmensuur comp. tie

Fluit 4 vt open fluit travers mensuur met gleuven, comp. tie

Pedaal

Violoncel 8 vt geheel tin

Fluit 4 vt gedekt no. 5 compo. tie

Bovenwerk

prest 8 vt no. 3 geheel tin

prest 4 vt no. 3 comp. tie met gleuven

voix celeste als viool comp. tie met gleuven te beginnen aan klein c of e 4 vt.

Bourdon 16 vt disc als no. 5 compositie

viol 4 vt compositie

quint viool 3 vt –

violine 2 vt –

Basson bas clarinet disc tin¹⁸²⁷

1883, 18-02, rekening Smits

De Commissie tot voltooiing van het orgel in de St.-Willibrorduskerk binnen de vesten te Amsterdam aan F.C. en W.J. Smits orgelmakers te Reek.

2 february 1883. Volgens contract	f 6935,00
Bijwerk buiten contract	
Violon 16 vt op pedaal, crescendo op bovenwerk	
En item op voorwerk verbeterd	1100,00
Op Bovenwerk geplaatst Voix Celeste 8 vt, Bourdon 16 vt, Prestant 4 vt	
Violon 4 vt, Sexquialter 2 st, Violon 2 vt en Clarinet 8 vt	1010,00
Op pedal Major 32 vt, 12 de grootste pijpen verder	
Bestaande 16 vt met appart laadje en mechanique	800,00
Subbas 16 vt ontleend uit 32 vt	85,00
Quint 12 vt	180,00
2 ventil van pedaal per voettrede aan en afzetten	65,00
Verleggen van koppel onder bovenklavier	15,00
	1145,00
Totaal	1145,00
Conform verzonden 8 february 1883 ¹⁸²⁸	10190,00

Dispositie 1883

Groot Manuaal, C-f''' (Manuaal I)			Positief, C-f''' (Manuaal III)		
1	Prestant	16	1	Salicet	8
2	Bourdon	16	2	Holpijp	8
3	Octaaf	8	3	Quintadeen	8
4	Portunaal	8	4	Vioolprestant	4
5	Holpijp	8	5	Dulcina	4
6	Open Quint	6	6	Holfluit	4
7	Octaaf	4	7	Piccolo	2
8	Openfluit	4	8	Cornet vanaf g	III
9	Quint	3	9	Bourdon vanaf g	16
10	Octaaf	2	10	Fagot Hobo, doorsl.	8
11	Mixtuur III-IV	2			
12	Cornet	V			
13	Trompet	8			
Bovenwerk, C-f''' (Manuaal II)			Pedaal, C-f'		
1	Prestant	8	1	Major	32
2	Bourdon	16	2	Prestant	16
3	Viola di Gamba	8	3	Violon	16

¹⁸²⁷ SA., Bxx76.

¹⁸²⁸ SA., B1C156.

4	VoixCélèste	8	4	Subbas(Transm. 32)	16
5	Holpijp	8	5	Quintgedekt	12
6	Prestant(Octaaf)	4	6	Cello	8
7	Gemshoorn	4	7	vrijesleep	
8	Violon(Viola)	4	8	Gedekt	4
9	Violine	2	9	Bazuin	16
10	Sexquialter	I-II	10	vrijesleep	
11	Euphone(doorsl.)	16			
12	Clarinet	8			
Koppelingen		P + I	Crescendotrede Bovenwerk		
		P + II	Crescendotrede Positief		
		II + III	Tremulant Positief		
		I + II	Bock (opliggende tremulant) Bovenwerk		

Later maakte Smits de volgende notitie (1944, 19-3)

*Die dunne Flûte Trav. ère, disc dáár [Boxtel] is nooit bedoeld voor zwevende stemming; dat is door onze firma alleen toegepast in „De Duif”(Willibrord binnen de Veste) te Amsterdam doch in 4voets toonhoogte wat bij solistische toepassing geen bezwaar oplevert, n. l. de Holfluit 4' van Rugwerk, eigenlijk voetwerk, omdat de speeltafel er ongeveer bovenop staat. Over het orgel is den laatsten tijd nogal geschreven door Visser, Vente en Bouman zonder aanstippen echter van die bijzonderheid; vermoedelijk dus later door Adema weer op rein gestemd.*¹⁸²⁹

1883, 28-3, brief Kupers

Amsterdam, 28 Maart 1883. Waarde Vriend Frans. Deze is dienende om U te laten weten dat onze orgelbespeling den 10^{den} April niet zal plaats hebben omdat het kinderaannemen op den 12^{den} zal geschieden, en dus de orgelbespeling zeer ongelegen zou komen. Uitstel is echter geen afstel geworden aangezien wij nu onze orgelbespeling zullen geven op Dinsdag 17 April s 'avonds half acht uren. Wat ik er in mijn vorige brief geschreven heb den 10^{den} betreffende, moet ge dus maar beschouwen als geldende voor den 17^{den}. Dat ik heb gemeente te merken als zou de trede der 2de ventiel van Pedaal niet genoeg bestande te zijn, is mij gebleken waarheid te zijn, want reeds sinds eenige tijd, weigert ze geheel op te gaan, bij onderzoek heb ik gezien dat de koperen aanhang draden in het mechaniek geheel zijn losgetrokken, dat had ten gevolge dat het gewigt mij maar uitsluitend het gebruik der zachte registers toeliet, reden waarom ik het gewigt er maar gaauw heb afgenomen, de 2de ventiel voorgoed heb aangezet, doch nu mis ik weer het bijna onmisbare gebruik dier trede, gij zult wel begrijpen dat bij den orgelbespeling deze trede goed in orde behoort te zijn, om de waarde daarvan te doen uitkomen. Het uitgebreid verslag van de onderzoek Commissie was zeer gunstig, de werking der klavierafsluitingen en genoemde 2de ventiel voldeed uitermate, het karakter van de Clarinet was hun te veel Oboe-achtig, maar wat zij vooral Pastoor op het hart hebben gedrukt is de noodzakelijkheid van het aanbrengen van een levier pneumatique om daardoor de twee of 3 klavieren gekoppeld te kunnen bespelen. Ik heb daarover al zooveel gepraktiseerd, dat ik U alles wat ik daarvoor gevonden heb, niet kan melden. Zoo als gij weet was mijn eerste plan het levier alleen te doen werken bij de koppeling van onder aan middenklavier, en dan beide klavieren door het levier te doen spelen, daartoe had ik, mijns inziens, een zeer schoon mechaniek bedacht in de kast op het koor, ik was zelfs reeds met een model begonnen te maken, doch er was altijd iets dat mij nog hinderde, namenlijk het verschil, dat het mechaniek in de achterkast bij zomer en winter op levert, en nu reeds door U zoo schoon geneutraliseerd is, voor het geregeld werken van het levier zou dit echter zeer hinderlijk worden dacht ik. Toen begon ik te denken dat dit verschil niet of nagenoeg niet is in de abstrakten die onder den vloer leggen, daarbij dat het toch veel schooner zou zijn de hangende kast van het positief op de tribune door te laten maken tot aan de windkast. Als wij nu eens in die tusschenruimte ons levier praktiseeren dan moest die kast worden doorgetrokken, het levier kwam door de vloer van 't koor heen in aanraking met de abstrakten die op de vloer van 't koor liggen en zou dus niet aan de werking van zomer of winter onderhevig zijn. Ik heb daarover gepraktiseerd, en een goed plan ontworpen, zoo mij voorkomt, nogthans zou volgens dit plan het levier altijd op het middenklavier werken iets wat mij bij nader overweging misschien ook nog wel het meeste toelacht. De eenige reden waarvoor ik het dacht te laten was het vele windgebruik, maar als de orgeltrapper de noodige wind moet kunnen verschaffen, voor de drie klavieren gekoppeld met gebruik van 't levier, dan kan het gebruik van het middenklavier met het levier alleen zoo heel veel bezwaar niet opleveren dacht ik, bij uwe overkomst zullen wij er nog eens breedvoerig over spreken. Pastoor heeft gezegd, gij zult de gelden volgens contract, het bijwerk, en wat mij betreft ieder afzonderlijk moeten behandelen, alzoo de quitantie der som van het contract kunt gij medebrengen, het overige zult gij wel het beste hier in orde kunnen brengen, omdat dit nog eerst met U geregeld moet worden. U allen onze hartelijke groeten toe brengende teken ik, Uw vriend, Joh. F. M. Kupers.¹⁸³⁰

1883, 30-4, brief Kupers

Amsterdam, 30 April '83. Waarde vriend Frans. Het zal U wel vreemd toeschijnen nog niets nader van mij te hebben vernomen, betreffende de gehouden orgelbespeling en gij zult zeker niet gedacht hebben "aangezien er niets van te hooren is zeker alles goed in orde" en dat raadt gij geheel mis. Uwe hardnekkige pogingen om de aankoppeling van Pedaal's 2^e

¹⁸²⁹ SA., Bg388a.

¹⁸³⁰ SA., B1C157.

ventil nog vóór uw vertrek in orde te hebben, en waarin gij dacht goed geslaagd te zijn, is helaas nutteloos geweest, want reeds bij de repetitie die ik op Maandag den 16de op het orgel gehouden heb, was het weer de oude historie, de trede wilde niet meer op en de werking was verlamd, zoodat er mij niets anders overschoot als maar gaauw het gewigt weder af te nemen; het is mij echter gebleken dat uw werk goed is geweest en de haak in het Positief-kastje goed houdt, doch het schijnt mij toe dat de arm van de wel het niet houden wil, maar omdraait, mij dunkt daar moest een gat en pen door geboord worden, dan kon men de arm er aan doen als de wel geplaatst is, en dan de pen er door doen. Ik kan geen tijd vinden om daarvoor het noodige los te nemen anders had ik het misschien al laten doen. Ik wacht dus nu maar op uw bezoek aan onze tentoonstelling! De treden van de afsluiting van onderklavier (Bovenwerk) weigert ook zich zelf te sluiten, het mechaniek hiervan schijnt boven in de windbuis te wrijven, en te schuren, ik heb de beide plankjes al eens afgeschroefd, maar kan de echte oorzaak nog niet verhelpen, aangezien ik het mechaniek niet zien kan en niet al te best de inrichting daarvan ken. Alleen meen ik gevoeld te hebben dat het ijzerwerk in de buis al erg is aangeslagen van de roest zoodat ik geloof dat het hoogst noodig zal zijn dit eens goed te meeniën. Wat nu de orgelbespeling betreft, deze is tamelijk goed gelukt wat den indruk van het orgel betreft, daar kan ik niet veel over melden omdat ik daar niet veel over gehoord heb; ik verbeel mij dat aan velen de kracht van het geheel niet is medegevallen in vergelijking van Mozes en zelfs Spinhuissteeg. Het is zeer te bejammeren dat gij mijn plan van het hoofdwerk ook in Jalousiekast te besluiten, de Portunaal appart te zetten en dan het Hoofdwerk nog Trompet 16 v. en Clairon 4 v. toe te voegen, Zoo gaaf hebt voorbij gezien, dat toch zou het glanspunt aan uw geheele werk geschonken hebben. Maar enfin. Als ik nu nog maar een levier verkrijg en de verdere voltooiing bereik en vooral de windschokken der bas en op de discant verbeteren kan dan zal men het toch als een schoon orgel moeten prijzen. Om die schokken te voorkomen zou het beter geweest zijn, dunkt mij, om ieder afdeeling der windladen door eigen kanaal de wind uit het hoofdkanaal toe te voeren, zonder dat die kanalen hoog en op met elkaar in connectie komen, dan kon de schokking van de C kant niet schaden aan die van de Cis lade, en vooral het Hoofdwerk niet aan bovenwerk, of Pedaal van hoofdwerk of bovenwerk schokken toebrengen, die schokken werden dan door de reguleurbalg opgenomen. In alle geval hoe ook de wegneming van dit gebrek is met het levier de eerste behoefte waarover ik werken zal om het gedaan te krijgen – wij zullen er echter nog wel eens over mogen praten en schrijven. Gij weet nu wat er hier bij uwe komst of van uw brave Willem hiervoor U te doen is. U verder mijne groeten toe brengende ben ik steeds uw dien. en vriend, Joh. F.M. Kupers. ¹⁸³¹

1883, 10-9, brief Kupers

Amsterdam 10 September 1884. Waarde vriend Frans! Eindelijk dan is vergadering van het kerkbestuur geweest en ten gevolge daarvan ben ik belast U vriendelijk te verzoeken zoo spoedig mogelijk over te komen om het orgel zijn jaarlijksche stemming te geven, aangezien het nu de goede tijd is, en het orgel na de afgeloopen werkzaamheden in de kerk, het zoo hoog noodig heeft. Daarbij komt dat Past. Van Hoof van de nieuwe St.-Bonifatiusparochie reeds sinds eenige maanden verlangend naar uwe komst uitziert om met U te beraadslagen over het hulporgel dat hij nu heeft, en misschien over het plaatsen van een gepast orgel in de nieuwe te bouwen kerk, en ik geloof dat ook de Boonskerk wel weder van uwe hulp zal willen profiteren. Wees zoo goed mij uwe overkomst te melden dan zal ik er voor zorgen dit te weten te komen. Maar! . . . Adresser uw brief en ook later uw persoon niet meer aan het bekende adres Kalverstraat. Zet er liever voor in de plaats Prinsengracht bij Reguliersgracht 746, dan komt alles goed terecht bij uw vriend Joh. F. M. Kupers. NB. Sinds 28 Augustus woon ik op bovenstaand adres. Vriend Kok zal er misschien reeds gemeld hebben dat hij de benedenwoning in bezit heeft en ik de bovenwoning, met tante betrekken zou, dit is nu geschied en dus verwacht ik aldaar verlangend naar uwe komst, welligt is er dan weder bij mij gelegenheid tot slapen enz. dat zullen wij dan zamen overleggen. Salut. ¹⁸³²

1941, 11-5, brief H.W.J. Smits

PS. Het Avondblad van „de Tijd” van dezen geeft een artikel over ons orgel in “De Duif” te Amsterdam, dat beduidens groter is dan Schijndel, en ook 16’ in ’t front, (43 Reg.). Wat de vermeldde restauratie 1896 betreft, die betrof enkel het vervangen van het messing aanhangdr. dun koper, het aanbrengen van het Barker toestel. Maar betrof geen restauratie. ¹⁸³³

Dispositie 1942

Groot Manuaal (I), C-f'''

Prestant	16	vt
Bourdon	16	vt
Octaaf	8	vt
Roerfluit	8	vt
Portunaal	8	vt
Groot Sexquialter		2vt
Octaaf	4	vt
Fluit Harmoniek	4	vt
Quint	3	vt
Octaaf	2	vt
Mixtuur 4-5 st	1½	vt

BOVENMANUAAL (II), C-f'''

Bourdon	16	vt
Prestant	8	vt
Holpijp	8	vt
Viola di Gamba	8	vt
Vox Coelestis	8	vt
Octaaf	4	vt
Gemshoorn	4	vt
Scherp		4 st
Doublet	2	vt
Sexquialter 1-2 st	3	vt
Trechterregaal	16	vt

¹⁸³¹ SA., B1C158.

¹⁸³² SA., B1C159.

¹⁸³³ SA., H210b.

Cornet		5 st	Schalmey	8	vt
Cymbaal 4 st	$\frac{1}{2}$	vt			
Positief (III), C-f'''			PEDAAL, C-f'		
Salicet	8	vt	Major	32	vt
Holpijp	8	vt	Prestant	16	vt
Quintadeen	8	vt	Subbas	16	vt
Vioolprestant	4	vt	Openbas	8	vt
Holfluit	4	vt	Wijdgedekt	8	vt
Flageolet	2	vt	Koraalbas	4	vt
Sifflet	1	vt	Holquintadeen	4	vt
Cornet		3 st	Nachthoorn	2	vt
Kromhoorn	8	vt	Ruischpijp		2 st
			Bazuin	16	vt

Huidige dispositie

Groot Manuaal, C-f'''			BOVEN MANUAAL, C-f'''		
1	Prestant	16 vt	1	Prestant	8 vt
2	Bourdon	16 vt	2	Bourdon	16 vt
3	Octaaf	8 vt	3	Viola di Gamba	8 vt
4	Portunaal	8 vt	4	Vox Coelestis	8 vt
5	Holpijp	8 vt	5	Holpijp	8 vt
6	Open Quint	6 vt	6	Octaaf	4 vt
7	Octaaf	4 vt	7	Gemshoorn	4 vt
8	Openfluit	4 vt	8	Viola	4 vt
9	Quint	3 vt	9	Violine	2 vt
10	Octaaf	2 vt	10	Sesquialter	2 sterk ($2\frac{2}{3}$ - $1\frac{1}{3}$)
11	Mixtuur	2 vt 3-4 sterk	11	Euphone	8 vt
12	Cornet	5 sterk ($8-4-2\frac{2}{3}-2-1\frac{1}{3}$)	12	Clarinet	8 vt
13	Trompet	8 vt			

Positief, C-f'''			Pedaal, C-f'		
1	Salicet	8 vt	1	Major	32 vt
2	Holpijp	8 vt	2	Prestant	16 vt
3	Quintadeen	8 vt	3	Violon	16 vt
4	Vioolprestant	4 vt	4	Subbas	16 vt
5	Dulcina	4 vt	5	Quint gedekt	12 vt
6	Holfluit	4 vt	6	Violoncello	8 vt
7	Piccolo	2 vt	7	Wijd gedekt	8 vt
8	Cornet af g ^o	4-2 $\frac{2}{3}$ -1 $\frac{1}{3}$	8	Gedekt Fluit	4 vt
9	Bourdon af g ^o	16 vt	9	Bazuin	16 vt
10	Fagot Hobo	8 vt	10	Trompet	8 vt
Koppelingen			Crescendotrede Bovenwerk		
Pedaal – Grootmanuaal			Crescendotrede Positief		
Pedaal – Bovenwerk			Tremulant Positief		
Grootmanuaal – Bovenwerk			Bock (Tremulant Bovenwerk)		
Grootmanuaal - Positief					
Bovenwerk – Positief					

De toonhoogte a'= 435 Hz, de winddruk 90 mm.

Helaas is de zo unieke, oorspronkelijk zwevend gestemde combinatie Holfluit 4 v – Dulcina 4 v van het Positief nu op de normale toonhoogte, niet zwevend, gestemd.

De geschiedenis van dit orgel is gedeeltelijk gepubliceerd in het boek van de Vereniging van de Vrienden van Stadsherstel Amsterdam (zie boven) en in de Orgelencyclopedie.¹⁸³⁴

¹⁸³⁴ Orgelencyclopedie, VIII, p. 292.

AMSTERDAM, R.K. Parochiekerk van Sint Franciscus van Assisi, De Boomkerk.

1885 e.v., rekeningboeken Smits

1885	27 oktober	5½ dag, ontvangen	f. 53,00
1889	15-jun	5 dagen met vershot ontvangen	f. 49,00

AMSTERDAM, Muiderkerk van de Hervormde Gemeente

Dispositie

Bourdon 8 voet B/D met het groot octaaf van hout,

Salicet 8 voet discant,

Prestant 4,

Fluit 4,

Violine 2.

*Het bezit geen pedaal.*¹⁸³⁵

ARNHEM, R.K. Gesticht Insula Dei.

Dispositie

Arnhem Insula Dei

<i>Bourdon</i>	16	<i>Bourdon</i>	8	<i>I+II</i>
<i>Prestant</i>	8	<i>Salicionaal</i>	8	<i>P+I</i>
<i>Roerfluit</i>	8	<i>Voix Céleste</i>	8	<i>P+II</i>
<i>Violadi Gamba</i>	8	<i>Flûte Harmonique</i>	8	
<i>Prestant</i>	4			<i>p – mf – f – f – t + oplosser</i>
<i>Piccolo</i>	3			
<i>Trompet</i>	8			

ARNHEM, R.K. Parochiekerk van Sint Walburgis.

1882, bestek Gradussen

Bestek en voor waarden van een nieuw te maken Orgel in St.-Walburgis Kerk der R.C. Gemeente Arnhem.

Artikel 1

Dispositie. *Het orgel zal bekomen twee handklavieren van C tot f 54 tonen, en een voor het vrijpedaal van C tot d 27 tonen, het orgel zal bevatten een speelkast, en de navolgende registers.*

<u>Manuaal</u>				
1	<i>Violon Disc</i>	16	vt	<i>uit metaal ¾ tin ¼ lood</i>
2	<i>Prestant</i>	8	vt	<i>idem</i>
3	<i>Viola di Gamba</i>	8	vt	<i>idem</i>
4	<i>Bourdon</i>	16	vt	<i>24 tonen hout voorts ½ tin ½ lood.</i>
5	<i>Bourdon</i>	8	vt	<i>12 " " "</i>
6	<i>Openfluit</i>	8	vt	<i>uit metaal ¾ tin ¼ lood</i>
7	<i>Prestant</i>	4	vt	<i>" " "</i>
8	<i>Roerfluit</i>	4	vt	<i>„ ½ tin ¾ lood</i>
9	<i>Octaaf</i>	2	vt	<i>" " "</i>
10	<i>Cornet 2 a 3 a 4</i>	sterk		<i>" " "</i>
11	<i>Trompet</i>	8	vt	<i>uit ¾ tin ¼ lood tongwerk koper.</i>
<u>Positief</u>				
12	<i>Prestant</i>	8	vt	<i>uit metaal ¾ tin ¼ lood</i>
13	<i>Salicionaal</i>	8	vt	<i>" " "</i>
14	<i>Bourdon</i>	8	vt	<i>12 tonen hout, voorts ½ tin ½ lood</i>
15	<i>Quintadena</i>	8	vt	<i>uit metaal „ „</i>
16	<i>Fluitharmonique</i>	4	vt	<i>" " "</i>
17	<i>Violine</i>	4	vt	<i>„ ¾ tin ¼ lood.</i>
18	<i>Basson bas</i>	8	vt	<i>uit ¾ tin ¼ lood tongwerk koper</i>

¹⁸³⁵ Jan Jongepier, 'Een Smits-orgel verloren gegaan'. Artikel met foto in *Het Orgel* 86^e jrg. April 1990, p. 145.

19	Hautbois disc	8	vt		" " "
	<u>Pedaal</u>				
20	Subbas	16	vt	uit	hout, wagenschot
21	Violonbas	16	vt	"	" " "
22	Bazuin	16	vt	"	" " "
23	Octaafbas	8	vt	uit	metaal $\frac{3}{4}$ tin $\frac{1}{4}$ lood
24	Violoncel	8	vt		" " "
25	Manuaal Koppel				
26	Pedaal Koppel				
27	Ventil.				

Deze registers zullen geplaatst worden op drie windladen, een voor het Manuaal een voor het Positief en een voor het Pedaal.

Artikel 2

Windladen. Er zullen worden geleverd drie nieuwe windladen voor Manuaal Positief en Pedaal, het hout zal zijn droog wagenschot zonder gebreken, het buitenraam zal worden uit 2 duims, de windstokken uit $1\frac{1}{2}$ duim de slepen dammen en roosterborden uit een $\frac{1}{2}$ duims de pulpeten borden uit $5/4$ duims. De windstokken zullen op de windladen worden bevestigd met daartoe vervaardigde houtschroeven met halve ronde koppen, de speelkleppen zullen los in de windkassen liggen, draaijen in kopere stiften gesloten worden door getrokken Kopere veren, en zich met koperdraad bewegen welke luchtdig door een kopere plaat loopt die op het pulpetenbord bevestigd is, Zij zullen dubbeld worden beleerd met best witschapen leer, al het draadwerk benodigd voor windladen veren stiften en trekkers zal van geel koper zijn, de sluiting der sponde borden zal zijn met ijzere platen waar van boven en onder door een houtschroef de drukking tegen de laden kan worden geregeld, de sponde borden worden bekleed met leder voor de luchtdigde sluiting van de zelve.

Artikel 3

Blaasbalg. Blaasbalg en Kanalen. Er zullen worden geleverd twee vierkante opgaande blaasbalgen elk met twee pompen de Zelve zal een af meting hebben dat bij het gebruik der volstemmigste hoe veelheid wind kunnen op leveren, de bladen uit vuren hout de scheren en sluiting ook uit vuren, de balgen worden gemaakt met twee opgaande vouwen den eenen naar binnen en den anderen naar buiten met een tusschen raam, en wordt met ijzere mechaniek bewerk, dat de vouwen gelijk zullen op en ook neer gaan, verder de beplakking der blaasbalgen met best wit schapenleer, de verdere verbinding der plooijen zullen dubbeld worden beleerd, de sluiting van boven en onder bladen zullen met houtschroeven er op bevestigd worden om gemakkelijk bij alle delen des blaasbalg te kunnen komen, den balgstoel en stoel voor de windladen en treden uit greenen hout, de balancen van eikenhout, de trekking van ijzer een wijzerplaat voor het aanwijzen der windt, voor elke pomp of schepper een kopere scharnier alles in de beste orden bewerkt. Alle nodige vervoer kanalen zullen uit wagenschot-ten hout vervaardigd worden. Er zullen ook nog bij den orgel geleverd worden twee reservoir balgen van gelijke bewerking als bij den blaasbalg omschreven van genoegzamen windt drukking van gelijke sterkte als die van den blaasbalg nader zal worden geregeld door een daar op aan gebrachte veer.

Artikel 4

Pijpwerk. De frond pijpen zullen vervaardigd worden uit $9/10$ tin $1/10$ lood, alle de gezicht pijpen of het gehele frond zal met opgeworpen labiums gemaakt worden en aan de voorzijde gepolijst zijn, en de voor labiums verguld.

Bourdon	16	vt	24 tonen uit wagenschotte	hout
Bourdon	8	vt	12 " " "	"
Bourdon	8	vt	12 " " "	"
Subbas	16	vt	geheel " "	"
Violonbas	16	vt	" " "	"
Bazuin	16	vt	" " "	"

uit wagenschotten hout vervaardigd worden, en in wendig met bolus en lijn bestreken en uit wendig met een vernisch voor zien worden, doch de kernen doppen en spreek stukken uit eikenhout, en deze laatste met kopere houtschroeven op de pijpen bevestigd worden, het overige pijp werk der registers zullen alle van metaal gemaakt worden, zoo als in artikel een is op gegeven. De mondstukken tongen der tongwerken zullen allen van geel koper zijn, de stevels uit metaal, de koppen uit lood worden geleverd. Het open pijpwerk tot $\frac{1}{4}$ toon maat zal met stemlissen voor zien zijn, de frond pijpen benevens het groote Compositie pijpwerk, zal aan roosters met compositie oogen en ijzeren stiften worden bevestigd.

Artikel 5

Klavieren. Er zullen twee handklavieren worden geleverd van wagenschotten hout, zoo ver het raamwerk in het gezicht komt zal het zelve worden belegd met palissander hout, net en sierlijk worden afgewerkt, de platte toetzen zullen belegd worden met dubbeld ivoor, de kruizen geheel zijn van ebben hout, zij zullen worden voor zien van koppeling welke de bijde klavieren onder het speelen kan verbinden en waar van stiften en draadwerk even als van de klavieren zelve van geel koper zal zijn, solide en net zal worden bewerkt.

Pedaal. Het pedaal zal zijn van eiken hout, en gemaakt voor een vleugge behandeling, het pedaal zal gebogen worden gemaakt van 27 toetzen van C tot d, met kopere veren onder de toetzen, meden voor zien van een koppeling, in bewerking en behandeling gelijk die der manualen.

Artikel 7

Stemming. Alle stemmen in het bijzonder zullen naar hun karacten worden geintoneerd, den aanspraak van elke pijp zal vleug en gelijk zijn met een toonshoogte van gewoon orgel orcest, de temperatuur gelijkzwevend, welke zal gelegd worden in Prestant 4 vt van het manuaal, de stemming van ieder stem in het bijzonder zoo wel als vereenigd zal zoo veel mogelijk zuiver zijn.

Artikel 8

Speelkast. De speelkast zal gemaakt worden uit eiken hout, van voldoende zwaarte hecht en sterk in elkander gewerkt, voor zien van de nodige losse pannelen om in elk des gevorderde omstandigheden bij elk deel van het regeerwerk gemakkelijk te kunnen bij komen. De speelkast zal zoo veel mogelijk in de geest der orgel kast gemaakt worden.

Artikel 9

Plaatzing. Den aannemer verbind Zich om alles wat tot den orgel behoord in beste orden te plaatzen, uit gezondert den orgel kast, zoo is voor zijn rekening alles wat hiertoe behoord, transport plaatzen reis en verblijf kosten etc. en kan hij al zoo voor het leveren en daar stellen van zaken omschreven in dit bestek geen buiten gewoonen declaratie maken. Dit geheele werk te zamen begroot op, Negen duizend zeven hondert gulden Nederlandsche Courant, f 9700,00.

Artikel 10

Bijzondere bepalingen. Heere gecommitteerden behouden zich voor om het af gemaakte werk te laten onderzoeken door deskundige, door hun zelve te benoemen, de gebreken welke worden aan getoon, zullen naar genoegen door den aannemer worden hersteld, terwijl bij het bestaan van hoofd gebreken welke herstelling een rooiijering van het hoofd bestand deele des orgels vordert, den aannemer het regd verliest op de vordering der overeen gekomen som, en bij verschil drie arbiters zullen worden benoemd van weder zijde een, en een derde voor de bevoegde autoriteit. Den aannemer staat tien achter een volgende jaren voor het door hem geleverd werk in, de gebreken welke in dit tijd verloop ontstaan en die voor spruiten uit een gebrekkige Constructie of ondeugzaam matriale zal hij koste loos herstellen, doch die gebreken welke door plaatselijk gebrek of moet wil of on voor zigtigheid worden aan gebracht zullen voor rekening der kerk zijn. W. Gradussen, Winssen.

1882?, brief Gradussen

Begrooting der Frond pijpen. Heere van het Kerkbestuur St.-Walburgis. men kan het frond bijna niet begrooten, zoo als het zelve begroot is komt het op vijf en twintig hondert gulden, het Kerkbestuur zal zeggen dat is veel, ik weet nog niet of het te veel, of te weinig zal zijn, zij kunnen er wel na gemaakt worden, mij dunk het besten zal zijn, om later als het klaar is juist op te geven, is het te veel dan zal het kerkbestuur minder betalen, en komt er te kort dan zal het kerkbestuur wel bijdoen, W. Gradussen.

BAARDWIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Clemens.

-

BAEXEM, R.K. Parochiekerk van Sint Jan de Doper.

BAKEL, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

1790?, kopie brief, Vicaris Generaal Antonius van Alphen.

Daer Ued. Gestr. de goedheid wel heeft willen nemen van aen mij toe tesenden kopie der reqū. van Kerkmeester der Roomsche Gemeente van Bakel tendeerende om van H.H.M. te versoecken de permissie tot het plaatse van een orgel in de Roomse kerkschuur aldaer: en verder mij heeft versogt mijnen consideratien op voors[eg]d. req. aen Ued. Gestr. te willen laten toekomen ten fine van Berigt, soo hebben, ter voldoeninge voorsr versoeck dees Ued. Gestr. bij dese te informeeren. Dat soo haest de gunstige Resolutie van H.H.M. van den 8. Janu. 1787 bij welke mij in mijne qualiteit van Vicaris Generael word aenbevoelen een wakend oog te houden op dat van de selve geen misbruyk gemaekt werde ter mijner kennis is gekomen, ik niet in gebreken ben gebleven van teffens een Resolutie conform aen de beveelen van H.H.M. te nemen, en bij de selve alle mijne onderhoorige pastoors en kerkmeesters te interdiseren van sonder mijne voorkennis en content eenige merkelijke veranderingen te maken, opdat de gemeentens doorgeene groote en onnoodige onkosten soo als H.H.M. bij voorsd. Resolutie sig uytdezulken bezwaerd worden. Ik heb niet naergelaeten de gevoelens van H. H. M. , soo als ook mijner Resolutie steunende op de beveelen van Hoogs. de selve aen de pastoor van Bakel, als wanneer hij mij daer over heeft onderhouden, onder het oog te brengen en hem te toonen, dat dusdanig oorgel een alderonnutse stuck meubel is, dat de steeden uytgenomen, nouwelijks 2 in geheel de uytgestrecktheid van de Meijerij is te vinden binnenst te Bakel juyst te pas komt als het vijfde rad aen een waegen; dat een orgel, vooral in onze kerken aen gedurige reparatien is onderworpen, en daer en boven sonder organist niet bespeelt kan worden, dat vervolgens de onkosten tot een soodaenig orgel onnoodig waeren, en ik dus uyt eerbiedigheijd voor de beveelen van H.H.M. , als ook uyt hoofde van mijne genome Resolutie daer in niet kon toestemmen. Om dese mijne geallegeerde redens, waer 't moogelijk te enerveeren, heeft de pastoor mij voor sijne neeffjes – voor welkers plaasier het orgel eigenlijk is opgerokkent – voor organisten aangeboden en de kosten van 't plaetsen en onderhoud van voorsd orgel opsig en sijne erfgenaemen genomen. Ik heb hem geantwoord dat er niets sekerder is als de onsekerheijd van de standplaats van jongelieden, en niets wisselvalliger als de fortuynen des familien, dat dus niet tegenstaende alle sijne versekeringe vroeg of laet soo het onderhoud van orgel als organist tot last der gemeente eens souden komen, dat ook dit alles terzijde gestelt, mijne voornaemste reden altijd heeft standhoude: namentlijk mijne Resolutie genomen op de beveelen van H.H.M. dat ik van de selve om dusdanig onnodig versoeck niet kon afgaen, dat den eenen voor die andere maer met dusdanige verzoeken soude opkomen, dat ik den eenen niet kon afslaan het geene ik aen een ander soude accorderen: dat dit niet als misnoegen konde veroorsaken en niets anders tot gevolg soude hebben als een notor misbruyk van de gunstige Resol van H.H.M. , dat vervolgens het gemeen welzijn der Roomse jugetenen hierin geconcerneert voortselve het versoeck van den pastoor moets wijken, dat ik derhalve de pastoor en kerkm. versogt en desnoods gebooden, die saek te staeken. Dit alles heb ik, soo aen kerkmeesters als pastoor voorgedraegen, in dat vertrouwen dat sij aen mijn versoeck voldaan en mijne beveelen gerespecteert soude hebben, en nooyt had ik vertrouwd vermeent dat den pastoor in soo verre sig vergeten soude hebben, dat den selve om mijne Resolut. , tot het algemeen welwezen genomen en steunende op de beveelen van H.H.M. , te eluderen, sig aen H.H.M. soude geadressert hebben te eynde van Hoogst de selve subreptive tegen mijnen wil de permissie te bekomen tot het plaetsen van dusdanig orgel. Ik hebbe gemeent den geheele loop der Saeken te moeten aenhaelen om Ued. Gestr. des te beter in staed te stellen om den waeren staed der saken den H.H.M. voor te draegen; en het is bij dese mijne geallegeerde redens en concideratien, dat ik de vrijheijd neem en mijn vriendelijk versoeck te voegen, ten eynde dat Ued. Gestr.

BALGOIJ, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes de Doper.

1855. De begroting en de ontwerpdispositie, Smits.

De windladen betekent als volgt

1	Prest 8 v 2 halve tonen nauwer als	2	f. 325	
2	Bourd. 16 bas van hout	5		200
3	„ 16 dis			
4	Holpijp 8 12 v hout 2 h. ton. nauw. als	4	90	
5	Prest 4 v 7 in het front 2 h. t. n. als	2	90	
6	Oct. 2 dito dis	2	55	
	Fluit vergeten no. ¹⁸³⁶	6		55
7	Mix 1 ½ v 2 st.	2	70	
8	Trompet 8 bas			
9	„ 8 dis	3	225	
	Windlaay		300	

¹⁸³⁶ Fluit 4 v, naderhand ingevuld

10 Prest 4 v gedeeltelijk in het fr.	2	80	40
11 Viol 8			200
12 Holpijp 8	5		90
13 Fluit 4	5,4,3		70
14 Piccolo 2 v of blokfluit			55
15 Euphon 8 bas			170
16 Euphon 8 dis			150
Windlaay			<u>170</u>
2 Blaasbalken		225	
Transp. en onderh.		<u>40</u>	
		f 1500	1030

Een aangehangen pedaal van 18 toet. z.

Een koppel Zwarte klavieren.

Accordé pour la Som' de quinze cent florins, la premiere colonne; et doit etre pret environ Pentecote, 1855.

1837

1855?, memoriaal Balgoij

In 1855 is er een nieuw orgel in de kerk geplaatst welke door F.C. Smits, orgelmaker te Reek voor 1500 gulden gemaakt is. Ter voltrekking van het orgel zijn er nog 1000 gl nodig. In 1856 heeft J. Versterren aan het orgel geschonken 250 gulden voor de Bordon en fluit op het Manuaal. In 1856 heeft Reynen pastoor voor het orgel geschonken 450 gulden en in 1859 voor de toen nog ontbrekende drie registers de som van 250 gulden. Hiermee is het orgel volmaakt.¹⁸³⁸

BATAVIA, (Jakarta), Kathedraal, Maria ten Hemel Opgenomen.

1859, 7-11, opdrachtbrief

WelEdele Heer! Met de laatste mail zal Ued den brief ontvangen hebben, die onze Pastoor en voorzitter van ons bestuur UEd. omtrent het aanmaken van een nieuw orgel heeft geschreven. Dewijl wij het aanmaken van een nieuw orgel geheel en al aan de opregtheid van den Orgelmaker moeten overlaten, was het ons aangenaam en geruststellend van onzen Eerw. Pastoor te vernemen, dat wij met de volste gerustheid hetzelfde aan UEd. konden overlaten. Wij vereenigen ons daarom geheel met het schrijven van onzen Pastoor van 23 Oktober jl., aan UEd. gerigt. Zoo omtrent den prijs van vier duizend & vijfhonderd gulden, of daaromtrent. De dimensie van het orgel zal UEd. kunnen afleiden uit de daarbij gevoegde afmeting van het zangkoor. Wat de registers betreft, zulks laten wij geheel aan UEd. over, als daarmede het beste bekend. Het orgel zal echter geheel van hard hout, en de verschillende stukken niet alleen met lijm, maar ook met houten pennen aan elkander gehecht moeten zijn, om de redenen door den Pastoor aan UEd. in voormeld schrijven opgegeven. Alleen moeten wij UEd. nog opmerken, dat het orgel twee klavieren behoort te hebben, die elk afzonderlijk of gekoppeld kunnen bespeeld worden. Het inpakken of emballeren moet met de meeste zorg gedaan worden, want de kisten hebben bij het laden & lossen en aan boord, vreesselijk te lijden. Dat het orgel, in zee gaande, behoort verassureerd te worden, zal UBd. zelf beseffen. Bij den Heer Lurasco te Amsterdam zijn gedeponeerd f 2690,- twee duizend zeshonderd negentig gulden, waarover UEd. beschikken kan, zooals wij den Heer Lurasco zullen schrijven, het overige zal UEd. per wissel overgemaakt worden. En nu WelEdele Heer, laten wij verder de zorg voor het eerste orgel, dat in een der Katholieke kerken in Indië uit Europa zal komen geheel aan UEd. over. Wij weten dat voor f 4500,- of daaromtrent, geen pronkstuk gemaakt kan worden, maar wij weten dat hetzelfde zal kunnen dienen, om aan de Indische wereld tot redommandatie te strekken. Wij hopen dat UEd. met allen spoed het orgel beginnen zal, en ons inmiddels eene teekening van hetzelfde, zooveel mogelijk uitgewerkt, zult doen toekomen, ten einde het ineenzetten en plaatsen van het orgel te vergemakkelijken. Met achting noemen wij ons: Het R. C. Kerk & Armbestuur te Batavia, H. van der Grinten, President, C. v. d. Muijdenberg, Secretaris.

1860, 7-1, ontwerp Smits

Wel Eerwaarde Heer en Beste Vriend !

De beide brieven zijn mij op zijn tijd geworden. Ik erinner mij die genoeglijke dagen die ik met UEe te Rooy [St.-Oedenrode] heb doorgebracht nog levendig; ik neem dus met genoegen de pen in de hand om UEer. te antwoorden. Ik zal aan Uw verzoek voldoen zo veel mij mogelijk is; ik zal een orgel onderhanden nemen, juist gelijk aan dat van St.-Odarode, doch de kast wat minder kostbaar, op bij zijnde blaadje ziet UE. de dispositie en een idee der orgelkast. Dit omschreven orgel zal ik hier thuis geheel in order stellen, met kast en al dan afbreken, behoorlijk alles in kisten inpakken, en bezorgen aan boord alhier aan de rivier de Maas, en de kosten zullen dan belopen f 4300,00. Wat dan verder de kosten zullen zijn, van hier na Rotterdam of Amsterdam, dan uitladen, inladen en assureren, dan de vracht van Holland tot Batavia, dit alles is mij geheel onbekend; edoch ik zal hieromtrent alles onderzoeken wat mij mogelijk is. In July of Augustus van 1861 vermeen ik te klaar zijn om hier in te schepen. Ik zal een orgel onderhanden moeten nemen dat 25 mille kosten zal, en hiervan zal in den loop

¹⁸³⁷ SA.,H3, p. 64.

¹⁸³⁸ PA., Balgoij, memoriale.

van dit jaar nog een gedeelte moeten klaar zijn. Hierover moet ik in de volgende week na Amsterdam. (Frans Smits (I) had een afspraak met Joh. Kupers over het orgel van 'De Duif'.)

Bij die gelegenheid zal ik mij vervoegen bij de Heer Lurasco, om over de gelden te spreken, die aldaar voor mij bestemd zijn. Ik voor mij ben er tegen om geld vooruit te ontvangen, ik kan mij zonder dat wel redden. Doch omdat de zaak nu zo is, zal ik hetzelfde gaan ontvangen en betalen dan 4 proc. van den ogenblik dat ik het zal ontvangen hebben tot op dien ogenblik dat ik hier alles zal hebben ingescheept.

Tot dusver zal mijn schrijven, dunkt mij, aan UEerw, nog al wel bevallen. Doch ik vermeen UE. te moeten zeggen, dat ik het voor ene onmogelijke zaak houde, dat het orgel, als het al goed en wel te Batavia zal aankomen - en het is wel te vrezen dat een en ander, op zulk een lange reis niet onbeschadigd blijven zal - zonder een orgelmaker kan gesteld worden. Indien er in Batavia een orgelmaker is met genoegzame kennis, deze zoude, het is te vrezen, uit jalousie de zaak wel eens geheel kunnen bederven. Als ik van hier, een knecht moet afzenden die er voor berekent is, of een van mijne zonen, dan zullen de kosten hoog lopen, en zonder dat is er, dunkt mij, geen mogelijkheid om UEerw, een goed orgel te bezorgen. Ik tel reeds 60 jaren, mijn oudsten zoon is priester en kaplaan te Nijmegen. Mijn tweede zoon is mij in het vak behulpzaam, deze kan ik niet missen. Mijne derde zoon ook in het vak bezig, deze zoude ik er toe moeten bestemmen, doch hiertoe durf ik niet te besluiten zonder van UE ingelicht te worden. Den welke ook mijne zwarigheden zijn, ik zal er aan beginnen en voortwerken naar de bijzijnde dispositie en tekening. Mogt er dan bij UEerw. ook te veel zwarigheid ontstaan om verder voort te gaan, dan verzoek ik hiervan geïnformeert te worden. Dan zal ik het werk staken, zonder voor de begonnen werken schadeloos gesteld te worden; dan zal ik het geld, als ik het misschien ontvangen zal hebben, terUwer beschikking stellen en betalen dan 4 proc. voor zo lang ik het zal gehad hebben. Ik wil UEerw. dan ook wel doen weten, wat met dit geval in de gedachten komt. Behalve de drie zonen die boven reeds genoemd zijn, komt mijne vierde zoon, deze heeft de directie over mijne landerijen. De vijfde zoon is op de Poësis te St.-Michiels Gestel in het Seminarie. De zesde is op de tekenschool te Ravensteijn en leert er bij wat timmeren, deze zal ik waarschijnlijk ook tot het vak opleiden. De zevende zoon is nog bij mij thuis op school. De achtste is mijne enige dochter die nu elf jaren telt. Sedert omtrent twee jaren heeft God mijne vrouw van mijne zijde weggerukt, ik ben alzo weduwan met 8 kinderen. Als mijne derde zoon waarvan ik boven reeds gesproken heb, die thans 22 jaren oud is hiertoe neiging mogt krijgen; en als er in somtijds meer orgels voor de Oost zouden moeten gemaakt worden, dan moest hij daar op een of andere manier zich de kost kunnen verdienen. Hij zal wel in staat zijn om een orgel behoorlijk in malkaar te stellen, doch vooreerst nog zo ver niet om een geheel nieuw te maken.

Onze briefwisseling is dan alzo aangeknoot en ik vermeen alles gezegd te hebben wat mij dunkt.

Ik noeme mij met diepen eerbied,

Uw dienaar en genegen vriend F.C. Smits .

P. S. Men zoude de orgelkast nog wel wat sieraden kunnen aanbrengen, als op de middentoren een lier van Apollo, op de zijtorens twee vazen en dan van weerszijden een vleugel van muziktrofeen. Dan zoude de kosten circa 200 hoger komen. Omtrent Paschen kan ik antwoord hebben. Mijn zoon zal later wel eens een ander tekening klaar maken, als ik met Uwe gedachten over de orgelkast bekend ben.

Ik kan slegt meer zien om te tekenen.

1860, 7-1, kopie brief Smits

Batavia

Toen ik mijn brief na Batavia had afgezonden, kon ik mijne specifieke nota niet weervinden. Alzo hier opnieuw.

	Een windlaay voor beide werken uit twee stuk	f 450
1.	Prestant 8 hiervan 21 in de drie torens, verder binnen	no 2 350
2.	Bourdon 16 de bas van eike tusschen 4 - en 5,	5 250
3.	Holpijp 8 7 van hout dan verder tin	4 150
		a 5
4.	Prestant 4 v	2 130
5.	Salicet 4	120
6.	Nazard 3 disc.	60
7.	Octaaf 2	2 80
8.	Mixtuur 1½ v 3 sterk	2 120
9.	Trompet	2 260
10.	Positief.	250
11.	Viol di Gamb 8v, 16 of 18 de grootste in de velden	
12.	Holpijp 8 7 van hout	5 140
13.	Fl. Tr. disc 8	70
14.	Fluit bas 4	5 90
15.	disc 4	5
16.	Piccolo 2	80
17.	Harm. bas 8	200
18.	dis 8	

19.	Koppel	
20.	Ventil	
	<i>Twe balken vierkant op 3½ a 7 van wagenschot Klavieren zwarte benedentoetzen</i>	300
	<i>Aangehangen pedaal van 18 toetzen een kast circa Balgoy 1. 80 diep 3. 80 breed</i>	
	<i>zoals op de brief of tekening</i>	<u>600</u>
		3600
	<i>Voor kisten en inschepen tot hier aan de Maas</i>	400
	<i>voor een reis na Amsterdam of Rotterdam bij 't inschepen</i>	50
	<i>alzo nog voor onvoorzien</i>	250
	<i>Opgegeven op</i>	4300
	<i>Nog een lier van Apollo op de mid. toren, twe vazen op buiten torens, en twe vleugel</i>	<u>200</u>
	<i>Alzo afgezonden de 7 January 1860 na Batavia</i>	4500

1860, dispositieboek Smits

	<i>Een windlaay</i>	<i>f 450,00</i>	<i>f 450</i>
1	<i>Prestant 8</i>	400	350
2	<i>Bourdon 16</i>	230	250
3	<i>Holpijp 8</i>	130	150
4	<i>Prestant 4</i>	140	130
5	<i>Salicet 4</i>	120	120
6	<i>Nazard 3 disc</i>	50	60
7	<i>Octaaf 2</i>	70	80
8	<i>Mixtuur 1½ 3 sterk</i>	130	120
9	<i>Trompet 8 bas</i>	250	260
10	<i>Trompet 8 disc</i>		
	<i>Op Positief</i>		
11	<i>Viol di Gamb 8</i>	200	250
12	<i>Holpijp 8</i>	120	140
13	<i>Fl. Tr. Disc. 8</i>	60	70
14	<i>Fluit bas 4</i>	80	90
15	<i>Fluit dis 4</i>		
16	<i>Piccolo 2</i>	70	80
17	<i>Harm bas 8</i>		
18	<i>Harm dis 8</i>	200	200
19	<i>Koppel</i>		
20	<i>Ventil</i>		
	<i>Twe balken</i>	300	300
	<i>Een kast</i>	600	600
		<i>f 3600,00</i>	<i>f 3600,00</i>

1861, 20-9, brief Smits

Reek den 20 September, 1861

Wel Eerwaarde Heer !

Gisteren heb ik het voor UEd bestemde orgel aan boord doen brengen en heden gaat het hier van wal. Den 29 of 30 dezer gaat van Rotterdam een koopvaardijer na Batavia die hetzelfde zal inladen.

Ik heb er met al mijn knechts veel langer op gewerkt dan ik mij rekening gemaakt had, en toen het gemaakt was nog circa 3 weken voor deze en gene liefhebber laten staan en ook het inpakken ging ook niet zo spoedig als ik vermeende. Daarbij ik heb de voorbij zijnde winter ten tijde van de watersnood, een uur lang met een klein schuitje tusschen ijs en ijsbergen met groot gevaar doorgebracht, daardoor een koude gevat die mij veel van mijne krachten ontnomen heeft, en thans weer onder docters handen, zodat ik om al die reden, zo wat ruim twee maanden later klaar ben dan ik gemeend had.

Het orgel is ingepakt in 38 kisten, en in no 28 van deze kisten, is in een loden buis ingesoldeerd, de tekeningen en 13 bladzijde in folio volgeschreven om alles zo duidelijk te maken als mij mogelijk was, en ook daarbij opgegeven wat ieder nummer inhoudt, en welke nummers het eerste tot den opbouw moeten geopend worden.

Men zorge, als het orgel te Batavia zal uitgeladen worden van de kisten niet te veel bloot te stellen aan de zonne stralen en ook voor regen te behoeden.

Ik heb op de boven bedoelde 13 bladzijden alles wel zo veel beschreeven, dat men geduld en voorzigtigheid het geheel zal in order stellen, uitgenomen het pijpwerk.

Als ik hier in mijnen omtrek een orgel slechts 5 of 6 uren moet verzenden dan zijn de pijpen reeds geschonden en uit den toon geraakt. Wat zal dus het geval zijn met eene verzending na Batavia. Hierin zal ik dus zo veel onderrigt geven als mij mogelijk is.

Het eerste over de frontpijpen. Als de pijpen door het lang liggen, of om welke reden ook plat zijn gezakt of misschien gebuts zijn. Men neme voor de grootste pijpen een ribke van 4 a 4 rijnlandsche duim circa 5 ellen zuiver rond: het vierkant eind bind men heel vast op een bank of tafel, men steekt er dan de pijp aan, en drukt en drijft met de pijp wat op en neer tot dat ze heel glad is. En alzo handelt men met alle pijpen.

Ik had 3 a 4 van zulke ronde stokken gemaakt en heb vergeten dezelve in te pakken.

Als de gepolijste pijpen somtijds de glans verloren hebben, dan fijn gestamp of gemalen krijtwit met water nat gemaakt en hiermede gepoets tot dat het droog word. Ook kan men de frontpijpen met een polijssaal wat op polijsten.

Thans zal ik het punt behandelen waarover ik de grootste zwarigheid heb. Misschien hebben alle pijpen, misschien de helft of misschien slechts een vierde van alle pijpen hebben hunne eigenaardige toon verloren; en als er bij ieder register slechts een achtste gedeelte goed blijft dan zal het na mijn dunkens nog al wel zijn. Ene pijp bestaat uit drie delen: 1ste de voet 2de de tong of kern, 3 het bovenstuk. Het geluid ontstaat door den wind, die onder in het ronde gat in den voet word ingeblazen en deze wind gaat de voet uit, door een reet die men kernreet of tongreet noemt, en deze tongreet is tusschen de tong en de lip van de pijpen voet. De wind verdeelt zich alsdan tegen de bovenlip van het bovenstuk. En deze opening tusschen de onderlip van de voet, en de bovenlip van het bovenstuk hiet men de mond. De kern of tongreet van ene pijp van acht voet toonlengte stel ik op zeven of acht tiende gedeelte van een nederlandsche streep, zo juist kan ik dit zeggen omdat dit altijd enigzints afhangt van de wind die de pijp ontvangt.

De ligging van de tong in de pijp is, dat het onderste van de tong met de bovenkant van de onderlip gelijk staat. De ligging van de tong in de pijp verandert zo ligtelijk niet, doch het kan gebeuren door de verbuiging van de voet van eene pijp. Voor naauw pijpwerk als viola die gamba en portunaal en ook alle pijpwerk van snijdend of gamberend geluid, legt de tong of kern het hoogste, Voor Prestanten en Octaven zoals ik hiervoor reeds gezegd heb, en gedekte pijpen als Bourdon en Holpijp het laagste.

De naauwe pijpen van Viol di Gamba en dit voornamentlijk in de grooten, zijn traag of langzaam in het aanspreken, en dit gaat zo met alle het naauwe pijpwerk. De grootste van Prestant 8 vt minder traag. De grootste van Bourdon 16 voet zijn ook niet direct, in groote pijpen moet te veel lugt in beweging komen alvorens een pijp zijnen natuurlijken toon geeft. Men kan de aanspraak van groote pijpen veel bevorderen doch dan verliezen zij veel van hunne kracht en eigenaardig geluid. En als men bijvoorbeeld: de Prestant 8 voet de Bourdon 16 met de Holpijp 8 voet aantrekt dan hoort men nagenoeg onmiddellijk de kracht van alle drie. Men zorge danook dat de pijpen goed van alle vuiligheid zuiver worden. Men neeme hiertoe een bundel zachte vederen van een of anderen vogel en bind die aan een stokje en hiermeede maakt men het bovineind klaar. De voet met een enkele pen, en de kernreet met een borsteltje. Dan blaast men met de mond door de kernreet het stof door het gat dat in de voet is eruit. Als de pijp dan als men van onder in blaast zijn geluid voortbrengt dan kan men die op zijn plaats stellen. Want om een pijp goed te doen spreken moet ze op de plaats staan waar ze behoort te staan. Als een pijp al te traag is in het aanspreken dan moet de bovenlip wat na buiten gebogen worden; doch de bovenlip mag niet te ver na buiten, dan zal de pijp overblazen en een octaaf te hoog aanspreken. Men mag niet te veel met de mond op of in de pijpen blazen. Als er in Batavia iemand is, die meer orgels geintoneert en gestemt heeft dan heb ik te veel geschreven; doch is dit het geval niet, dan misschien nog niet genoeg.

Ik weet niet of de makelaar te Rotterdam zijne rekening na hier of wel na Batavia zal verzenden, daarbij heb ik de rekening niet van de schipper die het van hier na Rotterdam moet overbrengen. Als mij een en ander is geworden dan zal ik over 5 of 6 weken nog eens schrijven en zende dan mijne rekening op.

Ik zal dan over 5 a 6 weken ook nog wat handelen over de Trompet en Harmonica, en misschien komen mij in dien tusschentijd nog meer zaken te binnen.

Ik verzoek van UEerw, vriendelijk, ten eersten: dadelijk antwoord na ontvangst van deze brief. Ten tweede als alles te Batavia zal zijn aangekomen en ten derde als de zaak geheel is afgelopen.

Na eene gelukkige overkomst en goede afloop te hebben toegewenst ben ik met diepen eerbied uw dienaar en vriend F.C. Smits.

Het schip en de naam van den schipper of kapitein die het Batavia brengen zal, is mij nog onbekend.

1861, Ingepakte Kisten. Batavia.

in no 1 De trompet 8 voet

in no 2 de Harmonica 8 voet

in no 3 onder in de kist de mixtuur en boven de flute travers discant 8 voet

in no 4 onderin de Octaaf 2 voet dan de Fluit 4v en dan de Piccolo 2vt

in no 5 onderin de Salicet 4vt en dan de Holpijp 8 vt van Positief vanaf groot C tot klein b ingesloten.

in no 6 onderin de Prestant 4 voet en de overige van Holpijp 8 vt van Positief.

in no 7 de grootste van Holpijp 8vt van Manuaal

in no 8 de binnenpijpen van Prestant 8vt van Manuaal, de overige van Holpijp 8vt van manuaal en de Portunaal 4vt discant.

in no 9 de Bourdon 16 vt discant en de binnenpijpen van de Viol di gamba 8vt.

in no 10, no 11, no 12, no 13, no 14, no 15, no 16,

no 17, no 18, no 19 de frontpijpen van het manuaal en de looze front pijpen van Positief.

- in no 20 *twe de grootste pijpen van de Viola di Gamba.*
- in no 21 *een kap of bovenlijst van de zijtoren, waarin zijn, alle conducten, de abstracten of trekkers van manuaal en positief, alle kleinigheid van positieffront. Enig houvastwerk voor de pijpen en de balans of tuimelaar voor de koppel*
- in no 22 *een kap of bovenlijst van den anderen zijtoren, waarin zijn, de twee kappen van positief front; de houvastlatten uit het front der bovenkast; een stuk windkanaal, dat teffens dient om de windladen aan elkander, en aan het welbordraam vast te schroeven; stukken die op de windlaay geschroefd worden voor Bourdon 16vt; de stukken voor de zeven houten pijpen van*
Holpijp van manuaal en positief; een abstract of trekker na de ventil; acht houvasten voor de veeren der blaasbalken; een houvast. .. [onleesbaar] Bourdon en de twee grootste pijpen van de Viol di Gamba; Een vleugel of ornament van bezijde de kast; roosterplanken van Trompet en Harmonica horens; de stijlen van pilasters van het front van het positief; een paneel in de riggels ii1-2-3 tegenover de middentoren en enige schrooten, voor achter het positieffront.
- in no 23 *De kap van den grooten toren, waarin is gepakt: de bovenornamenten uit de velden; de onderstukken uit de velden, waarop de pijpen staan met de conducten erin; de bovenornamenten en de druipers van de kleine torens; het pedaal; de roosterplanken; vijf de grootste pijpen van de Holpijp van het manuaal en in de grootste pijp zitten alle roosterpinnen en dan nog de bovenroosterplank voor de zeven grootste horens van de Trompet en van de Harmonica.*
- in no 24 *Het klavier; twee paneelkens neffens het klavier en twee dito neffen het pedaal; alle pakjens met houtschroeven en pinnen; negen koperdraaden met een moertje er aan voor de lange registers van positief te hangen; de abstracten van het pedaal; de riggeltjens onder de klavierraam; de ventil; verstekhoeken van de kordonlijst; houvast voor den blaazer; houvasten aan de blaasbalken; elf registerknoppen; een wals voor klavierkoppel; twee planken om tegen het klavierraam te schroeven daar de klavierkoppel in werkt; de scharnieren voor de deuren van de bovenkast; koppelstukken aan de sleepen van de windlade*
- in no 25 *Paneelen voor de onder en bovenkast; vier plintjens om na gedaan werk tegen de staande windkanaal te spijkeren tegen het leer; drie plintjens tegen de deuren der bovenkast, twee planken onder de kap van de groten toren kk1,2; een ornament aan de zijde der bovenkast; een riggel voor pijphouvast in de midden hh1; acht trekkers van de balgveren na de balken; losse en vaste welders [? niet duidelijk] voor onder en boven kast.*
- in no 26 *Yijf paneelen van onder en bovenkast; de lessenaar; de zitbank voor den organist; drie ornamenten op de torens; hangbord daar de registers van positief doorgaan. Dit hangbord moet tegen de middelste riggel, onder den bovenste blaasbalk gespijkerd worden; paneel agter en neffen de windbuis in de bovenkast.*
- in no 27 *Den druiper en het ornament van de grote toren; twee ijzers met de bouten, deze dienen aan het eind van de sleutels der balken na de koppel sleutels; en ene pijp van de Holpijp van het manuaal. [Later toegevoegd:] in no 27 nog drie stukken om de windlaay aan de frontzijde aan elkaar en op het raam vast te schroeven.*
- in no 28 *Acht de grootste pijpen van Bourdon 16 voet en in de Bour don nog zes pijpen van Holpijp van positief.*
- in no 29 *Zestien pijpen van de Bourdon 16 voet*
- in no 30 *Het welbordraam met al wat er aan behoort, en dit, voor het gemak van opbouwen, geheel in elkaar gelaten.*
- in no 31 *stijl en riggelwerk van onder en bovenkast*
- in no 32 *dito dito*
- in no 33 *dito dito*
- in no 34 *De hoofdkanaal; het onderstuk van positieffront; de balgsleutels; de balgveeren; de ijzere perpendiculairs of balancen van manuaal en positief met de spillen; en de sleepen van de windlaay in de hoofdkanaal; en twee houten pijpen*
- in no 35 *een blaasbalk*
- in no 36 *--*
- in no 37 *een stuk windlaay*
- in no 38 *- -- Bij iedere windlaay zit een dekplank voor boven op de kast tusschen de torens.*

Om te beginnen met op te stellen.

In no 31-32-33 zit alles om den romp van de kast in elkaar te zetten. In no 37 en 38 in iedere kist een dekplank tusschen de grote en kleine torens en in no 25 de planken onder de grote toren noord en zuid. Dan de kappen of lijsten op de drie torens. In no 21, 22 en 23 dan de ornamenten boven in de torens en velden op zijn plaats stellen. Als het werk bovenin en op den kast is afgelopen kan men het welbordraam op zijn plaats leggen, doch eerst hetzelfde van alle vuiligheid zuiveren en onderzoeken of alle driehoeken en walzen en abstracten zich behoorlijk bewegen.

De plaats voor het welbord is gemakkelijk te vinden. In de riggels ff1 en ff4 zijn kepen ingezaagd en uitgesteken waarin het raam precies zal sluiten. Doet wel opletten dat de driehoeken aan de noordzijde zijn om aldaar aan het klavier te worden aangehangen.

Dan kan men hierop de windladen leggen, en deze leggen juist op zijn plaats, als aan de frontzijde, de koppelstukken uit de kist no 27, en de windbuis uit de kist no 22 de houtschroeven in hunne gaten passen. Dan kan men de blaasbalken op hunne

bestemde plaats leggen, dan de ontlastbuizen er aan schroeven en alvorens men de hoofdkanaal aan de blaasbalken en windladen aan elkander schroeft, moet eerst den riggel van den steiger tegen de kast geschroeft worden, of wel ook de geheele steiger.

Dan kan men de draden van af het welbord na de popjens die aan de ventielen van het positief werken aanhangen, men hangt die eerst in het popje en dan aan het ijzere armke van het welbord, om dit wat gemakkelijker te maken maakt men vijf of zes draden los van de abstracten die aan de wals werken: aan de driehoeken kunnen ze aangehaakt blijven. Dan kan men de voorste abstracten van het welbord ook aanhangen. Men moet met dit heel voorzichtig te werk gaan en de draden als ze ingehangen zijn, slegts een weinig bij buigen, tot dat met later zeker is dat alles wel is. Dan kan men de abstracten aanhangen die van de achterste driehoeken na beneden na het klavier hangen, doch te voren onderzoeken of de driehoeken zich goed kunnen bewegen en nagenoeg regelmatig hangen. De op en neergang van een driehoek zal circa zeven strepen zijn dus behoort een driehoek zich circa tien strepen te kunnen bewegen, en dit kan men dan verhelpen aan de draden die van het welbord na de windlade werken. Onder de achterste driehoeken zit nog een dun latje dat moet men er afnemen; dat is tegen gemaakt omdat ze met pakken en behandelen niets zoude lijden.

Den draad aan de abstract is krom gebogen om gemakkelijker uit en in het gaatje van den driehoek te kunnen, en als deze in den driehoek is ingesteken, dan buigt men hem met een platte tang wat regt, en aan den driehoek wat digter toe, doch niet zo vast dat hij in den driehoek klemt, en dan beginnen intehangen aan f drie gestreept.

Dan maakt men het klavier goed schoon, en onderzoekt men of er soms ook toetzen scheef getrokken zijn. Dit kan men verhelpen met een heete ijzerbout. Als een of ander toets soms scheef is, dan zal de koppel die tusschen de twee klavieren legt niet regelmatig werken.

Om de paneeltjens neffen de klavieren op zijn plaats te stellen, moet men heele klavierraam circa 003 duimkers na voren trekken, al is het klavier aangeschroefd, dit kan geen kwaad.

Het manuaal kan circa 7 of 8 strepen diep spelen, het positief 6 of 7

Als dit gedaan is dan kan men de ijzers voor de registers op hunne plaats hangen.

Dan de windlade van boven goed van alle vuiligheid zuiveren, leggen er dan de sleepen op, en de koppelhouten er aangesteken die aan het ijzere werken. De middelste koppelstukken laat men er af tot dat men voor goed kan voortvaren.

Dan de windstokken op opladen er opgeschroeft.

Dan kan men beginnen met de conducten, en de stukken leggen waarop de frontpijpen staan, en waaraan ik gemakshalve de helft de conducten heb laten zitten. Als dan de conducten die van de windlade na de frontpijpen geen verkeerde bogten hebben gekregen en alles is goed passende,

dan schroeft men de plank of windstok er nog eens af, veegt men onder de sleepen de windlaay nog eens schoon af, legt er dan de sleepen wederom op en dan steek men ze met het middenste koppelstuk aan elkander. Dan de conducten er met heele dun lijn op hunne plaats gesteld. Men mag de conducten niet te vast lijmen, omdat om de zes of zeven jaren een orgel moet schoongemaakt worden, en dan zoude men de conducten zonder stukken te maken, niet kunnen uitkrijgen.

Als dat dan goed is dan de pijpenroosters en pinnen op de windstok geplaatst, de pijpen er op dan kan men geluid voortbrengen. Dan schroeft de stukken waarop de 7 grootste pijpen van Bourdon opstaan op hunne plaats, zetten er ook die pijpen op.

Dan de prestant 8 voet wat stemmen, opdat de prestantpijpen die in de midden staan nagenoeg zuiver zijn.

Men kan om die grootste van de prestant 8 te stemmen een plank leggen op de riggels iij 1 en iij2 dan kan men er met de hand bij. Om ze later nog wat zuiverder te stemmen doet men dit van boven op den toren door een daartoe bestemde opening, of van voren zo als men er met een haak het beste bij kan.

Dan vervolgt men register voor register in te zetten en altijd eerst onder de sleepen schoon. . .

Alvorens men de hoofdkanaal aan de blaasbalken schroeft moet men onderzoeken of de kopere veerkens, die binnen tegen de ventilen van de blaasbalken zitten nog enigzints tegen de wanden van de windbuis drukken. Deze veeren of ressorts dienen om het tramuleren van de blaasbalken te beletten.

De bovenbalk moet beladen worden met 147 h N lb en de onderste met 160 h N lb. Hetzij de last bestaat uit harde plavuizen of harde baksteen of lood of ijzer dit is om het even, als er maar gezorgd word, dat de drukking op alle zijden gelijk is.

Het is misschien mogelijk dat de ene balk in het Oost of in Batavia wat gaauwer loopt dan den ander, dit kan men met een weinig gewigt op of af te nemen, gelijk maken.

De ventilen uit de windlaay moeten ook alle uitgenomen en schoongemaakt worden, doch als de ventilen van het eerste ogenblik niet blijven steken, dan laat men dit staan tot dat alles afgewerkt is. Om dat te doen neemt men de haakjens van de voorste ventilen weg, dan neemt men er met de verentrekker de veer uit, dan valt de ventil vanzelfs los. Doch altijd zorgen dat ieder veer en ieder haakje op zijn eige plaats komt. Dan neemt men de haakjens van de achterste ventilen er af hetzij een voor een of met zes en zes. Dan bedient men zich van een kopere van circa 3 palmen lang, die aan het ene eind wat spits is en aan het eind met een oog. Men steekt het spitse eind in het gaatje dat ten dien einde in de agterste ventilen geboord is, dan neemt met de scherentrekker de scheer of veer weg, dan valt de ventil neder. Als een of ander ventil soms enigszints scheef zoude getrokken zijn, schuurt men die een weinig af met puimsteen.

Om zich met het opstellen der kast niet vast te werken moet men eerst de onderriggels der kast, die op de vloer leggen, getekent met letter a van 1 tot 6 in elkander werken. Dan de tegenover elkander staande stijlen Ik moet ophouden omdat de laatste kist moet toegespijkerd worden omdat de schipper moet vertrekken. ¹⁸³⁹

Blijkens de laatste opmerking van deze beschrijving had Smits nog meer aanwijzingen willen geven. Met de vermelding

¹⁸³⁹ PA., Kathedrale Kerk te Djakarta.

omdat de schipper moet vertrekken bedoelde Smits de binnenvaartschipper, die het orgel naar Rotterdam moest vervoeren. Ook de orgels, die hij voor de Nederlandse kerken maakte, vervoerde hij bij voorkeur per schip. Daags na deze verscheping stuurde hij een uitvoerige brief naar Pastoor Van der Grinten, die vooral interessant is vanwege de daarin beschreven problematiek ten aanzien van het intoneren. Ook hieruit blijkt weer duidelijk met hoeveel zorg Smits zijn instrumenten maakte. Het is roerend te bespeuren hoe hij hier een leek de principes van het intoneren probeert bij te brengen.

1861, 4-11, brief Smits

Wel Eerwaarde Heer.

Hierbij bekomt UEèrw. een cognossement van schipper P. van Duijn die het orgel te Rotterdam heeft ingeladen.

<i>Ik heb van de Heer Lurasco te Amsterdam op den 10 January 1860 ontvangen</i>	<i>f</i>	<i>2690,00</i>
<i>verlopen intrest tot 19 Bept. 1861 a 4 pc.</i>		<i>182,00</i>
<i>alzo in ontfangst</i>	<i>f</i>	<i>2872,00</i>
<i>Debet volgens aangegaan contract</i>	<i>f</i>	<i>4500,00</i>
<i>bijbrengen van positief front</i>		<i>70,00</i>
<i>voor de frontpijpen</i>		<i>90,00</i>
<i>voor fragt na Rotterdam</i>		<i><u>70,00</u></i>
	<i>f</i>	<i><u>4730,00</u></i>
	<i>-/- f</i>	<i>1858,00</i>

De kerk van Batavia is mij alzo op 19 September 1861 schuldig de som van achttien hondert en acht en vijftig gulden.

In mijnen laats afgezonden letteren is mij nog overgebleven, enigzints te schrijven over de Trompet en Harmonica. Waarschijnlijk zullen de stemkrukken of de ijzertjens die op de tongen der Trompet drukken, die dienen om dezelve te stemmen, wel wat geroest zijn, men trekke dezelve uit de klos en men schuurt ze af met wat puimsteen of een zoete vijl. Dan maakt men het kleine houtje of spieke, dan het kopere plaatje op de snavel drukt los, dan kan men het plaatje of andersgenamd de tong van de Trompet afveegen als er vuiligheid aan is. Dan de snavel schoonmaken en de vuiligheid uit de hoorn. Dan alles behoorlijk in elkaar zetten, doch wel voorzigtig zijn dat het kopere plaatje of de tong der Trompet geen andere buiging krijgt. En dan wel voorzigtig zijn van niet met de mond op de Trompet te blazen. Met de Harmonica handelt men insgelijks, doch hierin is dit verschil, dat de tong in de snavel slaat en de Trompet er op.

Ik heb de namen van de registers van het orgel op een plaat van zink doen vergulden. Er zijn drie of vier fouten in en heel slecht verguld. Den tijd was er niet meer om het opnieuw te laten doen. Ik verzoek dus vriendelijk van dit voor mij in Batavia opnieuw te laten doen en mij dit op mijne rekening te korten. De kanieren in de deuren van de bovenkast zijn niet juist ingepast geweest omdat mij dan de kanieren met het pakken te veel zoude hinderen. Ik weet niet meer.

Ik hoop en wensch dat alles goed zal overkomen en alles goed na genoeg zal zijn.

Ik ben met diepen eerbied Uw dienaar en vriend

Reek den 4 Nov. , 1861. F.C. Smits

(p. s.) De heer P.A. van Es scheepsmakelaar te Rotterdam schreef mij toen het orgel reeds was ingeladen om een certificaat van oorsprong af te geven door de burgemeester der gemeente, dan komt dit wat voordeliger uit met de inkomende rechten in Batavia.

Ik had mij hiertoe nog al veel moeite gegeven doch volgens zeggen van de secretaris der stad Grave was dit niet doenlijk meer. Ik heb alzo hierin moeten berusten.

1862, 21-1, brief Smits.

Reek den 21 Januarij, 1862. Wel Eerwaarde Heer, Onmiddelijk na ontvangst van UE. laatste letteren heb ik mij bij rekwest gewend tot het Departement van Koloniën met verzoek, om alsnog een Certificaat van Ned. oorsprong te mogen overleggen, van een nieuw orgel geladen in 38 kisten verzonden in Oct 1861 met schipper van Duin. Mijn verzoek is gewezen van de hand. Het enige dat er voor UEerw, nog zal te doen zijn dunkt mij, bij rekwest de gelden terug vragen, het is mogelijk dat dit kan gelukken. Ik doe UEerw, hierbij het antwoord van het Departement van Koloniën geworden. Waarschijnlijk is het orgel reeds in Batavia aangekomen. Ik ben met diepen eerbied, Uw dienaar, F.C. Smits .

1862, 18-2, brief Smits.

Reek den 18 Febr. 1862. Wel Eerwaarde Heer en vriend. De wissel op Amsterdam, groot f 1000,- is mij goed geworden. Ik wenschte wel dat ik of mijn zoon, UEerw, in Batavia den welkomst groet kon aanbieden over Uwe t'huis komst, van Uwe, zo het mij voorkomt, zulk een fatigante reis, dan, dit is mij niet gegeven. Ik hoop en wensch dat de Hemel UE de nodige kracht zal gegeven hebben om dezelfde gelukkig te kunnen volbrengen. Wat hebben het (onze) Heren Pastoors en Kapelanen (dan) toch gemakkelijk. [de hier tussen haakjes geplaatste woorden zijn later toegevoegd.] Ik vermeen dat het orgel thans te Batavia zal zijn aangekomen. Kon mijn zoon of ik er eens 4 a 5 weken bij tegenwoordig zijn dan zoude de zaak ver gebragt zijn. Met den geest ben ik dikwils in Batavia. Ik hoop dat alles toch goed zal aflopen. Nieuws valt er van hier niet te melden. En hoe de zaak met Italië¹⁸⁴⁰ en misschien met geheel Europa zal aflopen is alleen aan God bekend. Wij zitten hier in Holland

¹⁸⁴⁰ De vrijheidsstrijd in Italië. In 1861 was geheel Italië verenigd onder koning Victor Emanuel, behalve Venetië en het gebied rondom Rome, het Patrimonium Petri. In 1862 wilde Garibaldi Rome gaan aanvallen.

heel rustig. Van tijd tot tijd een nieuw ministerie en daar blijft het bij. Ik ben met diepen eerbied Uw dienaar en vriend, F.C. Smits .

1862, 30-4, brief pastoor Van der Grinten.

Geachte Vriend! Beide Uwe brieven heb ik ontvangen. In den eerste meldde UEd. mij de afwijzende dispositie van den Minister van Koloniën, omtrent het certificaat van oorsprong voor het orgel, dit is minder, dan niets. Het orgel is aangekomen, het is getaxeerd, en wel zoo laag, dat ik blijde ben, dat er geen certificaat van oorsprong bij was. Ik heb voor inkomende regten eene niet noemenswaardige som betaald. In den tweeden brief meldde UEd mij de ontvangst van den wissel, groot f 1000,- Hierin sluit ik een wissel van f 860,-, 14 dagen op'zicht. Mogt UEd nog eenige uitgaven gedaan hebben, schrijf het mij, opdat ik UEd voldoe, want ik mag geen misbruik van Uwe goedheid maken.

Gisteren heb ik 23 kisten ontvangen, vandaag denk ik de overige 15 te ontvangen. No 28 heb ik geopend, en ik geloof, dat wij het orgel goed opgezet zouden krijgen. Later zal ik U alles mededeelen. Uwen eersten brief ontving ik op Borneo. Den tweeden vond ik te Batavia bij mijne terugkomst van daar. Waarde vriend! drie en een halve maand heb ik op Borneo rondgezworven. Wat ik daar zag, zal UEd wel eens lezen. Ik ben terug, veel heb ik gezien & ondervonden, mijne gezondheid heeft veel door deze reis geleden, doch zij zal zich wel herstellen. Zoo niet, ook goed. Ik krijg nog de koorts, op Borneo opgedaan, doch ik zal die wel naar Borneo renvoyeren, want zij hoort daar te huis. Onderworpen. Overigens genieten wij eene rust, waartegen de spanning in Europa zeer afsteekt. God geve, dat alles daar zich ten goede oplosse. Later schrijf ik U verder. Vaar steeds wel! Uw vriend H. van der Grinten. Pr.

BATENBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Victor.

1878, dispositie opgave Smits (II).

Dispositie voor een te maken orgel in de R. C. Kerk te Batenburg

Manuaal			Positief		
1	Prestant disc	16 vt	1	Portunaal	8 vt
2	Bourdon bas	16 vt	2	Viool a digamba disc	8 vt
3	Bourdon disc	16 vt	3	Holpijp bas	8 vt
4	Prestant	8 vt	4	Holpijp disc	8 vt
5	Holpijp	8 vt	5	Salicet	4 vt
6	Diapason	4 vt	6	Fluit	4 vt
7	Dulcina	4 vt	7	Gemshoorn of Violine	2 vt
8	Quint Conisch	3 vt	8	Basson Oboe Harmonica	8 vt
9	Octaaf	2 vt	9	Ventil	
10	Trompet	8 vt	10	Koppel Man en Pos voettrede	
11	Expressief Man voettrede		11	Expressief p. voettrede	

1878, beschrijving Smits

Beschrijving.

A. De windlaaij van Manuaal te maken van best en goed droog wagenschot, met losse kleppen, stiften en veeren van koper. De oude windlaaij te repareeren en voor Positief windlade in te rigten.

B. Blaasbalken ter voldoende groote van het orgel, de bladen van greine hout, ploojen van eikehout, de bladen enkel en hoeken en ploojen dubbel te belederen met best zwaar schapenleer, te leveren twee reservoirs met schep- of pompbalken en een reguleur.

C. Windbuizen van goed droog eikenhout, te ploegen, lijmen en pinnen, binnen te bekleeden met papier.

D. Klavieren van C tot f''' of 54 toetzen van wagenschot; het raam opgelegd met palissander of zwart en gepollitoerd, de beneden toetzen opgelegd met ivoor als ook de frontons, boven toetzen van ebbenhout, stiften van koper.

E. Pedaal van C tot c of 25 toetzen van eiken en wagenschot, geheel ovaal, of het na verloop der voeten, boven toetzen en steekplank van fluweelhout, stiften en veeren van ijzer.

F. Registerwalsen en stangen van ijzer, tweemaal geschilderd, stokken van eiken en knoppen van ebbenhout gepollitoerd, ettiquete van postelein, verbindingstokken onder de vloer greine en eike.

G. Mechanique, welraamen en tuimelaars van wagenschot, wellen en abstracten van greine, stiften van koper, de welgaten gevoerd.

H. Frontpijpen van Banca tin gebruineerd of gepolijst hierin te plaatsen zeven de grootste van Prestant 8 vt. van Man: en zeven de grootste van Prestant 8 vt. Pedaal of stom, nog te maken van banca tin Portunaal 8 vt. en Salicet 4 vt. van positief J. Bourdon 16 vt bas als ook de grootste octaaf van Holpijp 8vt. Van Man: te maken van best greine hout zonder spint, in elkaar geploegt, gelijmt en gepint.

K. Bekken en tongen van Trompet 8 vt. Van messing, stevels tin, stemkrukken van ijzer.

L. Al het overige pijpwerk van compositie.

M. Alle stijlen, riggels, houvasten van pijpen als anderszins te maken van greine hout.

N. Alzoo het orgel in alle deelen net en solied, krachtvol, caractair en liflijk te intoneren, te stemmen ½ toon beneden orkest, te vervoeren na, en te plaatsen in voornoemde kerk met waarborg van tien jaren, dat alzoo het Kerkbestuur direct,

en dat tijdsverloop het orgel kan laten keuren, zouden er alzoo in dien tijd gebreken in gevonden worden, die door ons zouden zijn, of kunnen zijn ontstaan, verpligten wij ons zelve deze voor onze rekening te vernieuwen of te restaureeren. O. Orgelkast, alle stijlen en riggels van greine hout, deuren en paneellen der bovenkast als ook de zolder boven dubbeld en tuschen beide gevuld, het ornament linden.

Huidige dispositie

Manuaal (II), C-f''		Positief (I), C-f''		Pedaal, C-c'	
Bourdon	16	Holpijp B&D	8	Pedaalsubbas	16
Prestant D	16	Salicionaal	8	Pedaalocbaar	8
Prestant	8	Voix Célèste	8		
Holpijp	8	Fluit	4		
Viola di Gamba	8	Fugara	4		
Diapason	4	Violine	2		
Octaaf	2	Basson-Oboë	8		
Groot Cornet	1-3 st.				
Trompet	8				

(Het tertskoor van de Cornet ontbreekt.)

De toonhoogte nu a'= 440 Hz, de winddruk 81 mm.¹⁸⁴¹

BEEK EN DONK, R.K. Parochiekerk van de Heilige Michael.

1857, eerste dispositie ontwerp F.C. Smits (I):

Windlaay voor manuaal uit een stuk cum annex				300	
1 Prestant in 't front	8	v	no 2	350	
2 Bourdon bas van hout	16	v	4		
3 Bourdon disc. metaal	16	v	4	230	
4 Holpijp	8	v	4	100	
5 Prestant	4	v	2	100	
6 Fluit	4	v	4	70	
7 Octaaf	2	v	2	60	
8 Mixtuur 3 sterk	2	v	3 of 2	100	
9 Trompet bas	8	v			
10 Trompet dis zink	8	v	2	<u>180</u>	
					1490
Windlaay positief				250	
11 Viol di Gam de bas van zink	8	v		160	
12 Holpijp	8	v	5	90	
13 Salicet 12 gecombineerd met Holp	8	v		80	
14 Fluit 4	4	v	5	70	
15 Piccolo 2	2	v		50	
16 Sifflet 1	1	v		50	
17 Harmonic bas zink	8	v			
18 - - tin	8	v		130	
19 Ventil					
20 Koppel					
3 balken 3d 8v6				350	
			transport	50	
			onderhoud	70	
				<u>1350</u>	
				2840	
Windlaay voor pedaal				400	
Prestant 8 voor zoveel ze in het front is				180	
- 8 binnen zink				70	
Subbas 16		3		200	
Fluit 8				70	
Bazuin 16 zink				200	
Fagot 16 zink of Harm.				120	
					2840

¹⁸⁴¹ Zie voor meer bijzonderheden in de Orgelencyclopedie, XI, pag. 67.

Harm. 8 zink		100	
Vervoer		20	
onderhoud		30	
loos front in positief	100		
Koppel pedaal en Man			
Koppel pedaal en positief	50		
	3179	1210	
Kostgeld	130	90	
f	3300	1300	

1857, 15-7, tweede en derde ontwerp, F.C. Smits

<i>Groot Manuaal</i>			
1	Bourdon 16 vt de 24 grootste van eike of greene hout dan comp.	4	160
2	Prestant 8v gedeeltelijk in het gezicht comp.	2	180
3	Trompet bas 8v comp	2	175
4	- - disc 8v		
5	Fagot bas 8v comp		120
6	Oboi dis 8v		
7	Holpijp 8v 12 de grootste van eike of greene hout dan comp.	4	70
8	Viola di Gamba 8v comp.		120
9	Octaaf of Prest. 4v - -		60
10	Roerfluit 4v - -	4	40
11	Octaaf 2v		30
12	Mixtuur 2v 3 sterk		75
13	Trompet 4v		110
<i>Positief</i>			
14	Salicionaal 8v compositie		135
15	Holpijp 8v 12 van eiken of greene dan comp.	4	70
16	Harmonica 8v comp.		110
17	Flaute trav. 4v comp.		70
18	Holpijp 4v	4	40
19	Piccolo f 30		
<i>Pedaal</i>			
19	Subbas 16v van eike of greene hout 3	3	130
20	Octaaf 8v comp. 2	2	140
21	Violoncello 8v comp.		80
22	Bazuin 16v - -	2	210
23	Trompet 8v - -		100
24	Octaaf 4v - - Gedekt 8v 12 van hout f 50,-		40
25	Koppel pedaal en Manuaal		
26	— — en Positief		
27	— Manuaal en positief		
28	Ventil		
<i>Een Windlaaij van zuiver, droog wagenschothout voor</i>			
<i>Gr. Man.</i>			350
<i>Positief</i>			250
<i>Pedaal</i>			350
<i>4 blaasbalken ieder lang 2 ellen 84 en breed 1. 42</i>			
<i>De bladen met het riggelwerk van greene hout en</i>			
<i>de Spanen of plooyen van eike hout behoorlijk beleerd</i>			
			400
<i>De stoel der blaasbalken van vuure hout</i>			
<i>de sleutels - - - - met</i>			
<i>de assen en Bruggen van IJzer</i>			100
<i>De Hoofd en alle andere windkanalen van eike hout</i>			70
<i>Alle abstracten, Welborden, winkelhaken enz. behorende tot de</i>			
<i>de klavieren en windlade van het Man. en positief</i>			
			140
<i>Alle abstracten, welborden winkelhaken enz behorende tot de</i>			
<i>pedaal en windlade der pedaal</i>			
			130

*De Walzen en perpendiculars van ijzer, behoorlijk met menie
geverfd, behorende tot de registratuur van Man. en Pedaal met
de registerstokken van eike hout*

	350
<i>De registerknoppen van zwart ebbenhout met etiquette</i>	28
<i>een koppel klavieren van wit yvoor met een koppel</i>	82
<i>een pedaalklavier van eike hout met twee koppels</i>	60
<i>voor alle houvasten van frontpijpen, bourdon, en alle grote pypen. Van greene hout</i>	135
<i>Voor de konducten de sprekende frontpypen</i>	35
<i>De gezamenlijke registers naar hun karakter intoneren en naar gelijkkluidend temperatuur te stemmen</i>	250
<i>Voor het opstellen en na behoren het orgel op te bouw.</i>	300
<i>Voor verschot aan kostgeld en vervoer</i>	250
<i>Voor verzilveren en vergulden der frontpijpen</i>	80
	<hr/> 5625
<i>meer opgegeven</i>	
<i>piccolo 2 op positief</i>	30
<i>gedackt 8 op pedaal</i>	50
<i>twe knoppen meer</i>	2
	<hr/> f 5707

Opgezonden den 15 july 1857 aan den Eerw. van Abeelen, Pastoor te Beek en Donk

<i>Groot Manuaal</i>			
1	<i>Bourdon 16 24 van hout</i>	<i>no 4</i>	250
2	<i>Prest. 8 van tin</i>	2	350
3	<i>Tromp 8 bas tin</i>		
4	<i>— 8 disc. tin</i>	2	230
5	<i>fagot 8 bas tin</i>		
6	<i>oboi 8 dis tin</i>		170
7	<i>Holpijp 8 12 van hout</i>	4	100
8	<i>Viol 8 van tin</i>		200
9	<i>Prest 4</i>	2	100
10	<i>Roerf 4</i>	4	80
11	<i>Oct 2</i>	2	60
12	<i>Mixtuur 2v 3 sterk</i>	2	120
13	<i>Klairon 4</i>		160
	<i>Windlaaij</i>		350
			<hr/> f 2170
<i>Positief</i>			
14	<i>Salicet 8v tin</i>		200
15	<i>Holpijp 8</i>		100
16	<i>Harmonica 8 tin</i>		160
17	<i>fl tr 4 tin</i>		100
18	<i>Holpijp 4</i>		70
	<i>Windlaaij</i>		300
			<hr/> f 930
<i>Pedaal</i>			
19	<i>Subbas 16 van hout</i>		180
20	<i>Prest 8 tin</i>		300
21	<i>2l. Violon 8 tin</i>		150
22	<i>Bazuin 16 zink</i>		200
23	<i>Trompet 8 tin</i>		180
24	<i>Prest 4</i>		60
	<i>Windlaay</i>		500
			<hr/>

			1570
25	Koppel Manuaal en Pos.		
26	Ventil		
27	Koppel Ped. en Man.		
28	- - - Pos.		
	Hierbij 4 blaasbalken van 9 en 4 v		600
	Vervoer		60
	Kostgeld		200
	reizen en onderhoud 8 jaren		<u>100</u>
		f	960
	groot man.		2170
	positief		930
	pedaal	f	<u>1570</u>
			5630,-
	Ad libitum		
	Trompet 16v op manuaal van	zink	280
	de windlaay van manuaal meer		25
	Roerfluit 8 op positief		110
	Gemshoorn 8 - -		210
	Piccolo 2 -		60
	Prest. 16v op ped van zink		400
	Oct 2		50
	Gedakt 8		80
	windlaay voor pedaal meer		<u>25</u>
			1240
	een blaasbalg meer		<u>650</u>
		f	1390. -

BEEK, (bij Nijmegen), R.K. Parochiekerk van Sint Bartholomaeus.

-

BEERS, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

1854, april, dispositie ontwerp Smits.

1	Prestant	8	2 halve tonen naauwer dan 2	325
2	Bourdon	16	bas van green 5	
3	-	16	disc van comp 5	200
4	Holpijp	8	12 van hout, 2 h. ton. Naauwer dan 4	90
5	Prest.	4		90
6	Oct	2		55
7	Sifflet	1		50
8	Trompet	8	bas	
9	Trompet	8	disc van tin 3	225
	Windlaaij en mech. Zijwerk			275
	Positief			
10	Holpijp	8	12 van [hout] 5	90
11	Viol dis	8		150
12	fluit bas	4		
13	fluit disc	4		60
14	Euphone	8	bas	
15	-	8	dis	150
16	Koppel			
17	Ventil			
	Doorgezaagde windlaaij gelijk Demen			100
	2 balken 4 en 8 hout maat			215
	vervoer en onderhoud			75
	Kostgeld voor rekening der kerk 1835 [dit bedrag is doorgestreept]			
	Alzo opgegeven in April 1854			2050

1854, april, notitie Smits*Beers Provisioneel bepaalt als*

<i>Prestant 8</i>	325
<i>Windlaaij</i>	275
<i>Blassbalken</i>	215
<i>Holpijp 8</i>	90
<i>Prestant 4</i>	90
<i>Octaaf 2</i>	50
<i>Sifflet 1</i>	50
<i>Trompet 8</i>	<u>225</u>
<i>f</i>	1320
	<u>300</u>
<i>f</i>	1620

*Alzo aangenomen voor f 1320,- in April 1854.***1855, 4-4, notitie Smits.***Later te maken Positief voor Beers:*

<i>1. Viol di Gamba</i>	200
<i>2. Holpijp</i>	90
<i>3. Flute Travers gecombineerd</i>	70
<i>4. Fluit 4 v</i>	70
<i>5. Piccolo</i>	50
<i>6. Euphonebas</i>	150
<i>7. Euphone dis</i>	
<i>Windlaaij</i>	<u>200</u>
	830.

*De viol di Gamba staat reeds in het front vanaf E tot Cis ingesloten. Hierom had het orgel voor eerst hoger in prijs moeten zijn. Pro Memorie. 4 April 1855.¹⁸⁴²***1855, contract Smits**

Ik ondergetekende beken aangenomen te hebben van het kerkbestuur van beers een orgelkast volgens tekening van balgooij doch een weinig korter. De kast zal geleverd moete worden van eike bos hout zonder kwast en van voore en opzij met al de ornamentiek. van achtere Grijne hout. zoo zal zij afgevernist heellemaal hop en top in order voor drie honderd gulden zegge 300 Gulden afgeleverd worden. En de zwaarte van het hout juist zoo als de orgelmaker Smits van de Reek het in zijn nota heeft opgegeven. F. Smits te Cuijk.

Huidige dispositie

<i>Holpijp</i>	8'	<i>groot octaaf hout, rest metaal, 25% tin.</i>
<i>Viola di Gamba</i>	8'	<i>groot octaaf gecombineerd met Holpijp 8', 75% tin.</i>
<i>Flute Travers</i>	8'	<i>discant, opsmeden rond, 75% tin.</i>
<i>Fluit</i>	4'	<i>bas gedekt, discant cilindrisch open, 25% tin.</i>
<i>Piccolo</i>	2'	<i>cilindrisch open, smal gelabieerde Octaaf 2', 25% tin.</i>
<i>Kromhoorn</i>	8'	<i>bas/discant, geheel metaal (koppen, stevels).</i>

*Manuaal II, Groot-Orgel, de 7 grootste pijpen in het midden, de overige naar binnen in hele tonen aflopend.**Al het pijpwerk is van Smits (I)*

<i>Prestant</i>	8'	<i>C t. m. e° het front, rest op de lade, frontpijpen en voeten binnenpijpen tin, rest compositie, d. i. 25% tin. Front voorzien van bladtin (folie).</i>
<i>Bourdon</i>	16'	<i>bas/discant. C t. m. h° eiken, rest compositie.</i>
<i>Holpijp</i>	8'	<i>C t. m. H grenen, rest compositie.</i>
<i>Prestant</i>	4'	<i>geheel op de lade, compositie.</i>
<i>Nazard</i>	3'	<i>bas gedekt, discant cilindrisch open, discant breder gelabieerd dan de bas, compositie.</i>
<i>Octaaf</i>	2'	<i>compositie.</i>
<i>Sifflet</i>	1'	<i>register begint in prestantmensuur maar loopt dan wijder uit tot de Flageoletmensuur wordt bereikt. Compositie.</i>
<i>Trompet</i>	8'	<i>geheel metaal, bekens hoger tinpercentage.</i>

*Pedaal aangehangen aan Groot-Orgel.**Toonhoogte a' = 415 Hz, stemming evenredig zwevend.**Magazijnbalg uit 1896, winddruk 65 mm.*¹⁸⁴² SA., B1H1b.

Manuaalkoppel.
 Klavieromvang C-f''',
 pedaalomvang C-d'.

BENEDEN-LEEUWEN, Zie Boven-Leeuwen.

-

BERGEN OP ZOOM, R.K. Parochiekerk van de Goddelijke Voorzienigheid.

-

BERGHAREN, R.K. Parochiekerk van de Heilige Anna.

-

BERGHEM, Klooster van Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand.

-

BERGHEM, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

-

BERKEL, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

-

BERLICUM, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus

1860, 14-8, kopie offertes Smits

Dispositie voor Berlicum

Groot orgel

1 Bourdon	16	v	de bas van eike hout, de disc komp.	n° 4	230
2 Bourdon	8	v	12 van - - verder komp.	4	110
3 Fluit open	4	v	van kompositie		90
4 Prestant	8	v	Voor zo veel die in 't front is van banka tin verder		350
			komp. 2		
5 Octaaf	4	v	van komp.		100
6 Quint	3	v	- - zagt geïntoneerd	5	70
7 Flagelet	2	v	- -		60
8 Cornet		v	5 sterk		100
9 Trompet	8	v	van banka tin	2	230
10 Prestant	16	disc	kompositie	2	90
Windlaay en mechaniek uit een stuk					<u>370</u>

1800

Positief

1 Bourdon	8	v	12 van hout dan Komp.	4	110
2 Viol di Gamba	8	v	van Banka tin		200
3 Salicet	4	v	- - -		100
4 Fluit	4	v	van komp.		70
5 Klarinet	8	v	of Trompet van Banka tin	4	180
Windlaay en mechaniek					<u>230</u>

890

Vrij pedaal van 25 toetzen

1 Bourdon	16	v	van eike hout	3	160
2 Trompet	8	v	sterk van Banka tin	1	140
3 fluit open	8	v	van Banka tin		250
4 figaro	4	v	van - -		80
5 Octaaf	2	v			50
Windlade van weerszijde van Manuaal en M.					<u>500</u>

1160

3 balken van 4½ a 9 v van eike en green 400
 een koppel klavieren van wit yvoor
 register knop van ebbe hout
 windkanalen van eike hout
 registratuur van ijzer

het pedaal van eike hout		
de Blaasbalken stoel van vurehout		
kostgeld ten tijde van plaatsing		120
vervoer		30
onderhoud 5 jaren kosteloos		<u>50</u>
		600

Groot manuaal	f 1800
Positie	f 890
Pedaal	1160
Blaasbalken etc.	<u>600</u>
Opgezonden den 14 Augustus 1860	f. 4450

1860, 14-8, offerte variant 2, Smits

Dispositie voor berlicum n° 2

Groot orgel					
1 Bourdon	16	v	de bas van eike hout disc komp	5	190
2 Bourdon	8	v	12 van hout	5	90
3 fluit open	4	v	van comp.		80
4 Prest.	8	v	voor zo veel in 't front Banka tin verder comp	2 a 3	300
5 Octaaf	4	v	van kompositie - -		90
6 Quint	3	v	- -	5	60
7 flagelet	2	v	komp		60
8 Cornet			5 sterk		80
9 Trompet	8	v	van tin of comp.	3	200
10 Prest.	16	v	discant	2 a 3	80
Windlaay en mechaniek					<u>300</u>
					1450

Positief					
1 Bourdon	8	v	12 van hout verder comp.	5	90
2 Viol di Gamb	8	v	van banka tin		200
3 Salicet	4	v	van compositie		90
4 fluit	4	v		6	60
5 Klarinet	8	v	van Banka tin als Trompet	n ^o 4	70
Op manuaal lade					<u>150</u>
					f 660

Pedaal agter de kast of anders doek

Altijd uit een stuk windlaay

1 Bourdon	16	v	van eike hout	4	130
2 Trompet	8	v	van tin of comp	2	130
3 openfluit	8	v	van vure hout		100
4 figaro	4	v	van comp.		60
5 Oct	2	v	- -		50
Windlaay en Mec.					300
					770

Twe balken regt open gaande van eike

En greene hout 3½ a 7 in de orgelkast

Vervoer en kostgeld en onderhoud 5 jaren

					450
Groot Man.					1450
Posit.					660
Pedaal					770
					<u>450</u>
					3330

1860, 14-8, berekening Smits.

	1450
	690
	850
	<u>460</u>
14 augustus opgezonden 1860 na Berlicum ten bedrage van	f. 3450

BESOYEN, R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw.

1867, 31-7, offerte Smits.

Alzo verzonden en opgegeven aan Besoyen, 31 July 1867.

Dispositie n° 1

groot orgel

1 Prestant	8	v	af D in front van tin	2 – 3	f. 300,00	
2 Viol. Prest	16	v	disc		100	100
3 Bourdon	16	v	bas van eike w.	4 a 5	200	200
4	16	v	dis compositie			
5 Holpijp	8	v	12 van hout dan comp a 5		100	
6 Prest	4	v	comp	2 a 3	100	
7 Octaaf	2	v				60
8 Trompet	8	v	bas horens van tin	2 of 3	200	
9 Trompet	8	v	dis			
<i>Op Positief</i>						
10 Openfluit	8	v	12 de grootste ged. en van hout 10,00 10,00			
11 Holpijp	8	v	12 van hout	5	90	
12 Viol di gam	4	v	tin		90	90
13 Piccolo	2	v	comp		60	60
14 ventil						
een blaasbalk reservoir					180	
een koppel witte klavieren					120	
een pedaal 25 40,00						
een windlaay voor beide werken					<u>400</u>	
				f.	2160	570
					570	
				Rest f	1590	

Dispositie n° 2

1 Prestant	8	v	van D gep. [olijst]	2 a 3	300	
2 Bourdon	16	v	bas van hout eike wag.	4 a 5	200	200
3	16	v	disc			
4 Holpijp	8	v	12 van hout	4 a 5	100	
5 Prest	4	v	compositie	2 a 3	100	
6 Octaaf	2	v	-		60	
7 Trompet	8	v	bas horens van tin	2 a 3	200	
8 -	8	v	dis			
<i>Positief</i>						
9 Holpijp	8	v	bas 12 van hout	5	90	90
10 -	8	v	dis			
11 Viol dis	8	v			70	70
12 Openfluit	4	v	of Salicet		90	90
13 Ventil						
een windlaay voor M.					250	
- - - P.					150	150
een reservoir					180	
een koppel klavieren					120	
een pedaal 25					<u>40</u>	
					f 1950,00	600
					600	
				blijft	1350,00	

BEUGEN, R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming.

184?, dispositieboek Smits

Dispositie circa 10 gemaakt te Beugen in 184.

Zijwerk. De kast circa 15 breed en circa 20 hoog.

Groot Manuaal

1 Prestant	8		2	280
2 Holpijp	8	12 van hout	4	110
3 Prestant	4	8 er van in 't front	2	120
4 fluit 4	5			80
5 Octaaf	2		2	70
6 flagelet	1			60
7 Trompet bas	8			
8 - disc	8	compositie	2	250
Windlaay circa 3 a 7 voet				<u>350</u>
				1320
<i>Positief</i>				
1 Prestant bas	4	in 't front		
2 - dis	8		2	180
3 Holpijp	8		5	100
4 Viola di G. dis	8			60
5 Veldfluit	2			70
6 Kromh. bas	8			
7 - dis	8	De plaats er voor gemaakt		30
8 Ventil Windlaay circa 2 a 6				<u>250</u>
9 Koppel				690
2 balken 4 a 7 met kast				220
Onderhoud				50
Kostgeld voor rekening der kerk				
Groot samen				1320
				690
				2280
Pedaal front				<u>100</u>
				2380

Dit werk gemaakt te Beugen voor 2200,- om de werken van St.-Claas te goedkoop gemaakt. Dit behoort 2400, of 2500 te zijn.

BOKHOVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

1799, dagboek pastoor Hoekx.

1779. In dit jaar isser een geheel nieuw orgel in onse kerk gemaakt, hetghene aan zeker Theodoor Gilman orgelmaker wonende te Cornelis Munster [Kornelimünster] omtrent Aken is aanbesteedt geweest voor de somme van 900 gls, waarvoor hij hetzelfde, zonder iet van het oud orgel, ofte kas (welk alles blijft ten profijte van de kerk, maar tot nog toe niet voordeelig heeft konnen verkogt worden) te mogen gebruiken als alleen de 4 bladers of eyke planken van de twee oude blaasbalken, alhier vrij moest leveren en opstellen, mets dat de kerk aan hem aan zijnen medewerkenden broeder vrij loge-ment ende kost en drank moest bezorgen voor den tijd dat zij alhier bësigt waaren met het voornoemt orgel op te stellen etc. waartoe zij omtrent 6 weken bësigt zijn geweest. Uyt medogendheid en liefde en de kerk mede te helpen soulageren heb ik de voormelde orgelmakers op den voornoemden tijd in de pastorie het logement, en de kost en drank gegeven. Tot voldoeninge van de bovengemelde somme heeft de kerk (die van de in 't jaar 1771 opgenomen penningen ook tot nu toe bij perceelen 800 gls had afgeleyt) wederom 800 gls a 2½ par cent opgenomen die ook met perceelen konnen afgelost worden.

Aantekeningen Bouman

Bokhoven, vernieuwd 1828

Prestant	8	D	Octaaf	2
Holpijp	8		Roerfluit	2
Viola di Gamba	8	D	Flageolet	1
Prestant	8		Mixtuur 3 st	
Fluit	4		Trompet	8

Nieuwe lade en wellenbord voor pedaal.

1951, dispositie bij Vermeulen.

Manuaal C – g'''		Pedaal C – f'	
Dulcina	8	Subbas	16

Bourdon	8	Koppel Pedaal + Manuaal
Prestant	4	
Fluit	4	Drukknoppen P. F. T.
Nasard	2 ½	
Piccolo	2	

BORKEL EN SCHAFT, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius.

1854, 5-9, brief Smits

Borkel en Schaft. 5 september 1854 bepaald en aangenomen als volgt:

1 Prestant		in 't front, 2 halve tonen nauwer als n ^o 3 en meer front		f. 350,-
2				
3 Plaats voor Bourdon bas en discant	8 v		n ^o 5	f. 200,-
4 holpijp	8 v	12 van hout 2 halve tonen nauwer als	4	90,-
5 Prest.	4	als Prest 8		90,-
6 Octaaf	2 v			55,-
7 Sifflet	1 v			55,-
8				
9 Trompet	8	bas en disc. van tin	3	220,-
een koppel klavieren met schuifkoppel en windlaay en mechaniek en aangehangen pedal van 18 toetzen				300,-
twe blaasbalken van 4 en 8				220,-
loos front positief				45,-
vervoer				<u>40,-</u>
kostgeld voor rekening der kerk				f. 1465,-

4 a 5 jaren onderhouden en dan de kost voor rekening der kerk en reiskosten voor mijn rekening

Een noodorgel te leveren voor een jaar tot alder Heiligen 1855: voor een trombone en klephoorn.

Registerknoppen voor een positief als volgt

1 Holpijp	8		
2 - dis	8		90
3 Viol dis	8		55
4 fluit bas	4		
5 fluit disc.	4		65
6 Piccolo	2 v		55
7 harmonica bas	8		
8 - dis	8		150
Windlaay			200
Vervoer			<u>20</u>
			635
			1465
Bourdon			<u>220</u>
			2300

Vermoedelijke kosten der kast 500.

1949, 11-6, rapport van de firma Verschueren

Manuaal C-f ""		Positief C-f ""	
Bourdon	16	Holpijp	8
Prestant	8	Viola di Gamba	8 D.
Holpijp	8	Fluit	4
Prestant	4	Sifflet	1
Fluit	4	Harmonica B/D	
Piccolo	2		
Trompet	8	B/D	
en een aangehangen pedaal C-f			

Idem

f) Het pijpwerk is van goede kwaliteit. Alle registers zijn echte incompleet. Vele pijpen zijn nog beschadigd. Bij de demontage werden de pijpen gesorteerd en werd het volgende aanwezig bevonden:

<u>1. Bourdon 16'.</u>	20 stuks van hout, 31 stuks van metaal Mens[uur]. 62 mm ø
<u>2. Prestant 8'.</u>	De frontpijpen 24 stuks zijn gesloopt en kunnen ingesmolten worden. Af c' zijn de pijpen aanwezig. C' 42 mm ø
<u>3. Holpijp 8'.</u>	af c. 41 stuks c 70 mm ø
<u>4. Prestant 4'.</u>	af C 42 stuks. 12 stuks er tussen uit. C 72 mm ø
<u>5. Fluit 4'.</u>	af C slechts 18 pijpen aanwezig. Gedekt. C 60 mm
<u>6. Piccolo 2'.</u>	38 stuks aanwezig. C' 38 mm.
<u>7. Trompet 8' Bas- en Disk.</u>	incompleet en onherstelbaar.
<u>8. Gamba 8' Disk.</u>	29 stuks aanwezig c' 30 mm ø
<u>9. Holpijp 8' af c.</u>	39 stuks aanwezig c 62 mm
<u>10. Fluit 4'.</u>	31 stuks aanwezig C 52 mm
<u>11. Sifflet 1'.</u>	42 stuks aanwezig c 23 mm
<u>12. Harm. Bas- en disk.</u>	incompleet en onherstelbaar
Van front en tongwerken aanwezig:	
±150 kg. Metaal met een gemiddeld gehalte van ± 40%	

Huidige dispositie

Manuaal C-f'''		Positief C-f'''		Pedaal C-f'	
Prestant	8	Holpijp	8	Subbas	16
Bourdon	8	Gamba	8		
Salicionaal	8	Fluit	4		
Prestant	4	Kwint	2½		
Fluit	4	Piccolo	2		
Nazard	2½				
Octaaf	2	Koppelingen			
Mixtuur B	3 sterk	Manuaal + Positief			
Mixtuur D	4 sterk	Pedaal + Manuaal			
De toonhoogte a'= 420 Hz.					

BOVEN-LEEUWEN, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.

1844, dispositieboek Smits

Het orgel van Leeuwen betekent als volgt

Groot Manuaal			Positief			
1 Pr	8	no. 1	320	1 Prest	8	no. 2 en 3 210
2 B. bas	16	4)	280	2 Fl. Tr. dis	8	70
3 B. dis	16			3 Holpijp bas	8	4) 110
4 Roerfl	8	3	110	4 - dis	8	
5 V. d. Gamb	8	tin	220	5 Prestant	4	2 100
6 Prestant	4	2	110	6 Fluit	4	6 70
7 Nazard disc	3		50	7 Gemshoorn	2	70
8 Fluit	4	5	70	8 Flagelet		60
9 Octaaf	2	2	60	9 Kromhoorn	8	bas
10 Mixt 3 st	1	2	100	10 -	8	dis 200
11 Fagot bas				11 Ventil		
12 - dis			400	12 Koppel		
13 Trompet	tin	2	280	13 Tremulant		
14 Klairon		3	200	Windlaaij 1 stuk		270
Windlaaij 2 stukken			450	3 balken 4½ a 8½	zonder kast	400
			2650			1560
						2650
						4210

De Prest. 8 v. van M. volgens no. 1 staat in de grote toren en verder in de velden en hierin zal de heele bas kunnen. De Bourdon in den bas van hout, den disc Kompositie.

12 de grootste van de Roerfluit van hout volgens no. 3 zonder roeren. Viol di Gamba van tin

De Fagot 16 voet a la St.-Hubert en kan ook wel van tin.

Positief.

De Prest van Positief in de Zijtorens, de grote zo ruim als Prest no 3 en wat ruimer worden dat C in de disc no 2 wordt.

De Holpijp 12 van hout.

Hoofdzakelijk aan den Eerw. Heer Pastoor geschreven den 4 Dec. 1844 en gevraagd

f 100,- voor de inrigting

4200,- voor het heele werk

5000,- voor kast en alle kosten, uitgenomen de vrugt en stellen van kolommen, indien er verandering in de lijst van het koor moet gemaakt blijft ook voor Rekening van de kerk.

De kast bedoeld zo als die van Druten.¹⁸⁴³

Opgegeven Dispositie aan de Pastoor van Leeuwen, P. van Zeland. [Petrus van Zeeland (1797-)] den 28 Nov. 1844, als

1	Prest	8	tin	1	Fluit	8	v
2	Bourd	16		2	Holpijp	8	
3	Roerfluit	8		3	Pres	4	
4	V. d. G.	8	tin	4	Fluit	4	
5	Fluit	4		5	Gems	2	
6	Oct	4		6	Flagelet	1	
7	Oct	2		7	Kromhrn	8	bas
8	Mixt	1	3 sterk	8	Kh	8	dis
9	Trompet	8	bas	9	Kop		
10	-	8	dis	10	Ventil		
11	Klairon	4		11	Tremul		

3 balken zonder kast 4½ en 8½, en op eige kosten van transport is niet gesproken dus dit voor de kerk en dan heb ik dit aangenomen voor f 3500,00 te betalen in 20 jaren mits te betalen 4 proc.

Dit werk aangenomen te maken wat ruimer als Druten dus als volgt

1	Pres	8	tin	1	320	1	Fluit	8 v	in de bas	vuurhout	110
2	Bourd. bas	16	hout	4		2	Pres	4		2	100
3	- dis	16	Komp	4	280	3	Holp	8		4	100
4	Roerfluit	8	12 van h	3	110	4	Fluit	4		5 of 6	70
5	V. di G	8	tin		220	5	Gemsh	2			70
6	Prest	4	12 van tin		110	6	Flagelet	1			60
7	Fluit	4		5 of 6	70	7					
8	Oct	2		2	60	8	Kromhoorn				200
9	Mixt 3 st	1		2	100	9	Ventil				
10	Trompet	8		2 of 5	280	10	Koppel				
11	-					11	Tremulant				
12	Klairon	4		3	200		Windlaaij				250
Windlaaij uit 1 of 2				stuk	400	3 balken zonder kast 4½ a 8½					400
					2150						1360
											2150

Op eige kosten, dus voor kostgeld gerekend

aangenomen voor

dus te weinig

100
3610
3500
110

Omdat ik Druten wat goedkoop heb gehandeld is dit dus ook te weinig. Dit zij zoo.

De klavieren moeten terzijde leggen aan de zuiderkant.

Broekhuizen

Het orgel in de R. Cath. Gemeente aldaar is gemaakt in 1848 door F.C. Smits, orgelmaker te Reek.

Heeft 21 stemmen twee handklavieren aangehangen pedaal en drie blaasbalgen.

Manuaal		Positief	
1 Prestant	8 vt.	1 Prestant	8 vt.
2 Bourdon B	16 -	2 Holpijp	8 -
3 Bourdon D	16 -	3 Flute D	8 -
4 Viol di Gambe	8 -	4 Fluit	4 -
5 Holpijp	8 -	5 Prestant	4 -
6 Prestant	4 -	6 Gemshoorn	2 -

¹⁸⁴³ SA., H3, p. 48.

7 Fluit	4	-	7 Flageolet	1	-
8 Octaaf	2	-	8 Basson B	8	-
9 Mixtuur	3	st	9 Basson D	8	-
Trompet B	8	vt.	Inrigting voor een vrij pedaal		
Trompet D	8		Koppeling		
Clairon	2		Ventil.		

BOXMEER, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus.

-

BOXMEER, Kapel van het klooster van de paters Carmelieten.

-

BOXMEER, Kapel van het klooster van de zusters Carmelitessen.

-

BOXTEL, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus' Stoel te Antiochië. ¹⁸⁴⁴

1549, 5-9, borgstellingsakte kerkbestuur Boxtel

Schoyte Zeeszijn quam Fielten Chineer, kende ende lyde, dat hy hem te borge gestelt heeft voorn Ysebrandt Claeszone de orgaenmaecker, van dat alssulcke tweentzenvetich karolus, tstück tot veertich grooten vleemsch eens, als deselver Ysebrandt Claeszone alnu ontfangen heeft oft ontfangen sal van de kerckmeesters der kercken van Boecxtel op alsulcken nyuwen werck ende organe als den selve Ysebrandt Claeszone van de kerckmeesters voirs. Aengenomen heeft te maicken nae uytwysen der cedula ende bescheyden dairaf tot Boexstel gemaict zijn de soo wy verstonden, metgaders oick alssulcken ouden loot als denselver Ysebrandt Claeszone tot het werck voirs. Alnu geleverd sal worden by de kerckmeesters voirs. , soo veel als tselve oludt loot bij den gewichte bevonden sal worden te bedragen tot duysent pondt toe of daironder ende voor elck hondert pondt acht en dertich stuvers mer voordr nuet bij den voirs. Ysebrandt Claeszone oft by syne erfgenamen wederom sullen worden gerestitueert den kerckmeester tot behoef der kercken van Boecxtel voirs. In soo verre het geboirde dat de voirs. Ysebrandt Claeszone het werck bij hem aengenomen wesen de voirs. Nyet en volbracht oft envollenderde geloovende de voirg. Fielten Chineer in suleken gevallen ende in soo verre van de restitutie der twee ende zeventich karolus gulden eens ende van den ouden loot voirs. Ter quantiteyt ende weerde toe als boven mer voordr nyet aen den voirgen. Ysebrandt oft zijne goeden en nicht gebreck ware dairaf voir den delven Ysebrandt te doen als een goet borge en de cautionaris verbyndende dairvoi als borge hem selven ende alle syne goeden ruerende. Dies soo is mede voir ons gecomen Aert Dyrxc zone organist alhier tot Breda ende geloofde den voirsg. Feiten Chinter in soo verre hem ter saecken van dese borgtochte eenige schade, cost oft last toequame, dat hij, Aert Dyrxczone, die al te samen selvevoir hem dragen sal. Ende de voirgen. Ysebrandt Claeszone mede voir ons scepenen comparerende geloofde beyde synen borg ende waerborge voirs hieraf altijt schadeloos te quytten, verbyndende dairvoir ende settende hem ende elcken van hen in handen zijn huis ende erve met alle syne toebehoirte, gestaen ende gelen tot Breda in de Katerstrate, Actum anno XV° XLIX vijf dage in Septembri.

1840, dispositieboek Smits

Boxtel, in 1840 begonnen en aangenomen te maken een orgel met drie klavieren en den aanleg voor een vrij pedaal, 't Groot manuaal zal bestaan als

1 Prest	8	voet	in 't front van tin gebruineert no	1
2 Bourdon	16		- bas van eikehout no	4
3 -			- - discant compositie	4
4 Holpijp	8		- van compositie 18 duim omtrek	2
5 Octaaf	4	voet	bas	1
6 Octaaf	4		- dis -	1
7 Carillon			3 sterk	4
8 Fluit	4	v		4
9 Octaaf	2		-	1
10 Mixtuur			3 sterk de grootste pijp 1v, 2° 9d, 3°	6
11 Bombarde	16		van tin	3
12				
13 Trompet	8		- -	1
14				

¹⁸⁴⁴ Een gedetailleerde beschrijving van de geschiedenis van de orgels in de Petruskerk vindt men in: J. Boogaarts, 'Het Orgel', artikel in het boekje dat ter gelegenheid van de ingebruikname na de grote restauratie werd uitgegeven, Boxtel, 2006. Voorts, J. Boogaarts, *Het orgel in de Parochiekerk van St. Petrus te Boxtel*. Hoestekst van een grammofoonplaat in de serie Brabantse Orgelcultuur, uitgegeven door het Noordbrabants Genootschap te 's-Hertogenbosch, 1984. Eurosound ES 46. 593.

<i>Rugwerk of positief</i>				
1 Prest	8	voet	in 't front gepolijst	no 2
			6 de grootste binnen van compositie	
2 Holpijp	8	v	van kompositie	3
3 Octaaf	4	v	6 de grootste er van in 't front	
			2 halve tonen naauwer als no 1	
4 Fl. Tr.	8	v	Discant	
5 Roerfluit	4	v	Bas en Disc. Van tin	2
6				
7 Octaaf	2	v		2
8 Flageolet	1	v		
9 Trompet	8	v	8 v Bas en Disc. Van tin	2
10				
11 Klairon	4	v	Bas	3
12 Musette	8	v	disc.	

Bovenmanuaal of Echo

1 Prest	4	voet	[Later veranderd in:] Openfluit	2
2 Viola di G.	8	voet		
3 Q. a deen	8		metaal	6
4 Roerfluit	8			4
5 Quint	3		[potloodnotitie:] werd Veldfluit 2	5
6 Sesquialter			disc	1
7 Trompet	8		tin	3
8				
9 Kromhoorn	8		tin [veranderd in:] Vox Humana	
10				

een windlaaij van twee stukken voor groot manuaal

voor boven manuaal een windlaaij van een stuk voor rugwerk drie blaasbalken, doch ik heb er vier gemaakt omdat er later niet goed meer enen bij te leggen is. De klavieren van wit yvoor met zwart ebben boven toetzen. De klavierraam van wagenschot met zwart ebbe opgelegd. (De nummers 1 tot en met 6 in de laatste kolom van de hierboven geciteerde dispositie verwijzen naar de mensuurstaten, die Smits gebruikte voor de mensurering van het pijpwerk.)

1840?, overzicht Smits¹⁸⁴⁵

Groot Manuaal		No.		Kosten
Prest	8	1	tin	400
Bourdon	16	4	eikehout	
Bourdon	16	4	compositie	300
Holpijp	8	2	van ½ lood ½ tin	200
Octaaf	4	1		110
Fluit	4	4		80
Octaaf	2	1		70
Carillon				70
Mixtuur	3	2		100
Bombarde		4 of 3	tin	400
Trompet			tin	300
Windlade met klavier, ped en alle mechaniek en koppeling				<u>750</u>
Totaal				2780

Bovenmanuaal

Roerfluit	8	4	compositie	200
Viola di Gam	8			200
Quint á d	8	6		150
Openfluit	4	2		100
Sesquial dis		1		
Trompet	8	3	tin	250
Kromhoorn	8			200
Quint	3	5		80
Wind. etz.				<u>600</u>

¹⁸⁴⁵ SA., B1N1.

<i>Totaal</i>				1780
<i>Rugwerk</i>				
<i>Prest</i>	8	2	<i>compositie tin</i>	300
<i>Holpijp</i>	8	3		200
<i>Octaaf</i>	4	2	<i>compositie</i>	100
<i>Fluit</i>	4	4		90
<i>Fl. Tr</i>	8			70
<i>Oct.</i>	2	2		70
<i>Flagelet</i>				60
<i>Trompet</i>	8	2	<i>tin</i>	300
<i>Klaroen</i>		3		200
<i>Windlaaij etc.</i>				600
				1990
<i>3 blaasbalk 4½ a 9</i>				500
<i>Pedaalfront sprekend</i>				300
<i>Boven M.</i>				1780
<i>Groot M</i>				2780
<i>Totaal</i>				7350.

184?, rekeningboek van de parochie, Pastoor De Wijs

Het maken van het orgel heeft gekost van 1840 en volgende jaren: Om zeker te zijn van beste wagenschot te bekomen is W. Van der Eerden zelfs na Zaandam gereist

<i>voor voorschotten vertering &&</i>	68,88
<i>Betaald aan de wed. M. Aldelhoven voor geleverd</i>	
<i>Wagenschot en andere houtwaren</i>	870,65
<i>Aan W. Van der Eerden zijne rekening</i>	
<i>Geleverd hout, ijzer enz.</i>	2652,47
<i>J. Offerman voor den kost der Orgelmakers</i>	189,80
<i>Van Beers, voor 't vernissen en kost der knechts</i>	117,75
<i>Aan W. van Son, smit, VK.</i>	51,60
<i>Aan Smits, den orgelmaker</i>	7243,00
<i>Aan van Hool voor de Beelden op 't orgel</i>	1065,36
	12259,51
<i>Deze som is voldaan</i>	
<i>Door ingeschreven gelden voor het orgel</i>	1992,19
<i>- gelden uit het kerkenfonds</i>	7267,32
<i>- uit het Fabriekfonds</i>	2000,00
<i>- uit aangeschafte gelden, G. Fonds</i>	1000,00
	12259,51

1840?, overzicht van het aantal pijpen en een lijst van de opstelling en de maten van de frontpijpen.

Frontpijpen Boxtel

midentoren

mensuur		lengte		zijtorens (man)		lengte	
mensuur		voet		mensuur		voet	
lengte		voet		lang		voet	
		boven				boven	
		de kern				de kern	
		totaal					
C	C	1 v 2	10 v.	11 v 2	G G#	G	1 v. 2
C# D	C#	1. 4¼	9. 7¼		A A#	A	1. 4¼
D# E	D#	1. 6¼	9. 4		B c	B	1. 4¼
F F#	F	1. 9½	9.	10. 9½	cis d	cis	1. 6¼
					dis e	dis	1. 6¼
					f fis	f	1. 9½
					g gis	g	1. 9½

onderveld bij kleine torens

a ais	a	10	4v. 8
b c	b	13½	4. 4
cis d	cis	15%	3. 11
dis e	dis	17%	3. 10
f fis	f	18	3. 9
g gis	g	18½	3 8
a ais	a	20%	2 10

onderveld bij de groote toren

sprekend a ais	a	10	3 v. 11
„	b c	b	13½
„	cis d	cis	15%
„	dis e	dis	17%
stom	f fis	f	18
„	g gis	g	18½

stom [gehele
onderveld]

bovenvelden bij kleine torens

a ais	a	8%	2v. 7
b c	b	10%	2. 7
cis d	c[is?]	15½	2. 8
dis e	dis	17¾	2. 8
f fis	f	19%	2. 9
g gis	g	20%	2. 9
a ais	a	20%	2. 10

grote Pedaalvelden

C C#	C	1 v.	9v. 9	10v. 9
D D#	D	1. 2¼	9. 5	
E F	E	1. 2¼	9. 5	
F# G	F#	1. 4%	9. 1	
G# A	G#	1. 4%	9. 1	10 5%

bovenvelden bij groote toren

a ais	a	16%	3v 10
b c	b	19%	3. 8
cis d	cis	20%	3 6
dis e	dis	21½	3 4
f fis	f	21¾	3 2
g gis	g	21½	3 2

kleine Pedaalvelden

A# B	B	1 voet	5v. 6
c cis	c	1 1½	5 2
dis	dis	1 3¾	4 8
e f	f	1 4%	4 2
fis g	g	1 6%	3 8

Bij de C groot van het grote pedaalveld heeft Smits (I) met potlood bijgeschreven: *vermoedelijk no. 1 = 160 in v. Heurn.*

Idem, definitieve dispositie:

Groot Orgel

1	Prestant	8	v	54
2	Bourdon	16		54
3	Holpijp	8		54
4	Octaaf	4		54
5	Fluit	4		54
6	Octaaf	2		54
7	Cimbal dis.	2	sterk	60
8	Mixtuur	3	sterk	162
9	Bombarde	16		54
10	Trompet	8		54

Rugwerk

1	Prestant	8	v	54
2	Holpijp	8	v	54
3	Octaaf	4		54
4	Fluit	4		54
5	Fl. Tr. disc.	8		30
6	Octaaf	2		54
7	Flagelet	1		54
8	Trompet	8		54
9	Klaron en Musette			54

Boven Manuaal

1	Viola di Gamba	8		54
2	Echo Holpijp			54
3	Roerfluit			54
4	Openfluit			54
5	Veldfluit			54
6	Sesquialter			108
7	Trompet			54
8	Vox Humana			54

Pedaal

Prestant	8	V	20	in 't front
Stomme pijpen			<u>76</u>	in 't front

1698.

1842, 15-12, e.v., betalingsgegevens uit het parochie-archief.

1842 15 Dec	F. Smits voor het orgel	f 1000,00
25 Dec	Nog betaald voor het orgel	f 1000,00
1841	Nog zijn uitgegeven voor den orgel gelijk uit een bijzondere rekening zal blijken	f 3486,72
1842	J. F. Hoebe, organist, 123,00 per half jaar	
1842	nog is voor den orgel uitgegeven	f 2715,24
1843	nog is voor den orgel uitgegeven aan Van Hool	f 1065,36

1844	aan Peters, beeldhouwer te Turnhout van den engeltjens en basreliëf op den nieuwen L. Vrouwen Troon V. K.	f 143,00
1847	Van F. Smits en arbeiders van 1843, 1845, 1847 tot den 3 Augustus 1847 voor onderhoud	f 35,70
1845 28 Maart	Aan J. J. Offermans voor kostgeld aan den Hr. Smits en zonen orgelmaker van den 19-21 Maart	f 4,20
1855 10 Mei	aan F. Smits orgelm. & stemmen	f 19,00
1857	Het orgel, aan H. van Kuik, arbeidsloon	f 1,20
	Voor kostgeld van orgelmaker	f 3, 50
1860	De nog ontbrekende beelden en ornamenten	
	Van het orgel	f 340,00
	Nog voor bijzaken	f 7,50
	Vracht	f 1,25
	W. v. der Eerden	f 38,19
1861	stemming kostgeld orgelmaker	f 10,20
1863	aan den orgelmaker	f 80,50
	voor zijn kostgeld bij Offermans bet.	f 34,00
1868	Het orgel	f 31,70
1880	voor reparatie aan het orgel F.C. Smits	f 215,-
1883	Aan Smits betaald	f 44,50
1884	Smits orgel	f 156,50
1888	Orgel reken. 1885, 86, 88 Smits/Reek	f 52, 50
1893	Aan F.C. Smits , orgelmaker te Reek, wegens Nieuw klavier en schoonmaken van 't orgel &c Wegens J. Van Oers, wegens hulp bij 't schoonmaken	f 605,- f 10,-
1895	Gebr. Smits, Reek	f 17,-
1897	F. Smits, Reek stemmen	f 32,-
1901	Nieuwe banken middengang der kerk	f 1550,27
1903 Oct	Gebr. Smits	f 35,-
1906	gebr. Smits f28,- en Kerkoerle	f 5,69
1912	Gebr. Smits	f 79,80
1914	orgel	f 44,75

Idem, in het memoriale van de parochie is nog opgetekend:

1860 In 1860 zijn in de kerk, op het positief of het kleine orgel geplaatst het beeld van de H. Cecilia, met twee engelen op de zijstukken.

1918 Rest. Kerk door Dr. P. Cuijpers (90 jaar!)

1926 Nov. Is aanbesteed een gedeelte van de restauratie van de kerk (t. w. ingang naar de kerk door den toren.

1927 In plaats van zes pilaren vier nieuwe (van binnen van ijzer met latwerk betimmerd en kalk besmeerd) pilaren onder het zangkoor gemaakt.

1862, juni, e.v., rekeningenboek Smits

1862 Juni	schoongemaakt met verschot voldaan	f 80,00
1869 6 Maart	4 A dag ontvangen	f 17,00
1872 31 October	15 ½ dagen. ½ schoongemaakt voldaan	f 45,00
1875 25 Juni	5 dagen voldaan	f 17,50
1877 22 Sept	4½ dag ontvangen	f 14,00
1878 6 Juni	4 dagen ontvangen	14,00
1879 7 Febr	2 dagen ontvangen	12,00
20 aug.	1 dag met reis en verblijf ont.	
29 aug.	nieuwe klavieren schoongemaakt 18 dagen	205,00
1880 15jan	2 uren met logement & trap	5,00
22 Mei	25 dagen schoongemaakt	112,50

ontvangen van ouds	27,50
1883 2 Maart 2½ dag	18,00
7 aug 1 dag ontv.	8,00
van ouds ontvangen	18,50
1883 27 Nov. 1 dag	7,50
1884 20 Maart 1 dag ont	7,00
1884 4 Mei	3,40
4 september 17½ dag 87,50; kostgeld 23,37½; organist	
19,12½; trapper 2,55, verschotten leer, lijm, koperdraad, ivoor, enz. 12,75	f 145,30
totaal	
1885 12February ontvangen	f 163,50
1885 30 Maart 1 dag	7,50
1885 17 september 1 dag met vershot	f 7,00
1888 26 maart 2 dagen met verschotten ontvangen	16,00
1888 13 Juli 21½ dag	15,00
nog van ouds ontvangen	16,00
1893 8 juli klavieren, schoonmaken en stemmen ontv.	601,50
1894 29 october 2 dagen met trapper	17,00
1895 16 Mei ontvangen	17,00
1897 20 maart 2 dg met 2 man ontvangen	f 32,00
1903 9 october 4 dag 2 man trapper ontv.	35,00
1906 7 sept. Boxtel 3½ met leer en lijm	28,00
1907 17 jan. Boxtel 1906	28,00
1912 6 Maart 9 dagen met trapper	79,50
1913 18 jan. Boxtel 1912	79,50
1924 24 April 2 man opnemen	5,60
1924 28 April tot 14 Juni met 2 e 3 man	233,75
1925 12 Aug Boxtel	3,75
1925 7-12 Sept (Mill-) Boxtel (-Rosmalen)	30,10
1926 2 Maart Boxtel inspectie 2 man	8,15
1926 22-23 juni Boxtel	6,20
1927 8-9 Juni Boxtel	8,25
1928 1 Juni Boxtel	5,20
1928 28 Oct Boxtel	3,70
1928 31 Dec Materiaal (Kr. Hoflaan) en Boxtel niet meer aangevuld	25,-
1929 2-5 Jan. En 9-12 8 dagen motor stellen, stemmen enz.	46,80
1929 15 Jan Vracht kisten Boxtel heen en weer Jans en spoor	3,80
1929 3 Jan Rekening van Tielen Boxtel	1,50.

Broekhuizen.

Het orgel in de Kerk der R. Cath. Gemeente aldaar is gemaakt en voltooid in 1841 door F.C. Smits orgelmaker te Reek. Is een uitnemend orgel zoo wel voor het uiterlijke als innerlijke. Heeft 33 stemmen drie handclavieren aangehangen pedaal en vier blaasbalgen, in een aparte kast welke met jalousien is omhangen.

Boven Manuaal		Groot Manuaal		Positief	
1 Echo Holpijp	8 vt	1 Bourdon B	16 vt	1 Prestant	8 vt
2 Openfluit	4 -	2 Octaaf	2 -	2 Flageolet	1 -
3 Viol di Gamba	8 -	3 Holpijp	8 -	3 Prestant	4 -
4 Roerfluit	4 -	4 Mixtuur	1 -	4 Trompet B	8 -
5 Woudfluit	2 -	5 Prestant B	4 -	5 Roerfluit	4 -
6 Woudfluit	2 -	6 Bombarde B	16 -	6 Clairon B	4 -
7 Sexquialter	1½ -	7 Trompet B	8 -	7 Octaaf	2 -
8 Vox Humana	8 -	8 Cimbél D		8 Holpijp	8 -
		9 Prestant	8 -	9 Trompet D	8 -
Voorts hierbij een pedaal		10 Fluit	4 -	10 Fluit Trav. D	8 -
Voor de forte voor het		11 Bourdon	16 -	11 Musette D	8 -
Boven Manuaal bestaande		12 Prestant D	4 -	12 Roerfluit D	4 -
In het opzetten van		13 Trompet D	8 -		

Jalousien.

Voorts Koppeling en tremulant en Ventil

Voorts een open plaats ingericht voor een vrij pedaal.

1942, 7-9, brief orgeladviseur rector Petrus de Bree.

Hoe men te Boxtel tot idee van restauratie gekomen is, weet ik niet. Ik vernam van Pels te Alkmaar, dat er plannen bestonden, en zo ben ik er tusschen geraakt. Dit is aanleiding geworden, dat wij reeds samen op 18 Augustus een bijeenkomst te Boxtel gehad hebben, waarbij wij het orgel onderzocht hebben. Nou het bleek mij al aanstonds een pracht-orgel te zijn, dat helaas nooit is afgebouwd en zonder eigen Pedaal gebleven is. Dien avond was ook Pater Vollaerts s.J. daar vanwege zijn retraite bij de nonnen, en (deze Pater rekent zich ook onder de muzikale profeten) dié vond het Orgel ook schitterend van klank. Méér waarde hecht ik echter aan het oordeel van Dr. Hans Klotz, den bekenden organoloog en organist uit Aken. Die is toevalligerwijs langen tijd als Duitsch soldaat in Boxtel geweest, heeft meermalen des avonds een orgelbespeling gegeven¹⁸⁴⁶ en bleek opgetogen te zijn over het Orgel. En even verderop: De plannen voor Boxtel zijn nog in embryonalen toestand. En ik heb me vast voorgenomen, er geen definitief plan van te maken, vooraleer ik met U tot vergelijk gekomen ben. Het onderzoek van genoemde Orgels [P. De Bree schreef over Aarle-Rixtel, Helmond, Schijndel en de Sint-Pieter te 's-Hertogenbosch] heeft bij mij de meening versterkt dat men nu, na circa 100 jaar na al de vernieuwingen en betweterijen en probeersels NIET op de hoogte staat van de kunst-van-toén. Wat een verschil, zulk een orgel van honderd jaar oud met de dingen van tegenwoordig ! Ik heb het onze Orgelbouwers zoo honderden malen gezegd: jullie bouwt wel orgels, en je brengt er een hoop registers aan, die ieder op zichzelf mooi zijn, maar er mankeert eerstens aan, dat er veel te veel week geluid wordt voortgebracht, en . . . wat het ergste is, je bereikt nooit ofte nimmer dat prachtige, stralende in het volle werk, dat de oudere orgels tot zulke machtige instrumenten maakt. Aan welke reeks van factoren dit te wijten is, zou ik hier niet graag opnoemen, maar het ligt naar mijn bescheiden meening vooral aan het te klein getal tongwerken, aan de intonatie daarvan. Voorts zullen ook de mensuren, de winddruk, de windverdeling, het materiaal enz. van invloed zijn. Wij hebben als princip te Boxtel opgesteld, dat zoveel mogelijk het oude pijpmateriaal behouden zal blijven. Vanzelfsprekend ook de sleepladen. Dit laatste, alsmede de beperkte ruimte in de kast, die behouden moet blijven, dwingt ons er toe, het aantal registers niet uit te breiden, afgezien van het nieuwe Pedaal. Voor dit nieuwe Pedaal heb ik Uwe opgave reeds gezien, welke Pels van U gekregen heeft. Hierin treft mij de naam Pastorel (2-voet) als iets onbekends. In Locher en Marenholz vond ik wel den naam Pastorita of Pastorila voor Nachthoorn en Gedacktpommer. Wat bedoelt U ermee? Voorloopig hebben wij als plan opgevat, in de dispositie deze verandering aan te brengen, dat de Mixtuur van het Groot-Manuaal versterkt zal worden tot minstens 5 koren, dat de Cymbal disc. zal verhuizen naar het Rugpositief, en in plaats daarvan een Kwint 2½ zal worden aangebracht. Voorts in het Positief de Trompet te vervangen door een Dulciaan 8 en de Musette disc. 8 te vervangen door Klairon 4, zoodat deze doorlopend wordt. Op het Bovenmanuaal de Sesquialter van 1½ te brengen op 2½ en de Vox Humana te vervangen door een Schalmey 4. In vergelijking met de orgels van Schijndel, St.-Pieter en Aarle-Rixtel en Helmond zou ik willen voorstellen, om in het Pedaal nog twee tongwerken bij te plaatsen een Klaroen 4 en een Zink 2. - Wat zegt U daarvan ?

Dan de kwestie van de nieuwe tractuur. Zoowel Pels als ikzelf zijn er sterk voor, om de heele boel te vernieuwen, en het Orgel electrisch te Maken; de sleepladen blijven !!! Pels heeft reeds ruim voldoende bewezen, hierin meester te zijn. Nu komt echter de groote kwestie: Klotz had den Pastoor en den organist (ook te Schijndel) op het hart gedrukt, toch nooit ofte nimmer de toetsen-tractuur electrisch te laten maken, omdat naar zijn bewering, de opening der ventielen dan te plotseling gebeurt. Ik voor mij heb me daartegen verzet. Ik ken de boeken van Klotz (waarin véél Klets te lezen staat) en ik ken zijn bezwaren, maar het is mijn vaste overtuiging, dat het verschil in aanspraak in een laboratorium met meetinstrumenten wellicht aan te toonen is, maar dat niemand ter wereld (ook Klotz niet) met het bloote oor dit verschil kan waarnemen, temeer, daar Pels de ventielen wel zóó zwaar maakt, dat ze niet plotseling openklappen. Om voor dit theoretisch verschil de moderne techniek terzijde te stellen, vind ik geen rede aanwezig. Dan hangt er nog een plan in de lucht, om een tweede Koor-orgel bij te bouwen met twee volledige speeltafels. Dat is echter nog lang niet zeker. Vervolgens nog de moeilijkheid met het Rugpositief. Pels wil dat ding bewaren, en dit zal wel de bedoeling zijn van allen, die niet verder zien dan de historische waarde. Ik voor mij denk echter aan andere factoren, die bij mij overwegend zijn: Zulk een Rugpositief is wel erg mooi, maar in de praktijk blijkt het steed een sta- in-de-weg te zijn, terwijl het een kans te meer biedt aan de zangers, om zich erachter te verschuilen. Voor den klank van den zang is het ook al ongewenscht. Maar. . . zo'n ding opruimen zou mij een odium op den hals halen van heel veel kunstenaars en historici.¹⁸⁴⁷

1942, 24-9, brief De Bree.

Hartelijk dank voor Uw brief van 13 Sept. Ik zou wel eerder geantwoord hebben, maar er is iets tusschen gekomen, dat me verscheidene dagen in beslag genomen heeft. Zondag jl. Is namelijk in Waalwijk de mis van Diepenbrock uitgevoerd door een Haagsch Koor onder leiding van Jos Vranken Jr. Over die uitvoering, welke ik tweemaal hoorde (ook generale repetitie) ben ik heelemaal niet te spreken. Er is zeer zeker knap en mooi werk geleverd, maar al het moois werd in de einddruk totaal bedorven door het barbaarsche schreeuwen op vele plaatsen en door de zeer slecht verzorgde orgelpartij. Alvorens op Uw schrijven te reflecteren, moet ik U eerst eens wat anders voorleggen, dat U op uw ouden dag nog voldoening zal schaffen. En m. i. terecht! Ik kreeg dezer dagen een brief van Mr. Bouman, tegenwoordig onze beste organoloog. Onder zijn leiding wordt het Willibrordusorgel (Duif) te Amsterdam gerestaureerd. Wie dat doet weet ik niet.

¹⁸⁴⁶ Dr. Hans Klotz had toen al als orgelkundige grote bekendheid. Zijn werk *Das Buch von der Orgel*, Kassel, 1938, zijn bekendste publicatie, was reeds voor de oorlog op vele conservatoria in Nederland verplichte literatuur. In de oorlogsjaren was hij organist te Aken. Hij werd onder de wapenen geroepen om als Duits soldaat hulpdiensten te verlenen in het bezette Nederland. Op zijn verzoek om in een plaats gestationeerd te worden waar een goed orgel aanwezig was, werd hem Boxtel toegewezen. De Sint-Jozefzangertjes uit Helmond onder leiding van Theo Driessen, gaven in 1942 een uitvoering in de Sint-Petruskerk te Boxtel. Hans Klotz verleende als organist (anoniem) zijn medewerking. Als achtjarige heeft de auteur van deze publicatie in dit concert meegezongen.

¹⁸⁴⁷ SA., H188.

Bouman schrijft mij nu: "Ik bezocht verscheidene orgels van F.C. Smits te Reek, die zonder onderscheid de liefde van mijn hart hebben, zoowel om hun originele registerkeuze als om hun fluweelen intonatie, die aan Silbermann doet denken" Daar kunt U het voorloopig mee doen !!! Zulk een lofspraak heb ik nog nooit over iemand hier te lande gehoord, en in het buitenland zal men ze ook met de kaars moeten gaan zoeken. Dit doet mij persoonlijk ook zeer groot genoegen, want ik heb altijd diep respect gehad voor den arbeid, door Uw Vader z. g. en door Frans en U verricht. Wat een verschil met den fabrieksarbeid van tegenwoordig ! Intoneeren kunnen ze niet meer, en het gaat allemaal op den loopenden band. Disposities maken doen ze voornamelijk met het oog op eigen verdiensten voor hun zaak, aapen buitenlandsche schemas na en bestellen hun pijpwerk maar bij een speciaalzaak, zoodat dit pijpwerk nog niet eens in hun eigen fabriek geweest is, maar recht van de vreemde fabriek in het orgel terecht komt, waar het dan ietwat bijgestemd wordt; dat noem ik geen intoneeren. Verschuieren alleen maakt hierop een gunstige uitzondering. Die heeft tenminste een eigen intonateur en een eigen intonatie-zaal. { . . . } Bouman gaf mij zelfs ook eenige fingerwijzingen voor de restauratie van Boxtel; ik ben het er echter niet mee eens. Zo bv. wijs ik beslist van de hand, om op zijn voorstel in te gaan, door het nieuwe Pedaal te formeeren uit drie Unit-koren. Ik wil er geen Unit-lade in hebben; het Pedaal moet ook een sleeplade worden. Pels heeft er zeven registers op geprojecteerd: Prestantbas 16, Subbas 16, Octaafbas 8, Gedekt 8, Prestant 4, Bazuin 16, Trombone 8. Ik voor mij had er nog graag een Mixtuur of een Quint 10% en twee tongwerken (Klaroen 4 en Cinck 2) bij gezet, maar vanwege de plaatsruimte moeten wij dit laten vervallen. Bouman wil zelf naar Boxtel komen om met mij ter plaatse nog eens te overleggen; hij wil dan ook tevens naar Schijndel gaan kijken. Met Pels ben ik nog steeds druk in overleg. Ook hij komt met mij weer te Boxtel op a. s. Woensdag. - Bouman verklaart zich tegen electrificatie. Ik snap dat niet en gisterenavond heb ik hem daarover uitvoerig geschreven. Waarom liet hij dan het oude Martini-orgel te Groningen electrificeeren ? Ik voor mij vind heel die kwestie over het innig contact van speler met de ventielen al te theoretisch. Bij normaal spel drukt de speler toch practisch den toets ineens neer, terwijl bij langzaam neerdrukken er bovendien nog het gevaar bestaat, dat het ventiel te weinig geopend wordt en er te weinig wind in de pijpen komt. { . . . } ¹⁸⁴⁸

1942, 26-10, brief A. Bouman

Mijn indrukken zijn in het kort de volgende: Prachtige kast en intonatie. De eenige aanmerkingen, die ik hier had, waren: C-G Prestant 8' I stom (op E na), g2 was goed; Flute travers (disc.) 8' wat vlak; Trompet 8' I groot octaaf wat luid; Prestant 4 II in de hoogte te weinig strijkend; Octaaf 2' II ook iets aan de holle kant; Bombarde 16' groot octaaf ongelijk (B was goed); Open Fluit 4' wat vlak, veel overblazers. Ik heb er verbaasd over gestaan, hoe fraai de klank der tongwerken zich heeft geconserveerd. Tegen zulk karaktervol werk kan Gieseke niet op, en het behoeft niet voor Cavaillé-Coll te wijken. Ik zou niet de moed hebben, een zoo typisch snijdend register als de Musette (disc.) 8' te vervangen door een Clairon 4' ook al is dit theoretisch misschien wel te verdedigen. Wat de dispositie betreft, ben ik met U eens, dat de Flute travers (disc.) 8' het best kan worden vervangen door een Scherp (als die tenminste daar kan staan). Voor Musette 8' zie boven. Ook lijkt uitbreiding van de Mixtuur met drie koren mij zeer juist; dan kan de Cimbél (disc.) 2 sterk (eigenlijk een Carillon) worden vervangen door een conische Nasard 2½. M. i. kan de Holpijp 8' III het best door opsnede-verlaging tot een Holquintadena 8' worden. De Sesquialter zou ik zoo laten, teneinde de lelijke terts 1 ⅔' in het groot octaaf te vermijden. Wel zou ik prefereren, de Flute travers (disc.) 8' te vervangen door een Cornet 5 sterk (disc.) op verhoogde pijpenstok, en de nieuwe Scherp op een kantsleep bij te plaatsen, met kortere voeten zoodat de tongwerken daarachter goed kunnen worden bereikt bij het stemmen. Ook zou de Trompet 8' III door voorziening met klapdeksels meer tot een Schalmey 8' kunnen worden. Misschien kan nog op een kantsleep op Man. II een Dulciaan of Cinck 4' plaats vinden. Het rugwerkinterieur in de hoofdkast onderbrengen, zou een orgelbouwkundige misdaad zijn, evenals dit in de St.-Martinuskerk te Weert in 1925 het geval was (vgl. de tegenwoordige dispositie met die uit Van 't Kruijs), U krijgt e. e. a. niet in de hoofdkast, waar ook nog een vrij pedaal in moet, en het geluid der tien rugwerkstemmen verliest op zijn minst de helft van zijn kracht en karakteristiek. Daarenboven, hoe zal het mogelijk zijn "met behoud alleen van het frontje in de balustrade" (zoals U 23 Sept. schrijft) wel visueel contact met het altaar te krijgen? Al gaat men op de orgelbank staan, dan is dit nog onmogelijk. Wanneer men tot afbraak of leeghalen van het rugwerk zou overgaan, zal men (o. a. het Rijksbureau voor de Monumentenzorg) zeker op de ketting springen. Een betere oplossing lijkt mij dan het plaatsen van een nieuwe elektrische speeltafel aan de Noordzijde van de orgeltribune, vanwaar men vrij zicht op het altaar heeft. De banken kunnen dan aan de zuidzijde komen, en de oorspronkelijke claviatuur en registerknoppen kunnen als curiositeit ter plaatse worden gelaten. U weet echter, dat ik voor electrificatie van niet te zwaar spelende oude orgels niets voel. Maar wanneer er overwegende liturgische argumenten zijn, dan zou electrificatie van sleepladen aanvaardbaar zijn, temeer waar zulks den klank niet aantast. Overigens vond ik den aanslag niet zwaar. Met de noodige toewijding en nauwkeurigheid is die nog wel lichter te krijgen. Wel werkte de Koppel Man. -Pos. niet, was het toetsmechaniek hier en daar te sterk afgeregeld en functioneerden verscheidene registers niet naar behoren. De zweltrede III is weinig elegant, en het pedaal te wijd van ligging en te kort van boventoetsen. Over het algemeen kreeg ik den indruk, dat het orgel in den laatsten tijd niet bepaald met pieteit is onderhouden. En dan het pedaal. Als dit op voldoende bezetting op sleepladen kan komen, is dit natuurlijk het beste, maar bij geringe plaatsruimte zou ik een unit-pedaal wel verantwoord achten. De windladen vertoonden zoo hevige door- en bijspraak dat algeheele demontage en vlakking noodig zal zijn.

Idem, postscriptum.

Ik verzuimde nog mijn meening te geven over de maatregelen, die te nemen zijn, om het orgel, waarvan het pijpwerk nu een halve toon te laag staat, op normale toonhoogte te krijgen. Het meest voel ik voor een verhangen van de abstractuur,

¹⁸⁴⁸ SA., H189a.

omdat dan de mensuren en de klank onaangetast blijven. Wanneer echter de opsneden het toelaten en de schalbekers zorgvuldig worden afgesneden, kan ook een halve toon hoger stemmen een oplossing zijn. Ik vrees echter, dat de intonatie dan iets van zijn frischheid zal verliezen, zelfs al wordt de winddruk eenigszins verhoogd.¹⁸⁴⁹

1942, Idem

Wie de pastoor van Boxtel is? Dat is sedert vorig jaar Jos. Van Besouw, een klasgenoot van mij, en derhalve een goede bekende. Hij was vroeger eerst kapelaan in de Gasthuisstraat te Tilburg, daarna Rector van het ziekenhuis aldaar. Hij is afkomstig uit Geldrop. Van muziek of orgels heeft hij totaal geen begrip, en zijn huidige attentie voor het orgel zal ook wel niet te danken zijn aan het feit, dat Toon Hansen tijdelijk Pastoor was van Geldrop. Zijn bemoeienissen voor het orgel zijn te danken aan de bewerking, die hij onderging van Organist, Directeur en Orgelbouwer, voor wier gerechte klachten hij oor en oog had; bovendien was het hem duidelijk, dat het in die parochie wegens geld niet achterwege behoeft te blijven!. Dan schrijft U in Uw voorlaatste regel, dat U bang zijt, dat het plan zal gaan stranden op de zware tijdsomstandigheden. En dit is inderdaad het geval; niet zoozeer, omdat Orgelbouwer Pels geen kans ziet tot aannemen van deze karwei, maar omdat de pastoor nog geen verlof kan krijgen van het Bisdom, om zulk een groote som gelds voor dit doel te voteeren! Hiermee komt de zaak op een eenigszins lange baan. En dat heb ik-voor-mij als een soort uitkomst begroet! Want ik meen gemerkt te hebben, dat de Heer Pels in deze zaak wel ietwat te voortvarend is tewerk gegaan, en aangezien hij eerder met de zaak gemoeid is, ben ik vrijwel op sleepstouw genomen door hem. In die situatie is het dikwijls erg moeilijk, om tegen die draad op te roeien. En nu het rapport Bouman. Ik dank U zeer voor de uitvoerige wijze, waarop U mij dit rapport gecommentarieerd hebt. "

"Alzoo, na deze digressie, welke U mij wel wilt vergeven, zal het U duidelijk zijn, dat ik me niet gemakkelijk zal laten beïnvloeden door den Heer Bouman', noch door Hans Klotz, die tusschen twee haakjes alweer in Boxtel gestationeerd is tot einde van den oorlog.¹⁸⁵⁰

1942, 9-11, brief H.W.J. Smits

In Boxtel is het orgel steeds 'n stiefkind geweest: slechts bij uitzondering gestemd: nieuwe klavieren en schoonmaak in 1893: terloops schoongemaakt 1924 vooreen bijzonder feest: waren veel te laat ontboden; de tongwerken toen uit het orgel gehaald om de labialen stuk voor stuk onder bereik te hebben om de kernspleten te reinigen. "C - G Prest 8' I stom behalve D en E. " C - F staan als Roerfluit binnen, maar te topzwaar en op de monden opgestuikt; in 1924 was er nog toon uit te halen en ik 1929 ook nog wat, en het is schappelijk dat ze nu niet alle zes stom staan. Er moeten zinken voeten onder en de corpora inwendig naast de labiums versterkt. Maar Fis en G staan (t. en m. Ais) in het front en hebben geen motief om stom te zijn, tenzij de kerns verzakt, ofwel dat de kerkschoonmakers er zich mede bemoeid hebben. "Prest. 4' in de hoogte te weinig streek en Oct 2' II aan den hollen kant". Dat kan alleen maar geremedieerd met de opsneden te verlagen, maar dan misschien kernprikjes (verleidelijk!) en gevaar van ermede buiten het klankkader te raken. "Open Fluit 4' wat vlak en veel overblazers". Dit laatste 'n gevolg van stof in de kernspleten. De tongwerken worden door U zeer geprezen, maar tegen de door U genoemde kunnen ze niet op; wèl doen ze meer dartel en feestelijk en bijgetrokken laten ze zich kennen, wat bij die andere, als ze naast markante grond- en vulstemmen staan, niet steeds het geval is; dat komt misschien omdat vanwege de hoog perfecte intonatie de tong zélf geen (toelaatbaar) bijgeluid geeft. De tongen zijn van handelsmessing gemaakt: aan reepen geplet, ontlaten enz. en op dikte gevild (dit bij de intonatie te herzien). Vijlen is naar modern begrip uit den boeze: ze worden er zachter van, maar iets zachte en wat breede tongen zijn geenszins verwerpelijk. In den kop zittend (zonder kruk) zijn ze opgezet tusschen duim en mes dus zonder gebruikmaking van buigblokken; de buiging, anders dan het fransche systeem, over de heele lengte. "De trompet 8' I in groot octaaf wat luid". Mogelijk de bekera iets naar den korte kant; dat zijn ze trouwens allemaal, anders kunnen de tongen in den zomer de labialen niet volgen (overslaan); de bekera hebben geen gleuven (als de moderne), waarmede ze steeds op de stemming kunnen worden ingesteld. "Cornet, op verhoogde stok, i. p. v. Fl. Travr. 8 D II" (bedoeld zal zijn I) zal niet gaan, omdat dan de Prest. 4' achter de tralie komt staan, en die moet tijdens het stemmen steeds onder bereik zijn. Misschien (bij genoegzame hoogte) op kegellade tegen het front; maar kan ze dan bereikt worden om te stemmen? Daar moet niet licht over gedacht. "Trompet 8' III omwerken tot Schalmeij" zal, om voorzichtig te zijn, steekproeven eischen, bijv. Met op alle C-s bekera van gelijke wijde te zetten inkorten enz. U schrijft verbaasd te staan hoe fraai de klank van de tongw. zich heeft geconserveerd". Die hebben in 1924, toch uit het orgel zijnde eene relatief goede beurt gehad: geheel gedemonteerd en aan de intonatie zijn heel wat dagen besteed: bij feest getij komt het juist op de tongw aan: eigenlijk moet men dan 'n koor hebben van 16', 8', en 4'. Ik vrees op den duur de orgelmakers van tongw. - intonatie vervreemd gaan raken. Er is geen woord fransch bij wat U zegt i. z. het eventueel leeg halen van het rugwerk. Dat staat ook mij geweldig tegen. Ook electrificatie lijkt me i. c. niet noodig; maar heb geen stem in het kapittel. Het gezicht op het altaar kan, als elders, verkregen worden door plaatsing van 'n spiegel, (indien bereids niet aanwezig). "Hevige door- en nevenspraak". Daar was in 1924 heelemaal niets van te bekennen; in 1929 evenmin; toen was de verwarming 'n kleine 14 dagen voor 't eerst in bedrijf; de laden hadden er nog geen erg in, maar het hout van de zuigkleppen, waarvan eene als veiligheid moest gaan dienen, was toen al twee mm gekrompen zooals de stofstreep duidelijk uitwees. De windladen zelf zullen nog wel intact zijn maar de p. stokken hol getrokken; de registers (slepen) loopen dan ook niet naar behooren. "De koppel Man. -Pos. werkte niet" In 1924 zaten de Klav. - Koppels vast, in 1929 ook nog. De organist van 1924, een best kereltje, had maar een klavier en maar luttel registers noodig; nastellen van de Klavn. gebeurde nooit en

¹⁸⁴⁹ SA., H190cd.

¹⁸⁵⁰ SA., H190ab.

om de zangers te beletten de koppels bij te trekken, had hij ze vernageld. I aan II is een zg. Schuifkoppel en niet regelbaar: dat hoeft ook niet als de klav. onderling maar op de juiste hoogte liggen; storingen kunnen volgen als de toetsen kromtrekken. III aan II is nastelbaar. "Het Ped. Klav. te wijd (tegenover Mechelen) en de boventoetsen "te kort". Dat is overal zóó Waar de drukkers onder I staan: die kunnen onder wel teruggezet, maar de richting van de kracht dan minder goed; wèl kunnen de winkelhaken (onder) erop ingericht (scherp of stomp naar rato de tractuurrichting), maar aan 't klav. gaat dat niet; zodoende kan het Pedaal niet diep genoeg ingeschoven. Mijn gr. vader verantwoordt de situatie op de tekening met: "verhoudingen der hoogte van de klavieren, afstand en hoogte van de zitbank, de pedaallengte en hoogte zooals in den Bosch"; moet St.-Jan geweest zijn, want het St.-Pieter-orgel was er toen nog niet. "De zweltrede weinig elegant". Inderdaad primitief (althans eeuwig) zooals trouwens de zwelkast zelve ook: liggende jalousietjes (in grooten getale) die door eigen zwaarte dichtvallen; de trede moet dus in den voet gehouden ofwel vastgezet; ook moet die buiten f" liggen (vanwege de drukkers). Maar 't kan beter: hier Reek lagen 2 balanceerende treden zelfs buiten c"" doch radiaal en zonder veel moeite te bedienen. "Het orgel is den laatsten tijd niet pieus onderhouden. " Tusschen 1924 en 29 is er vrij regelmatig gestemd; over later ben ik niet ingelicht, maar dat is een werk dat niet mee valt: behalve routine vordert het ook toewijding en Ausdauer, kwaliteiten die door de thans in opleving zijnde dispositie-richting nog nader gaan beproefd worden: gelijkelijk met het toenemen van het aantal vul- en gem. stemmen stijgt de kans dat er geen tijd voor is, of vergeten worden; daar moet soms hard tegen gevochten: in de oudheid reikten, en dat was eene verzachtende omstandigheid, de klavieren zelden boven a" uit, maar nu heel anders. De keerzijde van de medaille is ook zeer bekijkswaard.

1944, 19-3, brief H. Smits.

Uwe letteren waren mij zeer aangenaam. Hub Houët, door U genoemd ken ik alleen bij naam; z'n vader Louis, van N. Cuykschen stam, natuurlijk van ouds; [Louis Houët was organist op het Smits-orgel in de H. Maria-Presentatiekerk te Aarle-Rixtel] die zal inmiddels, evenals ook ik, op jaren zijn. Dat Dr. Klotz voor den duur van den oorlog in Boxtel gestationeerd werd, vernam ik van Rector (thans Pastoor) de Bree. Die dunne Flûte Trav. ère 8, disc daar is nooit bedoeld voor zwevende stemming; dat is door onze firma alleen toegepast in "De Duif" (Willibrord binnen de Veste) te Amsterdam, doch in 4voets toonhoogte wat bij solistische toepassing geen bezwaar oplevert, n. l. de Holfluit van Rugwerk, eigenlijk voetwerk, omdat de speeltafel er ongeveer bovenop staat. Over het orgel in den lateren tijd nogal geschreven door Visser, Vente en Bouman zonder aanstippen echter van die bijzonderheid; vermoedelijk dus later door Adema weer op rein teruggestemd. Dit orgel is niet alleen monumentaal ingebouwd, maar ook zeer kostbaar; het front (16 voets) van zuiver tin alsmede ook alle tongwerken en heel wat labialen, bovendien ook nog alle pijpvoeten en kerns van de pijpen die overigens uit legeringen bestaan. En alles absoluut eigen fabrikaat, de tongwerken tot in onderdelen inclus. Het orgel te Boxtel zal wel onwennig en verlegen staan tegenover de belangstelling in de laatste jaren, en die eerder heel wat beneden nul moest blijven; het werd maar zelden gestemd en vaak was vanwege verzuim van nastellen maar één klav. bruikbaar. In de 1890 er jaren van nieuwe klavieren voorzien en schoongemaakt; andermaal zeer terloopsig schoongemaakt in 1924; niets gedemonteerd (behalve dan de tongwerken) dus alleen de bereik- en hanteerbare pijpen een voor een uitgenomen en gestoft; het moest toen in kort tijdsbestek paraat zijn bij den terugkeer van de H. Bloeddoeken. In 1929 heb ik nog eene Meidinger geplaatst en gestemd. De centrale verwarming was toen juist nog maar 'n kleine 14 dagen voor 't eerst in bedrijf, maar toch waren de houten balgkleppen toen al smaller geworden dan ooit tevoren door zomerwarmte, zoals aan de stofrand duidelijk te zien was. De laden waren toen nog geheel in tact om echter later blijkbaar onder den invloed te komen, want Mr. Bouman gewaagt in zijn rapport (dat mij bekend werd) van nogal nevenspraak; door opvlakken van de pijpstokken en afregelen van den sleepvrijgang wordt dat voorgoed geredresseerd. Behalve completering met vrij pedaal (waarvoor slechts de plaats aanwezig) was ook electrificatie en barockatie voorgenomen, maar tot een vast plan heeft het, voor zoover mij bekend niet kunnen komen, omdat realisatie, wegens tijdsomstandigheden door hoger hand a priori is verworpen geworden. Het wegwerken van het Rugwerk zal door de monumenten commissie niet geduld worden; zou trouwens jammer zijn ook. U zegt nu weer iets van 'n Barkertoestel, dat kan wel, maar dan diende meteen de volgtractuur daarop ingesteld, dus vernieuwd, want bij 't toestel voor 3 man. n moeten de balgjes groot zijn en doen dan zeer agressief, zoodat eene niet daarop berekende tractuur al gauw in het ongerede raakt, minstens klapperwerk wordt; bij één toestel per manuaal (i. c. 3) is dat minder erg maar in zoo'n geval (gebondenheid aan ruimte) toch ook weer bezwaarlijk.¹⁸⁵¹

1944, 24-4, brief F. Kooken

Zeër Geachte Heer Smits, Het is vandaag juist een week geleden, dat mijn vriend Hub Houët en ik Uw gasten waren. Wij hebben zeer aangename uren bij U doorgebracht en danken U bij deze nogmaals daarvoor. Verleden Vrijdag zijn wij in Boxtel geweest en hebben het orgel in de St.-Petruskerk nogeens bespeeld. Dr. Klotz was er ook en informeerde ernaar, wie nu eigenlijk de bouwer van dat orgel was, Uw vader of Uw grootvader. Ik meende, dat U ons verteld hebt, dat Uw overgrootvader het orgel in Reek maakte, maar dat Uw grootvader pas het vak werkelijk geleerd had of er zich in ieder geval speciaal op toelagde. Wilt U mij dat nogeens schrijven en wie dus de bouwer was van de orgels in Boxtel, 's Bosch, Schijndel, St.-Oedenrode, Aarle-Rixtel, Ravenstein, Amsterdam? Zulke historische bijzonderheden vind ik altijd heel interessant. Ook hebt U mij nog de dispositie toegezegd van het Reeksche orgel. Bij gelegenheid mag ik die zeker wel eens van U ontvangen. Vanzelfsprekend wil ik U ook gaarne van dienst zijn, als ik daartoe in de gelegenheid zou zijn. Met beleefde groeten, ook aan Uw huisgenooten, verblijf ik Uw dw. F. Kooken.¹⁸⁵²

¹⁸⁵¹ Archief J. Boogaarts.

¹⁸⁵² Ibid.

1944, april, brief H. Smits

Zeer Geachte Heer. De dispositie Reek was ik niet vergeten; had ze bereids opgediept; ze volgt hierna. Maker van het orgel te Boxtel was mijn grootvader: uit eene notitie op de inbouwteekeningen blijkt, dat de maker van de kast, Willen v. d. Eerden te Boxtel, in Nov. 1840 met de werkteekeningen klaar was: mijn vader was toen nog maar goed 6 j; ergo!

Idem

Ik meen me eene Uwerzijdsche opmerking te herinneren i. z. eene 'afsluiting' te Boxtel; Volgens de teekening zijn er 4, waarvan 2 in 2voud (hd man. en Pedaal, wegens C en Ciskant) samen dus 6. Vrij zeker zijn ze ook nog aanwezig omdat ze ook in de houtlijst van de W. kanalen zijn opgenomen. Dat was geen principie van de Gebrs. Smits, want Reek had er maar 1 en deze was er noodig om het Borstwerk vrij te krijgen op het Hd. man-klavier. Zouden dus gedecreteerd kunnen zijn door een obstinaat deskundige, mogelijk dan de organist van St.-Jan, omdat op de teekening van wat men thans speeltafel noemt staat vermeld: "nauwkeurig zooals in de groote kerk te 's Bosch" (dus diepteligging van Pedaal, afstand Pedaal tot onderk[an]t klavier, hoogte en afstand van de bank enz). Maar nu vind ik voor die afsluitingen geen trekkers, hoogstens éénen als die tenminste niet dient voor de traditioneele (doch geheel overbodige) Ventiel; indien er eene afsluiting aan vastzit, dan blijven er toch nog 3 zonder regeerwerk, mij 'n puzzle.

1954, 29-11, bestek

Volgens hetwelk gerestaureerd en voltooid zal worden het orgel in de R. Kath. Par. Kerk van St.-Petrus Stoel te Antiochië Te Boxtel.

Hoofdstuk I, Omschrijving.

Dit orgel vervaardigd in de jaren 1840-42 door de orgelbouwers Smits uit Reek bij Grave is een zeer belangrijk instrument in ongeschonden staat, zoowel wat dispositie als de intonatie betreft. Uit hoofde daarvan is het als werk van de allereerste rang uit muzikaal en historisch oogpunt op de lijst der monumenten geplaatst.

De dispositie van het instrument is merkwaardig [sic]. Kent men de dispositiën van de nog bestaande 4 groote werken van Smits t. w. Amsterdam, St.-Willibrordus binnen de Veste "De Duif", Schijndel St.-Servatius en 's Hertogenbosch St.-Petrus-Banden, dan treft men daarin een grondplan, doch ook afwijkingen, welke echter meer dan de gewone aandacht vragen. Opmerkelijk bij dit orgel is, dat het bovenwerk een aanvullende functie bezit ten opzichte van het hoofdwerk en dit ook in het front demonstreert, hetwelk bij de andere drie orgels niet het geval behoeft te zijn. Het front is het gezicht van het orgel en wij zien hier duidelijk het positief, de opstelling van het hoofdwerk geflankeerd door de beide pedaalpartijen. St.-Willibrordus A 'dam geeft zuiver positief, hoofdwerk met daarboven het reciet of bovenwerk, de beide laatste geflankeerd door de pedaaltorens. Eigenaardig is in de opbouw van het Praestantenkoor van het hoofdwerk dat de Quint 2½' ontbreekt en wel een Cymbel met een Carillon-timbre aanwezig is. Dit laatste geeft aan het hoofdwerk en bijzondere glans. Het bovenwerk bezit het uitgesproken wijdtkoor-karakter met een cornetachtig timbre (zeer schoon) en heft daardoor het gebrek van een uitgebouwd wijdtkoor op het hoofdwerk op. Hierbij zij echter vastgesteld, dat een Sexquialter niet altijd een praestant-timbre bezit en dit wijst dan in de richting van de oud-Fransche en ZuidNederlandsche orgelbouw. Het positief of onderwerk is een zelfstandig klavier gebouwd op 8'. Waar het hoofdwerk is gebouwd op 8' zou men verwachten, dat het positief op 4' was ingesteld. Het vertoont hetzelfde beeld als Schijndel, doch verschilt met Amsterdam en Den Bosch, waar wij toch resp. een Cornet 3 st. en Mixtuur 2 st. aantreffen. Fout op dit klavier is, dat er geen enkele vulstem aanwezig is. Er zit iets scheef in deze opstelling en moeilijk verdedigbaar. Typisch is de sporadis voorkomende mooie Musette 8' discant, welke de Kromhoorn 8' vervangt. Te betreuren is, dat het orgel tot nu toe het pedaal heeft gemist, hetwelk geheel in de geest en sterkte en volgens de mensuren van Smits dient bijgebouwd te worden. "

Hierna volgt de volledige dispositie met de toevoeging:

"Koppels: Drukklavierkoppel I op II, Trekklavierkoppel III op II, Pedaalkoppel I op Pedaal, idem II op pedaal. Ventiel. Wat toch kan de reden van Smits geweest zijn geen vulstem op het positief te plaatsen ? Kan het geweest zijn een lichter klavier als tegenhanger van het hoofdwerk ? In ieder geval mist dit klavier het zout van de orgeltoon, zooals Töpfer de vulstemmen noemt. Het is onverklaarbaar gezien de verdere kogische opbouw der manualen en het pedaal. Het is en blijft een tekort, dat er geen enkele enkelvoudige aliquotstem op de klavieren voorkomt. En dit zijn wij ook niet gewoon op de oude Nederlandsche orgels, zie van Heurn.

Hoofdstuk II. Restauratie.

Sub 1. Schoonmaken.

Al het pijpwerk uit het orgel te nemen, waarna hetzelfde geheel stofschoon wordt gemaakt en dof afgenomen. De windladen-stokken, roosters en stempels te oliën. Al het pijpwerk in- en uitwendig schoon te maken, op de vorm te ronden en te herstellen voor zoover het hierna niet nader is omschreven. Daarna worden de pijpen opnieuw loodrecht op de laden geposteerd, geintoneerd en gestemd op de bestaande toonhoogte van 430 trillingen per seconde.

Sub 2. Windverlies.

Het hoofdkanaal vertoont windverlies en is met papier op die plaats gedicht. . Dit gedeelte met balgleder te belederen.

Sub 3. Herstellen pulpeten.

Verscheidene pulpeten in de windladen zijn versleten. Deze te vernieuwen, welke pulpeten vervaardigd zijn van fijn lamsleder.

Sub 4. Herstel manuaalkoppels.

De manuaalkoppels zijn wegens storingen buiten gebruik gesteld. Derhalve worden de klavieren gedémonteerd, waarna de koppelingen worden gereviseerd en eventueel met kernlaken of hertenleder bevoerd, geheel opnieuw gesteld, waarna het geheel precies wordt gemonteerd en zuiver afgesteld en gereguleerd. De polsters der klavieren worden voorzien van kernvilt en op de balansen van kernlakentjes.

Sub 5. Pedaalkoppelingen.

Het draadwerk der abstractuur wordt vernieuwd met vertind-koperen steldraden en nieuwe lederen moeren. De ijzeren welarmen van het welbord worden bevoerd, zoodat alle rammeling verdwenen is. Het geheel secuur af te stellen

Sub 6. Stelposten.

Art. 1. Het lakken of meniën van ijzeren wellen, Tuimelaars en balansen in het regeerwerk.

Art. 2. Voor nieuwe eikenhouten oplegstukken der toetsen van het pedaalklavier, waarbij tevens het snijpunt der toetsen 5 cM. naar de orgelkast wordt geplaatst voor een betere bespeling van dit klavier. Tevens worden de toetsen van nieuwe koperen of fosforbronzen veeren voorzien en het raam bevoerd met dik kernvilt.

Art. 3. Het front vertoont hier en daar verzakkingen waarbij ook gerekend worden de beide pedaal-torens en velden. Daar de omvang dezer werkzaamheden niet precies te bepalen is, wordt deze post nog verhoogd voor verder opknappen en afwasschen.

Art. 4. Van de volgende registers zijn de pijpvoeten verzakt en het pijpwerk bij de kerns beschadigd.

Positief:

Praestant 8' 6 pijpen C-F groot octaaf.

Holpijp 8' 12 pijpen C-B groot octaaf. Hoofdwerk: Holpijp 8' 12 pijpen C'B groot octaaf. Bovenwerk: Roerfluit 8' 18 pijpen, C-f groot en klein octaaf.

Echo-Holpijp 8', 12 pijpen, C-B groot octaaf, veel voorspraak. Viola di Gamba 8', 18 pijpen, C-f, vele slechte sprekers.

Openfluit 4', enkele pijpen in het groot octaaf verzakt. Deze pijpen worden op de vorm extra gerond, de voeten afgezaagd, gevormd en opnieuw gesoldeerd. Mocht de beschadiging van dien aard zijn, dat vernieuwing noodzakelijk is, dan worden nieuwe voeten aangezet van zwaar metaal met een alliage van 50%. Waar ook vele pijpen bij de opsmeden en kerns verzakt zijn, zullen deze op de zwakke zijanten van metalen of koperen wangen worden voorzien om later verzakken te voorkomen.

Art. 5. Eenige bijspraak is geconstateerd bij Octaaf 2' positief, Viola di Gamba 8' Bovenwerk. De pijpstokken zullen op dit gedeelte gevakt worden, waarvoor een stelpost wordt uitgetrokken van ten hoogste f. 100. —.

Art. 6. In het regelwerk is hier en daar houtworm geconstateerd. Deze houtdelen in te spuiten met Xylamon.

Sub 7. Windmachine

Een Meidinger windmachine ODK 120/6 voor 50 registers met plaatijzeren turbine en wan, 1430 omw-/min. Met direct gekoppelde elektrische motor met kortsluitanker 220/380, 50 per. 1. 2. P. S. , statische druk 120 mm. Waterkolom bij 22 M3./min. Plus geluiddemper.

Een beweegbaarkanaal van 2 eikenhouten raampjes en lederen zak van balgleder.

Hoofdstuk III. Voltooing van het orgel.

Het vervaardigen van 2 pedaalladen voor resp. C- en Ciskant van het pedaal voor gesamenlijk 27 tonen van CC tot en met d en voor iedere toon een dubbele cancel, zoodat de C- lade 28 en de Cis-lade 26 cancellen bezit. De sleepladen te maken van fijn droog eikenhout en ruim in oppervlakte aan te leggen. De windkasten van ruim voldoende diepte en hoogte, de pulpetenplank geschroefd en de pulpeten van lamsleder. De ventielen belederd met ventielleder en voorzien van geleide-stiften van vertind koper. De ventielveren van fosforbrons, de bevoerde oogjes en schakels van koperdraad, de sponsels belederd. De pijpstokken geschroefd en de sleepen gepotlood en zuiver schuivend, terwijl de bovenzijde van het raam tusschen de dammen, waar de sleepen schuiven met leder is bevoerd. Alle pijpgaten voor de metalen pijpen worden gebrand. De voorlagen belederd en geklemd met ijzeren beugels. Het stellingwerk van zwaar vurenhout. De windkanalen van eikenhout of mahonie. Onder de beide windkasten in de pulpetenplank worden egaliseurs aangebracht, volgens model Cavaillé-Coll.

De mechaniek zal bestaan uit twee winkelhakenregels met ieder 27 koperen winkelhaken, draaiende in steenbeuken kapsels met bevoerde assen. Voorts vier welramen van eikenhout en idem wellen met bevoerde draaipunten en koperen armpjes en twee welborden met eiken wellen met koperen armpjes, draaiende in steenbeuken doken en met kerntaken gevoerd. De abstracten van fijn rechtdradig vurenhout voorzien voor iedere abstract van koperen haak aan het eene einde en aan het andere einde van schroefdraad, welke voorzien wordt van kernlederen stelmoeren en vilt, alsmede contramoeren. Het geheel zuiver op de trek afgesteld. Voor lange abstractuur, zullen deze loopende door eiken kammen met afsluitlat.

Het regeerwerk zal bestaan uit twee tuimelaarregels met ieder 8 ijzeren tuimelaars, welke in de kopeinde van de sleepen steken. De tuimelaars worden verbonden met de staande wellen bij de klavieren met treklatten van grenenhout. De verbindingen der draaipunten geschiedt door koperen voorstekers voorzien van schroefdraad en lederen moeren. .

Op de beide windladen wordt het volgende pijpwerk geposteerd aan stevige hangers en vanaf 4' in eikenhouten of occumé Roosters, t. w.

Een Bourdon 16', 27 pijpen geheel van eikenhout volgens de mensuur der Subbas 16' in "De Duif". De pijpen geheel in elkander geplougd en gelijmd. De spraakstukken met leder opgeschroefd en de pijpstoppen zuiver passend met leder omkleed en niet opgevuld met vilt. Een Praestant 8', hiervan staan 16-20 pijpen in het front. Deze pijpen te intoneren en te voorzien van stemlappen of krullen. Het vervolg wordt in de juiste mensuur van metaal 45% op de lade geplaatst. De frontpijpen met looden conducten met de pijpstokken te verbinden, stevig in de vervoeringen gelijmd eventueel met vlas.

Een Gedekt 8', in dezelfde mensuur als de Bourdon 16', het groot octaaf van eikenhout

en vanaf klein c metaal van 45%.

Een Prestant 4', 27 pijpen van metaal 45%, uitvoering en corresponderen in mensuur, opsnode en labiumbreedte als de Prestant 8' geheel volgens Smits.

Een Kwint 2 2/3', 27 pijpen van metaal 45%, uitvoering als Prestant 4'

Een Pastorel 2', 27 pijpen van metaal 45%, uitvoering als 4', doch in de fluitmensuur volgens prestantverloop.

Een Trompet 16', 27 pijpen in volle lengte, de corpussen van electrolitisch zink, als in "De Duif", met looden koppen en koperen lepels en tongen, waarbij de lepels zijn bekleed met lood.

Een Trompet 8', 27 pijpen in wijdere taille dan de manuaaltrompet met 18 corpora van electrolitisch zink en 9 van metaal, met looden koppen en koperen tongen en lepels.

Het geheel volgens de mensuren van Smits in diameter, labiumbreedte en opsnode en geintoneerd in dezelfde sterkte als bijpassens aan het bestaande.

Sub 1. De fluit travers 8' discant van het positief zal veranderd worden in een Kwint 2 2/3' volgens de mensuur van de Quint 2 2/3' op het hoofdwerk in "De Duif" te Amsterdam. De pijpstok, sleep en sponcel in het groot en klein octaaf worden voor deze verandering geboord. Het groot octaaf nieuw van metaal 45% en roergedekt, alsmede het hoogste octaaf in aansluiting op het bestaande pijpwerk.

Hoofdstuk IV. Repondeering.

Sub. 1. REPONDEERING.

De kosten zullen bedragen van de posten sub 1-5 in hoofdstuk II f

2. 516. 25.

Sub 6, stelposten, art. 1. f.

98,25.

" 2. "

163,50.

" 3. "

275. -.

" 4. "

620. -.

" 5. "

100. -.

" 6. "

75. -.

"

66. 60.

1. 398. 35.

Logies-kosten 3 x 8 x f. 25. -.

600,-.

Deze kosten worden bij oplevering verrekend, het Kerkbestuur zorgt voor logies.

Meidinger windmachine ODK 120/6

845. -.

Een beweegbaar kanaal

50,-.

Een nieuw reguleerventiel

150. -.

Een nieuw toevoerkanaal

100. -.

In overweging wordt genomen, waar het orgel 4 groote spaanbalgen bezit,

Waarvan één Momenteel in dienst is, om de andere drie balgen in te richten

als compressieuren. Daarvoor worden deze voorzien van veeren. De kosten te

stellen op 3 x f. 75. -.

225. -.

Een stelpost voor het opknappen en afwasschen van de frontpijpen

500. -.

6. 384,60.

+ 6% loonsverhooging 1 Oct. 1954

383. 08.

6. 767,68.

Sub 2.

Voltooing orgel met het pedaal, volgens hoofdstuk III

10. 348,93

Quint 2 2/3 Positief

250. -.

+ 5% loonsverhooging 1 Oct. '54

529,95.

Saldo f.

17. 896,56.

Hoofdstuk V. Additioneel.

Het orgel of de werkzaamheden daaraan zullen opgeleverd worden 31 Augustus 1955, behoudens onvoorziene omstandigheden. Onvoorziene omstandigheden zijn o. m. : vertraagde levering door onderdeelen-leveranciers, weigering van vergunningen, buitengewone oproeping van personeel in militaire dienst, staking van personeel, inmenging der overheid in de productie en eventueele andere gevallen van overmacht.

Indien door bijzondere onvoorziene omstandigheden, deze totaalprijs van f. 17. 896. 56 zou moeten worden overschreden en dit geldt voor de stelposten onder sub 6 der repondeering hoofdstuk IV, dan dient te orgelbouwer hiervan vooraf overleg met het Kerkbestuur en de Adviseur over de aard en de omvang dezer werkzaamheden te plegen.

In de aanneemsom zijn niet begrepen het opknappen en bijwerken der orgelkast, alsmede het veranderen der beide doorgangen in verband met de pedaalmechaniek en regeerwerk.

Aldus geheel volgens de leverings-bepalingen van de Ned. Bond van R.K. Kerkorgelbouwers, waarvan een exemplaar hierbij is aangehecht. A'dam, 29 November 1954.

2000, 10-5, brief gemeente Boxtel.

Geacht Bestuur, Op 2 maart 1999 verzocht u ons schriftelijk om voor een grondige restauratie van het Smits-orgel in de St.-Petruskerk een subsidieverzoek bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) in te dienen. Zoals wij daarna in de ontvangstbevestiging van 05-03-1999 berichtten, kan restauratie van het orgel slechts voor subsidie in aanmerking komen indien het restauratieplan wordt opgenomen in het Provinciaal UitvoeringsProgramma (PRUP) van de provincie Noord-Brabant. Na contact met de heer Van Straten, orgeldeskundige van de RDMZ, bleek dat bij restauratie van zeer specifieke objecten, zoals het Smits-orgel er een is, het raadzaam is om in een zo vroeg mogelijk stadium contact te leggen met de rijksdienst. Ook bleek dat het raadzaam is om, nog voor dat een formele subsidieaanvraag wordt ingediend, de subsidiabele kosten door de dienst te laten bepalen. Op 16-06-1999 verzochten wij de rijksdienst om vooruitlopend op een subsidieaanvraag de subsidiabele kosten van de restauratie van het orgel vast te stellen. Op 24-06-1999 zonden wij de concept-prioriteitstelling voor het PRUP 2000-2005 aan de provincie Noord-Brabant en op 24-09-1999 berichtten wij de provincie dat de concept-prioriteit stelling voor het nieuwe uitvoeringsprogramma als definitief kon worden beschouwd. In deze prioriteitstelling hebben wij de restauratie van het orgel opgenomen. Op 26 januari 2000 ontvingen wij het concept Provinciaal Restauratie Uitvoerings Programma waarin is vastgelegd welke restauratieprojecten in de periode 2000-2005 voor restauratie in aanmerking komen. Het definitieve programma zou naar aanleiding van adviezen van onder meer de statencommissie voor Cultuur, Onderwijs en Stedelijke Vernieuwing in maart 2000 worden vastgesteld. Dit definitieve programma ontvingen wij nog niet, doch het is niet te verwachten dat het ingrijpend afwijkt van het concept. In het concept-programma is subsidiëring van het orgel, om reden van een te lage urgentie in relatie tot wel opgenomen projecten en beschikbaar budget, NIET opgenomen. In antwoord op onze aanvraag betreffende de vaststelling van de subsidiabele kosten berichtte de rijksdienst ons op 20-04-2000 dat de subsidiabele kosten zijn vastgesteld op de kosten van de totale begroting, zijnde f672.676,00. Het orgel is opgenomen in het registerblad van het rijksmonumentenregister van de kerk. Het subsidiepercentage zou derhalve uitkomen op $40\% + 30\% = 70\%$ van de subsidiabele kosten.

2006 Publicatie J. Boogaarts

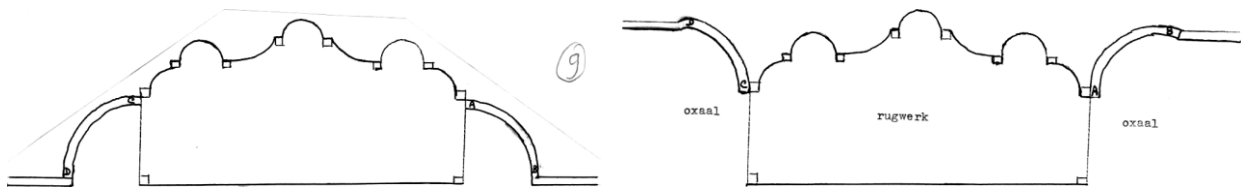
Voordat er met de inbouw kon worden begonnen moesten er echter in Boxtel nog twee grote problemen worden opgelost. Het eerste probleem betrof het herstel van de vier spaanbalgen. Nadat het gehele orgel aan de binnenzijde was gereinigd en het houtwerk was behandeld tegen houtworm kon een begin gemaakt worden met het herstel van de vier spaanbalgen. Zij lagen tegen de torenmuur, achter in het orgel ingebouwd en niet voldoende bereikbaar om een volledig herstel uit te voeren. Er werd besloten om een van de hoofdliggers door te zagen en uit te nemen, waardoor de onderste spaanbalg iets naar voren kon worden gehaald en daardoor konden de andere drie balgen naar beneden zakken. Het herstel van de balgen in deze kleine ruimte is een waar kunststuk van de orgelmakers te noemen.

Het tweede probleem was van een geheel andere orde. Het front van de hoofdwerkkas was verzakt. Na de demontage van het binnenwerk was eerst duidelijk te zien dat het probleem veel groter was dan men aanvankelijk dacht. Sommige frontpijpen van de boventussenvelden waren zo vervormd, dat de kromming ongeveer overeenkwam met die van een antieke Engelse hoorn. De oorzaak was vooral het gevolg van het feit, dat Smits zijn orgel ontworpen had met ook voor het front een zelfdragende constructie. De plaatselijke timmerman W. Van de Eerden en de schrijnwerker J.F. van Hool uit Antwerpen hadden te weinig rekening gehouden met het grote gewicht van de frontpijpen. Het prachtige ajourwerk van de mezzanine was eenvoudig veel te zwak om de frontpijpen van het hoofdwerk te dragen. Daardoor was de bovenzijde van de onderkas en de onderzijde van de hoofdwerkkas op voethoogte naar binnen gedrukt. Dit moet ook de reden geweest zijn dat Smits (II) tot tweemaal toe aan de klaviatuur gewerkt heeft. Immers de klaviatuur bevindt zich aan de frontzijde van de onderkas en bij enige verandering van de stand van de onderkaspanelen is de gehele mechaniek ontregeld. De nieuwe klavieren van 1893 waren duidelijk aangepast aan de enigszins naar binnen neigende onderkas.

De bedoeling was om deze situatie te handhaven en het verzakken van het hoofdwerkfront te stabiliseren. Maar zoals gezegd, na de demontage bleek pas hoe ernstig de situatie was. De middentoren van het hoofdwerkfront was 6 cm ingezakt en de onderkas aan de bovenzijde van de speeltafel was bijna 5 cm naar binnen gedrukt. De frontzijde van de hoofdwerkkas was verkeerd geconstrueerd. Van de Eerden en Van Hool hebben het gewicht van de frontpijpen onderschat. Om de frontpijpen redelijk verantwoord terug te kunnen plaatsen zou niet volstaan kunnen worden met de nogal onelegante stabilisatieconstructie aan de binnenzijde van het front, zoals die aanvankelijk in het restauratieplan was opgenomen.

Een acceptabele oplossing zou geweest zijn om het front met enige trekstangen aan het gewelf op te hangen, maar het gewelf boven het orgel bleek te bestaan uit stucwerk tegen een gaasconstructie met gips. Jan Cijffers van het Bouwadviesburo- Buro Bouwbegeleiding, die inmiddels te hulp was geroepen, kwam uiteindelijk met een voortreffelijke oplossing. Hij stelde voor om aan de zware achterliggende torenmuur twee stalen consoles aan te brengen, die boven het orgel ongeveer twee meter naar voren zouden steken, waaraan de frontzijde van het orgel zou kunnen worden opgehangen. Na het monteren van de stalen consoles zijn daaraan draadstangen M 16 aangebracht, die onzichtbaar bevestigd zijn aan de binnenzijde van de hoofdwerkkas. Bij de bevestiging van de draadstangen aan de consoles zijn moeren gemonteerd, die de spanning op de draadstangen kunnen overbrengen. Door het aandraaien van de moeren is de kap van de middentoren ongeveer 35 mm naar boven gebracht en kon het paneel van de speeltafel weer bijna geheel vertikaal worden gedrukt. Door het ophangen van het front aan stalen consoles en draadstangen is verzakken niet meer mogelijk. Dit probleem is nu na meer dan anderhalve eeuw opgelost. Door de grote druk van het hoofdwerkfront op de mezzanine waren in de loop der jaren vele ornamentdelen afgebroken. Gelukkig was er in het orgel een emmer vol van bewaard.

Aan de rugwerkkas ontbrak een gedeelte van de koplijst en een van de engeltjes had zijn trompet verloren, ook van de hoofdwerkkas was een profiellijst verdwenen. Deze zijn nieuw vervaardigd en aangebracht. Alle elektrische leidingen met schakelaars, stopcontacten en bijbehorende apparatuur, die in de loop der jaren waren aangegroeid, zijn verwijderd. De toetstruïctuur bleek bij de inbouw niet meer te passen. Deze was immers in 1893 aangepast aan de veranderde situatie met de nieuwe klavieren, maar ook aan de toen reeds naar binnen gedrukte voorzijde van de onderkas. Ook de windladen waren reeds in de negentiende eeuw afgeschuind om een perfecte horizontale ligging te verkrijgen. Deze bleken nu enigszins voorover te hellen en moesten weer horizontaal gebracht worden. Door de mechaniek te verhangen en enkele abstracten bij te maken kon weer de nodige lengte worden verkregen. Ook de registermechaniek moest op veel plaatsen worden verlengd.

Buxtel, St.-Petruskerk. Plattegrond van de oorspronkelijke situatie. Buxtel, St.-Petruskerk. Plattegrond van de huidige situatie.

De elementen A-B en C-D zijn gedraaid en verwisseld.
(Pentekening J. BoogaartS).

Het orgel in Buxtel is buitengewoon uitbundig gemaakt, met een weelderigheid die we aantreffen in de schilderijen van Rubens. Helaas is iets van die speelse voorname verloren gegaan, doordat het oxaal is vergroot. De oorspronkelijk terugwijkende balustrade is naar voren geplaatst en staat het rugwerk nu tamelijk benauwd ingeklemd en wordt de uitspraak van de pijpen van de zijvelden zelfs enigszins belemmerd. Het is ongetwijfeld het gevolg van het feit, dat vanaf de jaren zeventig in de negentiende eeuw grotere koren in de liturgie een belangrijkere rol gingen vervullen.

De kas is vervaardigd van eerste klas wagenschot en gelakt met een ietwat roodbruine lak. De gehele kas is rijk uitgewerkt, het snijwerk getuigt van grote kundigheid. Het ajourwerk van de mezzanine is zeer bijzonder en van buitengewoon hoge artistiekeit. De kappanelen hebben prachtige spiegels en zijn omgeven met geprofileerde lijsten. De zware kappen van het hoofdwerk zijn bekroond met drie allegorische personen, die de drie deugden: geloof, hoop en liefde voorstellen. Op de tussentorens zijn allerlei verschillende muziekinstrumenten geplaatst. De rugwerktorens zijn bekroond met een beeld van Sint Caecilia, geflankeerd door musicerende engeltjes.¹⁸⁵³ Ofschoon de belangrijkste bijzonderheden van dit instrument reeds in de Orgelencyclopedie gepubliceerd zijn¹⁸⁵⁴ volgt hierna, vanwege de importantie van dit instrument van F.C. Smits (I) een aanvullende beschrijving.

Het stijl- en regelwerk van de kas, behalve de frontzijde, is van grenenhout, en het dak is uitgevoerd in een gedeelte grenen- en een gedeelte eikenhout. De zwelkast van het bovenwerk is gemaakt van grenen- en vurenhout, met eikenhouten jaloezielijsten en jaloezieën. Dit model zwelkast is uniek in de historie van de orgelmakerij. Aan de voorzijde bevinden zich zes en aan de beide zijanten twee jaloeziepanelen. Elk paneel heeft 13 horizontale opklapbare jaloezieën, die met een touw aan elkaar verbonden zijn. De touwen zijn bevestigd aan draaibare horizontale wellen. Deze wellen kunnen, middels een mechanische overbrenging, met het pedaal naast het pedaalklavier bediend kunnen worden.

De klaviatuur bevindt zich in het midden aan de voorzijde van de hoofdwerkkas. De manualen (1893) hebben een omvang van C - f". Het bovenmanuaal is voor het Echowerk, het middenmanuaal is voor het Manuaal of Hoofdwerk en het ondermanuaal bedient het Rugwerk. De manualen hebben opvallend lange zowel witte ondertoetsen als ook zwarte boventoetsen. De ondertoetsen zijn belegd met been, de boventoetsen zijn van ebbenhout. De bakstukken zijn belegd met palisander. Het pedaalklavier heeft een omvang van C - d', c-klein van het pedaal ligt onder c' van het manuaal. Het pedaal is vlak met een wijde mensuur. De ondertoetsen zijn aan de achterzijde afgerond en hebben tussen de boventoetsen het bekende Smits-gootje. Er zijn twee voetsteuntjes aangebracht tussen de toetsen B - c en e - f. Deze zijn wel oud, maar niet origineel. De orgelbank is wel origineel. Het knieschot zit tamelijk ver naar voren. Dit is waarschijnlijk in 1893 naar voren gebracht om het pedaal aan de langere manuaaltoetsen te kunnen aanhangen. Rechts van het pedaalklavier bevindt zich een voetrede voor de bediening van de jaloezieën van de zwelkast van het Echowerk.

De registertrekkers (2 x 24) zijn aan beide zijden van de lessenaar en de manualen geplaatst. De vierkante registertrekkers hebben ronde knoppen van zwart ebbenhout met aan de kopse zijde ingelegde ivoren plaatjes met de registeropschriften in schrijffletters. De windvoorziening, vier spaanbalgen met een trapinstallatie, is origineel. De balgenstoel is vervaardigd van grenenhout. De bladen van de spaanbalgen zijn van grenen en de spanen van eiken. De sleutels zijn gemaakt van zeer

¹⁸⁵³ Zie ook, Reinier Wakelkamp, 'Het aanzien van de orgelklank'. Artikel in *De orgelbouwers Smits*. Uitgave door de Stichting Het Brabants Orgel, onder redactie van Angeline Augustus en Johan Zoutendijk, z. j. [1995], p. 15.

¹⁸⁵⁴ Orgelencyclopedie, VI, p. 98.

fijngenerfd grenenhout. Het ventiel bevindt zich op het kanaal naar het Rugwerk. De Addicks-ventilator staat in een geluiddempende kist onder de zuidelijke pedaaltoeren. De terugslagkleppen in het eikenhouten windkanaal voor het al of niet gebruik van de trapinstallatie zijn met een touw aan elkaar gekoppeld. De winddruk bedraagt 76 mm. waterkolom.

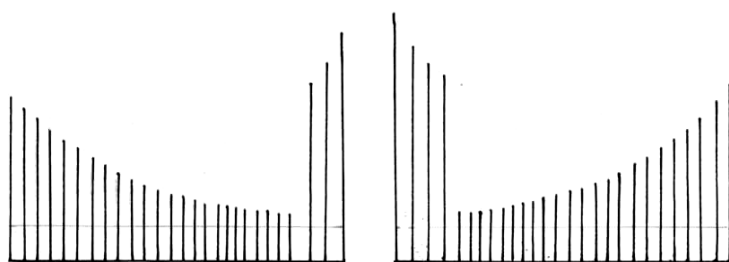
De registermechaniek is samengesteld uit vierkante registertrekkers, die verbonden zijn met smeedijzeren perpendiculaires. Deze draaien op eikenhouten plankstukken met ijzeren plaatjes. De walsarmen zijn eveneens van smeedijzer. De registermechaniek voor het Echowerk loopt via ijzeren wippen.

De toetstracuur is niet ingevoerd. De abstracten zijn van fijn grenenhout en aan de uiteinden voorzien van messing draad. De stelmoertjes zijn van leer. De tracuur van het Manuaal of Hoofdwerk en van het Echowerk gaat direct achter het front naar boven. Het wellenbord van het Manuaal zit achter het front en het wellenbord van het Echowerk bevindt zich onder de lade. De wellenborden zijn van eiken evenals de achthoekige wellen. De nokken zijn van smeedijzer. De welarmpjes zijn gemaakt van palmhout. De positiefmechaniek heeft achtkantige stekers. De tuimelbalken zijn van eikenhout en de tuimelaars of winkelhaken zijn van buxushout.

De windladen voor het Positief, het Manuaal en het Echowerk, uitgevoerd in eikenhout zijn origineel uit 1841. Alle onderdelen, - roosters, stempels, houten blokmoeren, stokken, slepen, etc. , - zijn in de bekende Smitsfactuur. De kleppenkasten hebben opliggende voorslagen met ijzeren beugels en schroeven. De voorslagen zijn beleerd, evenals de binnenzijden van de ventielkasten. De zeskantige kleppen zijn dubbel beleerd en worden door drie stiften op hun plaats gehouden. De ventielveren hebben een dubbele krul. De veerlijst is van eikenhout. De leren pulpeten zitten om een stukje wilgenhout. De gehele constructie is origineel. De windladen voor het Pedaal dateren van 1955. Deze laden zijn vervaardigd van eikenhout met eikenhouten slepen en mahonie stokken. De roosters zijn van eikenhout en de stempels van mahoniehout. De pedaalladen hebben een integreerde stootbalg.

Het gehele pijpwerk van het Positief, het Manuaal en het Echowerk is origineel van F.C. Smits (I) uit 1842. Het is vervaardigd in de bekende Smitsfactuur. De toonhoogte 418 = Hz bij 18°. De stemming is gelijkzwevend. De metalen labiaalstemmen hebben geritste bovenlabia met de rechteopgaande kaakjes en bolle onderlabia. Smits werkte met rode soldeerverf. Er zijn weinig kernsteken en de voetopeningen zijn, behalve door inmiddels weer herstelde verzakkingen, niet veranderd. Ook de opsneden zijn origineel. De houten labiaalpijpen zijn gemaakt van wagenschot. De tongwerken hebben de zo typische parabolisch gedraaide koppen. De tooninscripties staan op de onderlabia. Het pijpwerk van het Pedaal, uitgezonderd de frontpijpen, is van Adama.

Het pijpwerk van het Manuaal of Hoofdwerk staat diatonisch opgesteld op twee laden. De C-lade ligt van uit de kerk gezien rechts en de Cis-lade bevindt zich aan de zuidzijde. De cancelvolgorde is: G - f", F, Dis, Cis en C, D, E, e" - Gis.

Boxtel, St.-Petruskerk. Opstelling van het pijpwerk van het Manuaal, (Tekening J. Boogaarts).

De registervolgorde van het pijpwerk op de lade is:

Prestant	8	voet	
Boerdon	16	voet	bas en discant
Holpijp	8	voet	
Prestant	4	voet	bas en discant
Cimbal	II	sterk	
Fluit	4	voet	
Octaaf	2	voet	
Mixtuur	III	sterk	
Bombarde	16	voet	bas en discant
Trompet	8	voet	bas en discant.

Prestant 8 voet. Het pijpwerk van de Prestant 8 voet heeft een hoog tingehalte. 29 pijpen van dit register zijn afgevoerd en staan in het front. De overige pijpen, f - f" staan op de lade. De opstelling van de Prestantpijpen in het front is: zeven pijpen,

C t/m Fis in de middentoren; 2x7 pijpen, G t/m gis in de zijtoren; en vervolgens nog twee maal 4 pijpen, a t/m e', de grootste in de onderste tussenvelden. De overige pijpen van de onderste tussenvelden en alle pijpen van de bovenste tussenvelden zijn stom. 2x9 en 2 x 13 = in totaal 44 stomme pijpen.

De Prestantpijpen in het front hebben grote overlengte. C groot zelfs bijna een halve meter. Aan de achterzijde zijn deze pijpen voorzien van grote eivormige uitsnijdingen, met stemlappen. Het pijpwerk op de lade heeft tot boven aan toe stemrollen. De originele inscripties van Smits, p 8 m, bevinden zich op de voet. Het pijpwerk op de lade staat samen met de discant van de Boerdon 16 voet in een rooster.

Boerdon 16 voet. Gedekt pijpwerk. De 24 grootste, C t/m b, zijn van hout en de dertig discant pijpen, c' t/m f'', zijn van compositie met een hoog loodgehalte, maar het metaal van de voeten heeft een hoger tinpercentage. De houten pijpen zijn van eiken. De voorslagen hebben drie notenhouten moertjes. De stoppen zijn met vilt en leer omrand.

Holpijp 8 voet. Gedekt pijpwerk. Alle pijpen zijn van metaal, compositie. Zij zijn voorzien van lange smalle baarden, die tevens dienen als kaaksteunen.

Prestant 4 voet. Pijpen met een hoog tingehalte. Inscriptie van Smits op de pijpvoet: O 4 m (Octaaf 4 voet van het Manuaal).

Cimbal II sterk. Discantregister vanaf c'. De samenstelling is 1 3/5-1 voet. De pijpen hebben een hoog tingehalte. De originele Smitsinscripties staan op de pijpvoet. Op de c'-pijp van het eerste koor: Carrillon C 1, en van het tweede koor: Carillon C 2.

Fluit 4 voet. Geheel vervaardigd van compositie. De pijpen C - f' zijn gedekt en hebben baarden, fis'' - f'' zijn cilindrisch open. Op de onderlabia staat: fl / m (fluit Manuaal).

Octaaf 2 voet. Gemaakt van orgelmetaal met een zeer hoog tingehalte. Op C-groot staat de inscriptie: Manuaal/Oct 2 voet/C. ¹⁸⁵⁵ Vanaf Cis zijn de inscripties: O/2/m met daarbij de toonhoogte.

Mixtuur III sterk. Vervaardigd van orgelmetaal met een zeer hoog tingehalte.

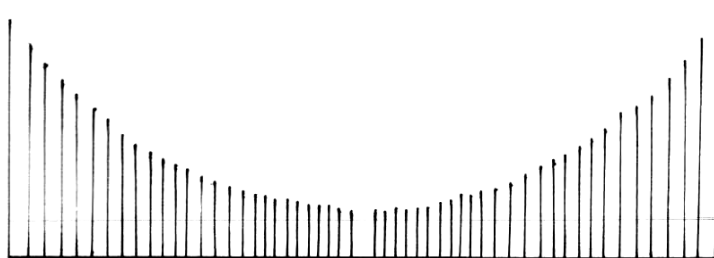
De samenstelling is:

C				1 - 3/5 - 1/2
c			1 1/2 -	1 - 3/5
c'		2 -	1 1/2 -	1
c''	4 -	2 3/5 -	2	

Bombarde 16 voet. Vervaardigd van tin. C - c' hebben een losse op de stevels liggende kop en een los daaropstaande bekertje. Bij de pijpen cis' - f'' zitten de koppen, met daaraan de vastgesoldeerde bekertjes, in de stevels. De messing scheepjes zijn geslagen met een ronde boeg en zijn naar de kop enigszins taps toelopend. De tongen zijn origineel en zitten vast met spietjes van beukenhout. C-groot heeft een gekropte beker. De originele Smits-inscripties staan op de stevel: de toonhoogte met daarbij "bom".

Trompet 8 voet. De factuur is gelijk aan de factuur van de Bombarde 16 voet. De zeven grootste bekertjes zijn gemaakt uit twee delen. Er zijn ook nog bijna onzichtbare naden. Deze zijn het gevolg van het aan elkaar solderen van twee platen voordat de bekertjes daaruit zijn gevormd. Opvallend is de fraaie bevestiging van de bekertjes van beide tongwerken op drie niveau's met eiken roosters.

Het pijpwerk van het Rugwerk staat diatonisch opgesteld op een lade met de kleinste pijpen in het midden. De C-kant noord en de Cis-kant zuid.

Boxtel, St.-Petruskerk. Opstelling van het pijpwerk van het Rugwerk. (Tekening J. Boogaarts).

Een gedeelte van de Prestantregisters staat in het front. De indeling van het frontpijpwerk, vanuit de kerk gezien van links naar rechts is: in het zijveld drie pijpen van de Prestant 4 voet en in de zijtoren staan 5 pijpen van de Prestant 8 voet. Het tussenveld onder heeft vier pijpen van de Prestant 8 voet met daarbij zeven niet sprekende pijpen. In de middentoren staan zeven Prestant 8 voetspijpen. Rechts daarnaast in het onderste tussenveld acht stomme pijpen met daarnaast drie sprekende van de Prestant 8 voet. In de rechter zijtoren staan vijf pijpen van de Prestant 8 voet en in het rechter zijveld nog drie pijpen van de Prestant 4 voet. De 2 x 11 pijpen van de boven tussenvelden zijn stom. De meeste frontpijpen hebben een

¹⁸⁵⁵ Dit is niet door F. C. Smits (I) geschreven. Het zal door een van de knechten van Smits gedaan zijn.

grote over lengte en zijn aan de achterzijde voorzien van eivormige insnijdingen. De frontpijpen hebben opgeworpen ronde boven- en onderlabia.

De registervolgorde van het pijpwerk van het Rugwerk op de lade is:

Prestant	8	voet	
Holpijp	8	voet	
Prestant	4	voet	
Flûte Travers	8	voet	discant
Roerfluit	4	voet	bas en discant
Octaaf	2	voet	
Flagelet	1	voet	
Trompet	8	voet	bas en discant
Klaron	4	voet	bas
Musette	8	voet	discant.

Prestant 8 voet. De zes grootste pijpen dateren van 1955. Zij zijn vervaardigd van compositie in de factuur van een Roerfluit, gedekt, met baarden en opvallend lange roeren. Zij zijn afgevoerd en staan, 2x3, aan weerszijde van de lade. Deze zes pijpen zijn waarschijnlijk een getrouwe kopie van de oorspronkelijke Smitspijpen. Het overige pijpwerk van dit register is origineel uit 1841 en vervaardigd van orgelmetaal met een zeer hoog tingehalte. De pijpen Fis - f staan in het front. Aan de achterzijde hebben zij twee stemrollen. Het overige pijpwerk staat op de lade en samen met de Holpijp in een rooster. Op g eengestreept staat de originele Smitsinscriptie: g /pres / 8v/positief.

Holpijp 8 voet. Geheel gemaakt van compositie. De pijpen zijn zeer wijd gemensureerd, gedekt en hebben lange smalle baarden, die tevens dienen ter versterking van de kaakjes. Bij de acht grootste pijpen zit aan de binnenzijde van het corpus op labiumhoogte een extra metalen strip, eveneens ter versteviging van de kaken. Bij de toonhoogteinscriptie staat: h p. Prestant 4 voet. Het pijpwerk heeft een hoog tingehalte. De zes grootste pijpen, C - F, staan in het front in de zijvelden. De overige pijpen, Fis - f'', staan op de lade. Opmerkelijk is, dat de originele toonhoogte-inscripties niet corresponderen met hun plaats op de lade. Zij zijn een halve toon verschoven: Gis staat op G, etc. . Er zijn twee f ''-pijpen. Het lijkt erop, dat Smits zich hier vergist. Bij de toonhoogte-inscriptie staat: P 4 po.

Flûte Travers 8 voet discant. Dit register was in 1955 gewijzigd in een Kwint 3 voet doorlopend met gebruikmaking van de oorspronkelijke 30 Flûte Travers-pijpen. Deze zijn nu weer teruggezet op hun oorspronkelijke plaats. Het is pijpwerk met een hoog tingehalte.

Roerfluit 4 voet. Bas en discant. Vervaardigd van compositie. C - h' hebben lange baarden en hoeden met wijde, lange roeren. De pijpen c'' - f''' zijn cilindrisch open zonder baarden. De originele tooninscripties staan op de onderlabia met daarbij: roerfl.

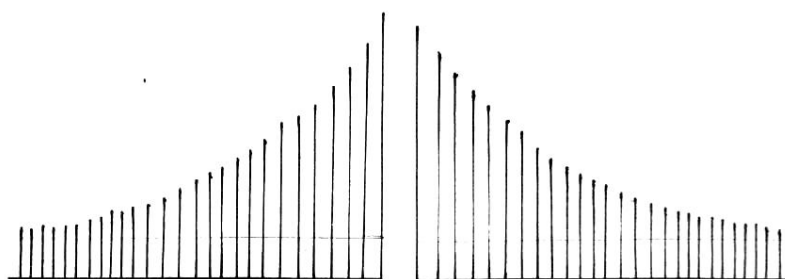
Octaaf 2 voet. Prestantmensuur, maar iets nauwer dan de Prestant 4 voet. Vervaardigd van compositie met een hoog tingehalte. C - f hebben stemkrullen. Op de C-grootpijp staat Oct/2v/Positief/C. De overige pijpen zijn naast de toonhoogte-inscriptie gemerkt met O 2 / p.

Flagelet 1 voet. Dit register heeft, zoals op vele Smits-orgels, de klankkroonfunctie en neemt als zodanig de plaats in van een Mixtuur. Vervaardigd van compositie met een hoog tingehalte. Het hoogste octaaf c''' - f''' is uitgevoerd als een 1½ voet. De pijpen C - f zijn voorzien van stemkrullen. Inscriptie op de onderlabia: fl. Op de C-grootpijp staat: Flagelet.

Trompet 8 voet. Bas en discant. Vervaardigd van tin. De bekens van het grootoctaaf zijn gemaakt uit twee delen. Bij de pijpen van C - H zijn de bekens los van de koppen en liggen de koppen op de stevels. Bij de overige pijpen zijn de bekens aan de koppen vastgesoldeerd en zitten de koppen in de bekens. Voorts is het gehele beeld gelijk aan dat van de Trompet 8 voet van het Manuaal, zij het dan dat de mensuur van dit register iets enger is.

Klaron 4 voet Bas. Eng gemensureerd. Verder dezelfde factuur als de Trompet 8 voet discant.

Musette 8 voet Discant. In alle details gelijk aan de hierboven beschreven tongwerken, maar de bekens zijn wijd-conisch. Alle tongwerken staan samen in een rooster. Bostel, St.-Petruskerk.

Opstelling van het pijpwerk van het Echowerk. (Tekening J. Boogaarts).

Het pijpwerk van het Echowerk of Bovenmanuaal bevindt zich in de torenhoog, achter het Hoofdwerk. Het is geheel omsloten door een zwelkast. Het pijpwerk is diatonisch opgesteld 'en mitre', piramidaal, op twee windladen: de C-lade zuid en de Cis-lade noord.

Het Echowerk heeft een inliggende tremulant op de kop van het windkanaal aan de zuidzijde.

De registervolgorde van het pijpwerk van het Echowerk op de lade is:

Vox Humana	8	voet
Echo Trompet	8	voet
Sesquialter	II	sterk
Veltfluit	2	voet
Openfluit	4	voet
Roerfluit	8	voet
Echo Holpijp	8	voet
Viola di Gamba	8	voet.

Vox Humana 8 voet. Dit tongwerk is gemaakt van tin in de factuur van een Dulciaanregaal. Alle pijpen zijn ongedekt. De bekers van b' - f'' hebben dubbele lengte. De koppen zijn aan de bekers vastgesoldeerd en zitten in de stevels. Het pijpwerk heeft paraboolkoppen en ronde lepels in dezelfde factuur als de overige tongwerken.

Bij de discantpijpen, c' - f'', gaan de ijzeren stemkrukken door de conus. De originele tooninscripties van Smits staan op de stevels en op de bekers.

Echo Trompet 8 voet. Vervaardigd van tin. De factuur is gelijk aan de factuur van de andere trompetten. De bekers van C - G zijn samengesteld uit twee delen. De bekers van fis'' - f'' zijn aan de onderzijde voorzien van een opgezette brug als geleider voor de stemkrukken. In het groot octaaf liggen de koppen op de stevels, vanaf c-klein zitten de koppen aan de bekers vast en bevinden zich de koppen en de onderzijde van de bekers in de stevels. De oorspronkelijke Smits-inscripties staan op de stevels. Op pijp c staat bovendien: C Trompet 8 vt /bovenmade / waal/boxtel.¹⁸⁵⁶

Sesquialter II sterk. Metalen pijpwerk van compositie met een hoog tingehalte en is gemaakt in fluit mensuur. De beide koren repeteren op c': C 1 1/3 - 4/5, c' 2 2/3-1 3/5 voet.

De originele toetsinscriptie van Smits staan op het onderlabium.

Veltfluit 2 voet. Het pijpwerk, vervaardigd van compositie, is cilindrisch open en vrij wijd gemensureerd. Onder de tooninscriptie staat op alle pijpen de letter f.

Openfluit 4 voet. Vervaardigd van compositie met een hoog tingehalte. De bas is vrij eng, gaat over in een prestantmensuur en de discant is wijd. C - F zijn voorzien van baarden. De opsneden zijn halfrond en de kernen liggen opvallend hoog. Op de zes kleinste na hebben alle pijpen een steminrichting. Roerfluit 8 voet. Geheel gemaakt van orgelmetaal. De pijpen zijn gedekt, zij hebben baarden en de hoeden zijn voorzien van lange en wijde roeren. Naast de originele Smitsinscripties op het onderlabium staat op de C-grootpijp ook nog: RFL 8 vt. Enige pijpen zijn in 1955 uitvoerig gerepareerd, onder andere is bij een aantal pijpen een gedeelte van de voet vernieuwd.

Echo Holpijp 8 voet. Geheel gemaakt van orgelmetaal. Het is gedekt, zeer eng pijpwerk. De pijpen C - ais'' zijn voorzien van kasbaarden met een zeer laag liggende basis, h'' - f''' hebben gewone baarden. Op de C-grootpijp staat een extra inscriptie: C / EH.

Viola di Gamba 8 voet. Zeer eng gemensureerd pijpwerk met een erg hoog tingehalte. Kleine voetopeningen. C - H zijn voorzien van kasbaarden, en vanaf c-klein hebben de pijpen gewone baarden. Alle pijpen hebben stemrollen. Het pijpwerk heeft duidelijk geleden van de grauwtinvorming (tinpest) en er zijn, waarschijnlijk in 1955, vele reparaties uitgevoerd. Dit register heeft een opvallende, snedige toonaanspraak, de zogenoemde coup d'archet.

Het pijpwerk van het pedaal is in 1955 geplaatst door de firma Adema-Schreurs uit Amsterdam. Alleen de frontpijpen in de twee zijvelden en in de pedaaltoeren zijn van Smits (I) uit 1842. Het zijn 20 pijpen, waarvan de uiterste zuidelijke stom is. Deze pijpen hebben vierkante uitsnijdingen met expressions en stemrollen. In 1955 is er duidelijk een poging gedaan de factuur en het mensuurbeeld van Smits te volgen. Het labiaalpijpwerk is uitgevoerd in eikenhout en in orgelmetaal. Bij de tongwerken is ook zink gebruikt.

De registervolgorde van het pijpwerk op de C- en Cislade is:

Bourdon	16	voet
Prestant	8	voet
Gedekt	8	voet
Prestant	4	voet
Kwint	3	voet
Pastorelle	2	voet
Trompet	16	voet
Trompet	8	voet

¹⁸⁵⁶ Zie noot bij Octaaf 2 van het Manuaal.

Bourdon 16 voet. Geheel gemaakt van eikenhout. De stoppen zijn beleerd. De voorslagen zijn opgeschroefd. Er zijn gedraaide ronde grepen en voeten. De houvasten zijn ijzeren krammen.

Prestant 8 voet. De frontpijpen, C - g zijn van Smits (I) uit 1842, vervaardigd in dezelfde factuur als de overige frontpijpen, hoog tingehalte, opgelegde labia, etc. . De binnenpijpen, gis - d', uit 1955, zijn vervaardigd uit orgelmetaal. De factuur is enigszins gelijkend op die van de Smits-prestanten. Alle Adema-pijpen hebben vijf kernsteken.

Gedekt 8 voet. Het groot octaaf, C - H, is gemaakt van eikenhout. De beleerde stoppen hebben gedraaide ronde grepen. De voorslagen zijn opgeschroefd. De voor- en achterzijde van het corpus zijn aan de bovenzijde geschroefd. De corpora hebben een metalen oogje als houvast. De voeten zijn rond. De kleinere pijpen, c - d', zijn van orgelmetaal met een hoog tingehalte. Zij hebben geritste bovenlabia met baarden. Alle pijpen hebben vijf kernsteken. . De tooninscripties staan in slagletters op de voet en op de hoed. De pijp c-klein heeft bovendien, links boven het soldeerkruis de inscriptie: GED 8 A. en aan de binnenzijde van de hoed: ADEMA.

Prestant 4 voet. Ook dit pijpwerk is gemaakt van orgelmetaal met minstens 75% tin. De pijpen in de bas, C - h, hebben baarden, c' - d' geen. De bovenlabia zijn geschuurd. Alle pijpen zijn voorzien van stemrollen. Op de voet staat de toonhoogte-aanduiding in slagletters. Op het corpus van C-groot staat bovendien: Prestant/4. Alle pijpen hebben vijf kernsteken.

Kwint 3 voet. Heeft dezelfde factuur als de Prestant 4 voet. De pijpen C - H zijn voorzien van baarden. Alle pijpen hebben stemkrullen en vijf kernsteken. De toonhoogte-aanduiding staat in slagletters op de voet, en op de corpora: KWINT/ 2½.

Pastorelle 2 voet. Wederom in dezelfde factuur als de Prestant 4 voet. Alleen de pijpen van het grootoctaaf, C - H, hebben baarden. Bij de toonhoogte-aanduiding staat de letter: P. Op het corpus van C-groot staat bovendien, eveneens in slagletters: Pastorel / 2.

Trompet 16 voet. De bekers zijn gemaakt van zink, maar de kragen en de houvasten zijn van orgelmetaal. De zes grootste bekers zijn aan de onderzijde dubbel gekropt. Als bekersteunen zijn er op de koppen koperen sokken gesoldeerd. De stemkrukken lopen door de kop. De scheepjes zijn van messing en hebben een rechte boeg. De kelen met een taps toelopende opening, zijn voorzien van een tinnen opdik. De messing tongen zijn vastgezet met houten spietjes. C-groot heeft een met tin verzwaarde tong. Op de boeg staat in slagletters de toonhoogte aangegeven.

Trompet 8 voet. Vervaardigd in dezelfde factuur als de Trompet 16 voet. De bekers van C - f zijn van zink met kragen en houvasten van tin. De pijpen f - d' hebben tinnen bekers. Alle bekers zijn voorzien van expressions. De vier kleinste bekers zijn aan de bovenzijde in een hoek van 90° verkropt. Toonhoogte staat in slagletters met daarbij: T.

BREUGEL, R.K. Parochiekerk van Sint Genoveva.

-

CROMVOIRT, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

-

CROIJ, Kapel van het kasteel Croy.

-

CUJK, R.K. Parochiekerk van Sint Martinus.

Broekhuizen.

Cuik. Het orgel in de kerk der r. cath. gemeente aldaar is een werk aangekocht uit een geamoveerde kerk in België. De maker onbekend. Aldaar geplaatst en gerepareerd en vergroot door F.C. Smits, orgelmaker te Reek, in het jaar 1828. Heeft 28 stemmen, twee en een half clavier, vrij pedaal een vier kleine blaasbalgen met 3 à 4 vouwen.

Grootmanuaal			Rugwerk			Borstwerk (is van twee octaven)		
Prestant	8	vt	Prestant	4	vt	Holpijp	8	vt
Holpijp	8	vt	Holpijp	8	vt	Openfluit	4	vt
Prestant	4	vt	Fluit B.	4	vt	Nazard	3	vt
Fluit	4	vt	Fluit D.	4	vt	Octaaf	2	vt
Octaaf	2	vt	Viol di Gambe	8	vt	Trompet	8	vt
Blokfluit	2	vt	Octaaf	2	vt			
Mixtuur	3	st	Flageolet	1	vt			
Trompet B.	8	vt	Kromhoorn	8	vt			
Trompet D.	8	vt	Kromhoorn	8	vt			
Voxhumana	8	vt						

Pedaal (is van twee octaven)

Bourdon	16	vt
Trompet	8	Vt
Basson	8	vt

Voorts koppeling,
afsluiting, tremulant, ventil.

1906, 20-9, ev., rekeningboeken Smits

Uitgaven:

1906	20 Sept	Kuik a/d/Maas	f 17,35
1907	4 April	Kuik a/d/Maas	f 0,50
	13 Juli	G. Berg, Kuik, Dungen	f 24,25
1911	4 Maart	Geffen & Kuik	f 4,90
1912	30 December	Kuik tot heden	f 95,38
1913	19 Maart	Kuik	f 300,37
1914	1 April	Uden en Kuik	f 3,25
1916	18 Oct.	Cuijk	f 2,10

Ontvangen:

1906	20 Sept.	Kuyk 8 dagen	f 57,00
1907	4 April	Kuik a/d/Maas ½ dag ont.	f 4,00
1911	4 Maart	Cuyk a/d/Maas 1 dag van 27 Jan.	f 5,00
1913	19 Maart	Kuijk a/d/Maas voor het plaatsen & reparatie van het orgel	f 750,00
1914	1 April	Kuijk 2 dagen	f 15,00
1917	13 Jan.	Kuijk 2 dagen van 18 Oct. '16	f 15,00.

1912, 2-11, brief van Smits

Den Zeer Eerw Heer A. J. Sengers, Pastoor Cuijk. Zeer Eerw Heer en Vriend. Het verplaatsen van het orgel - wij hebben er bereids op gewezen - is een werk van beteekenis. Als er heelemaal niets tegenvalt dan zijn er nog 2 maanden mee gemoeid. Wij hebben schrik van dien rommel en wanorde in de onderkast; niet zoozeer wegens die treurige pijpen, dat is het ergste niet, maar de inbouw van het mechaniek m. n. het speelmech. Daar is nu niets van te zien, maar 't is genoegzaam zeker dat het prutswerk is. Dat laat zich gauw genoeg afbreken maar 't moet er ook weer in, en men komt dan herhaaldelijk op "afbrekershoogte" zooals de timmerlui dat noemen. Het draadwerk van klavieren, abstracten enz. moet geheel nieuw worden. Als er tot nu toe nog niets aan gemankeerd had, dan moest het toch vernieuwd worden; in een nieuwe kerk is geel koperdraad niet te vertrouwen. De klavieren zijn zoogen. "zwarte" en in slechten staat. Wij hebben nog oude klavieren staan van den Dungen; dat zijn witte en, hoewel nogal uitgespeeld beter dan die er nu opliggen. Als ze passen dan geven wij ze gratis, (hebben ze zelf ook niet betaald) passend maken gaat niet. Nieuwe klavieren zouden f 75,- kosten, maar dat kan altijd nog. De balgen worden in den toren gebracht, en naast elkander zooals nu, maar omhoog gewerkt terwille van het trapwerk, dat komt er dan onder. De trappers worden verlengd en de inrichting compleet gemaakt, en de noodige nieuwe

windbuizen geleverd. Het pijpwerk wordt schoongemaakt, zoo goed mogelijk gerestaureerd opnieuw geïntoneerd en gestemd. Het vrij Pedaal in de vleugels en het halve Ille klav (Echo) komen niet meer in toepassing. Het Pedaal wordt vast aangehangen aan het Hd. Manuaal. Het register van Hd. Man. dat nu dichtgespijkerd is, komt niet meer in gebruik. Er kunnen, zonder schade voor 't orgel, nog meer van die jankende registers stop gezet worden; de organist moet dat maar regelen. Het werk willen wij aannemen op te leveren voor f 690,-. In deze prijs zijn begrepen: Reis- en verblijfkosten en transport van onderdelen vanaf hier. Doch niet de bijhulp tijdens het afbreken, versjouwen van zware stukken en in 't begin bij het stellen. Van deze bijhulp zullen wij natuurlijk een spaarzaam gebruik maken; wij kunnen die wel voor onze rekening nemen maar dat komt voor U in ieder geval schadelijk uit. Een knecht van ons is voortdurend ter plaatse voor onze rekening. Als het blijkt dat het orgel omhoog moet worden gezet, omdat de organist anders te laag zit of om technische redenen, bijv. anders de windbuizen hinderlijk worden, dan komt het onderstel voor rekening van de kerk; dat kost geen 10 gulden. Tijdens het intoneeren en stemmen wordt de orgeltrapper (of de stroom) geleverd door het kerkbestuur. Die is niet lang nodig. De aftimmering in den toren (het portaal) is ook niet in den prijs begrepen; bijwerk aan de kast (timmer- en schilderw.) ook niet. In geval electr. windaanvoer toegepast wordt, moet aan de bestaande balgen nog voor f 60. - extra werk. Een electro-ventilator met schakelaar en autom. ventiel zal ongeveer f 260. - kosten, de aanleg der leiding niet inbegrepen. Als het werk ons wordt opgedragen, dan zullen wij er onze beste zorgen aan wijden; dat is dan ook de eenige garantie die wij, in casu, kunnen geven. De kosten zijn abnormaal hoog tegenover de materiele waarde van het orgel en worden alleen gemotiveerd door het vooruitzicht, dat het nog tal van jaren goede diensten zal kunnen bewijzen. Van Maarschalk[erweerd] uit Utrecht hebben wij nog geen bericht over ventilatoren, maar dat is nog tijd. Met instantelijke aanbeveling en vriendelijke groeten U Eerw. dn. Gebrs. Smits.

1912, 30-11, bericht blad Echo

Cuijk. In de oude kerk is de firma Smits uit Reek druk bezig om het oude kerkorgel af te breken. De nog goede registers zullen worden verzameld om in de nieuwe kerk weer gebruikt te worden. Weldra zal op het koor met de samenstelling begonnen worden. Het klankgehalte is goed en de toon zacht, zoodat onder de bekwame hand van de Heeren Smits het oude orgel tot een zeer bruikbaar instrument zal omgebouwd worden. De windlade zal door een elektrische motor gedreven worden, waardoor Hend de orgeltrapper zijn nuttige functie zal verliezen.¹⁸⁵⁷

1913, 22-3, idem in Echo

Cuyk, 21 Mrt. Het zal onze lezers, meer bijzonder onze ingezetenen, misschien interesseren iets te vernemen uit de geschiedenis van ons thans gerestaureerd kerkorgel, dat uit de oude, thans gesloopte kerk naar de nieuwe verhuisde. Ons kerkorgel werd in 't begin der negentiende eeuw aangekocht te Luik, waar het reeds jaren lang ongebruikt lag op een rommelzolder van een klooster. Blijkens eene inscriptie in een der groote frontpijpen, is het orgel in 't jaar 1804 geplaatst in de Cuijksche St.-Martinuskerk, onder het kerkelijk bestuur van den HoogEerw. Landdeken en Pastoor Kerstens [J. Kerstjens].¹⁸⁵⁸ Destijds was het reeds zeer oud en kennelijk meermalen omgewerkt en vergroot. De kast gebouwd in den renaissance-stijl is niet onverdienstelijk gemaakt en het snijwerk getuigt van een bekwame hand. In 't jaar 1827 onderging het orgel eene restauratie door de bekende Gebr's Smits, te Reek toen al gerenommeerd om hun degelijk orgel fabriekaat. In 't jaar 1851 bracht dezelfde firma nieuwe blaasbalgen aan. Omstreeks dien tijd verbonden de Gebr's Smits alhier, aan hunne bekende fabriek van kerkmeubelen ook eene afdeling voor orgelvervaardiging. Een hunner eerste werken op dit gebied was het gedeeltelijk ombouwen van het Cuijksche kerkorgel, wat door hen niet onverdienstelijk werd gedaan. In de laatste vijftig jaar kreeg het instrument meer en meer gebreken, wat wel te betreuen was, daar zijn klankgehalte vol en krachtig was. Toen men besloten had bij den bouw onzer nieuwe monumentale kerk het oude orgel daarin over te brengen, was een restauratie dringend noodzakelijk, ook omdat de omvang moest worden ingekrompen. Het ingewikkeld en technisch zeer moeilijk werk werd opgedragen aan de Heeren Gebr's Smits te Reek, die op 't gebied van de kunst om kerkorgels te bouwen, hunnen naam reeds jaren lang gevestigd hebben. Zij braken het orgel in de oude kerk met de noodige voorzichtigheid af en brachten het over naar het zangkoor in de nieuwe kerk. Hier werd door hen ruim drie maanden lang onvermoeid gewerkt. Zoals boven gezegd moest het orgel verkleind, de beide vleugels der kast en daarmee ook eenige registers vervallen. Twee der oude blaasbalgen zijn gekoppeld tot één reservoir, terwijl de derde is ingericht tot pompbalg, doch zal doorgaans ongebruikt blijven, omdat de wind wordt aangevoerd door een electro ventilator van een halve paardekracht. Het orgel beschikt over zeer mooie grondgeluiden en is ook evenals meerdere orgels uit dien tijd, oa. te Helmond en te Eindhoven vrij rijkelijk bedeed met vulstemmen, die mede in hun soort voortreffelijk moeten genoemd worden. Zij presteeren een frisschen en liefelijke toon. De restaurateurs, als bekwame vaklieden hebben de tonen, overeenkomstig de acoustiek van de kerk, waar nodig, hunne scherpste ontnomen, de geluiden breeder en de prestant voller gemaakt. De restauratie heeft zooveel tijd gevorderd omdat door het in den loop der tijden herhaaldelijk omwerken, de regelmatigheid van den inbouw verloren was geraakt. Dat de Heeren Smits uit Reek hunne moeilijke en kunstige taak glansrijk volbracht hebben zal morgen blijken als het gerestaureerde orgel zijn breedegalmen op het blijde Paaschfeest langs de hooge gewelven zal doen rollen, als zijne liefelijke tot innige devotie stemmende tonen de heerlijke driestemmige Mis van Steele zullen begeleiden, welke door het zangkoor zal worden uitgevoerd.¹⁸⁵⁹

¹⁸⁵⁷ Streekarchief te Grave.

¹⁸⁵⁸ De inscriptie bevindt zich op de C-groot pijp van de Prestant 8 voet van het Hoofdwerk: De Zeereerwaarden Heer Mijnheer Kerstins Pastoor en Landdeken tot Kùk gevoondeirt 1804 mijnheer De Heer Hübers Atteestent. Volgens Schutjes: III, p. 408 betreft het hier pastoor Jacobus Kerstjens.

¹⁸⁵⁹ Streekarchief te Grave.

1913 brief H.W.J. Smits

Bij occasie moet U het orgel in Cuijk a/d Maas eens gaan horen, d. w. z. de vul- en gem. stemmen, 't Zal wel 'n 300 j oud zijn. In 1912 hebben wij het in de nieuwe kerk gebracht. 'n 4-tal regrs. zat vernageld, wat zeer verdacht leek en ons als voorwaarde deed stellen ze buiten behandeling te mogen laten, het werk was toch al zeer riskant. Maar het was onze gewoonte niet iets ten halve te laten zitten; daarbij de klavrn maar tot c''' en de wind constant (motor): we beginnen er aan en het resultaat werd eene verrassing: een zeer bijzonder en schitterend timbre en voor Bachsche phraseeringen als geknipt. Inmiddels voor gewone toepassing te weinig grondstemmen.

Prestant	8'	
Holpijp	8'	
Octaaf	4'	
Fluit D	4'	
Quint	3'	
Octaaf	2'	
Fluit	2'	
Flageolet	1'	Reg. knoppen aanwezig van het vroegere Borstwerk, half klavier: Gedekt 8',
Cornet	3 st	Prest. 4', Prest. 2', Quint 1½', Terts 1½', Trompet 8'. In de plaats daarvan zit,
Mixtuur	3 st	stuntelig ingebouwd, het vroegere Rugwerk. Gedekt 8', Gamba 8', Fluit 4',
Trompet	8' B en D	Prest. 4', nachth. 2'. Cromhoorn niet aanwezig. Op Hd. Man. de Vox
Ged. Fluit	4'	Humana niet.

1917, 21-5, offerte Smits

Reek, den 21 Mei 1917. Den Zeer Eerw Heer A.J. Sengers, Pastoor Cuijk. Zeer Eerw. Heer. Wegens omstandigheden (die wij later mededeelen) hebben wij de inzending der begroting moeten verschuiven. Wij hopen dat zulks UEerw. niet in ongelegenheid gebracht heeft. Het plan omvat de complete installatie van een vrij Pedaal met 2 Registers: Subbas 16' en Gedekt 8'; de laatste transmissief uit den Subbas doch met eigen registratuur enz. De geheele inrichting (ventiellade, transmissiestation, windlade en registratuur) wordt uitgevoerd volgens: buizenpneumatisch systeem. Het vrij pedaal maakt eene losse Koppel: Hoofdmanuaal aan Pedaal noodzakelijk, die mechanisch uitgevoerd wordt. De kosten, bij degelijke uitvoering, zooals wij dat gewoon zijn belooft f 700. - tegen gewone condities. De installatie vereischt nog al tijd, want het Positief moet gedemonteerd, doch het orgel blijft voortdurend gedeeltelijk bruikbaar. Met instantelijke aanbeveling en vriendelijke groet, Hoogachtend Gebrs. Smits. P.S. gaarne geven wij inlichtingen.

Huidige dispositie

Groot Orgel (CD-c'''), II	Posityf (CD-c'''), I	Echo (c'-c'''), III	Pedaal (C-c')
Prestant 8 vt (S)	Prestant 4 vt (V)	Bordon 8 vt (V)	Bordon 16 vt (V)
Cornet IV D (S)	Holpyp 8 vt (S)	Prestant 4 vt (V)	Fluit 8 vt (V)
Bordon 8 vt (S)	Octave 2 vt (V)	Nazatt 3 vt (V)	Trompet 8 vt (V)
Octave 4 vt (S)	Nazatt 2 2/3 vt (S)	Octave 2 vt (V)	Claron 4 vt (V) (1955)
Fluit 4 vt (S)	Tiers 1 3/5 vt (V)	Tiers 1 3/5 vt (V)	
Quintfluit 2 2/3 vt (S/V)	Quintfluit 1 1/3 vt (V)	Trompet 8 vt (V)	
Superoctave 2 vt (S/V)	Mixtur III (V)		
Sexquialtera II (S/V)	Cimbal II (V)		
Tiers 1 3/5 vt (V)	Cromhorn 8 vt B/D (V)		
Nazatt 1 1/3 (S/V)	Nagtegaal		
Mixtur IV (S)			
Cimbal III (V)			
Trompet 8 vt B/D (S)			
Claron 4 vt (V)			
Vogelkens			
Tremblant			
Tambour			
Koppelingen:			
Koppel Pedaal / Groot Orgel			
Koppel Groot Orgel / Posityf			
De toonhoogte a'= 415 Hz. , de winddruk 76 mm. ¹⁸⁶⁰ (S=Severijn, V=Verschueren)			

CULEMBORG, R.K. Parochiekerk van Sinte Barbara.

1853, 19-1, afschrift offerte Smits

¹⁸⁶⁰ Orgelencyclopedie, I, p. 139.

Begrooting en opgave voor Kuilenburg	
een nieuwe windlaaij van 54 toetzen	250
een wit yvore klavier	40
een angehangen pedaal van 18 toetzen [C-f]	30
ijzere mechaniek voor registertractuur met dubbeld werk	<u>80</u>
	f 400
vermoedelijk kosten aan de orgelkast	50
"kosten van kostgeld voor mij en knegt ten tijde der plaatsing	60
"kosten van reparatie aan de trompet	100
"kosten voor het bijmaken van de vijf kleine pijpen bij ieder	
Register van het pijpwerk	<u>50</u>
	f 660
Het gebrek aan wind zal waarschijnlijk wel wat te helpen zijn; door het maken van een nieuw windkanaal van de blaasbalken tot aan de windlade. vermoedelijke kosten	15
De zwakheid van toon van de Prestant 8 voet komt misschien voort, of uit te weinig wind of uit de engte en zwakte van de pijpen zelf. Hiervan kan ik geen opgaaf doen om dat het mij onbekend is.	
Groot C# is in de Parochie zo ik meen, op het oud orgel voorhanden.	
De blaasbalken nog redelijk wel	
Kosten van vervoer van de wind. en en reijskosten voor mij en knegt	<u>25</u>
	f <u>700</u>
Begrooting van een Positief	
1 Viol di gamba 8 v van banka tin	f 200
2 Holpijp 8 v 12 de grootste van wagenschot hout, verder compositie 5	100
3 Fl. Tr 8 v disc	60
4 fluit bas 4 v 5, 4 en 3	70
5 fluit dis 4 v	
6 Piccolo 2	60
7 kromhoorn of harmonica 8 bas	
8 " dis	<u>200</u>
	690
Windlaaij – mechaniek – klavier en koppel	<u>260</u>
	950
Vermoedelijk kostgeld voor mij en knegt ten tijde der plaatsing	30
"kosten van vragen	20
"kosten van vergrooting der kast	<u>100</u>
	1100
betaaltijd na gedaan werk of te betalen van jaar tot jaarzo de kerk het beste convenieert mits 4 proc. van het resterende	
Als er een Positief bijkomt dan op het groot orgel de navolgende registers	
1 Prest 8	
2 Holpijp 8	
3 Prest 4	
4 fluit 4	
5 Octaaf 2	
6 Mixtuur 2 sterk	
7 Trompet 8 bas	
8 - 8 disc.	
als er een Positief bijkomt, dan het front van de kast behouden, dan de kast zo veel dieper maken tot circa twee ellen de windlaaij van Manuaal omtrent op de floor met dubbeld mechaniek, om niet in de weg te komen bij het stemmen – tegen de frontkant de windlaaij van positief, boven de klavieren en dan een gang tusschen de twe werken om behoorlijk te kunnen stemmen.	
Alzo opgezonden naar Cuilenburg den 19 januari 1853.	

1876, 6-7, brief J. Kupers.

Amsterdam 6 Juli 1876. Waarde Franciscus. Gisteren eindelijk ben ik naar De Kwakel enz. geweest. De gelegenheid te Kwakel kwam mij het meest geschikt voor om het orgel in den toren te plaatsen, het voorfront volgens hun tekening (die ik niet gezien heb maar die mij door den pastoor is uitgeduid) opzij van den torentoog doende uitspringen, de organist opzij spelende tegen een mechaniekkastje midden onder het orgel. Zie hier de situatie (een tekeningetje van de plattegrond van het zangkoor in de toren met de maten) Het midden van het plafond der kerk is 8 el boven de vloer van het zangkoor. In de toren is maar een raam en op de hoogte van het gewult der kerk is ook de toren met een gewult voorzien. Nu kan ik niet begrijpen waarom het orgel niet inde toren kan, en waarom er dan geen ruimte voor de jalousien zouden wezen en waarom niet voor een pedaal van 29 toetzen. De pastoor en de architect Margry wilden het ook veel liever in den toren hebben dan behoeft de koorbalustrade niet vooruit gebracht te worden, iets wat zij het liefst niet deden. Schrijf mij s. v. p. nog eens wat Uw plan daarmede zijn zoude, want Vriend, Uw kans is nog lang niet verkeken. Mij dunkt dat ook in deze ruimte zeer goed de Viool di Gamba 8 vt. op bovenmanuaal in de volle lengte zou geplaatst kunnen worden, het zij dat manuaal en positief op eene windlade, of op twee windladen achter elkander op gelijke hoogte of wel in het dwars van den toren met een middenloop tusschen beide geplaatst werden, en dan de groote pijpen op de windlade achter en de kleine pijpen vóór bij de jalousiekast, de blaasbalgen er onder. Ik heb daarop het werk van Winkels bezichtigd, het werk zag er zeer goed uit, doch de geluiden bevielen mij niet, daarbij was het zeer ontstemd, aan de Trompet, die ik nog even gestemd heb, om zulks te probeeren, en omdat ze onbruikbaar was, was een enkele veer te zwak die door de vibratie van de tong van zelf weer zakte, die heb ik maar laten zitten. Ik heb den pastoor gevraagd wanneer het werk gestemd was, in November, toen het geplaatst is, zeide hij, ik zeide niet te hard te willen wezen, om de verandering van weer enz. , maar dat als ik het hadde gezien toen het uit zijn handen kwam, en het bevonden zou hebben zooals het nu is, ik het bepaald zou hebben afgekeurd, toen zeide de Pastoor dat Winkels in Augustus het weer zoude komen stemmen, en daarop is besloten, dat ik den Heer Winkels zelf mijne aanmerkingen zou schrijven met de vraag of hij in de nabijheid van Boxmeer ook eenig werk heeft staan, door hem zelf gemaakt, en vooral eenig tongwerk, om dan tevens zijn werkplaats en gelegenheid te bezichtigen; en hem dan te doen weten, dat mijn zijne stemming van het werk in Augustus wenschten af te wachten om te zien hoe of dit werk van hem ons zoude bevallen. Zooals gij ziet doe ik mijn best om hen die mij daarin hebben geroepen ook iets goeds te bezorgen, en als de billijkheid jegens anderen het mij toelaat, het liefst door U, omdat ik Uw werk het beste ken en waardeer, terwijl ik vrees van sommige anderen, geen geruststellende overtuiging te zullen verkrijgen van den goeden uitslag, en zonder die overtuiging te bezitten zal ik ze nooit aan anderen kunnen mededeelen.

Wees nu zo goed en schrijf mij of de U door mij opgegevene ruimte in den toren niet voldoende is voor een werk zoo als gij weet dat het plan is voor die kerk, en dan met jalousiekast, waar ook de pastoor zeer goed het nut (het dubbele nut) ¹⁸⁶¹ van inzag. Ik heb ook aldaar vernomen dat het orgel voor de kerk van Ouwkerk aan den Amstel nog niet besteld zoude zijn, doch dat er aanstaande Dinsdag weder feest is, en dan de misschien nog ontbrekende gelden in aantocht konden komen. Wat jammer dat die kastenmaker U bij Verstraaten zóó foet. Verstraaten laat ons niets van zich hooren. Onbegrijpelijk. Alle de complimenten aan U allen. Uw. Johan Kupers. ¹⁸⁶² (Dispositie zie pagina 362)

1876, 5-11, brief J. Kupers

Amsterdam, 5 Nov. 1876. De Heeren Fr. En W. Smits. Waarde vrienden. Eerst en vooral mijne groeten aan Past. Verstraaten. Ik denk de volgende week eens te komen zien hoe gij met de werkzaamheden staat; doch daar ik dan niet veel tijd heb om te blijven, en dus niet alles kan bespreken wat ik U heb mede te deelen, en waarop ik antwoord van U zou wenschen, zoo dunkt het mij beter U dit te schrijven, dan kunt gij op uw gemak uw antwoord gereed maken tegen als ik kom. - 1° kan de koppeling van Man. aan Positif, bij Past. Verstraaten nog niet zóó worden gewijzigd, dat men op Positif blijft spelen als men de tree neerdrukt en aldus het Man. met het Positif doet meespelen? Dit heeft de volgende voordeelen:

- a. men zet de meerdere kracht bij de mindere en maakt dus veel grooter en gemakkelijker effect.
- b. Daardoor beantwoordt ook direct het Pedal aan de meerdere kracht door dezelfde tree in eens, terwijl toch het overige gebruik der Manualen en Pedal hetzelfde blijft, als het kon zou ik deze inrichting ver boven de andere verkiezen.

2° Kan de ventil-knop niet dusdanig met de jalousie-kast worden verbonden, dat als men de ventil inschuift deze ook tevens tegelijk de jalousie-kast sluit als die openstaat? - Mij dunkt wel van ja en als de knop der ventil moet worden ingeschoven om de wind te laten vliegen dan is men zeker dat ook de jalousiekast gesloten is als het orgel niet wordt gebruikt. Mij dunkt dat is gemakkelijk te vinden met een schuif met een gleuf die speling aan de ventilknop geeft zoo ver als de werking der jalousiekast vereischt, (hier heeft Kupers een tekeningetje ingevuld) zoodat de ventil hem niet kan openen maar wel sluiten. (Ik heb gezien, dat er om 3 uur de boot, Volharding van Leiden vertrekt, dus dunkt mij kan ik daarmede circa 5½ uur van Tolhuis weer terugkomen.)

Nu nog wat. Ik heb de Pastoor van Ouderkerk gesproken en ZEW. heeft mij gezegd, dat hij Uw werk eens zal komen zien en hooren; dan kan hij zelf oordeelen over de voordeelen van hetgeen ik heb opgegeven; Vollebregt had hem gezegd, de jalousiekast kwam niet te pas in een kerk wel in een concertzaal, waarop ik heb geantwoord, dat de jalousiekast juist in de kerk paste omdat men daardoor de geluiden in de juist verlangde sterkte kan brengen door kast. Gij begrijpt, geen gedetailleerde maar enkel een opgave van kosten.

¹⁸⁶¹ Deze opmerking heeft betrekking op het feit dat Vollebregt ook het orgel wilde leveren, maar een orgel zonder zwelkast en Johan Kupers, gelet op zijn ervaringen met Vollebregt in Amsterdam liever niet meer met Vollebregt te doen wilde hebben.

¹⁸⁶² SA., B2S6b.

Man.			Positif		
1. Prestant	8	vt. in 't front 1.	1. Prestant	8	
2. Bourdon	16		2. Bourdon	8	
3. Holpijp	8		3. Viool d. G.	8	
4. Salicionaal	8	vt van c af in Holpijp	4. Fluit travers	4	
5. Octaaf	4	vt	5. Salicet	4	
6. Fluit	4	vt	6. Roerfluit	4	
7. Quint	3	3	7. Nachthoorn	2	
8. Octaaf	2	2	1. Koppel Man. aan Positif		
9. Mixtuur (gehalveerd)			1. Koppel Man. aan Pedal		
10. Cornet	3	vt.	als voettreden		
11. Trompet (gehalveerd)					

De Bourdon 16 ook voor Pedal appart en het gehele werk in jalousiekast. Tot inrichting van de Bourdon voor Pedal ook te gebruiken, moet ik U mijne gedachten eens opgeven, waardoor de Bourdon altijd disponibel blijft en voor Man. en voor Pedal. Anders is ze wanneer men ze op het Ped. alleen gebruikt niet disponibel te gelijktijd op Man. maar wel zóó als volgt.

Het spreekt vanzelf dat de Bourdon aldus afgeleid zal moeten worden, waartoe men hem ook er vlak vóór zou kunnen zetten. Tot ziens, Joh. Kupers.¹⁸⁶³

1877, brief van Kupers

Waarde Franciscus. Ik heb dezen morgen om secuur te wezen aan het Rijnspeur station de volgende cijfers genoteerd: van Mill naar Bortel om 6. 53, 9,39 en is (van sBosch) te Utrecht 10. 12, te Amsterdam per Oosterspoor 1. 17. De boot vertrekt om 2 uur en om 4 uur naar Vrouwenacker. Als ik nu wist waarmede gij komt en wanneer zou ik U komen afhalen als ik kan. De Heeren van de Kwakel hebben mij al een paar malen gevraagd of ik er ook iets van gehoord had. Bij past. Wubbe (pastoor van de St.-Willibrordus Buiten de Veste) is ook sprake van een nieuw orgel, namelijk zóó, dat Adema gezegd had, voor een paar duizend gulden kon hij reeds een begin van een goed orgel leveren, dit werd mij verteld, waarop ik zegde, dat zou dan toch wel niet veel bezonders kunnen wezen en ik heb gewaarschuwd om als zij niet geld hadden, het niet enkel op een orgelmaker te laten aankomen, waarop mij werd te kennen gegeven, dat als het zoo ver was, zij een opgave zouden vragen, en deze aan mij zou worden ter beoordeeling gegeven.

Zou het ook nuttig kunnen zijn als gij U daar eens aanmeldete? Gij begrijpt dat ik niet van U spreken wil om niet partijdig te wezen Als zij er mij naar vragen dan zeg ik, maak eerst een goed plan en laat er dan verschillende goede orgelmakers (waar gij ook natuurlijk toe behoort) naar dingen. Dit dunkt mij de onpartijdigste en beste weg om iets goeds voor weinig geld te kunnen krijgen.

Van het orgel in het Spinhuisteegskerk hoor ik nog niets en Jan h'rome [heerom] zegde mij laatst er ook nog niets van te hebben gehoord. Adieu tot ziens. Johan. 20 Oktober 1877. Complimenten van tante.¹⁸⁶⁴

1968, dispositie voor demontage

Manuaal I			Manuaal II			Pedaal		
Prestant	8	vt	Voix Céleste	8	vt	Prestant	16	vt P + I
Salicionaal	8	vt	Viola di Gamba	8	vt	Subbas	16	vt P + II
Bourdon	8	vt	Holpijp	8	vt	Octaafbas	8	vt I + II
Octaaf	4	vt	Prestant	4	vt	Zachtbas	8	vt I + II 16
Roerfluit	4	vt	Fluit	4	vt	Prestant	4	vt II + II 16
Quint	3	vt	Sesquialter		2 sterk	Bazuin	16	vt Tremolo
Octaaf	2	vt	Woudfluit	2	vt			
Mixtuur		3-5 sterk	Hobo	8	vt			
Trompet	8	vt						

DEMEN, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus

1846, dispositie

Manuaal C – f'''			Positief C – f'''		
Prestant	8	D	Holpijp	8	
Holpijp	8		Viol di Gamba	8	D
Prestant	4		Prestant	4	B
Fluit	4		Prestant	4	D

¹⁸⁶³ SA., B2S7ab.

¹⁸⁶⁴ SA., B2S8ab.

Octaaf	2		
Flageolet	1		manuaalkoppel
Trompet	8	B	tremulant
Trompet	8	D	ventil

Pedaal C – f, aangehangen.

Huidige dispositie

Hoofdwerk C-f'''	Positief	Pedaal C-f
Prestant 8 vt - bas uit 1895	Holpyp 8 vt	Aangehangen
Bourdon 8 vt	Viola di Gamba 8 vt (D)	
Prestant 4 vt	Prestant 4 vt (D/B)	
Fluit 4 vt		
Octaaf 2 vt		
Flageolet 1 vt		
Trompet 8 vt (B/D)		
Ventiel - hersteld 2014		
Manuaal koppel: Positief aan Hoofdwerk.	¹⁸⁶⁵	

DEN DUNGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Jacobus de Meerdere. ¹⁸⁶⁶

1836 dispositie

1836 een nieuw orgel met 2 klavieren, 3 blaasbalken en aanhangend pedaal

Manuaal

1 bourdon bas	16	2 prest	8 v
3 fiol d. g. bas	8	4 bourdon dis	16
5 oct	4	6 fiol - disc	8
7 oct	2	8 holpijp	8
9 mixt.	1, 2 st.	10 fluit	4

11 trompet bas 8

12 trompet 8 disc.

13 klaroen 4 bas

14 kromhoorn 4 disc.

Positief

1 fluit lood in disc.

bas van hout 8 2 prest 4

3 holpijp 8 4 sifflet dis 4

5 fluit bas 6 fluit dis 4

7 flageolet 1 8 oct 2

9 Basson bas 8 10 basson dis 8

11 ventil 12 koppel

Voor f 4100,- en voldaan

met 4000,- dus effen. ¹⁸⁶⁷

De volgorde in bovenstaande opgave heeft betrekking op de aan weerszijden van de manualen geplaatste registertrekkers. dus effen betekent dat Frans Smits (I) de kerk van Den Dungen f. 100,- schonk. En waarschijnlijk voegde hij ook voor eigen rekening een Flûte Travers 8 voet discant toe, gelet op overzicht dat Smits (I) maakte betreffende het gewicht van het pijpwerk. ¹⁸⁶⁸

1836, notities Smits

Notities aangaande 't orgel van Den Dungen 1836

	dikte van metaal		aanmerkingen
de Prest 8 van eng. tin in	Ɔ	Nº	de bovenstukken van de 7 grootste
't front mide toren als groot C,			zijn mij in het snijden meer als
C#, D, D#, E, F, F# wegen	123. 4	5	zwaar genoeg voorgekomen

¹⁸⁶⁵ Gedetailleerde gegevens zijn gepubliceerd in de Orgelencyclopedie, XIII, p. 40.

¹⁸⁶⁶ Een gedeelte van deze tekst is reeds gepubliceerd in: J. Boogaarts, 'De geschiedenis van het orgel van de St. Jacobus de Meerdere parochie te Den Dungen.' In *De voltooid trilogie van F. C. Smits*, uitgave bij gelegenheid van de ingebruikname van het gerestaureerde Smitsorgel. Den Dungen, 1986.

¹⁸⁶⁷ SA., Bg2.

¹⁸⁶⁸ SA., B1V2.

de voeten daarvan	16	7
zijtoren		
G, G#, A, A#, B, c,		4
cis,d, dis, e wegen	78	3
de voeten daarvan	15	5
buitentorens		
ruim hale pijpen		
de tien bovenstukken	67. 3	4
de voeten daarvan	10. 2	5
de groote velden		
2 de grootste van N ^o		4
10 van N ^o wegen	35. 1	3
de voeten daarvan	10	4
in de velden tusschen		
den grooten en zijtooren		
de onderste en bovenste	63. 2	2
de voeten daarvan	16. 3	
de groote torens van		
Positief		
C, C#, D, D#, E, F,	9. 3	3
F3, G, G#, A		2
voeten daarvan	7. 2	
de kleine torens stom		
en de buitenvelden		
stom wegen samen	31. -	2
voeten daarvan		
innenvelden sprekend	17. 1	2
voeten daarvan	<u>8. 4</u>	2
te samen	530	
Bourdon 16 v disc – holpijp		
van G# van manuaal en holpijp		
van C ongestreept van Positief		
volgens mijn mesuur letter E		
N ^o 5 wegen tesamen	120. 4.	
de voeten er van		
en tongen en		
ooren en deksels	46. 3. 5	
Holfluit M. volgens de quintadeen		
van Heurn met de voeten	32. 2	
Holfluit P. volgens middelbaar		
mesuur van Heurn met de voeten	41. -	
tongen, oren en deksels van beide		
voor alle kerns, oren en deksels	80	
alle open pijpen, als den disc. van		
Pr. 8 disc. van Pr. 4 v. Oct 4 v.		
twe octaven van 2 voet en de		
mixtuur 2 sterk ½ toon		
ruimer als Prestant middel-		
baar mesuur van Heurn wegen		
te samen met de voeten	162. 4. -	
fl. tr. disc.	15. 2. -	
f. di gamba 8 v	175. 4. -	
Trompet 8 v	116. 1. 5	
Klaroen 4 v bas	23. -. -	
Kromhoorn 8 v disc	6. 2. 5	
basson Pos. 8	29. 1. 5	
knoppen voor deze tongwerken	55. -. -	
de schede voor alle	50. -	
de flagelet 1 v	<u>12. 1. -</u>	
	947. 1. 5	

1910, dispositie.

Manuaal C – f'''		Positief C – f''' (in zwelkast)		Pedaal C – d'	
Prestant	8'	Vioolprestant	8'	Contrabas 16'	16'
Bourdon	16'	Salicionaal	8'	Cello 8' (tot c, 12 tonen)	8'
Gamba	8'	Voix Céleste	8'		
Roerfluit	8'	Flûte Travers	8'	Koppelingen	
Prestant	4'	Holpijp	8'	Manuaal I + Manuaal II	
Fluit	4'	Violine	4'	Pedaal + Manuaal I	
Quint	2 2/3'	Flauto Dolce	4'	Pedaal + Manuaal II	
Octaaf	2'			Superoctaafkoppel Manuaal I	
Trompet	8'				

Een vrije combinatie

Vijf vaste combinaties (p – tutti)

Voettrede voor Generaal Crescendo en een voettrede voor de zwelkast.

1911, 11-1, bericht.

Den Dungen, 11 Januari. Hedennamiddag had de inwijding plaats van ons nieuw pneumatisch kerkorgel, gebouwd door de bekende firma Smits uit Reek. Na de wijding door den Z. Eerw. pastoor kregen we de kunst van den heer Kallenbach te bewonderen. Hij speelde, als altijd, verrukkelijk schoon de volgende orgelstukken: Triomfmarsch van M. H. Van 't Kruijs; Fantazie Fuga Van Bach: Allegretto in si-mineur van Alex Guilmant en Marche Solennelle van Alph. Maillly, terwijl hij ook nog een paar heerlijk schoone improvisaties deed hooren. De heer J. v. Nuenen, organist en componist te B. [=Berlicum], leerling van Kallenbach, volgde deze op waardige wijze op en toonde zich een waardig leerling van den zoo bekwamen meester. Ook een eerw. Frater deed zich nog even hooren, doch de tijd liet meer toe onze ooren verder genot te verschaffen: de duisternis was nl. al ingevallen. De beide uren waren als omgevlogen! Melden we nog, dat ons gunstig bekend zangkoor, ter afwisseling, zeer verdienstelijk ten gehoor bracht de volgende composities met orgel: O, salutaris en Panis Angelicus van Aug. Wiltberger en Laudate Dominum van Ebt Franssen. Ten slotte wensche wij de heeren Smits geluk met de bouw van dit uitmuntend orgel, dat in alle opzichten uitstekend voldeed. De betrekkelijk vele toehoorders uit Den Dungen en omstreken, waaronder muzikkeners van naam, o. a. prof. Hanssen en de organist van Mariaheide onder Vegchel, prezen als uit één mond het heerlijke geluid en de prachtige werking van registers etc. Op 't gebied van orgelbouw is de firma Smits al meer dan een eeuw bekend en is steeds, ook in de laatste 10 jaren, waarin deze kunst zoo enorme vorderingen gemaakt heeft, als eene der beste van ons land beschouwd en met recht! Den Dungen kan trots zijn op zulk een orgel. ¹⁸⁶⁹

Huidige dispositie

Hoofdwerk C-f'''	Onderpositief C-f'''	Pedaal C-d'
Bourdon 16 vt	Holpijp 8 vt	Aangehangen
Fugara 16 vt (D)	Salicionaal 8 vt	
Prestant 8 vt	Prestant 4 vt	
Holpijp 8 vt	Piccolo 2 vt	
Fluit 8 vt	Basson-Oboe 8 vt (B/D, 1986)	
Octaaf 4 vt		
Nazard 3 vt		
Octaaf 2 vt		
Trompet 8 vt B/D		

Koppelingen: Manuaalkoppel.

Speelhulpen: Ventil.

De toonhoogte a' = 415 Hz, de winddruk 78 mm.

DEN HOUT, R.K. Parochiekerk van Sint Cornelius.

-

DENNENBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Michael.

1862, prijsopgave van Frans Smits (I) ¹⁸⁷⁰

Denneburg				
1 Prest	8 v	7 of 8 van hout dan tin	3	200
2 Holpijp	8	12 van hout wagenschoot	4 a 5	80
3 Prest	4	compositie		80
4 Oct	2			50

¹⁸⁶⁹ Prov. Noordbrabantsche 's-Hertogenbossche Courant, vrijdag 13 januari, 1911.

¹⁸⁷⁰ SA., B1Q2.

5 Tromp [B]	8	tin		
6 [Tromp. D.]	[8]		4	175
Positief				
7 Holpijp	[8]	12 van hout compositie	5	80
8 Viol disc	[8]	tin		40
9 fluit bas	[4]	comp		70
10 - dis				
windlaay voor beide				200
reservoir greene				<u>120</u>
				1095
Kast greene en vuure				<u>175</u>
			f	1270
Vervoer				10
Kost voor rekening der kerk			f	1280

De regel: Kast greene en vuure 175,00 is later doorgestreept.¹⁸⁷¹

1863, notitie van Smits

Frontpijpen voor Dennenburg 1863

Zes de grootste binnen

F# G	als G# Prest no. 2	25	1. 95	2. 20	
G# A	- A#		31	1. 89	2. 20
A# B	C		31	1. 89	2. 20
buitenveld prest. 8					
c cis	[als] dis		20	1. 50	1. 70
d dis	f		24	1. 41	1. 65
e f	g		28	1. 37	1. 65
fis g	gis a		32	1. 33	1. 65
gis a	as b		36	1. 29	1,65
as ook nog in het front as als cis			40	1,25	1. 65
	Prest 4 buitenveld				
C C#	Dis no. 2	25	1. 65	1. 90	
D D#	f		30	1. 55	1. 85
E F	g		35	1. 45	1. 80 ¹⁸⁷²

DEURNE, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus.¹⁸⁷³

Aantekeningen A. Bouman

Manuaal		Positief	
Prestant	8	Holpijp	8
Bourdon	16 geh[alveerd]	Fiol di Gamba	8
Holpijp	8	Prestant	4 geh[alveerd]
Octaaf	4	Fluit	4
Fluit	4	Octaaf	2
Octaaf	2	Basson	8 geh[alveerd]
Mixtuur	[2st]		
Trompet	8 [gehalveerd] ¹⁸⁷⁴		

Plaats der registers tekening van de tractuur, Smits.

Vanaf de speeltafel aan de achterzijde naar het front:¹⁸⁷⁵

Manuaal		Onderpositief	
Trompet bas	[8] aan de baskant	holpijp	[8]
discant	aan de discant	prest	[4] dis
mixtuur	[2st] baskant	octaaf	[2]
fluit	[4] discant	fluit	[4]
oct	2 v bas kant	fiol di g[amba]	8]

¹⁸⁷¹ J.A. Frederiks, *Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst*. Deel 10 Noord-Brabant, Utrecht 1931. Op p. 300 staat: een orgelkast uit ca. 1700.

¹⁸⁷² SA., B1Q3.

¹⁸⁷³ Deurne, St-Willibrorduskerk. Foto van Bert Augustus

¹⁸⁷⁴ SA., B67. Bouman kreeg deze gegevens van H.W.J. Smits.

¹⁸⁷⁵ SA., B1R2.

oct	4 v	discant	b[asson	8]	discant
holpijp	[8]	baskant	basson	[8]	bas
bourdon dis	[16]	discant	basson dis		
bourdon bas	[16]	baskant	Prestant	[4]	bas
Prestant	8 v	discant			

Huidige dispositie

Manuaal II, C-f''

Prestant	8 vt	C-cis' in het front, nieuw. Rest deels 1852
Bourdon	16 vt bas	C-h grenen, nieuw
Bourdon	16 vt discant	compositie, deels 1838 en deels 1852
Holpijp	8 vt	compositie, gedekt. Fis-fis'' 1838. Rest nieuw
Octaaf	4 vt	C-E, nieuw. F-f''' uit 1852
Fluit	4 vt	C-f'', gedekt deels 1838 en deels 1852. fis''- f''' open, nieuw.
Octaaf	2 vt	1838, enkele pijpen nieuw
Mixtuur 2 st	1½ vt	1 ^e koor enkele pijpen uit 1838, rest nieuw
		C 1½ - 1
		c 2 - 1½
		c' 2½ - 2
		c'' 4 - 2½, naar het voorbeeld van Milheeze
Trompet	8 vt bas	nieuw, naar het voorbeeld van de Trompet 8 van het Rw te Boxel
Trompet	8 vt discant	idem

Positief I, C-f'''

Holpijp	8 vt	1838, groot octaaf grenen, rest compositie
Fiol di Gamba	8 vt	C-F nieuw, rest behoudens een enkele pijp, 1838
Prestant	4 vt bas	C-h front, nieuw;
Prestant	4 vt discant	vanaf c' binnen 1838
Fluit	4 vt	bas gedekt, discant open; gis'- e'' 1838, rest nieuw
Octaaf	2 vt	geheel nieuw
Basson	8 vt bas	geheel nieuw, cilindrisch naar het voorbeeld van Milheeze
Basson	8 vt discant	idem

Pedaal C-d'

Bourdon	16 vt	geheel van eiken
Prestant	8 vt	C-f staat in het front, nieuw
Fagot	16 vt	doorslaand, naar het voorbeeld van de Fagot van Schijndel, nieuw

Koppels

Manuaal + Positief

Pedaal + Manuaal

Tremulant en Ventil.

Toonhoogte a'= 415 Hz, winddruk 66 mm.

DEURSEN, Kapel van het Studiehuis 'Soeterbeeck' van de Radboud Universiteit Nijmegen, voormalig klooster van de Reguliere Kanunnikessen van de Heilige Augustinus.

Dispositie (vanaf 1954):

Manuaal, onderklavier, C-f''

Prestant	8 voet	pijpwerk uit 1947.
Holpijp	8 voet	1864. Groot octaaf van grenen, de overige pijpen van compositie.
Prestant	4 voet	1864.
Nazard	3 voet	1864, bas. Gedekt.
Cornet	2 sterk	1864, discant. Samenstelling: 4 - 2½.
Octaaf	2 voet	1864.

Positief, bovenklavier, C-f'''

Gamba	8 voet	1864, discant.
Holpijp	8 voet	1864
Fluit	4 voet	1954, bas.
Fluit	4 voet	1954, discant.

Geen Pedaal, geen koppel. De toonhoogte a' = 440 Hz, de winddruk 72 mm.

DEURSEN, R.K. Parochiekerk van Sint Vincentius.

-

DINTHER, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius.

-

DREUMEL, R.K. Parochiekerk van Sint Barbara.

1849 offerte Smits (I)

Dreumel

Windlaaij als Winssen met

			200	
1 Holpijp	8 v	12 van hout	90	5
2 Prestant	4 v		100	2
3 flûte travers	8 v	dis gewoon	60	
4 fluit bas	4 v			
5 fluit disc	4 v	disc als fl ruim, als fl. travers	70	C no. 5, 2c [nr.] 4, 3[c nr.] 3
6 Piccolo	2 v		70	
7 Basson bas	8 v			
8 - [discant]			200	
			790	800
				no.
Op manuaal Bourdon [16 v]			5	250
Klairon en Sifflet				180
reparatie				50
nieuwe knoppen				10
Prestant, 7 nieuwe in de toren en de andere bekleden met tin				200
vragt				<u>20</u>
				1510

Gevraagd f. 1500 in juni 1849. ¹⁸⁷⁶ H.W.J. Smits noteerde hierbij: *betreft dan IIe man, doch thans 1941 nog niet uitgevoerd.*

1941, dispositie opgave, H.W. Smits

Bourdon	[16]	Octaaf	2
Prestant	8	Quint	1½
Holpijp	8	Flageolet	1
Viola di Gamba	8 B & D	Trompet	8 B & D
Prestant	4	Clairon	4 B & D
Fluit	4	Pedaal aangehangen.	¹⁸⁷⁷

Dispositieboek firma Vermeulen

Prestant	8	Octaaf	2
Gamba	8 B & D	Quint	1½
Holpijp	8	Flageolet	1
Prestant	4	Mixtuur	3 st
Fluit	4	Trompet	8 B & D
		Pedaal aangehangen	¹⁸⁷⁸

DRUNEN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

Dispositie bij oplevering (waarschijnlijk)

Manuaal C-f'''

Prestant	8	tin	2	350
Bourdon	16		bas eikehout 4	180
- dis	16			
Portunaal	8	disc		60
Holp	8		12 hout 4 of 5	90
Octaaf	4	v		90

Positief C-f'''

Viol[a di Gamb]	8	tin	200
Holp	8	5	190
Openfluit	4		90
Piccolo	2		50
Harm[onica]	8	bas	
[Harmonica]	8	[disc.]	150

¹⁸⁷⁶ SA., B1S3a.

¹⁸⁷⁷ Notitie A. Bouman, SA., B67.

¹⁸⁷⁸ BD Vermeulen. Circa 1930.

Octaaf	2	v	50	windlaay	180
Mixtuur	2	sterk	80	2 blaasbalken	220
Trompet	8	[B/D]	200	vervoer onderhoud en kost	<u>250</u>
Windlaay			<u>250</u>		1230
			1350		<u>1350</u>
				Opgegeven aan	f 2600
					2580

Dispositie (Voor de verwoesting) ¹⁸⁷⁹

<i>Manuaal</i>		<i>Zijwerk</i>	
<i>Prestant</i>	8'	<i>Viola di Gamba</i>	8'
<i>Bourdon B/D</i>	16'	<i>Holpijp</i>	8'
<i>Holpijp</i>	8'	<i>Siffluit</i>	4'
<i>Prestant</i>	4'	<i>Prestant B/D</i>	4'
<i>Fluit</i>	4'	<i>Woudfluit</i>	2'
<i>Octaaf</i>	2'	<i>Fagot B</i>	8'
<i>Flageolet</i>	1'	<i>Kromhoorn D</i>	8'
<i>Trompet B/D</i>	8'		
<i>Pedaal aangehangen</i>			
<i>Manuaalkoppel</i>			
<i>tremulant</i>			
<i>ventil</i>			

Dit zijn 21 registertrekkers en dat strookt met de opgave van F.C. Smits (I) aan J.C.F. Weber in 's-Hertogenbosch, ¹⁸⁸⁰ die voor Grégoir de gegevens verzamelde.

DRUTEN, R.K. Parochiekerk van de H. H. Ewalden.

1842?, Dispositie, brief Smits

Dispositie circa 8 gemaakt te Druten in 1842.

<i>Groot Manuaal</i>				
1 Prestant	8	v tin	2	300
2 Bourdon bas	16	hout		
3 - dis	16	compositie	5	260
4 Viol di gamb.	8	-		200
5 Holpijp	8	7 van hout	4	110
6 Prestant	4			100
7 fluit	4		5	70
8 Octaaf	2		2	60
9 Quint	3		5	70
10 Mixtuur	1	v 3 sterk		100
11 Trompet bas	8	tin	2	280
12 - dis				
<i>Windlaaij van 1 stuk circa 3 en 8</i>				<u>400</u>
				1959
<i>Positief</i>				
1 Prestant	4	in 't front in de velden	1	110
2 Holpijp	8	12 van hout	5	100
3 V. di Gamb. dis	8			60
4 fluit bas	4			70
5 Sifflet dis	4			
6 Octaaf	2			60
7 Kromh. bas	8			
8 - dis	8			200
9 tremulant		windlaaij		<u>250</u>
10 koppel			f	850
11 ventil				
3 balken van 4 en 8 zonder kast doch omhoog gelegd		350		

¹⁸⁷⁹ Vermeulen archief

¹⁸⁸⁰ SA., H250,18-6-1864.

5 jaren onderhoud	100
Het kostgeld voor rekening van de kerk	
Groot werk	1950
Positief	<u>850</u>
	3250

Memoriale parochie, gemaakte kosten voor het orgel

Voor het orgel bestand, en de kosten hieraan besteed.

Uitgaaf f 2800

Aan den Heer F. Smits Mr. orgelmaker op afrekening van	f	1800
aan den Heer A. Wilmer voor het maken en stellen de orgelkas en Balustrade		1100
aan N. van Delft timmerman voor het maken van eenen nieuwen lijst aan het choor, het veranderen van hetzelfde volgens aanneming	f	150
aan den Heer Jansen te 'S Bosch voor geleverd hout		248,60
dito aan van Heijst te Vlijmen		42
dito aan C. de Zwart te Drunen		16
voor de verteering der vrachtkarren		<u>20</u>
		3376,60 ¹⁸⁸¹

1842?, Dispositie opgave Smits

Druten 1842

1 bourdon	16	54
2 Prestant	8	54
3 Holpijp	8	54
4 Viol	8	54
5 Octaaf	4	54
6 fluit	4	54
7 Oct	2	54
8 Mixtuur	1	162
9 trompet	8	54
Positief		
1 Prest	4	54
2 holpijp	8	54
3 fiol dis	8	30
4 fluit	4	54
5 Oct	2	54
6 Kromhoorn	8	<u>54</u>
		54
		<u>16</u>
		324
		54
		<u>30</u>
		894
Quint 3 voet		<u>54</u>
		948

Idem, Frans Smits (II) gegevens van de Prestant 8 en van de Prestant 4 van het Positief:

	Diam	Mb	Mh	pikjes	gat	
Prestant 8	c	84	57	15 ½	16	8
c'	51 ½	35	8 ½	15	5 ½	
fis'	40	27	7	12	4 ½	
Prestant 4	gis	36 ½	25	6 ½	12	4 ½

Pos alle kleine pikjes¹⁸⁸²

Dispositie (voor restauratie):

Manuaal C-f''' (manuaal II)	Positief C-f''' (manuaal I)
Prestant 8	Prestant 4

¹⁸⁸¹ PA., Druten. Copie in het SA., PDr1T1.

¹⁸⁸² Orgelarchief T. den Toom, Hilversum.

<i>Bourdon</i>	16 B & D	<i>Viool</i>	8 D
<i>Holpijp</i>	8	<i>Holpijp</i>	8
<i>Viool</i>	8	<i>Fluit</i>	4
<i>Prestant</i>	4	<i>Piccolo</i>	2
<i>Fluit</i>	4	<i>Kromhoorn</i>	8 B & D
<i>Octaaf</i>	2	<i>Tremulant</i>	
<i>Euphone</i>	8		
<i>Mixtuur</i>	3 sterk	<i>Koppel Man. II + Man. I</i>	
<i>Trompet</i>	8	<i>Pedaal C-c' aangehangen.</i>	

Huidige dispositie

<i>Manuaal C-f''</i>		<i>Positief C-f''</i>		<i>Pedaal C-d' aangehangen</i>
<i>Prestant</i>	8	<i>Prestant</i>	4	
<i>Bourdon B&D</i>	16	<i>Holpijp</i>	8	
<i>Holpijp</i>	8	<i>Fluit D</i>	8	
<i>Prestant</i>	4	<i>Fluit B&D 4</i>		
<i>Fluit</i>	4	<i>Octaaf</i>	2	
<i>Octaaf</i>	2	<i>Kromhoorn B&D</i>	8	<i>Manuaalkoppel</i>
<i>Quint</i>	3			
<i>Mixtuur 3 sterk</i>	1			
<i>Trompet B&D</i>	8			

De toonhoogte $a' = 421$ Hz. , de winddruk 72 mm.¹⁸⁸³

DUIVEN, Havezathe Die Magerhorst.

Huidige dispositie

MANUAAL C-f''

<i>Bourdon</i>	8 v
<i>Prestant</i>	4v
<i>Octaaf</i>	2 v

POSITIEF C-f''

<i>Bourdon</i>	8v in combinatie met Bourdon 8 v van het Manuaal
<i>Fluit</i>	4 v
<i>Quint</i>	3 v bas
<i>Cornet</i>	2 sterk discant 4 + 3 v
<i>Piccolo</i>	2 v
<i>Flageolette</i>	1 v
<i>Musette</i>	8 v bas en discant

PEDAAL C-f'

<i>Serpent</i>	16 v (C-H + Bourdon 8 v)
<i>Fluit</i>	4 v
<i>Koppel Man. I + Man. II</i>	
<i>Koppel Man. I + Pedaal</i>	
<i>Koppel Man. II + Pedaal</i>	
<i>Ventil</i>	
<i>Tremulant.</i>	

DUSSEN, R.K. Parochiekerk van de Heilige Maria Geboorte.

1854, offerte Smits

1854, 7 Augustus te Dussen geweest en voorlopig bepaald als volgt:

1 Prestant	8 v	in 't front en mer front n ^o	2	400
2 Bourdon	16	bas van grene hout	5	
3 -	16	dis van comp.	5	200
4 Holpijp	8 v	12 van hout	4	100
5 Prestant	4 v		2	100
6 Fluit	4		5	70

¹⁸⁸³ Orgelencyclopedie VI, p. 102.

7 Octaaf	2		60
8 Mixtuur	1½	2 sterk	80
9 Trompet	8	bas	2
10 -	8	dis tin	2 230
Positief			
11 Viol di g.	8		200
12 Holpijp	8		5 100
13 Fluit	4		3-4-5 75
14 Blokfluit	2	of Piccolo	5 65
15 Harmonic	8	bas	
16 -	8	dis tin	150
17 Koppel			
18 Ventil			
3 blaasbalken 4 en 8			325
Windlaay voor beide werken			450
Vervoer gerekent op			50
Onderhoud 5 jaren en verskotten			70
Kostgeld			<u>100</u>
		f.	2825

en opgegeven alzo te maken voor 2800

en klaar te zijn tussen Paaschen en Pinksteren 1856

De kast hier toe, bedoeld, circa, die van Rosmalen.

De blaasbalken te leggen onder in de kast

De trapper te plaatzen aan de Epistelzijde [= zuid]

En de klavier. Aen de Evangeliezijde [= noord, vanuit de kerk gezien rechts]

Het koor, van de torenmuur tot de balustr. 3.79

- breed 7. 30

Op het zeggen van de pastoor hoog 9. 00. De toren is op 't oog circa 3. 00 - het zoude goed zijn dat men door de toren, de toegang tot het orgel maakte, anders moet men er met een ladder van ter zijde in.

Aantekeningboek Smits.¹⁸⁸⁴

"De windlaay betekent als volgt:

1 Harmonic bas 8 v voor Positief	8	v	
2 - dis 8 -	8	-	
3 Trompet bas	8		voor man. n° 3
4 -	8		
5 Mixtuur	1½, 1 v		voor Man dus 2 sterk n° 2
6 Fluit	4	v	--
7 Piccolo	2	v	voor pos. Als Fl. tr.
8 Octaaf	2		man. 2
9 Fluit n° 5	4	v	positief en dan discant open als Fl. tr.
10 Prestant	4	v	man 2
11 Holp	8		pos. 5
12 Holp	8		manual 2 halve tonen naauwder dan 4
13 Bourd. Bas	16		van grene hout man 5
14 - dis	16		--- 5
15 Viol	8		positief de grootste in het front
16 Prest	8		m. de grootste in het front, nog onderzoeken hoeveel pijpen er in het front kunnen staan
17 Ventil			
18 Koppel			

Dispositie (voor verwoesting)

Manuaal			Positief	
Bourdon	16	B/D	Holpijp	8
Prestant	8		Viola di Gamba	8
Holpijp	8		Fluit	4
Prestant	4		Piccolo	2

¹⁸⁸⁴ SA.,H7, p. 68.

*Mixtuur
Trompet*

*1½
8*

Harmonica

8 B/D

—

L

1

I

1

Holpijp	8		Holpijp	8	
Fluit	8	discant	Viola di Gamba	8	discant
Prestant	4	bas	Fluit	4	bas
Prestant	4	discant	Fluit	4	discant
Blokfluit	2				
Harmonica	8				
Koppel					
Ventil ¹⁸⁸⁶					

EINDHOVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius van Padua (Steentjeskerk)

-

EINDHOVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Catharina

1839. Kostenoverzicht rekeningenboeken parochie..

*Uitgaven rakende het positieforgel geplaatst in
1837 als*

Vracht van Antwerpen na Rotterdam en inkomende rechten	f	150	92
Vracht van Rotterdam na s'Bosch		46	40
Vracht van s'Bosch na Eindhoven		30	0
Aan den Orgelmaker J. J. Delhaije volgens contract		2835	0
aan idem voor assurantie en uitgaande rechten		47	80
aan idem voor emballage en extra rekening		73	25
logist en kostgeld voor den orgelmaker zoon en knechten		<u>142</u>	<u>0</u>
	f	3325	37

*Uitgaven rakende het manuaal en pedaal
orgel geplaatst in 1839 als*

Vracht van Antwerpen na Eindhoven en uitgaande rechten in Belgien	f 156,43	½	
inkomende rechten alhier	145,20	½	
Aan den orgelmaker J.J. Delhaije voor het manuaal en pedaalorgel, in twee pijjementen volgens contract	5670,00		
aan idem de helft van het bedrag van de latere overeenkomst	400,00		
aan idem voor de emballage	66,26		
logist en kostgeld voor den orgelmaker zoon en knechten	271,00	f	<u>6708</u>
		f	<u>10034</u>
noch moet aan den orgelmaker betaald worden de tweede helft van de latere overeenkomst			400
		f	<u>10434</u>

Uitgaven rakende het oxaal en de orgelkas als

aan hout	f. 2828, 11		
aan differente schrijnwerkers	2217,51		
„ „ smeden	134,33		
„ „ ijzerwaren	55,62		
aan voetstukken onder de kolommen	89,54		
Aan de verver	152,61		
			<u>5477,63</u>
		f	<u>15911,89</u>

¹⁸⁸⁶ SA ., B67.

1859, 11 oktober. Advertentie in de Tijd.

Uit de Hand te Koop: Een voor weinige jaren nieuw gebouwd ORGEL, met drie Manualen van 56 Toetsen en vrij Pedaal, waarvan de algemeene dispositie als volgt:

1° Hoofdmanuaal, met 12 doorgaande en 3 halve stemmen.

2° Positief, met 9 doorgaande en 1 halve stem.

3° Echo, met 6 doorgaande en 1 halve stem.

4° Vrijpedaal met 6 stemmen, terwijl door twee koppelingen, Pedaal, Hoofdmanuaal en Positief kunnen worden verbonden. Pijp- en Regeer- werk zijn van de beste bouwstoffen vervaardigd en in volmaakten staat. Buitendien is de intonatie van elke stem juist, en die der tongwerken voortreffelijk te noemen. De kas van best wagenschot, met beeld- en snijwerk voorzien, heeft ten voeten uit eene hoogte van 10, op eene breedte van circa 9 Nederl. ellen. Ter bekoming van nadere informatiën wende men zich door franco brieven aan het R.K. Kerkbestuur te Eindhoven.

1865, oktober. Conceptbrief Smits aan kerkbestuur.

Hierbij twee verschillende gedachten van orgelkast, waarvan de ene met pijpen in het gezigt en de andere met regt opstaande jalouziën. Den heer Kuipers [Cuypers] zal wel de goedheid willen hebben van deze te wijzigen na de bouwwoorde van de kerk. Alhoewel ik de maat maar genomen heb met mijne stok, en daarom niet zeker ben, vermeen ik de breedte te zijn in de boog 3½ el, en hierna heb ik mij gevoegd. Dan heb ik, in mijne bedoeling, de kast ½ el op het oxaal gesteld, opdat het orgel in de kerk wat meer effect zou doen. Het orgel zal toch veel van zijn kragt verliezen omdat hetzelfde te hoog in de kerk staat, en te ver in den toren moet geplaatst worden. Zo ik meen zal ½ el, het gezigt van het raam in de gevel niet hinderen. De oude onderkast die zo ik meen circa 1½ diep is zal dan kunnen staan tegen die verhoging die zich in de toren voordoet. In de breedte moet die afgenomen worden dat ze tusschen de boog sluit, en ik vermeen ook dat in dit geval het mechaniek van het groot manuaal en ook van het borstwerk kan behouden blijven. Het Positief en de Pedaal moeten alsdan op die verhoging in den toren geplaatst worden en ook de blaasbalken, hiervoor moet mechaniek en windkanalen veranderd worden. De jalouzien die in de bovenkast zijn bij het groot orgel, worden door de organist met een pedaal geopend en gesloten na goedvinden. De korte jalouzien tegenover het borstwerk worden door een ander pedaal behandeld. In beide gevallen kan het de organist al spelende doen. De benedenste jalouzien blijven gesloten. Naar ons dunkens is de kast met jalouzien het beste en zal daarbij het goedkoopste zijn. Het is ook dunkt mij niet nodig aan de tegenovergestelde zijde der kerk een tweede kast te stellen, want de symetrie vordert niet, dat er twee predikstoelen voorhanden moeten zijn, evenzo geen twee orgelkasten. Ik vermeen de kosten van bovenstaande, met inbegrip van alle nieuw mechaniek, het behoorlijk alles in order brengen, daarbij ook het kostgeld ten tijde der plaatsing te kunnen bepalen op f 1400,00. Het zoude toch kunnen gebeuren, dat er aan het orgel als windlaayen en blaasbalken in die zes jaren gebreken zijn gekomen die ik thans niet ken. Dit zoude de zaak wat kunnen veranderen, doch ik geloof dit niet, omdat alles goed is geborgen. Dan dunkt mij kan het nieuw gedeelte van de orgelkast hetzij met jalouzien hetzij met front de som niet te boven gaan van f 600,00. Dan alles van agter met de oude kast digt werken bereken ik op 200,00.

Een tweede plan. Eene kast waarin het Positief geplaatst word, onder het ronde raam in de gevel hiervoor zal circa 3 ellen hoogte nodig zijn en deze hoogte zal het ronde raam niet hinderen. Dan de zitplaats van der organist, dan een buffet waarin het echo moet gesteld worden. De organist zit dan met aangezigt na het hoogaltaar en op een bordes van 4 treden hoogte, om alzo over de kast van de echo, over de zangers en over de balustrade heen te zien. In dit geval zullen de kosten nog al belangrijk hoger lopen omdat alsdan het mechaniek voor manuaal en pedaal moeilijk word. De grote kast blijft dan dezelfde vorm behouden. Ik stel de meerdere kosten op f 600,00. Reek, den Oct 1865 na Eindhoven.

1865. Brief Smits aan organist Van der Zanden.

Voor omtrent 14 dagen ben ik te Eindhoven geweest en ook ten uwen huize. Ik had het genoegen niet van UE. thuis te treffen. Over enige dagen zal ik mijne gedachten en tekeningen aan het kerkbestuur verzenden. In het kort zal ik UE deze mededeelen. Ene kast met of zonder front aan de Epistelzijde der kerk, in de boog van zuider toren [vanuit het priesterkoor gezien aan de linkerzijde, de Catharinakerk is niet georiënteerd] en dan slechts ½ el op het oxaal, omdat niet het gezigt van den raam, in de kerk mag gehinderd worden. De windlaaij van manuaal en van het borstwerk met de oude onderkast, de ligging van klavieren en registratuur blijft dan zo als vroeger. De windlaaijen van Pedaal en positief moeten een nieuwe plaats hebben. Of tweede plan. De oude kast van Positief met de windlaaij en pijpen van positief onder het ronde raam in de gevel, dan een gang van 0,60 of 0,70 om het positief te stemmen, dan de zitplaats van den organist met een buffet voor zich, waarin het borstwerk geplaatst moet worden met alle het mechaniek na Manuaal, pedaal en positief. De organist zit dan op een bordes of circa 0,80 hoger dan de floor om over den echo, de zangers en de balustrade, geen beletzel in het gezigt op het altaar te hebben. De Manuaal en pedaal windlaaij in de zuider zijde der in het eerste opgegeven plan. Nu moet ik nog enige zaken aan UE oordeel onderwerpen. Het orgel is gestemt met een ongelijkzwevende stemming of zogenaamde wolf, Zal die behouden blijven?

Het manuaal	heeft zo ik meen	16	registerknoppen
Het Positief	--	10	-
Het Pedaal	--	8	-
Het Echo	--	<u>8</u>	
		42	knoppen

De namen der registers zijn mij niet juist bekend. Als de Viola di Gamba van het Manuaal op het Echo kon geplaatst worden? Als er een Prest. 8v bas, al was die maar van hout, op het Positief? Dan de Holpijp van het Manuaal drie of vier tonen ruimer? Dit zijn veranderingen die van UE zouden moeten uitgaan, als die door UE nuttig geoordeeld worden. Het orgel van Eindhoven is mooy en goed gemaakt en geintoneerd, maar na mijn manier van denken wat zwak van toon. Schrijven en praten kost geen geld, maar verkeerd handelen, wel het zal mij aangenaam zijn over een en ander UE gevoelen te kennen, en ik noem mij met alle achting, UE dienaar.

1865. Brief kerkbestuur aan Smits.

Eene teekening met de onderstaande aanwijzing voor den Heer F.C. Smits, Orgelmaker te Reek. Op de hierbijgevoegde platte grondteekening van het zangkoor en de 2 torens, is met eene geele kleur afgezet waarover tot het stellen of plaatsen van het orgel, pedalen en positief kan worden beschikt. Het meeste bijval heeft gevonden, dat het orgel met manuaal geplaatst wordt aan de noord- of epistelzijde en het positief in den anderen toren, het positief in zijne bestaande grote en het groot orgel en pedalen zoo als het best kan. Het gevoelen van onzen organist is ons medegedeeld, dezen zou gaarne zien dat de pedalen lings en regs met de schoone gepolijste tinnen frontaal pijpen aan de balustrade bij b en c geplaatst worden, zoo dit kan zijn, dan mag de grote kast nog tot aan A worden terug gezet en de breedte is op het plan aangeteekend. Het kerkbestuur stelden den Architect voor om veele koste te vermijden de oude kasten van het orgel te laten gebruiken, hetwelk is goedgekeurd, mits dat al het onnoodige kroonlijstwerk en ornamentwerk er af blijft, is het orgel op die wijze geplaatst, dan eerst is den Architect in staat gesteld, met een weinig aan te wijzen bijwerk, beiden de oude kasten met ons schoon gebouw te laten overeenkomen. Het kerkbestuur stelt zich voor, dat het positief in zijn geheel met de frondpijpen, zoo als het eertijds was en nu geflankeerd of op zijde gezien zal terug keren, met dat onderscheid, dat de ornamenten en het kroonlijstwerk er af blijft. Wat het groot orgel betreft met de pedalen zullen wel eenige versmalling en verplaatsing vorderen, maar zullen alzoo tog ook met de mooie frondpijpen kunnen prijken en tevens met de oude buiten kasten kunnen omsloten worden. De Heer Smits moest zelfs een werkmans ten zijne genoegen, mede brengen, die voor het werk geschikt is, omdat er alhier slecht aan te komen is. Hierbij volgd nog eene toelichting van het inwendige van het orgel, door onzen organist opgegeven.

1° Hoofdmanuaal met 12 doorgaande en 3 halve stemmen

2° Positief met 9 doorgaande en 1 halve stem

3° Echo met 6 doorgaande en 1 halve stem

4° Vrijpedaal met 6 stemmen terwijl door twee koppelingen, pedaal, hoofdmanuaal en positief kunnen verbonden worden.

Hoofdmanuaal:

<u>Bourdon</u>	16	v.	Prestant	8	v.
<u>Holpijp</u>	8	v.	Viola di Gamba	8	v.
Octaaf	4	v.	<u>Quintadena</u>	8	v.
Cornet	6	sterk	Gemshoorn	4	v.
Mixtuur	6	sterk	Fluit	4	v.
Trompet	8	v.	<u>Nazard</u>	3	v.
Carrillon			Bombarde	16	v.
			Clairon	4	v.
Positief:					
Prestant	4	v.	Prestant	8	v.
					disc.
Fluit	4	v.	<u>Bourdon</u>	8	v.
Veldfluit	2	v.	Doublet	2	v.
Cornet	4	sterk	Mixtuur	4	sterk
Trompet	8	Bas	Trompet	8	disc.
Basson	8	Bas	Hautbois	8	disc.
Echo:					
<u>Bourdon</u>	8	v.	Prestant	4	v.
Dulciana	8	v.	<u>Fluit</u>	4	v.
Octaaf	2	v.	Flageolet	2	v.
Cornet	3	sterk	Ventil		
Pedaal					
Koppel					
Prestant	8				
Prestant	4				
Bombarde	16				

N. B. De onderstreepte stemmen zijn gedekt, de overige open. De 25 grootste pijpen van de Bourdons 16 v. , en de 12 grootste van de Bourdons en Holpijp 8 v. zijn van wagenschot, de overige van metaal. Al de tongwerken zijn van zuiver tin.

1869. Rekening Smits aan kerkbestuur.

Het R. C. Kerkbestuur van Eindhoven debet aan F.C. Smits orgelmaker te Reek.

1865 Oktober	2 reizen na Eindhoven ter bespreking van het orgel a f 24,00	f	48,00
1866 14 April	4 dagen met verscot aan reiskosten voor de plaatsing der kast	f	26,50
1/4 Junij	drie dagen met verscot aan reis en verblijfkosten	f	28,50
21 Julij	2 dag	f	1,75
23 December	24 dagen S. 3,50	f	84,00
1867			
5 Januarij	verscot voor de klavierkast	f	1,60
Maart	48 dagen	f	168,00
20 April	35 dagen	f	122,50
	4 nieuwe pijpen bij Prestant 8 vt f/fis/g/gis/ van banca tin	f	44,00
	verscot aan reiskosten	f	24,00
	voor het maken der teekeningen	f	40,00
	verscot aan leer / lijm / vlas / vet, kolen enz. enz.		18,50
23 Mei	½ dag		1,75
28 September	het afbreken van den noodorgel met reiskosten	f	10,00
	nog Jr jaar huur van den orgel		10,00
21 December	39 dagen	f	136,50
	reiskosten		10,00
1868			
22 februarij	45 dagen	f	157,50
4 April	56 dagen	f	196,00
	14 nieuwe pijpen bij prestant 8 vt	f	140,00
	verscot aan leer / lijm / enz	f	8,00
	voor conducten	f	3,50
	2 stel kopere driehoeken	f	20,00
	12 ventillen voor de balken	f	12,00
25 Mei	30 dagen	f	105,00
	reiskosten over 1868 ten bedragen		<u>30,00</u>
		van	
		totaal	f 1453,50
	Afgegeven te Eindhoven		1468,00
	voor het maken van het klavier	f	20,90

1869. Dispositie, na ombouw

Manuaal:				Positief:				Pedaal:			
1	Bourdon	16	vt.	1	Prestant	8	vt.	1	Bourdon	16	vt.
2	Prestant	8	vt.	2	Bourdon	8	vt.	2	Prestant	8	vt.
3	Viola di Gamba	8	vt.	3	Prestant	4	vt.	3	Prestant	4	vt.
4	Holpijp	8	vt.	4	Fluit	4	vt.	4	Quint	3	vt.
5	Quintadeen	8	vt.	5	Doublette	2	vt.	5	Bombarde	16	vt.
6	Octaaf	4	vt.	6	Veldfluit	2	vt.	6	Trompet	8	vt.
7	Gemshoorn	4	vt.	7	Mixtuur	4	St.				
8	Fluit	4	vt.	8	Cornet	4	St.	Koppelingen:			
9	Nazard	3	vt.	9	Trompet bas	8	vt.	niet zeker, waarschijnlijk:			
10	Prestant	4	vt.	10	Trompet disc	8	vt.	Pedaal	+	Manuaal	
11	Octaaf	2	vt.	11	Basson bas	8	vt.	Pedaal	+	Positief	
12	Flageolet	2	vt.	12	Hautbois disc	8	vt.				
13	Mixtuur	6	st.								
14	Cornet	6	st.								
15	Trompet	8	vt.								
16	Clairon	4	vt.								

1944, 19 maart. Brief H.W. Smits aan F. Kookken.

Na enige jaren werd, vanwege de relatie met den organist, de jonge Loret (dat zuiplapje) met het stemmen belast, verder Fransen R'mond, te slotte is Boomen er mee doende geweest, jaren zelfs, doch algeheel ten koste van de stabiliteit. Op den 2e Paasdag 1928 zou Gregorius komen zingen en Flor Peters komen spelen en om het orgel tegen dientijd paraat te hebben werden, zeer te elfder ure, wij ontboden. Het stond ons geweldig tegen, maar kenden Deken Maas nog vanaf Aarle-Rixtel en Kap de Louw was een verre neef (4e en 4e) en daags na Passie zondag togen we naar E. Na enorm hard werken kwam in die week het mechanisch deel voorlopig op streek en le Manuaal en Pedaal tot toon en gestemd. De volgende Maandag moesten wij elders zijn, hadden dus voor Witte-Donderdag nog twee heel dagen voor Ile Man. Maar vonden Dinsdags alle hanteerbare pijpen van dat Manuaal uit de gaten gezet, (op die manier komen de voetgaatjes vol stof, dat later in de kernspleet terecht komt) en van het tongwerk leken veel kleinere pijpen helemaal weg. Achteraf bleek, dat ze in de groote bekens verborgen zaten. Het eerste werk was hangsloten op alle deuren. Met groot getob was het geval. Woensdag s 'avonds weer voldoende geredresseerd. Of bedoeling geweest was ons 'n loer te draaien ofwel het K. bestuur of iemand anders, schijnt niet duidelijk geweest te zijn, maar in alle geval iets waarop de thans frequente term sabotage volop van toepassing was. In 1929 werd ik gevraagd om rapport, heb toen geschreven wat kon en moest gebeuren en hoe, maar er nadrukkelijk aan toegevoegd, dat bij verwerp van het oude ze iets gingen krijgen dat 'n ieder kan hebben, die er voldoende plaats en id. geld voor had, terwijl zulks tot dan anders was. Het orgel had geen ruim mensuur, doch was suaaf en kerkelijk van toon. Het binnenpijpwerk was al stemmend vreselijk toegetakeld, maar niet onherstelbaar. De opzet moet geweest zijn het zang- en spelfestijn te saboteren, die dachten wel ons in die - trouwens 'n moeilijke week niet meer terug verwacht hebben. Hoe het orgel zich die 2e P. dag gedragen heeft vernamen wij nooit.

EINDHOVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Joris (Stratum)

-

EINDHOVEN, R.K. Parochiekerk van Sint Trudo (Strijp)

Manuaal C – f''

Prestant	8 v.
Holpijp	8 v
Prestant	4 v
Octaaf	2 v
Trompet B & D	8 v.

1867 e.v. Rekeningboeken van Smits.

1867	18 december	2 uren gratis	
1868	6 mei	1 aangehangen pedaal [C-f°] en 1 dag gestemd, vold.	45,00
1872	20 december	3½ dag verschotten voldaan	16,00
1875	20 augustus	2 dagen voldaan	12,00
1884	18 december	1 dag ontvangen	7,50

1922. Dispositie.

Manuaal I		Manuaal II		Pedaal	
Bourdon	16'	Flûte Travers	8'	Salicetbas	16'
Prestant	8'	Viola	8'	Subbas	16'
Flûte Harmonique	8'	Voix Céleste	8'	Gedekt	8'
Salicionaal	8'	Bourdon	8'	Bazuin	16'
Holpijp	8'	Fluit	4'		
Prestant	4'	Basson Hobo	8'	Koppelingen	
Salicet	4'			Man. I + Man. II	
Octaaf	2'			Man. I + Superoctaaf	
Cornet	2-3-5 st.			Ped. + Man. I	
Trompet	8'			Ped. + Man. II	

Vrij combinatie, vijf vaste combinaties, registreerbaar automatisch pedaal.

1936, 16 september. Brief H. Smits aan P. de Bree.

Bij Grave 16 Sept 36

Zeer Eerw. Heer. Over Strijp zou ik het nog in scripto hebben. Eerst nog over den brand, hoewel niet actueel meer; mijne data stammen uitsluitend uit de bladen. De politie verklaarde de motor schuldig (gemakshalve?); die zou vervuild geweest zijn en dan was 'n simpel vonkje voldoende om enz. 1^e een motor met kortgesloten anker vonkt niet; 2^e stond de motor in 'n kast en was dus nog geheel schoon. Het licht bij de motor was al langer niet in orde, zei de politie. Daar was geen licht, bedoeld zullen zijn de controlelampjes op 't koor; die kunnen inderdaad defect zijn geweest en niet vervangen, maar dat beteekent

geen gevaar: die staan zgn. tusschen phase en nul net als gewone lichtlampen. Het G.E.B. [Gemeentelijk Electriciteits Bedrijf] keek technisch en verklaarde de motor onschuldig, maar bleek met de situatie niet erg vertrouwd: er zou een muur gestaan hebben tusschen motor en orgel. Het was zóó: de motor stond in 'n loos traptorentje, dat toegankelijk was vanuit het boudoir van den orgeltrapper: er was dus 'n muur maar ook 'n deur. De machine was 'n Meidinger van $\frac{3}{4}$ P. K. zoodat van eene overbelasting met werk (met overmatige stroomopname als gevolg) in de verste verte geen sprake kon zijn. Wèl kan zoo'n motor vastloopen, wat 'n uiterste vorm van overbelasting beteekent, maar dat is i. c. niet het geval geweest, want na de Mis is uitgeschakeld en kon dus de motor (lees de wikkelingen) niet meer door branden; eventueel zou dat dan tijdens de Mis – zij 't dan ook op het laatst – gebeurd moeten zijn: maar ... tusschen doorbranden en vastloopen zit nogal tijd en zodoende zou althans op 't eind der Mis de windvoorziening gefaald hebben, en die is regelmatig verlopen. Doch praktisch wordt tegen doorbranden (wat verder brandgevaar althans kan beteekenen) automatisch gewaakt door de zgn. zekeringen, en die bij overmatige stroomopname (uit welke hoofde dan ook) doorslaan en den motor stroomloos maken. De aansluiting aan het net is indertijd vanwege het K. bestuur verzorgd geworden, doch uiteraard zullen de zekeringen oordeelkundig bemeten zijn geweest, dat gaat trouwens onder controle van het G.E.B. In Helmond (St.-Lambertus) is de motor al 2 x vastgelopen en in St.-Mich. Gestel ééns met geen ander gevolg dan dat de smeltstoppen doorsloegen (steeds als gevolg van zoo kindsch mogelijke smeermiddelen).

Nu over de nieuwbouw: er stond daar een orgel van ons maaksel, en dat, naar oude zede, zoo bij hooi of bij gras wel 'ns gestemd werd. Bij de laatste occasie sprak Past. de Roij over 'n nieuw; uiteraard ging diens belangstelling het meeste uit naar situatie en aspect (vóór de kasten zitbanken en tusschenin zoo groot mogelijke zangruimte) Wij hebben toen een grondplan voorgelegd en 2 frontteekeningen: een 16' en een 8' (rijkelijk 8'). Pastoor vond het 16' te gelanceerd naar rato breedte; zodoende werd 8' aangehouden; we maakten dispositie en begroting; Kees de Rooij was adviseur. 'n Begroting maken ging destijds à la minute bij zich contenteeren – wat wij i. c. deden – met de minimumprijzen van den Bond; die waren verplichtend op verbeurte van eer, plus nog f 1000,- (ten bate der bondskas). Mettertijd kwam de bestelling in. Tot dan hadden wij nooit kunnen opmerken dat Pastoor eenigerlei haast met het orgel had; dat er in Strijp liepen die er wel haast mee hadden, wisten wij niet: hadden enkel de pastoor gesproken en ook dien maar 'n paar malen. Wij hadden het toen juist zeer volhandig en in het andere geval zouden wij wel $\frac{1}{2}$ jaar eerder hebben kunnen opleveren. Op 'n gegeven moment kwam 'n schrijven in van pastoor met de vraag: wanneer met opstellen begonnen zou worden; 'n goede 8 dagen later andermaal en iets gepeperd. Dat was het ergste niet maar 'n 14 dagen nadien kwamen hier 3 heeren binnen waarvan 2 koorzangers (dat denk ik tenminste, heb ik nooit goed geweten) en 1 lid van het K. bestuur met name Vermeulen, die het woord voerde en begon met te zeggen, dat 'n pastoor zich wel 'ns kwaad kon maken zonder daarmee iets te bereiken, maar dat hij (zakenman) iets zou bereiken zonder zich kwaad te maken. Het orgel was veel en veel te duur en boven dien zaten wij hier nog à la baisse (van materialen) te speculeren; wij moesten f 1000,- laten zakken anders zou het orgel geweigerd worden zonder meer. Met welk recht vroegen wij. Hij moest toegeven geen recht te hebben, maar 't moest er zóó naar toe. Betrekkelijk den kostprijs konden wij natuurlijk de kaarten van den Bond niet openleggen, en moesten wij ons bepalen tot het adgium dat alle waar naar haar geld is; dat wij niet noodig hadden te speculeeren en dat wij geen zakenmannen waren en zulks voor Strijp i. c. eene gelukkige omstandigheid was. 't Bleek dat pastoor het orgel 'n goed half jaar later besteld had dan de zangers en vermoedelijk ook de kerkmeesters meenden. Wij zeiden den Pastoor te zullen schrijven. 'n Moeilijk geval: wij konden het K. bestuur wel dwingen, maar dat zou meer opspraak verwekt hebben dan dienstig was. Klappen uit de school (ons beroepen op den minimumprijs) deden wij liever niet; en f. 1000,- prijsgeven was zondigen tegen den Bond, doch waartoe wij maar besloten als achtende zulks van 2 kwaden het minste: desnoods zouden wij ons dan maar op force majeure beroepen. We schreven den Pastoor de prijs tot f 15225,- te zullen verlagen (begroting 16225). Toe het orgel klaar was opende Piet v. Maris met de Triumphale van Lemmens en speelde Kees de Rooij verder. Heel Strijp leek tevreden, uitermate zelfs, en van Pastoor hadden wij tijdens den opbouw hartelijke vriendschap beleefd zooals trouwens weleer: 'n best mannetje van ouden stempel, Helmondenaar van geboorte. Daags na de inwijding kregen wij bij de organist poolshoogte: Henri Vermeulen [Weert] had bij hem de piano gestemd (!!!) en toen met groote verwondering vernomen dat het orgel nog niet klaar was: hij had er in dien tijd al 3 afgeleverd en voor veel minder geld. (naar rato) hij was toen ook bij 'n Vermeulen [lid kerkbestuur] geweest en had daar 'n harmonium geleverd ofwel aan 'n vroeger geleverd harmonium gewerkt (herinner me dat niet juist meer). Die Vermeulen [lid kerkbestuur] was koorzanger (ook bijkantoorhouder van de post) en deelhebber in het sigarenfabriekje waarvan de kerkmeester-zakenman de directie voerde (onderling neven). Wij wisten toen waar Abraham de mosterd gehaald had en kenden de oorzaak van de storm die tegen ons gewoed had, maar konden, begrijpelijk, van die wetenschap geen gebruik maken; dat lustte ons trouwens toen ook niet. Al gauw kreeg ik kans op H. V. (bij gelegenheid van een vergadering) en zei hem dat hij het ons in Strijp nog al lastig gemaakt had met z'n praatjes en vroeg hem of wij dit orgel goedkooper hadden mogen leveren, ook als we dat gewild hadden; en of de minimumprijs voor hem niet gold? Oh! Zei 't ie, dat was bij ons bij de Paters (geestelijke familie dus!); hebben die dan 3 orgels tegelijk afgenomen, vroeg ik. Hij stiet toen 'n koeachtig geluid uit, zooiets als "oe" en was verder niet te spreken; hij bekeek het blijkbaar als 'n alledaagsch geval. Hier Reek¹⁸⁸⁷ maakte hij het 'n jaar of 3 later nog schandaliger; die man is een en al neringzucht en id. nijd, en houdt er naast 'n eng Franciscaansch 'n onbegrensd jiddisch geweten op na. Hooger schreef ik, dat heel Strijp tevreden leek: het was in werkelijkheid anders: toen Werners [pastoor] aan de Roij opgevolgd was begon het weer opnieuw: toen m'n broer Frans [Smits (III)] z. g. zich bij dien pastoor meldde voor de stemming begon die uit te vallen, dat dat stemmen veel te duur was en het orgel was veel en veel te duur geweest en 't was niks, heelemaal niks! De Vermeulens (de kerkmeester en zanger) waren dus doende gebleven. Mijn broer die i. c. absoluut weerloos was, kikte

¹⁸⁸⁷ SA ., B70: deze Vermeulen oordeelde in 10 minuten bij het licht van een looplampje dat het orgel van Reek niet de moeite waard was om in de nieuwe kerk geplaatst te worden.

tegenover mij met geen woord over het geval, omdat hij wist dat ik dien pastoor op 'n zeer onzachte manier aan den tand zou voelen. Maar. . . het volgende jaar bood pastoor z'n excuus aan en 't was 'n zeer schoon orgel (!!!). Ook dit heeft Frans nog een jaar lang verzwegen: ik vernam beide fasen tegelijk (benevens nog iets anders). Dat Werners – qua waardeering – van 't eene uiterste in 't andere vervallen was zal geenszins 'n resultaat geweest zijn van eigen waarneming. . . Middelertijd was Verkuyl (thans Herpen) af de Hasselt, Tilburg, in Strijp gekomen en zat daar dagelijks op 't orgel, en zal wel gehoord en gezien hebben, dat het heel wat anders was dan wat, onder zijne leiding, door Vermeulen was gepresteerd. Maar toch werd – hoe misselijk ! ! – Henri Vermeulen bij t orgel geroepen om er 'n Registercrescendo bij te maken: daar is wel niets van gekomen, maar zulks verminderde het affronterende, dat het voor ons had, geenszins, ze moeten gedacht hebben dat zoo iets voor ons te geleerd was; wat 'n halzen!

Het orgel Goirke Tilburg stond toen al meer dan 20 jaren met zoo'n apparaat! Past. Werners mag den hemel danken dat hij indertijd tot andere en betere appreciatie van het orgel kwam, want anders had hij nu niet met 'n gerust geweten de hooge assurantiepennningen kunnen opstrijken; en had ik, op mijne beurt, het K. bestuur kunnen betichten van te speculeren. Naast die 15225 heeft de kerk nog de aansluiting van den motor aan het net moeten bedruipen, wat destijds nogal gekost kan hebben, want alles was toen peperduur; en ook het verven van de kastdeuren voor zoover niet van eikenhout. Ten slotte zouden de minimumprijzen van den Bond te hoog kunnen geweest zijn; dat was ook niet het geval; ik kom daar binnen 'n 14 dagen nog wel 'ns op terug. Ondanks hunne lengte zullen deze regels U kwalijk kunnen dienen om er Strijp mee te bewerken. Op het droog-zijn der kerk behoeft daar niet gewacht! Met vriendelijke groet U. H. Smits. Reek

ENSCHOT, R.K. Parochiekerk van Sint Caecilia (en Sint Job)

-

ENTER, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt.

1866. Notitie Smits.

Enter, 1866. De windlaay voor Manuaal betekent als volgt

1 Prestant	8 v van af fis – twee hal[ve] na[uwer] als no 2
2 Bourdon	16 twee h. nauwer 4
3 Holpijp	8 idem
4 Prest	4 als Prest 8
5 Quint	3 5
6 Oct	2 als [Prest 8]
7 Mixt.	1½ twe sterk
8 Portunaal	8 disc.
9 [Trompet 8 bas]	
10 Trompet	8 2 of 3
Positief	
1 Viol di gamb	C binnen, C# D D# E F in de buiten toren F# G G# A A# B in het veld verder binnen
2 Holpijp	8 5
3 Fluit bas en	4 5
4 [Fluit disc.]	
5 Piccolo	2
6 [Harmonica bas 8]	
7 Harmonica [disc] 8	

De blaasbalk lang 210 met de rand, breed 130.

ERP, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius.

-

ESCHAREN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus.

1843. Notitie Smits.

de blaasbalken voor Escharen

precies 4 voet breed en 7 v 2 duim lang

de windbakken 6 a 6 binnen

de windbakken 6 duim van de kant

de riggels ieder 1½ duim uit de midden om

dat de balken precies boven malkaer leggen

2 sloven van	3 a 4 of 4 a 4	lang	a	8	1
2 -	-	3 a 4 of 4 a 4	-	b	2-9
					2

2 -	-	-	-	c	5-3	3
2 stijlen	3 a 4			d	2-9	4
2 -	3 - 4			e	4-2	5
2 -	3 - 4			f	5-7	6
1	4 a 6	sleutelbalk		g	4-8	7
6 riggels 3 a 4				h	4-8	8
2 sleutel 4 a 4				i	8-6	9
de groote windkanaal 7½ a 6				4 v 6 lang		
de kanaal na de windlaaij 4½ a 6				5 – 6 lang		

1954. Dispositie.

Manuaal CD – f'''

Prestant	8 voet discant
Salicionaal	8 voet, in de bas Fluit 4)
Holpijp	8 voet
Octaaf	4 voet
Fluit	4 voet
Octaaf	2 voet
Flageolet	1 voet
Cimbel	2 sterk
Trompet	8 voet bas en discant
Kromhoorn	4 voet
Pedaal aangehangen	C – d'.

Huidige dispositie.

Manuaal C D – f'''

Praestant	4	oud pijpwerk, tot en met f'' in het front, van fis'' op de lade.
Holpijp	8	Smits (I), waarschijnlijk 1834
Praestant	8	oud, discant e'- f''', origineel waarschijnlijk het tertskoor van een Sesquialter
Salicionaal	8	18 ^e eeuw. de bas Fluit 4 gedekt waarvan Fis – cis' 17 ^e eeuw.
Octaaf	2	17 ^e eeuw. Kort octaaf later aangevuld.
Fluit	4	17 ^e , 18 ^e en begin 19 ^e eeuw.
Cimbel	2 st.	C: 1 - ½, c' 2 – 1, c'' 4 – 2.
Sifflet	1	oud, gedeeltelijk afkomstig van een Sesquialter: inscriptie op C.
Trompet	8	bas en discant, 18 ^e eeuw.
Dulciaan	4	oorspronkelijk Clairon 4, cilindrische bekers van Smits (I).
Pedaal aangehangen,	CD – e.	

Toonhoogte a'= 415 Hz, stemming 1/8 komma, winddruk 63 mm waterkolom. Originele spaanbalg van Smits (I)

EWIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes de Doper.

1830, e.v. Rekeningenboek Smits .

1830	3 mei	2½ dag gewerkt aan 't afbreken van het orgel	f.	5,50
1831	27 april	15½ dag met zetten en stemmen,		38,75
		verschoot		<u>2,00</u>
		Voldaan den 28 april 1831	f.	46,25
En ik heb de verschoot aan moeder betaald				
1833	7 juni	voor een dag gestemd	f	3,00
1835	9 juli	1 dag gestemd		2,50
1837	20 april	van 4 dagen met 2 't orgel schoongemaakt		<u>18,00</u>
		Voldaan	f	23,50.
De verschoot heeft betrekking op:				
1832 Jan.	Wegens orgel van Ewijk aan moeder schuldig		f	528,90
1832 aan hout,	metaal en alle andere aan 't orgel van Ewijk			428,25. ¹⁸⁸⁸

Broekhuizen.

Prestant	8 vt	Octaaf	2 vt
Holpijp	8 vt	Flageolet	1 vt

¹⁸⁸⁸ SA ., Bg2.

<i>Prestant</i>	<i>4 vt</i>	<i>Mixtuur</i>	<i>3 st</i>
<i>Fluit trav. D</i>	<i>8 vt</i>	<i>Trompet B</i>	<i>8 vt</i>
<i>Fluit</i>	<i>8 vt</i>	<i>Trompet D.</i>	<i>8 vt</i>
<i>Quint</i>	<i>3 vt</i>	<i>Tremulant, ventil</i>	

Pedaal aangehangen. En schreef daarbij: Is een welluidend toonevend orgel.

G. Een plaats, omtrent 13 uren van Reek in Gelderland.

1863, 21 oktober. Brief kapelaan L. Schuurmans.

Den Weledel Achtbare Heer F.C. Smits , Burgemeester te Reek bij Grave. Weledele Heer en Vriend, Dit is meen ik de derde keer dat ik uitgenoodigd word over een orgel te schrijven; ik wenschte wel dat de Pastoor, op wiens verzoek ik UE schrijf en wiens vertrouwen UE het meest bezit, zich in persoon bij U vervoegde, doch hiertoe kan hij niet besluiten. Zijn Eerw. laat mij aan UE vragen hoeveel het volgende orgel (in wiens constructie gij evenwel eenige wijziging zoudt kunnen brengen) zou moeten kosten:

Eerste klavier

1. Prestant	8 voet in het front
2. Bourdon	16
3. Roerfluit	8
4. Octaaf	4
5. Mixtuur	3 sterk
6. Bourdon	8
7. Octaaf	2
8. Portunaal Fluit	
9. Trompet	8 Bas en discant
Twee of bovenklavier	
10. Holpijp	8 voet
11. Viol d. Gamba	
12. Fernfluit (of verfluit)	
13. Gemshoorn	

De klavieren van C tot F of vier en half octaaf, toetsen van ivoor, halve van ebbenhout, Pedaal aanhangen 2 octaaf, zwarte koppen met opschrift, koppeling der klavieren, noodige blaasbalken, eikenhouten kast tenminste van voren, met verder conducten, kanalen en wat verder tot het soliedste werk behoort, kant en klaar te leveren in zoo kort mogelijke tijd voor de kerk te G. in Gelderland, op een afstand van Reek van omtrent 13 uren, in een kerk waar ruimte genoeg is en waarvan het gewelf niet zeer hoog is.

Wees zoo goed van mij spoedig de kosten hiervan op te geven opdat ik dezelve kunne opgeven. Ik houd het er voor, dat wanneer de som niet al te hoog loope, het nieuwe orgel te Reek zal vervaardigd worden. Ik hoor dat van Nisselrode te Oss een nieuw orgel maakt voor Hengelo in Gelderland. De zaken van de orgelmaker Kersten, vroeger te Munster, thans te Meppen, moeten niet best staan, zoo ik verneem. Belangrijk nieuws weet ik UE. niet te berigten; zoo even hoor ik dat het met de collecte voor de oprigting van het nieuw monument enz niet heel gunstig gaat in onze buurt; in Deventer, onder andere, waar enorme rijkdommen zitten, kreeg men slechts omtrent derde half honderd gulden ofschoon de beraming 2200 gulden bedroeg.

Ontvang hierbij mijn hartelijke groeten alsmede Uw Broer Louis, aan kinderen en bij gelegenheid uw Zoon de kapell. van Nijmegen. In afwachting van antwoord blijf ik hoogachtend, Uw dienaar en vriend, L Schuurmans, Kapell.

Wijhe 21 oct. 1863.

1863. Kopie brief Smits aan L. Schuurmans.

Alhoewel uwe bemoeijingen voor mij geen gewenscht gevolg hebben zijn mij toch UE letteren zeer aangenaam, dewijl zij mij strekken tot herinnering aan vroeger vriendschap. Welligt zal het ditmaal wederom het zelfde geval zijn, dewijl ik niet kan of verkies te concurreren, (wat de prijs betreft) met zo vele orgelmakers (hoe zo ook genaamd zijn) die aldaar in uwe buurt van tijd tot tijd werkzaam zijn.

Beschrijving van de ontfangen dispositie

Eerste klavier

1 Prestant	8 vt	in het front van Banka tin	2	330
2 Bourdon	16 vt	24 de grootste van eike hout dan compositie	4	180
3 roerfluit	8 v	12 - - dan compositie	4	100
4 octaaf	4 v	van compositie metaal	2	90
5 Mixtuur		3 sterk - -		90
6 Bourdon	8 vt	12 van eike hout dan compositie		90
7 octaaf	2 v	compositie	2	50
8 Portunaal	4 v			80
9 Trompet	8 v	bas en disc van banka tin	2	200
Windlaay				280
tweede of bovenklavier				
10 Holpijp	8 v	12 de grootste van eike hout		90
11 Viol di gamb	8 v	van Banka tin		200
12 Fernfluit of Verfluit is mij onbekend ik veronderstel				

Veldfluit	2 v	van compositie	50
13 gemshoorn	4 v	van comp	100
Windlaay			180
twe balken van 4 en 8 [voet]			220
vervoer			50
onderhoud 5 jaren			100
kostgeld			<u>100</u>
			2600

Klavieren van wit yvoor, windkanalen etz zo als behoort en een aangehangen
pedaal van twee octaven.

de kast bovekant op 400
500 of

front eike 600

zijde en agter van green en vuren

[onderaan pag. 1a toegevoegd:] Kopij aan de Heer Schuurmans te Wijhe ¹⁸⁸⁹

behalve de prijs zal er een tweede zwaarigheid bij komen, ik ben thuis met ons zessen aan een werk bezig voor Amsterdam en dit zal thuis zeker Nieuwjaar worden eer dit is afgelopen, dan ik met mijn zoon Frans met een knecht te Amsterdam bezig en deze zal aldaar moeten blijven tot Paschen 1864. Dan moet ik een nieuw orgel maken voor Nieuwkuik en een nieuw voor de nonnen te Rooij en daarbij nog drie verschillende grote reparaties. Alzo de vroegste tijd dat ik te G zou kunnen klaar zijn Paschen of Pinxteren 1865.

Ik heb hier nog een orgel gemaakt staan met de volgende registers als

1 Prestant 8 v

2 Holpijp 8 v

3 octaaf 4 v

4 octaaf 2 v

5

6 Trompet 8 v bas en disc

Dit orgel zoude ik voor Paaschen 1864 wel kunnen komen stellen, en dan zal mij de kerk van G hiervoor betalen

voor brengen

voor stellen

voor huur

voor terughalen de som van 80

dispositie van 't orgel van Drunen mede opgezonden.

GASSEL, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes de Doper

1846, 2 maart. Brief Smits aan kerkbestuur.

Opgezonden dispositie na Gassel 2 maart 1846. No. 1

1 Prest 4

2 Holpijp 8

3 Prestant dis 8

4 Fluit 4

5 Octaaf 2

6 Flagelet 1

7 [Trompet] bas 8

8 Trompet dis 8

9 Ventil

2 balken van 3 a 5½

Kast 9½ hoog, 6 v 2 breed en 2 v. 2 duim diep en ornamentiek zo als loon voor f. 1100

No 2

Een orgel als boven met een kast 11 voet hoog, - 6 v 9 duim breed, 2 v 2 duim diep, ornamentiek als boven met 15 of 17 frontpijpen in de onderkast en ingerigt voor positief 1200

No 3

De twee buitentorens van het orgel te Gassel half rond te maken met tinne frontpijpen in plaats van de oude, dus de oude pijpen voor mij en 9 of 11 pijpen in de onderkast voor f. 160

Hierbij ornamenten zo als te Neerloon 80

f. 240.

¹⁸⁸⁹ Sa ., B4T1a.

Huidige dispositie.

Manuaal C-f'''	Positief C-f'''	Pedaal C-f
Prestant D 8 vt	(onderpositief)	Aangehangen
Holpijp 8 vt	slechts voorbereid	
Prestant 4 vt		
Fluit 4 vt		
Octaaf 2 vt		
Flageolet 1 vt		
Trompet B/D 8 vt.		
De toonhoogte a'= 402. 5 Hz. bij 15-16°, de winddruk 62 mm.		

GEERTRUIDENBERG, R.K. Parochiekerk van Sint Gertrudis

-

GEFFEN, R.K. Parochiekerk van Sint Maria Magdalena

Dispositie Smits. (notitie ca. 1893)

Manuaal			
Prestant	8	vt.	in het front tot d' of 27
Bourdon	16	vt.	van hout 15, wagenshot
Holpijp	8	vt.	van hout 13, "
Prestant	4	vt.	metaal
Quint	3	vt.	"
Octaaf	2	vt.	"
Mixtuur	2	vt.	Bas en Disc. 4 en 5 sterk
Trompet	8	vt.	Bas en Disc.
Positief			
Viool	8	vt.	12 gecombineerd in Holpijp 8
Holpijp	8	vt.	2 van hout
Prestant	4	vt.	in front tot gis of 21
Roerfluit	4	vt.	geheel metaal
Quint à deen	8	vt.	disc.
Fluit	2	vt.	
Flageolet	1	vt.	
Fagot	8	vt.	bas en disc.

GELDROP, R.K. Parochiekerk van Sinte Brigida

1893, 31 januari. Brief W. Eyken aan Smits.

Geldrop 31 Jan. 93. Den Heer F. Smits Reek.

Het kerkbestuur heeft het plan gemaakt om nu dat de nieuwe kerk zoo ver klaar is, ook allenskens werk te maken om het oude orgel in orde te laten brengen naar een door deskundigen te maken plan, en dewijl Ued. Het orgel nog wel zoo wat kunt voorstellen, en ik U persoonlijk en tevens de door UE. geleverde werken ken, vooral het orgel bij de Zusters in Tilburg, waar ik mij destijds nog mede gemoeid heb; deed mij aan het kerkbestuur het voorstel doen om UE. ons plan bekend te maken, tevens heb ik UE. aanbevolen als goed mecaniciens daar het volgens mij en ook van den Eerw. Heer Pastoor alhier wenschelijk zal wezen om een z. g. buffet te plaatsen en zoo het orgel achter of op zij staande te kunnen bespelen. De vraag is nu: heeft Ued. genegenheid om die restauratie van ons orgel te doen en een plan met begroting te maken om het gerestaureerde te plaatsen volgens te overleggen goedvinden, gelieve dan te melden of en welke kosten dan voorlopig hier op zouden lopen Ik zal Ued. bij deze inlichten, dat destijds de maker van het oude orgel, dit ook afgebroken en geborgen heeft op het Liefdesgesticht alhier, waar het nog op dezelfde plaats aanwezig is. Uw antwoord inwachtende, verblijven na minzame groet, Hoogachtend, Ued. dw. dienaar Wilh. Eyken, penningmeester.

1893, 6 april. Begroting Smits.

Verzonden 6 april 1893. Geldrop dispositie. Buffet van fijn eikenhout met nieuwe klavieren, pedaal van 30 toetsen, registerknoppen, registratuur enz. enz. (tevens ingericht voor vrij pedaal en solowerk te spelen op Groot Manuaal en het laatste te kunnen afsluiten met een pedaalrede). Verders drie koppelingen: Man. Pos. – Ped. Man. – Ped. Pos. Het oude windtoestel voorlopig behouden maar in ieder onderkast te plaatsen een reguleur om de schokken te voorkomen van greine bladen en ribben, vouwen van eikenhout.

Registratuur en mechanique voor Manuaal en Positief van ijzer, eiken en greinehout, alleen de welborden zoover die goed zijn behouden. 2 onderkasten alleen stijlen en riggels van greinehout met verhoogde vloer van vure.

Nieuwe windkanalen voor Manuaal en Positief van eikenhout.

Het veranderen van de Positiefade, deze te maken met pulpeeten en twee slepen met pijpstokken voor Voix Célèste 8 vt van f tot f''' of 37 pijpen en Basson 8 vt. ½ tin, 54 pijpen. Het geheel orgel schoon te maken, te plaatsen intoneeren en stemmen.

Allen verschotten als vrachten reis en verblijfkosten, zijn ten laste van den orgelmaker.

Het hierboven omschreven te leveren in orden brengen voor de som van	f	1930,00
Met Voix Célèste 8 vt. En Basson 8 vt. meer	f.	250,00
Met vrij pedaal meer	f.	1100,00
Met Solowerk meer	f.	<u>720,00</u>
Totaal	f.	4000,00.

Vermoedelijke registers van het orgel:

Manuaal		Positief	
1 Prestant	8 vt.	1 Viola di Gamba	8 vt.
2 Bourdon	16 vt.	2 Flûte Travers disc.	8 vt.
3 Holpijp	8 vt.	3 Bourdon	8 vt.
4 Prestant	4 vt.	4 Prestant	4 vt.
5 Fluit	4 vt.	5 Flûte Douce	4 vt.
6 Quint	3 vt.	6 Flakfluit of Gemshoorn 2 vt.	
7 Octaaf	2 vt.	7 Flageolet	1 vt.
8 Mixtuur	3 sterk	Bij te maken:	
9 Trompet bas	8 vt.	8 Voix Célèste f-f'''	8 vt.
10 Trompet disc	8 vt.	9 Basson	8 vt.

Als er nu nog bijgemaakt word een solowerk of combtie laden bij Manuaal van 4 stemmen en een vrij pedaal van 4 stemmen dan dunkt mij was het orgel voldoende voor de kerk ten Uwent.

Sololade		Pedaal	
1 fluit	8 vt gedekt	1 1 violon	16 vt zink
12 wagenschot verder comp.		2 2 prestant	8 vt ½ tin
2 salicionaal	8 vt ½ tin	3 3 gedekt	8 vt
3 Viola	4 vt ½ tin	12 wagenschot verder compositie	
4 Melophone	4 vt ompositie	4 4 Bazuin	16 vt zink

En dan nog een expressief op het Positief.

Huidige dispositie.

Manuaal C – f'''		Positief C – f'''		Pedaal C – d'	
Bourdon	16 v.	Flûte Travers D.	8 v.	Violon	16 v.
Prestant	8 v.	Viola di Gamba	8 v.	Subbas	16 v.
Prestant Disc.	16 v.	Roerfluit	8 v.	Prestant	8 v.
Holpijp	8 v.	Salicionaal	8 v.	Fluit	8 v.
Cornet Disc.	5 st.	Voix Célèste	8 v.	Bazuin	16 v.
Octaaf	4 v.	Gemshoorn	4 v.		
Fluit	4 v.	Prestant	4 v.	Koppels	
Quint	3 v.	Nachthoorn	2 v.	Manuaal + Positief	
Octaaf	2 v.	Flageolet	1 v.	Pedaal + Manuaal	
Mixtuur	3 st.	Basson Hobo	8 v.	Pedaal + Positief	
Trompet B-D	8 v.				

De toonhoogte a' = 427 Hz. , de winddruk 81 mm.

GEMERT, R.K. Parochiekerk van Sint Jans Onthoofding

1832 e.v. Rekeningenboek Smits.

1832	Reiskosten naar Gemert	2,60
1832	naar Gemert geweest	3,00
1833 21 september	wegens een nieuw orgel voldaan	f 4. 500,00
1832 19 febr.	bij vooruitbetaling	1. 000,00
1833 21 Sept	ontvangen	1. 301,00
1834 aug. 18	ontvangen	650,00
oct. 21	ontvangen	200,00
1835 nov. 5	ontvangen	<u>749,00</u>

1836	junij 9	ontvangen	3. 900,00
			<u>600,00</u>
		f.	4. 500,00
1837	19 nov.	3 dagen gewerkt met twee man op dato voldaan	12,00
1839	12 en 13 junij	2 dagen met 2 man op dato voldaan	8,00
1840	11,12,13,nov.	met twee man 't orgel gestemt, voldaan	12,00
1842	november 10,11,12,	18-19 hiervan 1 dag gratis	
		Aan de blaasbalken dus 4 dagen a 3,25	13,00
		Verscot aan kostgeld 5 dagen voor mij	5,00
		5 dagen voor de knecht	

Dispositieboek Smits.

Manuaal C-f'''		Positief C-f'''		Pedaal C-d'?
Prestant	8'	Prestant	4'	aangehangen
Bourdon	16'	Holpijp	8'	
Holpijp	8'	Flûte Travers D	8'	Koppeling
Viola di Gamba	8'	Fluit	4'	Ventil
Octaaf	4'	Octaaf	2'	Tremulant
Fluit	4'	Flageolet	1'	
Octaaf	2'	Kromhoorn B/D	8'	
Mixtuur	3 st.	Klairon	4'	
Bombarde B/D	16'			
Trompet B/D	8'			

1923, 1 juli. Artikel in *Officieel Kerkbericht*.

Ons Orgel. 't Is dit jaar juist negentig jaren oud, zeiden de tegenwoordige firmanten „Smits” uit de Reek, wier voorgangers het orgel hebben geleverd. Ze konden in hun oude aantekeningen nog alles erover vinden en ze beloofden me wat ze vonden te mijner kennis te brengen. En dat diende toch. „Hoewel de eigenlijke muziek der Kerk de loutere stemmen-muziek zij [a capella dus], is nochtans ook de muziek met begeleiding van het orgel geoorloofd”, schreef Z. H. Pius X in zijn „*Motu proprio* over de gewijde muziek.” Het gebruik van het orgel vindt in deze woorden definitieve instemming. Toch is al sinds de eeuw van Karel den Groote (plm. 814) 't orgel het bevoorrecht instrument der kerkmuziek: maar door de woorden van Pius X is nu 't gebruik ervan gewettigd. Maar dan moet „de klank des orgels bij de begeleiding van den zang, bij de voorspelen, tusschenspelen en dergelijke ... ook deelnemen in al de eigenschappen, die de ware gewijde muziek bezit.” Als 'k van de Firma nadere gegevens heb deel ik ze mede. Nu kan 'k alvast zeggen, dat de schoonmaak met loopende reparaties, intoneeren, stemmen, vernieuwing der klavieren en 'n nieuw Pedaalklavier kosten zullen f 975,- Maar willen we de windvoorziening goed inrichten en dat diende volgens de firma eraan vooraf te gaan, dan zou er, behalve de aansluitingskosten, nog f 575,- bij komen. Dát weten we dus. 't Is nu nog maar enkel 'n kwestie van geld ! Doch dat is 'n zware !

1925, 16 februari. Brief H. Smits aan pastoor L. Poell.

Reek, 16 Febr. 1925, Den Z. E. Heer Lamb. Poell, Pastoor Gemert.

Zeër Eerw. Heer, Ingevolge afspraak van j. l. Vrijdag stellen wij voor:

Schoonmaak van het orgel, loopende reparatie, intonatie enz.

Nieuw Pedaalklavier C – d' van eikenhout Mecheler maat en ligging, en de noodige veranderingen der Pedaaltractuur.

Nieuwe Trompet 8' op I^e Man, C – f''' 54 pijpen waarvan fis''-fis''' harmoniek; de bekers C – f van zink met aluminium brons, verder compositie.

Nieuwe Voix céleste 8' op IIe Man. , en op de plaats van het tongwerkje B. en D. De Voix cel. 2 rijig: eene vanaf klein c en eene vanaf klein f, dus 79 pijpen van compositie.

Spiraalveeren op de balgen om de drukking te égaliseeren.

Verleggen van het aanwezige schokbalgje naar het windkanaal in den toren. Dit balgje is bij den orgelombouw aangebracht boven de IIe Man. lade en is, om verschillende redenen, van geen nut, en bovendien ligt het moeilijk bij het stemmen van het IIe Man. en wordt nog hindelijker als de Voix cel. op den voorgrond komt staan. Van dit balgje is, ten behoeve van het orgelspel, geen heil te verwachten, ook in de nieuwe situatie niet, maar er bestaat kans dat het – van hoogsels en terugslagklep voorzien – de trillingen absorbeert, die van de mechanische trapping uitgaan en het stemmen uitermate bemoeilijken.

De restauratie der balgen in zooverre dat ze weer 'n tijd mee kunnen; anders maken ze het niet lang meer.

De uitvoering van het omschrevene bieden wij aan voor f 1500,-; het oud materiaal vervalt aan ons, zooals usantieel. In den prijs is alles inbegrepen (dus kosten van reis en verblijf, bijhulp, vrachten enz. enz.) uitgezonderd de stroomkosten voor licht en kracht.

Het orgel blijft tijdens het werk voortdurend bruikbaar – dwz één der Manualen – uitgenomen ééne week tijdens de balgenreparatie.

Wij vonden bij het orgel eenige z. gen. “nevenspraak” deze echter onregelmatig, en soms in ‘t geheel niet, optredend bij diepgaanden schoonmaak wordt die nog wel ‘ns évidenter, maar vermindert van lieverlede weder. Het behoeft U in ‘t geheel niet te verontrusten; ‘t is enkel dat ervaring ons geleerd heeft, dat er a priori op gewezen moet worden.

Als het werk ons wordt opgedragen dan wijden wij er onze beste zorgen aan en komt het orgel flink in orde.

Met beleefde aanbeveling en groeten, Hoogachtend Gebr. Smits.

P. S. In dit geval volgt er op de grootste octaaf (C – H) der Voix céleste geen toon, maar dat hindert heelemaal niet omrede Voixcel. een solo register is – ze mag zelfs niet anders toegepast – en dus het accompagnement op ‘n ander klavier moet genomen. G. S.

1925, 7 september. Brief Smits aan pastoor L. Poell.

Reek, 7 Sept. 1925. De Z. E. Heer L. J. Poell, Pastoor Gemert. Zeer Eerw. Heer,

Te hard werden wij voortgejaagd dan dat ons memorie ongestoord kon blijven. En zo kwam het dat wij de toegezegde dispositie verzuimden, over welk verzuim wij het bereids deze morgen hadden.

Dispositie:

2 Manualen en Aangehangen Pedaal

I ^e Manuaal		II ^e Manuaal	
Bourdon	16’	Salicionaal	8’
Prestant	8’	Holpijp	8’
Gamba	8’	Flûte Trav. re Disc.	8’
Holpijp	8’	Viola	8’
Prestant	4’	Voix celeste	8’
Fluit	4’	Flûte Octaviante	4’
Octaaf	2’	Melophoon	4’
Mixtuur	3 st.	Flûte douce	4’
Bombarde	16’	Tremolo	
Trompet	8’		

Verdere bijzonderheden zijn op te diepen uit het „Kerkklokje”

Bij eventueel verdere operatie zou de windvoorziening de eerste beurt moeten krijgen; dan de klavieren en de tractuur tusschen de klavieren en de tractuur tusschen de klavieren en het Pedaal. (dit is voor publiceering thans niet geschikt.)

Nieuw zijn thans: Trompet 8’ Viola en Voix celeste 8’ en Pedaalklavier.

Hopende dat deze data U alsnog van dienst zijn, met beleefde groeten, Hoogachtend Gebr. Smits.

Hoorde van U dat vergeefs geïnformeerd werd naar Pastoor Ecrevisse. Het lijkt ons geen hopeloos geval, want meenen ons te herinneren dat er in 1795 3 Ecrevisse’s waren: Pastoor, Koster en Dokter; als nu een dezer (vermoedelijk gebroers) het jaar 1820, of iets meer, haalde dan zegt de Burgelijke stand: waar geboren en wie ouders. Allicht dat de E’s hoge jaren bereikten althans die der kindschheid; bij positieve zijnde hadden zij hunne natuurlijke gang maar toe te passen om van den rand van het graf terug te krabbelen. Het ontbreekt ons aan tijd tot nazien ... misschien schreven ze zich Ecrivisse; destijds louter ‘n kwestie van toepassing; kan mooi – of bekenden enz. geweest zijn; Rector Claasen zou ook met ‘n Ecrivisse niet veel gelukkige dagen beleefd hebben. G. S.

De registers zijn al in 1810 of 1811 in burgerlijke handen overgegaan; mogelijk geven die van 1812 of ‘13 al uitsluitel. G. S.

1925, 20 september. Eindkeuringsrapport P. Kallenbach.

s’Hertogenbosch, 20 Sept. ‘25

Ondergeteekende verklaart dat hij op 20 Sept. het nieuw gerestaureerde orgel in de R.K. Kerk te Gemert bespeeld heeft en dat hij constateert:

1° dat het orgel in al zijn onderdeelen zoo goed als nieuw is

2° dat alle Registers gemakkelijk aanspreken en goed geïntoneerd zijn

3° dat vooral de nieuwe Registers Viola – Voix celeste en Trompet bijzonder door klanktimbre uitmunten

4° dat het volle werk in zijn geheel goed voldoet

5° dat de Firma Gebr. Smits wederom de deugdelijkheid van haar werk door deze restauratie bewezen heeft en dat hij ten slotte den ZeerEerwaarden Heer Pastoor Poell met het nieuw gerestaureerde orgel feliciteert. P. Kallenbach, Organist-Directeur aan de Kathedraal van St.-Jan.

Huidige dispositie.

Manuaal C-f''' (onderklavier) C- en Cislade, piramidaal. In volgorde op de lade:

1	Bourdon	16 vt	C-h grenenhout, c'-f''' compositie 1833
2	Prestant	8 vt	C-h in 't front van tin, c'-f''' compositie 1833
3	Holpijp	8 vt	C-H van eiken, vanaf c compositie 1833
4	Viola di Gamba	8 vt	C 1833, Cis-Ais zink 1925, H-f''' compositie 1876

5	Prestant	4 vt	compositie 1833
6	Octaaf	2 vt	compositie 1833
7	Fluit	4 vt	C-f'' gedekt, rest open cilindrisch, compositie 1833
8	Mixtuur	1 vt	3 sterk, compositie 1833 C 1 - ½ - ½ c 1 - 1 - ½ c' 2 - 1 - 1 c'' 4 - 2 - 2 c''' 4 - 4 - 2
9	Trompet B&D	8 vt	C-f zinken bekers, f''-f''' dubbele bekerlengte 1925
10	Bombarde B&D	16 vt	1986 Positief C-f''' (bovenklavier) chromatische opstelling:
11	Holpijp	8 vt	C-c grenenhout, c-f''' compositie 1833
12	Prestant	4 vt	compositie 1986
13	Fluit Travers D	8 vt	compositie 1833
14	Fluit	4 vt	C-Fis 1986, rest compositie 1833, C-f'' gedekt, fis''-f''' open
15	Octaaf	2 vt	compositie 1986
16	Flagelet	1 vt	compositie 1986
17	Kromhoorn B&D	8 vt	een kopie van de Kromhoorn van Druten 1986
18	Klairon B	4 vt	later in te vullen
Tremulant Positief			
Pedaal, C-d' aangehangen			
Manuaalkoppel			
Ventil			
Vier spaanbalgen, winddruk 75 mm. De toonhoogte a'= 415,3.			

GEMERT, Kapel van het klooster Nazareth der zusters Franciscanessen

-

GERWEN, R.K. Parochiekerk van Sint Clemens

1929. Dispositieboek Vermeulen.

Manuaal I		Manuaal II		Pedaal
Prestant	8	Flûte Octaviante	8	aangehangen
Bourdon	8	Bourdon	8	
Flûte Harm.	8	Viola	8	
Prestant	4	Viool Prestant	8	
Piccolo	2			
Trompet	8	Koppel		

GOIRLE, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes

-

GORINCHEM, R.K. Parochiekerk van Sint Nicolaas Pieck en Gezellen. (Voorheen Onze-Lieve-Vrouwe Onbevlekt Ontvangen.)

-

GRAVE, Kapel van de Congregatie der Missionarissen van de H, Familie. (De Franse Paters)

-

GRAVE, Kapel van het Sint-Catharinagasthuis

-

GRAVE, Kapel van het Sint-Henricusinstituut. (Blindeninstituut voor jongens)

-

GRAVE, Kapel van de zusters van Liefde van het klooster Johannes Nepomucenus, De Wijnberg. Oliestraat 1
(Blindeninstituut voor meisjes)

1851. Kroniek klooster.

In 1851 heeft er in onze kapel eene priesterwijding plaats gehad door Monseigneur J. Zwijsen. In dit jaar en waarschijnlijk voor die gelegenheid is toen alhier het orgel geplaatst.¹⁸⁹⁰

Gesticht van Liefdadigheid 1850/1

Hersteld 1859

Groot Man		Positief	
Prestant D	8	Holpijp	8
Holpijp	8	Viola di Gamba	8
Prestant B & D	4	Fluit B & D	4
Blokfluit	2		
Sifflet	1		
Harmonica	8		

Broekhuizen.

Het orgel in de kapel van het gesticht der liefdadigheid der r. cath. gemeente aldaar is gemaakt en in 1851 voltooid door F.C. Smits, orgelmaker te Reek. 9 stemmen, twee handklavieren, aangehangen pedaal en eene blaasbalg à reservoir

Manuaal		Positief	
Prestant	4 vt	Holpijp	8 vt
Holpijp	8 vt	Fluit disc	4 vt
Fluit D.	8 vt	Fluit B.	4 vt
Fluit B.	2 vt	Viol di Gamba	8 vt disc.
Harmonica	8 vt		

Tremulant, ventiel, koppeling, calcantenschel

Dit orgel is aangenaam van geluid.

1867 e.v. Rekeningenboek Smits.

1867	21 november	1 dag met Willem, gratis	
1870	13 Julij	2 dagen met Willem schoongemaakt	11,00
1881	23 Juni	3 dag gratis, van ouds ontv.	12,50
1884	22 augustus	ontvangen	6,00
1887	26 april	2 dagen ontvangen	5,00
1891	21 maart	2 dagen gratis	
1891	5 november	Nonnem Grave, het front	
	6 november	opgepolijst en verguld ontv.	40,00
		Piet Jansen terug vracht	17,00
1892	3 augustus	1 dag	3,00
1898	21 Juli	2 dag, 2 man	10,00
1901	9 augustus	ontv.	40,00
1906	6 augustus	Grave zusters	1,50
1907	15 Januari	Gesticht Grave (1906)	1,50

Huidige dispositie.

Manuaal C – g'''

Prestant	8 vt	fabriekspijpwerk, 2x 14 pijpen in het front, vanaf cis'op de lade.
Bourdon	16 vt	Smits C-H van eiken, inscriptie h[olpijp] m[anuaal].
Gamba	8 vt	Bas fabriekspijpwerk, discant Smits.
Violine	8 vt	Fabriekspijpwerk.
Holpijp	8 vt	Smits. Pipwerk is opgeschoven C staat op fis, inscriptie C holp positief.
Octaaf	4 vt	fabriekspijpwerk.
Fluit	4 vt	Smits, inscriptie f[luit] p[ositief]. C-f'' gedekt, fis''-f''' open cilindrisch.
Blokfluit	2 vt	Smits, inscriptie C blokfluit positief. C-h gedekt, c'-h'' open cilindrisch, vanaf c'''conisch.

GRAVE, R.K. Parochiekerk van Sint Elisabeth

1566, 15 juni. Contract D. Pannekoek.

Manuaal:		Positief:	
Prestant	3 voet	Regael	6 voet
Holpeyp off Quyntedeem	6 voet	Oepen Fluyte	1½ voet
Nasath	2 voet		

¹⁸⁹⁰ KA., Oude Dijk, Tilburg. Kroniek Blindeninstituut Grave.

<i>Octave</i>	<i>1½ voet</i>	<i>Tromme</i>
<i>Geemschenhoeren</i>	<i>1½ voet</i>	<i>Nachtegael'</i>
<i>Mixture</i>		
<i>Cymbael</i>		
<i>Trompett</i>	<i>6 voeten</i>	<i>Tramblant dat in beyde de</i> <i>wercken luydet</i>

1841. Ontwerp offerte Smits.

1.	<i>Prest.</i>	8 v		400
2.	<i>Bourdon bas</i>		<i>van eike hout</i>	325
3.	<i>dis</i>		<i>kompositie</i>	
4.	<i>Viola di Gamba</i>	8		250
5.	<i>Holpijp</i>	8		160
6.	<i>Octaaf</i>	4		130
7.	<i>Openfluit</i>	4		100
8.	<i>Octaaf 2</i>			80
9.	<i>Mixtuur</i>	1	3	100
10.	<i>Trompet bas</i>	8		
11.	<i>dis</i>	8		300
	<i>Windlaay</i>			<u>705</u>
				2550
12.	<i>Bombarde bas</i>		<i>voor deze twe</i>	
13.	<i>dis</i>		<i>nog 450 er bij</i>	<u>450</u>
				3000

	<i>Positief</i>			
1.	<i>Prest</i>	8		300
2.	<i>Roerfluit</i>	8		160
3.	<i>Octaaf</i>	4		120
4.	<i>Pluit</i>	4		90
5.	<i>Octaaf</i>	2		80
6.	<i>Flagelet</i>	1		75
7.	<i>Trompet bas</i>	8		300
8.	<i>) Klairon</i>	4		200
9.	<i>)</i>			
10.				
	<i>Windlaay</i>			<u>600</u>
				1925
	<i>Hier nog een Quintadeen of Bourdon 16</i>			300
	<i>voor de windlaay er nog bij 175</i>			<u>375</u>
				2300

	<i>Echo</i>			
1.	<i>Holpijp</i>	8		150
2.	<i>Openfluit bas</i>	4		
3.	<i>dis</i>	4		130
4.	<i>Flute tr. dis</i>	8		70
5.	<i>Gemshoorn</i>	2		80
6.	<i>Kromhoorn bas</i>	8		200
7.	<i>d</i>			
	<i>Windlaay</i>			<u>300</u>
				930

	<i>Hierbij nog een Prestant of Fluit 8v in den bas</i>	200	
	<i>Trompet Dulciaan</i>	200	
	<i>Windlaay</i>	100	<u>500</u>
			1430
	<i>Manuaal</i>		2550
	<i>Positief</i>		2300
	<i>Echo of Boven Man.</i>		1030
	<i>Blaasbalken metd. e kast er om</i>		800

Kas transport en kostgeld			<u>300</u>
			6980
De sprekende frontpijpen voor pedaal			<u>200</u>
			7180
Als de Bombarde er bij komt			<u>450</u>
			7630
Als de twee registers op het Echo er bij komen			<u>400</u>
			8030
Voor een vrij pedaal als volgt			<u>2525</u>
			10555
1. Prestant	8	v	100
2. Bourd.	16	van hout	250
3. Holpijp	8	6 van hout	150
4. Octaaf	4		100
5. Trompet	16		350
6. Fagot	16		300
7. Serpent	8		250
Windlaay			<u>900</u>
			2400
Transport - Kostgeld			<u>125</u>
			2525

Manuaal	3000
Rugwerk	2300
Echo	1430
Frontpijpen Pedaal	200
Transport én kostgeld	300
Blaasbalken met stoel en kast	<u>800</u>
	f 8030
Aangenomen voor f 8000	
Pedaal opgegeven voor 2500.	

1841. Overeenkomst Smits.

Manuaal	3000
Rugwerk	2300
Echo	1430
Frontpijpen Pedaal	200
Transport en kostgeld	300
Blaasbalken met stoel en kast	<u>800</u>
	8030

Aangenomen voor f 8000, Pedaal opgegeven voor 2500.

1843 ? Aantekeningen Smits.

Enige bepalingen voor 't orgel te Grave.

De windlaay voor groot Manuaal uit 2 stukken.

Het eene stuk beginnend met groot C en tot klein dis ingesloten

lang buitenwerks 5v 11¼ duim breed 3v 4

het tweede van klein e tot f''' lang 5v 10½ - - 3v 4

de windlaayen van malkaer 5 duim

te samen 12v 3¼ duim

De cancellen 3¼ diep; de windbak 4¼, de ventillen 9½ lang.

De windlaay van Groot Manuaal betekent en afgeschreven voor de volgende registers als:

1. Bourdon	16	bas van eikehout volgens no. 4
2. -	-	dis kompositie

3. Prestant	8	voet, 9 de grootste in de midden toren en de overige op de windlaay, 2 halve tonen naauwer als Prest. no. 1, dus groot C als D enzovoort
4. Holpijp	8	voet 9 de grootste van hout, dan komp. no. 3
5. Viola di Gamba	8v	
6. Octaaf	4v	8 de grootste in de velden, de overige op de windlaay volgens no. 1.
7. Openfluit als flute travers	4 v	
8. Octaaf	2v	no. 1
9. Mixtuur	1v	3 sterk no. 1
10. Trompet	16	no. 4 of 3
11.		
12. Trompet	8	no. 1
13.		

Deze windlade van Manuaal leggen in 't lang zoals te Reek.

Windlaay van Positief of Rugwerk uit een stuk lang 6 v 7¼ duim en breed 3 v 5 duim.

De cancellen 3½ de windbak 4 duim, de ventillen 8½ duim.

De windlaay betekent voor de volgende registers als

1. Prest.	8	In t front, ½ toon naauwer als no.	2
		de pijpen die er van binnen staan	2
2. Bourdon	16	in de bas van eike hout en de disc komp.	5
3. Holpijp	8	gelijk van kompositie no.	4
4. Octaaf of Prest	4v	waarvan 8 de grootste in 't front	2
5. Flüte Travers	8v	Disc	
6. Octaaf	2		2
7. Fluit	4v		6
8. Flagelet	1		
9. Trompet	8v		3
10			
11 Klairon	4		2
12			
.		De prest. 8 voet in plaats van Klairon verdeelen is beter	

De windlaay voor Echo 5 v 9 d en 3 1½ in lengten voor de volgende regis.

1. Prestant	8	of Openfluit no. 2
2. Holpijp	8	
3. Octaaf	4	
4. Fl. Tr. dis	8	
5. Quint	3 v	no. 5
6. Gemshoorn		no. 2
7. Kromhoorn bas	8v	De Prestant 8 verdeelen in plaats
8. - dis	8	van de Kromhoorn is misschien beter
9. Dulciaan	4v	
10. Vox Humana	8	

Pedaal in te rigten

1. Prest	8	volgens no. 1
2. Bourdon	16	van hout no. 4
3. Holpijp	8	7 of 8 van hout 2 of 3
4. Octaaf	4	no. 1
5. Trompet	16	
6. Fagot	16	
7. Serpent	8	
8. Pastorelle	2	13 knoppen op M.
		12 - - P.
		10 - Echo
		8 - Ped.
		4 Koppel

4 afsluit
1 ventil
1 tremulant
53 knoppen.

1843. Dispositieboek Smits.

Dispositie. . . gemaakt te Grave in het jaar 1843.

Groot Manuaal Zijwerk

1. Prestant	8	2 halve tonen naauwer als no.	1	350,00
2. Bourdon bas	16	van hout	4	300,00
3. - dis	16		4	
4. Viola de Gamba	8	Tin		250,00
5. Holpijp	8	9 van hout	3	140,00
6. Prestant	4	8 er van in 't front	1	130,00
7. Fluit	4		5	90,00
8. Octaaf	2		1	80,00
9. Mixtuur	1	3 sterk	2	100,00
10. Bombarde	16	Tin	3	450,00
11. Trompet bas	8	Tin	1	300,00
12. - disc	8	Tin	1	
Windlaay				<u>650,00</u>
				2840,00

Borstwerk Zijwerk

1. Baarpijp bas	8	van vuure hout		
2. Veldfluit dis	8	Compositie		180,00
3. Roerfluit	8	8 van hout	4	160,00
4. Echo Holpijp dis	8		6	80,00
5. Prestant	4		2	100,00
6. Salicet	4	Tin		110,00
7. Sifflet disc.	4			60,00
8. Dulciaan bas	8			
9. Oboë dis	8			250,00
10. Vox Humana	8			250,00
Windlaay				<u>400,00</u>
				1590,00

Rugwerk

1. Prestant	8v	in 't gezig	2	300,00
2. Bourdon	16		5	300,00
3. Holpijp	8		4	120,00
4. Octaaf	4	8 in front	2	120,00
5. Fl. Tr. dis	8			80,00
6. Fluit bas	4		6	
7. - dis	4		6	90,00
8. Octaaf	2		2	80,00
9. Flagelet	1			70,00
10. Trompet bas	8		2	280,00
11. Trompet dis	8			
12. Klairon	4		3	200,00
Windlaay				<u>600,00</u>
				2240,00

Pedaal

1. Prestant	8		1	300,00
2. Bourdon	16	van hout	3	300,00
3. Holpijp	8	8 of 10 van hout	3	120,00
4. Quint	6	14 de grootste in de torens	1	180,00
5. Prestant	4	10 in de velden	1	120,00
6. Trompet	16		2	350,00
7. Fagot	16			300,00
8. Serpent	8		2	250,00
Windlaay				<u>900,00</u>
				2820,00

4 balken met stoel	en kast 4½ a 9	800
Kostgeld		300
Transport		30
Onderhoud		70
GrootManuaal Zijwerk		2840
Boven Manuaal of Echo Zijwerk Rugwerk		1590
Pedaal		2240
4 koppels, 4 afsluit: 1 ventil 1 tremulant, te samen 52 registers		<u>2820</u>
		10690

De drie klavieren gemaakt met de frontpijpen voor

de Pedaal 8000,00

Het Pedaal moet ik maken voor

2500,00

f 10500,00.

1885. Dispositie volgens Smits.

<i>Hoofdmanuaal</i>		<i>Bovenmanuaal</i>	
Prestant	8	Prestant	4
Bourdon	16	Veldfluit-Baarp pijp	8
Holpijp	8	Holpijp	8
Viola	8	Echo (disc.)	8
Prestant	4	Salicet	4
Dulcena	4	Sifflet	4
Octaaf	2	Hobo-Dulciaan	8
Mixtuur	,3 st	Vox Humana	8
Bombarde	16		
Trompet	8	Organist de Heer J. Peek.	

Huidige dispositie.

Manuaal I (C-f''')

Vorbereid voor rugwerk

Manuaal II (C-f''') Hoofdwerk

Bourdon 16 vt B/D

Prestant 8 vt

Holpijp 8 vt

Viola di Gamba 8 vt

Prestant 4 vt

Dulcena 4 vt

Octaaf 2 vt

Mixtuur 1 vt 3 sterk

Bombarde 16 vt

Trompet 8 vt B/D

Manuaal III (C-f''') Echo

Holpijp 8 vt

Baarp pijp 8 vt B

Veldfluit 8 vt D

Echoholpijp 8 vt

Prestant 4 vt

Salicet 4 vt

Fluit 2 vt

Dulciaan 8 vt B

Oboë 8 vt D

Vox Humana 8 vt

Manuaalkoppel

Pedaalkoppel

Trede voor de jaloezieën van het Echowerk. .

Tremulant en Ventiel

De toonhoogte $a' = 415$ Hz, de winddruk 85 mm.¹⁸⁹¹

GRAVE, Kerk der Nederlands Hervormde Gemeente

-

GROEDE, Lutherse Kerk

Broekhuizen.

Bas:

Discant:

1. Prestant	8 vt	1. Mixtuur	3 st
2. Quintadena	8 vt	2. Cornet	5 st
3. Prestant	4 vt	3. Viol di Gamba	8 vt
4. Fluit geh.	4 vt	4. Octaaf	2 vt
5. Octaaf	2 vt	5. Hazard	2 vt
6. Hazard	4 vt	6. Fluit	4 vt
7. Mixtuur	3 st	7. Prestant	4 vt
8. Basson	8 vt	8. Basson	8 vt
9. Holpijp	8 vt	9. Holpijp doorlopend	8 vt.

Tremulant en Ventil.

GROOT-LINDEN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

1938, 11 mei. Brief Verschuieren aan H. Martens.

*Heythuysen, 11-5-'38. Naar aanleiding van Uw schrijven d. d. 10 dezer deelen wij U mede dat ons betreffende het orgel te Groot-Linden het volgende bekend is: Het orgel is door ons in 1915 gerestaureerd en naar achteren gebracht. Er is een nieuwe orgelkast bijgekomen en de bekens der Trompet zijn vernieuwd. Verder is er niets aan het orgel gedaan. Vertrouwende, U hiermede voldoende te hebben ingelicht, verblijven wij met Hoogachting, L. Verschuieren.*¹⁸⁹²

1938, 18 mei. Brief H. Smits aan H. Martens.

*18-5-1938. [...] ze [de oude kas] heeft geen toepassing meer gevonden (althans in Linden niet) toen het orgel verplaatst is ; Pastoor de Wit was daar zeer slecht over te spreken. Hoe Z. Eerw. wist dat die kast iets bijzonders was ; is mij onbekend gebleven ; hij heeft er in het begin van zijn pastoraat hier in huis over gehad en geheel uit eigen beweging. Pastoor van Rijckevoorsel heeft zich in zijnen laatste tijd de leiding laten ontnemen en op die wijze is het gekomen dat niet wij het orgel verplaatst hebben. Dat het klankgehalte achteruit gegaan zou zijn met de verplaatsing dat zal wel afgeschreven moeten worden op acoustisch bedrog ; het geluid wordt nu voor wie zich in de nabijheid van het orgel bevindt ongeresoneerd gehoord ; onder in de kerk zal het eigelijke timbre wel onveranderd aan doen (behoudens natuurlijk het effect wat geringer). Als het orgel de stemming minder goed houdt dan zal dat wel liggen aan grootene wisseling in den vochtigheids-grad, dus de slepen resp. lossen en vaster gaan liggen dan vroeger, dat heeft mutaties in de windtoevoer (onmiddellijk onder de pijpen) wat de stemming (toonhoogte) beïnvloedt ; veel verder zullen deze krabbels U niet brengen. Met groet en hoogachting. H. W. Smits.*¹⁸⁹³

1966, 21 juni. Brief H. Martens aan J. Boogaarts.

Het stond voor 1915 voor de boog en precies met het middenstuk tegen de kruising der bogen. Ze, zeer mooi geornamenteerd. De orgelkas was in prima conditie, zoowel de mooie en vele gesneden muziekinstrumenten harp, viool fluit citer hoorns opengeslagen muziekboekjes, met ik meen van iedere zijde aan de kolom rechts en links een kindje dat je engeltje zou kunnen noemen, doch zonder vleugels, ook nog een paar opengeslagen boeken, en mogelijk zelfs nog meer. 't Was een zwierige schoonheid die ik niet kan weergeven. Ik heb het zeer jammer gevonden dat dit schoons als waardeloze rommel naar Heijhuizen ging vertrekken. Bij een stemming rond 1925 heeft Frans Smits mij gezegd 't is jammer, 't is jammer al dat moois. Verder vertelde Smits mij dat de loden conducten waren vervangen door papieren, dat de tinnen bekens zinken bekens hadden gekregen. Ook zijn de pijpen die voordien een tinnen dop hadden van die dop ontdaan en ingesneden en thans met een krulletje voorzien. De opstelling van het pijpwerk hangt scheef in de kast en is met touwtjes vastgebonden. Verder heeft Smits mij ter zelfde tijd gezegd, dat hetgeen hij voor de verplaatsing van het orgel vroeg te hoog werd bevonden, doch mijne bedoeling was alles als nieuw weer op te leveren. Hij zeide had ik het zoo mogen doen dan had ik er nog geld bij willen geven. De eerste stemming na de verplaatsing van het orgel heeft plaats gehad door een toen niet meer zoo'n jonge heer Vermeulen uit Weert. Het aangehangen pedaal is er toen eveneens afgehaald, door wiens toedoen ??

¹⁸⁹¹ Orgelencyclopedie VI, p. 279.

¹⁸⁹² SA., M2H2.

¹⁸⁹³ SA., M375.

1969, 7 juli. Brief H. Martens aan J. Boogaarts.

Er is sedert dien veel water door de Maas gegaan, met andere woorden er is veel gebeurd. Pastoor van Delft is nu al bijna twee jaar weg in de rust. Eerstens een jaar in Millheze bejaardencentrum en nu is hij verhuisd naar Udenhout. Zijn opvolger werd Past van Amelsvoort, broer van de bekende muziekpaedagoog uit Vucht of den Bosch. Onze pastoor is zeer muzikaal en heeft momenteel een dameskoor van ongeveer 20 leden. Er is bovendien een kinderkoortje dat onder de leiding staat van Mevr. Lansdorp-Scholten. Het mannenkoor bestaat ook nog en we zingen eens of twee maal per maand nog een latijnse hoogmis, Introitus – All. Credo Sanctus en Agnus Dei, dit alles vooraf [als inleiding]. Maar de herder voert de temperatuur zo hoog op in de kerk, dat in de laatste winter nog niet op de holpijp kon worden begeleid en bovendien erg vals, niet te genieten. Toen is Verschuieren uit Heithuizen er aan te pas gekomen, zonder er iets aan te doen. Ik heb al eens voorgesteld een paar emmers water bij het orgel te zetten, doch daar voelde de herder niets voor, doch toen er geen verwarming meer nodig was en de temperatuur in en buiten de kerk vochtiger werd, werd alles weer beter. De pastoor heeft intussen de orgelraad aangeschreven en zo verscheen op 10 Ap. jl. de heer Howet [Hub Houët] uit Eindhoven. De Past. met de heer Houet zijn bij mij aan huis geweest doch ik was toen tot mijn grote spijt op contrôle in het ziekenhuis Radboud Nijmegen, dus afwezig. Weinig dagen nadien kwam de Past. Bij mij aan huis met een grote gele enveloppe van Verschuieren Heithuizen, die was namelijk ook al hier geweest zonder mijn weten. De pastoor wilde namelijk het bestaande orgel naar het priesterkoor overbrengen, doch ons orgel kon daar niet staan. In die enveloppe zaten twee tekeningen één van een pijporgel, en een van een kistorgel. Het pijporgel kon ook niet staan en er werd toen het kistorgel aangeraden. Verschuieren kon toevallig ?? ook ons orgel inruilen of kopen en hij wilde daarvoor f 2000,- voor neertellen. Ik heb over alles gezwezen, het had mij zo overvallen. Daags nadien ben ik naar de pastoor geweest en heb hem gezegd dat dat bedrag veel te laag was en dat ondanks dat Verschuieren in 1915 er danig aan geknoeit en gesnoeid had het orgel nog een kostbaar instrument was. Er even tusschendoor, In Velp bij Grave heeft de Pastoor zijn oud orgel verkocht voor f 20. 000,- Het gaat naar Schaijk bij Reek en wordt daar ingebouwd in een nieuw orgel, zo hoorde ik. En nu is verleden week op Donderdag 3 Juli zonder dat de pastoor erna die tekeningen met mij over sprak Het gehele orgel weggehaald en is vóór in het priesterkoor een kistorgel komen staan. De firma Verschuieren heeft het orgel gedemonteert, op een vrachtwagen geladen en mede genomen. Het zal komen te staan in Eersel bij Eindhoven, waar men wel een kast maar geen orgel er in had.

Daar ging dan ons prachtige orgel voort naar Verschuieren in twee etappes 1915 – 1969. Onze pastoor heeft mijn brieven van Smits en Verschuieren gelezen en heeft me gevraagd naar aanleiding daarvan, er zou wel tinpest in het orgel gezeten hebben. Ik heb gezegd NEE er zat geen tinpest in. Zondag j. l. heeft de pastoor een en ander gezegd over het oude en nieuwe orgel in vroeg- en hoogmis, en waar het heen gegaan was. Zoals ik het nu beluister zijn de parochianen er niet zo bijzonder over te spreken. Mijn zoon, die student is in Delft en zaterdagavond thuis kwam, was woedend toen hij een en ander hoorde. Hij is vanaf zijn 13e jaar organist geweest en nu nog steeds als hij thuis is. Hij kan er wel wat van weten en hield van het orgel, en van alle Smits-orgels. Ik meende Heer Boogaarts goed te doen U met het wel en wéé van ons orgel op de hoogte te stellen. Mijn hartelijke groeten ook aan Mevrouw, H.P. Martens, Kerkstraat 25 Linden post Cuijk. P. s. Naast mij ligt nog de foto van ons orgel, en ik die geen orgel spelen kan op het bankje (1966) Dat is de herinnering.

Laatst bekende dispositie.¹⁸⁹⁴

Manuaal C-f'''

Octaaf	4 vt	Prestant	8 vt discant
Gamba	8 vt	Holpijp	8 vt
Octaaf	2 vt	Fluit	4 vt
Trompet	8 vt bas	Mixtuur	2 sterk
Ventil		Trompet	8 discant.

De samenstelling van de mixtuur was :

C		1	$\frac{1}{8}$
c		$1\frac{1}{2}$	1
c'	2	$1\frac{1}{2}$	
c'''	$2\frac{3}{4}$	2	

¹⁸⁹⁴ archief J. Boogaarts

HAAREN, Kapel van het Groot-Seminarie Haarendaal

1862, 26 februari. Offerte Smits.

	een windlaay uit een stuk			f	320
1	Prestant	8	v	n° 2	350
2	Bourdon	16		4 à 5	200
3	Portunaal disc.	8			60
4	Holpijp	8		4	100
5	Prest	4		2	100
6	Openfluit	4			90
7	Octaaf	2			60
8	Mixtuur	2	3 sterk		90
9	Trompet	8	tin	2	230
10					1600
	Positief				
11	Viol 8 of Salicionaal	8	v tin		200
12	Holpijp	8		5	90
13	Fluit	4			65
14	Blokfl of piccolo	2			60
15	Harm	8	tin		150
16					
	Windlaay				200
					765
	Pedaal				
17	Prest	8	tin	2	180
18	Subbas	16	hout	3 à 4	150
19	Fluit	8	gedekt	3 4	70
20	Fagot	16	met horen		200
			cink		
21	Trompet	8	tin		130
22	Klaroen	4	tin		100
	Windlaay				400
					1230
23	Koppel man				
24	Koppel pedaal				225
	een reservoir van 4 en 8 v				125
	Kostgeld				30
	Vervoer			f	50
	Onderhoud 5 jaren			f	4025
	met 3 balken 4½ a 9 dan 175				175
	meer				4200
	van ter zijde spelen 100 minder			f	4100
	dan				

Alzo verzonden den 26 Feb. 1862

De bedragen in de tweede kolom hebben betrekking op een voorstel om slechts een gedeelte van dit ingediende plan te verwezenlijken.

1862, 26 november. Tweede offerte Smits.

1	Prestant	8	v	in 't front tin	2 f	350
2	Bourdon	16		24 van hout dan comp	4 à 5	200
3	Prest	8		disc comp		100
4	Portunaal	8		van tin of Salic		220
5	Holpijp	8		12 van hout	4	100
6	Prest	4		comp		100
7	Openfluit	4		– of tin		100
8	Oct	2				60

9	Mixt	l½	v	3 sterk		90
10	Trompet	8		tin	2	220
11.	Windlaay zal uit twee stukken					<u>350</u>
						1890
	Positief					
1	Viol di Gamba	8		tin		200
2	Holp	8		12 van hout	5	90
3	Fluit	4		gedekt		65
4	Piccolo	2				60
5	Euphone	8		tin		150
	Windlaay					<u>200</u>
						765
	Pedaal van 25					
1	Prest	8		int front tin		180
2	Subbas	16		hout	3 à 4	150
3	Openfluit	8		van hout ruim		100
4	Oct	16				70
5	Trompet	8				150
	Windlaay					400
						<u>1050</u>
	Man				f	1890
	Pos					765
	Pedaal					1050
	3 balken van 4½ a 9					400
	kostgeld					150
	Vervoer					30
	Onderhoud					<u>50</u>
						f 4335

Opgegeven a f 4350.

De grootte der kast en de ligging der klavieren kan f 100 vermeederen of verminderen.

Verzonden na Haaren den 26 Nov. 1862.

1866. Dispositievoorstel Kluijtmans.

Manuaal.

1	Bourdon	16	vt.	
2	Bourdon	8	vt.	
3	Prestant	8	vt.	
4	Salicionaal	8	vt.	
5	Viola	16	vt.	Discant
6	Fluit	8	vt.	Open
7	Fluit	4	vt.	Ged.
8	Prestant	4	vt.	
9	Octaaf	2	vt.	
10	Quint	3	vt.	
11	Trompet	8	vt.	
12	Ventil.			

Een aangehangen voetpedaal van 2 oct. Twee combinatiepedalen ter vervanging van een positief (Mondeling te bespreken).

Nota. Stomme frontpijpen van gepolijst Engelsch tin. De hiervoor benodigde plaats nakeurig op te geven ten einde de juiste grootte der kast te kunnen bepalen.

1866? Voorstellen Smits.

Manuaal volgens opgave Voor het Seminarie.

1	Bourdon	16	v.	de bas van hout dan comp.
2	,	8	v.	12 van hout dan comp.
3	Prestant	8	v	de bas van tin dan comp.
4	Salicet	8		geheel van tin.
5	Viola	16		disc. van tin
6	Openfluit	8	v.	de bas van hout dan compositie.
7	Fluit Gedekt	4	v	van comp.
8	Prestant	4		" "
9	Quint	3		open of gedekt van comp.

10	Octaaf	2	
11	Trompet	8	v de horens van tin.

a. een aangehangen pedaal van 25 toetzen

b. twee combinatie pedalen.

c. stomme frontpijpen van engels tin.

d. een reservoir 2½ el en 5/4 wagenschot.

e. een windlaaij van zuiver wagenschot.

f. klavier van wit yvoor etz.

g. verder alles wat tot een solied orgel behoort.

h. kosten van transport

te samen f 2600,00

De combinatie pedalen bij letter b begrijp ik niet. Ik weet niet of dit pneumatique of hoe ook, zijn moet.

2 plan.

1	Prestant	8	van tin in 't front, dan comp.
2	Bourd.	16	de bas van hout „
3	„	8	12 van hout
4	Salicet	8	van tin
5	Viola	16	disc van tin
6	Prestant	4	van compositie
7	Quint	3	„
8	Oct.	2	„
9	Trompet	8	de horens van tin.

10	Openfluit	8	v. de bas van hout dan comp.
11	Holpijp	8	v. 12 van hout dan comp.
12	Fluit bas	4	compositie
13	Fluit disc	4	harmonique van tin.
14	Viol di Gamb	8	v disc. van tin.
	Verder als voor		samen f 2650,00.

3.

Gelijk aan no. 2 met een vrij pedaal op de windlaaij van Manuaal:

1	Subbas	16	v. van hout
2	Prestant	8	v. „ „
3	Holpijp	8	v 12 van hout dan comp.
4	Bazuin	16	Doorslaand met 8vs horens van zink

te samen f 850,00.

1866? Notitie Smits.

(Het concept van de brief aan Kluijtmans is volledig weergegeven, inclusief de doorgestreepte gedeelten, die hier tussen [] zijn geplaatst) *Mijn Heer. Zeer vind ik mij vereerd door Uwe letteren van 10 Maart. In voldoening van de daarin uitgedrukte vragen dient, dat ik een zoodanig keurbaar orgel geheel vrij, zonder kosten voor het seminarie van port kost etc. kan leveren voor 3000 of na verkiezing ook lager tot 2000 gulden toe. Mogelijk zal UE deze ruimte groot voorkomen. Zij is dit inderdaad, doch UE moet weten dat een orgelmaker, die alle deelen en onderdeelen van een orgel kent, zeer veel kan uitsparen, en teffens zorgen, dat het werk keurbaar is, voldoet, en een geruimen tijd een voldoende orgel blijven kan. Voor instaan doe ik of zoo men het verkiest ook langer, wel te verstaan voor defecten die er aan mogen komen, en aan de [ik vertrouw, dat UE het mij niet ten kwaden zult duiden bij deze gelegenheid een enkel woordje in mijn belang te zeggen; te ... Dat ik bij deze gelegenheid een enkel woordje in mijn belang zeg, vertrouw ik dat door UE niet kwalijk zal genomen worden, te meerder daar UE rondborstig er vooruit komt wat te uwent concurrentie zal plaats hebben.]Meermalen, mijn Heer, heb ik opgaven van plannen en prijs van orgels moeten geven, onder anderen nog voor eenigen tijd, op aanvraag, aan de Paters te Megen. Ik doe dit dan ter goeder trouw, regel den prijs en naar proportie ik mijne werken doogaans maak, niet wetende dat er concurrentie moet plaats hebben en vind mij naderhand dikwijls bedrogen, men besteld elders dit orgel, en weet niet, hoe men mij genoegzaam den naam van duur zijn zal aanwrijven. Ik ben door Uwe geeerde letteren genoegzaam overtuigd, dat UE zoodanige handelwijze afkeurt, want UE komt er rondborstig vooruit, dat er ten uwent concurrentie zal plaats hebben. Ik betuig UE hiervoor mijnen hartelijken dank. Wat het borg blijven voor het in 't seminarie te maken orgel aangaat vertrouw ik dat ik wat de soliditeit aangaat zo niet te hoog dan toch ook niet te laag zal geschat worden, want het spreek van zelve, dat iemand die niets heeft, wat het borg blijven aangaat, gerust met een ander kan concurreren, wel te verstaan indien het werk contant betaald wordt. Ik ben zoo vrij hier neffens een plan van orgel te zenden, waarin de hoofdregisters genoegzaam dezelfde zijn, [doch zonder larigot, sesquialter, etc, dewelke ik in mijne plannen niet meer op neem, om de eenvoudige reden, dat ik overtuigd ben, dat zeer veel organisten zulke stemmen, al zijn ze aanwezig, nooit gebruiken en zijn dan nutteloos. Eene krachtige mixtuur nogthans vind ik bij eene krachtige Trompet onmisbaar.] Ik heb er den prijs bij uitgedrukt,*

doch [deze prijs zoude, even als boven, ruimte hebben, indien dezelve bij concurrentie werd opgezonden] ook met ruimte, omdat

[P. S. Het spreekt van zelve, dat, indien men mij in vertrouwen een orgel volgens uw plan bestelde ik de hoogste [?] ik den prijs zoude regelen, volgens de omstandigheden groot of kleine kerk, veel of weinig zangers etc.]

1866, 17 augustus. Brief Smits aan J. Beuijssen.

Zie hier neven de orgelkast voor het Groot-Seminarie. Ik vertrouw dat gij hiermede terecht zult komen om een tekening van te maken en er na te werken. Het is mij niet bekend, of de kast van zag of van wagenshot moet zijn. Dit zal UE wel gezegd worden bij uwe komst in het Seminarie. Omdat het werk in het Seminarie niet lang mag duren zal ik een kast maken van greene ribhout, die juist in uwe kast moet passen, dan kan ik thuis het orgel geheel in elkander stellen, en ook intoneren en stemmen.

Uwe buitenkast moet alsoo geheel gemaakt worden wat stijlen en riggels aangaat, van 1½ duims hout. De buitenkast voor UE is als volgt:

De bovenkast breed	3 . 50	voor mij:	De bovenkast breed	3 . 43
De onderkast „	2 . 75		de onderkast „	2 . 60
De bovenkast diep	1 . 32		de bovenkast diep	1 . 25
De onderkast „	1 . 12		de onderkast „	1 . 05

Dan heb ik rondom 3½ nedl. duim over.

Omdat het oxaal zo ondiep is heb ik de onderkast in de voorkant 0. 10 over de kolommen heen gezet en dan de bovenkast nog 0,20 over de onderkast, en het front van positief nog 0. 06 vooruit. Dan zal er tusschen de gevel van de kerk zo wat 1. 20. over zijn tot aan de orgel, en dit is weinig genoeg voor den organist en dan nog een gang er agter neven om te kunnen passeren. De balustrade staat circa 1. 50 uit de gevel.

Voor de oversteek van 0. 20 tusschen de onder en bovenkast, was dunk mij het beste, een rib van 4 a 6 is te plat, en hier nog een rib van 4 à 4 tegen. Dit zal te zamen circa 0. 23 uitmaken, dan kan men met gat en pin in de onderkast en ook in de bovenkast werken. Dan zal het nodig zijn van er scharen onder te zetten tot dat ik met mijne binnenkast, met de ribben die ik met letter a getekent heb, geplaatst heb, dan kan het sterk genoeg gemaakt worden om het tuimelen of het verzakken van het groot front te beletten. Er is in het Seminarie nog een tekening van mij, en die is nog 0. 70 breeder en 30 dieper, omdat die kast was ingerigt voor een vrij pedaal erbij. Daar dit niet hoeft is de kast hier neven veel beter. De andere is veel te breed. In de stijlen neffen de klavieren moet een langwerpig vierkant gat voor de registers, wat hiervan kan ik de maat zo naauwkeurig niet opgeven. Als ge deze tekening later missen kunt dan wenschte ik die wel terug. Heer en Vriend. Als UE in de vacantie na het seminarie gaat, dan wel te informeren wanneer er retraite is. Als UE met de nieuwe boot van Venlo na S'Bosch vertrekt dan bent ge circa half tien hier, dan s-middags met de post om ruim twaalf uren van hier dan bent ge om drie uren te S'Bosch. Reek 17 Augustus, 1866. F.C. Smits . Als ge over Reek komt dan schrijf mij, dan ben ik zeker thuis.

1867. Dispositie.¹⁸⁹⁵

Groot Manuaal C-f''		Positief C-f''	
Bourdon	16	Salicet	8
Prestant	8	Holpijp	8
Viool Prestant	16 D	Fluit	4 B
Holpijp	8	Fluit	4 D
Openfluit	8	Piccolo	2
Prestant	4		
Octaaf	2		
Trompet	8	Aangehangen pedaal.	

1869 e.v. Rekeningenboek Smits.

1869	28	Augustus 6 dagen Trompet verplaats gratis en		
1885	23	September Seminarie 22 dagen afbreken en zetten het orgel	van	
			f	122, 00
1888	7	April een windtoestel, ontvangen	f	350, 00
1905	27	September Semenarie Haaren 27 dag met 2 en 3 man, nieuwe pulpeete en draad en schoonmaken en stemmen	f	270, 00
1917	4-13	September Haaren Seminarie 8d, knecht 5 d schoonm en klavierdraden enz.	f	82, _

1939. Dispositie.

1	Bourdon	16	Smits, 1867
---	---------	----	-------------

¹⁸⁹⁵ SA ., 67.

2	Prestant	8	Smits, 1867
3	Openfluit	8	Smits, 1867
4	Spitsgamba	8	Pels, 1939
5	Bourdon	8	Smits, 1867
6	Octaaf	4	Smits, 1867
7	Blokfluit	4	Pels, 1939
8	Quint	3	Smits, 1867
9	Octaaf	2	Smits, 1867
10	Mixtuur	IV-VI	Pels, 1939
11	Trompet	8	Smits, 1869
Zwelwerk:			
12	Salicionaal	8	Smits, 1867
13	Holpijp	8	Smits, 1867
14	Roerquintadeen	8	Pels, 1939
15	Prestant	4	Smits, 1867 de oude frontpijpen staan op de lade.
16	Gemshoorn	4	Pels, 1939
17	Piccolo	2	Smits, 1867
18	Terts	1 ⅔	Pels, 1939
19	Spitsquint	1 ⅔	Pels, 1939
20	Kromhoorn	8	Pels, 1939
21	Subbas	16	Pels, 1939
22	Zachtbas	16	Smits, 1867 transmissie van nr. 1
23	Kwintbas	10 ⅔	transmissie
24	Octaaf	8	Pels, 1939
25	Gedekt	8	transmissie
26	Koraalbas	4	Pels, 1939
27	Fluit	2	transmissie
28	Bombarde	16	Pels, 1939.
Koppels, combinaties en andere 'speelhulpen'.			

HAAREN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

-

HAARSTEEG, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

-

HANDEL, R.K. Parochiekerk van de Heilige Maria ten Hemelopneming

-

HAREN, Kapel van het klooster Bethlehem, zusters Penitenten

-

HAREN (bij Megen), R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

-

HEER, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus-Banden

-

HEESCH, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus Banden

1872. Dispositieboek Smits.

Manuaal C-f''',

1. Prestant	8v
2. Bourdon	16v
3. Open Fluit	8v
4. Bourdon	8v
5. Flûte Octaviante	4v discant
6. Octaaf	2
7. Larigot	1½

Positief C-f'''

9. Holfluit	8v
10. Fugara	16 v discant
11. Viola di Gamba	8 v
12. Fluit	4 v
13. Gemshoorn	4 v
14. Piccolo	2 v
15. Hobo	8 v

8. Trompet 8v 16. Harmonica 8 v
 Het pedaal C-c' aangehangen.

1961, 3 juni. Dispositie voor de teloorgang wegens brand.

Manuaal C – f''		Positief C-f''	
Prestant	8	Holfluit	8 bas
Bourdon	16	Holfluit	8 disc
Fluit	4	Fugara	16
Bourdon	8	Gamba	8
Octaaf	4	Gemschoorn	4
Nasard	2	Bourdon	8
Octaaf	2	Piccolo	2
Mixtuur	3 sterk	Fluit	4
Trompet	8	Voix Célèste	8
Pedaal, aangehangen C – c' ¹⁸⁹⁶			

HEESWIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus

1942. Notitie A. Bouman.

Manuaal		Positief	
Bourdon B & D	16	Roerfluit	8
Prestant	8	Viola di Gamba	8
Holpijp	8	Salicet	4
Diapason	4	Melophone	4
Quint	3	Fluit D	4
Octaaf	2	Violine	2
Cornet	3 st		
Trompet B & D	8	Gehele werk in een zwelkast.	

Dispositieboek Vermeulen.

Manuaal I		Manuaal II		Pedaal
Prestant	8	Fluit Harm.	8	aangehangen
Bourdon	16	Gamba	8	
Diapason	4	Roerfluit	8	
Holpijp	8	Salicet	4	
Cornet D	3 sterk	Melophoon	4	
Octaaf	2	Manuaal koppel		
Trompet 8				

1946, 13 februari. Brief Vermeulen aan pastoor.

Door de oorlogshandelingen werd de kerk Te Heeswijk getroffen en werden achter en opzy van het orgel de ramen vernield, waardoor het orgel zelf zeer veel van de vocht heeft geleden. . Eenige pijpen zijn door scherven getroffen en dienen deze door nieuwe te worden vervangen. De vermoedelijke kosten van reinigen en reparatie der pijpen, mechanisme en dergelyke zouden de som van Fl. 520,-- en naar de basis van heden de som van Fl. 950,- Aldus naar beste weten opgemaakt te Weert. 13 Februari 1946, De Orgelbouwers: Gebrs. Vermeulen.

1946, 25 februari. Brief Vermeulen aan pastoor.

Weert, 25 Febr. 1946. ZeerEerwaarde Heer Pastoor, Door deze hebben wy de eer U het volgende mede te deelen aangaande de reparatie van Uw orgel. Wy hebben de lijst van werken voor Paschen samengesteld en kunnen U thans mede deelen dat wy twee monteurs kunnen zenden in de week van 18 Mrt. om het ergste in orde te brengen. In een andere week kunnen wy met de beste wil niet komen. Het zal ons nu aangenaam zijn p. o. van U te mogen vernemen, of de ramen dan gereed zullen zijn en tevens de ventilator na is gezien. In afwachting van Uwe nadere berichten teekenen na beleefde groeten, met de meeste hoogachting, Uw ZeerEerw. dw. drn. Gebrs. Vermeulen.

1949, 26 februari. Brief kerkbestuur aan bisschop W. Mutsaerts.

Heeswijk 26 Febr. '49. Aan Zijne Hoogwaardige Excellentie Mgr. W. Mutsaerts, Bisschop van 's-Hertogenbosch te 's-Hertogenbosch. Hoogwaardige Excellentie, Beleefd wendt zich het R.K. Kerkbestuur van St.-Willibrordus te Heeswijk tot Uwe Hoogwaardige Excellentie, met het verzoek Uwe toestemming te mogen bekomen, om het orgel, dat tengevolge van oorlogsgeweld ernstig geleden heeft, te herstellen. De onkosten zijn beraamd op ongeveer f 1500,-. De Dekenale Inspectie heeft destijds aan de wederopbouw te Schijndel deze doorgegeven. Daar wij aldien tijd verstoken waren, van het gebruik

¹⁸⁹⁶ Door P. Valckx genoteerd in de opgave van werkzaamheden en contract, 22 september 1954. PA ., Heesch.

van orgel, verkregen wij van U verlof een harmonium aan te schaffen. Met Uw goedvinden zouden wij dit harmonium gaarne verkopen om het tekort aan gelden voor het restaureren – schoonmaken en stemmen van het orgel daardoor zooveel mogelijk te dekken. Van Uwe Hoogwaardige Excellentie de meeste dw. drs. In Christus. J. Wouters, voorzitter G. van Pas(?) Secretaris.

De huidige dispositie.

Manuaal C- f'''

Prestant	8 vt	C-h in het front (nieuw), vanaf c' op de lade.
Bourdon B/D	16 vt	Bas van eiken en discant van compositie.
Diapason	4 vt	C-F in 't front (nieuw), Fis-f''' op de lade.
Holpijp	8 vt	Groot octaaf van eiken, vanaf c compositie.
Cornet	3 st	discant. samenstelling 2 2/3 - 2 - 1 3/4.
Quint	3 vt	C-h roergedekt, discant cilindrisch open.
Octaaf	2 vt	enkele pijpen zijn later ingevoegd.
Trompet B/D	8 vt	C nieuw, C-F nieuwe bekers.

Positief C – f'''

Flûte Harmonique D	8 vt	Op het registerplaatje staat 16 vt. c'-h'' dubbele lengte.
Viola de Gamba	8 vt	Groot octaaf nieuw.
Roerfluit	8 vt	Groot octaaf van eiken, rest van compositie.
Salicet	4 vt	compositie.
Melophone	4 vt	C-f'' gedekt, vanaf fis'' open en afkomstig van de Octaaf 2 vt.
Violine	2 vt	gedeeltelijk afkomstig van de Salicet 4 vt, f''' nieuw.

Pedaal C-c', aangehangen.

Ventil.

Het pijpwerk van het Manuaal en het Positief staat om en om op een dubbellade. Eerst de Prestant 8 vt van het Manuaal, dan de Fl. Harm. van het Positief, etc.

Geen zwelkast. De toonhoogte a' = 429 Hz. , de winddruk 77 mm.

HELDEN, Kapel van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten

-

HELMOND, Kapel van het Sint-Aloysiusgesticht

1858. Dispositieboek Smits.

Manuaal C-f'''

Prestant	8
Holpijp	8
Prestant	4
Fluit	4 bas
Fluit	4 diskant
Octaaf	2

HELMOND, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

1860, 25 oktober. Begroting Smits.

Positief Helmond

Reparatie aan de windlade	3	3	10,50	5,25	15,75
aan de conducten verlengen	2	2	7,00	3,50	10,50
verschot aan nieuw lood voor conduc 5 to a 50					2,50
twe stel nieuwe driehoeken en tuimelbalken thuis		12			12,00
de nodige abstracten, thuis		3			3,00
aanmaken te Helmond	4	4	14,00	7,00	21,00
verschot aan garen koperdraat en lijm					2,00
reparatie aan welbord	2	2	7,00	3,50	10,50
reparatie aan registratuur	5	5	17,50	8,75	26,20
verschot aan nieuw hout voor regis. stok					2,00
8 vellen nieuw leer voor beplakken der windl.					10,00
bewerken van het zelven	3	3	10,50	5,25	15,75
schoonmaken en Polijsten der frontp.		5			8,75
reparatie en schoonmaken		5			8,75

stemmen en intoneren	5				17,50
reparatie aan windkanalen een aanplakken	2	2	7	3,5	10,50
voor transport van de bergplaats na de kerk					5,00
voor misrekeningen	5				17,50
onvoorziene					<u>20,00</u>
	31	46			219,20
<i>Manuaal Helmond</i>					
Reparatie aan de windlade	6	6	21,00	10,50	31,50
aan de conducten	4	4	14,00	7,00	21,00
nieuw lood voor dezelfde 10 					5,00
veranderen van welbord	5	5	17,50	8,75	26,50
veranderen der registratuur en rep.	6	6	21,00	10,50	31,50
voor nieuw hout					10,00
16 vellen leer					20,00
beplakken en bewerken	6	6			31,50
schoonmaken en polijsten en rep. aan front		16			28,00
reparatie aan het overige pijpwerk		16			28,00
stemmen en int.	12				42,00
reparatie aan windk. en plakken	5	5	17,5	8,75	26,50
voor nieuw houwalswerk en verand.	5	5			26,50
voor transport van de bergplaats na de kerk					15,00
misrekeningen	10				35,00
onvoorziene					<u>50,00</u>
	57	69			428,00
een nieuw pedaal van 25 toetzen met koppel					100,00
reparatie aan de drie balken					150,00
halen en brengen					20,00
stoel en sleutel en mech. en windkanaal					130,00
reparatie aan het gehele recit of het 3½ octaaf					200,00
reparatie - - 2½ oct					100,00
gehele positief					219,20
bij positief vergeten nieuwe drukkers onder het klavier					20,00
geheel manuaal					<u>428,00</u>
				f	1367,20
een nieuw windlaaij voor boven manuaal					
met alle aan horige mechaniek					600,00
een nieuw bourdon 16 n	no.	5			200,00
een holpijp bas		4			50,00
een prest bas		2			<u>50,00</u>
				f	<u>900,00</u>
					2267,20
af voor reparatie van het 2½ oct					<u>100,00</u>
				f	2167,20
vermoedelijke kosten aan de kast					<u>232,80</u>
				f	2400,00
voor een jaar gebruik van een reservoirblaasb.					<u>100,00</u>
					2500,00

1860. Voorstel dispositie bovenmanuaal Smits.

bourd{on]	200
viol [di gamba]	25
h[olpijp]	50
quint [adeen]	100
prest[ant]	100
open [fluit]	50
picollo	10
basson	25
vox hu[mana]	<u>25</u>
	635

1869. Uitwerking dispositievoorstel Smits.

Geraadzame veranderingen

Voor het derde klavier dat nu maar spreekt in den discant te maken een nieuwe windlade waarop kunnen geplaatst worden de volgende registers

1	Bourdon	16	v	200	nieuw
2	Viol di gamba	8		25	oud
3	Holpijp	8		50	half oud
4	Quint adeen	8		100	nieuw
5	openfluit	4	v	50	uit de sesquialter
6	piccolo	2	v	60	nieuw
7	basson	8		25	
8	Vox hum.	8		<u>25</u>	
				535	

Voorlopig te maken

De windlaaij met alle mec.

					600
1	bourdon	16		nieuwe	200
2	viol di g.	8		van Manuaal afnemen	25
3	Holpijp	8		bas, de disc. van het orgel	50
7	basson	8		van Manuaal	25
8	Vox hum.	8	--		<u>25</u>
					925

Dan daarbij de windlaaij van Manuaal verleggen om

Later een vrij pedaal te kunnen plaatsen

Een portunaal dis op de plaats van viol op het manuaal

Voor reparatie en verandering aan meer pijpv.

100
60
115
275

1306,75

925,00

275,00

f 2506,75

Te samen opgegeven aan 2778,75

1860. Herziene berekening Smits.

aan het positief

de baas 32 dagen a f 2. 50

de knegt 32 dagen 1,25

de knegt 32 dagen 1,25 thuis

verschot aan nieuw lood voor conducten 5 fl a 50 cent

verschot aan nieuw hout voor regels, driehoeken, abst. en drukkers

verschot aan wit leer

„ aan lijm, koperdraat, spijkers etz.

„ aan smidsloon

„ aan timmermansloon

onvoorzien 40

groot orgel

de baas 65 dagen a 2. 50

de knegt 65 - 1,25

verschot aan nieuw lood voor conducten 10 fl a 50

„ aan nieu hout voor registratuur

„ aan wit leer

„ aan lijm, koperdraat, spijkers, etz.

„ aan smidsloon

„ aan timmermansloon

onvoorzien f 50

het recit en borstwerk

de baas 20

de knegt 20

verschot aan leer

„ aan lijm et.

„ aan Smidsloon

„ aan timmerloon

onvoorzien 30

80
40
40
2,5
10
10
5
2,5
5
f 195

162,5
81,25
5
10
20
5
5
15
303,75

50
25
8
3
2,5
10
98

<i>aan blaasbalgen en stoel</i>	
<i>reparatie aan de drie balken</i>	150
<i>halen en brengen</i>	20
<i>voor stoel, sleutels en alles in order</i>	130
<i>en een pedaal van 25 toetzen met een koppel</i>	<u>100</u>
	400
<i>Positief</i>	195
<i>onv.</i>	40
<i>man</i>	303,75
<i>onv.</i>	50
<i>bov.</i>	98
<i>onv.</i>	30
<i>blaas</i>	<u>400</u>
	f 1119,75
<i>baas kostgeld 1 gulden per dag</i>	117
<i>Knegt 117 a 60</i>	<u>70,2</u>
	1306,75

1861, 7 februari. Verslag vergadering kerkbestuur.

De Tweede vergadering (om onpasselijkheid afwezig de Heeren van Griensven en van den Dungen) is gehouden den 7 februari, in 't bijwezen van de Heere Orgelmaker Smits van den Reek, hoofdzakelijk, om, naar aanleiding van 't aangeteekende uit no. 3 in de zesde of laatste vergadering van verleden jaar (blz. 70)¹⁸⁹⁷ te bespreken het plaatsen van het groote orgel in de kerk, waarvan de kas reeds bijna gesteld is, en de noodige veranderingen of wijzigingen daarin aan te brengen. En is besloten alleen de noodzakelijke verbeteringen, voortspruitende, deels uit de veranderde plaatsing der kas, deels uit het door den tijs versletene en niet meer bruikbare, vwoalsnog te maken; volgens eene, door den Heere Smits gemaakte en hierbijliggende begroting van f 1113,75: daarmede te beginnen Maandag na Beloken Paschen, en langstens binnen de vier maanden af te werken in zooverre dat het goed bespeelbaar zal zijn. Terwijl, indien de kerk niet bij magte zou zijn de verdiende som op tijd te voldoen diezelfde Heer, staande de vergadering, beloofd heeft, die som te willen laten staan tegen 4 pct. : waarmede het kerkbestuur volgaarne genoeg genomen heeft.

1861. Definitief plan Smits.

een nieuwe windlaaij met alle mechaniek

1	<i>een nieuwe Bourdon 16 v van eike hout</i>				
2	<i>Prestant</i>	8	v	<i>hierbij 11 nieuwe pijpen</i>	
3	<i>Prestant</i>	4	v	<i>waarschijnlijk in het front te vinden</i>	
4	<i>Bombarde</i>	16	v	<i>van het groot orgel</i>	
5	<i>Klairon</i>	4	v	<i>vooreerst de Kromhoorn van het Recit, oud</i>	
6	<i>Cink</i>	2	v	<i>van het recit</i>	te samen f 750,00
	<i>Boven manuaal</i>				
	<i>De windlaaij en alle mechaniek</i>				
1	<i>Bourdon</i>	16	v	<i>nieuw de bas van hout, de disc van het recit</i>	
2	<i>Viol di gam</i>	8	v	<i>van het manuaal</i>	
3	<i>Holpijp</i>	8	v	<i>de bas nieuw discant oud</i>	
4	<i>Prest</i>	4	v	<i>de bas - - -</i>	
5	<i>Blokfluit</i>	2	v	<i>oud</i>	
6	<i>Basson bas</i>	8	v	<i>van het groot manuaal</i>	
7	<i>- disc</i>	8	v	<i>van het recit</i>	
8	<i>Vox Hum.</i>	8	v	<i>van het manuaal</i>	f 650,00
	<i>op het manuaal</i>				
	<i>14 nieuwe pijpen bij Prestant 8</i>				
	<i>een nieuwe portunaal of fluit 8 disc</i>			samen	250
	<i>op het positief</i>				
	<i>een nieuwe Salicionaal 8 v</i>				
	<i>een nieuwe Harmonica 8</i>			te samen	350
	<i>Blaasbalken</i>				
	<i>een nieuwe balk, reparatie der oude en nieuwe stoel</i>				f 390,00
	<i>Arbeidsloon voor smit en timmerman</i>				

¹⁸⁹⁷ Zie hierboven.

Kostgeld voor mijn zoon

daggeld aan Positief

- aan Manuaal

het geheele pedaal

het boven manuaal

op het manuaal

op het rugwerk

de blaasbalken

3 nieuwe klavieren met koppel

Een nieuw pedaal met koppel

f 530

750

650

250

350

390

200

50

f 3170

Hierbij voor de huur van het oude kleine orgeltje

30

Alzoo te samen

f 3200,00

Waarvoor het geheele werk is aangenomen

Theod. Spierings Past.

Het pedaal zo inrigten dat er later nog enige registers kunnen worde bij gemaakt als

fluit

8 v

fagot

16 v

Trompet

8 v

en Klairon

4 v

op de plaats waar de kromhoorn van het orgel voorlopig geplaatst is

1861, 17 mei. Notulenboek parochie.

17 mei 1861, Ten vijfde is men teruggekomen op het besluit van de tweede vergadering dezes jaars bl. 73 opzigtens 't herstellen van 't orgel, en is besloten, volgens eene hierbijliggende dispositie, het orgel aanmerkelijk te vergroten en te verbeteren, onder anderen met een vrij pedaal: van welk alles de kosten geraamd zijn op f 3170,=; blijvende er dan nog bij het pedaal plaats voor nog vier nieuwe registers. En heeft de Heer Smits de zoon, ter vergadering tegenwoordig, toegezegd voor gemelde som dat werk te willen aannemen, geheel voor zijne rekening en kosten, waartoe het kerkbestuur niet ongenegen was; echter na eerst de dispositie van 't gehele orgel deskundigen ter bekeuring te hebben voorgelegd.

1861, 11 juni. Notulenboek parochie.

11 juni 1861. De viijde vergadering (afwezig, als buiten de gemeente, de Heeren van den Dungen, Bots en de Bruijn) is gehouden den 11 juni, in tegenwoordigheid van den Heeren orgelmakers Smits, vader en zoon, en den organist Künen [Kühne], en is, na eenige besprekingen heen en weer, het gehele werk des orgels, volgens de hierbij liggende dispositie door den Here Smits aangenomen voor de hierboven in de vorige vergadering vermelde som van f 3170,-l waarbij echter nog bijkomt f 30,- voor de huur van het oude orgeltje; zoodat nu de geheele som is f 3200,= Hieronder nogtans zijn niet begrepen de kosten van het vermaken van de orgelkast reeds gedaan of nog gedaan moetende worden; welke komen ten laste van het Kerkbestuur.

1862, oktober? Notulenboek parochie.

Ten derde eindelijk, daar het orgel, volgens gemaakt plan (zie hierboven de vierde en viijde vergadering van dit jaar [bedoeld is hier van vorig jaar] geheel en, voor zooverre wij weten en van deskundigen heeren, naar wensch, solied en onbekrompen is afgewerkt; zijn de Heeren Smits van den Reek, vader en zoon, ter vergadering ontboden, en bedankt voor de prompte behandeling, en de zoon hoofdzakelijk gefeliciteerd met de nette uitvoering van dit schoone en groote werk, het eerste, dat hij geheel alleen bestuurd heeft: en is hun de daarvoor bedongen prijs van f 3200,- nog diezelfde dag uitbetaald. Daarenboven hebben de Heeren Smits beloofd, drie jaren lang het orgel gratis na te zien en te onderhouden; en ons is de verzekering gegeven, dat, blijkens de ondervinding die zij daarvoor te Grave hadden opgedaan, de organist Künen best in staat is het gewonen opzigt, met de nodige stemming, over het werk te houden.

1862. Vermoedelijke dispositie bij oplevering.

RUGWERK,		HOOFDWERK		BORSTWERK		PEDAAL	
Manuaal I, C – f'''		Manuaal II, C – f'''		Manuaal III, C-f'''		C – c'	
Prestant	4	Prestant	8	Bourdon	16	Prestant	8
Salicionaal	8	Portunaal D	8	Viola di Gamba	8	Octaaf	4
Holpijp	8	Bourdon	16	Holpijp	8	Subbas	16
Fluit	4	Holpijp	8	Fluit Travers D	8	Fluitbas	8
Nasard	2½	Prestant	4	Prestant	4	Mixtuur III	
Octaaf	2	Fluit	4	Blokfluit	2	Bazuin	16
Flageolet ?	1 ?	Quint	3	Basson	8	Dulciaan	16
Cornet	III	Octaaf	2	Vox Humana	8	Kromhoorn	4
Trompet B/D	8	Sexquialter	II			Cink	2
Harmonica B/D	8	Mixtuur IV		Koppel II + I			
		Bombarde D	16	Koppel II + III			

Trompet 8		Koppel P + II
Clairon	4	Koppel P + I

Over de Flageolet 1 zijn geen gegevens gevonden. Het zou ook een Larigot 1½ geweest kunnen zijn.

1886, 15 januari. Brief Smits aan W. van Asten.

Reek, 15 Januarij 1886

Den Zeer Eerw. Heer W.L. van Asten te Helmond.

Mijnheer! Bij deze heb ik het genoeg de nota over te maken, en tevens te berichten welke registers van het Orgel onzen eigendom zijn

1 Flûte 8 vt discant boven klavier,

2 Mixtuur 2 vt 3 sterk 3 Fluit 8 vt en Dulciaan 16 vt van het pedaal.

In 1862 bij de vergroting en de reparatie van het Orgel door mijn Vader (Zr) het kerkbestuur aangeboden de twee eerste registers cadeau als men de twee laatste betaalden f 260. --. Het zoude mij aangenaam zijn dat het Kerkbestuur kon besluiten deze registers aan te koopen. De nog ontbrekende registers zijn Euphone 8 vt Hoofdmanuaal, Trompet 8 vt en Clairon 4 vt pedaal.

In afwachting van gunstig besluit en antwoord zij ik met de meeste achting, Uw D. W. Dienaar,

F.C. Smits Orgelmaker.

1886, 15 februari. Brief Smits aan J. Griensven.

Reek, 16 Februarij 1886

Den Wel Edele Heer van Griensven te Helmont

Mijnheer! Bij deze heb ik het genoeg U te melden dat ik het mij toegezonden bedrag heb ontvangen en quitatie doe geworden. Dat U van de meerdere geleverde registers niets bekend is kan ik best geloven, want ik geloof dat er van het Kerkbestuur van dien tijd niets meer bestaat. Het beste zal U informatie kunnen inwinnen bij den Heer Kuhne die was bij die vergadering tegenwoordig en zal met een en ander nog wel bekend wezen.

Met de meeste achting, Uw D.W. Dienaar F.C. Smits orgelmaker.

1875, e.v. Rekeningenboeken Smits.

1875	16 Junij	26 dagen met verschot voldaan	145,00
1885	22 november	16 dagen met reis en verblijfkosten	112,00
1899	2 december	reparatie en stemmen, ontv.	295,00
1919	22-24 sept.	Helmond kerk 3d, nieuwe tong en Trompethoorn recht gemaakt	37,50
1921	21/23 febr.	Helmond motor stellen	665,00
1925	24 Dec.	Helmond vanaf 23 sept reis- en verblijfkosten Ook Jo [Ketterings] doch loon op de lijst	299,13
1926	31 Juli	Helmond, uitgaven op dat werk in 1925, zie 31 Dec. 1925. Uitgaven in 1925 zonder het loon van Jo, dat op De loonlijst staat Verschot aan jongens voor rekening kerk (23,20) Rekening Schampers 1925 f 22,45 betaald op 18 febr. 1926, later nog f 2,85. Aan Smid, ijzerwinkel enz. ca. F 6,80. Kostgeld f 3,- p. d. Jo 2,25 en f 2,- p. d. kostgeld.	846,87

1928, 24 augustus. Brief kerkbestuur aan H. Smits.

Helmond 24 Augustus 1928. Hooggeachte Heer Smits, Gelieve de betuiging te willen aanvaarden bij het verlies, dat U persoonlijk en Uwe Firma lijdt, door het afsterven van Mijnheer Uw Hooggeachten broer Frans. Laat ons daarbij U verzekerd, dat wij aan zijne nagedachtenis de aangenaamste herinnering bewaren en gaarne in ons gebed Hem gedenken, opdat God, voor Wiens verheerlijking in cymbalis renesonantibus Hij zo vroom werkzaam was, Hem opneme bij de Zijne glorie eeuwig bezingende zalige geesten.

Met waardering namen wij kennis van Uw P. S. aangaande eenig eigendomsrecht op de Dulciaan 16'en Fluit 8'en zeggen U daarvoor hartelijk dank.

Zoudt U ons eene firma kunnen aanwijzen, aan welke wij met gerustheid het stemmen en het onderhoud van ons mooie orgel kunnen toevertrouwen? U zoudt ons daarmede zeer verplichten.

Met beleefde hoogachting en vriendelijken groet, R. C. Parochiaal Kerkbestuur van den H. Lambertus te Helmond [pastoor-deken] M. Rath, Voorz. , P. C. P. de Louw, secret.

1929. Dispositieboek Vermeulen.

Rugwerk (I) C-f'''	Manuaal (II) C-f'''	Bovenwerk (III) C-f'''	Pedaal C, D-f ?
Salicionaal 8	Prestant 8	Bourdon 8	Subbas 16
Holpijp 8	Prestant 4	Flûte Travers 8	Prestant 8
Roerfluit 4	Octaaf 2	Gamba 8	Octaaf 4

Prestant	4	Sesquialter 2 sterk	Holpijp	8	Fluit bas	8	
Cornet 3 sterk		Holpijp	8	Prestant	4	Mixtuur 2 sterk	
Voix Célèste	8	Portunaal D	8	Blokfluit	2	Bazuin	16
Octaaf	2	Fluit	4	Kromhoorn	8	Dulciaan	16
Trompet	8	Quint	3	Vox Humana	8	Cink	2
Harmonika	8	Mixtuur 4 sterk				Clairon	4
		Clairon	4			Trompet	8
		Trompet	8				
		Bombarde D	16	Ped + Man		Man + Pos	
		Euphone 8		Ped + Pos		Man + Bovenwerk	

1954. Dispositie na restauratie.

Hoofdwerk II, C-f'''		Rugwerk I, C-f'''		Borstwerk III, C-f'''		Pedaal C-f'	
Praestant	8	Holpijp	8	Holpijp	8	Subbas	16
Bourdon	16	Spitsgamba	8	Viola di Gamba	8	Praestant	8
Holpijp	8	Praestant	4	Praestant	4	Fluitbas	8
Octaaf	4	Roerfluit	4	Fluit	4	Octaaf	4
Roerfluit	4	Octaaf	2	Woudfluit	2	Ruispijp IV	
Nasard	2½	Quint	1½	Cymbel III-IV		Bazuin	16
Octaaf	2	Tertiaan II D		Cornet III D		Fagot	16
Terts	1½	Mixtuur IV		Kromhoorn	8	Trompet	8
Sesquialter II		Scherp III		Regaal	8	Kromhoorn	4
Cornet V D		Cornet IV D		Tremulant		Cink	2
Mixtuur IV		Trompet	8			(de toetsen cis'-f' alleen als Koppel te gebruiken)	
Scherp IV		Dulciaan	8 B	Koppels			
Bombarde	16	Dulciaan	8 D	HW + RW			
Trompet	8	Tremulant		HW + BW			
Klaroen	4			Ped + HW		Toonhoogte a'= 415 Hz.	
Vox Humana	8			Ped + RW			

HELMOND, Kapel van het klooster van de zusters Clarissen (Molenstraat

-

HELVOIRT, R.K. Parochiekerk van Sint Nicolaas

-

HERNEN, R.K. Parochiekerk van Sint Judocus

-

HERPEN, R.K. Parochiekerk van Sint Sebastianus

-

'S-HERTOGENBOSCH, Kapel van het Fratershuis (Torenstraat)

1881, 28 februari. Notitie kloosterarchief.

1881 – 28 februari – Orgel. De Zeereerw, Heer Rector [rector Koene] liet het orgel verbeteren. De Heer Smits [F.C. Smits II] van Reek werd er mede belast. De scherpe schreeuwerige registers werden verzacht, nieuwe registers en een tweede klavier erbij gemaakt, het geheele mechanisme veranderd. Fr. Directeur [fr. Augustinus, organist/dirigent] wilde geene trompet om de last verbonden aan het stemmen, geen reguleur daar de kosten toch al hoog genoeg zouden zijn. De kosten bedroegen niet minder dan f 1300,--, welke Zeereerw. Rector, naar eigen getuigenis zeer ongaarne betaalde niet omdat hij niet zoveel voor een goed orgel over had; maar omdat het orgel hem nog niet beviel.

17-7-1886, 17 juli. Notitie kloosterarchief.

1886, 12 Juli-17 Juli, Gradussen plaatst een nieuwe trompet (8 voet) op ons orgel, om het schokken te verminderen, maakt hij in het orgel een tweede kleine blaasbalg. Deze karwei met nog eenige kleine reparatiën kostte f 250,--, waarvan de Zeereerw. Heer Rector en Frater Directeur ieder de helft betaalden.

3-1-1911, 3 januari. Brief frater-directeur aan Vermeulen.

's Bosch, 3 Jan '11. Mijnheer, Onze orgel is tegenwoordig zoo dat hij niet te gebruiken is, omdat enkele toetsen voortdurend blijven zitten. Ik verzoek U dringend vóór Vrijdag 6 Jan. over te komen om een en ander in orde te brengen en het orgel te

stemmen. De groote drukte voor Kerstmis zal voor U wel voorbij zijn, zoodat ik U stellig vóór Vrijdag hier verwacht. Gegroet en Z[alig] N[ieuwjaar] Frater Directeur, Torenstraat.

'S-HERTOGENBOSCH, Kapel van het Fratershuis Papenhulst

Huidige dispositie (in volgorde op de lade).

Hoofdwerk C – g'''

<i>Bourdon</i>	16'	30 tonen (C-f') van grenen, vanaf fis' van spotted metal.
<i>Prestant</i>	8'	De grootste vier, C-Dis, zijn van hout.
<i>Holpijp</i>	8'	Het grootoctaaf is van eiken, vanaf c van compositie. Het pijpwerk kan aan Vollebregt worden toegeschreven, 1859, de tooninscripties met de h van Holpijp zijn van F.C. Smits (II), 1881. fis''' en g''' zijn conisch met geperste labia, 1935.
<i>Salicionaal</i>	8'	C-h zijn van zink, expressions en rolbaarden, vanaf c' orgelmetaal met expressions en kasbaarden.
<i>Prestant</i>	4'	Het grootoctaaf is van zink. Vanaf c- g'' pijpwerk van Smits (II). Het pijpwerk is ingekort, oorspronkelijk was dit een Gamba 8'. Op de pijp c staat de inscriptie van Smits: d en daaronder g[amba] 8. Op cis staat dis, etc. fis''' en g''' zijn uit 1935.
<i>Octaaf</i>	2'	17 ^e eeuws pijpwerk met een hoog loodgehalte. Aluminiumverf en resten van tinfolie. C-f''' hebben met inkt geschreven toonaanduidingen. fis''' en g''' pijpwerk met geperste labia, 1935.
<i>Mixtuur III-IV st.</i>		Pijpwerk van Verschuieren uit 1951. Samenstelling:
		C 1½ 1 ⅔
		A 2 1½ 1 ⅔
		fis 2½ 2 1½ 1
		dis' 4 2½ 2 1½

Nevenwerk C – g'''

<i>Gamba</i>	8'	C-h van zink, expressions en rolbaarden, vanaf c' orgelmetaal, expressions en kasbaarden.
<i>Bourdon</i>	8'	C-H van grenen en eiken stoppen met achtkantige grepen. Vanaf c 17 ^e eeuws pijpwerk met een hoog loodgehalte, bestreken met aluminiumverf. De onderlabia in de vorm van een kort driehoekje. Er zijn opschriften met inkt geschreven. d'''-g''' is 18 ^e eeuws conisch pijpwerk.
<i>Voix Celeste</i>	8'	Het grootoctaaf is in combinatie met de Bourdon 8'. c-h zijn zinken pijpen met expressions. Vanaf c' orgelmetaal en tot en met g'''. De pijpen zijn voorzien van freins.
<i>Fluit Octaaf</i>	4'	Open pijpwerk van orgelmetaal, tot cis'' met baarden. c-f''' is 19 ^e eeuws pijpwerk, waarschijnlijk van Vollebregt. De inscripties bevinden zich links boven het soldeerkruis.
<i>Nachthoorn</i>	2'	C-cis'' spotted metal; vanaf cis'' orgelmetaal. Fabriekspijpwerk, 1951?
<i>Kromhoorn</i>	8'	Duitse factuur, spotted metal. Tot c' met deksels op de bekens.
<i>Sesquialter II st.</i>		C: 2½ ¾ c: 2½ 1½.

Pedaal C – f'

<i>Subbas</i>	16'	Is in combinatie met de Bourdon 16' van het Hoofdwerk.
<i>Octaafbass</i>	8'	Spotted metal. 1951.
<i>Gedekt</i>	8'	Unit met Subbas 16', c. q. Bourdon 16'. fis-f' eigen pijpen van grenen.

Voor zover niet vermeld, is het pijpwerk van Vermeulen uit 1935.

Voorts zijn er:

Koppelingen voor II+I, P+I, P+II, Suboctaaf II+I, Superoctaaf I en Tremolo voor 2^e manuaal.

Het pijpwerk uit de zeventiende eeuw is dus afkomstig van het oxaalorgel van de St.-Jan, in 1617 vervaardigd door Jan Janz. van Weert.

'S-HERTOGENBOSCH, R.K. Parochiekerk van Sint Jacob

1898, 3 december. Concept plan Smits.

Plan St.-Jacob Bosch verz. 3-12-98. Het Orgel zal bestaan uit

A Eene rein pneumatische speelt. I van fijn eikenhout in en uitwendig prachtig uitgevoerd bestaande uit:

- 3 klavieren van 56 toetsen fijn en solide uitgevoerd. Een pedaal van taai eikenhout, Mecheler maat, of des verlangd andere, met 30 toetsen.
- De volgende koppelingen in toetsvorm of als voettreden;

5. Quint	3	vt	15. Flüte Echo	8	vt
6. Supperoctave	2	vt	16. Octave	4	vt
7. Tertsiana			17. Supperoctave	2	vt
8. Mixtur VII			18. Sesquialter		
9. Trompette	8	vt	19. Carrillon		
10. Trompette	16	vt	20. Cornet VI		

21. Trompet	8	vt
22. Hoboë disc.	8	vt
23. Vox Humana.	8	vt

RUGPOSITIEF

24. Prestant	8	vt
25. Bourdon	8	vt
26. Quintadena	8	vt
27. Fitte Traverso disc.	8	vt
28. Octave 4	4	vt
29. Fluit	4	vt
30. Octave	2	vt
31. Mixtur		
32. Carillon		
33. Flageolet		
34. Dulciana	8	vt
35. Trompette.	8	vt

PEDAAL

36. Prestant	16	vt
37. Bourdon	16	vt
38. Octave	8	vt
39. Octave	4	vt
40. (openplaats)		
41. Bazuin	16	vt
42. Trompette	8	vt
43. Clairon	4	vt

NEVENREGISTERS

44. 1 e Pedaaltrade Om de bas van het Hoofdmanuaal aan het Pedaal te verbinden.
45. 2e Pedaaltrade Om het tweede manuaal aan het Hoofdmanuaal te verbinden
46. 3e Pedaaltrade Om het derde manuaal of Rugpositief aan het Hoofdmanuaal te verbinden
47. 4e Pedaaltrade Afsluiting. Om het Hoofdmanuaal gedurende het spelen van het volwerk eensklaps tot zwijgen te brengen.
48. 5e Pedaaltrade Afsluiting. Om het tweede manuaal tot zwijgen te brengen.
49. 6e Pedaaltrade Afsluiting. Om het Rugpositief tot zwijgen te brengen.
50. 7e Pedaaltrade Om de tongwerken aller manualen alleen te kunnen spelen.
51. 8e Pedaaltrade Om de tremolant in het tweede manuaal in beweging te brengen.

1860, maart. Rekening Smits.

Opgezonden rekening voor het opnemen van het orgel in de Cathedraal te 's-Bosch,

Maart 1860,	4 dagen te 's-Bosch	4,50	f	18,00
	4 dagen te Reek	4,50		18,00
	verschot aan rijtuig			<u>12,00</u>
			f	48,00.

1860, maart. Voorstel Smits.

Copy aan van Paesschen.

1. De zitplaats van de organist verhogen tot en met de overige vloer van het oxaal en alzo de klavieren en registers ook hoger.
2. De deuren van Positief veranderen, om de Trompet te kunnen stemmen.
3. Een nieuw pedaalklavier.
4. Nieuw mechaniek aan Pedaal.
5. 3 Nieuwe klavieren met twe koppels.
6. De welborden van Pedaal, Man. B. man en Positief herstellen.
7. Al het mechaniek der registers van alle werken vernieuwen.
8. Alle pijpwerk in order brengen en wel voornamelijk 16 of 17 de grootste van Prestant 8 vt van Manuaal of deze door nieuwe vervangen.

Veranderingen.

9. Op het Positeif in plaats van Quint a deen een Bourdon 16 v of Salicionaal 8 voet
10. Op Manuaal in de plaats van Tertiaan een Portunaal 4 voet.
11. Op Pedaal een Harmonica 16 v.
12. Het Bovenmanuaal te verdelen in twe. Dan word het orgel met 4 handklavieren

derde klavier of Bovenmanuaal	vierde klavier of Echo
1. Prestant 8 v	1. Viol di Gamba 8
2. Bourd 16 v	2. Holpijp 8 +

3. Roerfluit 8 v
4. Octaaf 4 v
5. Sesquialter 3 v 2 sterk
6. Trompet 8 v

3. Carillon disc.
4. Openfluit 4 *
5. Oboë dis 8
- 6 Vox Humana 8

+ De Holpijp van het Echo te maken van Quint a Deen van Positief met hieraan 4 & 5 de grootste pijpen bij te maken.

* De Openfluit in plaats van de Cornet te maken van de Tertiaan met 4 nieuwe pijpen er bij.

Edoch hierover met den organist te raadplegen.

Reparatie.

	Een nieuw pedaal met binnen pedaal	70	
2.	Nieuw mechaniek der klaviatuur van pedaal	65	20
3.	Kieuw registratuur	100	20
4.	Beplakken en herstel aan de windlaay thuis	150	20
5.	4 nieuwe klaviere met koppels	300	20
6.	Nieuw register mechaniek aan M.	100	20
7.	„ klavier „ „ „	100	20
8.	Herstel etz. aan de windlaay	150	20
9.	Nieuw register mechaniek aan B. M.	100	20
10.	„ klavier „ „ „	25	8
11.	Herstel	150	20
12.	Register mechaniek aan Positief	80	15
13.	Klavier „	80	20
14.	Herstel en verandering der windlade	150	20
15.	Een echowerk binnen	1200	20
16.	Een nieuw Bourdon of Salicionaal op Positief	250	5
17.	17 nieuw bij Prest 8 v Man.	250	5
18.	Een Portunaal 4 v M.	150	2
19.	Een Fl. Harm. Disc 8v, 4v toon op B. M.	70	2
20.	Harmonica 16 op Pedaal	200	5
21.	200 kleine nieuwe pijpen		
22.	Het verheffen van den organist Kast verandering	100	10
23.	Stemkrukken op tongwerken	60	20
24.	Intoneren schoonmaken en stemmen	300	100
25.	Reparatie aan blaasbalken en kanalen	<u>100</u>	<u>20</u>
		4290	432
	dagen	<u>864</u>	
		5154	
26.	Reparatie aan pijpwerk	200	50
27.	Houvast werk	110	23
28.	Onvoorziene	110	40
29.	Voor zaken die na het afbreken kunnen nodig gekeurd worden		
	door het kerkbestuur	200	
	dagen	<u>226</u>	
		6000.	

1860. Voorstellen Smits.

Eerste Plan.

Opgaaf van herstellingen aan het groot orgel in de kathedrale kerk te s-Bosch met begroting der kosten.

1mo	De plaats voordien organist op te hogen, gelijkvloers met het andere gedeelte van het oxaal, met 1½ duimse grene planken, en deze moeten altijd gemakkelijk kunnen weggenomen worden		
2do	De deuren van de positiefkast veranderen om geopent te kunnen worden	15	5
3tio	Dan de pedaal - klavieren - en registers ook verhogen zo veel nodig	10	3
	Over het Pedaal en deszelfs mechaniek.		
4.	Een nieuw dobbel pedaal klavier, met raamen alles van eyke hout met ijzere veren voorzien	70	
5.	Het onder en boven welbord doen vervallen en dit vervangen met nieuw mechaniek	65	20
6.	Het welbord onder de windlade herstellen	10	3
	Over Registerre mechaniek van Pedaal		
7.	Hetzelve geheel vernieuwen, doch hiertoe kan het oud ijzerwerk als ook de oude registerstokken gebruikt	300	50

	worden voor zo veel zulks heel goed is		
8.	De registerknoppen met etiketten zijn goed en kunnen also blijven bestaan		
9.	Het welbord der pedaalkoppeling moet omgelegd worden om er beter bij te kunnen komen Over de klavieren.	15	5
10.	Drie nieuwe klavieren van wagenschot, opgelegd met witte yvore benede toetzen en zwart ebbe houten boven toetzen, het raam van wagenschot opgelegd met zwart ebben hout. Het klavier moet zijn voorzien van een koppel van het Groot Manuaal na het Rugwerk en een koppel van Groot Manuaal na Boven Manuaal Over de weiborden en abstracten.	300	10
11.	De welbordramen van Groot Manuaal - van BovenManuaal en van Positief kunnen behouden blijven, doch hierop moeten nieuwe kloskens of tappen, daar de pinnen in draayen, gemaakt worden van hard hout	100	20
12.	De abstracten moeten voorzien worden met nieuwe koperdraat	20	5
13.	De drukkers onder het klavier na de driehoeken van Positief moeten verlengd worden Over de registratuur.	10	3
14.	De registratuur van Gr.M., B.M. en Positief moet vernieuwd worden doch hiervoor het oude ijzer en registerstokken te gebruiken voor zo veel zulks heel goed is. Voor Positief	150	20
	Gr. M.	250	30
	B. M.	300	40
	Over de windladen.		
15.	Alle windladen moeten worden opgenommn, dan voorzien van nieuw leder en misschien opnieuw opgeschaafd	200	50
16.	Te voorzien van lossen ventielen Met nieuwe Boursetten	200 80	50 20
17.	Voorzien van sluitdeuren met dubbelde sponning	40	10
18.	Overall digtplakken waar nodig is	20	5
		2155	349
		698	
		f 2853	
	Twe gulden per dag		

Twede Plan.

Opgaaft van noodzakelijke reparaties aan het groot orgel in de kathedraal te S-Bosch, met globale begroting der daaraan verbonden kosten.

Over het Pedaal en deszelfs mechaniek.

1mo	Een nieuw pedaalklavier, met raam. Van eijkehout	50	
2do	Het onder en boven welbord te vervangen door ander mechaniek laden welbord	65	20 3
3tio	Het welbord onder de windladen herstellen. Het registreer mechaniek van pedaal	10	3
4to	De registerknoppen buiten de kast evenwijdig doen werken		
5to	De ijzere pinnen in de ijzere driehoeken, in de ijzere wippen en in alle registerstokken door nieuwe vervangen.	16	5
6.	De tegengewichten behoorlijk in order maken, en evenwichtig doen zijn. Over de handklavieren.	16	5
7.	De kopere stiften tusschen en in de toetzen vernieuwen	30	10
8.	De koppel van Manuaal en Rugwerk vernieuwen	30	10
9.	De koppel van Manuaal en Bovenmanuaal herstellen Over de klaviermechaniek van Manuaal en Bovenmanuaal.	10	3
10.	De buitenste kloskens op de welbordraamen te vervangen door nieuwe	40	13
11.	De bovenste lange walzen die te veel zijn doorgezakt, omleggen Over het registreer mechaniek van Manuaal en Bovenmanuaal.	15	5
12.	De registerknoppen buiten de kast, evenwijdig met die van het pedaal doen werken.	44	13
13.	De ijzere pinnen, in de ijzere driehoeken, in de ijzere perpendiculars en in alle registerstokken door nieuwe vervangen	44	13
14.	De tegengewigten behoorlijk in order brengen en balanceren Over de Klaviermechaniek van Positief.		
15.	De gebreken aan de driehoeken en welbord herstellen Over het registreermechaniek van Positief.	15	5
16.	De registerknoppen buiten de kast evenwijdig en regelmatig doen werken.		
17.	De wippen, de ijzere walzen en registerstokken met nieuwe pinnen voorzien. Over de windladen in het algemeen	15	5

18.	Alle sluitdeurkens voorzien van dubbelde sponning om het windverlies voor te komen.	50	16
19.	Alle Boursetten in alle windladen vernieuwen.	40	13
20.	Alle windladen opnieuw met leer beplakken als het nodig is en dit is niet te weten voordat het pijpwerk is uitgenomen [deze laatste zin is doorgestreept en daarboven de aantekening gemaakt:] niet opgegeven.	490	139
	twe gulden per dag	<u>278</u>	
		768.	
	Over het Pijpwerk.		
21.	Al de pijpen van Grootmanuaal - Bovenmanuaal – Positief pedaal	300	50
22.	Omdat het kleine pijpwerk veelal heel slegt is moeten deze door nieuwe vervangen van af c een voet, tot het getal van twee hondert	100	10
23.	De grootste frontpijpen kunnen staande op hunne plaats, worden schoongemaakt. Uitgenomen hiervan	20	6
24.	Vijftien of zestien de grootste pijpen van Prestant 8 voet in het Groot manuaal die heel slegt spreken, deze moeten worden uitgenomen en behoorlijk in order gebragt als dit kan, of anders vijftien of zestien nieuwe pijpen van banka tin binnen in de kast stellen.	250	10
25.	Het houvastwerk der frontpijpen en van alle andere pijpen moet hersteld worden waar het nodig is en wel voornamelijk	50	10
	het houvastwerk van de bovenstukken van Prestant 16 voet in het pedaal. Dit wordt enigzints gevaarlijk	75	15
26.	De stemkrukken van alle tongwerken moeten vernieuwd worden	60	15
27.	Als alles weer in order is, dan de pijpen ieder op zijn plaats, zo regelmatig intoneren als mogelijk, en als een of ander pijp zich niet laat intoneren dan deze door een nieuwe vervangen	100	30
28.	Dan alles na gelijkzwevend temperatuur stemmen	210	70
	Over de Blaasbalken en windkanalen.		
29.	De blaasbalken zijn nog te goed om geheel vernieuwd te worden en daar dit een afzonderlijk werk is kan dit over 10 of 15 jaar geschieden, doch het navolgende hieraan wenselijk		
30.	Ieder blaasbalk voorzien van nieuwe en grotere schepventielen om daardoor in staat te zijn, om de naden die in de zomer wind verliezen, digt te plakken.	40	10
31.	De kleine uitwendige gebreken herstellen.	30	10
32.	Het tramuleren der blaasbalken moet noodzakelijk verholpen worden.	15	5
33.	De afsluitingen, de tremulant en de gebreken of lekkagie in de windkanalen in order brengen en digt plakken.	25	8
		1275	249
	twe gulden per dag	498	
		1773	
	Vernieuwing van registers.		
34.	Op de Pedaal een Harmonica 16 v	250	
35.	Op Bovenmanuaal een Fl. Harmonique in plaats van Cornet	80	
36.	Op Positief een Bourdon of Salicionaal in plaats van Quintadeen	250	
	voor 20 dagen kostgeld	40	
		620	
	Over de veranderingen.		
	Op het rugwerk een bourdon 16 v of Salicionaal 8 in plaats van quintadeen.		
	Op het pedaal een Harmonica 16.		
	Op Manuaal een Portunaal 4 voor de tertiaan	150	
	Twe nieuwe windlade voor B. M. en Echo	600	
	Bij de Quint a deen 3 a 4 nieuwe pijpen en reparatie	50	
	Een openfluit	150	
	Aan de Vox Human	50	
	Een kast om de Echo	<u>50</u>	
		1450	
	voor 20 dagen kost	40	
	Een vierde klavier en hieruit voortkomende zwarigheden voor de mechaniek van Manuaal	<u>160</u>	
		1650	
	voor 50 dagen kost	100	
Boven Manuaal	1. Prestant 8		
	2. Bourdon 16		
	3. Roerfluit 8		
	4. Octaaf 4		
	5. Sesquialter 3		
	6. Trompet 8		

Echo	1.	Viol di Gamba 8
	2.	Holpijp 8 van Quint a deen Positief
	3.	Carillon Disc.
	4.	Openfluit 4
	5.	Oboe Dis
	6.	Vox Humana 8.

'S-HERTOGENBOSCH, R.K. Parochiekerk van Sint Pieter (St.-Petrus' Banden)

1843. Plan Smits.

Beschrijving van een nieuw orgel voor St.-Pieter kerk te S' Bosch.

Op 't groot Manuaal

1. Prestant	8	van tin int front en gepolijst ruin 18 dus	1	400
2. Bourdon	16	de bas van eikehout, disc. kompositie	3	350
3. Holpijp	8	v 8 of 10 de grootste van eike hout	3	150
4. Prestant	4	v van tin	1	150
5. Fluit douce	4	v	3	100
6. Octaaf	2	v	1	80
7. Mixtuur	2	v groot oct. 3, tweede oct. 4,3 oct. 5 sterk	1	190
8. Trompet	16	v van tin	3	400
9. Trompet	8	v -	1	300
10. Klairon	4	-	3	250
Windlaaij en mechaniek				<u>800</u>
				3170

Boven Manuaal

1. Prestant of Baarpijp	8	v van tin	1	350
2. Holpijp	8	v 8 of 10 van hout	4	150
3. Prestant	4	v van tin	2	140
4. Viola di Gamba	8	van tin		250
5. Fluit	4		4	100
6. Cornet disc		3 sterk	1	80
7. Carillon		3 sterk		80
8. Sesquialter uit	3	v 2 sterk		150
9. Kromhoorn bas	8	van tin		100
10. Hautbois disc	8	van tin		150
11. Trompet		tin	3	300
12. Vox Humana		tin		250
windlaay en mechaniek				<u>800</u>
				2900

Rugwerk

1. Prestant		in 't front van tin	2	350
2. Roerfluit		8 of 10 van hout	3	170
3. Prestant	4	v van tin	2	140
4. Octaaf	2	v	2	80
5. Flagelet	1	v		70
6. Fluit of Dulcina	4	v van tin	6	90
7. Fourniture	1	v 3 sterk		100
8. Trompet	8	v tin	2	300
9. Dulciaan	4	v		200
windlaaij en mech.				<u>700</u>
				2200

Pedaal van twee octaven

1. Prestant	16	voe tin in front 26 duim	1	2000
		t		
2. -	8	v tin	1	300
3. Bourdon	16	eike hout	2	250
4. Holpijp	8	8 of 10 van hout	2	150

5. Octaaf	4	tin	1	100
6. Bombarde	16	tin	1	500
7. Trompet	8		1	300
8. Serpent	8		4	250
9. Klairon	4		2	200
windlaaij en mechaniek				<u>1000</u>
				5050

5 Blaasbalken van 5 a 10 rijnl. ds met de kast erom				f 1100
Kostgeld gerekent op				500
5 jaren onderhoud met dan nog schoonmaken				500
Pedaal				5050
10 register op gr. m.	Gr. M.			3170
12 - op b. m.	B. M.			2900
9 op het r. w.	R. W.			<u>2200</u>
9 - pedaal				15420
4 koppels				
4 afsluitingen				
1 ventil				
1 tremulans voor bov.				
50 register				

Verdere beschrijving

De windlaaij van zuiver en droog wagenschot

De windkanalen van eike hout

De blaasbalken -. De bladen van riga green en de plooijen van eike hout. De stoel daar dezelve in liggen van greene hout, de kast van vuuren. De blaasbalken in alle vouwen twemaal beleerd, 1 maal kals en 1 maal schapenleer.

De klavieren van zuiven eike of wagenschot, de beneden toetzen van wit ijvoor en boven toetzen van zwart ebben. Het klavierraam van eike hout opgelegd met palisander hout.

De welbordplanken van Riga green. De walzen van wagenschot en de welstiften van palmboom, de tappen van koper en de klosjens daer de tappen in draijen van palmboom.

Registratuur.

De knoppen van zwart ebben met ijvoren etiketten, de registerstokken van eike hout, alle walzen en perpendiculairen van ijzer.

Over de pijpen.

De frontpijpen van zuiver Banca tin en behoorlijk gepolijst. De Prestanten van 4 v en de Viola di Gamba van tin ongepolijst.

De bovenstukken of horens van alle tongwerken van tin ongepolijst. Het andere pijpwerk zal worden vervaerdigd uit een deel tin en twee delen lood.

Alle houtwerk voor windlaaij, stoelen, registerramen, voor pijphouvasten, en hoe ook genaemd van greene of eike hout.

Aldus aangenomen voor f 15.000,- op den 26 Junij 1843 doch op het groot Manuaal moet nog een Quint van 3 voet bij - en de koppelingen van gr. M. na het Rugwerk moet gehalveerd, en ook die, van Groot Manuaal na Boven Manuaal.

Dan nog het noodorgeltje te plaatzen in September of october 1843, waarvoor dadelijk moet betaald worden de som van f 1000, welke som van f 1000 met teruggave van het noodorgel kan afgetrokken worden. In augustus of September van 1844 moet het rugwerk klaar zijn, in 1845 een gedeelte en in 1846 moet alles afgewerkt zijn. Van termijnen van betaling is niet gesproken. Het transport heb ik ook niet in de opgave begrepen

1843. Notitie Smits.

Mixtuur voor St.-Pieter

groot C 1 van 2 v - 1 v. $1\frac{1}{2}$ - 1 - $\frac{1}{2}$

Klein c 2 van 1 v - 9 duim - $\frac{1}{2}$

En daarnaast:

Groot Octaaf: een pijp van	2v -	1 van $1\frac{1}{2}$ -	1 van 1v -	1 van $\frac{1}{2}$
Twede octaaf 2 pijpen van	1v -	1 van 9 d -	1 van $\frac{1}{2}$	
derde octaaf 1 pijp van	1 -	1 van 9d. -	1 van $\frac{1}{2}$ -	1 van 3 duim.
4 oc[taaf] 1 p[ijp]. 6 duim -		1 pijp $4\frac{1}{2}$ en	2 pijpen van 3 duim.	Volgens no. 2

1857, 25 september. Brief kerkbestuur aan Smits.

Het kerkbestuur der parochie St.-Pieter te S'Bosch brengt ter Uwer kennis, dat uit hoofde er dadelijke herstellingen aan het Orgel noodzakelijk waren, die door een ander zijn verrigt en om Uwe gezondheids toestand Uwe dienst steeds onzeker is,

hetzelve is overgegaan om het jaarlijksche onderhoud aan de heer Volbregt orgelmaker te dezer stede, aan te besteden, Het Kerkbestuur voornoemd, A. van den Heuvel vz. , L. L. van Griffen, ¹⁸⁹⁸ secr. ¹⁸⁹⁹

1866 6 februari. Begroting Vollebregt.

Opgave der noodige Reparaatti schoonmaken intonere en stemmen van het orgel in de St.-Petruskerk te s'Bosch. Alle pijpen zullen uit het orgel genomen worden zoowel de houte als metalen, waarnaar deszelve goed gezuiverd en schoongemaakt en diegene welke noodig zijn, hetzij door verzakking of anderszins zullen nieuwe zwaardere voetstukken worden aangebragt, zooals 12 pijpen der Fluit 8 voet van het Pedaal, van de Bourdon 16 voet van het Manuaal en Holpijp 8 voet van het Bovenwerk, zoo ook alle pijpen welke verzakt mogen zijn. De onderste octaaf of grootste pijpen der Bazuin 16 voet van het pedaal zullen zooveel als noodig zal zijn door koperen onderstukken vervangen worden. De houte pijpen welke blijken mogten niet dicht te zijn moeten nagezien en hersteld worden. Alle roosterborden en aanhangstukken zullen schoongemaakt, en gezuiverd zoomede de wind en pijpstocken en alles afgerigt en gesmeerd worden. De klavieren en koppelingen moeten zoo goed mogelijk nagezien en geregeld zijn. Waarna de pijpen zullen ingezet en geintoneerd en die noodig zullen zijn op hun toonaard gebragt worden vooral de tongwerken. Verder zal het geheele werk in gelijk zwevende temperatuur gestemd worden en voor November 1866 afgewerkt moeten zijn. De koste der voornoemde werkzaamheden met verschotten daaronder begrepen zullen bedragen twee honderd vijf en zeventig gylden zijnde het bedrag der jaarlijksche stemming voor het jaar 1866 daar onder begrepen.

Vught, 6 February 1866, J. J. Vollebregt en zn.

1890, 18 juni. Plan Smits.

Reek, 18 Juni 1890. Den Heere J. Bolsius Architect te 'S Bosch. Wel Edele Heer! Bij deze heb ik het genoegen Uw. Ed. de dispositie te doen geworden, als ook de twee pijpen. Zeer schoon zijn ze niet. Ze waren te zeer geoxideerd, het waren de slechste ook van allen, de overige worden bepaald veel schooner om rede die zoo erg niet zijn geoxideerd. Als deze er geheel kan worden uitgeschaafd, dan springt het polijststaal zoo niet, dan blijven ze mooi en glad, gelijk de voeten dezer twee. Ik vermeen hiermeden aan UEd. verzoek voldaan te hebben, met de meeste hoogachting Uw. D. W. Dienaar, F.C. Smits, orgelmaker.

Dispositie verzonden aan het R. C. P. Kerkbestuur van St.-Pieter te 'S Bosch 18 Juni, 1890.

1. Het schoonmaken van alle pijpwerk, roosterborden, opladen of windstocken en sleepen van alle windladen en het inwendige der kast, het intoneeren en stemmen van het geheel f 528,00

2. Het front te schaven, te schuren en opnieuw te polijsten f 516,00

Of het front te schuren en te beleggen met staniool, ook genaamd foelie f 416,00

4. Een Expressief op het Bovenmanuaal met voettrede f 352,00

5. Een reguleur op Hoofdmanuaal, een op het Bovenmanuaal en een op het Rugwerk, deze drie te samen f 334,00

6. De Ophicleide bas en Oboe disc van het Bovenmanuaal te plaatsen op het Rugwerk op de plaats waar nu het register staat met die gaten er in met verandering van roosterbord f 25,00

7. Te plaatsen op het Bovenmanuaal een nieuwe Trompet 8 vt. gewoon 1ste qualiteit tin f 245,00
of 2de qualiteit tin f 225,00

met verandering van roosterbord ofwel een Trompet met patentringen of Trompet harmonique, deze van 1ste qualiteit tin f 265,00,

2de qualiteit tin f 245,00

verandering van roosterbord, intoneeren en stemmen onder deze prijs begrepen.

8. Ten zeerste zoude ik aanbevelen ook eene Voix Celeste te plaatsen op het Bovenmanuaal maar hiervoor moet een ander register opgeofferd worden en de Heer Coomans diende hierover geraadpleegd te zijn.

9. Onder bovenstaande opgaven zijn alle verschotten begrepen, uitgenomen het schoonmaken en de reparatie van het uitwendige der kast en zoo noodig het vergulden der labiums in het front.

1900. Dispositie opgave Franssen.

Namen der Registers 1ste Klavier.

N. 1 Bourdon	16'	N. 8	Mixtuur	4	st
-2 Prestant	8'	- 9	Trompet	16'	
- 3 Holpijp	8'	- 10	Trompet	8'	
-4 Prestant	4'	- 11	Octaaf	2'	
- 5 Fluit	4'	- 12	Basson	8'	
-6 Quint	2½'				
- 7 Cornet 5	sterk				

Namen der Registers van het 2de Klavier:

¹⁸⁹⁸ Niet duidelijk leesbaar.

¹⁸⁹⁹ SA., H2N5.

N. 13 Bourdon	16'	N. 19	Octaaf	2'	
- 14 Prestant	8'	- 20	Flageolet	1'	
- 15 Fluit Traversière	8'	- 21	Mixtuur	2	st.
- 16 Roerfluit	8'	- 22	Prestant	4'	
- 17 Fluit	4'	- 23	Trompet	8'	
- 18 Gedekt Fluit	4'	- 24	Clairon	4'	

Namen der Registers van het 3de Manuaal:

- 25 Prestant	8'	N. 31	Sexqualter	2	st.
- 26 Viola	8'	- 32	Carillon	3'	
- 27 Holpijp	8'	- 33	Oboe disc.	8'	
- 28 Prestant	4'	- 34	Ophikleih	8'	
- 29 Gemshoorn	4'	- 35	Kromhoorn	8'	
- 30 Blokfluit	2'	- 36	Voxhumana	8'	

Namen der Registers van het Pedaal :

- 37 Prestant	16'	N. 42	Mixtuur	5	sterk
- 38 Subbas	16'	- 43	Bazuin	16'	
- 39 Fluit	8'	- 44	Trompet	8	
- 40 Octaaf	8'	- 45	Serpent	8	
- 41 Prestant	4'	- 46	Clairon	4	

Alle Registers (46), het aantal pijpen daarvan bedraagt 2827 stuks, worden schoongemaakt, gerepareerd, geintoneerd en gestemd. Het bovengedeelte van Clairon 4' op het 2de manuaal verhuurd voor f 500,-

HEUMEN, R.K. Parochiekerk van Sint Gregorius

-

HEUSDEN, R.K. Parochiekerk van Sint Catharina

-

HILVERSUM, R.K. Parochiekerk van Sint Vitus

1856. Brief Smits aan het kerkbestuur.

Mijne Heren, Ik ben thans bezig met het stellen van een nieuw orgel te Someren bij Asten, bestaande uit twee klavieren en vrij pedaal. Waarvan de prijs komt op ruim f. 5000,- als het geheel zal klaar zijn; doch wordt voorlopig afgewerkt tot circa f. 3500,- om alzo dan van tijd tot tijd te kunnen vergroot worden. Aan een ten halve afgewerkt werk kan men dikwijls veel zien; dewijl een werk dat geheel is afgewerkt, meer aan het oog onttrokken is. Dewijl de genoemde plaats zo ver van UE verwijderd is, dunkt mij dat die reis door UE niet zal ondernomen worden, en ook ik blijf met al de aanstaande Hooge feestdagen voor 3 weken thuis. In de loop van deze zomer heb ik een orgel afgewerkt te Dussen (in het land van Altena) circa 3 uren aan deze zijde van Gorichem, hetwelk door den Eerw. Heer Pastoor van Gorichem voor de eerste maal is bespeeld geworden. Dit kost ruim f. 3000. Voor enige jaren een zo wat half nieuw te Utrecht bij den Eerwaarde Heer Pastoor van Ewijk op de Mariaplein a f. 3200. Vroeger een in de Tolbrugkerk [St.-Pieter] te s'Hertogenbosch f. 15000, een te Bostel 8000, te Schijndel 11000, te Aarle-rixtel. 6000, te Grave 8000, te Druten in Gelderland (Maas en Waal) 3000, te Leeuwen 3500, te Afferden 2800, te Winssen 2600, te Alphen 1800, indien ik al mijne werken zou optekenen dan circa 60 en dit is dunkt mij onnodig. Ik recomandeer allervriendelijk en ben na mijn respect aan de Eerw. Heer Pastoor en kerkbestuur verzorgt te hebben met alle achting, Uwdwdn, F.C. Smits Al de opgegeven prijzen zijn zonder de orgelkast.

1856. Berekening en dispositievoorstel Smits.

Prestant	8 tin	300	
Holpijp	8	90	
Prestant	4	90	
Salicet	8 disc. tin	60	
Octaaf	2	50	
Flageolet	1	50	
Trompet	8, bas en disc.		
Positief			
Viol di gamb.	230		gedeeltelijk in 't front
Holpijp	90		
Fl. Trav disc	60		
Fluit bas			
Fluit disc	70		
Piccolo	50		
Ventil			

Koppel	
2 balken	200
Vervoer	10
Kostgeld	70
Onderhoud	40
Windlaay	<u>350</u>
[totaal]	2040

HOOGELOON, R.K. Parochiekerk van Sint Pancratius

-

HOOGHE MIERDE, R.K. Parochiekerk van Sint Jan

-

HORST, R.K. Parochiekerk van Sint Norbertus

1968, 16 december. Offerte Verschuieren.

Het orgel wordt samengesteld uit gedeeltelijk nieuwe en gedeeltelijke goede gebruikte materialen, afkomstig van een orgel gebouwd door de zeer bekende orgelbouwer Gebr. Smits te Reek (N. Br.) Het orgel wordt gebouwd met elektrische sleepladentractuur. Het krijgt op 2 klavieren en vrij pedaal onderstaande dispositie:

<u>Pedaal 30 tonen</u>		<u>Hoofdwerk 56 tonen</u>		<u>Nevenwerk 56 tonen</u>	
1 Subbas	16'	4 Prestant	8'	12 Holpijp	8'
2 Octaafbas	8'	5 Bourdon	8'	13 Octaaf	4'
3 Prestant	4'	6 Octaaf	4'	14 Fluit	4'
		7 Roerfluit	4'	15 Woudfluit	2'
		8 Kwint	2 $\frac{3}{4}$	16 Sesquialter	2 st.
		9 Octaaf	2'	17 Hobo	8'
		10 Mixtuur	3-4 st.		
		11 Trompet	8'		

Koppelingen

Ped. + I

Ped. + II

Man. I + II

Speelhulpen

Autom. Pianopedaal

1 Vrije combinatie

4 Vaste combinatie's P. MF. F. TT.

Pedaalverlichting

Voltmeter

Drukknop machine

Wind en stroom-indicator.

De opbouw:

Het orgel wordt gebouwd op het zangkoor vrij van de achtermuur volgens bijgaande tekening 682562. De beide manuaalladen kops tegen elkaar. De pedaallade daar achter. De windvoorziening onder de windladen.

De orgelkas wordt geheel nieuw, vervaardigd van mooi kurkdroog massief mahoniehout volgens tekening 682562. Het dak van zacht hout.

De speeltafel:

Van de speeltafel is de kast, de manuaalklavieren, het pedaalklavier, de orgelbank en de registratuur oud (10 jaar). Het gehele binnenwerk alsook de contactinrichting wordt geheel nieuw en wordt vervaardigd volgens de laatste constructiemethode.

De windladen (gebouwd door Smits) zijn mooie eikenhouten windladen van eerste klas constructie en materiaal. Zij worden zo behandeld dat ze tegen heteluchtverwarming bestand zijn. De slepen worden bediend door sleeptrekapparaten, 10 jaar oud. De relais worden zuiver electrisch bediend volgens de laatste constructie met speciale ventieltrekmagneten (nieuw).

Op de laden is nog plaats vrij voor onderstaande registers:

2 in pedaal

1 in Manuaal I

2 in Manuaal II

Deze plaatsen kunnen te allen tijde met pijpwerk bezet worden. Hiervoor komen in aanmerking:

Pedaal:	Gedekt	8'
	Fagot	16'
Manuaal I:	Flakfluit	2'
Manuaal II:	Sifflet	1'
	Cimbel	2-3 st.

De windmachine is een 10 jaar oude Meidinger machine, geplaatst in een dubbelwandige geluiddempingskist. Hij voedt een flinke reservoirbalg en 2 reguleurs.

Het pijpwerk is zeer goed pijpwerk van de Firma Smits te Reek. Het wordt grondig gereviseerd, de frontpijpen, welke van zink zijn, worden opnieuw bespoten met aluminiumtinctuur. In de onderstaande tabel worden alle pijpen vermeld.

Pijpentabel

No.	Registers	Oud	Nieuw	Hout	Zink	Metaal	Totaal
1	Subbas 16'	30	-	30	-	30	
2	Octaafbas	8'	30	-	18	12	30
3	Prestant	4'	30	-	-	30	30
4	Prestant	8'	56	-	24	32	56
5	Bourdon	8'	56	-	12	44	56
6	Octaaf 4'	56	-	-	56	56	
7	Roerfluit	4'	56	-	-	56	56
8	Kwint	2½'	56	-	-	56	56
9	Octaaf 2'	56	-	-	56	56	
10	Mixtuur 3-4 st.	212	-	-	212	212	
11	Trompet	8'	56	-	-	56	56
12	Holpijp	8'	56	-	12	44	56
13	Octaaf	4'	56	-	-	56	56
14	Fluit 4'	56	-	-	56	56	
15	Woudfluit	2'	56	-	-	56	56
16	Sesquialter	2st.	-	88	-	88	88
17	Hobo 8'	56	-	-	56	56	
		974	88	54	42	966	1062

Eventuele wijzigingen voorbehouden in overleg met de opdrachtgever of adviseur.

Aan de intonatie wordt bijzondere zorg besteed en wordt uitgevoerd in het oud Nederlandse toonkarakter. De bekende Smits' intonatie zal behouden blijven.

De prijs van dit orgel bedraagt f 32.430,-

Twee en dertig duizend vierhonderd en dertig gulden. Exclusief 12% BTW. [etc.]

2011. Dispositie.

HOOFDWERK, chromatische opstelling

Lege plaats, hier stond oorspronkelijke de Bourdon 16

Prestant 8 Het front is van zink. Vanaf dis⁰ op de lade. Dis⁰ – h⁰ van een prestant 16 voet van Smits.
C'en cis' van Smits afkomstig van een Prestant 4 voet. Vanaf d' origineel

Prestant 8.

Octaaf 4 Vermeulen 1949.

Holpijp 8 Smits, 12 de grootste van eikenhout. Vanaf c⁰ - dis''' op de lade, compositie, Smits. e'''
en f''' van Maarschalkerweerd of Vermeulen, fis''' en g''' van Verschueren.

Fluit 4 Roerfluit 4 van Smits.

Quint 3 C-f''' van Smits, fis''' en g''' Vermeulen?

Lege plaats voor een discantregister.

Octaaf 2 C-cis''' origineel Smits, d'''-g''' aanvullingen.

Mixtuur 3-4 st.
C 1½ - 1 - ½
c⁰ 2 - 1½ - 1 - ½
c' 3 - 2 - 1½ - 1
c'' 4 - 3 - 2 - 1½.

Lege plaats

Trompet 8 origineel Smits, de stevels hebben een hoger tingehalte dan de bekers.

POSITIE, chromatische opstelling

Holpijp 8 Smits, C-G van hout, Gis-f''' compositie, enge Holpijp, smal gelabieerd.

Prestant 4 Smits, tot en met g' stemkrullen, daarna zonder.

Holfluit	4	C-G van hout, Gis-H nieuw pijpwerk van metaal, c ⁰ -f ^{''} gedekt van Smits. Vanaf fis ^{''} nieuw pijpwerk.
Sesquialter	2 st.	vanaf c ⁰ , 2½-1 3/5. Staat op een opdik, gedeeltelijk Smits pijpwerk.
Woudfluit	2	conisch, nieuw pijpwerk.
Hobo	8	Vermeulen?
De laden van Smits zijn voorzien van nieuwe opliggende voorstellen.		
<u>PEDAAL</u> nieuwe lade		
Subbas	16	nieuw pijpwerk, gedekt, unit met
Octaaf	8	
Prestant	4	waarschijnlijk van Maarschalkerweerd.

HUISSELING, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

Dispositieverzameling G.W. Lohman.

Dispositie van het Orgel in de Roomsche Kerk te Huselingen

Holpijp	8 vt	Nazat	3 vt
Viool di gamba	8 „	Trompet	8 „
Prestant	4 „	Cornet 2 st, disc.	4 „
Octaaf	2 „		

Het Clavier lang 4 Octaven, een aangehangen pedaal van een Octaaf en twee blaasbalgen.

HUISSSEN, Kapel van het Dominicanenklooster

1860? Aantekening in archief Smits.

1 Bourd[on]	16	4	180
2 -			
3 Pres[tant	8]		350
4 Holpij[p	8]		90
5 fl. tr disc	8		50
6 Prest[ant]	4		90
7 fluit	4		60
8 mixtuur	1½ twe[ede koor] 1		70
9 [Trompet	8 bas]		
10 [Trompet	8 disc.)		200
Positief			
1 holp[ijp 8]			90
2 woudfluit	[8] 24 van [hout]		120
3 Viol[a di gamba	8] tin		180
4 roerfluit	4		70
5 Harm[onica	8 bas]		150
6 oboe	[8 disc.]		
windlaaij m[anuaal]			250
p[ositief]			170
twe balk 4 à 8			200
			2320

1861, 5 september. Plan Smits.

J. M. D. Huissen den 5 september 1861. Mijnheer. Ingesloten vindt U de dispositie voor ons Orgel zooals wij die vroeger bepaald hebben; evenwel heb ik een kleine verandering gemaakt: De Mixtuur moet zijn 2 voet op het positief te plaatsen. Nu is ons verlangen, dat U. ons zoo spoedig mogelijk, de volledige opgave van genoemd werk verzendt met het bestek waarnaar het werk moet gebouwd worden. Met Uwe vorige opgave kunnen wij niet zien uit welke specie U voornemens is het werk te maken en of de opgegevene registers doorlopend zijn of niet. Dat een en ander moeten de Eerwaarde Paters weten voor het consilium dat in de andere week zal plaats hebben. Wees zoo goed de opgave te doen van elk register in 't bijzonder, omdat wij dan kunnen oordeelen wat wij ons bevoordeelen door eenige registers nog te laten voor een vrij pedaal. Geeft dan ook het vrij pedaal à part op volgens de groote door mij opgegeven. Het vrij pedaal kan achter langs de windlade geplaatst worden; Zoo ver kan de kast wel de kerk in. Dat de klavieren wit moeten zijn is U wel bekend, alsmede van hoeveel toutsen het vrij pedaal moet wezen. Dispositie van het Orgel in de kapel van de Eerw. Paters Predikheeren te Huissen.

Manuaal

1 Bourdon 16 bas, 24 van hout

2 _ disc. kompositie
 3 Prestant 8 voet, tin, in 't front gepolijst, met opgeworpen labiums
 4 Holpijp 8 voet 12 van hout
 5 fl travers 8 disc kompositie
 6 Octaaf 4
 7 Fluit 4
 8 Mixtuur 2 vt, 3 sterk
 9 Trompet bas
 10 Trompet disc

Positief

1 Bourdon of Holpijp 8 vt 12 van hout
 2 woudfluit 8 vt, 24 hout
 3 viola di gamba 8 voet van tin
 4 roerfluit 4 voet
 5 harmonica 8 voet
 6 oboe 8 voet

Ventil

Koppeling, enz.

Hierbij het aanhangend pedaal van 18 toetsen

Het vrij pedaal moet bestaan uit

1 Bombarde 16 voet van hout
 2 Open Fluit 8 voet kompositie
 3 Prestant 4 voet

of

1 Bombarde 16 voet
 2 Subbas 16 -
 3 Open fluit 8 -

of

Bazuin 16 voet
 Violon 16 -
 Open fluit 8 -

Wees nu zoo goed van deze 3 pedalen de maakprijs op te geven. In afwachting heb ik de eer te zijn UE D en vriend per order
 Fr. Angelus Havekes S. O. D.

1861, 10 september. Begroting Smits.

Manuaal

1 Bourdon [B]	16 24 van hout 4 a 5	f	110	60
2 [disc.]				
3 Prestant	8 2		230	100
4 Holpijp	8 12 van hout		70	20
5 fl. tr. disc.	8 van tin		30	20
6 octaaf	4 2		60	30
7 fluit	4		40	20
8 mixtuur	2 3 sterk		60	30
9 trompet	8 tin horens no 2			
10 [disc.]		150	50	
Windlaaij een stuk			<u>200</u>	<u>100</u>
			950	430
			<u>430</u>	
			1380	
1 holpijp	12 van hout 5		70	20
2 woudfluit	8 de bas van hout		90	40
3 Viol di g.	8 tin		160	40 [veranderd in 30]
4 roerfluit	4		45	20
5 Harmonica	8 bas			
6 oboë disc	8		110	40
windlaaij			<u>120</u>	<u>80</u>
			595	240
			<u>230</u>	

<i>Manuaal</i>	1380
	825
<i>drie balken 4 a 8</i>	300
<i>kost en vervoer</i>	<u>200</u> dit op 150 dus
	2705
	<u>760</u>
<i>f</i>	3465
	<u>50</u>
	3415,00

het klavier van wagenschot met wit yvoor
het raam van wagenschot
het pedaal van 25 toetsen van eike hout
de windkanalen van wagenschot
registerknoppen zwart ebbe hout
registerstangen en stokken eike hout
de walzen en perpendiculairs van ijzer
de stemming in kamertoon of volgens mijn gewoonten
na Huissen gezonden den 10 Sep 61

KATWIJK a/d MAAS, R.K. Parochiekerk van Sint Martinus.

-

KEKERDOM, R.K. Parochiekerk van Sint Laurentius

Broekhuizen.

Het orgel in de kerk der r. cath. Gemeente aldaar is de maker en datum der stichting onbekend. In 1824 voorzien van twee blaasbalgen door R. Frey, orgelmaker te Nijmegen. In 1838 van een Bourdon 8 voet en een Viool de Gamba 8 voet door Keurten orgelmaker te Huissen. Heeft 7 stemmen een handklavier 4 octaaf aangehangen pedaal en twee blaasbalgen

1 Prestant	4 vt	5 Octaaf	2 –
2 Bourdon	8 –	6 Mixtuur	3 st
3 Fluit	4 –	7 Viol di Gamba	8 vt
4 Quint	3 –	beginnende met 2 c	

Tremulant en ventil

1864 28 april. Prijsopgave Smits.

Kekerdom

Zijwerk windlaaij met twee klavieren en mech. 300

1 twee pijpen van zink bij Prest.8		30
Prest 8 v disc van klein f	2 3	65
2 reparatie aan Bourdon		30
Bourdon disc	4 a 5	55
3 Prest 4	2 a 3	90
4 Holpijp 8	4 a 5	90
5 oct 2	2 3	60
6 mixtuur reparatie		25
7 [Trompet bas]		
8 Tromp 8 van tin		<u>200</u>
	f	1140

transport

20

van de prest 8 v twe de grootste binnen, in de drie torens ieder 5 pijpen

Zijn te samen 17 alzo en aldus de binnenpijpen beginnen met f

1864 28 april opgegeven aan circa f 1200,-

Vergroot 2 klavieren aangeh. Pedaal 1865

1863	14 jullij	9 dagen aan het oud orgel	30,00
1865	7 september	afgewerkt het orgel ¹⁹⁰⁰	
1867	april	2 dagen gratis	
1871	23 jullij	4½ dag gratis	

1871. Dispositieopgave Smits.

Manuaal (II, C-f''')

Positief (II, C-f''')

Prestant	8 vt	Holpijp	8 vt
Bourdon	16 vt B/D	Fluit	4 vt B/D
Holpijp	8 vt	Piccolo	2 vt (reserve)
Portunaal	8 vt D	Harmonica	8 vt B/D (reserve)
Prestant	4 vt		
Dulicina	4 vt (reserve)		
Quint	3 vt (reserve)		
Octaaf	2 vt		
Mixtuur	1 vt 2 sterk		
Trompet	8 vt B/D		
Pedaal	aangehangen		

1872 e.v. Rekeningenboeken Smits.

1872	Junij	Willem 3 dagen bij het afbranden van den toren	
		Gedeeltelijk afgebroken	16,00
1873	Februarij	Ik 5 dagen geheel afgebroken	22,50
1873	13 junij	van Leuth na Kekerdom in reiskosten	3,00
1874	20 maart	met Willem ieder 16 dagen, plaatsing	96,00
4 Julij	4½ dag		16,00
In het geheel schuldig voor blaasbalk enz. te samen			475,50

¹⁹⁰⁰ SA, Bg6.

,1875	19 februari	ontvangen in mindering	300,00
1876	1 mei	geheel afgerekend	189,00
1877	3 mei	3½ dag ontvangen	14,00
1879	29 mei	4 dagen ontvangen	16,00 ¹⁹⁰¹

Dispositie van 1947 tot 1981.

<i>Manuaal</i>		<i>Positief</i>	
<i>Prestant</i>	8	<i>Holpijp</i>	8
<i>Bourdon</i>	16 B/D	<i>Gamba</i>	8
<i>Portunaal D</i>	8	<i>Fluit B/D 4</i>	
<i>Holpijp</i>	8	<i>(alleen de discant aanwezig)</i>	
<i>Prestant</i>	4	<i>Piccolo</i>	2 res.
<i>Dulcina</i>	4	<i>Harmonica</i>	8 B/D
<i>Quint</i>	3		
<i>Octaaf</i>	2	<i>Pedaal aangehangen</i>	
<i>Mixtuur</i>	3 st (slechts een koor sprekend)		
<i>Trompet</i>	8 B/D		

Huidige dispositie, in volorde op de lade.

Manuaal II, C-f'''

1 <i>Prestant</i>	8 vt	<i>C en Cis binnen, F.C. Smits ; D-e in het front, nieuw; f-f''' Smits</i>
2 <i>Bourdon</i>	16 vt B/D	<i>bas, oud pijpwerk van hout; discant van compositie, Smits</i>
3 <i>Portunaal</i>	8 vt D	<i>c'-c''' F. G. Heijnenman; cis'''-f''' Smits</i>
4 <i>Prestant</i>	4 vt	<i>Smits</i>
5 <i>Holpijp</i>	8 vt	<i>C-H van hout, rest compositie, Smits</i>
6 <i>Dulcina</i>	4 vt	<i>nieuw, kopie van Dulcina van St.-Lucia te Ravenstein</i>
7 <i>Quint</i>	3 vt	<i>nieuw, kopie van Quint van St.-Servaas te Schijndel</i>
8 <i>Octaaf</i>	2 vt	<i>Smits;</i>
9 <i>Mixtuur</i>	1 vt 3 st	<i>C-Cis, Smits; rest oud. Samenstelling: 1-⅔-½; d 2-1⅓-1; d'' 4-2⅔-2</i>
10 <i>Trompet</i>	8 vt B/D	<i>Smits</i>

Positief I, C-f'''

1 <i>Viola di Gamba</i>	8 vt	<i>vanaf dis, naar voorbeeld van Smits (St.-Servaas te Schijndel)</i>
2 <i>Bourdon</i>	8 vt	<i>C-H van hout, rest compositie, Smits</i>
3 <i>Fluit</i>	4 vt B/D	<i>Smits</i>
4 <i>Piccolo</i>	2 vt	<i>nieuw, kopie van Piccolo St.-Lucia te Ravenstein</i>
5 <i>Harmonica</i>	8 vt B/D	<i>nieuw, kopie Basson/Hautbois van St.-Servaas te Schijndel</i>

Ventil

Koppel Manuaal + Positief, Pedaal aangehangen aan Manuaal

*Toonhoogte a' = ca. 415 Hz, de winddruk 72 mm.*¹⁹⁰²

In het voorjaar van 2015 voerde de firma Verschuieren een grote onderhoudsbeurt uit. Naast het herstel van het frontpijpwerk, de Bourdon 16 vt en de Mixtuur werd een gedeelte van het pijpwerk behandeld om verdere oxidatie van het orgelmetaal tegen te gaan. Voorts werden de windvoorziening, de tractuur, intonatie en stemming verbeterd en de winddruk verhoogd tot 78 mm.

KESSEL, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt

-

KRANENBURG (Gld.), R.K. Parochiekerk van Sint Antonius van Padua.

-

¹⁹⁰¹ SA., H7.

¹⁹⁰² Meer bijzonderheden in de Orgelencyclopedie, dl. VIII, p. 365.

LAGE ZWALUWE, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes de Doper

-

LANGENBOOM, R.K. Parochiekerk van de Heilige Familie**1892 e.v. Rekeningenboek Smits.**

1892	6-apr	Blaasbalken beleerd F. 3. 00 en geplaatst, ontvangen	145,00
		voor vervoer en voerman en smid	10,00
1892	18-jun	schoongemaakt en gestemd 6 dagen twee man, ontvangen	36,00
		Staniool en lijm, ontvangen	9,00

1892. Notitie pastoor Zegers.

In 't jaar 1892 heeft de heer F. Smits Orgelmaker te Reek ons orgel, zie blaz. 63 enz. in orde gebracht nam[elijk]: de blaasbalken vernieuwd, gerepareerd en het orgel gezuiverd en gestemd voor de som van 203= gl. De Z E W. Pater van Gent, praeses had hiervoor ten geschenke ontvangen F 240=. En vervolgens: In 1894 heeft ZEW. Voor de geheele vernieuwing van het orgel en vergroting gecollecteerd in het dorp Zeeland F 604,75. In 1895 te Reek, Mil enz 421. De restauratie en vergroting van het orgel door Fr. Smits te Reek is voleindigd in Oct. 1895. Zij bestaat voornamelijk in bijvoeging van positief, met nieuwe registratuur en mekaniëk voor beide klavieren. Verder in het omwerken van eenige registers en in het aanbrengen van alle regulaturen knoppen enz; ook nieuwe instrumenten hebben het orgel vergroot als Subbas 16 voet vrij pedaal met mechaniek en windladen, verder Voix Célèste 8 v. Flûte Douce 4 v. Melofoon 8 v. enz. De 12 grootste pijpen van Bourdon 16 v. Alles heeft ons gekost F 1035= en voor het betimmeren van den orgelkast: 75=, Samen 1110= gl. Waarbij nog komt het schilderen van den orgelkast. Het orgel wat zeer aan zijn verwachting beantwoordt is bespeeld geworden op Zondag den 17 November 1895. De orgelmaker met zijne broeders waren voor den middag op dit feest uitgenoodigd en 's namiddags de voorname weldoeners in het bijdragen voor het orgel. Na de Hoogmis die gespeeld werd door den heer Cuppen te Reek, ¹⁹⁰³vroeger organist te Amsterdam, werd de plechtige Te Deum, van Neukom ¹⁹⁰⁴con animo gezongen wat 's middags na het plechtig lof ook weer geschiedde.

LEKKERKERK, Gereformeerde Kerk**1944. Dispositie.**

Manuaal I				Manuaal II			
Bourdon	16	vt	op pneumatische lade	Bourdon	8	vt	
Prestant	8	vt	groot octaaf van zink	Gamba	8	vt	groot octaaf in comb met Bourdon 8 op pneumatische lade
Bourdon	8	vt	oud	Fluit	4	vt	1944 Pels (fabriekspijpen)
Prestant	4	vt	oud				
Octaaf	2	vt	oud				
Mixtuur			2-3 st, Pels 1944				

LEUSDEN (Hamersveld), R.K. Parochiekerk van Sint Joseph**1857, 30 november. Offerte Smits.**

Dispositie aan mijn Heerzoon voor Hamersveld

Groot orgel					
1	Prestant	8	v	in het gezigt, banca tin gepolijst, de binnenpijpen metaal	no 2 350
2	Bourdon bas	16	v	van eike of grene hout	4
3	disc.	16	v	metaal	4 230
4	Holpijp	8	v	12 van eike of grene dan metaal	4 100
5	Prestant	4	v	metaal	2 100
6	Fluit	4	v		5 of 4 70
7	Octaaf	2	v		2 60

¹⁹⁰³ J.F.M. Kupers, woonde de laatste jaren van zijn leven in Reek.¹⁹⁰⁴ Zeer waarschijnlijk betreft het hier de Oostenrijkse componist Sigismund (Ritter von) Neukomm (1778 – 1858).

8	Mixtuur	2	v	3 sterk	3 of 2	100
9	Trompet bas	8	v	banca tin de horens	2	
10	disc	8	v		2	230
	Een windlaay uit een stuk					<u>300</u>
						1540
	Positief					
11	Viola di Gamb	8	v	van banca tin		200
12	Holpijp	8	v	12 van eike of greine hout		90
				dan metaal		
13	Salicionaal	8	v	12 de grootste		100
				gecombineerd met Holpijp,		
				verder Bancatin		
14	Fluit	4	v	metaal	6	70
15	Piccolo	2	v	metaal		50
16	Sifflet	1	v	-		50
17	Harmonica	8	v	bas banka tin		
18	-	8	v	disc banka tin		150
19	Ventil					
20	Koppel					
	windlaay					250
	een blaasbalk met twe pompen van gr en eike plooyen 4 en 8 v'					180
	de klavieren wit yvoor			kostgeld		150
	registerknoppen ebben hout			vervoer		60
	registratuur ijzer behoorlijk gemenied voor roesten			onderhoud		80
	regeerwerk van klavier van eike en green			reiskosten		<u>30</u>
						f 1460
	pedaal 18 toetz laaij eike					<u>1540</u>
	Verder alles wat tot een solud werk behoort voor					f 3000
	Pedaal					
21	Prestant	8		in 't gezigt tin en binnen metaal		250
22	Subbas	16		van eike of greine hout		200
23	Octaaf	4		metaal		70
24	Bazuin	16		van Zink		200
25	kop. p. m			op windlaay van Manuaal		150
26	- p. p			en kostgeld en vervoer		<u>130</u>
						1000

5 jaren kosteloos onderhoud

Betalen na gedaan werk of 4%

Misschien een of twee of drie minder als ik met den toestand der kerk bekend was.

Verzonden 30 Nov 1857.

LEUTH, R.K. Parochiekerk van Sint Remigius

1872, oktober. Dispositie Smits.

1	Prestant	8	voet
2	Bourdon	16	- disc
3	Prestant	4	-
4	Holpijp	8	-
5	Octaaf	2	-
6	Grandjeu		
7	"		
8	Ventil		
9	Holfluit	8	-
10	Fiool	8	- disc
11	Salicet	4	- bas
12	Salicet	4	- disc.

Alzoo verzonden naar Leuth Oct. 1872 ad 1400,00

1934. Dispositie.

Manuaal I C-f'''. Prestant 8 vt. Bourdon 16 vt. Roerfluit 8 vt. Prestant 4 vt. Gedekt Fluit 4 vt. bas, van hout, pijpwerk van Smits (I), Ruispijp 4 - 2½ vt. Het 4-voets koor van c'-g' is van hout, pijpwerk van Smits (I), Doublet 2 vt. Manuaal II C-f'''. Holpijp 8 vt. C-h is van hout, Smits, Gamba 8 vt. Spitsfluit 4 vt. bas en discant. Pedaal, C-f'. Subbas 16 vt. in combinatie met de Bourdon 16 vt. van Manuaal I.

LIESHOUT, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius

-

LITH, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

1919, 27 maart. Brief Smits aan pastoor H. van Hapert.

Gebr. Smits Fabriek van Kerkorgels Reek (bij Grave). Reek, den 27 Maart 1919. De Z. Ew. Heer H. J. A. van Hapert Pastoor, Lith. Zeer Eerw. Heer. Deze begroting konden wij niet zoo spoedig indienen als wellicht door U gewenst werd; wij moesten eerst zekerheid hebben dat het noodige materiaal ons eventueel ten dienste zal staan. Het plan omvat:

A. Eene speeltafel met klapdeksel geheel van eikenhout, nieuwe klavieren en registerknoppen. Het bestaande Pedaalklavier wordt na de noodige verbeteringen toegepast. Een nieuwe orgelbank van eikenhout. De Pedaalvloer van vurenhout. Het dichten der opening 1. 30 x 1. 75 M. , die in de kast ontstaat door het wegnemen der Klavieren enz. , met nieuw en oud eikenmateriaal. Het ombouwen van de bestaande speel- en registermechaniek met de noodige nieuwe pulpeten. Het restaureeren en verleggen van de bestaande blaasbalg.

Prijs van A f 1400,-

B. Wordt de balg niet gerestaureerd doch vervangen door een geheel nieuwen met in- en uitspringende vouwen, twee pompbalgen en een compresseur dan kost zulks meer f 600,-

C. Het orgel (lade en pijpwerk) schoonmaken, restaureeren, intoneeren en stemmen:

Prijs f 300,-

De kosten zijn welliswaar niet gering, maar daar staat tegenover dat het orgel zeer waardevol is; 't is een prachtig geluid, maar staat hinderlijk slecht in den wind, wegens onmogelijke balgconstructie zooals alle orgels van Loret die hebben; daarin kan voorzien door eenen nieuwen balg sub B vermeld. Ook hebben de groote zinken pijpen geen stemrollen, zoodat met stukjes papier enz. moet gestemd worden; eveneens zijn de steminrichtingen der metalen pijpen in slechten staat; daarin moet voorzien als het orgel wordt schoongemaakt (sub C) doch dit werk is onafhankelijk van A en B en kan dus de uitvoering verschoven worden. Indien de electrificatie van Lith in korter verschiet stond dan behoefde aan een nieuwen balg niet gedacht; dan kon een Electroventilator geplaatst en de bestaande balg als reguleur gebruikt, waartoe hij geschikt is. In bovenstaande prijzen is alles begrepen, behoudens sub C de kosten van den orgeltrapper, tijdens intoneeren en stemmen, doch dat belooft geen noemenswaard bedrag; Volgens usance vervalt het overschietende materiaal aan ons. Als het werk ons wordt opgedragen dan zullen wij er onze beste zorgen aan wijden en zal het flink in orde komen. Gaarne zijn wij bereid tot nadere inlichtingen. Met beleefde aanbeveling en groeten Hoogachtend Gebr. Smits. Bijl: een situatieplan.

1906, 29 december. Brief Pastoor Terwindt aan Smits.

Maasbommel 29 dec. 1906. Weledele Heer. In antwoord op UE. schrijven is het volgende. Aan alles kan een einde komen – ook aan onze loopende affaire maak ik een einde aan, een goed einde. Het spijt mij dat Arnold¹⁹⁰⁵ volgens UE. schrijven zich niet goed heeft uitgedrukt. Ik zou anders zeggen, dat Arnold tot dusverre nog het beste heeft geschreven, daarmede schoot ik aanstonds op en was accoord. En nu wordt er weer geretireerd. Ter zake. Ik maak thans acoord en berust bij UE. laatste voorstel op voorwaarde dat Mgr. zulks goedkeurt. Een orgel zonder Trompet 8 vt, ik kan dien mij niet goed voorstellen. Trompet is de jubeltoon! Enfin. Tijd komt, tijd leert en tijd geeft. Trompetten zullen wij dan ook nog wel eens! Zoo UE. goedvindt, kom dan herwaarts. Wij zullen U wachten. UE. kan echter met weer en wind rekening houden. Er gaat zwaar drijfijis. Van welke dikte moet het hout zijn der orgelkast. Mijn timmerlui zijn de teekening aan het becijferen. Met alle achting en groeten en de beste wenschen voor het nieuwe jaar voor U allen. UE. dw. Dn. J. M. Terwindt, Pastoor.

1907, 2 januari. Brief Smits aan pastoor.

Reek, 2 Jan 07. Zeer Eerw. Heer. Uwe letteren van 29 Dec. 06 waren ons zeer aangenaam; wij zeggen UEerw. dank voor de genomen beslissing. Naar wij vermoeden zal het schrijven van Arnold U Eerw. eigenlijk verbaasd hebben doen staan, want ons onderhoud hier in huis zal zeker geleerd hebben, hoe wij over den zaak dachten. Een orgel zonder Trompet is nu juist niet zoo'n onmogelijk ding als UEerw. denkt; als de inauguratie tot het verleden behoort dan hebben veeltijds de tongwerken en vulstemmen hunne grootste diensten al gepesteed. Het geraamte der kast kan genomen worden 3 X 4. De deuren 5/4 of 1½ d met ¾ paneelen. De teekening is natuurlijk wat de indeeling en maat aanbetreft nog niet definitief. Het binnenwerk zullen wij geheel zelfstandig maken, dan wordt de kast gemakkelijker.

Huidige dispositie.

Manuaal C-f'''			Positief C-f'''		
Bourdon	16	vt	Gedekt	8	vt
Prestant	8	vt	Salicionaal	8	vt
Bourdon	8	vt	Voix Célèste	8	vt
Gamba	8	vt	Roerfluit	4	vt
Prestant	4	vt			
Octaaf	2	vt	Pedaal C-d'		
Cornet		2-3 sterk	Subbas	16	vt
Trompet	8				
Koppelingen					
Man. I + II					
Ped. + Man I					
Ped + Man II					
Melodiekoppel					

De melodiekoppel is een octaafkoppel voor de achterste twee windladen (C- en Cislade), waarop de registers Cornet, Octaaf 2, Prestant 4, Bourdon 8 en Roerfluit 8 zijn geplaatst. De Cornet is vervaardigd in prestantmensuur in de samenstelling: C 2½-2, en op c' 2½-2-1½. De vier vaste combinaties kunnen met ivoren drukknopjes worden bediend. Om de registers in te schakelen moeten de registerwippers aan de bovenzijde worden ingedrukt. De membraanladen met pneumatische tractuur volgens het systeem Weigle liggen op hetzelfde niveau in de bovenkast en met uitzondering van de frontpijpen is het gehele pijpwerk omsloten door een zwelkast. De windvoorziening, een magazijnbalg met schep en een handpomp, bevindt zich in de onderkas. De winddruk is 92 mm. De toonhoogte a'= 440 Hz.¹⁹⁰⁶

MAASEIK, Fratershuis van Sint Anna

-

MAASEIK, Instituut voor dove en blinde meisjes

-

MAASHEES, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt

1944. Dispositie¹⁹⁰⁷

Manuaal I

Manuaal II

¹⁹⁰⁵ Arnold, wasbleker te Reek, was de jongste zoon van F. C. Smits (II).

¹⁹⁰⁶ Archief J. Boogaarts. Verdere bijzonderheden zijn reeds gepubliceerd in de Orgelencyclopedie, XIV, p. 287.

¹⁹⁰⁷ DB Vermeulen, GA. Weert.

<i>Bourdon</i>	16	vt
<i>Prestant</i>	8	vt
<i>Gamba</i>	8	vt
<i>Prestant</i>	4	vt
<i>Holpijp</i>	8	vt
<i>Woudfluit</i>	2	vt

<i>Pedaal</i>		
<i>Subbas</i>	16	vt

Koppel
Pedaal +
Manuaal I

<i>Aeoline</i>	8	vt
<i>Voix Celestis</i>	8	vt
<i>Fluit</i>	4	vt
<i>Holpijp</i>	8	vt

MACHAREN, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus Banden

Ca. 1862. Notitie Smits.

Het orgel te Macharen bestaat uit

1	<i>Prestant</i>	4	v	in 't front
2	<i>Prestant</i>	8	v	disc
3	<i>Holpijp</i>	8	v	
4	<i>Fluit</i>	4	v	
5	<i>Quint bas</i>	1 1/2	v	
6	<i>Sesquialter disc</i>			
7	<i>Cornet disc</i>			
8	<i>Octaaf</i>	2	v	
9	<i>Mixtuur</i>		3 sterk	

en nog plaats zonder schuif op de oplaay voor Trompet. Met 3 blaasbalken van circa 3 a 6 v half versleten, het klavier slegt en maar 4 octaaf, de windlaay redelijk goed, de Holpijp geheel van metaal doch de grootste te ligt, het overige pijpenwerk redelijk goed.

1864, 13 januari. Begroting Smits.

Macharen 13 Jan. 1864

<i>Een onderkast breed 3 el diep 1. 25</i>		150
<i>reparatie aan de oude windlaay</i>		25
<i>Welbord en balansen zijwerk</i>		125
<i>nieuwe reservoir</i>		125
<i>reparatie aan de pijpen</i>		50
<i>een (koppel) oude klavieren</i>		15
<i>halen en brengen</i>		<u>10</u>
		500
<i>Dan de bovenkast</i>		F 300
<i>windlaay zijwerk</i>		250
<i>1. Prestant 8 tusschen 2 a 3</i>		350
<i>2. Bourdon 16 de bas van hout</i>	5	180
<i>3. disc.</i>		
<i>4. Porninaal 8 discant</i>		60
<i>5. Holpijp 8</i>	4a 5	90
<i>6. Prest 4</i>	2a 3	90
<i>7. Oct 2</i>		50
<i>8. Mm 2 sterk 1½</i>		80
<i>9. Trompet 8v.</i>	3	200
<i>10.</i>		20
<i>Transport</i>		

f 1670

Kostgeld voor rekening van de kerk
Voor bijmaken van Postief tot f

30
f 1700

Een koppel nieuwe klavieren

60
f 1760.

1866. Rekening Smits.

Voor het geheel bovenmanuaal	f 1370,—
voor 't bijmaken van Postief en 't koppel nieuwe klavieren	90,—
Een nieuwe resevoir blaasbalk	125,—
Voor een nieuw Harmonica Euphone	150,—
Karrenvrachten	<u>10,-</u>
	f. 1745,—.

Huidige dispositie.

MANUAAL C-f'''		(Bovenmanuaal)	
1	Prestant	8	vt
2	Bourdon	16	vt Bas
3	Bourdon	16	vt Discant
4	Fugara	8	vt Discant
5	Holpijp	8	vt
6	Prestant	4	vt
7	Octaaf	2	vt
8	Mixtuur	1½	vt 2 sterk
9	Trompet	8	vt Bas
10	Trompet	8	vt Discant
POSITIEF C-f'''		(Ondermanuaal)	
12	Euphone	8	vt Discant
13	Euphone	8	vt Bas
14	Mixtuur	1	vt 3 sterk
15	Piccolo	2	vt
16	Fluit	4	vt
17	Cornet	2	st 2⅔ – 1⅔ Discant
18	Prestant	4	vt Discant
19	Holpijp	8	vt
20	Salicet	8	vt Discant
21	Prestant	4	vt Bas
Ventil			
PEDAAL C-f aangehangen.			
Samenstelling van de			
Mixtuur Manuaal:		C	1 ⅓ - 1
		c	2 - 1⅓
		c'	2⅔ - 2
		c''	4 - 2⅔
Mixtuur Positief:		C	1 - 2⅔ - ½
		cis	1⅓ - 1 - ⅔
		cis'	2⅔ - 2 - 1⅓.

De toonhoogte a' = 415 Hz , de winddruk 78 mm.

MALDEN, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt**1960. Dispositie Verschuieren.****Manuaal C-g'''**

Prestant	8'	d'-f''' van Smits rest nieuw
Bourdon	8'	C-a'' van Smits, groot octaaf van hout
Prestant	4'	54 van Smits
Fluit	4'	54 van Smits, fis''-f''' open cylindrisch.
Kwint	2⅔	oorspronkelijk de Salicionaal 8' van Bik
Octaaf	2	54 van Smits
Mixtuur	3-4 st.	nieuw
Hobo	8'	54 van Bik
Positief C-g'''		later te maken
Tolkaan	8'	
Roerfluit	8'	
Zing. Prestant	4'	
Koppelfluit	4'	
Nachthoorn	2'	
Sesquialter	2 st.	

Pedaal C-f

<i>Subbas</i>	<i>16'</i>	<i>nieuw</i>
<i>Gedektbas</i>	<i>8'</i>	<i>nieuw, in combinatie met de 16'.</i>
<i>Octaafbas</i>	<i>8'</i>	<i>nieuw</i>
<i>Prest. bas</i>	<i>4.</i>	<i>in combinatie met de Octaafbas</i>

MAREN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

Ca. 1874. Aantekeningenboek Van Nistelrooij.

<i>de kast</i>		<i>110,00</i>
<i>windlade</i>		<i>180,00</i>
<i>nieuw blaasbalg reservoir</i>		<i>90,00</i>
<i>nieuw klavier opgelegd met both en welborden</i>		<i>100,00</i>
<i>Prestant 4 vt Bancatin front</i>		<i>150,00</i>
<i>Nieuw Basson evenwijdig corpus</i>		<i>110,00</i>
<i>nieuw viola tegen 8 voet beginnen op de 2 de c 42 pijpen</i>		<i>90,00</i>
<i>bij Bourdon manuaal en positief elk onderste 12 nieuw houten pijpen</i>		<i>60,00</i>
<i>reparatie aan de oude pijpen geplaatst van oud orgel te Lith</i>		<i>60,00</i>
<i>intoneren en stemmen</i>		<i>60,00</i>
<i>zamen</i>	<i>f</i>	<i>1010,00</i>
<i>nog aan werkzaamheden erbij geleverd eikenhout enz. , als</i>		
<i>2 vleugels aan de kas</i>		<i>16,00</i>
<i>herstel aan pedaal</i>		<i>4,00</i>
<i>eikenhout ½ ds 20 voet a 16</i>		<i>3,20</i>
<i>„ 1¼ ds 18 vt a 22</i>		<i>3,80</i>
<i>Nog aan arbeid 8 Gulden</i>		<i>8,00</i>
<i>Voldaan Zamen</i>	<i>f</i>	<i>1045,00</i>
<i>1874 te Maren orgel geplaatst bestaande uit oud eiken kastje uit klooster te Schijndel en windlade.</i>		

1904. Dispositie volgens A. Kuijter.

<i>Manuaal</i>		
<i>Bourdon</i>	<i>8 vt</i>	<i>[C-H van hout, nieuw van Van Nistelrooij; vanaf c oud]</i>
<i>Viola di Gamba</i>	<i>8 vt</i>	<i>[nieuw, groot octaaf in combinatie met Bourdon 8 vt]</i>
<i>Prestant</i>	<i>4 vt</i>	<i>[oud, met een nieuw front van Van Nistelrooij]</i>
<i>Octaaf</i>	<i>2 vt</i>	<i>[oud]</i>
<i>[open plaats? er zijn zes plaatsen op het manuaal]</i>		
<i>Basson</i>	<i>8 vt</i>	<i>[Nieuw]</i>
<i>Positief</i>		
<i>Gedakt</i>	<i>8 vt</i>	<i>[C-H van hout, nieuw van Van Nistelrooij; vanaf c oud].</i>
<i>Salisionaal</i>	<i>8 vt d</i>	<i>[oud]</i>
<i>Dolce</i>	<i>4 vt</i>	<i>[oud]</i>

1944. Dispositie voor de demontage.

<i>Manuaal</i>			<i>Positief</i>	
<i>Bourdon</i>	<i>16 vt</i>	<i>op pneumatische lade</i>	<i>Bourdon</i>	<i>8 vt</i>
<i>Prestant</i>	<i>8 vt</i>	<i>groot octaaf</i>	<i>Viool</i>	<i>8 vt groot octaaf in</i>
		<i>in combinatie met Bourdon 8</i>		<i>combinatie met Bourdon 8</i>
<i>Bourdon</i>	<i>8 vt</i>		<i>Strijker</i>	<i>8 vt</i>
<i>Prestant</i>	<i>4 vt</i>			
<i>Octaaf</i>	<i>2 vt</i>			
<i>Clarinet</i>	<i>8 vt</i>	<i>(= regaal of Vox Humana)</i>		

MARIAHOUT, R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw van Lourdes

Huidige dispositie.

<i>Manuaal C-f'''</i>		<i>Pedaal C-f</i>
<i>Prestant</i>	<i>8</i>	<i>Aangehangen</i>
<i>Holpijp</i>	<i>8</i>	
<i>Prestant</i>	<i>4</i>	
<i>Octaaf</i>	<i>2</i>	
<i>Trompet</i>	<i>8 b/d (1985)</i>	
<i>De toonhoogte a'= 415 Hz , de winddruk 72 mm.</i>		

MAURIK, R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouwe ten Hemelopneming

-

MEGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius

1830 e.v. Rekeningenboek Smits.

De R.K. Kerk van Megen.

1830	July	1½ dag aan de blaasbalken voldaan	3,75
1840	10 maart	1 dag gestemt met Willm van Wijchen	3,00
	aug	twee dagen aan de blaasbalken met	
		Wilm van Wijchen	6,00
		verschot	0,75
1841		Smits 4 dagen	10,00
		-- 2 dagen	1,60
		Wilm 4 dagen	2,00
		verschot	0,75

1854. Rekeningboek Smits.

Kwitantie, op rekening van de parochiale kerk van Megen ontvangen voor eenen nieuwen blaasbalk, klavieren en verdere reparatie van het orgel de som van vier honderd gulden. Reek den 28 decemb. 1854. F.C. Smits . Zegge f. 400,00.

1855. 16 maart. Rekening Smits.

De R.K. Kerk van Megen aan F.C. Smits orgelmaker te Reek. Debet

1855 Maart 16 Een nieuw windlaaij voor twee werken	
met een stel ijvoren klavieren en aangehangen pedaal	f. 340
Een nieuwe blaasbalk	80
Reparatie aan pijpwerk	10
Drie nieuwe pijpen als C# van	
Holpijp 8 – fluit 4 – Octaaf 2	15
een nieuw Holpijp voor positief	90
Karvragt	<u>5</u>
	f. 540

dato ontvangen een oude windlaaij	
en mechaniek	20
een oud klavier	15
oud lood	5
aan kontanten	100
mei - 10 een bankbiljet	<u>200</u>
	340
	340
blijft te betaalen	f. 200
Julij 7 ontvangen	<u>100</u>
rest	100
1856 tot slot ontvangen	100
alzo voldaan	

1879. Memoriaal parochie.

Het nieuwe orgel in onze kerk is geschenken door den Heer Martinus Theodorus van der Beek, gemaakt door de gebroeders Gradussen te Winsen, het kostte vijf duizend gulden met de Kast, gemaakt door Hubertus Mulders te Megen; het oude orgel is door de [...] goedkoop overgegeven aan de Kerk te Altforst.

MIDDELAAR, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus en Sinte Brigida

1830, e.v. Rekeningenboek Smits.

1830	aug	gewerkt 10 dagen voldaan	f. 25,00
1833	oct	1 dag gewerkt voldaan	2,50
1838	juni 5	voor een dag voldaan	3,00
1840	juni 12	1 dag gestemt voldaan	2,50.

MILHEEZE, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus

1854, december. Plan Smits.*Milheeze, opgezonden dispositie in dec. 1854.**Een windlaaij voor beide werken uit twee stukken circa 9 v lang – 3 v breed voor het navolgende**Groot Manuaal*

1	Prestant	8	v	twe halve t[onen] n[aa]uwer als 2	f	350	50
2	Bourdon bas	16		van hout 5		200	200
3				dis			
4	Holpijp	8		twe halv[e] t[onen] n[aa]uwer als 4		90	
5	Prestant	4		als 8 v		90	
6	Portunaal	4				90	90
7	Octaaf	2				55	
8	Mixtuur	1½		2 sterk 3		70	
9	Trompet	8		bas en dis		220	
10	-						
	Positief						
11	Viol di Gamb 8			Van E in t front		220	
12	Holpijp	8		5		90	
13	fluit	4		5		70	70
14	Piccolo	2				55	55
15	Harm[onica]			bas		150	150
16	-			dis			
17	Ventil						
18	Koppel						
	2 blaasbalken zo circa					220	
	vervoer					50	
	onderhoud					50	
				[later met potlood er bij geschreven:] 2050		1870	
				Windlaaij		450	
						2320	615
	Kostgeld voor rekening der kerk						

1855. Offerte Smits.*Dispositie**Windlade voor het orgel met twee vierkant opgaande blaasbalken groot 7 V en 3½ met*

1	Prestant	8	v	in 't gezicht [front] van tin
2	Bourdon	16	v	bas van greine of eike hout
3	Bourdon	16	v	disc van kompositie
4	Holpijp	8	v	12 de grootste van hout verder kompositie
5	Prest	4	v	van kompositie
6	Oct	2	-	-
7	fluit	4	-	-
8	Mixtuur	1½	v	2 sterk
9	Trompet	8		bas zink
10	Trompet	8		disc zink
	Positief			
11	Viola di Gamba	8	v	12 de grootste van zink
12	Holpijp	8	v	12 van hout als boven
13	Fluit bas	4	v	
14	Fluit disc	4	v	
15	Piccolo	2	v	
16	Kromhoorn	8		bas of Harmonica zink
17	-	8		dis -
18	Ventil			
19	Koppel			
	Met de kosten van vervoer, f			2550
	kostgeld en opstellen en			
	stemmen te samen			

ontvangen van den Eerw. Heer Scheutjens Pastoor te Milheeze de som van vijf en twintig hondred en vijftig gulden in voldoening van deze rekening. Milheeze den 16 November 1857. F.C. Smits orgelmaker te Reek.

1886. Dispositie bij oplevering¹⁹⁰⁸

Manuaal C – f'''		Positief C – f'''	
Prestant	8 v	Holpijp	8 v
Bourdon	16 v B&D	Viola di Gamba	8 v
Holpijp	8 v	Fluit [Travers]	8 v [D, in comb. met Bourdon]
Prestant	4 v	Fluit	4 v
Fluit	8 v [=4 v]	Piccolo	2 v
Octaaf	2 v	Kromhoorn	8
Mixtuur	1½ 2 sterk		
Trompet	8 v B&D	Koppel	
Pedaal aangehangen		Ventil	

1881, 25 mei. Rekeningboek Smits.

1881 25 mei 13 daag schoongemaakt ontv. f. 65,00.

1897. Dispositie Gradussen.

Ondermanuaal C – f'''			Bovenmanuaal C – f'''		
Prestant	8	nieuw	Bourdon	8	
Violon D	16	nieuw	Fluit	8	
Holpijp	8		Viola di Gamba	8	nieuw
Cello B	8	nieuw	Fluit	4	
Prestant	4		Fugara	4	nieuw
Fluit	4		Basson	8	
Octaaf	2				
Mixtuur	2 st.		Koppel		
Trompet	8		Ventil		
Pedaal aangehangen.					

1956, 24 januari. Plan Vermeulen.

Plan en begroting voor reiniging en restauratie van het orgel der parochie van de H. Willibrordus te Milheeze. N. Br. Het orgel, gebouwd door de Firma Gradussen te Winssen, omvat 15 sprekende registers, verdeeld over 2 klavieren en aangehangen pedaal.

Art. A. De meeste koper en abstractdraden zijn verteerd en moeten door nieuwe worden vervangen, waardoor eveneens veel leren moeren moeten worden vernieuwd.

Het manuaalkoppel, welk buiten werking is gesteld, wordt gerepareerd, waarvoor nieuwe koperen stelklemmen benodigd zijn.

Alle pijpen moeten worden uitgenomen, gerepareerd, opgevormd, overgeïntoneerd en opnieuw afgestemd.

Bovengenoemde werkzaamheden zullen voor twee monteurs ca. 3 weken in beslag nemen en zullen door ons worden uitgevoerd voor de somma van Fl. 1. 2475,--.

In deze prijs zijn de verblijfkosten der monteurs tijdens de werkzaamheden ter plaatse niet begrepen.

Art. B. Zeer noodzakelijk is het een nieuwe windmachine aan de blaasbalg aan te brengen, opdat een geregelde windtoevoer en een strakke toon verzekerd is. Hiervoor wordt aangeboden een Meidinger, 1-fasige orgelventilator, type F. O. X. 1002, 220 Volt en geruisloos lopend. Deze ventilator, met de benodigde leidingen, flexibel verbindingstuk en een voor vuil beschermende kast wordt aangebracht in de nabijheid van de balg. De kosten hiervoor bedragen de somma van Fl. 1. 785,-. Eveneens exclusief de verblijfkosten der monteurs, tijdens de werkzaamheden ter plaatse en exclusief de aansluiting op de lichtleiding.

Art. C. De volgende registerwijziging wordt voorgesteld:

- Op de plaats der Fugara 4' te plaatsen Nachthoorn 2'. 54 pijpen van 40% tin. De kosten hiervoor bedragen, met inbegrip inruil van de oude pijpen, de somma van Fl. 310,-
 - Op de plaats der Cello-bas c-h, 12 der metalen pijpen van de Violon 16' te plaatsen: door overintonering wordt dit register dan Salicionaal 8' bas. Verder op de plaats der Violon 16', door opschuiving der pijpen en toevoeging van 12 nieuwe pijpen van 40% tin te maken een Salicionaal 8' disk. De kosten hiervoor bedragen de somma van Fl. 160,-
- Weert, 10 Januari 1956. De orgelbouwers Gebrs. Vermeulen. [w. g. E. Vermeulen.]

En in een supplement, na overleg met de adviseur dr. P. J. de Bruijn, schreven zij:

Octaaf 2' van het onderklavier gaat naar het bovenklavier als Piccolo 2' op de plaats der Fugara 4'.

¹⁹⁰⁸ SA ., B67.

In plaats van het nieuwe register Nachthoorn 2', wordt op het onderklavier thans geplaatst een nieuw register Octaaf 2', 44 nieuwe pijpen van 40% tin.

Op de plaats van het register Fluit 8' diskant van het bovenklavier, wordt geplaatst een Sexquialter 2 sterk, 60 nieuwe pijpen van 40% tin, voor de extra lage prijs van Fl. 150,-

Weert, 24 Januari 1956. De orgelbouwers Gebrs. Vermeulen.

Huidige dispositie.

Hoofdwerk	Positief	Pedaal
Prestant 8 vt	Bourdon 8 vt	Aangehangen.
Holpijp 8 vt	Gamba 8 vt	
Salicionaal 8 vt (gedeeld)	Fluit 4 vt	
Prestant 4 vt	Piccolo 2 vt	
Fluit 4' vt (discant),	Sesquialter II sterk	
Octaaf 2 vt	Basson 8 vt	
Mixtuur II sterk,		
Trompet 8 vt.		
Koppelingen: Manuaalkoppel.		
Speelhulpen: Ventil.		
De toonhoogte a'= 440 Hz , de winddruk 92 mm.		

MILL, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus

1825. Vermoedelijke dispositie.

Prestant	8 v,	
Holpijp	8 v,	
Prestant	4 v,	
Fluit	4 v,	open plaats ?
Octaaf	2 v,	open plaats ?
Larigot	1½ v,	open plaats ?
Mixtuur	2 sterk	open plaats ?
Trompet	8 v B/D.	open plaats ?

Aangehangen pedaal.

1831, 5 augustus. Rekeningboek Smits.

1831	aug. 5,	een dag gestemd.	f.	2. 50.
1833	febr, 6	voldaan		
1838	13 nov	1 dag gestemd met 2 man, voldaan		4,00
1840	julij 5	voor een nieuwe trompet 8 voet		
		Mixtuur – sifflet – octaaf 2 en fluit 4 voet	f	525,=
		schoonmaken en stemmen van het oude werk	f	10,-
		voldaan den 15 april 1841		535,= ¹⁹⁰⁹

1831. Dispositie.

Prestant	8 v	Klaas Smits
Holpijp	8 v	Klaas Smits
Octaaf	4 v	Klaas Smits
Fluit	4 vt	Frans Smits
Octaaf	2 v	Klaas en Frans Smits
Sifflet	1½	Frans Smits
Mixtuur	2 st	Grotendeels Klaas Smits
Trompet B-D	8 vt	Frans Smits

1863, e.v. Rekeningenboek Smits.

1863	7 januarij	4 dagen met knecht en het leveren van een oud klavier, voldaan f	27,00
1868	7 december	6 dagen voldaan	18,00
1874	11 augustus	1½ dag oud[e] blaasbalken gelegd met karrevracht	7,50
1874	11 september	4 dagen gestemd met verschoot trappen	14,75
1874		Blaasbalken verkocht voor	70,00

¹⁹⁰⁹ SA ., Bg2.

1879, e.v. Rekeningboek Smits.

1879	28 april	voor het afbreken en verplaatsen	ontvangen	55,00
1884	8 maart	noodorgel		
1884	12 juli	nieuw orgel,	ontvangen	3240,00
1884	22 december	2 dagen	gratis	

1884. Dispositie.

Manuaal		Positief	
Prestant	16 vt D	Flûte Conique	8 vt
Bourdon	16 vt B & D	Bourdon	8 vt
Principaal	8 vt	Viool	8 vt
Holpijp	8 vt	Vox Celeste	8 vt
Diapason	4 vt	Flûte douce	4 vt
Salicet	4 vt	Portunaal	4 vt
Quint	3 vt	Violine	2 vt
Octaaf	2 vt	Flagelet	1 vt
Mixtuur	2 st	Basson	8 vt B
Trompet	8 vt B & D	Hautbois	8 vt D
Clairon	4 vt		

Pedaal aangehangen
 Koppel Manuaal + Positief
 Ventil

1884, 14 juli. Verslag ingebruikname.

Mil, 14 Juli. Meer en meer geraakt het inwendige onzer kerk tot haar voltooiing. Dezer dagen werd weder in een harer nog grootste behoefte voorzien door het plaatsen van een nieuw, prachtig orgel, dat verleden Zondag voor de eerste maal volledig kon beproefd worden. Door een deskundige hand bespeeld, voldeed het niet alleen aan de eischen der kunst, maar ook aan de welluidendheid van toon. Met alle recht draagt dit nieuwe ornament onzer kerk de volle goedkeuring weg der parochianen, terwijl de liefhebbers der kunst, die tegenwoordig waren, het orgel wisten te waardeeren en door hun kennis waarde gaven aan hun hoogschatting. Behalve het mechanismus van het orgel, munten vooral uit de doordringende tonen van den Bourdon en Prestant 16 voet en de wegsleepende geluiden van Voix Céleste en Viola di Gamba. Voorzeker moet men allen lof toekennen aan de vervaardigers van dit orgel, de hh. Smits te Reek, die getoond hebben, de kunst te verstaan, om bij de afwisseling der geluiden hunner orgels een aangenamen indruk te maken op het gehoor en smaak voor het schoone te bevredigen. Ook de maker der orgelkast, de hr. Petrus Jansen, een onzer parochianen, verdient eene eervolle vermelding om zijn solied en sierlijk werk.

1901, januari. Dispositie.

Manuaal		Positief		Pedaal	
Bourdon	16 vt B & D	Flûte Conique	8 vt	Violon	16 vt
Prestant	16 vt D	Bourdon	8 vt	Subbas	16 vt
Principaal	8 vt	Viool	8 vt	Octaafbas	8 vt
Violoncello	8 vt	Voix Céleste	8 vt	Portunaal	4 vt
Holpijp	8 vt	Violine	4 vt	Bazuin	16 vt
Diapason	4 vt	Flûte Douce	4 vt		
Salicet	4 vt	Quint	3 vt	Koppels	Man I + Man II
Octaaf	2 vt	Violine	2 vt		Ped + Man I
Mixtuur	2 st	Basson	8 vt B		Ped + Man II
Trompet	8 vt B & D	Hautbois	8 vt D		Combinatietrede
Clairon	4 vt				Ventil

1913. Rekeningenboek Smits.

1913	20 nov	Mil happen beleerd	f	5,05
	24 nov	Mil 1 dag beleren		7,50
		Mil 18 mondstukken [C – f]		6,00

1962. Dispositie.

Hoofdwerk (II)		Positief (I)		Pedaal (C-d')	
Bourdon	16 B & D	Flûte Conique	8	Violon	16
Principaal	8	Bourdon	8	Subbas	16
Violon	8	Prestant	4	Octaafbas	8
Holpijp	8	Flûte Douce	4	Fluit	4
Diapason	4	Quint	2 $\frac{2}{3}$	Bazuin	16

Fluit	4	Violine	2	
Octaaf	2	Terts	1 ½	Koppels
Mixtuur	2 st	Cymbel	2 st	P + HW
Sesquialter	2 st	Basson	8 B	P + Pos.
Trompet	8 B & D	Hautbois	8 D	HW + Pos.
Clairon	4			

Toonhoogte a' = 435 Hz. , de winddruk voor Manuaal en Positief 58 mm en voor het Pedaal 76 mm.

Huidige dispositie (in volgorde op de lade).

Manuaal C – f''

Prestant	8'	Front zink, 28 sprekend; e'-cis'' Frans Smits (I); d'-f''' Klaas Smits
Bourdon B/D	16'	Frans Smits (I)
Octaaf	4'	Klaas Smits
Bourdon	8'	inscriptie H 8. Frans Smits (I)
Violon(cello)	8'	Devos ? 1901
Roerfluit	4'	1962
Octaaf	2'	Klaas Smits
Mixtuur	2 st.	grotendeels Klaas Smits
Sesquialter	2 st,	Vermeulen
Trompet B/D	8'	Henri Zimmerman ?
Clairon	4'	Frans Smits (I), oude Trompet 8' uit 1840. dis''-f''' labialen

Positief C – f''

Flûte Conique	8'	Frans Smits (I), geplaatste door Frans Smits (II) in 1884
Bourdon	8'	Klaas Smits. C – cis' van hout; d'-f''' orgelmetaal. Inscriptie: H
Terts	1 ½	Vermeulen
Quint	3	Frans Smits (I)
Flûte Douce	4'	Frans Smits (II)
Violine	2'	Frans Smits (II)
Cymbel	2 st,	Vermeulen
Basson B/D	8'	Zimmerman?, Devos ?

Pedaal C – d'

Violon	16'	Frans Smits (II) Fabriekspijpwerk
Subbas	16'	Frans Smits (II)
Octaafbas	8'	Frans Smits (II) Fabriekspijpwerk
Fluit	4'	Frans Smits (II) Portunaal 8 van het Positief
Bazuin	16'	Frans Smits (II) Fabriekspijpwerk

De windvoorziening (magazijnbalg) bevindt zich in de onderkas. Het pedaal heeft een eigen magazijnbalg. ¹⁹¹⁰

MOERGESTEL, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes Onthoofding

1849, 14 mei. Brief pastoor Van Dooren aan bisschop H. den Dubbelden.

Monseigneur, sedert eenigen tijd is hier ons choor zeer verslapt, eenige zangers zijn van het choor afgegaan, andere gestorven; dan de musyk dat er op is. Is bijna eerder geschikt om te verstrooijen dan op te wekken, er is maar een klarinet en 3 violen, en deze stemmen slegt; zo dat in mij is opgekomen tot eer en glorie van God en tot luister van onze H. Godsdienst een orgel aan te schaffen, indien Z. D. H. W. mij hiertoe wilde bemagtigen of de nodige toestemming verlenen. De Heer Smits, orgelmaker te Reek, die mij, zoo ik vertrouw goed zal behandelen, omdat hij hier een zwager heeft, na onze kerk bezigtigd te hebben, heeft gezegd dat wij een orgel behoorden te hebben van circa drie duizend gulden; deze som kunnen wij best bekostigen, omdat de kerk ongeveer 500 gulden meer inkomsten heeft dan uitgaven. Wat nu het bestaan van den organist betreft; dit zal in het begin weinig of geen bezwaar voor de kerk zijn, omdat zich iemand heeft aangeboden om voor niets zoo ik meen te spelen; dan nog hebben de zangers het grootste deel van hun tractement ten voordeele van den organist afgestaan, want eerst trokken zij van eene zingende mis zonder musyk 1-00, en met musyk 1-50,¹⁹¹¹ en zij zullen nu tevreden zijn met 60 centen en als het geen musiek is met 40 centen, dus komen hier ten voordeelen van den organist ruim 20 gulden. Ik hoop dan van Z. D. H. W. de toestemming te mogen ontvangen van een orgel à 3000 gulden met kas daaronder begrepen, te mogen bestellen. Na nogmaals Z. D. H. W. hartelijken dank betuigd te hebben voor het vriendelijk uitnodigen op het H. Oliefeest, hetgeen ik met genoegen heb bijgewoond, ben ik met den diepsten eerbied en hoogachting Monseigneur, Uw gehoorzaamde dienaar. L. v. Dooren pastoor. Moergestel, 14 Mei 1849.

¹⁹¹⁰ Een beschrijving van de orgelkas is gepubliceerd door Arjen Looyenga in De Orgelencyclopedie XI, p. 309.

¹⁹¹¹ Een vroegere gewoonte om een gezongen gregoriaanse mis met een meerstemmig ordinarium een muziekmis te noemen en alleen gregoriaans was een mis zonder muziek !.

1849. Plan Smits.

Dispositie voor Moergestel.

<i>Manuaal</i>				
1	Prest	8	tin	n ^o . 2 300
2	Bourdon	16	bas gr. H.	5
3	Bourdon	16	dis	5 200
4	Holpijp	8	12 van h.	4 100
5	Pres.	4		2 100
6	Octaaf	2		2 60
7	Flageolet	1		50
8	Trompet	8	bas	
9	Trompet	8	dis tin	2 <u>250</u>
				1060
<i>Positief</i>				
10	Holpijp	8		5 90
11	Fluit		bas	5
12	Fluit		dis	70
13	Viol		dis	60
14	Basson		bas	
15	-		dis	<u>200</u>
16	Positief			420
17	Manuaal			1060
18	Windlaay en mec. Voor beide			400
	2 oude blaasbalken met kast			170
	Vervoer			80
	Kost en onderhoud			100

2730 Opgegeven aan 2700

1924, 15 september. Brief H. Smits aan pastoor J. Janssen.

Zeër Eerw. Heer, Uwe geachte aanvraag – waarvoor onzen dank – konden wij wegens afwezigheid niet eerder beantwoorden, maar wij zien geen kans U in dit geval van dienst te zijn, zoodra het gaat om werk van eenigen omvang, kunnen wij thans de prijzen der concurrentie niet onderbieden. Op 't ogenblik wordt zelfs een orgel omgebouwd à 50% beneden onze offerte. Ook een nieuw orgel kunt U thans van buitenlandsche en ook van eenige binnenlandsche collega's voor heel wat minder geld hebben dan van ons. Het bestaande orgel is van huis uit een gesoigneerd werk, denklijk van van Hirthem; is voor circa 50 jaren door onze firma verplaatst van kerk naar toren; 'n 40 jaar geleden door een dillettant (Vingerhoets) omgebouwd en gezet waar het nu staat en dat was het begin der ellende; omstreeks 1895 behandeld door een nog grooter dillettant (Gerards, niet Gradussen) en onbruikbaar gemaakt; in 1897 door ons zoo goed als doenlijk in orde gebracht voor f. 180,-¹⁹¹² en sinds nog een paar malen gestemd; in 1912 andermaal geroepen wegens defect, Past. Rijckevorsel Zal. Kwam toen, in ons bijzijn tot conclusie, dat het maar een simpel geval betrof en hij zou 't zelf opknappen; sindsdien er nooit iets meer van gehoord. De historie van het orgel is voor U van geen belang, U zit er mee zooals het is, wij beseffen dat gemakkelijk en schrijven ze dan ook maar neer om aan te toonen, dat de miseries, die in den loop der tijden over 't orgel kwamen, niet van ons zijn uitgegaan; willen enkel maar verkeerde conclusies, waarop in de naaste toekomst eenige kans bestaat, voorkomen 't het orgel gaat nu onderzocht, beoordeeld en besproken worden. Met dank voor het in ons gestelde vertrouwen en beleefde groeten, Hoogachtend Gebr. Smits.¹⁹¹³

1924 20 september. Brief Smits aan pastoor.

Reek, 20 Sept. 1924. Zeër Eerw. Heer, Alvorens in te gaan op Uwe geachte van eergisteren moeten wij eerst terugkomen op ons schrijven van 15 dezer voor wat betreft de geschiedenis van het orgel; hebben ons archief geraadpleegd en 't is hier in 1850 geheel nieuw gebouwd met kas en al, behalve de blaasbalgen voor f. 2700,- en de laatste termijn werd betaald in Januari 1858; de balgkast was ook nieuw, de balgen zelf oud.

Dispositie

<i>I Man.</i>		<i>Ile Man.</i>	
Prestant	8'	Holpijp	8'
Bourdon	16' B. en D.	Fluit	8' B. en D. 12 ontl. aan Holp.
Holpijp	8'	Viola	8' D
Prestant	4'	Fluit	4' B. – D.
Octaaf	2'	Piccolo	2'
Flageolet	1'	Basson	8' B. en D.
Trompet	8' B. en D.		

Orgelkast 3,50 x 1. 40 x 6. 50 m.

¹⁹¹² Zie hieronder de brief van 26 september 1924 van H. W. J. Smits.¹⁹¹³ PA.

Van zuiver tin zijn: Prest. 8' (in ieder geval tot zoover ze in het front stond) die pijpen staan thans achter de lade tegen de muur). De Trompet 8'en zeer waarschijnlijk ook de Basson 8' (zulks staat hier niet vermeld) Naar aanleiding Uwer geachte het volgende: voor het orgel is geen koper te vinden; het heeft geen handels-waarde als instrument, doch in geval van nieuwbouw zoudt U het oud werk met een ongenoemd bedrag in de aannemingssom kunnen laten verdisconteeren. (Voor Mauracher wordt de situatie dan iets nadeeliger). Aangaande de toepasselijkheid van onderdeelen, voornamelijk pijpwerk, kunnen wij U in dit geval niet voorlichten; wel kunnen wij die beoordeelen, mits wij het werk zelf uitvoeren, kennen dan het resultaat vooraf, maar wij weten niet wat anderen zullen bereiken. Achteraf blijkt dus, dat Past. Rijckevorsel in 1912 het werk slecht, of in 't geheel niet, ter hand nam; toen was het nog zoo erg niet met het windverlies en 't orgel was eigenlijk nog bruikbaar; hij had toen een groot harmonium op 't koor staan, van de Zusters gekregen, en juist dáárom scheen ZEerw. geen fiducie in het ding te hebben; maar het was geheel intact, behoudens eenige geniepige storingsen, die wij terloops verhielpen, mogelijk werd het orgel sindsdien niet meer gespeeld. Met beleefde groeten, Hoogachtend, Gebr. Smits.¹⁹¹⁴

1924, 26 september. Brief Smits aan pastoor.

Zeer Eerw. Heer, Uit Uwe geachte van 22 dezer bemerken wij, dat U gaarne zoudt zien, dat wij ons over het orgel zouden bekommeren. Zulks is ons onmogelijk; wij schreven U bereids geen kans te zien de concurrentie te onderbieden; die is tegenwoordig dan ook zóó handig dat wij op 'n afstand moeten blijven willen we niet in korte tijd straat-arm worden. U zult dat niet ineens begrijpen en daarom een voorbeeld; nemen daartoe expresselijk het geval Moergestel 1897: het werk aangenomen voor f. 180,-; hebben daarvoor rijkelijk 6 weken, met tweeën, onverdroten gewerkt tot 's avonds 9 ure en het heugt ons nog goed dat het er vaak bijtend koud aan was; onze kosten aan reis – en verblijf stegen tot f 108,-, dus netto besomd f 72,-, = f 12 in de week = f 1,- per dag per man boven den kost. Wij hadden dat werk ook in 2 weken kunnen opknappen, althans in zóóverre, dat Pastoor en organist even tevreden zouden zijn geweest over het resultaat als na het einde der 6^e week; maar wij zelve zouden niet tevreden geweest zijn tenminste niet over het werk. Destijds konden wij dus wel concurreeren al was het dan ook op eene armzalige – desgewild bespottelijke – wijze en, op die manier, zouden wij het thans nog kunnen, mits de aanneming sommen naar rato der onkosten gestegen was maar dat lijkt er niet naar, en is trouwens vaak niet nodig ook. Nu zou er voor ons heel wat geld bij gaan en als er werkloon bijkomt, loopt het nog verder mis.

Alles te zamen genomen was het eenvoudiger geweest als wij U in eerste instantie bericht hadden: geen tijd te hebben, zooals wij dat al meer deden, maar in U hebben wij een gewestgenoot te begroeten voor wiën het geen kunsting is te achterhalen, dat dat "geen tijd hebben" i. c. een maar relatief begrip is.

Wij voegen hier nog aan toe, dat wij wederom gaan concurreeren zoodra de omstandigheden ons minder ongunstig zullen zijn, en wij doen U het beleefde verzoek; dat ook er aan toe te voegen als het geval, eventueel, door U besproken wordt, waartoe wij U, natuurlijk, volledige vrijheid laten; 't is maar om misverstand en verkeerde conclusies te voorkomen. (in wijdere kring).

Met beleefde groeten en dank voor het in ons gestelde vertrouwen. Hoogachtend Gebr. Smits.¹⁹¹⁵

1925. Brief A. Smijers aan de bisschop.

... De heer Kallenbach heeft zeker gelijk, wanneer hij beweert, dat de intonatie der Fransche en ook van sommige Belgische orgels fijner is, dan die der Duitsche orgels; vooral het Fransche tongwerk (trompetten enz.) is wereldberoemd. Bij den orgelbouw in Duitschland moet dikwijls rekening gehouden worden met het feit, dat de geheele kerk meezingt. Vandaar, dat vaak door toepassing van hoogen winddruk, te enge mensuren enz. het timbre der registers niet zo goed meer tot zijn recht komt. Dit kan echter worden voorkomen, wanneer de orgelbouwers met de toestanden in ons land op de hoogte worden gebracht en in het contract o. a. op bovengenoemde punten wordt gelet. Onlangs had ik de heeren Smits uit De Reek bij mij, in verband met de restauratie van ons orgel. Deze verklaarden mij, dat de Nederlandsche orgelbouwers tegenwoordig alles (speeltafel, pijpen en verdere onderdeelen) kant en klaar uit Duitschland laten komen; het groote verschil tusschen de Duitsche en Nederlandsche orgelbouwers bestaat thans grootendeels daarin, dat de laatsten veel duurder zijn. De A. G. Caecilia, die het orgel in de St.-Leonarduskerk te s' Bosch heeft geleverd, en nu in aanmerking zou willen komen voor Oirschot, intoneert zeer fijn en bescheiden, dus weer geheel anders dan de Duitsche orgelbouwers. De tweede concurrent voor Oirschot, de firma Vermeulen is ook in alle opzichten te recommandeeren...

1925. Brief A. Smijers aan pastoor J. Janssen.

Het is nog altijd moeilijk een beslissing te nemen in het geval, waarin U verkeert. Twee Firma's (Pels en Caecilia) beweren, dat men met het oud materiaal niet kan doen, en ik vrees nog altijd, niettegenstaande de bewering van Vermeulen, dat zij gelijk hebben. Ik had nooit gedacht, dat Vermeulen de conditie, die ik gesteld heb, zou aannemen. Als U nu maar zorgt, dat deze voorwaarde in het contract wordt opgenomen, dan is er zeker niets tegen, dat de bestelling bij Vermeulen geschiedt. Caecilia evenwel levert alles nieuw (ook de orgelkast) [etc.].¹⁹¹⁶

1925. Brief A. Smijers aan pastoor J. Janssen.

¹⁹¹⁴ Ibid.

¹⁹¹⁵ PA.

¹⁹¹⁶ Ibid.

Nog eens kom ik terug op de kwestie van Uw orgel. Naar mijn mening is de waarborg, die Vermeulen geeft niet voldoende duidelijk omschreven. Ik zou willen lezen: waarborg te geven, dat de te gebruiken oude pijpen, wat kwaliteit en intonatie betreft, even goed zijn als de nieuwe, dat de firma hiervoor instaat gedurende twintig jaar en de Firma zich bereid verklaard, deze pijpen kosteloos door nieuwe te vervangen, wanneer deze pijpen door een deskundige niet meer deugdelijk bevonden worden. Wilt U er voor zorgen, dat het onderstreepte op een of andere manier in het Contract wordt vermeld. Ik hoop, dat we nu aan het einde zijn van deze affaire, maar vrees nog altijd moeilijkheden bij de aflevering van het orgel. Met hartelijke groeten, A. Smijers.¹⁹¹⁷

1925. Dispositieboek Vermeulen.¹⁹¹⁸

Hoofdwerk		Positief (in zwelkast)		Pedaal	
Bourdon	16	Viool Prestant	8	Subbas	16
Prestant	8	Holpijp	8	P + I	
Gamba	8	Violine	8	P + II	
Bourdon	8	Vox Célèste	8	I + II	
Flûte Harmonique	8	Fluit	4	I + II 16	
Octaaf	4	Piccolo	2	I + I 4	
Mixtuur	2 – 3 sterk	Basson	8	P + I + II	
Trompet	8				

¹⁹¹⁷ Ibid.

¹⁹¹⁸ DB Vermeulen. GA. Weert.

1895. Dispositie bij plaatsing.

Een manuaal met daarop:

Bourdon	8v,
Prestant	8v D.
Flûte Travers	8v D,
Melophoon	4v,
Fluit	4v,
Piccolo	2v,
Trompet	8v. en een aangehangen pedaal.

De Melophoon 4 zou door F.C. Smits in 1895 erop geplaatst kunnen zijn ter vervanging van een Fluit 4 of een Nasard 3 v.

NEERLOON. R.K. Parochiekerk van Sint Victor. 1845

1946, 20 juni. Brief Vermeulen.¹⁹¹⁹

20 Juni 1946. Zeer Eerw. Heer W. Schakenraad, pastoor te Neerloon. Zeer Eer. Heer,
Toen U bij ons aanvraag voor een nieuwe windmachine hebben wij getracht deze machine uit Zwitserland te betrekken.
Enige tijd geleden werd ons hiervoor de deviezen vergunning verleend. Ten einde ons voor het nodige ijzer te dekken is het
noodzakelijk dat U bijgaand formulier, voorzien van Uw handtekening en stempel aan ons retourneert. Het zal ons
aangenaam zijn bijgaand formulier p. o. van U te mogen ontvangen. Bij voorbaat voor de te nemen moeite dankend tekenen
na beleefde groeten. Hoogachtend Gebrs. Vermeulen. P. S. Einde der volgende week komt de stemmer het orgel nazien.

22-6-1946, 22 juni. Brief pastoor aan Vermeulen.¹⁹²⁰

dat aan de Firma Gebrs. Vermeulen, Kerkorgelfabrikanten te Weert, opdracht is gegeven voor de restauratie van het orgel
der kerk en dat hiervoor benodigd is: 1 ventilator C. F. O. 1002 fabrikant Meidinger Basel, met een netto gewicht aan ijzer 46
Kg. en verzoekt hiervoor de toewijzing ijzer ten name der firma Gebrs. Vermeulen te willen verlenen. Neerloon 22 Juni 1946.

1971. Dispositie na restauratie.

Manuaal, (bovenklavier) C – f'''

Holpijp	8 vt	C – A zijn van eikenhout, de overige pijpen van orgelmetaal.
Prestant	4 vt	C – G staan in het front
Fluit	4 vt	de bas is gedekt en de discant is een Flûte Travers 8 voet.
Octaaf	2 vt	
Sifflet	1 vt	
Trompet	8 vt	

Positief, (onderklavier) C – f''', maar de eerste vijf toetsen, C – E, zijn stom.

Holpijp	8 vt	F – B zijn van eikenhout, vanaf c ⁰ van compositie.
Viola di Gamba	8 vt	discant.
Fluit	4 vt	bas, gedekt.
Fluit	4 vt	discant, open.

Het Pedaal C – f, is aangehangen. Er is geen manuaalkoppel.

De toonhoogte a' = 415 Hz. , de winddruk 70 mm.

NIBBIXWOUD, R.K. Parochiekerk van Sint Cunera

1884. Begroting Smits.

1	Prestant disc.	16	60	1	Flûte Conique	8
2	Bourdon bas	16	160	2	Viool 12 gecombineerd	8
3	Bourdon disc	16	50	3	Vox Celestis	8
4	Prestant	8	350	4	Bourdon	8
5	Holpijp	8	200	5	Salicet	4
6	Diapason	4	80	6	Roerfluit	4
7	Fluit	4	70	7	Flûte Harmqu disc	4
8	Quint	3	60	8	Piccolo of Violine	2
9	Octaaf	2	50	9	Ventil	
10	Cornet of Mixtuur		100	10	Koppel voettrede	

¹⁹¹⁹ GA., Weert, archief Vermeulen, doos 5.

¹⁹²⁰ Ibid.

11	Trompet bas		
12	Trompet disc	8	<u>200</u>
			1280
	Windlade Manuaal		250
	Mechanique registratuur		150
	Windlade Positief		200
	Mechanique registratuur		120
	Klavier, pedaal, koppel, enz. enz		200
	Windtoestel		500
	Transport en reis		150
	Kostgeld tijdens plaatsing		<u>150</u>
			1920
			<u>1940</u>
			3660
	Met clairon op manuaal en		
	Basson op positief		4000

1884. Begroting met vrij pedaal.

1 Subbas	16 vt	180,00	1 Subbas	16	180,00
2 Oct. Bas	8	150,00	2 Oct. Bas	8	150,00
3 Violon	8	130,00	3 Violon	8	130,00
4 Trompet	8	155,00	4 Posaun	16	<u>400,00</u>
5 Posaun	16	<u>400,00</u>			860,00
		1015,00			

1886, 23 maart. Overeenkomst Smits.

Contract tot levering en plaatsing van een nieuw orgel in de R.C. Kerk, parochie St.-Cunera te Nibbikwoud, tusschen de Commissie voor Orgelbouw eenerzijds, en de gebroeders F.C. en W.J. Smits te Reek als orgelmakers.

Door genoemde orgelmakers zal in bovengenoemd orgel geleverd, gemaakt en geplaatst worden.

Op Grootmanuaal		op Positief	
1 Prestant disc.	16 vt.	1 Flûte Conique	8 vt
2 Bourdon bas	16 vt	2 Bourdon	8 vt
3 Bourdon disc.	16 vt	3 Viool à di Gamba	8 vt
4 Principaal	8 vt	4 Voix Celeste	8 vt
5 Holpijp	8 vt	5 Viola	4 vt
6 Diapason	4 vt	6 Flûte Douce gedekt	4 vt
7 Dulcina open Fluit	4 vt	7 Flûte Harmonique dis	4 vt
8 Octaaf	2 vt	8 Violine	2 vt
9 Octaaf	2 vt	9 Clarinet	8 vt
10 Concorde	3 st	10 Ventil	
11 Trompet bas	8 vt	11 Koppel voettrede	
12 Trompet disc.	8 vt		
13 Clairon	4 vt		

12 de grootste van Viool à di Gamba 8 vt gecombineerd in Flûte Conique 8 vt.

Beschrijving

- Alle windladen te maken van best en goed droog en oudt wagenschot, met lossen kleppen, stiften en veeren van koper.
- Windtoestel ter voldoende groote van het orgel bestaande in een reservoir met uitwendige, en een reservoir met inwendige vouwen, twee schepbalgen en een reguleur, de bladen te maken van greine hout, de vouwen of plooijen van eikenhout, de vouwen of plooijen en de hoeken dubbeld belederen met best en zwaar schapenleer. De stoel voor het plaatsen der balken van greine riphout.
- Windbuizen van goed droog eikenhout, te ploegen lijmen en pinnen, binnen bekleeden met papier.
- Klavieren van C tot f''' of 54 toetzen van wagenschot, de ramen opgelegd met palisander, gepoollitoerd, de beneden toetzen opgelegd met been als ook de frontons, boven toetzen ebbenhout, stiften koper.
- Pedaal van C tot c' of 29 toetzen, van eiken en wagenschot, gebogen naar het verloop der voeten, boventoetzen en steekplank van rood fluweelhout, stiften en veeren van koper.
- Registratuur, walsen en stangen van ijzer, twee maal geschilderd, stokken en verbindingen van eikenhout, knoppen van letter- of pokhout met etiquette van porcelein.
- Mechaniek, welraamen en tuimellaars van wagenschot, wellen en abstracten van greine hout, stiften koper, de welgaten gevoerd
- Pijpwerk, frontpijpen en tongwerken van banca tin, gebruineerd of gepolijst, de Bourdon bas 16 v. , groot octaaf Holpijp 8 en groot octaaf Bourdon 8 vt van Duitsch eiken zoo schoon als wagenschot, het overige pijpwerk van compositie
- Alle stijlen, riggels, houvasten van pijpen als anderszins te maken van greine hout.

- K. Alzoo het orgel in alle deelen net en solied te bewerken, krachtvol, caractair en lieflijk te intoneeren, stemming een halve toon beneden orchest.
- L. Waarborg voor soliedietijd tien jaren, dat alzoo de commissie het orgel direct, en dat tijdsverloop kan laten keuren, zouden er alzoo in dien tijd gebreken in gevonden worden, die door ons zouden zijn, of kunnen zijn ontstaan, verpligten wij ons zelve deze voor onze rekening te restaureeren of vernieuwen. Deze Waarborg vervalt wanneer het orgel door het Kerkbestuur aan een ander orgelmaker in onderhoud en stemming word toevertrouwd.
- M. Het geheel hierboven omschreven (ingeval ziekte of buitengewone omstandigheden zulks niet onmogelijk maken) te leveren twintig april 1885.
- N. Het maken, leveren, plaatsen, intoneeren, stemmen, enz. enz, volgens bovenstaande beschrijving, alles ten laste der Orgelmakers, met uitzondering van al wat tot orgelkast noodig mogt zijn. Word door de ondergeteekende Orgelmakers aangenomen voor de som van vier duizend gulden.
- O. De Commissie voornoemd verbindt zich tot de betaling van gemelde som, zoodra al het bepaalde behoorlijk zal zijn opgeleverd
- P. Zou niet het geheel bij oplevering soms in 2 of 4 jaren betaald worden, hetgeen de Commissie naar verkiezing word gelaten, dan van het restant te betalen vier percent jaars. Bij vooruit betaling geniet de Commissie dezelfde renten. De aflossing of vooruit betaling geschied met minstens honderd gulden en meervouden.
- Aldus in duplo opgemaakt en geteekend. Nibbikswoud en Reek den 23 Maart 1886.
Namens de Commissie		De Orgelmakers
W. den Brok	F. Geest [?]	F.C. Smits
H. Bik	Jan Knol	W. J. Smits
R. Koning[...?]	P. Knol	
J. Ursem	J. Wijnker	
D. [?] Vlede [?]		

NIEUWKUIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes Geboorte

1865. Notitie Smits

Frontpijpen voor Nieuwkuijk 1865

		voet	bovenend	heele lengte
C	Als C Prest 2een weinig ruimer kan geen kwaad	30	240	270
C# D	C#	37	228	265
D# E	D#	45	210	255
F F# G G#	binnen alzo volgens de maat			
A A#	A#	45	195	240
c cis	c	50	180	230
d dis	d	55	165	220
e f	e	60	150	210
fis g	fis	65	140	205
gis a	gis	70	135	205

Dispositieopgave Van Nistelrooij.

Manuaal		Positief	
Prestant	8	Viola di Gamba	8
Bourdon B/D	16	Holpijp	8
Portunaal D	8	Dulcina	4
Holpijp	8	Piccolo	2
Prestant	4	Harmonica B/D	8
Octaaf	2		
Mixtuur	2	Koppeling	Manuaal + Positief
Trompet B/D	8		Pedaal + Manuaal

1874, 1 oktober. Rekeningenboek Smits.

1874 1 october verplaats 16 dagen Willem en ik [Frans (II)] met alle verschot ontvangen f. 176,00.

1886, 24 oktober. Rekeningboek Smits.

1886, 24 october 12 dagen schoongemaakt reparatie met alle verschot f. 90,00.

1899, 9 augustus. Rekeningboek Smits.

1899, 9 augustus Voix Celeste + Roerfluit, stemmen ont. F. 224,00.

NIEUWVEEN, R.K. Parochiekerk van Sint Nicolaas

1876. Vermoedelijke dispositie.

<i>Manuaal C – f'''</i>		<i>Positief C – f'''</i>		<i>Pedaal</i>
<i>Prestant</i>	8	<i>Bourdon</i>	8	<i>aangehangen</i>
<i>Bourdon</i>	16	<i>Viola di Gamba</i>	8	
<i>Holpijp</i>	8	<i>Melophoon</i>	4	
<i>Octaaf</i>	4	<i>Flûte Harmonique</i>	4 discant	
<i>Fluit</i>	4	<i>Violine</i>	2	
<i>Quint</i>	3			
<i>Octaaf</i>	2			
<i>Mixtuur</i>	2 – 3 sterk			
<i>Trompet</i>	8			

1878, 15 januari. Rekeningenboek Smits.

1878	15 januari	1 dag gratis	
1879	3 september	2 dagen ontvangen	6,50
1880	25 november	2½ dag ontvangen	11,00
1881	17 november	voor reiskosten	16,00
1889	12 mei	ontvangen	310,00
1891	24 oktober	2 dagen ontvang.	14,00.

1906, 1 augustus. Rekeningboek Smits.

1906	1 augustus	Nieuwveen schoonmaken reparatie en stemmen en 20 pijpen front.	
		Zonder kostgeld ont.	f. 182,83.

1950. Voorstel P. Bik.

Bestek en dispositiebeschrijving van werkzaamheden en levering aan het kerkorgel in de kerk v. d. H. Nicolaas te Nieuw Veen. Geleverd wordt een nieuwe Orgelkast en Front volgens tekening.

Voor het Manuaal II word geleverd een nieuwe Pneum. Windlade met electrisch voorrelais en onderliggende registerkanalen, uit prima houtsoorten vervaardigd. Membranen uit Bruine Duitsche Spaltleder. Kegels uit ahorn hout, en stiften en stangen uit vernikkeld messing.

De Pijpen uit het oude Orgel worden zoover noodig op de windlade van Manuaal II geplaatst en aangevuld van nieuwe van juiste mensuur en afmeting. Die van Manuaal I worden bewaard.

De speeltafel wordt vervaardigd volgens electrisch systeem van eigen vinding en met stofdichte rolsluiting afgedekt. Ze is ingericht volgens de volgende dispositie:

<i>Manuaal I</i>	<i>Bourdon</i>	16 vt	<i>Manuaal II</i>	<i>Viola di Gamba</i>	8 vt
	<i>Prestant</i>	8 vt		<i>Bourdon</i>	8 vt
	<i>Holpijp</i>	8 vt		<i>Melofoon</i>	4 vt
	<i>Octaaf</i>	4 vt		<i>Fluit</i>	4 vt
	<i>Mixtuur-Cornet</i>			<i>Quint</i>	2½
	<i>Trompet</i>	8 vt		<i>Terts</i>	1¾
				<i>Sexquialter</i>	
				<i>Tremolo</i>	

Pedaal Subbas 16 vt
Koppels I-II, In II sup, I-II sub, P-I, P-II. Trede voor zwelkast.

De blaasbalg en de windmachine komen in de torenruimte. De electrische kabels van speeltafel naar Orgel onder de koorvloer.

De omvormer voor de levering der zwakstroom zal van voldoende capaciteit zijn voor het geheele orgel.

1954, september. Contract P. Bik.

Ondergeteekende Pastoor der Par. Kerk v. d. H. Nicolaas te Nieuw-Veen, draagt hiermede op aan P.C. Bik kerkorgelbouwer te Leiden aan de Oude Singel 24, die door medeonderteekening verklaart aan te nemen, de werken verbonden aan de om en nieuwbouw van het Orgel in bovengenoemde Par. Kerk zooals deze zijn beschreven in aangehecht bestek.

Voor dit werk zal aan genoemde Orgelbouwer een honorarium worden uitbetaald groot Fl 5880,--De betaling der aanneemsom zal geschieden als volgt

Fl 2000,- bij onderteekening van het contract

Fl 2000,- bij oplevering van het werk.

Fl 1880,- in jaarlijkse termijnen van minstens Fl 200,- terwijl over dit laatste bedrag een rente van 3% verschuldigd is telkens te voldoen met een termijnbetaling.

Een en ander onder de moreele verplichting, dat het geheel werk later door bovengemelde Orgelbouwer wordt afgebouwd.

Aldus opgemaakt en accoord bevonden in duplo. Nieuw-Veen Sept. 1954. De Orgelbouwer, P.C. Bik, Namens het Kerkbestuur de ZeerEerw. Heer Pastoor, P. N.J.L. Schretlen.

1957. Offerte P. Bik voor het resterend werk.

ZeerEerwaarde Heer Pastoor. Hiermede bevestigd ondergeteekende gaarne Uw mondelinge opdracht tot:

Het leveren van een zwelkast om Manuaal II en

Het leveren en maken van een Electrische windlade voor Subbas 16 vt alsmede het plaatsen van die pijpen respectifelijk voor de prijzen van Fl. 700,-- en Fl. 350,-- totaal 1050,--

Hiervan zal de betaling volgens overeenkomst als volgt geregeld zijn:

Fl 650,-- per December 1957

Fl 400,-- uiterlijk per December 1958.

Inmiddels verblijf ik na beleefde groet met de meeste Hoogachting Kerkorgelbouw P.C. Bik en Zn.

Huidige dispositie.

Manuaal I C – g'''

Prestant	8'	C-a' in 't front van zink, fabriekspijpwerk. bes'- g''' op de lade. Pijpwerk van Smits, dat een sext verschoven is: bes' inscriptie d. b' inscriptie dis. etc. , g''' inscriptie b en P[restant] 8.
Bourdon	16'	C-c', pijpwerk van Bik, vervaardigd van spaanplaat. de diskant van Smits. fis''' en g''' nieuw.
Holpijp	8'	het groot octaaf C-B is van Bik. spaanplaat. c-f''' is van Smits. Op c° de inscriptie: holpijp m[anuaal]. fis'''-g''' nieuw.
Octaaf	4'	C-f''' pijpwerk van Smits. fis''' – g''' nieuw.
Prestant	2'	geheel nieuw pijpwerk.
Mixtuur-Cornet		bas nieuw pijpwerk, C 1½ - 1; c° 2 - 1½ - 1. discant geheel van Smits met veel verschoven pijpwerk. c' 2½ - 2 - 1½.
Trompet	8'	nieuw.
Manuaal II, C – g'''		
Viola	8'	C-F fabriekspijpwerk uit 1906. Zink met houten rolbaarden. Fis-f fabriekspijpwerk uit 1876, zink met freins, handinscripties van Smits. fis-f''' van Smits. Tin zonder freins. fis'''-g''' nieuw.
Bourdon	8'	C-f''' van Smits. Geheel van compositie. Gedekt met baarden. f'''-g''' nieuw.
Melofoon4'		origineel pijpwerk van Smits, maar was aanvankelijk bedoeld als Salicionaal 8'. C-g' met expressions. Tooninscripties met S[alicionaal] 8. gis"-dis''' Idem, maar S[alidet?] zonder 8. e'''-g''' zonder expressions wel pijpwerk van Smits.
Fluit	4	bas nieuw, gedekt. discant c'-f''' Flûte Harmonique van Smits. fis'''-g''' nieuw.
Quint	2½	conisch eng pijpwerk van Smits, origineel Quint 3 voet, alleen C-F met stemkrul.
Terts	1½	Smits pijpwerk, afgesneden, was oorspronkelijk de Octaaf 2' van het Hoofdwerk fis'''-g''' nieuw
Sexquialter	2 sterk	geen eigen pijpwerk, is een combinatie van de vorige twee registers.
Pedaal C – f'		
Bourdon	16	transmissie van Manuaal I.
Koppelingen: Ped + Man I, Ped + Man II, Man I + Man II, Man I + Man II 4', Man I + Man II 16'.		

NIFTRIK, R.K. Parochiekerk van Sint Damianus

-

NIJMEGEN, Hatert. R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt

-

NIJMEGEN, Sint Anna (St.-Antonius van Padua?)

-

NIJMEGEN, Neerbosch. Kapel van het klooster der Zusters Dominicanessen van de H. Familie Jezus, Maria en Jozef

-

NIJMEGEN, Kapel van het klooster St.-Joannes Baptista van de Zusters van Liefde van Tilburg, Doddendaal 16

-

NIJMEGEN, Kapel van het H.-Hartklooster van de zusters Dominicanessen van de H. Familie van Neerbosch. Krayenhofflaan 198

-

NIJMEGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Franciscus van Assisi

1882? Plan Smits.

Plan en korte omschrijving van een rein pneumatisch orgel voor de Franciscuskerk te Nijmegen.

Een afzonderlijk staande rein pneum. speeltafel ingericht als volgt. Twee klavieren ieder 54 toetsen en 'n Pedaal van 30 toetsen. De registers in toetsvorm. De volgende koppelingen als voettreden of in toetsvorm

1) I^e Man aan Pedaal

- 2) IIe " "
- 3) IIe " " IIe Man
- 4) SuperOctaaf I^e Man
- 5) Sub " IIe Man
- 6) Tutti
- 7) Tremulant

De volgende drukknopjes in de onderlijsten der klavieren voor vaste combinaties

- a 4 voor I^e man
- b 4 - 2^e man
- c 3 voor pedaal
- d 3 geteekend met O (bij iedere groep) om de laatst gebruikte combinatie af te zetten
- e 8 (9) knopjes voor vrije [vrije is doorgestreept] losse combinaties en 1 knopje met O om de laatst gebruikte comb. af te zetten. De 8 drukknopjes staan in pneumatisch verband met een combinatiebord dat tegen de orgelkast of elders geplaatst wordt. Op dit bord bevinden zich $8 \times 33 = 264$ knopjes voor de registers en $8 \times 7 = 56$ voor de koppelingen en Tremulant dus samen 320 knopjes Op dit bord kan de organist voordat hij begint te spelen 8 verschillende combinaties klaar zetten; deze combinaties werken op alle klavieren, op het pedaal en op de koppelingen tegelijk eenzelfde [betreft?] Iedere register koppeling, tremulant kunnen op ieder der 8 combinaties gebruikt worden. De combinaties lossen elkaar in het gebruik onderling op en de laatst gebruikte combinatie wordt door de O-knop afgezet. Deze combinaties hebben dit voor op de vaste dat zij ieder oogenblik kunnen veranderd worden. De vaste kunnen nooit veranderd worden en blijven dus altijd die combinatie van geluid geven die er aan verbonden zijn geworden toen het orgel gemaakt is. Deze losse combinaties zijn in Nederland nog niet in toepassing
- f 1 drukknopje om de handregisters buiten werking te stellen
1 " " in "
Indien de handregisters buiten werking gesteld worden dan spreken alleen de combinaties
- g een balanceerende voettegrede die in verbinding staat met de expressiekast van het IIe man
- h 'n balans crescendo voettegrede die op de registers werkt het geheel orgel met koppelingen en tremulant registreert (zoogenaamde rolzweller). Door middel van deze trede kan men met de voet in 12 of meer tempos registreren van pp tot tutti en omgekeerd. De organist kan aan de speeltafel aan uit- en springende pneum. knopjes zien hoeverre hij met cresc. of decrsc. gevorderd is.

33 Registers als volgt:

I^e manuaal verdeeld op 2 windladen

1 Prestant	16	$\frac{3}{4}$ tin. Groot octaaf ontleend aan Contrabas 16 Pedaal
2 Bourdon	16	
3 Prestant	8	$\frac{3}{4}$
4 Flût. Harm.	8	$\frac{3}{4}$ 12 de grootste gedekt
5 Salicionaal	8	$\frac{3}{4}$
6 Holpijp	8	
7 Prestant	4	$\frac{3}{4}$
8 Roerfluit	4	$\frac{3}{5}$
9 Quint	3	$\frac{3}{5}$
10 Octaaf	2	$\frac{3}{5}$
11 Cornet	8	5 sterk $\frac{3}{5}$
12 Mixtuur		3-4-5 sterk
13 Trompet	8	$\frac{3}{5}$
14 Clairon	4	$\frac{3}{5}$

NIJMEGEN-Hees, Hervormde Kerk

Huidige dispositie.

MANUAAL I (C-f''')

Prestant	8 vt.	oud, vanaf c, waarschijnlijk 2 ^e helft 18 ^e eeuw.
Bourdon	8 vt.	oud, C-H van hout uit 1874, Van Nistelrooij.
Prestant	4 vt.	oud, waarschijnlijk 2 ^e helft 18 ^e eeuw.
Octaaf	2 vt.	oud, idem.
Cornet discant	IV	1980, Slooff.
Mixtuur	II-III	1944, Pels, gedeeltelijk 1980 van Slooff.

POSITIEF II (C-f''')

Bourdon	8 vt.	oud, C-H van hout uit 1874, Van Nistelrooij.
Viool	8 vt.	oud, C-H in combinatie met de Bourdon 8.
Fluit	4 vt.	1944, grotendeels Pels, fabriekspijpwerk.

PEDAAL (C-d')

Subbas 16 vt. 1980, Slooff.

KOPPELS

Manuaal + Positief.

Pedaal + Manuaal.

Tremulant.

NIJMEGEN-Neerbosch, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt

-

NIJNSEL, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius van Padua

-

NISTELRODE, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

Ca. 1855. Voorstel Smits.

Gedachten voor Nistelrode

Groot M. Positief										
1	Prest	8		2	350	1	Prest int front	4	2	150
2	Bourdon	16	bas	5		2	Prest 12 van hout	8	2	150
3	Bourdon	16	disc	5	200	3	Viol de 12 grootste gec. met Prest 8v	8		90
4	Portunaal	8	disc		60	4	Holpijp	8	5	90
5	Holpijp	8		4	100	5	Fluit	4	5-4-3	70
6	Prest	4		2	100	6	Piccolo	2		55
7	Octaaf	2			55	7	Harm.	8		150
8	Mixt	1½	2st		75	8	[Harm. disc.]	8		
9	Tromp						windlaay			<u>180</u>
10	-	8		2	230				f.	935
Windlaay voor M. en P.					450					
					1620					
3 balken 4 a 8					325	Pedaal				
Koppel mech.					35	1	Prest	8	2	250
Vervoer					30	2	Subbas	16	3	170
Onderhoud					50	3	Oct	4		70
Kostgeld					<u>100</u>	4	Dulc. met 8v horens	16		<u>180</u>
					540					
					935					
					1620					
					<u>540</u>					
					3765					
Voorlopig kan wegblijven										
Bourdon van M.				200						
Prest 4 van Ped				70						
Dulc. 16 van Ped				180						
Viol of Prest 8 van Pos.				90						
Fluit van Positief				70						
				f.	610					

1855, 2 juni. Tweede plan Smits.

Kopie van opgezonden brief na Nistelrode 2 juni 1855.

Eerw. Heer

Sedert dat ik UE. gisteren bezocht, en UE. kerk, voor zo veel dit, tot het plaatzen van een orgel nodig, opgenomen heb, vermeen ik aan UEerw. ook een dispositie te mogen opzenden met alle kosten en vermoedelijke kosten hetgeen ik ben doende met deze.

Na heden thuis alles gewikt en gewogen te hebben, heb ik mij heel goed kunnen verenigen, om de balken op het plafon te leggen. De uitwaseming van het volk, werkt enigzints nadelig op de blaasbalken; doch om ze op een gewelf te plaatzen is meer tegen; ook is er in UE. kerk nog een inconvenient, dat nadelig op het orgel werken zal, en wel diende verhinderd te worden, bij gelegenheid over alles mondelings nader.

Na mij, etz.

P. S. Ik had gisteren ook wel een dispositie bij mij, maar wat te kostbaar.

Kopij der dispositie

Manuaal

1	Prestant	8	v	int front van banka tin gepolijst	2	350
2	Bourdon bas	16		van eike og greine hout	4-5	
3	- disc.	16		compositie	4-5	210
4	Holpijp	8		12 van eike of greine	4-5	100
5	Prest	4			2	100
6	Holpijp of fluit	4			4-5	70
7	Oct	2			2	60
8	Mixtuur			2 3st	2	90
9	Trompet bas	8			2	
10	- dis	8			2	230
	Positief					
11	Viol di G.	8	v	tin		200
12	Holpijp	8		12 van hout als bov.	5	100
13	Salicionaal Dis.	8		gecombineerd met Holpijp		60
14	Dolce bas	4				
15	Dolce dis	4			5	65
16	Piccolo	2				55
17	Basson	8				
18	Oboi	8		tin of harmonica		150
19						
20						
	Windlaay voor beide werken					450
					f.	2290
	drie balken van grein en eike hout					325
	vervoer					25
	5 jaar onderhoud) in de copij niet bepaald					50
	Front voor positie				f.	110
	Te samen				f.	2800
	Vermoedelijke kosten van ribhout-dakvenster etz. voor					
	bl.					100
	Vermoedelijk bedrag van kostgeld voor mij en knegt					100
	Vermoedelijke kosten der kast als die van Dussen					800
	Vermoedelijk bedrag van kostgeld voor de kastmaker					50
				te samen	f.	3850
	het inconvenient voor de blaasbalken – de warmte op het plafon – de vledermuizen – de weegluizen					
	het inconvenient in de kerk de zonnestralen door het raam in de gevel.					

NOTEN, Zonder verdere aanduiding

-

NUENEN, R.K. Parochiekerk van Sint Clemens

2-6-1880, 2 juni. Brief L. van Biel aan Smits.

Stratum, 2 Juny 1880. Den Heeren Gebrs. Smits, orgelmakers te De Reek. Mijne Heeren, Zooals UEd. bekend zal zijn is den WelEw. Heer Van Lent gewezen pastoor te Nuenen in de maand December overleden, toen de Eerw. heer daar als pastoor kwam begon ZEw. dadelijk over een nieuw orgel te spreken: daar ik sedert ruim een jaar niet meer te Nuenen doch te Stratum woon ging ik een week of zes geleden er heen om met den pastoor kennis te maken en tevens om, voor 't geval er een nieuw moest komen, U als de maker daar van aan te bevelen, natuurlijk op grond dat de orgels die door UEd geleverd en mij bekend zijn mij zoo buitengewoon goed bevallen, terwijl verschillende orgels door andere makers geleverd in mijn oog veel te wenschen overlaten, ten zeerste heb ik U dan aanbevolen en mijzelf als borg willen stellen dat U goed en solied werk zoudt leveren; dat mij toen niets is toegezegd kan U ligt begripen echter hoop ik het wel eenig gevolg zal hebben; Gisteren is de pastoor naar den Bisschop gegaan naar alle waarschijnlijkheid om over een nieuw orgel te spreken. ZEw zal zaterdagmorgel terug komen, Zou het nu mogelijk niet goed zijn dat gij U zelf eens bij den pastoor vervoegde of tenminste er schriftelijk aanbeveelde, mogt UEd. persoonlijk komen dan wil ik desverkiezende U gaarne vergezellen hopende dat mijn schrijven eenige aanleiding mag geven tot eenen goeden afloop, verblijf ik In afwachting UEds. Dw. Dienaar L. W. van Biel (Stratum bij Eindhoven).

1880. Begroting Smits.

Nuenen

Prest dis	16	vt	70	Manuaal	1220
-----------	----	----	----	---------	------

<i>Bourd bas</i>				<i>Positief</i>	910
<i>Bourd dis</i>	16	vt	220	<i>pedaal</i>	480
<i>Montre</i>	8	vt	250	<i>Mechanique</i>	
<i>Holpijp</i>	8	vt	100	<i>en windladen</i>	
<i>diapason</i>	4	vt	90	<i>van Manuaal</i>	400
<i>dulcina</i>	4	vt		<i>van positief</i>	400
<i>of Salicet</i>	4	vt	80	<i>pedaal</i>	270
<i>concorde</i>				<i>klavieren</i>	
<i>of grand jeu uit</i>	4	vt	150	<i>pedaal en</i>	
<i>trompet</i>	8	vt	200	<i>koppel</i>	250
<i>octaaf</i>	2	vt	<u>60</u>	<i>windtoestel</i>	
			1220	<i>met canallen</i>	600
<i>positief</i>				<i>transport en</i>	
<i>portunaal</i>				<i>kostgeld</i>	250
<i>of Salicionaal</i>	8	vt	200	<i>twe kasten</i>	<u>820</u>
<i>viola d Gamb</i>	8	vt	200		5600
<i>voix Celeste</i>	8	vt	50	[dit bedrag is	
<i>bourdon</i>	8	vt	100	is veranderd in]	5900
<i>flute harm</i>				[en daaronder]	5800
<i>of roerfluit</i>	4	vt	80		<u>50</u>
<i>fugara</i>				<i>van portunaal</i>	
<i>of violine</i>	4	vt	80	<i>en viool zou</i>	
<i>Basson oboe</i>				<i>nog wel 50 gulden</i>	
<i>Harmonique</i>			<u>200</u>	<i>af kunnen</i>	
			910		5650
<i>pedaal</i>					
<i>subbas</i>	16	vt	180		
<i>principaalbas</i>	16	vt	220		
<i>Octaaf</i>	4	vt	<u>80</u>		
			480		

1942. Dispositie, notitie H. Smits.

<i>Manuaal</i>		<i>Positief</i>		<i>Pedaal</i>	
<i>Prestant dis</i>	16 vt	<i>Portunaal</i>	8 vt	<i>Prestant</i>	16 vt
<i>Bourdon B/D</i>	16 vt	<i>Bourdon</i>	8 vt	<i>Subbas</i>	16 vt
<i>Montre</i>	8 vt	<i>Viola di Gamba</i>	8 vt	<i>Octaaf</i>	4 vt
<i>Holpijp</i>	8 vt	<i>Voix Célèste</i>	8 vt		
<i>Diapason</i>	4 vt	<i>Roerfluit</i>	4 vt		
<i>Dulcina</i>	4 vt	<i>Fugara</i>	4 vt		
<i>Octaaf</i>	2 vt	<i>Basson Oboe</i>	8 vt		
<i>Concorde</i>	4 vt				
<i>Trompet</i>	8 vt.				

(Concorde was een twee tot vier sterke Terts mixtuur.)

1928. Notitie Smits.

Het is opvallend dat ook in Nuenen, welk orgel een paar jaar jonger was, de pijpen [van] de hoektorens verzakt waren, ik vermoed dat het toen in 2 richtingen geplet is geworden (dit natuurlijk van dik af, dus in de beginne) 2 opvolgende pastoors trokken zich niets van het orgel aan [Arn.] van Grinsven [was pastoor van 1895-1911] en [Jac] v[an] d[er] Vleuten [pastoor van 1911-1929] op een gegeven oogenblik zijn de grootste van Gamba die veel te zwaar waren (en van overwegend lood legr.) provisorisch uit het orgel genomen moeten worden omdat ze de andere pijpen bedreigden en onder in de kast gelegd. 'n paar jaar later waren ze door schilders plat getrapt. Voor 'n prikje hebben wij Past. V. Grinsven aangeboden de frontpijp van de Gamba [...] poging zouden doen ze verbronseeren (?) en het orgel schoonmaken, maar niet nodig. Ik heb de maat van de onderstukken van de Gamba hier nog liggen. In het volgend jaar verbouwde Past. V. Gr. mille aan de pastorie. Ik geloof dat er nu een nieuw orgel staat. In Juni 1928 had het 47 jaren gestaan zonder ooit schoongemaakt.

1932. Dispositieboek Vermeulen.

<i>Manuaal I</i>		<i>Manuaal II</i>		<i>Pedaal</i>	
<i>Bourdon</i>	16	<i>Viool</i>	8	<i>Subbas</i>	16
<i>Prestant</i>	8	<i>Bourdon</i>	8	<i>Prestant</i>	8
<i>Holpijp</i>	8	<i>Voix Célèste</i>	8	<i>Bazuin</i>	16
<i>Salicet</i>	8	<i>Violine</i>	4		
<i>Fluit Harm.</i>	8	<i>Nasard</i>	2½		
<i>Prestant</i>	4	<i>Piccolo</i>	2		
<i>Octaaf</i>	2	<i>Basson-Hobo</i>	8		

Mixtuur 1-3 sterk
Trompet 8

Huidige dispositie.

Manuaal	Positief in zwelkast	Pedaal C-f'
Bourdon 16 vt	Fluit 8 vt	Subbas 16 vt
Prestant 8 vt	Voix Celeste 8 vt	Prestant 8 vt
Fluit Harmoniek 8 vt - 1931	Bourdon 8 vt	Fagot 16 vt - 1931
Holpijp 8 vt	Diapason 4 vt	
Prestant 4 vt	Violine 4 vt	
Fluit 4 vt	Nazard 3 vt	
Octaaf 2 vt	Piccolo 2 vt	
Fourniture-Sesquialter I-II-III sterk	Basson-Hobo 8 vt	
Trompet 8 vt		
Koppelingen: manuaalkoppel, pedaalkoppel I en II.		
Superoctaaf I		
Suboctaaf II-I		
Pedaal superoctaaf.		
Tremolo.		
De toonhoogte a'= 440 Hz, de winddruk 82 mm.		

OIJEN, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius

1848. Brief kerkbestuur aan de bisschop.

Notie voor de afgestaande broederschappen.

1^e Het broederschap van Fam. H. Paulens heeft afgestaan twee morgen weiland, hetwelk wordt gerekend op 800 gulden waarde; de Kerkmeesters zijn er voor om te verkopen, dewijl het heden aan groote waarde staat.

2^e De missen zoo als in afstaandbrief bepaald is

3^e twee gulden voor den armen jaarlijks, dit hebben de leden bepaald om af te lossen met veertig gulden aan den armen te geven.

3 Wij zouden hierbij een omgang doen voor den orgel bij diegene die niet onder de Broederschappen hooren.

4 Er is een inwoner die choorzanger is en den orgel redelijk speelt, die tegelijk als voorzanger en orgalist zoude kunnen dienen, en hij het geld voor de zingende missen, die er vele zijn en waarvoor de voorzanger 15 centen geniet, met eene kleine toelage zoude tevrede zijn. De voorzangers die er nu zijn willen dit geld afstaan op voorwaarde dat zij voorzangers blijven. Het broederschap van Lichtmis heeft afgestaan 10 honden weiland¹⁹²¹ om het te verkoopen, en 200 guldens daarvan aan de kerk te geven eene n kleinen altaar ter eere van O. L. V. en het overige geld onder elkander te deelen, want zij zijn bijna alle arm; het heeft eene waarde van omtrent 5 of 6 honderd guldens. [etc.]

1848? Dispositie Smits.

Manuaal, C-f''' (manuaal I)

Prestant 8 vt

Holpijp 8 vt

Prestant 4 vt

Fluit 4 vt

Octaaf 2 vt

Flageolet 1 vt

Trompet 8 vt bas

Trompet 8 vt discant

Positief, C-f''' (manuaal II)

Holpijp 8 vt

Viola di Gamba 8 vt discant

Prestant 4 vt bas

Musette 8 vt discant

Pedaal, C-f

aangehangen

*Manuaalkoppel Ventil*¹⁹²²

1849, 26 oktober. Brief pastoor A. van den Heuvel aan de bisschop.

Oijen, den 26 october 1849. Doorluchtigste en Hoogwaardigste Heer. Voorledene jaar hebben wij met toestemming van Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid eenen nieuwen orgel in onze kerk daargesteld, maar waren alsnog onzeker aangaande den Orgelist, omdat wij iemand in de gemeente hadden, die zich toelegde om den orgel te leeren spelen; dien wij dan ook hebben aangenomen, doch voorloopig zonder vast tractement, om te zien hoe hij het maakte, en bevindende dat hij zeer goed speelde, hebben wij op zijne aanvraag, dat hij voor niets dat niet konde doen, dewijl hij nu getrouwd zijnde met zijne handen den kost moest winnen; na den Eerw. Deken daarover gesproken te hebben, vastgesteld, dat hij s'jaarlijks zestig gulden zoude trekken indien Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid dit zoude toestemmen, maar om de kerk hierin niet te bezwaren, deze geen andere inkomst heeft, dan van de school en verpachte banken, zoo hebben de choristen vrijwillig afgestaan ten behoeve van den orgelist, die ook goed zanger is, de zes stuivers, welke zij genoten voor ieder bestelde zing. Mis door het jaar [alle missen buiten de zon- en feestdagen], maar daar dit niet toereikend was, hebben wij voorgesteld, dat voor iedere zing. mis ten behoeve van de orgelist, vier stuiver meer zouden gegeven worden, des te meer daar het stipendium der zing. missen hier zeer laag was, want men betaalde slechts 14 stuiver aan den Pastoor en zes stuivers aan de zangers, nu met 4 stuivers verhoogd, is het 14 st. voor den Pastoor en 10 st. voor den Orgelist: dit hebben de geloovigen zeer goed aangenoomen zoo dat de zing. missen niet hebben afgenomen, en volgens dat ik nu berekenen kan, zal het tractement van 60 gulden er jaarlijks uitkomen zonder bezwaar van de kerk. hierbij komt dan nog 8 gulden voor den orgeltrapper. Wij hebben het dan zoo vastgesteld, indien Z. D. H. gelieve goed te keuren: dat de Orgelist zal trekken f. 60, den orgeltrapper f. 8 en zoo er over is voor de kerk, zoo te kort, de kerk het aanvulle. Wij bidden ootmoediglijk Zijne Doorl. Hoogwaardigheid deze gedane voorstel in overweging te nemen en Zijne goedkeuring of besluit daarover te berigten. Na nog over een ander onderwerp geschreven te hebben sloot de pastoor af met: Zijne Doorl. Hoogwaardigheid ootm. en gehoorzame Dienaar A. van den Heuvel, pastoor.

1849, 2 november. Overeenkomst kerkbestuur met J. ten Biezen.

J. M. J. [Jezus, Maria, Jozef, gebruikelijke aanhef op min of meer officiële stukken.] Wij ondergetekende Pastoor en kerkmeesters der Roomsche Kerk van Oijen accepteren drie honderd en vijftig gulden in contanten aan de R. C. kerk van Oijen gegeven door Jan Ten Biezen, zonder beroep wonende te Oijen den 2^e November 1849, onder deze volgende lasten: namelijk dat de Roomsche Kerk van Oijen aan Jan Ten Biezen vermeld, hierover een jaar, en vervolgens jaarlijks met den 2. November, zoo lang als hij leeft, zal uitbetalen den intrest tegen 4½ ten honderd, dat is: vijftien gulden en vijf en zeventig centen en na zijn overlijden: Jan Ten Biezen boven vermeld, Nicolaas Ten Biezen en Catrien de huisvrouw, zijne ouders,

¹⁹²¹ 1 hond is 100 roeden, 6 hond is 1 Rijnlandse morgen, 1 Rijnlandse morgen is 8516 m².

¹⁹²² Zie ook Broekhuysen, O 73, c700.

Arnolda Ten Biezen en Cunera Ten Biezen zijne zusters, en Nicolaas Ten Biezen zijnen Broeder, vijf en twintig jaren lang zal stellen op het zondagsgebed, en tot lavenis hunner zielen jaarlijks zal houden twaalf zingende jaargetijden, namelijk twee voor ieder persoon boven vermeld en dit ook vijf en twintig jaren lang, en hiervoor jaarlijks aan den Eerw. Heer Pastoor zal betalen één gulden en vijftig centen voor ieder zingende jaargetijde. Alsnog heeft Jan Ten Biezen drie honderd en tachtig gulden voor zijne ziel bestemd, en dezelve aan de kerk gegeven, door eene schuldbekentenis van Leonardus van den Akker, en zijne kinderen aan mij Antonius van den Heuvel Pastoor van Oijen afgegeven den 2^e November 1849, en hierin gesloten; met deze volgende lasten en verpligtingen 1e dat de kerk na het overlijden van Jan Ten Biezen een geheel jaar lang iedere week een zingende Mis, en ieder Maand een zingende Maandstond daarboven zal laten doen tot lavenis zijner ziel; dus 64 zingende missen, en voor ieder zingende mis zal de Eerw. Heer Pastoor genieten ééne gulden en twintig centen. 2e zal daarvan door den Eerw. Heer Pastoor uitgedeeld worden aan de Roomsche Catholijke huisarmen de som van honderd en vijftig gulden. 3e het overige is voor de Roomsche Cath. Kerk van Oijen, te weten honderd en drie en vijftig gulden, en vier en tachtig centen. Wij ondergeteekende Pastoor en kerkmeesters accepteren deze zevenhonderd dertig gulden, en beloven deze verpligting, zooals zij boven omschreven is, te volbrengen. Gedaan te Oijen, den 2^e November 1849. A. van den Heuvel Pastoor, J. Raef, G. v. d. Bogaert.

1849, 20 november. Brief pastoor A. van den Heuvel aan de bisschop.

Doorluchtigste en Hoogwaardigste Heer. [... twee onderwerpen die hier niet van belang zijn, en als derde punt:] 3^e Wat de fundatie van Jan ten Biezen betreft, hierin heb ik een abuïs in het opschrijven begaan, namelijk deze: hiervoor 's jaarlijks aan den Pastoor zal betalen f 1,50 voor ieder zing. j[aa]rgetijde]. Dit moet zijn: De kerk zal 's jaarlijks aan den Pastoor betalen f. 00,30 centen voor ieder naam van de zes bovenvermelde personen, gedurende vijf en twintig jaren af te lezen op het zondagsgebed, en f. 1,20 voor ieder zing. mis, hetwelk te zamen belooft s jaars f. 16,20: want bij de f. 1,20 het stipendium der missen, is dat voor het orgel bijgerekend. Wat nu aangaat de beschikking van dit geld laten wij ootmoedig aan de wijze beslissing van Z. D. Hoogwaardigheid over; maar hierin heb ik weder eene mislag begaan, namelijk: met mijne kerkmeesters over dit geld raadplegende, meenden wij het niet beter en zekerder te kunnen besteden, dan de schuld van de kerk daarmede af te lossen in het beste en volste vertrouwen dat Z. D. Hoogwaardigheid daarin volgaarne zoude toestemmen en daarom heeft ook een van mijne kerkmeesters aanstonds de f. 350 aan Smits overgebracht in afkorting der schulden van de kerk door de aankoop van het orgel, oordeelende dat het veiliger was dit geld aanstonds te besteden en te doen winnen, doch hebben wij niet goed gehandeld, wij onderwerpen ons volkomen aan Zijne Doorl. Hoogwaardigheids wijze beslissing. Het orgel, zoo als in de rekening van 1848 is opgegeven, is geleverd voor f. 1600,-, het veranderen van het zingkoor, stellen en bijmaken van het orgel, hout en ijzer f. 189,73, het verwen met verfstoffen en dagloon f. 144,58, zoo dat het zamen belooft de som f. 1934, 31; hierop hebben wij betaald f. 851, den opbrengst van het land van het Broederschap van Paulus daarvoor gegeven en f. 410,50 aan vrijwillige giften voor het orgel en f. 72,81 van de kerk, zoo dat nog de som van f. 600 bij Smits den orgelmaker was blijven staan, tegen 4% waarop wij dit jaar weder f. 100 hebben afgelost; dan hebben wij ook nog twee honderd gulden schuld bij de Wed. J. Brouwers tegen 4% zoodat de kerk in 1848 slechts f. 800 schulden overhield, wij hadden voor omdat tekort te dekken uit den opbrengst der verpachte banken en stoeltjes, die in 1848 hebben opgebracht f. 226,55 zoo dat wij s'jaarlijks minstens f 100 kunnen afleggen en Jan ten Biezen had toen alreeds aan mij te kennen gegeven, dat hij voornemens was soortgelijke fundatie aan de kerk te maken. Zoo wij nu deze gedaan met toestemming van Zijne Doorl. Hoogwaardigheid tot inkorting van de schulden mogten gebruiken zou de kerk welhaast buiten schulden zijn. [...] Zijne Doorl. Hoogwaardigheid ootm. Dienaar, A. van den Heuvel, Pastoor.

1930. Dispositieboek Vermeulen.

Manuaal (I) C – f'''		Positief (II) C – f''' (als zijwerk)		Pedaal C – c'
Prestant	8 vt	Holpijp	8 vt	aangehangen
Octaaf	4 vt	Hobo	8 vt discant	
Holpijp	8 vt	Gamba	8 vt discant	
Fluit	4 vt	Octaaf	4 vt bas	
Octaaf	2 vt			
Flageolet	1 vt			
Trompet	8 vt bas			
Trompet	8 vt discant			
Ventil				

Huidige dispositie (indeling conform registerknop opstelling)

Manuaal (I) Koppel, Prestant 8, Prestant 4, Holpijp 8, Fluit 4, Octaaf 2, Flageolet 1, Trompet 8 B/D, Ventil

Zijwerk (II)

Holpijp	8,
Musette	8 D
Viol de Gamb	8 D
Prestant	4 B

De toonhoogte a' = 415 Hz, de winddruk 80 mm.

Boekzaal.

Het van ouds in 't zuider Kruispand van de groote of zogenaamde St.-PIETERS Kerk alhier geplaatste Orgel, van de tyden der Roomsche gezinden overgebleven, en na de Westphaalse Vrede by die van den Gereformeerden Godsdienst tot den Jare 1682 gebruikt, dog zedert, by gebrek van nodige Inkomsten, vervallen en buiten gebruik geraakt zynde, wierd in den Jare 1763 afgebroken en daarentegen ter verbetering van het Psalmgezag na den wensch der welmeenende, uit de Inkomsten der Kerke, een ander en geheel nieuw Orgel aanbesteed, en in den voorledene Jare op het midden van het verheven Oxaal, of de geweze Zangplaats der Oude Kanoniken, tusschen het Choor en het Ruim der Kerke, geplaatst. Het Kunststuk zelfs, dat aan het gemaakt bestek en de verwagting zo volkomen beantwoord, dat het de goedkeuring van alle kundige Liefhebbers wegdraagt en dus lof verdient, is gemaakt door Paulus en Leonard van Eysdonk, Vader en Zoon, en Inwoonders alhier, en bestaat uit Een Prestant van 8 Voeten Bordon spreekt 8 Voeten Fluit 4 Voet Octaaf 4 dito Super-Octaaf 2 dito Mixtuur, 3 sterk Cornet, 3 sterk Vox Humana, Bas en Discant, Tertiaan, Bas en Discant, Quint Fluit Bas en Discant; Behalven een Tramblant, Ventiel en Windsluiter, met een Clavier, lopende van onder C tot boven D, dus van 51 Toonen, alles in een net gemaakte wagenschotte-kasse, hier en daar na den eisch der zake, met fray gesneden Lofwerk versierd, en 22 Voeten hoog besloten, terwyl drie nieuwe en stevige Blaasbalgen het Speeltuig aan de gang maken, wordende intusschen, tot genoegen van de Gemeente, bespeeld door den Kundigen GEORGE NICOLAS HOUBRÈ, uit 's-Hertogenbosch, ten wiens behoefte en tot beter bestaan, niet alleen het oude Tractament der vorige Organisten, bestaande in 8 Mudden Graan, levendig gemaakt, maar ook teffens Hem, als Franse Schoolmeester, waar toe Hy den 10 dezer, ingevolge het verleende Octroy van hun Ed. Mog. de Heeren Raden van Staten, dato den 25 Feb. passato, by de Heeren Regenten van Oirschot is aangesteld, een jaarwedde van 140 gls. toege- legt is, behalven vry Huishuur en andere voordeelen daar by behorende. Hess noemt: Oirschot: Het Orgel in de Gereformeerde Kerk alhier, spreekt Praestant 8 vt. hebbende een Clavier met 10 stemmen, ook vind men hier in een Tambouryn van houte Pypen.

1806, 25 februari. Rekening Van Hirtum.

De roomse gemeente debet aan N. van Hirtum, van Oorschotse kerk als volgt den 28 Maart 1805. Een dag naar Oorschot geweest op mijn ijge kosten door order van

A. van Baars, kerkmeester om de orgel te examineren	3-0-0
Den 22,23,24,25 April aldaar de orgel afgebrooken met mijn zoon. Dus koomt voor mijn en mijn zoon dagelijks drie gulden saamen voor vier daagen de som	12-0-0
betaalt aan een brief van Timmermans den derden 3 Julius van Tuernhout en nog eene den 4 Julie saamen	0-5-0
den 8 Juli naar oorschot gewerkt met mijn zoon 1½ dag op ijge kosten	4-0-0
Den 3 en 4 Desem. 1805 Twee daage naar oorschot oover de aanneeming van de orgel en niet geackoordeert konne koomen met Deeken en Kerk-meesters koomt mij voor de vacatie	4-0-0
Saamen	23-5-0

Oorschot den 25 Feb. 1806. Voldaan N. van Hirtum orgelmaker in Hilvarenbeek.

1806, 25 juli. Notitie kerkbestuur.

1806, den 25 Julij den Heer J. Beerens, orgelmaker te Weert alhier aangekomen zijnde om het oud orgel te examineeren, in te setten, en de noodige verandering daar aan te brengen; wierd er juist alsdan in den S'Bosch courant geadverteert dat te Maestricht bij Juffrouw Elisabeth Sluijmers, geweese geestelijke moeder van de Eerwaarde Paters Minderbroeders te koop was den orgel uit den geweene kerk van gemelde Paters Minderbroeders, is daar op aanstonds door Pastoor en Kerkmeesteren alhier geresolveert om gezegden heer Beerens daadelijk na Maestricht te zenden om dien orgel, zoo die voldoende bevonden wierd te koopen voor deze kerk, en alsdan aan de Heer Beerens voor reijsgeld medegegeven 25-0-0.

1806, 9 augustus. Brief J. Beerens aan kerkbestuur.

Bourdon bas en Discant dit sal zijn die van	16 voet	
Monter of Prestant	8 voet	
Holpijp	8 voet	
Fluijt	4 voet	
Groote Quint		
Nazaer		
Octave	2 voet	
Ters		
Sexquialter		bas
Sexquialter		Discant
Mixtuur		
Trompet	8 voet	bas
Trompet		discant
Prestant	4 voet	
Claron	4 voet	
Hoboj		discant
Cornet		ook tongwerk

Positief			
Bourdon	8 voet		
Prestant	4 voet		
Fluijt	4 voet		
Octave	2 voet		
Nazaer			
Super Octave	1 voet		
Cornet			
Mixtuur			
Cymbal			
Ters			
Sexquialter		bas et	Discant
Gromhorn		bas et	disc.
Echo			
Prestant	4 voet	disc.	
Bourdon	8 voet	disc.	
Octave	2 voet	disc.	
Doublet		disc.	
Ters			
Qromhorn		disc.	

1823, 17 oktober. Contract Graindorge.

Volgens onderhandsche acte gemaakt te Oirschot den 17 October 1823 tusschen den Eerwaarden Heer Pastoor en kerkmeesteren ten eene zijde en den Heer Arnold Grain d'orge meester orgelmaaker ter andere zijde woonende te Luyk heeft deze aangenoomen en gelooft te beginnen te stellen in Sint Peterskerk alhier gedurende de maand van Juny en July 1824 drie groote blaasbalken van tien voeten lang en ses voeten breed, van een ploy, gemaakt van goed droog eijke hout zonder quasten en scheuren, het boven en onder dek van behoorlijke dikte. Ook zal hij moeten leveren drie clavieren geheel nieuw, de clavier van het groot orgel en ook van het Positief moeten hebben vier octaven en vijf noten ider, dat is van ut in Bas tot La [sic.] van Boven te samen vier en vijftig noten uitmaekende op ider clavier daaronder begreepen ut# onder; de clavier van den Echo zal van de zelve groote weesen maar zal maar twee en een halv octave spreken. En de toutsen moeten zijn schoon wit been, en de halve toonen van ebbenhout & c - gelijk verder in deze acte staat, al het welk hij heeft aangenoomen en te stellen voor tachentig Louis d'or gerekent op achthonderd en tachentig nederlandsche guldens behalve dat hem nog moet geleverd worden de vrugt van Luyk tot Oirschot van dit alles, de schrijnwerkers en slotmaakers of smit om dit te plaatsen en vrij logies, kost en dronk ten tijde als hij dit zal stellen en afwerken, al het welk hij aanneemt te bewerken volgens de regels van de konst met en in alle naukeurigheid en getrouwigheid. Alle voorschreven zaeken van den orgel weegen 300 pond, de blasbaken 2100, te samen 2400, waarvoor betaalt van Luyk tot Oirschot aan N. Spoorenberg te Woensel voor vrugt volgens qtie 91 f 40 - 10 - 0.

1824, 14 september. Rekeningenboek kerkbestuur.

Aan Marian Somers in de Swaen betaalt voor van den 30 July tot den 14 September 1824 dat de Heer orgelmaaker A. Grain d'orge bij haar is in logies geweest betaalt voor 41 dagen a 16 st. qtie 99 f 32-16-0. Den 15 September 1824 betaalt of voldaan de tachentig Louis d'or van zijne aanneemspennen waarvan gesproken is folio 11 en zijn berekent en voldaan met acht honderd en tachentig nederlandsche guldens dico N. 100 f 880 -0-0.

1824, 17 oktober. Rekeningenboek Graindorge.

1823. 17 octobre. Réparation de l'orgue de l'église d'Oirschot (Hollande), 528 fl. 13 s. 2 l.

1835, 29 juli e.v. Rekeningenboek Smits.

1835 29 Julij	10 dagen gewerkt	a 2. 50 f	25
	Jan Schiks 10 dagen	a 1. 20	12
	verschot 1½ fl koperdraad	1. 10	1,65
	kostgeld voor mij bij Somers 11 dagen	a 80	8,8
	voor de knecht 11	a. 60	<u>6,6</u>
	voldaan den 9 Jan. 1836		54,05
1840 24 Julij	9 dagen van 5 schaft	3,25	
	Wilm 9 dagen 5 schaft	<u>0,75</u>	
		4,-	
	Voor de reis naar Oirschot		36,-
			<u>5,-</u>
	Voldaan den 24.		41,-

1840 in Julij t Manuaal en echo van Oirschot schoongemaakt, maar 't positief niet.

Dispositieboek M.H. van 't Kruis.

Hoofdmanuaal		Bovenmanuaal		Rugwerk		Pedaal	
Prestant	8	Bourdon	8	Prest. (disc.)	8	Subbas	16
Bourdon	16	Dwarsfluit	4	Bourd. (disc.)	8	Open Fluit	8
Bourdon	8	Salicionaal	4	Viola	8	Octaaf	4
Octaaf	4	Fluit	4	Gemshoorn	8	Bazuin	16
Fluit	4	Vox Humana	8	Prestant	4		
Quint	3			Fluit	4		
Octaaf	2			Quint	3		
Piccolo	2			Octaaf	2		
Mixtuur				Flageolet	1	Koppelingen	
Cornet				Cornet			
Trompet	8			Sexquialter.			

Huidige dispositie.

MANUAAL. Het pijpwerk van het hoofdwerk staat opgesteld op twee laden, die achter elkaar loodrecht op de frontlijn zijn geplaatst.

1	Bourdon	16	v.	de bas van eikenhout, de discant van compositie,
2	Prestant	8	v.	chromatisch op de laden.
3	Holpijp	8	v.	de grootste 7 van hout, de rest van compositie.
4	Prestant	4	v.	op de laden. Van tin.
5	Fluit	4	v.	gedekt, het kleinste octaaf cilindrisch open.
6	Quint bas	3	v.	open, prestantmensuur.
7	Octaaf	2	v.	
8	Mixtuur	4	st.	C 2 - 1½ - 1 - ½ c 2 - 2 - 1½ - 1 c' 4 - 2½ - 2 - 1 c" 4 - 2½ - 2 - 2
9	Cornet disc. 3 st,			Holpijp 8, Sifflet 4, Quint 3 zonder Terts.
10	Trompet	16	v.	de bas met losse bekers, de discant met de bekers in de stevel. C – g' is beleerd.
11	Trompet	8	v.	groot octaaf met losse bekers, vanaf c klein de bekers in de stevel.
12	Harmonica	8	v.	trechtersvormige bekers van halve lengte. Doorslaande tongen.

BOVENMANUAAL. Eveneens op twee laden, chromatisch opgesteld, loodrecht op de frontlijn met de grootste pijpen voorop.

1	Prestant	8	v.	Cis - H in het front, de rest op de laden.
2	Holpijp	8	v.	de grootste 10 van eiken, de rest van compositie.
3	Viola di Gamba	8	v.	tin.
4	Prestant	4	v.	op de laden.
5	Gemshoorn	4	v.	
6	Blokfluit	2	v.	open, wijde mensuur, cilindrisch.
7	Sesquialter	2	St.	2½ - 1½ de bas van de quint gedekt. Fluitmensuur.
8	Carillon discant	3	St.	4 - 1½ - 1. De 4 v. is gedekt en zeer eng, de andere twee koren zijn open in prestantmensuur.
9	Kromhoorn	8	v.	eng, cilindrisch. Bekers in de stevel.
10	Ophikleïd bas	8	v.	trechtersvormig met doorslaande tongen. C-G losse bekers.
11	Oboë discant	8	v.	c' doorslaand, vanaf cis' trechtersvormig, met opslaande tongen. Gedekt met openingen opzij. Het pijpwerk is verschoven.
12	Vox Humana	8	v.	Cylindrisch. C - g' gedekt, de rest half gedekt.

RUGPOSITIEF. Een lade met C- en Ciskant opstelling. De grootste pijpen staan in het midden

1	Bourdon	16	v.	bas van eikenhout, discant van compositie.
2	Prestant	8	v.	C en Cis van eikenhout, D - h in het front, vanaf c' op de lade.
3	Roerfluit	8	v.	de grootste 10 van eiken, gedekt. De rest van compositie met roeren.
4	Fluit Travers D	8	v.	de bovenlabia zijn half rond opgesneden.
5	Prestant	4	v.	op de lade.
6	Fluit bas	4	v.	gedekt.
7	Fluit discant	4	v.	open, cilindrisch.
8	Octaaf	2	v.	
9	Flagelet	1	v.	open, wijd.
10	Mixtuur	2	st.	C 1 - ½ c 1½ - 1

			$c' 2 - 1\frac{1}{2}$
			$c'' 2\frac{1}{2} - 2$
			$C''' 4-2\frac{1}{2}$
11	Trompet	8	v. als de Trompet van het Hoofdwerk.
12	Dulciaan	8	v. bekers en koppen van eikenhout, kelen van palm hout, stevels van metaal.

PEDAAL. Het pijpwerk van het pedaal staat opgesteld op twee laden in C- en Ciskant deling, Loodrecht op het front, naar achteren aflopend.

1	Prestant	16	v. Het grootste octaaf staat in het front, de overige pijpen op de lade.
2	Subbas	16	v. van eikenhout.
3	Octaaf	8	v. Zes pijpen, D - G in het front, de rest op de laden.
4	Fluit	8	v. de grootste 10 van eiken, de rest van compositie.
5	Prestant	4	v.
6	Mixtuur	5	st. 2 - $1\frac{1}{2}$ - 1 - $\frac{2}{3}$ - $\frac{1}{3}$.
7	Bazuin	16	v. de zelfde factuur als de Trompet van het Hoofdwerk, maar wijder.
8	Trompet	8	v. Idem, maar enger.
9	Serpent	8	v. Trechtervormig, halve bekerlengte en doorslaande tongen.
10	Klairon	4	v. Trompetmensuur. Vrij eng.

Voorts manuaalkoppelingen, gedeeld in bas en discant, en twee koppelingen voor het Manuaal en het Rugwerk aan het Pedaal. Drie tremulanten, vier afsluiters en een ventil. Toonhoogte $a' = 415$ Hz, winddruk 78 mm.

OISTERWIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus Banden

1835. Dispositie volgens A. de Waal.

Groot orgel 14 stemmen		Positie 9 stemmen	
Bourdon	16'	Holpijp	8'
Prestant	8'	Prestant	4'
Holpijp	8'	Fluit	4'
Viola di Gamba	8' D.	Octaaf	2'
Fluit	4'	Walfluit	2'
Octaaf	4'	Quint	$1\frac{1}{2}$
S. Octaaf	2'	Mixtuur	3 st.
Quintfluit	3'	Cornet	3 st.
Quintfluit	$1\frac{1}{2}$ B.	Kromhoorn	8'geh.
Flageolet	1'		
Cornet	4 st.D.		
Sesquialter	3 st.		
Mixtuur	4 st.		
Trompet	8' geh.	Koppeling geh.	

Dit orgel is in 1829 gebouwd door B. N. van Hirtum, orgelmaker te Hilvarenbeek. Clavieren van C-f''' 3 blaasbalgen. Deze opgaaf is gedaan aan den Heer B. de la Faille den 18 Nov. 1832 door I Schrijvers, organist alhier en schoolmeester te Haren welke Heer B. de la Faille mij in 1834 daarvan mededeeling deed.

1899, 22 januari. Rekeningenboek Smits.

1899	22 januari	ont. Oosterwijk	f.	25,00.
------	------------	-----------------	----	--------

OLLAND, R.K. Parochiekerk van Sint Martinus

1909, 18 september. Rekeningenboek Smits.

1909	18 sept.	Olland reparatie ontv.	f.	528,25.
------	----------	------------------------	----	---------

1809. Notitie Smits.

Olland						
Holpijp	8	Diep	114	Br	86	MH 26 [MH= Mond/labiumhoogte]
Bourdon	16	-	C 222	-	167	- 43
		-	c 115	-	90	- 27

Open Fluit 8	-	C 133	-	111	-	26½
	-	H 77	-	60	-	15

C is lang 2. 285 M: H 1. 19 M.

Waarschijnlijk looden stemlappen.

OOIJ EN PERSINGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Hubertus

1858. Brief Smits aan zijn zoon Antoon.

Beminde Zoon. De Pastoor van d'Ooij te laten wachten tot october dit kan er niet door, maar wat ik er mede beginnen moet dat weet ik niet, als het effect aan de Blaasbalken is, ik wenschte wel hier van nader onderigt te zijn. Gaat eens na d'Ooij en onderzoek zo veel gij kunt waar het hapert. Als de Blaasbalken, die vroeger als slegt waren, aan stuk zijn, dan kan ik daarop een lap lijmen, doch ben niet zeker dat het 14 dagen houden zal. Morgen gaat mijne kar na Helmond, om het noodorgel met zijne blaasbalken te gaan terug halen; het zoude dunkt mij dan het beste zijn, dat ik in de volgende week, morgen of overmorgen over 8 dagen, de blaasbalken van Helmond na d'Ooij bragt en nemen de balken van d'Ooij mede na huis om ze thuis behoorlijk te repareren.

1861. Kopie brief Smits aan pastoor H. van Doren.

Eerw. Heer van Doren te Ooy en Persingen.

1 11 de grootste nieuwe pijpen van zink bij prest. 8 v	f.	60,00
2 2 pijpen bij de holpijp van zink		15,00
3 2 - Prest 4 v		10,00
4 2 - bij de fluit		
5 2 - bij de quint		
6 2 - bij de octaaf		
7 4 - pijpen bij de Mixtuur	[4 t/m 7:]	25,00
8 2 - bij de trompet		25,00
een partij nieuwe conducten		25,00
een half duimse roosterplank, breed 20 lang 2. 00		5,00
reparatie aan het overige pijpwerk		30,00
5 of 6 nieuwe boven beentjes en enige zwarte koppen		1,04
en verdere kleinigheden		15,00
	f	251,00
karvragt		5,00
		256,00

Prestant	8
Holpijp	8
Prestant	4
Fluit	4
Quint	3
Octaaf	2
Mixtuur	
Trompet	8. ¹⁹²³

1861. Rekeningenboek Smits.

Ooij, vergroot 1 klavier aangeh. Ped. 1861,

1864. Rekeningboek Smits.

1864 25 november 2½ dag voldaan 4,00. ¹⁹²⁴

1954, 27 augustus. Brief kerkbestuur aan de bisschop.

Ooy en Persingen, 27 Aug. 1954. Aan zijne Hoogw. Excell. Mgr. W. Mutsaerts, Bisschop van 's Hertogenbosch. Hoogw. Excellentie, Het R.K. Kerkbestuur van den H. Hubertus te Ooy en Persingen vraagt eerbiedig Uwe goedkeuring voor het volgende: Door het bouwen van de toren en het verplaatsen van het bestaande zangkoor onder de toren, zal het orgel van de kerk moeten worden afgebroken. Dit orgel is door de ZEH Pastoor Kerssemakers nauwkeurig onderzocht en in zeer slechten staat bevonden, zoodat afbreken en weer opnieuw opbouwen niet lonend zal zyn. Met de Firma Verschuieren te Heythuissen werd nu, behoudens Uwe goedkeuring, het volgende afgesproken: De Firma wil het orgel gratis afbreken en meenemen. Zy willen voor enkele jaren een goed tweeclaviers harmonium in bruikleen geven.

¹⁹²³ SA., B67.

¹⁹²⁴ SA., Bg6.

By aankoop van een niuw [sic] orgel willen zy voor het meegenomen orgel en het terug te nemen harmonium de zom geven van duizend gulden.

Het Kerkbestuur meent dat dit de beste en meest economise oplossing is en vraagt nederig om uwe goedkeuring.

Met de meeste hoogachting verblyft het kerkbestuur van uwe Hoogw. Excell. De nederige dienaren, W. Gerrits, voorzitter, John Janssen, secretaris.

Daaronder is het antwoord getypt:

Gevraagd verlof door deze volgens voorstel verleend, onder gehoudenheid tot behoorlijke verantwoording. 's-Hertogenbosch, 11 September 1954. W. g. + W. Mutsaerts, Bisschop van 's-Hertogenbosch.

OOSTERHOUT, Kapel van het klooster Sint-Catharinadal van de zusters Norbertinessen

-

OOSTERHOUT, Kapel van de abdij van Onze Lieve Vrouw, Zusters Benedictinessen

1928, 22 augustus. Brief H. Smits aan zuster M. Saling.

Reek, 22 Aug. 1928. De Eerw. Zuster M. Saling Oosterhout. Eerw. Zuster. Naar aanleiding Uwer geachte het volgende: Mijn broer Frans verzorgde meestal den buitendienst; ik zelf ben daartoe inmiddels te oud en te stijf, en er aan ontwend ook; wij kunnen zodoende het onderhoud van 't orgel bij U niet langer verzorgen. In de meening, dat de firma Maarschalkerweerd, Utrecht; nog altijd in de groote kerk en bij de Jesuiten kwam, heb ik mij tot die firma gewend met de vraag of zij eventueel, het O. L. V. Abdijorgel er bij wilde nemen; dat zou voor U het goede adres geweest zijn, maar de Heer v. Brussel (de firmant) bericht ons, dato 13 dezer, dat hij niet meer in Oosterhout komt en er trouwens geen klanten meer bij neemt omdat hij te oud is (ongeveer mijne jaren) en niet over voldoende werkkrachten (bedienden) beschikt.

De firma Valkx en v. Kouteren, Rotterdam, welker advertenties en reclames mogelijk ook bij Uwe Abdij aanbelden, is om vele redenen bij U absoluut onbruikbaar, (des verlangd licht ik dat toe). Resten dus, voor zoover ik weet, nog alleen J. v. d. Bijlaardt, Dordrecht en Bern. Pels, Alkmaar, want de Gebr. Vermeulen, Weert en Alkmaar, hebben U indertijd laten zitten, na eerst die veel te groote windmachine geleverd te hebben.

Mijn broer Frans heeft gewerkt, hard gewerkt zelfs, tot Paschen, doch klaagde al eerder over eenige pijp in rug en lendenen; die pijn scheen nog al dragelijke en is dat, goddank, gebleven; z'n nieren waren van streek, meende hij. maar 'n 14 dagen na Paschen constateerde de Dokter maagkanker. Sinds 'n 20 jaren al gebruikte hij 3 x d. verd. zoutzuur voor de spijsvertering, maar overigens scheen zijn maag met gemak 6 verschillende keukens binnen de week te verdagen; hij leefde sober en was zelden of nooit ziek en altijd welgemoed. Hij was lenig en buitengewoon gespierd en kon onbepaalde tijd in de moeilijkste houding werken, hij was ongemeen ijverig en werkte altijd met absolute toewijding; de zorg voor z'n orgels is hem bij gebleven tot in den dood. Bij U was het altijd maar 'n kwestie van stemmen, doch hij was in alle onderdeelen van het vak meesterlijk thuis. Zijn heengaan is ons ook voor zijn huiselijken kring een onpeilbaar verlies. Wij zeggen U veel dank voor Uwe deelneming, ook Madam Uwe Abdisse en Uwe medezusters en bevelen onze broer in Uw gebed en pieuse gedachtenis aan. Het orgel is jammerlijk misbouwd, maar 't presteert een subliem geluid. Dat de registers niet altijd subliem loopen zit h'm niet in een te kort aan kracht van het betreffelijke apparaat en ligt ook niet geheel aan de veranderlijke wrijving van de registerslepen, doch aan het te kort zijn van den lastarm van den winkelhaak: de slepen worden daardoor klem getrokken op het ladefundament. Als het orgel mettertijd 'ns schoongemaakt wordt (dus alle pijpen er af zijn) dan is er nog wel een middel toe te passen dat dat klemtrekken voorkomt. Wij hopen nu maar dat U, om mijn broer bij het orgel op te volgen, iemand vindt, die niet alleen over de noodige vakkennis beschikt maar ook over de noodige goede wil; 't is i. c. een moeilijke geval. Met alle mogelijk inlichtingen zal ik U verder gaarne van dienste staan: ik zal daartoe tijd genoeg toe krijgen. Met dank voor het tot nu in ons gestelde vertrouwen en met beleefde groeten, Hoogachtend H. Smits, firma Gebr. Smits.

1928, 13 augustus. Brief Maarschalkerweerd aan Smits.

Utrecht, 13 augustus 1928. Den WelEd. Heer H. Smits, Reek. WelEd. Heer, Door afwezigheid is het my eerst heden mogelyk op Uw geacht schryven te antwoorden. Ik deel U beleefd mede, dat wy vroeger wel in Oosterhout kwamen, doch de laatste jaren komen wy daar niet meer. Overigens ben ik U dankbaar voor Uwe goede bedoeling, doch door overdrukke werkzaamheden kan ik myn clientèle onmogelyk uitbreiden. Indien ik een 20tal jaren jonger was, zou ik van Uw aanbod gaarne gebruik maken, doch tengevolge drukke werkzaamheden en het niet beschikken over geschikte werkkrachten, ze zijn er niet, noodzaken my Uw aanbod tot myn sptr [sic.] af te wyzen. Intusschen blyf ik U dankbaar voor het in my gestelde vertrouwen en teken ik met vriendelijke groeten, Hoogachtend Uw dw dr. firma Maarschalkerweerd en Zoon.

1929, 26 januari. Brief H. Smits aan zuster M. Saling.

Reek, 26 Jan. 1929. De Eerw. Zuster M. Saling, Oosterhout. Eerw. Zuster. Uwe geachte gaarne beantwoordende, deelen mede: nooit werk van Bijlaardt gezien, noch gehoord te hebben, noch hooren beoordeelen door Collega's of organisten (dus ook niet veroordeelen) Hij zal ongeveer van mijne jaren zijn; is als jongen bij Adema (A'dam) in de leer gegaan en heeft, naar ik meen, ook bij Maarschw^d te Utrecht gewerkt. Persoonlijk ken ik hem zeer goed, van vergaderingen; hij is een zeer geschikt en welmeenend man.

Wat betreft het vuil zijn van het orgel: dat is mogelijk en zelfs – als het nog nooit schoongemaakt werd – waarschijnlijk. Aan het houden der stemming doet dat niet veel, of niets af, behoudens meer kans op verstommen der tongwerken. Maar de kleine pijpen zijn gevoeliger voor stof dan de groote en worden daardoor dus pro rato lager in toonen (dan de groote) en moeten hooger gestemd worden dan goedschiks toelaatbaar is; want na den schoonmaak gaan alle pijpen hooger in toon, doch de kleine naar rato hooger dan de groote; dan moeten de stemrolletjes weer omhoog gewerkt worden en blijven er dus spleetjes onder (naast) wat schadelijk kan zijn voor de intonatie en in ieder geval lastig bij het stemmen. Het gemis van het orgel tijdens den schoonmaak, is maar relatief, want het blijft toch voortdurend met een klavier speelbaar, omdat niet alles gelijktijdig behandeld wordt doch successievelijk, dus eerst het werk van het eene en dan van het andere klavier. Desnoods kan een harmonium onder in de kerk gezet worden. Bij U moet het orgel schoongemaakt worden in het jaargetijde, waarin het ten halve blijven steken der registers het meest voorkomt (allicht is dat uit ervaring bekend), dan kan dat beoordeeld worden en er in voorzien: indien noodig door de slepen iets losser te leggen. Maar volgens mijn Broer Frans z. g. zou dat meer liggen aan het klemtrekken der slepen, dan aan hunne wrijving tusschen het ladefundament en de pijpenstokken. Zoo mogelijk moeten de slepen buiten de laden verlengd worden met 'n latje, dat er op geschroefd wordt. en aan 't eind geleid opdat de slepen zich niet kunnen buigen doch zich rechtlijnig (en horizontaal) moeten verplaatsen; thans neemt bijwijken de transmissiehefboom, t. w. de korte arm daarvan, de kop der schuif mede in den cirkel die het aangrijpingspunt van den arm doorloopt; zodoende wordt de sleep soms iets omhoog gedrukt ofwel omlaag getrokken en klemt dan resp. tegen den pijpstock of het fundament. Volgens mijn broer kan dat voorkomen worden, althans op eenigerlei wijze en dan moet dat toegepast worden; want het is heelemaal geen kunststuk om – tijdens een schoonmaak – de slepen dermate los te leggen, dat er nooit geen kwestie meer is van wrijving, maar dat gaat ten koste der goede stembaarheid en stemminghouden, behalve dat er nog andere booze dingen volgen; daarmee mag dus niet in lichtvaardigheid worden opgetreden. Hoogstens komen dus enkel die slepen voor losser leggen in aanmerking, waarvan bekend is, dat ze ooit ten halve blijven. Persoonlijk kan ik de situatie niet voldoende beoordeelen; ik ga dus af op de mededeeling van mijn Broer Frans z. g. Ik zelf heb indertijd 3 dagen meegewerkt, doch mij toen nagenoeg uitsluitend bekommerd over de transmissie der PedaalRegisters (uit het H^d. Manuaal). Dat moet bij schoonmaak ook weer herzien worden. want op de sperventietjes (die in de pijpenstok zitten) is aluminium toegepast en dat valt – wegens de verbinding met leder – tot poeder uiteen (zoaals overal elders, Mutin kon dat ondertijd niet voorzien). Ik meen dat ik toen ook de tongwerken van het H^d. Manuaal schoongemaakt heb, doch herinner mij dat niet vast. Als het U niet duidelijk is dan vraag gerust maar weer aan. Met vriendelijke groet, Hoogachtend, Gebr. Smits.

OOSTERHOUT (Gld), R.K. Parochiekerk van Sint Leonardus.

-

OPLOO, R.K. Parochiekerk van Sint Matthias

-

ORTHEN, R.K. Parochiekerk van San Salvator

-

OSS, Kapel van het klooster Sint-Nicolaas van Poppel der Fraters van Tilburg

1896, 14 augustus e.v. Rekeningenboek Smits.

1896	14 augustus	voor een oudt orgel ontvangen	465,00
1896	1 september	Oss voor 12 pijpen ontvangen	24,00
1897	14 september	1 dag	5,00
1898	5 april		5,00
		voor schoonmaken en stemmen van het orgel groote kapel ontv.	43,00

1909, 1 juni. Brief prior P.Jos Kersten aan Smits.

Waarde Heeren, Dat ons orgel een reparatie zal moeten ondergaan, is waar, en in zoover is U goed ingelicht. Wat wij zullen doen, hebben wij nog niet beslist, wij zullen aan U denken. Intusschen na beleefde groeten met alle achting UEd. dientw. dien. P. Jos Kersten, prior, fr. B M. v. d. C. , Osch den 1 Juni 1906

1906. juni. Concept brief Smits aan P. Kersten.

Het was ons aangenaam Uwe letteren van den 1ste dezer te ontvangen. Het orgel is van een gecombineerd systeem, namelijk gewonen sleeppladen en een pneum speeltafel. De tubulaire pneumatische verbinding tusschen speeltafel en lade voor zoover dit bestaat tusschen klavieren en kleppen kan goede bestendige resultaten geven mits de inrichting niet lichtzinnig is opgevat. De pneumatische verbinding echter tusschen registers – sleepen geeft weinig kans op bestendigheid; eene abductie van fundament, sleep of windstok vordert van de moteurs meer kracht dan waarover zij beschikken en de registratuur weigert of erger nog blijft halverwege zitten. Wij zijn gaarne bereid een onderzoek bij Uw orgel in te stellen, eene begroting te maken, dit geschiedt kosteloos – laat U Eerw. nog geheel vrij. Terwijl wij ons ten zeerste aanbevelen, met beleefde groeten. Hoogachten Gebr. Smits.

Dispositieboek Vermeulen.

Manuaal I

Manuaal II

Pedaal

<i>Prestant</i>	8 vt	<i>Gamba</i>	8 vt	<i>Subbas</i> 16 vt
<i>Salicionaal</i>	8 vt	<i>Holpijp</i>	8 vt	<i>Gedekt</i> 8 vt
<i>Openfluit</i>	4 vt	<i>Célèste</i>	8 vt	
<i>Woudfluit</i>	2 vt	<i>Violine</i>	4 vt	
<i>Hoorn-Trompet</i>	8 vt	<i>Labiaal-Clarinet</i>	8 vt ¹⁹²⁵	

OSS, Kapel van het klooster Sint Alphonsus de Liguorio der Zusters van Liefde, later het St.-Leonardusgesticht

-

OSS, Kapel van het Sint-Annaziekenhuis

-

OUDENBOSCH, R.K. Basiliek van Sint Agatha en Sint Barbara

1915, 18 november e.v. Rekeningenboek Smits.

1915	18 nov.	3½ dag z[onder] hulp	30,00
1916	30 nov.	2 d[agen]	20,00
1917	28 febr.	1 d. stem en nieuwe arm	12,50
1917	28-29 nov.	2 d.	20,00
1919	21-23 mei	3 d. z. bijh[ulp]	37,50
1920	30 nov. & 1 dec	2 d.	30,00
1921	6/7 dec	2 d.	30,00
1922	8,9,10 aug.	2½ d.	37,50
1923	18/19 dec	2 d.	30,00
1927	13/14 febr.		15,10
1927	27 mei – 4 juni	(+Oosterhout)	75,05
1927	19-24 dec.	(+Vlaardingen)	53,70.

OVERASSELT, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt

1847, 6 mei. Bericht in *De Godsdienstvriend*.

Overasselt den 6 Mei 1847. Gister had onze Catholieke gemeente het uitstekend genoegen, om haar fraai orgel, dezer dagen met een nieuw positief verrijkt, voltooid te zien. Dit orgel is een geschenk van wijlen den onvergetelijken Herder dezer gemeente, den WelEerw. Heer G. de Ruijter; die, voor zijnen dood, in 1845 voorgevallen, eene som aangewezen had, met bepaling om daaruit de voltooiing van dat schoone orgel te bekostigen en hetzelfde van een positief te voorzien. Onze tegenwoordige Herder, de Eerw. Heer J. Vinck, wiens ijverige pogen immer de meerdere eer van God en het welzijn zijner gemeente ten doel heeft, stelde zijn grootste genoegen in het volbrengen van het weldadig verlangen zijne waardigen voorzaats, en beschikte dus het noodige tot volvoering van hetzelfde. – Aan de bekwame hand van den Heer A.A. Kurten, Mr. Orgelmaker te Huissen, de maker van ons sierlijk orgel, werd in het vorig jaar, ook de vervaardiging van het positief toevertrouwd. Dien ten gevolge zagen wij genoemden kunstenaar onlangs in onze gemeente aankomen, om de laatste hand aan ons waarlijk schoon orgel te leggen. In de eerste dagen dezer maand was nu alles tot een voortreffelijke geheel gebracht en de openbare bekeuring van het positief en het orgel, werd op den 5den vastgesteld. Op uitnodiging van onzen Eerw. Heer Pastoor zagen wij de Heeren J. Kloosterman, organist te Wychen; H. Hageman, organist te Neerbosch en H. Hoff, organist te Huissen, hier verschijnen, welke zich wel met de taak der examinatie hadden willen belasten. [...] Ons orgel bestaat nu uit 18 registers van 8 vt. en is voor onze fraaije kerk een heerlijk sieraad.

1922, 25 september. Brief kerkbestuur aan de bisschop.

Monseigneur, In antwoord op Uw geeerd schrijven dd 21 Sept. Jl. , waarin door Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid verzocht wordt aan te geven waar het Kerkbestuur het bouwen orgel denkt te bestellen diene: Een Duitsche Student van de Universiteit van Bonn, sedert vier jaren, tijdens zijne vacantie, commensaal van den Zeereerw. Heer pastoor van Nederasselt, een geleerde jongeman, die het volgend jaar priester wordt, die musicus is en ook veel kennis heeft van orgelbouw (het orgel van Nederasselt is door hem geheel uit elkander genomen, gerepareerd en weer in elkander gezet), geeft ons den raad dien wij ook volgen willen, het orgel te bestellen bij "Orgelbauanstalt Seiffert te Keulen", die meer dan dertig orgels, alleen in Keulen, geleverd heeft en dit wel tot groote tevredenheid van Zijne Doorl. Hoogwaardigheid, zijn Bisschop. Genoemde jongeman wil ons als deskundige bijstaan, bovendien zullen wij alle voorzorgen nemen om niet bedrogen te worden of in moeilijkheden te geraken. Liever lieten wij het orgel bouwen hier te lande, maar dan kost het eenderde of de helft meer – en bovendien wordt het hier besteld dan krijgt men toch Duitschwerk; onze orgelmakers laten de hun bestelde orgels geheel of voor het grootste gedeelte komen uit Duitschland, - plaatsen die hier als eigen werk, en wat zij in Duitschland goedkoop gekocht hebben, verkoopen zij hier, volgens Hollandsche prijzen, duur. Verleden jaar is door den heer Smits uit Den Reek een orgel geplaatst te Strijp, waarschijnlijk ook als eigen werk, en dat orgel, dat uitstekend werk is,

¹⁹²⁵ DB Vermeulen.

werd gekocht bij Seiffert te Keulen. Met de meeste hoogachting en eerbied onderwerpt het kerkbestuur zijn bestellingsplan aan de goedkeuring van Uwe Doorl. Hoogwaardigheid om na goedkeuring, zoodra mogelijk, te bestellen, aangezien de Mark nu zeer laag staat en elken dag kan stijgen. Van Uwe Doorl. Hoogwaardigheid onder betuiging van den eerbied, gehoorzaamheid en aanhankelijkheid; de nederigste dienaren, Het Kerkbestuur van Overasselt, L. van Esch voorzitter, G. A. Arts secretaris. Overasselt, 25 Sept. 1922.

OVERLANGEL, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt

1857. Kopie offerte Smits.

*Kopie van opgezonden
dispositie Overlangel*

1	Prestant	8	v	in 't front van banka tin	2 à 3	300
2	Holpijp	8	v	12 van eike of green van komp[ositie]	4 à 5	90
3	Prest	4		Komp	2 à 3	90
4	Salicet	8		dis van tin		60
5	Oct	2		komp		50
6	Flagelet	1		komp		50
7	Tromp	8		bas tin	3	230
8	-	8		dis		
	Positief					
9	Viol di g	8	v	tin		230
10	Holp	8		als boven	5	90
11	fl tr	8		dis comp		60
12	fl	4		bas		
13	-	4		dis komp		70
14	piccolo	2	v			50
15	koppel					
16	ventil					

Een koppel klavier. van wit yvoor, een aangehangen pedaal van 18 toetsen, twe blaasbalken van eike en green. De windkanalen van eik en verder wat tot een solied werk behoort. In sept. of october klaar zijn.

1857, 29 november. Brief met begroting Smits aan G. Vogelpoel.

Kopij van opgezonden Brief en dispositie aan de heer Vogelpoel te Utrecht over het orgel in de kerk te Overlangel. Verz. 29 nov. 1857.

Kopie van opgezonden dispositie Overlangel

1	Prestant	8	v	in 't front van banka tin	2 à 3	300
2	Holpijp	8	v	12 van eike of green van komp[ositie]	4 à 5	90
3	Prest	4		Komp	2 à 3	90
4	Salicet	8		dis van tin		60
5	Oct	2		komp		50
6	Flagelet	1		komp		50
7	Tromp	8		bas tin	3	230
8	-	8		dis		
	Positief					
9	Viol di g	8	v	tin		230
10	Holp	8		als boven	5	90
11	fl tr	8		dis comp		60
12	fl	4		bas		
13	-	4		dis komp		70
14	piccolo	2	v			50
15	koppel					
16	ventil					

Een windlade uit een stuk voor beide werken f. 425

een regt opgaande blaasbalk met twee
pompen groot 1. 15 en 2. 30 van greine hout
met eike spanen of plooijen 180

een koppel klavieren van wit yvoor beneden
toetzen en verder alles zo als door de Heer
Vogelpoel is omschreven, uitgenomen de
compositie metaal, op 2 deelen lood 1 deel tin

en ik bepaal deze op drie delen lood en een
deel tin

Groot orgel

1	Prestant	8	v	van banka tin in het gezigt en gebruieneerd de binnenpijpen van kompositie tussen	2 à 3	f.	350
2	Bourdon	16	v	van eike of greine hout, zagt geïntoneerd nr. 6			170
3	Holpijp	8	v	12 de grootste van eike of grein nr.	4 à 5		90
4	Prestant	4	v	Kompositie	2 à 3		90.
							00
5	Octaaf	2	v		-		60
6	Sifflet	1	v	of Super Octaaf			50
7	Trompet bas						
8	Trompet dis	8		van zink	3		150
	Positief						
9	Salicionaal	8	v	24 de grootste van zink [plaatijzer] verder komp.			130
10	Holpijp	8	v	12 van hout	5		90
11	fluit bas	4			6		
12	fluit dis	4			6		60
13	Viol disc.	8	v				50
	Voor vijf jaren onderhoud						25
	Vervoer						10
	Kostgeld						<u>60</u>
						f.	1990
	voor vergulden der labiums						<u>10</u>
						f.	2000
							300

De begroting der kast door van Asten met de
balustrade

De kosten van fleurons elk, de kosten van schilderen enz. vermoedelijk 50

Huidige dispositie.

Manuaal C-f''		Positief C-f''		Pedaal C-f
Prestant	8	Holpijp	8	aangehangen aan het Manuaal
Bourdon	16	Salicionaal	8	
Holpijp	8	Viola di Gamba	8	
Prestant	4	Fluit bas	4	
Octaaf	2	Fluit discant	4	geen manuaalkoppel.
Sifflet	1			
Trompet bas	8			
Trompet disc.	8			

De mensuur van de Sifflet 1 voet verwijdt naar boven toe (van Prestant- naar Fluitmensuur).
Toonhoogte a'= 415 Hz, winddruk 75 mm.

OVERLOON, R.K. Parochiekerk van Sint Theobaldus

1834. Dispositie- en rekeningenboek Smits.

Overloon.

Windlade uit een stuk lang 5v 9d, breed 26. Waarop staat

Prestant [4 voet] van Engels tin in 't front,

Prestant 8 voet discant, Holpijp 8 v, 8 van hout de overige van metaal van mijn oude mesuur,

Fluit Douce volgens de Quint a deen van mijn idee en gaat bijzonder aardig,

Oct. 2 voet ordinaar,

Flagelet ordinaar,

Trompet volgens de naauwste mesuur no. 4 gaat vrij goed.

Windlaay van Positief 38 duim lang en 19 breed met

Holpijp volgens Quint a deen Van Heurn

Fluit volgens Holpijp middelbaar mesuur van Heurn en de

Octaaf 5 halven tonen ruimer als mijn oude maat en

Fiol 8 voet disc.

De blaasbalken 6½ v en 3v 5d met 31 graden wind.

De ventilen van Manuaal 7 duim lang en die van Positief 5½.

1835. Notitie Smits.

Notitie van Overloon De blaasbalken behalve de latten 6v 6½d lang en 3v 5 duim breed. De kopplooyen 12 duim breed en de zijplooyen aan 't eind op ¾ te niet uit 1: dan spannen ze met 1 en 1 duim korter als de balken. 16 duim opgang uit de planken. – De plooyen zouden nog wel een halve duim smaller kunnen zijn. Als de plooyen liggen, gapen ze ¾ en ¾ en als ze open zijn omtrent ½ en ¾ dus moeten de lere hoekstukken, de binnenste en de buitenste 3 duim en 6¼. De zuiggaten 3½ a 7. De ontlastbuis 5 a 6 binnen met een duimse lat er in, dus blijft ieder gat 2 a 6. De bladen zijn van 5/4 duim met een half duimze rand, onder en boven 4 ribben en boven een in 't langs er over. Het boutgat 2½ duim uit de planken. De kanaal voor de balken... De hoofdkanaal... De kanaal na 't Positief... [de maten zijn niet ingevuld]. De groote windlaaij 5v – 9d en 26, waarop 1 Prest. 4v. bas; 2 Prest. 8'dis; 3 holpijp 8 v. mijn ordinaire ruim mesuur; 4 prest 4 v. disk. 5 quint a deen fluit van mijn naauwste mesuur; 6 oct. 2 v. 7 flagelet 1 voet; 8 en 9 Trompet 8 v bas en disc naauwst mesuur N° 4. Positief de windlaaij in de bas met welbord en in de discant boven de klavieren 38 en 19 duim met holpijp naauwd mesuur, fluit middelbaer; oct 2 v, ruim en fiol discant. de hoofdventilen van 't manuaal 7 duim lang en van positief 5½. De grootste cancel van 't Manuaal 7 lijnen. Positief 5 lijnen. De gaten van de Holpijp en Trompet met no. 14 geboord en de groot in de breedte opgebrand dat ze nagenoeg N°. 15 zullen zijn De grootste gaten voor de Prestant N°. 14. Hieraan in nog toegevoegd: Aanmerking. Als de zijplooyen eener blaasbalk te niet uitlopen dan zijn ze te smal als de balken open zijn. Dus die van Overloon op ¾ van den kant genomen.

1892, 31 mei. Rekeningenboek Smits.

1892	31 mei	geleverd 'n nieuw orgel à f. 1300,00. Ontvangen	f. 1100,00.
1893	24 maart	gestemd 2 dagen. Ontvangen tot slot van rekening de som van	f. 212,00.

Dispositie Smits.

<i>Manuaal (II) C – f'''</i>		<i>Positief (I) C – f'''</i>		<i>Pedaal C – f</i>
<i>Prestant</i>	<i>8'</i>	<i>Holpijp</i>	<i>8' B</i>	<i>Aangehangen</i>
<i>Tibia major</i>	<i>16' D</i>	<i>Holpijp</i>	<i>8' D</i>	
<i>Holpijp</i>	<i>8'</i>	<i>Salicet</i>	<i>8' B</i>	
<i>Diapason</i>	<i>4'</i>	<i>Salicet</i>	<i>8' D</i>	
<i>Fluit</i>	<i>4' B</i>	<i>Fiffaro</i>	<i>8' D</i>	
<i>Clarabelle</i>	<i>4' D</i>			
<i>Octaaf</i>	<i>2'</i>			
<i>Basson</i>	<i>8' B</i>			
<i>Basson</i>	<i>8' D</i>			

Huidige dispositie.

De dispositie bleef ongewijzigd. Toonhoogte a'= 440 Hz, winddruk 65 mm.

RAAMSDONK, R.K. Parochiekerk van Sint Bavo

1837, 14 oktober. Notitie Smits

R.K. kerk te Raamsdonk, 1837 een orgel aangenomen voor f. 2250,00.

1. Prestant	8 v van engels tin
2. Holpijp	8 v 12 van hout
3. Oct	4 v
4. Oct	2 v
5. Fluit	4 v
6. Flagelet	1 v
7. [Trompet bas]	
8. Trompet	8 v.
Positief	
1. Holpijp	8 v 12 van hout
2. Fiol de G.	8 v 6 de grootste gedekt
3. [Fluit bas]	
4. Fluit	4v
5. Flakfluit	2 v
6. Sifflet	4 v disc
3 blaasbalken	
- de 14 oct voldaan 1837.*

1837. Rekeningenboek parochie.

Aan F.C. Smits, orgelmaker volgens kwitantie 2100.

Aan J. Buijzen [J. Beuijssen, Boxmeer], schrijnwerker voor de kast en beelden 880.

Aan schipper Bekkers van transporteren van orgel en kast 60,-.

Kostgeld voor de Knege aan L. de Vries 72,10.

Aan Hendrik Boelaars voor vrugt van het loofwerk aan de kast 3,75.

Dispositie volgens Seidel.

Manuaal.

Prestant	8',
Holpijp	8',
Prestant	4',
Fluit	4',
Nasard	3',
Octaaf	2',
Flageolet	1'.
Trompet	8'B/D.
Positief.	
Holpijp	8',
Fl. Travers	8' D. ,
Viola di Gamba	8',
Holpijp	4' B/D. ,
Fluit	2',
Kromhoorn	8' B/D.

RAVENSTEIN, Kapel van Sint Jozef van de Jongenscongregatie van de paters Jezuïeten

-

RAVENSTEIN, Opslag orgelbedrijf N. van Duren

Huidige dispositie.

<i>Manuaal, C-f'''</i>	<i>Positief, C-f'''</i>
Prestant 4 vt vanaf c'	Holpijp 8 vt compleet
Holpijp 8 vt compleet	Fluit 4 vt bas en discant, compleet
Blokfluit 2 vt bas gedekt, disc. wijd open	Viola di Gamba 8 vt slechts het grootoctaaf is volledig
- Van het manuaal ontbreken de Fluit discant en de Harmonica 8 vt.*

RAVENSTEIN, R.K. Parochiekerk van Sint Lucia

Dispositie-verzameling G.W. Lohman.*Dispositie van het Orgel in de Roomsche Kerk te Ravenstein*

Prestant	8 vt	Prestant	2 vt
Holpijp	8 „	Quint	3 „
Bourdon disct.	16 „	Mixtuur	3 st
Octaaf	4 „	Cornet	3 „
Rhoerfluit	4 „	Trompet, gehalv.	8 vt
Viol di Gamba, bas	2 „		

*Clavier van C tot c 3, een aangehangen Pedaal van 1½ octaaf en 3 blaasbalgen.***1834 e.v. Rekeningenboek Smits.**

1833	Mei 3	1 dag gestemt	2,50
1834	Mei 24	Wegens een nieuwe windlade en vernieuwde 8 vt trompet	600. 00
		voor een nieuwe fiol de gamba diskant en pedaal	55,00
		aan verschotten aan 't oud werk	22,80
		25 dagen gewerkt aan 't oud	62,50
		betaald aan kostgeld	<u>43,50</u>
			f 786,50
		terug aan oud	<u>53,80</u>
		voldaan op den 24 mei 1834	f 752,50
1838	juni	½ dag met 2	2,00
1840	juni 15	1 dag	3,25
		Verschot aan kostgeld bij Berben	1,70 ¹⁹²⁶

*(Met Berben is bedoeld Lambertus Berben, waard van de herberg In de Keurvorst van de Paltz.)***Broekhuizen.***Het orgel in de r. cath. Gemeente aldaar, is de maker en datum der stichting onbekend. Heeft 11 stemmen twee handklavieren, aangehangen pedaal twee blaasbalgen, lang 6 en breed 3 vt.*

Prestant	8 vt	Fluit	4 vt
Holpijp	8 vt	Octaaf	2 vt
Viol di Gamba B.	4 vt	Flageolet	1 vt
Viol de Gamba D.	4 vt	Mixtuur	3 st
Octaaf	4 vt	Trompet geh.	8 vt
Quint	3 vt		
Tremulant, ventil			

1865. Dispositie op ontwerptekening Smits.

Positief	Pedaal		
Holpijp	8	Subbas	16
Viol	8	Prestant	4
Salicet	8	Prestant	8
Open Fluit	4	Holpijp	8
Piccolo	[2]	Fagot	16
Harmonica	[8]	Klaroen	[4]
Oboe	[8]	Trompet	[8]

1867, 7 januari e.v. Rekeningenboek Smits.

1867	7 januarij	1 dag gratis	
1868	5 juni	1 dag gratis	
1870	8 april	1 dag gratis	
1872	17 mei	1 dag verschot voldaan	2,00
1873	9 augustus	17½ dag schoongemaakt, voldaan	43,75
1879	5 augustus	13 dagen gestemd ontvangen	79,50 ¹⁹²⁷

1974. Restauratieplan Vermeulen.

HOOFDWERK	Bovenklavier C- f''' 54 tonen		
	Bourdon	16'	Smits 1835 [=1834] 24 eikenhout en 30 metaal
	Prestant	8'	C-h 24 lood in front, 18 ^e eeuws, rest metaal
	Holpijp	8'	C-f''' 54 metaal 18 ^e eeuws

¹⁹²⁶ SA ., Bg2.¹⁹²⁷ SA ., Bg6.

	Prestant	4'	C-f''' 54 metaal 18 ^e eeuws
	Fluit	4'	C-f''' met roeren v. a. f#''' open pijpen 18 ^e eeuws
	Octaaf	2'	C-c''' 18 ^e eeuws, c#'''-f''' 5 pijpen Smits 1835
	Nasard	3'	C-h 24 Smits 1835, c'-c''' 25 stuks 18 ^e eeuw rest Smits
	Mixtuur	2 sterk	108 pijpen 18 ^e eeuws
	Trompet	8'	bas/disk. bekers en kelen 18 ^e eeuw rest Smits
POSITIEF	Onderklavier		
	Salicet	8'	ca. 1900 fabriekspijpwerk
	Gamba	8'	ca. 1900 fabriekspijpwerk
	Dulciana	4'	Smits 1865 C-f''' 54 pijpen
	Holpijp	8'	12 eikenhout 42 metaal Smits 1865
	Piccolo	2'	Smits 1865
	Voix Celeste	8' disc.	uit 1925 staat op plaats Hobo disk.
	Basson Hobo	8'	bas niet meer aanwezig.
PEDAAL	C-c' 25 tonen		
	Subbas	16'	25 eiken van Smits 1865
	Fluit	8'	12 pijpen eiken rest metaal Smits 1865
	Prestant	8'	metaal Smits 1865
	Octaaf	4'	metaal Smits 1865
	Bazuin	16'	metaal Smits 1865
	Trompet	8'	metaal Smits 1865
	Clairon	4'	metaal Smits 1865
KOPPELS	Hoofdwerk + positief		
	Pedaal + hoofdwerk		
	Pedaal + positief		

REEK, Huisorgel

-

REEK, R.K. parochiekerk van Sint Antonius Abt

1822. Contract Smits.

Op heden den 15 April 1822 hebben wij ondergetekenden A. E. Borret Pastoor, F.C. Smits en J. van de Schans Kerkmeesters der R.K. Kerk van Reek overeengekomen met N. L. Smits orgelmaker te Reek die dit met deze aanneemt en ondertekend, te Weten. - Het maken van een nieuw orgel in de R.K. Kerk van Reek waarvan hier de dispositie volgt.

1mo. een nieuwe kast met alle ornamenten, frontpijpen en het verven van de zelve.

2do. het vernieuwen der drie oude blaasbalgen, het bijmaken van eenen nieuwen blaasbalg met een nieuw gestoelte voor dezelve met alle aanhorige windcanalen.

3tio. een nieuw windlade voor het manuaal of groot orgel met al het aanhorige mechaniek en de daar op staande pijpen als

	1mo.	Prestant	8 voet.
	2do.	Holpijp	8 vt.
	3tio.	Nazard disk	3 vt.
	4to.	Nagthoorn	4 vt.
	5to.	Octaaf	4 vt.
	6to.	Octaaf	2 vt.
	7mo.	Gemshoorn	2vt.
	8vo.	Flageolet	1 vt.
	9mo.	Mixtuur	3 sterk.
	10mo.	Trompet	8 voet.
4to.	De windlade voor de pedaal met het aanhorige mechaniek en de daar op staande pijpen als.		
	1mo.	Prestant	8 voet.
	2do.	Bourdon	16 vt.
	3tio.	Serpent	8 vt.
	4to.	Bombard	16 voet.
5to.	een nieuw windlade voor het rugwerk met het aanhorige mechaniek en de daar op staande pijpen als.		
	1mo.	Prestant	4 voet.
	2do.	Holpijp	8 voet.
	3tio.	flute travers diskant	8 vt.
	4to.	fluit	4 vt.

- 5to. Octaaf 2 voet.
 6to. Superoctaaf 1 vt.
 7mo. Cornet diskant 3 sterk.
- 6to. De windlade voor het borstwerk met het aanhorige mechaniek en de daar opstaande pijpen als
 1mo. fiol di gamba diskant 8 voet.
 2do. Holpijp 8 vt.
 3tio. Holfluit 4 vt.
 4to. Octaaf 2 vt.
- 7mo. Blijvende tot dispositie van bovengenoemde N. L. Smits orgelmaker te Reek de navolgende registers, die hij er ten alle tijden kan uittrekken, als
 1mo. de bourdon 16 voet, de viola di gamba 8 voet en de fagot 16 voet van het manuaal of groot orgel.
 2do. de fagot 8 voet en de clairon 4 voet van het rugwerk en
 3tio. de Vox Humana van het borstwerk en het overige wat nog mogt bijgemaakt worden.
- 8vo. Hiervoor zal meer genoemde N. L. Smits orgelmaker te Reek genieten een som van twee duizend guldens ter goedmaking der verschotten die dit alles te zamen belopen zullen, welke tweeduizend guldens de R.K. Kerk van Reek betalen zal in verschillende termijnen als zij hiertoe in staat zal zijn, zonder hiervan ooit enige intrest te behoeven te betalen.
 Getekend door A. E. Borret, pastoor te Reek, F. C. Smits kerkr. Jan van de Schans, N. L. Smits

Dispositie Smits.

Hoofwerk, 2e manuaal		Rugwerk, 1e manuaal	
1. Bourdon	16	14. Holpijp	8
2. Prestant	8	15. Prestant	4
3. Holpijp	8	16. Flûte Travers Disc	8
4. Viola di Gamba	8	17. Fluit	4
5. Nazard Disc	3	18. Octaaf	2
6. Nagthoorn	4	19. Superoctaaf	1
7. Octaaf	4	20. Cornet Disc	III
8. Octaaf	2	21. Fagot	8
9. Gemshoorn	2	22. Clairon	4
10. Flageolet	1		
11. Mixtuur III	III		
12. Fagot	16		
13. Trompet	8		
Borstwerk 3e manuaal		Pedaal	
23. Holpijp	8	28. Bourdon	16
24. Viola di Gamba Dis	8	29. Prestant	8
25. Holfluit	4	30. Bombard	16
26. Octaaf	2	31. Serpent	8
27. Vox Humana	8		

Broekhuysen.

Positief	Manuaal	Bovenwerk	Echo
Holpijp 8	Prestant 8	Holpijp 8	Holpijp 8
Fl. Travers D 8 8	Bourdon 16	Viola di Gamba 8	Portunaal D 8
Prestant 4	Holpijp 8	Prestant 4	Fluit 4
Holfluit 4	Prestant 4	Fluit B&D 4	Harmonica 8
Octaaf 2	Fluit 4	Cornet D III	
Flageolet 1	Octaaf 2	Dulciaan 16	
Cornet D s III st	Mixtuur III	Basson B 8	
Harmonica B&D 8	Bombarde B&D 16	Oboë D 8	
	Trompet B&D 8		
	Clairon B 4		
	Kromhoorn D 8		
Pedaal			
Bourdon 16			
Prestant 8			
Fluit 8			
Prestant 4			
Pastorelle 2			
Trompet 16			
Fagot 16			
Serpent 8			

1868, november e.v. Rekeningenboek Smits.

Mocht echter de ombouw van het groot orgel niet al te duur worden en de betalingstermijnen ervan over vele volgende jaren kunnen geschieden, dan zal het K.B. zéér gaarne Uwe geëerde voorstellen afwachten wat tijd en prijs betreft. Het kerkbestuur van Reek XS vz. , P. v. C. , Secr.

1924, 26 november. Brief Smits aan kerkbestuur.

Reek 26 Nov. 1924. Het R.K. Kerkbestuur van Reek. Zeer Eerw. Z. Gel. Heer, Mijne Heeren, Naar aanleiding Uwer geachte aanvraag van 24 dezer – waarvoor onzen dank – deelen wij U mede, dat, alvorens te kunnen overgaan tot begrooten der kosten van overplaatsing der orgels naar de nieuwe kerk, wij eerst de juiste maten der beschikbare ruimte moeten kennen. Weliswaar kunnen wij die zelf door opmeting verkrijgen, doch, de omstandigheden daartoe nog alles behalve aanlokkelijk zijnde, zoo verzoeken wij Uw College beleefd: de betreffende plans (pl. grond + doorsneden) te laten overhalen en daarop te doen aanstippelen de ruimte, die door Uw College – eventl den Architect – voor de orgels beschikbaar gesteld wordt. Wat betreft de overplaatsing van het kleinen orgel, daarmede te verstaan het zoogen. „Schellingsche” en dus niet het Klein orgel, Positief of Rugwerk = ’n onderdeel van het groote orgel, zijn wij bereid die gratis te bezorgen ofwel: tegen vergoeding van één gulden!, zulks naar keuze van Uw College; inclusief de noodige vernieuwing van den balg; exclusief: de noodige bijhulp die, te onzer beoordeeling en genoegen, vanwege Uw College zal worden verstrekt en waarvan de kosten te ramen zijn op ongeveer f 10,-. Met de meeste hoogachting en van Uw College de dw. Gebr. Smits

1924, 28 november. Brief Smits aan kerkbestuur.

Bij inzage der zangkoorplans rijst bij ons het vermoeden, dat Uw College – eventl. de Architect - de afmetingen, resp. de intrinsieke grootte, van het orgel onderschatte, ofwel, dat Uw College à priori tot reduceering der dispositie besloot. Feit is: dat ingrijpende veranderingen noodzakelijk blijken. Wij zijn alleszins en gaarne bereid die in studie te nemen en Uw College met plannen enz. aan de hand te gaan, die gratis zijn en vrijlatend, doch, het zou ons eene groote faciliteit zijn als wij vóóraf van Uw College tamelijk concrete data mochten ontvangen betreffende de geprojecteerde toekomstige dispositie van het orgel, eventueel betreffende de gelden die Uw College wenscht beschikbaar te stellen, met annotatie: wanner die ongeveer touchabel zullen zijn; dit laatste met het oog op de termijnbetalingen waarvan Uwe missieve van 24 dezer gewaagt en die wij op onzerzijdsche convenientie te onderzoeken hebben. Uw College zal nu gemakkelijk beseffen dat wij zonder Uwer data kunnen genoopt zijn tot eene serie plannen terwijl reeds een enkel daarvan ons geruimen tijd in beslag neemt. En zo is het dat wij meenen Uw College instantelijk te mogen verzoeken: ons met ietwat concrete data tegemoet te willen komen – waarvoor onzen dank bij anticipatie. Met de meeste hoogachting, van Uw College de dienstw. dienaar Gebr. Smits

1925, 10 september. Brief Smits aan Vermeulen.

Reek, 10 Sept. 1925. Firma Gebr. Vermeulen Weert. Geachte Heer. Als gevolg van Uw plotseling verdwijnen bleef de bewuste aangelegenheid onbesproken. U zult gemakkelijk begrepen hebben dat er een haakje – eigenlijk een haak – aan is, en t’is ons wel een raadsel dat U zich voor dit geval zooveel moeite geeft. Van de situatie zeggen wij voor t oogenblik niets, U kunt daarover trouwens het heele Bisdom van den Bosch door ingelicht worden, (d. w. z. over de situatie in ’t algemeen). Inmiddels is het onze ernstige meening dat U goed zoudt doen: zich met het geval Reek niet in te laten en in geen geval over te gaan tot koop van het orgel, en zulks tot nader. Wij schrijven hier onze meening neer, omdat wij veronderstellen, dat U met Uw bezoek bedoeldelt die te kennen; Uw plotseling verdwijnen verhinderde ons mondeling te zijn. Met beleefde groet en hoogachting Gebr. Smits i[n] h[aast].

1925, 23 september. Brief Smits aan de bisschop.

Aangezien Zondag 13 dezer werd afgekondigd – woordelijk: „Bij beschikking van den Bisschop zal de oude kerk worden afgebroken.” en geen gewag werd gemaakt van het amoveeren van het in die kerk staande orgel, zoo dringt de mogelijkheid zich aan ons op, dat het Kerkbest. verzuimde die aangelegenheid ter goedkeuring voor te dragen. Inmiddels heeft het Kerkbest. door Gebr.^s Vermeulen, orgelmakers te Weert, het pijpwerk uit het orgel laten nemen en bereids een gedeelte aan geïnteresseerden bij oude metalen (de Jood Hessis in combinatie) verkocht. Een ander gedeelte is gereserveerd voor den orgelmaker Vermeulen en de rest – een voor latere toepassing bij herbouw, naar rato, onbeduidend deel – is geborgen. De firma Gebr.^s Smits, Alhier, werd in ’t allerlaatste oogenblik = Zondagavond 13 dezer, uitgenodigd tot een onderhoud mits het Kerkbest., waartoe zij zich bereid verklaarde, mits het Kerkbest. vóóraf zijne verhouding openbaarde tot de firma Vermeulen, die bereids op 10 dezer, op uitnodiging van het Kerkbest, ter plaatse verscheen; daarbij nadrukkelijk memoreerende, dat zij op die openbaring geenerlei aanspraak had; dat zij het Kerkbest. als baas in eigen had te erkennen en zulks ook deed; maar dat, van den anderen kant, ook zij baas in eigen huis was en den orgelmaker Vermeulen niet als boeman wenschte te aanvaarden.

Het Kerkbest., zoals trouwens te verwachten was, zweeg. Uit collegiaal oogpunt beschouwd was het verschijnen de f^a. Vermeulen een schandstuk. Van den kant van het Kerkbest. was het een schandstuk de f^a. Vermeulen te vragen en op die wijze de firma Smits te miskennen, niet enkel ten overstaan der parochie Reek, doch ook tegenover de clientèle dier firma. En welk schandstuk te grooter is omdat de firmanten Smits nazaten zijn van de schenkers van het orgel. Inderdaad: het monumentale orgel is bij akte (duplicaat in ons bezit) aan de kerkgecedeerd door onze overgrootmoeder Joanna Cornelia Boeracker, Wed. v. Antonius Smits. Vóórdien had de kerk f 324,- betaald, en een weldoender – buiten het Kerkbest. om (documenten in ons bezit) f. 1675 gefourneerd. De naam van den weldoener wordt niet vermeld; was het geen Smits, dan zal het toch een Boeracker geweest zijn. Doch in totaal zou het nog maar f 2000,- zijn, dus maar een sommetje in verhouding tot den kostprijs van het orgel. Beleefd maar dringend verzoeken wij Uwe DH. deze zaak ernstig te onderzoeken, doch inmiddels telegrafisch in te grijpen om te voorkomen, dat de firma Vermeulen verdere vruchten plukte van haar infaam

optreden en metaal haar in handen gespeeld worde. De moedwillige verwoesting van het orgel, dat bij het verlaten der oude kerk nog absoluut intact was. . . de moedwillige verwoesting, gepleegd door een Kerkbest., dat al herhaaldelijk bewees heelemaal geen notie te hebben van piëteit, [. . .] Harrie Smits tekende met familie Smits, Beleeft verzoeken: Eventueel adresseeren aan of p. a. Gebr. Smits Orgelmakers zulks om foutieve bestelling te voorkomen.

1939, 2 mei. Brief Smits aan M.A. Vente.

. . . maar na 101 j. gestaan te hebben en nog absoluut intact, door 'n boosaardige doctor - in Gesch. en Archaeologie liefst nog wel - in mekare gestampt en tot klein geld gemaakt: aan joden verkocht; 't was 'n geschenk van de fam. Smits.

1941, 25 maart. Brief Smits aan A. Bouman

na juist honderd jaar gestaan te hebben en er sleet of breuk aan was, attesteerde 'n concurrent, dat het ongeschikt was om in de nieuwe kerk herplaatst te worden; hij had het orgel gedurende 10 minuten, bij het licht van 'n looplampje onderzocht: zelfs een ter zake competente zou, gelet op het gecompliceerde van het orgel en den nieuwe inbouw, 14 dagen aan meten en studie noodig gehad hebben. Het K. bestuur had van ons situatie- en inbouwplan al sinds maanden in huis. Die orgelmaker heeft er wat uitgezocht en hier is wat - pijpwerk - op 'n hoop gesmeten achtergebleven en de rest aan vuilebuiters verkocht.

1941. Brief Smits aan F. Kooken.

Reek 1825, 4 werken bij 3 Klav. (op het H^d. Man. speelde ook het Borstwerk) 2 zwelkasten (eene met kleppen en eene moderne); maar waar Gregoir zegt 53 Regⁿ moet gelezen trekkers. Na 100 jaren staan zonder eenigerlei sleet of breuk werd het door den befaamden, of beruchten, Dr. Xav. Smits verwanseld. 't Was door de fam. Smits (orgelm.) aan de kerk geschonken. Deze orgels met 3 Klavⁿ. presteeren niet het oeroude timbre: daartoe is de winddruk (90mm) te hoog; zulks ten behoeve van de tongwerken: Reek had er 10; en de klavieren à 61 toetsen C-c^{'''} en dat in 1825!! Ped, maar 25.

REEK, Stichting „Landerd Smits-centrum”

-

RIEL, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt

-

ROERMOND, Kapel van het Groot Seminarie, de Caroluskapel

1848, 10 maart. Brief H.A. Greven aan Smits.

Mijn Heer, Terwijl men in werken van aangelegenheid niet alleen uitziet naar diegene, die dezelve het best vervaardigen, maar die tevens ook den billiksten prijs in het oog houden, zoo neem ik de vrijheid UEd. in kennis te brengen dat in ons Seminarie een Orgel zal aanbesteed worden naar opgave als volgt
groot Orgel

Registers

1. Bourdon 16 voet, heeft 56 pijpen van eikenhout en lood (deze moet zich in twee registers verdeelen.
2. Prestant 8 voet, heeft 56 pijpen van lood met wat zilvering.
3. Bourdon 8 voet, heeft 56 pijpen van eikenhout en lood.
4. Cornet op 4 pijpen iedere toon, 132 pijpen spreekt – g. c. e. c. [bedoeld: c. g. c. e.]
5. Octaaf 4 voet heeft 56 pijpen van lood.
6. Fluit 4 voet, heeft 56 pijpen.
7. Octaaf 2 voet „ „ (item)
8. Viola di Gamba 8 voet, heeft 56 pijpen.
9. Larigot, heeft 56 pijpen.
10. Sexquialter op 2 pijpen iedere toon spreekt g. e. 112 pijpen.
11. Mixtuur op 3 pijpen iedere toon spreekt c. g. c. , 168 pijpen.
12. Trompet 8 voet, in twee registers, heeft 56 pijpen.
13. Clairon 4 voet heeft 56 pijpen.
14. nog twee registers: tremulant
15. en ventiel zonder pijpen.

Het geheel der pijpen van het groot Orgel is dus 972. Hierbij de secreet-lade, walsenbret en 19 Registers; Clavier van ebbenhout, voetpedaal, alles van eikenhout, blaasbalk mecanique, windbuizen met geheel het toebehoort.

Positief of Onder-Orgel

Registers.

1. Prestant 4 voet, van lood heeft 56 pijpen.
2. Bourdon, van eikenhout en lood, 56 pijpen.
3. Cornet op 3 pijpen iedere toon g. c. e. , 99 pijpen
4. Octaaf 2 voet, heeft 56 pijpen.
5. Fluit 4 voet. . . item.

6. Nazard 3 voet. . . item
7. Cromhoorn 8 voet. . . item

Wederom het getal der pijpen 485, de secreet-lade, clavier, walsenbret, registers en geheel het regeerwerk. – Alles in 4 octaven, en boven tot sol.

Nu is de vraag aan welken prijs UEd. een Orgel volgens deze opgaaf zouden kunnen vervaardigen, en voor hoelang tijd UEd. voor het, aan dien prijs aangenomen werk, zouden willen instaan, of borg blijven?

Gelieven dus Uwe goedheid deze vraag te beantwoorden, en alzoo te verpligten die zich noemt, UEd. Ootmoedigen Dienaar, H. A. Greven in het groot Seminarie te Ruremonde. prov. Limburg.

Ruremonde de 10 Maart 1848.

1848, 14 maart. Notitie Smits.

1	Prestant	8		no 2	300
2	bourdon bas	16	van hout	4	
3	- dis		compositie		250
4	bourdon		12 van hout	4	90
5	Prestant	4	tin	2	90
6	fluit	4		4	70
7	mixtuur	2	v 3 sterk	2	100
8	Tromp	8	bas tin	1	
9	-	8	disc	1	250
	Voor Positief				
10	viol di gam	8	tin		200
11	holpijp	8		5	90
12	fluit	4		6	70
13	blokfluit	2	v		60
14	kromhoorn	8	bas		
15	–	8	dis		200
	Windlaaij en mech voor beide werken				400
	Balken 4 à 8 400				
	Pedaal				
	1 bourdon	16	hout		200
	2 holpijp	8	-		70
	3 Prest	8	tin		200
	4 bombard	16	tin		230
	windlaaij voor pedaal				300
	vervoer				200
	kostgeld				200
	onderhoud 5 jaren				<u>200</u>
					4070

pedaal van 2 octaven

registerknoppen zwart ebben met yvore plaatjes

blaasbalken van nerva of riga greenen met eiken plooien de stoel van de balken van den of vuuren

ook de sleutels en drukkers, de draai en rustpunten van ijzer

de windkanalen van eikenhout

de registratuur van ijzer met eiken registerstokken

de klavier van eiken met zwarte benedentoetzen

de klavierraam van eiken met zwart ebben opgelegd

de welborden planken van green met eiken walzen

dit bovenstaande werk opgegeven aan het Seminarie van Roermonde den 14 maart 1848

tusschen f 3800, en f 4200 [toegevoegd:] 300 minder

kost op kosten van Seminarie ten tijde der plaatsing en in de 5 jaren onderhoud

opgezonden aan het Seminarie van Roermond 14 maart 1848

de dispositie opgegeven het minimum 2600 – het maximum 3400 met transportkosten en kostgeld voor mijne rekening.

ROSMALEN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

1850. Ontwerp Smits.

Groot m		Voor f 3600
1 Prestant	8	int front
2 Bourdon	16	bas van hout

3 „	16	disc	
4 Holpijp	8	v	12 van hout
5 Prestant	4		
6 Fluit	4		
7 Octaaf	2		
8 Mixtuur	1	v	3 sterk
9 Trompet	8	bas	
10 „	8	dis	
Positief			
11 Prestant	4	v	tin
12 Viol di gamba	8		tin
13 Holpijp	8	v	12 van hout
14 fl: tr:	8	disc	
15 fluit	4	bas x	een quint in het groot manual
16 fluit	4	dis x	
17 Blokfluit	2	v	
18 Flagelet	1	v	
19 Harmonica	8	bas	
20 —	8	dis	
21 koppel M. en positief	[kas:]	vermoedelijk 40 v hoog	
22 ventil		breed 14 of 15	
3 blaasbalken van 4 en 8		diep 4	

het pedaal op maat van het orgel in de St.-Pieterskerk [te 's-Hertogenbosch]
F.C. Smits te Reek

1850. Tweede voorstel van Smits: ¹⁹²⁸

Groot manuaal				Pedaal 27 toetzen [C-d']
1 Prestant	8	v	tin in t front	19 Prestant 8 v in t front
2 bourdon bas	16	v	van greine hout	20 bourdon 16 van hout
3 bourdon disc	16	v	van compositie	21 Holpijp 8 v
4 Holpijp	8	v	12 van hout	22 fagot 16 van tin
5 Prestant	4	v		
6 fluit	4			stomme registers
7 octaaf	2			23 Koppel pedaal en man.
8 mixtuur	1v	3 sterk		24 Koppel Man. en pedaal
9 Trompet	8	bas		25 ventil
10 —	8	disc		
Positief				
11 Prestant	8	v	in t front tin	3 blaasbalken van 4 en 8 ruim
12 Holpijp	8	v	12 van hout	
13 Viol di gamb	8	v	van tin	de klavieren van wit been of yvoor
14 Prestant	4	v		
15 Blokfluit	2	v		de registerknoppen van zwart ebbe hout met
16 fl. travers	8	dis		yvore plaatjens
17 harmonica	8	bas		
18 —	8	dis		Voor f 5000,00

Het orgel voor Rosmalen betekent als volgt

Groot m. binnenpijpen

Te beginnen met

C een ges[treet] no	2	voor prest 8			
C — —	4	bourdon 16			—
Klein C	4	holpijp 8			
groot C	2	Prest.4			
— —	4	fluit 4			
— C een gestreet als					
flagelet		nazard 3 disc			
groot C —	2	oct 2			
groot C		mixtuur uit	C 1½ v	C 1 v	C ½ v

¹⁹²⁸ Ibid.

<i>klein c</i>	—	<i>C 1 v</i>	<i>C 9 d</i>	<i>C ½</i>
<i>een ge[streept] C</i>		<i>C 9 [duim]</i>	<i>6 —</i>	<i>6</i>
<i>2 ge</i>		<i>C 6 —</i>	<i>4½ —</i>	<i>3</i>
<i>Trompet no 1 van tin</i>				
<i>Positief</i>				
<i>Viol di gamba</i>	[8]	<i>van tin</i>		
<i>holpijp</i>	[8]	<i>beginnen met C klein no 4</i>		
<i>Prestant</i>	4 v		2	
<i>flute travers</i>	8	<i>disc als Prest</i>	<i>no 2 met groote monden</i>	
<i>fluit</i>	4	<i>de grootste</i>	<i>no 5 de b van klein oct no 3</i>	
[fluit	4]	<i>de discant open zo ruim als C van Prestant 8 voet ruim mesuur</i>		
<i>blokfluit</i>	[2]	<i>open met groote monde als flute travers zo ruim als gewoon octaaf 2 v</i>		
<i>flagelet</i>	1 voet			
<i>harmonica</i>	[8]			

De vermoedelijke dispositie bij oplevering.¹⁹²⁹

<i>Manuaal C-f''' (bovenklavier)</i>		<i>Positief C-f''' (onderklavier)</i>		<i>Pedaal C-f</i>
<i>Bourdon</i>	16 B	<i>Holpijp</i>	8	<i>aangehangen</i>
<i>Bourdon</i>	16 D	<i>Fluit travers</i>	8 D	
<i>Prestant</i>	8	<i>Viola di Gamba</i>	8	
<i>Holpijp</i>	8	<i>Prestant</i>	4	<i>Koppel II + I</i>
<i>Prestant</i>	4	<i>Fluit</i>	4 B	<i>Koppel Ped. + II</i>
<i>Nasard B</i>	3	<i>Fluit</i>	4 D (open)	<i>Ventil</i>
<i>Cornet D</i>	3	<i>Octaaf</i>	2	
<i>Octaaf</i>	2	<i>Flageolet</i>	1	
<i>Mixtuur</i>	1½ 3 st	<i>Harmonica</i>	8 B	
<i>Trompet</i>	8 B	<i>Harmonica</i>	8 D	
<i>Trompet</i>	8 D			

De Cornet D was mogelijk (3 of) 2 sterk met (8 -) 4 - 2½, maar op de wijze van Smits (I) zonder tert. De bas van de Fluit travers 8 was in combinatie met de Holpijp 8.

*De Fluit 4 B is gedekt en de 4 D open en zeer wijd. De Harmonica 8 is doorslaand.*¹⁹³⁰

1864, 30 november. Brief P. van Erp aan Smits.

Weledele Heer!

Dezer dagen bij den Eerw. Heer Pastoor alhier zijnde sprak zijn Eerw. over het schoonmaken enz. van het orgel, waarover vroeger tusschen zijn Eerw. en Ued. sprake is geweest en waarvoor thans de noodige gelden op de kerkelijke begrooting uitgetrokken zijn. Zijn Eerwaarde heeft mij vervolgens verzocht Ued. daaraan te herinneren en te verzoeken zo spoedig zulks slechts gevoeglijk kan geschieden, aan de afspraak van vroeger gevolg te geven. Met achting, Uw Ed. Dw. Dienaar, P. F. van Erp. Organist Rosmalen 30 November 1864.

1898, 12 augustus. Rekeningenboek Smits.

1898	12 augustus	<i>rep. schoonmaken en stemmen 13 dagen twee man ontvangen</i>	135,00
1917	17 Febr.	<i>Rosmalen klav. gemeten</i>	
1917	18 Aug	<i>Rosmalen restauratie schoonmaak</i>	
		<i>Begrooting van 28 Aug en 15 Sept 1916</i>	570,
1918	9 mrt	<i>Rosmalen gratis 1 dag</i>	
	12-16 mrt		
	18-19 mrt	<i>7 d. opstellen orgel 2 man</i>	f 326,70

Dispositie vóór de restauratie.

<i>Manuaal C-f''' (bovenmanuaal)</i>		<i>Onderpositief C-f''' (ondermanuaal)</i>		<i>Pedaal C-f</i>
<i>Prestant</i>	8 vt	<i>Prestant</i>	8 vt	<i>aangehangen</i>
<i>Bourdon bas</i>	16 vt	<i>Flûte travers disc.</i>	8 vt (was bas en disc)	
<i>Bourdon disc.</i>	16 vt	<i>Holpijp</i>	8 vt	
<i>Holpijp</i>	8 vt	<i>Prestant</i>	4 vt	<i>Koppel II + I</i>
<i>Prestant</i>	4 vt	<i>Fluit bas</i>	4 vt	<i>Ventil</i>
<i>Viola di Gamba</i>	8 vt	<i>Fluit disc.</i>	4 vt	
<i>Nasard bas</i>	3 vt	<i>Octaaf</i>	2 vt	
<i>Octaaf</i>	2 vt	<i>Flageolet</i>	1 vt	
<i>Mixtuur III</i>	1½ vt	<i>Harmonica bas</i>	8 vt	

¹⁹²⁹ SA ., B67.

¹⁹³⁰ Orgelarchief T. den Toom, Hilversum.

<i>Trompet bas</i>	8 vt	<i>Harmonica disc.</i>	8 vt
<i>Trompet disc.</i>	8 vt		

Huidige dispositie.

<i>Prestant</i>	8 vt	<i>Holpijp</i>	8 vt	<i>aangehangen</i>
<i>Bourdon bas</i>	16 vt	<i>Viol di Gamba</i>	8 vt	
<i>Bourdon disc.</i>	16 vt	<i>Flutravers disc.</i>	8 vt	<i>Manuaalkoppel</i>
<i>Holpijp</i>	8 vt	<i>Prestant</i>	4 vt	
<i>Prestant</i>	4 vt	<i>Fluit bas</i>	4 vt	
<i>Nasard bas</i>	3 vt	<i>Fluit disc.</i>	4 vt	
<i>Nasard disc.</i>	3 vt	<i>Octaaf</i>	2 vt	<i>Ventil</i>
<i>Octaaf</i>	2 vt	<i>Flagelet</i>	1 vt	
<i>Mixtuur III</i>	1½ vt	<i>Harmonica bas</i>	8 vt	
<i>Trompet bas</i>	8 vt	<i>Harmonica disc.</i>	8 vt	
<i>Trompet disc.</i>	8 vt.			

Toonhoogte a'= 415, winddruk 85 mm.

ROTTERDAM. Grote of Laurenskerk van de Hervormde Gemeente

1826, 19 januari. Brief Lindsen aan H. van Krugten.

Rotterdam den 19 Januarij 1826. Mijn Heer. Aangezien ik in vertrouwen kom, dat deze weinige regelen bij UE. een plaatsje zullen openvinden Hoezeer het vrijpostig van mij is, worde ik dog door de ambitie gedwongen UE. ten dele bekend te make met ons tans voorhande zijnde Orgel in de Grote os St.-Laurenskerk te Rotterdam. Dit Orgel is zoowel in 't geheel als in zijn bijzondere dele zeer Rijk en Briliant in gerigt. De Hoogte van 't zelve bepaald zig op 92 voets en deszelve Breete op 53 voet, de dispositie bestaat tot dusverre provisioneel uit 4 handklaviere en een vrij pedaal, of voetclavier, de Registers hiertoe bestemt zijn 80 in getal. Het pijpwerk der benedesten Octaave welke nu voorhanden zijn hebben ene Langte van 48 voet, en 19 duim diameter. De Blaasbalke aan dit konstig gevaarte zijn 15 stuk van de zwaarste soort. Het Oxaal waarop dit orgel is geplaatst of wort geplaatst is volgens de Ionische Order ingerigt, de pedestalle en Schaften of Zuilen der Collommen zijn 18 in getal en zijn van zuiver Fresco en Bordilie marmer samengesteld, de Kappitele en Bazementen zijn van missief koper, als ook de Rozette in het aanhorig plavon geplaatst. Het Front van dit Orgel is zeer Rijk gewerkt voor eerst in de kerk staande ziet men op de linkezij van het orgel een fraai gesneden beelt circa 11 voet groot spelende een giteer, van de Rechterzij van het werk ziet men een dito beelt ook op die grote, Spelende op een Fluittraveer, Op het Positief of onderorgel ziet men een groep van engelen ook zeer Fraai gewerkt. Boven op het groot en Bovenmanuaal ziet men een groot beelt van 15 voete Blazende Bazuin terwijl hetzelfde Omving is van een groep van vliegende engelen. De frontpijpen van dit orgel zijn alle spreekent En van zuiver Engels Tin gemaakt. En de koste van dit gehele werk wort na gedane Exlame begroot op tweemaal hondert en negentig duizent guldens. Wij zijn steeds met ons vier aan het werk En blijve onder directie van onze patroon onvermoeid voortvaren zoo dat zonder tegenspoet ons werk of orgel over 1½ jaar wel zal ingeweid worden, niet tegenstaande dat voor eenige tijd ongelukkigerwijs een van ons orgelmakers genootschap verdrongen is dog wilde ik niet gaarn om zorg voor te komen dat mijne ouders dat ontwaar worden. Eindelijk blijft mij nog over Hooggeagte Heer UE. ten dele bekend te maken met mijne situatie in welke ik mij tans bevinde. Ik ben dan over de Handelswijze van mijn meester in alles zeer wel voldaan, de stadt hier bevalt mij ook zeer goet omdat ik hier veel gelegenheid heb om te leren wat mij nog ontbreekt. Ook ben ik hier onder de Coristen die 19 in getal zijn gerekent en dat geef mij veel vermaak in deze kerk dewelke op de Leeuwenstraadt zig bevint zijn 5 priesters. Intusschen viel ik mij nog dat UE. mij niet Qyalijk zal Nemen vrijpostig genoeg te zijn deze aan Uwe te doen toekomen Terwijl mij gestadig bij heeft gelegen Dat U dog ook wel agting heeft voor een Fraai Orgel. En wil tevens mijne dankbetuiging afleggen voo 't goet zoo aan mij als aan mijne dierbare Ouders bewezen en Familie. Verzoekende tog wanneer de gelegenheid presenteert de Hartelijke groetenis aan mijne Ouders en dat ik zeer wel te pas ben Teken mij Uw onderdanige dienaar, H. Lindsen in de grote kerk A. Rotterdam.

In grote haast. P. S. Zonder verhinder [...] met het pingsfeest Bommel [...]etrouwen.

1944, 4 april. Brief H. Smits aan A. Bouman

Zeer Geachte Heer. Andermaal Uw boekje ter hand nemend zie ik – wist het trouwens – dat het St.-Laurens-orgel sinds 1940 spoorloos is. Betrekkelijk dat orgel vind ik hier een schrijven R'dam, Jan. 1826 van een bediende van Meere en geadresseerd aan H. van Krugten, bierbrouwerij te Bommel bij Nijmegen – aan een oom aan de toenmalige firmanten Gebrs. Smits; op die wijze dus hier beland. Schrijver weet dat V. Kr. Belangstelling heeft voor 'n "fraai orgel" en 't is niet enkel ambitie (in z'n stiel) die hem drijft, maar hij acht zich ook tot eenige mededeeling verplicht, omdat hij, alsmede zijne ouders aan den destinatair zoo veel te danken hebben.

1969, 28 november. Dispositie bij ingebruikname.

<i>Manuaal I, C – f'''</i>	<i>Manuaal II, C – f'''</i>	<i>Pedaal C – f'</i>		
<i>Prestant</i>	8	<i>Salicionaal</i>	8	<i>Subbas</i> 16
<i>Roerfluit</i>	8	<i>Holpijp</i>	8	<i>Gedekt</i> 8
<i>Octaaf</i>	4	<i>Fluit</i>	4	<i>Koraal</i> 4
<i>Fluit</i>	4	<i>Nasard</i>	2 2/3	<i>Fagot</i> 16
<i>Flageolette</i>	2	<i>Blokfluit</i>	2	
<i>Sesquialter</i>	<i>II af c'</i>	<i>Kwint</i>	1 1/3	<i>Koppelingen</i>
<i>Mixtuur</i>	<i>II-III</i>	<i>Dulciaan</i>	8	<i>Ped. + I</i>
<i>Trompet</i>	8			<i>Ped + II</i>
				<i>Man. I + II</i>

(Van het pijpwerk van Smits (I) is nog aanwezig: Prestant 8 c'-f''', Roerfluit 8. Octaaf 4 c- f'', Fluit 4, Flageolette 2, Trompet 8. Salicionaal c-f''', Holpijp 8, Fluit 4, Blokfluit 2.)

SAMBEEK, R.K. Parochiekerk van Sint Jan de Doper

-

SAN PEDRO, (Spanje). Huisorgel van de familie L. Kolisch**Dispositie.**

<i>Benedenmanuaal 54 tonen</i>		<i>Bovenmanuaal 54 tonen</i>		<i>Pedaal 25 tonen</i>	
1 Principaal	8'	7 Salicionaal	8' C-B gec.	11 Subbas	16'
2 Holpijp	8'	8 Gedekt	8'		
3 Prestant	4'	9 Dolce	4'		
4 Fluit	4'	10 Piccolo	2'		
5 Octaaf	2'				
6 Kromhoorn	8'				

Het instrument werd in 1885 [sic.] gebouwd door F.C. Smits II orgelmaker te Reek. Bij de restauratie werd het instrument uitgebreid met een Subbas 16' in het pedaal. Op het benedenmanuaal plaatsten wij een Kromhoorn 8', een register dat ± 1880 gemaakt werd. Het instrument is gebouwd in een eenvoudige eikenhouten kas (neogotisch).
(Tijdens de restauratie was er ook een pedaalkoppel aangebracht en de toonhoogte verhoogd naar a'= 440 Hz.)

SCHAIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt**1907, 9 juli. Rekeningenboek Smits.**

1907	9 Juli	Schaik ontvangen voor te leveren orgel	f	700,00
1908	2 Jan	van Schaik in mindering van rekening de som	f	500,00
1908	18 Juli	Schaik in mindering van rekening	f	400,00
1908	14 Dec	Schaik oudt orgel	f	192,32
1909	27 Maart	Schaik het orgel opgeleverd		
1909	28 Mei	Schaik ontvangen in mindering	f	17,85
1909	8 Juni	Schaik tot slot van rekening	f	300,00

Huidige dispositie.

<i>Manuaal C-f'''</i>		<i>Onder Positief C-f'''</i>	
Holpijp	8 v	Holpijp	8 v
Prestant D	8 v	Fugara D	8 v
Prestant	4 v	Fluit B	4 v
Gedekfluit	4 v	Fluit D	4 v
Octaaf	2 v		
Quintfluit	1½ v		
Mixtuur	3 st		
Cornet D	4 st		
Trompet B	8 v		
Trompet D	8 v		

Toonhoogte a'= 435, winddruk 59 mm.

Schuifkoppel Manuaal I + II.

Het orgel stelde men op in het koor der kerk, 'in vertice', op de plaats waar vroeger het hoofdaltaar stond. De ingebruikname vond plaats op zondag 18 April 1971.

SCHERPENHEUVEL (B.), Mariahal**1976, 27 februari. Begroting Pels (Herselt, België).**

Zeereerwaarde Heer G. Kortleven. Over de kosten van demonteren, inladen en plaatsen in de Mariahal van het orgel van St.-Michielsgestel kom ik op de volgende bedragen.

1. demonteren en inladen, 1 week + 1 dag	34. 700 F.
2. monteren 1 week	44. 600 F.
3. verder monteren en afwerken, per week	30. 000 F

U zult begrijpen dat het niet precies te voorspellen is hoe lang het monteren zal duren. De kortste tijd zal 3 weken zijn. Het totaal wordt dan 159. 300 F = BTW 14%. In deze prijzen is dus niet het vervoer berekend, evenmin, eventuele aanvullingen van dak of zijwanden, veranderingen van de elektrische kabels, aansluiten van het orgel aan de drijfkracht. Voor het inladen stuur ik 2 man, voor verdere hulp zorgt U. Sommige stukken zijn te zwaar voor 2 man. Plaatsen voor de maand mei [Maria-maand] is echt niet mogelijk, dus het dan ook beter het orgel niet voor begin juni te gaan halen. Het demonteren zouden we

dan in de laatste week van mei al kunnen gaan doen. Met beleefde groeten en hoogachting. ir B. Pels. [Ps.] De BTW op het orgel zelf is 18% van het factuurbedrag.

Huidige dispositie.

Pedaal		Manuaal I (groot orgel)		Manuaal II	
Violon bas	16 vt	Bourdon	16 vt	Viola	8 vt
Basson	16 vt	Prestant	8 vt	Voix Céleste	8 vt
Subbas	16 vt	Salicionaal	8 vt	Bourdon	8 vt
Gedekt	8 vt	Roerfluit	8 vt	Zingende Prestant	8 vt
Flûte traversière	8 vt	Prestant	4 vt	Kwint	2½ vt
Koraalbas	4 vt	Fluit	4 vt	Basson Hobo	8 vt
		Woudfluit	2 vt	Tremolo	
		Nazard	2½ vt		
		Mixtuur II st.	4 vt		
P + I		I + II			
P + II		I + II 16'			
		I + II 4'			

SCHIJNDEL, Maria-kapel van het Sint-Jozefgesticht

Broekhuysen.

Manuaal		Positief		Pedaal
Prestant	4 vt	Holpijp	8 vt	aangehangen.
Holpijp	8 vt	Fluit B	4 vt	
Fluit disc.	8 vt	Fluit D	4 vt	
Blokfluit	2 vt	Viola di Gamba	8 vt	
Harmonica	8 vt			

koppeling, afsluiting, tremulant, ventil.

1892. Kostenbegroting Kuijte.

Kosten begroting voor verbetering van het Orgel in het Klooster der Eerw. Zuster te Schijndel, door P. L. Kuijte Warong te Osch.

Art. 1 Te maken een nieuw register Viola de Gamba 8 voet voor het manuaal of hoofdklavier.	f	190
2 Een en een tweede octaaf nieuwe pijpen te maken bij Dolce 4 vt op het Positief of tweede klavier.	f	30,00
3 Twee nieuwe klavieren van wagenschothout; de platte toetsen opgelegd met ivoor, de verheven toetsen met ebbenhout de platte toetsen worden aan den voorkant met ivoor belegd; alle toetsen draaijen op koper verzilverde stiften.		
4 De mechaniek bijna geheel vernieuwen.		75,00
5 De twee windladen opnieuw bevoeren en nevenspraak of verkeerd windontsnappen verbeteren.		80,00
6 Alle defecte pijpen repareren		30,00
7 Het geheel orgel stoffen opnieuw intoneeren en stemmen; alzoo geheel gestemt en in orde af te leveren voor de som van <u>vijfhonderd vijf en veertig guldens</u> .		
7a Bijgekomen werk het maken eener koppeling voor Dertig guldens		30,00
		575,00

Art. 8 Logies en verblijfkosten tijdens het plaatsen of afwerken van het orgel zijn voor rekening van het Klooster; alle overige kosten zijn voor rekening van den Orgelmaker.

Jaarlijks het orgel te stemmen f 15.

1892, 31 december e.v. Rekeningen Kuijte.

Dec. 31 - 1892:	Ontvangen in mindering op bovenstaand werk	f	300,00
April 23 -1893 :	ontvangen in mindering		175,00
Dec. 15 -1893 :	Ontvangen tot slot		<u>100,00</u>
			f 575,00

Nieuw Viola di Gamba 8 vt 54 pijpen volgens mensuur J. D

Een en ½ octaaf pijpen de hoogste bij Dolce 4 voet

Twee nieuwe klavieren volgens enge maat J. v. B. ¹⁹³¹

Trekkoppeling (boven op klavier) waarvan de latten lang 18 c. m. Deze koppeling trekt het bovenklavier niet genoeg naar beneden

Blaasbalg groot 170 x 86 c. m. met gelijk opgaande plooijen

Blaasbalg opgaan 36 c.m.

Wind varieert van 73 blaasbalg boven tot 82 beneden.

¹⁹³¹ Jan van Bavel, klaviermaker te 's-Hertogenbosch.

Windlade Manuaal groot 1877,2 x 66 c. m.
 Windlade Positief groot 126 x 38 c. m.
 Kanaal manuaal binnenwerk wijd 8½ x 16 centimeter.

1911, 30 juli. Rekeningenboek Smits.

1911	30 juli	Schijndel Zuster schoongemaakt en reparatie welbord	152,50.
1919	1-2 aug	Schijndel klooster 2 dag. Stemmen pomper gemaakt	15,00.

1965. Dispositie.

Manuaal C-f''	Positief C-f''
(ondermanuaal)	(bovenmanuaal)
Prestant 8 vt	Hautbois D 8 vt
Holpijp 8 vt	Gedekt 8 v t
Prestant 4 vt	Salisionaal 8 vt
Fluit 4 vt	Dolce 4 vt
Octaaf 2 vt	Piccolo 2 vt
Viola di Gamba 8 vt	
Pedaal C-f aangehangen	
Manuaalkoppel en Ventil. ¹⁹³²	
(De Hautbois 8 vt. D was buiten werking.)	

SCHIJNDEL, Kapel van het St.-Jozefgesticht

1870. Begroting Van Nistelrooij.

Liefdehuis te Schijndel 1870. Nieuw orgel en wat van out erbij		
Prestant 8 vt Bancatin Nieuw	f	270
Holpijp 8 voet		
Prestant 4 vt Bas nieuw		70
Fluit v vt Bas nieuw		
Octaaf 2 vt oud		
Basson Houtbous 8 voet nieuw		150
Positief Viola 8 vt onderst octaaf nieuw		
Gedakt oud		
Dolce nieuw en oud		
Piccolo nieuw en oud		
Windlade manuaal nieuw)		
Windlade Positief nieuw)		260
Welbord regeerwerk enz)		
Abstract nieuw)		80
Blaasbalg nieuw reservoir		120
Kast wagenschot en grein en vuren hout nieuw		220
Voor nieuw pijpen en oude pijpen in orde maken		<u>120</u>
Overeengekomen te maken voor	f	1320
Op ontvangen		700
Kast windladen en blaasbalgen van oud orgel zijn bij mij om te verpassen en klooster terug te betalen als verkocht is.		

SCHIJNDEL, Kapel van het Sint-Lidwinaklooster

-

SCHIJNDEL, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius

1850. Plan Smits.

Dispositie					
Groot Manuaal					
1	Prest	8	v	de grootste in 't front Banka tin	2 f 320
2			v	de bas van eike of greene hout, Disc. komp 2 halve t	
	bourd	16		naauw	3 250

¹⁹³² Archief J. Boogaarts.

3	Holp	8	v	12 de grootste van - - -	3	110
4	Prest	4	v	8 van tin		100
5	roerfluit	4	v	van comp	3	90
6		3				
	cornet		sterk			60
7	quint	3	v		5	70
8	octaaf	2	v		2	60
9		4				
	Mixtuur	2	sterk		2	120
10	Trompet	8	bas	van banka tin	1	<u>250</u>
11	-	8	dis			1430
	Positief					
12	Bourdon	16	v	de bas van eike of greene hout dan comp	5	200
13	Salicionaal	8	v	van banka tin		100
14	roerfl	8	v	12 van eike of greene hout dan comp	3	110
15	fl. tr.	8	v	disc van tin		80
16	Prestant	4	v	8 de grootste van tin	2	100
17	octaaf	2		Kompositie		60
18	flagelet	1		-		60
19	Trompet	8		van tin		
20	harm. bas	8		van tin		220
21	- dis	8				<u>170</u>
						1200
	B[oven] M[anuaal]					
22	Prest	4	v	11 de grootste in 't front	1	150
23	Holpijp	8	v	12 de grootste van eike of greene hout	4	100
24	Viol di g	8	v	van tin		200
25	gemsh	4	v	10 van tin		120
26	blokfl	2	v			70
27	Sesquialt	3	v			100
28	basson	8	bas	van hout		
29	oboe	8	dis	van hout		<u>180</u>
30	tremulant					920
	Pedaal					
31	Prestant	16		van tin	2	1500
32	Subbas	16		van eike of greene hout	3	170
33	octaaf	8		van tin	2	220
34	quint	6		van kompositie	5	90
35	Prestant	4		8 van tin	2	90
36	fluit	8	v	of Cink 2 v	1	100
37	Klaroen	4			3	130
38	Trompet	8			1	200
39	bazuin	16			2	300
40	fagot	16		of harmonica 16		<u>200</u>
41	- 42 - 43 - 44			koppels		3000

45 ventil

Vijf blaasbalken van nerva green met eike plooijen
drie klavieren van wit yvoor ben[eden] t[oetsen] en Zw[art] eb[ben] boven t
vijf en veertig verniste knoppen van Zwart ebben hout
het Mechaniek voor de registers van ijzer en van eike hout
het - voor de klavieren van eike en van freene hout
de windlaaij van oud droog wagenschot
de windladen van eike hout
de stoel waarin de blaasbalken liggen van vuuren hout
de blaasbalken zullen lang zijn 9 v en breed 4½ rijnlandz maat
de tin voor de frontpijpen en 't banka onvermengd
de komp[ositie] zal bestaan uit 1 deel tin en 3 deelen lood [25% en 75%]
Reek den 13 junij 1851 F.C. Smits

Op omschreve dispositie zijn behalve de Salicet 4 v, alle registers voorhanden van de eerste dispositi van den Eerw. Heer Kluitmants en dan zijn er nog 4 bij gekomen als Trompet 8 v en flagelet 1 v op positief en harmonica 16 of fagot 16 en cink 2 v op pedaal.

Het orgel zal gebouwd worden als volgt

De klavieren aan de noordzijde der kerk

De positief windlaaij op de floer van het oxaal

De M. en P. windlade op de eerste verdieping

het B. M. op de tweede verdieping

De grootste pijpen zullen circa 2 of 3 voet boven de kast uitkomen doch in de kerk niet zichtbaar omdat ze agter het beeld staan

De Heer Beuijssen zal zijn kast moeten inrigten dat er behoorlijk ribben liggen en een loop om bij het bov. M. te komen dit zal ik Beuijssen opgeven

Acht pijpen in het front zal ik versieren

Voor copij conform F.C. Smits

de prijs opgegeven aan	f	9750	pedaal	f	3000
en dan zou er op het boven			windlaaij		600
manuaal nog bij komen			man.		1430
na mijne verkiezing			wind		400
vox angelica of humana		150	Posit		1200
portunaal disc		<u>50</u>	wind		300
dan komt het juist			B. m.		920
			wind		500
			kostgeld		300
			vervoer		50
			5 jaren onderhoud		<u>100</u>
					9550
			[Vox Angelica of H.]		150
			[Portunaal D.]		<u>50</u>
				f	9750

1852. Notitie Smits over Schijndel.

Pro Memorie. Eenige aantekeningen over Schijndel.

Over de werking der klavieren

De manuaal toetzen lang, 0 68. 5 – werken op 0 32 van het losse eind.

Den driehoek werkt op 2 a 2¼ en wals ook op 2 a 2¼

De ventil lang 9 duim op ⅓ aangehangen. bij ondervinding is de werking juist goed, doch een weinig elastiek omdat het klavier te ver in de midden is aangehangen.

De Bov. Man. toets lang 0. 48. 5 en werk op 0. 15 dus minder dan een ⅓, den driehoek 2 a 2 en de wals 2 a 2. De ventilen 7½ en werken op ⅓. bij ondervinding werkte dit ruim genoeg en dus rijkelijk zwaar.

1852. Notitie Smits over Aarle-Rixtel en Schijndel.

Boven Manuaal. De boven Man. toets lang 0. 48. 5 en werken op 0. 16 dus ⅓. De driehoek 2 a 2 en de wals 2 a 2. De ventil lang 7 en aangehangen op 1½ dus nog minder dan ¼. Te Schijndel werkte het boven nan. wat stroef.

Dit ter vergelijking. En voorts:

De pos. toetzen lang 0. 64 werken op 0. 21. 5. Den driehoek 2 a 2, de wals 2 a 2¼. De ventilen 8 en werken op ⅓ - goed

De pedaal ventilen lang 10 duim

Over de kanalen

De grote kanaal aan de balken binnen werks	0. 30 a 35
na het orgel	25 a 30
de kanaal neffen het orgel	25 a 25
na Man	17 a 25
na b. m	12 a 13. 5
na positief	14 a 14
pedaal	11 a 16

de 5 blaas 4½ a 9

Over de dikte der tin van enige pijpen

C prest 16 onder dik no	15	boven dik 13½	de voet	18
D	14½		12½	17
E	13		11½	16

Fis	12	10½	15
Gis	11	9½	14
As	10	8½	13
c	9	7½	12
d	8	7	11
e	7½	6½	10
fis	7½	6½	9
gis	7	6	8½
as	6½	5½	8

Over de dikte van tinne en compositie pijpen

Prestant 4 v no 2

c	no 6	de voet	no 8
d	5		7
gis	4		6
c 2 v	3		5

Prest. 4 v no 1 als no 2 of daaromtrent

gemshoorn idem

Viol di Gamba

Holpijp no 3

c 4v	no 6	8
dis	5	7
g	4	6
as	3	5

Holpijp no 4

c 4 v	5
e	4
gis	3½
e	3

De fluit 8 v te Schijndel gemaakt op het positief 6 halve tonen naauwer dan de flute harmonique en gaat heel goed
De flute harmonique [Fiffaro] op het boven manuaal volgens de maat van Roret.¹⁹³³ De gemshoorn op de zelfde plank
De Salicionaal is aan het onder eind als fl. tr. en aan het boven eind de helft naauwer.

Over de boor orde

Salicionaal 8 v C Cis D no 10 – Dis E F no 9 – Fis g Gis no 8 – A As B no 7 – c cis d no 6- dis e f no 5 - fis g no 4 – gis en a no 3 – a b no 2 de discant no 1

Viol di Gamba 3 met no 9, 3 met 8, 3 met 7, 3 met 6. C 4 en twe [cis en d] volgens 5, 3 met 4, 3 met 3, 3 met 2, de rest met 1

8 voet Tongwerk 6 met 14, 6 met 13, 6 met 12, 6 met 11, 6 met 10, 6 met 9, de rest

Prest 4 voet beginnen met no 10

roerfluit 4 v en holpijp 4 v met 9 enz.

Prest 8 v in 't front 15, Bourdon 15 of 16.

Dispositie bij oplevering.

MANUAAL, II, C – f'''

Prestant	8 vt	C-e in het front, hoog tingehalte
Bourdon	16 vt	de bas van grenen, vanaf c' compositie
Holpijp	8 vt	de bas van grenen, de discant compositie
Prestant	4 vt	hoog tingehalte
Roerfluit	4 vt	f''- f''' open pijpwerk
Quint	3 vt	de bas gedekt, de discant wijd cylindrisch open
Octaaf	2vt	idem als Prestant 4
Cornet	4-2½ vt	(geen tertskoor)
Mixtuur	2 vt	C 2-1½-1; c 2½-2-1; c' 4-2½-2; c'' 5½-4-2
Trompet	8 vt	
Euphone	16 vt	doorslaand

POSITIEF, I, C – f'''

Bourdon	16 vt	bas van grenen, discant van compositie
Roerfluit	8 vt	C-H van grenen, van c klein van compositie
Salicionaal	8 vt	conisch
Flûte Travers	8 vt	discant, dubbele lengte, overblazend
Prestant	4 vt	
Octaaf	2 vt	
Flageolet	1 vt	
Trompet	8 vt	enger dan de Trompet van het Manuaal
Harmonica	8 vt	bas en discant

¹⁹³³ M. Hamel, *Facteurs D'Orgues, Encyclopédie-Roret*. Paris, 1849. III, p. 113.

BOVENWERK, III, C – f'''

Holpijp	8 vt	bas van grenen, discant van compositie
Viola di Gamba	8 vt	hoog tingehalte
Prestant	4 vt	C-Ais in 't front
Fiffaro	4 vt	discant, dubbele lengte, overblazend
Gemshoorn	4 vt	conisch
Fluit	2 vt	cylindrisch, mensuur van eng naar wijd oplopend
Sesquialter	3 vt	2½ vt, de bas gedekt en 1½
Basson	8 vt	bas, beleerd, kromhoornfactuur
Hautbois	8 vt	discant, kromhoornfactuur
Vox Humana	8 vt	doorslaand tongwerk

PEDAAL C – d' (de lade C – c')

Prestant	16 vt	C – cis in 't front, hoog tingehalte
Subbas	16 vt	van grenen
Octaaf	8 vt	hoog tingehalte
Prestant	4 vt	C – G in het front, tin
Quint	6 vt	gedekt
Bazuin	16 vt	houten bekers, kelen beleerd
Trompet	8 vt	wijde bekers
Klairon	4 vt	idem
Cink	2 vt	idem

KOPPELS

Manuaal + Positief

Manuaal + Bovenwerk

Pedaal + Manuaal

Pedaal + Positief.

1916, 11 november e.v. Rekeningenboek Smits.

1916	11 nov	Schijndel nieuwe balg	600
		en 4 d. stemmen f. 2 jongen	42
1926	17 aug	Schijndel opmeten enz (2,50)	
		[met een aantekening na het totaalsaldo van 1926:]	
		te verminderen met de post Laukhuff van 21 Sept (Klav. enz Schijndel)	
		waarvan de goederen nog niet aanwezig zijn	253,20
1927	21 april	vracht naar Schijndel	(6,-)
1927	22 oct	Schijndel vanaf 21 april, aan reis en verblijfkosten, Kostgeld Jo [Ketterings]	
		doch loon op de lijst, verschotten aan smid, timmerman,	
		loodgieter enz	f 861,95
1927	31 dec	Schijndel, eikenhout voor Pedaal en rondom welbord enz,	
		wagenschot voor tuimelbalken en greinen onderdelen	27,50

1941, 8 mei. Brief C. Degreef aan Smits.

Schijndel 8/5 '41 Zeer geachte Heer, Zoudt U voor mij eens na willen gaan, wanneer m'n pracht orgel in de oude kerk gebouwd en voltooid is. Ik meen dat dit ± 100 jaar geleden. Mijn bedoeling was bij die gelegenheid 'n orgelconcert te geven, en 'n artikel te plaatsen in enkele bladen. Ik dank U bij voorbaat hartelijk. M. d. m. hoogacht. Cor Degreef, Organist Oude kerk Schijndel.

1941, 11 mei. Brief Smits aan C. Degreef.

11 Mei 1941. Dit is weerzijds in plan en van lust en toewijding getuigend; maar het orgel-eeuwgetij breekt niet eerder aan dan 1952. De goede Jan de Poorter heeft dus de orgelbank verlaten, misschien is hij ter ziele. In 1927 hebben wij het orgel schoongemaakt, nieuwe klavieren aangebracht en de mechaniek van Hfd. Man. herzien. In de winter van 27/28 zijn wij voor 't laatst bij het orgel geweest: vanwege interne vochtigheid zaten de klav. toetsen vast tegen elkander gedrukt, zoowat plankgewijze en de pijpstocken van het onder Man. bolgetrokken met als gevolg door en nevenspraak. Nadien hebben wij van het orgel nooit 'n woord meer gehoord. Als de kerk inmiddels niet centr. verwarmd is geworden, dan zullen die storingen zich nog wel 'ns herhaald hebben. Met vriendelijke groet. H. Smits.

1958, 30 april. Restauratieplan Vermeulen.

Art. 1. De windvoorziening is zeer slecht en moet veranderd worden door plaatsing van 5 reguleurbalgen, welke zo kort mogelijk bij de windladen worden geplaatst en wel 1 voor het hoofdwerk; voor het positief; voor het bovenwerk en 2 voor het pedaal. Hiervoor moeten geheel nieuwe windleidingen worden gemaakt en aangesloten op de ventilator. Al deze windleidingen worden van mahoniehout gemaakt en in-en-uitwendig geïmpregneerd, terwijl voorkomende kwasten met leder worden belijnd. Er wordt nog opgemerkt dat door wijzigingen der torenruimte en ingang der kerk, het niet meer

mogelijk is, de balg en de ventilator op dezelfde hoogte aan te brengen als het orgel, temeer daarom is het nodig dat de reguleurbalgen in het orgel worden geplaatst. Bovengenoemde reguleurbalgen worden van mahoniehout vervaardigd en inwendig voorzien van stalen veren, welke van een roestwerende laag worden voorzien, om de druk te regelen. De vouwen en hoeken worden met schapenleer belijnd. [Enz. ...]

Art. 2. De bestaande "Bouvy"-ventilator kan niet meer worden gebruikt en moet vervangen worden door een nieuwe "Meidinger"-orgelventilator. [...] Geplaatst in de torenruimte met een buis om de kerkklucht aan te zuigen.

Art. 3. De klavieren zijn waarschijnlijk later aangebracht en zijn te breed, waardoor het voorkomt dat er toetsen blijven hangen. De koppelingen functioneren ook zeer onregelmatig. Daarom wordt voorgesteld een nieuwe mechanische speeltafel aan het orgel aan te bouwen op dezelfde plaats waar thans de klavieren zijn aangebracht. De omvang dezer nieuwe klavieren is 54 tonen, C – f'''. Hiervan zijn de hele tonen met ivoor belegd, terwijl de halve tonen van gepolitoerd ebbenhout worden. De bakken der klavieren zijn van palissanderhout. De toetstractuur zal kunnen worden bijgesteld door verstelbare schroefverbindingen. Het nieuwe pedaalklavier heeft 27 tonen C- d' en is volgens de Mechelse maat. Deze wordt vervaardigd van massief eikenhout. De bovenstukken der halve tonen zijn van ebbenhout, licht concaaf. Het pedaalklavier wordt 10 cm naar binnen geschoven terwijl de handklavieren op de oorspronkelijke maat blijven gehandhaafd. Er wordt tevens een nieuwe, in de hoogte verstelbare, eikenhouten organistenbank medegeleverd en aan de kleur van de orgelkast aangepast. De koppels worden door middel van koperen voettreden in werking gesteld e. w. als bij de dispositie is vermeld. [...] De stiften in de walsarmen worden vernieuwd door gedraaid koperen assen en in pertinax gelagerd. De houten walsarmen van de manuaaltractuur blijven gehandhaafd. Later aangebrachte ijzeren walsarmen worden door houten vervangen. In de oogjes van deze walsarmen wordt geen leer gebruikt doch, kernlaken of ander materiaal waarmee de geruisloze werking van de tractuur wordt bevorderd. De walsarmen van de pedaaltractuur worden vernieuwd en in messing worden uitgevoerd. De oogjes van deze armpjes worden van leer voorzien. [...] De bestaande sleepladen worden grondig gerestaureerd. [...] De laden worden, zonodig, gevinkt, uitgegoten met lijm en van nieuw leer voorzien. [...] Op alle ventielen worden nieuwe messing veren aangebracht. Eveneens zullen alle ventielen van nieuw vilt en ventielleer worden voorzien. [...] De registertrekkers van het bovenwerk krijgen contragewichten, daar deze door eigen gewicht dicht vallen. De houten moeren der laden worden door nieuwe van mahoniehout vervangen. [...] De toonhoogte à ca. 435 trillingen blijft volledig gehandhaafd.

Voorts een gedeelte over de restauratie van het pijpwerk, waarbij uitdrukkelijk staat vermeld dat het pijpwerk en de intonatie niet gewijzigd zal worden.

Art. 4. Er zijn frontpijpen door granaatscherven getroffen, deze zullen thans worden gerepareerd, opgevormd en - welke verzakt zijn – verstevigd worden. De verzakte voeten zullen eveneens worden opgevormd.

Artikel 5 en 6 over gaan over de kosten en de garantiebepalingen. *Weert, 30 april 1958. De orgelbouwers, Gebrs. Vermeulen.* In het boekje, uitgegeven ter gelegenheid van de heringebruikname op 28 juni 1959, staat bovendien vermeld: *De sleepladen welke van prima eiken zijn vervaardigd, moesten uit de kast worden genomen en werden geheel uit elkaar genomen, gevinkt en van boven en onder opnieuw beleerd. De ventielen werden waar mogelijk, na het nemen van proeven, smaller gemaakt, terwijl de bevestiging en fournering ook vernieuwd werden.*

Huidige dispositie.

Manuaal		Bovenwerk		Onderpositief		Pedaal C-c'	
Bourdon	16 vt	Holpijp	8 vt	Bourdon	16 vt	Prestant	16 vt
Prestant	8 vt	Viola di Gamba	8 vt	Fluit Travers (discant)	8 vt	Subbas	16 vt
Holpijp	8 vt	Prestant	4 vt	Salicionaal	8 vt	Octaaf	8 vt
Prestant	4 vt	Gemshoorn	4 vt	Roerfluit	8 vt	Quint	6 vt
Roerfluit	4 vt	Fiffaro (discant)	4 vt	Prestant	4 vt	Prestant	4 vt
Quint	3 vt	Fluit	2 vt	Octaaf	2 vt	Bazuin	16 vt
Octaaf	2 vt	Sesquialter II sterk		Flageolet	1 vt	Harmonica	16 vt
Cornet II sterk (discant)		Basson (bas)	8 vt	Trompet	8 vt	Trompet	8 vt
Mixtuur III sterk		Hautbois (discant)	8 vt	Harmonica (gedeeld)	8 vt	Klaron	4 vt
Euphone	16 vt	Vox Humana	8 vt			Cinck	2 vt
Trompet	8 vt	Tremulant					

Koppelingen:

Hoofdwerk - Onderpositief,

Hoofdwerk - Bovenwerk,

Pedaal - Onderpositief,

Pedaal - Hoofdwerk.

Bij een tweede restauratie in 1995, uitgevoerd door de firma Pels en Van Leeuwen, werd de toonhoogte teruggebracht naar a' = 415 Hz. De winddruk is 79 mm.

1853. Plan Smits.

Dispositie van eenen nieuwen orgel voor de R.K. Kerk te St.-Antonius. 1853

Hoofdmanuaal.

- 1.) Bourdon 16 voet van C tot c' dennenhout (niet te dun) de overige van metaal hebbende half houte eike kerne en voorslage bij denne pijpen.
- 2.) Prestant 8 v. in het front tin
- 3.) Viola da Gamba 8 voet $\frac{3}{4}$ tin
- 4.) Holpijp 8 v. groote octaaf dennenhout de overige metaal (zie No. 1) C-c (groot oct.) dennenhout, de overigen gelijk Nr. 1 metaal
- 5.) Trompet 8 v. disk. bas tongen koper, veren ook.
- 6.) Octaaf 4 v. half tin
- 7.) Roerfluit 4 v. idem
- 8.) Superoctaaf 2 v. idem
- 9.) Mixtuur 3 sterk (2 v.) idem
- 1.) Holpijp 8 v. gelijk boven No. 4
- 2.) Dwarsfluit 4 v. (of Prest.) peerenboomenhout, stomme frontpijpen of als men Prest. 4 verkiest wordt deze als het kan in het front geplaatst
- 3.) Holpijp 4 v. metaal (zie boven 4)
- 4.) Plaats voor een Harmonika (met zinken roeren) of Kromhoorn 8 v. van half tin
- 5.) Idem voor een Salicionaal half tin (of meer) hetwelk in de groote octaaf in de Holpijp 8 overgeleid (gevoerd) moet worden
- 6.) Ad libitum voor een Woudfluit 2 voet metaal

Het Pedaal aangehangen van C tot c' of d

2 blaasbalgen van 9 voet lengte, en $4\frac{1}{2}$ v. breedte, van dennenhout (opgift van het belederen en ander toebehoor voor de balgen)

Alles behoorlijk ruim geplaatst om gemakkelijk overal bij te kunnen, om iets te verhelpen, wat in disorde gekomen is bij het stemmen enz.

De windlade voor het hoofdmanuaal gedeeld, voor het Positief niet. Te maken van eikenhout ; ook de kantstukken, slepen, dammen, sponden, en ventielen, de vederen van geel koper, winden pijpstocken van eikenhout enz. ijzere schroeven, enz. De knoppen der Registers van peerenboomenhout, zwart gepolijst. Op de knoppen de namen der registers, (het liefst boven het klavier geplaatst) registerstangen, hevels en walsen van eikenhout, hoekhevels en trekarmen van ijzer. Abstracten en walzen van dennenhout, walsstiften van engelsche ijzerdraad, abstractdraden van koper, verbindingshaken van ijzer, enz. Met ebbenhout opgelegd in het gezigt 2 clavieren voor de manalen. De ramen van peerenboomenhout en zwart gepolijst. De ondertoetsen met schoon wit hertshoorn (been), de boventoetsen met zwart ebbenhout belegd. De belegging dik genoeg ; stiften en schroeven, enz. van koper. Goede bekleding (voor). Gaande van C (Cis) tot d '''. De toetsen, niet te kort, van gespleten dennenhout goed bekleed.

De Pedaalraam en toetsen van eikenhout. Koperen veren, enz.

De canalen van dennenhout (niet te eng) met eiken sper afsluitingsventielen. Het pedaal gaande C – d'.

De windladen dicht verspond en bekleed. Stiften koper ; in plaats van pulpeten, staaldraden en koperen plaatjes.

Het hout, oud, droog en knoestvrij ;

Het orgel te berekenen zonder kast, en op zijde te bespelen. Hoe lang het opstellen duurt en het begin van het opstellen.

Aangift aangaande het logies, voor hoeveel personen enz. aangaande de timmerlieden, smid, ververs, enz. (wat die te werken hebben, voor wiens rekening). Aangaande het afhalen, de onkosten, enz. van het vervoer.

Werkloon van stemmen, intoneren, enz. of dit in de bovenstaande opgift begrepen, anders bijzondere opgift daarvan.

Diepte, breedte en hoogte der plaats waar het orgel zal geplaatst worden. De stemming in de gewonen orkesttoon. Een contract uit te vaardigen.

1832. Notitie Smits.

Notitie S. Hubert. De Blaasbalken van St.-Hubert van 1 duims den. lang $5\frac{1}{2}$ voet - Breed 3 v. 3 duim. De kopplooijen $11\frac{1}{2}$ duim, de zijplooijen $9\frac{3}{4}$ en dan de einden dat het op 't eind van de balken te niet uitkomt. 14 duim opgang, gerekent uit de planken. Van onderen 4 ribben in 't dwars en 2 in 't lang. Van boven 4 ribben en 1 in 't lang daarover. Het gat daar den boud door gaat $2\frac{3}{4}$, van de planken der balk. De gaten voor zuigkleppen zijn ieder $4\frac{1}{2}$ breed en $6\frac{3}{4}$ lang. De ontlastbuis binnenwerks 6 duim en $3\frac{1}{2}$ met 2 kleppen. Als de plooijen plat leggen dan gapen ze, binnen $\frac{3}{4}$ en aan de hoeken $\frac{3}{8}$.

1854, 2 augustus. Rekeningenboek Smits.

1854 2 augustus 2 dagen met Louis [zijn zoon], gratis.¹⁹³⁴

1869. Rekening Van Nistelrooij.

1869 St.-Hubert het orgel verbouwt bestaande in het maken van nieuw werk met gebruik van oud erbij en verbetering, als

N1 Prest 8 vt Banka tin	220,00
2 viola 42 pijpen	90,00
3 bij Holpijp oud c 4 en boven 6 pijpen	20,00
4 prestant 4 vt 12 pijpen boven tot f	40,00
octaaf 2 vt oud c 4 en boven tot f	15,00
regeerwerk	40,00
windladen	200,00
bij fluit 4 voet discant nieuw	25,00
Positief	
Nieuw gedakt 8 voet	
„ Dolce 4 voet	
oud Salicionaal Discant pijp tege 2 vt en boven tot f	
oud Picclo 8 nieuw pijpen en al nieuw doppen	
Nieuw windladen	70 gulden
regeerwerk	30 „
reservoirbalke	45 Gulden
nieuw pedaal	18 Gulden
Kast front tegen 8 voet kast breed 7½ Rnlandsvoet hoog midden 12½ vt	
vurenhout front eiken opgelegd de pylasters panelen oudhout van	
oude kast aan gebruikt nieuw vurenhout	f. 29,06
eikenhout front	f. 27,10
arbeid en met zetten	87,00
ornament 58 nog scharnieren sloten	
lijm spijkers	
met eenige kleinigheden bovenstaande betaalt met	1189,55
Kast is niets aan verdient voor gegeven zoo als ik arbeid enz uitbetaalt ben. Kon 30 tot 50 Gld. Meer zijn.	

Het oude orgel had dus een manuaalomvang van C – c”, waarschijnlijk zonder Cis groot.

En vervolgens:

St, Hubert nog 1874 nieuw flagelet

flagelet	40,00
stemmen	<u>8,00</u>
voldaan	48,00 ¹⁹³⁵

1884, 26 januari. Rekening Van Nistelrooij.

ontvangen te St.-Hubert de som van f 400 in mindering van rekening 26 / 1 84.

SINT-HUIBRECHTS-LILLE (Be), R.K. Parochiekerk van Sint Mondulphus en Sint Gondulphus

1840. Dispositie Smits op tekening tractuur.

De voor beschreven romeo op rekening draadbaar							
Manuaal		Onderpositief	ofwel :	Manuaal		Onderpositief	
Prestant bas	4 v	Prest bas		Fluit	8 v	Holpijp	8 v
fluit	8 v	fiol dis en bas		Holpijp	8 v	Prestant B/D	4 v
Prest dis	4	Prest dis		Prestant B/D	4 v	Viola di Gamba	8 v B/D
holpijp		holpijp		Fluit	4 v	Roerfluit 2 v	
octaaf		roerfluit 2 v		Octaaf	2 v	Basson B/D	8 v
fluit		[basson] bas		Flageolet 1 v			
mixtuur		basson dis		Mixtuur		Pedaal aangehangen	
flagelet				Trompet B/D	8 v		
[Trompet] dis Trompet bas							

1845, 19 april. Notitie pastoor W. Spierings.

In het jaar achttien vijf en veertich op den 19 april is plechtiglijk den Eersten steen ingewijd door den Hoogerwaardigen Heer Pastoor en Deken te Hamont A. Meuwissen, en geplaatst geworden door mij ondergetekende, Pastoor dezer Gemeenten, voor de nieuwe kerk tot Godes eer door de mildadige aalmoessen van de gemeentenaaren, welken bouw zoo

¹⁹³⁴ SA ., Bg6.

¹⁹³⁵ Stadsarchief Oss, dossier Van Nistelrooy.

verre is voltrokken, dat men op den 30 oktober van het jaar 1846 plechtiglijk van dezelve heeft bezit genomen, en den dienst voordurende heeft verricht. Quod testor, W. Spierings, Pastor in Lille St.-Hubert.

1853. Notitie Smits.

Frontpijpen voor Lille St Hubert 1853

In de middentoren

de grootste van hout en versiert

C - Cis van Prest 8 tussen

C# - D

d - dis -

D# - E

e - f -

F - F#

in de zijtoren

fis - g van Prest 8 als

G#

gis - a - 8 als

A#

c - cis twee halve tonen ruimer dus als

b Prest 4 v

d dis

cis

e f

dis

fis g

f

gis a

g

in de velden

as en b Prest 8 als

c prest 8

c - cis

d - 8

d dis

e 8

e f

fis 8

fis g

gis 8

as b

a prest 4

gis a

as 8

c cis

b Prest 4

as b

c 8

SINT-MICHELSGESTEL, Kapel van het klein Seminarie Beekvliet

1835, 11 mei e.v. Rekeningenboek Smits.

1835	mei 11	een dag gratis met 2 man	2,50
1837	7 april	5 dagen met 2 man 't orgel schoongemaakt voldaan f	20,00
1839	13 sept	1 dag gestemt met 2 man	2,50
Enkele posten voor grotere werkzaamheden zijn:			
1906	21 sept.	seminarie Gestel 13 daag, windbuis leer enz, enz ontv.	114,00 ¹⁹³⁶
1923	24/28 sept	Seminarie Gestel Henri 4 d, Frans 4 d, rep aan blag, nieuwe Scheren, kanalen gelegd zie verder sub 17/18 oktober	
1923	17/18 oct	Seminarie 2 d 1 man motor stellen (offerte van 4 Aug '23 voor f 585, scheerwerk 50,-	635,- ¹⁹³⁷

SINT-MICHELSGESTEL, Kapel van het internaat Huize Ruwenberg

1912, 25 januari. Programmaboekje.

Huize „Ruwenberg” St.-Michiels-Gestel.

Plechtige Inwijding van het NIEUWE ORGEL op Donderdag 25 Januari, 1912 's namiddags ten 4½ ure. Met welwillende medewerking van de Weled. Heeren Ph. Loots, Haarlem en J. Vastrsavendts, Tilburg. (Oud-leerlingen). Het orgel werd vervaardigd door de Heeren Geb^{ts}. Smits te Reek (bij Grave) (Oud-Leerlingen). Dit programma dient tevens ter uitnodiging.

PROGRAMMA.

Kerkelijke inzegening, waaronder Psalm 150.

Gemengd Koor en Orgel —

B. Messenleiter.

1. Toccata in D-mol,

J. S. Bach.

2. Grave en Adagio uit Sonate N° 2,

F. Mendelssohn-Bartoldy.

Marialied,

C. Greith.

Sanctus uit Missa Solemnis,

Jos Sychra.

3. Fluitconcert,

Chr. Rinck.

4. Marche triomphale,

J. Lemmens

¹⁹³⁶ SA ., H7

¹⁹³⁷ SA ., H8

<i>Te Deum,</i>	<i>Fr. Witt.</i>
<i>5a Gebed,</i>	<i>Ph. Loots</i>
<i>b Finale,</i>	<i>Ph. Loots</i>

De begeleiding der zangnummers wordt bezorgd door den Eerw. Frater Getulius.
Hierna speelt de Heer Jos Vastersavendts (oud-leerling) uit Tilburg de volgende nummers:

<i>1a Andante cantabile,</i>	<i>C. Rodin.</i>
<i>b Cantilène,</i>	<i>Th. Salomé.</i>
<i>2 Symphonie n° VI (deel 1),</i>	<i>Ch. M. Widor.</i>

DISPOSITIE.

Het orgel is pneumatisch ingericht met 2 klavieren en vrij pedal. De orgelkast, door een tusschenschot in twee deelen verdeeld voor de beide klavieren, heeft voor elk klavier afzonderlijke zwelinrichting, door twee naast elkaar geplaatste balanstreden, van het klavier uit te regelen.

Man. I		Man. II.		Ped.	
Bourdon	16'.	Viola	8'.	Subbas	16'.
Prestant	8'.	Bourdon	8'.	Gedekt	8'.
Roerfluit	8'.	Flûte travers	8'.	Cello	8'.
Salicionaal	8'.	Roerfluit	4'.		
Prestant	4'.	Voix céleste	8'.		
Dolce	4'.	Basson Hobo	8'.		
Nasard	2½.				
Woudfluit	2'.				

Nevenregisters.

Koppel Man. I. & II.

Koppel. Ped. & Man. I.

Koppel. Ped. & Man. II.

Voor automatisch pedaal-omschakeling: één drukknop + oplosser.

Voor vaste combinatie: 5 drukknoppen + oplosser.

Voor vrije combinatie: één drukknop + oplosser.

Dispositie bij oplevering

Manuaal I C – g'''

Bourdon	16	C-h hout, vanaf c' compositie, gedekt
Prestant	8	C-H hout, van c van compositie
Roerfluit	8	C-H hout gedekt, vanaf c compositie, roergedekt
Salicionaal	8	C-H zink, vanaf c compositie
Prestant	4	geheel van compositie
Woudfluit	2	conisch, geheel van compositie
Nazard	3	geheel van compositie

Manuaal II C – g'''

Viola di Gamba	8	C-H van zink, vanaf c compositie
Voix Céleste	8	vanaf c van compositie
Flûte Travers	8	C-H van hout, vanaf c compositie
Bourdon	8	C-H hout, vanaf c compositie, gedekt
Roerfluit	4	geheel van compositie, roergedekt
Basson Hobo	8	de bekens van C-H van zink, de rest compositie

Pedaal C – f'

Subbas	16	geheel van hout, gedekt
Gedekt	8	C-f van hout, vanaf fis compositie
Cello	8	geheel van compositie.

De compositiesamenstelling is ¾ tin en ¼ lood.

1912, 26 januari. Recensie ingebruikname Noordbrabants Dagblad.

Orgel-inwijding op „Ruwenberg”. Met groote plechtigheid en onder veel belangstelling had gisterenmiddag om half vijf op den huize „Ruwenberg”, te St.-Michiels-Gestel. de inwijding plaats van het groote nieuwe orgel, door de firma Gebr. Smits te Reek bij Grave, vervaardigd en geplaatst in de kapel van dit alom zoo gunstig bekende Roomsche Opvoedingsgesticht voor jongens, bestuurd door de eerw. Fraters van O. L. V. uit Tilburg. Een van zeer veel vriendschap voor hun oud-leerlingen getuigende gedachte der directie van dit instituut was voorzeker, om twee oudleerlingen, waarvan de oudste een toonkunstenaar van bekende reputatie is, en de jongste een veel belovend musicus mag genoemd worden, uit te nodigen, om het nieuwe orgel door hun spel in te wijden. Het zal deze oudleerlingen zeker eveneens een groote voldoening zijn

geweest, om aan deze welwillende uitnodiging gevolg te kunnen geven, en dat zij, de heeren Ph. Loots uit Haarlem en J. Vastersavendts jr. uit Tilburg, beide organisten van bekwaamheid, den hier nieuw getroonden koning der instrumenten mochten installeren, ten aanhooren van een overtalrijke schare van belangstellenden. Onder de genoodigden merkten we op den zeereerw. pater-vicaris Verhoeven, als vertegenwoordiger van den hoogerwaarden pater superieur der eerwaarde Fraters uit Tilburg, waarvan ook de verschillende huizen door eenige eerwaarde Fraters vertegenwoordigd waren. Voorts den eerwaarde pater rector uit Steenwijk [pater Bernardus Vermeer], eenige eerwaarde paters Capucijnen uit Den Bosch, eerwaarde professoren van het Klein Seminarie te St.-M. -Gestel, Leo Swagemakers, oud koördirigent te Tilburg, beiden oud-leerlingen van Ruwenberg, den musicus, den heer Vastersavendts Sr. en de bouwmeesters van het orgel, de heeren Gebr. Smits uit Reek. Veder werd de plechtige inzegening bijgewoond door talrijke leerlingen van het instituut met hun eerwaarde leermeesters.

Nadat de zeereerwaarde pater Van Haaren, rector van Ruwenberg, de plechtige inzegening had verricht, waarbij het kerkkoor, samengesteld uit jongens- en mannenstemmen, onder leiding van hun directeur, frater Eduardus en met orgelbegeleiding van frater Getulius «Psalm 150» van Messenleiter zeer verdienstelijk uitvoerden, klonk het eerste solospel van den heer Ph. Loots. De «Toccata in D Moll» van Bach, in wel wat langzaam tempo besloten, was een schoone belofte en het speet elkeen, dat de solist de briljante «Fuga» er niet op liet volgen. Het «Grave en Adagio» uit Mendelssohn's Sonate No. 2, was een fijn gevoeld stukje, waarbij wij den mooiste klank der violen opmerkten. Van het «Fluitconcert voor Orgel» van Chr. Rinck, muziek, die in den aanvang aan Mozart's fluitconcert doet denken, schonk de heer Loots ons het eerste deel; gaarne hadden we ook hiervan het «Adagio» en «Rondo» gehoord. Maar toch gaf de solist hier door zijn registratie gelegenheid om den mooien weken toon der fluit te doen bewonderen tegen de goed zelfstandig gehouden begeleiding van hout en strijk, die vol en fluweelig klinken. In «Marche triomphale» van Lemmens deed het orgel ons van zijn meer massalen toon genieten. Het magistrale effect zou hier zeker kunnen worden verhoogd, als er meer koperen registers aanwezig waren. In «Gebet», gecomponeerd door den heer Loots, herkennen we weer het fijn besnaard gemoed en het grote compositietalent van dezen organist, die hiermede een juweeltje schonk van orgel-cantilène. Met een «Finale», eveneens getoonzet door den solist, besloot de heer Loots zijn orgelvoordracht, die als steeds een gunstigen indruk gaf van het musikaal kunnen van dezen kunstenaar.

Het koor, onder leiding van frater Eduardus, dat een zeer goed klankgehalte heeft, zong tusschen de verschillende orgelsolo's het «Maria-lied» van Greith, de «Sanctus» uit de «Missa Solemnis» van Jos. Sychra, treffende, lieve composities, en het «Te Deum» van Fr. Witt, een zeer stijlvol en stemming verwekkend koor, ofschoon voor dit ensemble nog al zwaar uit te voeren. De beide eerwaarde fraters hebben met hun koor, bestaande uit medebroeders en leerlingen deze plechtige inwijding niet alleen mede opgeluisterd, doch het orgelspel tevens aangenaam afgewisseld. Na deze muzieknummers zette de heer Vastersavendts jr. zich aan het orgel om Bach's «Fuga in G» te verklanken. Reeds bij dit spel kon men hooren, dat deze jeugdige organist begaafd is met veel talent. De vertolking was reeds een waardige prestatie. Doch meer nog dan hierin toonde hij zijn muzikale aanleg voor orgelspel in de «Cantilène» van Th. Salomé en de «Symphonie» No. VI van Ch. Widor. Ons lijkt, dat de heer Vastersavendts een bijzonderen aanleg en gevoel heeft voor Fransche orgelmuziek: zowel in de frasering als in de registratie ligt een Fransch cachet en een bij uitstek goed begrip der Fransche school. Zijn reeds flink ontwikkelde techniek en muzikale voordracht maakte zijn spel zeer aangenaam. Het lijdt geen twijfel of de heer Vastersavendts, die reeds den tweeden prijs aan het Antwerpsche conservatorium behaalde, gaat, bij verdere studie, een mooie toekomst tegemoet.

En wat het orgel betreft, het is een waardevolle aanwinst voor de rijk gepolychromeerde Gothische kapel van het Opvoedingsgesticht Ruwenberg, een inrichting, waar altijd door gestreefd wordt naar uitbreiding en verbetering. Dit nieuw instrument is tevens een succes voor de orgelfabrikanten, de Gebr. Smits te Reek. Aan de heeren Loots en Vastersavendts jr. komt hierbij de eer toe de goede kwaliteiten van dit fabrikaat te hebben kunnen aantonen. [Hierna volgt de dispositie, zoals in het programma is afgedrukt. Zie hierboven.] Het is dus een instrument, waarmede men veel muzikaals bereiken kan en dat den speler in staat stelt zijn spel door veelkleurige registratie te verluchten en door koppeling en pedaal te versterken. De hoogere- en tusschenstemmen klinken subliem, de bassen zijn mede goed van klank, doch kunnen mettertijd versterking en aanvulling verdragen, waarmede bij den bouw dan ook zeer wijselijk rekening is gehouden en waarvoor nog plaats is gereserveerd. Tot slot dezer plechtigheid werd door de gezamenlijke leerlingen gezongen het lied «Wees gegroet, o, Sterre» van kapelaan Ant. Hamers. Wat klinkt zoo'n melodieuze unison-zang toch aangrijpend. Dit lied komt voor in het liederenboekje der H. Familie en congregatie, uitgave van het R.K. Jongensweeshuis te Tilburg. De volijverige muziekleeraar, de eerw. frater Alexander deelde mij enthousiastvol mede, dat hiervan reeds 50 duizend exemplaren, werden verspreid, een feit, dat stellig uit zich zelf pleit voor degelijken inhoud en artistieke waarde. Behalve het muzikaal genot ons door de directie van Ruwenberg geschonken, ondervonden we daar wederom de grootste hartelijkheid die èn uit de ontvangst èn uit de toespraak van den zeereerw. pater rector tot ons kwam. En daarbij waarden wij allereerst de vriendschappelijke gevoelens, die zij aldoor zoo gul betoont aan hare oudleerlingen, waaronder schrijver dezes zich zoo gaarne schaart. Th. v. W.

1955. Dispositie Verschuieren.

Manuaal I (C-g''')		Manuaal II (C-g''')		Pedaal (C-f')	
Bourdon	16 vt	Viola	8 vt	Subbas	16 vt
Prestant	8 vt	Célèste	8 vt	Fluit	8 vt
Salicionaal	8 vt	Bourdon	8 vt	Gedekt	8 vt
Roerfluit	8 vt	Zing. Prestant	4 vt	Koraalbas	4 vt
Prestant	4 vt	Kwint	2½ vt		

Roerfluit	4 vt	Hobo	8 vt
Nazard	2½ vt		
Woudfluit	2 vt		
Trompet	8 vt.		

SINT-MICHIELSGESTEL, R.K. Parochiekerk van de Sint Michael

1835, 2 juni. Brief Smits aan H. den Dubbelden.

2 Junij 1835. Onze waardige Kerkvoogd, de Hoogw. Heer H. den Dubbelden, die wij het genoeg hebben, thans in ons dorp te bezitten, had dezen dag bestemd om het H. Sacrament des Vormsels [...] toe te dienen. [...] Juist was het de dag waarop onze achtenswaardige Herder de Wel Eerw. Heer Joannes vander Voort zijn tachtigste jaar intredende, het vijfstigste of het Jubeljaar vierde, sedert zijn Eerw. de zielzorg meestal in onze Gemeente bekleedde. [...] Deszelfs stem scheen zich te verjeugdigen, vooral daar het nieuwe orgel, dat wij aan zijn Eerw. zorg en milddadigheid grootendeels te danken hebben, voor de eerste maal door den Eerw. Heer N. A. Janssen Professor van gemeld Seminarium¹⁹³⁸ op de verrukkendste wijze bespeeld werd. – Hetzelve is vervaardigd door den Wel Ed. Heer Smits te Reek en laat volgens eenstemmig gevoelen van deskundigen niets te wenschen over. [...]

1835, 13 mei. Rekeningenboek Smits.

1835	13 mei	een nieuw orgel gemaakt			
		3 blaasbalken, klavier, pedaal windladen waarop staan			
		1 bourdon	16 voet	2 Prestant	8
		3 fiol bas	8	4 fiol discant	8
		5 oct.	4 bas	6 oct. dis	4
		7 holpijp	8 v	8 oct.	2 v
		9 fluit	4 v	10 mixtuur	2 st
		11 Trompet bas	8 v	12 disc.	8
		13 Klaroen	4	13 kromhoorn	8 dis
		voor de som van f 2600,=			
		den 14 mei 1835 voldaan			

1835. Aantekening Smits.

Gestel. De holpijp = bourdon – fluit 2 halve tonen ruimer als mijn ruimste mensuur, de C 4 voet toon genomen van nummer 3 van 't metaal – de c 2 v van no. 4

1839, 2 december e.v. Rekeningenboek Smits.

1839	2 dec	voor het afbreken en opmaken en stemmen		
		en vershot aan een en ander	f	74,00
		Op dato voldaan		
1840		voor frontpijpen in het lood		
		Positief		150
		kostvragt en kostgeld		5
		voldaan		155
1843	29 maart	1½ dag gratis gestemt		

Dispositie positief bij Broekhuysen en Seidel.

Broekhuysen		Seidel	
Prestant	8 vt	Holpijp	8 vt
Holpijp	8 vt	Prestant	4 vt
Fluit bas	8 vt	Holfluit	4 vt
Holfluit	4 vt	Blokfluit	2 vt
Blokfluit	2 vt	Flageolet	1 vt
Flageolet	1 vt	Harmonica B/D	8 vt
Harmonica B/D	8 vt.		

1866, 24 februari e.v. Rekeningenboek Smits.

1866	24 february	6 dagen ontvangen	f	16,00
------	-------------	-------------------	---	-------

¹⁹³⁸ Nicolaas Janssen, een man van buitengewoon muzikaal talent, vestigde zich in 1841 te Leuven, werd in 1844 als professor der toonkunst aan beide seminariën te Mechelen, verbleef langen tijd te Rome, dan te 's-Gravenhage, 's Bosch, Venraij, en nam in 1869 het ordekleeft der Trappisten in de Achelse Kluis aan. Zijn hooge leeftijd liet echter niet toe den strenge regel langer te volgen, waarom hij in 1871 het noviciaat verliet. Schutjes, II, p. 207.

1875	22 July	15 dagen met verscot voldaan [schoonmaak]	67,50
1889	19 augustus	klavieren, schoonmaken en stemmen en van ouds ontvangen	249,50
1917	18 oct	schoonmaak en balgrestauratie, offerte van 4 sept. '16	475
1921	30 april	motor f 629, ½ % 3,10	616,90

SINT-OEDENRODE, Kapel van het klooster Mariëndael

1864, mei. Memoriale.

Mei 1864, Mejufvrouw Anna Bogaerts, die vroeger hier Pensionaire geweest was, heeft aan onze Kapel eenen schoonen Orgel vereerd, wanneer zij uit Tilburg waar zij woonachtig naar het klooster van Sacré Coeur gegaan is, om Religieuze te worden, ter waarde van 1000 gulden, waarvoor zij aan ons klooster jaarlijks gedurende haar leven lang 100 gulden geeft.

1884, 31 juli. Rekeningenboek Smits.

1884 31 juli St.-Oedenrode, Nonnen, nieuw front ontvangen f 64,23½.

1889, 4 april. Rekeningboek Smits.

1889 4 April Nonnen St.-Oedenrode, verscot 5 gulden, werk gratis.

1912, 12 september. Rekeningboek Smits.

1912 12 Sept. Nonnen St.-Oedenrode, 9½ dag schoongemaakt en salicionaal 8, f 141,00.

1917, 4/5 oktober. Aantekening kloosterarchief.

1917, 4 & 5 October, Monseigneur A. F. Diepen, Coadjutor van het Bisdom 's-Bosch heeft hier visitatie gehouden. [. . .] Een der bepalingen dezer visitatie was, dat alle zusters op het Altaar moesten kunnen zien. Om aan dit verlangen van Monseigneur te kunnen voldoen, hebben wij den orgel die eerst voorop het koor stond achteraan moeten zetten.

1947. Notitie kloosterarchief.

1947 is ons orgel gerestaureerd, nl. schoongemaakt, het binnenwerk is uit elkaar geweest en opnieuw gesteld, alles nagezien en zover nodig gerepareerd. Dan een gedeelte nieuwe pijpen nl. voor de twee Prestant-registers welke achter in het front zitten, en ook een gedeelte binnen achterin. Hierdoor kwam een grote verbetering in de toon en klank van deze registers, wijl de oude pijpen versleten waren en valsch. De vermis is van de kast verwijderd en gebeits en geboend. Het werd een heel ander stuk en daarbij het prachtige nieuwe front, dat de orgelmaker deedt zeggen: Het is het schoonste stuk uit de kapel en wat jammer dat het zijn plaats niet heeft vooraan op het koor wijl dit de schoonheid van de kapel zou verhogen, en den zang ten goede komen. De orgelmakers de Gebroeders Vermeulen uit Weert hebben eer van hun werk. 't Was 'n dure tijd! en de kosten bedroegen f 1908,00.

1954. Dispositie Verschueren.

Bovenmanuaal:		Benedenmanuaal:	
Gamba	8 (bas en disk.)	Prestant	8
Viool	8 disk. (een later in gezette? Voix Celeste)	Bourdon	8
Holpijp	8	Prestant	4
		Nasard	3 bas
		Cornet	(2½+2!) disk.
Geen Pedaal of Koppeling.		Octaaf	2

SINT-OEDENRODE, R.K. Parochiekerk van Sint Martinus

1839. Kasboek parochie.

1839	5° aan J. Janssen te 's Bosch voor geleverd greenen en wagenscot voor de kast van 't orgel	f	579-41
	9° aan de timmerman G. Engels voor 't maken der orgelkas, stellen, aanhangen van ornamenten etc. in verschillende rekeningen betaald	f	269-28½
	16° aan de Wed. J. de Poorter voor arbeid aan de kas van het orgel		30-79
	17° aan H. de Poorter voor idem		13-70
	18° voor vertering bij 't afhalen van 't orgel		3-85
	21° aan de Wed. J. Hombergh voor kost en logies der knechten van den orgelmaker		20-80
	24° voor twee ellen linnen aan den orgelkas		0-75
	30° aan F.C. Smits orgelmaker voor een nieuw orgel		3600-0
	37° aan W. de Poorter, smit, voor arbeid, geleverde nagels		

en ijzer aan de orgelkas	28-38
38° aan Servaas van den Brand voor idem	14-34
43° aan G. van de Hagen, voor verven en vernissen der communiebank en orgelkas	117-75
44° aan J. B. Peeters beeldhouwer te Antwerpen voor beelden, tropheën ornamenten etc aan de orgelkas	1413-93
46° aan de voerman F. Peeren voor vracht van beelden en ornamenten uit Antwerpen inkomende regten, zegels etc	157-13.

1840. Parochiearchief.

1840 Gewerkt in de kerk van St.-Oedenrode dóór order van den Zeer Eerwaarde Heer [J. v.d. Heyden], Pastor.

Door J. B. Peeters beeldhouwer.

Vóór béelden en ornamente in harshout vóór de orgelkasch.

Vóór 't maken van een St.-Cecilia béeld levensgrootte met deszelfs

attrubuten en hout	f. Ned.	180,00
Vóór 't maken van twee staande Engelen	,	200,00
Vóór 't maken van twee vliegende idem	,	200,00
Vóór 't maken van twee groote kindekens	,	100,00
id. drie kindekens vóór het Positief, twee à 35 guld. & een à 45	,	115,00
Vóór 't maken van twee groote instrument trophéén à 65 guld. per stuk	,	130,00
Vóór 't maken van twee dobbel groeben [sic] van Engelkoppen onder de twee thorens	,	50,00
Een dobbelen Engelkop onder het Positief	,	25,00
Eene grooten druiper of dragt onder den grooten thoren	,	45,00
Twee kleine druipers onder het Positief	,	34,00
Twee musiek tropheén op het Positief	,	40,00
Vóór 't maken van 4 bloemfestoens	,	65,00
2 capiteelen op de kolommen	,	40,00
Vóór 't maken van een partij gordijntjes arrabesschen en ander ornamenten vóór alle de thorens, Daer aen gewerkt 97 dagen à f 1,89 per dag	,	182,33
Vóór die ornamente geleverd 38 voet à 20 centen de voet	,	7,60
	Ned. f	1413,93

Ontfangen de hier staende somme, J. B. Peeters.

1839, 9 oktober. Rekeningenboek Smits.

1839	9 October	De kerk van Rooy wegens een nieuw orgel	f 3600,00
		voorlopig van den Eerw Heer Pastoor van St.-Oedenrode	
		ontvangen de som	f 2300,00
	23 December	ontvangen	„ 1300,00
			Voldaan f 3600,00
1842	November	gratis 1 dag.	

1839? Dispositieboek Smits.

	Groot Manuaal.				
1	Prestant	8	v	In t front	2 320
2	Bourdon bas	16			
3	Bourdon disc	16			5 270
4	Holpijp	8			3 120
5	Prestant	4			2 100
6	Fluit	4			6 90
7	Octaaf	2			2 80
8	Mixtuur	1		2 sterk	2 80
9	Trompet	8	Bas		
10	-	8	Disc	Compositie	2 260
	Windlaay een stuk				450
					1770
	Positief.				
1	Prestant	4		In 't front	1 180
2	Viola di Gamb	8		Tin	250
3	Holpijp	8			5 100
4	Fluit	4			6 80
5	Octaaf	2			3 70

6	Kromhoorn	8	Bas	
7	-	8	Dis	200
	Windlaay			350
				1230
	3 balken van 4 en 8			400
	Kostgeld			100
	Onderhoud			80
	Pedaal front			100
	Groot Manuaal			1770
	Positief			1230
				3680

1852. Dispositieboek Smits.

Manuaal		Positief	
Prestant	8	Holpijp	8
Bourdon	16	Gamba	8
Holpijp	8	Prestant	4
Prestant	4	Fluit	4
Quint	3	Gemshoorn	2
Octaaf	2	Flageolet	1
Mixtuur		Basson	8
Trompet	8		
Pedaal aangehangen.			

1865, 10 mei. Rekeningenboek Smits.

1865 10 Mei parochie St.-Oda Rode schoongemaakt 15 dagen voldaan f 42,00.

1905, 23 mei. Rekeningboek Smits.

1905 23 Mei St.-Oedenrode, klavieren en 75 nieuwe pijpen f 610,00.

1913, 2 augustus. Rekeningboek Smits.

1913 2 Aug. St.-Oedenrode, Henrie Frans 10 dagen, Toon 6 dagen f 63,30.

1929, 16 september. Brief kerkbestuur aan de gemeente.

Aan het dagelijksbestuur der Gemeente St.-Oedenrode. Het kerkbestuur van den H. Martinus te St.-Oedenrode doet door deze aan uw college het verzoek in het protaal van het koor der kerk een motor van ten hoogste 2½ paardenkracht mogen plaatsen voor de electrische beweging van den blaasbalg voor het orgel der kerk. Tevens verzoekt hetzelfde Kerkbestuur daarvoor een electrische leiding te mogen maken aan het electrische schakelbord en stroom voor den motor daaruit te kunnen te kunnen betrekken, volgens de voorwaarden vroeger gesteld, nl. van 25 ct per kilowat boven de 500. Wanneer aan ons Bestuur de noodige permissie wordt verleend zal de motor half November in werking gesteld kunnen worden. Tevens doet het Bestuur het verzoek, pm, zo noodig, een paar takken van de boomen te kappen, indien zij hinderlijk zijn voor de kap van het nieuwe Patronaat. Namens het Kerkbestuur, A. J. van Erp voorzitter, H. J. P. van den Broek, secretaris. St.-Oedenrode 16 Sept. 1929.

Dispositie na 1955.

Manuaal C-f'''			Positief C-f'''		
1 Bourdon bas	16	vt	1 Prestant	4	vt
2 Bourdon discant	16	vt	2 Holpijp	8	vt
3 Prestant	8	vt	3 Viol di Gamba	8	vt
4 Holpijp	8	vt	4 Fluit	4	vt
5 Prestant	4	vt	5 Gemshoorn	2	vt
6 Roerfluit bas	4	vt	6 Sifflet	1	vt
7 Roerfluit discant	4	vt	7 Kromhoorn bas	8	vt
8 Nasard	2½	vt	8 Kromhoorn discant	8	vt
9 Octaaf	2	vt			
10 Mixtuur 2 sterk	1	vt	Pedaal C-d'		
11 Trompet bas	8	vt	aangehangen		
12 Trompet discant	8	vt	Koppel Manuaal+Positief.		

1971, 10 mei. Brief Monumentenzorg aan kerkbestuur.

Naar aanleiding van Uw bovenvermelde brief deel ik U mede, dat uit ingekomen ambtsberichten mij is gebleken, dat een restauratie van Uw orgel thans niet urgent is en dat bovendien Uw klachten over het orgel primair te wijten zijn aan de invloed van de in Uw kerk aanwezige heteluchtverwarming. Teneinde een toekomstige orgelrestauratie optimaal effect te laten opleveren dient U in overleg met Uw adviseur maatregelen te treffen ten aanzien van de wijze van verwarmen van Uw

kerk en deze schriftelijk aan mij kenbaar te maken. Ik geef U in overweging, indien er ondanks deze te treffen maatregelen na verloop van tijd een duidelijke verslechtering in de toestand van Uw orgel te constateren is Uw subsidieaanvraag opnieuw bij mij aanhangig te maken, waarbij ik aantekenen dat de eventuele restauratiekosten in beginsel voor een rijkssubsidie in aanmerking komen. De Minister, namens deze, De Hoofddirecteur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Mr. Jan Korf.

Huidige dispositie.

Manuaal C-f'''

1 PRESTANT	8	voet	Pijpwerk met een zeer hoog tingehalte. C - Fis staan in de middentoren van het hoofdwerkfront, G - e in de zijtoren en f - e' aan de buitenzijde van de onderste tussenvelden. f' - f staan op de lade.
2 BOURDON	16	voet	Bas & Discant. De Bas C - h is van hout en de discant is van orgelmetaal.
3 BOURDON	8	voet	De grootste zeven pijpen C- Fis, zijn van hout. G-f''' zijn van orgelmetaal: compositie met een hoog lood gehalte. Gedekt pijpwerk. Enkele voeten zijn in 1905 vernieuwd.
4 PRESTANT	4	voet	Pijpwerk van compositie met een betrekkelijk hoog tingehalte. In 1905 zijn de grootste zeven pijpen C - Fis, vervangen. Dit was noodzakelijk omdat deze pijpen onherstelbaar waren aangetast door grauwtinvorming. Van het overige pijpwerk moesten enkele voeten vernieuwd worden. Dit geschiedde ook in 1905 door Frans Smit (II) en zijn zoon Henri.
5 ROERFLUIT	4	voet	Gedeeld in Bas & Discant. Gedekt pijpwerk met lange roeren. De grootste zeven zijn in 1905 vervangen.
6 NAZARD	3	voet	Discant. Compositie met een betrekkelijk hoog tingehalte.
7 OCTAAF	2	voet	De zelfde factuur als de Praestant 4 voet. Ook hier zijn enkelen voeten in 1905 vernieuwd.
8 MIXTUUR	1	voet	Van compositie met een vrij hoog tingehalte. De samenstelling is: C 1- $\frac{2}{3}$ c' 2-1 $\frac{1}{2}$ c''' 2 $\frac{2}{3}$ -2
9 TROMPET	8	voet	Bas & Discant. De pijpen C - H hebben losse bekers en daarbij ligt de kop op de stevel. Voor het overige pijpwerk, c° - f''' zitten de diabolisch gevormde koppen in de stevels. Er zijn zogenaamde 'Franse' stemkrukken. Enkele bekers, in 1944 door een granaatinslag vernield, zijn in 1946 vervangen.
Positief C-f''' (benedenmanuaal)			
1 PRESTANT	4	voet	De grootste 24 pijpen, C - h°, staan in het front, in de zijtoren van het onderpositief en de buitenste zeven van de tussenvelden. Het zijn pijpen van orgelmetaal met een zeer hoog tingehalte. De pijpen van de discant, c' - f''', staan op de lade.
2 HOLPIJP	8	voet	Gedekt. Het groot octaaf is van hout. c° - fis van compositie. Zwaar pijpwerk met toch een betrekkelijk hoog tingehalte.
3 VIOLA DI GAMBA	8	voet	Geheel nieuw vervaardigd, voor wat betreft factuur en materiaal, naar voorbeelden van Smits (I).
4 FLUIT	4	voet	Zwaar pijpwerk van compositie. C-f'' zijn gedekt, fis '' - f zijn open.
5 GEMSHOORN	2	voet	Compositie. De corpora zijn conisch. De grootste drie zijn in 1905 voorzien van een nieuwe voet.
6 SIFFLET	1	voet	Compositie.
7 BASSON	8	voet	Gedeeld in Bas en Discant. De oorspronkelijke Basson 8 voet moest het veld ruimen voor een Voix Célêste, in 1955 kwam daarvoor een Kromhoorn 8 voet in de plaats. Omdat dit register niet paste in het Smits-klankbeeld is nu daarvoor een nieuwe Basson vervaardigd, geheel in factuur en klank naar voorbeelden van Smits(I).

<i>Pedaal C-d'</i>			
1 SUBBAS	16	voet	Gedekt, van hout. Nieuw in Smitsfactuur.
2 PRESTANT	8	voet	C - Dis van hout. E - cis in het front in de zijvelden. Voor deze pijpen konden de door Smits vervaardigde halve mantels voor de stomme velden gebruikt worden.
3 FLUIT	8	voet	Nieuw in Smitsfactuur.
4 OCTAAF	4	voet	Nieuw in Smitsfactuur.
5 BAZUIN	16	voet	Nieuw in Smitsfactuur. Doorslaand, zoals Smits (I) dit toepaste in het orgel van Ravenstein.
Toonhoogte: ca.		a' = ca. 415 Hz.	
Winddruk:		72 mm. waterkolom.	

SOERABAJA (SURABAYA), R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw. Paters Jezuïten.

1865, 22 september. Ontwerp Smits.

Windlaaij als	Enter		300	
1. Prest	8 v		2	300
2. Bourdon	16	24 Van eike hout	4	250
3. Holpijp	8	12 van „	4	140
4. Salicionaal	4			80
5. Prest	4		2	140
6. Quint	3		5	80
7. Octaaf	2		2	80
8. Mixt.	1½	3 sterk	2	100
10. Tromp- Positief	8		2	250
Windlaay				200
11. Viol				200
12. Holp.		12 van hout	5	135
13. Fluit	4	bas en dis	5	90
14. Piccolo	2			80
15. Harm	8			180
16.				
17. Flute T ravers		Disc [naderhand toegevoegd, geen kosten opgegeven.]		
Reservoir				200
Eike Kast				1000
				3. 00 breed 1. 65 diep circa 6,00 hoog met de ornamenten
Betekenen en beschrijven				200
Vrij aan de Maas				<u>50</u>
				4205
Front voor Positief				145
Voor inpakken				<u>50</u>
				f 4400
Opgegeven met alles bij elkander hier aan boord				4500
Voor loos front van Positief				160

De gehele konditie is die als Batavia. Hier keuren behoorlijk pakken en aan boord brengen, dan verder buiten mijne verantwoording in 1866 Sept beginnen in 1867 Sep inschepen. Verzonden, den 22 Sept 1865.

1866, 12 september. Brief dr. Bekhuis aan Smits.

Batavia, den 12 September 1866. Weledele Heer! Mijn Eerw. vriend pastoor de Vries van Soerabaija heeft mij uitgenoodigd onder aanbieding van Zew. aan U gerigt hierbij gevoegd schrijven van 26 Augustus 11. de m. i. noodige inlichtingen te geven voor het te maken orgel in onze kerk aldaar. Gaarne voldoe ik aan dat verzoek, ik kan echter kort zijn, mij alleen bepalende tot de verduidelijking van de ingesloten teekening der kerkruinte ten plaatse waar het orgel moet worden opgerigt. De juiste vorm en dimensien vindt U daarop voorgesteld, op mijn voorstel zal de bestaande tribune geheel worden afgebroken en de nieuwe zoover lager worden gebouwd dat de hoogte vanaf den bovenkant van den vloer tot de trap van het plafond 5. 50 N. el kan verkrijgen. De ruimte op de tribune - op de teekening nader aangeduid door a' b b' - is geheel vrij zoodat U daarover naar verkiezing kan beschikken. Aan den gebogen vorm van de balustrade zijn wij niet gehouden maar kan

daaraan die wijziging worden gebragt, die door den vorm van de orgelkast noodig wordt. Ik durf mij vleijen U met deze gegevens in staat zal zijn een voor Soerabaija'kerk passend orgel te maken, en dit met te meer vertrouwen omdat wij dat over die in alle deelen juiste dimensien van de orgelkast in onze kerk hier, ¹⁹³⁹ mogten verheugen, waarvoor U, indertijd door mij eene tekening der ruimte is toegezonden. Misschien kan het voor U nuttig zijn te weten, de hr. J. J. v. d. Muijdenberg, tegenwoordig te Roosendaal verblijf houdt, dien heer gedurende veele jaren organist te Batavia en Soerabaija zal U gaarne die inlichtingen geven, die voor U, naar mijn meening belangrijk kunnen zijn. Hoogachtend Uweledele dw. dr. Bekhuis. (Deze Bekhuis was waarschijnlijk architect en/of kerkmeester te Batavia.)

1866, 15 november. Drie voorstellen Smits.

Weleerwaarde Heer. Dewijl de hoogte van het zangkoor tot aan het plafond in de kerk te Soerabaija slechts 5 ellen is, heb ik hierbij gevoegd een tekening van 4. 50 hoog en 3. 30 breed en 1. 60 of 1. 70 diep. Als de vloer van het zangkoor gevoeglijk met 0. 50 kan verlaagd worden, dan moet het gedeelte van de orgelkast, dat onder de frontpijpen is en op de tekening slechts 1. 00 bedraagt, op 1. 25 gebragt worden en dan blijft de kast van boven nog 0. 75 onder het plafond. Dispositie van het inwendige op de andere bladzijde. Het is mij nog bekend van Zal.r. den Eerw. van der Grinten, dat er op Java geen ander hout gebruikt kan worden, dan eike en wagenschot, hierna zal ik mij voor Soerabaija ook voegen, en in alles zal ik handelen zoals ik vroeger met Batavia gedaan heb, nogtans dit verschil: het orgel voor Batavia heb ik franco hier aan de Maas bezorgd, en het orgel van Soerabaija zal ik franco Rotterdam bezorgen. Het eerste plan zal in zijn geheel kosten behoorlijk gepakt en franco Rotterdam f 4300. 00, het tweede f 4030,00, het derde f 3900,00. In het voorgaande jaar heb ik aan de Eer. Heer van den Elzen Zal. r. gedachtenis geschreven van in het laats 1867 te zullen inschepen en dit zal ik nu een jaar later moeten stellen alzo in het laats van 1868, dewijl ik volstrekt niet eerder kan. Het zal mij aangenaam zo spoedig mogelijk het antwoord van UEerw. te mogen ontvangen. Ik ben met diepen eerbied, Uw dienaar, F.C. Smits . ¹⁹⁴⁰

Verandering op het positief

Dispositie voor Soerabaija. Een kast van eike wagenschot 4. 50 hoog 3. 30 breed en 1. 60. of 1,70 diep			800
Een reservoir blaasbalk 2. 50 lang en 1. 20 breed met twe, drie of 4 pomp			200
Een koppel klavieren van zwart ebbe hout, een aangehangen pedaal van 25 toetzen eike hout			
een windlaaij in			500
	twe stukken voor man. en pos. met		
1. Prestant	8 v	in t front en gepolijst	2 300
2. Bourdon	16 v	bas van eike wagenschot no.	4
3. dito	16 v	dis van banka tin twe halve	4 a 250
			5
4. Holpijp	8 v	12 van eike wag. dan tin	4 a 140
			5
5. Prestant	4 v	tin	2 140
6. Quint	3 v	dito	90
7. Octaaf	2 v	„	80
8. Mixtuur	1½ v	twe sterk	100
9. Trompet bas	8 v	de horens van tin	
10. „ disc	8 v	„	2 250
Op het positief			
11. Salicionaal	8 v	van tin misschien twe of drie de grootste van hout	220
12. Holpijp	8 v	12 van hout dan tin	5 130
13. Violine	4 v	tin	120
14. Fluit	4 v	„	90
15. Piccolo	2 v	„	80
16. Harmonica bas	8 v	tin	
17. „ dis	8 v		180
18. Koppeling			300
Dan de nodige kisten tot vervoer en inpakken			
Vragt na Rotterdam			80
Beschrijven en beteken			170
			4200, 00
Voor onvoorziene			100, 00
			4300, 00
11. Salicionaal	8		220
12. Holpijp	8		130
13. Violine	4		120

¹⁹³⁹ F.C. Smits (I) maakte in 1861 een orgel voor de kathedraal van Batavia, zie aldaar.

¹⁹⁴⁰ SA „, H4D3.

14. Piccolo	2		80
15. Koppel		f	550
dan 270 minder en alzo onvoorzien		f	3930, 00
			<u>100.</u> <u>00</u>
			4030, 00

Of het positief	nog	wat kleiner	
11. Holpijp	8	bas	130
12. Viol di G.	8	dis	80
13. Salicet	4		110
14. Fluit bas	4)	<u>100</u>
15. Fluit dis	4		420

dan 400 minder en alzo voor het geheel	f	3800, 00
		<u>100.</u>
	f	3900, 00

Verzonden 15 Novemb 1866.

1867, mei. Aantekeningen pastoor De Vries

Reeds Past. v. d. Elzen Zaliger was in correspondentie met den Heer Smits van den Reek over een nieuw orgel. Ik heb later die correspondentie voortgezet en de bijgevoegde plannen ontvangen. Sommigen van 't kerkbestuur vinden den prijs te hoog en willen een orgel van f 3000 of iets er bij. Wij zijn dan overeengekomen dat ik zou schrijven en aldus bij den heer Smits of elders een orgel van f 3000 of iets er bij te krijgen. Nu komen eenige zwarigheden. De heer Smits heeft het orgel van Batavia gemaakt en daarover is men te vreden. Dat is een groote recommendatie want een orgel voor de Oost vereischt bijzondere attentie. Nu wij een nieuw orgel willen hebben moeten wij vooral zorgen dat het goed zij. In Europa kan men nog eens wat verandering er aan brengen, hier niet. Hierbij nog drie brieven waarvan de Heer Smits zich den inhoudt dient ten nutte te maken bij de vervaardiging van het orgel. Ik heb geen genoeg verstand om te zeggen wat het beste is doch een paar aanmerkingen mag ik niet nalaten. De kast zegt men is fameus stijf, die klok moet vervangen worden door een kruis of door een beeld met een kruis regt of scheef in de handen of zoo iets. Dan kunnen misschien die niets beduidende ornamentjes op zij ook wel door iets beduidends vervangen worden. Het koor is te hoog nu er moet toch vernieuwd worden daarom kan het gemakkelijk 0. 50 lager gelijk dit Bekhuis zegt. Ook moet de blaasbalg zoo 't kan niet met trappen maar door een rad in beweging gebragt worden. Eindelijk dient er haast achter gezet te worden. Indien de Heer Smits nu of dan inlichtingen wil hebben dan behoeft ZEd. maar te schrijven. (Mei 1867).

1867, 10 december. Brief pastoor J.F. van der Hagen aan Smits.

Soerabaja 10 December 1867. WelEdele Heer, Indertijd heeft pastoor van den Elzen en later pastoor de Vries met UwEd. gecorrespondeerd over een orgel voor onze kerk. Verschillende omstandigheden hebben tot ons groot leedwezen vertraging gebragt in die zaak. Daarom verzoek ik U ten vriendelijkste zoo spoedig mogelijk een begin te maken met een goed orgel voor Soerabaja, Het plan vroeger aan pastoor van den Elzen gezonden, om een orgel te maken gelijk aan dat van Batavia, is niet uitvoerbaar, omdat de kerk van Soerabaja zooveel kleiner is. Het plan later aan pastoor de Vries opgezonden 'bevalt in 't algemeen; alleen zijn er door deskundigen eenige aanmerkingen op gemaakt. Al die verschillende stukken met die aanmerkingen zal ik Uwe Ed. doen geworden: maak daar gebruik van, in zoo verre het U goeddunkt. En, daar de zaak grote haast vordert, wenschte ik ten eerste dat U terstond de handen aan het werk sloegt. UwEd. ziet, dat ik al mijn vertrouwen in U stel; ik hoop dan ook niet te worden te leur gesteld. Uitmuntende behandeling geeft uitmuntende recommendatie. Mogt U nog eenige inlichtingen omtrent kleiner zaken verlangen, dit moet U niet beletten terstond de hand aan het werk te slaan. Omtrent die inlichtingen kan U mij dan regtstreeks schrijven, en per omgaande mail ontvangt U daarop antwoord. Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn Uw Dw. Dienaar J. F. van der Hagen, pastoor.

1867, 6 december. Brief firma Goossens Van Beugen aan Smits.

Mijn Heer! Bij deze heb ik het genoeg UEd. volgens afspraak de bestelde tekening van een orgelkast over te zenden, in vertrouwen dat dezelve zal mogen bevallen. Ik heb gemeent dat troefeeën van muziekinstrumenten beter zullen voldoen op de zijtorens als zittende beeldjes. Mogt men die nogthans hierop verlangen te zien ik wil die gaarne op de best mogelijke wijze hierop maken, en de kosten zullen daardoor niet veel hoger zijn, zoodat ik meen, dat die wel beneden de opgave van ongeveer f 500 zullen blijven. Voor het front der kast met de geheele kroonlijsten solide te bewerken volgens afspraak. In afwachting van gunstig bericht heb ik de eer met alle achting te zijn UwEd. Dw. dienaar, Goossens van Beugen

1867, 15 december. Offerte Smits.

Dispositie voor Soerabaja, verzonden den 15 December 1867.

Een kast van eike wagenschot	f 800,00
Een blaasbalk – reservoir, lang 2. 40, breed 1. 20 met twee of drie schepbalken of pompen	200
Een koppel klavieren van zwart ebbe beneden toetzen en yvore boven	
een windlaay uit twee stukken voor man. en positief	

een aangehangen pedaal van 25 toetzen					500
1. Prestant	8 voet int front en gepolijst tin	nr		2	300
2. Violprestant	discant van 16 voet tin				100
3. Bourdon bas	16 voet van eike wagens.			4	
4. „ disc	16 voet van banka tin	5	a	4	250
5. Holpijp	8 voet 12 van hout dan tin	5	a	4	140
6. Prestant	4 v van tin			2	140
7. Quint	3 v „	2	a	3	90
8. Oct.	2	2	a	3	80
9. Trompet bas	8 de horens van tin			2	
10. „ dis	8 „			2	250
Positief					
11. Salicionaal	8 v drie of vier de grootste van eikehout dan tin				220
12. Holpijp	8 v 12 van hout dan tin			5	130
13. Violine	4 van tin				120
14. Fluit	4 van tin				90
15. Piccolo	2 „				<u>80</u>
				f	3490
De kisten en inpakken					300
Vragt na Rotterdam					80
Beschrijven en tekenen					90
onvoorzien					<u>90</u>
				f	4050

SOMEREN, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

1855? Plan Smits.

Dispositie van een orgel met twee klavieren en aangehangen pedaal met de navolgende registers als voor Groot Orgel

1 Prestant	8 v	in het gezigt van banka tin
2 Bourdon bas	16 v	van grene of eike hout
3 Bourdon disc	16 v	van kompositie metaal
4 Holpijp	8 v	12 de grootste van hout
5 Prestant	4 v	van kompositie
6 Fluit	4 v	--
7 Octaaf	2 v	--
8 Mixtuur	1½	--
9 Trompet	8 v	bas van banka tin
10 Trompet	8 v	disc --
Positief		
11 Viola di Gamba	8 v	van banka tin
12 Holpijp	8 v	12 de grootste van hout
13 Fluit	4 v	kompositie
14 Piccolo	2 v	
15 Harmonica	8 v	bas van banka tin
16 Harmonica	8 v	disc --
17 Koppel		
18 Ventil		

Hierbij drie blaasbalken van 4 en 8 voet van greene en eike hout

een koppel wit yvore, zwart ebbe klavieren

windkanalen van eike hout

vervoer van rekening van de maker

Kostgeld idem

vijf jaren onderhoud idem

	hoogte	Someren		breedte
de onderkast hoog	215	mid. toren	72	
de band	25	2 stijlen	14	28
de toren stijlen	310	2 veld	68	136
de kop	65	2 pilasters	45	<u>90</u>
engelen groep	<u>105</u>			326
	720	dit is dus ook de breedte van de onderkast		

diepte van de muur	60	2 ped. veld	62	124
blaasbalk en stoel	165	2 pilasters	30	<u>60</u>
tusschen balk en orgel	75	breedte der heele kast		510
de orgelkast	<u>160</u>	breedte van binnenwerk		
	460	manuaal windlade		240
		tusschen ped en m	20	40
de balustrade terug	50	de windladen	100	200
		uit de buiten	15	<u>30</u>
				510.

1855? Dispositieontwerp Smits.

Someren

buiten toren prest	8 ped.		200
1 prest manuaal		2	350
2 bourd	16	2 h tonen nauw dan	4
3 Portunaal	8 dis	60	60
4 Holpijp		als boven	100
5 Prest	4		100
6 Fluit	4	70	70
7 quint	3	60	60
o octaaf		1	60
10 Trompet			
11		1	240
12 Klairon		160	160
windlaaij man			370
3 balken 4½ a 9			<u>375</u>
		350 f	2455

Positief

windlaaij		250
Prest in 't front		150
Viol		200
Holpijp		100
Harmonica		<u>150</u>
		<u>850</u>
		3305

1856? Gecorrigeerde versie.

Someren

Manuaal		Pedaal	
1 Prest	350	21 Prest	200
2 bourdon	210	22 subbas	3
3 portunaal dis	60	23 fluit	60
4 holpijp	10	24 Prest 4	60
5 Prest	100	25 basson 16	160
6 fluit	70	26 Trompet 8	<u>140</u>
7 quint	60		800
8 Oct	60	27 Kop Ped. m.	
9 mixtuur	10	28 – ped. p.	
10	29	– m. pos.	
11 Tromp zink	180	30 ventil	
12 Klairon of fagot 16	<u>160</u>		
	f 1450		
Positief		3 balken	375
13 Prest 8 v. of Sal 10 zink	150	windl m	370
14 Viol gec. met 15	100	– p	200
15 holpijp	100	– p	400
16 fluit	70	vervoer	50
17 Piccolo	60	kostgeld	150
18 flagelet [doorgestreept]	60	m	1450
19 harmon		p	630
20 bas	<u>150</u>	pedaal	<u>800</u>
	690		4420
		5 jaren onderhoud	<u>180</u>
			4500

1943. Dispositie volgens H. Smits.

Manuaal		Positief		Pedaal	
Bourdon	16	Holpijp	8	Subbas	16
Prestant	8	Viola di Gamba	8 D	Prestant	8
Holpijp	8	Prestant	4	Fluit	8
Salicet	8 D	Fluit	4	(Octaaf	4)
Prestant	4	Piccolo	2	(Fagot	16)
(Fluit	4)	Flageolet	1	(Trompet	8)
(Quint	3)	Harmonica	8 B	(Clairon	4)
Octaaf	2	Harmonica	8 D	(Cink	2)
Mixtuur 3st	1½				
Trompet	8 B				
Trompet	8 D				
(Clairon	4)				

1867, 23 mei e.v. Rekeningenboek Smits.

1867	23 mei	3 dagen voldaan	f	9,00
1868	30 mei	4 dagen met Willen voldaan		16,00

1963. Dispositie Vermeulen.

Hoofdmanuaal C – f'''		Positief C – f'''		Pedaal C- d'	
1 Prestant	8	12 Salicionaal	8	20 Bourdon	16
2 Bourdon	8	13 Holpijp	8	21 Prestant	8
3 Spitsfluit	8	14 Prestant	4	22 Octaaf	4
4 Gamba	8	15 Roerfluit	4		
5 Octaaf	4	16 Superoctaaf	2	Koppels	
6 Fluit	4	17 Larigot	1½	Ped. + Hfdw.	
7 Octaaf	2	18 Scherp	3 st	Ped. + Pos.	
8 Cornet disk	2 st	19 Kromhoorn	8	Hfdw. + Pos.	
9 Mixtuur	3 st				
10 Trompet	8				
11 Klaroen	4				

Nieuwe registers: 1 – 6 – 8 – 11, 14 – 15 – 16 – 17 – 18 – 19, 21 – 22 en 12 pijpen van no. 10 Kleinere werkzaamheden aan de kas volgden in 1968 en 1989 en in 1994 werden door Frans Vermeulen nog enkele reparaties uitgevoerd, waarbij de Larigot 1½ werd opgeschoven naar een Flageolet 1 voet.

Huidige dispositie.**MANUAAL II, C – f'''**

Prestant	8 vt	C-h in 't front, 1963. vanaf c'op de lade, 1857.			
Bourdon	16 vt	C-d', 1857, vanaf dis' Smits pijpwerk van elders.			
		C-h eiken, c'-f''' compositie, gedekt met baarden.			
Portunaal D.	8 vt	1857. Open, conisch pijpwerk met ronde opsneden. c'-d'' en f''' met baarden.			
Holpijp	8 vt	1857. C-H eiken, rest compositie, gedekt met baarden.			
Prestant	4 vt	1857.			
Fluit	4 vt	Smits inscriptie: Leuth, C-f'' gedekt, overige pijpen open cilindrisch.			
Octaaf	2 vt	1857.			
Quint	3 vt	nieuw. Bas gedekt en de discant cilindrisch open			
Mixtuur 3 sterk	1½ vt	1857. Samenstelling:			
		C	1½	1	½
		c	2	1½	1
		c'	3	2	1
		c''	4 vt 3	2	
Trompet bas	8 vt	1857, met aanvullingen uit 1963 en 1994			
Trompet disc	8 vt	1857.			

POSITIEF, I, C – f'''

Prestant	4 vt	C-c' front, 1963, vanaf cis' nieuw
Viola di Gamba	8 vt	C-G in combinatie met de Holpijp 8 vt. Gis-h nieuw. Disc. 1850, Moergestel.
Holpijp	8 vt	1857, Groot octaaf van eiken, vanaf c van compositie.
Fluit	4 vt	nieuw. C-f''gedekt, vanaf fis'cilindrisch open.
Piccolo	2 vt	C-f' 1850 afkomstig uit Moergestel
Flagelet	1 vt	nieuw.
Harmonica B	8 vt	nog niet geplaatst.

Harmonica D 8 vt *idem.*

PEDAAL (C – d')

Prestant 8 vt 1963. C-Dis afgevoerd, E-dis in 't front en e-d'op de lade.
 Bourdon 16 vt *nieuw, eiken.*
 Fluit 8 vt *gereserveerd.*
 Prestant 4 vt 1963.
 Fagot 16 vt *gereserveerd.*
 Trompet 8 vt *idem*
 Klairon 4 vt *idem*
 Cink 2 vt *idem.*

KOPPELS:
 Man + Pos.
 Ped + Man
 Ped + Pos

De oorspronkelijke registerknop Ventil dient nu als motorschakelaar.
 Toonhoogte a' = 422,5 Hz (18°). Winddruk 74 mm.

SON, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus Banden

1863 Aantekening Smits.

Windlaay raam van Zon.

Hannes van Bienen	6 dag	f.	6	
R. van Wiechen [?]	6	6		
Jan van Bienen	6		6	
Wilm Smits	6		6	
de baas	2		10	
bij de Smit			10	
aen verschillen hout			15	
twee karvagten na Veghel	6			
Jan van Bienen te Zon gewest				
Sept	11 dag 1		11	
Frans	17 2. 50			42. 50
Wilm	17 1. 50			17. 00
				135,50.
1864 een Salicionaal 8 v				130. 00
een Prest. Bas 4				70. 00
een nieuw plank op de windlaay				1. 50
roosterplanken				1. 50
conducten				10
Wilm 10 dagen aan de windlaay				10,00
				273. 99
				408,50
				42. 00.

1863, 6 september. Rekeningenboek Smits.

Son

1863	6 September	afgewerkt ontvangen 17½ 	
		oude pijpen en 4½ oud lood	15,57 ⁵ .
1869	17 Maart	4 dagen voldaan	14. 00
1871	16 Juny	circa 2 weken met 2 man schoongemaakt en Euphone op Pos. geplaatst	251. 00
1874	2 Mei	5 dagen gestemd met kostgeld voldaan	20. 00.

SON, Kapel van het Emmanuelgesticht van de Congregatie der Zusters van Liefde van Schijndel.

Dispositie.

een manuaal C - f''' en aangehangen pedaal C - f°,
 Prestant 8, F - f° in het front;
 Bourdon 8, gedekt met baarden, het grootste octaaf van eiken;
 Viola di Gamba 8, het groot octaaf in combinatie met Prestant 8;
 Voix Céleste 8, vanaf f°;
 Octaaf 4,
 Roerfluit 4, gedekt met lange roeren, de kleinste 10 zijn open
 en een registertrekker voor het Ventil.

TEEFFELEN, R.K. Parochiekerk van Sint Benedictus

1733. Contract M. van Deventer.

Het bestek van een orgel tot Teeffelen

Voor eerste een wintlaade ingereg tot 49 Pijpe in jder Register van droog waageschotte hout groot of breed van Seven Registers, het welck 6 gevult met volgende pypen, een ledigh doch soo groot datter een tongwerck op kan staan.

ten tweede een Prestant van 4 voet,

ten derde een houtpyp gedekct.

ten vierde fluit gedekct spreekt vier voet,

ten vijfde octaaf 2 voet.

ten sesden Sexquialter in Discante twee sterck.

ten sevende mixtuur dry sterck.

ten achte dry blaasbalcke, jder van ses voet langk en dry voet breed Amsterdamse maat van drog gryne hout.

ten Negende een clavier van been.

ten tiende een Kast van drog gryne hout.

Dit bovenstaende besteed op heden dato den 31 july met Mathias van Deventer orgelmaker tot Gent in Gelderland voor een som van dry hondert guldens hollands, mits conditie, als de kerck van teeffelen het selve tot Gendt moet afhaelen, maar onkosten van paspoort, of tol half en half bijde seijs, en voornoemde Van Deventer déferéren van kost, en dranck in den tijd, dat hij het selve stelt, en eenen hantlanger daartoe nodig, en hebben in Teeken der Waerhyt dit wederseijts onderteekent, en deze belooft som sal betaelt worden, de helft by de leverancien, en de andere helft ses maande daer nae. Teeffelen den 31 July 1733.

Joannes Bollens pastor

Dirck Bernards Schepen

Janssen als Kerkmeester

Mathias van Deventer orgelmaker

Peter Engelbronnet organist te Oss.

Dispositie M. van Deventer.

Manuaal C – c'''

Prestant 4 voet

Holpijp 8 voet

Prestant 8 voet discant

Fluit gedekt 4 voet

Octaaf 2 voet

Sexquialter disc. 2 sterck

Mixtuur 3 sterck

lege plaats voor een tongwerk.

TIEL, R.K. Parochiekerk van Sint Dominicus

-

TILBURG, Kapel van het klooster Notre Dame van de Dochters van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart

-

TILBURG, Kapel van het Moederhuis der Fraters CMM

-

TILBURG, Kapel van het Missiehuis van de paters MSC (Missionarii Sacritissimi Cordis)

-

TILBURG, Kapel van het Gasthuis in de Gasthuisstraat

-

TILBURG, Kapel S-Jozefgesticht, Zusters van Liefde

-

TILBURG, Kapel van het Moederhuis van de Zusters van Liefde. St.-Jozef klooster

Broekhuizen.

<i>Manuaal</i>		<i>Positief</i>	
<i>Prestant</i>	<i>4 vt</i>	<i>Holpijp B</i>	<i>8 vt</i>
<i>Holpijp B.</i>	<i>8 vt</i>	<i>Holpijp D.</i>	<i>8 vt</i>
<i>Holpijp D.</i>	<i>8 vt</i>	<i>Viol di Gamba D.</i>	<i>8 vt</i>

Fluit travers D.	8 vt	Fluit B.	4 vt.
Blokfluit	2 vt	Siflet D.	4 vt
Flageolet	1 vt	koppeling	
Basson B.	8 vt	afsluiting	
Basson D.	8 vt	ventil	

TILBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Anna

-

TILBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius van Padua (Korvel)

1880, mei-juni. Artikel Gregoriusblad.

UIT TILBURG schrijft men ons: Onlangs plaatst de heer Ch. Anneessens-Meunier, orgelmaker te Grammont (België) in de parochiekerk van Korvel te Tilburg een orgel, dat om zijne uitmuntende hoedanigheden de goedkeuring van zeer veel kunstkenneren, die het reeds bespeeld hebben, verworven heeft. Dit schoone instrument, ofschoon tegen een buitengewoon lagen prijs afgeleverd, is een der volledigste en het best afgewerkte niet alleen van Noord-Brabant, maar van gansch Nederland.

Deszelfs mechaniek en regeerwerk is met de grootste zorg uit ijzer en koper vervaardigd; het blaaswerk, bestaande uit drie reservoirs, die volgens een gansch nieuw stelsel ieder afzonderlijk drukking geven, wordt in beweging gebracht door twee pompen, die zeer gemakkelijk werken. Het kunststuk des Heeren Anneessens kenteekent zich nog door de eigenaardigheid, dat de grootste pijpen van de Prestant, Bourdon, Sousbasse enz. ieder afzonderlijk toevoer van wind verkrijgen door den van weerszijden buiten de windlade aangelegden levier pneumatique. Met deze deels nieuwe en voor het geheel zeer goed afgewerkte constructie gaan eene prachtige verscheidenheid der spelen en derzelver toon gepaard. De labiaalstemmen zijn welluidend, bijzonder krachtig en toch niet scherp. Geheel eigenaardig zijn het vlug aanspreken en toch strijkende Viola di Gamba, de welluidende, malsche en echte fluitklanken, de zuivere en ronde klank der Trompet, Basson, Hautbois en Tuba, welk laatste spel door den Heer Anneessens is uitgevonden en door hem voor 't eerst geplaatst en in Nederland ingevoerd werd te Princenhage en in de kerk der EE. Paters Redemptoristen te Roosendaal. De naam van den Heer Ch. Anneessens-Meunier, die op het gebied der orgelbewerking een grooten stap heeft voortgezet, is ten onzent gevestigd en wij twijfelen niet, of de welluidende en volle tonen zijner spelen, vooral der zoo voortreffelijke Tuba zullen hem op den Nederlandschen bodem eene algemeene bekendheid geven.

1898. Rekeningenboek Smits.

1898 30 september 11½ dag 2 man à 4,00 ont f 78,75

1906, 20 november. Brief pastoor W.H. van Besouwen aan Smits.

Op 20 november 1906. M. Wat een nieuws. Zou, ingeval de Commissie, ingesteld om de collecte te houden voor mijn zilveren Priesterjubilé 3 juni 1907, er toe besluiten zou hare gelden disponibel te stellen voor het herplaatsen en restaureeren van ons Orgel; dit Orgel gereed kunnen zijn op dien datum -? desnoods met uitstel van 't Heike. Natuurlijk moet het pneumatisch worden, met etc etc. In afwachting Uwdr W H v Besouwen pastoor. Gij hebt mijne teekening nog wel?

1908. Rekeningenboek Smits.

1907 31 oct Korvel afbreken
1908 14 aug Korvel voor geleverd orgelwerk 4824,00.¹⁹⁴¹

1908. Notitie Smits.

Korvel Tilburg		Diam	MB	MH	Pikjes	Gat
Gamba 8	C	74	19	35		
	c	52 ½	41	10 ½	25	6 ½
	f	42	32 ½	8	21	4 ½
Prest 8	cis	73	56	29	40	9
	fis	57	44	12 ½	35	6

waarschijnlijk omdat deze registers vervangen moesten worden.

TILBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Dionysius, 't Goirke

1903, 11 mei. Brief Smits aan W. Reijniers.

Den Heer W. I. Reijniers, Tilburg. Weledele Heer. Uwe letteren van den 9° dezer zijn in ons bezit; het officieele gedeelte daarvan beantwoorden wij heden, gemakshalve, aan den ZeerEerw. Heer Pastoor; het schrijven zal wel spoedig in Uwe handen komen. Het was misschien goed dat U den architect eens wat aanspordet, en ook met hem de mogelijkheid bespreekt om de balustrade tusschen de kolommen te maken; ons dunkt (maar N. B. 't is ons vak ook niet) dat het koor sterk

¹⁹⁴¹ SA., H7.

genoeg te maken was zonder steekschooren; dan konden die Apostelen rustig blijven staan. Misschien was er, zoo nodig, kracht te vinden door eene ijzere balustrade, die dan door eene houten gemasqueerd wordt? of een paar mooie grenen pilaartjes aan weerszijden van den middellang? Met de teekening van het inwendige orgel zijn wij zoo goed als klaar; 3. 30 M zal voldoende diepte zijn; de stemgang wordt dan 0. 50 M onder; boven natuurlijk ruimer. Indien het orgel eene twintig cM dieper mocht zijn dat was dat natuurlijk plezieriger. Het Hoofd Manuaal zullen wij 3 complete windladen moeten geven dus ook 3 Relais. De teekening zullen wij eerst aan het oordeel van Weigle onderwerpen. Kan UEd nu de plaatsing der speeltafel vaststellen? De gunstigste plaatsing is natuurlijk: in 't midden, en dan zoo ver naar voren dat U het geheele koor kunt overzien. Hopende dat alles spoedig definitief zal geregeld zijn, na vriendelijke groeten. Hoogachtend UEd Dw. dien. F.C. Smits .

1903, 18 mei. Brief Smits aan W. Reijniers.

Den Heer W. I. Reijniers, Tilburg. Weledele Heer. In antwoord op Uwe letteren van 15 dezer berichten wij hiermede, dat, inzake de Roerfluit 8' U nog wel een maand tijd blijft tot overwegen en besluiten; ook de Violine 4' in plaats van Melophone kan ons niet in moeilijkheden brengen omdat Violine enger van mensuur is. Eene opmerking over Violine 4': Töpfer zegt hiervan „... obgleich dieselbe auf letztere Art (d. i. in 4 voets toon) ausgeführt keinen angenehmen Effekt macht. " Dit is gedeeltelijk waar; bij gewoon accoordenspel is de Violine eenigszins hinderlijk voor 't gehoor, maar voor orchestimitaties (en er zoo eens losjes over heen te spelen) is ze zeer mooi en misschien onmisbaar.

Wat aangaat de wijzigingen door Verheijen [hier is waarschijnlijk bedoeld Jos. A. Verheijen, organist van de Mozes en Aaronkerk te Amsterdam]: die zijn ingrijpend en wij wachten hierover, ter wille onzer teekening gaarne eene spoedige beslissing. Ziehier een beschouwing dan. Eene Bourdon 16' op Pos. absorbeert, om zoo te zeggen alles wat de teëre 8 voeters aan fond hebben; het resultaat is: eene mooi genuanceerde 16 voet maar. . . de 8 voets toon is de grondtoon van de Manualen; met andere woorden: de zwakke 8 voeters komen ten goede aan de Bourdon 16 en niet de Bourdon 16' aan de 8 voeters. Op het Pedaal hetzelfde verschijnsel tusschen Subbas 16' en Cello 8' maar de 16 voetstoon hoort daar thuis. Komt dus Bourdon 16 op 't Positief dan moet toch de Viool Prestant 8' behouden blijven om eenig overwicht op de Bourdon te krijgen. Die Bourdon moet dan de Quintadene 8' verdringen en de Dolce 8' moet doorlopend worden. (54 pijpen). Maar dan krijgt men een verschrikkelijk groot Positief en dat alles, dan in eene Expressie kast, dat wil wat zeggen. Zou eene flinke Viool Prestant zonder Bourdon 16 ook niet voldoende zijn? Terwille eener Mixtuur op HoofManual zou de kast weer veel dieper moeten worden, ofwel in verdieping gewerkt (worden); dat wordt duur en dan is 't nog maar een Mixtuur. Eene Trompet Harmoniek is een mooi register maar kostbaar; de tongwerken worden zoo weinig gebruikt; van eene Dolce 8' zoudt ge misschien meer plezier hebben.

Gaarne tot verdere inlichtingen bereid na vriendelijk groeten Hoogachtend, UEd. dw. dien. F.C. Smits .

1903, 12 juni. Brief Smits aan Reijniers.

12 Juni 1903. Weledele Heer. Nog altijd wachten wij op de teekening van de architect; dat duurt lang: vervelend lang; enkele potloodschrapen zijn vooreerst voldoende, maar er komt niets. Voor 't maken van die kasten is veel tijd nodig; moet het gauw gaan dan gaat het duur en zonder de nodige zorg. Het zal onder de hand weer Pinksteren worden voor de teekening vastgesteld is. Wij verzoeken U daarom andermaal naar de architect te gaan en, als U daar geen bezwaar inziet, er te blijven tot de schets klaar is. Als er niets tegenvalt dan kunnen wij in de week van den 21sten in Tilburg komen, en spreken dan over de combinaties enz. Wij berichten U tijdig wanneer wij komen. Na groeten Hoogachtend, UEd. dw. dien. F.C. Smits .

1903, 21 juni. Brief Smits aan W. Reijniers.

21 Juni 1903. Weledele Heer. Het schrijven van gisteren was juist aan de post toevertrouwd, toen wij onverwachts thuis kwamen; wij zijn te Dreumel aan 't werk en worden daar (omdat te elfder ure nog is besloten het orgel te verplaatsen) langer opgehouden dan wij dachten en het is ons daarom, tot ons leedwezen onmogelijk in de loop dezer week à costi te komen. Wij komen nu Dinsdag 30 dezer, brengen dan de schets mede en geven de Heer de Beer de nodige inlichtingen. ZEd heeft de nuttige breedte van iedere kas ½ meter te klein genomen en daarvoor ornamenten gegeven; dat gaat natuurlijk niet aan. Of dat het houten traliwerk in 't front een goed effect zal maken, weten wij niet, het is iets ongewoons. Heden schrijven wij den Heer de B. over deze aangelegenheden, dan kan ZEd er eens over denken en zijne werkzaamheden zo inrichten dat hij op 30 dezer dadelijk aan de teekening kan beginnen.

Wat U te Vechel en omstreken hoordet schijnt niet steekhoudend: ook te Oisterwijk zijn de windladen geheel van hard hout en toch heeft dat orgel al aardig parten gespeeld en lijdt ook aan groot windverlies bij warmte en vriezend weer. Het ligt dus allemaal niet aan 't hout. Schrijf s. v. pl. met een enkel regeltje of UEd ons Dinsdag 30 dezer kan gewachten en wanneer (vóór- of namiddag) Na vele groeten, Hoogachtend F.C. Smits .

1903, 24 juli. Brief Reijniers met bijlagen aan Smits.

Weledele Heer, De architect laat niets van zich zien of hooren; er is geen denken aan dat de kasten op tijd klaar komen. Ingesloten een lijstje van de dispositie van volzweller en van de combinatieknopjes; het aantal knopjes hebben wij moeten brengen op 7 + 0 [0 = oplosser]; de stellingen van het registercrescendo op 14. De dispositie van de volzweller (crescendo) kan door U naar willekeur gewijzigd worden, echter daaraan denken dat hij eigen bestemd is voor I ste Manuaalklavier; daarom moet aladelijk in 1 ste stelling de Koppel II e Man aan I ste komen en om een zeer zacht Pedaal te hebben (het Gedekt 8" zou al te sterk zijn) ook de Koppel II e Man. aan Ped. Ook de dispositie der drukknopjes kan door U naar believen veranderd worden, doch s. v. p. de registers die weer weg moeten gaan (dus Cornet – Quint enz.) in 5^e stelling brengen. Noch op Registercrescendo noch op Combin. knopjes komen voor: Voix celeste, Vox Humana, Quintadene en Suboctaaf IIe

aan I. Zou ook Superoctaaf Iste niet daarop achterwege kunnen blijven en deze twee koppelingen dan midden boven 't klavier (d. w. z. midden in de rij balanceerende drukkers) aanbrengen? UEd zal ondervinden, dat het samenstellen der disposities voor knopjes en crescendo een moeilijk werk is en instaat om Uw geloof aan de reële waarde van die inrichtingen aan 't wankelen te brengen. Kan de Flûte Octaviant 4' van I ste Manuaal niet wat zacht en dun genomen worden om ook een zachte 4 voet op I ste Man te hebben? [Reijniers voegde hier aan toe:] (Neen W. I. R)

Zou het niet goed zijn om de registers aldus te plaatsen?

	kleur
calcant	wit
4 van Pedaal	geel
Kop. IIe Man. aan Ped.	Reseda (groen)
	geel
12 van IIe Man.	Reseda
Suboctaaf IIe Man. aan I ste Man.	Reseda
	Rose
Superoctaaf Ie Man.	Rose
12 van I ste Man.	Rose
Kop. I ^o Man aan Ped	Geel
3 van Pedaal	Geel
Tremulant	Wit
Is voor wijziging vatbaar.	

Zou UEd over deze aangelegenheden eens spoedig willen beslissen en schrijven
Is het oude orgel verkocht?
Na vriendelijke groeten, In haast UEd. dw. dien. F.C. Smits.

Bijlage:

Dispositie der Drukknopjes

Knop	I ^o Man.	II ^o Man.	Pedaal	Koppels
1	Roerfluit 8'	Flute Trav. 8'	Subbas 16'	II ^o Man. a. Ped.
	Flute Oct. 4'	Dolce 8'		
(1+)	Flute Harm 8'	Holpijp 8'	Gedekt 8'	
	Violoncello 8'	Flute Douce 4'		
(1+2+)	Prestant 8'	Gamba 8'	Contrabas 16'	
			Cello 8'	
(1+2+3+)	Bourdon 16'	VioolPrestant 8'	Corni dolce 4'	
	Prestant 4'	Melophone 4'		
(1+2+3+4+)	Quint 2 2/3'	Piccolo 2'		
	Octaaf 2'			
	Cornet 2-3-5			
(1+2+3+4+)	Trompet 8'	Basson 8"	Bazuin 16'	
zonder 5 Clairon 4'				
(1+2+3+4+)	Quint 2 2/3'	Piccolo 2"	Trombone 8'	Koppel II ^o aan I ste
5+6+)	Octaaf 2'		"	I ste aan Ped
	Cornet 2-3-5			Superoct. I Man.

En een tweede bijlage:

Registercrescendo

Stelling	I ^o Man.	II ^o Man.	Pedaal	Koppels
1	Dolce 8'			II ^o Man. a I ^o
				II ^o „ aan Ped.
2		Flûte Trav. 8'		
3		Holpijp 8'		
4	Roerfluit 8'		Subbas 16'	
5	Flute Harm 8'			
6		Flute doece 4'	Gedekt 8'	
7		Viool Prest. 8'		
8	Violoncello 8'			
9	Flute Octav. 4'	Gamba 8'		
10	Prestant 8'	Melophone 4'	Contrabas 16	
11	Bourdon 16'		Cello 8'	
	Prestant 4'			

12	Quint 2½	Piccolo 2'	Corni dolce 4'	
13	Cornet 2-3-5	Basson 8'		I ^o Man a. Ped.
14	Trompet 8'		Bazuin 16'	Super Oct I ^o Man.
	Clairon 4'		Trombone 8'	

1903, 1 augustus. Brief Smits aan W. Reijniers.

1 Aug. 1903. Weledele Heer. Uwe letteren van 30 Juli zijn in onze handen. Rekening houdende met het door U beoogde doel achten wij Uwe ontwerpen voor Combin. knopjes en Registercresc. buitengewoon goed geslaagd en zullen ze derhalve beschouwen als vastgesteld; de koppel Ile aan Pedaal komt ons beter voor op het 4^e dan op het 1^e knopje. De Superoctaafkoppel komt dan op de combinatieknopjes en op het Registercresc. en dan nog midden boven 't klavier. Met Uwe aanwijzing betreffende intonatie zullen wij wel rekening houden en met de Flûte Oct. 4' voorzichtigheidshalve den middenweg bewandelen en nemen tusschen Flûte Harm 8' en Flûte Travers. 8'.

De speeltafel komt met een schuif(vol)deksel; indien het deksel weggeschoven wordt, is er alleen gepolitoerd zwart en notenhout te zien; dat wordt dus zeer mooi. De lessenaar wordt waarschijnlijk eerst te Tilburg gemaakt en is van voren naar achteren verschuifbaar en zoo nodig ook in de schuinte; hij staat boven op de speeltafel en kan dus blijven staan ook als de speeltafel gesloten is. De onderkant der boeken komt maar 16 cm boven de witte toetsen van Ile Man zoodat U over een niet te hoog boek (bijv. Graduale) heen kan kijken.

De breedte de speeltafel wordt buitenwerks 1. 40 M.

De diepte van uit de voorkant le Man. klavier 0,58 „ De speeltafel komt dus (als de voorkant orgelbank in eene lijn komt den voorkant kast) 0. 82 M voor de kast uit. Het onderste klavier wordt 1 cm langer dan het bovenste om die knopjes niet hindert te doen zijn. Het Pedaalklavier komt volgens Uw voorschrift 0. 07 dieper, in de speeltafel, dan normaal, dat is inderdaad gemakkelijker, maar heeft de speeltafel wat dieper gemaakt.

De teekening komt maar niet; als ze nu nog maar praktisch is.

Na vriendelijke groeten, UEd. dw. dien. F.C. Smits .

1903, 2 december. Brief Smits aan W. Reijniers.

2 Dec. 1903. Den Weledele Heer W. I. Reijniers, Tilburg. Weledele Heer. Met genoegen vernamen wij dat het orgel verkocht is; die Mijnheer Vermeulen heeft veel gewaagd en mag z'n 200,- gulden gerust hebben; wij meenen ernstig, dat het orgel aan f 500,- goed verkocht is.

Wij weten niet juist hoe de verandering van het koor aangepakt wordt, maar vertrouwen dat het stevig genoeg zal zijn. Wij houden ons nu uitsluitend met Uw orgel bezig; er is nu niets erger dan dat de dagen zoo kort en dikwijls zoo donker zijn; maar we zullen wel op tijd klaar komen. Aan de kast wordt hard gewerkt; Jansen is indertijd bij den Heer de B. geweest met zooveel détails als vooreerst noodig zijn. Uw voorstel over het Registercrescendo is zeer gegrond, en kan geëffectueerd worden, maar de naamplaten zijn gecalligrapheerd; het is echter geen halszaak om, als de combinaties eens aan de praktijk getoetst zijn, nieuwe platen te laten schrijven. Toen wij het laatst in Tilburg waren om te stemmen konden wij onmogelijk tijd vinden om naar 't Goirke te komen; bij de B. zijn wij toen geweest.

Met vriendelijke groeten. UEd. dw. die. F.C. Smits . in haast.

Dispositie

Manuaal C – f''		Positief C – f'''		Pedaal C - d	
1 Bourdon	16 vt	1 Vioolprestant	8 vt'	1 Contrebas	16 vt
2 Prestant	8 vt	2 Gamba	8 vt	2 Subbas	16 vt
3 Violoncel	8 vt	3 Voix céleste	8 vt	3 Cello	8 vt
4 Flûte Harmonique	8 vt	4 Flûte traversière	8 vt	4 Gedekt 8 vt	
5 Roerfluit	8 vt	5 Dolce	8 vt	5 Corno dolce	4 vt
6 Prestant	4 vt	6 Holpijp	8 vt	6 Bazuin 16 vt	
7 Flûte Octaviant	4 vt	7 Quintadeen	8 vt	7 Trombone	8 vt
8 Octaaf	2 vt	8 Melophoon	4 vt		
9 Quint	2½	9 Flauto dolce	4 vt	Koppel Man. + Pos.	
10 Cornet	2-5 st	10 Piccolo	2 vt	Koppel Ped. + Man.	
11 Trompet	8 vt	11 Basson	8 vt	Koppel Ped. + Pos.	
12 Clairon	4vt	12 Vox Humana 8 vt		Koppel Superoctaaf Man. I	
		Tremolo		Koppel Man. + Suboctaaf Pos.	

Calcant

7 vaste combinaties

Voettrede Generaal crescendo (in 14 trappen)

Voettrede zwelkast Positief

Samenstelling Cornet

C 2½ - 2

C 4 - 2½ - 2

C' 8 - 4 - 2½ - 2 - 1½

Toonhoogte a' = 438 Hz.

Twee magazijnbalgen met drie regulateurs en trapinstallatie

Winddruk	Manuaal 98 mm
Zwelwerk	103 mm
Pedaal	118 mm

Nieuw orgel te Tilburg. - In de parochiekerk van den H. Dionysius te Tilburg, 't Goirke, werd op Woensdag den 1ⁿ Maart het nieuwe orgel plechtig ingewijd door den Hoogeerw. Heer Deken Mgr. Smits. Door de milddadigheid der edelachtbare familie Eras is de Gebr. Smits, orgelfabrikanten te Reek (N. -B.), in de gelegenheid gesteld hun degelijk technisch kunnen te bewijzen. Daar is flink werk geleverd, deugdelijk, fijn materiaal en soliede afwerking. Doch bovenal het is een zeer goed instrument met schoonklinkende stemmen en karaktervol geïntoneerd. Vooral de fluit- en vioolstemmen hoorden we in haar vol, waar wezen. Verschillende eigenaardige solo-stemmen deden zich hooren, o. a. in de Improvisatie van den ZEW. Heer Pastoor van Besouwen; in de Andante uit de C-mol Symphonie van von Beethoven; door den Heer Kallenbach en in de Invocation-Romance-Prière, van Lemmens door den Heer Reijniers. [met de dispositie en het programma] A[ntoon] H[ansen].

1905, 18 maart. Brief H. Smits aan W. Reijniers.

Reek bij Grave, 18 Maart 1905. De Weledele Heer W. I. Reijniers Tilburg. Weledele Heer. Uw verslag in „Het Orgel” vinden wij zeer goed geslaagd en zeggen daarvoor dank. Het is nog al zakelijk en zonder te veel bombast en schijnt niet de indruk te maken dat het overdreven is; tenminste de Heer Maarschalkerweerd feliciteert ons, bij schrijven van gisteren, met het behaalde succes. ZED. : “doet dit des te liever omdat daar door U is gewerkt volgens het systeem Weigle, dat wordt ook voornamelijk door mij gevolgd; ik heb nog geen beter ontmoet; er zijn natuurlijk eenige verbeteringen gekomen in het oorspronkelijke ontwerp, doch in beginsel blijf ik Weigle préfferreren, de voorwaarden zijn steeds natuurlijk naukeurige arbeid en vooral prima materiaal. Nogmaals enz. „ Dus juist zooals ook Schijven er over denkt. UE. schrijft ons, „dat het orgel U van dag tot dag beter begint te bevallen”; dat kan voortgang blijven houden en dat is trouwens ook niet noodig; wij hopen maar dat het orgel geen booze streken zal uithalen en zijn zeer tevreden als het U maar „van dag tot dag” goed blijft vinden, laat staan beter of best. Wij verzoeken U ons te doen inschrijven als donateur van de N. O. V. Met groeten ook aan echtgenote en kinderen. U Ed. dw. Dien. F.C. Smits .

1920, 14 juli. Offerte Smits.

De Z. Eerw. Z. Gel. Heer Dr. J. P. le Blanc, Pastoor Tilburg. Zeer Eerw. Heer. Volgens afspraak: hierbij de motor offerte. Eene electrische windmachine van Meidingerfabrikaat, motor van 1 P. K. , 930 T. , kortgesloten rotor, 3 polige inschakelaar met zekeringen, geluiddemper, autom. regelklep, machet, windkanaal enz. bieden wij aan voor f 770,- exclusief: de vracht station Tilburg tot op 't koor, de bijhulp, voo zoover noodig, van een ambachtsman tijdens het montereeren, de fundeering en de electrische leiding en hare aansluiting. De prijs is gecalculeerd op contant zonder korting. De machine zal evenveel wind afgeven als thans door voetkracht kan geproduceerd in toepasselijke duurprestatie (niet in momentprestatie). Als de machine daarin te kort schiet, dan wordt ze evenals de apparaten, teruggenomen, in welk geval het Kerkbestuur op ons geen verhaal heeft van onkosten; deze clause is billijk omdat alleen het Kerkbestuur belang heeft bij een zuinigst bemeten installatie.

De keuring, die onder alle omstandigheden mogelijk is, moet al dadelijk bij de oplevering der installatie plaats hebben, opdat, in geval van niet-aanvaarding, de machine voor ons nog de volle nieuwwaarde hebbe. Wij zien Uwe beslissing liefst omgaande tegemoet, zulks met het oog op de a. s. prijsverhooging. Met beleefde groeten - aanbeveling Hoogachtend Gebr. Smits. De offerte is scherper omlijnd dan wij overigens in kwaliteit van orgelmaker gewoon zijn; dat is vanwege het machineterrein; ook wij hebben dan met enorm strenge eischen te doen, en moeten zelfs ¾ vooruit betalen. G. S.

Huidige dispositie.

Hoofdwerk C-f'''	Positief (in zwelkast)	Pedaal
Bourdon 16 vt	Vioolprestant 8 vt	Contrebas 16 vt
Prestant 8 vt	Gamba 8 vt	Subbas 16 vt
Violoncello 8 vt	Voix Céleste 8 vt (vanaf c)	Cello 8 vt
Flûte Harmonique 8 vt	Flûte Travers 8 vt	Gedekt 8 vt
Roerfluit 8 vt	Dolce 8 vt	Corni Dolce 8 vt
Prestant 4 vt	Holpijp 8 vt	Bazuin 16 vt
Flûte Octaviante 4 vt	Quintadene 8 vt - C-H uit Dolce	Trombone 8 vt
Quint 2 2/3 vt	Mélophone 4 vt	
Octaaf 2 vt	Flûte Douce 4 vt	
Cornet II-III-V sterk	Piccolo 2 vt	
Trompet 8 vt	Basson 8 vt	
Claïron 4 vt	Vox Humana 8	
	Tremulant	

Koppelingen:

Hoofdwerk - Positief,

Hoofdwerk - Positief suboctaaf,
 Hoofdwerk - Positief superoctaaf,
 Pedaal - Hoofdwerk,
 Pedaal - Positief.
 Speelhulpen: 7 vaste combinaties (pp - p - mp - mf - f - ff - tutti), Generaal Crescendo.
 De toonhoogte a'= 438 Hz. , de winddruk van het Hoofdwerk 98 mm. , Zwelwerk 103 mm. , Pedaal 118 mm.

TILBURG, R.K. Parochiekerk van St.-Dionysius. 't Heike

-

TILBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Jozef. De Heuvelkerk

1879, 19 juli. Rekeningboek Smits.

1879 19 July St.-Jozef, schoongemaakt reparatie en vershot, 17 dagen f 63,00.

Dispositie (1889)

Prestant	16	v	Pos		Pedaal		
Quintadeen	16		Bourdon	16	V	Violon	16
Principaal	8		Viola di G	8		Subbas	16
Bourdon	8		Voix Célêste	8		Prestant	8
Portunaal	4		Holpijp	8		Bazuin	16
Diapason	4		Roerfluit	4		Trompet	8
Quint	3		Violine	4		Cink	2
Octaaf	2		Flûte Octaviant	4			
Plein Jeu	3	st	Basson	8			
Trompet	8		Vox Humana	8			
Clairon	4						

Idem. Notitie Smits.

Het orgel in Tilburg bestaat uit de volgende registers.

Manuaal

Prestant	8 vt.	in het front tot d' of 27
Bourdon	16 vt.	van hout 15, wagenschot
Holpijp	8 vt.	van hout 13 ,
Prestant	4 vt.	metaal
Quint	3 vt.	„
Octaaf	2 vt.	„
Mixtuur	2 vt.	Bas en Disc. 4 en 5 sterk
Trompet	8 vt.	Bas en Disc.
<i>Positief.</i>		
Viool	8 vt.	12 gecombineerd in Holpijp
Holpijp	8 vt.	2 van hout
Prestant	4 vt.	in front tot gis of 21
Roerfluit	4 vt.	geheel metaal
Quint à deen	8 vt.	Disc.
Fluit	2 vt.	
Flageolet	1 vt.	
Fagot	8 vt.	Bas en Disc.

Dispositie ontwerp Smits.

Hoofd Manuaal

1. Prestant	16	vt.	Gecombineerd in Bourdon	f	350,00
2. Bourdon	16	vt.	Oudt		30,00
3. Prestant	8	vt.			350,00
4. Salicionaal	8	vt			240,00
5. Holpijp	8	vt.	Oudt		15,00
6. Portunaal	4	vt.	Oudt		10,00
7. Diapason	4	vt.	Oudt		10,00
8. Quint	3	vt.	Oudt		8,00
9. Octaaf	2	vt.	Oudt		6,00
10. Grand Jeu	3	sterk oudt			4,00

11. Trompet	8	vt.		245,00
12. Clairon	4	vt.		<u>145,00</u>
			f	1413,00
<i>Positief in Crescendo Kast,</i>				
1. Flûte Harmonique	8	vt.	42	114,00
2. Viool à di Gamba	8	vt.		240,00
3. Voix Céleste	8	vt.		60,00
4. Bourdon	8	vt.	Oudt	40,00
5. Violine	4	vt.		100,00
6. Roerfluit	4	vt.	Oudt	10,00
7. Veldfluit	2	vt.	Oudt	5,00
8. Basson	8	vt.		225,00
9. Clarinet of Vox Humana	8	vt.		<u>225,00</u>
10. Tremulo			f	1020,00
<i>Pedaal.</i>				
1. Violon	16	vt.		100,00
2. Subas	16	vt.		200,00
3. Prestant	8	vt.		300,00
4. Gedekt	8	vt.		100,00
5. Octaaf	4	vt.		100,00
6. Bazuin	16	vt.	f	450,00
7. Trompet	8	vt.		195,00
8. Cink	2	vt.	Oudt	<u>15,00</u>
<i>Pedaal</i>			f	2350,00
<i>Manuaal</i>				1413,00
<i>Positief</i>				<u>1020,00</u>
<i>Pijpwerk totaal</i>				4783,00
<i>Windlade Manuaal met registratuur</i>				500,00
<i>„ Positief met mechanique</i>				450,00
<i>Buffet Klavier Pedaal koppelingen</i>				500,00
<i>Windtoestel met reguleteur</i>				650,00
<i>Expressief</i>				267,00
				7150,00
<i>Pedaalwindlade Mechanique Registratuur</i>			f	350,00
				7500,00

1890, 5 februari. Ontwerp Smits aan heerbroer.

Waarde Broeder! Bij dezen heb ik het genoegen Uw. eene nieuwe dispositie te doen geworden, geheel nieuw, het buffet voor de klavieren, het transport en stellen onder den prijs begrepen, echter kostgeld tijdens de plaatsing niet te leveren, voor de som van f 7700,00. Bij gebruik van het oude pijpwerk voor zoover zulks kan dienen met het bijmaken der nodige nieuwen dan te leveren voor de som van f 6860,00. Mocht de prijs soms nog te hoog wezen dan kon Uw. voorlopig weglaten no. 7 van Manuaal en no. 2 en no. 7 en no. 10 van Positief en ook no. 1 van Pedaal dezen konden er later nog opgeplaats worden, en vooreerst was het toch een schoone dispositie, dat gaf eene vermindering van prijs van f 930,00 want te klein aanleggen zoude ik Uw nooit aanraden, alsdan zouden de kosten in het geheel bedragen zonder kast de som van f 5930,00.

Vermoedelijke kosten de kast door ons te leveren van greinen en vuren hout, voor de blaasbalken en het Positief, met deszelfs Expressie, de som van circa f 550,00. Het gebruik van het oude pijpwerk geeft voor Uw. maar eene vermindering van prijs van f 840,00 dus zoude ik Uw. aanraden als Uw er f 11 à f 1200,00 voor kont krijgen het geheel maar te verkopen dan was Uw goed af. Ik zoud bij den Eerw. Heer Willems te Bladel maar eens informeeren of hij genegenheid hadt van kopen. Ik vermeen met deze aan Uw. verzoek te voldoen. Met de meeste hoogachting na ons aller groeten. Verzonden 5 Februari 1890.

Dispositie voor een orgel in de kerk van St.-Joseph te Tilburg.

Hoofd Manuaal.

1. Prestant	16	vt.	van groot F in 't front, de zes grootste van eiken wagenschot gedekt.
2. Bourdon	16	vt.	24 van eiken wagenschot, verder compositie.
3. Prestant	8	vt.	de grootste in 't front.
4. Dulciaan	8	vt.	vanaf klein c of 44 pijpen.
5. Holpijp	8	vt.	12 eiken wagenschot, verder compositie.
6. Portunaal	4	vt.	of Dulcina 4 vt. of Salicet 4 vt.
7. Diapason	4	vt.	

8. Quint	3	vt.	
9. Octaaf	2	vt.	
10. Plein Jeu	3	Sterk	
11. Trompet	8	vt.	
12. Clairon	4	vt.	
<i>Positief in Cresendo Kast</i>			
1. Quint à deen	16	vt.	of zacht Bourdon 16 vt.
2. Salicionaal	8	vt.	of Spitsfluit 8 vt.
3. Viool	8	vt.	
4. Voix Célèste	8	vt.	vanaf klein g, 37 pijpen.
5. Bourdon	8	vt.	12 van eiken wagenschot.
6. Violine	4	vt.	
7. Flûte Octaviant	4	vt.	
8. Flûte Dolce	4	vt.	
9. Basson	8	vt.	
10. Vox Humana	8	vt.	
<i>Pedaal.</i>			
1. Violon	16	vt.	eiken wagenschot.
2. Subbas	16	vt.	24 eiken wagenschot.
3. Prestant	8	vt.	
4. Gedekt	8	vt.	
5. Octaaf	4	vt.	
6. Bombarde	16	vt.	

De Klavieren te plaatsen in een afzonderlijk buffet voor de kast van eiken wagenschot. Klavieren van C tot g''' of 56 toetsen, Pedaal van C tot e of 29 toetsen. Crescendo en koppels met voettreden.

1890. Laatste (en geraliseerde) ontwerp Smits.

Dispositie voor een nieuw orgel in de R. C. Kerk van St.-Joseph te Tilburg.

Hoofd Manuaal.

Solostemmen in Expressiekast.

1. Fluit gedekt	8	vt.	12 eikenhout verder compositie
2. Viool a di Gamba	8	vt.	$\frac{1}{2}$ tin.
3. Voix Célèste	8	vt.	vanaf klein f, 39 pijpen compositie
4. Salicet	4	vt.	$\frac{1}{2}$ tin <u>vervallen</u>
5. Clarinet	8	vt.	$\frac{1}{2}$ tin <u>vervallen</u>

Combinatie lade.

6. Prestant	16	vt.	Van F in 't front banca tin, verder compositie, de 6 grootste eiken gedekt.
7. Bourdon	16	vt.	24 van eiken verder compositie.
8. Prestant	8	vt.	in 't front banca tin, verder compositie.
9. Holpijp	8	vt.	12 van eiken verder compositie.
10. Diapason	4	vt.	Compositie
11. Quint	3	vt.	„
12. Octaaf	2	vt.	„
13. Plein Jeu	3	sterk.	„
14. Trompet	8	vt.	$\frac{1}{2}$ tin.
15. Clairon	4	vt.	$\frac{1}{2}$ tin.

Positief in Expressiekast.

1. Zacht Bourdon	16	vt.	24 eiken, verder compositie.
2. Flûte Conique	8	vt.	Compositie <u>vervallen</u>
3. Salicionaal	8	vt.	$\frac{1}{2}$ tin
4. Holpijp	8	vt.	12 eiken verder compositie.
5. Violine	4	vt.	$\frac{1}{2}$ tin
6. Flûte Octaviant	4	vt.	Compositie
7. Flûte Dolce	4	vt.	„
8. Piccolo	2	vt.	„
9. Fagot	16	vt.	$\frac{1}{2}$ tin
10. Basson	8	vt.	$\frac{1}{2}$ tin.
1. Violon	16	vt.	Zink.
2. Subbas gedekt	16	vt.	24 eiken verder compositie.

Combinatielade.

3. Prestant	8	vt.	Compositie
4. Holpijp	8	vt.	12 eiken verder

5. Octaaf	4	vt.	Compositie
6. Bazuin	16	vt.	Zink
7. Trompet	8	vt.	$\frac{1}{2}$ tin.

Voettreden.

1. Expressie Positief en solostemmen

2. Combinatie Manuaallade.

3. Combinatie Pedaallade

4. Koppel Positief aan Manuaal.

5. Koppel Pedaal aan Manuaal.

6. Koppel Pedaal aan Positief.

De Klavieren te plaatsen in een afzonderlijk Buffet voor de kast. Klavieren van C tot g''' of 56 toetsen.

Laatste verzonden.

1892. Kope begroting Smits.

1. Fluit Gedekt	8	vt.	95	Pijpwerk solo en Manuaal	2680,	00
2. Viola di Gamba	8	vt.	210	Positief	1500,	00
3. Voix Céleste	8	vt.	60	Pedaal	<u>1320,</u>	<u>00</u>
4. Salicet	4	vt.	90	Totaal	5500,	00
5. Clarinet	8	vt.	220	Manuaalwindlade	430,	00
6. Prestant	16	vt.	650	Positiefwindl.	430,	00
7. Bourdon	16	vt.	210	Solowerk	250,	00
8. Prestant	8	vt.	350	Pedaalwind.	430,	00
9. Holpijp	8	vt.	100	Buffet klavieren en pedaal		
10. Diapason	4	vt.	90		500,	00
11. Quint	3	vt.	70	Windtoestel	<u>600,</u>	<u>00</u>
12. Octaaf	2	vt.	60		8140,	00
13. Plein Jeu	3	sterk	130	Transport en reiskosten	<u>110,</u>	<u>00</u>
14. Trompet	8	vt.	220		8250,	00
15. Clairon	4	vt.	<u>125</u>			
			2680			
1. Bourdon	16	vt.	200			
2. Flûte Conique	8	vt.	170			
3. Salicet	8	vt.	210			
4. Holpijp	8	vt.	100			
5. Violine	4	vt.	90			
6. Flûte Octaviant	4	vt.	90			
7. Flauto Dolce	4	vt.	65			
8. Piccolo	2	vt.	50			
9. Fagot	16	vt.	320			
10. Basson	8	Vt.	<u>200</u>			
			1500			
1. Violon	16	vt.	300			
2. Subbas	16	vt.	190			
3. Prestant	8	vt.	180			
4. Holpijp	8	vt.	90			
5. Octaaf	4	vt.	70			
6. Bazuin	16	vt.	300			
7. Trompet	8	vt.	<u>190</u>			
			3320			

Kast van greine en vuren hout achter de groote kast voor windtoestel en expressiekast

Voor Positief en Solowerkmanuaal door ons te leveren

550,00

De groote kast voorfront zijde en buffet voor de klavieren eiken achterkant greine en

vuren

1200. 00

totaal

10000,00

Zonder salicet 4 vt. en Clarinet 8 vt solowerk en Flûte Conique 8 vt Positief
opgegeven aan

f

7700,00

Voorlopig weg te laten op het Positief Fagot 16 vt.

f

325,00

op Pedaal Violon 16 vt. en

300,00

Trompet 8 vt.

190,00

815,00

Opgegeven f 800,00 minder.

Op Manuaal	648
Positief	486
Solowerk	145
Pedaal	<u>210</u>
	1489

1894, 29 maart. Commentaar ingebruikname Tilburgse Courant.

Een talrijk publiek, waaronder vele E. E. H. H. Geestelijken, zoo van hier als van elders, was Donderdag-middag in de St.-Josephskerk tegenwoordig, bij de plechtige inhuldiging van het nieuwe orgel. Het programma werd geopend met een sonate voor orgel, van Alex. Guilmant. De heer H. Vastersavondts, organist der St.-Josephskerk, speelde dit schoone nummer op zeer verdienstelijke wijze. De heer De Pauw, organist van het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, speelde daarna „Halleluja” uit den *Messias* [Handel] en het „Abendlied” van Schumann. Het eerste nummer, dat met zang altijd een geweldigen indruk maakt, is weinig geschikt om alleen voor orgel te worden uitgevoerd, maar dwong toch de bewondering af van het auditorium, door de meesterlijke wijze waarop het werd gespeeld.

Het „Abendlied” is een van die oude bekenden, welke men altijd gaarne nog eens ontmoet. Vervolgens werden door het parochiaal zangkoor, onder leiding van zijn Directeur, den heer Leo Swagemakers, twee nummers met orgelbegeleiding uitgevoerd, welke blijken gaven dat aan deze kerk een uitmuntend zangkoor is verbonden en vooral dat hier de dirigeerstok aan bekwame handen is toevertrouwd. Vooral de beide eerste nummers: het Kerstlied „*Dies et laetitiae*” van J. A. van Leeuwen en „*O Esca Viatorum*” van Zoller, beide voor sopraan, alt, tenor en bas met orgel, werden heerlijk gezongen. Met drie lieve nummertjes, keurig uitgevoerd, door den heer Vastersavondts, werd de eerste afdeeling besloten. In de tweede Afdeeling bracht de heer de Pauw de prelude van Bach in *mi mineur* ten gehoor, op zoo talentvolle wijze, dat velen zich slechts met moeite bedwongen om niet te applaudiseeren, wat met het oog op de plaats, gedurende de uitvoering werd gelaten. Ware dit niet het geval geweest, dan zou ook de solo, gezongen door den heer Louis de Wijs, de Ave Maria van Gounod, voor tenor, orgel en Cello, waarbij de violoncel partij door onzen stadgenoot, den heer J. Krever met gevoel werd voorgedragen, geestdriftig zijn toegejuicht. Nog altijd is de heer de Wijs een zanger zooals maar zelden wordt aangetroffen. De Liedertafel „*Souvenir des Montagnards*” besloot het programma met het „*Te Deum*” van Verhulst. En nu het orgel. Wij aarzelen bijna ons oordeel neer te schrijven, na al de critiek door bevoegden en niet bevoegden en door sommigen op vrij ongepaste wijze daarover geuit. Het is een geschenk van den Zeer Eerw. Heer Deken van Tilburg en vervaardigd door de heeren gebr. Smits te Reek. Het heeft 2 klavieren met vrij pedaal en bevat 29 registers, waarvan 9 op positief, 13 op manuaal en 7 voor het pedaal; verder 5 voettreden voor koppeling en combinatie. Solied gebouwd, in fraai eikenhouten kast met zeer fijne frontpijpen, één groot luchtreservoir voor 't geheel en 4 kleine reservoirs om 't schokken tegen te gaan, kan het wat degelijkheid betreft, wedijveren met alle orgels van gelijken omvang. De expressive kast werkt uitmuntend; de grondspelen zijn zeer goed; sommige registers als *basson*, *gamba* en *voix célestes* zeer mooi te noemen. Voor den omvang van het kerkgebouw had het orgel misschien wel wat sterker van toon kunnen zijn; ook zouden enkele aanmerkingen kunnen gemaakt worden over de samenstelling, wanneer het instrument moest dienen om uitvoeringen te geven, waarbij het orgel op den voorgrond treedt. De heeren Gebr. Smits hebben begrepen, dat zulks niet het geval is, maar het orgel in onze katholieke kerken in de eerste plaats dient tot begeleiding van den zang. Hier is geen Concert- maar een Kerkorgel geleverd, en als zoodanig is het beter dan 90 van de honderd, die er in de laatste jaren zijn geplaatst.

1894, 31 maart. Recensie Tilburgse Courant.

Tilburg, 31 Maart. In de St.-Jozefskerk. Donderdag-namiddag te 2½ ure had de plechtige inhuldiging plaats van het nieuwe orgel in de parochiekerk van St.-Jozef, Allen die aanspraak kunnen maken op den naam van kunst kenners, componisten en diletanten waren aanwezig onder de honderden, die zich onder de rijzige spitsbogen der schoone kerk vereenigden. Niet enkel uit Tilburg, maar uit de naburige dorpen als Goirle, Hilvarenbeek, Udenhout, Oisterwijk, uit de Langstraat, enz. waren velen overgekomen, - bekend als zij zijn met den roep over de Tilburgsche musici, - om van een waar kunstgenot, met volle teugen te genieten. En, voorwaar, niemand is teleurgesteld. Reeds bij het eerste nummer „Sonate” uitgevoerd door den heer Vastersavondts, organist van de St.-Jozefskerk, was men begeistert; men was nieuwsgierig of de heer De Pauw, uit Amsterdam, hem zou overtreffen, na zulk verrukkelijk spel. Dan wordt het Hallelujah na Händel door dezen uitgevoerd, de lieve Réverie van Schumann, het ingrijpende „*Prière*” van L. Wély [Lefébure-Wely] en „*Paques Fleuries*” door eerstgenoemde; - het prachtige, het stemmige, het lieve, het meêsleepende werd op meesterlijke wijze den bewonderaars voorgebracht. Kenden wij den heer Vastersavondts reeds sinds jaren als een musicus, op wiens bezit het bij uitstek kunstlievende Tilburg groot mag gaan, in den heer De Pauw leerden wij waardeeren een kunstenaar, die in zijn hooge betrekkingen, als organist van het Paleis van Volksvlijt en professor aan het Conservatoire te Amsterdam, Neerland's eer op et gebied van toonkunst hoog houdt en toont dat de „oude meesters” nog niet zijn uitgestorven; 't was een wedijver tusschen twee genieën ! Wat nu te zeggen van de koristen ? Zou het niet gewaagd zijn een woord van lof te spreken, als men weet dat hun kapelmeester is de heer Leo Swagemakers ? Hoe zielsverheffend was het „*Dies est laetitiae*”, hoe roerend het „*Popule meus*” van Palestrina; wat moest men de vorming der stemmen van de jeugdige zangers bewonderen. En dan het „Ave Maria” van Gounod en het „*Te Deum*” (dit laatste door „*Souvenir des Montagnards*”) waarin onze begaafde zangers, de heeren L. de Wijs en Fr. Sträter, hun heldere en krachtige stemmen zoo zeer recht deden wedervaren. Meermalen hebben wij het „*Te Deum*” van Verhulst hooren uitvoeren, doch zooals thans – nooit. Maar het orgel dan, zal men vragen. Geheel in overeenstemming met den bouwtrant der kerk gothiek opgebouwd, vormt het een schoonen

achtergrond met de rosette in 't midden, die het heldere zonnelicht werpt in het achterste gedeelte der kerk. Fijn tot in de fijnste bijzonderheden afgewerkt, en solied op oude wijze moet het een kunststuk zijn, dat in jaren aan geen „nazien” behoefte heeft. Het orgel heeft twee klavieren en 29 registers met vrij pedaal en vijf voettreden. Van de registers hebben wij het meest bewonderd de Gamba met de „Voix Célèste”; als zeer goed zijn aan te merken de positief-grondspelen en de Basson; de Salicionaal van het Positief is een zeer goed register; het effect van de Piccolo in „Andante” van Gounod, uitgevoerd door den heer De Pauw, was zeer karakteristiek; de werking van de expressive-kast liet niets te wenschen over. De aanvoer van wind, welke door één persoon gemakkelijk verkregen wordt, is zeer voldoende. Het orgel heeft vier reservoirs te voorkoming van stooten. Ziedaar in korte woorden welke onze indruk was van dit feest. Wij mogen de heeren Gebr. Smits te Reek, dankbaar zijn, omdat zij getoond hebben, dat zij de kunst, sinds eeuwen Neêrland's deel, den orgelbouw, ten alle deele verstaan. De talrijke geestelijkheid, die bij dit feest aanwezig was zal daarvan partij trekken.

1954. Disposities voor en na de renovatie door Elbertse.

<i>Manuaal 1, C-g'''</i>	16 vt	<i>Manuaal I, C-g'''</i>		
1 Bourdon	16 vt	1 Bourdon	16 vt	
2 Prestant	16 vt	2 Sesquialter	2 st	
3 Prestant	8 vt	3 Prestant	8 vt	binnenpijpen nieuw
4 Holpijp	8 vt	4 Terts, vanaf f	1½ vt	nieuw
5 Fluit	8 vt	5 Viola di Gamba	8 vt	
6 Viola di gamba	8 vt	6 Voix Célèste	8 vt	
7 Voix Célèste	8 vt	7 Holpijp	8 vt	
8 Diapason	4 vt	8 Prestant	4 vt	nieuw
9 Quint	3 vt	9 Quint	3 vt	
10 Octaaf		2 vt 10 Octaaf		2 vt
11 Plein Jeu	3 st	11 Mixtuur	3 st	disc. nieuw 1½ vt
12 Trompet	8 vt	12 Trompet	8 vt	
13 Clairon	4 vt	13 Clairon	4 vt	
<i>De nrs. 5-6-7- als solowerk op een aparte lade. Manuaal afsluitbaar.</i>		<i>De nrs. 4-5-6 als solowerk op een aparte lade. Manuaal afsluitbaar.</i>		

<i>Positief, manuaal II, C-g'''</i>		<i>Positief, manuaal II, C-g'''</i>		
14 Bourdon	16 vt	14 Prestant	8 vt	nieuw
15 Salicionaal	8 vt	15 Salicionaal	8 vt	
16 Holpijp	8 vt	16 Holpijp	8 vt	
17 Violine	4 vt	17 Prestant	4 vt	nieuw
18 Flûte Octaviante	4 vt	18 Flûte Octaviante	4 vt	
19 Flûte Douce	4 vt	19 Sesquialter vanaf f	2 st	nieuw
20 Piccolo	2 vt	20 Piccolo	2 vt	disc. nieuw
21 Fagot	16 vt	21 Fagot	16 vt	
22 Hobo	8 vt	22 Hobo	8 vt	

<i>Pedaal, C-f'</i>		<i>Pedaal, C-f'</i>		
23 Subbas	16 vt	23 Subbas	16 vt	
24 Violon	16 vt	24 Violon	16 vt	
25 Prestant	8 vt	25 Prestant	8 vt	groot oct. nieuw
26 Holpijp	8 vt	26 Holpijp	8 vt	
27 Octaaf		4 vt 27 Octaaf		4 vt
28 Bazuin		16 vt 28 Bazuin		16 vt
29 Trompet	8 vt	29 Trompet	8 vt	nieuwe bekers
<i>Voettreden</i>		<i>Voettreden ongewijzigd</i>		

Koppeling Manuaal aan Positief

Koppeling Manuaal aan Pedaal

Koppeling Positief aan Pedaal

Combinatie Manuaal I

Combinatie Pedaal.

Huidige dispositie.

Hoofdmanuaal		Echo, manuaal I C-g'''		Positief (in zwelkast)		Pedaal C-d'	
Prestant	16 vt	Gamba	8 vt	Principal	8 vt	Subbas	16 vt
Bourdon	16 vt	Voix Geleste	8 vt	Holpijp	8 vt	Violon	16 vt
Principaal	8 vt	Fluit	8 vt	Salicional	8 vt	Prestant	8 vt
Holpijp	8 vt			Octaaf	4 vt	Holpijp	8 vt

Diapason	4 vt	Flute Octavante	4 vt	Octaaf	4 vt
Quint	3 vt	Piccolo	2 vt	Bazuin	16 vt
Octaaf	2 vt	Sesquialter 2 st.		Trompet	8 vt
Plein Jeu 3 st.		Fagot	16 vt		
Trompet	8 vt	Basson	8 vt		
Clairon	4 vt				

Treden:

Koppel ped. -man.

koppel ped. -pos.

Koppel pos. -man.

Comb. Hoofdman.

Comb. Pedaal (tongwerk en Oct. 4)

Expressietrede

De toonhoogte a' = 427 Hz. , de winddruk 87 mm.

Verdere bijzonderheden zijn gepubliceerd in de Orgelencyclopedie.

TILBURG, R.K. Parochiekerk van Sint Martinus

1969. Dispositie Verschueren.

<i>Prestant</i>	8 vt.	<i>gedeeltelijk nieuw,</i>
<i>Salicionaal</i>	8 vt.	<i>het groot octaaf in combinatie met de Bourdon 8 vt. ,</i>
<i>Bourdon</i>	8 vt.	
<i>Octaaf</i>	4 vt,	
<i>Roerfluit</i>	4 vt,	
<i>Kwint</i>	2½ vt.	<i>nieuw,</i>
<i>Doublette</i>	2 vt.	<i>nieuw,</i>
<i>Sesquialter D,</i>	2 st.	<i>nieuw,</i>
<i>Mixtuur 2-3 st.</i>	<i>nieuw.</i>	

TILBURG, Studentenkerk der Wederkomst van Christus, Maranatha

Huidige dispositie.

Manuaal:

Pedaal

Prestant 8 vt

Aangehangen.

Bourdon 8 vt

Salicionaal 8 vt

Octaaf 4 vt

Roerfluit 4 vt

Kwint 2 2/3 vt

Doublette 2 vt

Sesquialter II sterk (discant)

Mixtuur II-III sterk

De toonhoogte a' = 440 Hz. , de winddruk 68 mm.

UDEN, Kapel van het klooster van de zusters Brigittinessen

1912. Dispositie Smits.

<i>Man I</i>		<i>Man. II</i>		<i>Pedaal niet in gebruik</i>
1 Bourdon	16'	6 Celeste	8'	
2 Prestant	8'	7 Viola	8'	
3 Bourdon	8'	8 Salicet	4'	
4 Prestant	4'	9 Holpijp	8'	
5 Octaaf	2'	10 Quint 2½'		Manuaalkoppel

Huidige dispositie.

(In volgorde op de lade staan de registers voor het Manuaal en Positief om en om)

Manuaal C – f'''			Positief C – f'''		
1 Bourdon	16 vt.	Bas, vanaf c ⁰ van grenen Discant metaal gedekt			
			2 Flûte Travers	8 vt	discant vanaf c', ronde opsmeden
3 Prestant	8 vt	vanaf c ⁰			
			4 Viool	8 vt	C-G in combinatie met Holpijp 8 Gis-h ⁰ 1983, vanaf c' oud
5 Holpijp	8 vt	C-H eiken, vanaf c ⁰ metaal			
			6 Salicet	4 vt	open met baarden, in de bas eng en naar boven wijder verlopend, ronde opsmeden
7 Prestant	4 vt				
			8 Holpijp	8 vt	Groot octaaf van eiken, vanaf c ⁰ metaal
9 Blokfluit	2 vt	bas, gedekt met baarden, in de discant cilindrisch open			
			10 Fluit	4 vt	de bas gedekt, discant prestantmensuur
11 Nazard	3 vt	bas, gedekt, uit 1983			
12 Cornet	3 st	discant, 1983, 2½-2-1½			

De opstelling in C- en Ciskant is, ter voorkoming van interferentie, voor het pijpwerk van het positief en het manuaal omgekeerd: vanuit de kerk gezien voor het manuaal de C-kant rechts en voor het positief de C-kant links. De kleinste pijpen staan in het midden. Alle pijpen van het front nu zijn stom, de pijpen van het oude middengedeelte, waren vroeger sprekend.

Het pedaal C-h⁰ is aangehangen.

De toonhoogte is een halve toon onder 440, de winddruk is 75 mm.

UDEN, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus

1841? Notitie Smits.

De kast is 0,91 diep, de onderkast 2. 30 breed, de bovenkast 2. 90, hiervoor een nieuw windlaaij betekent lang 2. 38 en breed 1. 17,8 – Diep 0. 09. 8 – De ventielen er voor 9, de windbak 4 duim diep en 12 duim wijd binnen.

1 Prestant	8	oud pijpwerk
2 Bourdon	16	de bas van hout, discant compositie no 5
3 Holpijp	8	oud
4 Sesquialter		discant te maken van Cornet
5 Octaaf	4	of Prestant 4 voet oud
6 Roerfluit	4	oud
7 Octaaf	2	oud
8 Mixtuur	2	sterk, de Mixtuur is te Uden 3 sterk 1 voet
9 Quint	3	open oud
10 Trompet	8	nieuw bas
11 -	8	nieuw disc
12 Klairon		te maken van de oude Trompet zo ver als kan

1841. Dispositie.

Prestant	8 vt	Octaaf	2 vt
Holpijp	8 vt	Cornet	
Prestant	4 vt	Mixtuur 3 sterk	1 vt

Roerfluit	4 vt	Trompet bas	8 vt
Quint	3 vt	Trompet disc.	8 vt.

1845. Dispositie na uitbreiding door Smits.

Prestant*	8 vt D	Holpijp	8 vt
Bourdon *	16 vt	Viol di Gamba	8 vt D
Prestant	8 vt	Prestant	4 vt
Holpijp	8 vt	Fluit	4 vt
Prestant	4 vt	Vlakfluit	2 vt
Roerfluit	4 vt	Kromhoorn*	8 vt B
Quint	3 vt	Kromhoorn*	8 vt D
Octaaf	2 vt		
Mixtuur 3 st.	1 vt		
Trompet*	8 vt		
Clairon	4 vt B		
Clairon*	4 vt D		

1858. Voorstel Smits.

Dispositie van een vrij pedaal van 25 toetzen [C-c'] met

1 Subbas	16	voet	van Zink	no	3	100	30
2 Prest	8		-		2	80	10
3 Fluit	8		12 van zink dan metaal		4	70	
4 Oct	4		-	-	2	60	
5 Harm[onica]	16		zink			80	20
6 Tr[ompet]	8				1	70	20
7 Klair[on]	4					60	10
8 Zink	2					50	<u>10</u>
							100

Windlaaij en mechaniek

300

870

Het verleggen der manualen aan de epistelzijde

150

Een nieuwe Harmonica

80

1100

Kosten aan de kast

80

Vervoer

10

Kostgeld

110

1300

Alzo opgegeven

100

1400

Alzo opgegeven te Uden den 19 oct 1858.

En op de achterzijde hiervan staat: ¹⁹⁴²

Voorlopig

Het verleggen der manualen

f 200

Kosten aan de kast voor vrij pedaal

80

Kostgeld

50

330

Windlaaij en mechaniek voor pedaal

300

Kostgeld

20

650

UDENHOUT, Kapel in het klooster van St.-Felix van Valois

-

UDENHOUT, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

-

UTRECHT, R.K. Parochiekerk van Sint Dominicus aan de Mariaplaats

185? Plan en begroting Smits.

¹⁹⁴² SA ., B4I1b.

<i>Utrecht</i>					<i>hiervoor een kast 4 el breed en 1. 75 diep en het positief onder in de kast</i>
1 Prestant	8	2	350	50	
2 Bourdon	16	4	170	20	
3 Holpijp	8	4	100	10	
4 Octaaf	4	2	100	10	
5 fluit	4		75	10	
6 oct	2		60	10	
7 mixt 3	1		100	20	
8 Trompet	8	2	200	20	
9 -					
<i>pedaal</i>					
1 Prestant	8	2	200	20	
2 Subbas	16	3	150	10	
3 Pres	4	2	70	10	
4 Harm	16		<u>150</u>	10	
windlaaij voor beide			<u>450</u>		
			2105		
<i>Positief</i>					
1 Viol	8		200		
2 Holp	8	5	90		
3 Prest	4		90		
4 Piccolo			60		
6 Harmonica			150	10	
windlaaij			<u>180</u>	<u>20</u>	
			770	230	
2 balken			300		<i>minder</i>
vervoer en kost			<u>200</u>		
			3375		
Salicet			<u>200</u>		
			3575		

1942. Dispositie volgens H. Smits.

<i>Manuaal</i>		<i>Positief</i>		<i>Pedaal</i>
Prestant	8 vt (oud)	Holpijp	8 vt	Subbas 16 vt
Bourdon	16 vt B	Fluit	8 vt D (oud)	Prestant 8 vt
Bourdon	16 vt D (oud)	Viola di Gamba	8 vt	Prestant 4 vt
Holpijp	8 vt (af c oud)	Prestant 4 vt B/D (op 17 na oud)		Harmonica 16 vt
Prestant	4 vt (oud)	Harmonica	8 vt	
Fluit	4 vt(oud)			
Octaaf	2 vt (oud)	Koppel	I + II	
Mixtuur 3 st.	1½ vt (oud)		P + I	
Trompet 8 vt			P + II	

VEGHEL, Kapel van het Franciscanessenklooster

-

VEGHEL, R.K. Parochiekerk van Sint Lambertus

1840. Ontwerp Smits.

De windladens voor Vechel betekent als volgt.

<i>Groot orgel.</i>			
1	Prestant	8	
2	Bourdon bas	16	eike hout no 4
3	- dis	16	tin 4
4	Viola di Gamba	8	
5	Holpijp	8	3
6	Prest	4	1
7	Fluit	4	6
8	Cornet	3	als de Reekse.
9	Octaaf	2	1
10	Mixtuur	1	1
11	Trompet bas	16	4
12	- dis	16	4
13	- bas	8	1
14	- dis	8	1
<i>Positief</i>			
1	Prestant	8	2
2	Prestant	4	2
3	Roerfluit	8	4
4	Fluit bas	4	6
5	Fluit dis	4	6
6	Speelfluit dis	8	als flute traver
7	Octaaf	2	of flagelet 2 voet, en dan zo ruim als G van Prest no 1
8	Sesquialter		in den discant vergrooten 2 halve tonen ruimer als Prest no 1
9	Trompet	8	bas
10			en dis 3
11	Klaron of Basson	8	
12			
<i>Echo</i>			
1	Holpijp	8	9 van hout no 4
2	Octaaf bas	4	of openfluit volgens Prestant no 3
3	en disc		
4	Flute Travers	8	dis
5	Nazard disc.		als ordinair flagelet maat
6	Gemshoorn		
7	Kromhoorn		
8	Vox Humaan.		

1840, oktober. Contract met Smits.

Veghel.

28 Oct 1840 het orgel aangenomen en moet bestaan uit een Groot Manuaal als volgt

1	Prestant	8 voet	ruimste mensuur Van Heurn 18 duim omtrek	
2	Bourdon	16 v	bas van eike hout 7 ½ a 7 ½ buitenwerks	no. 4
3	Bourdon	16 v	dis van tin	no. 4
4	Viol di Gamba	8 v		
5	Holpijp	8 v	7 of 9 van hout of gelijk van tin	3
6	Prestant	4 v		1
7	Fluit	4 voet		6
8	Cornet		3 sterk ordinaar flagelet maat	1
9	Octaaf	2 v		
10	Mixtuur	1 v	3 sterk	
11	Trompet	8	bas	
12	-	8	dis	1
13	Klaron	4 v	bas of trompet 16 nieuw model a	3
14	Dulciaan	8 v	dis trompet 8	no. 1

Positief of Rugwerk

1 Prest	8 v		no. 2
2 Prest	4 v		2
3 Roerfluit	8 v	7 of 9 van hout of gelijk van tin	4
4 Fluit	4 v	bas en dis	6
5 Octaaf	2 v	of flagelet 2v als g van Prestant	no. 1
6 Sesquialter	2 sterk	2 halve tonen ruimer als Prestant	1
7 Trompet	8	bas	
8		(No. 6: Fluit 4 voet gesneden en dan een Flute Travers diskant er bij a)	
9 Kromhoorn	8	bas	
10 -	8	dis	

Echo of Borstwerk

1 Holpijp	8 voet	zonder maat dus maar	no. 4
2 Openfluit	4 voet		2
3 Gemshoorn	2 voet		
4 Vox Humaan	8		
5 Tremulant			
6 Ventil			
7 Koppel			

alzo aangenomen

(Enige veranderingen gemaakt als inplaats van de Roerfluit no. 4 een Fluit no. 6.

Voor de Klairon een Trompet no. 4 van 16 v.

Op het positief de fluit verdeeld en dan een Flute Trav. dis er bij.)

1842, e.v. Rekeningenboek Smits.

Een orgel aangenomen voor f 6500,00, in verschillende termijnen op nevenstaande te zien, voldaan F.C. Smits .

1842	28 Oct ontvangen op rekening de som van	f	3000,00
1843	Mei ontvangen		2500,00
	Aug. 15 ontvangen		<u>1000,00</u>
		f	6500,00.

Broekhuizen.

Het orgel in de Kerk der R. Cath. Gemeente is gemaakt in 1842 door F. G. Smits orgelmaker te Reek. Heeft 26 stemmen drie handclavieren aangehangen pedaal en vier blaasbalgen.

Manuaal		Rugwerk		Borstwerk
1 Prestant	8 vt.	1. Prestant	8 vt.	1 Holpijp 8 vt.
2 Bourdon B	16 -	2 Roerfluit	8 -	2 Prestant 4 -
3 Bourdon D	16 -	3 Flute Travers dis	8 -	3 Blokfluit 2 -
4 Viol di Gamba	8 -	4 Prestant	4 -	4 Vox Humana 8 -
5 Holpijp	8 -	5 Fluit Bas	4 -	5 Kromhoorn 8 -
6 Prestant	4 -	6 Fluit Disc.	4 -	Nog open plaats
7 Fluit	4	7 Sexquialter	2 st.	
8 Cornet disc.	3 st.	8 Trompet	8 vt.	
9 Octaaf	2 vt.	9 Basson	8 -	
10 Mixtuur	3 st.			
11 Trompet B	8 vt.	Voorts Koppelingen, afsluitingen, Tremulant		
12 Trompet D	8 -	Ventil en Calcante schel.		Het klavier 4 ½ oct.
13 Clairon	4 -			het Pedaal 1 ½ -

1862. Drie begrotingen Smits.

Dispositie no. 1.

Afbreken en transport van de ene kerk na de andere	f	100
Een nieuwe kast volgens opgave van Kuipers		1000
een Buffet voor de klavieren en tegelijk een dat voor Echo van wagenshot		100
Voor de verandering van Mechaniek in het buffet		200
een nieuw windlaaij voor Positief met mechaniek Zijwerk		400
De mechaniek voor de manuaalen veranderen		300
een nieuw windlaaij voor pedaal met mechaniek		700
hierop een		

1 Prest 16 van hout	350	
2 Bourdon 16 -	180	
3 Prest 8 hiervan zijn zo ik meen de grootste voorhanden		
4 Fluit 8 of Holpijp	80	
5 Bazuin 16 van zink	250	
6 Trompet 8 tin	180	
7 Violon 8 tin	180	
8 Harm. 16	<u>170</u>	
		<u>1460</u>
		4260

Dispositie no. 2.

Afbreken en vervoer van de ene kerk na de andere	f	100
een nieuw raam voor windlaaij van Manuaal Zijwerk		50
Nieuwe hangers voor registratuur		30
Verdere kosten voor leggen, stemmen etz.		150
Kostgeld		<u>70</u>
		400

Positief

Een nieuw windlaaij van Positief onder in de onderkast zo als Helmond met mech,		500
Een nieuwe Prest 8 v bas		250
kostgeld		<u>50</u>
		800

Pedaal

Een nieuw windlaaij van 25 toetzen aan weerszijde der kerk met mechaniek met			700
1 Prest	16	van hout no. 1	350
2 Subbas	16	3	180
3 Prest	8	de grootste zijn er 1	70
4 Fluit	8	3	80
5 Violon	8	tin	180
6 Bazuin	16	zink	250
7 Trompet	8	tin	180
8 Fagot	16	-	170
kostgeld			70
vervoer			<u>10</u>
Echo			2240
te leggen zo als het thans legt			60
leggen en plakken van Balken en veranderen aan kanalen			100
kostgeld			<u>50</u>
			210
			400
			800
			2240
			<u>210</u>
			3650
Waarde van de oude kast voor Boekel			1000
Waarde van Positiefkast met windlaay en frontpijp			<u>700</u>
			1700

De groote kast met al de frontpijpen dan te stellen f 1700,00 omdat er aldan voor f 700 nieuwe pijpen zouden moeten gemaakt worden.

No. 3.

Afbreken etz.	f	100
Aan ieder zij een windlaay		350
mechaniek etz		
Kostgeld		80
		530
Positief als bij No. 2		<u>800</u>
Pedaal dito		2240
veranderen van frontpijpen		<u>100</u>

		3670
blaasbalken, kanalen etz.		<u>230</u>
	f	3900
af		<u>1700</u>
rest	f	2200
voor nieuw kastwerk		<u>1300</u>
	f	3500
bij no. 3 vervalt het middenfront in de bovenkast. ¹⁹⁴³		

1863, 25 augustus. Overeenkomst Van Nistelrooij.

Het orgel te verplaatsen te Veghel aangenomen 25 Augustus 1863

bestaande in overbrengen van de oude in de nieuwe kerk dus orgel en kast afbreken overbrengen en stellen, hetzelfde van stof zuiveren intoneren en stemmen met nieuw conducten die noodig zijn, alsmede leer lijm koperdraad en hout. Maar het positief plaatsen boven blaasbalgen achter de kas. tezame voor de soma f 740,00 zegge zevenhondert en veertig gulden of 720 zonder kas en nu met kas 740 dus voor de kast tweeinig moet opgedacht worden bij afrekenen voldaan doch is 740 zamen. Verder verzoek van den deken het polijsten der frontpijpen niet besteed in daggeld geschied dus buite rekening

Arbeid aan dezelve

G Ploegmakers 13 dagen tegen	1,50 per dag
A Kuite 9 dagen tegen	1,50
Zeep soda	1,50
Voor G Ploegmakers	19,50
„ Janus [Kuijte]	13,50
Meer arbeid voor nazien opnieuw in spraak brengen 3 dagen tegen 3	<u>9</u>
	43,50

Dus voor polijsten rekening van 43,50

Uitgave wegens orgelwerke enz te Veghel

Aan kostgeld voor mij 34 dagen is 34,00

[in de kantlijn] kostgeld der knechts 50 cent per dag

kostgeld Beuzekom 10,00

„ Ploegmakers 12,00

Willem en Janus 28,50

daggelden Beuzekom 14,00

Ploegmakers 14,40

Willem [Kuijte?]

Janus [Kuijte]

Degroot 7

Vervoort 13,70

Groote Willem 7,40

1864 kostgeld mij 38,00

Willem en Janus 25,50

Daggeld Willem Janus „

Beuzekom kost en daggeld 5,05

welbord en abstract vermaak

ontvangen voor plaatsen orgel kas 740,00

polijsten pijpen 20,00

het geheel van plaatsen had meer moeten zijn en had eenige hondert kunne schelle

1875. Notitie parochiearchief.

1875. Orgel. Bij de talloze gebreken van vroeger had ons orgel veel geleden door het overbrengen naar de nieuwe kerk, terwijl de groote lompe kast de geschilderde ramen geheel dekte en te weinig plaats liet voor de zangers, van daar het besluit om hetzelfde in twee te splitsen, daar [front] nieuwe pijpen aan te vullen en in orde te brengen.

J. Vermeulen, orgelmaker te Weert, die ons door Wel Eerw, Heer Professor Janssens gerecommandeerd was nam dit werk aan voor f 1500,-, terwijl de kas volgens teekening van Cuijpers door ons werkvolk gemaakt werd. Later in 1877 is bovendien aan het orgel nog een vrij pedale gemaakt door genoemden Vermeulen voor f 2500,-

Dispositieboekje A. Kuijte .

Orgel Veghel, oud Orgel vermaakt met nieuwe Orgelkast en nieuw Vrij pedaal door Vermeulen in 1878.

Manuaal			Positief		
Prestant	16	vt	Roerfluit	8	vt
Bourdon	16	vt	Prestant	8	vt

¹⁹⁴³ SA ., B4K6b.

Prestant	8		Fluit	4	
Prestant	4		Mixtuur	2	st
Holpijp	8		Basson	8	
Viola	8		Octaaf	2	
Mixtuur	4	st	Fluit Travers	8	
Cornet		disc	Prestant	4	
Fluit	4		Siflet	4	
Trompet disc.	16	vt	Trompet	8	vt
Trompet	8	vt			
Kopp. ped. - man.			Vrij Pedaal		
3 ^e Klavier			Sousbasse	16	vt
Holpijp	8	vt	Violon	16	vt
Vox Humana			Bombarde	16	vt
Blokfluit	2		Trompet	8	vt
Prestant	4	vt	Fluit Ouvert	4	vt
Voix Celest	4	disc	Kopp. man. Pos.		

Voix Celest is een openfluit 4 voet disc. wijde is op c (eengestreept) 4 4/10 centimetri. Wanneer ze met Prestant 4 vt gespeeld is het (voix celeste) is voldoet schoon, de voix Celest is wat zwevend gestemd.

Voorts staat er in de kantlijn nog bijgeschreven:

*. . . of die man de kunde miste of de reden elders moet gezocht worden, zeker is dat het naderhand altijd sukkelen gebleven is, zoodat het orgel in 1894 bijna onbruikbaar werd en het kerkbestuur besloot tot een geheel nieuwen.*¹⁹⁴⁴

1893, 19 september. Parochiearchief.

Dinsdag 19 september 1893. Onze H. E. Heer voorzitter deelt mede dat de organist zeer begint te klagen over het orgel en de kerk derhalve binnen korten tijd in de onkosten van een nieuw orgel zal vallen. Na eenige besprekingen wordt bepaald een vertrouwd orgelmaker op te zoeken om solied werk te krijgen.

Woensdag 14 februari 1894. (. . .) Daarna spreekt onze H. E. Heer voorzitter nog over het orgel en deelt mede dat hij in onderhandeling is met Franzen van Roermond, doch nog tot geen resultaat heeft geleid.

Vrijdag 30 maart 1894. (. . .) Daarna brengt Onze Hoog Eerwaarde Heer voorzitter ter kennis dat onderhandelingen met den Heer Franzen van Roermond over het nieuwe orgel geëindigd zijn. Genoemde Heer zal ons een prachtig nieuw orgel leveren voor de som van f 7000,- en ontvangt gratis het oude orgel daarbij, behalve de kast. Hij heeft aangenomen het nieuw voor 1895 te plaatzen zoo dat hetzelfde bespeelt kan worden. De grootte en registers enz. zijn nauwkeurig beschreven. Alle leden keuren het goed en zijn het er over eens dat de prijs niet tegenvalt.

VELP (N.Br.), Kapel van Domus Probationis Vallis Beatae Mariae Virginis, het Noviciaat Mariëndaal van de paters Jezuïeten

1884. Dispositie Adema.

<i>Manuaal C – f''</i>		<i>Pedaal C – f</i>
<i>Bourdon</i>	<i>16'</i>	<i>aangehangen</i>
<i>Praestant</i>	<i>8'</i>	
<i>Salicionaal</i>	<i>8'</i>	
<i>Vox Coelestis</i>	<i>8'</i>	
<i>Holpijp</i>	<i>8'</i>	
<i>Fluit Harmoniek</i>	<i>4'</i>	

1887, 7 juni e.v. Rekeningenboek Smits.

Mariëndaal Velp

<i>1887 7 juni ontvangen voor hout 1½ dag gestemd</i>	<i>8,00</i>
<i>1889 29 oktober 1½ ontvangen</i>	<i>3,50</i>
<i>1890 21 maart ontvangen</i>	<i>10,00</i>
<i>1892 27 juni ontvangen</i>	<i>7,00</i>

VELP (N.Br.), R.K. Parochiekerk van Sint Vincentius

1754, 7 juli. Contract met M. van Deventer.

1754, Juli 7. Condiitiën en voorwaerden volgens dewelcke den Eerw. heer pastoor A. Cuppen, den heer Scholtus van der Gheest, mitsgaeders de tegenwoordighe regeerende borgemrs de heer Giebels en Welbert Jansens, oock de kerckmrs Evert

¹⁹⁴⁴ PA ., St. Lambertus Veghel, memoriale. De orgelgegevens uit het parochiearchief werden door B. van Nistelrooy en M. Tooten, Veghel bijeengebracht en mij welwillend beschikbaar gesteld. Daarvoor mijn dank.

Simons en Gijsbert Goosens, ter eenre, en Sr. Matthijs van Deventer orgelmaker ter andere zijde, op approbatie noghtans van den Hooged. Gestr. Heer J. A. de Lauwere, erfland-drost tot Ravenstijn, geheyde Raad van zijne Chuurv. van den Paltz etc. , etc. sijn overeengekomen en geacordeert te laeten maecken en leveren respective een nieuw orgel in dese kerck alhier tot Velp van groote en sterckte als volght. Het orgel zal bestaan in negen goede en wel gemaecte registers.

Ten 1sten een Prestant spreekende vier voet van 49 pijpen.

2de een Holpijp gedeckt spreekende acht voet van 49 Pijpen.

3den een Praestant in den discant spreekende twee voet van 25 pijpen.

4to een Octaaf spreekende twee voet van 49 pijpen.

5den een Fluyt gedeckt spreekende vier voet van 49 pijpen.

6den een Quint spreekende een en een halven voet van 49 pijpen.

7mo een Cornet in discant vier dubbel spreekende een voet van 100 pijpen.

8vo een Mixtuur doorgaens dry dobbelt spreekende een voet van 147 pijpen.

9mo een Trompet spreekende acht voet van 49 pijpen.

Hiertoe zullen gemaackt worden dry blaasbalcken, ider lanck ses voet en dry voet breed, Amsterdamsche mate, van goed bequaem wagenschots houd. Een kast hoogh veertien voeten, Amsterdamsche mate, en snij- werck volgens de overgeleverde tekeninghe van goed bequaem grijnenhoud. Het clawier van palmboomenplaten en swarte cruysen off halve toonen.

Welcke bovenstaanden orgel en kast den aennemer zich verbind te zullen leveren tegens den eersten Mey van het aenstaenden jaer 1700 en vijf en vijftich, en vervolgens in de kerck alhier tot Velp te plaatsen en te stellen en zal naerdad het voors. orgel door twee bequeme meesters off kenners ter keuse en benoeminghe der aenbestederen opgenomen en volgens het besteck zal bevonden en goet gekuurt zijn, den aennemer daer voor genieten en door aenbestederen aen hem betaelt worden een somme van vijfhondert en vijftich guldens Hollands ad 20 st. den gulden te betaelen in twee termijnen te weeten twee derde parten bij de opnemingh en goedkeuringe en het resterende een derd part een jaer na dato van dien. Het transport van voors. orgel met zijn toebehooren van Nijmegen na Velp en kosten die daer op moghen loopen, blijft tot last van den aennemer. Het maacken van het ockzaal met sijn toebehooren en de anckers of verdere noodighe tot vastmaecking en plaetsing van de kast blijft ten laste van de aenbestederen of kercke van Velp. En verbindt zich den aennemer om in vall aen het voorsz orgel, hetzij aen de secreetlaade, de blaasbalcken of aen de scheerwigh van het clawier binnen de twee eerstkomende jaren naer den tijd der opneming te rekenen eenighe doorspraecken, lecken of ongemacken moghten komen, hetzelfde mits vrij transport van Nijmegen op Velp en weder terugh genieten, te herstellen en te repareren, sonder daer voor iets te konnen ofte te moogen praetenderen off eischen. Tot nakominghe van hetwelcke wij parthijen contrahenten verbinden onse personen en goederen, onderwerpende dezelve alle heeren, hoven, righteren en gerichtten. Aldus gedaen tot Velp, Lande van Ravenstijn, den 7en July 1754. Matijs van Deventer orgelmaker.

1754. Dispositie.

Bij oplevering was de dispositie:

1	Prestant	4 voet
2	Holpijp	8 voet
3	Prestant discant	8 voet
4	Octaaf	2 voet
5	Fluit gedekt	4 voet
6	Quintfluit	1 ½ voet
7	Cornet vier sterk	4 voet discant
8	Mixtuur drie sterk	1 voet
9	Trompet discant	8 voet
10	Trompet bas	8 voet.

Manuaalomvang C - c'''

1832, 7 juni e.v. Rekeningenboek Smits.

1832	Juny 7	omtrent 2 dagen gestemt voldaan	f	4,50
1833	31 Mei	omtrent 1 dag gestemt voldaan	f	2,00
1834	26 Mei	1 dag gestemt voldaan	f	2,50
1835	Dec 24	aan de Trompet gewerkt		
		4 dag a 4 op eigen kosten	f	16,-
		2 dag a 2,50		5,-
		Jan Schiks 6 d a 2		12,-
		38 fl metaal a 60 c		22,80
		2 karvragten		1,00
		bij de smit		2,30
1836	Maart 24	3 halve dagen		6,00
		J. Schiks ½ dag		1,25
		voldaan den 29 Maart 1836		66,35
1837	18 Mei	1 dag gestemt		2,50
1838	Sept	Het orgel schoongemaakt en gestemt		

		3 dagen met 2 man. ik geloof voldaan	11,50
1841	Maart		14,00
	Mei 20	½ dag gestemt	2,00
1843	13 April	gestemt tot dat voldaan.	

1852, 17 mei. Drie voorstellen Smits.

Dispositie no 1.

	Windlaay en mechaniek voor Man. en Pos. met		f	600
	M. :			
1	Prestant	8 v in het gezigt van banka tin gebruineerd	2	380
2	Bourdon	16 bas van wagenshot hout	5	170
3	Bourdon	16 dis van compositie met	5	70
4	Holpijp	8 v 12 de grootste van hout dan compositie	4	100
5	Prestant	4 v 8 of 10 de grootste van tin dan comp	2	110
6	Quint 3 v of Fluit 4	Quint no 5 Fl. no 4		70
7	Octaaf	2	2	60
8	Mixtuur	1 ½ v 3 sterk		120
9	Trompet	8 v bas van banka tin		
10	Trompet	8 v dis banka tin		280
	Positief			
11	Viola di Gamba 8 v	van banka tin		200
12	Holpijp	8 v 12 de grootste van hout dan comp	5	100
13	Fl. Trav.	8 v dis		
14	Fl	4 v. bas of Prest 4 v bas in 't front		
15	Fl	4 v. dis - Prest 4 v disc		130
16	Harmonica	8 v bas van banka tin		
17	-	8 v dis		200
	Windlaay Ped Mec van	25 toetzen		230
18	Prest	8 v voor pedaal van tin	4	250
19	Bourdon	16 v -	4	200
20	Octaaf	4 v 7 van tin dan compositie	4	80
21	Harmonica	16 v van tin		200
	Koppel Ped en Man			
	- Pos en Man			
	Ventil			
	3 balken van green en eike hout 4 a 8 met kast			350
	reiskosten voor en na bij vijfjarig onderhoud			100
			f	4000
	Vermoedelijk bedrag van het kostgeld ten tijde van plaatsen			100
	- van transport			80

Deze dispositie is nagenoeg gelijk, aan het orgel dat ik onderhanden heb voor Utrecht.

Dispositie No 2.

	Windlaay en Mechaniek	voor Manuaal 3 V a 7 V		350
1	Prestant	8 v in het gezigt van Banka tin	2	380
2	Bourdon	1 de bas van wagenshot	4	180
		6		
3	Bourdon	1 Disc van komp	4	70
		6		
4	Holpijp	8 12 van hout	4	100
5	Prest	4 v 7 van tin dan komp	2	110
6	Quint	3 v		70
7	Octaaf	2		60
8	Mixtuur	1½ 3 sterk		120
9	Trompet	8 bas van tin	1	280
10	Trompet	disc tin		
	Positief			
11	Prestant	4 v in het gezigt van Banka tin	2	150
12	Viola di Gamba	8 v van Banka tin		200
13	Holpijp	8 12 van hout dan comp	5	100
14	Flute Trav	8 disc		60

15	Fluit bas	4	v		
16	Fluit disc	4	v		70
17	Piccolo	2			60
18	Harmonica	8		bas van tin	180
19	Harmonica	8		dis	
20	Koppel der Klavieren				20
	Windlaay en Mec.				240
	3 blaasb. van gr. en eiken 4 en 8 met kast				350
	reiskosten voor en na bij vijfjarig onderhoud				<u>100</u>
					3250
	Vermoedelijk bedrag van kosten bij plaatsing				90
	transport				70
	Vermoedelijk kosten der orgelkast				<u>600</u>
					4010

Dispositie no. 3.

Een windlaay voor beide werken met de volgende registers

1	Prestant	8	v	in het gezigt van Banka tin	2	370
2	Bourdon	1		bas van wagenschot	5	160
		6				
3	Bourdon	1		disc van Komp		60
		6				
4	Holp	8		12 van wagenschot	4	100
5	Prest	4		7 van tin		110
6	Octaaf	2	v			60
7	Mixtuur	1		2 sterk		100
		½				
8	Trompet	8		bas		
9	-	8		dis van Banka tin	2	250
	Positief					
10	Holpijp	8	v	12 van hout	5	100
11	Viola di Gamba	8	v	disc van tin		60
12	Flute Tr. dis	8				60
13	Fluit bas	4			5	
14	Fluit dis	4			5	70
15	Piccolo	2				60
16	Harmonica	8		bas		
17	-	8		dis		180
18	Koppeling					
	Windlaay voor beide werken					450
	Voor en na reizen bij 5 jaren onderhoud					<u>100</u>
						2290
	2 balken van 4 v 3 d en 8 ½ voet met de kast					<u>260</u>
						2550

*Kosten bij de plaatsing f 80, vervoer 60 en vermoedelijk
kosten van een orgel van circa 5 ellen hoog en 3 ellen breed f 500.*

Deze drie dispositien afgegeven aen J. Geerts te Velp voor de R. Kerk den 17 Mei 1852.

1854. Dispositie.

In 1854, na de uitbreiding, had het instrument waarschijnlijk als dispositie:

Manuaal C-f''

1.	Holpijp	8	v.	
2	Openfluit	8	v.	D
3	Viola di Gamba	8	v.	D
4	Prestant	4	v.	
5	Gedekt Fluit	4	v.	
6	Octaaf	2	v.	
7	Quintfluit	1½	v.	
8	Mixtuur 3 st.	1	v.	
9.	Trompet	8	v.	B
10	Trompet	8	v.	D

Positief C-f''

11	Bourdon	8	v.	
12	Fugara	8	v.	D
13	Fluit	4	v.	B
14	Fluit	4	v.	D

1904, 30 maart. Rekeningenboek Smits.

1904	30 Maart	Velp 2 dagen f	12,00.	¹⁹⁴⁵
Daarna vermeldt het rekeningboek: ¹⁹⁴⁶				
1904	15 December	Velp afbreken 1-g- dag	f 9,00	
1905	1 Augustus	Velp plaatsèn van het orgel		
	14 dagen	2 man met verschot	112,00.	

1937, 23 mei. Brief P. de Bree aan bisschop.

Aan Zijne Hoogw. Exc. Mgr. A. F. Diepen. Monseigneur. Namens het Kerkbestuur der Parchie van den H. Vincentius te Velp bij Grave richt ondergeteekende zich tot Uwe Hgw. Exc. met het volgende verzoek. Wegens den bouw der nieuwe parochiekerk zal ook het kerkorgel verplaatst moeten worden. Mij werd om advies verzocht in deze aangelegenheid en bij een herhaald onderzoek aan het oude kerkorgel is ons gebleken, dat wij hier te doen hebben met een zéér merkwaardig, en goed geconserveerd specimen van echt Nederlandsche Orgelbouwkunst uit het midden der 18e eeuw. Daar er hoogstwaarschijnlijk in ons Bisdom zulke exemplaren zelden of nooit voorkomen, achten wij het van groot gewicht voor onze kerkelijke Orgelbouwkunst, dat dit oude orgeltje zoo goed mogelijk bewaard blijve. Een nauwkeurig onderzoek met een vakman heeft uitgewezen dat de beweegbare onderdeelen der mechaniek vrijwel versleten zijn, en dus door nieuwe zullen moeten worden vervangen, zooals ook een klein gedeelte der sprekende orgelpijpen. Een ingediende begrooting voor demonteeren, overbrengen restaureeren en vernieuwen van onderdeelen, plus plaatsing in de nieuwe kerk heeft echter uitgewezen, dat een som van ruim f. 1000,- (zegge: één DUIZEND GULDEN) zal noodig zijn, alvorens de orgelbouwer onder de gebruikelijke garantie het werk kan afleveren. Dit sluit tevens in een zoo goed mogelijk herstel van de oude dispositie, waarvan het document uit het jaar 1754 nog ongeschonden uit het Parochie-archief is tevoorschijn gekomen. Gezien eenerzijds de beperkte geldmiddelen, doch anderzijds het waardevolle orgel, dat wij niet zonder meer kunnen of mogen verwaarloozen, achten wij ons verplicht, aan Uwe Hgw. Exc. namens voornoemd Kerkbestuur te verzoeken, of in dit uitzonderlijk geval toestemming verleend kan worden tot voteeren van het genoemde bedrag. Wij mogen Uwe Hgw. Exc. ook in overweging geven, dat elke verplaatsing van dit orgel toch reeds een beduidende onkosten met zich zou medebrengen, alsook het aanschaffen van een Harmonium, in welk laatste geval het orgel nutteloos zou moeten worden weggeborgen, waarvoor het besteede geld evenzeer nutteloos zou worden uitgegeven. In het volle vertrouwen, dat wij met Uwe instemming dit hoogst merkwaardig historisch kerkorgeltje zullen kunnen behouden en opnieuw dienstbaar kunnen maken voor den kerkelijken dienst, hopen wij de gevraagde toestemming te zullen verkrijgen. Met verschuldigten eerbied, Uw onderd. dr. in Chro. Petrus de Bree pr. Adviseur voor Orgelbouw. A. van Hout, Pastoor te Velp.

VELP (Gld.), R.K. Parochiekerk van O. L. Vrouw Visitatie

-

VESSEM, R.K. parochiekerk van Sint Lambertus

-

VIERLINGSBEEK, R.K. Parochiekerk Van Sint Laurentius

1800? Dispositie.

Oude dispositie gedeeltelijk van Tits

Manuaal (zonder Cis)

Bourdon	16 D (tits)
Prestant	8 disc (Tits)
Holpijp	8
Prestant	4 front
Fluit	4
Veldfluit	4
Quint	3
Octaaf	2 (Tits)
Larigot	1½ (Tits)

¹⁹⁴⁵ SA ., H7.

¹⁹⁴⁶ SA ., H7.

Cornet 4 sterk
 Mixtuur 2 sterk
 Trompet 8
 Clairon 4

Na restauratie, vóór 1830? (nieuwe lade balgen klavieren): Bourdon 16 discant, Prestant 8 discant, Holpijp 8, Prestant 4, Fluit 4, Quint 3, Octaaf 2, Flageolet 1.¹⁹⁴⁷

? Voorstel Smits.

Voor Vierlingsbeek

Twe nieuwe blaasbalken van greenenhout 4 a 8 voet	200
een nieuwe windlade en mechaniek	300
van de Prest. 8 v van hout de bourd. 7 of 8 vure erbij	60
een nieuw Prestant bas 8 v van zink	80
reparatie aan het overige pijpwerk	<u>60</u>
dan zal het orgel kunnen zijn	700

1 Prestant	8 v	
3 Holpijp	8	
4 fluit disc	8	van viol
5 Prest bas	4	deze gesneden omdat de kleine
6 Prest dis	4	pijpen te veel na achter staan
7 fluit	4	
8 quint	3	
9 Octaaf	2	
10 Flagelet	1	
11 Trompet	8	bas
12 Trompet	8	disc
Positief		
1 holpijp	8	
2 viol disc	8	
3 fluit bas	4	
4 fluit dis	4	
5 Piccolo	2	
6 Basson bas en disc	8	
een nieuwe windlaaij		180
1 holpijp	8	90
2 viol disc	8	60
3 fluit bas	4	60
4 fluit disc	4	
5 piccolo	2	50
6 Basson bas en disc	8	<u>160</u>
7	f	600
Het orgel te Vierlingsbeek twe halve tonen te hoog en C# niet erop, dus 3 pijpen bij Prest 4		20
3 bij Holpijp	8	20
3 bij fluit	4	10
3 bij quint	3	8
3 bij oct	2	6
3 bij flagelet	1	6
een nieuw bourdon disc	16	50
een nieuw Prest disc	8	<u>45</u>

? Voorstel aanpassing Smits.

twe balken	200
een nieuw windlaaij	300
van de houte prestant de bourd. met	
7 of 8 nieuwe er bij	50
Prestant 8 v bas van zink	70
reparatie aan het pijpwerk	<u>50</u>
	670

¹⁹⁴⁷ SA ., B67.

1891, 21 oktober. Artikel Vlaardingsche Courant.

Vlaardingen, 21 October 1891. Verleden Zondag avond werd in de R.K. Kerk alhier het nieuwe orgel plechtig ingewijd en in gebruik genomen. De inzegening geschiedde door den Zeer Eerw. Heer Spoorman, Deken van Delft, die ook naar aanleiding van het feest de predicatie hield en tot tekst gekozen had: Looft Hem met snaren en orgelspel, Ps. 150 v. 4. ZZE wenschte den parochianen geluk met het nieuwe instrument, dat de reeds zo schoone kerk nog meer verfraait en hij hoopte, dat het de gemeente zal stichten en de godsvrucht verhoogen. Na de predicatie liet de Heer Cùppers [Johan Kupers] het orgel in zijn volle kracht horen, en ging langzamerhand door het achtereenvolgens sluiten van registers tot zachtere geluiden over, totdat eindelijk de klank door het dichttrekken van de crescendokast, om zoo te zeggen wegstierf. Het instrument heeft een liefelijken toon, vooral bij het bespelen van het positief; het effect dat men dan verkrijgt, is gelijk aan dat van een strijkorkest; bijzonder geeft de „voix cèleste” vereenigd met de „gamba” een schoon geluid. Een weinig later gaf de heer Zoetmulder uit Schiedam met zijn variatiën op het Engelsche volkskied van Rinck de gelegenheid om de registers ôf afzonderlijk ôf in combinatie nog eens goed te leeren kennen. Beide genoemde organisten, alsmede de organist der kerk, de heer L. van Pinksteren, die de zangstukken begeleidde, hebben zich uitstekend van hun taak gekweten. Het Zangkoor voerde zeer correct en verdienstelijk eenige gezangen uit, waaronder vooral mogen genoemd worden het „Te Deum” en de „Cantate” beide van Verhulst. Zoowel de solo’s als de koren werden met gloed en gevoel gezongen. De volkomen stilte in de eivolle kerk toonde dan ook wel aan, dat de aanwezigen niets van het aangebodene wilden laten verloren gaan; en ware de plaats, waar zij zich bevonden niet eene kerk geweest, zeker zou een luid applaussement hun tevredenheid en dankbaarheid verkondigd hebben. Wij gelooven dan ook dat allen het wel eens zullen zijn met hetgeen de correspondent van de Westlandsche Courant in het nummer van heden schrijft: „Den heer A. A. Koster komt alle lof toe voor de uitstekende wijze, waarop hij als directeur van het zangkoor dirigeerde. Dat de ijverige directeur nog vele, zeer vele jaren met het nieuwe instrument den zang bij de godsdienstoefeningen besture met denzelfden lust, als waarop wij tot op heden trotsch zijn”. Het orgel vervaardigd door de HH. Gebr. Smits te Reek bij Grave, heeft twee klavieren en een vrij pedaal met de volgende registers:

MANUAAL		POSITIEF		PEDAAL	
Violon [disc.]	16 vt.	Voix cèleste	8 vt.	Bombard	16 vt.
Bourdon	16 vt.	Gamba	8 vt.	Subbas	16 vt.
Principaal	8 vt.	Basson	8 vt.	Montre	8 vt.
Holpijp	8 vt.	Salicionaal	8 vt.	Octaaf	4 vt.
Trompet	8 vt.	Bourdon	8 vt.		
Clairon	4 vt.	Flûte douse	4 vt.		
Prestant	4 vt.	Flûte octaviante	4 vt.		
Flûte conique	4 vt.				
Quint	3 vt.				
Plein Jeu	3 vt.				
Octaaf	2 vt.				

Daaren boven heeft men er nog aan: drie combinatie-treden, nl. pedaal-positief, pedaal-manuaal en manuaal-positief; alsook een expression. De kast van eikenhout bestaat uit twee gelijke en gelijkvormige deelen, die symetrisch gesteld zijn, en verbonden worden door een lager middengedeelte, waardoor het geheel een zeer net front vormt. De R.K. gemeente van Vlaardingen mag dan ook terecht trotsch gaan op dit nieuwe sieraad in haar kerk.

1891. Ingezonden stuk Vlaardingse Courant.

Ingezonden stukken. Mijnheer de Redacteur! Gaarne wenschte ik een plaatsje in Uw veel gelezen blad, en wel naar aanleiding van het verslag dat uw geachte Correspondent blijft op te dissen van den inwijding van het nieuwen Orgel en de Uitvoering bij dien gelegenheid in de R. C. kerk. Ik had liever gezien dat uw correspondent zich beter op de hoogte van zaken had gesteld, dan hadden we heel iets anders in de Courant gelezen als nu. Het eerste wat mijn aandacht trok in dit nu gekleurd verslag was de loftrompet die opgestoken wordt ter eere der HH. Organisten. Het spel van den Heer Cùpers was goed maar dat van den Heer Zoetmulder en van den Heer L. van Pinksteren had veel beter kunnen zijn, ze zijn met de hulp van anderen klaar gekomen, meer niet! En met welk recht durft uw correspondent den Heer Van Pinksteren dé Organist der kerk te noemen als of er niet anderen waren die zeker veel meer diensten bewezen hebben en nog bewijzen als genoemde Organist. Is er nog niet een organist die als gedurende 30 jaren de meeste diensten heeft bewezen en die getoond heeft gedurende dien tijd veel meer liefhebberij voor de kerkmuziek te bezitten als de zoogenaamde eerste Organist ten kosten van tijd en geld, doch misschien is de eerste organist erg bekwaam in het orgel spel maar ook dit kan ik niet bemerken want dan had, ten minsten een Solo nummer door hem gespeeld moeten worden. Het Orgel zal ik niet bespreken. En nu last not least den Heer A. A. Koster, ik heb vernomen dat de man erg gelukkig is op dit moment, wel nu ik zal hem in die zoeten rust laten. En nu waarde Redacteur zeg ik U hartelijk dank voor den verleenden plaats ruimte in Uw veel gelezen blad en blijft met achting, Uw Dienstwillige Dien. N. N.

1891. Antwoord recensent.

Mijnheer de Redacteur! Als antwoord op bovenstaand ingezonden stukje, dat mij door U in drukproef werd toegezonden, moet ik U eerlijk mededeelen dat ik de strekking er van nog niet vat, of het moest deze zijn om de verdienste van den Heer L. v. P. [van Pinksteren] te verkleinen. Nu 't is nog al gelukkig, dat het de eerste maal niet was, dat hij zangnummers accompaneerde; het publiek, zoowel het Katholieke als het niet-Katholieke hebben hem al zoo dikwijls gehoord, dat ieder wel begrijpt, dat er nu iets anders (jaloezie?) achter schuilt. Over die huishoudelijke kwestie van ouderen of jongeren organist is, dunkt me, hier geen plaats om van te spreken, het verslag bespreekt alleen de uitvoering van verleden Zondag avond. En dan dat helpen van den Heer Z.[Zoetmulder] en v. P. , wat beteekent dat ? Wat viel er te helpen ? ? Ten slotte komt er ook nog zo'n heel kleine hatelijkheid aan 't adres van den Directeur; jammer echter, dat niemand iets er van begrijpen zal, wat de schrijver bedoelt. Er zat zeker iets op zijn tong of in zijn pen dat er niet uit wou. Die rust, waarin hij den Heer K.[Koster] zal laten, is al heel karakteristiek. Enfin, de Heeren, die in het stukje zoo zonder opgave van redenen in een eenigszins verdacht licht geplaatst zijn, moeten maar denken: „Het zijn de slechtste vruchten niet waaraan de W e s p e n knagen. ” Een kleinen raad wil ik evenwel nog aan den schrijver van het ingezonden stukje geven: Voor U weer in een courant wat schrijven wil, moest U eerst nog een lesje in de Nederlandsche taal bij den een of anderen onderwijzer gaan nemen. Uw Verslaggever.

1891. Notitie uit 1942 van A. Bouman.

1891 22 stemmen

Manuaal		Pedaal
Bourdon	16 (ontwerp)	Subbas 16
Prestant	8	Prestant 8
Holpijp	8	Prestant 4 (ontwerp)
Prestant	4	
Roerfluit	4	
Octaaf	2	
Mixtuur	1½ 2 st	
Trompet	8 B/D	

1914, 21 december e.v. Parochiearchief.

21 december 1914:

Ingekomen een brief gedateerd 11 nov. 1914 v/h R.K. zangkoor waarin ten behoeve van den kerkzang de wenschelijkheid betoogd wordt om in het kerkorgel het vereischte register te doen plaatsens ofwel het aan schaffen van een serafine orgel [harmonium] te besluiten.

3 februari 1915:

Naar aanleiding v/h verzoek van het R.K. zangkoor wordt besloten om bij den heer Smits te Reek en bij Hemmers te Utrecht prijsopgaaf te vragen van het leveren en plaatsens van een vioolregister in het kerkorgel.

10 mei 1915:

Ingevolge het besluit van de vergadering van 2 febr. j. l. is bij de heeren Smits te Reek geïnformeerd naar de kosten voor het in orde brengen van het kerkorgel. Door die firma zijn drie plannen aan de hand gedaan. Plaan A zou kosten f 75=, plan A+B f 225=, plan A+B+C f 675= . Besloten wordt advies te vragen bij den heer Francken te Rdam.

1 juni 1915:

Ingekomen het advies v/d heer Francken te Rdam betreffende de drie plannen van de heeren Smits ter verbetering v/h kerkorgel. Daar dit advies eene aanbeveling voor het plan A+B+C inhield werd besloten dit te doen uitvoeren.

1928, 5 november. Notulenboek parochiearchief.

5 november 1928: Door de firma Vermeulen te Alkmaar werd aangeboden een electrische windmaker te maken voor het orgel tegen f 330= geheel bedrijfsklaar geleverd, met uitzondering van de electrische draadleiding en schakelaar. Besloten wordt het instrument te bestellen zoodat het met kerstmis kan werken en wij tegen dien tijd de orgeltrapper af te danken.

Dispositie voor en na overplaatsing.

Manuaal (C – f''')		Manuaal (C – f''')	
Bourdon	16	Bourdon	16 C-b eiken, van c' metaal gedekt
Violon	16 discant	Violon	16 discant, de 5 grootste afgevoerd
Principaal	8	Principaal	8 nieuw 22 frontpijpen
Holpijp	8	Bourdon	8 grootoctaaf eiken, c'''-f''' conisch, nieuw
Prestant	4	Prestant	4 de grootste 5 pijpen nieuw
Flûte Conique	4	Flûte Conique	4
Quint	2½	Quint	2½ open cilindrisch
Octaaf	2	Octaaf	2 nieuw
Plein Jeu	3 st	Plein Jeu	3 st nieuw, de oude ligt in dozen achter orgel
Trompet	8	Trompet	8
Clairon	4	Clairon	4 de hoogste 12 pijpen zijn labialen

<i>Positief (C – f''')</i>		<i>Positief (C – f''')</i>	
<i>Salicionaal</i>	8 groot octaaf met	<i>Salicionaal</i>	8 12 de grootste nieuw
<i>Gamba</i>	8	<i>Bourdon</i>	8 grootoctaaf eiken, c'''-f''' conisch nieuw
<i>Voix Célèste</i>	8	<i>Prestant</i>	4 nieuw
<i>Bourdon</i>	8	<i>Flûte Douce</i>	4 C-f'' metaal gedekt, f''-f''' open cilindrisch
<i>Flûte Octaviane</i>	4	<i>Woudfluit</i>	2 nieuw, rooster met opdik
<i>Flûte Douce</i>	4	<i>Nasart</i>	2½ nieuw, rooster met opdik
<i>Basson</i>	8	<i>Basson</i>	8 uitgevoerd als enge Trompet
<i>Pedaal (C – d')</i>		<i>Pedaal (C – d')</i>	
<i>Subbas</i>	16	<i>Subbas</i>	16 geheel van eiken, gedekt
<i>Montre</i>	8	<i>Montre</i>	8 22 nieuwe frontpijpen, op pneum. lade
<i>Octaaf</i>	4	<i>Octaaf</i>	4
<i>Bombarde</i>	16	<i>Bombarde</i>	16 zinken bekers
<i>Koppelingen</i>		<i>Koppelingen</i>	
<i>P + I</i>		<i>P + I</i>	
<i>P + II</i>		<i>P + II</i>	
<i>I + II</i>		<i>I + II</i>	
		<i>Zweltrede</i>	

VLIERDEN, R.K. Parochiekerk van Sint Willibrordus

1884. Offerte Smits.

<i>Kopie Vlierden</i>			
<i>Prestant</i>	8 vt	<i>front tin verder compositie</i>	350
<i>Bourdon bas</i>	16 vt	<i>kloshout eng mensuur</i>	
<i>Bourdon disc</i>	16 vt	<i>compositie</i>	180
<i>Diapason</i>	4 vt	<i>compositie</i>	80
<i>Holpijp</i>	8 vt	<i>12 van hout als boven verder comp. tie</i>	100
<i>Quint</i>	3 vt		60
<i>Octaaf</i>	2 vt	<i>compositie</i>	50
<i>Trompet Bas</i>	8 vt	<i>tin</i>	
<i>Trompet disc.</i>	8 vt		<u>200</u>
			1020
<i>Positief</i>			
<i>Vioola di Gamba</i>	8 vt	<i>compositie</i>	160
<i>Holpijp</i>	8 vt		100
<i>Voix Celeste disc.</i>	8 vt		40
<i>Salicet</i>	4 vt		80
<i>Violine</i>	2 vt	<i>of Fluit</i>	<u>60</u>
			440
<i>Positief</i>			1020
<i>Windlade beide werk[en] met</i>			
<i>mechanique en regeerwerk</i>			
			500
<i>Windtoestel met reguleur</i>			
			340
<i>Klavier met koppel pedaal 18 toetzen</i>			
			200
<i>Vracht</i>			
			<u>2500</u>
<i>Positief</i>		<i>voor dit positief</i>	2350
<i>Viool disc</i>	8 vt		40
<i>Holpijp bas</i>	8 vt		100
<i>Holpijp dis</i>	8 vt		80
<i>Salicet</i>	4 vt		
<i>Fluit</i>	4 vt		<u>70</u>
			290
			400
			<u>290</u>
		<i>de viol onderste octaaf gecombineerd</i>	150
			2400
<i>Nº. 2 Manuaal</i>			
<i>Prestant</i>	8 vt	<i>front tin verder comp. tie</i>	350

Bourdon disc	16 vt	comp. of violon	60
		12 wagen[schot] verd[er]	
Holpijp	8 vt	comp	100
Octaaf	2 vt	comp	60
Diapason	4 vt	comp	80
Quint	3 vt		50
Trompet bas	8 vt	tin	
Trompet disc	8 vt		<u>200</u>
			950
Positief			
Viool disc	8 vt	compositie	40
Holpijp bas	8 vt	12 hout verd comp	
Holpijp disc	8 vt	comp	100
Salicet	4 vt	comp	<u>80</u>
nog Fluit	4 vt		2220
		[later toegevoegd]	220
		positief	220
		manuaal	950
windlade en mechanique			450
windtoestel en kanalen			330
klavier pedaal 18 toetzen met koppel			<u>200</u>
			2150
		vracht	<u>2150</u>
		met bourdon bas	2250
boven staan			
Prestant	8 vt	350	750
Bourdon	16 vt		200
Bourdon	16 vt	180	220
Prestant	4 vt	70	200
			blaasbalk
			klavier pedaal
			windlade en
			mechanique
Octaaf	2 vt	50	<u>300</u>
Trompet bas	8 vt		1650
Trompet dis		<u>200</u>	<u>50</u>
		750	1750
			vracht
Voor bij de werken is de Holpijp 8 vt		pedaal 23 toetzen	
Holpijp	8 vt		90
Salicet b	4 vt		70
Salicet d	4 vt		<u>40</u>
Viool dis	8 vt		200

1942. Notitie dispositie H. Smits.

Manuaal		Positief
Bourdon	16 B/D	Holpijp8
Prestant	8	Viola di Gamba 8
Fluit	8	Voix Célèste 8 D
Diapason	4	Salicet 4
Octaaf	2	Violine 2
Trompet	8 B/D	

1933. Plan Vermeulen.

Plan en Begroting voor den ombouw van het
Orgel der R.K. Kerk te Vlierden. Weert 28 Maart 1933

Dispositie

Manuaal I. C-g''' 56 Tonen.

1.	Prestant	8'	Oude Pijpen.
2.	Bourdon	16'	" "
3.	Holpyp	8'	" "
4.	Diapason	4'	of Prestant 4' oude pijpen.
5.	Quint	3'	oude pypen
6.	Octaaf	2'	" "
7.	Trompet	8'	" "

Manuaal I C-g''' 56 Tonen

8.	Fluit	8'	oude Pypen.
9.	Gamba	8'	" "
10.	Voix Celeste 8'	"	" "
11.	Fluit	4;	" "
12.	Violine	2'	" "

Pedaal

13.	Subbas	16'	uit Nr. 1.
-----	--------	-----	------------

Koppelingen

Manuaal I+II. Pedaal +I. Pedaal+II. Superoctaafkopp. I. Suboctaafkopp. I+II.

Drukknoppen/.

Automatisch Pedaal Omschakeling met oplosser.

P. MF. F. T. met oplosser.

De tweede keer *Manuaal I* zal wel *Manuaal II* bedoeld zijn en de *Subbas 16'* uit *nr. 1* moet vanzelfsprekend uit *nr. 2* (Bourdon 16') zijn.

1960. Dispositie Verschuieren.

Hoofdwerk

Bourdon 16 vt (gedeeld)

Prestant 8 vt

Fluit 8 vt

Diapason 4 vt

Nasard 3 vt

Octaaf 2 vt

Trompet 8 vt (gedeeld)

Koppelingen: Manuaalkoppel.

De toonhoogte $a' = 440$ Hz, de winddruk = 75 mm.

Positief

Viola di Gamba 8 vt

Holpijp 8 vt

Fluit 4 vt

Quint 3 vt (discant)

Violine 2 vt.

VOLKEL, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius Abt

-

VUGHT, R.K. Parochiekerk van Sint Petrus

1834, 1 juni e.v. Rekeningenboek Smits.

1834	1 junij	3 dagen gestemt voldaan	f.	7,50
1836	8 january	2 dagen aan de blaasbalgen met vershot	f.	5,40
1837	14 sept	3½ dag met 2 man het orgel schoongemaakt		
		en gestemt	f.	14,00
1839	13 dec	't orgel gestemt, 1 dag met. .	f.	3,50
		Voldaan den 13 dec 1939	f.	22,50

WAALWIJK, R.K. Parochiekerk van Sint Jan de Doper

1916 22 dec. Waalwijk

Henri 19 – 20 – 21
Frans 20 – 21 – 22 dec.
frontpijpen – klavier f. 65
verschot bijhulp 0,50 en 1,50
2 dagen stemmen f 22

1917 16 jan.

Waalwijk

f 87

f 97,20 (1916)

1930, 26 november. Brief H. Smits aan P. de Bree.

*Van Waalwijk zag ik nog geen inwijding, mogelijk is er zelfs nog geen decisie.*¹⁹⁴⁸

1930, 3 december. Brief P. de Bree aan Smits.

In Waalwijk staan de zaken nog steeds, zooals vóór twee jaren. De Pastoor heeft zowat buikpijn over zijn nieuw gasthuis en aan het orgel denkt hij niet meer, geloof ik; nou, ik bemoei mij er niet meer mee, wij hebben ons best gedaan. Alleen is het een gruwel en onverantwoordelijk, dat ons oude orgel zoo blijft liggen, en er nooit naar omgekeken wordt, al was het een hoop oud ijzer of een vuilnishoop.

1935, 16 oktober. Brief H. Smits aan frater Getulius.

Reek, 16 Oct. '35. Eerw. Frater, Om met Waalwijk te beginnen. . . daar was ik hoogst nieuwsgierig naar, doch onzen immensen Doctor [pastoor X. Smits] in beide missen willende hooren, zoo kon ik eerst inschakelen toen het in W[aalwijk] al naar 't eind liep. Het slotspel was een kwaadaardig stuk onder welks gesar en geterg het orgel bijwijlen onrustig scheen te worden, wat eigenlijk maar acoustische botsingen zullen geweest zijn. Van het timbre kon ik geen bestek krijgen; de hoeveelheid geluid, die hier binnen kwam, was klein, het verloor zich blijkbaar te zeer in de geweldige kerk- en koepelruimte, dan dat het de microfoon membraam voldoende kan bekrachtigen. In feite zal het orgel al heel wat presteeren met zijn 25 R. (voltooid om de 17). De dispositie van 't oude orgel zit er geheel in op 3 Reg. na verdisconteerd; dat stamde uit de D[uitse] O[rde] Commanderij van Aldebiesen (Belgie, tusschen Maastricht en Bilsen, Tongeren). Na daar sinds de Fransche invasie (1794) in onbruik gestaan te hebben, werd het in 1828 door W[aalwijk] aangekocht uit handen van zekere Claas (fam. naam); later door Vollebregt herzien en aangevuld, en nog later door Fransen, tot dat het in 1877 op schitterende wijze werd omgebouwd door Schijven; 20 R. plus 3 transm. op Pedaal. (Prest. 16, Fl. 8 en Bombarde 16} Geheel nieuw waren er van S[chijven] maar 7 bij; het totaal imposant van toon en sympathiek tevens; volgens Past. Smolders (de voorganger van Toon H[ansen] als voorz. Van Gregorius[vereniging] het schoonste orgel dat hij kende. Toen ik in de gaten kreeg, dat Bombarde 16' van het Hd. Man ging verdwijnen heb ik Kap. De Bree bezworen den orgelbouw even grootsch op te nemen als eerder de kerkbouw grootsch opgenomen was geworden, derhalve de Bomb. 16' niet enkel op I te laten, maar er ook nog de Clairon 4' bovenop te leggen (de Clairon 4' was nog altijd niet aanwezig, wèl de plaats en de knop). Ook betwijfelde ik dat die Bombarde voor het Pedaal veel te dun was; tegen 16' tongw. op Hfd. Man. was Z. E. principeel gekant; onbegrijpelijk, want wil 'n orgel eenige beduiding hebben dan is een tongwerkkoor (16, 8, 4) éérste vereischte zelfs. Het is nu electrisch en door Pels gebouwd, Clairon 4' is niet gedisponeerd.

WAGENINGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes De Doper

1858, 25 augustus. Dispositie Smits.

1 Pres	8	
2 Bour	16	
3 Port[unaal]	8	dis.
4 Holp.	8	
5 prest.	4	
6 Quint	3	
7 Oct.	2	
8 Mix	2	3 sterk,
9 Dulc	16	bas,
10 [Dulciaan]	16	dis,
11 Trom	8	bas,
12 [Trompet]	8	dis.
Positief		
13 Prest	8	
14 Viol[a di		
Gamba]	8	
15 Holp	8	

¹⁹⁴⁸ SA ., H163a.

16 Fluit	4
17 Blokfluit	2
18 Basson	8
19 Oboe	8
Pedaal van 25,	
20 Pres	8
21 Subbas	16
22 Fluit	8
23 Fagot	16
24 Tromp	8
25 Klairon	4

1858? Kopie kostenopgave Smits.

Hetgeen noodzakelijk om te beginnen moet gemaakt worden als eene nieuwe Met klavier en mech. 370, Nieuwe frontpijpen voor Prestant 8 v. 450, Omdat het oude orgel omtrent een toon te hoog staat, C# mankeert en is maar 4 octaven lang, alzo moet bij ieder register drie grote en drie kleine pijpen bij. Prest 8v drie grote van zink 30, Prest 4 drie grote van zink 20, Holp, hout 20, Fluit, Octaaf en Quint en Mixtuur 30. Voor de kleine met de reparatie aan de overige 40. Reparatie aan de oude blaasbalken 50, Vermoedelijk bedrag van kostgeld 120, vervoer 20, onderhoud 5 jaren 50. [Totaal] 1200. Vermoedelijke kosten der kas zonder beelden f. 1000, met beelden 1800.

WAMEL, R.K. Parochiekerk van Sint Victor en Gezellen

1859, 18 juni. Offerte Smits.

Opgezonden na Wamel den 18 junij 1859

Een windlaay voor man en Positief met mechaniek

				400
		v	in het front van tin, binnen	
1 Prestant	8		comp	2 350
2 Bourdon bas	16	v	van eike of greene hout	4
3 Bourdon disc	16	v	comp	4 220
4 Portunaal dis	8	v	tin	50
5 Holpijp	8	v	12 van hout verder comp	4 100
6 Prestant	4	v	comp	2 100
7 Octaaf	2	v	comp	2 50
8 Mixtuur	2	v	3 sterk comp	2, a 3 110
9 Trompet bas	8	v	zink	1
10 Trompet dis	8	v	zink	<u>1</u> <u>180</u>
			f	1560
Positief op Man. lade				
		v	gedeeltelijk in het front van	
11 Salicionaal	8		tin	200
12 Holpijp	8	v	12 van hout verder comp	5 90
		v	12 den grootste gec. met	
13 Viol di Gamba	8		holpijp	100
14 Fluit	4	v	comp	5 65
15 Bason bas	8	v	als Harmonica met horens	
16 Oboë dis	8	v	als Kromhoorn	<u>150</u>
				605
Echo				
17 Holpijp	8	v		5 90
18 Openfluit	4	v	als flute travers	90
19 Harmonic bas	8	v	zonder horens	100
20 -	8	v	-	
windlaay				120
Pedaal van 25 toetzen				
21 Harmonica	16	v	zonder corpora	120
22 Dulciaan	8	v	dito	100
23 Koppel voor pedaal en manuaal				25
24 Koppel voor Man. en Positief				25
een blaasbalk reservoir 4 en 8				200
vervoer				30
kostgeld				130

onderhoud 5 jaren kosteloos

50
f 3245
400

vermoedelijk bedrag van een kast van groene stijlen en vuure paneelen

1859, 27 september. Brief pastoor aan Smits.

Wamel den 27 Sept 1859

Heer en Vriend! Ik heb het genoegen UE te schrijven dat de aan mij toegezonden dispositie mij ten hoogste is bevallen, zoo mee wat de beraming der kosten als het overige betreft hier egter kan geen orgel met drie klavieren geplaatst worden bij gebrek van een geoefende organist erbij. Ik zend UE hierbij eene dispositie van zoo men het mij is toegestoken van een orgelmaker ons aangezonden. Het orgel zal bestaan uit een Manuaal en Positief van C tot f 54 tonen en een aangehangen Pedaal van C tot f 18 tonen.

A Manuaal

1 Prestant	8	vt	van metaal in het front gepolijst	f	240
		vt	bas 24 tonen van hout, de overige van		
2 Bourdon	16		metaal		95
3 Bourdon	16	vt	disc		
4 Holpijp	8	vt	12 tonen van hout, de overige met[aal]		70
5 Viola di Gamba	8	vt	de onderste octaaf gecombineerd		55
6 Prest	4	vt	alle van metaal		70
7 Roerfluit	4	vt	van metaal		60
8 Octaaf	2	vt	van met		40
9 Mixtuur			2 en 3 sterk met		80
10 Trompet bas	8	vt	van met		
11 Trompet disc	8	vt	tongwerk van koper		140

B Positief

1 Salicionaal	8	vt	de onderste octaaf gecombineerd		55
2 Bourdon	8	vt	12 tonen van hout, de overige van met		70
3 Fluit	4	vt	van metaal		50
4 Fluit Travers	8	vt	van metaal		30
5 Fugara	4	vt	idem		55
6 Gemshoorn	2	vt			40
7 Basson bas	8	vt	van metaal		
8 Hooboec disc	8	vt	het tongwerk van koper		130

Manuaal

1 Prest	f	240	Positief		
2 Bourdon bas en disc		95	1 Reg		55
3 Bourdon disc			2		70
4 Holpijp		70	3		50
5 Viola di Gamba		55	4		30
6 Prest		70	5		55
7 Roerfluit		60	6		40
8 Octaaf		40	7 en 8		<u>130</u>
9 Mixtuur		80			
10 Trompet			positief		430
11 „ disc.		<u>140</u>	manuaal		<u>850</u>
	f	850			1280

1° voor 2 blaasbalken 6 en 4 ½ vierkant opgaande

balkstoel met behoorlijk mechaniek tec.

186

2 Hoofdmanuaal

- positief

- Mechaniek van het pedaal

- registrering

- klavieren

- windkanalen

- pijpenborden en houders

orgelkast volgens tekening in totaal

f

2642

Ik zend UE dit vertrouwelijk en verwacht van UE eene dergelijke dispositie – of liever troost U de moeite van eens over te komen, om over een en ander mondelings te spreken, tafel en bed zijn tot beschikking. – ook bevalt mij zeer het orgel te Alphen, en dat koste destijds wegens zeggen van den Eerw. Heer Pastoor met kast en alles slechts f 1600. Intusschen heb ik

de eer na vriendelijke groeten hoogachtend te zijn UE dw. dienaar en vriend H van den Heuvel vertrouwelijk in haast geschreven.

WANROIJ, R.K. Parochiekerk van Sint Cornelius

1831, 3 augustus e.v. Rekeningenboek Smits.

1831	augustus 3	3 dagen gewerkt 2. 50 voldaan	7. 50
1834	junij 20	2½ dag gewerkt 2. 5 voldaan	6,25
1840	april	't orgel schoongemaakt en gestemt	11,00

1853. Begroting Smits.

Wanroij afgewerkt als volgt

een windlaaij voor manuaal en pedaal van 25		nul		f	450
1 Prestant	8	voet in het front	manuaal	2	350
2 Prest	8	v - -	pedaal	2	250
3 Subbas	16	v	pedaal	3	170
4 bourdon	16	v later te maken	man.	5	200
5 Prestant	4	later te maken	ped.	2	70
6 holpijp	8		man.	4	100
7 Prestant	4 v		man.	2	100
8 Roerfl.	4		m	4	70
9 octaaf	2		m	2	55
10 mixtur	1½	2 sterk, een octaaf nieuwe pijpen			15
11 Tromp	8	bas	m	2	
12 -	8	dis	m	2	230
13 Dulciaan	16	later te maken	ped		<u>180</u>
					450
					<u>1790</u>

een loos front voor positief - 10 nieuwe pijpen bij
de holpijp – reparatie aan pijpwerk en bijmaken
nam enige nieuwe en meer kleinigheden en
een koppel klavieren van wit yvoor pedaal van 25
te samen gereken

f 260
2050

vervoer voor mijn rekening en kost en drank voor rekening der kerk. ¹⁹⁴⁹

WASPIK, R.K. Parochiekerk van Sint Bartholomeus

1841, 31 augustus. Rekeningenboek Smits.

1841	aug. 31	het orgel geplaatst en gewerkt	
		Smits 11 dagen a 3,00	f. 33,00
		Reinen 8 dagen a 1,00	8,00
		Wilm 11 dagen a 70	7,70
		Verschotten aan leer en lijn	<u>2,40</u>
		Voldaan op dato	51,10.

1906, 12 november e.v. Rekeningboek Smits.

1906	12 nov.	Waspik nieuw front, schoonmaken en stemmen f.	700,0.
1927	18 juni	Waspik opmeten, Henri	(4,40)
	19 Juli	Waspik, ander plan opmeten, Henri	(4,60)
	16 – 18 aug.	Waspik motor stellen. Reis f. 4,40, hotel f. 15,40; timmerman f. 13,-	(32,60)
	23 aug.	Kisten retour uit Waspik	(1,02)
	5 sept.	Meidinger motor Waspik f. 1785,0, retour f. 2,-	(176,50).

WEURT, R.K. Parochiekerk van Sint Andreas

1837? Opdracht A. Kuerten.

¹⁹⁴⁹ SA ., H3, p. 58.

Weurt, den 10 oktober 1847. De dag van heden was voor de R.K. gemeente alhier een wezenlijke vreugdedag; want op denzelven werd ons keurig bewerkt vernieuwd orgel door eene ge oefende hand voor het eerst bespeeld, en met gewenscht gevolg het werk getoetst; voor welks voltooiing algemeen was bijgedragen. Eere hebbe de bekwame orgelmaker, de Heer A. A. Kurten van Huissen; die door den ten deze naauwzienden examiner, den Heer H. Hageman, organist te Hees, weder allen lof voor zijnen schoonen arbeid inoogstte, en de betuiging vernemen mogt, van meer gedaan te hebben, dan men billijker wijze, had kunnen verwachten; daar hij voor eenen matigen prijs, een zoo voldoende werk daargestelde. Reeds gedurende het opzetten, maar nu, na volbragten arbeid, bij het onderzoek in al deszelfs deelen, stond het orgel de proef van genoemden organist glansrijk door; [...]

Huidige dispositie.

Manuaal	Positief	Pedaal
Prestant 8 vt	Viola di Gamba 8 vt	Aangehangen.
Fluittravers 8 discant vt	Holpijp 8 vt	
Viola di Gamba 8 vt vanaf c ⁹ (C-H in combinatie met Prestant)	Fluit 4 vt	
Holpijp 8 vt	Quint 3 vt (discant),	
Octaaf 4 vt	Violine 2 vt	
Flautabek 4 vt		
Octaaf 2 vt		
Sufflet 1 1/2 vt		
Cornet III discant vt		
Trompet 8 bas/discant		

De toonhoogte a'= 415 Hz, de winddruk 72 mm.

WIJBOSCH, Kapel van het klooster St.-Barbara, Zusters van Liefde van Schijndel

-

WIJBOSCH, R.K. Parochiekerk van Sint Servatius

-

WIJCHEN, Kapel van het klooster Alverna

-

WIJHE, R.K. Parochiekerk van St.-Willibrordus

-

WINSEN, R.K. Parochiekerk van Sint Antonius van Padua

1942. Notitie dispositie H. Smits.

Dispositie:

<i>Manuaal</i>		<i>Positief</i>	
<i>Prestant</i>	8	<i>Holpijp</i>	8 B/D
<i>Holpijp</i>	8	<i>Fluit</i>	4 B/D
<i>Prestant</i>	4 B/D	<i>Viola di Gamba</i>	8 D
<i>Fluit</i>	4	<i>Kromhoorn</i>	8 B/D
<i>Octaaf</i>	2		
<i>Mixtuur 2 st</i>	1		
<i>Trompet</i>	8 B/D		
<i>Clairon</i>	4		

Op het Positief staat ook nog een Flûte Travers 8 D.

Huidige dispositie.

Hoofdwerk:	Onderpositief:	Pedaal:
Prestant 8 vt	Holpijp 8 vt (gedeeld)	Aangehangen.
Holpijp 8 vt	Fluit Travers 8 vt (discant)	
Prestant 4 vt (gedeeld)	Fiool 8 vt (discant)	
Fluit 4 vt	Fluit 4 vt (gedeeld)	

Octaaf 2 vt
Mixtuur II sterk
Trompet 8 vt (gedeeld)

Kromhoorn 8 vt

De toonhoogte werd, voor die tijd gebruikelijk, verlaagd naar $a'=415$ Hz. Winddruk 76 mm. ¹⁹⁵⁰

WOUDRICHEM, R.K. Parochiekerk van Sint Johannes Nepomucenus

-

¹⁹⁵⁰ Orgelencyclopedie VI, p. 218.

ZEELAND, Kapel van het klooster Sint-Jacobus Major, zusters Franciscanessen van Veghel

1919, 11 april e.v. Rekeningenboek Smits.

1919	11 April	Zeeland Klooster ½ d 2 Harm.	3,-
1919	25 oct	Zeeland Klooster 3 uren	1,-
1920	13 Juli	Zeeland Klooster 4 u	4,-

ZEELAND, R.K. Parochiekerk van Sint Jacobus de Meerdere (Major)

1866, 27 oktober e.v. Rekeningenboek Smits.

Zeeland, oudt, 1 klav. aangeh. pedaal,

1866	27	October	2 dagen voldaan	f	5,00
1869	26	Maart	1 dag blaasbalg gemaakt + leer + lijm, vold.	f	4,50
1872	6	December	15 dagen verplaats en schoongemaakt vold.	f	41,00
1874	18	Augustus	1 dag op eigen kosten. Voldaan	f	4,50
1875	9	January	1 dag voldaan	f	3,00.

1884, 12 augustus e.v. Rekeningenboek Smits.

1884	12	Augustus	2½ dag met reparatie aan balgen voldaan	f	8,50
1884	12	Maart	2½ dag met verscot, trapperbeen vern.	f	14,00
1885		Juli	ontvangen	f	14,00.

1894, 16 maart. Plan Smits.

(Voor de duidelijkheid zijn hier beide kopieën gecombineerd weergegeven)

Dispositie en Omschrijving voor een nieuw orgel in de R.K. Kerk van Zeeland.

Artikel I.

Het orgel zal hebben twee klavieren van 54 toetsen, van C-f''' en een vrij en aangehangen pedaal, van 25 toetsen C-c'.

De namen der registers zijn als volgt:

Voor Hoofdmanuaal:

1. Prestant	16	vt.	Vanaf Groot F in 't front, van gepolijst zuiver Banca tin; de discant, binnen, ¼ tin, de zes grootste gedekt, van kloshout.	54	pijpen
2. Bourdon	16	vt.	24 de grootste van fijn eikenhout, verder van compositie van circa 1/10 tin	54	„
3. Prestant	8	vt.	Vermoedelijk de grootsten van zuiver Banca tin gepolijst in 't front, verder de binnenpijpen van tin	54	„
4. Salicionaal	8	vt.	Vanaf klein c, van 3/5 tin	42	„
5. Holpijp	8	vt.	12 de grootsten van fijn eikenhout, verder compositie 1/10 tin	54	„
6. Diapason	4	vt.	Van compositie	54	„
7. Melophone	4	vt.	Van compositie	54	„
8. Quint	3	vt.	„ „	54	„
9. Octaaf	2	vt.	„ „	54	„
10. Plein Jeu	3	ster	„ „	162	„
		k			
11. Trompet	8	vt.	van 4/5 tin	54	„
12. Clairon	4	vt.	van 4/5 tin	54	„

Voor Positief in Expressiekast:

1. Zacht Bourdon	16	vt.	Van klein f, van Compositie	37	„
2. Viola di Gamba	8	vt.	van 4/5 tin	54	„
3. Voix Célèste	8	vt.	van ½ tin	37	„
4. Viool Prestant	8	vt.	Vermoedelijk de grootste octaaf in het front van gepolijst zuiver Banca tin verder binnen 3/5 tin	54	„
5. Holpijp	8	vt.	12 de grootste fijn eikenhout, verder compositie	54	„
6. Violine	4	vt.	van 3/5 tin	54	„
7. Flûte Octaviante	4	vt.	de bas van compositie, de disc. van ½ tin	54	„
8. Flûte Douce	4	vt.	Van compositie	54	„
9. Pico	2	vt.	„	54	„
10. Basson	8	vt.	Van 4/5 tin	54	„

Voor het Pedaal:

1. Violon	16	vt.	Van zink	25	„
2. Subbas	16	vt.	van fijn eikenhout	25	„

3. Octaaf	8	vt.	Van compositie	25	„
4. Bazuin	16	vt.	De hoorns en stevels van zink, de klossen van lood, de lepels en tongen van koper	25	„

Indien voor het Pedaal eenen boven octaaf koppel wordt aangebracht moet ieder register 37 pijpen hebben. De octaafkoppel werkt op alle uitgetrokken registers, zoodat het getal stemmen van het Pedaal op 8 worde gebracht, omdat als dan Violon 8 vt, Subbas 8 vt, Octaaf 4 vt en Bazuin 8 vt bijkomen.

De volgende voettreden worden aangebracht:

Expressietrede voor de jalousiën,
 Klavierkoppel,
 Manuaal aan Pedaalkoppel
 Positief „ „
 (5. Bovenoctaafkoppel voor het Pedaal).

Artikel II.

De windladen van Hoofdmanuaal, Positief en Pedaal te maken van best en goed droog wagenschot hout met losse kleppen ook van wagenschot, stiften en veeren van koper.

Artikel III.

De windaanvoer geschiedt, door twee pomp of schepbalken om deze in beweging te brengen plaats zich de balgentrapper op twee pedalen en zoodra hij zich van links na rechts beweegt worden de balgen met wind gevuld. De balgen bestaan uit een groote reservoir en reguleursbalg. Deze balgen worden gemaakt van best greine hout, de bovenbladen worden opgeschroefd, zoodat men overal binnen bij de zuigklep- pen komen kan. De groote reservoir bekomt dubbelde vouwen, de een vouw binnen- en de andere buitenwaarts gaande. De balgen worden dubbelde belederd met best schapenleder. Het mecaniek om de balgen in beweging te brengen van greine hout en ijzer. Alle windbuizen van fijn eikenhout.

Artikel IV.

De klavieren en registers worden geplaatst in een afzonderlijk buffet of speeltafel. De organistenbank komt circa vijf en veertig centimeter boven de vloer waarop de zangers zich bevinden, zoodat den organist den priester op het Altaar en ook den Directeur der Zangers kan gade slaan. De klavieren worden van best en goed droog wagenschot, de beneden toetzen met been en halve tonen met ebbenhout belegd. De ramen met palisander gepolijst. De registerknoppen gepolijst, de zich daarin bevindende naamplaatjes van porcelein.

Artikel V.

Het Pedaal van eiken en fluweel hout, stiften en veeren van ijzer en zoo ingericht dat het, wanneer 't noodig is, kan uitgenomen worden, om de vloer te zuiveren. De Cresendotrede om de jalousiën in beweging te brengen wordt aangebracht in het midden boven het Pedaal en met de teenen der voet de jalousiën geopend en met den hiel gesloten.

Artikel VI.

Alle winkelhaken der abstractuur van eikenhout, welraamen, wellen en abstracten van greine hout. Alle assen der wellen loopen in uitgevoerde lagers van eikenhout. Alle winkelhaken, hefboomen en wellen der registers worden gemaakt van ijzer.

Artikel VII.

De registerstokken in het buffet van eikenhout de overigen onder de vloer en de kast van greine en eikenhout. Alle riggels en houvasten benodigd voor het pijpwerk van greine hout. Verders worden alle deelen welke aan het orgel gebruikt worden, en in deze omschrijving niet zijn aangehaald uit de beste bouwstoffen vervaardigd.

Artikel VIII.

De jalousien voor de Expressie worden door den orgelmaker geleverd. De orgelkasten voor rekening van het kerkbestuur.

Artikel IX.

Het geheel alzo net en solied te bewerken. Krachtvol en caractair en lieflijk te intoneeren, te stemmen ½ toon onder orchest. Te vervoeren na, en te plaatsen in voornoemde kerk met waarborg van tien voor soliditeit.

Artikel X.

Zoodra het orgel in de kerk zal zijn geplaatst, en geheel afgewerkt, zal het Kerkbestuur het recht hebben, om het orgel door een of meer deskundigen te doen onderzoeken of het aan voorschrift en kunst voldoet.

Artikel XI.

Betaling zoodra het orgel in de kerk zal zijn geplaatst, en geheel afgewerkt. Zoo niet het geheel bij aflevering, soms in twee of drie of vier jaren betaald worden, hetgeen het kerkbestuur, als ook verdere conditiën en voorwaarden, na verkiezing word gelaten, dan van het restant te betalen vier percent 's jaars. Bij vooruit betaling geniet men dezelfde renten tot de oplevering van het werk.

In duplo opgemaakt te Reek, den 16 Maart 1894. Gebrs. Smits.

1894, maart. Voorstel Smits.

Hoofdwerk	Positief	Echo	Pedaal
1. Prestant	16 (in Expressie-kast)	1. Fluit	8 1. Violon 16
2. Bourdon	16 1. Bourdon	16 2. Gamba	8 2. Subbas 16
3. Principaal	8 2. Prestant	8 3. Voix Céleste	8 3. Octaaf 8

4. Holpijp	8	3. Holpijp	8	4. Melophone	4	4. Bazuin	16
5. Diapason	4	4. Flûte Douce	4				
6. Quint	3	5. Flûte Octaviant	4	Met vrijstaande speeltafel.			
7. Octaaf	2	6. Violine	4				
8. Plaine Jeu 3s		7. Picolo	2				
9. Trompet	8	8. Basson	8				
10. Clairon	4						

1894, 8 oktober. Overeenkomst tussen kerkbestuur en Smits.

Dispositie voor een nieuw orgel te leveren in de R. C. Kerk van den

H. Jacobus den Meerderen te Zeeland.

Hoofdmanuaal in Expressiekast.

1. Prestant	16vt.	De zes grootste gecombineerd in Bourdon, vervolgens in 't front Banca tin gepolijst, binnen compositie	48	f	700
2. Bourdon	16vt.	De 24 grootste fijn eiken, verder compositie	54		210
		De grootste octaaf in 't front banca tin gepolijst, verder compositie	54		300
3. Prestant	8vt.	De 12 grootste fijn eikenhout, verder compositie	54		110
4. Holpijp	8vt.	Compositie	54		90
5. Diapason	4vt.	„	54		70
6. Quint	3vt.		54		60
7. Octaaf	2vt.				
8. Cornet uit	4vt.	De grootste octaaf 2 sterk (sol)mi	150		120
9. Trompet	8vt.	4/5 tin	54		220
10. Clairon	4vt.	4/5 tin	54		<u>120</u>
			630	f	2000

Positief in Expressiekast.

1. Viool Prestant	8vt.	4/5 tin	54		250
2. Zacht Bourdon	8vt.	Van klein f compositie	37		80
3. Holpijp	8vt.	12 de grootste fijn eiken, verder compositie	54		100
4. Flûte Douce	4vt.	Compositie	54		70
5. Flûte Octaviant	4vt.	Bas compositie, disc. 3/5 tin			100
6. Salicet	4vt.	12 compositie, verder 3/5 tin	54		90
7. Picolo	2vt.		54		50
8. Basson	8vt.	4/5 tin	54		<u>200</u>
			415	f	940
1. Viool à di gamba	8vt.	4/5 tin	54		210
2. Voix Céleste	8vt.	3/5 tin	37		70
3. Fluit	8vt.	Compositie	54		100
4. Violine	4vt.	3/5 tin	54		90
			199	f	470

Vrij Pedaal.

1. Violon	16vt.	Zink	29		280
2. Subbas	16vt.	Fijn eikenhout gedekt	29		180
		Compositie, de grootste met zinken voeten voor het verzakken	29		180
3. Octaaf	8vt.	Corpora en steefels zink, leepels en tongen koper	<u>29</u>		<u>280</u>
4. Bazuin	16vt.		116	f	920
				f	470
Pijpen 199	Solo	Echo			
630	Manuaal	Manuaal			2000
415	Positief	Positief			940
116	Pedaal	Pedaal			920
1360				f	4330

Klavieren, Pedaal, koppels en knoppen

Manuaalwindladen Mechaniek, registratuur

Positief

Echo

Pedaal

Windtoestel

Jalusiën

Kostgeld en Transport

f 350
400
370
300
300
600
200
500
f 3020

pijpen

4330

Een percent provisie

f 7350

totaal

73,5

f 7424

De kast met deuren en zolder in de toren voor de blaasbalken te leveren door de orgelmakers, alsook de dubbelde betimmering achter het front met deszelfs jalousien voor de expressie kasten om rede dit te moeilijk is op te geven aan de Heer van de Geld. Als nog door ons te leveren loopgangen en trap om overal gemakkelijk aan en bij te komen, al het overige te maken en te leveren volgens vroeger geleverde omschrijving. Volgens deze opgave zal het orgel bestaan uit 1360 sprekende pijpen (en 25 loose frontpijpen alle van Banca tin gepolijst).

Het omschreven te leveren voor den prijs van f 7423,50, kostgeld transport enz. enz. hieronder begrepen.

Verzonden den 8sten October, 94.

1894, 23 oktober e.v. Rekeningenboek Smits.

1894,	23	October		f 2100,00
1895,	27	Juni	Het orgel opgeleverd	
1895,	12	Juli	Ontvangen	f 200,00
1895,	25	Juli	Tot slot van rekening ontvangen	f 1. 635,41.

Huidige dispositie.

Hoofdwerk C-f''' (II)	Echowerk (III)	Positief (I)	Pedaal C-e'
Prestant 16 vt	Violine 4 vt	Vioolprestant 8 vt	Violon 16 vt
Bourdon 16 vt	Fluit 8 vt	Bourdon 16 vt	Subbas 16 vt
Prestant 8 vt	Voix Céleste 8 vt	Holpijp 8 vt	Octaafbas 8 vt
Holpijp 8 vt	Viola di Gamba 8 vt	Salicet 4 vt	Bazuin 16 vt
Diapason 4 vt		Flûte Douce 4 vt	
Quint 3 vt		Piccolo 2 vt	
Octaaf 2 vt		Flûte Octaviant 4 vt	
Cornet 2-3 st		Basson 8 vt	
Trompet 8 vt		Ventil	
Clairon 4 vt			
2 crescendotreden:			
Expressie voor Positief (rechts)			
Expressie Récit Manuaal (links)			
4 voettreden:			
Positief aan Manuaal (Hoofdwerk)			
Afsluiting Manuaal (Hoofdwerk)			
Positief aan Pedaal			
Manuaal (Hoofdwerk) aan Pedaal			
De toonhoogte a'= 430 Hz. , de winddruk 81 mm.			

ZEIST, R.K. Parochiekerk van Sint Jozef

1859, 18 juli. Drie voorstellen Smits.

Zeijst 18 julij 1859 klavier van agter

Dispositie no. 1

Een windlaay van zuiver wagenschot lang 7 v,
breed 3 v met mech.

1 Prestant	8	voet	het gezicht van tin, binnen van comp 1a3	no 2	320
2 Bourdon	16	v	24 van wag. hout verder comp -	5	200
3 Roerfluit	8	v	12 van hout - comp -	4 a 5	100
4 Octaaf	4		c -	2	100
5 fluit	4			5	60
6 quint	3		gedekt	5	55
7 oct	2			2	50
8 mixt	1	v	3 en 4 sterk	2	100
Windlaay voor positief					200
9 Salicet	8	v	compositie		180
10 Holp	8		12 van hout verder comp	4 a 5	100
11 Viol	8		12 de grootste gec. met holpijp tin		90

12 Prest	4			2 a 3	90
13 Gemsh	2				60
een koppel klavieren wit yvoor, zonder koppel					90
een aangehangen pedaal					20
twe blaasbalk. 4 en 8, of een reservoir 4 en 8					200
vervoer					50
kostgeld bij de plaatsing					120
5 jaren onderhoud kosteloos voor de kerk					<u>100</u>
				f.	2605
Dispositie no. 2					
een windlaaij					320
1 Prest	8			2	320
2 Bourd	16		als bov.	5	200
3 Holpijp	8			4 a 5	90
4 oct	4				100
5 quint	3				55
6 gemshoorn	2				55
7 Trompet	8	v	met tinnen corpora	3	200
windlaaij voor positief					180
9 Holpijp	8	v		4 a 5	100
10 Viol	8	v	12 gecombineerd tin		100
11 fl. tr.	8		komp.		180
12 roerfluit	4				60
13 Salicet	4				90
een koppel klavier. wit yvoor zonder kop. met aangeh. ped.					110
blaasbalk					200
vervoer en kostgeld					170
5 jaren onderhoud					<u>100</u>
Vergeten koppel en ventil					2630
Zeijs no. 3					
een windlaaij met mec. Voor beide werken					400
een prestant	8			2 a 3	320
2 Bourdon	16		van wagens.	4 a 5	200
3 Holpijp	8			4 a 5	90
4 octaaf	4	v		2 a 3	90
5 quint	3			5	60
6 octaaf	2				50
7 Mixt	1½	v	2 sterk		75
8 Trompet	8	v	corp. Van tin	3	200
Op het positief					
9 Salicionaal	8		komp		180
10 holpijp	8			5	90
11 viol	8		12 gec. verder tin		90
12 fluit	4			5	55
13 piccolo	2				50
14 basson bas	8				100
15 oboë dis	8				80
Klavieren van wit yvoor met kop.					80
Pedaal van 25 toetzen					
16 Harmonica	8	v	} zonder corpora		100
17 Dulciaan	16				120
18 koppel van pedaal na Manuaal					25
19 koppel van M. en positief					25
Twe balken					200
Vervoer en kostgeld					180
5 jaren onderhoud					<u>100</u>
				f.	2960

ZEVENBERGEN, R.K. Parochiekerk van Sint Bartholomeus

1884, 18 oktober. Rekeningenboek Smits.

1884	18 oktober	12 dagen ontvangen	f	66,00.
1899	15 juni	3½ dag ontv.	f.	20,00.
1901	28 juni	ontv.	f.	1650,00.

ZEVENBERGSCHEN HOEK, R.K. Parochiekerk van Sint Bartholomeus

-

BIJLAGEN

1. Genealogie.
2. Memorie van aangifte d. d. 8 februari 1823.
3. Memorie van aangifte d. d. 18 april 1850.
4. Memorie van aangifte d. d. 7 november 1876.
5. Stukken van algemene aard in het archief van Smits.
6. Stukken betreffende een bepaald orgel in het archief van Smits.
7. Stukken van een onbekend orgel in het archief van Smits.
8. Ontwerpdisposities van Smits (I).
9. Mensuurtabellen.
10. Opgave van F.C. Smits (I), d.d. 19 september 1861, van de inhoud van de ingepakte kisten voor het orgel naar Batavia verzonden. (PA. Jakarta)

Bijlage 1, Genealogie.

I. Antonius Smits.

In 1751 Parochianus Haren. Koster-schoolmeester te Haren, in 1768 kerkmeester. Overleden Haren 17-7-1768. Trouwt te Haren R.K. 14-2-1751 met

Maria Jansen

In 1751 Parochiana Haren. Waarschijnlijk overleden Haren 8-2-1768.

Zij was eerder gehuwd te Rijkevoort 9-11-1739 met Ferdinandus van den Heuvel, koster te Velp, later te Haren. Overleden Haren 22-9-1750.

Kinderen uit het eerste huwelijk:

Vincentius Nicolaus, gedoopt Velp 4- 8-1740.

Adriana, gedoopt Velp 26- 9-1742.

Joannes, gedoopt Haren 7- 6-1744.

Anna Maria, gedoopt Haren 28-11-1745.

Catharina, gedoopt Haren 10- 1-1748.

Uit het huwelijk Smits-Jansen:

1. Petrus, gedoopt Haren 26-11-1751. Volgt II.
2. Ferdinandus, gedoopt Haren 21- 7-1753. Volgt II bis.
3. Franciscus, gedoopt Haren 5- 9-1754. Overleden Zeeland 3-12-1804. Sedert 1773 koster te Zeeland.
4. Wilhelmina, gedoopt Haren 27-10-1756. Overleden Haren 29-10-1757.
5. Antonius, gedoopt Haren 4-12-1758. Volgt II tertius.
6. Wilhelmina, gedoopt Haren 20-9-1763.

II. Petrus Smits.

Gedoopt Haren 26-11-1751. Overleden Haren 27-2-1807. Koster-schoolmeester te Haren. Trouwt te Ravenstein 26-11-1776 met

Petronella Elemans. Gedoopt Huisse1ing 9-11-1749. Overleden Haren 4-12 -1787,
d. v. Gerrit en Anna Maria Hoefs.

Uit dit huwelijk:

1. Anna Maria, gedoopt Haren 16-11-1777. Overleden Huisse1ing 7-12-1859. Trouwt Huisse1ing 14-7-1805, Gerardus van den Boogaard, gedoopt Huisseling 16-3-1771. Overleden Huisseling 13-12-1851. Landbouwer te Huisseling, z. v. Marcellus en Gertruda Smits.
2. Antonius, gedoopt Haren 24-3-1779. Volgt III
3. Gerardus, gedoopt Haren 21-12-1781.
4. Maria, gedoopt Haren 10-10-1784.
5. Lamberta, gedoopt Haren 3-12-1787

III. Antonius Smits.

Gedoopt Haren 24-J-1779, overleden Huisseling l3-ll-1839. Koster-schoolmeester te Huisse1ing. Trouwt Huisse1ing 6-7-1811 met:

Johanna Meijer, gedoopt Wame1 17-9-1786, overleden Deme1 28-3-1867, d. v. Wi1helmus en Maria Tromp.

Uit dit huwe1ijk:

1. Petronella, geboren Huisse1ing 28-2-1812, overleden Ravenstein 20-11-1898.
2. Anne Marie, geboren Huisse1ing 24-7-1813, overleden Huisseling 30-8-1813.
3. Anna Maria, geboren Huisse1ing 22-7-1814, overleden Huisseling l3-12-1823.
4. Antonius Johannes, geboren Huisse1ing 16-6-1816. Voor 1840 uit Huisseling vertrokken.
5. Wilhelmina, geboren Huisse1ing 14-3-1818. Voor 1840 uit Huisseling vertrokken.

6. Alousia, geboren Huisseling 16-4-1820, overleden Ravenstein J-2-1872. Kanunnikes van de H. Augustinus, ingetreden in het klooster Soeterbeeck te Deursen, geprofest 8-4-1845 als zuster Maria Scho1astica.
7. Geertrui, geboren Huisseling 29-9-1821, overleden Ravenstein 24-6-1893.
8. Maria Christina, geboren Huisseling 29-4-1824, overleden Demen 19-2-1879.
9. Cornelia, geboren Huisse1ing 6-10-18?, overleden Demen 29-1-1892. Trouwt Dieden 11-10-1879 Nicolaas van Rijn, geboren Rossum 2-10-1851. Landbouwer-winkelier te Demen. Z. v. Willem en Maria van Dijk. (Hij hertrouwt Dieden 7-5-1892 Maria Anna de Groot)
10. Antonia, geboren Huisseling 22-11-1828, overleden Huisseling 12-6-1844.

II bis. Ferdinandus Smits.

Gedoopt Haren 21-7-1753, overleden Zeeland 17-2-1822. Trouwt Zeeland 12-7-1785 met :

Catharina Tibosch, overleden Zeeland 22-9-1794. (Volgens bidprentje zou zij zijn overleden 6-10-1794).

Uit dit huwelijk:

1. Maria, gedoopt Zeeland 10-10-1786
2. Cornelia, gedoopt Zeeland 10-11-1787
3. Antonia, gedoopt Zeeland 4-10-1788
4. Antonius, gedoopt Zeeland 19-12-1789, overleden Reek 1-4-1864. R.K. priester.
5. Wilhelmus, gedoopt Zeeland 23-3 -1791.
6. Gerardus, gedoopt Zeeland 8-4 -1792.
7. Aldegunda, gedoopt Zeeland 4-5 -1793.

N. B. Volgens het Mortuarium van de parochiekerk te Zeeland zijn er vijf kinderen van Ferdinand Smits te Zeeland overleden: op 18-12-1789; 25-3-1791; 11-6-1792; 6-9-1794; 1-3-1795. De enige overgebleven dochter trouwde met Johannes van der Heijden (Heiden,Heyden?) leerlooier te Vught, overleden voor 1860).

II tertius. Antonius Smits.

Gedoopt Haren 4-12-1758, overleden Reek 8-2-1823. Trouwt Reek 3-2-1790 met:

Joanna Cornelia Boeracker, gedoopt Reek 23-12 1759, overleden Reek 29-1-1850, d. v. Nico1aas Lambertus en Engelina Catharina Rispens.

Uit dit huwelijk:

1. Nicolaas Lambertus, gedoopt Reek 1-4-1791. overleden Reek 19-10-1831. Orgelmaker.
2. Antonius Aloisius, gedoopt Reek 4-2-1793, overleden Enscho1 17-11-1826. Pastoor te Enscho1.
3. Jacobus Leonardus, gedoopt Reek 15-9-1794, overleden Reek 1795 (?).
4. Maria Hendrika, gedoopt Reek 26-12-1795, overleden Moergestel 2-10-1845. Trouwt Reek 25-6-1837 Wilhelmus van Heeswijk geboren Moergestel 14-5-1814, overleden Moergestel 10-10-1895, molenaarsknecht in Reek, later wasbleker en burgemeester van Moergestel, z. v. Petrus, molenaar en Adriana Genet. Dit huwelijk bleef kinderloos.
5. Wilhelmus Josephus, geboren Reek 15-12-1797, overleden Reek 5-3-1856. Pastoor te Reek.
6. Franciscus Cornelius, geboren Reek 18-4-1800. Volgt III. Orgelmaker en burgermeester te Reek.
7. Ludovicus Joannes, geboren Reek 20-8-1802, overleden Reek 28-3-1890. Wasbleker te Reek. Bezocht het groot seminarie Herlaer.

III. Franciscus Cornelius Smits.

Geboren Reek 18-4-1800, overleden Reek 19-4-1876. Orgelmaker, burgemeester van Reek. Trouwt Reek 16-4-1830 met:

Maria Constantia van der Meu1en, gedoopt Druten 11-7-1805, overleden Reek 4-4-1858, d. v. Johannes Franciscus en Catharina Lamers.

1. Catharina Francisca, geboren Reek 17-12-1830, overleden Reek 5-10-1831.
2. Antonius Donatus, gedoopt Reek 13- 1-1832, overleden Tilburg 3-1-1908. Deken van Tilburg.
3. Johannes Franciscus, geboren Reek 25- 4-1833, overleden Reek 26-5-1833.
4. Franciscus Cornelius, geboren Reek 24-12-1834. Volgt IV. Orgelmaker.
5. Nico1aas Lambertus, geboren Reek 1-5-1836, overleden Reek 18-7-1836.
6. Nicolaas Lambertus, geboren Reek 14- 7-1837, overleden Reek 20-3-1921,(orgelmaker), wasbleker, organist en wethouder te Reek
7. Johannes Henricus, geboren Reek 29- 9-1838, overleden Reek 19-3-1840.
8. Aloysius Josephus, geboren Reek 15-11-1839 overleden Reek 25-2-1923. Landbouwer.
9. Catharina Lamberta, geboren Reek 6-7-1841 overleden Reek 27-9-1841.
10. Henricus Lambertus, geboren Reek 2-10-1842, overleden 17-1-1894. Kapelaan te Sambeek en Batenburg, rector Johannus De Deo, 's-Hertogenbosch
11. Wilhelmus Jacobus, geboren Reek 24- 5-1844, overleden Reek 13-4-1929. Orgelmaker.
12. Arnoldus Corne1ius, geboren Reek 20- 7-1846, overleden Reek 26-6-1878.
13. Hubertus Cornelius, geboren Reek 10-3- 1848, overleden Reek 10-3-1848.
14. Cornelia Catharina Huberta, geboren Reek 27-5-1849, overleden Reek 30-1-1934.

IV. Franciscus Cornelius Smits.

Geboren Reek 24-12-1834, overleden Reek 2-6-1918. Orgelmaker te Reek. Trouwt Reek 6-6-1867 met:

Maria Anna de Bruin, geboren Reek 2-9-1841, overleden Reek 17-2-1911, d. v. Hendrikus en Francisca Antonia van de Schans.

Uit dit huwelijk:

1. Maria Constantina, geboren Reek 15-10-1869, overleden Lith 25-1-1922. Trouwt Reek 19-8-1908 Gosuinus Johannes Aloysius van Heeswijk, burgemeester van Lith, geboren Driel 12-1-1868, overleden Lith 14-3-1947, z. v. Johannes Petrus en Hendrika Maria Vissers. (Uit dit huwelijk twee kinderen: Johannes Petrus Franciscus Josephus, geboren 30-3-1911, overleden 1913 en (Mr.) Franciscus Johannes Henricus Josephus van Heeswijk, geboren Lith 14-2-1914, gemeentesecretaris te Lith. Laatste nazaat van de familie Smits.)
2. Henricus Wilhelmus Josephus, geboren Reek 14- 5-1871, overleden Reek 23-7-1944. Orgelmaker.
3. Francisca Antonia Josephina Cornelia, geboren Reek 12-3-1876, overleden Reek 29-6-1881.
4. Franciscus Cornelius Josephus, geboren Reek 10-2-1878, overleden Reek 15-6-1928. Orgelmaker.
5. Arnoldus Cornelius Aloysius, geboren Reek 12-11-1879, overleden Reek 25-9-1957. Wasbleker.
6. Francisca Antonia Lucia Cornelia, geboren Reek 6-12-1882, overleden Reek 17-1-1950.

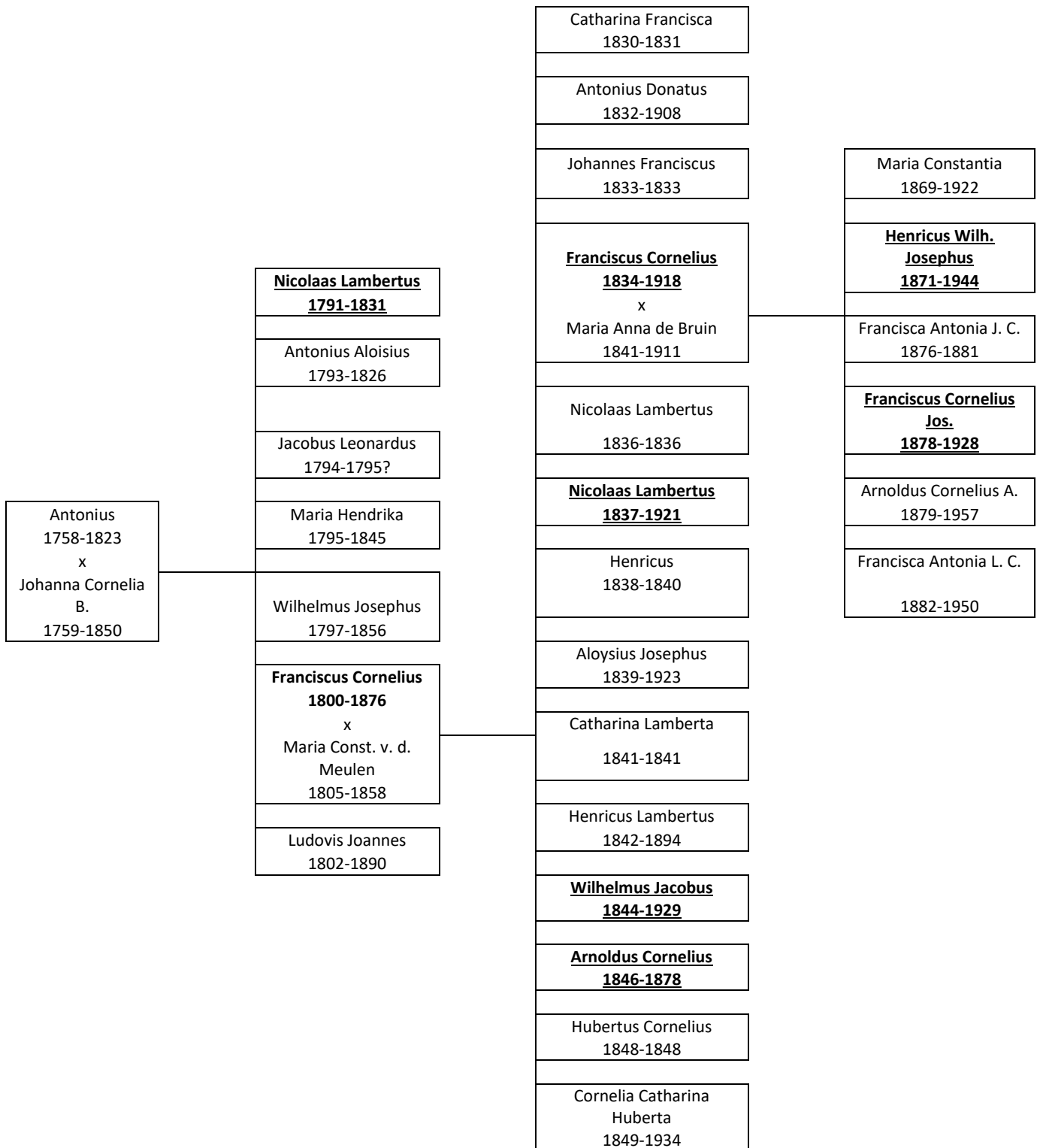
Deze genealogie werd samengesteld mede met behulp van gegevens, bijeengebracht door J. M. J. F. A. Sluyters, archivaris te Ravenstein. Gaarne betuig ik hem mijn dank.

De drie generaties Smits met in
vet en onderstreept de
orgelmakers.

I

II

III

Bijlage 2. Memorie van aangifte d. d. 8 februari 1823, aanwezig is in het Rijksarchief van 's-Hertogenbosch.

Memorie van aangifte der nalatenschap van wijle Antonius Smits in leven koopman en overleden te Reek Provincie Noordbrabant op 8° der maand Februari dezes jaars achttien honderd drie en twintig.

Wij ondergeteekende

1°. Nicolaas Lambertus Smits orgelmaker wonende te Reek kanton Grave. –

2°. Antonius Aloisius Smits Roomsche Katholiek priester en capelaan wonende te Tilburg kanton van dien naam,

3°. Maria Henrietta Smits zonder beroep wonende te Reek voornoemd, 4°. Wilhelmus Smits Roomsche Katholiek priester en capelaan mede te Reek wonachtig,

5° Franciscus Smits zonder beroep wonende te Reek dus genoemd, en eindelijk ten zesde Lodewijk Smits student te St.-Michielsgestel alle verkiezende domicilium ten woonhuize van den eerst onderteekende Nicolaas Lambertus Smits, verklaren dat op boven genoemden datum te Reek voornoemd is komen te overlijden onze vader in het hoofd dezes genoemd ons zijne eenige erfgenamen abintestato nalatende ieder voor een gelijk aandeel de navolgende goederen: als

1°. De helft in een huis en erf staande en gelegen aan de Kerkstraat te Reek wijck C nQ 93.

2°. de helft in een hoon of weikamp gelegen onder Velp genaamt de Mortel groot circa drie morgen of twee bunder vijf en vijftig roeden zevenen veertig ellen palende de eene zijde de gemene straat de andere zijde de Boerakkers en ovrigh op den Kempent.

3°. de helft in drie hond hoon of weiland twee en veertig roeden zeven en vijftig ellen in eene onverdeelden kamp gelegen onder Neerloon genaamt Janschuurmans Kamp palende de eenè zijde Hent Mathijssen met meerdere erven, de andere zijde Joannes van den Bogard met meer erve, en op het einde de Maas, en het andere de gemene straat.

4°. de helft in twee perceeltje weiland met een denne bosje en schaarhout kennelijk in de Reekse Heide gelegen groot circa drie morgen of twee bunder vijf en vijftig roeden zeven en veertig ellen, palende noord Otto van Eldrom met meer erven en anderezijds de gemene heijde.

5° de helft in circa een hond of veertien roeden twintig ellen schaarhoudt onder den Reek gelegen palende west en zuid de Ralandschesteege en de andere zijde Jan van Stippent en meer erve.

De wederhelft van bovenstaande goederen behoort krachtens bestaan hebbende gemeenschap van goederen aan des zelfs noch in leven zijnde huisvrouw Johanna Cornelia Boerakker onze Moeder.

Verklaarende wijders dat door dit overlijden geene fideiomiessen zijn gedevolveerd of vruchtgebruiken afgestorven, voorts dat er buiten ons aangevers niemand iets uit dezen boedel geeft of verkregen heeft.

Aldus na waarheid opgemaakt te Reek den Julij dezes jaars achttien honders drie en twintig.

1. Nicolaas Lambertus Smits

2. Antonius Aloysius Smits R. C. Pr.

3. Maria Henrietta Smits

4. Wilhelmus Smits R. C. Priester en Cap.

5. Franciscus Smits

6. Lodewijk Smits student.

Bijlage 3. Memorie van aangifte d. d. 18 april 1850, aanwezig in het Rijksarchief van 's-Hertogenbosch.

Bestuur der Registratie.

N. 90 Directie Breda. Kantoor van Registratie te Grave 1850. no. 3/2kw. revooi wegens onroerende goederen, gelegen in den kring van het kantoor Druten directie te Arnhem, en voorkomende in de memorie van aangifte der nalatenschap van Boeracker, Joanna Cornelia, weduwe Antonius Smits gedomicilieerd geweest te Reek en overleden te Reek den 29 Januarij 1850; welke memorie is ingeleverd den 18 April 1850, en ingeschreven in het dagregister n°. 1 deel 16 folio 6 n°. 232.

Namen en voornamen, beroep en domicilium van degenen die de onroerende goederen uit de nalatenschap hebben verkregen.

Smits: 1°. Franciscus Cornelius, orgelmaker. 2°. Ludovicus Joannes, rentenier en 3°. Wilhelmus Josephus, R. C. Priester en pastoor) allen te Reek.

Aard en waarde der onroerende goederen zoo als dezelve in memorie van aangifte zijn vermeld.

Onder Alphen. bouwland, sectie A n°. 44 groot 0. 41. 70 ellen. bouw- en wei-land en houtpas, sectie C n°. 200, 201, 362 en 363, groot te samen 4. 94. 60 ellen. Onder Maasbommel. weiland, sectie B

n°. 331 en 378, groot te samen 5. 23. 50 ellen. De onverdeelde 7/10 gedeelten en 1. 45. 30 ellen weiland, sectie B n°. 386.

Regtelijn.

Kantoor Grave.

Ingeleverd den 18 April 1850. Dagregister deel 16 folio 6 n°. 232. Register van sterfgevallen n°. 4 act. 462. Alphab. tafel van sterfgevallen n°. 6 deel 1 folio 10 recto, 8°. post.

Memorie van aangifte der nalatenschap van wijlen Mejuffrouw Joanna Cornelia Boeracker, in leven weduwe van wijlen de Heere Antonius Smits, gewoon hebbende en overleden te Reek.

De ondergeteekenden: 1°. Franciscus Cornelius Smits, orgelmaker. 2° Ludovicus Joannes Smits, rentenier en 3°. Wilhelmus Josephus Smits, Roomsche catholijk priester en pastoor, allen te Reek woonachtig, in betrekking van eenige nagelatene kinderen van de aangehaalde overledene uit gezegd huwelijk gesproten en ten sterfhuize der overleden staande te Reek, domicilium kiezende ---- verklaren:---- Dat hunnen moeder Joanna Cornelia Boeracker gezegd, op den negen en twintigsten Januarij achttienhonderd en vijftig, ter haren laatste woonstede ab intestato is overleden, nalatende tot hare eenige erfgenamen, de in deze vermelde aangevers. ---- Dat de onroerende goederen, die de overleden heeft nagelaten bestaan in; "onder de provincie Gelderland Arrondissement Nijmegen:

Gemeente Alphen.

a. Bouwland sectie A. numero 44, groot een en veertig roeden, zeventig ellen. b. Vier perceelen bouw-weiland en houtpas aldaar, sectie C. numeris 200, 201 362 en 363, groot te Zamen vier bunders, vier en negentig roeden, zestig ellen.

Gemeente Maasbommel.

a. Twee perceelen weiland sectie B numeris 331 en 378, groot te zamen vijf bunders, drie en twintig roeden, vijftig ellen.

b. De overdeelde zeven tiende gedeelten in een perceel weiland aldaar, gecadaastreerd sectie B numero 386, groot voor het geheel een bunder, vijf en veertig roeden, dertig ellen.

In het Arrondissement s. Hertogenbosch: Gemeente Huisseling en Neerloon

a. Een perceel uiterwaardsch hooiland te Neerloon Sectie A. numeris 64 en 85, groot te zamen drie bunders, tachtig roeden, negentig ellen.

b. Het onverdeeld een vierde gedeelte in een perceel dito aldaar, cadastraal bekend sectie A numero 113, groote van het geheel twee bunders, zes en dertig roeden, veertig ellen.

Gemeente Velp.

a. Een perceel weiland sectie C, numero 54, groot twee bunders, zeven en tachtig roeden, negentig ellen.

b. Het onverdeeld een zesde van twee derde in een perceel uiterwaardsch hooiland aldaar, sectie C numero 10, groot voor het geheel, twee bunders twee roeden, twintig ellen.

Gemeente Reek.

a. Het onverdeeld een zesde gedeelte van een perceel weiland, sectie A, numero 85, groot in het geheel twee bunders, zestien roeden, veertig ellen.

b. Zeven perceelen thans bouwland, schaarbosch, dennenbosch en heide te Reek, sectie B. numeris 162, 163, 164, 165, 169, 170 en 171, groot te zamen vier bunders, achten vijftig roeden, negentig ellen.

c. Zes perceelen schaarboseh, twee huizen, dito hoven /tuinen/ en bouwland, sectie D. numeris 210, 241, 242, 552, 554 en 636, groot te zamen vijf en zeventig roeden, veertien ellen.

Wijders dat door dit overlijden geen fideicommis gedevolveerd, noch vruchtgebruik vervallen is.

Reek den zestiende der maand April 1800 en vijftig.

F.C. Smits

L. J. Smits

W. J. Smits.

Reg. IVn2/1367.

Ingediend 7 November 1876 Dagr. deel 18 folio 111 n. 5659 Tafel 5 bis deel 5 folio 149 n. 17.

Bijlage 4. Memorie van aangifte d. d. 7 november 1876, aanwezig in het Rijksarchief te 's-Hertogenbosch.

Registratie

Memorie van aangifte der nalatenschap van wijlen Franciscus Comelus Smits overleden te Reek.

De ondergeteekenden:

1. Antonius Donatus Smits Roomsch Katholijk Priester en pastoor te Tilburg

2. Henricus Lambertus Smits Roomsch Katholijk Priester en kapellaan.

3. Franciscus Cornelus Smits orgelfabrikant

4. Aloysius Josephus Smits landbouwer

5. Nicolaas Lambertus Smits wasbleeker

6. Wilhelmus Jacobus Smits orgelfabrikant

7. Arnoldus Cornelus Smits particulier, en

8. Cornelia Catharina Huberta Smits particuliere,

de laatste zeven allen wonende te Reek voor deze aangifte woonplaats kiezende ten huize van Aloysius Josephus Smits te Reek verklaren: dat hun vader Franciscus Comelus Smits op den 19 April 1876 te Reek, alwaar hij zijne laatste woonplaats had, zonder uiterste wilsbeschikking te hebben gemaakt, is overleden; dat hij de aangevers zijne eenige kinderen als erfgenamen heeft achtergelaten, ieder voor een achtste; dat hij heeft nagelaten de volgende onroerende goederen als:

Onder Reek (Reg. 50 art: 2/4158)

Perceelen heide dennenbosch en weiland sectie B nummers 543,553,554, 555,558,556,557 en 559 te samen groot vier hectaren eenentachtig aren vijftig centiaren.

Een perceel heide sectie C nummer 315 groot twee hectaren zestig centiaren.

Huis schuur fabriek erf tuin en stal sectie D nummers 552,553,554 te samen groot vijftientwintig aren negentig centiaren,

De helft in een perceel weiland sectie A nummer 134 groot twee hectaren zevenentwintig aren tien centiaren.

Huis erf stal en tuin sectie D nummers 530 en 531 te samen groot tien aren eenennegentig centiaren.

De helft in een perceel heide sectie B nummer 449 groot een hectare achtennegentig aren.

De helft in bouwland sectie D nummers 336 en 337 te samen groot een hectare dertien aren zestig centiaren.

Onder de gemeente Huisseling en Neerloon.

De helft in bouwland sectie A nummer 100 groot twee hectaren eenenzestig aren negentig centiaren.

Een onverdeeld een vierde ($\frac{1}{4}$) in hooiland en water sectie A nummers 84 en 85 te samen groot drie hectaren tactig aren negentig centiaren. Een onverdeeld een vierde ($\frac{1}{4}$) in hooiland sectie A nummer 113 groot twee hectaren zesendertig aren veertig centiaren.

Onder de gemeente Schaijk.

De onverdeelde helft in heide sectie C nummers 242,243,247, en 262 te samen groot drie hectaren twee en dertig aren twintig centiaren. Onder de gemeente Alphen.

De helft in de onverdeelde helft in Bouwland sectie A nummer 44 groot eenenveertig aren zeventig centiaren.

De helft in de onverdeelde helft in wilgenbosch en bouwland sectie C nummers 200 en 201 te samen groot een hectare negenveertig aren dertig centiaren.

De helft in de onverdeelde helft in weiland sectie C nummer 362 groot twee hectaren acht aren vijftig centiaren.

De helft in de onverdeelde helft in weiland sectie C nummer 363 groot een hectare zesendertig aren tachtig centiaren.

De helft in de onverdeelde helft in weiland sectie B nummer 331 groot drie hectaren veertig aren twintig centiaren.

De helft in de onverdeelde helft in weiland sectie B nummer 378 groot een hectare drieëntachtig aren dertig centiaren.

De helft in de onverdeelde helft in zeventiende ($\frac{7}{10}$) van weiland sectie B nummer 386 voor het geheel groot een hectare vijfenveertig aren dertig centiaren.

dat de overledene geene goederen als bezwaarde erfgenaam of in vrucht gebruik bezat en dat door dit overlijden geene periodieke uitkeering is vervallen of overgegaan.

Reek de 7 November 1876 A. D. Smits, H. L. Smits, F.C. Smits, A. J. Smits, N. L. Smits, W. J. Smits, A. C. Smits, C. C. H. Smits. (I. M. art 300)

Bestuur der registratie en Domeinen. Maand Mei 1878 n° 21 n° 90.

directie Maastricht kantoor Grave

Register rv n° 2/1367

Renvooi wegens onroerende goederen, gelegen in den kring van het kantoor te Druten voorkomende in de memorie van aangifte der nalatenschap van Franciscus Cornelus Smits in leven (onbekend) gewoond hebbende te Reek en overleden te Reek, op den 19 April 1876, welke memorie is ingeleverd op den 7 November 1876. Dagregister deel 18 n. 5659.

Erfopvolging zonder testament. Onder de gemeente Alphen (enz. .)

maand Mei 1878. n° 21.

Bijlage 5. Archiefstukken algemeen

De stukken waarvan het codenummer begint met de letter **B** zijn afkomstig uit de collectie van A. Bouman, de stukken beginnend met de letters **Bg** zijn afkomstig uit het archief van J. Boogaarts, **FI** uit het archief van de firma Flentrop te Zaandam, **H** van F. van Heeswijk uit Lith en **V** uit het orgelarchief van M.A. Vente. De stukken **PR** en **KV** zijn respectievelijk in het bezit van het kerkbestuur van de parochie van Reek en de paters capucijnen te Velp.

coll	nr	Aantal pag.	Omschrijving
B	1		Boekje met perkamenten omslag en leren bandje, 193x118. Aantekeningen uit 1831-32 <i>die raken de orgelfabriek</i> .
Bg	2		Aantekenboekje, stijve kft met lint, 160x100. Notities betreffende div. orgels. 1830-46.
H	3		Dispositieboek met mensuur- en kostenopgaaf, 348x245. Periode 1840 - 1859
Bg	4		Boek van inkomsten en uitgaven van de wasblekerij met enkele gegevens over de orgelmakerij, 330x200. 1819-1825
Bg	5		Dispositieboek, 320x205. ca. 1845.
Bg	6		Rekeningenboek orgelmakerij, 415x175. 1860-1875.
H	7		Uitgave- & inkomstenboek, 105x330. 1876-1921.
H	8		Idem, 330x210. 15 folio's. 1922-1928.
H	9		Thomae A Kempis: <u>De Imitatione Christi</u> . Coloniae, 1629 (met aantekening A. A. Smits 1818). 90x45.
H	10		F. Firmus van St.-Truiden. <u>Wapenhuis der Geloovigen</u> . Maastricht, 1790. 184x115. Laatste pagina: <i>Dit Werkje is te bekomen tot Reek, Lande van Raavenstein by Ant. Smits Boekverkooper.</i>
H	11		<i>Ligger voor de Kerk van den Reek door A. Smits, Kerkmr. 1796-1822</i> . Perkamenten omslag, 192x152
Bg	12		Aantekeningenboekje van [Ant. ?] Smits pr. met latere aantekeningen over diverse orgels, 215x175. Het is ook mogelijk van W. J. Smits geweest, kapelaan van Reek in 1824. Na 1830 Pastoor van Reek.
H	13		J. A. Coppens: <u>Nieuwe Beschrijving van het Bisdome van 's-Hertogenbosch</u> , 's-Hertogenbosch, 1844.
H	14		J. J. M. Heeren: <u>Genealogie van de Familie van der Marck</u> . Roermond, 1931.
H	15		<u>De Brabantse Leeuw</u> , Tweede Jaargang; 1953. Met o. a. de genealogie van de familie Boeracker. p. 86
H	16		Ed. G. J. Grégoir: <u>Histoire de L'Orgue</u> . Anvers 1865.
H	17		Orgelpartij van de 2de serie van de <i>Reekse Missen</i> , door W. J. Smits, pastoor te Reek, 1850. (Er staat in vermeld, dat deze missen alleen in de kerk van de Reek uitgevoerd mogen worden)
H	18		Idem. Tenorpartij.
H	19		Foto van H. L. Smits (geb. 2. 10-1842) Rector te 's-Hertogenbosch, 280x220. (foto: C. F. Cordes, den Bosch)
H	20		Foto van A. J. Smits (1839-1923), 295x230.
H	21		Foto van F.C. Smits (1834-1918), 234x174. (foto: J. Swanenberg te Tiel). Ca. 1917.
H	22		Portret van Wilhelmus Jacobus Smits (1844-1929), Olieverf op doek (226x176), door J. Lückner, 1868
H	23		Foto van W. J. Smits (1844-1929), 145x100. (foto: H. v. d. Schoot, Tilburg)
H	24		Foto van F.C. Smits (1834-1918), 290x230. ca. 1870.
H	25		Foto van F.C. Smits (1878-1928), 224x174. (bij het 50-jarig priesterfeest van pastoor Suijs in 1917).
H	26		Foto van F.C. Smits (1878-1928) en Kapelaan Nabuurs, 224x174. 1917.
H	27		Foto van het zangkoor te Reek, 170x220. Omstreeks 1900.
H	28		Foto van F.C. Smits (1873-1928), ovaal, 81x60.
H	29		Foto van F.C. Smits (1873-1928), 144x102. (foto: A. van Beurden, Eindhoven)
H	30		Foto van H.W.J. Smits (1871-1944), 115x80. (foto: J. Smeets Grave).
PR	31		Portret van Pastoor W. J. Smits (1797-1856) en zijn broer L. J. (1802-1890). Olie op doek, omstreeks 1850 te Reek vervaardigd door Grips, Vught. In 1959 overgedragen aan R.K. Pastorie te Reek.
H	32		Foto van het Smitshuis te Reek. (foto: C. Jansen, den Bosch).
H	33		Idem.
H	34		Idem.
KV	35		Portret v. d. H. Familie. Olieverf op hout. Uit de schilderijen verzameling van de familie Smits. Geschonken aan het klooster van de paters Capucijnen te Velp.
H	36		Portret van J. C. Smits-Boeracker (1759-1850) Olieverf op doek. Schilder Grips, Vught, 1849
H	37		Portret van F. C. J. Smits (1878-1928). Na zijn dood aan de hand van foto's vervaardigd door Peinture Bogaerts te Vught. 1929
H	38		Foto interieur Smitshuis te Reek.
H	39		Foto bovenlicht Smitshuis te Reek.
H	40		Klein formaat (46x35) van H30
H	41		Foto van H.W.J. Smits (1871-1944). 51x35.
H	42		Foto van H.W.J. Smits (1871-1944). 90x60.
H	43		Foto van H. W. J. & F. C. J. Smits (III) op een prentbriefkaart. 1901.
H	44	a-d	Vier prentbriefkaarten van H. W. J. & F. C. J. Smits (III) van hun reis naar Duitsland (september - oktober 1901). Het begin van de pneumatiek.

H	45		Idem. Alleen van H.W.J. Smits. 1903
H	46		Foto van H.W.J. Smits (1871-1944), 90x60. (foto: A. van Beurden Tilburg), ca 1885.
H	47		Bidprentje van Gerardus Josephus Kupers (1837-1906)
H	48		Bidprentje van Joannes Antonius Kupers (1843-1909).
H	49		Bidprentje van Joannes Franciscus Maria Küpers (1933-1902).
H	50		Stenen, ovaal rond merkplaatje: F.C. Smits Orgelmaker te Reek by Grave. 70x95.
H	51		Lijst van gebouwde orgels, 385x220. Potlood.
H	52	ab	Brief van F.C. Smits (1800-1876) aan zijn zoon. 212x137. Onder meer, gegevens over Helmond en Ooy.
H	53	abc	Brief van F.C. Smits aan zijn zoon. 212x137. 1862.
B	54	ab	Kladje met potloodaantekeningen over diverse werkzaamheden, omstreeks 1900. 124x160
B	55	ab	Kladje met potloodaantekeningen uitgaven & inkomsten 1878-1892, 188x147.
B	56		Aantekeningen van Mr. A. Bouman over mensuren van Zeeland, Gemert, St- Michielsgestel, Den Dungen, Reek, 215x136.
B	57	ab	Brief van W. J. Hendriks 13-2-1861, gebruikt om mensuren van J. van Heurn te noteren.
B	58		Klad met potlood, 212x170. Beschrijving der tongwerken. Betrekking hebbend op M. Hamel. <u>Facteur d'orgues</u> (Encyclopédie-Roret), Paris, 1849
B	59		Papier met pen, 416x340. Tabel met mensuren van doorslaande tongwerken volgens M. Hamel.
B	60		Klad met potlood, 175x118. Mensuren van tongpijpen.
B	61		Gedrukt op oudhollands papier met watermerk <i>J. Honig & Comp.</i> 225x150. Registerplaatjes.
B	62		Idem.
B	63		Idem, 229x288.
B	64		Idem.
B	65		Idem.
B	66		Idem.
B	67		Boekje 16 pagina's, 240x160. Aantekeningen disposities door Mr. A. Bouman. Bij een van zijn bezoeken aan Harrie Smits te Reek maakte Bouman een uittreksel van de dispositieboeken en van de belangrijkste werkzaamheden aan de hand van de rekeningboeken. Uit dit excerpt blijkt dat er een dispositieboek en een rekeningboek van F.C. Smits (I) uit de periode van omstreeks 1845 tot 1862 in het archief van Smits ontbreekt.

Correspondentie van de familie Smits met mr. A. Bouman, nr. B 68 - B 80.

B	68	ab	Brief van H. Smits 27-12-1940.
B	69	ab	Brief van H. Smits 14-3-1941.
B	70	a-d	Brief van H. Smits 25-3-1941.
B	71	a-d	brief van H. Smits 23-5-1941.
B	72	a-d	Brief van H. Smits 28-5-1941.
B	73	ab	Brief van H. Smits 17-6-1941.
B	74	ab	Brief van H. Smits 14-10-1942.
B	75	a-f	Brief van H. Smits 9-11-1942.
B	76	a-d	Brief van H. Smits 2-3-1944.
B	77	abc	Brief van H. Smits 29-3-1944.
B	78	ab	Brief van H. Smits 4-4-1944.
B	79		Brief van H. Smits 5-7-1944.
B	80		Brief van Mr. F. van Heeswijk 11-10-1957.
B	81		Overlijdensbericht van Francisca A. L. C. Smits 17-1-1950
B	82		Overlijdensbericht van H.W.J. Smits 23-7-1944.
B	83		Bidprentje H.W.J. Smits.
B	84		Artikel over F. Smits december 1914 uit: <u>Het Huisgezin</u> .
B	85		Kopie van de brief van A. Bouman aan Mr. F. van Heeswijk 22-10-1957.
B	86		Brief van Mr. F. van Heeswijk 18-8-1959.
B	87		Kopie brief van A. Bouman aan Mr. F. van Heeswijk 1-9-1959.
Bg	88		Envelope met brief en stukjes tekening ornamentiek van C. Philbert 3-12-1880, en antwoord van J. Kupers.
H	89		Petrus de Bree, Pr. (1896-1962) <u>Moderne Orgelbouwkunst in Nederland</u> , Tilburg 1935.
Bg	90		Brief van Caille, Paris aan Smits, 24-5-1884.
Bg	91		Brief van Weigle aan Smits, 20-7-1903 waarin kopie brief van P. Schijven aan Weigle 25-6-1903 & 26-6-1903.
Bg	92		Brief van P. de Bree, Pr. aan W. Smits 3-12-1930.
B	93		Rekening voor Gebr. Smits van A. Laukhuff, 11-4-1901.
B	94		<i>Nota voor den heer F. Smits Reek</i> , van J. F. Thijssen, 1856.
B	95	abc	Twee ontwerpdisposities.

B	96	Brief van Caille, Paris aan Smits, 18-7-1889.
B	97	Brief van F. Devos, Bruxelles aan F.C. Smits 23-2-1891.
B	98	Brief van H. Zimmermann, Paris aan F.C. Smits 23-11-1881.
B	99	Nota van H. Zimmermann, Paris 10-12-1881.
B	100	Rekening van C. Menzel, Düsseldorf 4-4-1910.
B	101	ab Brief van Frater Getulius 12-10-1924.
B	102	Rekening van L. Verschuieren, <i>Heijthuisen</i> , 14-9-1900.
B	103	Brief van L. Verschuieren, <i>Heijthuisen</i> , 9-1-1901.
H	104	Brief van J. Smits van Waesberghe, Amsterdam 19-1-1952.
Bg	105	a-b Brief van A. Laukhuff, 26-2-1903.
Bg	106	Blanco rekening van Arn. Smits.
Bg	107	Brochure over tongwerken van Carl Giesecke, Göttingen.
Bg	108	Brief van J. Devos, Bruxelles, 19-3-1892.
Bg	109	Rekening van C. Balquerie, Rotterdam, 20-1-1894.
Bg	110	Offerte van H. Zimmermann, Paris.
Bg	111	Brief van Doesburgh, Zaandam, 25-5-1907,
Bg	112	ab Brief van Carl Menzel, Düsseldorf, 9-2-1910.
Bg	113	Brief van Carl Menzel, Düsseldorf, 23-2-1910.
Bg	114	Brief van Carl Menzel, Düsseldorf, 29-1-1910.
Bg	115	Idem 7-4-1910.
Bg	116	ab Idem 1-4-1910.
Bg	117	Brief van F. J. H. Beuijssen, Boxmeer, 25-11-1881.
Bg	118	Idem als Bg110.
Bg	119	Prijsopgave van Caille, Paris, 1885.
Bg	120	Brief van Kirchhoff & Lehr, Arnsdorf i. Sa. ,10-1-1935.
Bg	121	Rekening van L. Verschuieren, <i>Heijthuisen</i> , 30-1-1901.
Bg	122	Rekening van F. de Beukelaers Houthandel, Rotterdam, 28-2-1907
Bg	123	Rekening van de Gebrs. Endt, 21-3-1905.
Bg	124	Idem, April 1905.
Bg	125	Brief van E. van de Stadt, Zaandam, april 1909.
Bg	126	Brief van Maessen, Roermond, ongedateerd.
Bg	127	Offerte van A. Laukhuff, Weikersheim. Zie nrs Hxx52
Bg	128	Rekening van A. Laukhuff, Weikersheim 15-2-1901.
Bg	129	Idem, 2-3-1901
Bg	130	Folder windmachines v. Bouvy & C, Den Haag.
Bg	131	Folder Houtsoorten Carl Menzel, Düsseldorf.
Bg	132	Rekening van Wed. G. Dooremans & Zonen, R'dam. 6-12-1895.
Bg	133	Lijst van F.C. Smits (1834-1918) van de door hem gebouwde orgels.
Bg	134	Opstelling van een Mensuurtafel door H. Smits. ca. 1940. Kladje met pen, 217x110.
Bg	135	Brief van F. J. H. Beuijssen, Boxmeer, (briefhoofd J. F. Beuijssen, architect), 7-2-1882.
B	136	Brief van F. J. H. Beuijssen, Boxmeer, 29-10-1881.
Bg	137	Idem, 7-11-1881.
H	138	Gezegeld papier met pen, 340x210. Contract aanstelling organist A. Smits. 22-2-1803.
H	139	Klad met potlood,335x215. Lijst van orgels en boeken over orgels van H.W.J. Smits.
H	140	Maandblad <i>Het Orgel</i> 29e jrg. no. 9, Juni 1932.
H	141	Idem. 30e jrg. no. 6, Maart 1933.
H	142	Idem, 15-12-1897.
V	143	Overdruk uit de encyclopedie M. G. G. dr. M. A. Vente: artikel over Smits.
V	144	Brief van H.W.J. Smits aan dr. Vente, 2-5-1939.
V	145	a-i Idem, 19-8-1939.
V	146	Idem, 28-11-1939.
V	147	a-e Idem, 29-10-1942.
V	148	ab Idem, 10-2-1943.
Bg	149	Brief van Flentrop, Zaandam aan J. Boogaarts, 21-7-66.
Fl	150	Mensurentafel door H. Smits, 1919.
Fl	151	Brief van H. Smits aan Flentrop, Zaandam. 7-3-1919.
Fl	152	a-g Figuur-Tekstwijzer door J. Kupers bij Ite Uitgave van J. C. Töpfer. Afschrift van H. Smits, maart 1919.
Bg	153	Maandblad de Koorbode, 9e jrg nr. 7, Dec. 1914. Waarin advertentie Gebr. Smits.
Bg	154	Envelope van C. Weigle, Stuttgart.
Bg	155	Beschrijving diverse erfstukken.
Bg	156	Idem.

H	157	ab	Brief van F.C. Smits (1800-1876) aan zijn zoon.
H	158	ab	Brief van Oom Pastoor aan zijn "Neeff en Nicht" (de ouders van Johanna Boeracker) bij hun huwelijk. 23-7-1757.
Bg	159		Cahier 220x170. Catalogus van de bibliotheek van Pastoor W. J. Smits te Reek.
Bg	160		Briefje van J. Linsen over verloskundige hulp, 11-12-1859
Bg	161		Uittreksel Latijns boek.
H	162	ab	Concept brief van H. Smits aan P. de Bree 4-1-1930.
H	163	ab	Idem, 26-11-1930.
H	164	ab	Idem, 10-12-1930.
H	165	ab	Idem, 15-11-1932.
H	166	ab	Idem, 24-11-1932.
H	167	ab	Idem, 5-1-1933.
H	168	ab	Idem, 10-1-1933.
H	169	a-d	Idem, 26-1-1933.
H	170	ab	Idem, 6-2-1933.
H	171	a-d	Idem, 20-2-1933.
H	172	ab	Idem, 21-10-1935.
H	173	ab	Idem, Nov. 1935.
H	174	ab	Idem, 18-11-1935
H	175	ab	Idem, 18-11-1942
H	176	ab	Concept brief van H. Smits aan Frater Getulius, 16-10-1935.
H	177	ab	Idem, 9-1-1936.
H	178	ab	Idem, 2-4-1938.
H	179	ab	Idem, 24-8-1935.
H	180	ab	Concept brief van H. Smits aan dr. M. A. Vente, 19-8-1939.
H	181	ab	Idem, aan F. Kookken, 30-10-1943.
H	182	a-d	Idem, 19-3-1944.
H	183	ab	Idem, 29-4-1944.
H	184	ab	Brief aan H. Smits van P. de Bree, 5-1-1930.
H	185	a-d	Idem, 22-10-1935.
H	186	ab	Idem, 12-12-1935.
H	187	ab	Idem, 1-11-1937.
H	188	ab	Idem, 7-9-1942.
H	189	ab	Idem, 24-9-1942.
H	190	a-d	Idem, 6-11-1942
H	191	ab	brief aan H. Smits van Frater Getulius, 3-5-1929.
H	192	ab	Idem, 1-6-1932.
H	193	ab	Idem, 1-1-1935.
H	194	ab	Idem, 13-7-1935.
H	195	ab	Idem, 27-9-1935.
H	196	ab	Idem, (196b) concept 6-1-1936
H	197	ab	Brief van dr. M. A. Vente aan H. Smits, 28-8-1937.
H	198	ab	Idem, 10-4-1939.
H	199	abcd	Idem, 22-8-1939.
H	200		Idem, 29-11-1939.
H	201		Idem, 16-10-1942.
H	202		Brief van F. Kookken, Eindhoven aan de Gebrs. Smits, 27-10-1943.
H	203	ab	Idem aan H. Smits, 13-3-1944.
H	204		Idem, 24-4-1944.
H	205		Brief van Mr. A. Bouman aan H. Smits, 17-12-1940.
H	206		Idem 30-12-1940.
H	207	ab	Idem 3-5-1941.
H	208	ab	Idem 14-11-1942.
H	209	ab	Idem, 23-3-1944.
H	210	ab	Brief van C. Degreef aan H. Smits, 8-5-1941.
H	211	ab	Brief van dr. M. A. Vente aan de familie Smits, 19-6-1945.
H	212	ab	Idem, aan A. C. A. Smits, 22-12-1945.
H	213	ab	Brief van Mr. A. Bouman aan de familie Smits, 25-7-1944.
H	214	ab	Idem aan Arn. Smits, 30-6-1945.
H	215		Idem, 2-10-1945.
H	216		Idem, 31-10-1945.

H	217	Idem, 7-12-1945.
H	218	Idem, 2-10-1951.
H	219 ab	Brief van Hub. Houët aan A. Smits, 19-9-1954.
H	220	Brief van J. Smits van Waesberghe, 25-7-1950.
	221	<i>Verschoetboek door mij, A. Smits tot de Coffij en Thee negotie voor Vader (1791-1614), 200x160.</i>
H	222 a-g	<i>Lijst van den Reek, Canton van Ravensteijn, De Naemen der ingesetene onder en boven de twalf jaeren.</i> Kopie. Afsluitdatum 15 Germ. In't 7e jaer der Fr. Republiek.
H	223	Kalenderblad van december 1922, 565x405, waarop achterzijde gegevens uit de onder H222 vermelde lijst, straatsgewijs geordend door H.W.J. Smits.
H	224	Bidprentje van J. van Brien, geb. 1795, overl. 27-2-1868. Orgelmaker in dienst van F.C. Smits (I).
H	225	Bidprentje van dr. Cornelius Fr. X. Smits(29-7-1876 t/m 12-11-1937), Pastoor te Reek.
Bg	226	Tekening van L. J. Smits gemaakt op de tekenschool te Ravenstein rond 1855, houtskool, 260x400.
Bg	227	Idem, 400x533.
Bg	228	Idem, 400x298.
Bg	229	Idem, 400x280.
Bg	230	Idem, Dec. 1852, pen, 485x360.
Bg	231	Idem, Febr. 1852, 300x485.
Bg	232	Idem, Oct. 1852, 365x470.
Bg	233	Idem, 1855, 405x345.
Bg	234	Idem, Jan. 1856, 475x330.
Bg	235	Idem, Febr. 1856, 350x290.
Bg	236	Idem, Febr. 1857, houtskool, 215x345.
Bg	237	Idem, Febr. 1858, pen, 377x310.
Bg	238	Ontwerp voor een communiebank, z. j. pen, 480x800.
Bg	239	Litho van Ph. Benoist: <i>Ste Chapelle de Paris</i> , 712x550.
Bg	240	Litho, kleur van het atelier Merklin te Brussel, 606x440.
Bg	241	Litho van R. J. Goessel: <i>Franciscuskerk te Amsterdam</i> , 1881, 423x300.
Bg	242	Pentekening van F. H. Smits, 265x400. .
Bg	243	Pentekening, 534x400. Huis met plattegrond.
Bg	244	Idem, 407x245. Monstrans.
B	245 ab	Plattegrond van een huis
B	246	Idem
B	247	Enkele maten van het huis
B	248	Plattegrond.
B	249 ab	Tekening huis.
H	250 a-c	Ontwerp brief van F.C. Smits aan J. C. F. Weber (Grégoir). 18-6-1864
H	251 a-c	Brief van J. Weber aan F.C. Smits , 22-6-1864.
H	252 ab	Brief van frater M. Getulius aan H.W.J. Smits, 26-8-1938.
H	253 ab	Aantekeningen van F.C. Smits over zijn gezin.
H	254	Kerkelijke dispensatie voor het huwelijk van F.C. Smits met Maria Constantia van der Meulen.
H	255 ab	Brief van frater M. Getulius aan H.W.J. Smits, 31-1-1926.
H	256	Ontwerpbrief aan frater M. Getulius 8-2-1926.
H	257 a-d	Idem
H	258	Brief van frater M. Getulius, 8-9-1928.
H	259 ab	Idem, 24-9-1929.
H	260 a-d	Ontwerpbrief aan Frater M. Getulius, 2-12-1931.
H	261 ab	Brief van frater M. Getulius aan H.W.J. Smits, 5-12-1931.
H	262 ab	Idem, 4-7-1932.
H	263 ab	Idem, 16-6-1932.
H	264 ab	Idem, 3-1-1938.
H	265 ab	Brief van Mr. A. Bouman aan H.W.J. Smits, 27-10-1942.
H	266 ab	Brief van H.W.J. Smits aan de Pastoor van de St.-Pieter te 's-Hertogenbosch, 8-3-1931. (b) Antwoord, z. datum,
H	267	Brief van Jhr. M. A. Snoeck aan H.W.J. Smits, 3-7-1931
H	268 ab	Ontwerpbrief van H.W.J. Smits aan de Pastoor van Huisseling 23-2-1932
H	269 ab	Brief van J. Cunen, Oss aan H.W.J. Smits, 6-10-1932.
H	270	Brief van J. Mosmans, Den Bosch aan H.W.J. Smits, z. d. (ca 1932)
H	271 ab	Ontwerpbrief van H.W.J. Smits aan A. Mosmans, 4-5-1938.
H	272 ab	Idem, 31-5-1938.
H	273 ab	Brief van A. Mosmans aan H.W.J. Smits, 20-5-1938.
H	274 ab	Ontwerpbrief van H.W.J. Smits aan Mr. Smit, 21-2-1933.

H	275	a-d	Brief van dr. Erens, Tongerlo aan H.W.J. Smits, 1-2-1924.
H	276	a-c	Idem, 30-2-1924.
H	277	ab	Ontwerpbrief van H.W.J. Smits aan dr. Erens, 10-2-1924.
H	278	ab	Idem, aan een onbekend geestelijke, 8-2-1926.
H	279	ab	Idem, aan Majoor F. v. d. Staay, Arnhem, Juni 1938.
H	280	ab	Idem, aan Pastoor Juten, Willemstad, 18-5-1941.
Bg	281	ab	Wissel van Carl Weigle Stuttgart op F.C. Smits, 16-4-1896.
Bg	282	ab	Girostortingsbewijs 1942, jaarl. bijdrage K. v. K. Op achterzijde aantekeningen.
Bg	283	ab	Wissel van Henri Zimmerman, Paris, 29-9-1881.
Bg	284		Brief van G. A. C. de Graaf aan de familie Smits, 14-1-1949.
Bg	285		Brief van Firma Pels, Alkmaar, 13-6-1945.
Bg	286		Brief van Caille, Paris, 13-4-1886.
Bg	287		Brief van Firma Verschuieren, Heythuysen, 4-6-1953.
Bg	288		Idem, 17-11-1953.
Bg	289		Brief van J. Stinkens, Zeist, 24-10-1945.
Bg	290		Idem, 21-11-1945.
Bg	291		Idem, 14-12-1945.
Bg	292		Brief van Jacq. Stinkens, Zeist, 20-12-1945.
Bg	293		Idem, 1-3-1946.
Bg	294		Idem, 8-11-1946.
Bg	295		Idem, 8-3-1946.
Bg	296		Idem, 30-9-1949.
Bg	297		Idem, 2-12-1949.
Bg	298		Rekening van de pletmachine, 19-10-1841.
H	299	ab	Brief van W. J. Smits, pastoor aan een pastoor (-familielid?) 29-1-1850.
H	300		Doopbrief van Engelina Catharina Rispens, 28-9-1743.
H	301		Grafschrift van Lambertus Boeracker, 7-6-1828.
H	302		Aantekeningen van H.W.J. Smits over familie.
H	303		Echtheidsverklaring van een reliek van Sint Ignatius van Loyola.
H	304		Plattegrond der stad Nijmegen. 1840.
H	305		Proefschrift van adv. L. v. d. Wijst, Leiden, 1855.
H	306	a-d	Door H.W.J. Smits overgenomen gegevens van de Geschiedenis van het Bisdom van 's-Bosch door Schutjes met aanvullingen en correcties.
H	307	ab	Grafschrift van mgr. Borret. (b) Idem van B. v. Roer.
H	308		Vertaling grafschrift van H. Boeracker.
H	309		Uitnodigingen aan J. H. Boeracker als lid Tweede Kamer.
H	310		Notities van H.W.J. Smits betreffende de Reekse kerkklokken.
H	311	ab	Aantekeningen over St.-Donatusvereniging van Miert S. J.
H	312	ab	Geschiedkundige aantekeningen van H.W.J. Smits ca. 1930.
H	313	ab	Idem.
H	314	ab	Idem, ca. 1934.
H	315	ab	Genealogie van de families Van der Marck en Boeracker door H.W.J. Smits
H	316		Genealogie van de familie Boeracker door H.W.J. Smits.
H	317		Artikel uit Het Huisgezin 17-10-1932.
H	318		Art. uit Kerkklokken van het Dekenaat Oss, oktober 1932.
H	319		Idem, 5-11-1932.
H	320		Dagboek van Cornelius de Jong van Rodenburgh in: Prov. 's-Hert. Courant van 23-11-1932.
H	321		Bidprentje van Wilhelmus W. van der Meulen, 17-3-1855
H	322		Idem, J. L. L. Waltrin, 4-5-1840 en B. J. de Mol, 27-11-1810.
H	323		Idem, J. H. Boeraeker, 7-2-1856.
H	324		Idem, J. A. N. van der Meulen, 18-6-1854.
H	325		Idem, A. E. A. H. Borret, 26-4-1839.
H	326		Idem, Aloysia Smits, 3-2-1872.
H	327		Idem, Gerardus Tibosch, 28-11-1808.
H	328		Idem, Herman van der Sandt, 18-2-1887.
H	329		Idem, Wilhelmus Josephus Smits, 5-3-1856.
H	330		Idem, Arnoldus Cornelius Smits, 26-6-1878.
H	331		Idem, Ferdinandus Smits, 17-2-1822.
H	332		Idem, Henricus Lambertus Smits 17-1-1894.
H	333		Idem, Anna Maria Smits, 7-12-1859.
H	334		Idem, Maria Constantia van der Meulen, 4-4-1855.

H	335	Idem, dr. Franciscus Aloysius Boeracker, 17-3-1848
H	336	Idem, Henricus Joannes Boeracker, 7-7-1804.
H	337	Idem, Lambertus Cornelius Boeracker, 7-6-1828.
H	338	Idem, Sebaldus Gerardus Josephus Boeracker, 10-10-1835.
H	339	Idem, Helena Aldegonda Boeracker, 14-9-1895.
H	340	Idem, Engelina Catharina Rispens, 9-1-1821.
H	341	Idem, mgr. Josephus Arn. Gishl. Suijs, 12-6-1923.
H	342	Idem, Gerardus van den Boogaard, 13-12-1851
H	343	Idem, Antonius Smits, 8-2-1823.
H	344	Idem, Joanna Cornelia Boeracker, 29-1-1850.
H	345	Idem, Arnoldus Cornelius Smits, 25-9-1957.
H	346	Idem, Franciscus Cornelius Josephus Smits, 15-6-1928.
H	347	Idem, mgr. Antonius Donatus Smits, 3-1-1908.
H	348	Idem, Francisca Antonia Lucia Cornelia Smits, 17-1-1950.
H	349	Idem, Wilhelmus Jacobus Smits, 13-4-1929.
H	350	Idem, Franciscus Cornelius Smits, 2-6-1928.
H	351	Idem, Maria Constantia Smits, 25-1-1922.
H	352	Gedachtenisprentje bij 25-j. pastoorschap van W. J. Smits, 19-3-1855.
H	353	Aantekening over de Amati-viool, met gegevens over een onbekend orgel.
H	354	Foto woonhuis van de familie Smits. Voorzijde. winter.
H	355	Idem, zomer.
H	356	Idem, interieur.
H	357	Idem.
H	358	Idem, zolder. (vroegere opslagplaats orgelmakerij.)
H	359	Idem, keuken.
H	360	Idem.
H	361	Idem, bovenlicht van binnenuit.
H	362	Idem, tuin.
H	363	Idem, klok.
H	364	Portret van Antonius Donatus Smits, Deken van Tilburg.
H	365	Portret van Nicolaas Boeracker (1680-1747).
H	366	Idem van Gerardus (kloosternaam Lambertus) Boeracker, (1682-1759).
H	367	Portret van pater van der Hooghe (1656-1722).
H	368	Portret van pater Garenbertus Voss (inmiddels afgestaan aan de abdij Berne te Heeswijk).
H	369	Foto van de voordeur van het huis Reek E71, voormalige woning van de Boerackers.
H	370	Idem, interieur.
H	371	Idem, pendulestel.
H	372	Brief van J. Clercx aan Mr. F. van Heeswijk, aug. 1965.
H	373	Briefkaart van H.W.J. Smits aan dr. M. A. Vente, 29-10-1942.
H	374	Brief van Jos. Smits van Waesberghe, 19-1-1952.
H	375	Brief van H.W.J. Smits aan H. P. Martens, 18-5-1938. <u>Nieuw nummer: M2H3</u>
H	376	Over een boedelscheiding, z. d.
H	377	Foto interieur Oude Kerk van Reek, Juni 1917.
H	378	Idem.
H	379	Idem, H. -Hartbeeld.
GaS	380	ab Borgstellingsakte bij binnenkomst Gemeente Reek van Antonius Smits, 29-4-1791.
Bg	381	ab Brief van Drs. N. Smits aan een kerkbestuur, 3-2-1906.
H	382	Ontwerp brief van H.W.J. Smits aan J. v. d. Hammen, 25-4-1939.
H	383	idem, aan J. Heeren, 8-3-1944.
Bg	384	Facsimile van de oorkonde ter gelegenheid van de Eerste H. Mis van Henricus Joannes Boeracker, Juni 1788.
Bg	385	Foto van het Graf van F.C. Smits & Maria Smits-de Bruin.
Bg	386	Foto van H.W.J. Smits, wandelend.
Bg	387	Brief aan F. Kooken, Eindhoven, 30-10-1943. (origineel van H181ab)
Bg	388	Idem, 19-3-1944. (origineel van H182.)
Bg	389	Idem, 12-4-1944.
Bg	390	Idem, 29-4-1944 (origineel van H183)

Enkele stukken met de code Bg (Boogaarts), die ik de laatste jaren heb verworven bevinden zich nog in mijn archief. Te zijner tijd zal ik ook deze schenken aan het archief te Utrecht.

Bijlage 6. Archiefstukken met betrekking tot een onbekend orgel.

Tekeningen en disposities e. d. waarvan nog niet bepaald kon worden voor welk project zij gemaakt zijn. (Inmiddels konden er enkele documenten worden thuisgebracht. Deze zijn met een nieuw nummer aan het betreffende dossier toegevoegd.)

nummer	betreft
Bgxx1	Pentekening orgelfront, 318x371. (Nieuw nummer B2V2, zie Leuth)
Bgxx2	Pentekening orgel door J. Goossens, 1881, 372x216.
Hxx3	Pentekening front met plattegrond, 439x258.
Bxx4	Tekening front, potlood, 336x210.
Bxx5ab	Pentekening orgelkas en tractuur met aantekeningen. Gemerkt " <i>Voorraadorgel</i> ", 364x334.
Bxx6	Pentekening orgelfront, 390x230.
Bxx7a	Dispositie.
Bxx7b	Pentekening kas, 350x425.
Bxx8	Tekening kas, potlood, 400x500.
Bxx9ab	Tekening front, pen, potlood, 404x323.
Bxx10	Tekening front en plattegrond, pen, potlood, 414x190.
Bxx11ab	Tekening tractuur en balgen, pen, potlood, 555x437.
Bxx12	Tekening front en kas, potlood, 226x352.
Bxx13	Tekening front (Nieuw nr. B4C2, zie St.-Oedenrode).
Bxx14	" <i>Concept en avance</i> ". Potloodtekening front, tractuur en balgen, 394x512.
Bxx15	Tekening kas, Bijschrift: " <i>Deze kas heeft wat verandering ondergaan</i> " en " <i>vervallen</i> ". Potlood, pen, 275x426.
Bxx16	Tekening plattegrond, pen, potlood, 313x323.
Bxx17	Potloodtekening plattegrond van oxaal en orgel, 346x216.
Bxx18	Tekening front (Nieuw nr. B3T2, zie Rosmalen).
Bxx19	Pentekening op transparant, front, 465x190.
Bxx20	Tekening front (Nieuw nr. B4E5, zie Someren)
Bxx21	Tekening front (Nieuw nr. B3X2, zie Schijndel)
Bxx22	Detailtekeningen (Nieuw nr. B2N6, Zie 's-Hertogenbosch, St.-Pieter)
Bxx23	Potloodtekening kas op transparant, 324x294. (Nieuw nr. B1A7, zie Aarle-Rixtel, Kapel, 1906)
Bxx24	Potloodtekening kas, 390x400.
Bxx25	Pentekening front en plattegrond gemerkt " <i>teekening B</i> ", 464x357.
Bxx26	Pentekening kas, 480x245.
Bxx27	Pentekening kas en plattegrond, 402x262.
Bxx28	Pentekening oxaal met orgel, 212x270.
Bxx29	Pentekening wellenbord en tractuur, gemerkt " <i>plan Y Z</i> ", 345x480.
Bxx30	Fronttekening op transparant, potlood, 497x227.
Bgxx31	Fronttekening (Nieuw nr. Bg4V2, Vlaardingen)
Bgxx32	Tekening detail fronttoren, potlood op transparant, 753x230.
Bgxx33	Tekening detail pneum. speeltafel, pen, potlood, deels in kleur, 280x1495.
Bgxx34	Pentekening front, 480x357.
Bgxx35	Tekening front en plattegrond van het oxaal, pen, potlood, 504x646.
Bgxx36	Tekening doorsnede pneum. speeltafel, 524x612.
Bgxx37	Tekening interieur, doorsnede zijaanzicht en plattegrond, pen, waterverf, 638x480.
Bgxx38	Tekening tractuur, potlood, 380x482.
Bxx39	Tekening tractuur, potlood, 482x370.
Bxx40	Tekening tractuur, potlood, 345x430.
Bxx41	Tekening onbekend, potlood, 395x495.
Bxx42	Pentekening speeltafelkast, 511x218.
Bxx43	Pentekening plattegrond oxaal met orgel, 324x549.
Bxx44	Tekening speeltafel, voor- zijaanzicht en plattegrond, pen: zwart/rood, 445x560.
Bxx45	Tekening fronten, potlood, 520x251. (Nieuw nr. B1A8, zie Aarle Rixtel, kapel)
Bgxx46	Blauwdruk speeltafel systeem Weigle, 650x648.
Bgxx47	Pentekening pneumatiek, 330x618.
Bgxx48	Pentekening zwelkast, " <i>detail: nastelbare jalousieën</i> ", 300x615.
Bgxx49	Pentekening pneum. , 616x363,
Bgxx50	Blauwdruk pneum. , 660x510.
Bgxx51	Blauwdruk pneum. speeltafel Weigle, 732x728.

Hxx52	23 gedrukte frontontwerpen.
Bxx53ab	Fronttekening en plattegrond, potlood, pen, 645x215.
Bxx54	Tekening kas met plattegrond, potlood, pen, 458x368.
Bxx55a	Tekening front, potlood, pen, 380x484.
Bxx55b	Detail.
Bxx56a	Tekening tractuur, potlood, 350x510.
Bxx56b	Plattegrond.
Bxx57	Kladje met div. afmetingen.
Bxx58	Tekening kas, potlood, pen, 242x354.
Bxx59	Tekening pneum. speeltafel, potlood/kleur op transparant, 882x800.
Bxx60	Tekening pneumatiek, pen, 660x450.
Bxx61	Tekening vooraanzicht speeltafel, pen, potlood, 273x222.
Bxx62	Kladje met pijpmensuren. (Nieuw nr, B2N7, zie 's-Hertogenbosch, St.-Pieter)
Bxx63ab	Kostenberekening.
Bxx64ab	Dispositie en kostenberekening.
Bxx65	Maten kas. Opschrift: " <i>Nonnen agterkant der kast</i> "
Bxx66	Kladje met kosten berekening (Nieuw nr. B2J8, zie Heesch)
Bxx67ab	Plan voor een orgel met twee manualen en vrij pedaal.
Bxx68ab	Kosten werkzaamheden op kladje 1857 & 1858.
Bxx69ab	Gelijk aan Bxx63ab.
Bxx70	Kladje met pijpmensuren.
Bxx71ab	Beschrijving benodigd hout.
Bxx72a	Schetsontwerp front, potlood, 214x138.
Bxx72b	Plattegrond.
Bxx73ab	Dispositie.
Bxx74	Mensuren prest. 8vt & fugara 16vt. disc.
Bxx75a	Briefje van de dokter.
Bxx75b	Schets front met maten.
Bxx76	Dispositie. Betreft De Duif in Amsterdam
Bxx77	Mensuren pedaalfrontpijpen.
Bxx78a	Brief van J. van Bavel, 18-10-1892.
Bxx78b	Maten kas.
Bxx79ab	Kopie offerte aan P. Joosten, 12-2-1898.
Bxx80ab	Brief aan F.C. Smits , niet getekend, niet gedateerd.
Bxx81ab	Tekening tractuur, potlood, 483x262. (Zou Batavia kunnen zijn)
Bxx82	Dispositie met kosten orgeluitbreiding.
Bxx83a	Mensuurtabellen.
Bxx83b	Kostenberekening benodigd hout.
Bxx84ab	Kopie offerte met twee disposities.
Bxx85	Kopie offerte, 27-5-1867.
Bxx86	Kladje met mensuren.
Bxx87	Kladje met diverse maten.
Bxx88	Tekening pneumatiek, potlood, 215x189.
Bxx89a-d	Disposities met plaatsing registerknoppen.
Bxx90a-d	Twee ontwerp disposities.
Bgxx91ab	Brief van Goossens van Beugen, beeldhouwer aan Smits, 6-12-1867.
Bgxx92ab	Concept brief, offerte, aan " <i>het semenarie</i> ". z. d.
Bgxx93	Brief van een ivoorleverancier uit Keulen aan J. Dirks en van Bavel te Den Bosch, 17-5-1858. (achterkant van BJ1a).
Bxx94	Aantekeningen over een 3-klaviers orgel. (Achterkant van B1J1a, zie Besoijen)
Bxx95	Onbekende fronttekening, potlood, 420x340 op B2T2d, Leeuwen.
Bxx96	Vioolbriefje Amati? Demen, Gassel, St.-Michielsgestel?

Bijlage 7. stukken met betrekking tot een bepaald orgel

(Den Dungen en De Kwakel zijn in deze lijst alfabetisch geordend onder Dungen en Kwakel)

Nummer	Beschrijving
AARLE-RIXTEL	R.K. Parochiekerk van de H. Maria Presentatiekerk
B 1A1 abc	Beschrijving van de kosten, 13-10-1854.
B 1 A2ab	Het gehele plan, folio, 1854.
B 1A3ab	Over de werking van de klavieren.
B 1A4abc	Indeling windlaai en kosten.
B 1A5	Werktekening front, potlood, 540x430.
B 1A6ab	Werktekening tractuur, potlood, 565x445.
AARLE-RIXTEL	Pensionaat Mariengarde.
B 1A7	Potloodtekening kas op transparant, 324x394. (Oud nummer Bxx23)
B 1A8	Tekening fronten, potlood, 520x251 (Oud nummer Bxx45)
AFFERDEN, (Gld.)	R.K. Parochiekerk van de H. -Victor en Gezellen.
B 1B1 ab	Kopie van de beschrijving van Afferden. Met aantekeningen over Beers, Balgoij en Reek.
AMSTERDAM	R.K. Parochiekerk van St.-Willibrordus binnen de veste (Het Vrede Duifje of De Duif)
Bg 1 Cl ab-f	Toast op den Heer Johan Kupers, organist, uitgebracht bij gelegenheid der Feestviering van het 25 jarig bestaan van het " <i>Sangkoor Cantemus Domino</i> ", etc. 30 Augustus 1882. Omslag: Lith. R. J. Coesel, 205x120.
B 1C2ab	Idem.
B 1C3ab	Brief van kapelaan H. Verstra&ten aan Smits. 16-12-1859.
B 1C4	Adres van Pastoor Cok in Amsterdam.
B 1C5ab	Dispositieplan met kosten.
B 1C6ab	Idem, 23/24-4-1860.
B 1C7ab	Concept contract.
B 1C8ab	Plan.
B 1C9ab	Kopie opgave kosten.
B 1C10ab	Agendablaadje met kosten, diverse registers.
B 1C11a-j	Volledige beschrijving in groene kaft.
B 1C12	Opgegeven maten kas aan Beuijssen met tekening, pen, 218x96.
B 1C13ab	Klad, plan met kosten.
B 1C14ab	Idem.
B 1C15	Tractuur tekening (zeer onduidelijk), potlood, 364x595.
B 1C16a-d	Plan met tekeningen, pen, 340x210.
B 1C17ab	Idem, 340x215.
B 1C18a-d	Idem, 340x210.
B 1C19a-d	Beschrijving, kopie opgezonden plan 12-8-1862.
B 1C20ab	Mensuren frontpijpen.
B 1C21ab	Tekening balgen, pen, potlood, 216x346.
B 1C22a-d	Pijpmensuren.
B 1C23	Klad plan 25 Juli (1862?).
B 1C24	Pijpmensuren.
B 1C25ab	Beschrijving windlaai.
B 1C26a-d	Maten van de kas.
B 1C27ab	Concept van een brief aan Kupers te Amsterdam, 11-6-1862.
B 1C28	blaten windkanalen.
B 1C29	Pijpmensuren, 16-7-1862.
B 1C30	Maten windkanalen.
B 1C31ab	Tekening rugpositief, pen, potlood, 198x310.
B 1C32	Kladje over de ventielen.
B 1C33a-d	Beschrijving van de Kas.
B 1C34a-d	Klad, maten kas.
B 1C35	Kladje met maten zangkoor.
B 1C36ab	Plan om geld te krijgen tot verdere voltooiing van het orgel.
B 1C37ab	Opgave " <i>waarnaar het orgel gesteld is</i> "
B 1C38ab	Kladje met maten zangkoor.

B 1C39ab	Idem.
B 1C40	Kladje met aantekeningen over verplaatsing pijpwerk met detailtekening van het front, potlood, 221x145.
B 1C41ab	Ontwerpschetsen onderkant positief, plattegrond en tractuur, potlood, 351x250. (Op een gedrukte convocatie 28-11-1882.
B 1C42	Kladje met beschrijving speelhulpen.
B 1C43ab	Kalender, agendablaadje met beschrijving "Barker-hefboom"
B 1C44ab	Idem.
B 1C45ab	Idem.
B 1C46	Tekening, potlood, 275x212. Op achterkant brief aan J. Kupers, 5-6-1882.
B 1C47ab	Tekening plattegrond lade, potlood, 120x195.
B 1C48ab	Tekening tractuur, pen, potlood, 148x78.
B 1C49ab	Idem, 137x183.
B 1C50	Adres J. Kupers, met enkele ornamentiek fragmenten.
B 1C51	Diverse maten, op achterkant gedrukte convocatie, 6-5-1863.
B 1C52	Schetsontwerp zijaanzicht front potlood, 240x158.
B 1C53ab	Kladje met gegevens over een 2-klaviers-orgel.
B 1C54ab	Gegevens met tekening speeltafel, pen, 213x272.
B 1C55a-d	Ontwerp naamplaatjes, pen, 65x86.
B 1C56ab	Registertractuur, pen, 225x92.
B 1C57	Koppelingmechaniek, pen 94x112.
B 1C58	Maten windlade.
B 1C59ab	Ontwerp dispositie e. a.
B 1C60ab	Tekening koppeling en beschrijving registermechaniek, 128x201
B 1C61	Pijpmensuren.
B 1C62	Kladje kostenberekening.
B 1C63	Kladje met diverse maten.
B 1C64	Adresbandje (<i>aan Burgemeester te Reek</i>) met de maten van het positief.
B 1C65	Concept brief (met gegevens over Helmond).
B 1C66ab	Ontwerpschets plattegrond, pen, 144x217.
B 1C67	Aantekeningen over diversen.
B 1C68ab	Schets mechaniek, pen, 135x215.
B 1C69	Tekening speeltafel, doorsnede, pen, 218x142.
B 1C70	Tekening plattegrond, pen, 135x215.
B 1C71	Tekening met maten koortribune, pen, potlood, 216x350.
B 1C72ab	Tekening liggende holpijpen en schets plattegrond, pen, 174x157.
B 1C73	Tekeningen ornamentiek, potlood, 201x247.
B 1C74	Tekening tribune, pen, 260x170.
B 1C75	Ontwerptekening front, pen, potlood, 307x204. (In catalogus orgel tentoonstelling Arnhem: Nr. 16).
B 1C76	Ontwerp versterkingen constructie op rand litho (zie nr. 78) pen, 284x220.
B 1C77	Frontontwerp (zie nr. 78) 270x214.
B 1C78	Litho R. J. Coesel, Amsterdam, 228x160. Vergelijk B1C1a.
B 1C79	Schets zijaanzicht positief, potlood, 170x265.
B 1C80	Schets detail kas, pen, 315x154.
B 1C81	Ontwerp ornamentiek (hoort bij nr. 80) potlood, 294x172.
B 1C82	Bidprentje met afbeelding St.-Gregorius.
B 1C83	Ontwerp ornamentiek (hoort bij nr. 80) potlood, 292x226.
B 1C84	Detail ornamentiek, pen. potlood, 117x72.
B 1C85ab	Ontwerp detail ornamentiek. Kopie van de aan Beuijssen opgezonden tekening, potlood, 175x157.
B 1C86	Detail ornamentiek, pen, 120x82. Achterkant draagt poststempel: 4-2-1882.
B 1C87	Ontwerptekening front, Pen, potlood, 346x273.
B 1C88	Ontwerp van een orgelfront, Lith. van Katto, Brussel, 139x160.
B 1C89	Tekening onderkant balustrade, potlood, 100x130.
B 1C90	Detailschets tractuur op achterkant rouwbrieff, potlood, 155x235.
B 1C91	Detail ornament, potlood, 75x130.
B 1C92	Litho met aangebrachte verbetering, 270x214.

B 1C93	Tekening detail front, potlood, 140x220.
B 1C94	Idem, 123x178.
B 1C95	Schetsontwerp voor bekroning van het orgel, potlood, waterverf oker, 285x300
B 1C96	Idem, potlood, 99x75
B 1C97	Idem, potlood, 159x235
B 1C98	Idem, potlood, 99x99.
B 1C99	Tekening detail front, potlood, 160x99.
B 1C100	Tekening detail ornamentiek, potlood, 144x100.
B 1C101	Tekening bekroning, potlood, 145x77
B 1C102	Idem, potlood, 99x99.
B 1C103	Idem, potlood, 120x90.
B 1C104	Idem, potlood, 150x75.
B 1C105	Detail ornamentiek, potlood, 74x50.
B 1C106ab	Ontwerptekening front met opgeplakt extra ontwerp rugpositief, pen. potlood, 219x141.
B 1C107	Tekening detail ornamentiek, pen, 213x152.
B 1C108	Tekening tractuur op de achterkant van een geschreven convocatie d. d. 10-4-1863. Potlood.
B 1C109	Tekening front ontwerp, detail, pen, potlood, 140x220.
B 1C110	Tekening plattegrond, potlood, 170x314.
B 1C111	Idem, detail, potlood, 134x134.
B 1C112a-d	Tekening positief, pen, 169x269.
B 1C113a-c	Idem, pen, potlood, 171x315.
B 1C1 14	Idem, pen, 164x160.
B 1C115	Ontwerp front rugpositief, pen, 110x200.
B 1C116	Ontwerp rugpositief, pen, potlood, 239x332.
B 1C117	Ontwerptekening front, potlood, pen, 500x398.
B 1C118ab	Ontwerp rechterhelft front, achterzijde met maten oostgevel kerk. Potlood pen, 371x247.
B 1C119ab	Ontwerp front rechterzijde, potlood, 317x245.
B 1C120	Idem, potlood, pen, 317x225.
B 1C121ab	Ontwerp front, gedeeltelijk gekleurd: geel, grijs. Potlood, pen, waterverf, 327x240.
B 1C122ab	Tekening tractuur, potlood, rood, blauw, pen, zwart, paars, 225x325.
B 1C123ab	Tekening plattegrond, potlood, pen, 135x315.
B 1C124	Tekening maten kas, pen, 330x218.
B 1C125	Tekening rugpositief, pen, potlood, 233x310.
B 1C126ab	Kopie brief van Kupers aan Kapelaan Verstraaten, 22-8-1860.
B 1C127a	Brief van W. J. Hendriks 1862.
B 1C127b	Concept antwoord aan Hendriks.
B 1 C128a-c	Brief van W. J. Hendriks, 28-5-1862.
B 1C129ab	Brief van J. Kupers, 28-5-1862.
B 1C130ab	Brief van J. Kupers, 3-6-1862.
B 1C131ab	Idem, 10-6-1862.
B 1C132ab	Idem, 14-6-1862.
B 1C133	Brief van H. Verstraaten, 17-6-1862.
B 1C134ab	Brief van J. Kupers, 20-6-1862.
B 1C135ab	Idem, 14-7-1862.
B 1C136ab	Kopie opgezonden gegevens aan J. Kupers, 4-8-1862.
B 1C137	Brief van J. Kupers, 8-8-1862.
B 1C138ab	Contract, 12-8-1862.
B 1C139a-c	Ontwerp dispositie, 22-8-1863.
B 1C140ab	Brief W. J. Hendriks 12-8-1862.
B 1C141a-c	Idem, 12-8-1862.
B 1C142	Brief van Beuijssen, 15-10-1862
B 1C143a-c	Brief van Hendriks 20-10-1862.
B 1C144ab	Brief van J. Kupers, 14-2-1363.
B 1C145a-e	Beschrijving van gedane werkzaamheden door J. & F. Kupers, vanaf April tot November 1863.
B 1C146	Brief van Pastoor G. Kok, 19-6-1863.
B 1C147	Verklaring door Pastoor Kok, 1-8-1864.
B 1C148	Brief van Pastoor Kok, 3-1-1864.
H 1C149a-d	Brief van Kupers, 13-8-1364.

B 1C150ab	Concept brief aan Pastoor G. Kok, 18-8-1864.
B 1C151ab	Aantekeningen van J. Kupers, 1864?
B 1C152ab	Idem, op de achterkant van een gedrukte convocatie, 5-6-1871.
B 1C153ab	Brief van J. Kupers, 13-12-1876.
Bg 88	Brief van C. M. Philbert aan J. Kupers, 3 december 1880.
B xx76	Notitie van F.C. Smits over de dispositie
Bg 117	Brief van J. Beuijssen aan Smits, 25 november 1881
H 1C154ab	Contract tot voltooiing, 20-8-1881.
B 1C155ab	Kladje van Kupers, 23-9-1882. Heeft betrekking op het orgel van het Boompje.
B 1C156	Opgave kosten voltooiing, 3-2-1883.
B 1C157a-d	Brief van Kupers, 28-3-1883.
B 1C158a-d	Idem, 30-4-1883.
B 1C159ab	Idem, 10-9-1883.
B 1C160a-c	Notities over volledige voltooiing.
B 1C161a-d	Concept brief aan Kupers. Kopie, van rapport over toestand orgel door P. J. Adema & Zn
B 1C162ab	Kopie van het rapport over de toestand van het orgel door P. J. Adema & Zn. , Sept. 1895, door Mr. A. Bouman.
B 1C163a-d	Contract restauratie Adema, 4-12-1940.
B 1C164ab	Idem, 30-3-1942.
B 1C165a-c	Programma ingebruikname na de restauratie door Adema, 4-5-1941.
B 1C166a-g	Aantekeningen door A. Bouman, uit archief pastorie.
B 1C167	Deel van het titelblad van de Credo uit de mis Aeterna Christi Munera van Palestrina 113x272. (Misschien gebruikt als model om de kolommen onder het orgel aan te geven).
AMSTERDAM	R.K. Parochiekerk van Sint Franciscus van Assisi (Het Boompje)
B 1C155	Kladje van J. Kupers aan F. Smits, 23-9-1882.
BALGOIJ	R.K. Parochiekerk van St.-Johannes de Doper.
B 1D1	Kopie van verzonden tekening, mei 1854, potlood, 442x561
B 1D2ab	Mensuren frontpijpen.
B 1D3ab	Beschrijving met tekening, potlood, 268x422. Zie verder over Balgoij: B1H1ab.
BATAVIA,	R.K. Kerk, Waterlooplein.
B 1E1abc	Brief van het R.K. Armbestuur te Batavia, 7-11-1859.
B 1E2ab	Brief van Smits, 7-1-1860.
B 1E3a-d	Brief van Pastoor H. v. d. Grinten, 23-6-1860.
B 1E4ab	Brief van Pastoor H. v. d. Grinten, 7-9-1860.
B 1E5a-d	Beschrijving, van het benodigde hout voor de orgelkas.
B 1E6ab	Dispositie en kosten.
B 1E7a-c	Tekening kas, balgen en plattegrond, potlood, pen, 380x490.
B 1E8a-d	Tekening front, potlood, pen, 452x575.
B 1E9ab	Tekening buitenkant kas, potlood, 449x575.
Bg 1E10a-c	Brief uit Batavia van Bennius ?, 12-9-1866.
H 1E11	Verklaring van Schipper v. Duijn, 1-10-1861. 38 Kisten ter verscheping naar Batavia.
H 1E12a-c	Brief van P. A. van Es & Co, October 1861.
H 1E13ab	Brief van Pastoor v. d. Grinten, 14-11-1861.
H 1L14ab	Brief van Pastoor v. d. Grinten, 30-4-1862.
BATENBURG	R.K. parochiekerk van St.-Victor.
B 1F1a-c	Ontwerp dispositie en beschrijving.
BEEK & DONK	R.K. Parochiekerk van de H. Michael
B 1C1ab	Dispositie en kosten.
B 1G2a-c	Kopie offerte, 15-7-1857.
BEERS	R.K. parochiekerk van St.-Lambertus
B 1H1ab	" <i>Copij conform van Beers</i> " 4-4-1855.
B 1H2ab	Dispositie en kostenopgave, april 1854.

BERLICUM (Balkum) B1I1a-d	R.K. Parochiekerk van St.-Petrus Kopie offerte, 14-8-1860.
BESOIJEN B1J1a B1J1b	R.K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw. Kopie offerte, 31-7-1867 Zie Bxx94.
BEUGEN B1K1a B1K1bc B1K2 B1K3ab	R K. Parochiekerk van Onze Lieve Vrouw Ten Hemelopneming. Dispositie. "Concept en avance" no. 1 & 2, potlood, 360x495. Tekening blaasbalgen en stoel, pen, 445x329. Tekening kas, pen, potlood, 367x500.
BOKHOVEN Bg1L1	R.K. Parochiekerk van St.-Antonius Abt. . Tijdschrift: " <i>Met Gansen Trou</i> ", 16e jrg. nr. 1, Jan. 1966. Art: " <i>Uit de Geschiedenis van het kerkorgel van Bokhoven</i> " door C. v. d. Velden, (p. 15)
BORKEL EN SCHAFT B1M1 B1M2	R.K. Parochiekerk van St.-Servatius. Tekening front, potlood, pen, 443x560. Beschrijving benodigd hout.
BOXTEL B1N1a B1N1bc B1N2 B1N3 B1N4 B1N5a-d B1N6 B1N7 B1N8a B1N8b B1N9 B1N10 B1N11ab B1N12ab B1N13 B1N14	R.K. Parochiekerk van St.-Petrus. Tekening 500x370. Disposities met kosten, vergelijkenderwijs gerangschikt, ven Den Bosch, Boxtel, Veghel, Grave en Den Dungen. Plaat 1, tekening tractuur, pen, potlood, 504x390. Plaat 2, idem, 514x395. Plaat 3, plattegrond laden, pen, potlood, 467x318. Verklaring der platen 1, 2, 3. Plaat 4, tekening tractuur en kas, pen, potlood, 492x370. Verklaring van plaat 4. Tekening kas, 384x260. Mensuren frontpijpen. Beschrijving plaat 5. Tekening, plattegrond hoofdwerk (1840) pen, potlood, 345x504. Tekening " <i>rakende het rugwerk</i> ", pen, potlood, 460x314. Tekening rugwerk, potlood, pen, 231x345. Dispositie. Maten blaasbalgen
CULEMBORG B101a-d	R.K. Parochiekerk van St.-Barbara. Kopie offerte 1853.
DEMEN B1P1	R.K. Parochiekerk van St.-Willibrordus. Tekening kas, pen, potlood, 332x417.
DENNENBURG B1Q1ab B1Q2 B1Q3	R.K. Parochiekerk van de H. Michael. Brief van de pastoor van Denneburg, 10-12-1862 Bestelling van het orgel. Kladje met kosten en dispositie beschrijving. Beschrijving mensuren van de frontpijpen.
DEURNE B1R1 B1R2 B1R3ab B1R4	R.K. Parochiekerk van St.-Willibrordus. Tekening half front, pen, potlood, 485x178. Tekening tractuur, pen, potlood, 375x506. Kladje met aantekeningen, ca. 1850. Mensuren <i>fiol di gamba</i> . Pagina in 't boekje "Gemert".
DREUMEL	R.K. Kerk H. Barbara.

B1S1	Tekening blaasbalken, pen, potlood, 318x272.
B1S2ab	Tekening kas, pen, potlood, 349x455.
B1S3ab	Kopie offerte tweede klavier, 1849.
B1S4	Plattegrond toren met tekening blaasbalken, 210x267.
DRUNEN	R.K. Kerk St.-Lambertus.
PDR1T1	Verantwoording kosten orgel.
DRUTEN	R.K. Parochiekerk van de H. H. Ewalden.
B1U1ab	Beschrijving blaasbalgen en stoel.
B1U2	Kladje met dispositie 1842.
B1U3a-c	Tekening front, potlood, 450x259.
DEN DUNGEN	R.K. Kerk, St.-Jacobus de Meerdere.
B1V1ab	Beschrijving.
B1V2abc	Diverse aantekeningen.
B1V3	Tekening register tractuur, pen, potlood, 430x361.
B1V4a-c	Tekening kas en plattegrond, pen, potlood, 364x436.
B1 V5	Tekening blaasbalgen, pen, potlood, 350x440.
B1V6	Diverse metingen. Pagina in 't boekje " <i>Gemert</i> ".
B3N1b	(B3N1a, zie Overloon)
DUSSEN	R.K. Kerk van Maria Geboorte.
B1W1ab	Dispositie en kosten (tevens aantekeningen over Borkel Balgoij).
B1W2ab	Dispositie en beschrijving 1854.
B1W3a-c	Metingen (B1W3c over Someren).
B1W4	Tekening kas en balgen, potlood, pen, 364x482.
EINDHOVEN	R.K. Parochiekerk van St.-Catharina.
Bg1X1a-d	Briefontwerp met restauratieplan, 1865.
B1X2ab	Kostennota vanaf 1865 t/m 1868.
B1X3ab	Diverse metingen.
B1X4	Tekening plattegrond, potlood, pen, 568x444.
B1X5	Tekening front, potlood, pen, 568x442.
B1X6	Tekening front, potlood, pen, 503x404.
B1X7	Tekening, potlood, 595x722.
B1X8	Tekening, potlood, pen, 690x580.
B1X9	Tekening plattegrond, potlood, pen, 366x593.
EINDHOVEN	Strijp, R.K. Parochiekerk van St.-Trudo.
B1Y1ab	Tekening, 500x730.
B1Y2	Tekening pneum. speeltafel, potlood, 1415x740.
B1Y3	Programma van de inspelings op 6 augustus 1922
ENTER	R.K. Parochiekerk van St.- Anthonius Abt.
B1Z1ab	Tekening plattegrond, potlood, 300x587.
B1Z2	Maten " <i>conducten voor viol.</i> "
B1Z3	Metingen Harmonica.
B1Z4ab	Metingen front.
B1Z5ab	Benodigd hout.
B1Z6	Ontwerp dispositie.
B1Z7a-c	Maten hout.
B1Z8ab	Tekening front en plattegrond, potlood, 444x568.
B1Z9	Tekening met houtmaten, potlood, 207x235.
B1Z10	Tekening, potlood, pen, 542x218.
Bg1Z11	Brief van F. Koek, 28-10-1874.
ESCHAREN	R.K. Parochiekerk van St.-Lambertus.

B2A1ab	Tekening van blaasbalgen, potlood, 212x340.
GASSEL	R.K. Parochiekerk van St.-Johannes de Doper.
B2B1ab	Kopie offerte, 2-3-1846.
B2B2	Tekening kas, potlood, 415x337.
B2B3	Tekening kas, potlood, 420x338.
GELDROP	R.K. Parochiekerk van Sinte Brigida
Bg2C1a-d	Brief van W. Eijcken, Febr. 1893.
B2C2	brief van W. Eijcken, 1-3-1893.
B2C3	Brief van W. Eijcken, 30-3-1893.
B2C4	Maten plattegrond torenvloer.
B2C5a-d	Kopie brief aan W. Eijcken, 6-4-1893.
Bg2C6a-d	Brief van W. Eijcken, 12-5-1893.
Bg2C7ab	Brief van W. Eijcken, 31-1-1893.
GEMERT	R.K. Parochiekerk van St.-Jan. In het Smits-archief bevindt zich een boekje met het opschrift " <i>Gemert</i> " waaruit helaas de meeste pagina's zijn verwijderd, enkele bladzijden met onder meer aantekeningen over het orgel van Gemert, Den Dungen, zijn nog aanwezig.
B2D1 a	" <i>Order der klossen te Gemert</i> " Blz. uit het boekje "Gemert".
B2D1bc	" <i>Order van de windlaaden boren van 't orgel van Gemert</i> " Blz. uit het boekje "Gemert".
B2D2	Tekening blaasbalgen, pen, 410x490.
B2D3	Artikel over 't orgel in Bijvoegsel van het Zondagsblad voor het Kath. Huisgezin Nr. 31, 1923.
GESTEL	waarschijnlijk St.-Michiels-Gestel, (Of de Lambertuskerk te Eindhoven?)
B2E1	" <i>Order van boren te Gestel</i> ". Blz. uit Boekje "Gemert".
B2E2	Tekening positief, potlood, 405x537.
B2E3	Tekening tractuur, potlood, 300x190.
GRAVE	Blindeninstituut St.-Henricus.
Bg2F1	Brief van Frater Michael aan J. Boogaarts, 12-7-1964.
GRAVE, S	Parochiekerk van de H. Elisabeth.
B2G1ab	Dispositie met opgave kosten.
B2G2	Tekening front, potlood, 175x325.
B2G3ab	Tekening en beschrijving, o. a. mensuren frontpijpen, potlood, pen, 415x341.
PGR2G4	Foto, 1864 van het gedeeltelijk vernielde orgel.
GROOT LINDEN	R.K. Parochiekerk van St.-Lambertus.
B2H1	Tekening kas, potlood, 232x325.
M2H2	Brief van Verschueren aan H. Martens, 11-5-1938.
M2H3	Brief van' H. Smits aan H. Martens, 13-5-1938.
HAAREN,	Groot Seminarie.
B2I1a-d	Kopie dispositie en kostenopgave, 26-11-1862.
R2I2	Tekening, potlood, pen, 348x600.
B2I3	Mensuren front positief.
B2I4ab	Tekening met diverse maten, potlood, 136x210.
B2I5ab	Mensuren front.
B2I6ab	Gegevens blaasbalgen.
B2I7ab	Maten kas en pijpmensuren.
B2I8	Brief van Beuijssen, Boxmeer, 19-3-1867.
B2I9	Tekening met maten, potlood, pen, 275x190.
B2I10ab	Beschrijving en tekening, potlood, pen, 520x730, 17-8-1866.
B3Q6b	(Zie Ravenstein) aantekeningen over Haaren.
B2X5ab	(Zie Macharen), aantekeningen over Seminarie. Waarschijnlijk Haaren.
HEESCH	R.K. Parochiekerk van St.-Petrus Banden.
B2J1ab	Kopie offerte 22-4-1868.

B2J2	Benodigd hout.
B2J3ab	Diverse maten. Op achterkant brief van de Burgemeester van Grave, 3-8-1865.
B2J4ab	Kopie opgave dispositie en kosten.
B2J5	Ontwerp dispositie.
B2J6	Tekening wellenbord, pen, 132x162 met beschrijving van het positief, 1-6-1865.
B2J7	Tekening front, kas, plattegrond, potlood, 564x443.
B2J8	(Oud nummer Bxx66) Kladje met kostenberekening.

HELMOND	R.K. Parochiekerk van St.-Lambertus.
B2K1a-d	Begroting en beschrijving van de werkzaamheden.
B1C65	(Dossier De Duif Amsterdam) met aantekening over Helmond.

'S-HERTOGENBOSCH	R.K. Kathedraal van St.-Jan.
B2L1ab	Kopie beschrijving en dispositie restauratie, opgezonden aan Van Paeschen.
B2L2	Onkostennota " <i>voor 't opnemen</i> ", Maart 1861.
B2L3	Aantekening over het rugwerk.
B2L4ab	Ontwerp en begroting restauratie.
B2L5	Idem.
B2L6ab	Dispositie,
B2L7a-c	Eerste plan.
B2L8ab	Tweede plan.
E2L9a-c	Begroting.
H2L10	Brief van Deken L. C. Wilmer, 12-3-1860.

'S-HERTOGENBOSCH	R.K. Parochiekerk van St.-Jacob
B2M1a-d	kopie offerte 3-12-1898.

'S-HERTOGENBOSCH	R.K. Parochiekerk van St.-Pieter.
B2N1ab	Pijpmensuren.
B2N2	Maten windkanalen.
B2N3a-c	Kopie offerte restauratie 18-6-1890.
B2N4	Eerste bespeling, foto, dispositie Verschueren, 6-8-1947
H2N5	Brief van het Kerkbestuur, 25-9-1857.
B2N6	(Oud nummer Bxx22) Detailtekeningen, pen, 715x532.
B2N7	(Oud nummer Bxx62) Kladje met pijpmensuren.

HILVERSUM	R.K. Parochiekerk van St.-Vitus.
B2O1a-c	Kopie offerte en tekening, potlood, 335x210.

HUISSELING	R.K. Parochiekerk van St.-Lambertus.
B2P1	Tekening kas, pen, 487x520.
B2P2ab	Tekening en maten plattegrond koor, 136x211.
B2P3	Tekening op transparant, pen, 296x565.

HUISSSEN,	Kapel van de Eerwaarde Paters Predikheren.
B2Q1	Kopie dispositie met kosten.
B2Q2a-c	Brief van Frater Angelus Havekes S. O. P. , 5-9-1861.
B2Q3	Kopie offerte 10-9-1861.

KEKERDOM	R.K. Parochiekerk van St.-Laurentius.
B2R1ab	Tekening kas, potlood, 340x430.
B2R2ab	Benodigd hout.
B2R3ab	Kopie offerte, 28-4-1864.
B2R4	(=B3P1b, Raamsdonk) Tekening blaasbalgen, potlood, 246 x390.
B2R5ab	aantekeningen over Kekerdome & Ravenstein (B3Q2ab).
B2R6	Idem (B3Q3b).

DE KWAKEL	R.K. Kerk van de H. Johannes Geboorte.
------------------	---

B2S1	Tekening front, potlood, 200x152.
B2S2ab	Tekening front, plattegrond en detail ornamentiek, pen, potlood, 545x360.
B2S3ab	Diverse aantekeningen.
B2S4ab	Tekening met beschrijving speelhulpen, pen, 123x79.
B2S5	Voorstel koppelmechaniek.
B2S6ab	Brief van Johan Kupers, 6-7-1876.
B2S7ab	Idem, 5-11-1876.
B2S8ab	Brief van Johan (Kupers), 20-10-1877.
B2S9ab	Brief van Pastoor P. J. Buys, 1897. (Achterkant aantekeningen over Reek).
LEEUWEN,	R.K. Parochiekerk van St.-Willibrordus.
B2T1	Tekening met diverse gegevens, (potlood) Pen, 426x350.
B2T2a-d	Beschrijving van B2T1.
B2T2d	Tekening onbekend front (Zie Bxx95).
LEUSDEN,	Hamersveld, R.K. Parochiekerk van St.-Joseph.
B2U1	Kopie offerte, opgezonden aan zijn Heerzoon 30-11-1857.
LEUTH	R.K. Parochiekerk van St.-Remigius.
B2V1ab	Pentekening front, 220x346.
LILLE	St.-Huibrechts-Lille (België) R.K. Parochiekerk van St.-Mondulphus en St.-Gondulphus.
B2W1ab	Mensuren frontpijpen.
B2W2ab	Tekening tractuur, 1853, pen, potlood, 370x500.
MACHAREN	R.K. Parochiekerk van St.-Petrus Banden.
B2X1a-c	Mensuurtabellen.
B2X2ab	Tekening kas, potlood, pen, 200x331.
B2X3	Overzicht kosten op achterkant rekening L. A. v. Miert.
B2X4ab	Kopie offerte, 13-1-1864.
B2X5ab	Dispositie. (Tevens aantekeningen over Seminarie, Haaren?, 1867).
B2X6a-d	Idem.
MEGEN	R.K. Parochiekerk van St.-Servatiuskerk.
B2Y1	Kwitantie, 28-12-1854.
B2Y2	Kosten overzicht. 16-5-1855.
MILHEEZE,	R.K. Parochiekerk van St.-Anthonius Abt.
B2Z1ab	Mensuurtabellen.
MILL	R.K. Parochiekerk van St.-Willibrorduskerk.
B3A1	Pentekening front op transparant, 610x329.
Bg3A2	Brief van P. Janssen, 9-6-1914.
MOERGESTEL	R.K. Parochiekerk van H. Johannes Onthoofding.
B3B1	Tekening front en zijaanzicht, potlood, 402x320.
B3B2	Tekening plattegrond, potlood, 402x320.
B3B3a-d	Beschrijving houtwerk.
B3B4ab	Tekening oxaal, potlood, 413x320.
B3B5	Kopie offerte.
NEERBOSCH	R.K. Parochiekerk van St.-Antonius Abt.
B3C1	Rekening, 1826.
NIBBIXWOUD	R.K. Parochiekerk van St.-Cunera.
B3D1a-c	Contract, 23-3-1885.
B3D2ab	Dispositie ontwerp.
B3D3a-c	Brief van J. Lucius, Schaik, 27-7-1884. Op de achterkant ontwerp dispositie.

B3D4ab	Kopie offerte, 16-8-1884.
NIEUWKUIK B3E1	R.K. Parochiekerk, van St.-Johannes Geboorte. Mensuren frontpijpen.
NIEUWVEEN B3F1	R.K. Parochiekerk van St.-Nicolaas. Brief van Pastoor A. Aalst.
NIJMEGEN, B331ab	R.K. Parochiekerk van St.-Franciscus. Plan voor een nieuw orgel, kopie.
NISTELRODE B3H1ab B3H2ab	R.K. Parochiekerk van St.-Lambertuskerk. Ontwerp dispositie. Kopie offerte 2-6-1855.
NUENEN, B311a-d	R.K. Parochiekerk van St.-Clemens. Brief van L. W. Biel, Stratum, 2-6-1880.
OIRSCHOT, B3J1 B3J2ab	R.K. Parochiekerk van St.-Petrus. Tekening plattegrond, pen, 730x545. Mensuren kromhoorn.
OOSTERHOUT B3K1	Abdij Zusters Benedictinessen. Brief van de Firma Maarschalkerweerd, Utrecht, 13-8-1928.
OOY & PERSINGEN, B3L1	R.K. Parochiekerk van St.-Hubertus. Tekening, potlood, pen, 380x481.
OVERLANGEL B3M1ab B3M2ab	R.K. Parochiekerk van St.-Antonius Abt. Kopie van opgezonden dispositie aan de Heer Vogelpoel te Utrecht over het orgel te Langel, 29-11-1857. Idem.
OVERLOON B3N1ab B3N2	R.K. Parochiekerk van St.-Theobaldus. Tekening front, kas, tractuur; pen, 385x495. (B3N1b, zie Den Dungen) Beschrijving.
PUIFLIJK Bg301	R.K. Parochiekerk, van St.-Johannes de Doper. Brief van J. Elbertse aan J. Boogaarts, 30-9-1964.
RAAMSDONK B3Pla B3P2a-c	R.K. Parochiekerk van St.-Bavo. Tekening blaasbalgen, pen, potlood, 387x503. (Achterkant Kekerdom). Tekening front, kas en tractuur, pen, potlood, 413x538.
RAVENSTEIN Bg3Q1 B B3Q2ab B3Q3ab B3Q4 B3Q5 B3Q6a B3Q6b	R.K. Parochiekerk van St.-Lucia. Feestgids 600 j. Ravenstein 1360 - 1960. Aantekeningen over Kekerdom 3 Ravenstein (B2R5). Idem (B2R6). Kladje met mensuren. Tekeningen kas, potlood, 444x570. Diverse gegevens. Idem Seminarie Haaren. Zie ook B2R2b.
REEK H3R1 H3R1 H3R2	R.K. Parochiekerk van St.-Donatuskerk. <i>"Stand en Grondtekening der nieuwe te bouwe kerk op den Reek"</i> , 1798. Papier op linnen, blauw en rood gekleurd, pen, 435x325. Idem, fotokopie. Foto, 1917 van het voormalige orgel te Reek.

B3R3	Mensuren harmonica voor Reek en Batavia.
B3R4a-f	Diverse pijpmensuren
(B3R5ab)	Contract, 15-4-1822. Aanvulling 28-1-1845.
H3R5ab	Dit contract bevond zich in het archief van Mr. Bouman maar was door Mr. van Heeswijk in bruikleen gegeven. Blijft dus eigendom van Mr. van Heeswijk.
B2S9b	Kosten reparatie balgen. Op achterkant brief De Kwakel.
ROERMOND	Groot Seminarie.
B3S1ab	Kopie offerte, 14-3-1848.
B3S2ab	Brief van H. A. Greven, 10-3-1348.
ROTTERDAM	Grote of St.-Laurenskerk.
Bg3Ua-d	Brief van Lindsen, 19-1-1846.
ROSMALEN	R.K. Parochiekerk van St.-Lambertus.
B3T1	Brief van de organist P. F. v. Erp, 30-11-1864.
B3T2	Tekening front en plattegrond, (oud nummer BXX13) Pen, potlood, 535x380.
SCHIJNDEL	Kapel St.-Jozefgesticht. Zusters van Liefde.
B3V1	Gegevens over frontpijpen.
SCHIJNDEL	Nonnen, (Waarschijnlijk St.-Jozefgesticht.)
B3W1ab	Tekening kas, potlood, 400x508.
SCHIJNDEL	R.K. Parochiekerk van St.-Servatius.
B3X1ab	Kopie offerte. 13-6-1851.
B3X2	(Oud nummer Bxx21) Tekening front, potlood op transparant, 600x445.
ST.-ANTHONIS	R.K. Parochiekerk van St.-Catharina.
B3Y1ab	Aanvraag offerte, 1853. Niet getekend.
ST.-MICHIELSGESTEL,	Huize Ruwenberg.
B3Z1ab	Tekening relais, pen, potlood 326x362.
ST.-MICHIELSGESTEL,	(Niet bekend)
B4A1	Tekening kas, potlood, 360x482.
ST.- MICHIELSGESTEL,	Klein Seminarie.
B4BI	Kopie offerte, 14-5-1854.
ST.-OEDENRODE	Kapel Zusters Augustinessen.
Bg4C1	Correspondentie 1965 Klooster Soeterbeeck, Deursen.
B4C2	(Oud nr. Bxx13) Tekening front, potlood, 333x240.
SOERABAJA	R.K. Parochiekerk.
B4Dlab	Brief van Pastoor M. van den Elzen, 26-7-1865.
B4D2	Tekening, pen, potlood op transparant, 294x195.
H4D3ab	Brief van F.C. Smits , 15-11-1866.
H4D4ab	Aanmerkingen van Pastoor de Vries, Mei 1867.
H4D5	Tekening kas, potlood, 320x725.
H4D6	Kopie offerte, 22-9-1865.
H4D7a	Mensuren.
H4D7b	Tekening registertractuur, potlood, 200x214.
H4D8ab	Kopie offerte, 15-11-1866, met aanvulling december 1867.
Bg4D9	Brief van P. A. van Es, 25-8-1869.
Bg4D10ab	Certificaat van Oorsprong, verschepping orgel, 23-8-1869.
Bg4D11	Ontvangstbewijs van 2 kisten ter verschepping, Jan. 1895.

H4D12ab	Brief van Past. J. F. van der Hagen, 10-12-1867.
H4D13ab	Idem, 20-2-1368.
SOMEREN	R.K. Parochiekerk van St.-Lambertus.
B4E1ab	Offerte, kopie, Oct. 1856.
B4E2ab	Maten oxaal.
B4E3ab	Berekening kosten.
B4E4ab	Dispositie.
B4E5	(Oud nummer Bxx20). Tekening front, potlood op transparant, 500x400. Zie Verder de nummers B1W3c, B1W4 en B201a.
SON	Emanuelgesticht.
B4F1	Overzicht kosten.
TILBURG,	Goirke, R.K. Parochiekerk van St.-Dionysius.
B4G1	Tekening front, potlood, 635x480.
Bg4G2ab	Programma eerste bespeling, 1905.
Bg4G3	Blauwdruk front, 740x600, Juli 1903.
TILBURG	R.K. Parochiekerk van St.-Jozef (Heuvel).
B4H1	Ontwerp dispositie, 1889.
B4H2ab	Berekening verhouding klavier-contraklavier.
B4H3ab	Maten oxaal.
B4H4a-d	Kopie offerte, 5-2-1890.
B4H5ab	Begroting.
B4Hbab	Idem.
B4H7	Prijs van enkele registers.
B4H8a-c	Dispositie en kosten.
B4H9a-c	Dispositie.
B4H10ab	Dispositie.
B4H11a-d	Oude en nieuwe dispositie.
B4H12ab	Tekening kas, speeltafel, balgen, potlood, 268x413.
Bg4H13	Programma concert 25-9-1955.
Bg4H14	Brief van Firma Elbertse aan J. Boogaarts, 30-9-1964.
Bg4H15	Tekening front, pen, 567x450.
Bg4H16ab	Tekening front en plattegrond, pen, 520x387.
UDEN	R.K. Parochiekerk van St.-Petrus.
B4I1a	Kopie offerte, 19-10-1858. (Zie ook B2Nla).
B4I2	Tekening speeltafel en tractuur, pen, potlood, 330x420.
B4I3	Tekening potlood, pen, 567x450.
Bg4I4	Brief van Pastoor A. Spierings, 28-7-1905.
UTRECHT	R.K. Parochiekerk St.-Marie.
B4J1	Tekening kas en tractuur, potlood, 445x535.
B4J2	Dispositie met kosten.
B4J3a	Tekening balgen, potlood, 332x198.
B4J3b	Dispositie met kosten.
B4J4a-c	Begroting en dispositie.
VEGHEL	R.K. Parochiekerk van St.- Lambertus.
B4K1	Tekening kas en tractuur, potlood, pen, 321x410.
B4K2	Maten plattegrond.
B4K3	Tekening tractuur, pen, potlood, 418x544.
B4K4ab	Kladje met maten benodigd hout.
B4K5	Tekening front en plattegrond, potlood, 329x396.
B4K6ab	Offerte, kopie, dispositie nr. 2 & 3.
B4K7ab	Idem, nr. 1

B4K7 c	Tekening, tractuur, potlood, 324x408.
B4K8a-c	Maten hout. Maten balgen voor Grave en Veghel.
B4K9	Mensuren.
B4K10	Beraming kosten.
B4K11a-d	Kopie offerte.
VELP (bij Grave)	R.K. Parochiekerk van St.-Vincentius.
B4L1a-d	Kopie offerte. 17-5-1852.
VLAARDINGEN	R.K. Parochiekerk van St.-Johannes De Doper.
Bg4V1	Fronttekening, 1891, pen, 528x405.
Bg4V2	(Oud nummer Bgxx31) Tekening front, pen, 563x400.
VIERLINGSBEEK	
B4M1ab	Kopie offerte.
B4M2ab	Beraming.
VLIERDEN,	R.K. Parochiekerk van St.-Willibrordus.
B4N1ab	Kopie offerte.
WAGENINGEN	R.K. Parochiekerk van St.-Johannes De Doper.
B4Olab	Maten oxaal.
WAMEL	R.K. Parochiekerk van St.-Victor en Gezellen.
B4P1a-d	Tekening kas, tractuur en plattegrond, potlood, 452x574
B4P2a-d	Brief van A. van de Heuvel, 27-9-1859.
WANROIJ	R.K. Parochiekerk van St.-Cornelius.
B4Q1	Tekening front en kas, potlood, pen, 344x420.
B4Q2	Kopie van een onbekende offerte " <i>a la Wanroy</i> ".
WASPIK,	R.K. Parochiekerk van St.-Bartholomeus.
B4R1ab	<i>"Gedachten voor Waspik"</i> .
B4R2ab	Idem.
WINSSEN	R.K. Parochiekerk van St.-Anthonius van Padua.
B4S1	Tekening kas, potlood, pen, 323x203.
WIJHE	R.K. Parochiekerk van O. L. Vrouw Onbevlekt Ontvangen (Wijhe-Boerhaar?).
B4T1ab	Kopie offerte.
B4T2ab	Brief van kapelaan L. Schuurmans, 21-10-1863.
ZEELAND,	R.K. Parochiekerk van St.-Jacobus Major.
B4U1	Ontwerp dispositie en kosten begroting.
B4U2ab	Ontwerp dispositie.
B4U3ab	Als B4U1
B4U4	Als B4U2ab
B4U5ab	Idem.
B4U6ab	Als B4U1
B4U7ab	Dispositie en beschrijving.
B4U8a-c	Kopie offerte 8-10-1894.
B4U9a-c	Kopie contract, 16-3-1894.
B4U10a-c	Kopie contract.

Bijlage 8. Ontwerp disposities (zie hoofdstuk 3)

Dispositie No. 1.

Groot Manuaal.

1.	Prestant	16	vt	tin voor 't front	no	2	2000
2.	Bourdon	16		de bas van hout, de disc. komp.		2	400
3.	Octaaf	8	v	tin ongepolijst		1	300
4.	Holpijp	8	v	8 of 9 van hout		2	170
5.	Prestant	4	v	tin		1	200
6.	Fluit	4	v	compositie		4	90
7.	Quint Gedekt	3	v			4	80
8.	Octaaf	2	v			1	80
9.	Mixtuur	2	v	de bas 4 st., de disc. 5 sterk		2	250
10.	Bombarde	16	v			2	500
11.	Trompet	8	v			1	350
12.	Klairon	4	v			2	280
Windlaay circa 4 a 14							1200
							5900

Boven Manuaal

1.	Prestant	8	v	in 't front		2	400
2.	Bourdon	16	v	de bas van hout		4 of	350
5							
3.	Viola di Gamba	8	v	tin			300
4.	Holpijp	8	v	8 of 9 van hout		3	160
5.	Echo Holpijp	8	v	compositie		6	200
6.	Prestant	4	v	tin		2	180
7.	Salicet	4	v	tin			180
8.	Sesquialter bas	3	v	2 sterk }			
9.	Cornet disc.			3 sterk }			120
10.	Gemshoorn	2	v				100
11.	Serpent bas	8	v	tin }			
12.	Oboe disc.	8	v	tin }			300
13.	Kromhoorn	8	v	compositie			280
14.	Vox Humana	8	v	tin			280
Windlaay circa 3½ a 12							1500
f							4350

Rugwerk

1.	Prestant	8	v	in 't front		2	400
2.	Bourdon	16	v	de bas van hout		4	350
3.	Holpijp	8	v	of Roerfluit 8 of 9 van hout		3	200
4.	Prestant	4		tin		2	180
5.	Fluit	4				6	90
6.	Octaaf	2				2	80
7.	Fl. Travers disc	8					80
8.	Mixtuur	1	voet	3 sterk			100
9.	Trompet	8	tin				300
10.	Fagot bas	16		tin of misschien van hout			
11.	Klarinet disc	16		tin			400
Windlaay circa 3½ a 8							1000
f							3180

Pedaal van C tot d

1.	Prestant	16	v	in 't front		1	3000
2.	Subbas	32		grene hout		5	1000
3.	Bourdon	16		eike hout		0	500
4.	Violon	16		tin			1000
5.	Octaaf	8		tin		1	300
6.	Quint gedekt	6				4	130
7.	Holpijp	8		8 of 9 van hout		0	200
8.	Prestant	4		tin		1	130
9.	Mixtuur	2				1	200

10.	Nagthoorn	2			100
11.	Bazuin	16	tin	1	600
12.	Trompet	8		1	350
13.	Serpent	8		3	300
14.	Klairon	4		1	200
			Windlaay ider stuk circa 4 a 8		2000
				f	10010

7 Blaasbalken 5 a 10 met kast	2500
Kostgeld voor mij en knechts	800
Onderhoud 5 jaren	500
Onvoorziene zaken	500
Groot Manuaal	5900
Bovenmanuaal	4350
Rugwerk	3180
Pedaal	10010
	f. 27740

Als dit werk zou geplaatst worden in een kast zo als te Nijmegen dan voor 28000,

In een kast zo als St.-Jan te S'Bosch dan f 1000 meer.

Dispositie No. 2.

Groot Manuaal

1.	Prestant	8	vt	in 't front 1		400
2.	Bourdon	16		de bas van hout	2	380
3.	Holpijp	8		7 of 8 van hout	2	180
4.	Prestant	4		tin	1	180
5.	Fluit	4			4	90
6.	Quint	3			4	80
7.	Octaaf	2			1	80
8.	Mixtuur	2		de bas 4 sterk, de disc. 5 sterk	1	200
9.	Bombarde	16		tin	3	450
10.	Trompet	8		tin	1	320
11.	Klaron	4		tin	2	250
				Windlaay 3½ a 12		1000
						3610

Boven Manuaal

1.	Prestant	8	v	in 11 : front	2	400
2.	Holpijp	8	v	8 of 9 van hout	3	160
3.	Viola di Gamba	8	v	tin		280
4.	Echo Holpijp	8	v		6	180
5.	Prestant	4	v	tin	2	160
6.	Fluit	4	v	of Roerfluit	3	100
7.	Sesquialter bas	3	v	2 sterk }		
8.	Cornet disc			4 sterk }		110
9.	Gemshoorn	2	v			90
10.	Trompet bas	8		tin of Serpent }	3	300
11.	Oboe disc	8		tin }		
12.	Kromhoorn	8		compositie		260
13.	Vox Humana	8		tin		260
				Windlaay 3½ a 10		1200
						3500

Rugwerk

1.	Prestant	8	vt	tin	2	350
2.	Bourdon	16	vt	de bas van hout	5	320
3.	Roerfluit	8	vt	7 of 8 van hout	3	180
4.	Prestant	4	vt	tin	2	160
5.	Fluit	4	vt		6	90
6.	F1. Travers	8	vt			80

7.	Octaaf	2		2	80
8.	Mixtuur	1	2 sterk	2	80
9.	Trompet	8		2	300
10.	Basson	8			280
Windlaay van een stuk 3½ a 7½					800
					2720
Pedaal van C tot <u>d</u>					
1.	Prestant	16	v in 't front van tin	1	2500
2.	Subbas	32	van green No. 5 of Violon 16		1000
3.	Bourdon	16	van eike hout	1	400
4.	Octaaf	8	van tin	1	280
5.	Holpijp	8	v 7 of 8 van hout	1	180
6.	Quint Gedekt	6		5	120
7.	Prestant	4	tin	1	130
8.	Nagthoorn	2			100
9.	Bazuin	16		1	550
10.	Serpent	8		3	300
11.	Klairon	4		2	250
12.	Cornet	2		2	200
Windlaay ieder stuk 3½ a 7					1500
					7510
		6 balken van 5 a 10 rijnlans met	1800, 00	300	
		kast			
		Kostgeld voor mij en knechts	700	100	
		5 jaren onderhoud	400	100	
		Onvoorziene	400	100	
		Groot Manuaal	3. 610,00	600	
		Boven Manuaal	3. 500,00		
		Rugwerk	2. 700,00		
		Pedaal	<u>7. 510,00</u>		
			20620		
		In een kast van circa 10 of 11 ellen			
		hoog en circa 8 of 9 ell breed kan dit	20000		
		goed voor			

Dispositie No. 3.

Groot Manuaal.					
1.	Prestant	8	v in 't front	1	400
2.	Bourdon	16	de bas van hout	3	350
3.	Holpijp	8	v 7 of 8 van hout	3	150
4.	Prestant	4	v tin	1	150
5.	Fluit	4	vt	3	100
6.	Octaaf	2	vt	1	80
7.	Mixtuur	2	v de bas 4 sterk, de discant 5 sterk	2	200
8.	Trompet	16	tin	3	400
9.	Trompet	8	tin	1	300
10.	Klairon	4	tin	2	200
Windlaay 3½ a 12					800
					f 3130
Boven Manuaal Zijwerk of Agtermanuaal.					
1.	Prestant	8	v In 't front	2	350
2.	Holpijp	8	v 7 of 8 van hout	3 of 4	150
3.	Prestant	4	tin	2	140
4.	Viola di Gam	8	tin		250
5.	Fluit	4		4	100
6.	Sesquialter bas	3	v 2 sterk }		
7.	Cornet disc		3 sterk }		150
8.	Gemshoorn	2			100

9.	Trompet bas	8 v	of Serpent tin }		
10.	Oboe dis	8 v	}		300
11.	Kromhoorn	8 v	Kompositie		250
12.	Vox Humana	8	tin		250
			Windlaay 3 a 10		800
					2840
←	Rugwerk				
1.	Prestant	8 v	in 't front	2	350
2.	Roerfluit	8 v	7 of 8 van hout	3	170
3.	Prestant	4 v	tin	2	140
4.	Octaaf	2		2	80
5.	Pluit	4		6	90
6.	Pl. Travers dis	8			70
7.	Mixtuur	1	3 sterk	2	100
8.	Trompet bas	8	tin }		
9.	- dis	8	}	2	300
10.	Dulciaan	4	of Klarinet		200
			Windlaay 3½ a 7		700
				f	2200
	Pedaal.				
1.	Prestant	16	in t front	2	2000
2.	Bourdon	16	van hout	2	300
3.	Prestant	8	tin	2	300
4.	Holpijp	8	7 of 8 van hout	2	150
5.	Octaaf	4	tin	2	100
6.	Bazuin	16	tin	2	400
7.	Trompet	8	tin of Serpent		300
8.	Klairon	4	tin	1	200
					<u>1000'00</u>
					4750

5 Blaasbalken met de kast	f. 1. 100,00
Kostgeld	500
onderhoud 5 jaren, en onvoorzien	500
Groot Manuaal	3. 130,00
Boven Manuaal	2. 840,00
Rugwerk	2. 200,00
Pedaal	<u>4. 750,00</u>
	f. 15. 020,00

4 koppelingen, 4 afsluitingen, 1 ventil en 1 tremulant voor boven
m. te samen 50 registers.

Dispositie No. 4.

	Groot Manuaal				
1.	Prestant	8 v	in het front	1	400
2.	Bourdon	16 v	de bas van hout	3	330
3.	Holpijp	8	7 of 8 van hout	3	130
4.	Prestant	4	Compositie	1	120
5.	Fluit	4		6	90
6.	Octaaf	2		1	80
7.	Mixtuur	2	3 en 4 sterk	2	200
8.	Bombarde	16		3	400
9.	Trompet bas	8	}		
10.	Trompet dis	8	}	1	300
			Windlaay		750
	Agter Manuaal				
1.	Prestant	8 v	binnen doch van tin	2	250
2.	Holpijp	8	8 of 9 van hout	3	130
3.	Viola di Gamba	8	van tin		250

4.	Prestant	4	comp.	2	120
5.	Gemshoorn	2			90
6.	Sesquialter bas	3	2 sterk }		
7.	Cornet dis		3 sterk }		140
8.	Kromhoorn bas	8	Compositie }		
9.	Oboe dis	8	Tin }		250
10.	Vox Humana	8	Tin		250
			Windlaay		600
					2080
←	Rugwerk				
	1. Prestant	8	in t front	2	300
	2. Roerfluit	8	8 of 9 van hout	3	160
	3. Prestant	4	comp.	2	120
	4. Fluit bas	4	}		
	5. Sifflet dis	4	}	6	90
	6. Fl. Travers disc	8			70
	7. Octaaf	2		2	80
	8. Flagelet	1			80
	9. Trompet	8		2	300
	10. Klairon	4		3	200
			Windlaay		600
				f	2000
	Pedaal.				
	1. Prestant	8	in t front	1	350
	2. Bourdon	16	van hout	1	300
	3. Holpijp	8	7 of 8 van hout	1	150
	4. Octaaf	4	Compositie	1	120
	5. Bazuin	16	tin	2	400
	6. Trompet	8	tin	1	300
	7. Klairon	4	tin	1	200
			Windlaay		900
					2720
			4 Balken met kast 5 a 10 f	900	
			Kostgeld	400	
			Onderhoud	200	
				2. 800,00	
				2. 080,00	
				2. 000,00	
				2. 720,00	
				11. 100,00	

In een kast zo als Grave of Vechel of Bortel
4 koppels, 4 afsluitingen, 1 ventiel, 1 tremulant
Te samen 47 registers.

Dispositie No. 5.

	Groot Manuaal.				
1.	Prestant	8	in t front tusschen 1 en 2		370
2.	Bourdon	16	de bas van hout	4	300
3.	Holpijp	8	8 of 9 van hout	3	130
4.	Viola di Gamba	8	tin		250
5.	Prestant	4	compositie	1	120
6.	Fluit	4		6	90
7.	Octaaf	2		1	80
8.	Mixtuur	1 v	3 sterk		100
9.	Trompet bas	8	tin }		
10.	Trompet dis	8	- }		300
11.	Klairon	4	tin		200
			[Windlaay]		700
					2640
	Rugwerk				

1.	Prestant	8 v	5 a 6 van hout gedeckt, de ander in t front	2	250
2.	Roerfluit	8	8 of 9 van hout	3	160
3.	Prestant	4	compositie	2	120
4.	Fluit bas	4	}		
5.	- dis	4	}	6	80
6.	Fl. Tr. dis	8			70
7.	Octaaf	2		2	80
8.	Flagelet	1			70
9.	Basson bas	8			
10.	- dis	8			250
			Windlaay		550
	Borstwerk.				
1.	Prestant bas	4	binnen compositie	2	110
2.	- dis	4			
3.	Holpijp	8		4	110
4.	Fluit discant	8			70
5.	Gemshoorn	2			90
6.	Kromhoorn	8			220
			Windlaay		400
	Pedaal.				
1.	Prestant	8	in t front	1	350
2.	Bourdon	16	van hout	3	280
3.	Holpijp	8	8 of 9 van hout	3	140
4.	Octaaf	4		1	120
5.	Trompet	16		2	400
6.	Trompet	8		1	300
			Windlaay		850
					2440
			4 Balken met kast 4½ a 9	f. 800,00	
			Kostgeld	300	
			Onderhoud 5 jaren	150	
				2. 640,00	
				1. 650,00	
				1. 000,00	
				2. 440,00	
			totaal	f. 8. 980,00	
			3 koppels, 1 vent. Zamen 36 registers.		

Dispositie No. 6. In een
voeropstaande kast.

	Manuaal.				
1.	Prestant	8 v	in t front	1	400
2.	Bourdon bas	16	eike hout }		
3.	Bourdon disc	16	compositie }	4	300
4.	Viola di Gam.	8	tin		250
5.	Holpijp	8	8 of 9 van hout	3	130
6.	Prestant	4	compositie	1	120
7.	Fluit	4		6	90
8.	Octaaf	2		1	80
9.	Mixtuur	1	3 sterk	2	100
10.	Trompet	16	tin		400
11.	Trompet	8	bas tin		
12.	-	8	disc tin		300
			Windlaay		600
					2770

Positief.

1.	Prestant	8 v	6 of 7 van hout, d'andere tin	2	250
2.	Roerfluit	8	8 of 9 van hout	3	160
3.	Prestant	4	compositie	2	120
4.	Fluit bas	4			
5.	Fluit dis	4		6	90
6.	Fl. Tr. disc	8			70
7.	Veldfluit	2			90
8.	Kromhoorn	8 bas			
9.	-	8 dis			230
10.	Klairon	4			200
			Windlaay		400
					1610
			3 Balken van 4½ a 9 met kast	f. 600	
			Kostgeld	200	
			onderhoud	70	
			Groot Manuaal	2. 770,00	
			Positief	1. 610,00	
			loos front voor Pedaal	100	
				f. 5. 350,00	
			Met ventil en koppel 24 registers in een kast circa Deurne		

Dispositie No. 7. In een vooropstaande kast.

	Groot Manuaal.				
1.	Prestant	8 v	twe halve tonen naauwer als no	1	f 320,00
2.	Bourdon bas	16	hout	4	
3.	Bourdon disc	16		4	280
4.	Holpijp	8	7 of 8 van hout	3	120
5.	Viola di Gamb.	8	tin		250
6.	Prestant	4	compositie	1	110
7.	Fluit	4		6	90
8.	Octaaf	2		2	80
9.	Mixtuur	1	3 sterk	2	100
10.	Trompet bas	8	tin	1	300
11.	- dis	8	-	1	
12.	Klairon	4	-	3	200
			Windlaay		530
					2380
	Positief.				
1.	Prestant	8	6 of 7 van hout de no. andere tin	2	200
2.	Roerfluit	8		4	150
3.	Prestant	4		2	110
4.	Fluit bas	4		6	80
5.	- dis	4			
6.	Fl. Tr. dis	8			70
7.	Octaaf	2		2	70
8.	Flagelet	1 ←			70
9.	Kromhoorn	bas	8		230
10.	Kromhoorn	dis	8		
			Windlaay		350
					1330
			3 balken met kast 4½ a 9	450	
			kostgeld	200	
			Onderhoud	40	
			Pedaal front	100	
			Manuaal	2. 380,00	
			Positief	1. 330,00	
				4. 500,00	

Met koppel en ventil 24 registers
hiervoor een kast zo als den Dungen of als
Deurne.

Dispositie No. 8.

Groot Manuaal.

1.	Prestant	8 v	in t front	2	320
2.	Bourdon bas	16			
3.	Bourdon dis	16		5	270
4.	Holpijp	8		3	120
5.	Prestant	4		2	100
6.	Fluit	4		6	90
7.	Octaaf	2		2	80
8.	Mixtuur	1	2 sterk	2	80
9.	Trompet	8	bas		
10.	-	8	disc Compositie	2	260
			Windlaay een stuk		450
					1770

Positief.

1.	Prestant	4	in t front	1	180
2.	Viola di Gamb	8	tin		250
3.	Holpijp	8		5	100
4.	Fluit	4		6	80
5.	Octaaf	2		3	70
6.	Kromhoorn	8	bas		
7.	-	8	dis		200
			Windlaay		350
					1230

3 Balken van 4 en 8

400

Kostgeld

100

Onderhoud

80

Pedaal front

100

Groot Manuaal

1. 770,00

Positief

1. 230,00

3. 680,00

Dispositie No. 9.

Groot Manuaal.

1.	Prestant	8	in t front	2	320
2.	Bourdon bas	16	van hout		
3.	- dis	16		5	270
4.	Holpijp	8	7 of 8 van hout	3	120
5.	Prestant	4		2	100
6.	Fluit	4		6	90
7.	Octaaf	2		2	80
8.	Flagelet	1			70
9.	Trompet bas	8		2	
10.	- dis	8	compositie	2	250
			Windlaay van een stuk		400
					1700

Positief.

1.	Prestant	4 v	in t front	1	180
2.	Holpijp	8	10 of 12 van hout	5	100
3.	Fluit bas	4			
4.	Fluit dis	4		6	90
5.	Fl. T rav. dis	8			70
6.	Gemshoorn	2			90
7.	Kromhoorn bas	8			
8.	- dis	8			220
			Windlaay		300
					1050

3 Balken van 4 en 8 met kast	380
Kostgeld	100
Onderhoud	50
	1. 700,00
	<u>1. 050,00</u>
f.	3. 280,00

Dispositie No. 10. Zijwerk met enkel front

1.	Prestant	8	in het front	2	320
2.	Bourdon bas	16	van hout	5	
3.	- disc	16	compositie	5	270
4.	Holpijp	8	9 of 10 van hout	4	100
5.	Prestant	4		2	100
6.	Fluit	4		6	80
7.	Octaaf	2		2	70
8.	Flagelet	1			60
9.	Trompet bas	8		2	
10.	- dis	8	compositie	2	250
			Windlaay		380
					1630

Positief.

1.	Prestant bas	4	binnen	1	120
2.	- dis				
3.	Holpijp	8	12 van hout	4	100
4.	Veldfluit	2	gedekt		70
5.	Viola di Gam. dis 8				70
6.	Kromhoorn bas				
7.	- dis				200
			Windlaay		250
					810

3 Balken met kast 4 a 8	370
Kostgeld	100
Onderhoud	70
Manuaal	1. 630,00
Positief	<u>810</u>
Een kast circa die van Druten.	2. 980,00

Dispositie no. 10. Zijwerk in een kast zo als te Winssen

9½ breed en 14 a 15 hoog.

	Groot Manuaal.				
1.	Prestant	8	in t front	2	300
2.	Holpijp	8	8 of 10 van hout	3	120
3.	Prestant	4		2	100
4.	Fluit	4		5	80
5.	Octaaf	2		2	70
6.	Flagelet	1			60
7.	Trompet bas	8			
8.	- dis		compositie		250
			Windlaay		370
					1350
	Positief.				
1.	Prest	4 v	compositie	1	120
2.	Holpijp	8	12 van hout	4	110
3.	Fluit bas	4	}	6	
4.	Sifflet dis	4	}		80
5.	Viola di Gamba	8	disc		70
6.	Kromhoorn	8	bas		
7.	-	8	dis		200

					<u>250</u>
					830
			2 Balken met kast	260	
			Kostgeld	100	
			Onderhoud	50	
				1. 350,00	
				<u>830</u>	
				2. 590,00	

Dispositie no. 11 met enkeld front.					
	Groot Manuaal.				
1.	Prestant	4	in t front	1	200
2.	Prestant disc	8	of Flute Travers		70
3.	Holpijp	8	10 van hout	3	120
4.	Fluit	4		4	80
5.	Octaaf	2		1	70
6.	Flagelet	1			60
7.	Tromp, bas	8	Compositie }		
8.	- disc.	8	}	2	250
			Windlaay 33 of 34 duim en circa 6½		<u>350</u>
					1150
	Positief.				
1.	Holpijp	8		4	110
2.	Viol di G. dis	8			70
3.	Fluit bas	4			
4.	Sifflet dis	4		5	80
5.	Blokfluit	2			70
			Windlaay		<u>200</u>
					530
			Twee balken 4 a 7½ met kast		220
			Kostgeld en onderhoud		80
			Groot Manuaal		1150
			Positief		<u>530</u>
					1980

"Dispositie van een orgel a la St.-Nicolas.					
			Een kast van eike en greene hout circa 4 a 5 ellen breed 7 ellen hoog en 1½ el diep		800
			Een windlaay uit twee stukken circa 3½ lang en circa 1. 30 breed voor alle drie de werken		600
			Met twee blaasbalken onder in de kast van greene hout lang 2. 60 en breed 1. 30		250
	Met een Groot Manuaal als volgt				
1.	Prestant	8	in 't front van tin	No. 2	300
2.	Bourdon	16	bas van greene of eike hout	5	200
3.	Bourdon	16	dis van kompositie	5	
4.	Holpijp	8	12 van hout	4	100
5.	Prest	4		2	100
6.	Octaaf	2		2	60
7.	Mixtuur	1½ v	3 sterk	2	120
8.	Trompet	8	bas	1	
9.	-	8	dis van tin	1	250
	Positief				
10.	Viol di Gamba	8 v	van tin		200
11.	Holpijp	8	12 van hout	5	90
12.	Flute trav	8	dis gecombineerd		60
13.	Fluit bas	4		5	
14.	Fluit dis	4		5	70
15.	Piccolo	2	als Fl. Travers		60

16.	Harmonica	8	bas		
17.	Harmonica	8	disc		200
	Pedaal van 25 toetzen				
18.	Prestant	8 v	in 't front van tin	2	220
19.	Bourdon	16	van grene of eike hout	4	200
20.	Holpijp	8	12 van hout	4	80
21.	Prest	4		2	70
22.	Bombard	16	met 11 voetze horens tin		200
23.	Koppel		man. en pos		
24.	Koppel		ped. en man		100
25.	-		ped. en positief		
26.	Ventil				
			Kostgeld en onderhoud		200
			Transport		<u>100</u>
					4830

Noordzijde speelen, zuidzijde de balken trappen voor 4. 900,00

Als bovenstaande man. en pos. op een windlaay stond van 8 v 2 d lang en 4 breed en de windlaay van pedaal afzonderlijk agter de andere windlaay, zoude misschien in 't werken voordeliger uit komen. De windlade aan de einde van m. met de prest. 8 v van pedaal in 't front, dit kan nog wel voor f 4900".

"Dispositie a la St.-Nicolas

			Een kast van eike hout van 3½ ellen breed 7 ellen hoog en 1½ el diep		700
			Een windlaay uit 2 stukken circa 3 ellen lang en 1. 20 breed voor de beide werken		450
			twe blaasbalken van 2. 50 lang en 1. 25 breed onder in de kast		220
	Met een groot manuaal als volgt				
1.	Prestant	8 v	in 't front van tin	2	300
2.	Bourdon	16	bas van grene hout	5	
3.	Bourdon	16	dis Kompositie	5	200
4.	Holpijp	8 v	12 van hout	4	100
5.	Prest	4 v			100
6.	Octaaf	2			60
7.	Mixtuur	1½	3 sterk		120
8.	Trompet	8	bas tin	1	250
9.	-	8	disc		
	Positief				
10.	Viol di G-	8 v	tin		200
11.	Holpijp	8 v	12 van hout	5	90
12.	Fluit	8 v	gecombineerd		60
13.	Fluit	4 v	bas		
14.	Fluit	4 v	dis	5	70
15.	Piccolo	2 v	als Flute Travers		60
16.	Harmonica	8	bas		
17.	-	8	dis		200
18.	Koppel				
19.	Ventil				
			Aangehangen Pedaal vervoer. op 8 uren afstand gerekend		80

Onderhoud en kostgeld	<u>150</u>
f	3410
Bovenstaande werk zal kunnen staan op eene windlade van 8 v. 3 duim lang en 4 v breed min 3 duim.	
Op een windlaay van 8 v 3 duim en 4 v breed dan kan er nog een St.-Hubert 16 v bij, dan 250 meer. "	
De klavieren aan de noordzijde te leggen	
De blaasbalken zuidzijde trappen	
Voor	3500

1951

c0=16 voets lengte,
c1=8vt, c2=4vt, etc.
Code 2 * - 4 (= 4 halve tonen
nauwer als in de mensuurtabel 2
van Smits)

Hoofdwerk prestantregisters (diameters)

¹⁹⁵¹ Mensuur overzichten samengesteld door Rudi van Straten, gebaseerd op archiefstukken uit het orgelarchief van de RCE en op eigen onderzoek en analyse. Gaarne betuig ik mijn dank daarvoor aan hem.

Prestanten geordend op mensuurnummer (voor zover opgegeven door Smitls)

Plaats	Jaar	thgt	HW	c0	c1	c2	c3	c4	c5	c6	c7
Deurne	1838										
Bortel	1842	415									
Oirschot	1843	425									
Grave (St Elisabeth)	1843										
Sint Oedenrode	1839										
Druuten	1842										
Winssen	1844	415									
Rosmalen	1850										
Schijndel	1851										
Somerem	1856										
Amsterdam Duif	1862		P16	2							
Den Dungen	1862	415,3									
Beers	1854										
Overlangel	1857										
Macharen	1864										
Kekerdorm	1865										
Borkel & Schaft	1854										

Hoofdwerk mensuren fluitregister (diameters)															
Plaats	Jaar	thgt	c0	c1	c2	c3	c4			c1	c2	c3	c4	c5	c6
Alphen (Rottd)	1849							Rf8		ht	81	49	33	22	19
Amsterdam Duif	1862		3	ht	88,4	58,1	38,7								
Batenburg	1879	415,3						H8		ht	81	54	36,7	24,2	
Beers	1854		5	ht	74,5	50,5	33,3	H8	2*-4	ht	69	46	30	19,6	
Borkel & Schaft	1854		5	ht	62			H8	2*-4		70				
Boxtel	1842	415	4	ht	86,3	57,3	38,1	H8	2	146	98	67,8	45,1	30,6	13,1
Den Dungen	1862	415,3	4 a 5	ht	80,8	53,1	36,1	H8	4	106	81	54	36,7	24,2	
Deurne	1838		4					H8	3		69,6	47	32,5		
Druten	1842		5	ht	61	40,8	27	H8	4	ht	75	50,5	33	22	13,5
Eersel	1850	430						H8		ht	78	52,2	34,3	22,7	12
Gassel	1847							H8			78,7	53,2	35,1	23,2	15,5
Grave (St Elb)	1843		4	ht	77,5	51,6	33,8	H8	3	ht	89,6	59	38,8	25,6	11,8
Kekerdorn	1865		4 a 5	ht	73,2	48,3	32	H8	4 a 5	ht	75,4	54,9	34,1	22,7	11
Macharen	1864		5	ht	64	42,3	28,6	H8	4 a 5	ht	73,8	49,7	33,4	24,5	
Mariahout	1866	415						Bd8		ht	72	48	32	21	
Milheze	1854		5					H8	2*-4	ht	71,4	47,2	32,2	21,4	18,9
Neerloon	1845							H8			78,9	52,5	35,3	24,2	19,4
Oijen	1848	415						H8		ht	78,9	53,5	35,7	24,2	17,5
Oirschot	1843	425	3	ht	89	60	39	H8	3	ht	87	60	38	25,5	15,7
Overlangel	1857			ht	64	42,5	28,6	H8	4 a 5	ht	71,3	47,4	32,5	21,6	
Puiflijk	1892				62	45	31	H8		ht	79	51	33,5	22,5	
Ravenstein	1864	415		ht	71,3	48	32,8								
Rosmalen	1850		4	ht	77	51	34	H8	4	ht	76,5	51	33,5	22,5	
Schijndel	1851		2 *-3	ht	85,8	61,3	41,2	H8	3	ht	91,5	61,5	41,4	27,6	13,6
Someren	1856		5	ht	63,7	42,7	28,4	H8	2*-4	ht	73,9	49,3	33,3	23	14
St Oedenrode	1839		5		64,22	43,7	29	H8	3	ht	91,7	62,6	41,7	28,4	
Tilburg (Heuvel)	1894	427		ht	80,8	53,3	37,8								
Uden, Brigitnesse	1847	415		ht	62	40,5	27,6	H8		ht	75	50,5	33,2	21,8	
Winssen	1844	415						H8	3	ht	89	58	39,2	26,4	13
Zeeland	1894	426		ht	82,4	55,1	38,8	H8		ht	82,4	55,1	39,2	28,6	

Fluiten gesorteerd op Holpijp mensuurnummer (voor zover opgegeven door Smits) en per groep op chronologische volgorde.

Plaats	jaar	thgt		c0	c1	c2	c3	c4		c1	c2	c3	c4	c5		c2	c3	c4	c5	c6		
Boxtel	1842	415	Bd16	4	ht	86,3	57,3	38,1	H8	2	146	98	67,8	45,1	30,6	F4	4	79,3	53,2	35,7	23,1	13,1
Deurne	1838		Bd16	4					H8	3		69,6	47	32,5		F4	6		43,3	28,8		
	1839		Bd16	5		64,22	43,7	29	H8	3	ht	91,7	62,6	41,7	28,4	F4	6		53,1	36,1	23,8	
St Oedenrode	1843		Bd16	4	ht	77,5	51,6	33,8	H8	3	ht	89,6	59	38,8	25,6	Dcn		59	41	27	18,3	11,8
Grave (St Elb)	1843	425	Bd16	3	ht	89	60	39	H8	3	ht	87	60	38	25,5	F4	3	61,4	40	27	17,9	15,7
Oirschot	1843								H8	3	ht	89	58	39,2	26,4	F4	5	61	40,8	27	18	13
Winssen	1844	415							H8	3	ht	89	58	39,2	26,4	F4	5	61	40,8	27	18	13
Schijndel	1851		Bd16	2 * - 3	ht	85,8	61,3	41,2	H8	3	ht	91,5	61,5	41,4	27,6	Rf4	3	79,7	53,1	45,1	25	13,6
Druuten	1842		Bd16	5	ht	61	40,8	27	H8	4	ht	75	50,5	33	22	F4	5	60	40,5	27	18,4	13,5
Rosmalen	1850		Bd16	4	ht	77	51	34	H8	4	ht	76,5	51	33,5	22,5	F4	4					
Den Dungen	1862	415,3	Bd16	4 a 5	ht	80,8	53,1	36,1	H8	4	106	81	54	36,7	24,2							
Overlangel	1857		Bd16		ht	64	42,5	28,6	H8	4 a 5	ht	71,3	47,4	32,5	21,6							
Macharen	1864		Bd16	5	ht	64	42,3	28,6	H8	4 a 5	ht	73,8	49,7	33,4	24,5							
Kekerdorn	1865		Bd16	4 a 5	ht	73,2	48,3	32	H8	4 a 5	ht	75,4	54,9	34,1	22,7	Dcn		67	40,5	24,3	16,5	11
Beers	1854		Bd16	5	ht	74,5	50,5	33,3	H8	2*-4	ht	69	46	30	19,6							
Borkel & Schaft	1854		Bd16	5	ht	62			H8	2*-4		70				F4		60				
Milheeze	1854		Bd16	5					H8	2*-4	ht	71,4	47,2	32,2	21,4	F4				29,2	18,9	
Someren	1856		Bd16	5	ht	63,7	42,7	28,4	H8	2*-4	ht	73,9	49,3	33,3	23	F4	5	60	40	27	17	14

Hoofdwerk, mensuren tongwerken (diameter bekens)																
Plaats	jaartal	thgt			c0	c1	c2	c3	c4		c1	c2	c3	c4	c5	
Beers	1854										3	118	76,5	56,6	48	39
Den Dungen	1862	415,3														
	1842															
Eersel	1850	430														
	1847															
Grave (St Elisabeth)	1843															
	1865															
Macharen	1864															
	1854															
Neerloon	1845															
	1848	415														
Olirschot	1843	425														
	1857															
Rosmalen	1850															
	1851															
Someren	1856															
	1894	427														
Winssen	1844	415														

Hoofdwerk tongwerken gesorteerd op Trompet 8 nummer (voor zover opgegeven door Smits) en per groep chronologisch.																								
Plaats	jaartal	thgt		c0	c1	c2	c3	c4		c1	c2	c3	c4	c5		c0	c1	c2	c3	c4				
Grave (St Elisb)	1843		T16	3 a 4	152	97	67,5	49	42,5		T8	1	145	99	76,5	59	49							
	1843	425	T16	3	194	128	86	62,5	52		T8	1	160	100	75	62	53	Hb8	3	68	51	40	35	32
Rosmalen	1850										T8	1	150	96	59	48	43							
Schijndel	1851										T8	1	150	98	74	54	43,5							
Druuten	1842										T8	2	125	84	62	51	46							
Den Dungen	1862	415,3									T8	2	131	102	69	52	41	Fg16				70	40,5	24,6
Beers	1854										T8	3	118	76,5	56,6	48	39							
Milheeze	1854										T8	3		76,9	55,7	49,6	41,5							
Overlangel	1857										T8	3	116,8	77,3	56,8	48	43,5							
Macharen	1864										T8	3	112	75	55	48	39							

[illegible]

Postieven: Prestanten en tongw.																			
Plaats	jaar	thgt	c1	c2	c3	c4	c5	c6	c7	c8	c9	c10	c11	c12	c13	c14	c15	c16	c17
Alphen (Rotterdam)	1849		Dp8	134,0	82,0	46,0	27,0	16,4											
Amsterdam Duif	1862		S8																
Batenburg	1879	430	S8	115,0	65,0	40,7	25,2	16,5											
Beers	1854		VdG8																
Boxtel	1842	415	P8:2	130,6	56,0	33,5	20,2	11,0											
Den Dungen	1862	415	S8	115,0	65,0	40,5	24,6	14,5											
Deurne	1838																		
Druuten	1842		P8:1																
Grave (St Elisabeth)	1843		Bp8/Vf8	ht	ht	55,4	32,6	19,8											
Macharen	1864																		
Millheze	1857	440																	
Neerloon	1845	415	VdG8			33,4	20,7	12,4											
Oijen	1848	415	G8			33,4	21,0	12,5											
Oirschot	1843	425	P8:2	ht	80,0	49,0	28,0	17,0											
Overlangel	1857		S8	170&321	109&194	62&116	40&70	26&44											
Puffijk	1892		S8	110,0	65,0	34,3	20,0	11,5											
Rosmalen	1850		V8	92,0	56,0	33,0	21,0	11,0											
Schijndel	1851		S8	8&112,6	7&36,6	1&40,6	1&33,2	11,1&20,4											
Sint Oedenrode	1839																		
Somereren	1856	423	S8		64,5	33,3	22,3	15,3											
Uden, Brightnesse	1847	415	V8		51,0	31,9	18,1	11,8											
Winssen	1844	415																	

Postieven: Fluiten																			
Plaats	jaar	thgt	c1	c2	c3	c4	c5	c6	c7	c8	c9	c10	c11	c12	c13	c14	c15	c16	c17
Alphen (Rotterdam)	1849		H8	ht	70,0	44,2	27,5	18,3											
Amsterdam Duif	1862		H8:4-5	ht	73,0	49,6	33,4	23,7											
Batenburg	415		H8	ht	75,0	50,0	34,0	23,1											
Beers	1854		H8:5	ht	n	n	n	n											
Boxtel	1842	415	H8:3	132,2	91,7	61,8	41,2	19,5											
Den Dungen	1862	415	H8:5	ht	75,0	50,0	34,0	23,6											
Deurne	1838		H8	ht	65,0	42,8	29,0	19,7											
Druuten	1842		H8:5	ht	61,0	40,5	27,0	17,5											
Eersel	1850	430	G8	ht	73,4	34,4													
Gassel	1847																		
Grave (St Elisabeth)	1843		H8:4	ht	77,0	51,0	34,1	22,4											
Kekerdor	1865		H8	ht	63,4	44,2	30,0	20,9											
Millheze	1857	440	Hp8	ht	63,7	42,4	28,7	19,2											
Neerloon	1845	415	Hp8	x	61,8	42,0	28,6	19,3											
Oijen	1848	415	Hp8	ht	64,3	43,0	29,0	19,4											
Oirschot	1843	425	R8:3	ht	88,0	59,0	39,0	26,0											
Overlangel	1857		H8:5	ht	63,6	42,0	28,6	19,1											
Puffijk	1892		H8		41,8	27,0	21,8												
Rosmalen	1850		H8 c0:4	ht	73,0	51,0	33,5	22,5											
Schijndel	1851		R8:3	ht	91,5	61,5	41,2	27,4											
Sint Oedenrode	1839		H8:5		64,1	38,7	27,4	18,8											
Somereren	1856	423	H8	ht	64,1	42,5	25,9	15,3											
Tilburg (Heuvel)	1894	427																	
Uden, Brightnesse	1847	415	H8	ht	61,0	40,5	26,8	18,8											
Winssen	1844	415	H8:4																

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

ANSI = Archief Nederlandse Jezuïeten te Nijmegen.

a. w. = aangehaald werk.

B = Bas.

BA = Bisschoppelijk Archief.

BHIC = Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch.

Bossche Bijdragen = *Bossche Bijdragen, bouwstoffen voor de geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*. Onder redactie van F. Franssen, Th. Goossens en H. van Hapert. (St.-Michielsgestel 1917-1971).

Broekhuizen = Broekhuizen, G. H. , *Orgelbeschrijvingen*. Handschrift 1850-1862. Uitgave door A. J. Gierveld in *Bouwstenen reeks van de Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis*. (Amsterdam 1986). De in de voetnoten vermelde nummers verwijzen naar de uitgave van Gierveld.

Broekhuizen, C. = Arend Jan Gierveld, *Commentaar op de Orgelbeschrijvingen*, Twee delen (Amsterdam 1993). De verwijzingen zijn aangegeven met c gevolgd door het paginanummer.

CMM. = Congregatio Mater Misericordiae. Fraters van Tilburg.

Coppens = Coppens, J. A. , *Nieuwe Beschrijving van het Bisdom van 's-Hertogenbosch*. 's-Hertogenbosch, 1840-1844. (4 dl.)

D = Discant.

DB = Dispositieboek.

De Boekzaal = *Maandelyksche Uitsneden of Boekzaal der Geleerde Waereld*, (Amsterdam 1765-1863).

De Godsdienstvriend, *Tijdschrift voor Roomsche-Catholijken*. 1818-1869.

De Mixtuur = *de Mixtuur, tijdschrift over het orgel*. 1970-1996.

De Waal = Handschrift met orgeldisposities van A. P. G. de Waal, Delfshaven, 1872. Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. Nr. 123 C 12.

dl. = deel, of delen.

fol. = folio.

GA = Gemeente Archief.

Grégoir = Grégoir, E. G. J. , *Histoire de L'Orgue*. (Antwerpen 1865).

Het Orgel = *Het Orgel*, Orgaan van de Nederlandse Organisten Vereniging.

Hess = Joachim Hess, *Dispositien der merkwaardigste Kerk-Orgelen*, (Gouda 1774).

ibid. = ibidem (op dezelfde plaats).

i. p. i. = in partibus infidelium (in het land der ongelovigen).

jrg. = jaargang.

KA = Klooster Archief.

Kalf = Kalf, J. , *De Katholieke kerken in Nederland*. (Amsterdam 1906).

Van Kuilenburg = Kuilenburg, W. van, *Het werk van de orgelmakersfamilie Van Eijndonck / Van Nistelrooy / Kuijter*. ('s-Hertogenbosch 1983).

Van 't Kruijs = Van 't Kruijs, M. H. , *Verzameling van disposities....* . (Rotterdam 1885).

MRK. = Museum voor Religieuze Kunst te Uden.

ms. = manuscript.

MSC = Missionarii Sacratissimi Cordis.

op. cit. = opere citato (het aangehaalde werk).

Orgelarchief T. den Toom. Teus den Toom kwam in het bezit van het archief van Mr. Arie Bouman. Daarin bevinden zich documenten, die uit het archief van Smits afkomstig zijn. Deze stukken kreeg de auteur ten behoeve van deze publicatie ter inzage.

Orgelencyclopedia. *Het Historische Orgel in Nederland*. Uitgave van het Nationaal Instituut voor de Orgelkunst te Amsterdam, 15 delen. 1997-2010.

p. = pagina.

PA = Parochie Archief.

RA = Rijks Archief.

RCE = Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

RdMZ = Rijksdienst voor de Monumentenzorg, thans RCE.

Red. = redactie.

Rosenberg = Rosenberg, H. P. R. , *De 19e-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland*, ('s-Gravenhage 1972).

SA = Smits Archief.

Schutjes = Schutjes, L. H. C. , *Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch*_St.-Michielsgestel, 1872-1876. Vier delen.

Seidel = Seidel, J. J. , / Meyer, S. , *Het orgel en deszelfs samenstel*. (Groningen 1845).

St. = sterk (aantal koren per register).

v = voet.

Van der Aa = A. J. van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*. (Gorichem 1839-1851).

Van Heurn = J. van Heurn, *De Orgelmaaker*, drie delen. (Dordrecht 1804-1805).

Verm. A. = Vermeulen-archief.

Vermeulen 250 = J. W. P. Peters, e. a. *250 Jaar Orgelmakers Vermeulen 1730-1980*. Weert, 1980.

Versch. A. = Verschuerenarchief.

vt = voet.

z. p. = zonder vermelding van de plaats van uitgave.

z. j. = zonder vermelding van het jaar van uitgave.

LITERATUUR

- AA, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*. (Gorinchem 1839-1851).
- ANONIEM (?), *De kerk & de parochie van St.-Walburgis te Arnhem. Gedenkboek bij het eeuwfeest van de teruggave van de kerk, 22 Juli 1908*. (Arnhem 1908).
- ARNOLDS, F.M.A. , *Bossche legenden en verhalen bijeenverzameld door F.M.A. Arnolds*. ('s-Hertogenbosch 1890). 287-290.
- BÉDOS DE CELLES, Dom François, *L'Art du facteur d'orgues*. (Parijs 1766, deel II+III 1770. IV 1778).
- BERG, L. van den, *De geschiedenis van het Smits-orgel in de St.-Lambertuskerk te Veghel*. (Scriptie universiteit Utrecht 1991).
- BEYEN, P. , *Beschrijving van het nieuw en uitmuntend orgel in de St.-Stephanus of Groote Kerk te Nijmegen*. (Nijmegen 1782).
- BOEKZAAL DER GELEERDE WAERELD of Tijdschrift voor Letterkundigen. (Amsterdam 1715-1863).
- BOOGAARTS, J. , *Historisch rapport inzake het Smits-orgel te Haaren*. 1979. PA. , Den Dungen.
- BOOGAARTS, J. , *De geschiedenis van de orgels in de parochiekerk van Sint Petrus Banden te Oirschot*. Hoestekst van een grammofoonplaat (organist Louis Toe Bosch) in de serie *Brabantse Orgelcultuur*. Uitgave van *Het Noordbrabants Genootschap*. ('s-Hertogenbosch 1980. Eurosound, ES 46. 402).
- BOOGAARTS, J. , 'Het Smits-orgel in de parochiekerk van de H. Maria Presentatie te Aarle-Rixtel' in: *Brabants Organistenmaker, Gedenkboek Hub. Houët*. Red. F. Jespers en A. van Sleuwen. ('s-Hertogenbosch 1980). 31-48.
- BOOGAARTS, 'De orgels in de parochiekerk van St.-Elisabeth te Grave' in: A. Dunning, *Visitatio Organorum. Feestbundel voor Maarten Albert Vente*. (Buren 1980). Dl. 1, 51-66.
- BOOGAARTS, J. , *Het Smits-orgel in de R.K. parochiekerk van H. Victor te Neerloon*. Hoestekst van een grammofoonplaat (organiste Dorthy de Rooij) in de serie *Brabantse Orgelcultuur*. Uitgave van *Het Noordbrabants Genootschap*. ('s-Hertogenbosch 1981. Eurosound ES 46. 560).
- BOOGAARTS, J. , *Orgel van de St.-Eusebius- naar de St.-Walburgiskerk*. (Arnhem 1982).
- BOOGAARTS, J. , *Oostbrabantse orgelmakers: Van Deventer, Van Nistelrooy, Kuijter. H. -Benedictuskerk te Teeffelen en de H. -Lambertuskerk te Vorstenbosch*. Hoestekst van een grammofoonplaat (organist Mark van Platen) in de serie *Brabantse Orgelcultuur*. Uitgave van *Het Noordbrabants Genootschap*. ('s-Hertogenbosch 1982. Eurosound ES 46. 616).
- BOOGAARTS, J. , 'De Orgels van Soeterbeeck' in: R.Th.M. van Dijk o. carm. (red.) *Het Klooster Soeterbeeck te Deursen 1732-1982*. (Tilburg 1982). Hoofdstuk VIII, 162-175.
- BOOGAARTS, J. , *Het orgel in de parochiekerk van St.-Petrus te Boxel*. Hoestekst van een grammofoonplaat (organist Jan Verhoeven) in de serie *Brabantse Orgelcultuur*. Uitgave van *Het Noordbrabants Genootschap*, ('s-Hertogenbosch, 1984. Eurosound ES 46. 593).
- BOOGAARTS, J. , *Het orgel in de parochiekerk van St.-Petrus Banden te Macharen*. Hoestekst van een grammofoonplaat (organist Bram Beekman) in de serie *Brabantse Orgelcultuur*. Uitgave van *Het Noordbrabants Genootschap*. ('s-Hertogenbosch 1984. Eurosound ES 46. 701).
- BOOGAARTS, J. , *Het orgel in de parochiekerk van de H. Antonius Abt te Schaijk*. Hoestekst van een grammofoonplaat (organist Bram Beekman) in de serie *Brabantse Orgelcultuur*. Uitgave van *Het Noordbrabants Genootschap*. ('s-Hertogenbosch 1984. Eurosound ES 46. 701).
- BOOGAARTS, J. , 'De geschiedenis van het orgel van de St.-Jacobus de Meerdere parochie te Den Dungen' in: *De voltooide triologie van F.C. Smits*. Uitgave bij gelegenheid van de in gebruik name van het gerestaureerde Smits-orgel. (Den Dungen 1986).
- BOOGAARTS, J. , 'Het Orgel in de Sint-Martinuskerk te Cuijk' in C.A.M. Barten, G.W. Hendriks en J.G.P. Kerskes (red.) *Nationaal Monument Kerkorgel St.-Martinus Cuijk*. (Cuijk 1992).
- BOOGAARTS, J. , 'Het orgel in de R. K. Parochiekerk van de H. Martinus te Cuijk', *Het Orgel*, 1993, 89^e jrg. , nr. 12, p. 415-423. .
- BOOGAARTS, J. , 'De Orgelmakers Smits, bekende en minder bekende aspecten.' in: A. Augustus-Kersten en J. Zoutendijk (red.) *De orgelbouwers Smits*, (z. p., z. j. (1994)).
- BOOGAARTS, J. , *De Geschiedenis van Het Smits-orgel in de parochiekerk van de H. Martinus te St.-Oedenrode*. (St.-Oedenrode 2001).
- BOOGAARTS, J. , Beschrijving van de verschillende orgels van Smits. In de Encyclopedie *Het Historische Orgel in Nederland*. 15 delen. (Wormer, Utrecht/Antwerpen 1997-2010).
- BOOGAARTS, J. , *Het orgel in de H. -Lambertuskerk Escharen*. (Escharen 2003).
- BOOGAARTS, J. , *De geschiedenis van het orgel in de Heilige Brigidakerk te Geldrop*. (2^e druk; Geldrop 2004).
- BOOGAARTS, J. , 'Het Orgel.' in: P. van Oers (red.), *Smits-orgel in de Sint-Petruskerk Boxel in volle glorie hersteld*, (Boxtel 2006).
- BOOGAARTS, J. , en A. A. M. J. van Eck, *Het Smits-orgel in de Duif*. Uitgave van de *Vereniging Vrienden van Stadsherstel Amsterdam N. V.* (Amsterdam 2006. Nieuwsbrief nr. 62).
- BOOGAARTS, J. , 'Het orgel van F.C. Smits (II) in de Tilburgse Heuvelkerk', *Gregoriusblad*, jrg. 135, nr. 3, 2011, p. 28-29.
- BOOGAARTS, J. , 'Het Smits-orgel in de Sint-Modulfus en Gondulfuskerk te Sint-Huibrechts-Lille.', *Het Liller Heem*, jrg. 30, nr. 3, p. 123. (Sint-Huibrechts-Lille 2012). Jrg. 30, nr. 3. 123-132.
- BREE, Petrus de, *Moderne orgelbouwkunst in Nederland*. (Tilburg 1935).

BRIELS, A.H.B. , 'Een kerk krijgt haar naam.' in: *Loco isto dabo pacem*. (Amsterdam 1957).

BROEKHUYZEN, George Hendrik, *Dispositieverzameling*. Manuscript in eigendom van J. Zwart, Gouda en S. Zwart, Koog aan de Zaan. (Zie GIERVELD, A.J.)

BRUIJN, H I.A. de, *Beschrijving van het oud en nieuw klooster Soeterbeek*. (Deursen z.j. (ca. 1845)).

CLERCX, S. , 'Lüttich' in: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Dl. VIII, p. 1285. (Kassel 1960).

COPPENS, J. A. , *Nieuwe beschrijving van het bisdom 's-Hertogenbosch [...]*. ('s-Hertogenbosch 1840-1844). (4dl.)

CUNEN, J. *Biografisch woordenboek van Oss*. Oss, 1937. Gedeeltelijk verschenen in *Kerkklokken van het dekenaat Oss*. Nr. 43, p. 3 en nr. 45, p. 2. (Oss 1932).

DIJK, R.A.J. van, *Het orgel in de Rooms-katholieke kerk van de Heilige Matthias in Oploo*. (Oploo 2009).

ECK, A.A.M.J. van, *Het Smits-orgel in de parochiekerk van de H. Johannes de Doper te Gassel*. (Gassel 2001).

ECK, A.A.M.J. , *Het Heeswijks Smits-orgel*. (z. p., z. j. (2001)).

ECK, A.A.M.J. van, en J. Boogaarts, *Het Smits-orgel in de Duif*. Uitgave van de Vereniging Vrienden Stadsherstel Amsterdam N. V. (Amsterdam 2006).

EERENMBEEMT, H.F.J.M. van den, *Geschiedenis van Noord-Brabant. 1796-1890*. 3 dl, (Amsterdam 1996-1997).

ELLIS, A.J. , 'History of musical pitch.' in: *Journal of the Society of Arts*. 1877 e. v.

ELLIS, A.J. , *On the sensations of tone*. (1885). Vertaling van *Die Lehre von den Tonempfindungen* van H. Helmholtz.

FABER, G.H. von, *Oud Surabaja*. (Surabaya 1931).

FARNIEL, A. , 'Saint-Laurent de Liège.' in: A. d'Haenens, *Abbayes de Belgique*. (Brussel 1973). 201.

FELICE, Fortunato Bartolomeo de, *Encyclopédie d'Yverdon*. (Yverdon 1770-1780), 58 dl.

FOCK, G. , 'Een tweetal aanvullingen op Hess' Dispositiën uit 1744', het jubileumnummer van *Het Orgel*. (Kollum 1960). 47.

FOCK, G. , 'Dispositieverzameling G.W. Lohman', het jubileumnummer van *Het Orgel*. (Kollum 1960). 54.

FORGEUR, R. , 'L'Orgue Liégeois de l'église Saint-Martin à Cuijk', *Le Vieux Bulletin de la Société Royale*. N°. 191, Tome VIII. (Luik 1975).

FRANSSSEN, F. , Goossens, Th. , en Hapert, H. van, (red.) *Bossche Bijdragen, Bouwstoffen voor de geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*. (St.-Michielsgestel 1917-1971).

FREDERIKS, J.A., *Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst*. 10 Noord-Brabant, 1931.

GIERVELD, A.J. , *Het Nederlandse huisorgel in de 17de en 18de eeuw*. (Utrecht 1977).

GIERVELD, A.J. , *George Hendricus Broekhuizen Senior. Orgelbeschrijvingen*. (Zeist 1986). Deel I.

GIERVELD, A.J. , *George Hendricus Broekhuizen Senior. Orgelbeschrijvingen*. (Zeist 1993). Deel II, commentaar.

GODSDIENSVRIEND. J.G. le Sage ten Broek, J. Witz (red.) *De Godsdienstvriend. Tijdschrift voor Rooms-Catholijken*. 102 afleveringen (1818-1869).

GRÉGOIR, Edouard G.J. , *Histoire de l'Orgue*. (Antwerpen 1865).

GUICCIARDANO, L. , *Totius Belgii*, p. 498. (Amsterdam 1666).

HAENENS, Albert, *Abbayes de Belgique*. (Brussel 1973).

HAMEL, M.P. , 'Nouveau Manuel Complet du Facteurs d'Orgues [...]' . In: *Encyclopédie Roret*. (Parijs 1849). 3 dl + platenatlas.

HANSEN, A. (Toon), 'Orgelwijding te Stratum', *het Gregoriusblad*, jrg. 38. 203. (Haarlem 1913).

HAUFF, Ferdinand, *Voor t'orgel! om te registreren &c*. Manuscript ca. 1795. Ingeleid en uitgegeven door Willem van Twillert. (Sneek 1981).

HEERE, L. , 'Het kruissherenklooster te Venlo, 1643-1836.' In: *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg*. JANSSEN, R. , *Tussen restauratie, herstichting en transformatie: de Orde van het Heilig Kruis. 1840-1927*. (Proefschrift Universiteit Gent 1996/1997).

HEEREN, J.J.M. , *Genealogie van de familie van der Marck*. (Roermond 1931).

HEEREN, J.J.M. , 'Familie Boeracker en aanverwanten.', *Brabantse Leeuw*. Tweede jaargang nr. 6. (Bergen op Zoom 1953).

HEESTERS, W. , en C S M. Rademaker, *De geschiedenis van St.-Oedenrode*. (Tilburg 1972).

HELMHOLTZ, H. von, *Die Lehre von den Tonempfindungen als physiologische Grundlage für die Theorie der Musik*. (Braunschweig 1863).

HESS, Joachim, *Dispositiën der merkwaardige kerk-orgelen*. (Gouda 1774).

HESS, Joachim, *Luister van het orgel*. (Gouda 1774).

HESS, Joachim, *Dispositiën van kerk-orgelen welke in Nederland worden aangetroffen. Vervolg naar het handschrift van omstreeks 1815*. (Amsterdam 1906).

HEURN, Jan van, *De orgelmaaker*, (Dordrecht 1804/5). (3dl.)

HEURN, J H. van, *Historie der stad en de Meijerij van 's-Hertogenbosch*. (Utrecht 1776-1778). (4dl.)

HOFFMAN, E. , 'Cuijpers' Catharina', *Brabantia*, (1978/5). 191.

HUISGEZIN, Het, *Dagblad voor Noord-Brabant, ('s-Hertogenbosch 1869-1944)*.

JANSEN, A. , *Petrus Verhoeven, beeldhouwer uit de laatste periode van de schuurkerken*. (Uden 1976).

JESPER, F. en KUILENBURG, W. van, 'Broeder Gregorius van Dijk, een negentiende-eeuws orgeldeskundige.' In Victor Timmer en Ton van Eck, *Abraham zien*. Voorburg 1985, p. 35.

JONG, D. de, *Twee priesters in vriendschap verbonden*. (Sint-Huibrechts-Lille 1978).

JONGEPIER, J. , 'Een Smits-orgel verloren gegaan', *Het Orgel*, jrg. 86, (1990). 145.

KALF, J. , *De Katholieke kerken in Nederland, [...]*. Uitgave onder supervisie van P. Cuypers. Amsterdam, 1906-1912.

KLOTZ, H. , *Das Buch von der Orgel*, (Kassel 1938).

KLUIVER, J.H. , *Historische orgels in Zeeland*. (z. p. , 1972-1976). (3dl.).

KNOCK, Nicolaas Arnoldi, *Dispositiën der merkwaardigste kerk-orgelen [...]*. (Groningen 1788).

KOORBODE, *De koorbode. Maandblad tot bevordering van den Kerkzang en het kerkelijk orgelspel. Onder redactie van eenige Z. Eerw. Heeren Geestelijken en Heeren Koordirecteuren.* Numa Hasselman, (Bergen-op-Zoom 1906-1918).

KRUIJS, M.H. van 't, *Verzameling van disposities der verschillende orgels in Nederland [...]*. (Rotterdam 1885).

KUILENBURG, W. van, *Het werk van de orgelmakersfamilie Van Eijndonck / Van Nistelrooy / Kuijter.* ('s-Hertogenbosch 1983).

KUILENBURG, W. van, 'Aanvullende gegevens betreffende de orgelmakerij te Oss.', *De Mixtuur*. Nr. 51, p. 9. (Schagen 1985).

KUILENBURG, W. van, *Broeder Gregorius van Dijk*. Zie Jespers, F.

LAARHOVEN, J. van, (red.), *naar gothieken kunstzin. kerkelijke kunst en cultuur in noord-brabant in de negentiende eeuw.* (Uden 1979).

LAMBERMOND, C.H. , *Gedenkboek bij het vijfenzeventig-jarig bestaan der dominicanenkerk te Tiel.* (Tiel 1936).

LANGEN, P. van, *Muziek en religie. Katholieke musici en de confessionalisering van het Nederlandse muziekleven 1850-1948.* (Hilversum 2014).

LATHOUWERS, P. , *In eeren ende oirbaer onser vrouwe te Haenle*. (Gemert 2005).

LEIJDENROTH, W. , *Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Opgesteld en uitgegeven door de Rijkscommissie tot het opmaken van de inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, ingesteld bij Koninklijk Besluit van 7 Juli 1903 no. 4.* Utrecht, 1908-1933

LEMMENS, G. , e. a. , *Petrus Verhoeven, 1729-1816.* Catalogus, Museum voor Religieuze Kunst. (Uden 1976).

LIESHOUT, L van, e. a. , *De canon van Grave.* (Grave 2002).

LOHUIS O. F.M. G. , 'Twee eeuwen orgelbouw.', in: *200 jaren orgelbouw Vermeulen's Kerkorgels.* (Weert 1930).

LOOS, W. , *Inleiding tot het werk van de orgelmakers Ypma.* Doctoraalscriptie (Utrecht 1990).

LUYKX, P., *Heraut van de katholieke herleving.* Gerard Brom 1882-1959. (Nijmegen 2015).

MELCHIOR, E.A. , *Wetenschappelijk en biographisch woordenboek der toonkunst* (Schiedam 1890).

MERSENNE, M. , *Harmonie Universelle.* (Parijs 1636),

MOMMERS, A.R.M. , *St.-Oedenrode van oude tijden tot heden.* (Veghel 1928).

MOMMERS, A.R.M. , *Brabant van generaliteitsland tot gewest,* (Utrecht/Nijmegen 1953). (2 dl.).

MIXTUUR, De. *de Mixtuur, tijdschrift over het orgel.* Aflevering 1-84. (Schagen 1970-1996).

NIEUWKOOP, H. van, e. a. *Encyclopedie Het historische orgel in Nederland.* 15 delen. (Wormer Utrecht/Antwerpen, 1997-2010).

NISSSEN, P.J.A., 'Het Katholicisme van restauratie en emancipatie'. In H.F.J.M. van den Eerenbeemt, *Geschiedenis van Noord-Brabant, Traditie en modernisering 1796-1890.* I, p. 337-359 (Amsterdam 1996).

NISSSEN, P.J.A., 'Het Katholicisme'. In H.F.J.M. van den Eerenbeemt, *Geschiedenis van Noord-Brabant. Leemtijl.* p. 54. (Amsterdam 1997).

NISSSEN, P.J.A., 'De gevolgen van de reformatie voor de kloosters in Nederland'. In P. de Nijs & H. Kroese (Eds.), *De middeleeuwse kloostergeschiedenis van de Nederlanden.* (Zwolle 2008).

OOST, G. , *De orgelmakers Bätz.* (Alphen aan den Rijn 1975).

OOSTERMAN, J. jr. , 'Kerkelijke kunst in Brabant.', *Het Huisgezin* [zie boven], 19 febr. 1938.

ORGELENCYCLOPEDIË, zie Hans van NIEUWKOOP.

ORGELENCYCLOPEDIË, Bulletin uitgegeven door L. Verschueren B.V. Orgelbouw (Heythuysen 1957-1974).

OUWERLING, N. H. , *Geschiedenis der dorpen en heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden.* (1974).

PEETERS, F.I. , VENTE, M.A. , e. a. , *De orgelkunst in de Nederlanden.* (Amerongen z. j. (1971)).

PEETERS, J.W.P. , *250 jaar orgelmakers Vermeulen 1730-1980.* (Weert 1980).

PEETERS, P. [M.A. Vente], 'Séverin' in: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* 2e druk. Dl. 15, p. 644. (Kassel 2006).

PHILBERT, Charles Marie, *L'Orgue du Palais de l'Industrie d'Amsterdam.* (Amsterdam 1876).

PEIJNENBURG, J.W. M. , *Joannes Zwijsen, bisschop, 1794-1877.* Stichting Zuidelijk Historisch Contact. (Tilburg 1996).

PRAETORIUS, M. , *Syntagma Musicum. Deel II: De Organographia.* (Wolffenbüttel 1619).

POELL, L. , *Ons orgel. Als Officieel kerkbericht van de kerken der parochie St.-Jans-Onthoofding te Gemert.* Bijlage van het *Zondagsblad voor het Katholiek huisgezin.* (Gemert 1 juli 1923).

QUITIN, J. , 'Orgues, organiers et organistes de l'église cathédrale Notre-Dame en Saint Lambert à Liège aux XVIIe et XVIIIe siècle.', *Bulletin de l'Institut Archéologie Liégeoise*, LXXX, p. 5-58. (Luik, 1967).

RANSHUYSEN, P.W.F. , 'Een parochie in oorlogstijd.' In: *366 jaar dominicanen in Tiel 1631-1997.* (Tiel 1997).

ROGIER, L.J. , *Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en 17e eeuw.* (2e druk; Amsterdam 1947).

ROOSENBOOM, H.T.M. , *De dorpsschool in de Meierij van 's-Hertogenbosch van 1648-1795.* (Tilburg 1999).

ROSENBERG, H.P.R. , en Deken J.J.H. van Rossum, *De Sint Walburgiskerk te Arnhem.* (Arnhem 1962).

ROSENBERG, H.P.R. , *De 19de-eeuwse kerkelijke bouwkunst in de Nederlanden.* ('s-Gravenhage 1972).

ROSSUM, J.J.H. van, en H.P.R. Rosenberg, *De Sint Walburgiskerk te Arnhem.* (Arnhem 1962).

SCHEEN, P.A. , *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars. 1750-1950.* ('s-Gravenhage, z. j.).

SCHLICK, A. , *Spiegel der Orgelmacher und Organisten.* (Speyer 1511).

SCHUTJES, L.H.C. , *Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch.* 5 dl. ('s-Hertogenbosch 1872-1876).

SCHUTTE, A.G. , 'Het rijk van Nijmegen.' Dl. III, p. 77. In: *Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst.* ('s-Gravenhage 1982).

SEIDEL-MEIJER, J.J. Seidel, *Het orgel en deszelfs samenstel (Die Orgel und ihr Bau), naar den tweeden, verbeterden en zeer vermeerderden druk uit het Hoogduitsch vertaald en vermeerderd door S. Meijer.* (Groningen 1845).

SELDERHUIS, H., *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis.* (Kampen 2006).

SMIT, J.P.W.A. , 'Dagboek van Cornelius de Jong van Rodenburgh.', *Prov. 's-Hert. Courant.* 23 November 1932.

SMITS, C.F. X. , *De kathedraal van 's-Hertogenbosch*. (Amsterdam, Brussel 1907).

SLUIJTERS, *Beknopte historie van de Penitenten te Haren*. (Megen 1972).

STEENBERGEN, A. G. , *Muziek en kerk in Wageningen*. (Wageningen, z. j.).

STENVERT, R. , e. a. , *Monumenten in Nederland*. 12 dl. (Zeist 1996-2010).

STUERS, V. de, 'Arnold Borret.', *Jaarboekje van Alberdingk Thijm*. ('s-Gravenhage 1896). 126-127.

STUERS, V. de, 'Beknopt dagverhaal der lotgevallen van Arnold Borret, Pastoor te Herten bij Roermond, later apostolisch vicaris te Ravenstein en Megen, 1792-1830.', *Publications de la société historique et archéologie dans la duché de Limbourg*. (Maastricht 1889). Tome XXVI, nouvelle série, Tome VI, 29-67.

TÖPFER, J.G. , *Lehrbuch der Orgelbaukunst*. (Weimar 1855).

VANDERVELDEN, J. , *100 jaar Kerk, geschiedenis en patrimonium van de kerk te Sint-Huibrechts-Lille*. (Sint-Huibrechts-Lille 2010).

VELDEN, G.M. van der, *De kosterij van Bokhoven 1369-1969*. Deel XXXVI van de *Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland*. (Tilburg 1976).

VENTE, M.A. , *Bouwstoffen tot de geschiedenis van het Nederlandse orgel in de 16^e eeuw*. (Amsterdam 1942).

VENTE, M.A. , 'De orgels in de St.-Lambertuskerk te Helmond.', *Brabantia*. Vierde jaargang, nr. 8, augustus. ('s-Hertogenbosch 1955). 197-222

VENTE, M.A. , *Proeve van een repertorium van de archivalia betrekking hebbende op het Nederlandse orgel tot omstreeks 1630*. (Brussel 1956).

VENTE, M.A. , 'De Illustre Lieve Vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch 1541-1620.', *Tijdschrift van de Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis XIX*, (Amsterdam 1963). 164.

VENTE, M.A. , *Die Brabanter Orgel*. (Amsterdam 1963).

VENTE, M.A. , 'Séverin.' in *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Dl. 12, p. 598. (Kassel 1965) .

VENTE, M.A. , 'Smits', in: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. dl. 12, p. 809-810. (Kassel 1965).

VENTE, M.A. , *Rotterdam – Orgelstad*. Overdruk uit *Akademiedagen XIX*, p. 65. (Amsterdam 1965).

VENTE, M.A. , *Bouwstenen voor een geschiedenis der toonkunst in de Nederlanden*. Dl. 1-3. (Utrecht/Amsterdam 1965-1980).

VERBRUGGEN, M. , *Welk een "lofbaerlijk werk". Gemertse orgelbouwers en Matthijs Verhofstadt in het bijzonder*. (Gemert 1995).

VERHEGGEN, M. , *Het orgel in de St.-Willibrorduskerk te Deurne*. Beperkte oplage. (2006).

VERHEGGEN, M. en R. van Dijk, *De historie in en rond de Caroluskapel*. (Roermond 2006).

VERHEGGEN, M. , *Het orgel in de St.-Willibrorduskerk te Deurne*. Eindrapport. (Deurne 2011).

VERHOEF, H. , *Het Robustelly-orgel van Helmond*. (Helmond 2011).

VERHOEVEN, J. , *Almanach*. ms. , PA., Cuijk (Cuijk, 1803).

VERLOOP, G. ,(red.). *Mixtuur, tijdschrift over het orgel*. (Schagen 1970-1996).

VERMEULEN, E. , *Het orgel, koning der muziekinstrumenten*. Brochure. (Weert z.j, (1951)).

VERMEULEN, F. , 'Enkele kanttekeningen bij de restauratie van het orgel.' in *De voltooide triologie van F.C. Smits* . (Den Dungen 1986).

VISSER, A.P.L.M. de, *Sint Lambertuskerk te Rosmalen*. (Rosmalen 2002).

VLAM, C.C. en M.A. Vente (red.), *Bouwstenen voor een geschiedenis der toonkunst in de Nederlanden*. (Dl. 1, Amsterdam 1965; dl. 2, Amsterdam 1971).

VOETS, Rector B. , *De lamp bleef branden. Beknopte geschiedenis van de parochie S. Cunera te Nibbixwoud*. (Amsterdam 1956).

WAAL, A.P.G. de, Handschrift met orgeldisposities. Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. nr. 123 C 12. (Delfshaven 1872).

WAKELKAMP, R. , 'Het aanzien van de orgelklank.' In: *De orgelbouwers Smits*. Uitgave van de Stichting *Het Brabantse Orgel*, redactie A. Augustus-Kersten en J. Zoutendijk. (z. p., z. j. (1995)).

WERCKMEISTER, A. , *Orgelprobe*. (Frankfurt/Leipzig 1681).

WERCKMEISTER, A. , *Erweiterte [...] Orgelprobe*. (Quedlinburg 1698).

WITKAMP, P.H. , *Aardrijkskundig woordenboek*. (Amsterdam 1877).

WITLOX, J. *Mgr. Johannes Zwijsen*. ('s-Gravenhage 1941). 10.

YERNAUX, J. , 'Extract du livre de comptes d' A. Graindorge, facteur d' orgues à Liège.' In: J. Yernaux, *Orgues et organistes du pays Mosan. Bulletin de la Société des Bibliophiles Liégeois XIV*. (Tongeren 1937). 105

ZEGERS O.P. , L. V. , *Chronicon Conventus Smae Familiae dicti St.-Josephdaal*. (Langenboom/Nijmegen 1876).

ZUIJLEN, A. , *Geschiedenis van de Maasdorpen Overasselt, Nederasselt, Balgoij en Keent*. (Hfdst II & III) (Overasselt 1978).

ZWEERS, J.H.F. , 'Het tweede orgel van het St.-Elisabethsconvent.', *Mededelingen van de Historische Kring Huissen*. Jrg 31. (Huissen 2006). 142.

CURRICULUM VITAE

Johannes, Godefridus, Petrus, Gerardus Boogaarts is geboren op 10 mei 1934 te Helmond. Hij studeerde aan het Brabants Conservatorium te Tilburg (o.a. bij Huub Houët, Louis Toebosch, Oscar van Hemel) en aan het Koninklijk Conservatorium te 's-Gravenhage de hoofdvakken piano, orgel, koordirectie, schoolmuziek en bijvak dwarsfluit (o.a. bij Simon Admiraal, Adriaan Engels, Sipke de Jong, Kees van Baaren, Henri Geraedts, Leon Orthel en Johan Feltkamp). Tevens behaalde hij het doctoraalexamen muziekwetenschap aan de Rijksuniversiteit te Utrecht (prof. dr. Hélène Wagenaar Nолthenius, prof. dr. Eduard Reeser en prof. dr. Henk Badings).

Als organist vervulde hij vele functies:

1947-1949	Organist aan de Gerarduskerk van Brouwhuis.
1948-1953	Hulporganist van de Sint Jozefkerk te Helmond.
1953-1954	Interimorganist van de Sint Lambertuskerk te Helmond.
1954-1956	Organist van de Sint Leonarduskerk te Helmond.
1956-1965	Organist-directeur van de Sint Eusebiuskerk te Arnhem.
Vanaf 1984	Organist-titulaire van de Sint Walburgisbasiliek te Arnhem.

Hij gaf vele orgelconcerten in binnen- en buitenland. Daarnaast maakte hij als organist diverse radio-, plaat-, en tv-opnamen.

Als dirigent kreeg hij bekendheid met:

1957-1959	de Arnhemse Zangvereniging
1958-1959	het Huissens Mannenkoor
1959-1961	het schoolkoor van het Stedelijk Gymnasium te Arnhem
1959-1973	het schoolkoor en -orkest van het Katholiek Gelders Lyceum te Arnhem
1966-1982	het Utrechts Studenten Kamerkoor
1966- heden	de Inter-parochiële Schola van Arnhem
1966-1999	het Utrechts Studenten Gregoriaans Koor
1971-1996	de Cappella Traiectina
1973-1983	het Vocaal Ensemble van het Brabants Conservatorium te Tilburg
1983-1994	het Kamerkoor van het Koninklijk Conservatorium te 's-Gravenhage
1988-1992	Gastdirigent van het ensemble Coqu te Utrecht
Vanaf 1978	gastdirecties met buitenlandse koren

Vele concerten in binnen- en buitenland, 35 plaat- en cd-opnamen, radio- en tv-opnamen voor BBC, AVRO, NCRV, NOS, VPRO, KRO, Süddeutscher Rundfunk, WDR, Radio Warszawa, France Culture, Rai, BRT & RTB.

Hij dirigeerde meerdere malen werken voor koor en orkest tijdens de dodenherdenking op 4 mei in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

Daarnaast bekleedde hij diverse functies als docent:

1958-1974	Muziekleraar aan het Katholiek Gelders Lyceum te Arnhem
1969-1983	Hoofdvakleraar koordirectie aan het Brabants Conservatorium te Tilburg.
1983-1993	Hoofdvakleraar koordirectie aan het Koninklijk Conservatorium te 's-Gravenhage.
1963-1999	Wetenschappelijk medewerker en docent muziekwetenschap aan de Rijksuniversiteit Utrecht.
1958-heden	Repetitor van het zusterkoor van het Carmelitessenconvent 'Nazareth' te Arnhem.
1967-heden	Orgeladviseur in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Projecten onder andere te Nijmegen, Arnhem, Hattem, Den Dungen, Veenendaal, Hengelo (Gld), Beers, Loo bij Duiven, Cuijk, St.-Oedenrode, Escharen, Geldrop en Boxtel.
1973-1985	Muzikaal adviseur van het Noord-Brabants Genootschap te 's-Hertogenbosch en redacteur van de grammofoonplatenreeks Brabantse Orgelcultuur.

Eveneens was hij gastdocent te Trossingen, Müstair, Międzyzdroje, Gent, Amsterdam en aan de universiteiten van Sao Paulo en Leuven.

Hij publiceerde een 70-tal artikelen in binnen- en buitenlandse tijdschriften en een boek: *Inleiding tot het Gregoriaans en de Liturgie*, Muiderberg, 1985; 2e druk, Bussum, 1994. Hij was mederedacteur van de encyclopedie *Het Historische Orgel in Nederland*.

Hij was bestuurslid van meerdere instellingen, stichtingen en verenigingen. Met name:

1984-heden	Bestuurslid van het ontwikkelingshulpfonds de 'Jan Dellelijn Stichting'
1993-2009	Voorzitter van Ward Nederland (educatieve methode ter bevordering van het muziekonderwijs op de basisschool).
1995-2005	Vice-praeses van de Consociatio Internationalis Musicae Sacrae te Rome (CIMS).
2001-heden	Medeoprichter en vice-voorzitter van het College van Orgeladviseurs Nederland.
2002-heden	Bestuurslid van de Maarten Vente Stichting van de Universiteit Utrecht.
2003-heden	Orgeladviseur van de Katholieke Klokken- en Orgelraad.
2005-heden	Consiliarius van de CIMS.
2005-heden	Bestuurslid van de LOTO: Landelijke Opleiding Tot Orgeladviseur
2006-heden	Vice-voorzitter van de SNO: Stichting Nederlandse Orgelmonografieën.
2012-heden	Lid van de examencommissie van Hobéon, certificeringsregeling orgeladviseurs.
2001-heden	Lid van het Institut für hymnologische und musikethnologische Studien E.V., Keulen.

Hij componeerde een 70-tal werken voor onder andere koor a cappella, spreekkoor, koor met begeleiding van orgel, koor met begeleiding van koper- kwartet en van instrumentale ensembles, werken voor orgel en orgel quatre-mains et deux-pieds, pianocomposities, een cellosonate, toneelmuziek voor orkest, werken voor strijkkwartet en fagotkwartet, een clavecimbelconcert, een sextet en sonaten voor fluit- solo en werken voor Fagot-solo.

Voor zijn activiteiten ontving hij verschillende onderscheidingen, onder andere:

1977	de Radio Warszawa-prijs,
1981	Companheiro Bandeirantes, Brazilië. Tevens erelid van de Academia Paulistana de Historia, Sao Paulo,
1983	Ridder in de orde van Sint Gregorius de Grote te Rome en
2007	Commandeur in de orde van Sint Gregorius de Grote te Rome.
2007	Ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw.

PERSOONSgegevens EN -INDEX

Achternaam, voornaam	Jaar	Plaats	Beroep	Pagina
Aa, Abraham Jacob van der,	1792-1857	Gorinchem	auteur	162, 188, 228, 654, 656
Aalst, A.,		Nieuwveen	pastoor	224
Aalst, W. Th. van	1887-1921	's-Hertogenbosch	architect	120, 254, 271
Aarts, Johannes Jacobus ,	1838-1910	Zeeland	pastoor	312
Abeelen, Johannes Henrikus (Henri) van den,	1815-1916	Tilburg	architect	281
Abeelen, Walth. van,	1784-1861	Beek en Donk	pastoor	389
Adema, Carolus Borromeus (Karel),	1824-1905	Leeuwarden	orgelmaker	418
Adema, Joseph,	1877-1943	Amsterdam	orgelmaker	55, 106, 518, 581
Adema, Petrus Josephus,	1828-1919	Amsterdam,	orgelmaker	57, 105, 106, 297
Adema-Schreurs, firma,		Amsterdam	orgelmakers	132, 134, 222, 297, 366, 402, 408, 411, 412
Admiraal, Simon,	1917-1997	Voorburg	pianist	660
Akker, Leonardus van den,		Oijen	weldoener	512
Alberdingk Thijm, Josephus Albertus,	1820-1889	Amsterdam	letterkundige	22, 27, 659
Aldelhoven, firma Wed. M. ,		Boxtel	houthandel	395
Alexander, Frater, (C. Wevers)	1865-1939	Tilburg	muziekleraar	22, 27, 549
Alphen, Antonius van	1748-1831	Schijndel, 's-Hertogenbosch	bisschop	1, 17, 110, 111, 129, 170, 371
Amati, Nicola	1596-1684	Cremona	vioolbouwer	33, 619
Amelsvoort, Wilhelmus Jacobus Gerardus van,	?- 1975	Groot-Linden	pastoor	454
Amstel, Jacobus van,	1799-na 1871	Megen	pastoor	110, 214
Anneessens, Charles,	1835-1903	Geraardsbergen (B.)	orgelmaker	18, 168, 218, 282
Anneessens-Meunier, firma		Geraardsbergen (B.)	orgelmakerij	18, 563
Arendsen, Marga	1961-	St.-Agatha	Musicologe, theologe	6
Arnolds, F. M. A. ,		's-Hertogenbosch	auteur	25, 656
Arts, G. A. ,		Overasselt	kerkmeester	521
Arts, Janus		Reek	koorzanger	34
Arts, Joannes Wilhelmus, (Fr. Getulius)	1880-1973	St.-Michielsgestel	adviseur	44, 201, 303, 548, 549, 593, 615-617
Arts, Johannes	?-1876	Beers	pastoor	117
Arts, M. ,		Reek	burgemeester	23
Arts, Matthia Kupers-		Reek		33, 106
Asseler		Amsterdam	adviseur	358, 359
Asseler, Th.	1823-1879	Amsterdam	architect	223
Assendelft, Johannes van.	1746-1778	Leiden	orgelmaker	299, 300
Assendelft, Pieter van,	1714-1766	Leiden	orgelmaker	150
Asten, Johannes van	1801-1850	Aarle-Rixtel	pastoor	92
Asten, P. van,		Mill	schrijnwerker	49, 141, 238, 522
Asten, Wilhelmus Laurentius van,	1831-1897	Helmond	pastoor	466
Auber, Daniel François Esprit	1782-1871	Parijs	componist	14
Augustinessen, zusters,		Soeterbeeck, Deursen		150
Augustinus, Frater, (C. T. G. van Nieuwland)	1828-1884	's-Hertogenbosch	frater CMM	467
Augustus, Bert	1952-	Deurne	Campanoloog, organist	5, 62, 148, 422
Augustus-Kersten, Angeline,	1966-		musicologe	19, 407
Baaren, Cornelis (Kees) Leendert,	1906-1970	Oegstgeest	componist	660
Baars, A. van,		Oirschot	kerkmeester	513
Babou, Thomas,	1640-1734	Luik	componist	140
Bach, Johann Sebastian	1685-1750	Leipzig	componist	68, 163, 285, 323, 421, 547, 549, 572
Badings, Henk,	1907-1987	Maarheeze	componist	660
Balquerie, Coin,		Rotterdam	metaalleverancier	615
Bambacht, Jan		Waardenburg	orgelbouwer	260
Barnabas CMM, Pater, (M. F. L.	1868-1938	Tilburg	pater-vicaris	549

Verhoeven)				
Bartels, J. J. ,		Amsterdam	kerkmeester	107
Barten, C.A.M.,		Cuijk		656
Bastiaans, Carel J. ,		Amsterdam	pianostemmer	104, 359, 360
Bätz, Gebroeders		Utrecht	orgelmakers	11, 658
Bavel, Jan van,		's-Hertogenbosch	klaviermaker	56, 63, 252, 538, 621
Bedaux, Jacobus Georgius	1902-1982	Grave	frater CMM	175
Josephus, (Fr. Michael)				
Bédos de Celles, Dom François,	1709-1779		organoloog	51, 321, 326, 656
Beek, Martinus Theodorus van der,		Megen	weldoener	492
Beekes, Wander	1795-1838	Utrecht	orgelmaker	168, 169, 279, 286, 293
Beekman, Bram,	1949-2016	Middelburg	organist	656
Beer, F. C. de ,	1873-1960	Tilburg	architect	283, 284
Beer, H. J. H. de,	1847-1920	Aarle-Rixtel	pastoor	94, 340
Beerens, Johannes	1742-1808	Weert	orgelmaker	40, 231, 232, 513
Beerens, Joseph Hubertus	1794-1816	Weert	orgelmaker	232
Beers, Van,		Boxtel	schilder	395
Beethoven, Ludwig van,	1770-1827	Bonn/Wenen	componist	285, 567
Beieren, Albrecht V van,	1528-1579	München	hertog	136
Beieren, Ferdinand Maria van,	1636-1679	München	keurvorst	136
Beieren, Maximiliaan I van	1573-1651	München	keurvorst	136
Beieren, Wilhelm van,	1548-1626	München	keurvorst	136
Beijen (Beyen), Petrus,	1751-1790	Nijmegen, Oirschot, Den Bosch	organist	51, 231, 656
Bekhuis,		Surabaya	architect?	274, 555, 556
Bekkers		Raamsdonk	schipper	525
Bekkers, Hermanus,	1841-1911	(Vessem)	architect	298
Bekkers, Wilhelmus	1908-1966	's-Hertogenbosch	bisschop	17
Benedictinessen, Zusters,		Oosterhout		45, 46
Benoist, Phillippe,	1813-1881	Parijs	lithograaf	617
Berben, Lambertus	ca. 1840	Ravenstein	herbergier	526
Berg, Alphons van den,		Vlaardingenv	organist	300
Berg, Lonneke (A.L.A.M.)		Veghel	musicologe,	297, 656
Gunnink van den,			theologe	
Berg, Clemens (G.F.J.) van den	1913-1977	Heeswijk	pastoor, norbertijn	189
Berkvens, Leonardus	1854-1931	Beek en Donk, Haaren	pastoor	94
Bernards, Dirck,		Teefelen	schepen	562
Bernst, Adam,	1802-1868	Grave	pastoor	178
Berthier, Jean,	1840-1908	Châtonnay, Grave	volksmissionaris	174
Besouw, Jos van,	1897-1964	Boxtel	pastoor	132, 133, 401
Besouwten, W. H. van,	1857-1926	Tilburg	pastoor, adviseur	94, 145, 201, 285, 340, 563, 567
Bettonviel, Petrus Henricus, (fr. Everardus)	1887-1943	Tilburg	frater CMM	265, 280
Beuijssen, Franciscus,	1842 -	Boxmeer, vanaf 1896	schrijnwerker	47-49, 105
Josephus, Hubertus		Amsterdam		
Beuijssen, Jacobus F.	1809-1885	Boxmeer	schrijnwerker	15, 47, 48, 59, 93, 102, 104, 125, 129, 144, 184, 242, 251, 258, 268, 275, 295, 337, 357, 363, 458, 525, 541, 615
Beukelaers, Firma F. de,	ca. 1907	Rotterdam	houthandelaar	615
Beurden, Adriaan van,	1843-1915	Tilburg	fotograaf	45, 613, 614
Beuzekom		(Veghel)	orgelmakersknecht	581
Bevers, Rud		Reek		46
Beyen (Beijen), Petrus,	1751-1790	Nijmegen, Oirschot, Den Bosch	organist	51, 231, 656
Biel, L. W. van,	ca. 1880	Stratum	adviseur	508
Biezen, familie Jan ten,	ca. 1850	Oijen	weldoeners	17, 511, 512
Bijlaardt, J. J. van den,	1853-1940	Dordrecht	orgelbouwer	296, 518
Bijnen, Jos	1912-1988	(Malden)	architect	213
Bijsterveld, Arnoud Jan A.,	1962-	Tilburg	hoogleraar	3
Bijvoet, H. A. ,	1790-1866	Bokhoven	notaris	123
Bik, G. P. ,	1880-1952	Boxmeer	orgelbouwer	18, 109, 118, 180, 208, 212
Bik, H.,		Nibbikswoud	orgelcommissielid	503
Bik, J. ,		Boxmeer	orgelbouwer	220
Bik, Petrus Cornelis,		Leiden	orgelbouwer	224, 301, 504, 505
Blanc, dr. J. P. le	1870-1935	t Goirke, Tilburg	pastoor	567
Blank, Sebastiaan Friedrich (Bas),	1938-	Herwijnen	orgelmaker	123
Blaauw, Sible de,		Nijmegen	hoogleraar	3

Blessing, Jozef,	1888-	Helmond	adj. dir. gemeentewerken	192
Bleys, Adrianus Cyrianus,	1842-1912	Hoorn	architect	221
Blondé,	ca. 1860	Reek	veldwachter	30
Blummel, J.,		St.-Oedenrode	organist	272
Bluyssen, Johannes Wilhelmus Maria	1926-2013	's-Hertogenbosch	bisschop	17
Boeder, Klaas,		Zeist	auteur	85
Boelaers, Hendrik,		Raamsdonk	vrachtrijder	525
Boellmann, Léon,	1862-1897	Parijs	componist	163
Boer, Cor,	1933-1995	Amsterdam	organist	105
Boer, H. de,		Tilburg	architect	265
Boeracker, Familie		Reek		13, 19, 21-23, 27, 37, 613, 618, 657
Boeracker, Donata van Erp-,	1779-1853	Reek		24
Boeracker, Engelina Antonia Verstraaten-	1811-1845	Reek, Mill		98
Boeracker, Franciscus Aloysius,	1771-1848	Reek, Oss	arts	24, 619
Boeracker, Gerardus, (pater Lambertus),	1682-1759	Tongerloo, Waalwijk	pastoor	616, 619
Boeracker, Helena Alegonda Le Heu-,	1761-1832	Reek, Oss		14, 24
Boeracker, Helena Aldegonda Sala-,	1823-1895	Reek, Ginneken		619
Boeracker, Hendrick,	?-1767	Reek	bierbrouwer	19
Boeracker, Henrica Weijenberg-		Reek, Ravenstein		19
Boeracker, Henricus Johannes,	1763-1804	Reek	kapelaan	20, 24, 619
Boeracker, Henricus Johannes,	1820-1862	Reek	bierbrouwer	26, 30
Boerackker, Hendrik,	1647-1703	Reek	bierbrouwer	618
Boeracker, Jan Hendrick,	?-1769	Grave	bierbrouwer	19
Boeracker, Joanna Cornelia Smits-	1759-1850	Reek		17,19,20, 23, 28, 29 , 37, 39, 50, 51, 247, 252, 530,607, 611, 613, 616, 619
Boeracker, Joanna Fulgentia Vos-	?-1778	Reek		19
Boeracker, Joanna Josepha Weijenbegh-,	?-1797	Reek/Ravenstein		19
Boeracker, Johannes Henricus,	1773-1856	Reek/Utrecht	apotheker	24, 28, 30, 618
Boeracker, Lambertus Cornelius,	1814-1828	Reek		26, 618, 619
Boeracker, Ludovicus Joannes,	1802-1890	Reek	wasbleker	28
Boeracker, Maria Aloijsa van Krugten-,	1758-1843	Reek/Bemmel		24, 252
Boeracker, Maria Anna Ruijs-,	?-1781	Reek		19
Boeracker, Nicolaas Lambertus,	1727-1795	Reek	bierbrouwer	19-22, 24, 607, 616
Boeracker, Nicolaas,	1680-1747	Tongerloo	norbertijn	619
Boeracker, Sebaldu, Gerardus, Josephus,	1765-1835	Reek	bierbrouwer	20,24, 26, 619
Boeracker, Theodorus Arnoldus,	1775-1851	Velp (N. Br.)	capucijn	24, 26
Boeracker, Zr. Maria Victoria,	1720-1789	Reek, Megen	claris	19
Boerbooms, Johannes Wilhelmus,	1849-1899	Scheveningen	architect	298
Bogaers, Julianus Egidius,	1807-1882	Cuijk	pastoor	138
Bogaert, G. van den,	ca. 1850	Oijen	kerkmeester	512
Bogaerts,	ca. 1930	Vught	schilder	613
Bogaerts, Anna,	?-1879	St.-Oedenrode	weldoenster	17, 269, 551
Bogard, Joannes van den,	ca. 1823	Neerloon	landbouwer	
Bogers, Ph. ,	ca. 1790	Megen	schepen, ouderling	40
Bollens, Joannes,	ca. 1690-1751	Teeffelen	pastoor	562
Bolsius, Jan	1824-1919	Den Bosch (St.-Pieter)	architect	199, 476
Bolt, Klaas,	1929-1990	Haarlem	organist, adviseur	206
Boogaard, Gerardus van den,	1771-1851	Huisseling	landbouwer	606, 619
Boogaarts, Frits,	1933-2014	Baarlo	organist	6
Boogaarts, Laurens,	1942-	Geldrop	blokfluitist, fagottist	6
Boom, M. ,	ca. 1790	Megen	ouderling	40
Boomen, H. F. van den,	ca. 1920	Eindhoven	orgelreparateur	161, 435
Boonekamp cm. , P. ,	1919-2011	Surabaya	pastoor	274

Borret, mgr. Arnoldus Eduard A. H. ,	1751-1839	Reek	pastoor, deken	16, 17, 21, 22, 25, 27, 28, 36, 41, 527, 528, 618, 659
Bos, P. C.		R'dam-Ijsselmonde	architect	253
Bosch, Antonius van den,	? -1847	Weurt	pastoor	308
Bosch, Gerardus Petrus van den,	1801-1874	Druten	pastoor	154
Bots, Arnoldus,	1805-1881	Helmond	fabrikant, kerkmeester	465
Bouman, Arie,	1911-1999	Amsterdam, Veenwouden	adviseur	37, 44, 45, 96, 106-108, 123, 130, 132, 138, 148, 151, 155, 173, 189, 199, 214, 249, 252, 285, 300, 366, 389, 399-402, 422, 424, 460, 531, 535, 613, 614, 616, 617, 654
Bouvy & C. ,		s-Gravenhage	windmachines	544, 615
Bovens, C. S. ,		Maashees	organist	210
Brachthuizen, Daniël,	1779-1832	Amsterdam	organist	252
Brammerts(tz), Johann Jacob,	1668-1729	Kornelimünster	orgelmaker	165
Brams, P. ,		Eindhoven	timmerman	160
Brand, Servaas van den		St.-Oedenrode	smid	552
Brandsma, O.,			orgelbouwer	107
Bree pr. , Petrus de,	1896-1962	's-Hertogenbosch, Oerle	organist, adviseur	44, 84, 85, 108, 112, 132, 139, 163, 174, 198, 228, 239, 243, 245, 298, 300, 303, 307, 399, 402, 435, 586, 593, 614, 616, 656
Bremser, Jan	? -1669		orgelmaker	213, 226
Breuer & Nass, Firma,	ca. 1925	Roermond	orgelmakers	199
Breuer, H. ,	1866-	Roermond	orgelmaker	199
Briels, A. H. B. ,		Amsterdam	auteur	97, 657
Brienen, Hannes		Reek	timmerman	46, 247, 561
Brienen, Jan van	1795/6-1868	Reek	timmerman	50, 51, 123, 247, 561, 617
Brienen, Willem van,	1825-1866	Reek, 's-Hertogenbosch, Putstraat A235	timmerman	46, 168, 213, 226, 257
Brink, J. van den,		Amsterdam	orgelmaker	97
Brink, firma L. van den,		Amsterdam	orgelmakerij	204, 299, 300
Brink, Leonardus van den,	1761-1833	Amsterdam	orgelmaker	107, 141, 201
Brink, Matthias van den,	1808-	Amsterdam	orgelmaker	107
Broeckwijlder		Reek		246
Broek, H. J. P. van den,	ca. 1929	St.-Oedenrode	kerkmeester	553
Broek, Jan van den,		Bokhoven	orgeltrapper	123
Broek, Joachim George le Sage ten,	1775-1847	Grave	auteur	657
Broekhuyzen, George Hendricus,	1793-1866	Amsterdam	verzamelaar	83-passim
Brok, W. den,		Nibbixwoud	Kerkmeester	503
Brom, Gerard Bartel	1882-1959	Nijmegen	hoogleraar	35, 658
Bronkhorst, Bernardus van,	1802-1858	Cuijk	pastoor	138
Brouwer, A.J.,		Alphen	pastoor, deken	223
Brouwers, Wed. J.,		Oijen		512
Bruggen, Constance van der,		Croij	weldoenster	135
Bruijn, Henricus Joannes Antonius,	1811-1862	Overlangel, Soeterbeek	rector	220, 238, 657
Bruijn, firma de,		Overlangen	wijnhandel	238
Bruijn, Leonardus Franciscus de,	1784-1861	Overlangel	wijnkoper	31, 238
Bruijn, Petrus Antonius de,	1804-1868	Helmond	conrector, kerkmeester	238, 465
Bruijn, Petrus Ignatius de,	1786-1862	Overlangel	wijnkoper	59
Bruin pr. , P. J. (Jan) de,	1911-1995	Arnhem, Montfoort	adviseur	133, 272, 288, 494
Bruin, de,		Reek	schilder	58, 247
Bruin, Hendrikus de,		Reek	gemeenteontvanger	
Bruin, Maria Anna Smits- de,	1841-1911	Reek		33, 34, 608, 619
Bruisken, H. ,		St.-Oedenrode	organist	271
Brussel, Cornelis Hermanus,	1861-1935	Utrecht	orgelbouwer	235, 518
Bruysten,		Vlierden	pastoor	302
Buitenen, Jacobus Cornelis van	1909-1967	Winssen	architect	309
Caecilia, firma		Salzburg	orgelmakerij	219, 333, 499
Caesario, Frater, (ps. C. Keldermans = H. F. J. Peters)	1911-1993	Tilburg	archivaris	194
Caille, Manufacture Veuve,		Parijs	pijpenmakerij	55, 83, 614, 615, 618

Cappellari, Bartolomeo (Gregorius XVI)	1765-1846	Rome	paus	17
Carmeliten, paters,		Boxmeer		127
Carmelitessen, zusters,		Boxmeer		127
Caecilia AG., firma,		Salzburg	Orgelmakerij	18
Cavaillé-Coll, Aristide,	1811-1899	Parijs	orgelmaker	55, 65, 104, 105, 199, 236, 529
Cavour, Camillo Benso graaf van,	1810-1861	Italië	staatsman	379
Cerf, G. le			auteur	66
Cevaai, Willem-Jan,	1970-	Heemstede	Musicoloog	15
Chaumont, Lambert,	ca. 1632-1712	Luik	componist	140
Chiaramonte O. S. B. , Barnabo, Paus Pius VII	1740-1823	Rome	paus	16, 52
Chineur (Chinter), Fielten (Feiten),		Boxtel	borg	393
Christiaans, Jan A. ,	1811-1902	St.-Oedenrode/'s-Hertogenbosch	organist	268
Christiaens, Mathieu,	1865-1934	Tongeren	architect	263
Cijffers, Jan,		Boxtel	bouwkundige	406
Claas,		Waalwijk	orgelmaker?	593
Claasen,		Gemert	rector	445
Claeszone, Ysebrandt,		(Boxtel)	orgelmaker	128, 393
Claus, Aert Jans,		Boxtel	orgelmaker	127
Clerckss, Jan,		Boxtel	organist	127
Clercx Suzanne Lejeune-,	1910-1985	Luik	musicologe	140, 657
Clercx, Jan	1926-2009	Boxtel	orgelreparateur	133, 257, 309, 619
Coenen, Weduwe,		Zeeland, kapel	weldoenster	311
Cohen, Ernst Julius	1769-1944	Utrecht	scheikundige	84
Cooymans, Henri	ca. 1834-1904	's-Hertogenbosch	organist	286
Coovels, Gerardus Josephus,	1897-1868	Helmond	fabrikant, kerkmeester	191
Coppens, Josephus Antonius,	1800-1850	Handel	rector, auteur	129, 220, 246, 270, 275, 282, 311, 313, 613, 654, 657
Coppens, Mej. Magdalena Dymphna,	1790-1878	's-Hertogenbosch	lerares	194
Cordes, C. F. ,	ca. 1860	's-Hertogenbosch	fotograaf	613
Cox, Wilhelmus G. A. ,	1908-1978	Den Dungen	pastoor	146
Cramer, gebroeders,		Amsterdam,Batavia	weldoeners	113
Crayenschot, Theodorus	2e helft 18e eeuw	Amsterdam, Herengracht 371	uitgever	86
Cruijssen, J. ,	1801-1883	Leuth	pastoor	208
Cunen, Johannes (Jan) Marcellus,	1884-1940	Oss	auteur	19, 24, 617, 657
Cuppen, Arnoldus,	ca. 1754	Velp (N. Br.)	pastoor	297, 582
Custers, Jan,	1867-1942	Eindhoven	schrijnwerker	49, 170
Cuypers, Jos Th. J.	1861-1949	's-Hertogenbosch	architect	195
Cuypers, Pierre J. H.	1827-1921	Roermond	architect	91, 116, 118, 142, 143, 148, 155, 156, 160, 161, 202, 205, 233, 293, 295, 299, 300, 311, 397, 432, 581, 657
Cyriacus, pater,		Maasbommel	adviseur	209
Daamen, J. ,	1831-1881	Cuijk	kerkmeester	138
Degreef, Cor,		Schijndel	organist	543, 616
Degroot,		Veghel	orgelmakersknecht	581
Delft, N. van,			timmerman	426
Delft, van,		Groot-Linden	pastoor	454
Delgyer, Zr. Gertrudis,		Nijmegen, Neerbosch	Dominicanes	225
Delhay, Jacobus Josephus, (Jean Joseph)	1786-1845	Antwerpen	orgelmaker	18, 132, 159,160, 162, 431
Delhay, Jean Corneille Charles,	1809-1863	Antwerpen	orgelmaker	18
Delhay, Jean Louis,		Antwerpen	orgelmaker	160
Deltrap, Joseph Frans Marie,	1909-1973	Vlieden	architect	302
Deppen, Johannes Philibertus,	1808-1877		bisschop	17, 168, 238, 309
Deventer, Matthijs van,	ca.1683-na 1760	Gendt	orgelmaker	40, 52, 211, 244, 255, 279, 297, 298, 324, 562, 582, 583, 656
Devolder, Pierre Jean	1767-1841	Gent-Brussel	orgelmaker	266
Devos, firma,		Cureghem-lez-Bruxelles	pijpenmakerij	271, 497, 615

Devos, Jean,		Cureghem-lez-Bruxelles	pijpenmaker	265
Devos, Joseph,	1868-1936	Cureghem-lez-Bruxelles	pijpenmaker	55, 83, 265
Diderot, Denis,	1713-1784	Parijs	encyclopedist	51
Diepen, Arnoldus Franciscus,	1860-1943	's-Hertogenbosch	bisschop	17, 35, 249, 267, 269, 551, 586
Diepenbrock, Alphons,	1862-1921	's-Hertogenbosch	componist	399
Diepenhorst, Wim	1971-	Deventer	organist, rijksadviseur	324
Diest, Firma De Waal & van,		Utrecht		53
Dijck, A. van,		Eindhoven	meubelmaker	49, 160
Dijck, Jan van,	ca. 1630- 1695	Gemert	orgelmaker	170, 171, 186
Dijck, P. A. ,		Eindhoven	vioolbouwer	231
Dijk o. carm, Broeder Gregorius (Alexander) van,	1816-1894	Boxmeer	organist	93, 657, 658
Dijk o. carm. , Rudolf Th. M. van,	1935-2015	Nijmegen	auteur	150, 267, 656
Dijk, Cornelis van	1833-1910	Houten, Mill	architect	116, 163, 217, 305, 311
Dijk, Pr. Van,		Zeeland	pastoor	311
Dijk, Rog�r A.J. van,	1970-	De Bilt	adviseur	6, 172, 236, 250, 307657, 659
Dijk, Willem & Maria van,		Rossum		607
Dinter, Mattieu van,	1822-1890	Weert	orgelmaker	231, 232
Dirks, J. F. ,		's-Hertogenbosch	klaviermaker	56, 621
Dobbe van Pelt, Hugo Cornelis,	1832-1903	Haarsteeg	architect	186, 215
Dobbelsteen O. Praem. ,	1878-1947	Heeswijk	componist	87, 91, 163
Lambertus Adrianus, Dobbelsteen, Adrianus Josephus,	ca. 1860	Aarle-Rixtel	kapelaan	332
Dobbelsteens		Son	pastoor	277
Doesburgh, Firma	ca. 1907	Zaandam		615
Donders, Anna Maria Huberta Eras-	1832-1902	Tilburg	weldoenster	17, 283
Donders, Jos	1867-1960	Tilburg	architect	17
Donders, Phililibert Cornelis Josephus Maria,	1895-1963	(Mariahout)	architect	218
Donk, Johannes van der,	? -1856	Bakel	pastoor	111
Dooremans & Zn, Firma Wed. G. ,	ca. 1895	Rotterdam		615
Dooren, Lambertus	1800- na1878	Moergestel	pastoor	218, 497
Doren, Henricus van,	1815- na1860	Ooij en Persingen	pastoor	234, 517
Driel, Franciscus van,		Reek		46
Driel, Johannes van,		Reek		46
Driel, Van		Aarle-Rixtel	aannemer	92
Driessen, Theodorus Josephus Antonius (Theo),	1901-1977	Helmond	leraar, dirigent	399
Driel, Wilhelmus van,	1805-1884	Reek	orgelmaker	46
Du Mont, Henry,	1610-1684	Luik	componist	140
Dubbelden, Henricus den	1769-1853	Gemert, 's-Hertogenbosch	bisschop	17, 92, 111, 142, 170, 218, 264, 268, 550
Duin, P. van,		Rotterdam	schipper	379
Dungen, Wilhelmus den,	1810-1889	Helmond	kerkmeester	464, 465
Dunning, Albert,	1936-2005	Loenen aan de Vecht	musicoloog	176, 656
Duren, Nico,		Reek,Ravenstein, Oijen	orgelbouwer	213, 244, 250, 525
Dyrcxzone, Aert,		Breda	organist	393
Eck, Antonius Adrianus, Marinus, Jozef (Ton) van,	1948-	Voorburg	organist, adviseur	6, 93, 97, 188, 656, 657
Ecr�visse, Petrus Georgius,	? -1799	Gemert	pastoor	172, 445
Eduardus, Frater, (W. J. L. van Oerle)	1881-1958	St.-Michielsgestel	muziekleraar	265, 549
Eekhoude, Jacob van den,	? -1532	(Boxtel)	orgelmaker	127
Eerden, W. van,		Boxtel	timmerman	49, 129, 395, 397, 403, 406
Eerenbeemt, Henricus Ferdinandus Josephus Maria (Harry),	1930-2008	Tilburg	auteur	8, 13, 14, 16, 657, 658
Ehrens O. Praem. , M. Ambrosius		Tongerlo	archivaris	618
Eijkemans, Francis,		Den Dungen	kerkmeester	144
Eijndonck, Leonardus van,	1736-1812	Helmond	orgelmaker	40, 197, 279, 513, 658

Eijsdonck, Paulus van,	1707-1773		orgelmaker	230, 231, 513, 658
Elbertse, firma		Soest	orgelmakerij	6, 106, 119, 149, 241, 285, 288, 289, 301, 313, 573
Elbertse, J. (Hans) G. M. ,	1951-	Soest	orgelmaker	6, 52, 63, 285
Eldrom, Otto van,	ca. 1823	Reek	landbouwer	580
Elemans, Ir. J. ,		Oijen	architect	230
Elemans, Petronella,	1749-1787	Haren		606
Ellis, Alexander John	1814-1890	London, e. a.	natuurkundige	83, 657
Elsen, Jan van den		Wanroij, Reek	schoolmeester	20, 23
Elzen, Martinus van den,	1822-1866	Surabaya	pastoor	116, 274, 556, 557
Endt, Firma Gebroeders,	ca. 1905			615
Engelbronner, Petrus,		Oss	adviseur	279, 562
Engels, Adriaan,	1906-2003	's-Gravenhage	organist	660
Engels, G. ,		St.-Oedenrode	meubelmaker	271, 551
Engels, Herman,		Hulshout (B)	Dirigent	6, 255
Eras, Cornelis Johannes,	1826-1909	Tilburg, 't Goirke	textielfabrikant	17, 283
Erens, Ambrosius,		Tongerloo		618
Erp-Boeracker, familie van,		Oss		44
Erp, Antonius Johannes van,	1860-1945	St.-Oedenrode	pastoor	553
Erp, Antonius van,	1797-1861	Schijndel	pastoor	258
Erp, Nicolaas van,	1772-1834	Oss	bierbrouwer	24
Erp, P. F. van,		Rosmalen	organist	534
Es, P. A. van,		Rotterdam	scheepsmakelaar	115, 379
Esch, L. van,		Overasselt	pastoor	521
Essens, H.	1776-1845	Oisterwijk	architect	183, 283
Everardus, Frater, (P. H. Bettonviel)	1887-1943	Tilburg	frater CMM	265, 280
Eversdijk,		Goes	orgelmaker	116
Ewijck, P. W. L. van,		Utrecht, St.-Dominicus	pastoor	293, 477
Eyken, Wilhelmus,		Geldrop	kerkmeester	169, 442
Faassen, Theodorus,		Dennenburg	orgelduwer	147
Faber, G. H. , von,		Surabaya	auteur	274, 657
Faille, B. de la,		Oisterwijk		516
Farniel, Alain,			auteur	136, 264, 657
Feith, Anton		Paderborn	orgelbouwer	264
Felice, Fortunato Bartolomeo de,	1723-1789	Yverdon	encyclopédiste	51, 657
Feltkamp, Johannes Hendricus	1896-1962	Amsterdam	fluitist	660
Fidom, J. (Hans),		Amsterdam	Hoogleraar	3, 11
Fijnje, J. G. W. ,	1822-1900	Leeuwen	architect	124
Firmus, F. (Pseud. Vanhoren),		St.-Truiden, Velp	capucijn	21
Flentrop, firma		Zaandam	orgelmakers	6, 106, 170, 273, 323, 613, 615
Fock, Gustav,	1893-1974		musicoloog	120, 202, 244, 657
Forceville, Jean-Baptiste,	1660-1739	Antwerpen, Brussel	orgelmaker	58
Forguer, Richard,		Luik	auteur	136, 657
Francken, (J. Luykenaar-Francken?)		Rotterdam, Vlaardingen	adviseur	589
Francoijs,		's-Hertogenbosch	organist	129
Franke, J. ,		Amsterdam	kerkmeester	364
Frankefort, Hubertus	1901-1948?	Vlieden	architect	302
Wilhelmus,				
Franssen, firma gebroeders		Horst, Roermond	orgelmakers	94, 97, 146, 149, 159, 161, 162, 169, 172, 174, 196, 199, 204, 208, 211, 226, 240, 254, 259, 279, 281, 296, 297, 299, 303, 435, 476, 582, 593
Franssen, gebroeders,		Venray	orgelmakers	227
Franssen, A. F. ,	1796-1873	Horst,	orgelmaker	18, 123, 196, 204
Franssen, Antoon,	1846-1914	Horst, Roermond	orgelmaker	18, 277
Franssen, C. ,	1793-1856	Horst	orgelmaker	197
Franssen, Caspar Joannes	1860-1932	Tegelen	architect	118, 119, 139, 145, 163, 168, 194, 202, 220, 224, 234, 306, 308
Hubertus				
Franssen, Ferdinand,		(red. Bossche Bijdragen)	auteur	654, 657
Franssen, J. ,	1823-1887	Horst, Roermond	orgelmaker	204
Franssen, Jan Christiaan	1802-1882	Horst	orgelmaker	18
Franssen, Jan Christiaan,	1793-1856	Horst	orgelmaker	18, 55, 123, 226
Franssen, Joseph Gustav	1893-1968	Roermond	architect	277
Constant				

Frantzen (Franssen?), Ebt			componist	421
Frederiks, J.A.,	1849-1931	's-Gravenhage	kunsthistoricus	422, 657
Frey, R. ,		Nijmegen	orgelmaker	483
Fritsen, Henricus,		Aarle-Rixtel	organist	92, 94, 332, 334
Fritsen-Van den Oudenhoven, Catharina		Aarle-Rixtel		332
Frotscher (Fretscher?)			scheikundige	84
Gabry, A. D.	1825-1907?	Gouda	orgelmaker	
Garibaldi, Guiseppe,	1807-1882	Italië	politieker	379
Geerts, J. ,		Velp (bij Grave)	kerkmeester	585
Geest, F.,		Nibbikswoud	orgelcommissielid	503
Geffen, J. H. van,		Reek	schepen	23
Geld, Adriaan M. van der,	1878-1938	's-Hertogenbosch	beeldhouwer	15
Geld, Hendrik van der,	1838-1914	's-Hertogenbosch	beeldhouwer	15, 49, 311, 312, 602
Genet, Adriana van Heeswijk-		Moergestel		607
Genk, Petrus Johannes	1844-1919	Riel	architect	250
Gennip, Henricus van,	1803-1861	Dussen	pastoor	157
Gent,		Langenboom	dominicaan, praeses	485
Geraedts, Henri,	1892-1975	's-Gravenhage	muziekpedagoog	660
Gerards,		Moergestel	orgelreparateur	498
Gerrits, W. ,		Ooij en Persingen	pastoor	518
Getulius, Frater, (Jan Arts)	1880-1973	St.-Michielsgestel	adviseur	44, 201, 303, 548, 549, 593, 615-617
Geurts, Jules Marie Hendrik,	1876-1958	Berchem (B)	orgelmaker	280
Gheest, Scholtus van der,		Velp (bij Grave)		582
Giebels,	ca. 1754	Velp (bij Grave)	burgemeester	582
Gierveld, Arend Jan,	1932-2006	Vleuten	musicoloog	119, 135, 654, 657
Giesecke & Sohn	1838-	Göttingen	pijpenmakerij	615
Giesen, J. H. ,	1909-	Goes	orgelbouwer	326
Giessen, Adrianus	1843-1916	Wanrooij, Den Haag	componist	16
Gilmann, Antonius Adamus Wilhelmus,	ca. 1739-1779	Kornelimünster	orgelmaker	122
Gilmann, Johann Theodor,	18e eeuw	Kornelimünster	orgelmaker	122, 389
Gils, Adrianus Godefridus van,		Gerwen	pastoor	173
Godschalk, Mathias,		Den Dungen	kerkmeester	144
Godschalk, Adrianus,	1819-1892	's-Hertogenbosch	bisschop	17, 186, 282
Goessel, R. J. ,	ca. 1881	Amsterdam	lithograaf	617
Goey, Joannes Hubertus de,	? - 1850	Maashees	pastoor	210
Goosens, Gijsbert,	ca. 1754	Velp (bij Grave)	kerkmeester	583
Gooses, Gerart,		Boxtel	vrachtrijder	129
Goossens, firma		's-Hertogenbosch	meubelmakerij	96, 208, 293
Goossens en Van Beugen, firma,		's-Hertogenbosch	beeldhouwers	49, 275, 557, 621
Goossens,		Bokhoven	orgelmaker	122
Goossens, Antoon	1852-1896	's-Hertogenbosch	schrijnwerker	
Goossens, Gerardus,	1820-1897	's-Hertogenbosch	schrijnwerker	15
Goossens, Jan,	1818-1903	's-Hertogenbosch	schrijnwerker	15, 207, 208, 620
Goossens, Thomas, Johannes	1882-	Tilburg	auteur	654, 657
Adrianus Josephus,				
Gounod, Charles François,	1818-1893		componist	572
Govaars		Amsterdam	behangen	359
Graaf, G.A.C. de,				618
Graaf, Henricus Martinus, de	1889-1958	Oijen ?	architect	229
Gradussen, firma gebroeders,		Winssen	orgelmakerij	18, 49, 52, 55, 96, 107-109, 111, 166, 169, 172, 179, 180, 186, 187, 201, 209, 215, 216, 224, 299, 302, 309, 369, 467, 492, 494
Gradussen, Gradus	1798-1880	Winssen	orgelmaker	18, 304, 308
Gradussen, Hendrikus (Hend),	1839-1906	Winssen	orgelmaker	18, 107-109
Gradussen, Willem,	1831-1913	Winssen	orgelmaker	18, 96, 107-109, 111
Graindorge, Arnold	1771-1845	Luik	orgelmaker	18, 135, 195, 232, 302, 514
Graindorge, Arnold	1805-1880	Luik	orgelmaker	18
Grégoir, Edouard Georges	1822-1876		musicoloog	25, 39, 41, 111, 117, 178, 185, 190, 194, 200, 216, 219, 230, 248, 252, 259, 425, 613, 617, 654, 657
Jacques,				661
Gregorius de Grote,	540-604	Rome	paus	17
Gregorius XVI, Bartolomeo Cappellari	1765-1846	Rome	paus	
Greith, Carl,	1828-1887	Aarau	componist	547, 549

Greven, H.A. ,		Roermond	adviseur	250, 531, 532
Grewen, Johannes Petrus,	1839-1910	Rotterdam	reder, mecenas	225
Griensven, Johannes Antonius	1799-1868	Helmond	juwelier, kerkmeester	464
Griensven, Nicolaas Antonius Cornelis	1841-1906	Helmond	horlogér, kerkm.	466, 457
Griffen, L. L. van,		's-Hertogenbosch	kerkmeester	476
Grinsven, Arnoldus van	voor 1895-1911	Nuenen	pastoor	509
Grinsven, Johannes van,	? -1795	Bakel	pastoor	111
Grinten, Henricus van der,	1811-1864	Batavia	pastoor	35, 42, 113-116, 373, 378, 380, 556
Grips, Ch. J. ,	1825-1920	Grave, Vught	schilder	24, 27-29, 42, 613
Groenendaal, J. H. H. (Hubert)	1868-1942	Maastricht	architect	97, 110, 159, 313
Groensveld, Cornelus,			kapitein	23
Groensveld, Louisa Rispens- ,				23
Groot, Maria Anna de,		Dieden		607
Groot, S. D. ,		Reek	locosecretaris	23
Gruber, Jos. ,	1855-1933		componist	87, 91
Gueranger, Dom Prosper,	1805-1875	Solesmes	abt, auteur	10
Guicciardino, Ludovico,	17 ^e eeuw	Amsterdam	auteur	657
Guilmant, Alexandre,	1837-1911		componist	163, 421, 572
Gurlitt, Wilibald	1889-	Freiburg i. Br.	musicoloog	66, 323
Haan, Antonius de,		Reek	kerkmeester	29
Haaren, Augustinus Cornelius Joannes van, (p. Urbanus)	1868-1947	St.-Michielsgestel	rector	549
Haberl, Franz Xaver,	1840-1910	Regensburg	componist	86, 91
Haeghen, Nicolaas van,	17 ^e eeuw	Antwerpen	orgelmaker	58
Haenen, Engelbertus Hubertus,	1786-na1860	Helmond	organist	191
Haenens, Albert d',			auteur	136, 657
Hageman, H. ,		Neerbosch, Hees	organist, adviseur	520, 597
Hagen, G. van,		St.-Oedenrode	schilder	552
Hagen, Joannes Franciscus van der,	1821-1868	Surabaya	pastoor	275, 557
Hagen, M. van der	1826-1875	Tilburg	pastoor	286
Haller, Michael,	1840-1915	Regensburg	componist	87, 91
Hamel, Marie-Pierre,	1786-1879	Beauvais	orgelkundige	70, 542, 614, 657
Hamers, Ant. ,	1886-1957		kapelaan	549
Hammen, J. v. d. ,		Besoijen		619
Hanau, H. J. P. ,	1830-1900	Utrecht	kunstschilder	293
Händel, Georg Friedrich,	1685-1759		componist	572
Hansen pr. , Antoon	ca. 1910	Waalwijk	pastoor, adviseur	145, 162, 401, 421, 567, 593, 657
Hapert, H. J. A. van,	1873-1924	Lith	pastoor	487
Hapert, H.,	1817-1971	St.-Michielsgestel	auteur	654, 657
Hardeman, Clements A.	1893-1961	Oldenzaal	architect	164
Hattum, Mevr. M. van,		Zeeland	weldoenster	313
Hauff, Ferdinand	1778?-1813	Nijmegen	auteur	51, 657
Havekes S. O. D. , Frater Angelus,		Huissen	dominicaan	202, 481
Haywigen, Jan,		Boxtel	kerkmeester	127
Heck, Delis,		Den Dungen	kerkmeester	144
Heere, L. ,		Venlo ?	auteur	307, 657
Heeren, Jac. J. M. ,	1886-	Helmond	archivaris	14, 19, 20, 24, 25, 98, 613, 619, 657
Heesters, W. ,		St.-Oedenrode	historicus	270, 657
Heeswijk, Franciscus Johannes Henricus Josephus van,	1914-	Lith	gemeentesecretaris	19, 37, 38, 43, 44, 608, 613, 614, 619
Heeswijk, Gosiunus Johannes Aloysius,	1868-1947	Lith	burgemeester	34, 37, 608
Heeswijk, Johannes Petrus,		Driel		608
Heeswijk, Johannes Petrus Franciscus Josephus,	1911-1913	Lith		608
Heeswijk, Petrus,		Moergestel	molenaar	607
Heeswijk, Wilhelmus van	1814-1895	Moergetselsel	burgemeester	25, 217, 607
Heijden (Heiden?), Antonius Lambertus van der,	1818-1839	Vught	leerlooier	607

Heijden, (Heyden?) Johannes van der,	? -voor 1860	Vught	leerlooiër	607
Heijden, Joannes Andreas van der,	ca. 1788-1846	St.-Oedenrode	pastoor	270
Heijden, Joannes van der,	1801-1867	Rosmalen	pastoor	251, 552
Heijst,		Vlijmen	houthandelaar	426
Heineman (Heyneman), A.F.G. ,	17??-1804	Nijmegen	orgelmaker	51, 307, 321, 326
Heinze, Gustav Adolf,	1820-1904	Amsterdam	componist	104
Helmholtz, Hermann von,	1821-1894	Berlijn	natuurkundige	83, 657
Hemel, Oscar van,	1892-1981	Antwerpen, Hilversum	violist, componist	660
Hemmers		Utrecht	harmonium-orgelmaker	589
Hendriks, Geer W. ,	1918-2016	Cuijk		47, 136, 139, 656
Hendriks, Jan,		Reek	orgelmakersknecht	46
Hendriks, L. ,		Reek	koorzanger	34
Hendriks, W. J. ,		Amsterdam	secretaris koor	99, 101, 102, 351, 362, 367, 614
Hermans, Gerardus,	1764-1841	Weurt, Grave	pastoor	307
Hess, Hendrik Hermanus	1735-1794	Gouda	orgelmaker	135
Hess, Joachim,	1732-1819	Gouda	organist	230, 231, 238, 513, 654, 657
Hest, Wilhelmus Franciscus van, (Fr. Hungerus),	1883-na 1943	's-Hertogenbosch	organist	195
Heu, Jacobus Philippus Le,	1757-1809	Oss	zilvermid	24
Heurn, Johan Hendrik van,	1716-1799	's-Hertogenbosch	rechter	110, 657
Heurn, Johan van,	1751-1815	's-Hertogenbosch	griffier, schepen	9, 13, 40, 51, 53, 61, 64, 70-72, 81, 83, 321, 326, 403, 614, 654, 657
Heuvel, Adriana	1742-	Rijkevoort		606
Heuvel, Anna Maria van den,	1745-	Rijkevoort		606
Heuvel, Antonius v. d.	1803-1863	's-Hertogenbosch, St.-Pieter	pastoor	476
Heuvel, Catharina van den,	1748-	Rijkevoort		606
Heuvel, Joannes van den,	1744-	Rijkevoort		606
Heuvel, Antonius van den	1803-1871	Oijen	pastoor	198, 229, 511, 512
Heuvel, Ferdinandus van den,	- 1750	Rijkevoort	koster	606
Heuvel, H. van den,		Oirschot	kerkmeester	232
Heuvel, Henricus van den,	1808-1864	Wamel	pastoor	597
Heuvel, Vincentius Nicolaus van den,	1740-	Rijkevoort		606
Heydt, Willem,	1858-1928	Nijmegen	componist	87, 91
Heymessen, Louis,		(Boxtel)	organist	128
Heymskerken, Lowis van,		(Boxtel)	organist	128
Heyneman, A. Friedrich Gottlieb,	17??-1804	Nijmegen	orgelmaker	51, 307, 321, 326
Heynissen, Philips van		Uden	adviseur	291
Hildebrand O. F. M. Cap. , (Jules Raes)			archivaris	37
Hilgers, Joannes Petrus,	1731-na 1783	Amsterdam	orgelmaker	107
Hirtum, Antonius Franciscus van	1828-1909	Hilvarenbeek	orgelmaker	18, 197, 218
Hirtum, Bernardus Petrus van,	1792-1874	Hilvarenbeek	orgelmaker	18, 111, 158, 159, 162, 174, 183, 197, 430, 498, 516
Hirtum, Johannes, Cornelius van,	1819-1898	Hilvarenbeek	orgelmaker	18
Hirtum, Nicolaas van,	1752-1810	St.-Oedenrode, Hilvarenbeek	orgelmaker	18, 122, 159, 231, 254, 283, 284, 306, 513
Hocque jr. , Floris	ca. 1575-1632	Grave	orgelmaker	176
Hocque sr. , Floris,	ca. 1545-1605	Grave	orgelmaker	176
Hoeben, J. F. ,		Boxtel	organist	396
Hoefnagel, Adrianus,		Demen	pastoor	142
Hoefs, Gerrit & Anna Maria,		Huisseling		606
Hoek, F. van,		Aarle-Rixtel	kerkmeester	340
Hoek, Th. van,		Aarle-Rixtel	kerkmeester	332
Hoek, Willem van,		Aarle-Rixtel	kerkmeester	332, 340
Hoekx, J. C. ,		Bokhoven	pastoor	122, 389
Hoenen			scheikundige	85
Hoeveler			scheikundige	85
Hoff, H. ,		Huissen	organist, adviseur	520

Hoffman, E. ,			auteur	160, 657
Hoffman, J. ,		Eindhoven ?	auteur	160
Holtgräve, Johann Heinrich,	1798-1844	Deventer	orgelmaker	59
Homborgh, Wed. J.,		St.-Oedenrode	herbergiester	551
Honig & Comp. J.				614
Hoof, van,		Amsterdam	pastoor	367
Hoogaerts, Joannes,	1758-1840	's-Hertogenbosch,	pastoor	198
Hoogen, P. van den,	18 ^e eeuw	Reek		19, 46
Hooghe, Pater v. d. ,	1656-1722	Mechelen	karmeliet	619
Hooghuys, Gerrit	1754-1813	Aardenburg	orgelmaker	
Hooghuys, Simon Gerard	1780-1853	Aardenburg	orgelmaker	92
Hoogstraaten, A. van,	1809- ?	Afferden	pastoor	342, 343
Hool, Jan Baptist van,	1769-1837	Antwerpen, Turnhout	schrijnwerker	129
Hool, Jan Frans van,	1812-1883	Antwerpen, Turnhout	schrijnwerker	129, 395, 397, 406
Houbre, George Nicolas		's-Hertogenbosch, Oirschot	organist	513
Houët, Hein,	1909-1973	Helmond	leraar, organist	5
Houët, Hub,	1915-1991	Eindhoven	organist, adviseur	10, 94, 132, 402, 454, 617, 656, 660
Houët, Louis,	1874-1963	Aarle-Rixtel	organist	94, 402
Hout, A. van,		Velp (bij Grave)	pastoor	586
Húbers		Cuijk	getuige	414
Huijgens O. F. M. , Caecilianus,	1878-1966	Utrecht	adviseur	10, 142
Huizinga, Hendrik	1938-1993	Oosterbeek	organist	133
Hungerus, Frater, (W,F. Van Hest)	1883- na1943	's-Hertogenbosch	organist	195
Hurkmans, Antoon	1944 -	's-Hertogenbosch	bisschop	17
Ibach, Carl Rudolf	1804-1863	Unterbarmen	orgelmaker	18
Ibach, Richard	1813-1889	Unterbarmen,	orgelmaker	18
Iersel, Joannes van,	1794-1856	Den Dungen	pastoor	143, 144
Jacobs, Jacobus Willem Matthias	1900-	Helmond	organist	192
Jacobs, Th. ,		Malden	correspondent	212
Jacquet, Petrus Ludovicus (Pierre-Louis) mgr. ,	1691-1763	Luik (bisschp van Hippo)	bisschop	291
Jaminé, Lambert	1800-1871	St.-Huibrechts-Lille	architect	262
Jansen,		's-Hertogenbosch	houhandelaar	426
Jansen, A. ,		St.-Michielsgestel,	organist	267
Jansen, C. ,	ca. 1950	's-Hertogenbosch	fotograaf	613
Jansen, A. ,		Uden	auteur	221, 657
Jansen, Maria,	- 1768	Haren		606
Jansens, Welbert,	ca. 1754	Velp (N. Br.)	burgemeester	582
Janssen		Teeffelen	kerkmeester	562
Janssen pr. , Nicolaus Adriaan	1808-1898	St.-Michielsgestel	componist, organist	191, 285, 550
Janssen, J. ,		's-Hertogenbosch	houhandelaar	551
Janssen, John,		Ooij en Persingen	kerkmeester	518
Janssen, Martinus		Groot-Linden		181
Janssen, Jos P. ,		Moergestel	pastoor	219, 498, 499
Janssen, Piet	1851-1936	Mill	schrijnwerker	49, 95, 163, 209, 217, 284, 447, 496
Janssen, Roger,		Gent	historicus	307, 656
Jespers, Fransciscus,		Voerendaal	auteur	93, 291, 656, 657
Jong van Rodenburgh, Cornelis	1762-1838	Den Haag	kronikschrijver	618, 658
Jong, Jan de,	1917 - 2001	Schaijk	architect	216
Jong, Pater Domien de,	1912-1990	St.-Huibrechts-Lille	archivaris-auteur	261, 657
Jong, Sipke de,	1925-2015	's-Gravenhage	koördirigent	660
Jongepier, Jan	1941-2011	Leeuwarden	organist, adviseur	369, 370, 657
Joosten, P.,				621
Juten, G. C. A. ,	ca. 1940	Willemstad	pastoor	618
Kaat en Tijhuis, Firma,		Kampen	orgelmakers	107, 222
Kalf, Jan	1873-1954		architect	91, 118, 160, 197, 217, 657
Kallenbach, Peter,	1869-1940	's-Hertogenbosch	organist	285, 421, 445, 499, 567
Karel de Grote,	742-814		keizer	444
Karsten pr. , H. ,		Amsterdam	adviseur	360
Kayser, J. H. J. ,	1842-1917	Venlo	architect	97
Kee, Cor,			organist	10
Keijzer, Jan Arie,	1930-2005	Apeldoorn	orgelmaker	259
Keldermans, C. , (ps. Fr. Caesario, H. F. J. Peters)	1911-1993	Tilburg	archivaris	194
Kemenade, Hendricus		Reek	pastoor	36, 37

Johannes Maria van, Kerkhoff, Jean Emile, Kerskes, J.G.P., Kerssemakers, W. G. C. , Kersten, Angeline Augustus-, Kersten O. Carm. pr. , Josephus, Kersten, Kerstjens, Jacobus, Kessel, Nicolaus van, Kesteren, J. van	1859-1921	Brussel Cuijk	orgelbouwer	263 656
Kersten, Angeline Augustus-, Kersten O. Carm. pr. , Josephus, Kersten, Kerstjens, Jacobus, Kessel, Nicolaus van, Kesteren, J. van	1897-1983 1966-	St.-Michielsgestel, Bladel	pastoor, adviseur musicologe	133, 162, 185, 190, 267, 517 19, 407, 656, 659
Kersten O. Carm. pr. , Josephus, Kersten, Kerstjens, Jacobus, Kessel, Nicolaus van, Kesteren, J. van	1852-1919	Oss	prior	519
Kersten, Kerstjens, Jacobus, Kessel, Nicolaus van, Kesteren, J. van	1743-1819	Meppen Cuijk	orgelmaker pastoor	440 414
Kersten, Kerstjens, Jacobus, Kessel, Nicolaus van, Kesteren, J. van		Deursen Gennep	kerkmeester harmonium- orgelmaker	151 118, 139
Ketterings, Jo	1891-1980	Grave	Schrijnwerker, orgelmaker	47, 108, 172, 239, 543
Ketterings, Karel, Kiespenning, Albrecht,	1934-2013 ca. 1560- ca. 1626	Zutphen Nijmegen	psycholoog orgelmaker	47 128
Kinden, J. van der, Kirchhoff & Lehr, Firma	ca. 1935	Reek Arnsdorf	kerkmeester	23 615
Klais, Hans	1890-1965	Bonn	orgelbouwer	67
Klais, Johannes	1852-1925	Bonn	orgelbouwer	67
Klappers, Jan	1857-1910	Oirschot	bouwmeester	233
Kloosterman, J. , Kloosterman, J.F., Klop, Gerrit,		Wijchen Nijmegen	organist, adviseur uitgever	520 226
Klop, Gerrit,		Garderen	clavecimbel- orgelbouwer	213
Klotz, Hans, Kluiver, J. H. ,	1900- 1942-1998	Köln	organist musicoloog	132, 399, 402, 657 92, 181, 657
Kluytmans, Arnoldus Henricus,	1820-1879	St.-Michielsgestel, vanaf 1866 Kessel	adviseur, pastoor	183, 191, 456, 457, 541
Kluytmans, M. , Knipping, W.,		Eindhoven	schrijnwerker	49, 174 10
Knock, Nicolaas Arnoldi, Knol, P., Koch	1759-1814	Leeuwarden, Makkinga Nibbikswoud Tilburg	auteur orgelcommissielid orgelreparateur	657 503 201
Koene pr. , Koenen, Lambertus P. L. , Koff, Johan de,	? -1899 1806- 1863-1950	's-Hertogenbosch Maarheeze	rector schrijnwerker orgelmaker	467 49 261
Koff, Johan de,	1891-1976	Utrecht	orgelmaker	261
Kok, familie, Kok, Gerardus, Kok, W.,		Amsterdam Amsterdam		362, 363, 367
Kok, Gerardus, Kok, W.,	1812-1870	Amsterdam	pastoor	97, 101, 102, 105, 358, 359, 363 10
Koldewey, A.M. (Jos) Koldewey, Henricus Maria (Hans)	1953- 1924-1988	Buren Horst	hoogleraar architect	3, 6 201
Kolisch, Leopold Leo König, (Christian) Ludwig, Konst, D. , Kooken, Fr. ,	1910-1997 1717-1789	Rotterdam Keulen	ondernemer orgelmaker	254, 257, 537 51, 248, 249
Konst, D. , Kooken, Fr. ,		De Kwakel Eindhoven	koordirigent organist?	141 44, 70, 132, 161, 198, 402, 435, 529, 531, 616, 619
Kooken, Louis Jacobus Petrus, Koopman, Ton	1867-1940 1944-	Weert, Bussum	architect clavecijnist	227 51
Korf, Jan		Amersfoort	directeur RDMZ	554
Korte, Gerard de, Korting, A. , Kortleven, Guillaume Louis Joseph,	1955- 1918-1991	Groningen Aijen Scherpenheuvel	bisschop schrijnwerker pastoor	17 49, 210 255, 537
Koster, A. A. , Kramer, Walter, Kramm, Chr. , Kreeft,		Vlaardingen Amerfoort Leusden	dirigent architect architect	588, 589 180 206
Kreeft, Kreling O. P. , P. Henricus, Krever, J. , Krijnen	1827- 1863-	Amsterdam Tiel Tilburg	koorlid pastoor cellist	362 279 572
Krijnen, Kroese, H., Kroon, J. de, Krugten, Hendrik van, Kruijs, Marius Hendrik van 't,		's-Hertogenbosch Zwolle Geertruidenberg	antiquair uitgever organist	267 16, 658 146
Krugten, Hendrik van, Kruijs, Marius Hendrik van 't,	1757-1828 1861-1919	Bemmel Rotterdam	brouwer organist	252, 535 180, 199-201, 232, 400, 421, 515, 654, 658
Kruyff, E. de	1790-1860	Waspik	architect	306

Kruysen, Martinus		Nibbixwoud	pastoor	221
Kuerten, Albinus A. ,	19e eeuw	Huissen	orgelmaker	18, 178, 203, 220, 224, 234, 237, 308, 483, 520, 596, 597
Kühne, Heinrich Theodor, (H.F.?)	1823-1897	Grave, Helmond	organist	178, 191, 281, 294, 465
Kühne, Wilhelm Heinrich,	1817-1876	Grave	organist	178
Kuijter Warong, Paulus	1854-1919	Oss	orgelmaker	18, 120, 149, 237, 256, 291, 538, 656, 658
Lucianus,				
Kuijter, Adrianus (Janus)	1843-1912		orgelmaker	18, 97, 143, 149, 194, 204, 211, 213, 223, 230, 240, 291, 297, 491, 581, 658
Kuijter, Willem. ,	1803-1876	Oss	orgelmaker	279, 581, 658
Kuik, H. van		Boxtel	orgelmakersknecht	397
Kuilenburg, Wout van,		Boxmeer	organoloog	49, 93, 97, 117, 120, 143, 194, 202, 204, 213, 223, 227, 230, 236, 261, 279, 291, 297, 302, 654, 657, 658
Kumsius, N. ,		Megen	leraar	40
Kupers, F. ,		Amsterdam	muziekleraar	98, 99
Kupers, Gerardus Josephus,	1837-1906	Amsterdam, Reek		33, 34, 614
Kupers, Johannes Antonius,	1843-1909	Amsterdam, Reek		33, 614
Kupers, Johannes Franciscus Maria	1833-1902	Amsterdam, Reek	organist	33, 34, 42, 44, 46, 59, 63, 98-107, 141, 150, 192, 223, 354, 349-367, 374, 417, 418, 485, 588, 614, 615
Kuyk, A. ,	ca. 1906	Grave	orgelmakersknecht	213
Kuypers, Peeter,		Reek	armmeester	23
Laan O.S.O., Dom Hans van der,	1904-1991	Lemiers	benedictijn, architect	8
Laarhoven, Jan van	1950-	Berg en Dal	kunsthistoricus	49, 91, 658
Labande, R.,			auteur	66
Laffertée, Jacob H. ,	1806-1889	's-Hertogenbosch, St.-Pieter	architect	197
Laffertée, Petrus	1802-1872	's-Hertogenbosch	timmerman	15
Lamberdink, Zr. M. ,	ca. 1960	Wijbosch. Schijndel	kloosterlinge	308
Lambermond, C. H. ,		Tiel	auteur	279, 658
Lamers, Catharina Lamers-Van der Meulen,,		Druten		607
Lampeler van Mill, Arend,	ca. 1530-1588	Grave	orgelmaker	176
Langen, Petra	1968-	Utrecht	musicologe	18, 658
Langen, Van de,		Amsterdam	timmerman	49
Lankhorst, Otto S. ,		Sint-Agatha	archivaris	6, 307
Lansdorp-Scholten, Mevr. ,		Groot-Linden	dirigente	454
Lases, Alex	1959/60-2013	Amsterdam	orgelmaker	105
Lassus, Roland (Orlando di Lasso)	1532-1594	München	componist	136
Lathouwers, Peter,		Handel	auteur	186, 658
Laukhuff, firma		Weikersheim	orgelfabriek	265, 543
Laukhuff, August,	1850-1886	Weikersheim	orgelbouwer	55, 614, 615
Lauwere, J. L. ,		Velp (bij Grave)	erland-drost	583
Leefflang, firma,		Apeldoorn	orgelmakerij	109
Leenders, G.		De Kwakel	weldoener	141
Leeuwen, J. A. van,			componist	572
Lefébure-Wély, Louis James Alfred,	1817-1869	Tilburg	componist	572
Le Heu, Jacobus Philippus,	1757-1809	Oss	zilversmid	24
Leijdenroth, W.,	18..-19..	Utrecht,	uitgever	658
Leijser, Johannes Josephus,	1821-1903	Maastricht	orgelmaker	11
Lemmens, G. ,		Uden	auteur	658
Lemmens, Jaak-Nikolaas	1823-1881	Leuven	organist, componist	163, 285, 436, 547, 549, 567
Lemmens, Mater Maria Augusta	1752-1829	St.-Oedenrode	priorin	267
Lennep, Jacob van,	1802-1868		schrijver	104
Lens, M. ,		Rotterdam	orgelmaker	231
Lent, Wilhelmus Petrus van,	1803-1879	Nuenen	pastoor	228, 508
Leunen, (H.Ignatius-parochie)		Amsterdam	pastoor	349
Leur, Hendrik Christiaan van de	1898-1968		architect	156, 208
Liempd. C. J. van	1881-1962	Schijndel ?	architect	257
Lieshout, H. H. M. (Leni) van,		Grave	auteur	176, 658

Lieshout, Wilhelmus van,	1803-1853	Eindhoven	pastoor	162
Linden, J. van der,		Reek	kerkmeester	22, 23
Lindsen, Henricus Dominicus,	1796?-1860	Utrecht	orgelmaker	98, 117, 252, 535
Lindsen, J.	? -1863	Utrecht	orgelmaker	252
Lingen		St.-Oedenrode	organist	271
Linsen, J.,				616
Locher,			musicoloog	399
Lodewijk Napoleon,	1778-1846	's-Gravenhage	koning van Holland	13, 14, 16, 108, 148, 220, 238
Lohman, Gerhard Willem,	1802-1856	Groningen	organist	120, 202, 480, 526, 657
Lohman & Zn., firma Wed.,		Leiden	orgelmakerij	97
Lohman, H. B. ,	1797 -1854	Gouda, Leiden	orgelmaker	
Lohuis O. F. M. , G. ,			auteur	231, 658
Loncin, Oger de,	1586-1633	Luik	abt	136
Loos, Wim,			musicoloog	221, 658
Loots, Philip,	1865-1916	Haarlem	organist-componist	547, 548, 549
Looyenga, Arjen,	1945-2007	Amsterdam	kunsthistoricus	497
Loret, Camille-Louis,	1842-1904	Mechelen	orgelmaker	18, 120, 121, 174, 191, 258, 286, 435,
Loret, François Bernard,	1808-1877	St.-Niklaas, Mechelen	orgelmaker	18, 55, 110, 154, 161, 185, 193, 208, 213, 239, 264, 267, 280, 299, 307, 469, 487
Loret-Vermeersch, firma		St.-Niklaas, Mechelen	orgelmakerij	295
Louvigny, Franciscus Josephus	1794-1878	Roermond	orgelmaker	250
Louw, Dora Zweers-de.	1876-1959	Amsterdam	zangeres.	44
Louw, Petrus Christianus Pius de,	1859-1941	Helmond	kerkmeester	466
Louw, Theodorus Johannes Maria de,	1896-1981	Eindhoven, Uden	kapelaan, pastoor	435
Loyola, St. Igantius van,	1493-1556		pater jezuïet	618
Lübbbers, Cornelis J. A. ,	1875-1955	St.-Michielsgestel	pastoor	267
Lucius, J. ,		Schajik		221
Lücker, J. J. H. ,	1821-1900	Roermond	schilder	43, 613
Lücker, Paulus Josephus	1905-1984	's-Hertogenbosch	pastoor	200
Antonius Maria,				
Ludewig, Frank A. ,	1863-1940	Nijmegen	architect	252
Luipen				114
Lurasco, C. F. ,		Amsterdam	financier	113, 373, 374, 379
Luykx, Paul,		Nijmegen	historicus	35, 658
Maarschalkerweerd, firma,		Utrecht	orgelmakerij	159, 168, 195, 199, 200, 224, 236, 279, 286, 294, 313, 518
Maarschalkerweerd, Michael ,	1838-1915	Utrecht	orgelmaker	18, 65, 232, 235, 567
Maarschalkerweerd, P. ,	1812-1882	Utrecht	orgelmaker	235
Maas, Jos	1876-1922	Eindhoven	pastoor,deken	435
Maessen		Roermond		615
Mahrenholz, Chrithard,	1900-1980		musicoloog	399
Mailly, Alphonse,	1833-1918		componist	285, 421
Mallingrez, juffr. ,				23
Malver, Joris,		Teefelen	orgelmaker	279
Marck, familie van der,	18e eeuw	Reek		19, 618, 657
Marck, Jan van der,	18e eeuw	Reek		19
Margry, Albert,	1857-1911	Rotterdam	architect	225
Margry, Evert,	1841-1891	Rotterdam	architect	141, 166, 223, 417
Maris, P.J. van,		Eindhoven	organist	163, 436
Martens, H. P. ,		Groot-Linden	onderwijzer	181, 182, 453, 454, 619
Mast, Johan van der,		Gorinchem	meubelmaker	230
Mathijssen, Hent,	ca. 1823	Neerloon	landbouwer	580
Maurissens, Familie,		Vlieden	weldoeners	302
Meere, Abraham,	1761-1841	Utrecht	orgelmaker	40, 97, 200, 252, 535
Meere, jr, A. ,	1784-1827	Utrecht	orgelmaker	535
Meeuwsen, firma Wed. ,		Druten	timmerbedrijf	241
Meidinger, Firma,		Basel	windmachines	117, 131, 132, 402, 404, 436, 494, 501, 544, 567
Meijer, Johanna,	1786-1867	Wamel, Demen		606
Meijer, Pater,		Eindhoven		159
Meijer, Siwert,	1817-1877	Groningen	auteur	654, 658
Melchior, E. A. ,			auteur	196, 658

Melchior, J. ,			metaalhandelaar	151
Mendelssohn-Bartoldy, Felix Jabob Ludwig,	1809-1847	Leipzig	componist	285, 547, 549
Mensing, Ben	1934-	Berkel-Enschot	organist	290
Menzel, Carl,	ca. 1910	Düsseldorf	houthandelaar	615
Merklin, Joseph	1819-1905	Brussel	orgelbouwer	617
Mersenne, Marin, Messenleiter, B. ,	1588-1648	Parijs	organoloog componist	51, 658 547, 549
Meulen, Familie	18e eeuw	Reek		19
Meulen, Johannes Franciscus van der,		Druten	notaris	607
Meulen, Josephus Arnoldus Nicolaas van der,	1822-1854	Reek	notaris	30, 618
Meulen, Kaatje van der,	?-1862	Reek		31
Meulen, Maria Constantia Smits-van der,	1805-1858	Reek		27, 30, 55, 238, 251, 607, 609, 617, 618
Meulen, Wilhelmus Wolterus van der,	?-1855	Reek	notaris	27, 618
Meuwissen, Henricus Alexander,	1800-1846	Hamont	pastoor. deken	546
Meyer, S.,	1817-1877	Groningen	auteur	654, 658
Michael, frater (J. G. J. Bedaux)	1902-1982	Grave	frater CMM	175
Miert s. j. , L. van,	ca. 1909			618
Mitterreither, Johannes Josephus,	1733-1800	Gouda, Leiden	orgelmaker	123, 177
Mol, J. B. de,	1780-1810	Udenhout	medicus	
Molkenboer, Theo	1796-1863	Rijnsaterwoude	architect	97, 108, 190, 293
Mommers, A. R. M. ,			auteur	13, 51, 270, 658
Morlet (IV), Jan,	- na 1700	Arnhem	orgelmaker	304
Mosmans, A.,		's-Hertogenbosch		617
Mosmans, Jan	1870-1966	's-Hertogenbosch	historicus	
Mozart, Wolfgang, Amadeus,	1756-1791	Salzburg, Wenen	componist	549
Muidenberg, C. v. d. ,		Batavia	kerkmeester	373
Muijdenberg, J. J. ,		Surabaya	organist	556
Mulders, Hubertus? Sebertus?		Megen	kastenmaker	49, 492
Muller, Jan Michael		(Oirschot)	orgelmaker	231
Mulst, H. V. ,		Reek	burgemeester	23
Mutin, Charles,	1861-1931	Parijs	orgelmaker	235
Mutsaerts, Wilhelmus P. A. M. ,	1889-1964	's-Hertogenbosch	bisschop	17, 133, 147, 148, 460, 517, 518
Nabuurs, Jacobus	1887-1945	Reek, Tilburg	kapelaan, pastoor	613
Nagel, Ton,		's-Hertogenbosch	orgelreparateur	107
Nagels, Mark,	1952-	Kozen, Nieuwerkerken (B)	orgelbouwer	264
Napoleon	1769-1821	St.-Helena	legeraanvoerder	8, 13, 16, 203, 307
Nass,		's-Hertogenbosch, St.- Pieter	orgelmaker	199
Nass, Lambertus Wilhelmus, Neervens, Jacobus	1841-1907	Maashees	pastoor	210
Nes, Loek van,	1942-	Aarle-Rixtel	kerkmeester	332, 340
Ness, de		Hoogerheide	orgelbouwer	119, 285, 288
Neukomm, Sigismund (Ritter von),	1778-1858	Amsterdam	adviseur	359
Niehoff, Hendrik,	1495-1560	Ámsterdam	Orgelmaker	128
Niehoff, Jacob,	? -1626	's-Hertogenbosch,Keulen	orgelmaker	128
Niehoff, Nicolaas,	1525-1604	's-Hertogenbosch	orgelmaker	128
Nieland, Jan	1903-1963		componist	91
Nieuwkoop, Hans van	1948-	Alkmaar	organist, auteur	658
Nijs, P. de,		Zwolle	uitgever	16, 658
Nissen, P.J.A. (Peter)	1957-	Nijmegen	hoogleraar	3, 6, 8, 16, 658
Nistelrooij, Leonardus Aloysius van,	1816-1880	Oss	orgelmaker	18, 94, 120, 143, 151, 186, 188, 211, 213,223, 227, 230, 256, 257, 259, 260, 279, 296, 302, 503, 506, 539, 546, 581, 656, 658
Nistelrooij, Henricus Franciscus van,	1824-1845	Oss	orgelmaker	656, 658
Nistelrooij, Paulus van,	1788-1859	Oss	orgelmaker	18, 117, 125, 194, 202, 209, 232, 244, 254, 491, 656, 658
Nistelrooij. B. van		Veghel		582
Nöhren, Theodor Christof	1870-1918	Roermond, (wed. failliet	orgelmaker	18, 158

		1925)		
Nöhren, Theodor Franciscus, Nolthenius, Hélène Francisca Wagenaar-	1898- 1920-2000	Roermond, Nijmegen Amsterdam	orgelmaker musicologe	116, 166, 292, 309, 310, 312, 314 660
Nolting, J.D., Noordeloos, P.,	1757-1848 1887?- 1962?	Emmerich Lutjebroek?	orgelmaker auteur	140, 279, 306 8
Nuenen, J. van,			organist	421
Nunen, J. van		(Gorinchem)	architect	174
Oeckelen, Cornelis Jacobus van, Oerle, Willibrordus Joseph	1798-1865 1881-1958	Toeban Tilburg	orgelmaker frater CMM	114, 274 265, 549
Leonardus van, (Fr. Eduardus)				
Oers, J. van,		Boxtel	orgelmakersknecht	397
Oers, Piet van	1943-	Boxtel	fotograaf, journalist	656
Offerman(s), J. , Ogtrop, Lambertus van		Boxtel Amsterdam	herbergier	395, 397 363
Oor, J. A. , Oost, Gerard,		Roermond Utrecht	meubelmaker musicoloog, organist	49 11, 266, 658
Oosterbaan	ca. 1900	Eindhoven ?	organist	159
Oosterhof, A.P.,			auteur	10
Oosterman, Jan,			auteur	147, 658
Oppers			organist	191
Oranje, Willem I van, Orthel, Wilhelmus, Leonardus, Franciscus (Léon)	1553-1584 1905-1985	's-Gravenhage, Delft 's-Gravenhage	prins componist	136 660
Ostertag, Augustin Oudenhoven, Catharina Fritsen - Van den,	1851-	's-Hertogenbosch	orgelbouwer	18, 195, 199 332
Ouwerling, N. H. , Overdiek, J. H. ,		Deurne Amsterdam?	auteur orgelmaker	148, 658 97
Paesschen, P. J. van, Palestrina, Giovanni Pierluigi da,	1809-1887 1625-1694	's-Hertogenbosch Rome	organist componist	196, 327, 470 86, 91, 572
Pannekoek, Dirk (Derick), Pas, G. van,	ca. 1550	Nijmegen Heeswijk	orgelmaker kerkmeester	177 461
Paulens, H., Pauw, Jean Baptiste Charles de, Pauwels, Adrianus	1852-1924 1826-1889	Oijen Amsterdam Nuenen	weldoeners organist pastoor	511 288, 572, 573 228
Peek, Jan, Peeren, F. , Peeters (of Peters), Jan Baptist (Johannes Josefus), Peeters (of Peters), Laurens, Peeters, Peeters, Flor, Peeters, J. W.P. ,	1835-1908 1804-1885 1757- 1903-1986	Grave St.-Oedenrode Antwerpen Antwerpen Turnhout Mechelen	organist vrachtrijder beeldhouwer schrijnwerker beeldhouwer organist, componist organoloog	179, 180 552 270, 271, 552 47, 58, 144, 145, 160, 246, 248 397 160, 435, 658 110, 231, 654, 658
Peeters, Jacobus Peeters, Paul,		Teeffelen	organist organoloog	279 136, 658
Peijnenburg, Rector Jan W. M. , Pels, firma,	1936-2016	's-Hertogenbosch Alkmaar	archivaris orgelmakrij	6, 9,17,25, 658 185, 142, 213, 243, 255, 257, 278, 304, 306, 399-401, 499, 506, 618
Pels-D'Hond, firma, Pels & Van Leeuwen, firma		Herselt 's-Hertogenbosch	orgelmakerij orgelmakerij	255, 537 6, 186, 224, 260, 544
Pels (I), Bernhard Pels (II), Bernhard	1870-1933 1921-1996	Alkmaar Alkmaar, Hersselt	orgelmaker orgelbouwer	202, 518 206, 538
Pels, Anton, Pereboom & Leijser, firma, Pereboom, Theodoor Oierter Hubert,	1895-1960 1823-1903	Alkmaar Maastricht Maastricht	orgelmaker orgelmakerij orgelmaker	132, 303 187 11
Perosi, Lorenzo,	1872-1956		componist	91
Peskens, J. , Peters (of Peeters), Jan Baptist (Johannes Josefus), Peters (of Peeters), Laurens Peters, C. , Peters, Hubertus Fredericus Johannes, (fr. Caesario)	ca. 1860 1911-1993	Oss Antwerpen Antwerpen Vlieden Tilburg	schrijnwerker beeldhouwer schrijnwerker pastoor archivaris	49, 211 270, 271 47, 58, 144, 145, 160, 246, 248 302 194

Peterz. , Niclaes,		Boxtel	provisoir	128
Peutz, F. P. J.	1896-1974	Besouijen	architect	121
Philbert, Charles-Marie	1826-1894	Amsterdam	vice-consul	55, 104, 105, 359, 360, 363, 364, 614, 658
Godefroy,				
Piel, Peter,	1835-1904	Boppard (D)	componist	285
Pierluigi da Palestrina,	1625-1694	Rome	componist	86, 91, 572
Giovanni,				
Pieters,	- 1844 -	Tilburg	architect	124
Pinksteren, L. van,		Vlaardingen	organist	588, 589
Pius VII, Barnabo Chiaramonte	1740-1823	Rome	paus	8, 16
O. S. B. , Paus,				
Pius X, (Giuseppe Sarto),	1835-1914	Rome	paus	444
Platen, Mark van,	1955-	Nistelrode	organist, componist	279, 656
Plemix [Vlemminx?], Hendrik		Oirschot	kerkmusicus ?	231
Ploegmakers, G. ,		Veghel	orgelmakersknecht	581
Poel, Cees van der,	1970-	Hilversum	organist, adviseur	182
Poell, Lambertus, J. ,		Gemert	pastoor	172, 444, 445, 658
Poorter, Jan de,		Schijndel	organist	543
Poorter, W. de,		St.-Oedenrode	smid	551
Potvlieghe, Ghislain,	1936-	Denderwindeke	organist, adviseur	160
Praetorius, Michael,	1571-1621	Wolffenbütel	organoloog	51, 66, 323, 658
Prick van Wely, Max Arthur	1909-	Nijmegen	organist, auteur	226
Prinsen, C. C. ,	1852-1941	's-Hertogenbosch	pastoor	195
Pulsers, Antonius	1789-1870	Velp (N. Br.)	pastoor, deken	29
Pustet, Friedrich	1798-1882	Regensburg	uitgever	86
Quintin, José	1915-		organoloog	136, 658
Rademaker. C. S. M. ,		St.-Oedenrode	historicus	270, 657
Raeft, J.,		Oijen	kerkmeester	512
Rammelsberg, Karl Friedrich	1813-1899	Berlijn	scheikundige	85
Ranshuysen, P. W. F. ,		Tiel	auteur	279, 658
Rappard, Jhr. Elias C. B. ridder van,	1802-1865	Aarle-Rixtel	architect	92
Rath, Matheus Petrus Paulus	1869-1940	Helmond	pastoor, deken	466
Ravenstein, Juffrauwe	18e eeuw	Hollant		19
Reeges		Gent	orgelmaker	181
Reeser, Eduard,	1908-2002	Bilthoven	musicoloog	660
Reichling, Alfred	1931-	Würzburg	organoloog	66, 323
Reijnen, Antonius,	1804-	Balgoy	pastoor	111373
Reijnen, Reijn Jans,		Wanroij	kerkmeester	305
Reijniers, Wilhelmus Ignatius,	1846-1908	Tilburg	organist	56, 152, 283-285, 563-567
Reijs, Jan		Reek	koorzanger	34
Reil, Firma Gebr. ,		Reil	orgelmakers	
Reil, Hans,		Heerde	orgelmaker	181, 182
Riele, Wolter te	1867-1937	Utrecht	architect	313
Riffart, P. ,		Luik	orgelmaker	123
Rijckevoorsel, van. ,		Groot-Linden	pastoor	453
Rijken, B. A. M.	1904-1095	Helmond	pastoor	193
Rijn, Gerrit van,	1885-1979	De Kwakel	organist	142
Rijn, Nicolaas van,	1851-	Demen	landbouwer, winkelier	607
Rijnders, H. ,		Velp (N. Br.)	organist	298
Rijp, C. L. ,		Amsterdam	pastoor	362-364
Rijsouw-Claassens, Wed. Sibilla,	ca. 1800	Cuijk	pensionhoudster	138
Rijsterborch, L.	1803-1864	Nistelrode	architect	227
Rinck, Johann Christian	1770-1846	Darmstadt	componist	547, 549, 588
Heinrich				
Rispens, Engelina Catharina	1736-1821	Reek		22, 23, 607, 616, 618, 619
Boeracker- ,				
Rispens, Sebalt,			luitenant	23
Rixtel, Antonius	Ca. 1610	's-Hertogenbosch	orgelmaker	128
Robustelly, Guillaume	1720?-1793	Helmond	orgelmaker	52, 99
Rodin, C. ,			componist	548
Roessel, Fr. , van		Moergestel	onderwijzer	218
Rogier, Lodewijk, (Louis)	1894-1974	Groesbeek	historicus	15, 658
Jacobus				
Rombouts		Amsterdam	adviseur	359
Rood, Piet	1938-	Boxtel	Fotograaf	64
Rooij, Cornelis de,	1914-1990	Eindhoven	pastoor	436
Rooij, C.A.W. de,		Venlo	organist	163
Rooij, Dorthy de,	1946-2002	Uden	organiste	656

Roosboom, Henricus		(Eindhoven)	adviseur	436
Roosboom, Henricus			auteur	20, 658
Theodorus Maria				
Roret, Nicolas-Edme,	1797-1860	Parijs	encyclopedist	70, 542, 614, 657
Rosenberg, H. P. R. ,			architect	91, 97, 160, 197, 311, 654, 658
Rossum, J. J. H. ,		Arnhem	pastoor, deken	108, 658
Rossum, Maarten	1478-1555	St.-Oedenrode	krijgsman	270
Rubens, Petrus Paulus,	1577-1640	Antwerpen	schilder	407
Ruckers, familie		Antwerpen	clavecimbelbouwers	221
Ruijs, Theodorus,	18e eeuw	Goch, Reek	arts	19
Ruijs, Wilhelmus Walter,	1752-1824	Huisseling	pastoor	201, 202, 232, 261
Ruijter, Gerardus de,	1793-1845	Grave/Overasselt	pastoor	177, 237, 520
Ruiter, Jacomijn de,	Ca. 1600	's-Hertogenbosch		128
Rumpt, Peter van,	1948-	's-Hertogenbosch	orgelmaker	186
Rütter, Wilhelm	1812-1887	Kevelaer	orgelmaker	18, 193, 206, 227, 349
Sage ten Broek, Joachim	1775-1847	Grave	auteur	657
George le,				
Saling, Rév. Mère Maria,	1866-1957	Oosterhout	benedictines	518
Salomé, Théodore César,			componist	548, 549
Sambeek, Familie van		Aarle-Rixtel		339
Sambeek, Joannes B. van,	? -1860	Aarle-Rixtel	pastoor	92, 93, 330, 336
Sande, A. van de			auteur	8
Sandt, Hermanus van der,	1802-1887	Maashees, Reek	pastoor	31, 618
Schaaffelt & Lohmann		Leiden	orgelmakers	224
Schaam			scheikundige	84
Schaepman, Andrea Ignatius,	1815-1882	Utrecht	bisschop	17, 286, 293
Schajik pr. , Joannes, Antonius,	1862-1027	Culemborg	componist	87
Stephanus,				
Schakenraad, Wilhelmus	1900-1965	Neerloon	pastoor	501
Antonius,				
Schampers,		Helmond	herbergier (?)	466
Schans, Gerardus van der,		Reek	kerkmeester	29, 41
Schans, Jan van de		Reek	kerkmeester	527, 528
Scheen, Pieter Arie,	1916-2003	s-Gravenhage	kunsthistoricus	28, 658
Scheepers, Gerardus C.J.,	?-1946	Heeswijk	pastoor	189
Schellen, Rector,	ca. 1900	Wijbosch, Schijndel	rector	308
Schertel			scheikundige	85
Scheutjens, Theodorus	1804-1868	Milheeze	pastoor	215, 493
Schijndel, Franciscus van,		Nieuwkuijk		223
Schijven, Pierre	1827-1916	Brussel	orgelmaker	303, 593
Schiks, Franciscus,	? - 1865	Reek	smid	47, 165
Schiks, Johannes	1806-1868	Reek	smid	47, 193, 259, 514
Schiks, Joseph,	1766-	Reek	smid	47
Schiks, Nel,	Ca. 1860	Reek		31
Schlick, Arnolt,	ca. 1460-na1521	Heidelberg	organoloog	51, 658
Schmidt, Jan Christoffel,	1778-na 1835	Gouda, 's-Hertogenbosch	orgelmaker	123, 197, 214, 310
Schmitz, J. J. ,	1785/6-	's-Hertogenbosch, Rotterdam	orgelmaker	214
Schneeberger, Martin, J. T. M.	1959-	St.-Oedenrode	pastor	272
Schnitger, Arp,	1648-1719	Hamburg	orgelmaker	322, 327
Schokkenkamp		's-Gravenhage	orgelmaker	264
Scholten, Mevr. Lansdorp-,		Groot-Linden	dirigente	454
Schoot, H. van de	ca. 1880	Tilburg	fotograaf	613
Schot, Jac.		Uden	orgelmaker	291
Schoutens, J. A.		Utrecht	orgelmaker	220
Schretlen, P. N. J. L. ,		Nieuwveen	pastoor	504
Schreurs, Hubert,	1906-1981	Amsterdam	orgelbouwer	106, 132, 133
Schreurs, Toine	1942/3-2014	Amsterdam	orgelbouwer	
Schrijvers, I.		Haren, Oisterwijk	schoolmeester, organist	516
Schubert, Franz,	1797-1828	Wenen	componist	41
Schulte, A. G. ,			auteur	166
Schumann, Robert Alexander	1810-1856		componist	572
Schure, Johannes Gerardus ter,	1922-2003	's-Hertogenbosch	bisschop	17

Schutjes, Ludovicus Henricus Christianus,	1818-1892	Orthen	pastoor	17, 24, 92, 95, 110, 111, 116, 129, 137, 148, 152, 154, 157, 162, 165, 168, 172, 173, 176, 177, 179, 181, 183, 196, 205, 209, 210, 212, 215, 222, 227, 230, 231, 234, 238, 241, 242, 250, 258, 260, 264, 266, 270, 283, 291, 297, 299, 304, 305, 307, 311, 313, 550, 618, 654, 658
Schutte, A.G.,				166, 658
Schuurmans, L. ,		Wijhe- Boerhaar	kapelaan	30?, 46, 152, 167, 440, 441
Schweig,			componist	285
Scoerdel, Meus Symons,		Boxtel	kerkmeester	127
Scroncx, Frater Gerhardus,		Luik	componist	140
Seidel, Johann Julius,	1810-1856		organoloog	216, 224, 240, 267, 525, 654, 658
Seifert, firma		Kevelaar	orgelmakerij	237, 238
Seifert, Ernst Hubert,	1855-1928	Keulen	orgelbouwer	18, 520, 521
Seifert, Romanus	1883-1960	Kevelaar	orgelbouwer	237, 238
Selderhuis, Herman Johan	1961-	Hasselt	hoogleraar	15, 658
Sengers, Arnoldus Johannes Hubertus,	1861-1934	Cuijk	pastoor	413, 415
Seumeren, René van	1923-1989	Reek	beeldhouwer	47, 58
Severijn, Andries,	1605-1673	Maastricht, Luik	orgelmaker	136, 165, 658, 659
Séverin, André,	1605-1673	Luik/Maastricht	orgelmaker	136,165, 658, 659
Silbermann, Gottfried,	1683-1753	Dresden	orgelmaker	400
Simons, Evert,	ca. 1754	Velp (bij Grave)	kerkmeester	583
Sip, Theodorus,	1961-	Malden	pastoor	212
Sleenhof, Toon,		Reek	timmerman	47, 120, 143, 271
Sleeuwen, L. van,	? -1892	Aarle-Rixtel	pastoor	340
Sleuwen, Ad van,	1950-	Hilvarenbeek	organist	656
Slooff, firma		Ouderkerk aan de Amstel, Lekkerkerk	orgelmakerij	206, 226, 506, 507
Slootmaekers, S. J. , Albert	1814-1875	Velp, Mariendaal (N. Br.)	architect	297
Sluijmers, Elisabeth,		Maastricht		513
Sluijters, Johannes M. J. F. A. ,	1925?-	Ravenstein, Uden	archivaris	24, 36, 608, 658
Smeets, J. ,	ca. 1940	Grave	fotograaf	613
Smijers, Albertus Antonius,	1888-1957	Raamsdonk	hoogleraar, adviseur	10, 133, 219, 243, 499, 500
Smit, J. P. W. A. ,	1883-1972	s-Hertgenbosch	rijksarchivaris	617, 658
Smits van Oijen, Dames		Oijen, klooster	weldoeners	229
Smits van Waesberghe,	1901-1986	Amsterdam	musicoloog	615, 617, 619
Josephus Maria Antonius Franciscus,				
Smits, Adrianus (Janus)	1828-1899	Cuijk	meubelmaker	15, 47, 49, 138, 181
Gerardus				
Smits, Aldegonda,	1793-	Zeeland		607
Smits, Alouisia(zr. Maria Scholasica)	1820-1872	Ravenstein	Kanunnikes	607, 618
Smits, Aloysius Josephus	1839-1923	Reek	landbouwer	31, 35, 608, 609, 612, 613
Smits, Anna Maria,	1777-1859	Haren, Huisseling		606, 618
Smits, Anna Maria	1814-1823	Huisseling		606
Smits, Anne Marie	1813-1813	Huisseling		606
Smits, Antonia,	1788-	Zeeland		607
Smits, Antonia,	1828-1844	Huisseling		607
Smits, Antonius	1779-1839	Haren, Huisseling	schoolmeester, organist	19, 40, 201, 202, 232, 606
Smits, Antonius	?-1768	Haren	schoolmeester	606
Smits, Antonius Aloisius, pr.	1793-1826	Reek, Enschoot	professor, pastoor	16, 23, 24, 39, 143, 261, 607, 609, 610, 613
Smits, Antonius Donatus,	1832-1908	Reek, Tilburg	deken	17, 29-32, 95, 114, 169, 183, 192, 206, 234, 238, 243, 284, 286-288, 517, 569, 572, 608, 609, 612, 619
Smits, Antonius,	1789-1864	Zeeland	priester	261, 607
Smits, Antonius,	1758-1823	Haren, Reek	koopman, organist	13, 19-23, 25, 26, 38, 39 , 40, 50, 246, 606, 607, 609, 610, 613, 616, 619
Smits, Antonius Johannes,	1816-	Huisseling		606
Smits, Arnoldus Cornelius	1846-1878	Reek	orgelmaker	31, 39, 44, 97, 608, 609, 612, 618
Smits, Arnoldus Cornelius Aloysius	1879-1957	Reek	wasbleker	33, 34, 58, 265, 488, 608, 609, 615, 616, 617, 619
Smits, Catharina Francisca	1830-1831	Reek		608, 609

Smits, Catharina Lamberta,	1841-1841	Reek		608, 609
Smits, Cornelia,	1787-	Zeeland		607
Smits, Cornelia	18?-1892	Demen		607
Smits, Cornelia Catharina Huberta,	1849-1934	Reek		608, 609, 612
Smits, Cornelius Franciscus Xaver,	1876-1937	Reek	pastoor	35-37, 44, 45, 248-250, 529, 593, 617, 659
Smits, Ferdinandus,	1753-1822	Zeeland		607, 618
Smits, Francisca Antonia Josephina Cornelia,	1876-1881	Reek		33, 608, 609
Smits, Francisca Antonia Lucia Cornelia,	1882-1950	Reek		33, 37, 608, 609, 614, 619
Smits (I), Franciscus Cornelius	1800-1876	Reek	orgelmaker	1e,v, 41 , e,v,
Smits (III), Franciscus Cornelius Josephus	1878-1928	Reek	orgelmaker	33, 36, 43 , 44 , 45 , 63, e, v,
Smits (II), Franciscus Cornelius,	1834-1918	Reek	orgelmaker	9e,v, 42 , 43 , e,v,
Smits, Franciscus Lambertus,	1826-1893	Cuijk	meubelmaker	15, 47, 49, 96, 111, 112, 117, 118, 124, 125, 138, 181, 262
Smits, Franciscus,	1754-1804	Haren, Zeeland	koster	19, 606
Smits, Geertrui,	1821-1893	Ravenstein		607
Smits, Gerardus Hendrikus,	1842-1906	Cuijk	meubelmaker, organist	47, 138
Smits, Gerardus	1781-	Haren		606
Smits, Gerardus,	1792-	Zeeland		607
Smits, H.F., ?		Reek?	orgelmaker?	310
Smits, Henricus,	1838-1840	Reek		609
Smits, Henricus Lambertus	1842-1894	Reek, Sambeek, Batenburg, 's-Hertogenbosch	kapelaan, rector	31-33, 183, 608, 609, 612, 613, 618
Smits, Henricus Wilhelmus Josephus	1871-1944	Reek	orgelmaker	9e,v, 44 , 44 , e,v,
Smits, Hubertus Cornelius	1848-1848	Reek		608, 609
Smits, Jacobus Leonardus,	1794-1795	Reek		23, 607, 609
Smits, Johannes Franciscus,	1833-1833	Reek		608, 609
Smits, Johannes Henricus,	1838-1840	Reek		608
Smits, Lamberta,	1787-	Haren		606
Smits, Lambertus,	1794-1875	Cuijk	meubelmaker	47, 49, 124, 138, 194, 212
Smits, Ludovicus Joannes (Louis),	1802-1890	Reek	wasbleker	9, 23, 25, 27, 28, 30, 31, 41-43, 59, 255, 440, 607, 609, 610, 611, 613, 617
Smits, Marcellus & Gertruda,		Huisseling		606
Smits, Maria,	1784-	Haren		606
Smits, Maria,	1786-	Zeeland		607
Smits, Maria Constantina van Heeswijk-,	1869-1922	Reek, Lith		33, 34, 38, 608, 609, 619
Smits, Maria Hendrika van Heeswijk-,	1795-1845	Reek, Moergestel		23, 25, 39, 218, 607, 609, 610
Smits, Maria Christina	1824-1879	Demen		607
Smits, (drs) N.,				619
Smits, Nicolaas (Klaas) Lambertus	1837-1921	Reek	wethouder, wasbleker, organist	30-32, 35, 43 , 48, 206, 248, 287, 608, 609, 612
Smits, Nicolaas Lambertus,	1836-1836	Reek		608, 609
Smits, Nicolaas (Klaas) Lambertus,	1791-1831	Reek	orgelmaker	8-9, 13, 16-18, 23, 25, 39 -41, 47, 50, 51, 58, 64, 123, 137, 138, 151, 165, 166, 170, 175, 197, 216, 217, 227, 246, 261, 279, 302, 306, 321, 326, 495, 497, 528, 607, 609, 610, 613
Smits, Petronella,	1812-1898	Huisseling, Ravenstein		606
Smits, Petrus,	1751-1897	Haren	schoolmeester	19, 606
Smits, Wilhelmina,	1756-1757	Haren		606
Smits, Wilhelmina,	1763-	Haren		606
Smits, Wilhelmina	1818-	Huisseling		606
Smits, Wilhelmus,	1791-	Zeeland		607
Smits, Wilhelmus Jacobus,	1844-1929	Reek	orgelmaker	31, 33, 39, 43 , 104, 120, 121,159, 165, 205, 206, 245,300, 363-5, 447, 483, 503, 561, 608, 609, 610, 612, 613, 619
Smits, Wilhelmus Josephus,	1797-1856	Reek	pastoor	23-25, 27, 29, 30, 42, 110, 142,

				143, 261, 607, 609, 611, 616, 618, 619
Smits, Wilhelmus,	1804-1869	Amsterdam	componist	25
Smits-Boeracker, Joanna Cornelia,	1759-1850	Reek	weldoenster	607
Smolders,		Waalwijk	pastoor	593
Sniedt, Dorothé Bernadette	1939-	Duiven		6, 239
Boogaarts-,				
Snoeck, M. A. ,	ca. 1931			617
Soemeren, Rutger van,		Boxtel	organist	128
Soest, Van,		Amsterdam	koster?	360
Someren, Gerardus Woltherus,	1802-1877	Eindhoven	pastoor	160
Somers, Marian		Oirschot	waardin	514
Son, W. van,		Boxtel	smid	395
Spaendonk, Familie van,	ca. 1900	Eindhoven ?	weldoeners	159
Spanjaerts, Andries,		Wanroij	kerkmeester	305
Spierings, Theodorus,		Helmond	pastoor	465
Spierings, Willem,	1791-1875	Sint Huibrechts-Lille	pastoor	261, 546, 547
Spoorenberg, N. ,		Woensel	vrachtrijder	514
Spoorman, mgr. H. L. ,	? -1909	Delft	deken	588
Sprangers, Theodora Maria		Raamsdonk	weldoenster	242
Sprenger, W.	1855-1930	Besuijen	architect	121
Staay, F. v. d. ,	ca. 1938	Arnhem	militair	618
Stadt, E van der,	ca. 1909	Zaandam		615
Stammen, Jacobus Petrus,	1807-1861	Malden	pastoor	212
Steeg, Cees,	1949-	Arnhem	tandarts, organist	133
Steele, Silas S. ,			componist	414
Steenbergen, A. G. ,			auteur	304, 658
Steendam, Sicco	1957-	Roodeschool	orgelbouwer	250, 254
Stenvert, Ronald,	1950-	Zeist	auteur	659
Stevens, Christianus,		Maashees	organist	205
Stevens, firma J.,		Duffel	orgelmakerij	237
Stinkens, Firma J. ,		Zeist	pijpenmakerij	618
Stippent, Jan van,	ca. 1823	Reek	landbouwer	680
Stippent, Wouter van,		Reek	schepen	23
Stockmeijer, Ewald,			chemicus	85
Stornebrink, Petrus Theodorus	1853-1910	Wijchen, Breda	architect	189, 193, 254
Straatman, Hans		's-Hertogenbosch, St.-Pieter	organist	200
Strategier, Herman,	1912-1988	Arnhem, Utrecht, Doorwerth	organist, componist	108
Straten, Rudolf (Rudi) Walter van,	1955-	Zutphen	rijksadviseur	5, 10, 12, 52, 56, 63, 70, 157, 324, 406, 647
Sträter, Frans M. ,		Tilburg	zanger (bariton)	572
Strik, Jan,	1912-1992	Boxtel	architect	133
Strumphler, Johannes	1736-1807	Amsterdam	orgelmaker	224
Stephanus,				
Stuers, Victor de,	1843-1916	s-Gravenhage	historicus	22, 27, 659
Stut, J.,			beeldhouwer	156
Stuyt, Jan	1868-1934	s-Gravenhage	architect	120, 195, 228, 240
Suijs, Josephus Arnoldus	1841-1923	Reek	pastoor	33-35, 246, 248, 613, 619
Gislemus,				
Swagemakers, Leo	1884-	Tilburg	dirigent	286, 288, 549, 572
Swanenberg, J. ,	ca,1917	Tiel	fotograaf	43, 613
Sychra, Josef Cyril,	1859-1935		componist	547, 549
Taylor, Stephen,	1950-	Utrecht	organist	328
Terwindt, J. M. ,	? -1932	Maasbommel	pastoor	209, 488
Theune et socios, firma	Ca 1849	Amsterdam	uitgeverij	25
Thielens, Chr. H.,		Langenboom	dominicaan	205
Thihon, A.,			Auteur	8
Thijssen, J. F. ,			houthandelaar	614
Thoben, Peter	1951-	Eindhoven	kunsthistoricus	15
Tibosch, Catharina	-1794	Zeeland		607
Tibosch, Gerardus,	1727-1808	Reek	pastoor, deken	22, 23, 618
Tillema, J.A.C.,		's-Gravenhage	auteur	10
Timmer, Victor	19..?	Leek	orgeldeskundige	93, 657
Timmermans,		Dennenburg	pastoor	147
Titz(s), Jan Reinier	1749-1825	Hoogstraten, Venray	orgelmaker	18, 40, 177, 180, 299, 586

Titz, Johannes Henricus,	c1744-1826		orgelmaker	260
Toebe, Johannes Henricus,	1924-1993	Cuijk	pastoor	140
Toeboosch, Louis,	1916-2009	Tilburg	organist	230, 282, 656, 660
Toom, Teus den,	1943-	Hilversum	orgelkundige	11, 108, 156, 199, 306, 426, 534, 654
Tooten, M. ,		Veghel		582
Töpfer, Johann Gottlieb	1791-1870	Weimar	orgelkundige	82, 615, 659
Torley, Peter,	1760/1-1834	Nijmegen	orgelmaker	40, 135, 137, 165, 315
Tulder, H. J. van	1819-1903	Tilburg	architect	152, 153, 158, 162, 171, 185, 187, 190, 211, 234, 286, 287
Twillert, Willem van,		Sneek	auteur	657
Urbanus CMM, Pater, (A. C. J. van Haaren)	1868-1947	St.-Michielsgestel	rector	549
Ursum, J.,		Nibbikswoud	orgelcommissielid	503
Valckx & Van Kouteren, Firma P. ,		Rotterdam	orgelbouwers	170, 188, 247, 282, 304, 460, 518
Valk, Hendrik Willem	1886-1973	Elst	architect	117, 267, 303
Valk, Jan van der	1873-1961	's-Hertogenbosch	architect	112,
Valx, Geurt,	18e eeuw	Reek	landbouwer	19
Vandervelden, Jos,	1940-	St.-Huibrechts-Lille	archivaris	261, 659
Vanhoren, pseud. F. Firmus,		St.-Truiden	capucijn	21
Vankan, L. ,		Grave	auteur	176
Vasteravendts, Henri,	1849-1925	Tilburg	organist	547-549, 572
Vastersavendts, Jos, A. A. M. ,	1889-	Tilburg	organist	549
Vechel, Petrus Franciscus,	? -1843	Demen	pastoor	142
Veggel, Arnoldus van	1809-1886	's-Hertogenbosch	architect	195
Velde de Meroy, Joannes Baptista Robertus baron van	1743-1823	Roermond	bisschop	246
Velde, Jan van de,		Reek	koorzanger	34
Velden, G. M. van der,		Bokhoven	auteur	123, 659
Ven, Wilhelmus van de,	1834-1919	's-Hertogenbosch	bisschop	17, 145, 189
Veneman, L. (Stephen Louis),	1812-1888	's-Hertogenbosch	beeldhouwer	293
Venne, Joannes van der	Ca. 1800	Reek		20
Vente, Maarten Albert,	1915-1989	Utrecht	hoogleraar	5, 10, 37, 44, 45, 127, 128, 136, 139, 153, 160, 176, 177, 190, 193, 194, 196, 218, 249, 255, 304, 366, 531, 613, 615, 616, 656, 658, 659, 661
Verbruggen, Martien		Gemert (?)	auteur	170, 659
Verdonck, Jacobus	1821/3-1878	Antwerpen	beeldhouwer	47, 160
Verhees, Wilhelmus	1795-1842	Raamsdonk	pastoor	242
Verheggen, Marcel,	1961-	Heerlen	Organist, adviseur	6, 149, 250, 659
Verheijen, Jos A. ,	1837-1924	Amsterdam	organist	564
Verhoef, Henk	1961-	Amsterdam	organist. beiaardier, adviseur	6, 193, 659
Verhoeven, Albert,		Boxtel	vrachtrijder	128
Verhoeven, J. M. ,	fl. 1803	Cuijk	kronikschrijver	135, 137, 659
Verhoeven, Jan,	1936-2012	OSS, Boxtel	organist	133, 134, 656
Verhoeven, Martinus Franciscus Leonardus, (p. Barbabas)	1868-1938	Tilburg	pater-overste	549
Verhoeven, Petrus	1729-1816	Uden	beeldhouwer	165, 180, 221, 657, 658
Verhofstad, Matthijs,	1677-1731	Gemert	orgelmaker	659
Verhulst, Johannes Josephus Herman,	1816-1891	Helmond	componist	581, 588
Verkuijl,			organist	437
Verloop, Gerard,		Schagen	redacteur	659
Vermeer, Bernardus, (Pater Philippus CMM)	1868-1926	Steenwijk	rector	549
Vermeersch, Henry	1815-1886	Sint-Niklaas	orgelmaker	55, 110
Vermeulen, firma gebroeders,		Weert	orgelmakerij	6, 18, 45, 58, 59, 94, 106, 110, 112, 120, 123, 134, 140, 143, 148-151, 162, 163, 172, 173, 175, 185, 189, 190, 192-195, 202, 204, 205, 211, 212, 214-217, 219, 221, 228, 230, 231, 233, 236-239, 245, 248-250, 255, 259, 263, 265, 269, 272, 273, 277, 280, 284, 288, 291, 300,

				302, 306, 309, 318, 341, 389, 424, 425, 436, 453, 460, 467, 480, 494, 495, 497, 499-501, 509, 512, 518, 519, 526, 530, 543, 544, 551, 560, 566, 591, 654, 658
Vermeulen O. F. M. , Henry Jan Joseph, (Pater Gerbertus)	1912-1986	Batavia	franciscaan	113
Vermeulen, Ernest,	1913-1989	Weert	orgelmaker	113, 173, 185, 219, 494, 659
Vermeulen, Frans H. A. E. ,	1942-	Weert	orgelmaker	146, 157, 170, 216, 273, 290, 659
Vermeulen, Jacobus,	1847-1920	Weert	orgelmaker	296, 581
Vermeulen, Joannes,	1770-1826	Weert	orgelmaker	232
Vermeulen, firma		Alkmaar	orgelmakerij	175, 222, 224, 313, 518
Vermeulen, Jos H.,	1876-`1946	Alkmaar	orgelmaker	123, 145, 164, 589
Vermeulen, Lambertus,	1794-1875	Weert	orgelmaker	188
Vermeulen, Petrus Johannes,	1830-1910	Weert	orgelmaker	281
Vermeulen, Theodor,	1820-1872	Huissen	orgelmaker	202
Vermeulen, Theodorus	1874-1966	Weert	orgelmaker	436, 437
Henricus Hubertus (Henri),				
Veronique, Zr. ,	ca. 1960	Eindhoven	kloosterlinge	308
Verschuieren, firma		Heythuysen	orgelmakerij	6, 18, 53, 55, 60, 62, 68, 95, 110, 111, 117, 118, 121, 123-125, 134, 140, 142, 150, 156, 158, 159, 162, 163, 165, 168, 169, 176, 180-182, 187, 193, 195, 199-201, 208, 213, 214, 227, 230, 233-235, 241, 252-254, 257, 265-267, 270, 277, 281, 289, 291, 298, 302, 304, 310, 390, 400, 454, 478, 484, 517, 549, 592, 618, 655
Verschuieren, Leon	1866-1957	Heythuysen	orgelmaker	18, 208, 615, 658
Verschuieren, Leon,	1947-	Heythuysen	orgelmaker	3
Verschuieren, Leon,	1903-1986	Heythuysen	orgelbouwer	119, 279
Verschuren, G. ,		Aarle-Rixtel	kerkmeester	332, 340
Versterren, J. ,		Balgoij	weldoener	373
Versteynen, Jan,	? -1898	Aarle-Rixtel	organist	94, 330
Verstraaten, Antonius		Mill	notaris	98-99, 101, 102, 105
Ambrosius,				
Verstraaten, Henricus,	1839-1883	Amsterdam, Nieuwveen	kapelaan, pastoor	97, 99, 101, 102, 105, 223, 344, 350-352, 354, 357-359, 417
Verstraaten, Lambertus	1817-1867	Escharen	pastoor	164
Vervest, F. J. ,	1888-1939?	Winssen	architect	309
Vervoort,		Veghel	orgelmakersknecht	581
Viet, J. de,	ca 1850	Eindhoven	archivaris	159
Vinck, J. ,		Overasselt	pastoor	520
Vingerhoets, A. ,	1843-1899	Hilvarenbeek	orgelmaker	218, 219, 250, 498
Vinkenburg, Kapelaan J. ,		St.-Oedenrode	adviseur	270
Visser,			organoloog	366
Visser, A. P. L. M. de,		Rosmalen	auteur	250, 659
Vissers, Rien,	1951-	Tilburg	archivaris	6, 280
Vivaldi, Antonio,	1678-1741	Venetie	componist	323
Vladeraacken, Jan van,		Boxtel	organist	128
Vlam, Christian Cornelis,	1916-1999	Leiden	auteur	659
Vlemminx, Peter,		Oirschot	organist	231-233
Vleuten, Jacobus van der,	1862-1929	Nuenen	pastoor	509
Vocht, Johannes de,		Reek	koorzanger	34
Voets, Rector B. ,		Nibbixwoud	rector	221, 659
Vogelpoel Wilhelmus Jacobus,	1837-1903	Utrecht,	architect	59, 238
Vogelpoel, Gerardus,	1809-1884	Utrecht	architect	59, 238, 521
Vollaerts, Jan, W.A. S. J. ,	1901-	Utrecht	kerkmusicus	399
Vollebregt, Jacobus,	1825-1888	's-Hertogenbosch	orgelmaker	18, 169
Vollebregt, Johannes Jacobus,	1793-1872	's-Hertogenbosch	orgelmaker	11, 18, 52, 55, 8598, 116, 120, 134, 158, 164, 169, 170, 194, 196, 199, 252, 259, 260, 303, 313, 318, 324, 349, 351, 417, 469, 593
Vondermans, G. (Cornelis?)	17. . -1830	Teeffelen, orgelreparateur	schoolmeester	279
Antoon,				
Voort, Johannes van der,	1765-1844	St.-Michielsgestel	pastoor	266, 550
Vos, Familie,	18e eeuw	Reek		19
Vos, Joannes	?-1747	Reek	molenaar	19
Voss, Garenbertus,		Heeswijk	norbertijn	619

Vranken, Arnold Maria Alois,	1899-1971	Vlaardingen	organist	300, 301
Vranken, Jaap	1897-1956	Utrecht, Vlaardingen	organist, componist	84, 300, 301
Vranken, Joseph Arnold Jacques, (Jos)	1937-1998	Vlaardingen	organist	300
Vranken, Joseph Jacob Hubert, (Jos)	1900-	's-Gravenhage	dirigent, componist	399
Vries, de,		Surabaya	pastoor	274, 275, 555, 557
Vries, Jurjen de,	1944-	Puiflijk	bestuurder	6
Vries, L. de,		Raamsdonk	herbergier	525
Vrins, Gerrit,	1918-1989	Geldrop	pastoor	
Vulpen, firma gebroeders van,		Utrecht	orgelmakers	120
Vulpen jr. , Rijk van,	1955-	Utrecht	orgelmaker	120
Vulpen sr. , Rijk van,	1921-1997	Utrecht	orgelmaker	120
Vulpen, Adrianus (Jos) van,	1922-2012	Utrecht	orgelmaker	
Waal & Van Diest, Firma De,		Utrecht	machinebouwers	53
Waal, A. P. G. de,		Delfshaven	organist	234, 516, 654, 659
Wakelkamp, Reinier,		Rosmalen	koordirigent	407, 659
Walcker & Cie, Firma E. F. ,		Ludwigsburg	orgelbouwers	158
Walcker, Eberhard Friedrich,	1794-1872	Ludwigsburg	orgelmaker	158
Walcker, Oscar	1869-1948	Ludwigsburg,	orgelmaker	66
Ward, Justine,	1879-1975	Washington D.C.	muziekpedagoge	661
Watrin, Jacobus Lambertus Ludovicus,	1799-1840	Reek	rijksontvanger	618
Weber, Carl M. H. A. F. ,	1820-1908	Roermond	architect	52, 59, 168, 169, 187, 218, 228, 237, 241, 243, 292, 303, 309
Weber, J. C. F. ,		's-Hertogenbosch	assistent Gégair	25, 39, 41, 216, 425, 617
Weert, Jan Janz. ,	voor 1600- na 1642	's-Hertogenbosch, Scherpenheuvel	orgelmaker	194, 468
Weigle, firma Gebr. ,		Stuttgart-Echterdingen	orgelbouwers	56, 57, 116, 145, 265, 282, 488, 567, 614, 615, 618, 620
Weigle, Friedrich,	1850-1906	Stuttgart-Echterdingen	orgelbaumeister	57
Weigle, Friedrich,	1882-1958	Stuttgart-Echterdingen	orgelbouwer	57
Weigle, Karl Gottlieb,	1810-1882	Stuttgart-Echterdingen	orgelbouwer	57
Weijenbergh, Joannes,	18e eeuw	Ravenstein	schepen	19
Weijenbergh, Hermanus,	18e eeuw	Ravenstein	chirurgijn	19
Wennekendonk O. P. , M. ,		Langenboom	pastoor	206
Werckmeister, Andreas.	1645-1706	Halberstadt	organoloog	51, 659
Werners, Franciscus J. A. ,	voor 1900- na 1954	Eindhoven, Strijp	pastoor	436, 437
Werten, Jan,	1815-	Gassel	timmerman, architect	164, 167
Westerlaken, Antonie,		Den Dungen	kerkmeester	144
Wevers, Cornelis (Fr. Alexander)	1865-1939	Tilburg	muziekleraar	549
Widor, Charles-Marie,	1845-1937	Parijs	componist	163, 548, 549
Wiechen (Wijchen?), R. van,		Reek	timmerman	561
Wiechen, Jantje van,		Reek	koster	31, 42, 47
Wiersma, Onno,	1946-2004	Utrecht	rijksadviseur	324
Wiertz, Franciscus Jozef Maria,	1942-	Horst	bisschop	201
Wijckerslooth, Cornelis Ludovicus baron van,	1786-1851	Oegstgeest	bisschop	258
Wijk, Joan. Antonius van,	1802-	Dennenburg	pastoor	146
Wijkerslooth, Cornelus Ludovicus Baron van,	1786-1851	Schijndel	bisschop	258
Wijnackers, Jacobus,	1791-1872	Beugen	pastoor	306
Wijnackers, Wilhelm,	1791-1865	Wanroij	pastoor	306
Wijnker, J.,		Nibbikswoud	orgelcommissielid	503
Wijs, Franciscus Anthonius de,	1773-1853	Boxtel	pastoor	16, 17, 129, 197, 395
Wijs, Louis de,		Tilburg	zanger	572
Wijs, Martinus Franciscus de,	1771-1844	's-Hertogenbosch	jeneverstoker	17, 129, 197, 198
Wijst, L. van de,		Leiden		168
Wilhelmina (Helena Paulina Maria	1880-1962	's-Gravenhage, Apeldoorn	koningin	32
Willem (I) Frederik	1772-1843	's-Gravenhage	koning	14, 16
Willem II, (W. F. G. L.), Koning	1792-1849	's -Gravenhage	koning	14, 15, 17, 25, 283
Willem I van Oranje	1533-1584	's-Gravenhage, Delft	prins	136
Willem V	1748-1806	's-Gravenhage,	stadhouder	14
Willems,		Bladel	pastoor	569
Wilmer, A. ,		Oss	kastemaker	49, 148, 155, 426
Wilmer, Petrus			architect	215
Wilmer, Gerardus Petrus	1800-1877	's-Hertogenbosch,	plebaan, bisschop	196, 360, 469, 476

Wilmers, H. ,		Haarlem		
Wiltberger, August,	1850-1928	Reek	schoolmeester	23
Winkels, Harrie,	1870-1939	Boxmeer	componist	285, 421
Winkels, Johannes,	1838-1907	Boxmeer	orgelmaker	97
			orgelbouwer	18, 116, 118, 141, 204, 220, 254, 417
Wit, de,		Groot-Linden	pastoor	453
Witkamp, P. H. ,	1816-1892	Wijchen	auteur	659
Witlox pr. , Johannes Henricus	1886-1955	Moergestel, Rotterdam	auteur	25, 659
Josephus Maria,				
Witt, Franz Xaver,	1834-1888		componist	91, 548, 549
Witte, Christian Gotlieb	1802-1873	Utrecht	orgelmaker	11, 140, 289
Friedrich,				
Witte, Johan Frederik,	1840-1902	Utrecht	orgelmaker	11
Witz, Josué,	1814-1882	Nijmegen, Arnhem	boekdrukker	
Wouters, J.	? -1953	Heeswijk	pastoor	189, 461
Wubbe,		Amsterdam	pastoor	418
Wussen, Monsieur,		Waalwijk	leraar	42
Wycken, C. van,		Reek	smid	47
Wycken, Willem van,		Reek	smid	168, 492
Yernaux, J.			historicus	232, 659
Ypma, Dirk S.	1813-1854	Bolsward, Alkmaar	orgelmaker	221, 658
Ypma, Lodewijk S. ,	1823-1887	Alkmaar	orgelmaker	221, 658
Zanden, van der,		Eindhoven	organist	161, 432
Zeeland, Daniël Josephus	1806-1892	Nijmegen, Neerbosch	pastoor	225
(Pater Dominicus)				
Zeeland, Petrus van	1797-	Boven-Leeuwen	pastoor	392
Zegers O. P. , Pater L. V. ,		Langenboom, Nijmegen	dominicaan	205, 485, 659
Zimmermann, Henri		Parijs	pijpenmaker	55, 83, 265, 497, 615, 618
Zoetmulder		Sciedam	organist	588, 589
Zoller, Georg,	1852-1939	Ulm, Ehingen	componist	268, 572
Zoutendijk, Johan,		Heythuysen, Ittervoort	orgelmaker	19, 63, 301, 407, 656, 659
Zuijlen, André		Overasselt	auteur	112, 659
Zwart, C. de,		Drunen	houthandelaar	426
Zwart, J	1916-	Gouda	organist	426, 657
Zwart, S. ,		Koog aan de Zaan	organist	657
Zweers, Bernardus Josephus	1854-1924	Amsterdam	componist	44, 104
Wilhelmus,				
Zweers, Hendricus Antonius,	1817-1885	Amsterdam	muziekhandelaar	104, 359, 360
Zweers, J. H. F. ,			auteur	304, 659
Zwijzen, Joannes,	1794-1877	Utrecht, 's-Hertogenbosch	bisschop	9, 15, 17, 18, 25, 53, 94, 125, 157, 170, 206, 261, 264, 283, 286, 313, 332, 360, 447, 658, 659
Zwolle, Arnau(l)t de,	Ca.1400-1466	Parijs	organoloog	66

PLAATSNAMEN INDEX

Plaats	Pagina
Aardenburg	92 , 315, 330
Aarle-Rixtel	2, 5, 17, 31, 60, 62, 64, 68, 69, 75, 83, 92-95 , 131, 135, 153, 191, 192, 195, 258, 279, 289, 290, 304, 316, 317, 319, 320, 324, 330-342 , 399, 402, 435, 477, 541, 620, 622, 656
Afferden	49, 62, 96 , 316, 318, 342, 343, 477, 622
Aken (D.)	389, 399
Alde Biezen (B.)	303, 593
Alkmaar	123, 142, 175, 185, 206, 222, 243, 257, 278, 301, 313, 399, 518, 589, 618
Alphen aan den Rijn	223, 266, 658
Alphen aan de Maas	62, 96 , 223, 252, 253, 316, 343 , 477, 595, 611, 612
Altforst	97 , 343, 492
Amerongen	136, 343, 658
Ammerzoden	97 , 319
Amstelveen	120
Amsterdam	3, 8, 9, 13-16, 21, 22, 25, 33, 35, 42, 44, 46-49, 55, 56, 57, 59, 63-65, 67, 68, 79, 84, 86, 91, 97-107, 109, 113, 127, 128, 132, 137, 138, 141, 150, 176, 177, 192, 194, 196, 201, 221, 223, 283, 288, 293, 297, 304, 317, 318, 324, 344-369, 373-375, 379, 399, 402, 403, 405, 411, 417, 418, 441, 485, 518, 562, 564, 572, 583, 615, 617, 621, 622-625, 654, 659, 660
Annaba (Hippo) (Alg.)	291
Antwerpen	8, 18, 41, 47, 58, 59, 144, 160, 246, 248, 270, 273, 283, 321, 406, 431, 552, 613, 654, 656-658
Arnhem	85, 107-109 , 132, 133, 235, 304, 307, 369-371 , 611, 618, 623, 656, 658, 660
Arnsdorf (D.)	615
Asten	477
Baardwijk	110 , 318, 372
Baarle-Nassau	129
Baexem	110 , 129, 316, 372
Bakel	110 , 111, 148, 215, 302, 318, 372 , 373
Balgoij	49, 53, 60, 77, 111 , 112, 117, 118, 263, 298, 316, 317, 319, 372 , 373, 385, 622, 625, 627, 659
Basel (Zwi.)	501
Batavia (Jakarta) (Ind.)	31, 35, 42, 59, 62, 79, 113-116 , 130, 316, 373-380 , 555-557, 605, 625, 632
Batenburg	49, 52, 65, 79, 83, 87, 116 , 233, 274, 300, 317, 324, 380 , 381, 608, 625
Beek en Donk	77, 94, 116 , 117, 257, 381-38 , 625
Beek	117 , 383
Beers	49, 60, 76, 111, 117 , 118, 146, 263, 316, 317, 318, 324, 384 , 385, 622, 625, 660
Bemmel	24, 252, 535
Beneden-Leeuwen	zie Boven-Leeuwen
Berchem	24
Berg en Terblijt	121
Bergen op Zoom	14, 18, 19, 119 , 281, 285, 288, 386
Bergharen	119 , 315, 318, 386
Berghem	119, 120 , 386
Berkel	120 , 386, 319
Bericum	78, 120 , 264, 386 , 387, 421, 626
Berlijn (D.)	85
Besoyen (Besoijen)	80, 120 , 317, 388 , 621, 626
Best	17
Beugen	71, 121 , 122, 129, 306, 316, 388 , 389, 626
Bilsen (B.)	593
Bladel	132, 569
Blerick	158
Boekel	104, 580
Boerhaar	79, 634
Bokhoven	41, 122 , 123, 148, 190, 197, 315, 389 , 659
Bonn (D.)	67, 520
Borculo	206
Borkel & Schaft	49, 75, 124 , 316, 390 , 391, 626, 627
Borgharen	zie Bergharen
Boston (US.)	114
Boven-Leeuwen	55, 70, 73, 119, 124-126 , 154, 162, 209, 260, 261, 316, 318, 386, 391 , 392, 477, 621, 630,
Boxmeer	15, 18, 47, 48, 49, 59, 93, 97, 102, 116, 118, 125, 126 , 127, 129, 141, 144, 180, 184, 208, 212, 220, 238, 254, 258, 268, 275, 295, 299, 315, 316, 357, 358, 393, 417, 525, 615, 628
Boxtel	16, 17, 42, 44, 47, 48, 49, 58-60, 63, 64, 68, 69, 72, 81, 127-134 , 178, 197, 249, 257, 273, 276, 295, 309, 316, 318, 320, 323, 357, 358, 366, 393-412 , 418, 423, 477, 626, 639, 656, 660
Braunsweig (D.)	657
Breda	16, 114, 128, 174, 190, 238, 393, 611

Breugel	134 , 412
Brielle	123
Brouwhuis	660
Brussel (B.)	14, 35, 136, 210, 263, 286, 304, 469, 615, 617, 657, 659
Buren	176, 656
Bussum	51, 660
Castricum	235
Chartres (Fr.)	160
Cieplice (P.)	121
Coudewater	16, 291
Croij	135, 413
Cromvoirt	135 , 194, 413
Cuijk	15, 17, 40, 47, 49, 68, 96, 111, 117, 118, 124-126, 135 -140, 145, 165, 181, 194, 212, 220, 259, 263, 299, 315, 319, 385, 413 -415, 454, 656, 657, 659, 660
Culemborg	75, 140 , 415 , 416, 626
Cureghem-lez-Bruxelles (B.)	55, 83
Curium (Kourion, Cyprus)	258
Dalfts	47
De Bilt	172
De Kwakel	49, 98, 105, 141 , 142, 187, 201, 223, 317, 319, 362, 417 , 418629, 632
Deest	342
Delfshaven	654, 659
Delft	304, 454, 588,
Demen	61, 142 , 143, 316, 319, 324, 384, 418 , 606, 607, 621, 626,
Den Dungen	47, 53, 58, 59, 71, 79, 81, 87, 119, 129, 143 -146, 160, 185, 221, 233, 246, 266, 315, 317, 319, 413, 419 ,- 421, 614, 626, 627, 628, 631, 642, 656, 659, 660,
Den Hout	146 , 421
Den Hulst	182
Dennenburg	79, 123, 146 -148, 421 , 422, 626
Deurne	5, 49, 68, 71, 87, 148 -150, 154, 213, 219, 262, 302, 315, 324, 422 , 423, 626, 641, 642, 658, 659
Deursen	16, 63, 147, 148, 150 , 151, 220, 226, 238, 244, 267, 269, 324, 423 , 424, 607, 632, 656, 657
Deventer	59, 440
Dieden	607
Dinther	151 , 319, 424
Djakarta	zie Batavia, (Jakarta)
Dordrecht	40, 58, 59, 321, 326, 518, 654, 657
Dreumel	40, 74, 151 , 152, 315, 317, 319, 424 , 564, 626
Driel	608
Drunen	71, 152 , 153, 167, 315, 317-319, 424 , 425, 441, 627
Druten	49, 64, 72, 87, 154 -156, 230, 233, 241, 316-318, 324, 392, 425 -427, 446, 477, 607, 611, 612, 627, 643
Duiven	3, 6, 157 , 226, 427 , 660
Dussen	75, 111, 124, 157 , 316, 427 -429, 477, 508, 627
Düsseldorf (D.)	615
Echterdingen (D.)	56, 57
Echternach (D.)	148
Eerde	158 , 430
Eersel	158 , 267, 430 -437, 454
Eindhoven	5, 44, 47, 49, 57, 68, 113, 126, 132, 159 -163, 170, 173, 178, 198, 214, 248, 262, 296, 308, 316-318, 320, 324, 414, 430 -437, 454, 508, 520, 613, 616, 619, 627
Eindhoven-Stratum	159, 162
Eindhoven-Strijp	49, 57, 318
Eindhoeven-Woensel	308
Elburg	182
Elden	123
Elsbach (D.)	319
Elten (D.)	108
Emmaus	17
Engelen	214, 315
Enschot	24, 163 , 319, 437, 607
Enter	42, 80, 164 , 317, 437 , 555, 627
Erp	164 , 437
Escharen	62, 164 , 165, 167, 205, 221, 246, 315, 316, 318, 437 , 627, 656, 660
Ewijk	40, 52, 137, 165 , 166, 315, 438 , 439
Floreffe (B.)	275
Frankfurt (D.)	559
Freiburg i. Br. (D.)	66
Gassel	62, 87, 167 -168, 316, 317, 318, 324, 441 , 621, 628, 657
Geertruidenberg	146, 168, 413, 442
Geffen	15, 23, 168 , 169, 288, 318, 413, 442
Geldermalsen	167
Geldern	31, 43

Geldrop	5, 49, 52, 59, 84, 169 , 170, 233, 271, 283, 300, 318, 324, 401, 442 , 443, 628, 656, 660
Gemert	5, 13, 15, 51, 52, 58, 60, 70, 81, 87, 170 -173, 186, 264, 315, 320, 324, 443 -445, 614, 626-628, 658, 659
Gendt	562, 660
Gent (B.)	181, 266, 279, 307, 657
Gennep	18, 118, 139, 150
Geraardsbergen (B.)	18
Gerra (Zwi.)	17, 125, 157, 313
Gerwen	49, 173 , 174, 318, 446 ,
Gestel (St.-Michielsgestel?)	628
Goes	116, 306
Goirle	35, 49, 174 , 307 , 446, 572
Gorinchem	45, 174, 230, 315, 446, 477, 656
Göttingen (D.)	615
Gouda	123, 238, 310, 654, 657
Gramont (B.)	563
Grave	13, 14, 16, 19, 24, 25, 28, 30, 35, 40-43, 47, 50, 52, 55, 56, 59, 64, 73, 118, 129, 138, 141, 145, 151, 164, 174, 175, 176 -181, 191, 210, 213, 220, 237, 243, 247, 250, 255, 265, 273, 295, 297-299, 307, 308, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 324, 326, 327, 340, 341, 379, 403, 414, 435, 440, 446 -454, 465, 477, 487, 547-549, 567, 586, 588, 610-614, 626, 628, 629, 634, 639, 656, 658
Gravenhage, 's-	5, 10, 13, 22, 25, 27, 28, 91, 166, 264, 550, 615, 654, 658, 659, 660
Groede	181 , 315, 453
Groningen	45, 400, 654, 657, 658
Groot-Linden	87, 158, 177, 181 , 182, 316-318, 453 , 45, 628
Haaksbergen	123
Haaren	59, 68, 79, 146, 183 -185, 211, 317-320, 455 -459, 628, 630, 631, 656
Haarlem	196, 215, 304, 547, 549, 657
Haarsteeg	186 , 286, 317, 459
Hamersveld (Leusden)	206, 485 , 630
Hamont (B.)	546
Handel	186 , 319, 459, 658
Haren	19, 20, 24, 39, 40, 186 , 187, 459, 516, 606, 607, 659
Hasselt (B.)	209, 231, 299
Hasselt (Tilburg)	437
Hatert (Nijmegen)	224
Hattem	176, 660
Heer	187 , 459
Heerde	182
Heerenveen	11
Hees (Nijmegen)	206, 207, 213, 226, 506, 597
Heesch	15, 59, 184, 187 , 188, 233, 317, 318, 459 , 460, 621, 628
Heeswijk	84, 122, 188 , 189, 205, 208, 223, 317, 318, 324, 460, 619, 657
Heeze	171
Heiloo	224
Helden	40, 190 , 315, 461
Helmond	1, 5, 31, 40, 42, 52, 55, 68, 69, 95, 99, 178, 179, 183, 190 -193, 215, 232, 238, 296, 316, 318-320, 338, 350, 399, 414, 436, 461 -467, 517, 580, 614, 623, 629, 659, 660
Helvoirt	193 , 319, 467
Hengelo (Gld.)	440, 660
Hernen	193 , 467
Herpen	193 , 194, 238, 315, 319, 437, 467
Herselt (B.)	255, 537
Herten (D.)	22, 659
Hertogenbosch, 's-	2, 3, 6, 9, 11, 15-18, 20, 25, 26, 28, 30, 32, 33, 35, 39, 40, 42, 46, 49, 51, 53, 55, 56, 59, 63, 69, 72, 83, 91, 92, 94, 96, 98, 107, 110, 111, 119, 120, 122, 123, 124, 127-129, 131, 133, 135, 139, 142, 145, 146, 148, 152, 166-174, 176, 177, 179, 183, 188, 189, 190, 191, 194 -200, 207, 208, 211, 214-216, 218-221, 226, 229, 230, 232-235, 237, 243, 247-249, 251, 254, 259, 262, 264, 267, 268, 271, 274, 275, 279, 282, 286, 291, 297, 298, 302, 303, 306, 307, 309-313, 316, 318, 324, 349, 393, 399, 402, 403, 418, 421, 425, 426, 431, 445 454, 458, 460, 467 -477, 499, 513, 517, 518, 529, 530, 533, 538, 459, 551, 608, 610-613, 617, 618, 620, 621, 626, 629, 636, 654, 656-658, 659, 660
Herveld	304
Heumen	200 , 477
Heusden	18, 200 , 206, 319, 477
Heythuysen	18, 55, 62, 95, 118, 134, 150, 180, 182, 200, 201, 208, 254, 257, 270, 453, 454, 517, 615, 618, 658
Hillegom	105
Hilvarenbeek	18, 159, 183, 197, 218, 231, 250, 513, 516, 572
Hilversum	18, 108, 156, 199, 200 , 201, 282, 303, 306, 426 477 , 534, 629, 658
Hippo (Annaba, Algerije)	291
Hoogeloon	201 , 478
Hooge Mierde	201 , 478
Hoogerheide	119, 286
Horst	18, 123, 142, 159, 169, 196, 201 , 204, 208, 254, 478 -480

Huisseling	15, 19, 40, 201 , 202, 232, 261, 480 , 606, 607, 611-613, 617, 629
Huissen	18, 78, 83, 177, 202 , 205, 220, 234, 237, 304, 480-482 , 483, 520, 597, 629
Huy (B.)	136
IJsselstein	270
Ittervoort	182
Jakarta (Ind.)	zie Batavia
Kampen	15, 107, 222, 658
Kampen	15, 107, 222
Kassel (D.)	66, 657, 658, 659
Katwijk aan de Maas	203 , 483
Keent	112, 659
Kekerdom	63, 80, 203 , 204, 206, 317, 324, 483 , 484, 629, 631
Kempen (D.)	260
Kessel	183, 204, 213, 484
Keulen (D.)	51, 237, 520, 521, 621, 660, 661
Kevelaar (D.)	18, 227, 237, 349
Kleef (D.)	191
Kollum	657
Koog aan de Zaan	657
Kornelimünster (D.)	165, 389
Kozen (B.)	264
Kourion (Curium, Cyprus)	258
Kranenburg	204 , 484
Krefeld (D.)	260
Lage Zwaluwe	205 , 485
Langenboom	188, 202, 205 , 206, 485 , 659
Leusden	77, 630
Leeuwen	zie Boven-Leeuwen
Leiden	8, 24, 97, 224, 289, 301, 417, 504, 618
Leimuiden	221, 222
Leipzig (D.)	14, 659
Lekkerkerk	206 , 213, 226, 485
Leusden	206, 485
Leuth	49, 206-208 , 277, 317, 483, 486 , 560, 620, 630
Leuth (D.)	307
Leuven (B.)	15, 16, 35, 550, 660
Lieshout	208 , 487
Liessel	148, 658
Limbricht	165
Lisse	123
Lith	19, 34, 37, 208 , 213, 226, 257, 319, 487 , 491, 608, 613
Lithoijen	40
Londen (UK.)	83
Loo	660
Loon op Zand	173, 174
Ludwigsburg (D.)	66
Luik (B.)	15, 16, 18, 123, 135, 136, 137, 140, 191, 209, 210, 231, 232, 311, 414, 513, 657, 658, 659
Maasbommel	49, 68, 124, 125, 209 , 210, 319, 324, 488 , 611
Maaseijk (B.)	42, 175, 209 , 210, 317, 488, 659
Maashees	49, 205, 210 , 318, 488
Maastricht	11, 21, 22, 135, 136, 232, 513, 593, 612, 613
Macharen	49, 52, 59, 62, 79, 211 , 212, 317, 319, 324, 489 , 490, 628, 630, 656
Malden	27, 150, 212 , 213, 277, 316, 490
Marburg (D.)	24
Maren	206, 213 , 226, 257, 491
Mariaheide	421
Mariahout	5, 159, 214 , 324, 491
Maurik	197, 214 , 492, 315
Mechelen (B)	18, 120, 121, 127, 191, 248, 286, 295, 299, 402, 444, 468, 544, 550
Meeuwen	40
Megen	15-20, 22, 24, 25, 28, 37, 40, 49, 58, 97, 110, 150, 151, 187, 214 , 215, 238, 311, 316, 317, 457, 459, 492 , 630, 659
Meijel	208
Meppen (D.)	440
Middelaar	215 , 492
Międzyzdroje (P.)	660
Milheeze	5, 55, 60, 61, 75, 215 , 216, 302, 316, 423, 454, 493-495 , 630
Mill	40, 49, 56, 70, 95, 98, 141, 163, 166, 176, 190, 209, 216 , 217, 238, 260, 284, 305, 311, 315-319, 324, 398, 418, 485, 495-497 , 630
Moergestel	25, 57, 74, 218 , 219, 236, 277, 316, 318, 497-500 , 560, 607, 630
Mortel	610

Munster (D.)	15, 122, 128, 136, 148, 185, 188, 266, 270, 275, 305, 321, 440
Muiderberg	660
Müstair (Zwi.)	660
Nederasselt	112, 117, 177, 220 , 237, 501 , 520, 659
Nederwetten	16
Neerbosch	225, 227, 315, 320, 505, 507, 520, 630
Neerloon	154, 157, 216, 220 , 221, 226, 262, 316, 324, 441, 501 , 610-612, 656
Nibbixwoud	64, 68, 221 , 222, 501 , 630, 659
Nieuwerkerk aan den IJssel	299
Nieuwerkerk	299
Nieuwkoop	681
Nieuwkuijk	80, 222 , 223, 317, 318, 402, 441, 503 , 631,
Nieuwveen	98, 105, 141, 223 , 224, 317, 319, 503-505, 631
Niftrik	224 , 505
Nijmegen	1, 8, 13, 17, 31, 32, 35, 41, 45, 51, 85, 95, 116, 117, 128, 135, 150, 166, 192, 205-207, 211, 213, 224 -227, 231, 234, 235, 243, 279, 286, 292, 297, 307, 309, 313, 314, 317, 318, 374, 423, 440, 454, 483, 505 -507, 520, 535, 583, 611, 618, 631, 654, 656, 658, 659, 660, Nijnsel, 507
Nistelrode	75, 227, 507 , 508, 631
Noordeloos	8,
Noten (?)	227, 508
Nuenen	5, 56, 150, 227 , 228, 233, 318, 508 -510, 631,
Nuland	33, 194
Oeffelt	15, 16, 40
Oerle	132
Oijen	17, 134, 156, 229 , 230, 316, 324, 511 , 512
Oirschot	18, 40, 60, 62, 64, 65, 67, 69, 70, 72, 85, 128, 129, 156, 172, 196, 200-202, 230 -234, 315, 324, 499, 512 -516, 631, 656
Oisterwijk	182, 234 , 283, 516 , 564, 572
Olland	234 , 516
Onsenoort	220
Ooij en Persingen	31, 234 , 235, 517 , 614, 631
Oosterhout	45, 46, 235 , 518 -520, 631
Oosterhout (Gld.)	235 , 236
Opitter	165
Oploo	236 , 519, 657
Orthen	236 , 519
Oslo	309
Oss	14, 18, 19, 24, 49, 143, 147, 148, 151, 186, 188, 211, 213, 223, 230-232, 236 , 237, 244, 256, 257, 259, 279, 296, 318, 319, 440, 519, 520, 538, 546, 562, 617, 618, 657
Oudenbosch	237 , 520
Ouderkerk aan de Amstel	417
Ouderkerk aan de IJssel	226
Overasselt	112, 177, 220, 237 , 307, 520, 521, 659
Overlangel	31, 42, 49, 59, 60, 64, 69, 75, 81, 85, 211, 216, 226, 238 , 239, 245, 316, 318, 324, 521 , 522, 631
Overloon	60, 70, 81, 239 , 240, 315, 318, 522 , 523, 627, 631
Overveen	206
Paderborn (D.)	264
Parijs (Fr.)	14, 22, 55, 65, 66, 70, 83, 321, 542, 614, 615, 618, 656-658
Persingen	235, 316, 517
Postel (B.)	275
Princenhage	563
Puiflijk	62, 68, 241 , 318, 320, 324, 524 , 631
Quedlinburg (D.)	659
Raamsdonk	55, 60, 242 , 243, 248, 250, 315, 318, 525 , 629, 631
Rangkasbitung (Ind.)	113
Ravenstein	15-19, 22, 23, 25, 28, 37, 40, 41, 52, 58, 147, 150, 184, 201, 213, 214, 232, 238, 243-245, 248, 250, 261, 267, 269, 291, 297, 311, 315, 317, 319, 321, 324, 326, 374, 402, 484, 525 -527, 555, 583, 606-608, 613, 617, 628, 629, 631, 659
Reek	1-passim, 246 -passim, 527 -passim
Regensburg (D.)	86, 91, 146, 322
Reims (Fr.)	160
Rétie (Fr.)	213
Riel	250 , 531
Rijnsaterwoude	221
Rijswijk	123
Roermond	16, 19, 22, 49, 74, 94, 97, 146, 162, 169, 172, 199-201, 240, 250 , 293, 299, 314, 435, 531 , 532, 582, 613, 615, 632, 657, 659
Rome (It.)	379, 550, 660, 661
Roosendaal	284, 556, 563
Rosmalen	16, 47, 55, 59, 62, 74, 93, 97, 156, 157, 250 -252, 277, 291, 316, 320, 324, 398, 428, 532 -535, 620, 632, 659

Rossum	607
Rotterdam	22, 31, 97, 115, 177, 225, 231, 238, 252 , 253, 257, 363, 373, 375, 376, 379, 431, 518, 535 , 556, 558, 589, 615, 632, 654, 658
Rottweil am Neckar (D.)	67
Rouen (Fr.)	22
Salzburg (O.)	18, 219, 233
Sao Paulo (Br.)	660, 661
Sambeek	31, 254 , 537
Samość (P.)	238
San Pedro (Sp.)	250, 254 , 257, 537
Schagen	658, 659
Schajik	20, 28, 40, 43, 52, 62, 64, 216, 221, 254 , 255, 297, 298, 319, 320, 324, 454, 537 , 612, 630, 656
Saint-Denis (Fr.)	160
Scherpenheuvel (B.)	255 , 266, 537
Schiedam	178, 196, 588, 658
Schijndel	5, 16, 17, 53, 59, 64, 68, 69, 75, 106, 117, 119, 191, 226, 229, 244, 245, 250, 254, 255 -259, 277, 278, 308, 309, 316, 319, 320, 324, 335, 337, 367, 399, 400, 402, 403, 423, 460, 477, 484, 491, 511, 538 -544, 561, 597, 620, 632
Semarang (Ind.)	113
Siebgewald (D.)	299
Sint-Agatha	6, 55, 64, 237 259 , 307-309, 311, 324, 545
Sint-Anthonis	260 , 545 , 632
Sint-Hubert	70, 260 , 261, 315, 391, 545 , 546
Sint-Huibrechts-Lille (B.)	70, 260, 261 -264, 316, 546 , 630, 656, 657, 659
Sint-Michielsgestel	16, 24, 25, 33, 44, 57, 60, 63, 81, 94, 174, 184, 191, 255, 264 -267, 281, 291, 303, 315-320, 374, 436, 537, 547 -550, 610, 614, 621, 628, 632, 654, 657
Sint-Niklaas (B)	18, 55, 121, 154, 389, 644, 645
Sint-Odiliënberg	174
Sint-Oedenrode	5, 17, 18, 58, 59, 62, 63, 68, 71, 83, 86, 113, 124, 129, 144, 150, 154, 157, 173, 251, 262, 267 -274, 291, 292, 315, 317-320, 324, 373, 402, 441, 551 -554, 620, 632, 656, 657, 660
Sint-Truiden (B)	21, 613
Smakt	299
Sneek	51, 657
Soerabaja (Ind.)	Zie: Surabaya
Soest	52, 63, 289, 301
Soeterbeek	16
Solismes (Fr.)	85
Someren	5, 62, 77, 86, 208, 275 , 276, 316, 324, 477, 558 , 559, 620, 627, 633
Son	46, 64, 95, 257, 277 , 278, 309, 317, 319, 324, 561, 633
Steenwijk	549
Stevensbeek	306
Speyer (D.)	658
Stiphout	135, 302
Stratum (Eindhoven)	159, 162, 316, 435, 508, 631
Stuttgart (D.)	56, 57, 145, 615, 618
Strijp (Eindhoven)	49, 57, 162, 163, 214, 317, 318, 320, 435 -437, 520
Surabaja (Soerabaja) (Ind.)	62, 80, 115, 116, 274 , 275, 317, 555 , 557, 632, 657
Teeffelen	40, 279 , 315, 562, 656
Tiel	43, 52, 279 , 294, 306, 315, 562, 613, 658
Tilburg	3, 5, 6, 8, 9, 10, 14, 15, 17, 20, 24, 25, 32, 35, 41, 42, 45, 49, 56, 57, 60, 63, 64, 87, 95, 107, 119, 123, 150, 152, 159, 168, 169, 174, 175, 177, 190, 194, 201, 209, 210, 225, 236-238, 250, 264, 265, 270, 279 -290, 300, 316, 318, 319, 320, 324, 401, 430, 437, 442, 447, 505, 519, 547 -549, 551, 562 -574, 608, 610, 612-614, 619, 633, 654, 656-658, 659, 660
Toeban (Ind.)	274
Tongeren (B.)	136, 232, 593, 659
Tongerlo (B.)	618
Trossingen (D.)	660
Turnhout	8, 47, 397
Uden	9, 15, 16, 52, 53, 55, 74, 165, 221, 237, 248, 259, 261, 265, 291 , 292, 302, 315, 316, 319, 413, 575 , 576, 633, 654, 657, 658
Udenhout	292, 293, 307, 319, 454, 572, 576
Unterbarmen (D)	18
Ursem	503
Utrecht	5, 8, 11, 13, 17, 18, 24, 25, 29, 32, 33, 37, 40, 42, 51, 53, 59, 65, 75, 84, 98, 120, 133, 135, 153, 168, 177, 199, 206, 208, 213, 220, 221, 233, 235, 238, 252, 279, 286, 288, 293, 294, 297, 313, 316, 317, 327, 344, 414, 418, 422, 477, 518, 521, 576 , 577, 584, 589, 619, 631, 633, 656-658, 659-661
Veenendaal	660
Veghel	16, 42, 59, 67, 71, 81, 129, 178, 237, 270, 273, 295-297, 311, 316, 421, 561, 564, 578 -586, 599, 626, 633, 634, 639, 656, 658
Velp (Grave)	16, 21, 24, 28, 40, 43, 52, 75, 243, 255, 297 , 298, 315, 316, 319, 324, 454, 582 -583, 585, 586, 606, 610, 611, 613, 634

Velp (Rheden)	43, 112, 123, 298 , 586
Venlo	136, 307, 458, 657
Venray	18, 40, 177, 227, 297, 299, 550
Vessem	298, 299, 586
Vierlingsbeek	52, 299, 586, 634
Vlaardingen	42, 56, 63, 84, 283, 299 , 300, 301, 314, 318, 319, 520, 588 , 589, 620, 634
Vlierden	5, 59, 148, 301 , 302, 318, 319, 324, 590 , 591, 634, 658
Vlijmen	426
Volkel	303 , 592
Voorburg	93, 98, 223, 358, 359, 657
Vorstenbosch	656
Vrouwenakker	418
Vught	17, 18, 24, 25, 27, 28, 35, 98, 250, 302 , 303, 315, 320, 454, 476, 592, 607, 613,
Waalwijk	18, 42, 303 , 319, 399, 593
Wageningen	49, 304 , 634, 659
Walbeck (D.)	307
Wamel	70, 78, 304 , 305, 594 , 595, 606, 634
Warschau (P.)	661
Wanroij	20, 52, 75, 279, 305 , 306, 315, 316, 318, 319, 596 , 634
Waspik	174, 306 , 307, 316, 319, 596
Weert	18, 40, 59, 94, 106, 110, 120, 123, 134, 140, 146, 150, 157, 162, 163, 172, 173, 175, 185, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 204, 205, 211, 212, 215-217, 219, 228, 231-233, 236, 237, 245, 249, 255, 259, 263, 265, 269, 272, 273, 277, 280, 281, 284, 288, 290, 291, 302, 309, 400, 436, 453, 460, 468, 488, 494, 495, 500, 501, 513, 518, 530, 544, 551, 581, 591, 634, 654, 658, 659
Weikersheim (D.)	55, 615
Weimar (D.)	82, 659
Wenen (O.)	83, 203
West-IJsselmonde	535
Weurt	307 , 308, 319, 597 , 59
Wijbosch	64, 158, 257, 259, 260, 308 , 309, 324, 597
Wijchen	309 , 520, 59
Wijhe	46, 152, 167, 309 , 440, 441, 597, 634
Willemstad	618
Winssen	18, 74, 108, 109, 169, 172, 179, 187, 215, 302, 309 , 310, 316, 324, 371, 424, 477, 492, 494, 597 , 634, 643
Woensel (Eindhoven)	158, 308, 430, 514
Wolfenbüttel (D.)	66, 658
Wormer	656, 658
Woudrichem	310 , 598
Xanten (D.)	220, 241
Yverdon (Zwi.)	657
Zaandam	273, 395, 613, 615
Zeeland	19, 21, 42, 49, 56, 64, 81, 220, 261, 311 -313, 315, 317, 318, 320, 324, 485, 599 -602, 606, 607, 614, 634
Zeist	78, 85, 91, 313 , 602, 603, 618, 657, 659
Zevenbergen	84, 300, 313 , 319, 603
Zevenbergschen Hoek	314 , 604
Zoeterwoude	301
Zutphen	11, 47
Zwolle	16, 66, 658
Zyfflich (D.)	234

COLOFON

Vormgeving omslag
Lijnske Boogaarts

Eindredactie, digitale begeleiding en vormgeving
Rudi van Straten

Uitgave en realisatie
Uitgeversmaatschappij WalburgPers, Zutphen

ISBN 9789462492387

© J.G.P.G. Boogaarts, Duiven, 2017

© Rijksdienst Cultureel Erfgoed, fotomateriaal; alle beschikbare bestanden mogen worden gebruikt onder de voorwaarden van de licentie Creative Commons Naamsvermelding-GelijkDelen 4.0 (CC BY-SA 4.0)

Afbeelding voorzijde boek;
Aarle-Rixtel, RK parochiekerk, Heilige Maria Presentatie

De orgelmakers Smits te Reek (bij Grave) beschrijft het verhaal van de bloeitijd van de Brabantse orgelkunst. Omstreeks 1818 stichtte Klaas Smits (1791-1831) een orgelmakerij te Reek. Vanaf 1826 ging zijn jongere broer Frans (1800-1876), aanvankelijk wasbleker, hem als orgelmaker bijstaan en Frans leidde het bedrijf van 1831 tot aan zijn dood in 1876. Drie generaties Smits maakten te Reek een honderdtal orgels. Met de vroegtijdige dood van Frans Smits (III) in 1928 werden de werkzaamheden beëindigd. De kenmerken van het werk van Smits zijn hoge artistieke kwaliteit in vormgeving en klank, vervaardigd van uitsluitend het beste materiaal, traditioneel in de dispositie-ontwerpen met Rijnlandse en Franse invloeden. De orgels van Smits, zeker van Frans Smits (I) zijn uniek en behoren tot de top van de negentiende-eeuwse Europese orgelbouw.

(Over de auteur)

J.G.P.G. Boogaarts

Jan Boogaarts (1934) studeerde aan het Brabants conservatorium te Tilburg en aan het Koninklijk conservatorium te 's-Gravenhage de hoofdvakken piano, orgel, schoolmuziek en koordirectie en de bijvakken zang en dwarsfluit. Daarbij behaalde hij zijn doctoraalexamen muziekwetenschap aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Hij was als hoofdvakdocent koordirectie verbonden eerst aan het Brabants Conservatorium te Tilburg en later aan het Koninklijk Conservatorium te 's-Gravenhage. Tevens was hij gedurende zesendertig jaar wetenschappelijk medewerker en docent muziekwetenschap aan de Utrechtse Universiteit (onder meer Gregoriaans, Liturgie en Katholieke kerkmuziek en Instrumentenkunde). Als dirigent kreeg hij bekendheid door vele tv-, radio-, plaat- en cd-opnamen. Vanaf 1956 is hij organist te Arnhem. In Nederland kreeg hij de onderscheiding Ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw en Commandeur in de orde van Gregorius de Grote (2007).

WalburgPers

www.walburgpers.nl

